HÜCCETÜ'L - İSLAM. ZEYNÜ'D - DİN
İMAM GAZALİ
KİMYA-YI SAADET
NOKSANSIZ TERCÜMESİ
Tercüme eden ALİ ARSLAN
Tekirdağ Eski Müftüsü
MERVE BASIM, YAYIN DAĞITIM
SANAYİ ve TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ Ticarethane Sokak Fetih İşhanı 33/17 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 511 18 69-51142 92 Fax: 511 66 49
yy
Gazâlî Kimdir?
Kitabın değerli yazarı Gazâlî hazretleri hakkında İslâm âleminin büyük yazarlarından Hindistanlı Ebul-Hansan En-Nedvî'nin kaleminden çıkma şu kısa bilgiyi arz edelim:
Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Ettûsîdir. Ebu-Hâmid El-Gazâlî hazretleri. Tûs [Meşhed'i şehrinin Taberan Köyünde Hicrî (450) de doğmuştur. Pederi Salih ve fakir bir kimse idi. El emeğinden yerdi. Âlimlerin meclisine gider"; Onlarla oturur, sohbetlerini dinler, hizmetlerinde bulunurdu. Kazancından onlara imkân nisbetinde harcardı; sözlerini dinlediğinde hüngür hüngür ağlardı. Cenabı Haktan kendisine fâkih bir evlad ihsan etmesini dilerdi. Vaaz meclislerine gittiğinde orada da ağlar; Allah'dan, vaiz olacak bir evlât kendisine ihsan etmesini dilerdi. Her iki dileğini de kabul buyuran Cenab-ı Hak Muhammed El-Gazâli gibi bir fâkih ve Ahmed El-Gazâlî gibi bir vaaz ona ihsan etti.
Baba vefat edeceği zaman küçük Muhammed ile Ahmed'i okutmak üzere Salih bir dostuna teslim etti. Tavsiyeleri hakkıyla yerine getirildi. Fakat Mirasları bittiğinde bir medreseye devam etmelerini söyledi. Böylece Gazâlîler ilmî bir yolculuğa başladılar! Muhammed Gazâlî sırasıyle şu hocalardan ders aldı:
1 — Ahmet b. Muhammed Er-Razkanî.
2 — İmam Ebu-Nasr el-İsmailî.
3 — Ayrıca Nisabur'da Îmamul-Haremeynin yanında Mezhep, Hilafiyat, Cedel ve Usul okudu ve en yüksek ilmî payeye erişti. Dörtyüz talebe arasında Üstadının birinci asistanı olan Gazâlî aynı zamanda onun vekili idi. Hicrî (478) de Îmamul-Haremeyn vefat edince Gazâlî (28) yaşında idi. Vezir Nizamul-Mülk ile görüşmek üzere huzurlarına çıktı. O zaman âlimleri ilim konularında toplantı yeri olan vezirin meclisinde genç Gazâlî .büyük alimlerle mücadeleye tutuştu, hasımlarını mağlup edip üstünlüğünü isbat etti. Âlimler onun üstünlüğünü, kabul ettiler. Bu durum vezirin hoşuna gitti ve Onun Bağdad'daki, «Nizamiye» medresesinin baş müderrisliğine (rektörlüğüne) tayinine sebeb oldu. (34) yaşındaki Gazâlî (484) de Bağdad'a gidip vazifeye başladı. Böyle bir vazife, bu yaşta Gazâlî'den başka hiç kimseye nasip olmamıştır.
6
Muasırı Abdul-Gâfir el-Fârisi der ki:
«Bağdad'da Gazâlî öyle bir haddeye geldi ki şöhreti, büyüklerin» emirlerin, ve hilafet dairesinin, şöhretini aştı. Derslerinde (400) kişi hazır bulunuyordu.»

Abbasi halifesi «El-Müstâzhir» Gazâlîyi son derece takdir ederdi. Onun isteği üzerine Gazâlî Batınileri reddeden Kitabını yazıp ona atfen «El-Müstâzhirî» adını verdi.
Ünlü Gazâlî bir âlimin varabileceği bütün mertebe ve makamlara ulaştığı bir devrede, yapılması güç bir iş yaptı. Baş müderrisliği, şöhreti, mertebeyi, malı, mülkü ve aile fertlerini bırakarak biricik söz sahibi olduğu ilim devletinden elini - eteğini çekerek fakirlerin ve gariplerin hayatını yaşamak için sahralara daldı. Böylece ilim ve akide tarihinde emsaline ender rastlanan bir şahsiyet teşekkül etti.
Bağdad'dan saadet ve yakîni bulmak için çıktı. Hedefine ulaşıp tekrar saadetli bir mü'min olarak evine döndü.
Bu hareketini Gazâlî şöyle özetliyor:
«Bu manevî seyahat on sene sürdü. Bu yalnızlıklar âleminde sayılamıyacak kadar çok keşiflere mazhar oldum. Hatırımda kalan ve faideli olanı şudur: Hakiki sofiler Allah yolunda giden biricik insanlardır.
Onların siyreti (hal ve gidişatı) en güzel siyrettir. Yolları Kur'an ve sünnet olduğu için en doğru yoldur. Ahlâkları Muhammedi olduğu için en temiz ahlâktır. Eğer akıllıların bütün aklı, hekimlerin bütün hikmeti bir araya gelse ve şeriatın esrarına vakıf olan zatların da ilimleri buna eklense, onların ahlâkından zerreyi değiştirip daha güzelini getiremezler!.. Buna imkân bulamazlar. Zira onların zahir, batın (ve bütün) hareketleri Nübüvvet penceresinden alınmıştır. Çünkü yeryüzünde ışık veren tek kaynak, Nübüvvet penceresidir.
GAZÂLİ İÇTİMAİ BİR İSLAHATÇI [MÜCEDDİD] DİR
Gazâlî hazretleri iki yönden tecdide girişmiştir:
a) Felsefeyi tenkid etmek,
b) Kelâm ilmini yeni bir tarzda arzetmek.
Hazretin ikinci cebhesini «İHYA» adlı eseri temsil etmektedir. Zira ‘’İHYA» Kitabı müslümanların hayatında derin bir tesir icra eden îslâmî kaynakların cümlesindendir. Bu kitab uzun zaman Müslümanların akıl ve nefislerini hükmü altında tutmuştur.
Hâlen de benzeri kitabların hiç birisine nasip olmayan bir tarzda dinî çevrelerde tesir etmektedir. Âlimler ve tedkikciler onu öğüp durmaktadırlar. Meselâ; hadis hafızı imam «Zeyneddin» Ebul-Fazl el-Ira-kî [806 Miladî] «İHYA» hakkında şunları söyler:
«O İslâmî kitabların büyüklerindendir.»
Gazâlî'nin muasırı ve İmamı haremeynin talebesi Şeyh Abdullâh El-Farisî:’İHYA, Gazâlî'nin eşsiz eserlerindendir.» der.
Şeyh Ebu Muhammed el-Kâzerûnî:‘Eğer bütün ilimler yok olursa, hepsi «İHYA» dan çıkabilir!»
îmam-ı Nevevi hazretleri «İHYA» yi çok beğenir ve onu son derece takdir ederdi:
Farzedelim ki, bu sözler ve benzerleri mübalağadan hali olmasa bile (!) Yine de en azından halkın bu Kitabın tesirinde kaldığına delalet eder. Alimlerin onu mütalaa ettiğinin delilidir.
îbn-i Cevzı [597 H.] İTelbisi İblis» adlı eserinin bir çok yerinde Gazâlîyi tenkib edip Muhaddîslerin [hadîs âlimlerinin] yoluna göre sabit ve sahih olmayan hadislerle ‘İHYA’sının dolu olduğunu iddia

edip ileri sürdüğü halde, Kitabın tesirinde kalarak «Minhacül-Kasidîn» adiyle «İHYA» yi kısaltmış bulunuyor.
Gazali, Bağdad'dan çıkıp mucahede, ibadet, ve halktan uzak olma zahmetlerine katlandıktan, korku, ümid, Zühd, marifet ve yakın devrelerini geçirdikten ve bütün bunların tadını taddıktan sonra «İHYA» yi yazdı. Böylece «İHYA» onun nefsinin bir sureti, düşüncelerinin aynasıdır. Bu sırra binâen okuyucuların nefsinde çok tesir eder; ve bu sırra binâendir ki, ondan hayat fışkırır.
Cenâb-ı Hak, ruhi saadet ve hakikî marifet ile Gazâlî'ye ikram ettikten sonra onda ilme değer verme, halkın içinde bulundukları lezzetlere dalma, dünya yaşamına sımsıkı sarılma gibi halleri araştırma hissi belirdi. Alimlerle ehli diyanetin, hükümdar ve siyaset erbabının yanında bir mevki kapmaya nasıl can attıklarını, bunun için de manasız cedel ve hararetli münakaşaları nasıl takip ettiklerini ve nefsin temizlenmesinden vazgeçip, ahiret ilmini bir tarafa atarak ahkamın fer'î meselelerini öğrenmek ile nasıl iktifa ettiklerini müşahede etti.
Sözde halkın İslahına çalışanların, görünürde süsü seçtiklerini, ahenkli ve düzgün sözlerinin hakikatim, halkın gafletini, âlimlerin susmasını, uyarıcının yokluğunu da müşahede etti. Bütün bunlar, ümmetin her tabakasının vehimlerini belirten, derman getiren ve dertlerin teşhisini yapan «İHYA» kitabının telifine sebeb oldu. Gazâlî'yi «yaz» diye tahrik etti. Gazâlî'nin bu yaptığı açıkça «ölüme hazır ol, ahirete azık peyda et, dinin hakikatına ve özüne yapış, üstün ahlâklarla süslen» demektir»
Gazâlî hazretleri bizzat bu durumu «İHYA'sının başında dile getirerek der ki:
«Yolun rehberleri, Peygamberlerin vârisi bulunan alimlerdir. Oysa zaman onlardan boşalmıştır. Ancak suretciler kalmıştır. Onların da çoğuna şeytan galebe çalmıştır. Dünyâ hırsı onları saptırmıştır. Her biri dünyasıyle meftundur. Mârûfi münker, münkeri mâruf görecek raddeye gelmişler. Hatta din ilmi yok olmuştur. Yeryüzünden hidayet alametleri silinmiştir!»
Hakimlerin ve kadıların, hasımlar arasında hüküm verdikleri fetvalar halk için ilim olmuştur. Veya böbürlenmeyi istiyenin elde etmeye

can attığı Cedel ilim yerine geçmiştir. Yahut halk tabakasının,kalbini çelmeye elverişli olduğundan vaazın istediği süslü konuşmadır, hayalini verdiler. Çünkü bu üçün hâricinde haram yemeye elverişli bir tuzak göremediler. Âhiret yolunun ilmi, Kur'anda Allahu Teâlâ'nın FIKIH, HİKMET, İLİZ ZİYA, NUR HİDAYET ve RÜŞD diye adlandırdığı selefin yoluna gelince, bu halkın arasından kalkmış ve unutulmuştur. Bu durum dinde korkunç bir yıkım ve tehlikeli bir hastalık olduğundan, dinî ilimleri ihya etmek için bu Kitabı hazırlamayı mühim bir iş, geçmiş imamların yollarını keşfedici ve Selef-i salihin ile Peygamberlerin nezdinde menfaat verici ilimlerin yönlerini izah edici bir vazife telakki ettim.»
Görüldüğü gibi Gazâlî, bu kapsayıcı fesadın en büyük mesuliyetini âlimlerde ve din ehlinde görüyor. Bu durumların bozulmasında ilk

sebeb onlardır diyor ve şöyle devam ediyor: «Çünkü ümmetin tuzu onlardır. Tuz bozulursa onu ne İslah edebilir!»
Âlimlere hitaben yazılan bir şiir'i misal getiriyor:
«Ey okuyucu kitlesi, ey memleketin tuzu!
(Söyler misiniz), Tuz bozulduğunda onu ne İslah eder?»
Kalblerin nasıl hastalandığını, ahiretten nasıl gafil bulunulduğunu açıklıyor, sebeblerini belirtiyor. O sebeblerin cümlesinden olarak âlimlerin hastalığını gösteriyor. Oysa onlar, kalblerin doktorlarıdırlar. Acaba doktor hasta ise, hastaların hali ne olur? Hasta doktorun ilâcına, başka hastalar iltifat eder mi?
Böylece halkın bozulmasını idarecilerin bozukluğuna, idarecilerin bozukluğunu da alimlerin fesadına bağlar.
Gazâlî hazretleri, Melik Şah'ın oğlu Sencar'ın, Nizamul-Mülkün oğlu Fahrul-Mülk'ün vezirlikleri zamanında «Nizamiye'nin baş müderisliğini yaptı. (500) tarihinde Fahrül-Mülk öldürülünce, Gazâlî müderrisliği bırakıp memleketi Tus'a çekildi. Evinin yanında bir zaviye ile bir medrese yaptırdı. Orada tâlim ve terbiyeye devam etti. Melikşâhın oğlu Sultan Muhammed (500) de Ahmed bin Nizamul-Mülk'ü vezir tayin ettiği zaman, Vezir Gazâlî'den yeniden Bağdad'a dönmesini istedi. Onun oradaki yerini dolduran kimse olmadığını beyan etti. Çünkü Nizamiye hilafetin medarı iftiharı idi. Hilâfet makamı bunu istiyordu. Erkânı devletin imzalarını kapsayan, davetname Nizamül -Mülk'ün oğlu Ahmet Kıvammid-din'den geldiğinde, Gazâlî özür beyan ederek Tus'da kalmaya devam etti. Geri kalan hayatını din ve ilimle meşgul olmakla geçirdi. İlim ruhu hâlâ Gazâlî'de eskiden olduğu gibi tabtaze idi. 504 de 'El-Müstasfa' adlı kitabını telif etti. Bir sene sonra da Allahın 'Ey itminana kavuşan nefis! Rabbine, razı olduğun ve razı kılındığın halde dönüş yap.' emrine uyarak (Hicrî 505) de Cemazül-ulâ ayında ve Pazartesi günü şafak zamanında vefat etti.
Allah bizi feyzinden müstefiz eylesin; Amin!..

Giriş

Gökteki yıldızların, sahralardaki kumların, hava zerrelerinin, yağmur ve deniz damlalarının, ağaç yapraklarının sayısmca, sayı ve rakamla ifade edilemeyen hamdlerle senalar; vahdet divanının sahibi ve azamet sarayının süsleyicisi olan Allah'a mahsustur. Onun birliğinin delilleri güneş kadar parlaktır. Sıfatlarının azameti kesin delillerle malûmdur. Onun yüce şanının kemalini ancak yine kendisi bilir, onun ezelî zâtının hakikatine öncesiz bilgisinden başka giden yol yoktur. O her türlü eksiklikten münezzehtir. Âlem onun hakikatini anlayamamanın aczi ve şaşkınlığı içerisindedir. Akıl yoluyla onun kemâline ulaşılmaz. Akıl yıldızları, «Allah nurdur» mertebesinin başlangıcında Öatar.
Hüner sahibleri, «Ben size can damarınızdan daha yakınım» merhalesinde ilerlemekten yorgun ve bitkin düşmüştür. Zâtini hakkıyle tanıyamamak, aczini ve kusurunu göstermek, velilik mertebelerinin sonudur. Hamd ve senasından taksiratını itiraf etmek, peygamberlerin ona yaklaşmalarının sonudur. Fakat onu

tanımaktan ta-" mamıyle umud kesmek de uzak bir sapıklıktır. Onu hakkıyle tanımak için benzetme yapmak ve misâl getirmek de faydasızdır. Zira kulluk makamında ve hizmet dairesinde gerekli olan «ben ancak insanları ve cinleri bana ibâdet etsinler diye yarattım» ilâhî düstürün mânâsına uyup gereğini yapmak ve hakikî mabudun, kayıtsız ve şartsız yaratıcının şaşılacak işlerini ve azametli.sıfatlarını düşünmekten bir an geri ve habersiz kalmamaktır. Böylece bütün âlemdeki nurun onun nurunun parıltısı olduğu, onun kudret denizinden seçilip yaşatıldığı anlaşılıp «mülk Allah'ındır» köprüsünden «Allah'tan başka birşey yoktur» manzarasına geçilir.

Milyonlarca salât ve selâm; insanların efendisi, peygamberlerin sonuncusu, seçkinlerin önderi, ilâhî sırların emini ve ilâhî huzurun perdesini açan Muhammed Mustafa'nın pâk ve nurlu türbesine ve İslâm milletinin divanını kuran, şeriat kanunlarını beyan eden ashabına, ehl-i beytine ve bilhassa yüce kadir sahibleri Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye olsun.

Bundan sonra bil ki, bu dünya ticarethanesinde dolaşan insanoğlu boş yere yaratılmamıştır. Hattâ gökteki ve yerdeki bütün zerreler lisan-ı haliyle: «Ben boşuna yaratılmadım» der. Madde ve rûh tılsımı;

değişik işlerin, zıt şekillerin bulunduğu bir hikmet gemisi ve ibret aynasıdır, insanın dünyadaki varlığının bir başlangıcı var ise de, âhiretteki varlığı devamlı ve sonsuzdur. Maddî yapısı süflî ise de, mânevi ruhu ulvîdir. Yaratılışın başlangıcında tıynetine, kötü' ve hayvani vasıflar karışıp «şübhesiz nefs kötülüğü emreder» tuzağına düşmüş ise de, kötülükle mücadele çömleğinde ve iyiliği arama potasında bulanık, çirkin ve şeytanî sıfatlardan arınıp pâk olur. Ve ‘Ey mutmain nefs, Rabbine dön’ nidâsıyle esfel-i safilinden (en aşağı dereceden) kurtulup a'la-yı illiyyîne (en yüksek dereceye) uçup ulûhiyet kapısında ve Rabbinin sarayının yakınında yuva yapar.

Bilki, esfel-i safilin, nefsanî bir hâl olup şehvet ve kızgınlığa esir olmaktır. A'la-yı illiyyîn ise, ruhanî bir derece olup onun vasıtasıyle akıl, kızgınlık ve şehvete hâkim olup «Haydi (iyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir» hitabına mazhar olan kulların zümresine girer. însan, meleklere mahsus bu sıfatla Allahu Teâlâ'nın cemâline o derece ünsiyet peyda eder ki, ondan bir an ayrıldığı takdirde, her türlü nimet ve rahatlığa sahib olan sekiz cennetle teselli bulmaz. Demek ki, noksan ve aşağı yaratılan kötü nefisler, ancak mücahede ve gerçeği arama ilâcıyle arınabilirler.

Bakır ve pirinci kırmızı altın yapan maddî kimya zor ele geçtiği gibi, insanlık cevherlerini hayvani bulanıklardan arıtıp melekler safiyetine eriştiren, onu altın gibi paslanmaz ve devamlı yapan mücahede kimyası da zor elde edilir. Bu kitabtan maksat, hakikat ilâcının ecza ve bileşimini okuyucularına kolaylıkla açıklamaktır. Bu sebeble bu kitaba «KİMYA-YI SAADET» adını verdik. Bağışlayan Allah'tan niyaz ederim ki, onu adına uygun ve kimya gibi hizmete lâyık eylesin. Bilhâssa bu kimya diğer kimyalardan üstündür. Hattâ

kimya adı buna hakikat, diğerlerine mecazdır. Çünkü diğer kimyaların değer ve itibarı, bakır ve pirinci paslanmaktan koruyup onlara geçici hayatta bir miktar safiyet vermektir. Bu kimya ise, bizzat büyük nimetlerin ve ebedî hayatın sebebidir. Zira hayvani sıfatları insanî sıfatlara, nefsanî halleri rûhbaniyete tebdil eden bu kimyadır ve yine ebedî mutluluğun rabıtası, sonsuz saadetin vasıtası bu kimyadır.

Maddî kimya, hiçbir kocakarının ve külhanbeyin hazinesinde bulunmayıp ancak padişahların hazinesinde bulunduğu gibi, ebedi saadet kimyası da ancak Allahü Teâlâ'nın hazinesinde ve onun perdesinin altında bulunur. O hazineler, gökte manen Allah'a yakın meleklerin cevheri ile yerde peygamberlerin kalbinden ibarettir. O halde hakikat kimyasını peygamberlerin dışında isteyenin akibetî dalâlettir ve onun sıfatı kalpazanlıktır. Sonucu kuruntu ve hayaldir. Kıyamet gününde kalpazanlık ve kuruntusu açığa çıkar ve müflis olur. Kötülüğü yüzüne vurulur ve rezil rüsvay olur. O halde peygamberlerin gönderilmesi büyük bir maslahat ve hikmete mebnidir. Belki maksat, hakikat kimyasının ilmini insanlara öğretmektir. Böylece insanlar mücahede potasında kalb cevherini arıtma yolunu, kalbin bulanıklığına sebeb olan çirkin ahlâkın iyi ahlâka dönüştürülmesini öğrenirler. Bu sebebledir ki, Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de önce kudret ve kemâliyle; celâl ve azametiyle övünür. Sonra da kullarına peygamberlerini gönderip doğru yolu göstermekle minnet buyurur. Bununla da en büyük nimet olan hakikat kimyasının ancak peygamberler tarafından öğretilebileceğini gösteriyor.

«Gökte ve yerde bulunan canlı ve cansız bütün varlıklar, Allah'ı teşbih ederler; o öyle bir hükümdardır ki, Kuddüsdür, bütün noksanlıklardan münezzehtir. Azizdir. Herşeye gücü yetendir. Hâkimdir. Her işinde hikmet sahibidir (çoğu yazma bilmeyen) Araplar içinde, peygamber gönderen O'dur. (Bu peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) onların üzerlerine (Allah'ın) âyetlerini okuyor, onları (şirk pasından) arındırıyor, kendilerine Kur'an ve şeriat kanunlarını (dini hükümleri) öğretiyor. Oysa onlar, bundan önce (peygamber gelmeden önce) açık bir sapıklık içindeydiler » (Cuma sûresi, âyet: 1-2)

Büyük âlimler der ki: Onları arındırıyor sözünden maksat, onları hayvani sıfatlardan, kötü ahlâktan temizler demektir. Onlara kitap ve hikmet öğretir sözü ise, onları temizledikten sonra marifet elbisesiyle süsler; meleklerin ahlâkını onlara örtü yapar, demektir. Kimyadan maksat, nefis sarayını dünya bağlarından kurtarıp yüzünü dünyadan çevirip Allah'a dönmek ve Allah'tan başka kalbte hiçbir şeye yer vermemektir. ‘Herşeyden sıyrılıp yalnız ona (Allah'a yönel’ (Müzzemmil sûresi, âyet: 8) âyet-i kerimesi bu gerçeği, ifade buyurur Tebtil, insanlardan kesilmek, uzak kalmak ve tamamıyle Hakk'a yönelmektir.

Bu kitap dört ünvân ve dört rükün üzere düzenlenmiştir.

Bunlar marifet ünvanları ve muamele rükünleridir.

Birinci ünvân, insanın kendi hakikatini bilmesi hakkındadır.

İkinci ünvân, Allahû Teâlâ'yı tanımak hakkındadır.

Üçüncü ünvân, dünyanın hakikatini bilmek hakkındadır.

Dördüncü ünvân, âhiretin hakikatini bilmek hakkındadır.
İslâm'ın hakikati, bu dört marifettir.
Dört rükün ise, İslâm'ın muamelesi hakkındadır.
İkisi zahirî haller, ikisi de batını haller hakkındadır.
Zahirî hallerin biri, Allah'ın emrine uymaktır. Buna ibadet denir. Diğeri de, geçim ile ilgili hallerde edebe riayet etmektir.
Batınî olan hallerin biri, kalbi, beğenilmeyen ahlâktan arındırmaktır: Bunlar kızgınlık, hased, kibir ve gururdur. Bunlara geçitler ve tehlikeli sıfatlar denir. Diğeri, kalbi iyi sıfatlarla süslemektir. Bunlar da sabır, şükür, muhabbet, umut ve tevekküldür. Bunlara da, kurtarıcı sıfatlar denir.
İbadeti bildiren birinci rükün on asıl üzere .düzenlenmiştir.
Birinci asıl, Ehl-i Sünnetin itikadı hakkındadır.
İkinci asıl, ilim öğrenmek hakkındadır.
Üçüncü asıl, temizlik hakkındadır.
Dördüncü asıl, namaz hakkındadır.
Beşinci asıl, zekât hakkındadır.
Altıncı asıl, oruç hakkındadır.
Yedinci asıl, hac hakkındadır.
Sekizinci asıl, Kur'an hakkındadır.
Dokuzuncu asıl, zikir hakkındadır.
Onuncu asıl evrad (her gün okunan Kur'an ve dualar) hakkındadır.
Muamelât edeblerini bildiren ikinci rükün de on asıl üzere düzenlenmiştir.
Birinci asıl, yemek edebleri hakkındadır.
İkinci asıl, evlenmenin edebleri hakkındadır.
Üçüncü asıl, çalışma ve ticaret edebleri hakkındadır.
Dördüncü asıl, helâl kazanmak hakkındadır.
Beşinci asıl, sohbetin edebleri hakkındadır.
Altıncı asıl, insanlardan uzak kalmanın (uzletin) edebleri hakkındadır.
Yedinci asıl, yolculuğun edebleri hakkındadır.
Sekizinci asıl, dinlenmenin edebleri hakkındadır.
Dokuzuncu asıl, iyiliği emretmenin ve kötülüğü nehyetmenin edebleri hakkındadır.
Onuncu asıl, hükümdarların, insanları gözetmeleri ve devlet idaresi hakkındadır.
Üçüncü rükün, dindeki dar geçitleri aşmak hakkındadır. Bu da on asıl üzere düzenlenmiştir.
Birinci asıl, nefsin riyazeti hakkındadır.
İkinci asıl, mide ve fercin şehvetleri hakkındadır.
Üçüncü asıl, çirkin sözler ve dil âfetlerinin ilâcı hakkındadır.
Dördüncü asıl, kızgınlık, kin, hased hastalıklarının ilâcı hakkındadır.
Beşinci asıl, dünya sevgisinin, cimrilik ve açgözlülük hastalıklarının ilâcı hakkındadır.
Altıncı asıl, dünya hırsı ve mal toplamanın ilâcı hakkındadır.
Yedinci asıl, mevkî, makam hırsının ilâcı hakkındadır.
Sekizinci asıl, ibadetteki münafıklık ve riyanın ilâcı hakkındadır.
Dokuzuncu asıl, kibir ve gururun ilâcı hakkındadır.

Onuncu asıl, dalgınlık ve gafletin ilâcı hakkındadır.
Kurtarıcı sıfatları bildiren dördüncü rükün de, on asıl üzerine düzenlenmiştir.
Birinci asıl, tevbe etmek ve zulümleri bırakmak hakkındadır,
ikinci asıl, şükür ve sabır hakkındadır.
Üçüncü asıl, korku ve ümid hakkındadır.
Dördüncü asıl, dünyadan yüz çevirmek ve fakirlik hakkındadır.
Beşinci asıl, doğruluk ve ihlâs hakkındadır.
Altıncı asıl, kendini hesaba çekmek ve murakabe etmek hakkındadır.
Yedinci asıl, tefekkür hakkındadır.
Sekizinci asıl, tevhid ve tevekkül hakkındadır.
Dokuzuncu asıl Allahû Teâlâ'nın şevk ve muhabbeti hakkındadır.
Onuncu asıl, ölüm ve kıyametin halleri hakkındadır.
Bil ki, insanın ruhu dört unsura muhtaç olduğu gibi, İslâm'ın hakikati de dört şeye muhtaçtır: Kendini tanımak, Allahû Teâlâ'yı tanımak, dünyayı tanımak ve âhireti tanımak. Buna binaen Müslümanlığın icabı bu dört ünvân üzere düzenlenmiştir.

Birinci Unvan
Kendi Hakikatini Bilmek
Bil ki, Allahû Teâlâ'yı tanımanın anahtarı, insanın kendi kendini tanımasıdır. Bunun hakikat olduğuna «Kendini tanıyan, Rabbini tanır» hadîsi ile «Gerçeği anlayıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde göstereceğiz.» (Fussüet sûresi, âyet: 53) âyet-i kerimesi kuvvetli ve doğru delildir.
İnsana, kendi nefsinden daha yakın birşey yoktur. Kendini bilmeyen, Allah'ı nasıl bilir? Eğer kendimi tanımıyorum diye iddia ediyorsan, delilsiz iddia makbul değildir. Eğer delilin, zahir azalarından yüzünü, başını; bâtın ahvalından ise, acıktığını, susadığını bilmek ve kızgınlık zamanlarında bir kimseden intikam almak, şehvetin galebe çaldığı zaman evlenmek ise, bu türlü tasarruf bütün hayvanlarda da vardır. O halde bu çeşit kendini bilmek, Allahû Teâlâ'yı tanımaya anahtar olamaz. Öyle ise, önce kendi hakikatini, dünya yolculuğuna nereden gelip nereye gideceğini bilip ondan sonra niçin yaratıldığını, dünyaya ne yapmak için geldiğini, saadet ve bedbahtlığın hangi işlerde olduğunu düşüneceksin.
Ve yine bileceksin ki; senin bâtınında dört sıfat vardır: Hayvanlar sıfatı, yırtıcılar sıfatı, şeytanlar sıfatı ve melekler sıfatı. Senin hakîkatm hangisidir, sende bunların hangisi asıl ve hangisi emanettir. Sen fiilen bunları bilmedikçe, kendi saadetini bilmeye muktedir olamazsın. Çünkü her birinin ayrı gıdası ve ayrı saadeti vardır.
Meselâ: Hayvanların gıdası ve saadeti, yem yemek, uyumak ve çiftleşmektir. Yırtıcılar için saadet, öldürmek, hiddet ve intikamdır. Şeytanların gıda ve saadeti, hile, aldatmak ve bedbahtlıktır. Meleklerin saadeti ve gıdası, Allahû Teâlâ'nın

cemâlini müşahede etmektir. Meleklerde hiçbir surette hayvanların, yırtıcıların sıfatları mevcut değildir.
O halde, eğer sen melekler sıfatında insan isen, uğraş, çalış. Ta ki senden Allahû Teâlâ'yı bilmeğe yol gitsin ve o yolla Allah'ın cemalini görmeye vâsıl olasın. Hikmet gözüyle, ibret nazarıyla bak. Sendeki bu sıfatlar, sana hâkim olup seni kendilerine esir yaparak kendi hizmetinde çalıştırmak için mi yaratılmıştır? Yoksa vâki olan yolculuğunda
15
, sana angarya olmak, sana binek hayvanı ve silâh olmak için mi yaratılmıştır? Bu dünya konağında birkaç gün ihtiyacını tedarik edip bunlarla geçici saadetini temin et. Ancak asıl saadetin hâsıl olduğunda, onları bırakıp asıl vatanına yüz çevir. O vatan, havas (seçilmiş kullar) için Allah'ın cemâli, avam için cennettir.
O halde bu mânâların hepsini bilmen lâzımdır. Böylece kendini biraz bilmiş olursun. Bunları bilmeyen dinin hakikatini bilmekten mahrumdur.
birinci bölüm İnsanın yaratılışı
Ey sırların kimyasını öğrenip iyilerin yolunda gitmek isteyen! Eğer kendi nefsinden haberdar olmak istersen, bil ki, seni yaratan Allah Teâlâ sende iki şey yaratmıştır: Biri zahirî, diğeri batini. Zahirî olan göz ile görülebilen beden kalıbıdır: El, ayak gibi. Batını olana da bazan nefs, bazan ruh ve bazan da kalb derler. Senin hakikatin bâtınî yönündür. Bedendeki zahir azalar, batının askeri ve hizmetçisidir. Biz buna kalb (gönül) ismini vereceğiz. Kalb dediğimiz zaman, biliniz ki, insanın hakikati demek istiyoruz. Kalb demekle, göğsün sol tarafına yerleştirilmiş ve yürek dediğimiz uzun yuvarlak olan et parçasını kast etmiyoruz. Çünkü basiret ehli yanında onun kıymeti yoktur. O, hayvanlarda hattâ ölülerde de vardır ve zahir gözümüzle de görülebilir. Gözle görülen herşey bu şehadet âlemindendir. Bizim gönül dediğimiz ise, bu âleme geçici olarak gelmiş garip bir varlıktır. O belli uzuv ise, onun eti ve âletidir. Bedenin bütün uzuvları onun askeri ve ordusudur. Hakkın cemâlini görmek, onun sıfatıdır. Bütün teklif, hitap, kınama ve ceza onadır. Saadet ve şekavet onun içindir. Bu hususları tahsil ederken, bütün âza ve beden ona uyar ve emrine hazırdır. Onun hakikatini bilmek, tanımak, Allah Teâlâ'yı tanımanın anahtarıdır.
O halde onu bilmeye uğraş. Zira o çok yüksek bir cevher olan meleklerin cevherindendir. Onun asıl madeni, Allah Teâlâ'dır. «Ben Allah'ın nurundanım; mü'minler de benden» hadîs-i şerifi de bu mânâya işarettir.
Bil ki, gönül gayb âleminden gelmiş ve tekrar oraya dönecektir. Bu harap dünyaya ticaret ve ziraat için gelmiştir. Ticaret ve ziraattın- ne olduğu —Allah'ın izniyle— ileride açıklanacaktır.
İKİNCİ BÖLÜM KALBİN VARLIĞI
Akıllı ve basiretli insanlar bilin ki, bir şeyin hakikatini bilmek, ancak onun varlığının anlaşılmasından sonra mümkün olur. O halde önce kalbin varlığını, sonra hakikatini, ondan sonra da ordu
16

ve aşiretini, daha sonra da sıfatını bilmek lâzımdır, sıfatı bilinince, bunun Allah Teâlâ'yı tanımaya nasıl vesile olduğu; saadet ve şekavete ne şekilde sermaye olduğu anlaşılır. Bunlar, —Allah'ın izniyle— tafsilatıyla anlatılacaktır.

Bil ki, kalbin varlığı iki delil ile sabittir: Delillerden biri şudur: İnsanın kendi varlığında şüphesi yoktur. İnsan varlığının fizikî yapısıyla olmadığı da bir gerçektir. Çünkü ölülerin de bir fizikî yapısı vardır. Ancak ölülerde kalb yoktur. Kalbten maksat ruhtur.

Diğer bir delil de şudur: Bir kimse gözünü yumup kendi bedeninden, yerden, gökten ve bütün duyulanlardan duyularını alıkoyduğu anda bile kendi varlığını kesinlikle bilir. Bu itibarla anlaşılıyor ki, kalb (ruh) bedensiz de mevcuttur. Bu açıklamadan, kıyamet gününün hak olduğu anlaşılır. Çünkü bundan anlaşılıyor ki, vücut örtüsünün kalkmasıyla insanın hakikati yok olmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM RUH VE MAHİYETİ

Eğer ruhun hakikatinin ne olduğu, ona mahsus sıfatların neler olduğu sorulursa/' bilinki, şeriat kilidi bu hususun ruhsat kapısını bağlamıştır. Nitekim, Hazret-i Peygamber'e hitaben buyurulur ki:

«Ey Muhammed! Sana ruh'ım ne olduğunu soruyorlar, de ki: "Ruh, Kabbimin emrinden ibarettir."» (İsra sûresi, âyet: 85) Bu daireden çıkmaya düstûr verilmemiştir. Ancak kendisine, ruhun Allah Teâlâ'nın emrinden, yani emir âleminden bir emir olduğu şeklinde cevab vermeye izin verilmiştir.

Bu mânâya, «Bilin ki, yaratma da, emir de onun hakkidir» (A'raf sûresi, ayet: 54) âyeti ile de işaret buyurulmuştur. Yaratma (halk) âlemi başkadır, emir âlemi başkadır. Yaratma (halk) âlemi, keyfiyet ve miktarı olan âlemdir.

Zaten halk kelimesi de, lügat anlamında takdir ve ölçmektir. Halbuki insan ruhunun miktar ve keyfiyeti yoktur. Ruh, bölünmeyi kabul etmeyen bir cevherdir. Eğer bölünebilseydi, birşeyin bir parçasını bilmek, diğer bir parçasını da bilmemek caiz olurdu. Böylece bir şeyin, bir anda hem bilinmesi, hem de bilinmemesi olurdu ki bu caiz değildir. Ruh, her ne kadar bölünmeyi kabul etmiyorsa ve kemiyet yeri değil ise de, mahlûktur (yaratıktır). Çünkü halk, iki mânâya gelir: Biri yaratmak, diğeri takdir etmek (ölçmek). Ruh takdir mânâsında mahlûk değil ise de, —Çünkü miktarı yoktur— yaratılmak mânâsında mahlûktur.

Bundan anlaşılıyor ki, ruh hakkında ihtilâfa düşen bütün grupların sözleri yanlıştır. Meselâ: Bazısı ruh kadimdir demiştir. Bazısı ruh, arazdır demiştir.

Araz, kendi kendine var olmayıp, başka bir cisim" ile varlığını gösterebilen sıfattır; renk gibi. Bazısı da ruh cisimdir demişler. Ruh kadimdir diyenler yanılıyor. Çünkü ruh mahlûktur ve hiçbir mahlûk kadim değildir. Ruh arazdır, diyenler de yanılıyor. Zira ruh, bedensiz bulunur. Araz ise cisimsiz bulunması imkânsızdır. Ruh cisimdir diyenler de yanılıyor. Çünkü ruh bölünmeyi kabul etmez. Halbuki her cisim bölünebilir. Bölünebilen ruh (can) ise, insanların değil, belki hayvanların ruhudur. Kalb diye ta'bir

ettikleri ruh ise, Allahu Teâlâyı tanımak yeridir ve hayvanlara verilmemiştir. O, ne cisim, ne arazdır. Belki melekler cevherinden bir cevherdir. Onun hakikatini bilmek, gayet zordur. Şeriat ehli, onu uzun boylu açıklamaya cevaz vermemişler. Nitekim daha önce de buna işaret edildi. Şeriat ehlinin, ruhun hakikatini bilmeye işaretleri olmadığı için, din yolunun başlangıcında yine bu işe başlayanlar için onu bilmeye lüzum yoktur. O safhada lâzım olan mücahededir. Bir kimse, şartlarına uyarak, rükünlerini yerine getirerek mücahede yaparsa, şüphesiz hiç kimseden işitmeden onun kalbi ruh marifetine sahip olur.

Zira ruh marifeti, mücahededen sonra hâsıl olan Allahu Teâlâ hidayetlerindendir. Nitekim Kur'an-ı Kerîmde: «Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette yollarımıza eriştireceğiz.» (Ankebut sûresi: 69) âyetiyle işaret buyurulmuştur. Din yolunda mücahedesini henüz tamamlamayanlara ruhun hakikatini açıklamak caiz değildir. Nitekim bu hususa bu âyet-i kerîme ile işaret buyurulmuştur. Ancak mücahedenin başlangıcında ruhun ordusunu bilmek lâzımdır. Zira ordusundan habersiz olan kumandanın harbe gitmesi büyük bir hatadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BEDEN VE DUYULAR

Bil ki, beden ülkesinin sultanı insan ruhudur. Onun, sayısız asker ve ordusu vardır. Âyet-i kerimede «Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez.» (Müddessir sûresi: 31). O sultan âhiret yolculuğu için yaratılmıştır. Onun hazinesi, Allahu Teâlâ'yı tanımak, bilmektir. Bu hazine ise, ancak Allahu Teâlâ'nın yarattıklarını, ibret gözüyle seyredip her birinden bir mânâ çıkarmakla temin edilebilir. Âlemdeki acayip işleri bilmek, duyular yoluyla mümkün olur. Duyuların varlığı da beden iledir. O halde, Allahu Teâlâ'yı bilmek, kalbin avıdır. Duyular, o avın bağ ve tuzağıdır. Beden, onun binek hayvanıdır. Onun için kalbin bedene ihtiyacı vardır. Beden de eczasına muhtaçtır. Onun eczası, birbirine zıt olan anâsır (unsurlar) (su, toprak, hava, ateş) dır.

Bu yüzden beden yapısı zayıf ve helak olması yakındır. Helâk sebebi iki kısımdır: Biri dışarda, diğeri içeridedir. İçeride olan açlık ve
susuzluk; dışardakiler ise, ateş, su ve diğer düşmanlardır. İçeridekilerden korunması için yemeye, içmeye ihtiyacı var. Bu sebepten de iki sınıf askere ihtiyaç vardır: Biri zahirdir. El, ayak, ağız, diş ve mide gibi. Dışardaki düşmanlardan korunması için de iki sınıf askere ihtiyacı vardır. Biri zahirdedir. El, ayak, ok, yay ve diğer silâh ve âza gibi. Diğeri batındadır. Öfke ve kızgınlık gibi. Bu zikir olunan asker ve âlet, gözle görülen düşman ve zahirde müşahede edilen gıda içindir. Zahirî olmayan ve gözle görülmeyen düşmandan korunmak ve gıdayı temin etmek için, duyulara ihtiyaç vardır. Onlar da beşi zahirî ve beşi bâtın! olmak üzere ondur. Zahirî olanlar, beş duyumuz olan işitmek, görmek, koklamak, tatmak ve dokunmaktır. Bâtında olanların yeri dimağdır: Hayâl kuvveti, düşünme kuvveti, ezberleme kuvveti, hatırlama kuvveti ve vehim küveti (zan) dır. Bunların herbirinin belli

özellikleri ve hususî "halleri vardır ki, birisi aksarsa, dinde de, dünyada da hususiyeti bozulur.
Bu dıştaki ve içteki askerler, kalbin emrine amadedirler. Kalb ne emir ederse hükmü yerine gelir. Meselâ: Dile emir verince, hemen konuşur. El ve ayağa emir verince, harekete geçerler. Göze emir edince, nazar eder. Düşünme kuvvetine emir ederse düşünür. Hulâsa, bu askerin hepsi padişahın emrine ramdır. Böylece bedeni muhafaza ederler. Bu padişah azığını alıncaya kadar, avını tutuncaya kadar, âhiret ticaretini bitirinceye kadar ve kendi saadet tohumunu ekinceye kadar devam eder. Bu mecburî itaat melekler arasında da câridir. Zira melekler zümresi, Allah Teâlâ'ya muhalefet etmek kudretine sahip değildir. Onlara verilen bütün işaretlere —insan âzası gibi— gayri ihtiyarî itaat ederler.
BEŞİNCİ BÖLÜM KALBİN ASKERLERİ
Kalb askerlerinin haddi, hesabı yoktur ve düşmanları da sayısızdır. Biz maksadı bir misâl ile anlatmakla yetineceğiz: İnsanoğlunun bedeni muazzam bir şehre benzer. Onun azaları, parmakları. O şehrin sanat erbabıdır. Şehvet, maliye müdürü, gazab subaşısı (emniyet müdürü) dır. Şehrin padişahı kalb, veziri akıldır. Memleketin tamir ve muhafazası için padişahın reayaya ihtiyacı olduğu gibi, gönül padişahın da bunlara ihtiyacı vardır. Ancak bunlarla beden memleketi mamur ve ordusu muzaffer olur. Fakat şehvet, haraç düşkünü, fitneci, yalancı ve kötü mizaçlıdır. Vezir ne emir verirse, onun aksini yapar. Daima haraç bahanesiyle memlekette olan bütün malları alıp ülkeyi viran ve boş bırakmak ister. Gazab olan subaşı, hiddetli, azgın ve edepsizdir. Daima asmak, basmak, yıkmak, yakmak ister. Padişah daima vezir ile müşavere edip tedbirleri onunla görüşürse, yalancı ve tama'kâr maliye müdürünün, vezire muhalefet etmemesi için ona kıymet vermezse, onu küstahlıktan

men'etmek için nazırı onun peşine takarsa, ve nazırın da —haddine tecavüz etmemesi için— daima onun kalbini kırıp onu hırpalarsa, memleketin nizamı yerinde yürür. Bu metodla ülkesini idare eder padişahın memleketi mamur olur. Reaya (vatandaşlar) memnun olur ve böylece Allah'a giden saadet yolu kapanmaz. Eğer bunun tersi olursa, yâni akıl ve ruh mağlûp olur; şehvet ve gazab galip olursa, memleket harap olur; şehir viran olur, reaya (vatandaş) ağlar ve padişah da bedbaht ve perişan olur.
ALTINCI BÖLÜM ORGAN VE DUYULARI HAK ÜZERE KULLANMAK
Bundan önceki icmal, tafsil, teşbih ve temsilden anlaşıldı ki, yemek isteği, gazab, intikam, insan vücudunu beslemek düzenlemek ve .korumak içindir. Bunlar, gece - gündüz bedene hizmetçidir. Yemek ve içmek, bedenin yemidir, gıdasıdır. Beden duyuların hammalıdır. Demek ki, beden hislere (duyulara) hizmet ediyor. Duyular ise, aklın casusu ve tuzağıdır. Onların vasıtasıyla acayip işleri araştırıp, muhafaza eder: Demek ki, duyular 'aklın hizmetçisidir. Akıl ise, kalbin ışık ve ziyasıdır. Bu nûr ile Cenâb-ı Hakk'ı görür ki, kalbin cenneti budur. Demek ki akıl da kalbin hizmetçisi olur. Kalb ise, Allah Teâlâ'nın cemâlini görmek içindir. O bununla meşgul olunca, Cenâb-ı Hakk'ın kulu ve

hizmetçisi olur. Allahu Teâlâ'nın: «Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır» (Zariyât sûresi: 56) kelâmının anlamı da budur.
Allahu Teâlâ kalbi yarattı ve bu memleket ve askeri onun emrine verdi ve esfel-i sâfilinden (dünya âlemi) a'lâ-yı illiyîne (mânâ âlemi) yolculuk yapması için de, beden merkezini emrine verdi. Eğer bu nimetin hakkını ödemek ve kulluk şartlarını yerine getirmek isterse, padişah gibi memleketin ortasında oturur ve Allahu Teâlâ'yı kıble; âhireti vatan; bedeni binek hayvanı; dünyayı konak yeri yapar ve el, ayak ve diğer azaları hizmetçi; aklı vezir; şehveti maliye müdürü yapar ve herbirini bir sipariş elemanı görevinde çalıştırır.
Onlar, o şehrin haberlerini toplar. Beynin ön, tarafında bulunan hayâl kuvvetini, istihbarat şefi yapar. Casuslar, bütün haberleri onun yanına getirir. Beynin arka kısmında bulunan ezberleme kuvvetini sekreter yapar. O haberler defterini (istihbarat vesikaları) istihbarat şefinin elinden alır, saklar ve zamanında vezir akla arzeder. Vezir de memleketten gelen haberlere göre, memleketin tedbirini alır ve padişahın sefer hazırlığını görür. Şehvet, gazab ve başkaları padişaha hiyanet edip itaattan,dışarı çıkarak, asiliğe ve düşmanlığa yüz tuttukları ve padişahın yolunu kesmek istedikleri zaman, bunun tedbirini alır.. Onları —seferde padişahın yolunu kesmemeleri ve ona dost olmaları için— itaata zorlar. Vezir, memleketi bu minval üzere idare ederse, mutlu olur, nimetin hakkını vermiş olur ve bu vazifesinin mükâfatını

zamanında bulur. Eğer bunun aksini yaparsa, kendisi yol kesici olup o düşmanlar gibi isyan etmiş, başkaldırmış ve dost nimetine nankörlük etmiş olur. Bunun cezasını hem dünyada, hem de âhirette görür.

YEDİNCİ BÖLÜM İYİ VE KÖTÜ HUYLAR

İnsan kalbinin, kendisine hizmetçi durumunda olan bu iki askerle ilgi ve ilişkisi vardır. Bunların her birinden kalbte bir ahlâk hâsıl olur. Bu ahlâkların bazısı kötü ahlâktır; onu helak eder. Bazısı iyi ahlâktır; onu saadete eriştirir. O ahlâkın tamamı çok ise de, hepsi dört çeşitte toplanır: Hayvanlar ahlâkı, yırtıcılar ahlâkı, şeytanlar ahlâkı ve melekler ahlâkı, insanın durumu, kendisine verilen şehvet yönünden, hayvanların durumuna benzer. Meselâ: Yemek ve cimaya (cinsî münasebet) çok istekli olması gibi. Kendisine verilen hışım sebebiyle hareketi; köpek, kurt ve aslanın hareketine benzer: İnsanları yaralamak, öldürmek, onlara eziyet etmek gibi. Kendisine yerleştirilen şeytanların ahlâkı sebebiyle işi hile, aldatma, yalan ve fitne olur. Kendisine verilen akıl nuru ve idrâk cevheri sebebi ile meleklerin işini yapar: İlim, salâh (iyilik) ve perhiz gibi. Yararlı işler yapmakla halk içinde şerefli ve aziz olur; kötü ahlâk ve Çirkin hareketlerden temizlenir; uzaklaşır; marifet ve kemaliyle şad olur; cehalet ve akılsızlıktan ar etmeye, utanmaya başlar.
Hakikatta insanın içinde dört haslet vardır: Köpeklik hasleti, domuzluk, hasleti, şeytanlık .hasleti ve meleklik hasleti. Köpeğin sevimsiz ve çirkin oluşu; şekli el ve ayak yönüyle değildir.

Belki, kendisinde bulunan çirkin sıfatlar sebebi iledir ki, insanlara eziyet etmesidir.
Domuzun kötü ve çirkin oluşu da; şekli ve âzası cihetinden değildir. Belki, hırs, tama ve kötü şeylere meyi ve rağbet gösterdiği içindir. Köpeklik ve domuzluğun gerçek mânâsı budur. İnsanda da yerilen bunlardır. Şeytanlık ve meleklik hakikati de sözü geçen iyi mânâlardır. İnsana, meleklerin nurlarının eserlerinden olan akıl cevheri ile şeytanın aldatmasını ve zulmetmesini anlaması emredildi. Böylece hile ve aldatma sebebi olan şeytanlık sıfatının çirkin yönü meydana çıkar, rezil, rüsvay olur ve bir daha fitne yoluna imkân ve iktidar (güç) bulamaz. Peygamber Efendimiz (S.A.V.) buyurmuştur ki «İnsanoğlundan her fert için bir şeytan vardır. Hattâ benim dahi vardır. Ancak Allahu Teâlâ beni ona muzaffer, onu da bana mağlûp eyledi. Öyle ki, bende hiçbir surette kötülük yaptırma imkânı bulamaz» ve yine insana, hırs ve şehvet hınzırını ve gazab köpeğini terbiye edip itaatli olarak aklın eli altına alması emredildi. Böylece hâkim akıl, işareti ve fermanı olmayınca kötülük isteyen nefis kalkıp oturamaz. Eğer böyle olursa, ona anılan güzel ahlâktan bazı haller hâsıl olur. Bu onun saadet tohumudur.
21
Eğer anlatılanın hilafını yapıp nefs-i emmareye kulluk kemeriyle sımsıkı bağlanır, ona hizmet mevkiinde olursa, onda kötü ahlâk meydana gelir ki, bu onun isyankârlık tohumu olur.
Eğer böyle bir kimsenin perişan hâli, uyku âleminde yahut uyanıkken kendisine gösterilseydi, kendini bir hınzırın yahut köpeğin önünde, elpençe divan hizmetçi olarak durduğunu görürdü. Bir Müslümanı bir kâfirin eline esir bırakanın hali nice olursa, bir meleği, bir hınzırın veya köpeğin eline esir bırakanın hâli ondan daha kötüdür.
insanların çoğu insaf nazarıyla bakıp kendi nefislerini muhasebe ve murakabe etseler, gece gündüz nefsin arzu ve isteklerine bağlı hizmetçi köle gibi olduklarını görürler.
Görünüşte insana benzeseler de, hakikatta onların hâli1 köpeğin ve hınzırın hâlinden pek farklı değildir. Onların yarın mahşer gününde kalblerinde gizli olan mânâlar aşikâr olup zahir suretleri de, bâtınlarındaki mânânın renk ve şeklini alacaktır. Böylece şehveti galip olan kimse, hınzır şeklinde görülecektir.
Bunun içindir ki, rüya âleminde kurt, zalim insan, domuz da, pis-insan demektir. Çünkü uyku ölümün numûnesidir. Bu kadariyle ki, uyku sebebiyle bu âlemden uzaklaşır. Suret, mânâya tâbi olur. Böylece herkesi batın sureti üzere görür. Bunun sırrı, çok büyüktür. Bu kitap bunu kaldırmaz.
SEKİZİNCİ BÖLÜM MÜKELLEFİN KENDİSİNİ KONTROL ETMESİ
Bâtınında (içinde) dört buyruk kahramanı bulunduğunu öğrenmiş bulunuyorsun. O halde hareket ve duruşlarını murakabe et. Ancak, böylelikle bunların hangisinin emrine uyulduğu anlaşılır.
Hakikatte bilmelisin ki, her ne işlersen, ondan senin kalbinde bir sıfat hâsıl olur. O sıfat bakidir, öbür dünyaya seninle beraber gider ve ebedî arkadaşın olur. Bu sıfata ahlâk derler. Bütün ahlâk bu dört kahramandan hâsıl olur.

Eğer şehvet hınzırına itaat edersen, sende çirkeflik, hayasızlık, harislik, horluk, haset, gam, keder ve bunlar gibi nice türlü kötü sıfatlar hâsıl olur. Eğer onu yenip terbiye edersen, sende nazafet, kanaat, terbiye, haya, züht (dünyaya düşkün olmamak) zarafet, tama'-sızlık, kısa emelli olma sıfatları hâsıl olur. Eğer kızgınlık köpeğine itaat edersen; sende, şehvet, pislik, gevezelik, hınzırlık, kibir, zorbalık, başkalarını küçük ve hor görmek; onlara eziyet ve işkence yapmak gibi sıfatlar hâsıl olur. Eğer zikri geçen gazap köpeğini korkutup terbiye edersen, sende, sabır, tahammül, bağışlama, sebat, cesaret, sessizlik, iyilik yapma ve cömertlik sıfatları meydana gelir.

Bu köpek ve hınzırı yerinden harekete geçirip onlara cesaret verip pervasız duruma getiren, onları aldatma, hile, fitne ve fesada teşvik eden şeytanî sıfata itaat edersen, sende çirkinlik, hiyanet, bozgunculuk, yalan, aldatmak, karıştırma ve iftira sıfatları hâsıl olur. Eğer ona galebe çalıp kahredersen ve onun karıştırma ve yalanlarına aldanmayıp akıl askerinden yardım alırsan, senden anlayış, kavrama, marifet, ilim, hikmet, yapıcı olmak, büyüklük ve reislik sıfatları hâsıl olur. Seninle baki kalan bu güzel ahlâk, «Salih ameller bakidir» cümlesinden olup senin için saadet tohumu olur.

İşlenmesinden çirkin ahlâk hâsıl olan fiillere günâh denir. İşlenmesinden güzel ahlâk meydana gelen fiillere ise, itaat denir. İnsanoğlunun bütün hareket ve duruşları bu iki hâlden biridir. İnsanın kalbi, parlak bir ayna gibidir. Kötü ahlâk ise, duman (is) ve zulmet (karanlık) gibidir. O aynayı karartıp Allahu Teâlâ'yı görmekten alıkoyar, arada perde olur. Güzel ahlâk ise, kalbe erişip o aynayı günah zulmetinden temizleyen bir nurdur, ışıktır. Bunun içindir ki Resûlüllah: «Her günahtan sonra, bir sevab işle ki, onu yok etsin,» buyurmuştur. Kıyamet gününde Hakk'ın huzuruna gelen kalb-ya parlaktır, yahut karadır. Âyette: «Allah'a temiz bir kalble gelenden gayrisi kurtulamaz.» (Şuârâ sûresi: 88 - 89) buyurulmuştur.

İnsanın kalbi, yaratılışın başlangıcında, ayna yapılan madene benzer. Eğer gereği gibi onu muhafaza edip itina gösterirse, bütün âlemi görecek bir ayna haline gelebilir. Eğer gereği gibi korunmazsa, pas tutar, harap' olur ve ayna yapılacak yeteneği kalmaz. Bunun için Allahu Teâlâ buyurur ki: «Hayır, hayır; onların kazandıkları kalblerini paslandırıp kirletmiştir.» (Muttaffifîn sûresi: 14)

DOKUZUNCU BÖLÜM İNSANIN ASLI

«İnsanda hayvan, canavar, şeytan ve melek sıfatları mevcut olunca, melek cevherinin asıl, başkasının yabancı olduğunu ne ile biliriz? Ve yine insanın melekler ahlâkını elde etmek için yaratıldığını, diğer sıfatlar için yaratılmadığını nereden biliriz?» diye sorulursa, cevabında deriz ki:

Bu, şununla anlaşılır: İnsanın hayvan ve canavarlardan daha şerefli ve kâmil olduğu açıktır. Çünkü diğer hayvanlarda mevcut olan haller, insanda da mevcuttur. Fakat, insandaki kemâl ve olgunluk hayvanlarda yoktur. Herşey yükselmenin sonunda kendisine

verilecek kemâl için yaratılmıştır. Bu onun son derecesidir. Bunu bir misâl ile açıklıyalım: At, eşekten üstündür. Çünkü eşek yük çekmek için yaratılmıştır. At ise harpte cihâdda ona binip her tarafa koşup dolaşmak için yaratılmıştır. Bununla beraber ona da eşek gibi yük taşıma gücü verilmiştir. Üstelik ona sür'atli yürüme ve koşma da verilmiştir ki, bu eşeğe verilmemiştir. Eğer at kendi kemâlinden âciz olursa, onun sırtına

palan vururlar ve eşek seviyesine indirirler. Bu onun için noksanlık ve perişanlık olur.
Bunun gibi kimi insanlar, insanın; yemek, uyumak ve cinsi münasebette bulunmak için yaratıldığını sanırlar ve bunun için de bütün ömürlerini bu işlerle geçirirler. Bazıları da, insanın, galebe, istila, kahr için yaratıldığını zannetmişler. Arap, Kürd ve Türkler gibi. Her iki grubun düşüncesi de apaçık yanlıştır. Zira yemek, çiftleşmek, şehvetin arzusudur. Bu ise hayvanlara da verilmiştir. Öküzün yemesi, serçenin çiftleşmesi, insanlarınkinden daha fazladır. O hâlde insan onlardan nasıl daha üstün olabilir? Galebe ve istilâ etmek gazab ile olur. Bu ise, yırtıcı canavarlara da verilmiştir.
O halde hayvanlara ve yırtıcılara her ne verilmiş ise, insana da verilmiştir. İnsanlara fazla olarak bir de kemâl verilmiştir ki, o, akıldır. Allahû Teâlâ'yı onunla tanır, bütün acayip işlerini onunla anlar, onunla kendini gazab ve şehvetin elinden kurtarır. Bu ise, meleklerin sıfatıdır. Bu sıfat ile yırtıcı hayvan ve diğer hayvanlara üstün gelip, galip olur. Akıl sebebi ile, yeryüzünde mevcut olan, herşey, onun emrine girer. Bunun için Allahû Teâlâ buyurur ki, «O, göklerde ve yerde olanların hepsini sizin emrinize vermiştir.» (Casiye sûresi, âyet: 13)
O halde insanın hakikati akıldır. Zira insanın kemâl ve şerefi akılladır. Diğer sıfatları ve başka halleri yabancı ve emanettir. Hepsi hizmetçi olarak gönderilmiştir. Bu sebeptendir ki, öldüğü zaman ne gazab kalır, ne de şehvet.,. Belki ancak insanın kendisi kalır. O da ya Allah'ın marifetiyle süslenmiş nurlu bir cevherdir. Melekler şeklinde olup mele-i âlâda (Ruhlar âleminde) meleklerin arkadaşı olur, daima Allahû Teâlâ'nın huzurunda olup «Güçlü hükümdarın katında yüksek bir derecede cennetlerde nur içindedir.» (Kamer sûresi, âyet: 55) âyetin şümulüne girenlerin derecesine erişir, yahut karanlıklarda kalarak baş aşağı düşer. Karanlık ve zulmetli olursa günâhlar ile paslandığı içindir. Başaşağı oluşu dünya ile ünsiyet peyda edip rahatlık yolunu tutmasındandır. Bu dünyada şehvet, gazab ve nefis lezzetlerini bırakmayıp dünyaya sarılmasıdır. Böyle olan kimse de ruh âleminde başaşağı olur. «Suçluları Rablerinin huzurunda, başları öne eğilmiş olarak: Rabbimiz, gördük, dinledik, artık bizi dünyaya geri gönder de iyi işler işliyelim; doğrusu kesin olarak inandık derlerken bir görsen!» (Secde sûresi, âyet: 12) âyet-i kerîmesinin mânâsı, zikir olunan haldir. Bu hâl üzere olanlar, siccin defterinde (şeytanların, kâfirlerin ve günahkârların adlarının yazılı olduğu defterdedir) şeytanlarla beraber olur. Siccînin ne demek olduğunu

herkes bilmez. Bu sebeb ile «Siccînin ne olduğunu sen nereden bilirsin.» buyurulmuştur.

ONUNCU BÖLÜM KALBİN ACAİB HALLERİ

Gönül âleminin acayip hallerine nihayet yoktur. Kalbin şeref ve üstünlüğü de, herşeyden daha fazla acayip halleri olmasındadır.

24

İnsanların çoğu kalbin ahvalinden gafildir. Kalbin üstünlüğü, iki yöndendir. Birincisi ilim yönünden, ikincisi kudret yönünden. İlim yönünden olan üstünlüğü de iki tabakadır: Birini herkes bilir. Diğeri ise, kapalıdır, herkes tarafından bilinmez. Bu bütün ilimlerden üstündür. Zahirî olan ilim; bilmek, öğrenmek kuvvet ve kabiliyetidir. Bütün fen ve sanat onunla tahsil edilir. Kitaplardaki ilimler, onunla bilinir. Geometri, hesap (aritmetik) tıp, astronomi ve şeriat ilimleri gibi. Bununla beraber akıl cevheri, yazılması ve ifadesi kabil olmayan bir nesnedir ve bütün bu nihayetsiz ilimleri kapsamaktadır. Belki bütün âlemin ondaki yeri, büyük sahradaki bir kum tanesinin yeri kadardır. Bir anda, fikir hareketiyle, yerden göklere çıkar, doğudan batıya gider, yer âlemine bağlı iken; bütün gökleri ölçer, her yıldızın miktarını, mesafesini beyan eder: Her biri, kaç arşındır, aralarının uzaklığı ne kadardır? Kurnazlıkla balığı denizin dibinden çıkarır, kuşları havada avlar, deve, at, fil gibi kuvvetli hayvanları emrine alır. Dünya yüzünde ne gibi acayip ilimler varsa, hepsi onun eseridir. Diğer bir garip hâli de şudur: Bütün ilimler, ona, beş duyu organı yolundan hâsıl olur. Ondan daha şaşılacak bir hâli de şudur: Kalbin içinden melekût ve gök âlemine bir pencere açıldığı gibi, duyularımız ile bilinen âleme de beş pencere açılmıştır. Buna cismanî âlem denir. İnsanların çoğu, ancak cisim ve madde âlemini bilir. Bu, haddî zâtmda basit, neticesiz ve önemsizdir. Zira hepsi duyular yoluyla bilinir. Duyular yoluyla bilinen ilimler de basittir.

Gönülden melekût âlemine açık pencere olmasının delili ikidir: Biri uyku âlemidir. Uyku âleminde duyular yolu kapanmış iken, kalbin içinden bir pencere açık olup melekût âlemini ve Levh-i Mahfuzu seyr eder. Hattâ gelecek zamanda olacak işleri öğrenir, nasıl olacağına vâkıf olur. Ya gayet açık yoldan görür, yani gördüğü gibi çıkar, yahut temsil ve hayâl yolu ile görür ki tabire ihtiyaç olur.

Zahir ilim, duyu organlarımızla hâsıl olan ilim (bilgi) dir. Bunun için insanların çoğu zannederler ki, uyanık olan kimsenin marifeti daha üstün, daha kuvvetlidir. Halbuki, uyanıklık halinde gaybı görmek mümkün olmaz, ancak uyku âleminde duyuların tavassut ve müdahalesi olmaksızın olur.

Rü'ya âleminin hakikatini bu kitapta anlatmak mümkün değildir. Ancak burada şu kadarını bilmek lâzımdır. Kalb ve Levh-i Mahfuz birer ayna gibidirler. Bunlarda bütün eşyanın görüntüsü meydana gelir. Nasıl ki ayna karşı karşıya konulduğu zaman, birindeki görüntüler, diğerine aksediyorsa, kalb ve Levh-i Mahfuz da birbirine mukabil tutulduğu zaman, Levh-i Mahfuzdaki suretler kalbe akseder. Ancak böyle olması için, kalbin dünya bağlarından kurtularak saf olması, hissedilenlerden boşalması ve böylece Leyh-

i Mahfuz ile münasebet kurması gerekir. Mahsüsat (duyulanlar) "ile meşgul ve onlara bağlı olduğu müddetçe ve melekût âleminde hissedilen varlıkların ilişkisinden kurtulunca, zâtının cevherinde gizli olan melekût mütalâası boşa çıkar. Bu bağların kalkmasıyla uyku hisleriyle sükûn bulur.
25
Ancak bu halde hayâl kurmayıp fikrî hareketi devam eder. Bu sebepten uyku âleminde olan kimse, her ne görürse, hayali temsiller şeklinde görür. Sarih ve açık görmez. Gördükleri kapalılık perdesinden kurtulmaz. Ölünce hayâl de, hisler de kalmaz. O zaman gördüğü işler örtüsüz ve perdesizdir.
O zaman ona derler ki: «İşte senden gaflet perdesini kaldırdık, bugün artık görüşün keskindir.» (Kâf sûresi, âyet: 22) Onlar da, cevap verip derler ki: «Rabbimiz! Gördük, dinledik, artık bizi dünyaya gönder de iyi işler işliyelim.» (Secde sûresi, âyet: 12).
Delillerden ikincisi de şudur: Kalbine ilham yolu ile doğru anlayışlar ve düşünceler doğmayan hiç kimse yoktur. O duyular yolu ile hâsıl olmamış, belki doğrudan doğruya kalbine doğmuştur ve nerden geldiğini de bilmez.
Bu kadar açıklamalardan anlaşıldı ki, bütün ilimler duyular yolundan gelmez ve yine anlaşıldı ki, gönül bu- âlemden değildir. Belki melekût âlemindendir. Bu âlem için yaratılan hisler melekût âlemini öğrenmeye engel olur. O halde gönül duyular bağından kurtulmadıkça, o âleme yol bulmaz.
ONBÎRİNCİ BÖLÜM KALB PERDESİNİN AÇILIŞI
Gönül penceresinin, uyumadan ve ölmeden melekût âlemine açılmayacağı zannedilmemelidir. İşin hakikati bu değildir; belki, uyanıklık halinde bile bir kimse, nefsini riyazete (az yemek, içmek) alıştırır; kalbini gazab, şehvet ve kötü huylardan temizler; ıssız bir yerde oturur; gözlerini yumar, duyularını çalıştırmaz; kalbiyle melekût âlemi arasında münasebet kurar; daima Allah'ı anıp dil çalkantısı ile değn", kalbin içinden Allah, Allah der ve bu hâl, Allah'tan başka herşey-den ve hattâ kendinden bile habersiz olacak mertebeye varırsa, gönül penceresi açılır ve başkalarının uyku halinde gördüklerini o, uyanıklık halinde görür. Meleklerin ruhları güzel suretlerde, lâtif cemâllerde ona görünmeğe başlar. Peygamberlerin ruhlarını da görüp onlardan istifâde eder yardım görür. Yerdeki ve gökteki melekût ona açılmağa başlar.
Kendisine bu yol açılan kimse, her türlü tarif ve ifadeye sığmayan büyük haller görür.
Resûlüllah sallallahû aleyhi ve sellem'in buyurduğu: «Yeryüzü benim için toparlandı, doğusunu batısını gördüm.» Hadîs-i şerifi, Allahû Teâlâ'nın buyurduğu: «Yakinen bilenlerden .olması için İbra-him'e göklerin ve yerin hükümdarlığını şöyle gösteriyordu.» (En'âm sûresi, âyet: 75) âyet-i kerîmesi bu hâli beyân ediyor. Belki bütün peygamberlerin ilmi, duyular ve öğretim yoluyla değil, bu yol ile idi. Hepsinin başlangıcı mücahededir. Bunun için Allahû Teâlâ buyurur: «Rabbinin adını an; herşeyi bırakıp yalnız O'na yönel!..» (Müzzemmil sûresi, âyet: 8
26

) yâni, bütün dünya meşgalesini bırak, her yönden kendini Allah'a havale et, dünya ile uğraşma. Allah, işine kâfidir ve yine Allahû Teâlâ buyurur: «O, doğunun ve batının Rabbidir; O'ndan başka ilâh yoktur.» (Müzzemmil sûresi, âyet: 9) yâni, O'nu vekil et, kalbini dünyadan temizle, insanlara karışma ve onlara gönül bağlama. «Putperestlerin söylediklerine sabret, yanlarından güzellikle ayrıl.» (Müzzemmil sûresi, âyet: 10) âyet-i kerimenin anlamı da budur. Bunlar tamamen mücahede yolunu ve riyazet tarzını öğretmektir. Böylelikle kalb, insanların düşmanlığından, duyusal varlıklarla uğraşmaktan insanı temizler. Tasavvufçuların yolu budur ve peygamberliğin başlangıcı da budur. Öğretim yolu ile ilim öğrenmek ise, âlimlerin yoludur. Bu da büyük bir yol ise de, peygamberlik yoluna nisbeten basittir. Peygamberlerin ve velilerin ilmine nazaran az birşeydir. Zira peygamberlerin ve velilerin ilmi, insanların öğretmesi vasıtasıyla değildir. Belki, Hazret-i Hak ve Feyyaz-ı mutlak tarafından onların kalbine taşar. Bu yolun doğruluğu bütün insanlara tecrübe ile malûm ve aklî deliller ile sabit olmuştur. Eğer sen bu mertebeye erişmemişsen, bari bu yolun gerçekliğine inanıp bu üç derecenin birinden mahrum kalmamaya gayret et ki, bunun hakikatini inkâr edenlerden olmayasm. Zikir edilen ilimler, kalbin garib hallerindendir; ve ancak bu mertebe ile insanın üstünlüğü anlaşılır.

ONİKİNCİ BÖLÜM İNSANIN DOĞUSUNDAKİ KABİLİYET

Bu anlatılan hallerin peygamberlere mahsus olduğu sanılmasın. Çünkü bütün insanların cevheri, fıtratın aslında bu mertebeye layıktır. O cevherden âlemin görüntülerini gösterecek bir ayna yapılabilir. Meğer ki, o kimsenin cevherine pas işlemiş olsun ve onu tamamlyle zayi etsin. Bunun gibi, dünya hırsı, şehvet ve günahlar kalbe galib gelir, yerleşirse, bu kabiliyet ve liyakat tamamıyle bozulur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur: ««Her çocuk, İslâm fıtratı üzere doğar, sonra babaları ve anneleri onları yahûdî hıristiyan ve putperest yaparlar.»

Bu liyakat ve kabiliyetin umûmî olduğundan Allahû Teâlâ haber vermiş ve buyurmuş ki: «Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da: "Evet şahidiz" demişlerdir.» (A'raf sûresi, âyet: 172) Misal: Hangi akıllıya: «İki sayısı birden fazla değil mi?» deseler, «Evet fazladır» der. Her ne kadar bu sözü hiçbir akıllı onun yanında dile getirip söylememiş olsa da ve asla kimseden duymamış olsa da, onun kalbi bu sözün tasdiki ile doludur. Bu sözü doğrulamak, insanların fıtratı (yaratılışı) icabı olduğu gibi, Allahı tanımak, bilmek de insanların fıtratı icabıdır.

v Allahû Teâlâ buyurur: «And olsun ki, onlara (Müşriklere) "gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan, "Allahtır" derler.» (Lokman sûresi, âyet: 25) Diğer bir âyet-i kerimede: «Ey Muhammed Hakka

yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılışta verdiği dine ver. (Rûm sûresi, âyet: 30) buyurur. Aklî deliller ile ve doğru tecrübe ile bilinmektedir ki; Allah'ı bilmek mertebesi, Peygamberlere mahsus değildir. Çünkü peygamberler de insandır.

Âyet-i kerimede: «De ki; ben de ancak sizin gibi bir insanım.» (Fussüet sûresi, âyet: 6) buyurulur.
Ancak kendisine keşif yolu açılan kimse, insanları hayra, iyiliğe irşat edip hidayet yoluna davet ederse, bu davet ve irşada şeriat, davet eden mürşide de peygamber denir. Ondan sadır olan acayip hallere ve garip işlere de mucize denir. İnsanları davet etmekle uğraşmaz ise, ona veli denir ve ondan sadır olan hallere keramet denir. Kendisinde bu haller zahir olan herkesin insanların daveti ile meşgul olması gerekmez. Belki, onu insanların daveti ile meşgul etmemek de, Allah'ın kudretinde caizdir. Bu da mevcut şeriatın henüz taze olması ve ikinci bir davete ihtiyaç duyulmaması veya davetin şartlarından bazılarının velide bulunmaması sebebi iledir.
Şu halde, velilerin selahiyetine ve kerametine, doğru ve samimi olarak inanmak gerekir. Mükâşefenin (mana perdesinin açılması) başlangıcı mücahededir. İradenin bunda rolü vardır.
Ancak şu da bir gerçektir ki: Her eken biçmez, her biçen toplamaz ve her ot arayan bulmaz. Çünkü üstün faydaların şartları da çoktur, ona ulaşanlar az olur. Mükaşefe mertebesi, insanların en .üstün ve en yüksek derecesidir. Bu itibarla, çalışıp çabalamadan pişirici hizmetlerde bulunmadan ve bir yol göstericiye gitmeden bu iş başarümaz. Bu şart yerine gelse bile, ilâhî tevfik uygun olmaz ve ezeller ezelinde onun saadetine hüküm olunmadı ise, o kimse, muradına ermez. Nitekim zahirî ilimlerde -bile imamlık (başkanlık) derecesine ulaşmak da böyledir ve iradeye bağlı bütün işlerde de, hal bu şekildedir.
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM KALBİN TASARRUFU
İnsanların, ruh denilen cevherinin marifet yolundaki üstünlüğünü öğrendin. Kudret cihetinden de onun üstünlüğünün geniş izahı vardır. Bu yöndeki üstünlüğü de meleklerin husûsiyetlerindendir. Diğer hayvanlara nasib olmamıştır. Onun izahı da şöyledir: Madde âlemi, meleklerin emrine verilmiştir. Yaratıkların ihtiyacı için gerektiği cihette, Allahü Teâlâ'nın izni ile bahar mevsiminde yağmur yağdırırlar, canlıları ana rahmine, bitkileri toprağa sevkederler. Her biri yerinde şekil bağlayıp kemal-i ziynetle zuhur eder. Bu kabil işlerin her bir çeşidi için bir kısım melekler görevlendirilir.
İnsan kalbi de meleklerin cevherinin cinsindendir. Onun da kendisine verilmiş bir nevi kudret vardır. Madde âleminden bazı şeyler, onun emrindedir. Herkesin özel âlemi, kendi bedenîdir. Beden ise, kalbin (ruhun) emrindedir. Kalbin (ruhun) parmaklarda olmadığı bilinen, bir husustur. Bilgi ve istek de onlarda değildir. Fakat kalb emredince,

parmak harekete geçer. Kalbte kızgınlık* hali belirince, bedende de terleme olur.
Bu da meleklerin tasarrufu ile yağmurun yağmasına benzer. Kalbte şehvet belirince, bir yel hasıl olup şehvet aletine yönelir ve ona kuvvet verir. Yemek yeme düşüncesi meydana gelince, dilin altındaki, kuvvet hizmet için ayağa kalkar ve tükrük çıkarmaya

başlar, yemeğin boğazdan kolay geçmesi için ıslatır. Çünkü kuru yemeğin boğazdan geçmesi zor olur.
Kalbin tasarrufunun bedende câri olduğu ve bedenin, kalbin emrinde olduğu gizli değildir. Ancak bazı insanların kalbinin çok üstün, kuvvetli ve meleklerin cevherine daha yakın olması sebebi ile, bedenin dışındaki bazı maddeleri, te'sir ve tasarrufu altına alıp onları kendine itaatli yapması da caizdir. Şöyleki: Heybetli bir arslan üzerine düşerse, arslan ona itaat eder; boynu eğri bir hastaya himmet ederse, bir anda şifa bulur; bir sağlam kimseye kızarsa, o hasta olur; bir kimsenin ona yakın olmasını dilerse, onun kalbinde bir hareket meydana gelir ve onun tarafına yönelir; yağmur yağdırmayı dilerse, hemen yağmağa başlar. Bütün bu anlatılanların mümkün olduğu, aklî deliller ile bilinmektedir ve tecrübe ile sabittir.
Nazar (göz değmesi) ve büyü dedikleri şeyler de bu kısımdandır. Bu da insan nefsinin diğer cisimlere tesir etmesinden meydana gelir. Meselâ: Habis bir nefis, güzel bir hayvana haset nazarı ile bakar da onun helak olmasını düşünürse, aynı anda o hayvan helak olur. Nitekim hadîs-i şerifte: «Yavuz nazar, insanı mezara, deveyi tencereye koyar.’ buyurulmaktadır.
• Bu haller, kalbin şaşılacak kudretlerindendir. Bu hususiyet, kendisinde bulunan kimse, eğer insanları hakka davet ederse, hallerine mucize denir. Davet etmez ise, keramet denir. Elinden bu harika işler gelen kimse, hayırlı ve doğru yol üzere ise, ona veli yahut peygamber denir. Kötülük ve fesat (bozgunculuk) üzere ise, ona büyücü denir. Büyü, keramet ve mucize insan kalbinin kudretine aid özelliklerdir. Bunlar arasında büyük farklar vardır. Ancak bu kitap izahını kaldırmaz.
ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM PEYGAMBERLİK VE VELİLİK
Buraya kadar anlatılan hallerden haberdar olmayan kimse, peygamberliğin hakikatini bilmez. O, ancak işitmek ve taklitle peygamberlik ve veliliğin kalbin yüksek derecelerinden biri olduğunu anlar. Bu haller üç hususta özetlenebilir: Birincisi, insanların rüya âleminde gördüklerini peygamberler uyanık iken görürler. İkincisi insanların nefsi kendi bedenleri dışındaki varlıklara te'sir etmez. Onların nefsi ise te'sir eder. Ancak yapılan işte insanların hayrı bulunacak, yahut fesadı gerektiren bir husus bulunmayacak. Üçüncüsü, insanların

çalışma ve öğrenme ile elde ettikleri bilgileri, onlar çalışmaksızın ve hiç kimseden öğrenmeksizin elde ederler. Zira, bazı insanların üstün anlayış, çabuk kavrama ve kalb temizliği, vasıtasiyle bazı ilimleri hiç kimseden öğrenmeden bilmeleri caizdir. Daha temiz ve kuvvetli kalbi olan kimsenin, bütün veya ekseri ilimleri bilmesi veya evvelkinden daha ziyade ilim ve bilgi sahibi olması mümkündür.
Buna ilm-i ledunnî denir. Nitekim Allahû Teâlâ buyurur: «Kendisine ilim öğrettik.» (Kehf sûresi, âyet: 65).
Bu üç hususiyet bir kimsede toplanırsa, büyük peygamberlerden yahut üstün velilerden olur. Eğer bu üç hususiyetten biri bulunursa, bu yolda bir derece hasıl olur. Bu hususiyetlerin her

birinde de farklı dereceler çoktur. Çünkü bazı kimseler, bu hususiyetlerden az bir şey almıştır. Bazıları ise, daha çok alır. Bizim peygamberimizin üstünlüğü, bu üç hususiyetin bütün kemaliyle kendisinde bulunması iledir.
Allahû Teâlâ, insanların peygamberlere uyup onlardan saadet yolunu öğrenmeleri için dilediği kimselere peygamberlik yolunu bilmeleri için basiret vermiştir.
Bunun için, insanlarda bu üç hususiyetten birer örnek yaratmıştır: Bu örneklerden biri rü'ya âlemi, biri firaset, biri de ilim öğrenmede doğru anlayıştır. (Sağ duyudur).
İnsanın, kendinde benzeri olmayan bir şeye inanması mümkün değildir. Çünkü bir kimsede bir şeyin numunesi olmazsa, onun şekil ve sureti hafızasında bulunmaz. Bu sebeptendir ki, Allahû Teâlâ'nın hakikatini kendisinden başka hiç kimse, tam kemaliyle bilemez.
Bunu açıklamak uzun sürer. Meani-l Esmâullah (Allah'ın isimlerinin mânâları) adlı kitabımızda bu konu açık ve kesin deliller ile anlatılmıştır. İsteyen ona müracaat etsin.
Şunu da bilelim ki peygamberlerin ve velilerin bu anlatılan üç hususiyetlerinden başka, daha bazı hususiyetleri olabilir. Ancak bizde onların numunesi olmadığı için, biz onları anlayamayız. Bu itibar ile Allah Teâlâ'yı kendisinden başka hiç kimse hakkıyle bilemediği gibi, Allah'ın Resulünü de hakkı ile ancak Resul veya onun fevkinde olan bilir. Şu halde peygamberin kadrini yine peygamber bilir.
Şurası da açık bir gerçektir ki, eğer hiç kimseye uykuya varmak mümkün olmasa ve bir kimse uyku halini anlatıp: «Bir kimse, ansızın düşün kendinden geçer; hareket etmez, görmez, işitmez ve konuşmaz iken gaybe vakıf olup yarın ne olacağını bilir. Görüp işittiği zaman bunu bilmez» dese, hiç birimiz ona inanmazdık. Çünkü insan görmediğine inanmamayı itiyat edinmiştir. Bu hikmete binaen Allah Teâlâ buyurur ki: «Onlar, bilgileriyle kavrayamadıkları ve henüz yorumu-da kendilerine bildirilmemiş olan şeyi yalanladılar.» (Yûnus sûresi, âyet: 35) ve yine buyurur ki: «Oysa, bununla bile doğru yola giremezler de, "Bu, eski bir uydurmadır" derler.» (Ahkâf sûresi, âyet: 11).
Peygamberler ve velilerin, diğer insanların habersiz olduğu bir takım sıfatlara sahip olması, o sıfatlardan büyük zevkler yüce haller

görmeleri şaşılacak şey değildir. Şu da bir gerçektir ki, şiir zevki olmayan kimse, şiir vezninden zevk duymaz: Bir kimse ona şiir veznini, manasını öğretmek istese, yapamayacaktır. Çünkü onun bu cins hallerden haberi yoktur. Bunun gibi şekilleri, renkleri ve güzellik lezzetini anlama duygusu olmayan kimse, bunları (dille) söyleyip anlatmak ile anlayamaz. Bu itibar ile, peygamberlik hakikatinin anlaşılmaması için, Allahû Teâlâ'nın, bazı duyguları, bu dereceden aşağı olan kimselere vermemesi, kudretinden uzak değildir.
ONBEŞİNCİ BÖLÜM İLMİN MARİFETE PERDE OLUŞU

Buraya kadar yazdıklarımızdan insan cevherinin üstünlüğünün ne olduğunu ve tasavvufun: «İlim, marifet yoluna engeldir» sözünün inkâr edilemeyecek bir gerçek olduğu anlaşıldı.
Çünkü gerçek şudur ki, dış âlem ile ve bu yoldan elde edilen ilimler ile uğraşıp onlara tamamı ile dalmak, marifet yolundan geri kalmayı gerektirir. Çünkü kalb, bir havuza benzer. Beş duyu da o havuza akan beş ırmak gibidir. Eğer havuzun içinde duru, berrak bir su meydana getirmek istersen, havuzdaki bütün suyu boşaltıp suların getirdiklerinden dibinde meydana gelen siyah çamuru tamamiyle aktarmak gerekir.
Bunu yapabilmek için de önce ırmakların yoluna set çekip suyun havuza akmasını önlemek, ondan sonra havuza sızmasını önlemek, ondan sonra da dibini kazmak lâzımdır. Böylece havuzdan, çıkacak suyun da duru olmasını sağlamış oluruz. Irmaklar eski hali ile havuza aktığı ve havuz siyah çamur ile dolu olduğu müddetçe, içinden duru su çıkması imkânsızdır. Bunun gibi, kalbin içinden hasıl olan ilim, ancak kalbin dışardan gelen şeylerden kurtulması ile kazanılır.
Ancak içini, öğrendiği ilimden boşaltan; kalbini onun ile meşgul etmeyen bir alimin, daha önce öğrendiği ilmi ona engel olmayıp kendisine ma'rifet yolunun açılması mümkün olur.
Nitekim hayal ve dış çevreden temizlenen bir insanın eski hayalleri kendisine engel olmaz.
İlmin engel olmasının sebebi şudur ki, bir kimse ehl-i sünnet vel cemaat'in itikadını öğrenip cedel ve münazara ilimlerinin kurallarına göre kendini tamamiyle bu kabil ilme verse ve ondan başka ilim olmadığına inansa, Ehl-i sünnet itikadına muhalif olan bir şey anlatıldığında «Bu onların itikadına aykırıdır ;onların ilim ve itikadına aykırı olan da batıldır» derse, o kimsenin hallerin hakikatini anlaması mümkün değildir. Çünkü avama (umuma) öğretilen şey hakikatin aynısı olmayıp belki kalıbıdır. Tam marifet ise, ancak kalıbtan öze geçmekle ve hakikatin açılmasiyle mümkündür. Tıpkı bademkabuğunun açılıp içinin ortaya çıkması gibi.
31
Bilki, bir kimse cedel (münazara) ilmini hasmını susturmakta kullanmak için öğrenirse, ona hakikat açılmaz. Eğer zahiri ilimden başka ilim yoktur diye inanırsa, bu yoldaki inancı kendisine perde olur. Bu kabil inanç ekseriyetle bulunduğu için zahiri ilimlerin alimi gerçek marifet derecesinden geri kalır, şu halde bir kimse bu kabil inançtan sıyrılırsa, zahiri ilimıer ona engel teşkil etmez. Bu kapı ona açıldığı zaman derecesi gayet mükemmel, yolu gayet sağlam ve inancı dürüst olur. Köklü bir ilme sahib olmayan kimse uzun zaman batıl hayallere bağlı kalır ve az bir şüphe ona perde olur. Büyük alimlerde ise bu gibi şeyler bulunmaz. O halde mükaşefe derecesine ulaşmış bir kimseden ilmin engel olduğunu duyarsan bunun zahir ilim olduğuna inanıp bu gerçeği inkâr etmeyeceksin.
Zamanımızda tasavvuf adı altında bir takım nasibsiz kimseler türemiş. Bunlar herşeyi mubah görüyor, kendilerinde bu kabil hallerden bir şey yok iken, sofilerden bir avuç ibare ve ıstılah

öğrenip kendilerini bunlardan sayıyorlar. İşleri, daima yıkanıp temizlenmek, süslü renkli elbise ve seccadelerle kendilerine özel bir şekil vermek ve daima ilmi ve alimleri kötülemektir. Bunların katli vacibtir. Bunlar insanların şeytanı, Allah ve Resulünün düşmanlarıdır. Çünkü Allah Teâlâ ve Resulü ilmi ve alimleri övmüşler, insanları ilim öğrenmeye davet etmişler. Hal sahibi olmayan ve ilim de öğrenmeyen bu bedbahtların bu çeşit sözleri nasıl doğru olur? Bunlar şu kimseye benzer ki, kimyanın altından iyi olduğunu, kimyadan sayısız altın elde edilebileceğini işitiyor. Altın hazinelerini önüne getirseler, onlara eli uzanmaz ve: «Altın ne işe yarar, onun ne kıymeti ve itibarı vardır; kimya lâzımdır ve asıl odur» deyip altını almaz ve kimyayı da bulamaz. Böylece müflis ve muhtaç kalır. Ben derim ki: «Kimya altından daha hayırlıdır» şeklinde söylediği söz ile sevinip lâf atar.

Demek ki peygamberlerin ve velilerin keşfi kimyaya benzer. Alimlerin ilmi de altına benzer. Genellikle kimya sahibleri altın sahiblerinden daha faziletli oldukları bir gerçektir.

Fakat bu makamda bir ince husus vardır: Eğer bir kimsede bulunan kimya yüz altından fazla yapmazsa, bu kimse, bin altına sahib kimseden faziletli olamaz. Kimyanın hikâyesi uzun ve onu arayanlar da pek çoktur. Onun hakikati uzun zamanda bile herkese mümkün olmaz. Onu bulmak için çalışanların çoğu sahte para elde eder. Tasavvufçuların hali de böyledir. Onların gayeye ulaşması hayli zordur. Gayesine tamamı ile ulaşanlar pek azdır.

O halde, bilinmelidir ki, tasavvufçuların halinden kendisine birşey zahir olan herkes alimlerden faziletli değildir. Çünkü tasavvufçuların çoğu bu hal üzeredir. İşin başlangıcında onlara birşey zahir olur. Ondan sonra az zaman içinde düşerler, yolu tamamlayamazlar. Bazı kimseleri de bir takım hal ve hayaller tutar. Fakat o hakikat olmaz; onlar, hakiki bir hal üzere olduklarını düşünürler, halbuki öyle değildir. Nitekim rü'yalarda da hakikat olduğu gibi, manasız ve karışık olanları da vardır.

32

Âlimlerden üstünlüğü kabul edilen kimseler, şunlardır ki, umumi insanların ancak bir öğrenim görmek suretiyle elde ettikleri hakiki bilgileri, o hiç öğrenim görmeden elde eder. Bu mertebe de çok nadirdir.

O halde, tasavvuf ehlinin yoluna ve onların faziletine inanmak gerekir. Zamanın dinsizlerinin sözüyle onlar hakkındaki itikadını bozmamalısınız. Onlardan ilme ve âlimlere ta'n edenlerin nasibsiz olduklarını kabul etmelisin.

ONALTINCI BÖLÜM İNSANIN SAADETİ ALLAH'I BİLMEKTİR

İnsan saadetinin Allah Teâlâ'yı bilmeğe bağlı olduğu ne ile bilinir? diye sorulursa, cevabında deriz ki, bu şöyle bilinir: Herşeyin saadeti, onun lezzet ve rahatındadır. Herşeyin lezzeti ise, onun tabiatının gereğidir. Herşeyin tabiatının muktazası da onun için yaratıldığı şeylerdedir. Şehvetin lezzeti, arzusuna kavuşmak, gazabın lezzeti, düşmanından intikam almak; gözün lezzeti, güzel suretler görmek; kulağın lezzeti, güzel sesler ve yumuşak nağmeler dinlemektedir.

Bunun gibi kalbin lezzeti de, kendisi için yaratıldığı şeyi temin etmektedir. Bu da işlerin hakikatini kavramaktır. Bu yalnız kalbe mahsustur. Şehvet, gazab ve beş duyu organı ile bilgi edinmek ise hayvanlarda da mevcuttur. Bu sebepledir ki insan, yaratılışı icabı bilmediği şeyi öğrenmek ister ve bildiği şeyler ile de sevinip övünür. Bu, adi işlerde de böyledir. Meselâ satranç oyunu bilen kimseye, oyuna karışma diye ihtar etseler de buna sabretmesi zor olur. Ve tarafların bilemediği bir inceliği buldu mu sevinir ve üstünlüğünü göstermek için ister istemez ona haber verir.
Kalb lezzetinin, işlerin hakikatini bilmekte olduğunu anladıktan sonra şunu da bilmek gerekir ki, bilgi ne kadar çok ve önemli şeyler olursa, lezzeti de o kadar fazla olur. Meselâ, vezirin sırlarını bilen çok sevinir. Padişahın sırlarını bilen, onun memleket idaresindeki inceliklerini öğrenenden daha çok sevinir ve yine geometri ilmi ile astronomi ilimlerini bilen kimse, satrancı bilenden daha çok sevinir.
Satrancı az çok bilen bir kimse, ancak satranç taşlarını yerli yerine koymasını bilen kimseden daha çok sevinir.
Bu minval üzere bilgi ve bilginin ilgili olduğu ilim, ne kadar önemli olursa, onun lezzeti de o nisbette fazla olur. Hiç bir varlık, herşeyin şeref ve kıymet kaynağı olan, bütün âlemin hükümdarı olan-; dünyanın acayip işleri onun eseri olan yaratıcı Allah Teâlâ'dan daha büyük ve daha şerefli olamaz. Bu itibarla Allah Teâlâ'yı bilmekten daha üstün ve daha zevkli bir marifet olamaz. Allah Teâlâ'dan'daha hoş bir nazargâh (bakılan) olamaz. Kalbin tabiatının muktazası gereği budur. Çünkü herşeyin tabiatının muktazası, o şeyin kendisi için yaratıldığı

hususiyettir. Marifet arzusu olmayan bir kalb ise, gıdalardan iştahı kesilmiş bir hasta gibidir: Hasta bazan toprak yemeği, ekmek yemeye tercih eder. O hasta eğer tedavi görmez, bu bozuk arzusu gitmez ve tabiî arzusu yerine gelmezse, bu dünyada bedbaht ve helak olur.
Bir kimsenin kalbinde, başka şeylerin arzusu, Allahû Teâlâ marifetinin arzusundan üstün gelirse, o kimse hastadır; tedavi görmezse öbür dünyada bedbaht ve helak olur.
İnsanın bedenine bağlı olan bütün arzu ve lezzetler, şüphesiz ölümle son bulur. Marifetin kendisi ise, yerinde baki kalır; belki daha da açılır. Bu konunun tam izahı kitabın sonunda muhabbet bahsinde gelecektir.
ONYEDİNCİ BÖLÜM İNSAN VÜCUDUNDA OLAN İLÂHİ HİKMETLER hekimhan
Böyle bir kitabta, insanın kalbinin cevherinden bu kadar bahsetmek kifayet eder. Acâibu'1-Kalb adlı kitabımızda bu konu daha etraflı anlatılmıştır. Fazla bilgi edinmek isteyenler, kitaba müracaat etsinler. Ancak her iki kitapta da insanın kalbi, sıfatlarının bazılarıdır; hepsi değildir. Kalb halleri, insanın bir rüknüdür. Diğer bir rükün de beden halleridir. Bedenin yaratılışında da bir çok acayip haller vardır. Dıştaki ve içteki her bir organda acayip manalar ve garip hikmetler vardır.
İnsanın bedeninde çok sayıda damarlar, sinirler ve kemikler vardır. Herbirinin sıfatı ve şekli ayrıdır. Her birinin görev ve

gayesi başkadır. Oysa sen bunların hepsinden habersizsin. Sen ancak elin tutmak için, ayağın yürümek için, gözün görmek için ve dilin konuşmak için olduğunu anlarsın. Fakat gözün on tabakadan oluştuğunu ve bir tabakanın eksik olmasıyle görmenin kusurlu olacağını, bilmezsin, yine her tabakanın niçin yaratıldığını, görmek için ona niçin gerek duyulduğunu anlamazsın. Gözün büyüklüğü ne kadar olduğu herkesçe bilinmektedir. Onunla ilgili bilgiler ise, ancak ciltlerce kitablarda an-latılabilir. Göz hallerini bilmezsin, insanın içindeki ciğer, dalak, öd kesesi ve böbrek gibi şeyleri bilmemeye şaşmamak gerekir. Ciğerin vazifesi, mideye gelen çeşitli yemekleri, kana çevirip yedi uzva gıda olarak sunmaktır. Ciğerde oluşan kandan bir tortu meydana gelir; buna sevda (lenf) denir. Dalağın vazifesi, o lenfi mideden çekip atmaktır. Kanın üzerinde bir köprü meydana gelir. Bu, safra olur. Öd kesesinin vazifesi o safrayı toplamaktır. Kan ciğerden çıktığında, ince ve kıvamsızdır. Böbreğin vazifesi, kanın suyunu almaktır. Böylece kan, saf-rasız ve sevdasız olarak damarlara akar.

öd kesesinde bir arıza olup kanda safra kalırsa, ondan bir kan hastalığı meydana gelir ve diğer safra ve sevdası (lenfi) hastalık yapar.

Dalağa bir arıza peyda olup kanda sevda (lenf) kalırsa, sevdavi hastalıklar meydana gelir. Böbreğe bir arıza olup kanın içinde su kalırsa, istikrar hastalığı (derinin altında su toplanması) meydana gelir.

Bu üslûp üzere insanın dışındaki ve içindeki parçalarının herbi-ri bir iş için yaratılmıştır. Bunlarsız beden kusurlu olur.

Bu anlatılanlardan başka, insana «âlemin küçük bir örneği» demek doğru olur. Çünkü âlemde yaratılan herşeyin, bir numunesi insanda vardır. Kemikler dağlar gibi, ter yağmur gibi, kıllar ağaçlar gibi, beyin gök gibi, duyu organları gökteki yıldızlar gibidir. Bu hususun izahı uzundur.

- Bu anlatılanlardan başka, her cins hayvanın insan bedeninde bir örneği vardır. Domuz, köpek, kurt, davar, cin, melek gibi. Nitekim daha önce anlatıldı. Her sanat ehlinin de insan bedeninde bir numunesi vardır. Meselâ; midedeki kuvvet aşçı gibidir; yemeği pişirir, hazım eder, saf gıdayı ciğere ve tortusunu barsaklara gönderen kuvvet, şıracı gibidir. Yani, yemeği sıkan kimse gibidir. Yemeği ciğerde kan rengine sokan kuvvet, boyacı gibidir. Kanı göğüste beyaz süt yapan ve nutfe (meni) yi de beyaz yapan kuvvet, çamaşırcı gibidir.

Ciğerden gıdayı bedenin her parçasına çeken kuvvet, tüccar gibidir. Ciğerde olan suyu çekip mesaneye döken böbreklerdeki kuvvet, saka gibidir. Büyük abdesti dışarı atan kuvvet, çöpçü gibidir. İçerde safrayı ve sevdayı (lenfi) artırıp bedeni bozan kuvvet, bozuk ayarcı gibidir. Safrayı ve diğer hastalıkları

gideren kuvvet, adil bir başkan gibidir.. Bu anlatılanların da izahı uzun sürer.
Bu anlatılanlardan maksat şunu bilinendir. Senin içinde çok değişik etkenler vardır. Hepsi senin hizmetinle meşguldür. Sen uyku halinde, kendi âleminde iken, onlar senin hizmetinden hiç rahatlık bulmuyorlar. Sen ne onları biliyor, ne de bunları senin hizmetine veren Allah Teâlâ'ya şükrediyorsun.
Bir kimse hizmetçisini sana hizmet için gönderirse hayatın boyunca ona teşekkür edip medh ü senası ile meşgul olursun, ama bu kadar sanatkârları senin içinde, sana hizmet için tayin ve tahsis eden, bütün hayatın boyunca bir an bile onları hizmetinden geri almayan Allah Teâlâ'yı anmıyorsun.
Bedenin yapısını, azaların (organ) fayda ve vazifesini anlatmak teşrih (anatomi) ilminin işidir. Bu yüksek bir ilimdir. İnsanların çoğu ondan habersizdir onu öğrenme yoluna koyulmazlar.
Tıp ilminin öğrenimini yapanlar, bu sahada üstat (otorite sahibi) olmak için yaparlar. Tıp ilmi kendisi de basit bir ilimdir. Bu ilim din yolunda lüzumlu değil ise de, insanlık hayatında lüzumludur. Ancak teşrih (anatomi) ilmini, Allahû Teâlâ'nm hayret verici işlerini öğrsn-

mek için okuyanlar mutlaka İlâhî sıfatlardan üç sıfat kazanmış olurlar.
Birincisi, öğrenir ki, bu beden kalıbını yaratan, bu garib insanı vücuda getiren Allah Teâlâ'nın kudreti tamdır; acizlik ve noksanlık onun kudretine ilişmez; neye iradesi ilişirse onu yaratmaya kadirdir. Çünkü dünyada, bir damla sudan böyle güzel bir şekil m_ydana getirmek kadar şaşılacak bir şey yoktur. Buna kadir olan bir kuvvet, ölümden sonra diriltmeyi daha kolay yapar.
İkincisi, Allah Teâlâ'nın âlim olduğunu, O'nun ilminin bütün şeyleri ve bütün işleri kuşattığını öğrenir. Çünkü böyle garib hikmetlere mebni böyle acayib işler, ancak tam bir ilim ile mümkün olur.
Üçüncüsü, Allah Teâlâ'nın, kullarına olan lütuf ve rahmetini, O'nun yardım ve inayetinin sonsuzluğunu öğrenir.
Çünkü Allah Teâlâ, mahlûkatmm hiç birinden gerekli hiç bir şeyi esirgememiştir. Belki lüzumu zorunlu olan kalb, ciğer, beyin ve hayat unsurları olan diğer organları insana vermiştir. İnsan hayatı için lüzumlu olup da fakat zorunlu olmayan el, ayak, göz ve kulak gibi organlar da vermiştir. İnsan hayatı için ne lüzumlu, ne de zorunlu olan belki süs ve güzellik unsuru olan saçın siyahlığı, dudağın kırmızılığı, kaşın kavisliği ve bunlardan başka ne var ise insana vermiştir.
Allah Teâlâ bu lutûf ve ihsanını yalnız insanoğluna tahsis etmemiştir. Belki bütün mahlûkata vermiştir. Meselâ ;sinek, sivrisinek, arı gibi. Bunların her birinin dış kısmını türlü nakışlar ve çeşitli süsler ile süslemiştir.
Bu itibarla insanoğlunun bedeninin yaratılışına dikkat etmek, ilâhî sıfatların marifetinin anahtarıdır. Bundan dolayı anatomi

ilmi, yüksek ve kıymetli bir ilimdir. Ancak onun kıymeti tabiblerin ona muhtaç olduğu ciheti ile değil; belki anlattığımız yönü iledir.
Ne kadar şiir sanatını, yazı inceliklerini ve ebedî sanatları fazla bilsen, şairin, yazarın ve sanatkârın değeri kalbinde o kadar artar.
Allah Teâlâ'nın garib işleri de, onun azamet ve celalini bilmenin anahtarıdır.
Bu da nefis marifetinin (kendini tanımanın) bir kısmıdır. Ancak kalb ilmine göre basittir. Çünkü beden ilmidir. Beden ise binek gibidir. Kalb, binek hayvanı üstündeki binici gibidir. Yaratılışta maksad binicidir, binek değildir. Çünkü binek binici içindir. Binici binek için değildir. Bu kadarını açıklamak ile, insanın kolaylıkla ve muhtasar bilgilerle kendini tamamıyle tanıyamıyacağını belirtmiş olduk. Bununla beraber sana senden daha yakın bir şey de yoktur. Kendini bilmeyip başkasını bildiğini iddia eden, kendi yiyecek bulamadığı halde, bütün şehir fakirlerine yemek yedireceğini iddia eden bir müflis gibidir. Bu iddia ise, haddizatında hem çirkin, hem de imkânsızdır.
p

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM İNSANIN ACZÎYETÎ

Buraya kadar anlattıklarımızdan, kalb cevherinin üstünlüğünü, kıymetini anladın. Bu cevherin sana verildiği, sende gizli ve örtülü olduğunu bildin. Onu arayıp ele geçirmek için çaba harcamaz, onu zayi eder ve ondan gafil kalırsan büyük bir aldanış ve ziyan içinde olursun. O halde onu bulmak için, çaba harcamak, onu dünya meşgalesinden temizleyip uzaklaştırmak ve kendi şerefine ulaştırmak gerekir. Onun şeref ve kıymeti, öbür cihanda, tasasız ne'şe, fenasız beka, acısız kudret, şüphesiz bağışlama (mağfiret) ve Allah Teâlâ'nın cemalini açık olarak görme ile anlaşılacaktır. Bu dünyada insanın şerefi, hakiki kıymet ve şerefe erişmek için gerekli istidat ve kabiliyete sahip olmasıdır. Yoksa, ondan daha kusurlu, biçare ne varki, bugün açlık, susuzluk, sıcaklık, soğukluk, çeşitli hastalıklar, kaygı, tasa, eziyet öfke ve hırs ile mübtelâdır. Rahatının ve lezzetinin bulunduğu şeyler ona zarar getirir. Ona menfaat ve kâr getiren şeyleri de sıkıntı, tasa, eziyet ve acı görür.
Şerefli ve itibarlı olan kimse, ya ilmi ile, ya güç ve kuvveti, ya azim ve iradesi, yahut da yüzünün güzelliği ve fiziki yapısının düzgünlüğü ile bu mevkiyi eldee tmiştir. Şeref ve itibar vesilesi bu anlatılanlardır.
İnsanın ilmine bakarsan, ondan daha canlı kim var ki, onun dimağından bir damar yerinden ayrılıp yok olsa, delilik tehlikesine veya helak olmak uçurumuna düşer. Bu belanın kendisine nereden geldiğini, ilâcının ne olduğunu bilmez. Bazan onun ilâcı gözönünde olduğu halde onu görmez.

Güç ve kuvvetine bakarsan, ondan daha aciz kim var ki, bir sinek ile dahi başa çıkamaz. Bir sivrisinek ona musallat olsa, onun elinde helak olur. Bir arı onu soksa, uykusuz ve kararsız kalır. Himmetine, azmine bakarsan, ona bir dânik (10 arpa ağırlığı) şeyde zarar erişse, hali değişir. Açlık zamanında bir lokma için hayret ve dehşete düşer. O halde ondan daha aşağı ne olur?
Yüzünün ve şeklinin güzelliğine bakarsan, hakikatta o çöplük üzerine çekilmiş bir deri gibidir. İki gün kendini yıkayıp temizlemezse, ondan öyle pislik ve rezillikler meydana gelir ki, kendi kendinden tiksinir, bizar olur.
Daima hamallığını yaptığı günde birkaç defa yıkayıp temizlediği karnındaki pislikten daha kötü ve pis kokulu bir şey var mı?
Birgün Şeyh Ebû Said müridleriyle beraber gidiyordu.. Yolda bir hela kuyusunu temizliyenlerin yanından geçerken, bütün müridler burunlarını tutup kaçtılar. Hazret-i Şeyh biraz durduktan sonra dedi ki: «Biliyor musunuz, bu pislikler lisan-ı haliyle bana ne diyor?.. Di-
i'nın
ıtı-.t ve
1. Unvan: KENDİ HAKİKATİNİ BİLMEK
37
yorlar ki, dün pazarda idik. İnsanlar bizim için keselerini boşaltıp bizi ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu kadar hürmetli ve kadirli iken, yalnız bir gece sizinle kaldık. Bu kadar zaman içinde bu halde dönüşüp bu çirkinliğe düştük.
Şu durumda bizim mi sizden, yoksa sizin mi bizden kaçmanız gerekir?»
Gerçek şudur ki, insan tam bir acz ve noksanlık içindedir. Onun pazarı yarın (gelecekte) olacaktır. Eğer kimya-yı saadet, bu kalb cevheri üzerine bina edilirse, hayvanlar derecesinden kurtulup melekler derecesine erişir. Eğer dünyaya yönelip onun arzularına tabi olursa yann kıyamette köpek ve domuz ondan üstün olur. Çünkü onlar hepsi toprak olup azab ve cezadan kurtulacaklar. Fakat o kimse elem verici azabta kalacak. Bu itibarla insan kendi şerefini idrak ettiği gibi, noksanlığı, çaresizliği de idrak etmelidir. İnsanın kendini bu şekilde tanıması da Allah Teâlâ'nın marifet kapısının anahtarlarındandır.
Bil ki, kişinin kendi nefsini bilmesi hususunda böyle bir kitap bu kadarla kifayet eder. Bundan fazlasını bu kitab kaldırmaz.
İkinci Unvan
BÖLÜM
2. Unvan: ALLAH TEALAYI TANIMAK
39
halinden sonra birçok garib safhalardan geçmiştir. Acaba bu haller kendiliğinden mi oldu yoksa bir kuvvet mi onu meydana getirdi?.. İnsanın mükemmel hali üzere iken, bir kıl bile yaratmaktan aciz olduğu bilinen bir gerçektir. İnsan bir damla su iken, daha aciz ve noksan olduğunda şüphe yoktur. Netice itibariyle insan, kendi varlığında, Allah Teâlâ'nın varlığını anlar.
İnsan şimdiye kadar bir kısmını anlattığımız bedenindeki zahir (dış) ve batın (içi) yönündeki acaib hallere bakıp düşününce,

kendini yaratan Allah Teâlâ'nın kudretinin tam olduğuna, dilediğini vücuda getirmeğe kadir olduğuna kesinlik ile inanır. Bundan daha üstün hangi kudret olur ki, böyle hakir ve önemsiz bir damla sudan, insan gibi mükemmel harika güzellikte ve bunca garib hasletleri bulunan bir yaratık vücuda getirmiştir?

İnsanın., azalarının faydalarına ibret nazariyle bakıp her azanın ne hikmet ve görev ile yaratıldığını anlayınca, meselâ, dış azalardan el, göz, dil, kulak, diş; iç azalardan ciğer, dalak ve bunlara benzer ne var ise, bütün bunları düşündüğü zaman, Allah Teâlâ ilminin sonsuz olup herşeyi kuşattığını ve böyle geniş bir ilimden hiçbir şeyin gaib olamayacağını anlar.

İnsanın azalan öyle yerli yerince konulmuştur ki, bütün akıllılar bir araya gelse ve onlara uzun ömür verilse ve ömürleri boyunca, yaratıklardan birinin bir azasını mevcut şeklinden daha güzel ve faydalı bir şekle sokmak için düşünseler, daha güzelini bulamazlar. Meselâ; ön dişler, yemekleri kesmek için keskin, diğer dişler ise, değirmen gibi yemeği öğütmek için yassı yapılmıştır. Dil bunlar arasında bir değirmen teknesi vazifesini görüp yemeği öğütme vazifesini gören dişlere döker. Dilin altına yerleştirilen salgı yapan kuvvet ise, bir hamurcu görevini görmektedir. Yemeğin yumuşayıp boğazdan geçmesi için lüzumu kadar yemeğe su döker. Bütün dünyanın akıllıları bir araya gelip bunlara yeni ve daha güzel bir şekil vermeye çalışsalar, bundan daha güzel ve mükemmel bir şekil bulup yapamazlar. Beş parmak üzere yaratılan el de böyledir. Dört parmak bir sınıftan ve aynı hizadadır. Baş parmak ise, bunlardan uzak, yüksek ve hepsinden kısadır, her biriyle bir iş için birleşir, her birine yardım eder.

O parmakların her birinde üç boğum, baş parmakta ise iki boğum vardır. Onlar öyle yapılmıştır ki, dilerse onlar ile bir şeyi tutar; dilerse, onlardan kürek yapar; dilerse, toplayıp yumruk yapıp silâh olarak kullanır; dilerse, açıp tabak yapar. Onları daha nice türlü işlerde kullanır. Eğer bütün dünyanın akıllıları bir araya gelip parmaklara daha güzel ve daha faydalı bir şekil vermeye çalışsalar, meselâ: Hepsinin bir çeşit olmasını; yahut üçü bir tarafta ikisi bir tarafta olmasını, yahut sayılarının altı dört olmasını; yahut üç" boğumlu olanların iki, yahut dört boğumlu olmasını ve iki boğumlu olanın da üç boğumlu olmasını veya bunlardan başka bir şekli düşünseler, hepsinin düşündüğü noksan olur. En mükemmeli yine Allahü Teâlâ'nın

yarattığı şekildir. Bununla anlaşılıyor ki, yaratanın ilmi, bu şahsı kuşatmıştır; ve her şeye aşinadır.

İnsanın hiçbir parçası yoktur ki, onda böyle hikmetler bulunmasın. Bu hikmetleri ne kadar fazla bilsek, Allah Teâlâ'nm ilminin azametine olan hayranlığımız o derece artar,

insan kendi- ihtiyaçlarına baktığı zaman, meselâ: Önce azasına, sonra yemeğine, giyimine, meskenine, yemeğinin ihtiyacı olan yağmur, bulut, soğuk, ısı gibi nesnelere bakınca, yemeği İslah eden sanatlara, o sanatların muhtaç olduğu demir, bakır ve pirinç maddesinden yapılan aletlere, aletlerin çalışmasına ve yemeği ıslah edilip gıda durumuna getirme şekline dikkat edilince, bütün

yaratıkların en güzel şekilde yaratıldığını, her birinden sayısız çeşitler meydana geldiğini, Allah Teâlâ, onları yaratmasaydı, hiç kimsenin hatırına gelmeyeceğini, hiç kimse onu düşünüp istemiyeceğini, bütün bunların bilinmeden ve istenmeden Allah Teâlâ'nm geniş lütfü ve büyük rahmetinin eseri olduğunu anlar.
Bu makamdan Allah Teâlâ'nm bir sıfatı daha malûm oldu ki, o da şudur: Bütün velilerin ve peygamberlerin hayatı Allah Teâlâ iledir ve onların hayatı Allah Teâlâ'nm mahlukata lütfü, rahmeti ve inayetidir.
Nitekim Allah Teâlâ buyurur: «Rahmetim gazabımı geçmiştir».
Peygamberimiz de buyurur ki: Allah Teâlâ'nm kullarına şefkati, annenin, süt emen çocuğuna olan şefkatinden daha fazladır.
O halde insan, kendi zâtının vücuda gelmesinden, Allah Teâlâ'nm ezelî varlığım anlar. Kendi azalarının ve çevresinin geniş teferruatından da Allah Teâlâ'nm kudretinin mükemmel olduğunu anlar. Azalarından ve çevresinin şaşılacak hallerinden ve faydalarının çokluğundan, Allah Teâlâ'nm ilminin mükemmel olduğuna kesinlikle bilgi edinir. Kendi nefsinde toplanan zarurî şeylerden veya süs ve güzellik için olan şeylerden Allah Teâlâ'nm lütuf ve rahmetine vakıf olur. Bu sebepler ile kendini tanımanın, Allahı tanımanın anahtarı ve aynası olduğu bilinmiş olur.

ÎKÎNCİ BÖLÜM ALLAH'I TENZİH ETMEK

Bil ki, insan kendi sıfatlarından'Allah Teâlâ'nm sıfatlarını öğrendiği gibi, kendi tenzih ve takdisinden de Allah Teâlâ'nm tenzih ve takdisini anlar. Allah Teâlâ hakkında anlamı şudur: Allah Teâlâ'yı vehme ve hayâle gelen her türlü şekil ve biçimden münezzeh ve uzak bilmektir; hiç bir yer onun tasarrufu dışında olmadığı halde ona bir mekân izafe etmemekte. İnsan, bunun bir numunesini kendi zâtında müşahede eder. Onun kalb ve gönül dediğimiz ruhunun hakikati, vehme ve hayâle gelen her türlü şekil ve biçimden münezzeh ve uzaktır. Zira onun miktarı ve kemiyeti (sayısı) olmadığını, bölünme kabul

, ku-
ılunma-; azana,
yağ-
feden sa-
desin-üp gı-nn en gel-gel-
fbunların : rah-
ıki, o fle-ve
iştir».
, an-
! tefer-
I anlar, ıçok-î bil-
jvegü-vakıf ıftian

etmediğini söylemiştik. Miktarı olmayan bir şey, hiçbir hâl ve hayâle gelmez. Zira gözün kendisini veya cinsini gördüğü şeyler hayâle gelebilir. Göz ve hayâlde renkler ve şekillerden başka birşey yoktur. Bir-şeyi bilmek kasdı ile «Nasıldır» diye sormanın anlamı, «ne şekil üzeredir, büyük müdür, küçük müdür» demektir. Bu

itibar ile bu sıfatlarla ilgisi olmayan birşey hakkında böyle bir soru irad etmek, bâtıl olur. Keyfiyeti olmayan birşeyi bilmek istersen, kendi hakikatine bak. Söz konusu hakikat bölünmeyi kabul etmek. Kemiyet (sayı) ve keyfiyet (nitelik) ile alâkası yoktur. Bir kimse: «Ruh nasıldır?» diye sorarsa, cevabı, «Keyfiyetin o-nunla alâkası yoktur» şeklinde olur.
İnsanın kendi hâli böyle olunca, Allah Teâlâ bu şekilde tenzih ve takdis edilmeye daha lâyıktır. İnsanların bir kısmı buna şaşar ve der ki: «Nasıl ve niçin sorularına cevap olmayan bir şey nasıl mümkün olur». Halbuki kendileri de nasıllık ve niçinlikten beri ve uzak oldukları halde, kendi kendilerinden gafildirler ve kendilerini olduğu gibi bilmezler. Belki insan istese, kendi zâtında «nasıl ve niçinni olmayan binlerce hâlleri bulur. Zira kendi zâtında öfke, aşk, lezzet gibi hususları gördüğü halde, bunların keyfiyetini anlamaya kalkışsa, gücü yetmiyecektir. Çünkü bu zikir olunan şeylerin rengi, şekli yoktur. Bu sebepten de «bunların keyfiyeti nedir» diye sorulmaz. Bir kimse sesin, vefatın hakikatini öğrenmek istese, bunların hâl ve keyfiyetinin nasıl olduğunu bilmekten âciz kalır. Bunun sebebi de şudur: Nasıl ve niçinlik, cismin özelliğinden olan hayâl icatlarıdır. Hayâlin de ancak göz ile görülebilen şeylerde payı vardır. Renk, şekil gibi göz ile ilgili şeylerde kulağın payı olmadığı gibi, ses gibi, kulak ile ilgili şeylerde de gözün payı yoktur. Böylece kalb ve akıl duygulan ile ilgili hususlarda da, diğer duyuların payı yoktur. Çünkü nasıllık ve keyfiyet ancak duyu organlan ile his edilen şeyler için söz konusu olur. Bu zikir edilen hususlann tahkik ve incelenmesi çok derindir. Tafsilâtlı ma'kûlât kitaplarında (aklî ilimlerden bahseden kitaplarda) geçmektedir. Bu kitabta bu kadar kifayet eder. Bundan maksat; insanın kendi keyfiyetini bilmeyişini, Allah Teâlâ'nm keyfiyetini bilemiyece-ğine delil yapmaktır. Şunu da bilelim ki, ruh vardır; beden ülkesinin padişahıdır, bedende bulunan her şey onun ülkesidir. Bununla beraber mahiyeti keyfiyetsizdir. Bunun gibi, bütün âlemin padişahı, bütün kâinat ülkesinin sahibinin nasıllığı ve keyfiyeti bilinmemektedir. Nasıllığı, keyfiyeti olan herşey onun memleketidir (mülküdür).
Bil ki, Allah Teâlâ'yı tenzih etmenin diğer bir kısmı da, ona hiç bir mekân izafe etmemektir. Nitekim ruhu da herhangi bir uzva izafe etmek doğru olmaz. Meselâ, ruh, eldedir, ayaktadır, baştadır, yahut bedenin başka bir yerindedir demek doğru olmaz. Belki bedenin bütün organları bölünebilir; fakat ruh bölünemez. Bölünmeyen bir şeyin bölünebilene girmesi mümkün değildir. Çünkü o takdirde onun da bölünebilmesi lâzım gelir. Ruhu hiç bir organa izafe etmek mümkün değil iken, hiç bir uzuv (organ) onun tasarrufunun dışında değildir.

Belki bütün organlar onun tasarrufunda, emrindedir. O bu maddenin padişahıdır. Nitekim bütün âlem Allah Teâlâ'mn tasarrufun-dadır, o ise, muayyen bir mekâna izafe edilmekten münezzehtir. Bu nevi takdis, tenzih; ancak ruhu sarih ve açık anlamakla, tamamiyle anlaşılabilir. Bu hususta ruhun sırrını izhar etmek için hiç

kimseye izin 'verilmemiştir. Belki «Allah Teâlâ Âdemi kendi suretinde yarattı» hadisinin mânâsı, ancak ruhun sırrını keşfetmek ile tamamiyle anlaşılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ALLAH'IN HÂKİMİYETİ

Allah Teâlâ'mn zâtı bilindi; nasıl, niçinlik ve keyfiyetten münezzeh, uzak olduğu anlaşıldı ve hepsinin anahtarının, insanın kendi nefsini idrâk etmesi olduğu açıklandı. Ancak bütün bunlardan başka Allah Teâlâ marifetinin (onu bilmenin) bir bölümü kaldh O da, Allah Teâlâ'mn âlem-i mülkünde nasıl padişahlık yaptığı, hangi yoldan ida- . re ettiği, meleklere ne şekilde ferman buyurduğu, meleklerin fermanlarına nasıl uyduğu; melekler eliyle işleri nasıl bitirdiği; göklerden yere emir göndermesi; yıldızları, gökleri harekete geçirmesi; yerdekile-rin işlerini göklere havale etmesi; rızıklar anahtarını göklere teslim etmesidir.

Bunlar, hangi yoldan, ne şekilde oluyor?

Bu, Allah Teâlâ'mn marifetinin (onu tanımanın) büyük bir bölümünü teşkil eder. Buna «marifet-i ef'al» yani, fiilleri bilmek denir. Nitekim bundan öncekilere «marifet-i zât ve marifet-i sıfat» denilirdi. Bunun da anahtarı kendini bilmektir. Sen kendi ülkende padişahlığını nasıl yürüttüğünü bilmezsen, âlemin padişahının padişahlığını nasıl yürüttüğünü nasıl anlayabilirsin.

Önce kendi işlerinin nasıl meydana geldiğini düşün. Meselâ; yazı. Bir kâğıt üzerine «Bismillah» yazmak istediğin zaman, önce senden yazmak isteği meydana gelir. Ondan sonra kalbinde bir hareket, bir kıpırdanma hâsıl olur. O kalb senin sol tarafında kozalak şeklindeki et parçası olan zahir kalbtir. Zahir kâlbten lâtif bir cisim (gözle görülmez) hareket edip dimağa yükselir. Bu lâtif cisme tabibler «ruh» diyorlar. His ve hareket hamalı budur. Bu ruh hayvanlarda bulunan ruhtan farklıdır. Hayvanlardaki ruh ölür. Bu ruh ise, asla ölmez. Allah Teâlâ'yı bilme mahalli olan budur. Bu ruh dimağa (beyin) ulaşınca, «Bismillâh»ının sureti, hayal kuvvetinin yeri olan dimağın birinci odasında meydana gelmeğe başlar. Daha sonra bu hâl dimağdan bedenin her tarafına dağılmış; hattâ parmakların uçlarında iplik gibi bağlanmış sinirler vasıtası ile, bütün organlara iletilir. Bu anlatılan sinirleri, gayet zayıf olan kimselerin kolunda görmek mümkündür. Sinirler hareket edince, parmakların uçları harekete geçer. Parmak uçları da kalemi oynatır. Kalem de mürekkebi hareket ettirir. Böylece

besmele sureti hayâl merkezinde (odasında) olduğu gibi, kâğıt üzerinde meydana gelir. Duyular yardımı ile meydana gelen yazı işinde en çok göze ihtiyaç duyuluyor.

«Yazının başlangıcında bir istek, bir arzu meydana gelir» demekten maksadımız, bunun gibi her işin başlangıcında, mutlaka Allah Teâlâ'nm bir sıfatı olduğunu bildirmektir; O sıfat «irade» diye tâbir edilir.

Bahsi geçen irâdenin eseri, başlangıçta kalbte meydana gelip daha sonra kalb vasıtası ile diğer azalara sirayet ettiği gibi, Allah Teâlâ'-run iradesi de başka Arşta meydana gelir. Oradan bütün kâinata dağılır ve en son yerlere de ulaşır. Lâtif cisim dediğimiz o nesne, buhar şibi olup bahsi geçen eseri, bütün kalb damarları

yoluyla dimağa gönderil". Bu lâtif (elle tutulmaz, göz ile görülmez) cisme «ruh» denir. Tıpkı bunun gibi, Allah Teâlâ'nm da lâtif bir cevheri vardır ki, o ince cevher Hakk'ın iradesiyle varlıkların eserini Arştan Kürsiye ulaştırır. Bu tek cevhere «melek, ruh-ul Kudüs» denir. Vuku bulacak şeyin, kalpten dimağa ulaşması, dimağın da kalbin hakimiyet ve tasarrufu altında bulunması gibi, Allah Teâlâ'nm eseri de Arş'dan Kürsi'ye ulaşır. Kürsi Arş'ın altındadır. Senin işin olan «Bismillâh»ının sureti vücûda gelme istendiğinde, önce onun sureti dimağın merkezinde meydana gelip sonra da iş, o surete uygun bir şekilde meydana geldiği gibi, âlemdeki varlıkların sureti de, önce Levh-i Mahfuz'da nakşedilir. Dimağında olan lâtif kuvvet, azayı jsinirler eli ve parmakları; parmaklar kalemi hareket ettirdiği gibi, melek denilen lâtif cevherler de, yıldızlar ve şuaları vasıtası ile, aşağı âlemde (dünya) olan ana unsurları hareket ettirir. O ana unsurlara «dört tabiat» denir. O dört şey, sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluktur. Kalem, mürekkebi dağıtıp «Bismillâhi»nin şeklini meydana getirdiği gibi, sıcaklık, soğukluk da suyu, toprağı ve diğer âna bileşikleri hareket ettirir. Kâğıt mürekkebin nakşını kabul edip dağılan mürekkebi toplu tuttuğu gibi, bileşik şeylerde ancak nemlilikle şekillenir ve bu şekli de ancak kendini kurulukla koruyup devam ettirebilir. Nemlilik olmasa, cisim şekil kabul etmez. Kuruluk olmazsa, o şekil, devamlı olmaz.

Kalem işini bitirip hareketini sonuna ulaştırınca, hayâl merkezinde mevcut olan şekle uygun «Bismillah» sureti ortaya çıkar. Bunun gibi, ana bileşikler, tabiatini hareket ettirip meleklerin yardımıyla hayvan, bitki ve diğer varlıkların sureti «Levh-i mahfûz»da olduğu gibi ortaya çıkar. İşlerin eseri, bütün bedenden önce kalbte meydana gelip ondan sonra bütün â'zalara dağıldığı gibi, madde âleminde de bütün olaylar, önce Arş'ta meydana gelir. Bu hususiyeti sebebiyle kalb başlangıç olarak kabul edilerek bütün â'zaların eseri ona izafe edilip senin zâtın kalbin içinde sakin olduğu düşünüldüğü gibi, bütün âleme yapılan te'sir ve galebe, «Arş» vasıtasıyla olduğu için, halk Allah Teâlâ'nm Arş'ta sakin olduğunu sanır. Kalbe hâkim olup kalbin durumu (ahvâli) düzenli olmakla, beden ülkesinin tedbiri kolay ve düzenli olduğu gibi, Allah Teâlâ, Arş'ı yaratıp ona galib ve hâkim ol-

makla, madde âlemi memleketinin tedbiri kolay ve düzenli olur. Bu sebeptendir ki, Kur'an'ın nazmî bu tarzda gelmiştir: «Arş üzerinde hükümran oldu. tşi yerli yerinde düzenler.» (En'am sûresi, âyet: 79).

Bil ki, bu söylediklerimiz ancak üstün basiret' sahiplerine bildirilmiş bir hakikattir.

«Allah Teâlâ Adem'i kendi suretinde yarattı» hadisinin hakikati de, ancak bununla açıklanır.

Şu da bir gerçektir ki, padişahlığı padişahlardan mada başka kimse bilmez. Kendi memleketin üzerinde padişahlık verilmesi ve Allah Teâlâ'nın bütün âleme olan padişahlığı Örneğinden sana bir muhtasar örnek verilmeseydi, Allah Teâlâ'nın âlem memleketine olan padişahlığını asla anlamaya kadir olamazdın.

O halde seni yaratan Allah'a şükür et ki, sana kendi memleketine küçük bir örnek bir memleket verdi; bu memlekette padişahlık verdi, kalbini «Arş»; menba'ı kalb olan hayvani ruhunu «İsrafil»; dimağını kursî; hayâller merkezini, Levh-i mahfuz; göz, kulak ve diğer duyu organlarını melekler yaptı. Azaların menba'ı ve merkezi olan dimağın kubbesini (beyinciği) gök ve yıldızlar yaptı. Parmakları, kalemi, mürekkebi «emrine uyan tabiatlar» yaptı. Seni misâlsiz, keyfiyet-siz yarattı ve bunların hepsine padişah yaptı, sonra da sana: «Sakın! Kendinden ve padişahlığından gafil olma ki, seni yaratan Allah'tan da gafil olmayasm.» buyurdu. Çünkü «Allah Teâlâ Ademi (insan) kendi suretinde yarattı.» O halde kendini bil ki, Rabbini bilesin.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM AZALARIN BİRBİRLERİYLE BAĞLANTISI

İnsanın kendi şahsına, varlığının mülküne padişah olması ile, bütün mülklerin sahibi ve padişahı olan Allah Teâlâ'nın padişahlığı arasında yaptığımız kıyaslamak açıklamalardan iki büyük ilme işaret edildi: Biri, insanın kendini bilmesi; âzalarının değişik kuvvetler ve çeşitli sıfatlar ile bağlantısı; kuvvetler ve sıfatların kalb ile bağlantısının ilmidir. Bu ilim, bunun gibi kitablarda incelenemeyecek kadar uzundur. Diğeri, âlemin padişahına ait memleketlerin, melekler ile irtibatının tafsili; meleklerin birbirleri ile irtibatının, göklerin, Arş'm, Kürsi'nin, onlar ile irtibatının tafsilinin ilmidir. Bu da uzun bir ilimdir. Bunlardan maksat, bu ilimlere bir nevi işarettir. Tâ ki, akıllı ve zeki olanlar, bunlan itikat edip Allah Teâlâ'nın azamet ve celâlini idrâk eylesin. Akılsız ve câhil olanlar ise, bunca cemâl ve kemâl ile süslenmiş padişahı düşünmekten mahrum olmakla, ne derece gafil, ne kadar bedbaht ve aldanmış olduğunu anlasın. Hazret-i Allah'ın cemâlinden haberdar olmak nerde kaldı ki, bu kadar anlattıklarımız, yalnız insanların kendi kendilerine bakıp nasıl bir şey olduklarını idrâk etmeleri içindir.

.2.-İ. vıIŞj*gL
sm
ati
l başka
İve Al-
i-muh-
ıpa-
ıfa'tan

Z. Unvan: ALLAH TEALAYI TANIMAK
45

BEŞİNCİ BÖLÜM TABİATÇILARIN DURUMU

Kâinatta meydana gelen olayları, tabiata ve yıldızlara bağlayan zavallı ve mahrum tabiatçı ile müneccimin durumu bir karıncaya benzer ki, kâğıt üzerinde yürürken, kâğıdın siyahlaşıp nakışlandığını görünce, düşünmeye başlıyor ve kalemin ucunu görünce, sevinip diyor ki: «Bu işin hakikatini anladım. Bu nakışlan kalem yapıyor» olayların safhalarını bilmeyip ancak son şeklini gören tabiatçıların durumu böyledir. Daha sonra gelen ikinci karıncanın, görüşü daha kuvvetli, görüş mesafesi daha

fazladır. İlk karıncaya der ki: «Sen yahıl-dın. Ben bu kalemi müstakil görmüyorum. Bu nakısı yapıyor» ve bu derece bilgisine sevinip der ki: «Gerçek budur ki, bu şekilleri yapan kalem değil, kalemi tutan parmaklardır. Kalem, parmakların emrindedir.» Bu da müneccimin durumudur ki, biraz daha uzağı görüp tabiatın, yıldızların emrinde olduğunu, yıldızların da meleklerin emrinde olduğunu sanıyor ve bundan sonraki mertebeleri bilmiyor.
Madde âleminde, müneccim ile tabiatçı arasında böyle görüş ayrılığı olduğu gibi, ruhlar âleminde terâkki eden kimseler arasında da bu görüş ayrılığı olur.
Zira birçok insanlar, madde âleminden yükselip maddenin dışında bazı şeylere erişip muayyen bir dereceye kavuşurlar. Ancak daha sonra yükselme yolları kapanır. Nurlar âlemî olan ruhlar âleminde bunun gibi sayısız geçitler vardır. Ruhlar âleminde yürüyenlerin dereceleri değişiktir. Bazısı yıldız, bazısı ay ve bazısı da güneş gibidir. Bu terâkki ve değişik mertebeleri, kendilerine göklerin melekutû (âlemi) gösterilen kimseler içindir. Allah Teâlâ, İbrahim Halîl (a.s.) hakkında buyurduğu, «Böylece İbrahim'e göklerin ve yerin hükümranlığını gösterdik.» (En'âm sûresi, âyet: 75) âyetinden, İbrahim aley-hisselâm'dan hikâye ederek «Şübhesiz yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim.» (En'âm sûresi, âyet: 79) buyurduğu yere kadar olan âyetler, gerçeği ifade eder.
Bu sebeble Resûlullah (s.a.v.) buyurur: «Şübhesiz Allah Teâlâ'-mn yetmiş nûr ve zulmet perdesi vardır. Eğer onları açarsa, güzelliği bütün bakanları yakar.» Bu hadisin diğer tafsilâtı «Mişkâtü'1-En-var ve Misfatü'l-Esrar» kitablarımızda geçmektedir. Arzu edenler oraya baksın.
Bundan maksadımız şudur: Tabiatçıların, maddeyi, sıcaklık ve soğukluğa havale etmeleri tamamen yanlış değildir. Zira "eğer hararet ve bürüdet ilâhî sebebler arasında olmasaydı, tıb ilmi bâtıl olurdu. Ancak tabiatçılar şu yönden yanılmışlardır: Kısa görüşlü olmaları sebebiyle, eşyanın ahvâlinden haberdar olmayıp birinci merhalede kaldıklarından, hararet ve bürüdeti birer müstakil asıl sayıp başka kuvvetin emrinde olduklarını anlayamamışlar; onları, itibar sahibi sanıp

hizmetçi olduklarını bilmemişlerdir. Halbuki onlar, ayakkabıların sırası yanında bekleyen en aşağı hizmetçilerdendir.
Yıldızlan, ilâhî sebebler arasında müessir sayan müneccimler de bir dereceye kadar doğru söylüyorlar. Çünkü böyle olmasaydı, gece gündüz aynı olurdu. Çünkü güneş dünyaya ısı ve ışık saçan bir yıldızdır. Kış ve yaz aynı olurdu. Yazın sıcak olması, güneşin dünyaya yakın olmasındandır. Kışın soğuk olması da güneşin uzak olmasındandır. Bir kimse, «Güneşi sıcak ve parlak yaratan Allah Teâlâ, Zühal yıldızını soğuk ve kuru; Zühre yıldızını sıcak ve nemli yarattı» derse, dinine bozukluk gelmez.
.
Müneccimin yanıldığı nokta, yıldızları asıl ve merci olarak kabul edip başka kuvvetin emrinde olduklarını bilmemek ve «Güneş, ay ve

yıldızlar onun emrinde musahhardır.» (A'râf sûresi, âyet: 54) âyetinin ifade ettiği gerçeği görmemektir. Müsehhar, bir işte kullanılan çs-ye denir. O halde yıldızlar, işçi değildir. Belki işçiler meleklerdir. Yıldızlar ise, meleklerin emrindedir. Nitekim, bedeni oynatmak hususunda sinirler, dimağdaki kuvvetin emrinde çalışırlar. Böylece yıldızlar, aşağı hizmetçilerdendir. Ancak bunların mevkii, dört tabiat gibi ayakkabı yeri değildir. Belki bunlar kapıcıdır. Dört tabiat ise, en aşağı hizmetçilerdendir. Yazı işinde kalem en aşağı hizmetçi olduğu gibi.

ALTINCI BÖLÜM

EŞYAYI TANIMAK

Bil ki, insanlar arasında meydana gelen görüş ayrılıklarının her-biri, bir yönden doğrudur. Çünkü varlıkları bir yönü ile tanıyan, bütün yönleriyle tanıdığını sanır. Değişik görüş sahipleri; şehirlerine fîl'-in geldiğini duyup onun ne olduğunu öğrenmeye koşan körler gibidir. Bunlar fîle elleriyle dokunurken, birinin eli, onun omuzuna; diğerinki kulağına; bir başkasının ayağına; ötekinin dişine rastgelir. Bunlar, kendileri gibi a'malarla buluşup bunlardan fî'lin şekli sorulduğunda, elini fîl'in omuzuna koyan dedi ki, «fîl çok yüksek, gayet çok etli ve kocaman bir hayvandır.» Eli filin ayağına gelen dedi ki: «Fil sütun gibidir.» Eli dişine gelen dedi ki: «Fil direk gibidir.» Eli kulağına gelen, «Fil bir kilim gibidir.» dedi. Hepsinin sözü, bir yönden doğru, bir yönden yanlıştır. Çünkü bunlar, filin bir azasını tanımakla, tamamını tanıdıklarını sandılar. Müneccim ve tabib de böyledir. Herbirinin gözü, Allah Teâlâ'nm hizmetinde çalışan hizmetçilerden birine takıldı, onun saltanat ve hâkimiyetinden şaşırıp «padişah varsa budur; benim rabbim budur» dedi. Hidayet yolunda ilerleyenler, anlatılanların noksanını görüp her neye baksalar, onun ötesinde daha üstün bir şeyi görmekle aşağıdakinin ilâh olamıyacağmı idrâk ederek «ben batıp sönenleri sevmem» demiştir.

sinler de , gece

7ü-Eyaya

2. Unvan: ALLAH TEALAYI TANIMAK

47

yedinci bölüm gökler Alemi

Yıldızların, tabiatlerin, on iki burcun ve hepsinden yüksek olan Arş'm hâli, bir yönden bir padişahın durumuna benzer ki, onun özel bir odası vardır. Veziri o odada oturur. Odanın etrafını on iki penceresi bulunan bir sofa çevirir. O pencerelerin herbirinde vezirin bir vekili vardır. Yedi tane süvari, vezirden vekillere gelen emirleri dinlemek üzere, pencerelerin etrafını dönerler. Dört piyade, bu yedi süvariden uzak bir yerde gözlerini yedi süvariye dikmiş, padişahın kapısından ne ferman gelecek diye bekliyorlar. Bu dört piyadenin elinde dört kement bulunur. Bu kementleri atarak, ferman mucibince, bir gurubu huzura çekerler; bir gurubu huzurdan uzaklaştırırlar; diğer bir gurubu da azablandırırlar meselâ: Arş, memleket vezirinin karargâhı olan hususî bir odadır. O vezir Allah Teâlâ'ya en yakın melektir. Yıldızların semâsı, odayı çeviren sofa gibidir. Oniki

burç, oniki penceredir. Vezirin vekilleri, diğer meleklerdir. Bunların derecesi, en yakın meleğin derecesinden aşağıdır. Bu meleklerin herbirine ayrı ayrı vazifeler verilmiştir. Yedi gezegen yedi süvariye benzer ki, bekçiler gibi dur-macian bu pencerelerin etrafını dolaşırlar. Onlara her pencereden başka bir ferman ulaşır. Dört unsur dedikleri ateş, su, hava ve toprak; dört piyade gibidir ki, bunlar vatanlarından ayrılmazlar. Dört tabiat dedikleri, sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk; dört piyadenin elinde bulunan dört kement gibidir. Meselâ, bir kimsenin durumu bozulur; dünyadan yüz çevirir; gam, keder onu kaplar; dünya nimetlerini sevmez ve âkibetinden endişe ederse, hekim,x buna «hastadır; hayal kurma hastalığına yakalanmıştır. İlâcı kaynatılmış kimyondur» der. Tabiatçı; «Bu hastalığın aslı, dimağa hâkim olmuş kuruluktur. Bu kuruluk kış havasından ileri gelir. Bahar gelip rutubet, havaya galib olmadan o kimse iyileşmeye doğru gitmez» der. Müneccim de der ki: Bu ona Utarid yıldızından gelen bir sevdadır. Sevda, Utarid ile Merih arasmda bir sürtüşme olduğu zaman, hâsıl olur. Utarid, iki uğurlu yıldızın (Zühre, Müşteri) yanına gelmeden, yahut aralarında üçleşme olmadan bu hasta iyileşmeye yüz tutmaz.» Hepsi doğru söylüyorlar. Ancak «bu onların ilimden erebildikleridir.» (Necm sûresi, âyet: 30-31) Allah Teâlâ tarafından saadetine hüküm edilen kimse için, iki işgüzar nakib (çavuş) olan Utarit ve Merih'e ferman verilir ki, sür'atle kapı piyadelerinden olan havayı göndererek kuruluk kendini atıp beyninin ortasına indirsin; dünya lezzetlerinden yüzünü çevirsin. Tâ-ki, korku ve keder kamçısı, irâde ve istek dizginleriyle onu Allah'ın huzuruna davet etsinler. Bu anlatılan, ne Tıp ilminde, ne.Tabiat ilminde, ne de Astronomi ilminde vardır. Bu ilim, memleketin her tarafını kuşatan, Hazret-i Allah'ın bütün işçisi, çavuşu, hizmetçisinin durumu ona gizli ve örtülü olmayan, herbirinin ne tarafa ne ferman-

la gittiğini, insanları hangi tarafa çağırdığını, hangi taraftan menet-tiğini bilen Peygamberlere mahsus ilim deryasından çıkmaktadır.

O halde, herbiri ne konuştu ise ve ne söyledi ise hepsi doğru ve vakıaya uygundur. Ancak bunlar memleketin padişahının ve kumandanının sırrından haberdar olmamışlardır. Allah Teâlâ, bu yol ile (yani, hastalık, sevda, mihnet, belâ ile) insanları kendi huzuruna çağırır ve kudsî hadîste buyurur ki: «Kullarıma verdiğim hastalık değildir, o lutûf kemendidir; dostlarımı onunla huzuruma davet ederim.» «Belâ önce peygamberler, sonra veliler ve sonra da herkesin faziletine göredir» onlara hakaret gözüyle bakmayın; çünkü; «Hasta oldum, ha tınmı sormadın» kudsî hadis onların hakkında gelmiştir: «Evliyanın hatırını sormak benim hatırımı sormak gibidir.»

O halde bundan önceki misalle, insanın kendi bedenindeki padişahlığı, bu misâlle de bedeni dışındaki memleketinin durumu anlatılmaktadır. Bu da bilgide insanın kendini bilmesinden ileri gelir. Bu sebeble kendini bilmek, diğerlerin ünvânı oldu.

V.
c;; ir
SEKİZİNCİ BÖLÜM DÖRT SÖZÜN MANÂSI
Şimdi şu dört sözün mânâsını öğrenmek sırası geldi: «Stibhanei-lahi, ve'I-hamdülillalıi ve lâilâhe illallahû vallahû ekber.» Allah Teâlâ'nın padişahlığının, senin padişahlığından üstün olduğunu, kalem kâtibin elinde olduğu gibi, kâinatın bütün sebeb ve vasıtalarının, Allah Teâlâ'nın kudretinin elinde olduğunu bilince, «Süb-hanellahbmin mânâsını anlamış olursun. Allah Teâlâ'dan başka ham-dü senaya lâyık ve müstahak olmadığı bilinince, «Elhamdü lillahi» nin mânâsını anlamış oldun, yaratıklardan hiçbir ferdin ihtiyar dizgini elinde olmadığı anlaşılınca, «Lâ ilahe illâllahnın mânâsını bilmiş olursun. Şimdi «Allahü Ekber»in mânâsım anlamana sıra geldi. Bil ki, bütün bu bildiklerin, Allah Teâlâ'nın azamet deryasından bir damla bile değildir. Çünkü Allah Teâlâ, kendi nefsine kıyaslamak suretiyle bildiğin herşeyden büyüktür. «Allahü Ekber»in mânâsı, Allah Teâlâ, kendisinden başka herşeyden büyüktür, demek değildir. Çünkü Allah Teâlâ'dan başka hiç bir ferdin varlığı yoktur ki, Allah Teâlâ, ona nis-t>etle daha büyüktür, denilebilsin.
Çünkü, bütün varlıklar, -onu nurundan bir parıltıdır. Meselâ, güneşin nuru, güneşten ayrı bir şey değildir ki, güneş nurundan daha büyüktür denilebilsin. Belki «Allahü Ekber»in mânâsı, akıl ölçüsü ile bilinenlerden büyüktür demektir. Allah Teâlâ'nın takdis ve tenzihinin insanlarınki gibi olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız. Allah Teâlâ, insana varıncaya kadar bütün yaratıklara benzemekten uzaktır ve yine Allah Teâlâ'nın padişahlığının, insanın kendi bedenindeki padişahlığı gibi, yahut Allah'ın ilim, kudret sıfatlarının, insan sıfat-

Fmenet-
I padi-
nlatıl-Ir. Bu
bel-
S. Unvan: ALLAH TEALAYI TANIMAK
49
lan gibi olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız. Çünkü bütün bunlar, —insanın, beşeriyet acizliği gereği— Allah Teâlâ'dan bir şeyi anlamak için birer numunedir. Bu şuna benzer: Eğer bir çocuk bize «Saltanat ve memleket hükümdarlığının zevki nasıldır?» diye sorsa, ona deriz ki: «Top ve cirit oynamak zevki gibidir.» Çünkü çocuk, top ve cirit zevkinden başka bir şeyi bilmiyor. Çünkü insan kendisinde bulunanlara kıyaslanmakla bilgi edinir. Saltanat zevkinin, top ve cirit zevki ile alâkası olmadığı herkesçe bilinir. Ancak hepsine zevk ve sevinç adı verilir. Bu yönden isimde beraberlik vardır. Bu sebeble çocuklara göre, saltanat zevkini bilmek için, top ve cirit zevki bir numune olur. Bu misâllerin hepsini bu üslûb üzere anlayıp kavradıktan sonra bil ki, Allah Teâlâ'yı hakkıyla ondan başkası bilmez.
DOKUZUNCU BÖLÜM DİNE UYMANIN ZARURETİ

Bil ki, Allah Teâlâ'yı tanımanın tafsilâtı uzundur. Bu gibi kitablara sığmaz; insanları —misafir iken— Allah Teâlâ'yı tanımaya teşvik yönünden, bu anlatılan miktar kifayet eder. Kadrini anlatmak yeter. Saadetin tamamı, Allah Teâlâ'yı bilip kulluk hakkını odâ etmekle olur. Allah Teâlâ'yı bilmenin, insanların mutluluk kaynağı olduğunu daha önce açıklamıştık. Allah'a kulluk etmenin, saadet sebebi olması da şöyledir: însan hayatının ölümle sonuçlanacağı mukadderdir. İnsan ölünce, Allah Teâlâ ile beraber olacaktır. (Dönüş varış onadır). Bir kimse, bir kimse ile devamlı kalırsa, onun saadeti, o kimseyi çok sevmesindedir.
.
Sevgisi arttığı nisbette, saadeti de artar, çünkü, sevgi arttıkça, sevgiliyi görmenin zevki de artar.
Allah Teâlâ'nın dostluğu, ancak onu tanıyıp çok anmakla kalbe hâkim olur. Çünkü herkes gönül bağlayıp sevdiğini çok anar, çok söyler. Onu ne kadar çok anarsa, o kadar sevgisi artar. Zikir kalbe, ancak ibâdete devam etmekle hâkim olur. Kendini ibâdete vermesi de ancak şehvet bağlarının kalbinden kopmasıyla olur., Şehvet bağlarının kalbinden kopması da, ancak günâhtan el çekmekle olur. Günâhlardan el çekmek de, kalbin boşalmasına, dikkatli toplu bulunmasına sebeb olur. Kulluk ve ibâdet etmek ile de, zikir (Allah'ı anma) çok olur. Bunların ikisi de muhabbet sebebidir. Muhabbet de, saadet tohumudur. Allahû Teâlâ, bu mânâyı şöyle ifade buyurur: «Şüphesiz temizlenen, Rabbinin adım anıp namaz kılan kurtulmuş olacak.» (A'lâ sûresi, âyet: 14-15).
Bütün işlere ibâdet demek, doğru değildir. Belki ancak bazısına ibâdet demek doğru olur. Bütün arzu ve isteklerden el çekmek caiz değildir. Belki mümkün de değildir. Çünkü insan yemek yemezse,

ölür. Çiftleşmezse, nesil kesilir. O halde bazı arzulardan el çekmek doğru olur, bazısından el çekmek doğru olmaz. O halde caiz olanı, olmayandan ayırmak için, belli bir sınır lâzımdır. Bunun da izahı şudur: İnsan şu iki halden ayrılmaz: Ya kendi aklı, arzu ve içtihadına uyarak bir şeyi kendi fikriyle seçer, yahut, başka yolla seçer. Kendi fikir ve içtihadıyle tercih yapmasının doğru olması imkânsızdır. Çünkü, arzu ve isteği cna hâkim olunca, hak ona gizlenmiş olur; arzusuna uygun olan her şey, ona doğru suretinde görünür. Şu halde, tercih dizgini onun elinde olmayıp başkasının elinde olması gerekir. Herkes, tercih dizginine sahip olamaz. Belki bu işi ancak çok basiretli insanlar yapar. Bunlar da Peygamberlerdir.
O halde, Şer-i Şerife uymak, dinin hükümlerine bağlı kalmak saadet yolunun kaçınılmaz vazifesindendir. Kulluk anlamı budur. Kendi tasarrufu ile şeriat sınırını aşan kimse, şübhesiz helak uçurumuna yuvarlanır. Bunun için Allah Teâlâ buyurdu ki: «Kim Allah Teâlâ'nın çizdiği sınırı aşarsa, kendine zulmetmiş olur.» (Talâk sûresi, âyet: 1)
ONUNCU BÖLÜM HER ŞEYİ MUBAH GÖRENLER

Bil ki, herşeyi mubah gören ibahiyeciler, Allah Teâlâ'nm hududundan yüz çevirip başka yöne yönelmişlerdir. Onların yanılmaları ve cehaletleri yedi şeyden ileri gelir.
Birincisi: Bunlardan bir grubun Allah'a imanı' yoktur. Onlar Allah'ı tahmin ve hayâl yönünden bulmaya çalıştılar. Nasıl ve nerede olduğunu düşündüler. Bu yoldaki düşüncelerinden bir netice alamayınca da, Allah'ı inkâr edip kâinattaki işleri ve olayları, tabiata ve yıldızlara isnat etmişlerdir: İnsanların, hayvanların ve bu kadar değişik hikmetler, çeşitli, düzenler ile kurulu bu acaib âlemin kendiliğinden meydana geldiğini, yahut bir tabiat kuvvetinin eseri olduğunu düşündüler. Halbuki tabiat, başka şeylerde tasarruf etmek, bir yana, kendinden bile habersizdir. Onlar, gördükleri güzel bir yazının, ilim, kudret ve irâde sahibi olan bir kâtib olmaksızın kendiliğinden meydana geldiğini veya başlangıcı olmayan bir zamandan beri böyle olduğunu düşünen kimseler gibidir. Körlüğü bu derece olan bir kimse, delâletten geri dönmez. Bundan önce tabiatçılann ve müneccimlerin yanıldıkları hususları da açıklamıştık.
tkinci husus: Ahir ete imânı olmayan grubun cahilliğidir. Bunlar, insanın, bitki ve hayvanlar gibi, ölünce, tamamıyle yok olacağını ona müahaza, ceza ve mükâfat verilmeyeceğini düşündüler. Bu düşünce cehaletten ileri gelir. Bunlar kendi nefislerinden, ancak eşek ve öküzün, ottan anladığı kadar anlarlar. Onlar, insan hakikati olan ruhun hiç bir zaman yok olmayacağım, ölümle ancak elbise mahiyetin-
J ve

de olan bedenin geri alınacağını bilmezler. Bu konunun esası, kitabın dördüncü unvanında gelecektir.
Üçüncü husus: Allah'a ve âhiret gününe zayıf bir imânı olan, ancak şeriatın mânâsını anlamayan bir grubun cahilliğidir. Onlar, «Allah Teâlâ'mn bizim ibâdetimize ne ihtiyacı vardır, günâhımızdan ne endişesi olur? O ibâdetimize ihtiyacı olmayan bir padişahtır. Onun yanında ibâdet ve günâhın ikisi de birdir.» derler. Bu cahiller, Kur'-an-ı Azim'de buyurulan: «Temizlenen kendisi için temizlenir,» (Fâtır Sûresi, âyet: 18). «Mücahede eden kendisi için mücahede eder,» (An-kebût sûresi, âyet: 6). «İyilik yapan kendisi için yapar.» (Fussilet sûresi, âyet: 46) mealindeki âyetleri de bilirler.
Gerçeklere yüz çevirmiş bu bedbahtlar, şeriati bilmediklerinden sanırlar ki, insan iyi işleri kendisi için değil, Allah için yaptığını düşünmesi lâzımdır. Bu şuna benzer ki, hasta olan kimse, perhiz yapmaz ve der ki: «Benim perhiz yapıp yapmamamdan tabibe ne fayda ve zarar var?» Bu söz haddizatında doğrudur. Ancak, perhiz yapması, kendisinin helak olmaması içindir. Tabibin buna ihtiyacı olduğu için değildir. Perhiz yapmak onun kurtuluş yolu olduğu için Ta-bib ona o yolu göstermiştir. O halde hastanın ölmesinden, ona kurtuluş yolu gösterene ne zarar vardır? Bu dünyada, hastalık, bedenin helak olmasının sebebi; perhiz ve ilâç da bedenin selâmetinin sebebi olduğu gibi, emirlere bağlı kalmak ve günâhlardan sakınmak da kalbin selâmetinin sebebidir. «O gün mal

ve evlâtların bir fayda sağlamayacağı, ancak Allah'ın huzuruna sağlam bir kalble gelenlerin kurtulacağı gündür.» (Şuarâ sûresi, âyet: 88 - 89).
Dördüncü husus: Şeriati başka bir yönden anlamayanların cahilliğidir. Bunlar, «Şeriat, insan kalbini şehvetten ,öfkeden ve kızgınlıktan temiz tutmayı emreder.» Oysa, buna imkân yoktur. Çünkü, insan bunlardan yaratılmıştır. Bu, «Siyah bir kilimi beyaz yapmak» işinden farksızdır. Bunu yapmak da imkânsızdır, derler. Bu ahmaklar, şeria-tin, şehvet, kızgınlık ve öfkeden tamamıyla uzak kalmayı emrettiğini bilmezler. Şeriatın emrettiği, kızkınlık, öfke ve şehvetlerin; şeriata, akla galib gelmemesi için ıslâh ve terbiyesidir ve serkeşlik edip şeriatin sınırını aşmamaları içindir. Ve küçük günâhların bağışlanabilmesi için büyük günâhlardan sakınmaktır. Bu ise, mümkündür. Çok kimseler bu mertebeye ulaşmışlardır. Resûlüllah, «İnsanlara kızgınlık ve şehvet lâzım değildir» buyurmadı ve kendilerinin dokuz hanımı vardı ve buyurmuştur ki: «İnsanlar gibi ben de kızarım.» Allah Teâlâ da buyurur ki: «Öfkesini yenenler ve nisanları affedenler.» (Al-i îmrân sûresi, âyet: 134).
Beşinci husus: Allah Teâlâ'mn sıfatlarını idrâk etmeyen grubun cahilliğidir. Onlar, «Allah Teâlâ Kerim ve Rahimdir. Biz nasıl olsak olalım, bize merhamet eder.» derler. Bilmezler ki, kerim olduğu gibi azabı da şiddetlidir. Kerîm ve Rahim olduğu halde, bu dünyada çok kimseleri aç ve snsuz bıraktığını görmezler mi? Ziraat ve ticaret yapmadıkça, mal kazanmadıklarına, çalışıp uğraşmadıkça, ilim ve irfan

öğrenemediklerine bakmıyorlar mı? Dünyevî çalışmalarında ihmâl ve kusur etmiyor. O zaman da,Allah, «Kerîm ve Rahimdir» demiyorlar. Halbuki, bunun için de Allah Kerim ve Rahimdir; bütün yaratıkların rızkını vermeyi tekeffül edip «Allah, yeryüzündeki bütün canlıların rızkım verir.» (Hûd sûresi, âyet: 6) buyurmuştur. Ahiret işlerini de iyi amellere bağlayıp, «İnsan için çalışıp kazandığından başka bir şey yoktur.» (Necm sûresi, âyet: 39) buyurur. Allah Teâlâ'nın kerem ve lûtfuna imân edip rızık aramaktan el çekmezler. Ahiretle ilgili işler için ise, Allah Teâlâ «kerimdir» derler. Bunun tamamı, asılsız dil laklakası ve şeytan telkinleridir.
Altıncı husus: Mağrurların cahilliğidir. Onlar der ki: «Biz öyle bir dereceye ulaştık ki, bundan sonra günah bize varar vermez. Bizim dinimiz büyük havuz gibi olmuştur, ona necaset tesir etmez.» Halbuki, bu ahmakların çoğunun kalbi dardır. Bir kimse onların haşmetine noksanlık getirse, gösteriş ve burunlarını kıracak bir söz sarf etse, ömürleri boyunca onun düşmanlığıyle uğraşırlar. Göz diktikleri lokma ellerinden kaçsa, gözlerine dünya dar olur. Bu akılsızlar, bu gibi insanlıklarda henüz büyük havuz olmamışken, böyle şeylere tahammül edemezken, bu iddiaları nasıl kabul edilir. Bir kimse, «düşmanlık, riya ve şehvet benim semtime uğramaz, ben onlardan temizim, uzağım» dese, bu iddia ile mağrurlar zümresinden olur. Çünkü onun derecesi, peygamberler derecesinden yüksek

olamaz. Peygamberler bile hatâ ve kusur işlemek korkusuyla feryat ve figânla ağlayıp özür ve niyazla meşgul olurlardı. Sahabelerin ileri gelenleri bile küçük günahlardan sakınırlardı. Belki şüpheden ötürü bazı helâllere bile yanaşmazlardı. O hâlde, bu ahmaklar, şeytanın hilelerine kapılmadıklarına göre, bu halleriyle derecelerinin peygamber ve sıddıklar derecesini geçtiğini iddia etmedikleri için ne delil ileri sürebilirler? «Eğer peygamberlerin hali de böyledir. Onlar da büyük havuz mertebesine ulaşmışlar; ancak yaptıkları perhiz, insanlara yol göstermek içindir.» derlerse, deriz ki: «Siz niye peygamberler ve veliler gibi insanlara örnek olmak için ibâdet etmiyorsunuz? İnsanlar sizin ibâdetinizle irşat olur. Zira, bu durumunuzu görüp taklit edenler ise dalâlete düşer, helak olur.»
Eğer «insanların helak olmasından bana zarar yoktur» derse, deriz ki; «peki peygamberlere niçin zararı olsun?» Eğer zararı olmasaydı, niçin mübarek zâtını takva eziyetine mübtelâ ederdi. Sadaka malından bir hurmayı, niçin mübarek ağzından çıkarırdı. Eğer onu ye-seydi, ondan insanlara ne zarar gelirdi. Belki herkese yemek mübâh olurdu. Eğer gerçekte zararı var ise, şarap kadehlerinin bu ahmağa niçin zararı olmasın. Son olarak şunu diyelim: Onların derecesiyle peygamberlerin derecesi arasındaki fark, yüz kadeh şarap ile bir hurma arasındaki farktan fazla değildir. Demek ki, bunlar, kendini bir derya yerine koyarlar ki, o deryayı yüz küp şarap bozmaz. Peygamberleri de bir bardak su yerine korlar ki, bir hurma onu bozar. Demek ki şeytan onun saç ve sakalıyla oynuyor. Dünyanın akılsızları onunla
^BE
1'ihmâl ve demiyor-
«İP»
teri n««o _^,

Bunların hali Tabibin huzuruna gelip hasta olduğunu söyleyen, fakat hastalığının ne olduğunu anlatmayan kimsenin haline benzer. Bu gibi hastalar, hastalıklarını söylemedikçe tedavileri mümkün olmaz. Bu kimsenin cevabı, «Ne hususta mütehayyir olursan ol, seni yaratan âlim, kadir ve her dilediğini yapan Rabbine şükür et.» deyip bu gerçeği, anlattığımız gibi delil yoluyla onlara açıklamaktır.
söyleyen, benzer. ol-ol, seni deyip
üçüncü Unvan
Dünyayı Tanımak
(Bu Unvanda Beş Bölüm Vardır)
BİRfNCt BÖLÜM DÜNYA VE AHİBET
Bil Jci, dünya din yolunun konaklarından bir konak, Allah'a giden yolda bir uğrak ve yolcuların azıklarını almaları için çölün başlangıcında kurulmuş bir pazardır.
Dünya ve ahiret iki halden ibarettir: Ölümden önce olana, sana yakın olduğu için DÜNYA denir. Ölümden sonra olana da AHÎRET denir. Dünyaya gelmekten maksat ahirete azık hazırlamaktır. Çünkü insan başta basit ve noksan yaratılmıştır. Ancak maddesindeki

kabiliyet ile kemal kazanıp meleklik suretini kalbinde nakşetmeye muktedir olur. Böylece Allah Teâlâ'nın huzuruna layık olur. Bu da onun Allah'ın cemalini görüp cennet-i alaya ve en son saadete kavuşması demektir.
O (insan) bunun için yaratılmıştır. Ancak basiret gözü açılıp Allah Teâlâ'nın cemalini idrak etmeye liyakat ve kabiliyet hasıl olmadıkça onun cemalini görmek mümkün değildir. Bu derece de, ancak «marifet» ile elde edilebilir. Bu sebebten insan, su ve toprak âlemine gönderildi ve Allah Teâlâ'nın acaib işlerini bilmek için, Allah Teâlâ'-yı bilmenin anahtarı yapıldı. İnsanın duyguları da, Allah Teâlâ'nın işlerini bilmenin anahtarı yapıldı. Duygularda ancak su ve toprak âlemine gönderildi ki, yolculuk azığını tamamlasın; kendini ve kainatı bilmekle Allah Teâlâ'yı tanısın; kâinatı insan duygularıyla anlasın, duyular daima casusluk görevini yapsın. Bu durum, bu şekilde devam ettiği müddetçe, insana «dünyadadır» derler. Demek ki, insan duyulara veda edip yalnız kendi zatı ve zatının sıfatları kalınca, «Ahirete intikal etti» derler. Demek ki, insanın dünyadan ölmesinin sebebi bu anlattıklanmızdır.
»Mk£;w^m

İKİNCİ BÖLÜM İNSANİN DÜNYADAKİ İHTİYAÇLARI
Bil ki, insanın iki şeye ihtiyacı vardır. Biri, kalbini helak olma se-beblerinden koruyup gıdasını teinin etmek, diğeri de, bedenini helak edici sebeblerden koruyup gıdasını temin etmektir.
Kalbin gıdası: Allah Teâlâ'nın marifeti ve sevgisidir. Çünkü her şeyin gıdası, tabiatının arzuladığı şeydir. Bu onun özelliğidir. Bunr dan önce, Allah Teâlâ'nın marifeti ve sevgisinin, insanın özelliği olduğu ve kalbin helak olması da, Allah Teâlâ'dan gayrisinin sevgisine dalmakta olduğu anlatılmıştı. Beden bağlı bulunduğu kalbin arzularını hazırlamak içindir. Çünkü beden fani, kalb ise, bakidir. Beden ile kalb arasında ilişki, deve ile hacı arasındaki ilişki gibidir. Hac yolunda deve Hacı içindir. Hacı deve için değildir. Ancak Hacı ahireti için Kabe'ye (Allah şerefini artırsın) varıncaya kadar, devenin yemini ve diğer ihtiyacını temin edip deve ile ilgilenmek zorundadır. Kâbeye varınca, onun sıkıntısından kurtulur. Ancak hacmin yolda devenin ihtiyacı ile ilgilenmesi lüzumu kadar olmalıdır. Çünkü bütün vaktini, onun yem ve diğer ihtiyacının tedâriki için harcarsa, kafileden geri kalıp helak olur. Bunun gibi eğer insan bütün ömrünü bedeninin kuvvetlenmesi ve helak olma sebeblerinden uzaklaştırmak için sarfederse, kendi saadetinden mahrum olur.
İNSANIN İHTİYAÇLARI
Dünyâda ihsanın yalnız üç şeye ihtiyacı vardır: Biri yemek, biri elbise ve biri de meskendir; yemek gıda için, elbise gezmek için, mesken ise sıcaklık, soğukluk ve diğer helak olma sebeblerinden korunmak İçindir. Demek ki, insan bedeninin dünyadaki zarurî ihtiyacı bu üç şeye münhasırdır, bunlardan fazla yoktur. Belki, dünyanın asılları da bunlardır. Fakat kalbin gıdası olan Allanın marifeti ne kadar artarsa daha iyi olur. Bedenin gıdası olan yemek

ise, haddinden fazla alınırsa, helak sebebi olur. Ama bu kadar var ki, Allah Teâlâ, insanın emrine şehvet vermiştir. İnsana binek hayvanı durumunda olan bedeninin helak olmaması için, yemek-içmek, elbise ve mesken ister. Şehvet yaratılışı icabı haddinde rahat durmayıp daima fazlalık ister. Akü cevheri, şehveti haddi üzerinde istikrarlı tutmak için yaratılmıştır. Şehvetin hududunu belirtmek için, peygamberler lisanıyla şeriat gönderilmiştir .Bu şehvet insana, yaratılışının başlangıcında musallat edilmiştir. Çünkü çocukluk çağında buna ihtiyaç vardır. Akıl ise, ondan sonra gönderilmiştir. Bu itibarla şehvet bedende akıldan önce yer tutmuştur. Onun için akla ve şeriata musallat ve hakim duruma geçmiş, serkeşlik yapıyor; insanı, tamamıyla gıda, mesken ve elbise arama işiyle meşgul ediyor. Bu sebeble insan, kendini unutup gıda, el-

I

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bil M """"JKLARi.

ÜS

,da, bunlar

SIS

ve Allah Teâlâ

unutan

r~*WŞ*&tife

insanlar, kendini ve Kâbeyi (Allah şerefini artırsın) unutup bütün zamanını devenin tımarına sarfeden hacı gibidir.

Demek ki, dünya ve dünyanın hakikati bu anlattıklarımızda. Her kim ki, dünyayı bu şekilde görüp ahireti gözetmezse dünya meşgalesini lüzumundan fazla tutarsa, dünyayı gereği üzre tanımamış olur. Bu cahilliğin sebebini Resûlüllah şöyle buyurur: «Dünyanın sihri Harut. Marut sihrinden daha fazladır; ondan sakının.» Dünyanın sihri bu derece olunca, onun aldatma ve hilesini bilmek, insanların dünyevi hallerini misâlle açıklamak farz olur. Bunun için şimdi dünya sihrinin misallerini tafsilatıyla dinlemek sırasıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DÜNYANIN BÜYÜCÜLÜĞÜ

Bil ki, dünyanın bir sihri şudur ki, kendini sana öyle bir şekilde arz eder; sen onun hareketsiz olduğunu ve devamlı kendinle beraber bulunduğunu sanıyorsun. Halbuki o, daima senden kaçmaktadır. Ancak bu iş peyder pey olduğu için zerre kadar hareket ettiği bilinmez. O gölgeye benzer ki, baktığın zaman hareketsiz sanırsın. Halbuki o, daima gitmektedir. Bu da malumdur ki, senin ömrün daima peyder pey. geçmektedir, her an eksilmektedir. Demek ki, dünya öyle bir dünyadır ki, daima sana veda etmek üzeredir, oysa sen bundan habersizsin.

Başka misal: Onun bir sihri de şudur ki, seni kendine aşık yapmak için, kendini, senden başkasına meyli olmayan vefakâr bir dost şeklinde arz eder. Fakat bir gün aniden senden kaçıp düşmanlarınla

dost olur. O öyle bir fahişe kadma benzer ki, hile ve aldatmacı hareketlerle erkekleri baştan çıkarıp kendine aşık yapar. Ondan sonra ha-senesine davet edip öldürür.
Hz. İsâ (r.a.) mukaşefe halinde dünyayı bir kadın şeklinde görüp «kaç kocan vardır?» diye sordu. Dünya cevap verip kocalarım sayısızdır, dedi. îsa «onların hepsi seni boşadılar im yoksa öldüler mi?» dedi. Dünya: «Ne boşadılar, ne de öldüler.» Hepsini ben öldürdüm? dedi. îsa «Bu ahmaklara bak, hayret ki, senin başkalarına ne yaptığını gördükleri halde, sana rağbet edip senden ibret almazlar.»
Başka misal: Dünyanın bir sihri de budur ki, zahirini süsleyip belâ ve mihnet olan şeyleri gizleyip örter. Ta ki, cahil olanlar onun dışına bakıp aldansmlar. O, şekli kötü, sureti çirkin bir kadına benzer ki, yüzüne perde örtüp-güzel elbiseler giyer. Altın ve çeşitli mücevherat takar. Uzaktan bakanlar, ona esir olur. Yüzünden örtüyü kaldırıp rezillik ve çirkinliğini görünce de pişman olur.
Hadiste gelmiştir ki: «Kıyamet gününde dünyayı; gözleri yeşil, dişleri ağzından dışarı çıkmış çirkin suretli bir kocakarı şeklinde
m.
_ — ** JLJ SU İ
nı mangala salıp dimağına güzel kokular çeker. O tabak ve mangalı hüsnü rızasıyla bırakıp şükür ve minnetle yoluna devam eder. Ahmak ve cahil olan da, önüne konan tabak ve mangalın mülkiyetini de kendisine verdiklerini zannedip alıp götürmesini düşünür. Gideceği zaman onları kendinden aldıklarına üzülüp feryat etmeye başlar. îşte, dünya da yolcuların sağ salim yollarına devam edebilmeleri için erzaklarını alacakları, fakat alet ve sebeblerine tama' kılmıyaeaklan yol üzerinde kurulmuş bir misafirhanedir.
Başka misal: Dünya ehlinin, dünya ile uğraşıp ahiret tarafını unutmaları, bir geminin yolcularının durumuna benzer ki, gemi bir adaya ulaşınca, içindeki yolcular ihtiyaçlarım gidermek için dışarıya çıkarlar.
Kaptan feryat edip der ki, hiç kimse vaktini boşa geçirmesin, tuvaletinden başka şeylerle uğraşmasın. Çünkü gemi acele hareket edecektir. Sonra kafile adaya dağılır. Akıllı olanlar, çabucak tuvaletini yapıp gemiye geri dönerler, kaygısız olarak gemiyi tenha bulup geminin güzel ve müsait bir yerine yerleşirler. Diğer bir grup, adanın acayip haline bakmakla meşgul olurlar. Ondaki güzel çiçekler, güzel sesli kuşlar, renkli ve nakışlı taşlara bakakalırlar. Gemiye döndüklerinde, geniş, huzurlu ve müsait bir yer bulamayıp dar ve karanlık bir yere yerleşirler; bunun üzüntü ve sıkıntısını çekerler. Diğer bir grup güzel ve renkli çakılları toplayıp gemiye götürürler, gemide duracak müsait yer bulamayıp gayet dar bir yerde otururlar. Çakılları koyacak yer de bulamayınca boyunlarına asarlar. Aradan bir iki gün geçince, o çakılların rengi bozulup kararır. Onlardan kötü kokular gelmeye başlar. Onları atacak yer de bulamayınca aldıklarına pişman olup onların gam yükünü boyunlarında taşırlar. Bir başka grup da, o adanın acayip güzelliğinden hayrette kalarak gezinip seyrederken^

gemiden uzak düşmekle gemicinin sesini işitmeyip adada kalırlar. Bazısı açlık ve susuzluktan, ölür, bazısını da yırtıcı hayvanlar öldürür.. Birinci grup muttaki ve perhizli mü'minlere benzer. En sonda anlatılan grup da, o kâfirlerin hâlidir ki, Allah Teâlâ'yı ve âhiret âlemini unutup kendilerini tamamıyle dünyaya vermişlerdir. «Dünya hayatını ahiretten daha çok sevdiler.» (Nahl sûresi, âyet: 107) âyeti onların hakkındadır. Aralarında zikredilen ikinci grup da, asiler gibidir; imanlarını korumuşlar; fakat dünyadan da el çekmemişlerdir. Bir grup fakirlikleri sebebiyle dünyadan faydalanır. Diğer grup da dünyalık kazanmak için hesapsız nimetler toplayıp ağır yükler yüklenirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM DÜNYADAKİ ÎYİ VE KÖTÜ ŞEYLER

Dünya hakkında anlatılan kötülüklerden sanılmasını ki, dünyada olan her şey kötüdür. Çünkü dünyada bazı şeyler vardjr ki, dünya-

mam

»Şt^Sj&

Dördüncü Unvan

Ahireti Tanımak

(Bunda Onbeş Bölüm vardır)

BİRİNCİ BÖLÜM RUHÎ CENNET VE RUHÎ CEHENNEM

Bil ki, hiç kimse ölümün hakikatini bilmeden, ahiretin hakikatini bilemez ve onun aslını bilmeden, hayatın hakikatini bilemez ve insan kendi nefsini bilmeden de ruhun hakikatini bilemez. İnsanın, kendi nefsini bilmesi daha önce anlatıldı.

Bil ki, bundan önce anlatıldığı gibi, insan iki asıldan meydana gelir: Birisi ruh, diğeri de bedendir. Ruh binici gibidir. Beden de onun bineği durumundadır. Ruhun, beden vasıtasıyla bir hâli vardır ki, âhirette cennet ve cehennem ehli olmaktır: bir de kendine mahsus bedenin ortaklığı ve müdahelesi olmayan bir hâli vardır ki, o da ruhun cennet ehli ve cehennem ehli olması; saadet ve şekavet bulmasıdır. Biz ruhun, beden vasıtasıyla olmayan zevk ve saadetine «Ruhanî cennet» diye ad verelim. Yine beden vasıtasıyla olmayan sıkıntı ve şekavetine de «ruhanî cehennem» adını verelim.

Beden vasıtasıyla olan Cennet ve Cehennem açık ve bellidir. Nihayet cennette nehirler, ağaçlar, huriler, köşkler, yiyecekler, içecekler ve bunlardan başka zevk ve nimet sebeblerinden ne var ise, hepsi mevcuttur. Cehennemde de ateş, yılan, akreb, zakkum bitkisi ve buna benzer azab sebebleri vardır. Her ikisinin de vasıfları ve hâlleri Kur'ân-ı Azîm ile Hadîs-i Şerifle ve sahabelerin sözleriyle bildirilmiştir, insanların akıl ve idrâki bunları anlamaktan' âciz değildir. Bunun tafsili, «îhya-u Ulumî'd-Din» kitabımızın «Ölümü hatırlamak» bahsinde bildirilmiştir. Biz bu makamda ölümün hakikatini anlatmakla yetinip ruhanî cennet ve cehenneme işaret edelim. Çünkü bunları herkes bilmez.

«tyi kullar için, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiç kimsenin kalbinden geçmeyen nimetler hazırladım» kudsî hadîsi, ruhanî cennet hakkında gelmiştir.

^i?-.r^f

4. Unvan: AHtRETİ TANIMAK

Kalbin içinden melekût âlemine açılan pencereden, bu hadîs-i şerifte anlatılan şeyler aşikâr olarak görünüp hâsıl olmalarında kuşku ve şübhe kalmaz. Bu hâlin yolu kendilerine açılan kimselere, âhiretin saadet ve şekaveti yakinen malûm olur. Taklit ve işitmek yolundan değil, belki basiret ve müşahede yolundan. Nitekim tabib olan kimse bilir ki, bedenin bu dünyada saadet ve şekaveti vardır. Bunlara sağlık ve hastalık derler. Bunların sebebleri de vardır: İlâç kullanmak; perhiz tutmak ve çok yemek yeyip perhiz tutmamak gibi. Bunun gibi bahsi geçen müşahede ile malûm olur ki, kalbin, yani insan ruhunun saadet ve şekaveti vardır; ibâdet ve marifet o saadetin ilâcı, cehalet ve günah onun öldürücü zehiridir. Bu ilim gayet nadir ve kıymetlidir. Halkın ulema dedikleri kimselerin çoğu, bu ilimden gafildir. Belki onlar bu ilmi inkâr ediyorlar. Ahireti bilme hususunda işitme ve taklitten başka yol görmemişlerdir. Bu sırrın izahı ve tahkiki için, arapça olarak yaptığımız teliflere bakılsın. Bu kitapta ancak bu kadar anlatıldı. Çünkü içi taassub bulaşığından ve taklit şaibesinden temiz olan kimseler,, ruhanî âleme yol bulup âhiretle ilgili şeyler kâlblerin-de sabit ve muhkem olur. Çünkü birçok kimselerin, âhiretin ahvali hakkında imânı zayıf ve sallantıdadır.

İKİNCİ BÖLÜM ÖLÜM VE HAKİKAT*

Eğer ölümün haikatini biraz anlamak istersen, şöyle bil ki, insanın iki ruhu vardır: Biri hayvanların ruhunun cinsindendir ki, biz ona, «hayvanı ruh» deriz. Biri de meleklerin ruhunun cinsindendir ki, biz ona «insanî ruh» deriz ve şöyle malûm olsun ki, hayvanı ruhun menbaı kalbdir. Kalb dediğimiz, sol tarafa konulmuş, kozalak biçimindeki et parçasıdır ki, yürek diye ta'bir edilir.

Ruh-u hayvani iç salgılardan (kan, balgam, sevda, safra) doğup mutedil bir mizaç bulmuş lâtif bir buhardır. O hayvani ruh, hareketli damarlar (atar damar) vasıtasıyla bütün azaya ulaşır. O damarların nabız ve hareketiyle ruh dimağa ve bütün azaya ulaşır. Bu hayvanı ruh insan bedeninde olan his ve hareketin hamalıdır. Lâtif buhar olan hayvanı ruh dimağa erişince, harareti azalır ve mutedil olur. Bu sebeble göz, ondan görme kuvveti, kulak, işitme kuvveti kazanır. Diğer duyulan da bu metod üzere düşün. Hayvani ruh bir kandile benzer. Bir yerde duran kandilin ışığı hangi tarafa vurursa, o tarafın duvarlarını aydınlatır. O halde kandilin ışığı Allah'ın kudretiyle duvarda meydana geldiği gibi, görme kuvveti, işitme kuvveti ve bütün duyuların kuvveti hayvani olan bu ruhtan dış organlarda meydana gelir. Eğer bazı damarlarda tıkanıklık veya düğüm meydana gelirse, o damardan gelişip yetişen âza durup felç olur ve onda asla his, kuvvet ve hareket olmaz. TabibJer o tıkanıklığı gidermeye çalışırlar.

Hayvani ruh kandilin ateşi gibi; kalb, fitil gibi; gıda, yağı gibidir. Kandilden yağı kesildiğinde söndüğü gibi, bedenden de gıda kesilirse,

hayvani ruhun mizacı (tabiatı) bozulup o ruh ile hayat bulan hayvan heiâk olur.. Kandilin yağı fazla olduğu zaman, fitil kararından fazla yağı emip bir daha yağ kabul etmez duruma gelerek kandil bozulacağı gibi, kalb de ömürden uzun bir zaman geçmekle gıda kabul etmez duruma gelir. Kandilin yağı ve fitili yerli yerinde olsa bile, bir şeyin ona çarpmasıyla söndüğü gibi, hayvana da büyük bir sıkıntı ve zorluk gelince helak olur.
Bu hayvani ruh, itidal şartlan üzere olmakla mizacı (tabiatı) mutedil olduğu müddetçe his ve hareket kuvveti gibi lâtif mânâları . kabul eder. Allah Teâlâ'nın izin ve iradesiyle gökteki meleklerin nurundan ona feyiz olur. Hayvani ruhun mizacı hararet (sıcak), buru-det (soğuk) illeti yahut başka bir sebeble bozulursa, o lâtif mânâları, kabul etmeye lâyık olmaz. Tıpkı ayna gibi. Ayna pastan temiz olursa, karşısındaki şekilleri görmek mümkün olur. Ama ayna pas sebebiyle bozulduğu zaman, o şekilleri kabul etmez olur. O şekiller yok olduğu veya kayıp olduğu için değil, belki onları kabul etmeye liyakati bozulduğu içindir. Bunun gibi, hayvanı ruh dediğimiz bu lâtif buhar, mutedil bir mizaç üzere kurulmuştur. O mutedil mizaç bozulunca, his ve hareket kuvveti kabul etmez. Kabul etmeyince de, insan bedeninin azaları onun nurunu kabul etmekten mahrum kalıp hissiz ve hareketsiz olduğu zaman ona öldü derler.
Hayvanın ölmesinin mânâsı budur. Bu helak sebeblerini toplayıp bir araya getiren, ve mizacı itidalden çıkaran Allah Teâlâ'nın yaratıklarından bir yaratıktır. Ona «Melekü'1-Mevt» derler. İnsanlar her ne kadar bunun adını biliyorlarsa da hakikatini bilmezler. Onun hakikatini bilmek müşküldür, uzun açıklamalara ve çok tafsilâta muh-taçdır.
Hayvanların ölümünün mânâsı budur. İnsanın ölümü ise, başka yöndendir. Çünkü insanda, hayvanların ruhu bulunduğu gibi, geçmiş fasılların bazısında insan ruhu veya kalb diye ad verdiğimiz başka bir ruhu daha vardır. O insanî ruh, hayvani ruh cinsinden değildir. Çünkü hayvanı ruh cisim kabilinden olup lâtif hava ve inbiklen-miş buhar gibi sadedir. İnsanî ruh ise, cisim değildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın marifetinin yeri olduğu için bölünme kabul etmez. Çünkü Allah Teâlâ birdir, bölünme kabul etmez. Birin marifeti de, bölünme kabul etmemektir. Bölünme kabul eden cisme girmez. Belki bölünme kabul etmeyen şeye girer.
Kandilin fitilini, ateşini ve ışığını düşün; her birine bak! Fitil insanın bedeni gibi, kandilin ateşi hayvani ruh gibi, kandilin ışığı insanî ruh gibidir. Kandilin ışığı, kandilden lâtif olduğu ve ona işaret, etmek mümkün olmadığı gibi, insanî ruh da, hayvanı ruha nisbetle lâtifdir ve ona da işaret etmek mümkün değildir. Bu benzetme, ruha ve kandilin ışığına letafet yönünden bakılırsa, doğrudur. Fakat bir başka yönden doğru değildir. Çünkü kandilin ışığı, kandile bağlıdır. Kandil' bozulursa, o da bozulur. Fakat insanî ruh hayvani ruha tâbi değildir. Belki onun aslıdır ve onun bozulmasıyla bozulmaz. Eğer in-

i bulan hay-karanndan : kandil bo-! gıda kabul . bile, bir 1 sıkıntı ve

(tabiatı) t mânâları nû-
), buru-l mânâları, ; olursa, ^sebebiyle olduğu
bozul-r, munis ve deninin tet-
[toplayıp yara-tfar her I Onun halta muh-
i. Unvan: AHÎRETİ TANIMAK
65
sanî ruhu tam misâl olarak getirmek istersen, kandilden daha lâtif, ve onun kandile değil, belki, kandilin, ona bağlı olduğu bir ışık farz et. O takdirde insanî ruh ile hayvani ruh arasındaki benzetme doğru olur.
O halde, hayvani ruh, insanî ruha, bir bakıma binek ve bir bakıma da âlet durumundadır. Hayvani ruhun mizacı (tabiatı) bozulursa, kalb (beden) helak olur. İnsanî ruh baki kalır. Fakat bineksiz ve aletsiz baki kalır. Binek ve âletin kendileri zayi olması, süvariyi yok etmez. Fakat aletsiz bırakır.
İnsana verilen bu âiet, Allah Teâlâynın marifet ve sevgisini elde etmek içindir. Eğer bunu elde etmiş ise, âletin yok olması, onun hakkında hayırlı olur. Çünkü onu taşımaktan kurtulur.
Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerifte:
•
«Ölüm, mü'minin armağanı ve hediyesidir» buyurması, bu mânâ içindir. Çünkü tuzak av için muhafaza edilir, meşakkat yüküne katlanır. Av ele geçtikten sonra tuzağın yok olması ganimet olur. Fakat —Allah korusun— eğer av ele geçmeden önce tuzak yok olursa, onun hasret ve musibetine nihayet olmaz ve bu hasret ve musibetin başlangıcı kabir azabıdır.
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ÖLÜMÜN MANASI
Bil ki, bir kimsenin eli ve ayağı felç olursa, ruhu yerinde kalır. Çünkü ruh, el ve ayak değildir. El ve ayak ruhun âletidir. Ruh o âleti kullanıp çalıştırır. Senin varlığının hakikati el ve ayak olmadığı gibi, sırt, karın ve baş da değildir ve bütün bunları içine alan kalıb da değildir. Bütün azalar felç olsa bile, bedenin yerinde durması mümkündür. Ölümün mânâsı, bütün bedenin felç olmasıdır. Elin felç olmasının mânâsı, sana itaat etmemesidir. Çünkü elin vaki olan itaati, kudret denilen bir sıfatın vasıtasıyladır. Bu sıfat ona hayvani ruhtan ulaşan kandilin ışığıdır. Ruhun yollan olan damarlarda bir tıkanıklık meydana geldiği zaman, bundan geçen kudret yok olup itaat imkânsız olur. Bu usul üzere sana itaat eden bütün beden, o hayvanı ruh vasıtasiyle iş yapar. Bu itibarla, bütün bedenden mizaç (tabiat) zayi olursa, itaat kalkar. Buna ölüm derler. Ölüm, vaki olduğu zaman da, her ne kadar itaat gücün yok ise de, sen yerindesin. O halde bedenin kalıbı, nasıl senin varlığının hakikati olur? Eğer dikkat edip düşünürsen, bilirsin ki, beden kalıbının parçalan (hücreleri) çocukluk çağındaki parçalar değildir. Çocukluk çağındaki parçalar dağılmış, onun yerine alman gıdalardan teşekkül etmiştir. O halde beden kalıbı, hep aynı değil. Demek ki, senin varlığın bu beden kalıbı ile değildir. Beden kalıbı zayi olacaksa, bırak, olsun. Sen kendi zatınla yerinde kalırsın.

Sendeki vasıflar iki kısımdır: Bir kısmı, beden kalıbının iştirakiyle olur: Açlık, susuzluk ve uyku gibi. Bunlar midesiz ve gözsüz olmaz. Bu anlatılan sıfatlar, ölümle ortadan kalkar. Diğer kısımda beden kalıbının iştiraki yoktur: Allah Teâlâ'nın marifeti, saltanatının cemâli ve o marifet ile meydana gelen sevinç ve neş'e gibi. Bunlar zât sıfatlarıdır. Seninle baki kalır. «Baki kalan iyilikler» (El-Kehf sûresi, âyet: 46) âyet-i kerimesinin mânâsı budur. Eğer bunların yerine Allah Te-âlâ'yı bilmemek sıfatı vâki olursa, o da senin zâtının sıfatı olur. Bu görmemezlik sıfatı ruhun olur. Şakiliğinin tohumu olur. Âyet-i kerimede: «Bu dünyada kör olan, öbür dünyada da kördür. Belki âhiret-te daha da şaşkındır.» (El-İsra sûresi, âyet: 72) buyurulur.
Bu itibarla —ne surette olursa olsun— sen insanî ve hayvani ruhun hakikatini idrâk etmezsen ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerini düşünmezsen, ölümün hakikatini idrâk etmeye gücün yetmez.
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM RUHLARIN AYRILIĞI
Bundan sonra bilmiş olunuz ki, hayvani ruh süfli âlemden olup değişik salgıların (kan, balgam, sevda, safra) lâtif buharından mürekkeptir. Salgı dörttür: Kan, balgam, safra ve lenftir. Bu dört salgının aslı da su, ateş, toprak ve havadır. Hayvanı ruhun değişken veya mutedil olmasındaki değişiklik; sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluğun değişik olmasıyladır. Bu sebeble Tıp ilminden gaye dört tabiatın itidalini hayvani ruhta muhafaza etmektir. Tâ ki bu hayvani ruh, bu itidalla insanî ruha binek ve âlet olmaya lâyık olsun. İnsanî ruh bu âlemden değildir. Belki, ulvî âlemden ve melekler cevherindendir. Onun bu âleme inmesi, tabiatına göre gurbettir. Ancak bu gurbete gönderilmesi, bu âlemde çalışıp ticaret yapmak ve kendi zâtma hidâyet tahsil etmek içindir. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur ki: «Hepiniz ondan aşağı inin dedik. Size hidâyetim ulaşınca, gösterdiğim yolda gidenlere korku ve üzüntü yoktur.» (El-Bakara sûresi, âyet: 38)
Allah Teâlâ'nın âyet-i kerimede: «Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamladığım ve kendi ruhumdan üflediğim zaman derhal secdeye kapanın.» (Sad sûresi, âyet: 71 - 72) buyurması, bu iki ruhun ayrılığına işarettir. «Çünkü birini, çamura nisbet edip onun mizacının itidalim tesviye ettim.» buyurur. Tesviye, bir şeyi doğru, hazır ve mutedil yapmaktır, öbür ruh için «kendi ruhumdan üfledim» buyurup kendine izafe ediyor. Bu, şu işe benzer. Bir kimse bir bez parçasını kolay tutuşması için önce lime lime yapıp yakar. Daha sonra çabuk yanması ve içine tesir etmesi için yanan beze üfler.
Süflî olan hayvani ruhun bir ahengi olduğu gibi ve Tıb ilmî de onu her çeşit hastalıktan koruyup helak olmaktan muhafaza etmek için, itidal sebeblerini bildirdiği gibi, kalbin hakikatinden doğan ve ulvî olan insanî ruhun da itidali (aheng) vardır. Ahlâk ve riyazet il-

ı olmaz.
ıka-ı cemâli tafat-r âyet:
.Te-Bu
i keri-iâhiret-
jiî ru-İ iiişkile-
38)
ide
mek
ve
siil-
4. Ümran: ÂHİRETİ TANIMAK
67
mi onun itidalini bildirir. Bu şekildeki itidali, onun sıhhatinin sebebidir; İslâm'ın şartlan bahsinde anlatacağız.
Demek anlaşılıyor ki, insan ruhunun hakikatini bilmeyen kimsenin, âhiretin ahvâlini basiret üzere bilmesi mümkün değildir. Nitekim insan kendi nefsini bilmeden Allah Teâlâ'yı bilmesi mümkün değildir. O halde nefis marifeti, Allah Teâlâ'yı ve âhireti bilmenin anahtarıdır. Dinin aslı da, «Allah Teâlâ'ya, peygamberlerine ve âhiret gününe inanmaktır.» Bu sebeble nefis marifetini öne aldık.
Bununla beraber izin olmadığı için nefsin sırrı olan hallerini, vasıflarını ve asimi anlatmadık. Çünkü halkın anlayışı bunu kaldıramaz. Allah Teâlâ'yı ve âhireti tamamıyla bilmek de buna bağlıdır. O halde çalış, onu talep ve mücahede ile bilmeye azmet. Çünkü onu bir kimseden dinlemeye kalkarsan, dinlemeye takat getiremezsin. Çünkü insanların çoğu, o sıfatları Allah Teâlâ hakkında dinlediler ve inanmadılar ve buna takat getiremeyip, «bu mümkün bir şey değildir.» diye inkâr ettiler. Bu Allah Teâlâ'yı tenzih değil, ta'til (inkâr) olur. O halde sen Allah Teâlâ hakkında- inanmadığın bir sıfata, insanlar hakkında nasıl inanırsın. Çünkü Allah'ın o sıfatı hakkında ne Kur'an'da, ne de hadîste açıklık vardır. Bu sebebten insanlar duyarsa, inkâr ederler. Peygamberlere: «İnsanlara akıllarının alacağı şekilde söyleyin.» buyurulmuştur. Peygamberin bazısına şöyle vahiy nazil olmuştur: «Bizim sıfatlarımızdan insanların anlayamayacakları şeyi söyleme. Çünkü onu anlamaya takat getiremezler. Bu defa inkâr edip helak olurlar.»
BEŞÎNCİ BÖLÜM ÖLÜMÜN ÖTESİ
Bütün bunlardan anlaşıldı ki, insanî ruh; cisimsiz ve kalıbsız, kendi zâtıyla kâimdir ve kendi zâtının kıyamında ve özel sıfatlarının varlığında beden kalıbına ihtiyacı yoktur. Ölümün mânâsı da, ruhun hakikatinin yok olması değildir. Belki onun beden ülkesindeki tasarrufunun kesilmesidir. Haşrin, neşrin ve iadenin mânâsı; ruhu yok ettikten sonra vücuda getirmek değildir. Belki onun mânâsı ayrılan ruhu geri bedene çevirmektir. Yani, evvel olduğu gibi, bedeni ikinci defa ruhun tasarrufu için hazırlamaktır. Bu defa, birinci defadan daha kolaydır. Çünkü birinci defa hem beden kalıbını, hem de ruhu yaratmak lâzım iken, bu defa yalnız beden kalıbını yaratmak lâzımdır. Zira ruh olduğu

gibi mevcuttur. Hattâ beden kalıbının cüzleri de her nekadar dağılmışlar ise de, yine mevcuttur. Bir şeyin dağınık parçalarını toplamak, onu yeniden meydana getirmekten daha kolaydır. Bu ancak bizim tasavvurumuza göredir. Yoksa hakikatta kolaylığın ilâhî is ile münasebeti yoktur. Zira zorluk düşünülmeyen yerde kolaylık da olmaz. İadede evvelki beden kalıbının aynısını geri getirmek şart değildir. Zira beden kalıbı binilen ata benzer. At ne kadar değişse de, at-

ALTINCI BÖLÜM

»etse,
*J» onun-[tünülür ^a göre,'
fo-
nu bil
m,
(kö-tle~ öl-
(Ai-i Bedir fer te-
iiiş.
•uyurdu. -" vok işitirjer ^ fc -------*"-------
^._____££
70
KİMYÂ-YI SAADET
taklit ile yahut Cebrail'i dinlemekle cennetten haber verdiğini sanmayın.
Cebrail'den dinlemenin mânâsı; bildiğin gibi, sana başka nesneler gibi malûm. olur. Fakat hakikati üzere malûm olmamıştır. Zira Peygamberimiz (s.a.v.) cenneti gözüyle müşahede etmiştir. Ancak onu bu dünyada görmek mümkün olmamakla istiğrak halinde bu âlemden kayıp olup o âlemde bakmakla müşahede etmiştir. Bu da peygamberin miracından bir çeşit miraçtır. Ancak kayıp olmak iki kısımdır. Biri hayvani ruhun helak olmasıyledir. Bu âlemde cenneti görmek mümkün değildir. Yedi kat gök ve yedi kat yer, bir badem kabuğuna sığmadığı gibi, cennetin bir zerresi de bu cihâna sığmaz. İşitme duyusu göğün ve yerin suretini görmekten mahrum olduğu gibi, bu dünya gözü de cennetin bütün lezzetlerinden mahrumdur. Zira o dünyanın duyulan başkadır. Bu dünya duyulan onda işlemez.

YEDİNCİ BÖLÜM KABİR AZABI

Şimdi kabir azabını öğrenmeğe sıra geldi. Kabir azabı iki kısımdır. Biri ruhanî ve biri de cismanîdir. Cismanî olan kabir azabı, herkesçe^ bilinmektedir, ondan haberdar olmayan kimse yoktur. Ruhanî olan kabir azabını ise, kendi özünü idrâk edip ruhun hakikatini anlamış kimseler bilir. Onlar ruhun zâtıyla kaim olduğunu, kıyamında beden yapısına muhtaç olmadığını, ölümden sonra da baki olduğunu bilirler. Ölüm onu yok etmez. Belki ölüm ile ondan yok olan eli* ayağı, gözü, kulağı ve diğer nişlerdir. Bu hisler ondan alınınca, evlâdı, mülkü, sarayı, hizmetçisi, atı, elbisesi, belki gökte ve yerde bu duyularla anlaşılması mümkün

olan her şey ondan alınır. Zira bu anlatılanlar onun sevgilisi ve dostudur. Özünü tamamıyla onlara vermiştir. Onlardan ayrılmakla, ayrılık azabına yakalanmış olur. Eğer on-lann hepsinden elini çekip dünyada onları sevgili edinmezse, belki arzusu ölüm olsaydı, ölüm halinde rahat ve refaha kavuşur, acı çekmezdi ve eğer Allah Teâlâ'nın şevk ve muhabbetini kazanıp onun zikrini, fikrini elde edip bütün varlığım bu şevk ve muhabbete vermiş olsaydı, dünya işleri ona sevimsiz olup değersiz görünürdü. Ölüm anında sevgilisine kavuşup sıkıntı ve rahatsızlıktan kurtulup saadete kavuşurdu.

Şimdi düşün ki, kendini bilmeyen, özünün sürekli kalacağına inanmayan ve bütün arzularım ve sevdiklerini dünyada arayan bir kimse, dünyadan ayrılıp sevgilisinin ayrılık acısına ve azabına yakalandığına memnun olur mu?

Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «Sevdiğini istediğin kadar sev, şübhesiz ondan ayrılacaksın.» Fakat mahbubu ve matlubu Allah Teâlâ olan, dünya ve dünyadakiler zıddı ve düşmanı olan; dün-

Beli, îflâ-idu-

SEKİZİNCİ BÖLÜM KABİR AZABININ SEBEBİ

° ^lde, herkesin

1§te ÖIü

°na bağlı olmlf n azab ve r

Wb olan veS-n ^^"na J

f yet ağlr^ukrS^??İyle « bayatını âhire* h te*m A"ah T<

^7). Haberde * ,yatma terc*

s« onun iç[n dafb^^ M-' *esû ne iip «„•« ..arblr yasam v»,^,,

KİMYA-YI SAADET

Bu ahmaklar bilmezlerki, anlatılan ejderhalar, onun ölmüş ruhundadır. Dışarda değildir ki, başkasının onu görmesi mümkün olsun. Belki bu ejderhalar, ölümünden önce ruhu içerisinde meydana gelmiştir. Fakat kendisi ondan habersizdir. O halde, şöyle bilinsin ki, bu ejderhalar, nefs-i emmarenin sıfatlarından meydana gelmiştir. Başlarının sayısı kötü ahlâkların dallarının sayısıncadır. Bu ejderhaların maddelerinin aslı, dünyadan olur. Sonra başlan dünya sevgisinden doğan kötü ahlâklar sayısınca olur. O kötü ahlâklar; kin, çekememez-lik, kibir, gösteriş, hırs, hile, aldatma, düşmanlık, mevki, makam sevgisi ve şan, şöhret hayranlığı ve bunlardan başka da, ne miktar kötü ahlâk varsa onların miktarmca olur. Onların miktarı ancak peygamberlik nuru ile bilinir. Bize bu kötü ahlâkların sayısı malûm değildir.

Demek ki, bu ejderhalar, kâfirlerin ruhu içerisinde yerleşip yer edinmiştir. Bu da, Allah Teâlâ ve Resulünü bilmedikleri için değil, belki kendilerini tamamıyla dünyaya vermeleri sebebiyledir. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur ki: «Bu (azab), dünya hayatını, âhiret üzerine tercih ettikleri içindir.» (Nahl sûresi, âyet: 207) ve Kur'ân-ı Ke-rîm'de başka bir yerde buyurmuştur ki: «Siz âhiret iyiliklerini dünya iyiliklerine değiştiniz ve yalnız dünya nimetlerinden faydalandınız.» (Ahkâf sûresi, âyet: 20) Eğer bu ejderhalar, ruhlarının dışında olsaydı, insanların düşündüğü gibi kolay olurdu. Çünkü o ejderhaların bir saat onlardan el

çekmeleri ihtimali olurdu. Fakat onların ruhları içerisine yerleşip karar kıldığı için ayrılmaz sıfat olmuştur. Böylece onlardan kurtulmak nasıl mümkün olur?
Nitekim bir kimse bir cariye satar ve aniden bu cariyeye âşık olduğunun farkına varır. Onun canı içerisinde bulunan ejderler, aşk ve sevgidir. Bunlar gizli olmakla onlardan habersiz idi. Bunlar sokmaya başlayınca ortaya çıktılar ve sahipleri de o zaman neye uğradığını bildi. Bunun gibi bu doksan dokuz ejderha, ölümden önce dalâlet ehlinin ruhları içerisinde gizli idi. Sokmaları ve yaralan meydana çıkınca, o zaman neye uğradıklarını bilirler. Aşk, sevgili ile beraber ve bir arada olduğu zaman rahatın kendisi olduğu gibi, ayrılık zamanında da âzab ve sıkıntı sebebi olur. Çünkü aşk olmasaydı, ayrılık azabı ve acısına düşmezdi. Dünyanın mevki ve makam sevgisi rahatlık sebebi olduğu gibi, eziyet ve âzab sebebidir de. Şimdi mevki sevgisi onun ruhuna ejderha gibi neşter vurur. Mal, saray ve elbise sevgisi yılanlar ve akrebler gibi sokup yaralar. Diğer kötü sıfatlar ve çirkin ahlâkların hâlini de bu minval üzere kıyasla.
Cariye aşkına mübtelâ olan kimsenin ayrılık zamanında, ayrılığın acı ve kederinden kurtulmak için, kendini suya, ateşe atmak istediği, yahut yılan ve akreblerin zehirlemesiyle ölmek istediği gibi, dalâlet ehli olanlar da, kabir azabı yerine, akreb ve yılanlann sokmasına maruz kalmayı arzu ederler. Zira akreb ve yılanların yarası bedende olur. O azabın yarası ise, ruhta olur. Fakat zahir göz onu görmez.

ölmüş ru-olsun. a gel-ki, bu Baş-ejderhala-sevgisinden ımez-sev-
kötü peygam-leğildir.
ıdün-
t bu ej-i kolay mali ay-kün
rrılı-
4. Unvan: AHİRETİ TANIMAK
.73
tgör-
O halde, gerçek budur ki, herkes kendi azabını bu dünyadan kendisi götürür ve bu âzab onların ruhları içerisinde müessir olur. Bu sebebten Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Bu ceza, yaptıklarınızın size iadesinden başka bir şey değildir.» yine bu sebebten Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer sizde ilm-i yakin olsaydı, elbette cehennemi görürdünüz.» (Tekâsür sûresi, âyet: 4-5) ve yine aynı sebeble, Allah Teâlâ «Cehennem ateşi kâfirleri kuşatıcıdır.» (Ankebût sûresi, âyet: 54) âyet-i kerimesinde, «Cehennem onları kuşatıcı ve onlarla beraberdir.» buyurur. «Onları kuşatacak ve onlarla beraber olacak.» buyurmuyor.
DOKUZUNCU BÖLÜM ÖLÜM AZABININ HİS EDÎLİŞİ
Eğer sorulursa: «Şeriatın zahirinden anlaşılan, o ejderhalar ve akrebler zahir gözle görülebilir. Halbuki ruhun içerisinde olan ejderhalar zahir gözle görünmesi mümkün değildir.» Buna cevap şudur:

Bu anlatılan ejderhaları ölüler görür. Fakat bu âlemde insanlar onları görmeğe kadir değillerdir. Zira o dünyaya ait olan şeyleri zahir gözle görmek mümkün değildir. Anlatılan ejderhalar ölülere hayat ve temsili yoldan görünmez. Belki onları bu dünyada gördükleri gibi görürler. Fakat başkası onu görmez. Nitekim uykuya varan kimselere göre mevcuttur ve onun eziyet ve azabı vardır. Fakat uykuda olmayan kimselere göre yoktur. Uykuda olmayanlara göre bu yılanlar mevcut olmamakla, onun derdi, tasası, âzab ve acısı eksik olmaz. Rüyada yılan bir kimseyi sokarsa, o, bir düşmanın açacağı yaraya işaret olur ki, düşmanı ona zafer bulacaktır. Demek ki, o ruhî bir eziyettir, onun kalbine zahir olur. Fakat bu dünyada benzeri gösterilmek istense, o yılan ile temsil edilir. Düşman ona galib geldiği zaman «Ben bu halin rüyasını görmüştüm. Ne olaydı beni bir yılan sokaydı da, düşmanın bu halini görmiyeydim» der. Zira kalbteki bu azabın eziyet ve zahmeti bedene olan âzabtan daha ağırdır. Eğer, «bu yılan haddi zâtında yoktur. Onun yarası ve eziyeti de hayaldir.» diye sual edilse, bu büyük bir hatâdır. Bilâkis o yılan gerçekte mevcuttur. «Mevcudun» mânâsı bulunmuş, Ma'dumun mânâsı da bulunmamış demektir. Çünkü rü'ya âleminde gördüğün herşey senin için mevcuttur. Fakat başka insanlar onu görüp bilmezler. Senin görmediğin herşeyi de bütün insanlar görse onlar sence mevcut değildir. Azap ve azabın sebebi ölüye ve rüya alemindeki ölüye göre mevcut olunca, başkaları onu bilmemekten ona ne noksanlık gelir. Ama şu kadar var ki, rü'yada olan kimse, çabuk uyanıp ondan kurtulduğu için ona hayâl derler. Fakat ölü o âzab-ta devamlı olarak kalır. Çünkü ölünün sonu yoktur, ölünün azabı bu âlemde his edilip görülen âzab gibidir. Şeriatta anlatılan yılan, akrep ve ejderhalar kabirde yoktur ki, zahir gözle herkes tarafından görünüp şehâdet âleminden olsun. Ama şehadet âleminden olan kimse, uy-

kuya varmakla, ölünün ahvâli ona görünüp yılan ve akrebler arasında onu azab içinde görür.

Ancak veliler ve peygamberler bu hali uyanık iken de görürler. Çünkü başkalarına rü'ya âleminde vâki olan hâller, onlara uyanık iken vâki olur. Çünkü mahsusat âlemi onları âlem-i gaybte bir nesne görmekten alıkoymaz.

Bu kadar uzun açıklama, bir grup ahmağın zahir gözleriyle kabir azabını görmedikleri için inkâr etmeleri sebebiyle yapıldı. Onların inkâr etmelerinin sebebi de, o dünya ile ilişkileri olmadığından ötürüdür.

ONUNCU BÖLÜM KABİR AZABI KİMLER İÇİNDİR?

Eğer, «kabir azabı, kalbin bu dünyaya bağlantısından ileri geliyorsa, hiç kimse ondan kurtulamaz. Çünkü, çoluk çocuğu, malı ve mevkii olupta bunlara meyil ve sevgi bağlamayan yoktur. O halde kâ-kir azabı herkese olması ve hiçbir ferdin bundan kurtulmaması gerekir» diye sorulursa, cevabında deriz ki: Durum anlatıldığı gibi değildir. Çünkü bazı kimseler vardır ki, dünyadan geçmiş, dünyada lezzet alacakları ve rahat edecekleri bir yer kalmamış.

Daima ölümü arzu ediyorlar. Fakir müslümanların çoğu böyledir. Zenginler ise, iki kısımdır: Bir kısmı anlatıldığı gibi, her ne kadar evlât, mal, mülke sevgileri var ise de, Allah Teâlâ'ya da sevgileri vardır. Bu durumda bu kabil kimseler, eğer Allah Teâlâ'ya olan sevgileri fazla ise, onlar için de kabir azabı olmaz. Onların hali şu adamın hâline benzer ki, sevdiği bir şehir vardır. Ve o şehirde de sevdiği bir sarayı vardır.
Ancak reislik, saltanat, köşk ve bahçeyi bunlardan da fazla seviyor. Padişahtan emir gelip bir şehrin reisliği ona verilince, o kimse vatanından ayrı düşmekle asla gâm çekmez. Çünkü reislik sevgisi, daha ağır basınca şehrinin ve sarayının sevgisi silinir, adı ve izi kalmaz. Demek ki, peygamberler, veliler ve îslâm ehli olan diğer kimselerin kalbi, kadına, evlâda, şehir ve vatana iltifat etse de Allah Teâlâ'nm sevgisi zuhur edip ondaki lezzet ile cinsiyet peyda olunca, onların hepsi silinir. Bu lezzet ölüm ile hâsıl olur. O halde, bu kabil kimseler kabir azabından emin olurlar. Ama, dünya arzularına sevgi bağlayıp dünyaya tamamıyla bağlanan zenginler bu âzabtan kurtulmazlar. İnsanların çoğu bu sınıftandır. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Sizden cehenneme uğramayacak insan katiyyen yoktur. Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra biz Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtaracağız, zâlimleri de toptan cehennemde bırakacağız.» (Meryem sûresi, âyet: 71-72). Bu kimseler, bir müddet âzab çekerler. Fakat dünyadan ayrılmakla, dünya lezzetini unutup kalbinde olan Allah sevgisi yavaş yavaş zuhur etmeye başlar. O, bir
4. Unvan: AİÜKETİ TANIMAK
75
.' arasın-
jgörürler.
: uyanık
,' nesne
ı kabir in-
lötürü-
ı arzu
ki-îsev-
, bu r için , sev-
ilerin Ihın
idet JHtup i bir
sarayı diğerinden, yahut bir şehri diğer bir şehirden veya bir kadını diğer bir kadından fazla sevip ancak öbürüne de sevgisi olan kimseye benzer. Onu çok sevdiğinden uzaklaştırıp öbürüne tahsis ederlerse, bir müddet ondan ayrıldığına üzülür. Sonra onu unutup bunun sevgisine alışıp kalbinde olan sevgi zamanla zuhur etmeye başlar. Ama Allah Teâlâ'ya hiç sevgi beslememiş olan zenginler, o azaba mübtelâ olup ebedî kalırlar. Çünkü onların bütün sevgisi, ayrıldıkları nesneyedir. O halde onlar, ne zaman teselli bulup kurtulurlar. Kâfirlerin azabının ebedî olmasının bir sebebi de budur, demişler.
Bil ki, insanlardan bazı kimseler, sadece diliyle «biz yalnız Allah'ı severiz, yahut Allah Teâlâ'yı dünyadan daha çok severiz»

diye iddia ediyorlar. Belki dünyadaki bütün insanların görüşü de budur. Ancak bunun bir ölçüsü ve değerlendirilişi vardır ki, durum onunla anlaşılır. O .ölçü de budur: Bir kimseye nefsani arzusu bir şey emretse ve Allah'ın şeriatı de onun aksini emretse, eğer onun kalbi Allah Te-âlâ'nın fermanına daha çok meylederse, o kimsenin Allah'ı daha çok sevdiği anlaşılır. Nitekim bir kimse, iki kimseyi seviyor, ancak birini daha fazla seviyorsa, ikisinin arasında bir ihtilâf çıktığı zaman, kendini daha çok sevdiği kimsenin tarafında görür ve böylece ona sevgisinin daha çok olduğunu anlar. Durum böyle olmayınca, yalnız dille: «ben Allah'ı severim» diye lâf etmek faydasızdır. Çünkü o düpedüz yalan olur. Bu sebebten peygamber efendimiz (s.a.v.) buyururur ki: «lailâhe illallah» kelimesini tekrarlayan kimse bunun sayesinde Allah'ın azabından korunmuş olur. Bu, dünyayı din üzerine tercih edene kadar devam eder. Dünyayı din üzerine tercih ettiği zaman «Lâ-iJâhe illallah» demek düpedüz yalan olur, der.

Bu açıklama ile, basiret ehlinin batmî müşahede ile kimlerin kabir azabından kurtulacağını bildikleri anlaşıldı ve yine insanların çoğunun o âzabtan kurtulacakları anlaşıldı. Ancak kurtuluşun müddeti ile azabın şiddeti çok değişiktir. Çünkü dünyaya bağlılık ve sevgi dereceleri çok değişiktir.

ONBlRtNCİ BÖLÜM KABİR AZABINDAN EMİN OLMAMAK

Bazı ahmak ve mağrur kimseler der ki: «Eğer kabir azabı bu ise, biz ondan eminiz. Çünkü bizim dünya ile asla alâkamız yoktur. Bizim yanımızda dünyanın varlığı ve yokluğu birdir.» Bu, boş bir hayâl ve gerçek dışı bir iddiadır. Zira bu husus denenmeden bilinmez. Eğer, hırsızlar bütün malını çalıp da nüfuz ve itibarı arkadaşlarına intikâl etse ve kendine mahsus mürit ve sevenleri kendinden yüz çevirip onu kötülemeye başlamış olsalar; eğer bu haller asla kalbine tesir etmeyip- başkasının malı çalışmış ve başkasının nüfuz ve itibarı kayıb olmuş gibi olursa, bu iddiası doğrudur. Mallan çalınıp dostları kendisinden yüz çevirmeyince, işin hakikati ne olduğu bilinmez. O halde

önce mal ve servetini kendinden ayırıp halkın iltifatından kaçmakla kendini deneyip ondan sonra kendine güvenmesi gerekir. Çok kimseler var ki, karısına veya cariyesine bağlılığı olmadığını sanır. Fakat karısını boşaymca, veya cariyesini satınca, kalbinde gizli olan aşk, açığa çıkar ve deli divaneye döner.

O halde, kabir azabından kurtulmak isteyen, dünyadan hiç bir şey ile zaruret miktarından fazla ilgilenmemen ve dünyalığı hela gibi kabul etmelidir. Helaya ihtiyacı olan kimse, ihtiyacı kadar ona arzusu olur, fazla olmaz. Mideye yemek doldurmak, onu boşaltmak gibi olmalıdır ve ikisi de zaruret miktarı olmalıdır. Diğer hususlar da bu minval üzere olup zaruret miktarını aşmamalıdır. Eğer kalbi dünya alâkasından kurtarmaya imkân olmazsa, ibâdete devam etmelidir. Allah'ın zikir ve fikrine ünsiyet peyda edip zikir alışkanlığını kalbine hakim etmelidir. Zikir sevgisi dünya sevgisini bastırmalıdır. Şeriata uymak ve Hakk'ın fermanını nefis

havası üzerine takdim etmekle, bu mânânın hâsıl olmasına kendinden hüccet ve delil istemelidir. Eğer bu konuda nefsi kendine muti olursa, kabir azabından kurtulduğuna güvenebilir. Eğer hâl, anlatıldığı gibi olmazsa, kabir azabı kendi bedenine muhakkak değer. Meğer ki, Allah'ın inayeti erişip azabını af etsin.

ONİKİNCİ BÖLÜM RUH CEHENNEMİNDEKİ ÂZABLAR

Şimdi ruhanî cehennemi anlatmak sırasıdır. Ruhanî cehennemden maksad, âzabm yalnız ruha mahsus olup bedenle ilgisi olmamasıdır, «O, Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki, kalbi istilâ eder.» (Hümeze sûresi, âyet: 7-8) mealindeki âyet-i kerîmenin mânâsı, ateşin kalbi istilâ etmesidir. Bedene dokunan ateşe ise, «cismanî» derler, «ruhanî» demezler.

Bundan sonra bil ki, ruhanî cehennemde üç çeşit ateş vardır: Biri dünyanın arzularından ayrılma ateşidir. İkincisi; pişmanlık, mahcubiyet ve rezîl olma ateşidir. Üçüncüsü; Allah'ın cemâlini görmekten mahrum ve ümitsiz olmak ateşidir. Bu anlatılan üç çeşit ateş, ruha ve gönüle tesir eder, bedene tesir etmez. Bu itibarla, bu üç çeşit ateşi ve bunları beraber götürmenin sebeblerini bu dünyadan bazı misâller getirmekle açıklamak gerekir.

Birinci sınıf: Dünya ve dünyanın arzu ve isteklerinden ayrılık ateşidir. Bu çeşit kabir azabının sebebi, daha önce açıklandığı gibi, aşk ve sevgidir. Çünkü bunlar, sevgi ile beraber olduğu müddetçe kalbin cenneti olduğu gibi, sevgiliden ayrı olduğu müddetçe (de kalbin cehennemidir. Bu sebeble dünyaya aşık olan kimseler, dünyada olduğu müddetçe «Cenneti Ma'vada»dır. Nitekim «Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir.» buyurulmuştur. Âhirette ise, sevgilisinden

m'
ı hiç bir | hela gibi . arzu-
gibi I da bu dünya
Al-ılbine
ata
bu ger bu
gü-ı bede-ı af et-
(Hü-ateşin r «ru-
lyrılık

uzak ve ayrı düşmekle azabın çeşitleriyle muazzabtır. Demek ki bir şey, iki hale göre hem âzab. sebebi, hem de zevk sebebi olur.

Bu ateşin dünyada benzeri şudur ki, bir padişah olsa ve bütün yeryüzü onun emir ve fermanında olsa, daima güzel cariyeler ile emsalsiz hizmetçiler ile güzel ahenkli bahçelerde ve konforlu köşklerde yaşıyorken, aniden onun düşmanlarından biri ona galib gelip onu tutup esir etse ve kendi memleketinin adamları huzurunda ona köpek bakıcılığını emir buyursa, onun kadın ve cariyelerini

birer işte kullansa, hazinesinde olan kıymetli ve üstün şeyleri düşmanlarına verse, dikkat edip bakın, o kimsenin bedeni ile ilgili âzab var mıdır? Halbuki hükümdarlıktan ayrılmanın ateşi; kadın, çocuk, cariyeler, hizmetçiler ve ağır nimetlerin hazinesinin ayrılık ateşi, onun ruhu içinde öyle tesir eder ki, o kimse «ne olaydı kendini aniden öldürelerdi veya bedenine büyük bir belâ musallat edelerdi. Tâ ki bu âzabtan kurullaydı» diye temenni eder.
Bu anlatılan bir ateşin örneğidir. Nimetler ne kadar çok olursa, hükümdarlık geniş ve güçlü olursa, bu ateşin tesiri de o kadar çok olur.
Şu hâlde, dünyadan faydalanması, dünyevî imkânları fazla olan kimsenin, aşkı da çetin ve ruhundaki ayrılık ateşi de daha yakıcı olur. O ateşin bir benzerinin bu dünyada bulunması düşünülemez. Zira dünyadaki eziyet ve âzab, ruha ve gönüle fazla yerleşemez. Zira dünyanın duyguları ve işleri kalbi meşgul eder ve o meşguliyetten kalbe bir nevî perde hâsıl olup âzab tam manâsıyla etki yapmaz. Bu sebebtendir ki, bir kimse gözünü ve kulağını bir şeyle meşgul etse, o azabın acısı az olur. Bu meşguliyetten boşalırsa, acı fazla olur. Bu sebebledir ki, dert sahibi olan kimse, uykudan uyanınca, kalbindeki musibet yarasını fazla bulur. Zira uyku halinde kalb mahsusata dönmeden daha safi olmakla azabın eseri fazla olur. Şöyle ki, insan uykudan uyanırken güzel bir avaz işitse, kalbinde fazla tesir bırakır. Bunun sebebi de kalbin mahsusattan safi olmasıdır. Bu dünyada tamamıyla hislerden kurtulmak ise asla mümkün değildir. Ölüp hislerin bağından kurtulduğu zaman, âzab veya rahatı fazla olur. O ateşin bu dünya ateşi gibi olduğunu sanma. Belki dünya ateşini yetmiş su ile yıkadıktan sonra dünyaya göndermişlerdir.
İkinci sınır: Utanma ve mahcubiyet ateşidir. Onun örneği şudur, ki, bir padişah, aşağı ve hasis bir kimseyi seçip memlekete vali tayin eder; ve onun kendi haremine serbest girip çıkmasına izin verir, bütün hazinelerini ona teslim eder, bütün hususlarda ona güvenir; sonra o kimse bu kadar kudret ve ruhsat bulunca azar, isyan eder ve padişahın hazinesine hiyanet edip gereksiz tasarruflar yapar.
Padişahın karısıyla, kızlarıyla ve cariyeleriyle kötülük yapar. Görünüşte ise, padişaha eminlik ve doğruluk taslamaktan geri kalmaz. Fakat bir gün padişahın haremiyle kötülük yapmak üzere iken, padişahın bir pencereden kendilerine baktığını görür ve padişahın hergün kendi durumlarını bildiğini, ancak kendisine büyük cezalar verip çe-

şitli işkencelerle öldürmek gayesiyle bu işi geciktirdiğini anlarsa, şimdi bu durumda, düşün ki, onun ruhuna nice mahcubiyet ateşleri düşüp pişmanlıklar çeker. Her ne kadar bedenî sağlıkta ise de, o durumda mahcubiyet ve rezillik ateşinden kurtulmak için, yerin dibine geçmeyi arzu eder.

Sen de, bunun gibi bu âlemde nice işler işlemişsin ki, onların zahiri her ne kadar güzel görünüyor ise de, içyüzü kötü ve çirkindir. Kıyamet gününde kötü fiillerin ruhu ve hakikati gösterilince, rezilliğin açığa çıkar. Mahcubiyet ateşinde çeşitli âzablarla âzablandırılacak-sın. Meselâ: Bugün bir kimsenin gıybetini ettiysen, yarın kıyamet gününde, kendini; bir yemeği, kızartılmış kuş eti olduğunu sanarak yiyen^ sonra yediğinin ölmüş kardeşinin eti olduğu meydana çıkan kimse gibi görürsün. Dikkat et ki, o anda nasıl rezil olur, kalbi, ne kadar nedamet ateşiyle yanar. Gıybetin ruhu ve hakikati budur. Fakat bugün gizlidir. Yarın açığa çıkacaktır. Bunun için bir kimse rü'yada ölmüş adamın etini yediğini görürse tâbiri, gıybet etmek olur.
Sen, bu dünyada bir kimsenin duvarına taş atsan da, sana; bu taşın duvardan senin evine geçip çocuğunun gözünü çıkardığını görsen, o anda içine ne kadar ateş düşer ve ne kadar üzülürsün. Bir kimse bu dünyada bir müslümana haset etse, kıyamet gününde kendini bu suret üzere görür. Hasedin ruhu, hakikati budur. Zira sen hasetle düşmanına kastediyorsun; fakat, haberin yoktur ki, onun zararı senin nefsine racidir, senin dinini yok eden âhirette göz nurun olan taatle-rini amel defterinden alıp onun defterine geçirir ve taatsız ve ibâdet-siz kalırsın. Bilhassa yarın kıyamet gününde senin amelin, bu dundaki evlâdının gözünden daha mühimdir. Zira senin saadetinin vesilesi, evlâd değil âmelindir. Yarın kıyamet gününde şekiller, ruh ve ha-kikatlara tâbi olur. Her neye bakılırsa, lâyık olduğu şekil ve muttasıf olduğu ahlâk üzere görünüp ayıplar ve pişmanlıklar ortaya çıkacaktır.
Uyku âlemi, haşir âlemine yakın olduğu için, rü'ya alemindeki işler, mânâya uygun olan suret üzere olur. Nitekim bir adam İbni Si-ri'nin yanına gelip dedi ki: «Rü'yada gördüm ki, elimde bir yüzük vardı. Onunla kadınların ferclerini ve erkeklerin ağızlarını mühürle-dim.» îbni Şirin: «Sen müezzin misin?» dedi. O da: «Evet» dedi. İbni Şirin: «Sen Ramazan ayında şafak vaktinden evvel ezan okuyorsun.» O adam: «Doğrudur» dedi. Düşünün ki rü'ya âleminde ona ruh muamelesini ne şekilde arzettiler. Ezan şeklen bir şeştir. Ancak Ramazan ayında onun ruhu ve hakikati, insanları yemekten, içmekten alıkoymaktır. Ne kadar gariptir ki, rü'ya âleminde âhiret ahvâlinden sana bu kadar örnek beyân ettikleri halde senin hiç ondan haberin yoktur.
Bu mânâda hadiste gelmiştir ki: «Kıyamet gününde dünyayı bir çirkin kocakarı suretinde getirirler. Ona bakan herkes: "Senden Allah'a sığınırım" der. Melekler onlara: "Bu uğruna birbirinizi öldürdüğünüz dünyadır" diyecekler. Mahşer ehli bu sözü duyunca, o kadar
ur"*""8*:

4. Unvan: AHİRETİ TANIMAK
mahcûb olup pişmanlık çekerler ki, bu hâlden kurtulmak için ateşe düşmeyi tercih ederler.»
Bu rezalet şuna benzer: Rivayet ederler ki, padişahlardan biri oğ lunu evlendirince, düğün gecesi oğlan, haddinden fazla şarap içip sarhoş ve anlamaz olup zifaf için dışarıya çıktı. Gerdek odasına

giden yolu şaşırıp saraydan dışarı çıkıp bir miktar gittikten sonra içinde mum yanan bir ev görüp, gelin odasını bulduğunu sanarak aniden kapıdan içeri girince, bir topluluk insanın orada yatıp uykuya daldıklarını görür. Ne kadar bağırıp çağırır ise de, ses vermezler. Uykuya daldıklarını sanır. O topluluk içinde yeni bir örtüsü olan birini görür ve, «İşte gelin budur» der. Bunun üzerine yanına yatıp üstündeki örtüyü kaldırınca, burnuna güzel bir koku gelir ve «muhakkak gelin budur, güzel kokular sürünmüştür.» Sabaha kadar onunla oynuyor, dilini ağzına alıyor. Onun dilinden ağzına yaşlık gelince, gelinin ona yakınlık gösterip üstüne gülsuyu saçtığını sanır. Sabah olup aklı başına geldiği zaman bakar ki, burası kâfirlerin mezarlığı imiş ve uyuyanlar ölülermiş. O yeni örtü örtünüp gelin sanılan, o günlerde ölmüş çirkin yüzlü bir kocakarıymış. O güzel koku, ölünün kefenine sürdükleri koku imiş. Ondan gelen yaşlılık ölüden çıkan pisliklermiş. Kendine bakınca, bütün vücudunun pislikler içinde kaldığını görür. Damağında onun kötü yaşlılığından pis bir tat duyuyor. Bu rezaleti görünce, pederi ve askeri, onun bu halini bilmesinler diye kendini öldürmek ister. Bu endişede iken, padişah bütün askeriyle birlikte onu aramaya çıkarlar ve onu bu halde ve rezalette görünce, bü rezillikten kurtulmak için yerin dibine geçmek ister.

Demek ki, yarın mahşer gününde dünya ehli, dünyanın zevk ve şehvetlerini bu sıfat üzere görecekler. Şehvetlerin ilişkisinden kalbinde kalan eser ve iz, o kimsenin azasında ve damağında olan pislik ve acılık gibi görülür. Hattâ ondan da kötü ve ağırdır. Çünkü öbür dünyadaki zahmet ve zorluğun tamamı bu dünyadaki örneklerle anlatılamaz. Buraya kadar anlattığımız, ruha ve gönüle düşüp de bedenin, habersiz olduğu utanma ve rezil rüsvaylık ateşinin izahıdır.

Üçüncü sınıf: Allah Teâlâ'nm cemâlini görmekten mahrum kalmak ve bu saadetten ümitsiz olmak ateşidir. Onun sebebi, bu dünyadan öbür dünyaya götürdüğü cahillik ve körlüktür. Zira Allah'ın marifetini tahsil etmedi ve kalbini bilgi edinmek ve mücahede ile temizlemedi ki, ölümden sonra Allah Teâlâ'nm cemâli, eşya aynada göründüğü gibi, onda görünsün. Belki, günahların ve dünya şehvetlerinin, pası, onlarm kalbini bir şey göstermiyecek şekilde karartmıştır. Bu ateşin bir misâli şudur: Bir grup insanla, çakıl taşlarının çok bulunduğu bir yere vardın. Vakit gece olduğu için, o taşların rengini ve şeklini görmek mümkün olmuyor. Yoldaşların sana diyor ki: «Bu taşlardan ne kadar götürebilirsen götür. Zira bunlarda çok faydalar vardır.» Onların her birisi gücü yettiği kadar o taşlardan aldı. Sen ise, «yarın bunların faydası olup olmadığını bilmediğim halde, muhtemel bir fayda için bu kadar eziyet çekmem ne kadar ahmaklık olur...» de-

din. Sonra yoldaşların o yerden bol bol taş aldılar. Sen de oradan elin boş ayrıldın. Yolda onları alaya alıp diyorsun ki: «Kişinin böyle imkânsız şeylere tama' edip eşek gibi yük çekmesi, ne aptallıktır.» Dünya ağarınca, bakıp görürsün ki, o getirdikleri

taşların her biri yüzbin altın değerinde inciler (cevher) yakutlar imiş. Bu durumda bu insanlar, daha fazla almadıklarına yanarken, sen kendin ise, bu aldanış ve hüsrandan ölmek derecesine gelirsin. Zira buna hayıflanmanın ateşi ruhuna işlemiştir. Sonra onlar, o cevherleri satıp yeryüzüne sahip olurlar, arzu ettikleri nimetleri yiyorlar ve gönüllerinin istediği yerlerde bulunuyorlar. Ve seni aç ve çıplak hizmetlerinde kullanıp zor işlerde çalıştırıyorlar. Onlara: «Bu nimetten bana da pay verin» deyip yal-vardıkça, şu âyetteki cevabı verirler: «Bize biraz su veya Allah'ın size verdiği nzıktan gönderin.» diye bağırırlar. Onlar da: «Doğrusu Allah, bunları kâfirlere haram etti.» (A'râf sûresi, âyet: 50) derler ve hem de derler ki: «Madem ki, sen bizimle alay edip gülerdin. Biz de bugün sana güleriz.»
Âyet-i kerîmede: «Eğer bizimle alay ediyorsanız, muhakkak biz de siz alay ettiğiniz gibi, sizinle (kıyamette) alay edeceğiz.» (Hûd sûresi, âyet: 38) buyurulur. Bu anlattıklarımız, cennet nimetlerini kaçırmanın ve Allah'ın cemâlini görmekten nasibsiz kalmaya hayıflanmanın misâlidir. Bu cevherler, dünyada yapılan iyi amellerin misâlidir. O karanlık, dünyanın misâlidir. Âhiret ticareti için iyi âmeller götürmeyen kimseler, «gelecekteki şüpheli nimetler için, bu dünyada niçin eziyet çekeyim» diyenlerdir. Şu âyet onların hakkında gelmiştir: «Bize biraz su veya Allah'ın size verdiği nzıktan göndenn.» diye bağırırlar. Onlar da, «Doğrusu Allah bunları kâfirlere haram etti.» derler. Onlar, marifet ve taat ehli olan cennet ehlinin bu hâlini görünce, nasıl hasret ve nedamet çekmezler. Onların üzerine o kadar nimetler akar ki, dünyanın bütün nimetleri onların^bir saatine karşılık gelmez. Belki en son cehennemden çıkana bile verdikleri nimet, on dünya nimeti kadardır. Bu aradaki fark, mesafe ve miktar ile değil, belki, nimetin ruhunda ve aslında olur ki, nimetin ruhu, zevk ve neş'edir. Nitekim «bir cevher yüz altm miktarıdır» denildiği zaman, gaye, değerde yüz altın gibidir demektir, ağırlık ve büyüklükte demek değildir.

. ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM RUHANÎ ATEŞİN ŞİDDETİ

Bil ki, bu üç türlü ruhanî ateşin tesiri bedene tesir eden ateşten daha şiddetlidir. Zira ateş, cana ulaşmadan, bedenin ateşin tesirinden haberi olmaz. O halde ruhun içinden hâsıl olan ateşin tesiri daha büyük olur. Bu anlatılan ateşler bizzat ruhun içinden hâsıl olur. Bütün dert ve acıların sebebi, yaratılış icâbı olan bir nesnenin zıddının meydana gelmesidir; Bedenin yaratılış icâbı, terkip ve yapısının olduğu gibi durması ve vücut parçalarının toplu ve bir arada kalmasıdır. Yara

ve cerahatle, yapının parçaları birbirinden ayrılınca ve böylece, terkip tabiatının zıddı meydana geldiği için acı duyar. Beden yarası bir yerin bir yerden ayrılmasıyla meydana gelir. Kalb yarası ise, bütün vücut parçalarının birbirinden ayrılmasıyla meydana gelir. Bu itibarla her parçadan bir çeşit acı hâsıl olduğu için, ateşi ve acısı daha çetin olur. Demekki kalbin tabiatına uymayan bir şeyin ona yerleşmesiyle vücutta daha büyük ağrı ve acılar meydana gelir.

Kalbin yaratılışının icâbı, Allah Teâlâ'yı bilmek ve onun cemâlini görmektir. Onda bunun zıddı olan görmemezlik yerleşince sonsuz acılar meydana gelir. Eğer ihsan kalbi, günah illetiyie hasta olmasaydı, ölümden önce de bu görmemezliğin acısını çekerdi: Nitekim uyuşmuş el ve ayak ateşin acısından haberdar olmaz. Uyuşukluk zail olduğu zaman kendini ateşin içinde bulur ve bu sebeble büyük azaba düşer. Bunun gibi, insanoğlu dünyada uyuşmuş durumdadır. Bu uyuşukluğu ancak ölümle kalkar. Ve bu sebeble bu hasret ve pişmanlık başka yerden değil, onun ruhunun içinden hasıl olur. însan o ateşi ruhunda bu dünyadan götürmüştür. Ancak hakikat-ı hâli, dünyada ilm-i yakın ile bilmediği için, o ateş açığa çıkmazdı. «Âyne'l-yakin» derecesi hâsıl olunca, gerçeği öğrendi. «Böyle değildir! Eğer ilmiyle bilseydiniz, muhakkak cehennemi görürdünüz.» (Tekâsür sûresi, âyet: 5-6) âyet-i kerimesinin mânâsı budur.

Şeriatın cismani cennet ve cehennemi etraflı anlatması, bütün insanların onları anlamakta güçlük çekmedikleri içindir. Fakat ruhanî azabı insanlardan kime anlatsan onu basit sanır; zorluk ve ağırlığını kavrayamaz. Nitekim bir çocuğa, «Oku, tahsil yap! Yoksa, babanın hükümdarlığı ve padişahlığı sana kalmaz. Hükümdarlık ve padişahlık saadetinden uzak kalırsın.» dersen, bu dereceyi anlayamaz. Bu sözler, onun kalbini etkilemez. Ama ona, «okuyup öğrenmezsen, senin hocan kulağını çeker, seni döver.» dersen, bu mânâyı anlar. Hocanın çocuğun kulağını çekmesi doğru olduğu gibi, babasının başkanlığından mahrum kalması da doğrudur. Bunun gibi, cismanî âzab da doğrudur ve Allah'ın cemâlini görmekten mahrum kalmak da doğrudur. Ancak cismanî azabın, mahrumluk azabına nisbeti, hocanın çocuğun kulağını çekmesinin, babasının başkanlığından mahrum kalmasına nisbeti gibidir.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM RUHANİ VE CİSMANİ HALLER

Eğer «zikir anlatılanların hepsi, bütün âlimlerin muteber kitaplardan anlattıklarına muhaliftir. Zira âlimler buyurmuşlar ki: "âza-bu ı hâlleri, taklit ve işitmekten başka şekilde, anlamak imkânı yoktur. Zira idrâk ve basiretle ona ulaşan yol yoktur" demişler.» diye sorarsan, cevaben deriz ki; bu hususta mazeretleri daha önce açıklandı

onların içinde yaratılan bir idrâk vasıtasıyla kurdu gördüğü zaman onun düşman olduğunu ruhen anlarlar; fakat bununla yarın olacak şeylerden sakınamaz. Çünkü yarın olacak şeylerden sakınmak imkânsızdır.

Dördüncü konak makûlât konağıdır. İnsan bu dereceye erişince, diğer hayvanların derecesinden kurtulur. Bu dereceye gelinceye kadar bütün hayvanlar âleminin ilk hakikatlerini görmeye başlar ve hissin, tahayyülün ve vehmin ulaşamadığı şeyleri görmeğe başlar. Gelecekte olacak şeylerden sakınmağa başlar ve varlıkların şekillerinden hakikatlerine geçmeğe başlar. Her şeyin değişik şekilleri altında gizli bulunan hakikatleri anlamağa başlar. Şunu

da bil ki, bu âlemde görülebilen herşey sonsuz değildir. Zira hissedilen herşey maddeden başka bir şey değildir. Maddeler de sınırlıdır.
İnsanoğlunun mahsûsat âleminde olan fikir ve harekâtı, yeryüzünde yürümek gibidir. Herkes buna kadirdir. Ama dördüncü âlemde olan seyr ve hareketi sadece ruhlar ve hakikatlerde olmasıyla su üzerinde yürümek gibidir. Mevhûmatta hareketi, su ile toprak arasında gemi içinde yürümesi gibidir. Makûlât ötesinde bir makam daha vardır ki, o peygamberlerin ve tasarruf ehli olan velilerin makamıdır. Bunun hâli de hava üzerinde yürümek gibidir. Bunun için peygamber efendimize demişler ki: «İsa (a.s.) su üzerinde yürürdü» peygamber efendimiz: «Doğru söylediniz. Eğer yakin derecesi, daha fazla olsaydı, havada yürürdü.» Bu sözle peygamber efendimiz, Miraç gecesinde vâki olan kendi derecesinden haber verdi.
Demek ki insan yolculuğunun konakları idrâk âleminde olur. Son konağı melekler derecesine ulaşır. O halde insan hayvanların en aşağı derecesinden meleklerin en yüksek derecesine yükselebilir. Alçalmak ve yükselmek insanın hâlidir. İnsan, «esfel-i safilîne mi düşecek, yoksa a'lay-ı illiyîne mi çıkacak» korkusu içerisindedir. Bu endişe ve korku için Allah Teâlâ buyurur ki: «Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik te onlar bunu yüklenmekten çekindiler, ondan korktular da onu insan yüklendi. Çünkü o, çok zu-lûmkârdır, çok câhildir.» (Ahzâb sûresi, âyet: 72)
Sonra cansızlardan her ne var ise derecesi değişmez. Zira onlar habersiz ve korkusuzdur. Melekler ise illiyyindedir; onların da derecesi inmez. Zira onların herbirinin derecesi sabit ve muayyendir. Nitekim âyet-i kerîmede: «(Melekler derler ki:) Bizim herbirimizin bilinen bir makamı vardır.» (Saffât sûresi, âyet: 164) buyurulur. Hayvanlar ise, esfel-i safilindedir. Onların yükselmeğe liyakat ve kabiliyeti yoktur. İnsan bunların arasında olmakla korkulu ve tehlikeli yerdedir. Zira terâkki edip meleklerin derecesini bulması mümkün olduğu gibi, alçalıp hayvanların derecesine inmesi de mümkündür. Emâneti yüklenmenin mânâsı, emânet uhdesini hüsnü kabul ile kabul etmektir. Bu da insanlardan başkasına mümkün değildir. Zira insanlardan başka kimse emânet yükünü taşımağa lâyık değildir.
KİMYA-i* .___
Bu sözlerden maksadımız şudur: Daha önce «bu gibi sözleri yâni . ruhanî âzab ve ruhanî cenneti birçokları anlayamaz» demiştik. Şim- ' di bu anlattıklarımızdan anlaşılır ki, misafirlerin daima mukimlere muhalif olması, şaşılacak bir şey değildir. İnsanların çoğu mukimdir. İçlerinde misafir olanlar, gayet nâdir ve azdır. Birinci konak olan mahsûsat ve muhayyalât vatanında yerleşen kimselere, hâllerin ve sırların hakikati ve ruhu gösterilmedi.
O kimse için ruhaniyet tahsil etmek mümkün olmadı. Ruhani olan hususların adâb ve erkânım anlamağa ruhsat bulmadı. Bunun için bu bahsin şerhi diğer kitaplarda azdır. Bu itibarla âhireti bilmenin şerh ve beyânında bu kadarla iktifa edelim. Çünkü avamın aklı bundan fazlasını anlamaz. Hattâ birçok akıllar bunu dâhi alamaz.
ONBEŞİNCİ BÖLÜM AHİRETİN İNKÂR EDİLEMEYİŞİ

Bir grup ahmak ve beyinsiz insanlar, işlerin hakikatini ne basiretleriyle anlayabilirler, ne de şeriatin bildirdiğini kabul ederler. Âhi-ret işlerinde şaşar kalırlar. Şübhe onlara gâlib olmuştur. Bazan şehvetlerin havası onlara galebe çalmasıyla âhireti inkâr etmek tabiatlarına uygun gelir.

Şeytan devamlı iğva vermekle kalblerinde bulunan inkâr kuvvetini artırır. İnkârları o dereceye varır ki, cehennem hakkında anlatılanları, insanları, yalnız korkutmak için, cennet hakkında söylenenleri ise, asılsız teşvikler sanarak arzu ve şehvetlerine uyarlar. Şeriate uyanlara ahmak ve hakir gözüyle bakarlar ve "bunlara aldatılmışlar, tuzağına düşmüş derler. O halde böyle ahmakların, bu gibi sırları ve gizlilikleri delilleriyle anlamaları mümkün müdür?

O halde onları doğru yola davet etmek gerekir. Şu açık sözle onlara hitap edip demek gerekir: Eğer sizin zann-ı galibiniz bu yüzyirmi dört bin peygamberin ve bütün hekimlerin, bu^ kadar âlimlerin ve bütün velilerin, yanıldıkları ve aldandıkları şekilde ise, ve siz bu kadar ahmaklığınızla hakikat-i hâli anlamışsanız, acaba inancınız mahsu-sat âleminde ruhlar âleminin misâlini idrâk etmemekle aldanmanız mümkün değil midir? Eğer kendi yanılmalarını caiz görmeyip derlerse ki, iki sayısının bir sayısından fazla olduğunu bildiğimiz gibi, biliriz ki, ruhun asla 'hakikati ve onun baki kalması yoktur. Ölümden sonra ne ruhanî, ne de cismanî rahat ve acı yoktur. Eğer bunu diyorlarsa, onların mizacı bozulmuştur. Onlardan ümit kesmek gerek. Zira o grup hakkında Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer sen onları hidâyete davet edersen, asla onların hidâyet bulur hâli yoktur.» (Kehf sûresi, âyet:
57).

Eğer «onun imkânsız olması, bizce zarurî değildir. Belki haddizatında mümkündür. Fakat uzaktır. İşin gerçeği, yakîn yahut zann-ı gâlib ile bilinmeyince, yalnız zayıf bir zann ile niçin

kendi nefsimi
anı nun l'bilme-. aklı
L alamaz.
i basi-. Ahi-
ışeh-atla-
itavve-'
ive
iriz la
I âyet:
t haddi-tzann-ı 1 nefsimi

Zühdü takva ile men edip dünya lezzetlerinden mahrum edeyim» derler ise, cevabında deriz ki, şeriat yolunu tutup istikâmeti elden bırak- -mamak aklen size lâzım oldu.

Zira akıllılar, tehlike büyük olunca, zan zayıf da olsa, ondan kaçımrlar. Meselâ sen bir yemeği yemeğe başlarken, birisi sana: «Bu yemeğe yılan dokunmuştur.» derse, şübhesiz ondan el çekip bırakırsın. Her ne kadar kendisi bu yemeği yemek için bu yalanı

uydurma ihtimâli var ise de, takat doğru olması da muhtemel olduğu için kendi nefsine hitap edip dersin ki, bu yemeği yemezsem, açlık acısını çekmek kolaydır, fakat yersem belki doğru söylemiştir. O zaman ölürüm. Bunun gibi, hasta olup ölmek korkusunda olsan, bir remilci sana «Bana bir akçe ver, sana bazı tılsım ve işaretler yazarım, sıhhat bulursun» derse, her ne kadar onun yapacağı işaretler ile senin sıhhatin arasında bir ilişki olmadığını kuvvetli zannmla biliyorsan da, «doğru olabilir, sıhhat ihtimali için bir akçe elden çıkarmak kolaydır» dersin ve eğer bir müneccim sana: «Filân yıldız, filân yere gelince, filân ilâcı kullan, bu sıkıntıyı atlatırsın» derse, «olur ki, doğru söylüyor, iyileşirim. Eğer yalan söylüyorsa, bu ilâcı kullanmak zahmetine katlanmak kolaydır» dersin.
O halde, akıllı kimseler yanında, yüzyirmi dört bin peygamberin sözü, hekim, âlim ve velilerden bu kadar ulu(ların ittifakı; bir müneccimin, bir remilcinin ve kâfir ve bir tabibin sözünden daha aşağı değildir. Şu halde, büyük bir belâdan kurtulmak için önemsiz bir zahmeti seçmen isabetsizlik değildir.
Az olan eziyet ve zahmete katlanmak nisbeten kolay olur. Dünya ömrünün ne kadar olduğunu bilen ve sonsuz ebede nisbette dünyanın ne kadar kısa olduğunu düşünen bir kimse, dünyadan bu kadar zahmeti çekmek, bu gibi büyük tehlikelere maruz kalmaktan daha kolay olduğunu anlar. Bunu düşünen akıllı, şüphesiz şunu der: «Peygamberler ve veliler zümresi, sözlerinde doğru oldukları takdirde, ben böyle ebedî azabta kalırsam, ne yaparım? Ve bu geçmiş birkaç günlük dünya rahatı bana ne kazandırır? Halbuki, onların sözlerinin doğru olması, haddi zâtında mümkündür.»
Ebedin mânâsı şudur ki, eğer bütün dünya darı ile dolu olsa, ve bir kuşa «Bin yılda bir tanesini yiyeceksin» diye emir verilse, o darı biter, fakat ebedden bir şey noksan olmaz. O halde, bu kadar uzun bir zamanda azab, gerek ruhanî, gerek cismanî, gerek hayalî olsun, katlanması nasıl kabil olur?.. Dünya tasasının böyle azab yanında ne önemi ve itibarı olur?.. Bu hususu tam manasıyla düşünen hiçbir akıllı yoktur ki, bunun gibi büyük tehlikeden sakınmakta, her ne kadar zahmetli de olsa ve bu tehlike şübheli de olsa, ihtiyatlı davranmak lüzumunu idrak etmesin. Zira çok insanlar denizlerde uzak seferlere çıkarlar ve sonsuz zahmetler çekerler. Hepsinin bu sıkıntılara katlanması, zannî faydalar içindir. Eğer âhirete hazırlanan kimsede yakın yoksa, en azından zayıf zan vardır. Kendine acıyor ise, zayıf ihtimali gözetip ihtiyarı elden bırakmaz.
<&"-.

*^H
KİMYÂ-YI SAADET
Bunun içindir ki, Hz. Ali (r.a.) bin dinsizle münazara ederken, buyurdu ki: «Eğer işin gerçeği senin dediğin gibi olursa, hem sen kurtulursun, hem de biz kurtuluruz. Fakat benim dediğim gibi olursa, biz kurtuluruz; ve sen de ebedî azabta kalırsın.»

Hz. Ali (r.a.) nin bu sözü söylemesi, o dinsizin itikadının zayıf olduğu içindi. Yoksa bu hususta kendisinin şübhesi olduğu için değildi. Zira feraset ve kiyasetle, o dinsizin gerçeği anlayamayacağını anlamıştı.
O halde, bu açıklamalardan şöyle anlamak gerekir: Dünyada ahi-ret azığından başka şeylerle uğraşanlar, gayet ahmaktır. Bunun da sebebi, gaflet ve dalâlet olup işin akibetini düşünmemektir. Zira dünya arzuları ve nefsî hususlar, onları düşünmeye engel olmuştur. Yoksa gerçeği yakınen, yahut zann-ı galible bilenler, aklen, bu büyük tehlikeden sakınıp selâmet yolunu seçmeleri vâcibtir.
Müslümanlık unvanıyla ilgili olan kendi nefsini tanımak, Allah Teâlâ'yı tanımak, dünyayı tanımak, ahireti tanımak bahisleri Allah'ın inayetiyle tamam oldu.
Bundan sonra müslümanlığın muamele rükünlerine başlayacağız. Înşaallah'ü-Teâlâ...
ikur-,biz
|zayıf
fdegl-
ı an-
ıthi-
; da ıdiin-'. Yok-îteh-
ı Allah
Müslümanlığın Şartları
Müslümanlık unvanının marifetini, kendi nefsimizi Allah Teâlâ'yı, dünya ve anketi tanımak ile bitirdik. Bundan sonra müslümanlık muamelesinin rükünleriyle meşgul olmak gerekir. Zira insanın saadeti, Allah Teâlâ'yı tanıyıp ona kulluk etmekle mümkün olur. Marifetin aslı, zikir edilen dört marifet unvanıyla hasıl Oldu. Kulluk yolu da bundan sonra zikir edilecek dört rükün ile hasıl olur.
Birincisi: Zahirî ibadet ile süslenmektir. Bu ibadet rüknüdür.
İkincisi: Maişat yolundan, hareket ve sekenatını hüsnü edeb ile yapmaktır. Bu muamelât rüknüdür.
Üçüncüsü: Kalbini yaraşmaz ahlâktan temizlemektir. Bu da kalbi pak ve temiz yapmak rüknüdür.
Dördüncüsü: Kalbi, yaraşır sıfatlar ile süslemektir. Bu da kalbi tamir ve tezyin etmek rüknüdür.
tbadet beyanında olan birinci rükün, on asü üzere tertip edilmiştir.
Birinci asü, ehl-i sünnetin itikadım doğru öğrenmek hakkındadır.
tkinci asıl, ilmi aramanın fazileti ve ahkâmı hakkındadır. Üçüncü asıl, temizlik ve şartları hakkındadır. Dördüncü asü, namaz kılmanın âdabı hakkındadır.
Beşinci asü, zekâtın ve zekâtın kime vacib olması ve kime verilmesi hakkındadır.
Altıncı asıl, orucun fazileti ve ahkâmı hakkındadır.
Yedinci asü, hac etmek ve esbab-ı haccı tertip edip yol azığını hazırlamak hakkındadır.
Sekizinci asü, Kur'an okumak hakkındadır.
Dokuzuncu asü, zikirlerin ve duaların fazileti ve ahkâmı hakkındadır.

Onuncu asıl, virdlere ve ibadetlere riayet etmek hakkındadır.
M. W
Birinci Rükün
ibâdetler
BİRİNCİ ASIL EHLİ SÜNNET İTİKADINI DOĞRU ÖĞRENMEK
Bil ki, İslâm dairesine ayak basan kimsenin zimmetine ilk vacib olan «Lâilâhe İllallah Muhammedün Resûlüllah» kelimesini diliyle söylemek ve kalbiyle mânasına, zerre kadar şüpheye yol kalmayacak biçimde inanmış olmaktır. İslâmm, aslı için; bu şekilde itikat edip bu itikadında sarsıntı gelmiyecek şekilde kararlı olmak kâfidir. İslâm hakikatini delil ve hüccet ile isbat etmek, her müslümana f arz-ı ayın değildir. Zira Peygamber efendimiz (s.a.s.) Arap halkına delil öğrenmeyi, kelâm ilmini okumayı ve sualler araştırıp delillerini bulmayı emir etmemiştir.
Belki yalnız tasdik ve itikat ile iktifa buyurmuştur. Avamın derecesi bundan fazla olamaz.
Fakat bir kimse şüpheli sözler söyleyip cahilleri o şüpheli sözlerle itikadından caydırmak istediği zaman, onun şüphesini giderecek kelâm ilmini bilen ve delil getirebilen bazı kimselerin bulunması lâzımdır. Bu ilme «Kelâm» denir. Bu itibarla kelâm ilmini öğrenmek farz-ı kifâyedir. Her vilâyette bir iki kimsenin kelâm ilmiyle.meşgul olması kifayet eder. Cahil itikat sahibi olup kelâm ilminin âlimleri de onun itikadının muhafızı olur. İlmin bu anlatılan iki makamdan başka, ayrı bir yolu vardır. Onun başlangıcı riyazet ve mücahededir. Mücahe-de yolunda yürüyüp sonuna varmayan kimse, hakikat ilminin derecesine erişemez. Onu hakikat ilmine davet etmek de ziyankârlık olur. Bu, perhiz etmeden önce ilâç kullanan kimseye benzer ki, o kimse ölebilir. Zira o ilâç midenin karşınıma (ahlatına) dönüşür ondan şifa hasıl olmaz. Belki hastanın hastalığını daha da arttırır.
Müslümanlık unvanında anlatılan marifet hakikatinden bir nü münedir. Müslümanlık unvanında ehil olan, marifetin hakikatini ancak, kalbini haktan başka şeylerle meşgul etmeyen ve bütün ömründe hakk'ı (Allah'ı) aramaktan başka şeyle meşgul etmeyen kimseler ara-

X. Asıl: EHL-t SÜNNET İTİKADINI DOĞRU ÖĞRENMEK
89
yabilir. Bunun için hakk'ı aramak, gayet zor ve çok çetin bir iştir. O halde, herkesin gıdası olan nesneye işaret edelim. Bu da ehli sünnet itikadıdır. Bu itikad kimin kalbine yerleşirse, onun saadetinin tohumu olur.
İTİKAT
Bil ki, sen yaratıksın. Elbette seni bir yaratan vardır. O bütün kâinatın yaratıcısıdır. O, birdir. Ortağı ve benzeri yoktur. Daima vardır. Varlığının başlangıcı yoktur; ve daima var olacaktır. Onun varlığının sonu yoktur. Onun varlığı ezelde ve ebedde vacibtir. Zira yokluğun ona nisbeti yoktur. Varlığı kendi zatındandır, asla sebeb ihtiyacı yoktur. Bütün âlem ona muhtaçtır. Onun zatının kıyamı kendi zatıyladır. Diğer varlıkların kıyamı onun iledir.

TENZİH
ide-
öle-
ınu (anide
I ara-
Allah Teâlâ, haddi zatında, cevher değildir. Araz değildir. Onun hiçbir cisme hulul.etmesi düşünülemez. Hiçbir nesneye benzemez. Ve hiçbir nesne ona benzemez. Şekli, keyfiyet ve kemiyeti yoktur. Allah Teâlâ, akla ve hayale gelen her türlü keyfiyet ve kemiyetten pâk ve münezzehtir. Zira bütün bunlar yaratıkların sıfatlarıdır. Allah Teâlâ ise yaratıkların vasfını taşımaz. Belki akla ve hayale gelen herşey onun yaratığıdır, küçüklük ve büyüklük ölçüleri onun için yoktur. Zira küçük de, büyük de âlemdeki cisimlerin sıfatıdır. O ise, cisim değildir, ve hiçbir cisimle alakası yoktur. Bir mekân üzerinde değildir. Ve bir mekâna hulul etmemiştir. Belki asla o, yer edinmiş ve yer kabul etmiş değildir. Âlemde olan herşey arşın altındadır. Arş ise, onun kudretinin altındadır. O dalarsın üstündedir. Fakat bu, bir cismin başka bir cisim üzerinde olduğu gibi değildir. Zira Allah Teâlâ cisim değildir. Arş, onu taşıyor demek değildir. .
Belki, arş ve arşı taşıyan melek ki, onlara «arşın taşıyıcıları» denir. Hepsi onun lûtfu ve kudretiyle duruyorlar. Bugün üzerinde bulunduğu sıfat ezelde üzerinde bulunduğu sıfatın aynısıdır. Büyük arşı yaratmadan önce hangi sıfat üzere ise, ebedî olarak o sıfat üzere kalacaktır. Zira zâtı ve sıfatlan için bozulma ve değişme yoktur. Zira bozulma ve değişme olsa ya noksan sıfatla olur, halbuki Allah Teâlâ kusur ve noksandan münezzehtir; ya da kemâl sıfatla değişir. Bu da daha önceki sıfatın noksan olup kemal sıfatma muhtaç olduğunu iktiza eder. Halbuki ihtiyaç, yaratıcıya değil, yaratığa lâyıktır. Bütün yaratıkların sıfatlarından Vaçib Teâlâ münezzeh olmakla bu dünyada bilinmeli ve öbür dünyada görünmelidir. Bu dünyada nasıl ve ne gibi olduğu anlaşılmadan bilindiği gibi, öbür dünyada da ne gibi ve nasıl olduğu anlaşılmadan görünecektir.

KUDRET
Allah Teâlâ hiç bir varlığa benzemez. Her şeye kadirdir. Kudreti tamdır. Zira acizlik ve noksanlık ona yaraşmaz. Her ne dilemiş ise olmuş ve her ne dilerse olur; yedi kat gök ve yedi kat yer, arş, kürsî ve bütün varlık ve kâinat onun yed-i kudretinde zelil ve O'nun emrine bağlıdır. Ondan başka kimsenin elinde hiçbir şey yoktur. Onun yaratıkları, yaratmakta yardımcısı yoktur.
İLİM
Allah Teâlâ bilinebilen her şeyi bilicidir. Onun bilgisi herşeyi kuşatmıştır. Yerden arşa varıncaya kadar hiçbir zerre onun bilgisi ve haberi olmadan meydana gelmez. Zira bütün varlıklar ve mukadderat ondan meydana geliyor. Yedi kat gök, onun bilgisine dahil olduğu gibi sahralardaki kumlar, ağaçlardaki yapraklar, dünya insanlarını kalbindeki düşünceler, yerdeki ve gökteki zerreler de onun bilgisine dahildir.

t R A D E
Dünyadaki bütün varlıklar, hepsi Allah Teâlâ'nın istek ve iradesiyle olur. Az olsun çok olsun, küçük olsun büyük olsun, hayır olsun şer olsun, sevap-günah, küfür-iman, kâr-zarar, çok-az, zahmet -rahat, hastalık - sıhhat, her ne var ise, hepsi, Allah Teâlâ'mn takdir ve dilemesiyle, ve hükmü ile meydana gelir. Bütün insanlar, cinler, şeytanlar, melekler bir araya gelip âlemdeki bir zerreyi kımıldatmak veya yerinden kaldırmak isteseler, hepsi aciz olup hiçbir suretle Allah'ın iradesi olmadan bunu yapamazlar. Zira Allah'ın iradesi ve dileği olmadan hiçbir şey var olmaz. Allah'ın dilediği herşey de mutlaka olur. Kimse ona mani ve engel olamaz. Var olmuş ve olacak her şey onun tedbir ve takdiri iledir.
SEMİ VE BASAR (İşitmek ve Görmek)
Allah bütün bilinenleri bildiği gibi, bütün görülenleri ve işitilenleri de görür ve işitir. Onun görmesi ve işitmesi için uzak-yakın, karanlık ve aydınlık birdir. Karanlık gecede yürüyen karıncanın' ayaklarının sesini bile işitir. Toprağın altında bulunan böceğin hali bile onun görmesinden gizli değildir. Onun görmesi gözle, işitmesi kulakla değildir. Nitekim ilmi, tedbiri, icad ve yaratması da sebeb ve âlet ile değildir.
.

KUDRET
Allah Teâlâ hiç bir varlığa benzemez. Her şeye kadirdir. Kudreti tamdır. Zira acizlik ve noksanlık ona yaraşmaz. Her ne dilemiş ise olmuş ve her ne dilerse olur; yedi kat gök ve yedi kat yer, arş, kürsî ve bütün varlık ve kâinat onun yed-i kudretinde zelil ve O'nun emrine bağlıdır. Ondan başka kimsenin elinde hiçbir şey yoktur. Onun yaratıkları, yaratmakta yardımcısı yoktur.
i
İLİM
Allah Teâlâ bilinebilen her şeyi bilicidir. Onun bilgisi herşeyi kuşatmıştır. Yerden arşa varıncaya kadar hiçbir zerre onun bilgisi ve haberi olmadan meydana gelmez. Zira bütün varlıklar ve mukadderat ondan meydana geliyor. Yedi kat gök, onun bilgisine dahil olduğu gibi sahralardaki kumlar, ağaçlardaki yapraklar, dünya insanlarını kalbindeki düşünceler, yerdeki ve gökteki zerreler de onun bilgisine dahildir.
İ
t R A D E
Dünyadaki bütün varlıklar, hepsi Allah Teâlâ'mn istek ve iradesiyle olur. Az olsun çok olsun, küçük olsun büyük olsun, hayır olsun şer olsun, sevap - günah, küfür - iman, kâr - zarar, çok - az, zahmet -rahat, hastalık - sıhhat, her ne var ise, hepsi, Allah Teâlâ'mn takdir ve dilemesiyle, ve hükmü ile meydana gelir. Bütün insanlar, cinler, şeytanlar, melekler bir araya gelip âlemdeki bir zerreyi kımıldatmak veya yerinden kaldırmak isteseler, hepsi aciz olup hiçbir suretle Allah'ın iradesi olmadan bunu yapamazlar.

Zira Allah'ın iradesi ve dileği olmadan hiçbir şey var olmaz. Allah'ın dilediği herşey de mutlaka olur. Kimse ona mani ve engel olamaz. Var olmuş ve olacak her şey onun tedbir ve takdiri iledir.

SEMİ VE BASAR (İşitmek ve Görmek)

Allah bütün bilinenleri bildiği gibi, bütün görülenleri ve işitilenleri de görür ve işitir. Onun görmesi ve işitmesi için uzak-yakın, karanlık ve aydınlık birdir. Karanlık gecede yürüyen karıncanın" ayaklarının sesini bile işitir. Toprağın altında bulunan böceğin hali bile onun görmesinden gizli değildir. Onun görmesi gözle, işitmesi kulakla değildir. Nitekim ilmi, tedbiri, icad ve yaratması da sebeb ve âlet ile değildir.

*(F

Mi
!0İ-
ive ne
Sku-ve
Ide-

K E L Â M (Söylemek)

Allah'ın fermanı, bütün insanlara vacibtir. Her neden haber verdiyse, doğrudur. Vadi ve vaidi (tehdidi) haktır. Ferman, va'd, vaid (tehdit) hepsi onun sözüdür. Q, diri, alim, kadir, görücü ve işitici olduğu gibi; söyleyicidir de. Musa (a.s.) ile vasıtasız konuşmuştur. Fakat konuşması, dudak, dil, diş ve ağız ile değildir. İnsanların kalbindeki konuşması harf ve ses olmadığı gibi, yani belli sesler ve harfler olmadığı gibi. Allah'ın sözü de bu sıfattan pâk ve münezzehtir. Kur'an, Tevrat, İncil, Zebur ve bütün peygamberlerin kitapları, Allah'ın kelâmıdır ve onun kelâm sıfatlarındandır. Allah'ın bütün sıfatları kadim, ezelî, bakî ve ebedîdir.

Nitekim Allah'ın zâtı kalbimizde bilinir ve dilimizde zikir edilir. Bilgimiz mahluk, bilinen ise, kadimdir. Zikrimiz mahluk, zikredilen ise, kadimdir. Bunun gibi Allah'ın kelâmı, kalbimizde hıfzedilir. Dilimizde okunur. Kitaplarda yazılıdır. Ancak hıfzedilen mahluk değil, hıfzetmek mahluktur. Okunan mahluk değil, okumak mahluktur, yazılı olan mahluk değil, yazı mahluktur.

EF'ÂL (Allah Teâlâ'nın Fiilleri)

Bütün dünyayı ve içindekileri Allah yaratmıştır. Her ne yaratmış ise öyle bir biçimde yaratmıştır ki, ondan daha güzeli ve iyisi mümkün değildir. Eğer bütün akıllıların aklı bir araya gelse ve bütün kainata, yaratıldığı şekilden daha güzel bir şekil düşünseler; veya mevcut tedbirden daha iyisini düşünseler; veya bir şeyi çoğaltmak isteseler, yapamazlar. Bu hususlarda yaratılandan daha iyi ve güzel şekil düşünseler, hata ederler ve onun sırrından, hikmetinden ve gerçek faydasından gaflet etmiş olurlar. Onlar şu kör kimseye benzer ki, bir saraya girer. O sarayda her şey yerli yerince olur. Kendisi o sarayın yolundan çıkıp başka yöne yönelince, bir şeye çarpar ve «bunu niçin üstüne koymuşlar» der.

Halbuki kendisi yoldan çıktığı için, onu yol üstüne koyduklarını sanır.
Yarattığı herşeyi tam ve mükemmel yaratmıştır. Eğer bundan daha mükemmel bir şekil mümkün olsaydı ve o şekilde yaratmasay-dı, ona acizlik, noksanlık veya bahillik ve tutkunluk raci olurdu. Bunların ikisi de nisbet edilmez. O halde sıkıntı, hastalık sağlık, selâmet, acizlik ve cahillik gibi, ne yaratmış ise, hiçbirisi zülüm değildir. Belki adalettir. Zira zülüm Allah hakkında mümkün değildir. Zira zülüm, başkasının mülküne müdahele ve tasarruf etmektir. Allah başkasının mülküne tasarruf etmez. Zira var edilen ve var edilmesi mümkün olan her şey onun mülküdür. Mülk sahibi odur. Ortağı ve benzeri yoktur.

ÂHİRET
Allah yarattığı âlemi iki cinsten yarattı: Biri, cisimler âlemi ve biri de ruhlar âlemidir.
Cisimler âlemini ruhlar âlemine konak yaptı. Taki bu âlemden azıklarını alsınlar. Herkese bu âlemde bir müddet takdir etti. Ahi-ret, o müddetin bitimi ve sonu ile başlar. Zira onun artma ve eksilme imkânı yoktur. Ecel erişip vâde son bulunca, ruhu bedenden uzaklaştırır. Hesap ve mükâfat günü olan- kıyamet gününde ruhu geri bedene gönderip bütün insanları diriltir ve herkese amelini «Ki-ram-ı katibin» meleklerinin yazdığı kitapta gösterir. Dünyada yaptığı bütün işleri ona hatırlatır. Sevapları ve günahları ne kadar olduğunu, bunları tartmaya mahsus teraziyle bildirir. Bu terazi, dünya terazileri gibi değildir.
SIRAT
Sonra hepsine Sırat'tan geçmesini emir buyurur. Sırat dediğimiz, kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüdür. Bu, dünyada sırat-ı müstakim üzere olanlar, sırat (doğru yol) dan kolaylıkla geçerler. Sırat-ı müstakim üzere olmayanlar, Sırat üzerinde yol bulamayıp cehennem vadisine düşerler. Böylece bütün insanları Sırat'a sevk eder. Hepsinden dünyada işledikleri amelleri sorulur. Allah, sadıklardan doğruluğun hakikatini ister. Münafık ve müraileri ise rezil, rüsvay eder. Bir grubu da hesapsız- ve azabsız cennete gönderir. Bir grubun hesabında kolaylık gösterir ve bir grubun hesabında ise zorluk gösterir. Sonunda bütün kâfirleri cehenneme atar. Orada ebedî ve devamlı kalırlar asla kurtulamazlar. İtaatli müslümanları cennete gönderir. Asilerini cehenneme atar. Peygamberlerin ve velilerin şefaat ettiğini af eder. Şefaat edilmeyenleri cehenneme atar, ona günahı kadar âzab eder. Sonunda cennete gönderir.
PEYGAMBERLER
Allah Teâlâ bu anlattıklarımızı takdir etti, insanın bazı hallerini ve âmellerini saadet sebebi, bazılarını da şekavet sebebi eyledi. İnsan, saadet sebebi olan âmelleri şekaveti mucib olandan temyiz edemez.
Bu sebeble Allah Teâlâ, kendi fazlından ve rahmetinden melekler yarattı. Meleklere, ezelde saadetlerine hüküm verilen kimselere,

ilâhî sırra aşina olmaları için vahiy ve haber getirmelerini emir buyurdu.
İnsanlara saadet ve şekavet yollarını göstermek için onla'n davete memur etti. Böylece Allah'ın huzurunda hiç kimsenin delili ve bahanesi kalmaz. Böylece bütün peygamberlerin sonunda insanlara, peygamberlerin efendisi, nebilerin sonuncusu Muhammed Mustafayı

•&?
t âlemi ve
i alemden [etti. Ahi-l ve eksil-| bedenden ! ruhu Pİ «Ki-yap-ol-| dün-
Jriisvay eiubun
rını
mel

gönderdi: Ona, peygamberlik ve nebiliğin en mükemmel ve en üstün derecesini verdi.
Bu sebeble ona «Peygamberlerin sonuncusu» denir. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Bütün mahlûkâtına (insanlara ve cinlere,) ona itaat etmelerini ona uymalarını emir buyurdu. Onu peygamberlerin dost ve eshabından hayırlı eyledi.
ÎKÎNCİ ASIL İLİM ÖĞRENMEK
Bil ki, peygamberimiz (s.a.s.) buyurur ki: «İlim öğrenmek her müslümana farzdır» (*) Âlimler farz olan ilimlerin hangisi olduğu-hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir.
Kelâmcılar: Farz olan kelâm ilmidir. Zira Allah'ı tanımak bununla mümkün olur, diyorlar.
Hadisçiler: Farz olan hadis ilmidir. Zira şeriat ilminin kaynağı peygamberin hadisleridir, diyorlar.
Fıkıhçılar: Bu fıkıh ilmidir. Zira helâl ve haram bununla bilinir, diyorlar.
Tasavvufçular: Farz olan ilim, kalb hallerinin. ilmidir. Zira Allah'a giden yol, kalble bilinir, diyorlar.
Demek ki her grup kendi ilmini yüceltmiştir. Bize göre tercih edilen şudur ki, farz olan yalnız bir ilim değildir. Bu ilimlerin her meselesini öğrenmek de farz değildir. Bu konuda şüpheleri giderecek bir izaha gerek vardır, şöyle ki: Bir kimse sabah vaktinde müslüman olursa, yahut bulûğa ererse, bütün bu ilimler ona farz olmaz. O anda farz olan, «Lâilâhe illellah Muhammedün Resûlüllah» kelimesinin mânâsını, bilmek ve daha önce anlatıldığı gibi onun mânâsına inanmaktır. Bunun delil ve hüccetle isbatmı bilmek lâzım değildir. Belki lâzım olan onun mânâsını doğrulayıp ona inanmaktır.
Allah'ın sıfatlarına dahi; daha önce anlatılan ayrıntılarıyla inanmak farz değildir belki, farz olan; Allanın bütün sıfatlarına, peygamber efendimizin bütün sıfatlarına, ahirete, cennete, cehenneme, haş-re ve neşre ve kemal sıfatları ile sıfatlanan bir Rabbi olduğuna doğru bir itikat ile inanmaktır. Ve yine Allah tarafından peygamberlerin lisanıyla muhatap tutulduğuna ve bu

çağrıya itaat ederse, ölümden sonra saadete kavuşacağına, günah işlerse, şekavete ereceğine inanması farzdır.
Bu derece bilgisi ve inancı olduktan sonra, ona iki çeşit ilim daha farz olur. Biri kalble ilgili, diğeri de vücut azalariyla ilgili. Vücut azalarıyla ilgili olan da iki kısımdır. Biri yapılacak emirler, diğeri yapılmayacak yasaklardır. Yapılacak olanların ilmi, meselâ:
(*) îhya-i ulumiddin cilt 1, sahife 8, Osmaniye - Mısır.

Bir kimse sbahieyin müslüman olursa, ona farz olan öğle namaz vakti gelinc'e, tahareti bilmesi, öğle namazının farzını bilmesidir. Zira sünnet olan nesnelerin bilinmesi de sünnettir. Akşam namazı vakti, erişince akşam namazının farzım bilmesi farz olur. Akşam namazı üç rekâttır. Bu üç rekâtın farz olmasını bilmek akşam namazı vakti girmeden önce farz değildir. Ramazan ayı gelince, ramazan orucunun farz olduğunu, bilmesi farzdır.
Ve yine oruca niyet farz olduğunu, niyet vaktinin şafiî ise, gece olduğunu, hanefî ise kabakuşluk vaktine kadar olduğunu bilmesi, sabah vaktinden akşam vaktine kadar, yemek içmek ve cinsî münasebette bulunmanın haram- olduğunu bilmesi, farzdır. Eğer yirmi mis--kal altını var ise, aynı anda zekâtı bilmesi farz değildir. Belki sene sonunda bunu bilmesi ve ne kadar verileceğini, kime verileceğini, verilmenin şartlarını bilmesi farzdır. Hacc mevsimi gelmeden haccı bilmek farz değildir. Haccm vakti ise bütün ömürdür. Bu şekilde, her amelin bilgisi, ancak o amelin işlenmesi farz olduğu zaman farz olur. Meselâ: nikâh akdi yapılırken, nikâhı bilmek farz olur. Şöyle ki: Kadının kocası üzerindeki hakları neler olduğunu, hayız halinde cinsî münasebetin haram olduğunu hayızdan sonra gusül edinceye kadar, ya da gusül zamanı gelinceye kadar, cinsî münasebetin haram olduğunu bilmesi farzdır. Böylece bununla ilgili her şeyi bilmesi farzdır. Ve eğer bir sanat sahibi ise, o sanatı bilmesi farz olur. Eğer tüccar ise, faizi bilmesi farz olur. Hatta batıl alış-verişten kaçınabilmek için, alış-ve-rişin bütün şartlarını bilmesi farz olur. Bunun için Hz. Ömer pazarcıları kamçılayıp ilim öğrenmeye gönderirdi ve derdi ki: Alış-veriş ilmini bilmeyenin, pazarda olması doğru değildir. Zira bilmeden harama ve faize düşer. Böylece her sanatın bir ilmi vardır. Şöyle ki: Eğer hacamatçı ise, kan almak için hangi azayı kesmek gerektiğini, hangi dişi sökmek gerektiğini ve cerrahi ilaçlara başvurmak için tehlikenin ne derece olması gerektiğini bilmesi farzdır. Böylece bu gibi ilimler herkesin durumuna göre değişir. Manifaturacının hacamat bilgisini öğrenmesi farz değildir. Hacamatçı olan kimsenin de, manifaturacılığı bilmesi farz değildir. Farz olan işlerin halinin tafsilâtı budur. Terkedilmesi farz olan işleri bilmek de farzdır. Ancak herkesin durumuna göre değişir. Eğer bir erkek ipek elbise giyerse yahut içki içilen yerde yahut domuz eti yenen yerde, yahut gasb ile alınmış yerde olursa, yahut haram mal toplamış olurlarsa bunlarla ilgili bilgileri öğrenmek ve haramdan kaçınabilmek için, haram

olan şeyleri öğretmek âlimlere farz olur. Eğer erkek ve kadınların karışık bir arada oldukları bir yerde olursa mahrem ve namahremin kimler olduğunu, kime bakmak caiz olduğunu, kime bakmak caiz olmadığını ayrıntılı olarak bilmek farzdır.
Başkalarının işlerini bilmek farz değildir. Meselâ, kadınlara, hayız halinde boşanmanın doğru olmadığını bilmek farz değildir; fakat boşamak hallerini bilmek, boşamak isteyen erkeğe farzdır.

ji namaz ir. Zi-ı vak-namazı I vakti ıran
lise, gece mesi, sa-imüna-
imis"-psene so-fci, veril-I bilmek lamelin Peselâ:
nın ko-Iffiünase- .
da
Huğunu ^?e eğer , faizi
î-ve-ıszarcı-\ ilmi-ırama
rha-ıgi di-tenin
acesın
layız tbV
2. Asıl: İLtM ÖĞRENMEK
95
Kalb ile ilgili ilim de iki kısımdır. Bir kısmı kalb halleriyle ilgilidir. Bunların haram olduğunu bilmek herkese farz-ı ayındır. Hiç kimse bu gibi vasıflardan uzak değildir. O halde bunları ve hal çarelerini bilmek farzdır. Zira bunlar umumî hastalıktır. Diğer kısmı ise, inançla ilgilidir. Kalb halleriyle ilgili olanların örnekleri şunlardır. Kibir, çekememezlik, gösteriş, bencillik ve benzeri şeyler. Bunların hal çaresi ilimsiz mümkün değildir. Ancak alış-veriş, selem satışı, içare, rehin ve benzerleri muameleleri bilmek farz-ı kifayedir. Fakat bu gi-mi muameleleri bilfiil yapanlara, farz-ı ayındır. Fakat anlatılan kimse çekememezlik, bencillik ve gösteriş gibi hallerden insan kalbi ayrı olamaz. Buna binaen bunlara «farz-ı ayın» denildi.
İnanç ile ilgili ilim ise, bir kimsenin inancında şüphe meydana geldiği zaman, onu gidermek için, o ilmi öğrenmesi farz olur. Ancak bu şüphenin, kendi mezhebi üzere şüphe caiz olmayan itikatta olması gerekir.
O halde, bütün bunlardan anlaşıldı ki, ilim bütün müslümanla-ra farzdır. Zira hiçbir müslüman yoktur ki, bilgi cinsine muhtaç olmasın.
Ancak kendisine ihtiyaç duyulan ilim bir çeşit değildir. Herkese göre aynı değildir. Belki haller ve zamanlar itibariyle değişir. Fakat hiçbir kimsenin ilimden ihtiyacı kesilmez. Demek ki, bunun için peygamber efendimiz buyurdu ki: «Hiçbir müslüman yoktur ki, ilim öğrenmek «na farz olmasın.» (*) yani muhtaç olduğu ilim farzdır.
CEHALETİN TEHLİKESİ
Herkese, kendi işleri için gerekli olan bilgileri öğrenmesinin farz olduğu anlaşılınca, demek ki, cahil karşılaştığı işlerde, şeriatın hükmünü bilmediği için tehlikededir. Bu hususta, o ilme ihiyacı nadir olmayan kimseler mâzûr da sayılmaz. Meselâ, bir kimse, hayız halinde helâliyle temasta bulunsa yahut kadın

hayızdan gusül etmeden önce cinsî temasta bulunsa ve «bu işin hata olduğunu bilmiyordum» dese, mâzûr sayılmaz. Ve eğer bir hanım sabah ezanından önce temizlense, ve yatsı namazmı kaza etmese, ve «ben bu meseleden haberdar değildim» dese, yahut bir erkek hayız halinde olan karısını boşasa, bunlar hatasmı bilmese de mâzûr sayılmaz, mahşer günü «ilim öğrenmek, farz idi, niçin farzı terk ettin de, bu günaha düştün» diye muahaza edilir!..
Meğer ki; vuku bulan hâdise, nadir olup vuku bulması beklenmiyorsa, o takdirde mâzûr sayılması umulur.

İLİM ÖĞRENMEDE GAYELER

Yapılan açıklamalardan, cahilin, hiçbir zaman tehlikeden uzak olmadığı anlaşıldı. Şu halde, ilim öğrenmek, insanoğlunun yapacağı en iyi iştir. İnsanın meşgul olduğu bütün sanatlar, dünyada bile di-

(*) ihya ilim bahsine bak.

ğer sanatlardan hayırlıdır. Zira ilim öğrenen şu dört halin dışında değildir:
Ya miras veya başka yoldan kendisine yetecek kadar dünyalığa sahip olur. İlim, onun malını korur. Hem dünyada, hem de âhirette ise, aziz ve mes'ût olur.
.
Yahut dünyada kendisine yetecek kadar malı olmaz, fakat kanaatkar olduğu için kanaat eder. Müslümanlıkta fakirliğin kadir, ve faziletini bilir. Fakirlerin, zenginlerden beşyüz yıl önce cennete gireceklerini yakinen bilir.
Bunun gibi kimseler için, ilim, dünyada asayiş ve huzur sebebi, âhirette ise, saadet vesilesi olur.
Yahut şöyle bir kimsedir ki, ilim tahsili yapınca, harama tevessül etmeksizin ve zalim bir padişaha müracaat etmeksizin ve muhtaç olmaksızın, beytülmaldan ona helâl bir görev verilir veya müslümanlar-dan ona bir şey tayin edilir. Bu üç sınıf için ilim öğrenmek, diğer sanatlardan daha hayırlı olduğunda şüphe yoktur.
Dördüncü sınıf şudur ki, kifayet miktarı ile kanaat etmez. İlim öğrenmekten maksadı dünyalıktır.
Geçimini padişahın zulmü istibdadıyle tahsil edilen haraçtan aldığı maaşla, yahut insanlardan binlerce riya ve mezellet ile aldığı mallardan sağlıyor. Bu kimselerin ilim öğrenmekten maksadı mal, mevki olan kimselerin, farzı ayın olan ilim tahsilinden sonra okumayı bırakıp ticaret ve sanatla uğraşmaları daha iyi olur.
Bunlar, insan şeytanlarından büyük şeytanlardır. Birçok insanlar onların yüzünden heder olur. Bunların harama tevessül ettiklerini, çeşitli hallerle dünyalık peşinde koştuklarını gören her cahil onlara uyar. Birçok insanlara zararları, faydasından çok olur. Bu itibarla bu alimler ne kadar az olursa, o kadar iyidir. O halde en iyisi ve doğrusu, dünyayı, dünya işleriyle kazanmak, dini dünyaya alet etmemektir. Eğer bir kimse «mecaz hakikatin köprüsüdür» sözü gereğince, ilim kendisi dünyalık peşine düşmeye mani olur. O halde hangi yoldan olursa olsun, ilim öğrenmek daha güzeldir, derse, nitekim bazı kimseler:» Biz ilmi Allah için tahsil etmedik; fakat

ilim, bizi o yola sevk etti» demişlerdir. Bunun cevabında deriz ki:
Onları Allah yoluna sevk eden ilim, tahsil ettikleri Kur'an, hadis, âhiret yolunun sırları ve şeriatin hakikatleri idi. Bundan başka onların kalbi Cenâb-ı Hakk'a yönelik olduğu için, dünya hırsını ve düşkünlüğünü kötü görürlerdi. O zamandaki din ulularının, dünyadan uzak durduklarını gördükçe onlara uymak istiyorlardı. Onların öğrendiği ilim hakikat ve şeriat ilmi olur da, halleri ve zamanlan anlatıldığı gibi müsait olursa, umulur ki, zamanın din ulularına uyarlar, ilim mesleği üzere olurlar, ilim onlara değil, onlar ilme uyarlar.
Ama bu zamanda tahsil ettikleri ıstılahlar, mezheplerin ihtilafı, kelâm ilmi, kısas ilmi ve sofilerin ıstılahları gibi; ve ilmini tuzak ve menfaat aleti yapan muallimlerin içine karışıp onlardan ilim öğrenmek, insanı dünyadan alıkoymaz. «Duymak, görmek gibi değildi r» demişler. Gel gör ki, bu insanların vaziyeti, dünya alimlerinin vazi-
dışında
nyalığa I âhirette
at ka-r, ve fite gire-
' sebebi,
t tevessül ol-
ılar-sa-
İlim
.raçtan ı aldığı mal, i okuma-, insan tiden dün-jinsan-i kadar i dünya .' kimse nyalık , ilim | Allah t.Bu-
afı, ;ve ren-liri)
3. Asıl: TAHARET
. 97
yeti mi, yoksa ahiret alimlerinin vaziyeti mi? İnsanların bunlan görmesinde fayda mı vardır, yoksa ziyan mı vardır?
Fakat takva libasiyle (ahlâkla) süslenmiş, geçmiş alimlerin yo-
< lunu tutmuş, insanları korkutan, uyaran ilimlerle uğraşan kimse, ondan değil ilim öğrenmek, onu görmek, sohbetinde bulunmak bile herkese fayda verir.
O halde, faydalı ilimle uğraşmak, bütün işlerden daha iyidir. Faydalı ilim; dünyanın kötülüğünü, ahiret hallerinin tehlike ve korkunçluğunu anlatan ilimdir.
Dünyaya yönelmiş, ahiretten yüz çevirmiş kimselerin cahillik ve ahmaklığını, onlardaki kibir, hased ve riya kendini beğenmenin, hırsın, dünya sevgisinin ilâcını bildiren o faydalı ilimdir. Dünya ihtiraslılarının bu ilme ihtiyacı, susuzun duru suya, hastanın şifa verici ilâca ihtiyacı gibidir. Bu kimselerin kelâm ilmi ile, mezheplerin ihtilâfı ilmi ve ilâçların ilmi ile uğraşmaları, hastanın hastalığını arttıran ilâçları kullanmasına benzer. Zira bu ilimler, çoğunlukla kalbe hased, riya, övünme, düşmanlık, kibir, gurur ve mevki hırsını atar. Bunun ne kadar tahsili yapılsa, bu kötü sıfatlar o kadar çok kalbe yerleşir. Eğer müttefik gruplar ile arkdaşlık etse, bu sıfatlar onun kalbinde o kadar kuvvet bulur ki, tevbe etmek istediği zaman, tevbe ona zor gelir ve edemez.

ÜÇÜNCÜ ASIL TAHARET
Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz Allah, çok tevbe edenleri ve temiz olanları sever.» (Bakara sûresi, âyet: 222) peygamber efendimiz de buyurur ki: «Temizlik imanın bir parçasıdır.» (Tirmizi) ve yine buyurur ki: «Müslümanlık temizlik üzerine kurulmuştur» o halde, bu kadar fazilet ve kemalin bedeni ve elbiseyi yıkamaktan ibaret olan temizlik olduğunu sanma. Belki temizlik dört derecedir.
Birinci derece, kalbin Allah'tan başka her şeyden temiz olmasıdır. Nitekim Allah buyurur ki: «Allah, de; ve onları bırak.» (El-Enam sûresi, âyet: 91) Bu âyet-i kerime'den maksat, kalb Allah'ın gayrisinden boşalırsa, Allah ile meşgul olur, ona dalar «Lâ ilahe illallah» kelimesinin'hakikati de budur. Bu sıddîkların iman derecesidir. O halde, kalbin Allah'ın gayrisinden temizlenmesi imanın bir parçası, imanın yarısı olmasının manası, kalb Allah'ın gayrisinden temiz ve boş olmadıkça, Allah'ın zikriyle süslenemez.
İkinci derece; kalbin zahirini hased, riya, kibir, hırs, düşmanlık kendini beğenmek ve buna benzer kötü sıfatlardan arındırmaktır. Ancak bundan sonra tevazu, kanaat, tevbe, sabır, korku ve ,ümid gibi, güzel sıfatlarla süslenebilir.

Bu mûttakilerin iman derecesidir. Bu itibarla kalbi kötü ahlâktan temizlemek de imanın bir parçasıdır.
Üçüncü derece, beden azalarının; gıybet, yalan, naram yemek, hiyanet, namahreme bakmak ve bunun gibi günahlardan temizlenmesidir. Böylece, azalar bunlardan temiz olmak ile edeb ve fermanı kabul ile süslenmiş olur. Bu abidlerin iman derecesidir. Bu itibarla azaları haramdan temiz tutmak da, imanın bir parçasıdır.
Dördüncü derece, beden ve elbisenin her çeşit necasetten temiz olmasıdır.
Ancak böylece rükû, secde, ve diğer namazın rükünleriyle ziynet-lenebilir. Bu da bütün müslümanların iman derecesidir.
Zira müslümanlar ile kâfirler arasında fark namazladır. Bu te-mizlikde imanın bir parçasıdır.
O halde, buradan her derecedeki temizliğin imanın bir parçası olduğu anlaşıldı. Temizlik imanın ilk parçası ve temeli olduğu için «müslümanlık temizlik üzerine kurulmuştur» buyuruldu.
Herkesin yöneldiği, çaba harcadığı beden ve elbise temizliği, temizlik derecelerinin en aşağısıdır.
Ancak beden ve elbise temizliği, nefse rahatlık verdiği ve herkesin görebildiği, salihlik ve zahidlik işareti olarak telakki edildiği için insanlardan fazla rağbet görmüştür.
Fakat kalbi, riya, kendini beğenme, dünya sevgisinden temizlenme ve bedeni günahlardan arınmada nefsin payı olmadığı ve insanlar bunu görmediği için, herkes buna rağbet etmez.
İHTİYATA RİAYET ŞARTLARI
Bil ki, dış temizlik her ne kadar temizlik derecelerinin en aşağısı ise de, onun da fazileti ve şerefi büyüktür. Fakat adabına

riayet etmek, vesvese etmemek ve israf yapmamak şartıyla. Zira vesvese ve israf haddine ulaşırsa, mekruh olur, makbul olmaz ve hatta bunu yapan günahkâr olur.
Tasavvuf ehlinin; çorap giymek, başına örtü almak, temiz kimse elini batırmasın diye, ibriği iyi saklamak gibi ihtiyatları her ne kadar pek makbul işler değil ise de, fıkıh alimlerinin bu hususta onlara itiraz etmeleri doğru değildir. Zira ihtiyat lâzımdır, fakat altı şartla:
Birinci şart: Din yolunda ilerlemesine sebeb olan bir ilim öğreniyorsa, yahut insanlardan dilenmek ve sual etmemek için kendisine veya çoluk çocuğuna yeterli' bir nzık temini peşinde koşuyorsa, ve eğer bu ihtiyatlar onun zamanını zayi edip bunun gibi işlerden onu alıkoyuyorsa bu gibi kimseler için, bu ihtiyatlarla meşgul olmak caiz değildir. Zira bunlar temizlik ihtiyatından daha mühimdir. Bu sebeb-tendir ki, Ashab-ı Kiram (r.a.), böyle ihtiyatlarla uğraşmazdı. Zira onlar kâfirlerle savaşmakla, helâl kazançla, ilim öğrenmekle ve diğer mühim işlerle uğraşırlardı. Onun için yalınayak yürürlerdi. Toprak
lahlâk-
ı yemek,
ftemizlen-
ı fermanı
ı itibarla
ı temiz 5 ziynet-.Bu te-
.ol-için
iği, te-
laşağı-piayet
ı ve
ikadar
liti-
3. Ahi: TAHARET
99
üzerinde namaz kılarlardı, yere otururlardı. Yemek yeyince, ellerini ayaklarıyle silerlerdi. Hayvanların terinden sakınmazlardı. Onlar, ekseriya kalbi temizlemeğe çalışırlardı. Bedenin temizliğine önem vermezlerdi, buna çalışmazlardı.
O halde, tasavvuf ehlinden bu sıfat üzere olanlara itiraz etmek caiz değildir. Gevşeklik ve tembellik yüzünden bunun gibi ihtiyatları bırakanların ihtiyat sahiplerine müdahele ve itirazda bulunmaları caiz değildir. Zira ihtiyat, ihtiyatsızlıktan daha iyidir.
İkinci şart: Kendini beğenmekten ve gösterişten korumalıdır. Zira bunun gibi ihtiyatları yapan herkes, baştan ayağa kadar lisan-ı haliyle: «Ben zahid ve mütteki olduğum için, kendimi böyle temiz tutuyorum» diye çağırıyor. Bu durumda ona ister istemez bir nevi kibir hasıl olur ve «eğer yalınayak yere basarsam, veya bir kimsenin ibriğinden abdest alırsam insanların gözünden düşerim» diye çekinir. O halde bu durumda kendini denemesi gerekir. Şöyle ki: İnsanlar arasında yalınayak yürüdüğü ve ruhsat yolunu tutup ihtiyattan el çektiği takdirde, nefsinden biraz olsun muhalefet ve itiraz görürse, riya afetinin kendisine galebe çaldığını bilsin.

Nefsini bu durumda görünce, bunun ihtiyattan el çekip bir zaman yalınayak yürümesi ve toprak üzerinde namaz kılması lâzımdır. Zira riya haram, ihtiyat ise, sünnettir. Haramdan sakınamayınca, bunun gibi ihtiyatları bırak* ması farzdır.
Üçüncü şart: Arasıra ruhsatları da yapmalı, ihtiyatları kendisine farz olarak bilmemelidir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.s.) bir müşrikin ibriğinden abdest almıştır. Hz. Ömer (r.a.) de bir hıristi-yan kadının testisinden abdest almıştır. Ve onlar ekseriya toprak üzerinde namaz kılarlardı. Uyurken kendisiyle toprak arasında örtü koymayan kimseleri iyilerden sayarlardı. O halde onların hareketlerini bırakıp onlara uymaya nefsi müsaade etmezse, bu ihtiyatlarda nefsine kibir ve kendini beğenme hasıl olmuş demektir. Şu halde bu ihtiyattan feragat etmesi gereklidir.
Dördüncü şart: Müslümanların nefsini rencide eden her türlü ihtiyattan uzak durması gerekir. Zira hatır kırmak haramdır. İhtiyatı bırakmak haram değildir.
Meselâ bir kimse selâm verince, musafaha için eline sarılmak istese, yahut kolunu boynuna atış kucaklaşmak istese, o kimsenin eli yüzü terli olduğu için ondan yüz çevirmek haramdır. Belki o anda. o müslümana yakınlık gösterip güzel davranmak, binlerce ihtiyattan mübarek ve faziletlidir.
Bir kimse onun namazlığına bastığı zaman, ibriğinden abdest aldığı zaman veya bardağından su içtiği zaman, onu menedip tiksinti belirtmesi de öyledir. Çünkü Hesûlüllah (s.a.s.) herkesin alıp içtiği kapdan Zemzem suyunu istedi. Hz. Abbas (r.a.) «ya Resûlüllah, ona çok kimse el vurup karıştırmışlar. Bir kova getirip taze su çekelim» deyince, Resûlüllah buyurdu ki: «lâzım değil, bana müslünıanlann ellerinin bereketi ondan sevgilidir.»

Cahiller, bu inceliği anlamazlar. Kendilerini, elbiselerini korumak için, ihtiyat yapmayan kimselerin hatırını rencide ederler. Bazan annelerinin, babalarının, kardeşlerinin ve yoldaşlarının ibriklerine veya elbiselerine dokundukları için hatırını rencide ederler. Bunların hepsi haramdır. Bu itibarla vacip veya farz olmayan ihtiyattan ötürü müslümanların hatırını kırmak nasıl caiz olur? Ekseriya bunun gibi ihtiyatları yapan kimselerin kafasında kibirlik meydana gelir ve «Biz böyle ihtiyat yaparız» diye insanlara minnet ederler. Bir müslümanm hatırını kırmayı ganimet bilirler. Kendileri temizlik yapmakla, iftihar ederler. Başkalarına da aşağılık gözüyle bakarlar. Sahabe-i kiramın bile yaptıkları şeyleri mühim işlerin en mühiminden sayarlar. Bir kimsenin istincada taşla yetinmesini büyük günahlardan sayarlar. Bütün bunlar çirkin ahlâktan ileri gelip içlerinin pisliğine delâlet eden şeylerdir. Habis ve kötü huylar, helak sebebi olduğu için, kalbi onlardan temizlemek farzdır. Fakat ihtiyatı bırakmak ne farzdır, ne de helak sebebidir.
Beşinci şart: Bu ihtiyatları, yemekte, giymekte ve söylemekte de yapmalıdır. Çünkü bunlarda ihtiyat yapmak daha mühimdir. Bir kimse, daha mühim olana ilgi göstermeyip mühim olmayanı yapıyorsa, o ihtiyatı ya gurur için ve yahut âdet edindiği için yapıyor

demektir. Nitekim bir kimse, açlıktan çaresiz kalmadan başkasının yemeğini yiyor. Elini, ağzını yıkamadan da namaza durmuyor. Eğer onun yediği pis ise, zaruretsiz açlıktan çaresiz kalmadan niçin necisi yiyor? Eğer yediği temiz ise niçin elini ağzını yıkıyor? Câhilin elbisesini giyip namaz kılmayı caiz görmezken, niçin onların evinde pişirilen yemeği yiyor? Halbuki, lokmanın temizliğinde ihtiyatî hareket etmek daha mühimdir. Bu grup çoğunlukla esnafların evinde pişirilen yemeği yerler. Fakat örtülerinde de namaz kılmazlar. Bu onların ihtiyatlarında samîmi olmadıklarına işarettir.

Altıncı şart: Bu ihtiyatı kötü ve yasak ile yapmamalıdır. Abdest-te (azaları) dört defa yıkamak gibi. Zira dördüncüsü yasaktır. Yahut yavaş yavaş abdest alıp namazını zayi etmemelidir. Bir müslümanı da bekletmemelidir. Zira bunlar caiz değildir ve yahut suyu lüzumundan fazla dökmemelidir. Yahut namazı Şafî'ye göre vaktin evvelinden tehir etmemelidir. Hanefîlere göre kerahet vaktine bırakmamalıdır, îmam ise cemaati bekletmemelidir. Kendinin, çoluk çocuğunun geçimini kazanma zamanını boşa geçirmemelidir. Zira bütün bunlar farz olmayan bu ihtiyat için mubah değildir. Veyahut mescitlerde ma'bed-lerde kimse elbisesine dokunmasın diye namazlığını geniş yapmamalıdır. Zira bunda üç çeşit kötülük ve günah vardır: Biri, mescidin bir kısmını müslümanlardan gasbetmiş olur. Halbuki onun hakki secde yerinden fazla değildir. İkincisi cemaatin saffmı bozmuş olur. Zira sünnet olan omuz omuza olmaktır. Üçüncüsü, pis köpekten sakındığı gibi, bir müslümandan sakınmış olur. Bu da caiz değildir. Bunun gibi günahlar, câhil âbidlerden çok vâki olur. İhtiyat yapmakla hayır yaptıklarını sanırlar. Halbuki, yaptıkları, işledikleri hayır değildir.

3. Asıl: TAHARET

umak an-veya ıhep-

Ü.'Ü

ı gibi

! «BİZ

un ifti-Ikira-İr.Bir ular. lelâlet , kalbi Lp, ne

BATINİ VE ZAHİRÎ TAHARET

Zahirî taharetin batını taharetten ayrı olduğunu ve batınî taharetin üç kısım olup biri beden azalarını günahlardan temizlemek; ikincisi, kalbi kötü ahlâktan temizlemek; üçüncüsü, kalbi Allah Teâlâ'-dan başka herşeyden temizlemek olduğunu öğrendikten sonra, bil ki, zahiri taharet de üç kısımdır:

1 — Necasetten taharet,

2 — Abdestsizlikten ve cenâbeüikten taharet,

3 — Kıl, tırnak, kir ve benzerleri gibi bedendeki fazlalıkları temizlemektir.

BİRİNCİ KISIM NECASETTEN TAHARET

Bilmiş ol ki, Allah Teâlâ'nın cemadattan (cansız, gelişmesiz) yarattığı her şey temizdir. Ancak sarhoşluk veren şarabın azı da, çoğu da pistir. Hayvanlardan yaratılan herşey temizdir. Yalnız köpek ve domuz pistir. Boğazlanmadan ölen her hayvan pistir.

Yalnız insan, balık, çekirge ve vücutlarında kan dolaşmayan hayvanlar: sinek, an ve yemeğe düşen diğer böcekler gibi. Hayvanların içinde değişikliğe uğrayan herşey pis ve murdardır. Ancak hayvanın aslı olan şey pis değildir: Meni gibi. (Meni îmam-ı Şa/î'ye göre temizdir. İmam-ı Hanefî'ye göre pistir) kuş yumurtası ve ipek böceği gibi. Ter ve gözyaşı gibi bozulmayan, değişmeyen herşey temizdir. Pis (necis) olan bir şeyle namaz kılmak caiz değildir. Ancak beş şeyi affetmişler:

1 — Üç taştan sonra kalan necasetin eseri. Bu da, necasetin, çıkış yerinden etrafa dağılmaması şartıyledir.

2 — Ana yollardaki necis çamur içinde, necaset görünse dahi, necasetin az miktarı affedilmiştir. Ancak necasetin içine düşerse, veya bir hayvan elbisesine pislerse; bu nadir bir şey olduğu için affedilmemiştir.

. .

3 — Çizmenin üzerinde, sakınılamıyacak kadar az necasettir. Namaz kılarken, önce çizmeyi yere sürer, sonra namaza durur.

4 — Pire kanıdır. Bu da az olsun, çok olsun, kendi elbisesinde olsun, başkasını nelbisesinde olsun ve terlemiş olsa bile affedilmiştir.

5 — Derideki sivilcelerden çıkan necaset affedilmiştir. Zira insanın vücudu bundan boş kalmaz. Ancak yaşlığı fazla olan akar haldeki sivilceler bundan müstesnadır. Bunlar çıban hükmünde olup nâdir olduğu için, temizlenmesi farzdır. Temizlendikten sonra birşey kalırsa, affolunması umulur. Bir kimsenin bir yeri kanasa, veya -yarasından cerahat aksa, onu yıkamak gereklidir. Eğer yıkamakla bir zarar ihtimali olursa ve bu yara da yıkanması farz olan yerde ise, nâdir bir özür olduğu için (Şafiî'ye göre) teyemmüm ile namazını kılar ve bilâ-

hare kâza eder. (Hanefilere göre yaranın üzerine meshedip namazını kılar ve bilâhare kaza da etmez).

TEMÎZ OLAN VE TEMÎZ OLMAYAN SULAR

Sıvı necasetin bulaştığı yer üç defa yıkanmakla temiz olur. Katı necasetlerin bulaştığı yeri, necaset giderilinceye kadar yıkamak lâzımdır. Eğer yıkadıktan ve oğup tırnağıyla da gidermeye çalıştıktan sonra da necasetin rengi veya kokusu kalırsa, o, temiz olmuştur.

Allah Teâlâ'nın yarattığı her su temizleyicidir. Ancak dört su bundan müstesnadır:

1 — Bir defa abdest için kullanılan su, temizdir; fakat temizleyici değildir.

2 —Necaseti temizlemekte kullanılan su; eğer necaset sebebiyle kokusu, rengi ve tadı değişmemişse, temizdir. (Bu Şafiî'ye göredir. Hanefî imamlarına göre; az olan su, necasetin değmesiyle necîs olur. İs-ter suyun vasıfları bozulsun, ister bozulmasın).

3 — İki yüz elli menden (batman)az olan su, içine necaset düşmesiyle necîs olur. İki yüz elli menden fazla olan su; içine necaset düşse de, vasıfları bozulmadıkça necîs olmaz. (Bu Şafiî'ye göredir. Hanefî imamlarına göre; içine pislik giden su;

eni boyu on arşından az ise, bozulmasa da pis olur. Eni boyu on arşın; ve su avuçlandığında dibi görünmiyecek derinlikte ise, suyun vasıflan bozulmadıkça necîs olmaz).
"T"— Suyun rengi, kokusu ve tadı; bir şeyle —sabun, sedir ağacının kabuğu, zâferan ve bunlar gibi şeylerle— bozulsa ve akıcılığını kaybetmese bu su; temizdir.
İKİNCİ KISIM HADESTEN TAHARET
Bundan beş şey bilmek lâzımdır:
1 — Helaya girmenin adabı,
2 — İstinca (temizlenmek),
3 — Abdest, .
4 — Gusül,
5 — Teyemmüm.
HELAYA GİRMENİN ADABI
Abdest bozmak isteyen kimse, açık arazide İse, insanların gözünden uzaklaşması lâzımdır. Mümkün ise, bir duvarın arkasına'geçmelidir. Oturmadan avret yerini açmamalıdır. Yüzünü aya ve güneşe karşı dönmemelidir. Yüzünü ve arkasını Kıble tarafına çevirmemeli-dir. Bir bina içinde ise caizdir. (Hanefî imamlarına göre bina içinde mmazını
tolur. Katı Ilıştıktan
dört su sleyi-
ebiyle dii. Ha-i olur. îs-
let düş-I necaset ı göredir, ndan nda , necîs
3. Asıl: TAHARET
103
yüzünü ve arkasını Kıble tarafına çevirmek mekruhtur). Fakat en iyisi Kıbleyi sağma veya soluna almaktır.
insanların toplandıkları yerde abdest bozmamalıdır. Durgun suya, meyva ağacının altına ve yerde barınan haşeratın deliklerinde abdest bozmamalıdır. Sert yere ve rüzgâra karşı işememelidir. Zira üstüne sıçrar. Ayakta özürsüz olarak işememelidir. Gusül yaptığı ve abdest aldığı yere işememelidir. Abdest bozmaya oturunca sol ayağına dayanmalıdır. Helaya girerken sol ayakla, çıkarken de sağ ayakla başlamalıdır. Allah'ın ismi yazılı olan bir şeyi, o anda üzerinde bulundur-mamalıdır. Başı açık helaya girmemelidir. Helaya girerken şu duayı okumalıdır:
«Pis, necîs, habis ve kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım» çıkarken de:
«Bana eziyet vereni kaldıran, fayda vereni geri bırakan Allah'a hamd olsun.»
I S T t N C A
Sahrada istinca ederken büyük abdestten önce üç taş veya üç ker-piÇ parçası hazırlar. Kazayı hacet bitince, sol eliyle taşı alıp pislik bulaşmayan yere koyup çeker, sonra pislik bulunan yerde o taşı döndürür. Pisliği etrafa bulaştırmadan kaldırır. Böylece üç taşı kullanır. Eğer temizlenmezse, iki taş daha kullanır. Taşların tek olmasına dikkat eder. Sonra sağ eliyle büyük bir taş tutar. Sol eliyle ön tarafını o taşa üç defa sürer. Sol elini oynatıp sağ elini oynatmayacak. Eğer bununla kanaat hâsıl olursa yetişir. Fakat en iyisi bu istincadan sonra su ile yıkamaktır. Suyu

kullanmak isterse, üzerine pis su sıçramasın diye o yerden kalkıp başka bir yere gitmelidir. Sağ eliyle su döküp sol eliyle yıkar. Pislik kalmadığım anlayıncaya kadar devam eder. Temizlendiğini anlayınca suyu israf edip çok dökmemeli ve su içe ulaşsın diye kendini zorlamamalı. Fakat istinca ederken kendini salıverip kendini sıkmayacak. Bu şekilde su ulaşmayan yer içten sayılır ve necaset hükmüne girmez. Vesveseye meydan vermeyecek. Bu şekilde istibrada da ön tarafını eliyle sığar, üç adım hareket eder ve üç defa öksürür. Bundan fazla kendine zahmet vermez. Çünkü yaparsa vesveseye düşer. Eğer böyle yaptıktan sonra her zaman üzerinde yaşlık olduğunu zannederse, donuna su serpsin ve vesveseye düşünce «yaşlık bu sudandır» desin. Peygamber Efendimiz, vesveseyi kaldırmak için böyle emretmiştir, tstincayj bitirince, elini taşa yahut yere sürer, sonra yıkar ki, koku kalmasın, tstinca zamanmda: «Allahim, kalbimi nifaktan, tercimi fuhuştan koru.» der.

ABDEST ALMANIN EDEBLERİ

istinca bitince, misvak kullanmaya başlar: Ağzının sağ tarafından başlayarak önce üst, sonra alt kısmını misvaklar. Sonra sol tarafı

da bu sıra ile yapar. Daha sonra dişlerinin iç kısmını da aynı şekilde misvaklar ve oradan sonra da misvak ile dilini ve damağını misvaklar. Misvağı önemli işlerden bilecek. Zira hadîste: «Misvakla kılınan bir rekât namaz, misvaksız kılınan yetmiş namaz gibidir» buyurulmuş-tur. Misvak kullanırken; Allah Teâlâ'nın zikrinin yolunu temizlemeğe, diye niyet etmelidir. Abdesti bozulunca, abdest almayı ihmâl etmemelidir. Abdest almadığı zamanlarda da uyumakla, yahut sükût kalmakla veyahut kokulu yemek yemekle ağzının tadının bozulduğunu anlarsa, misvak kullanmak sünnettir. Misvaklamayı bitirince, yüksek bir yerde Kıbleye karşı oturur ve der ki:

«Allahım, şeytanın vesvesesinden ve onların hazır olmasından sana sığınırım.» Elini üç defa yıkayıp:

«Allahım, senden uğur, bereket taleb ederim ve uğursuzluk ve helâktan sana sığınırım.» der, sonra namaz kılabilmek için abdest almaya yahut abdestsizliği gidermeye niyet eder. Yüzünü yıkayıncaya kadar bu niyeti muhafaza etmelidir. (Hanefî imamlarına göre niyet şart değildir.) Sonra üç defa ağzına su alıp damağına ulaştırır. Oruçlu ise, bunu yapmaz ve bu duayı okur:

«Allahım, seni anmak için ve kitabını tilâvet etmek için bana yardım et.» Sonra burnuna üç defa su verir ve suyu dışarı verdikten sonra üç defa yüzünü yıkayıp bu duayı okur:

«Ey Allahım, dostlarının yüzü ak olduğu günde yüzümü ak et. O ve düşmanlarının yüzü kara olduğu günde benim yüzümü kara etme.»

Yüzünde olan kılların dibine su ulaştırmalıdır. Ancak sakal kılları sık ve çok olduğu zaman, üzerinden su akıtıp parmaklarını kılların arasına sokup hilallamalıdır. Çene altından alın kıllarına kadar ve iki kulak arasında kalan her yer yüz sınırına dahildir. Parmağını göz kenarına götürüp ordaki çapak, sürme ve

başka ne varsa gidermelidir. Sonra sağ kolunu dirsekleriyle birlikte üç defa yıkar ve bu duayı okur:
«Ey Allahım, âmel defterimi sağımdan ver ve hesabımı kolaylaş-tır.» Sonra bunun gibi sol kolunu da yıkar ve altına su girmesi için yüzüğünü oynatır. Sol kolunu yıkarken bu duayı okur:
«Allahım, amel defterimin sol tarafımdan ve arkamdan verilmesinden sana sığınırım.» Sonra başını mesheder ve bu duayı okur:
«Ey Allahım, rahmet ve mağfiretinle beni ört ve üzerime bereketini indir ve senin lûtfunun sayesinde başka gölge olmayan günde beni arşm gölgesinde gölgelendir.» Sonra her iki kulağını üçer defa mesheder. (Ebu Hanife'ye göre bir defa mesheder). Şehadet parmağını kulak. deliği üzerine koyar, baş parmağıyle kulağının arkasını meshedip bu duayı okur:
«Ey Allahım, beni, sözün iyisini dinleyip ona uyanlardan eyle.»
Sonra boynunu meshedip bu dibayı okur:
«Ey Allahım, boynumu ateş zincirlerinden ve bağlarından kurtar.»
Sonra sağ ayağını, üç defa topuklariyle birlikte yıkar. Ayak parmaklarını hilallar.«Hüallama (parmak aralarını yıkama) işine sol elinin ser-
sı t«

ilde Jlar. ı bir muş-
nu isek
ısa-
; ve
,al-
ıcaya
t niyet
fûruç-
«yar-
ason-
çe parmağıyla sağ ayağının küçük parmağının altından başlar; sol ayağının küçük parmağıyla bitirir ve bu duayı okur:
«Ey Allahim, kâfirlerin ve münafıkların ayaklarının kaydığı gün, Sırat üzerinde benim ayağımı sabit eyle.» Sol ayağını yıkarken bu duayı okur:
«Ey Allahim, kâfirlerin, münafıkların ayaklarının cehennem ateş-şine kaydığı günde, benim ayağımı kaydırma.»
Abdesti bitirince bu duayı okur:
«Allah Teâlâ'dan başka ilâh olmadığına; Hz. Muhammed'in onun kulu ve Resulü olduğuna şahitlik yaparım. Allahım, beni tevbe edicilerden, temiz ve salihlerden eyle.»
Arap'ça bilmeyenler, bu duaların mânâsını öğrenmeüuir. Tâ ki ne dediğini anlasın. Hadiste gelmiştir ki: «Bir kimse, abdest alırken Allah Teâlâ'yı ansa, onun bütün âzalarının işlediği günahlardan temizlenmiş olur. Eğer Allah Teâlâ'yı anmazsa, su değen yerlerden başkası temizlenmez.» Abdesti mükemmel duruyor ise, her namaz için yeni abdet almalıdır. Zira hadiste gelmiştir ki: «Abdestini tazeleyen Allah Teâlâ'ya imanını tazeler.» Abdesti bitirince,

temizlediği yerlerin insanların nazargâhı olduğunu, Hakk'm nazargâhı olan kalbi temizlemenin gerekli olduğunu bilmelidir. Abdest alıp da kalbini kötü ahlâklardan temizlemeyen kimse, padişah ziyafete davet edip sarayın dışarısını temizleyen fakat padişahın oturacağı yeri kirli bırakan kimseye benzer. Bunun gibi kimseler elbette cezaya lâyık olur.

ABDESTIN MEKRUHLARI

Bilmiş ol ki, abdestte altı şey mekruhtur: Abdest alırken konuşmak, suyu yüze çarpmak, suyu israf etmek, abdest azalarını üç defadan fazla yıkamak, yüze toz konmasın diye silinebilir ve ibâdetin eseri çabuk gitmesin diye de silinmeyebilir. Her iki şekil de rivayet edildiği için, ikisine de ruhsat vardır. Hangisini niyet ederse fazileti vardır. Toprak ibrikten abdest aimak, bakır ibrikten abdest almaktan tevazuya daha yakındır.

GUSÜL ABDESTİ

Cima eden, yahut gerek uykuda, gerekse uyanıkken kendisinden meni gelen kimse üzerine boy abdesti farz olur. Guslün farzı; bütün bedenini yıkamak, suyu vücuttaki kılların dibine de ulaştırmak, ce-nâbetlikten temizlenmeye niyet etmektir. (Ebû Hanife'ye göre niyet farz değildir.) Guslün sünnetleri; önce besmele okumak, ellerini üç defa yıkamak, bedeninden pis olan yerleri yıkamak, anlatıldığı şekilde abdest almak, ayak yıkamayı guslün sonuna bırakmak ,suyu israf etmemek, önce basma sonra sağ tarafına ve ondan sonra da sol tarafına üç defa su dökmek; eli yetişen yerleri oğmak, suyu, toplanıp buruşan yerlere ulaştırmaya çalışmak, zira bu yerlere su ulaştırmak

şarttır. Elini kaba avret yerlerine değdirmemektir. (Hanefî imamlarına göre kaba avret yerine el vurmak abdesti bozmaz).

TEYEMMÜM

Bir kimse abdest almak için veya gusül yapmak için su bulamazca, yahut bulduğu su kendisinin ve arkadaşının içmek ihtiyacından artmazsa, yahut su almaya, yırtıcı hayvan veya düşman korkusundan gidemiyorsa, yahut su başkasının mülkiyetinde değer fiyatından fazla satılıyorsa, yahut bir yara sebebiyle su kullandığı takdirde helak olmaktan veya hastalığı uzamaktan korkuyorsa, namaz vakti gelince vaktin sonunu bekler ve bir miktar temiz toprak bulur, iki elini o toprak üzerine toz kalkacak şekilde vurur ve parmaklarım o tozuyla birleştirir, tozla yüzünü iki eliyle mesheder. Tozu, yüzündeki kılların arasına ulaştırmaya uğraşmaz. Sonra parmağında yüzük varsa çıkarır ve bir defa daha parmaklarını açıp o toprak üzerine vurur, sağ elinin parmaklarının arkasını sol elin parmaklarının içine koyar, sol elinin parmaklarım sağ kolunun arkasına dirseğe kadar götürür, sonra sol elinin ayasını sağ kolunun içinden yürüterek sonuna kadar getirir, sonra sol baş parmağının içini sağ baş parmağının arkasına yürütür. Sonra da eli sol el üzerine koyup bu şekilde yürütür. Sonra el ayalarını birbirine sürer. Sonra sağ baş parmağı sol baş parmağa sürer. Sonra parmaklarını birbirinin araşma geçirip ovar. Bu şekilde yaparsa, iki kolu için bir defa, yere vurmak yeter. Eğer böyle

yapmazsa, toz anlatılan azaların her tarafına ulaşıncaya kadar defalarca vurmak caizdir. Bu teyemmümle bir farz ve istediği kadar sünnet kılabilir. Fakat başka bir farz için ikinci bir teyemmüm gereklidir.
(Bu anlattıklarımız Şafiî'ye göredir. Hanefî imamlarına göre İse, bir teyemmümle istediği kadar farz ve sünnet kılabilir.)
ÜÇÜNCÜ KISIM
BEDENÎ FAZLALIKLARDAN TEMİZLEMEK Bu da iki kısımdır:
Birinci Kısım: Bedenden olmayan fazlalıkları temizlemektir: Saçları ve sakallan arasındaki kirleri temizlemek gibi. Bu temizlik tarak ile, kil ile ve hamam yapmakla yapılır. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz seferde ve hazarda yanından tarak eksik etmezdi» O halde, insanın kendini temiz tutması sünnettir. Biri de, gözünün köşesinde toplananları parmağıyla kaldırmaktır. Biri de kulakta toplananları hamamdan çıkınca temizlemektir. Biri de burnundaki pislikleri su çekmek ve sümkürmek - ile, dişlerindeki kirleri de misvaklamakla temizlemektir. Biri de parmakların dibinde, ayakların arkasında ve ökçesinde, tırnakların dibinde olan kirleri temizlemektir. Hulâsa, bütün azalarda olan kirleri temizlemek sünnettir.
ısun-ndan «lâk
, toz
mak
Ir.Fa-
ı İse,
ve kör. italarda

Bir yerde toplanan kir, abdestin sıhhatına engel teşkil etmez, abdest suyunun bedene ulaşmasına mâni olmaz. Ancak kir tırnaklar altında normalinden fazla toplanırsa, mâni olur. O halde bunun gibi kirleri hamamda sıcak su ile gidermek sünnettir.
HAMAMA AİT HÜKÜMLER
Hamama giden kimseye dört şey farz ve on şey de sünnet olur. Farz olanların ikisi kendi avret yeriyle ilgilidir: Göbeğinden dizine kadar olan yerleri, başkalarının görmesinden saklamahdır ve tellâkın elinden de sakınmak gerek. Oğmak bakmaktan daha fazla günâhtır. İkisi de başkalarının avret yeriyle ilgilidir. Gözünü başkalarının avret yerine bakmaktan korumalıdır. Bir kimse avret yerini açarsa, onu nehiy etmelidir. Zira bundan korkmayıp onu nehiy etmezse, günahkâr olur. Bunları gözetmeyen hamamdan günahkâr olarak çıkar. İbni Ömer (r.a.) hamama girdiği zaman yüzünü duvara döner ve gözüne de bir şey bağlardı. Bunlar kadınlara da farzdır. Bilhassa onları kuvvetli özürleri olmadan hamama bırakmak yasaklanmıştır.
Sünnetleri: Önce temizlik sünnetini gözetmeye niyet etmelidir. Meselâ, namaz vaktinde temiz bulunmak için niyet etmelidir. Başkaları kendisini temiz görsünler diye değil. Hamamcının ücretini peşin vermelidir. Böylece hem hatırı hoş olur, hem de ona ne vereceğini bilir. İçeri girerken önce sol ayağını atmalı ve bu duayı okumalıdır:

«Pis, necis, habis ve kovulmuş şeytanın mekrinden Allah'a sığınırım.» Zira'hamam şeytanların yeridir, o halde hamam tenha olduğu veya kalabalık olmadığı zamanlarda hamama girmeğe çalışmalıdır. Terlemeden sıcak odaya geçmemelidir. Hamama girer girmez koltuklarını yıkamalıdır. Suyu israf etmemelidir. Suyu, hamamcı gördüğü takdirde darılmayacak kadar kullanmalıdır. İçeri girince ha-mamdakilere selâm vermemelidir. Fakat tokalaşmak caizdir. Selâm veren kimseye: «Allah seni bağışlasın,» diye cevap vermelidir. Hamamda çok konuşmamalıdır. Eğer Kur'an okuyorsa, yüksek sesle okumamalıdır. Fakat yüksek sesle şeytandan istiaze (Allah'a sığınma) caizdir. Güneş batarken ve yatsı namazıyla akşam namazı arasında hamama girmemelidir. Zira bu vakit şeytanların dağılma zamanıdır. Sıcak odaya girdiği zaman, cehennemin sıcağını hatırlamalıdır. Bir saatten fazla durmamalıdır. Cehennem ateşinin nasıl olacağını düşünmelidir. Belki akıllı olan, her neye baksa âhireti hatırlar: Bir karanlık görünce, kabir karanlığını, bir yılan görürse, cehennem yılanlarını, çirkin bir surat görürse, Münker ve Nekir'i hatırlar ve yine korkunç bir ses duyunca, (îsrafilin) sûru çalmasını hatırlar. Bir red veya kabul görürse, âhiretin red ve kabulünü hatırlar. Şer'î sünnetler bunlardır. Tıbben ayda bir defa zırnık (kükürt - kalsiyum) kullanmak çok yararlı olur. Dışarı çılanca, ayağına soğuk su dökerse, nikris hastalığına yakalanmaz ve başı da ağrımaz. Başa soğuk su dökmekten sa-

kmmalıdır. Ve yine doktorlarca, yazın hamamdan çıkınca biraz uyu-mk şifalı şerbet kadar faydalıdır.

VÜCUTTA GELİŞEN FAZLALIKLARI TEMİZLEMEK

İkinci Kısım: Temizliğin bir kısmı da bedenden olan fazlalıkları temizlemektir. Bu yedi kısımdır:

1 — Eşraf olmayanlar için saçı traş etmek, uzatmaktan daha iyidir ve temizliği de daha uygundur. Fakat bir miktarım traş edip yer yer kâbül bırakmak mekruhtur; hakkında nehiy gelmiştir.

2 — Bıyığı dudakla beraber kesmek sünnettir. Uzatmak yasaklanmıştır.

3 — Koltuk altındaki kılları temizlemektir. Eğer başlangıçtan beri yolmayı âdet edinmiş ise, yolmak kolay olur. Yoksa kendini incitmemek için traş etmek daha iyidir.

4 — Kaba avret yerinde biten kılları temizlemektir. Onu zırnıkla yahut traşla temizlemek sünnettir. Bu temizliği kırk günden geciktirmemek lâzımdır.

5 -*- Tırnakları kesmek sünnettir. Böylece tırnakların altında kir toplanması önlenmiş olur. Eğer kir birikirse abdeste mani olmaz. Zira Resûlüllah bazı insanların tırnaklarının uzadığını görünce, tırnaklan kesin diye buyurdu. Namazınızı da iade edip buyurmadı. Hadîste: «Uzamış tırnaklar şeytanın karargâhıdır» buyurulur. Tırnak kesmede, en faziletli parmaktan başlamak gereklidir. El ayaktan, sağ soldan üstündür. Şehadet parmağı da bütün parmaklardan üstündür. O halde ondan başlamak gerekir. Sonra sağ tarafından gidilir, geri şehadet parmağına gelinceye kadar.

Hulâsa, iki elinin parmaklarını bir halka gibi düşünerek sağ elinden şehadet parmağından başlar, serçe parmağına gelinceye kadar. Sonra sol elin serçe parmağından başlar, sol elin baş parmağına gelinceye kadar. Sonra da sağ elin baş parmağıyla bitirir.

6 — Göbek kesmek sünnetdir, bu da doğum zamanında olur.

7 — Erkek ve kadın için sünnet olmak sünnettir.

Uzun sakalının bir tutamını bırakıp gerisini kesmek lâzımdır. Böyle itidal sınırının haricine çıkmaması sağlanmış olur. îbni Ömer ve Tabiînden bir grup böyle yaparlardı.

Sakalda on şey mekruhtur:

1 — Siyaha boyamak. Zira hadîs-i şerifte: «Sakalı siyaha boyamak cehennemliklerin işidir. Bunu en önce yapan Firavun idi.»

İbni Abbas rivayet eder ki:

Peygamber Efendimiz buyurdu ki: «Ahir zamanda kıllarını siyaha boyayacak bazı insanlar türeyecektir. Bilin ki, onlar cennet kokusundan mahrumdur.» Ve yine hadîste gelmiştir: «İhtiyarların en kötüsü de kendini gençlere, gençlerin en kötüsü (hürmet görsün diye) kendini ihtiyarlara benzetendir.»

uvu-
daha edip
dan-
, beni incit-
Lamıkla cik-
lelin baş feolur.
'. Böy-
ve
ı siya-
t koku-
, kö-
1 diye)

Bu, kötü niyetle yapılan benzetmektir.

2 — Kırmızı ve sarıya boyamaktır. Buna muharipler, düşmanın yılması için genç, yiğit görünmek, düşman Müslümanları ihtiyar ve güçsüz anlayıp hücuma cesaret etmesin diye yaparlardı. Bazı âlimler, bu maksatla siyaha boyamaya da ruhsat vermişler. Gaye bu olmazsa, sadece karışma, benzeme olur, işlenmesi caiz değildir.

3 — İnsanların kendisini ihtiyar sanıp fazla hürmet etmeleri için sakalını kükürtle beyaza boyamaktır. Bu da ahmaklıktır. Zira hürmet ilme ve akla yapılır. İhtiyarlık ve gençliğe değil. Enes buyurur ki: «Resûlüllah vefat ettiği zaman mübarek sakalında yirmi tane beyaz kıl yok idi.»

4 — İhtiyarlıktan utanarak sakalmdaki beyaz kılları çekmektir. Bu Ailahu Teâlâ'nın nurundan utanmak anlamına geldiği için büyük bir cahilliktir.

5 — Nefsin arzu ve isteğine uyarak, veya henüz sakalı bitmemiş gençlere benzemek için sakalını kazımaktır. Bu da büyük bir cehalettir. Zira Allah Teâlâ'nın şöyle teşbih eden melekleri

vardır: «Erkeklere sakal, kadınlara saç bahş eden Allah Teâlâ ortaktan münezzehtir.)»
6 — Kadınlara güzel görünüp beğenilmesi için sakalına makasla güvercin kuyruğu gibi biçim vermektir.
7 — Saçını sakalına karıştırıp kulaklarm üstünden zülüfler uzatmaktır. Bu salihlerin şeklinden fazla bir şeydir.
8 — Sakalının çok siyah veya çok beyaz olduğuna gururlanmaktır.
9 — Sünnet olduğu için değil de insanlar görsün diye sakalını taramaktır.
10 — İnsanlara zahid ve müttekl görünmek için, görenler taat ve ibâdetten sakalını taramaya bile fırsat bulamıyor,» desinler diye sakalını taramamaktır.

DÖRDÜNCÜ ASIL NAMAZ

Namaz dinin direği ve İslâm'ın temelidir. Bütün ibâdetlerin efendisi ve rehberidir. Allah Teâlâ'nın beş vakit namazmı kılan kimseyi merhametiyle koruyacağına ahdi vardır. Büyük günahlardan kaçındıktan sonra, beş vakit namaz küçük günahlarına keffâret, olur.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «Beş vakit namaz, bir kimsenin sarayının önünden geçen bir akar suya benzer. O kimsenin temizlenmemesi mümkün mü?» Ve devam ederek buyurdu ki: «Su kiri temizlediği gibi, beş vakit namaz da günahları temizler.» Ve yine buyurdu ki: «Namaz, dinin direğidir. Onu bırakan dinini harab etmiş olur.» Peygamberimiz, (s.a.v.) kendilerine: «Dinin en faziletli ameli

hangisidir,» diye sorduklarında, cevabında: «Vaktinde kılınan namazdır,» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Cennetin anahtarı namazdır.» Ve yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, kullarına şehadet kelimesinden sonra namazdan daha sevgili bir ibâdet farz etmemiştir. Eğer namazdan daha sevgili bir ibâdet olsaydı, onu meleklere yaptırırdı. Halbuki onlar daima namazdadır. Bir kısmı rükû'da, bir kısmı secdede, bir kısmı ayakta ve bir kısmı da oturmaktadır.» Ve yine buyurdu: «Bir kimse bile bile bir vakit namazı terk ederse, kâfir olur.» Yani imanın aslına halel gelmesi yaklaşmış olur. Nitekim çölde suyunu kaybeden kimseye «ölür» derler. Yâni ölümü yaklaşmış olur.

Yine Peygamberimiz buyurdu ki: «Kıyamet gününde, ilk önce namaza bakarlar. Eğer şartları, rükünleri tamam ise, kabul ederler. Eğer noksan ise, diğer amelleriyle birlikte sahibinin yüzüne çarparlar.» (*)

Yine buyurdu ki: «Temizliğini güzel yapıp namazı vaktinde kılan, rükû ve secdeyi hakkıyla yerine getiren, kalbi, huşu ve hudû içerisinde bulunan kimsenin namazı, beyaz ve parlak olarak arşa çıkıp der ki: «Sen beni koruduğun gibi, Allah da seni korusun.» Namazı vaktinde kılmayan, temizliğe tam riâyet etmezse rükû, secde ve huşûu yerine getirmezse, bu şekilde olan namaz siyah ve karanlık olarak göğe çıkar ve der ki: «Sen beni zayi ettiğin gibi, Allah Teâlâ da seni zayi eylesin.» Sonra Allah'ın dilediği zamana kadar orada durur. Sonra eski kaftan gibi durup yüzüne çarparlar.»

Yine Peygamber Efendimiz buyurdu: «Hırsızların en kötüsü, namazından çalandır.» (Ku-tül-Kulûb).

NAMAZIN ZAHÎB KEYFİYETİ

Namazın zahir .'fiilleri, bedenin dış yapısı mahiyetindedir. Onun bir de sırrı ve hakikati vardır ki, namazın ruhu mesabesindedir. Biz ilk önce namazın zahirini beyan edeceğiz. O da şöyledir: Namaza azmeden kimse, beden ve elbisenin temizliğini bitirip avret yerini örttükten sonra, temiz bir yerde Kıbleye karşı durur. İki ayağı arasında dört parmak açıklık bırakır. Sırtını dik tutar, başını önüne eğip gözünü secde yerinden ayırmaz. Bu şekilde doğru durduktan sonra şeytanı kendinden uzaklaştırmak niyetiyle «Nâs» sûresini okur. Eğer kendisine bir kimsenin iktida etmek ihtimali var ise, sesli ezan okur, yoksa kamet getirmekle yetinir. Niyeti kalbinde hazırlar ve kalben meselâ, «öğle namazinfn farzını kılmaya başlıyorum» der. Bu kelimelerin mânâsı, kalbde hazır olunca, ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırır. Şöyle ki, parmaklarının ucu kulaklarının hizasına gelecek ve baş parmağı kulakların yumuşağına değecek, elin arkası omuzları hizasına gelecek şekilde getirir. Böyle durduktan sonra '«AHahu Ekber» deyip iki elini göğsünün üstünde bağlar. (Hanefî imamlarına

(*) Tuyyurât zaif bir sened ile.

Ve
ı sonra ıda-
I kısmı lı kimse
Başlına İkimse-
önce liderler. Içarpar-
nçe-ı çıkıp
[olarak ı seni tSon-
ınıın f. Biz
baza İört-
tor,

göre ellerini göbeğinin altında bağlar.) Sağ elini sol elinin üzerine koyup şehadet parmağıyla orta parmağını sol bileğinin üzerine koyar ve diğerlerini halka yapar. Elini aşağıya saldıktan sonra değil, belki tekbir aldığı gibi doğru göğsüne götürür. Ellerini bağlarken silkmez, ileri uzatmaz ve iki yanından dışarı çıkarmaz. Belki kendine çekerek bağlar.

Tekbir kelimesini mübalâğa ile söylemeyecek; şöyle ki, Allah kelimesinden sonra bir «vâv», Ekber «be» sinden sonra bir «elif» çıkmayacak yâni Ekbâr demiyecek. Bu, vesveseli ve câhil olanların işidir. Belki namazın dışında külfetsiz bu kelimeyi nasıl söylüyorsa namazda da öylece söyliyerek ellerini birbirinin üzerine koyunca «Allahu ekber» diyecek.

Bundan sonra «Sübhâneke» duasını okumaktır. Ondan sonra «Eûzü billahi mineşşeytanirracim, Bismillâhirrahmanirrahim» ile Fatihayı okumağa başlar. «Dad» ile «zi»nin çıkışını birbirinden ayırır. Eğer yapamazsa, mümkün olan mertebe caiz olur. Fatihayı bitirince «amin» der. Bunu sûreden ayrı söyler; sûreye bitişik olarak okumaz. Ondan sonra başka bir sûre yahut Kur'ân-ı Kerimden

dilediği âyetlerden okur. İmama uymuş ise, sabah namazının iki rekat farzıyla akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rekâtında sesli okur.

RÜKÛ

Sonra rükû için tekbir alır. Tekbirini sûrenin sonuyla birleştirmez. İki elinin ayasını dizlerine koyar. Parmaklarını kıbleye yöneltir ve birbirinden ayırır. Dizlerini birbiriyle birleştirmez. Belki doğru tutar. Başını da doğru tutar. Tahta gibi düz ve lâm şeklinde olur. İki kolunu yanlarından uzak tutar. Kadmlar uzak tutmaz. Bu şekli alınca, üç kerre «Sübhâne rabbiyel azim» der; yâni o azamet sahibi olan Allah'ı tenzih eder ve ona hamd ederim. îmam değil ise, beş, yedi kerre derse daha iyi olur. Sonra rükûdan kalkıp doğrulur ve «semiallahü limen hamiden» der. Yâni Allah Teâlâ hamd eden kullarını duyar. Bir miktar ayak üzerinde durduktan sonra «Rabbena lekel hamd.» der. Yâni Allah Teâlâ'ya hamdü sena olsun.

SECDELER

Sonra tekbir alıp secdeye varır. Önce yere yakın azaları yere koyar: Önce dizlerim, sonra ellerini ve ondan sonra da alnını ve burnunu yere koyar. Kollarıyla yanlarının arasım, karnıyla uyluklarının arasını açık tutar. Kadınlar, azalarını ayrı tutmayıp birbiriyle bitiştirir. Sonra üç kere «Sübhane rabbiyel âlâ» der. İmam değil ise, daha fazla söylemek daha iyidir. Sonra başım secdeden kaldırır ve sol ayağı üzerine oturur. İki elini uylukları üzerine koyar.

Sonra tekrar bir defa daha secdeye varır. Secdeden sonra tekbir

¥§# *\

alıp ayağa kalkar. Bir rek'at daha bu şekilde kılar. Fatihadan önce yalnız besmele çeker.

T E Ş E H H Ü D (Tehiyyat)

İki rek'at bitince, teşehhüde oturur. İki secde arasında oturduğu gibi, sol ayağı üzerine oturur. Ellerini dizleri üzerine koyup parmaklarını tabiî şekilde aralar. İkinci teşehhüdde de böyle yapar. Ancak, kadınlar, iki ayağını oturağı altından sağ tarafa uzatır ve sol oturağını yere koyar. Birinci teşehhüdde «Allahümme salli alâ Muhanune-din» duasını okumadan ayağa kalkar.

İkinci teşehhüdde bu duayı sonuna kadar okur. Sonra selâm verir. Selâm «Esselâmu aleyküm ve rahmetullah» deyip yüzünü sağ tarafa dönderir. Şöyle ki arkasında olan kimse yüzünün yarısını görebilsin. Sonra öbür tarafa selâm verir. Bu selâmlar ile namazdan çıktığını niyet eder. Bu selâm ile hazır cemaat, meleklere selâmı da niyet eder.

NAMAZIN MEKRUHLARI

Namaza aç ve susuz, öfkeli, büyük ve küçük abdesti sıkışık iken durmak, kalbi huşûdan meneden işlerle meşgul olmak, ayaklarını birleştirmek, bir ayağını yerden kaldırmak, secdede ökçesi üzerine oturmak, dizlerini göğsüne çekmek yani kalçaları üstünde oturmak, ellerini kaftan içinde tutmak; secde ederken elbisesini önünden ve arkasından toplamak, kaftanının üzerinden kuşak kuşanmak, kaba

etlerinin üzerine oturmak, ellerini salıvermek, her tarafa bakmak, parmağını çıtlatmak, vücudunu kaşımak, esnemek, sakalının kıllarıyla oynamak, secde etmek için ufak taşlan secde yerinden atmak, parmaklarını birbirine geçirmek, arkasını bir yere dayamak, bütün bunlar mekruhtur, yasaklanmıştır.
Hulâsa göz, el, ayak ve bütün azalar edeb üzere olup namazın sıfatına uygun olmalıdır.
Ancak böylece namaz kabule lâyık olur ve âhirette kurtuluş vesilesi olur.
Namazın farzları bu anlattıklarımız içinde yalnız oniki tanedir: Niyet, birinci tekbir, kıyam (ayakta durmak), Fatiha okumak, rükû, rükûda istikrar bulmak, rükûdan doğrulup istikrar bulmak, secde, secdede istikrar bulmak, secdeler arasında oturup istikrar bulmak, son oturuşta Peygamber Efendimize salât getirmek, tehiyyat okuyacak kadar oturmak ve selâm vermektir. Bu kadarı yapılırsa, namaz tamam olur. Fakat bu namazın kabul olmama korkusu da vardır. Bu, bir kimsenin padihaşın huzuruna elsiz, ayaksız, burunsuz ve kulaksız bir köle getirmeye benzet. Elbette bu kimse kabul olmama kor-kusundadır.
önce
[oturduğu nak-; Ancak, i otura-nme-
ve-
f sağ ta-: göre-çık-i ni-
iken bir-; otur-i ellerini
irkasın-
! 51-
i vesi-
ınedlr: i rükû,
;uva-
iku-ikor-

NAMAZ NASIL EDA EDİLİR?
Bilmiş ol ki, bu anlattıklarımız namazın kalıbı ve suretidir. Bu suretin bir hakikati yardır ki, o da onun ruhudur. Namazın her hareketinin ve zikrinin bir ruhu vardır. Asıl rûh olmadıkça, namaz cansız cesede benzer. Namazın aslı olur da adabı ve hareketleri tamam olmazsa, namaz, gözü çıkmış, burnu ve kulağı kesilmiş adama döner. Eğer namazın hareketleri yerine getirilir de ruhu ve hakikati olmazsa gözü yerinde olup da görmeyen, kulağı yerinde olup da işitmeyen adam gibi olur.
Namazın aslı, huşu, hudû ve namazın bütün hareketlerinde kalbin hazır olmasıdır. Zira namazdan maksad, kalbi Allah Teâlâ'ya yöneltmek, tazim ve heybetle zikrini tazelemektir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Beni hatırlamak için namaz kıl.» peygamberimiz (s.a.s.) de buyurur ki: «Nice insanlar vardır ki, namazdan nasibleri yorgunluk ve sıkıntıdan başka bir şey değildir.» Bu, namazı beden kalıbıyla eda edip de kalbi gafil olan kimseler hakkındadır. Ve yine peygamberimiz buyurdu ki: «çok namaz kılanlar vardır ki, onlara namazdan hissesi, yansı, yahut onda biri yazılır.» yine peygamberimiz buyurdu ki: «Namazı-bir kimseye veda

eder gibi kıl» yani namazla kendi nefsine, isteklerine veda et. Belki Allah Teâlâ'dan başka ne var ise hepsine veda et, kendini tamamıyla, namaza ver. Bu sebebtendir ki Hz. Âişe (r.a.) buyurur ki: «Resûlüllah bizimle konuşurdu. Biz de onunla konuşurduk. Namaz vakti gelince, bizi hiç görmemiş ve tanımamış gibi olurdu. Bu, Allah Teâlâ'nın azametiyle gayet fazla meşgul olmasından ileri gelirdi» ve yine peygamber efendimiz buyurur ki: «Kalbin hazır olmadığı namaza Allah Teâlâ bakmaz.» İbrahim (a.s.) namaz kılarken kalbinin hışırtısı iki mil uzaktan duyulurdu. Hz. Ali (r.a.) namaza kalktığı zaman, azalarını bir titreme alırdı. Benzi değişirdi. Ve: «Yedi kat göklere ve yere arz ettiklerinde taşıyamadıklan emaneti eda etmek zamanı geldi» derdi.
Süfyan-ı Sevri der ki: «Namazı huşu ile kılmayanın namazı doğru olmaz.»- Hasan-ı Basrî (r.a.) der ki: «Namazı huşu içinde kılmayan, namazda kalbi hazır olmayan hakkında namazın ceza sebebi olması daha yakındır.» Muaz (r.a.) der ki: «Namazda kasden sağında, solunda kimler var diye bakanın namazı olmaz.» Her ne kadar Şafiî, Ebû Hanife ve âlimlerin çoğu: «Yalnız ilk tekbiri alırken kalb hazır olursa, namaz doğrudur» demişlerse de, bu fetvayı zaruret sebebiyle buyurmuşlardır. Zira insanlarda gaflet galib olduğu için bütün namazda kalbin hazır bulunması nadir olur. «Namaz doğru olur» dememelerinin manası: Kılıçtan kurtulur demektir. Fakat ahirete azık almaya layık olan, yalnız ilk tekbirde kalbi hazır olan kimsenin hali, hiç namaz kılmayan kimsenin halinden daha iyidir. Ancak daha kötü ol-
F. 8
r -1~
.1-

ıi.'v
m*M
g??&vr
114
KİMYÂ-YI SAADET
masından da korkulur. Zira hizmette gevşeklik ve tembellik gösteren kimse, bazan hiç hizmete gelmeyenden daha fazla muahaza ve cezaya maruz kalır. Bu sebepten Hasan-ı Basrî:
«Bu namaz cezaya daha yakındır» diyor. Belki hadiste gelmiştir ki: «Sahibini kötülükten ve günahtan korumayan namaz Allah'tan uzaklaşmaktan başka faydası olmaz» o halde, bu anlattıklarımızdan anlaşıldı ki, ruhu tamam olan namaz, kalbin hazır olduğu namazdır; yalnız ilk tekbirde kalbin hazır olduğu namazda ruhtan yalnız bir eser kalmıştır. O hayattan bir nefeslik cesed gibidir.
Bilmiş ol ki, namazla ilgili ilk şey ezandır. O halde ezanı duyunca, sana lâzım olan şudur: Kalbini namaza bağlamak, her ne işte bulunursan, ondan el çekip namazın hazırlığına girişmektir. Selef (geçmiş büyükler) böyle yapardı. Demirci ezanı duyunca, çekici havaya kaldımışsa vurmazdı. Ayakkabıcı iğneyi sokmuş ise çıkarmazdı. Bunlar hemen yerinden fırlayıp namazın hazırlığına başlardı. Zira ezan sesinden kıyamet gününün çağrısını hatırlarlardı. Ve şunu bilirlerdi ki, bu çağmanın fermanına itaat

için acele eden, kıyamet günündeki çağırışı ona ancak müjde olacaktır. Eğer bu çağmanın sesinden kalbinde neşe ve sevinç hasıl olmazsa, kıyamet günündeki nidadan da müjde ve sevinç bulamayacaktır.

TAHARETİN SIRRI

Beden ve elbisenin temizliği, sûreten ve şeklen temizlenmek içindir. Kalben temizlenmek ise, tevbe pişmanlık ve kötü huylardan uzaklaşmakla olur. Zira Allah Tâlâ'mn nazargâhı kalbtir ve namazın hakikatinin yeri kalbtir. Namazın suretinin yeri ise beden kalıbıdır.

AVRET YERİNİ ÖRTMEK

Avret yerini örtmek, zahir bedeninden çirkin olan şeyleri insanların gözünden örtmektir. Bunun bir de ruhu ve sırrı vardır ki, içinder ki çirkinlikleri Allah Teâlâ'nın nazarmdan örtmektir. Hiçbir şeyin Allah'a gizli olmadığı açıktır. O halde, kalbi çirkin vasıflardan temizlemek gerekir. Kalbin bunlardan temizlenmesi de tevbe edip yaptıklarına pişman olmak ve bir daha pişmanlık doğuran işleri işlememeğe azm ve kasd etmek ile olur. Hadiste: «Günahtan tevbe eden, günah işlemeyen gibidir» buyurulur. Eğer tevbe edemezsen, bari utanma, korku ve hayadan bir perde yap onunla kendini ört; kalbi kırık, boynu 'bükük ve utangaç olarak Allah Teâlâ'nın huzuruna dur. Tıpkı efendisinden kaçmış suçlu bir köle gibi ki, kalbi nedametle dolu, binlerce korku ve mahcubiyetle efendisinin huzuruna gelir. Gayet fazla utandığından başını yukarıya kaldıramıyor.

f gösteren ı ve ceza-
bir
İ duyun-f işte bu-
fcf (geç-I havaya , Bun-ı ezan lirlerdi ndeki ıkal-da

KIBLEYE DÖNMEK

Kıbleye dönmenin zahir manası, yüzünü bütün yönlerden dönde-rip tek yöne dönmektir. Hakikati ve ruhu ise, iki âlemde olan şeylerden yüz çevirip Allah Teâlâ'ya yönelmektir. Böylece sende tek cihetli-lik manası bulunur. Zahir kıble bir olduğu gibi, batın ve hakikî kıble de birdir. O da Allah Teâlâ'dır.

Düşünce vadisinde başıboş dolaşan kalb, yüzünü çeşitli yönlere döndüren kimse gibidir. Bu sebebtendir ki, peygamberimiz (s.a.s.) buyurur: Namaza durup o anda arzusu, kalbi ve yüzü Allah Teâlâ tarafında olan kimse, namazdan çıkınca, anadan doğmuş gibi temizlenmiş dönünce; namazı şeklen kılıp kalb yüzü Allah Teâlâ'dan dönünce, yani çeşitli düşüncelere yönelince, namazın hakikati batıl olur. Namazın ruhunun batıl olmasının ziyanı fazla olur. Zira zahir, batının kılıfı ve postudur. Mühim olan kılıf değil, kılıfın içinde bulunandır. Zira kılıfın kıymeti ve itibarı yoktur.

KIYAMIN SIRRI

Kıyamın açık manası, bir şahsın, Allah Teâla'nın huzurunda ayak üzere durup köle gibi başını önüne eğmektir. Onun sırrı ve gerçeği ise, kalbin bütün hareketlerden kesilip tazim ve inkisar (kırıklık) yoluyla hizmete bağlı kalmasıdır. O halde, bu durumda

şöyle olması gerekir: Mahşer günü Allah Teâla'nın huzurunda durmasını hatırlamalıdır. O gün bütün sırrı açığa vurulacak ve kendisine arz edilecektir. Açık olduğu malûmdur. Kalbinde olan ve olacak bütün işleri Allah Teâlâ görür ve bilir, ve onun zahirini de, batını da bilmektedir.
Fakat ne acayiptir ki, bir kimse namaz kılarken ona bir salih baksa, onun bütün azaları edep üzere, olup hiçbir tarafa bakmaz. «Namazda acele ediyor veya sağa sola bakıyor» derler, diye. Halbuki Allah Teâla'nın gizlileri bildiğini ve o anda ona baktığını da bildiği halde, ondan utanmaz, haya etmez.
Elinden asla hiçbir şey gelmeyen zavallı bir kuldan utanır, ve haya eder ve ona baktığı için güzel edep üzere olur da padişahların padişahı olan Allah Teâlâ'nın bakmasına aldırmıyor ve daha aşağı görüyor. Bundan daha büyük cahillik olur mu?
Bunun için Ebû Hüreyre (r.a.) peygamber efendimize: «Ya Re-sûlullah, "Allah'tan nasıl utanmak gerekir"» diye sorunca, Peygamr ber Efendimiz: «Kendi aile efradının işinden atandığın gibi Allah'tan da öylece utan» diye cevab verdi. Bu tazim ve haya sebebiyle sahabetlerden bazıları, namazda o kadar sakin olurdu ki, kuşlar bile onları cansız zannedip onlardan kaçmazlardı. Allah Teâla'nın azameti kimin kalbine yerleşirse ve onu hazır ve nazır bilirse, her tarafı bütün azaları namaz içinde ona huşu ve.hudû duyar.

Resûlüllah, s.a.s.) namazın içinde elini sakalına götüren bir kimseyi görünce: «Kalbinde hudû ve huşu olsaydı, eli edep üzere olur, âzası da kalbi gibi olurdu» buyurdu.
RÜKÛ VE SECDENİN SIRRI:
Rükû ve secdenin zahirinden maksad, beden iie tevazûdur. Bâtınından maksad ise Kalb ile tevazûdur. Zira azaların en şereflisi olan yüzü eşyanın en aşağısı olan toprağa koymakla aslının toprak olduğunu ve yine ona döneceğini hatırlar; gururu kırılır; acizliğini ve zavallılığını anlar.
Böylece her işte bir sırr-ı hakikat vardır ki> ondan gafil olan kimsenin yaptığı ibadetten nasibi, suret ve şeklin kendisi olur, başka bir şey olamaz.
KIRAAT VE RÜKÜNLERİN HAKİKATİ
- Malûm olsun ki, namazda okunan her kelimenin bilinmesi gerekli olan bir sıfatı vardır; o kelimeyi okuyan kimsenin o hakikati bilmesi çok önemlidir. Ancak böylece sözünde doğru olur.
Meselâ: «Allahû Ekber»: «Allah Teâlâ herşeyden büyüktür», demektir. Eğer bu kelimeden bu mânâyı anlamazsa, câhil olur. Bilir de fakat yanında Allah'tan daha büyük birşey var ise, o kimse sözünde sadık olmadığı için ona: «Sözün doğrudur, fakat sen yalancısın.» derler. Zira bir şeye, Allah'a olan itaatinden fazla itaat ederse, o, onun yanında Allah'tan büyük olur. O şeye daha fazla itaat etmiş demek olur. Nitekim Allah buyurur ki: «Kendi arzularını ilâh edinen kimseyi gördün mü?» (Câsiye sûresi, âyet: 23) «veccehtû vechiye» demenin mânâsı, kalbin yüzünü bütün dünyadan çevirdim ve Allah'a döndüm, demektir. Eğer bu zamanda

kalbi başka şeye yönelik ise, bu söz yalan olur. Allah Teâlâ ile yaptığı bu konuşma yalan olunca, tehlikesi ne derece olduğu anlaşılır. «Hanüen müslimen» deyince müslümanh-ğı iddia etmiş olur. Peygamber efendimiz buyurur ki: «Müslüman; müslümanlann elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir.» O halde, bu sözü söyleyen kimse, ya bilfiil bu sıfat üzere olmalıdır, yahut böyle olmaya azmetmelidir.
«Elhamdülillahi Rabbilâlemin» dediği zaman; Allah'ını nimetlerini kalben hatırlayıp tazelemeli, şükür sıfatı üzere olmalıdır. Zira «Elhamdülillah» şükür kelimesidir. Şükür de kalble olur. «îyyake na'-büdü» deyince, ihlâs hakikatini kalbinde yenilemelidir ve ihlâs sıfatı üzere olmalıdır. «Ihdi nassıratal müstakim» dediği zaman; tazarrû ve niyazı kalbinde tazeleyip kalbi bu sıfat üzere olmalıdır. Teşbih ve tehlüden okunan her kelimenin mânâsını bilip o sıfatı kalben yaşaması gerekir. Bunun açıklaması uzundur. Hulâsa, eğer namazdan ve
'**fâ%4

•kim-olur,
Bâtı-
,olan
; oldu-
Iveza-
ıkim-bir
ekli
sı
hut

namazın hakikatinden pay almak istiyorsan, anlattığımız gibi olmalısın. Yoksa mânâsız surete kanaat etmiş olursun.

KALBİ HAZIR BULUNDURMANIN ÇARESİ

Bilmiş ol ki, namazda kalbin gafleti iki sebebten ileri gelir: Biri zahir ile, biri de bâtın ile ilgilidir. Zahir ile ilgili olan gaflet, şöyle olur: Namazı öyle yerlerde kılar ki, orada gördüğü veya işittiği şeyler onun kalbini meşgul eder. Zira kalb, göze ve kulağa tabidir. Bunun çaresi namazı asla ses işitmiyecek yerde kılmaktır. Loş bir yerde ibadet, etmesi yahut ibadet ederken gözlerini hareketsiz tutması daha iyi olur. Abidlerin çoğu loş ve daracık yerde ibadet ederlerdi. Zira geniş yerde kalb dağınık olur. îbni Ömer (r.a.) namaz kılacağı zaman gözü takılıp meşgul olmaması için, kitabı, kılıcı ve yanında olan örtüleri önünden kaldırırdı. •

tkinci gaflet bâtınla alâkalıdır. Bu da, onun hatırına gelen düşüncelerdir. Bunları izâle etmek zordur. Bu da iki kısımdır:
- Biri, bir işi yapmamaktan doğan meşguliyettir. Bunun tedbiri, o işi bitirip ondan sonra namaz kılmaktu*. Bunun için peygamber efendimiz buyurur ki: «Namaz ile yemek hazır olunca, önce yemeği yeyi-niz» (Buharı - Müslim.) Ve eğer bir kimse ile söyleşmek istiyorsan onu söyleyip kalbini ondan boşaltacaksın.

Diğer kısmı; bir anda bitmeyen işlerin endişesi, yahut kalbi istilâ etmiş dağınık endişelerdir. Bundan kurtulmak zordur. Bunun ilâcı, kalbi zikir, Kur'an okumak ve bunların mânâsını tefekkür etmek gibi başka şeylerle meşgul etmektir. Bunlar, o endişeleri, tam hakim olmamışlar ise giderir. Eğer o işin arzusu kuvvetli olur da endişesi bu anlattıklarımızla giderilmezse, onun çaresi, müshil (ilâcı) içmektir. Ancak bu şekilde maddesi içerden sökülüp atılır. O müshil (üâc), bu endişeye sebeb olan şeyi terketmektir. Eğer terkedemezse, o endişeden asla kurtulamaz ve onun namazı kalbini konuşmalarıyla karışık olmamak mümkün değildir. O, şu kimse gibidir ki, bir ağacın altında oturur, serçeler uçar. Fakat hemen sonra yine gelirler. Bu durumda o kimse, onlardan tamamıyle kurtulmak istiyorsa, çaresi o ağacın altından başka bir yere taşınmaktır. Zira o ağacın altında kaldıkça onların gürültüsünden kurtulmak imkânı yoktur. Bunun gibi bir şeyin kuvvetli arzusu kalbe hakim olursa, ister istemez endişe ondan ayrılmaz. Bu sebebtendir ki, Resûlullah'a güzel bir elbise getirdiler. Onun güzel bir kemeri ve yaldızı vardı. Namaz içinde -gözleri ona takıldı. Hemen namazdan çıkıp o elbiseyi sahibine verdi ve eski elbisesini giydi. Bir defa da peygamberin nalinlerine yeni kayış bağlamışlardı. Namaz içinde gözü ona takıldı ve hoşuna gitti. Bunun için onu çıkarıp eskisini takmalarını emretti.
Hz. Talha (r.a.) hurmalığında namaza duruyor. Birden, hep hurmalık içinde uçup hiç dışarı çıkmayan bir kuş gördü. Kalbi onunla meşgul olup kaç rek'at kıldığını hatırlıyamadı. Sonra Peygamber efen-
-İİ-/VA

dimizin huzuruna geldi; kalbinden şikâyet etti. Ve bunun keffareti olarak hurmalığı fakirlere sadaka verdi. Selef (geçmiş büyükler) bunun gibi şeyleri çok yaparlardı ve kalbin ilâcı bu olduğunu anlamışlardı.
Hülâsa, namazdan önce Allah'ın zikri hakim olmazsa, namazın içinde de huzur olmaz. Kalb, namaz içinde, kendisine galib gelen düşünceden kurtulamaz. Namazı huzur-u kalb ile kılmak istiyorsa, namaza başlamadan önce kalbine ilâç yapıp onu boşaltması gerekir. Bu da dünya meşguliyetlerini üzerinden tamamıyla atıp dünyadan ihtiyaç kadariyle kanaat etmek ile olur. İhtiyaç miktarından maksadı da, ibadet yapma imkânını sağlamak olmalıdır. Hâl böyle olmayınca, kalb hazır olmaz. Ancak namazın bir kısmında hazır olur. O zaman nafile ekleyip kalbi hazır bulundurmak gerekir. Böylece, farzların noksanını tamamlamakla dört rek'at miktarında kalb huzuru sağlanmış olur.

CEMAATİN FAZİLETİ

Peygamber efendimiz buyurur ki: «Cemaatla kılınan bir rek'at namaz, yalnız basma kılman yirmi yedi rek'at namaz gibidir.» (Sahi-heyn) yine buyurur ki: «Yatsı namazını cemaatle kılan, gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur.» (Tirmizî) yine buyurur ki: «Kırk gün arka arkaya birinci tekbiri kaçırmadan cemaatla namaz

kılana, iki berât yazarlar: Biri nifaktan kurtulduğuna dair, diğeri de cehennemden kurtulduğuna dairdir.» (El-Beyhakî).
Bu sebebledir ki, Seleften biri birinci tekbire yetişmeseydi, üç gün kendisine taziye ederlerdi. Eğer cemaatı kaçırmış olsa, yedi gün taziye ederlerdi. Said Bin Müseyyeb diyor ki: «Elli Yıldır ki, ezanın sesini işitmeden önce camiye geliyorum.» Birçok âlimler diyor ki: Bir kimsenin özrü olmadan yalnız basma namaz kılması doğru değildir. O halde, cemaatı muhafaza etmek gerekir.

İMAMLIK VE İKTİDA ADABINI GÖZETMEK FARZDIR

Evvelâ cemaatın rızası olmadan imamlık yapmamalıdır. Cemaat, onu sevmiyorlarsa, istemiyorlarsa, imamlıktan sakınmalıdır.
İmamlık yapmasını istiyorlarsa, özür beyan edip reddetmemelidir. Zira imamlığın fazileti fazladır.
İmamlık yapan, beden ve elbise temizliğinde ihtiyatlı olmalıdır.
Vaktin evvelinde namaz kılmalıdır. Cemaatin çoğalması için namazı geciktirmemelıdır. Zira vaktin evvelinin fazileti, cemaatin çok olmasının faziletinden ziyadedir. Sahabe-i Kiramdan ikisi hazır olunca, üçüncüyü beklemezlerdi. Bir gün Resûlüllah cemaate geç kaldılar. Sahabe onu beklemeyip Abdurrahman bin Avf öne geçip namaz kıldırdı. Resûlüllah yetiştiği zaman bir rek'at kılmışlardı. Namaz bitince, Ashab-ı Kiram Peygamberin hatırına bir şey gelir diye korktular. Re-
[keffareti t) bu-jlar-
namazın dü-na-kir. Bu
ihti-dı da, (kalb ı nafile ı noksanı-i olur.
p rekat ı (Sahihin varı-
uç ;gün fezanın d: Bir
dir.
aat, eli-
.Re-

sûlüllah onları teselli etti: «Güzel yaptınız, her zaman böyle yapın»
buyurdu.
İmamlığı ihlasla yapmalıdır. Yani Allah rızası için yapmalıdır, ücret almamalıdır. Zira imamlık için ücret almak haramdır. (Bu hususta imamlar arasında ihtilâf vardır.) Saflar düzelmeden tekbir almamalıdır. Tekbirlerde sesini yükseltmemelidir. İmamlığın sevabını almak için imamlığa niyet etmelidir. Fakat imamlığa niyet etmezse, cemaatın namazı doğru olur. Fakat kendisi imamlık sevabını almaz.
Sesli okunan namazlarda, sesli okumalıdır. Rükû ve secdeyi hafif yapmalı, teşbihleri imam üç defadan fazla okumamalıdır.
Enes diyor ki:
. ' ,
«Hiç kimsenin namazı peygamber efendimizinki kadar kısa ve mükemmel olmazdı.» Namazı çabuk kılmaktaki gaye cemaatteki zayıf ve mühim işi olanları himaye içindir. Cemaat, imamın hareketini imamdan sonra yapmalıdır, beraber yapmamalıdır. Meselâ imamın alnı yere erişmeden cemaat secdeye varmamalıdır. İmam rûkü vaziyetine

varmadan cemaat rükû'a eğilmemelidir. İmama uymak böyle olur. Eğer bile bile imamdan önce rükû veya secde yaparsa mekruh olur.
Selâm verince, «Allahümme entes - Selâm ve Minkes - Selâm, Te-barekte yâ Zelcelal-i vel-ikram.»
Manası: Ya Rab! Selâm sensin. Selâm sendendir. Ey Celâl ve ikram sahibi sen ortaktan uzaksın; diyecek miktardan fazla oturmamalıdır. Sonra kalkıp yüzünü cemaat taraf ma çevirir ve dua eder. İmam dua etmeden cemaatın gitmesi mekruhtur.
CUM'A NAMAZININ FAZİLETİ
Cuma günü büyük bir gündür ve bütün imam ehlinin bayramıdır. Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: «Özürsüz olarak üç cuma namazını terkeden kimse, İslâm'ı terketmiştir ve kalbi günah pasıyla kararmıştır.» (Ahmed bin Hanbel ve sünen sahibleri) ve yine hadiste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ her cuma günü altmış bin kuluna cehennem ateşinden azad eder» ve yine peygamberimiz buyurur ki: «Her-gün zeval vaktinde cehennemi kızdırırlar. Zeval vaktinde namaz kılmayın. Yalnız cuma gününde namaz kılın ki, o gün cehennemi kızdırmazlar.» (Ebu Davud) ve yine buyurur ki: «Cuma gününde âhirete göçen kimseleri şehidler derecesine yazarlar, kabir azabından muhafaza ederler.»
CUMANIN ŞARTLARI
Diğer namazlarda şart olanlar, cuma namazında da şarttır. Bunlardan başka cuma namazına mahsus altı şart daha vardır:
Birinci şart: Vakittir. Cuma namazının selâmı, ikindi namazının vakti girdikten sonra verilirse, cuma namazı geçmiş olur. Onun
a#yı
p^Ttffe
120
KİMYA-Yi SAADET
üzerine öğle namazını tamamlasın. (Hanefilerce vakit çıktıktan sonra öğle namazını, cuma namazına bina etmek caiz değildir. Onu müstakil kaza kılmak gerekir.)
İkinci şart: Mekândır. Zira cuma namazını sahrada ve çadırlarda kılmak caiz değildir. Şehirde, yahut kırk âkil, baliğ ve müslüman bulunan bir köyde kılınması gerekir. Eğer, camide toplanmasalar bile caizdir. Yani cumanın şartı mevcuttur. (Bu Şafiîlere göredir.)
Dördüncü şart: Cemaattir. Zira zikir olunan kimseler her biri ayrı ayrı kılarsa olmaz. Fakat cuma namazının son rek'atına yetişirse cuma namazı tamam olur. Eğer son rek'ata yetişip cuma namazına iktida etmezse, öğle namazına niyet etsin.
Beşinci şart: Bir şehirde ondan başka cuma namazı kılınmamalı-dır. Zira bir şehirde bir cuma namazı kılmak gerekir, birden fazla caiz değildir. Ancak bir camiye sığmıyorlarsa, yahut sığmaları zor ise kı-lınabilir. Eğer bir yere sığmaları mümkün olduğu halde iki yerde kılarlarsa, hangisi iftitah tekbirini önce getirirse onların cuması sahih, olur, diğeri sahih değildir. (Hanefîlerce iki yerde kılmak caizdir. Bu da imam Muhammed'e göredir).
Altıncı şart: Şafiîlere göre namazdan önce iki hutbe okumaktır. Her iki hutbe de farzdır. İki hutbe arasında oturmak da farzdır. Hutbede ayakta durmak farzdır. Birinci hutbede dört farz vardır:

Biri, hamd'dir. «Elhamdülillah» demek kâfidir. İkincisi, peygamber efendimize salatû selâm getirmektir. «Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin» (Ya Rab! Muhammedin ve âlinin üzerine rahmet et,) demek kâfidir. Üçüncüsü, takva ile vasiyet etmektir. «Usi-küra bîtek vallahi» demek yetişir. Dördüncüsü, Kur'an-ı Azîm'den bir âyet okumaktır. İkinci hutbede de bunlar farzdır. Ancak Kur'an okumak yerine dua edilmesi gerekir. (Hanefîye göre farz olan yalnız Allah Teâlâ'yı zikir etmektir). Bundan sonra bil ki, cuma namazı, kadınlara, kölelere, çocuklara ve misafirlere farz değildir. Fazla çamur, yahut hadddinden fazla yağmur olursa veyahut mükellef hasta olursa, yahut ağır bir hastayı beklese ve ondan başka bekliyecek kimse olmazsa, cuma namazını terk etmek caizdir. Ancak öğle namazını, cuma namazından çıkıldıktan sonra kılmak gerekir.

tt*
I
1 a r?-

CUMANIN EDEBLERİ

On şey vardır ki, onlar edeb ve sünnettir. Onlara riayet etmek gerekir.

Birinci edeb: Perşembe gününden cuma namazına hazırlık yapıp ona lâzım olan işleri tedarik etmektir. Elbisesini temizlemek, ve ertesi gün zamanında namaza gidebilmek için işlerini bitirmek gibi. Perşembe günü ikindi namazından sonra boş oturup teşbih ve istiğfar ile meşgul olmak gibi. Zira bu zamanın "fazileti büyüktür ve cuma gü-
son-. Onu müs-
pçadırlarda îlüman bu-: bile câ-
her biri yetişir-
(namazına
namalı-ı fazla câ-
1 ise kili, yerde kı-sahih, Bu
[okumaktır, i Hut-: Biri, : efendi-tedin ve ;rah-«Usi-İ'den bir .
oku-Al-
:1a-fazla astayı
azını
İçıkıldık-
4. Asü: NAMAZ
22i
ıek ge-
ff yapıp
i ve er-
nünün aziz (kıymetli) saatine muadildir. Cum'a gecesi hanımıyla sohbet etmek sünnet olduğu rivayet edilmiştir. Tâ ki, cuma günü gusûl , abdesti almaları İcâb etsin.

İkinci edeb: Eğer camiye erken gidecekse sabah vaktinde erkek gusûlla meşgul olmalıdır. Eğer erken gitmiyecekse geciktirmek daha evlâdır. Peygamber efendimiz cuma günü gusûl etmeyi defalarca emretmişler. Hattâ bazı âlimler cuma günü gusûl etmeyi farz sanmışlardır. Medine-i münevvere halkı bir kimseye ağır konuşmak istediği zaman, «Cuma günü gusûl yapmayandan beterdir» derlerdi.

Cuma günü cünûb bulunan kimse cünubluk için gusûl ettikten sonra cum'a guslû niyetiyle bir miktar üzerine su dökmesi daha iyi olur. Ancak bir gusûlda ikisini de niyet etse, kifayet eder ve cuma guslû de hâsıl olur.
Üçüncü edeb: Süslü temiz ve güzel kıyafetle camiye gelmektir. Temizlik; uzamış saçlarım, kıllarını traş etmek, tırnağını kesmek ve bıyığını almakla olur. Eğer daha önce hamama gitmiş, bunları yapmış ise, yetişir. Süslenmek; beyaz elbise giymek; zira Allah Teâlâ elbiseler içinde beyazı daha fazla sever. Güzel kokular sürünmekle olur. Bunu camiye ve namaza hürmet için; yahut kötü koku nedeni ile kimseye eziyet vermiyeyim diye, ya da gıybet konusu olmasın diye yapmalıdır.
Dördüncü edeb: Camiye erken gitmektir. Zira camiye erken gitmenin fazileti büyüktür. Eskiden cuma namazına sabahleyin mumla giderlerdi. Yollarda insan kalabalığından meydana gelen izdihamdan camiye gitmek zor olurdu. Bir defa ibni Mesûd camiye vardığında üç kişinin kendisinden önce geldiğini görünce, kendi nefsini kınadı ve: ««Sen dördüncü derecede olursan, halin nice olur» dedi.
Rivayet ederler ki, İslâm'da meydana gelen ilk bid'at bu sünnetin kalkmasıdır. Hıristiyanlar ve yahûdiier, cumartesi ve pazar günleri zamanında kiliseye ve havraya giderlerken, müslümanlar, kendi günleri olan cuma gününde kusur ederlerse, halleri ne olacaktır?
Peygamber efendimiz buyurur ki: «Cuma günü ilk saatte camiye gelen bir deve kurban etmiş gibi olur. İkinci saatte gelen, bir sığır kurban etmiş olur. Üçüncü saatte gelen bir koyun kurban etmiş gibi olur. Dördüncü saatte gelen bir tavuk kesip sadaka vermiş gibi olur. Beşinci saatte gelen bir yumurta sadaka vermiş gibi olur. Hatip minbere çıkınca, melekler bu faziletin sevabını yazdıkları sahifeleri kapatıp hutbe dinlemeğe koyulurlar. Bundan sonra gelen, namazın faziletinden başka bir şey bulamaz.»
Beşinci edeb: Geç geldiği takdirde cemaatın omuzlan üstünden atlayıp ileri geçmemelidir. Zira hadiste gelmiştir ki: «Böyle yapan kimseyi, kıyamet gününde köprü yaparlar, insanlar onun üzerine basarak geçerler.» Peygamber efendimiz cemaatın üzerinden. atlayan birini gördü. Namazdan çıktıktan, sonra ona: «Sen niçin cuma namazını kılmadın.» dedi. O kimse: «Ya Resûlüllah sizinle beraber idim.» dedi. Peygamber efendimiz: «Cemaatın üstünden atladığını gördüm.» buyurdu. Yani böyle yapan kimseye asla sevap hâsıl olmaz, namaz
ç?

kılmamış gibi olur. Ancak birinci safta boşluk var ise, geçebilir. Çünkü safta boş yer bırakmakla onlar hatâ yapmışlardır.
Altıncı edeb: Namaz kılan kimsenin önünden geçmemektir. Oturduğu zaman bir duvara yahut sütuna yakın oturmalıdır. Tâ ki bir kimse, önünden geçmeye imkân bulmasın. Zira namaz kılanın önünden geçmek yasaklanmıştır. Hadîste gelmiştir ki: «Namaz kılmakta olanın önünden geçmektense, insanın toz - kül olup onu rüzgârların savurması kendisi için daha hayırlıdır.»

Yedinci edeb: Birinci safta yer almaya çalışmalıdır. Birinci safta yer olmazsa, ne kadar ona yakın olursan o kadar iyidir. Zira onun fazileti büyüktür. Ancak birinci safta, ipek elbise giyen askerler olursa, yanut hatibin siyah elbisesi ipekten olursa, yahut kılıcı altınlı olursa ya da başka bir günah bulunursa, o zaman ne kadar uzak olursa o kadar iyidir. Zira günah bulunan yerde oturmak caiz değildir.
Sekizinci edeb: Hatip minbere çıkınca, konuşmamalıdır. Müezzinin okuduğu ezam tekrar etmekle meşgul olmalıdır. Müezzin ezanı bitirdikten sonra da hutbeyi dinlemekle meşgul olmalıdır. Bir kimseye bir söz söylemek isterse, işaret etmelidir, «sus» dememelidir. Zira Peygamber efendimiz buyurur ki:
«Hutbe okunurken, bir kimse, bir kimseye "sus", yahut "dinle!" demesi yakışıksızdır ve cuması, cuma olmaz.»
Hatipten uzak olup hutbeyi duymasa bile yine susması gerekir. Konuşulan yerde oturmamalıdır. Hatib hutbede iken tahiyyet-i mes-cid hariç hiçbir namaz kılmamalıdır. (Hanefîlerce onu bile kılmamalı-dır.)
Dokuzuncu edeb: Namazı bitirdikten sonra yedi kerre Fatiha, yedi ihlâs ve yedi kerre «Eûzüleri» okumalıdır. Zira hadis gelmiştir ki: Bunları okuyan gelecek cumaya kadar şeytanın şerrinden korunmuş olur. Sonra bu duayı okumalıdır. «Allahümme ya Ganiyyü, ya Hami-du; Ya Mübdiu, ya Müidu, Ya Rahimu, Ya Vedûdu ignini bî helâlike an haramike!» Bu duayı okuyan ummadığı yerden rızık bulur. İnsanlara muhtaç olmaz. (Bu duanın mânâsı şudur: Ey dünyada ve âhi-rette yaratıcı, merhametli, sevgili ve ganî Allahım, helâlinden bize n-zık ihsan eyle, harama muhtaç eyleme, fazlınla bizi senden gayriye muhtaç eyleme) sonra altı rek'at namaz kılmalıdır. Zira Resûlüllah (s.a.v.) tan böyle rivayet olunmuştur.
Onuncu edeb: İkindi namazına kadar camide durmaktır. Akşam namazına kadar durması daha faziletlidir. Rivayet etmişler ki, cuma günü camide bu kadar durmanın sevabı, hac ve umre sevabı kadar olur. Eğer camide bekliyemeyip evine giderse, bari Allah Teâlâ'nın zikrinden gafil kalmasın ki, cuma günündeki eşref saati gafletle geçirip onun faziletinden mahrum kalmasın.
II
ilir. Çün-
to. Otur-fTâ ki bir önün-i kılmakta garların
ıci safta nunfâ-' olursa, ı olursa loka-
f Müezzi-. ezam
Ur. Zira ("dinle!"
ı gerekir, t-i mes-ılı-
4. Asıl: NAMAZ
123
i cuma
f kadar
lâ'nın
CUMA GÜNÜNÜN FAZİLETLERİ
Cuma gününde yedi fazilet aramalıdır:
1 — Sabahleyin ilim meclisinde bulunmalıdır. Hikâye anlatanların meclisinden uzak olmalıdır. - Sözleri, dünyaya meyli

ve rağbeti azaltıp âhirete çağıranların meclisinde bulunmalıdır. Böyle ilim meclisinde bulunmak, bin rek'at namazdan daha faziletli olduğu rivayet edilmiştir.
2 — Cuma gününde bir eşref saat vardır ki, «O saatte kıın ne isterse verilir» (Tirmizî, Namaz bahsi hadîs numarası 490) diye hadîs vardır. O saatin, güneş doğarken mi, zeval vakti mi, güneş batarken mi, hatib minberde iken mi, ezan vakti mi, namaza dururken mi, ikindi vakti mi, diye ihtilâf etmişler. Doğrusu budur ki: O vakit belli değildir, mübhemdir, Kadir gecesi gibi. O halde, cuma günü sabahtan akşama kadar bu saati beklemek ve hiçbir vakti zikirsiz ibâdetsiz geçirmemelidir.
3 — Cuma gününde Peygamber efendimize çok salavat getirmelidir. Zira Peygamberimiz buyurur ki: «Cuma günü bana seksen kerre salâvat getiren kimsenin, seksen yıllık günahı affedilir. «Ya Resû-iüllah, sana nasıl salavat getirelim.» dediler. Şöyle deyin buyurdu:
«Allahümme salli alâ Muhammedin ve âlâ âli Muhammedin Salatan tekûnu leke rfdaen ve Lî hakini edaen va'tihil - Vesile Vel - Ma-kamel - Mahmud ellezi va'dettehü ve eczihi anna mâ nüve ehluhu veczihi efdele Mâ Cezeyte nebiyyen ân ümmetini ve Salli alâ Cemii ihvanihi Minennebiyyine ves - Şalinin. Yâ Erhamer - Rahimin!» (Mânâsı; Allahım, rızan üzere ve Resulün hakkını edâ üzre ona ve âline salatu selâm ver. Ona cennet-i A'lâda vadettiğin makam-ı mahmud'u ver. Bizden Resule lâyık olduğu bedelleri ver. Diğer peygamberlere, ümmetinden verilen bedellerden daha üstün bir bedel ver. Peygamber ve salihlerden olan arkadaşlarına salat et. Ey rahmet edenlerin rahmet edicisi.')- Rivayet edilir ki, yedi cuma bu duayı yedi defa okuyan kimse, mutlaka peygamberin şefaatina nail olacak. Eğer yalnız «Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin» derse, yine yetişir.
4 — Bugün çok Kur'an okumalıdır. Özellikle, «Kehf» sûresini okumalıdır. Zira onun fazileti hakkında çok hadîsler ve ahbar gelmiştir. Eski abidler, cuma günü bin İhlâs okumak, bin Salâvat getirmek ve bin kerre de; «Sübhanellahi vel-Hamdulillahi ve lâilâhe illellah vel-lahu ekber.» demeyi âdet edinmişlerdi.
5 — Bugün çok namaz kılmalıdır. -Hadiste gelmiştir ki, kim cuma günü camiye gidip ve hemen dört rek'at namaz kılar, her rek'atta elli İhlâs okursa, cennette yerini görmeden dünyadan ayrılmayacaktır.
Cuma günü dört rek'at namaz kılıp her rek'atında şu dört sûreden birini okumak sünnettir: Kehf sûresi, Taha sûresi, Mülk sûresi,

Yasin süresidir. Bunları okuyamazsâ, Secde sûresini, Lokman sûresini, Dûhan sûresini okumalıdır.
İbni Abbas (r.a.) her cum'a günü Teşbih namazı kılardı. Teşbih namazı, bilinen bir namazdır.
Dileyenler için cuma günü zeval vaktine kadar nafile namazlarla meşgul olmak ve cuma namazından sonra ikindi namazına kadar ilim meclisinde hazır bulunmak, sonra da akşama kadar istiğfar ve teşbihle meşgul olmak daha evlâdır.

6 — Cuma günü sadakasız geçirmemelidir. İsterse bir ekmek parçası olsun. Zira cuma günü verilen sadakanın sevabı fazladır. Hutbe zamanında bir şeyi istiyeni menetmek lâzımdır. Ona o anda bir şey vermek mekruhtur.
7 — Haftada bir günü, yani cuma gününü âhirete tahsis etmelidir. Bugünün tamamında hayır işlerle meşgul olmalı, dünya işlerini bir tarafa atmalıdır. Enes (r.a.) diyor ki: «Namaz kılınınca, yeryüzüne dağilmız ve Allah'ın fadlını arayınız.» (Cuma sûresi, âyet: 10) âyeti kerîmesinin mânâsı, dünyevî kazanç değildir. Belki ilim öğrenmek, kardeşleri ziyaret etmek, hastaların hâlini sormak, cenazeyi uğurlamak ve bunun gibi şeyler ^emektir.
MESELE
Namaz için gerekli önemli şeyler anlatıldı. Diğer hususlar ihtiyaç duyulunca, ehlinden sormak gerekir. Zira bu kitap bütün teferruatı anlatmaya müsait değildir. Ancak namaz niyetinde vâki olan vesvese çok kerre vâki olduğundan ona biraz işaret edelim.
Bil ki, vesvese, aklında bir nevî noksanlık olan yahut sevda (lenf) hastalığı olan veyahut şeriati bilmeyip niyetin mânâsını bilmeyen kimselerde olur. Niyet, Allah Teâlâ'mn emrini yerine getirmek için seni Kıbleye yöneltip ayak üzerinde tutan bir arzudur. Sana, «Filân âlim geliyor, ona hürmeten ayağa kalk.» deseler, sen, «Niyet ettim filân âlimin ilminden ötürü ve filân kimsenin emrinden ötürü ayağa kalkmaya.» demezsin. Belki hemen ayağa kalkıp ona saygı gösterirsin. O halde niyet, kalp diliyle yahut zahir dille söylemeksizin kalbine doğan istektir. Kalb lisanı ile olan söylemeye «nefs sözü» denir, niyet denmez. Niyet ayakta durmana sebeb olan istektir. Ancak şu var ki, emir neye olmuştur? Onu bilmek lâzımdır. Öğle namazına mı, yahut ikindi namazına mı? Kalb, bu dereceden çıkmadan «Allâhû Ekbero demek niyete yetişir. Şöyle ki, «eda» mânâsı, farz mânâsı ve öğle namazı mânâsı defaten kalbine gelir.
Belki zikir olunan mânalar birbiri ardısıra akla geir. Fakat birbirlerine yakın olmakla hepsi birden akla gelir gibi görünüyor. Bu kadar da kâfidir. Zira bir kimse sana; «Öğle namazının farzını kıldın mı?» derse, «evet» diye cevap verirsin. «Evet» dediğin anda bu mânâlar hepsi senin kalbinde hâsıl olur. Nihayet ayrı ayrı olmaz. O hal-

esı-sbih
ila [ilim ı teş-
de senin kendi nefsinde olan hatırlaman, o kimsenin sözü mesabesinde olur. «Allahû Ekber» kelimesi de «evet» demek mesabesinde olur. Bu anlattıklarımızdan fazla dikkat ve kendini zorlama, namaz kılanın kalbini dağıtır ve namazı karıştırır. O halde, uygun olan istekle yapmak, sert dikkat göstermemektir. Bu derece niyet sağlandıktan sonra ne şekilde olursa olsun, namaz doğru olur. Zira namaz da diğer işler gibidir. Bunun için Peygamber efendimiz ve Sahabe-i Kiram zamanında hiç kimseye niyet vesvesesi olmazdı. Zira onlar niyet işinin kolay olduğunu

anlamışlardı. Bunu bu şekilde bilmemek koyu bir cahillikten ileri gelir.
neli-
ıtıyaç uatı ivese
BEŞİNCİ ASIL ZEKÂT
Bil ki, zekât İslâm'ın şartlarından biridir. Peygamber efendimiz (s.a.s.) buyurur ki: «İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir: "Lâilâhe illallah" kelimesi, namaz, zekât, Ramazan orucu, hac» (Buharı - Müslim, îbni Ömerden.) Hadiste gelmiştir ki: «Bir kimsenin altın ve gümüşü olup onların zekâtını vermezse; kıyamet gününde bunlar birer kızgın şiş olup göğsünden çıkacak. Dört ayaklı hayvanlara mâlik olup zekâtını vermezse, kıyamet günü onları ona musallat ederler. Kimi boynuzu ile vuracak, kimi ayaklarıyla çiğneyecek. Hepsi çiğneyip geçtikten sonra, ilk geçen geri dönecek ve tekrar çiğneyecekler. Bu iş. halkın hesabı bitinceye kadar devam edecek.» Bu hadis sahihtir. Sahih-i Buharî'de zikir edilir. O halde mal sahibi olanların zekâtı bilmeleri lâzımdır.
I bir-
tma-
zekAtın çeşîtlerî ve şartları
Altı çeşit şeyde zekât farzdır.
1 — Dört ayaklı hayvanların zekâtı
Bunlar da ,deve, sığır ve koyundur. At, eşek ve diğer hayvanlarda zekât yoktur. (Hanefîlerce atın, bazı şartlarla zekâtı vardır). Bu zekât dört şartla farz olur:
Birinci şart: Masrafı çok olmamalı, otlakta otlamahdır. Eğer yılı nekseriyetinde yem verip masraf sayılacak durum olursa, zekâtı kalkar.
ikinci şart: Bir yıl boyunca mâlikinin mülkiyetinde kalmalıdır, Eğer sene içinde mülkiyetinden çıkarsa, zekât kalkar. Fakat malın nesli ve yavrusu sene sonunda meydana gelirse, aslına bağlı olarak zekâta dahil olur.
Üçüncü şart: Mal sahibi o mal, ile zengin sayılmalı ve mal onun tasarrufunda olmalıdır. Eğer malı kaybederse, yahut bir zâlim elin-

den gasp yoluyla almış olsa, onun üzerine zekât farz olmaz. Ancak bütün hâsıl olan faydasıyla tasarrufuna dönerse, o zaman geçmiş zamanın zekâtı farz olur. Eğer bir kimsenin mevcucJ malı, borcu kadar dahi olsa, sahih olan ona zekât farz olmaz. Zira hûkikatta zengin değil, fakirdir.
Dördüncü şart: Malı nisaba erişip onunla zengin sayılmalıdır. Zira az malla zenginlik hâsıl olmaz.
Deve beş âdet olmayınca onda zekât farz olmaz. Beş devede bir koyun farz olur. On devede iki koyun, onbeş devede üç koyun, yirmi devede dört koyun farz olur. Koyun bir yaşından aşağı olmamalıdır. Yirmibeş devede bir yaşında bir dişi deve vermek farz olur. Dişi yok ise, iki yaşındaki erkek onun yerini tutar. Sonra otuz altıya varıncaya kadar bir şey vermez. Otuz altı da iki yaşında bir dişi

deve farz olur. Ku-k altıda üç yaşında bir dişi deve farz olur. Yetmiş altı devede iki yaşında iki dişi deve farz olur. Doksan birde dört yaşında iki dişi deve farz olur. Yüzyirmi birde iki yaşında üç dişi deve farz olur. Bu hesaptan sonra bir karar tutar, her elli devede üç yaşında bir dişi deve, kırk devede iki yaşında bir dişi deve farz olur. (Hanefîlerce yüzyirmi deveden sonra yenilenir: Her beş devede bir koyun farz olur. Yüz-kırk beşe varıncaya kadar. Yüzkırk beşte iki yaşına girmiş bir dişi deve ile dört yaşma girmiş iki dişi deve farz olur. Ondan sonra yenilenir: Her beş devede bir koyun farz olur. Yirmi beşte iki yaşma girmiş bir dişi deve farz olur. Bu şekilde gider).

Sığırda zekâtın tafsilâtı şöyledir: Otuza varıncaya kadar, zekât farz olmaz. Otuza ulaşınca, bir yasında bir dana farz olur. Kırk sığırda iki yaşında bir dana ve her otuzda, bir yaşında bir dana farz olur.

Koyunun zekâtı ise şöyledir: Kırk koyunda bir koyun, yüzyirmi birde iki koyun; iki yüz bir koyunda üç.koyun; dört yüz koyunda dört koyun verilir. Bu şekilde karar tutar: Her yüz koyunda bir koyun farz olur. Koyun verilir ise bir yaşından eksik olmamalıdır. Keçi veriliyor ise, iki yaşmdan eksik olmamalıdır. Daha önce de geçtiği gibi. îki kimsenin koyunları kanşık olsa ve herbiri zekât ehli olsa, yani biri kâfir veyahut mükateb (efendisine bir miktar para vermek şartıyla âzad edilecek köle) olmasa, eğer ikisinin kırk koyunu varsa, herbirine yarım koyun zekât farz olur. Eğer ikisinin yüz yirmi koyunu olsa, yine bir koyun yetişir. Yüzyirmi bir olmadıkça. (Hanefîlerce karışık olan olmayanla beraberdir. Hatta iki kimsenin kırk koyunu olsa, hiç birine zekât farz olmaz.)

2 — Üşür zekâtı

Sekizyüz menn (*) buğdayı, yahut arpası, yahut hurması, yahut üzümü veya bunlardan başka bir insan topluluğuna zahire ve gıda olabilen maddelerden meselâ: Nohut, pirinç, bakla ve benzerleri

(*) Menn bir ağırlık ölçüsüdür ve yaklaşık olarak 2 kg. dır.

Ancak
geçmiş
'cu ka-
ı zengin
Zi-
de bir , yirmi
alıdır, yok
ivarınca-farz i devede | iki dişi ir. Bu | dişi de-| yüzyir-ır.
Yüz-dişide-ilenir: niş bir
ı zekât ğırda
yirmi ıdört ıfarz Jiyor
ıflr ad ı ya-^ yine
[olan [biri-
yağı-leri

gibi bu miktara sahib olan kimseye üşür farzdır. Zahire olarak kullanılmayan ceviz, pamuk, keten ve diğer meyvalar gibi maddelerde üşür farz değildir. (Hanefîlere göre odundan, otluktan

ve kamıştan başka, yerden çıkan her şeyde üşür farzdır ve azı çoğu birdir). Bir kimsenin dörtyüz menn buğdayı ve dörtyüz menn arpası olsa, üşür farz olmaz. Zira her cins nisaba erişmemiştir. Zira nisab bir cinsten olmalıdır. Eğer akar su ile suvarılmayıp çekilen su ile suvarılırsa yirmide bir farz olur. Fakirlere, taze üzüm ve taze hurma zekâtını taze üzüm ve taze hurmadan değil belki kuru üzüm ve kuru hurmadan vermeli. Ancak kurutulamayan üzüm ve hurmadan taze olarak verilebilir. Üzüm ve hurma sulanınca; buğday ve arpa taneleri sertleşin-ce, tasarruf etmemelidir. Belki başta, ondan fakirlerin hissesi ne kadar olduğunu bilmek gerekir. Miktarı bilindikten sonra hepsinde tasarruf etmek caiz olur.

3 — Altın ve gümüş zekâtı

îkiyüz dirhem gümüşte yıl sonunda beş dirhem gümüş farz olur. Yirmi miskal altında yarım miskal altın farz olur. Hülâsa herbirinde kırkta bir farz olur.1 Ne kadar artarsa, bu hesaba göre olur. Döküm ve külçe altın ve eşyalarında; kılıç ve divitte olan altın ve gümüşte; ve hülâsa kullanılması haram olan her türlü altın ve gümüşte zekât farz olur. Erkek ve kadınlara kullanılması caiz olan ziynetlerde zekât farz değildir. (Hanefîde farzdır). Başkasının zimmetinde olan, fakat istenildiği zaman tahsil edilebilen altın ve gümüşte zekât farzdır. (Ha-nefîye göre istenildiği zaman tahsili mümkün olsun, olmasın zekât farzdır.)

.

•

4 — Ticaret malının zekâtı

Yirmi miskal altınlık bir eşyayı ticaret niyetiyle satın alan bir tacir, üzerinden yıl geçtikten sonra nakit zekâtı gibi zekât farz olur, sene içerisinde kazandıkları sene sonunda hesaba katılır. Sene sonunda malının kıymetini bilmelidir. Eğer sermaye altın yahut gümüş ise, zekâtı da ondan vermelidir. Eğer bir metâı ile ticaret niyetiyle bir şey satın almak istese, onu satın almadıkça senenin başlangıcı başlamaz.

5 _ Fitre zekâtı

Ramazan Bayramı gecesi, bayram günü kendisinin ve aile efradının yiyeceğinden; ev, elbise ve diğer zarurî ihtiyaçlardan başka bir şeye malik olan her müslümana yediği şeyin cinsinden fakirlere bir sa' vermesi farz olur. (Hanefîye göre, zekât nisabına malik olmadıkça Fıtır sadakası vacib olmaz). Kendisi arpa ekmeği yiyorsa, buğday vermek caizdir. Hangi cinsten yiyorsa, o cinsin iyisinden vermelidir. (Hanefîye göre, buğday ve üzümden yarım sa'; arpa ve hurmadan bir sa' vermek vâcibtir. Vücib olan yediği şeyin orta kalitesini vermektir.)

* 41

'wm

olan

«.

amel eder.

e

£** ki-

;olan
ailenin). Ka-
ıfit-
nda
,ya-
et-
ı niyet
; câ-
güdir.
zan
acele
t fakir
ıolur-
neal-iverir-
irler .ze-

varsa, daha fazla yoksa, veya gömleği var, tülbendi yoksa; yahud tülbendi var, gömleği yoksa, yahud âlet ile kazanç sağhyabilir; fakat âlet yoksa, yahud ilim talebesi olup çalıştığı takdirde okumaktan geri kalacaksa, fakir sayılır. Böyle fakir az bulunur. Ancak böyle çocuklar vardır. O halde çare, çoluk çocuk sahibi bir fakir bulunup fakirler için tayin ettiği hisseyi ona teslim etmektir.

2 — Miskin- olanlardır. Miskin; masrafı, gelirinden fazla olan kimsedir. Bir kimsenin evi, elbisesi de olsa, fakat kazancı bir yıllık ihtiyacını karşılamıyorsa, ona bir yıllık ihtiyacını vermek caizdir. Ev eşyasına sahip ise de nafakaya muhtaç olan kimse miskindir. Ama ihtiyacmdan fazla eşyaya sahip ise miskin sayılmaz.

3— Zekâtı toplayıp fakirlere dağıtan kimselerdir. Bunlara «aşir» denir.

4 — Müellefe olanlardır. Bunlar, imana gelen fakat henüz İman kalblerinde kararlaşmayanlardır. Bunlara mal vermekle başkaları da İslâm'a rağbet eder.

5 — Mükâtebdir. Mükâteb; bir veya iki taksitte efendisine kıymetini vermek şartıyla nefsini satm almış kimselerdir.

6 — Borçlu fakirlerdir. Ancak bir günah sebebiyle borçlanmış olmayacak, yahud zengindir, fakat bir fitneyi önleyen bir iş için borçlanmış olacak.

7 — Divanda ulufesi olmayan gazilerdir. Bunlar zengin bile olsa, yol masrafları görmek için, onlara zekât verilir.

8 — Yol azığı olmayan yolculardır. Yahud kendi şehrinden bir yere gitmek için yolculuk malzemelerine sahip olmayan kimselerdir. Bunlara, yol azığı, ve kiralarına yetecek kadar (zekât) verilir. Ben fakirim yahud miskinim diyen kimse, yalan söylediği bilinmedikçe, sö-eüne itibar etmek caizdir. Ancak yolcu ve gazi sefere ve gazaya (harbe) gitmezlerse, onlara verilen zekât geri alınmalıdır. Diğer sınıfları, güvenilir kimselere sorup öğrenmek lâzımdır. (Hanefîye göre bunlardan hangisine zekât verilirse, verilen miktar onu zengin yapmadıkça, caizdir.)

ZEKÂT VERMENİN SIRLARI

Malûm olsun ki, nasıl ki, namazın sureti ve hakikati vardır. Zekâtın da öylece sureti ve hakikati vardır. Zekâtın sır ve hakikatini bilmeyen kimsenin zekâtı ruhsuz bir suret gibidir. Zekâtın sırrı üç şeydir:
Birinci sır: tnsanlar, Allah'ı sevmekle memurdurlar. Allah'ı sevdiğini iddia etmeyen hiçbir mü'min yoktur. Hattâ insanlar, Allah'tan başka hiçbir şeyi sevmemekle de memurdur. Nitekim âyette buyurulur ki: «De ki, eğer babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, kanlarınız, akrabalarınız, uğruna kavga ettiğiniz mallarınız, kazançlı olmamasından korktuğunuz ticaretleriniz, beğendiğiniz ve rahat oturduğunuz
' F. 9
*ri^' -"--,"7 İÜ ^P?!.....'".....

Elif:

1 1 Ü-
İÜ!
İSO
KİMYA-Yi SAADET
evleriniz; Allah'tan, Resulünden ve onun yolunda cihâd etmekten, sizin için daha kıymetli ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah, haddi aşanları hidâyete kavuşturmaz.» (Et- Tevbe sûresi, âyet: 24) Allah'ı herşeyden daha çok sevdiğini iddia etmeyen ve gerçekte de böyle olduğuna inanmayan kimse yoktur. O halde, insanın sevdiği şeylerden biri de malıdır. Bunun için o, malını vermesiyle deneniyor ve ona deniyor ki: Eğer iddianda doğru isen, Allah'ın sevgisinde dereceni anlaman için sevgilini (malını) feda et. Bu sırrı bilenler üç tabakadır:
1 — Sıddîklar tabakasıdır: Onlar, bütün mallarını feda ettiler ve «fkiyüz dirhemden beş dirhem vermek bahiUerin işidir. Bize vâcib olan Allah'ın yoluna tamamım feda etmektir.» deyip bütün mallarım feda ettiler. Nitekim Hz. Ebubekir-Es-Sıddîk (r.a.) bütün malını sadaka olarak dağıtmak üzere peygambere getirdi. Peygamber efendimiz: «Ev-dekilere ne bıraktın?» diye sorunca «Allah- ve Resulünü bıraktım.» diye cevap verdi.
. Hz. Ömer ise, malının yarısını getirdi. «Evdekilere ne bıraktın?» deyince, Hz. Ömer, «Bir bu kadar alı koydum.» diye cevap verdi. Peygamber buyurdu ki: «Aranızdaki fark, sözleriniz arasındaki fark gibidir.»
2 — Salihler ve dindarlar tabakasıdır: Bunlar mallarının tamamını harcamadılar ve buna cesaret edemediler. Belki mallarım saklayıp fakirlerin ihtiyaçlı zamanını ve hayırlı işleri beklediler. Kendilerini fakirlerle bir tuttular. Yalnız zekât miktarıyla yetinmediler. Kendilerine müracaat eden fakirleri, aile efradıyla bir tuttular.
3 — İyi insanlar tabakasıdır: Bunlar, ikiyüz dirhemde beş dirhem verirler, daha fazlasını yapamazlar, yalnız farzla iktifa ederler. Fakat Allah'ın emrini vaktinde ve severek yerine getirirler. Zekâtı vermekle fakirlere minnet etmezler. Bu zikir edilen derecelerin en aşa-ğısıdır. Zira Allah'ın ikiyüz dirhem verdiği

kimse, onun emriyle beş dirhem sadaka vermekte gevşeklik yaparsa, o kimsenin Allah'ın dostluğundan asla payı yoktur. Eğer farz olandan fazla vermezse, dostluğu gayet zayıf olur. Allah'ın bahil dostlarından olur.

İkinci sır: Kalbi, kendisi için pislik gibi olan bahillik ve cimrilikten temizlemektir. Zira zahiri necaset, Hakk'ın huzuruna varmağa engel olduğu gibi, bahillik de Allah'ın huzuruna yaklaşmağa liyakat kazanmağa mânidir. Kalb, bahillik necasetinden ancak mal harcamakla temizlenir. Bu itibarla zekât; içerisinde pislik yıkanan bir su gibidir. Bunun için, peygamber ve ehl-i beytinin mevki ve makamlarını insanların mallarının kirinden korumak için, onlara zekât vermek caiz değildir.

Üçüncü sır: Nimete şükür etmektir. Zira mal, mü'min için hem dünya hem de âhiret rahatına sebeb olan bir nimettir. Namaz, oruç ve hac; beden nimetlerinin şükrü olduğu gibi, zekât da, mal nimetinin şükrüdür. O halde, bu nimetle kendini zengin ve kimseye muhtaç olmadığım görünce, fakir ve muhtaç bir müslümanı gördüğü zaman, lekten, bek-

tevbe sûre-aıeyen ve insa-siyle h'ın sev-ı sırrı bi»

1 ve ı olan

feda 10la-«Ev-n.» di-

ı?»

di. Pey-

ı tama-sak-

:. Kendile-ler. Ken-

! beş dir-i ederler.

Zekâtı ı en aşa-jyle beş

ı dost-[dostlu-

i

İcimrilüt-

«Bu da benim gibi Allah'ın kuludur. Beni ona değil, onu bana muhtaç eden Allah'a şükürler olsun. Madem ki, maksad beni denemektir, ona şefkat ve merhamet etmeliyim. Bu hususta kusur yaparsam, Allah beni onun gibi, onu da benim gibi yapar.» demek suretiyle nefsine nasihat etmelidir.

0 halde, herkes zekâtın bu sırlarını bilmelidir. Böylece insanın ibâdeti; mânâsız şekil ve hakikatsiz suret olmaktan kurtulur.

ZEKÂT VERMENİN EDEBLERİ

İbâdetin zinde olmasını, ruhsuz ve mânâsız olmamasını ve sevabının fazla olmasını arzu eden kimse, şu yedi hususa dikkat etmelidir:

Birinci husus: Zekât vermekte acele edip farz olmadan evvel sene içerisinde vermektir. Bunun üç faydası vardır:

1 — İbâdette rağbet eseri zahir olur. Zira farz olduktan sonra vermek zarurîdir. Zira vermezse, cezalanır. O halde, o şekilde verilen zekât korkudan olur, sevgiden olmaz. Yaptığı işi sevgi ve şefkat için değil korkudan yapan kullar bedbaht kullardır.

2 — Zekât vermekte acele etmekle fakirlerin kalbine sevinç ve neş'e attığı için bunların samimi dualanna mazhar olur. Zira

beklenmedik yerden sevince kavuşurlar. Fakirlerin bu hayırlı duası ona bütün âfetlerden hisar olur.
3 — Zamanın engellerinden emin olur. Zira geciktirmede çok âfetler vardır. Bazen bir engel çıkıp bunun gibi hayırlı işlerden men-eder. Kalbe bir hayır işlemek arzusu doğunca onu ganimet bilmek gerekir. Zira Allah'ın rahmet nazarıdır. Şeytan ona meydan vermemek için onu menetmeye koşar. Hadiste: «Şübhesiz mü'minin kalbi Rahmanın kudret elinin iki parmağı arasındadır.» (*) buyurulur.
Büyüklerden biri helada iken kalbine gömleğini bir fakire vermek geldi. Müritlerinden birini çağırdı, gömleğini çıkarıp ona verdi. Mürid dedi ki: «Ey şeyhim, niçin dışarı çıkıncaya kadar sabretmedin» Şeyh: «Korktum ki, dışarı çıkıncaya kadar, bir şey aklıma gelir, beni bu işten aükoyar.» dedi.
İkinci husus: Eğer zekâtı defaten vermek dilerse, rauharrem ayında vermelidir. Zira muharrem ayı senebaşıdır ve hürmetli bir aydır. Yahud da Ramazan ayında vermelidir. Zira vakit ne kadar eşref olursa sevabı da o derece fazla olur. Peygamber insanların en cömerdi idi. Eline ne geçerse, ihsan eder verirdi. Ramazan ayında ise, hiçbir şey saklamayıp hepsini verirdi.
Üçüncü husus: Riyadan uzak ve ihlâsa yakın olması için zekâtı gizlf vermek, aşikâre vermemektir. Hadiste gelmiştir ki: Gizli sadaka Allah'ın gazabım durdurur.» Ve yine hadiste gelmiştir ki: «Yedi

(*) thya-i Ulumiddin, Zekât bahsi.

f «.» 'Lk "" "

kimse Allah'ın arşının gölgesinde dururlar: Biri, adaletli padişahtır. Biri de sağ elinin verdiği sadakanın sol elinin haberi olmayan kimsedir.» (Buhari - Müslim, Ebu - Hüreyreden). Dikkat et ki, gizli sadaka veren kimse, adaletli padişah ile aynı derecededir. Hadiste gelmiştir ki: «Gizli sadaka verene gizli sevaplar, ameller yazılır; aşikâre verirse, gizli ve aşikâre sevaplar defterinden silinir, riya yazılır.» Bu se-bebtendir ki, geçmiş büyükler, gizli sadaka vermekte o kadar titizlik gösteriyorlardı ki, kimisi âma fakirleri arayıp onların eline verirler ve bir şey konuşmazlardı; tâ ki, sadaka veren kimseyi tammasın. Kimisi, uykuya dalmış bir fakir arayıp hırkasının bir yerine bağlarlardı. Kimisi fakire ulaştırmak üzere bir vekil tutardı. Bütün bunlar fakirin, kimin verdiğini bilmesin diye yapılırdı. Fakat başkasından gizlemeyi daha önemli tutarlardı. Çünkü halk içinde sadaka vermek ba-hillik sıfatını kırıyorsa da, bâtında (kalbinde) riya meydana getirir. Bu sıfatlar hepsi, helak edicidir. Fakat bahillik akrep gibi, riya da yılan gibidir. Akrebi, yılan vasıtasıyla defetmek, yılanın kuvvetini artırır. Bir tehlikeden kurtulur, fakat daha şiddetlisine düşer. Bu helak edici sıfatların yarası, onun kalbinde kabre vardığı zaman yılan ve akrep yarası gibi tesir edecektir. Nitekim kitabın başında müslüman-lık unvanı beyânında zikir edildi. O halde kalabalıkta sadaka vermenin zararı faydasmdan çoktur.

Dördüncü husus: Riyadan emin olmaktır. Kalbini ondan temizlemektir. Kalabalık içinde vermesi sadaka verme rağbetini artıracağını, teşvik olacağını biliyor ise, böyle olanlara insanlar arasında vermek daha hayırlıdır. Ancak bu da, insanların kendisini medhetmele-riyle kötülemelerini bir tutan, Allah'ın bilmesini yeterli sayan kimseler için geçerlidir.
Beşinci husus: Verdiği sadakayı, fakirlere minnet ve eziyet etmekle boşa götürmemelidir. Allah buyurur ki: «Sadakalarınızı, minnet ve eziyetle boşa götürmeyin.» (Bakara sûresi, âyet: 264). Eziyetin mânâsı, fakirin kalbini rencide etmektir. Meselâ, ekşi yüz göstermek, sert ve fakir olduğu için ona hor bakmakla kınamak gibi. Bu kabil eziyet, iki çeşit ahmaklıktan ileri gelir: Birincisi, malının elinden çıkması, çok zor olduğu için kalbi daralır da fakirlere dokunaklı sözler sarfeder. Bir akçe ile bin akçe ele geçirmek kendisine zor gelmesi, cahilliğinden ve ahmaklığından ileri gelir. Zekât, ile Allah'tan Fir-devs-i A'lâ-yı kazanacak ve cehennem azabından kurtulacak. O halde, âhirete imam varsa, zekât vermek ona niçin zor gelir. îkinci ahmaklık, kendi zenginliği ile fakirler üzerine büyüklük ve üstünlük tasla-masıdır. Kendisinden beşyüz sene önce cennete giden kimsenin, kendisinden beşyüz derece üstün ve büyük olduğunu bilmiyor. Allah'ın nezdinde fazilet ve üstünlük zenginlikte değil, belki fakirliktedir. Fakirliğin bu dünya şerefinin alâmeti budur ki, zenginler, dünya acıları, büyük meşguliyetler çeşitli bağlar ve yükler altında yaşamaktadır. Bununla beraber dünyadan paylan ihtiyaçları kadardır. Fazla değildir. Halbuki Allah fakirlere ihtiyaçları kadar vermeyi üze-
Uvs
^padişahtır, kim-sli sada-
ı gelmiş-ve-
ıBu se-: titizlik arirler ve Kimi-ırlardı. faki-; gizle- ba-
ı getirir, ı da yı-fetini ar-| Bu helak ı yılan ve şlüman-ı verme-
i temizle-cağı-ver-nele-kim-
fa-üer, ıya-
lüze-
5. Asıl: ZEKÂT
133
rine farz kılmıştır. O halde, hakikatte zenginleri, bu dünyada da beş-yüz sene önce cennete girmeyi yine fakirlere tahsis etmiştir.
Altıncı husus: Fakirlere zekât vermekle minnet etmemelidir. Minnetin aslı cehalet ve ahmaklığın en kötüsüdür. Minnet kalbin sıfatıdır ve şöyledir: Zekât veren kimse, fakirleri eli altında düşünmesidir. Bunun da işareti, fakirlerin kendine hizmet etmesini, her zaman işine koşmalarını beklemektir. İşlerinde bir kusur ederlerse, zekât vermediği zamandan daha çok tuhafına gider. Bazen de: «Ben ona bu kadar iyilikler ettim, o da bana şöyle yaptı.» der. Bunların hepsi cehaletten ve ahmaklıktan ileri gelir. Hakikatte fakir sadakasını kabul etmekle ilk iyiliği o yapmıştır. Zira onu cehennem ateşinden kurtarmıştır, kalbini bahillik pisliğinden temizlemiştir. Eğer hacamatçı bedava ondan kan alsa,

helakine sebeb olan kan aldığı için ona minnettar kalır. Bahillik onun içinde, zekât malı da elinde necasettir, helak sebebidir. Fakirler vasıtasıyla sorumluluktan kurtulup temizlendiği için onlara minnettar olması gerekir.
Diğeri de şudur: Peygamber buyurur ki: «Sadaka önce Allah'ın lütuf eline, ondan sonra fakirin eline düşer.» Mademki sadaka önce Allah'a verilir, fakir onu Allah tarafından vekil olarak alır. - Kendisi fakirlere minnettar olması gerekir. Fakirlere minnet etmesi nerde kaldı. Zekâtın bu üç sırrını mülahaza edince, fakirlere minnet etmenin, cehaletin tâ kendisi olduğunu anlar. Geçmiş büyükler, fakirlere zekât verirken çok mübalağa yaparlardı, tevazu ve niyaz ile karşılarında ayakta dururlar, sadaka ve zekâtı nazarlarına takdim edip «bunu bizden kabul edin» diye yalvarırlardı. Bazıları zekât verirken ellerini aşağıdan uzatıp sadakayı onlara arzederlerdi; tâ ki fakirin eli yukarıda, zengininki aşağıda kalsın. Zira üst el alttaki elden hayırlı olduğuna göre, minnet etmeye iâyık olan el, üste gelmelidir.
Hz. Aişe ile Ümmü Seleme (r.a.) bir fakire bir şey gönderseler, gönderdikleri kimseye «nasıl dua ettiğini hatırında tutn derlerdi; tâ ki her duasına karşılık bir dua edip sadaka sevabı kendilerine sağlam ve bedelsiz kalsın. Fakirlere zekât verdiklerinde dua beklemezlerdi. Zira dua beklemek senin iyilik yaptığmı düşünmenden ileri gelir. Ha-kikatta bu borcu zimmetinden kaldırmakla fakirler sana iyilik yapmış oluyor.
Yedinci husus: Malının güzelini, iyisini ve helâlini vermelidir. Zira şübheli mal ibâdet ve sadakaya lâyık değildir. Çünkü Allah temizdir, temiz olmayan şeyi kabul etmez. Allah buyurur ki: «Kendinizin aklanarak alabileceğiniz bayağı şeyleri sadaka olarak vermeyin.» (Bakara sûresi, âyet: 267) Bir kimse, evindeki şeylerin kötüsünü misafir önüne koyarsa, misafiri hafife almış olur. Kötüsünü vermek, isteksiz verdiğine delildir. Hüsnü rızasıyla değil de isteksiz olarak verilen sadaka kabul olmaz. Peygamber efendimiz buyurmuştur ki: «Bazen bir dirhem sadaka vermek, bin dirhem sadaka vermeyi geçer. Bu da seve seve verilen güzel sadakadır.»

ZEKÂT VERMEK İÇİN FAKÎR ARA
Bil ki, hangi müslüman fakire zekât verirse, farz yerini bulmuş oluyorsa da, âhiret ticaretinin yönüne gidenlerin çok kazanç ve büyük faydalar sağlanacak yoldan ayrılmaları doğru değildir. Yerini bulan sadakanın sevabı kat kat olur. Bu itibarla beş sıfattan birini aramalıdır:
Birinci sıfat: Zekât alan zâhid ve muttaki olmalıdır. ResûlüUah buyurur ki: «Zâhidlere yemek veriniz.» Bunun sebebi şudur: Zâhid-ler aldıklan sadakayı Allah'ın ibâdetinde yardımcı olacak hususlarda harcarlar. Bu itibarla sadaka veren kimse o ibâdetin sevabında ona ortak olur. Büyüklerden biri zengin idi, sadakasını Sufilerden başka kimseye vermezdi ve hikmetini açıklayıp derdi ki: «Bunların Allati-tan başka hiçbir şeye sevgileri yoktur. Eğer bunların bir şeye ihtiyaçları olursa, fakirleri dağılır, Allah'a

yönelemezler. Ben bir kalbi Allah'a iletmeyi, dünyaya bağlı yüz kalbi sevindirmekten daha çok severim.» Bu sözleri Cüneyd'e (Bağdadî) anlattılar. Cüneyd: «Bu sözler bir velinin sözüdür.» dedi. O adam bakkal idi. İflâs etti. Zira fakirlere sattığı şeyin kıymetini almazdı. Cüneyd, onun iflâs haberini alınca, ona bir miktar mal gönderdi ve «bununla ticaret yapsın. Zira onun gibi bir kimseye ticaret zarar vermez.» dedi.
İkinci sıfat: Zekât alan kimse, fakîhlerden olmalıdır. Zira zekât almakla zihni toplu durur. O kimse de ilim tahsili sevabına ortak olur.
Üçüncü sıfat: Fakir oldukları halde muhtaç olduklarını gizleyip onu kimseye bildirmeyen kimseyi aramalıdır. Zira âyette: «Hallerini bilmeyen, iffet ve istiğnalarından dolayı onları zengin kimseler sanır.»
(Bakara sûresi, âyet: 273) buyurmuştur.
Zekâtı bu kabil insanlara vermenin sevabı, pervasızca dilencilik yapan kimselere vermek gibi değildir.
Dördüncü sıfat: Çocukları olmalı veya hasta olmalıdır. Zira sıkıntı ve ihtiyaç ne kadar çok olursa, onu rahata kavuşturmanın sevabı da o kadar çok olur.
Beşinci sıfat: Akrabadan olmalıdır. Zira akrabaya iyilik etmek hem sıla-i rahim olur, hem de sadaka olur. Yahud kendisiyle Allah için dostluk kurup âhiret biraderliği verdiği kimse olmalıdır. Bu da akrabalar gibidir. Eğer bu zikir edilen sıfatların hepsi veya ekserisi bulunan bir kimse varsa, onu seçmek, gayet iyi olur. Zira zekât veren kimse bunları bulursa, himmet ve hayırlı dualar ona (muhkem) bir kale olur. Demek ki, bu fayda ona, bahillik sıfatını bırakıp nimetin şükrünü edâ ettiği için hâsıl olur. Zekâtı seyyidlere ve kâfirlere vermemelidir. Zira zekât, müslumanlarm mallarının kiridir. Yâni atılan çöpleridir. Kir olduğu için seyyidlere yakışmaz. Müslumanlarm malı olduğu için de kâfirlere lâyık değildir.
55#<
Sliillah
1 zekât [ortak
leyip itini
61-
Iseva-
i etmek (Allah , Bu da
i ekserisi t veren bir
f nimetin ne-ıçöp-t oldu-
S. Asıl: ZEKÂT
13S
ZEKÂT VE SADAKA ALMANIN EDEBLERİ
Zekât ve sadaka alınırken beş türlü vazifeye riayet edilir:
Birinci vazife: Şöyle bilinmelidir ki, Allah Teâlâ, kullarını mala muhtaç olarak yarattı. Bunun için onların eline çok mal verdi. Onlar arasından bir kısmına inayetle nazar eyleyip onları dünyanın meşgale ve yükünden korudu, çalışma eziyetini, dünyalıkları toplayıp koruma yükünü zenginlere yükledi. Onlara, en aziz ve kıymetli kullan olan fakirlerin ihtiyaçlarını tedarik etmelerini

emretti. Bunu, o aziz kulların, Allah'ın taat ve ibâdetinde tek yönlü ve tek himmetli olmalarını sağlamak için yaptı. Her ihtiyaçları sebebiyle fikirleri dağıldığında, zenginlerin elinden onlara ihtiyaçları kadar nafaka ulaşır. Bu vesile ile yapacakları hayırlı dualar, güzel himmet ve bereketleri, zenginlerin günahına keffâret olur. Şu halde, fakir sadaka alırken, rahat bir kalbi e taat ve ibâdet yapmak için zarurî şeylere harcamak niyetiyle almalıdır. Ve bu nimetin kadrini bilmelidir. Zira Allah rahat kalble taat ve ibâdet yapması için zenginleri onun emrine vermiştir. Bu şuna benzer ki, dünya padişahları, kendi özel hizmetçilerini, dünya işleri ve geçim sebebiyle huzurundan kayb olmamaları için, köylülerden, tüccarlardan ve hizmetine lâyık olmayan herkesten haraç ve vergi alıp özel kölelerinin ihtiyacına sarf eder.

Bütün reayeden (vatandaş) haraç ve vergi almaktan maksad, padişahın özel hizmetçilerini çalıştırmak olduğu gibi, Allah, bütün mahlûkatı yaratmaktan isteği, kendisine ibâdet etmeleridir. Bunun için Allah buyurur ki: «Cinleri ve insanları, yalnız bana ibâdet etsinler diye yarattım.» (Ez-Zariyat sûresi, âyet: 56). O halde, fakirlere yaraşan şudur: Ne alırlarsa, ibâdete gönül rahatlığı bulmak niyetiyle almalıdırlar. Bunun için Peygamber efendimiz buyurur ki: «Sadaka alan ihtiyacından ötürü alıyor ise, sadaka verenin sevabı alanın sevabından fazla değildir.» Ancak bu din (ibâdet) rahatlığı için alan kimse hakkındadır:

İkinci vazife: Sadaka (zekât) alan kimseye, sadakayı Allah'tan almalıdır. Yâni aldığı şeyi Allah'tan bilmeli, zenginleri Allah tarafından yalnız memur ve tabi olarak kabul etmelidir. Zira zenginlere, ihtiyaç zamanında fakirlere sadaka dağıtmak için Allah tarafından bir müvekkel musallat kılınmıştır. Onlara müvekkel kılınan şey, sadaka vermenin, kurtuluş ve saadet vesilesi olduğuna iman getirmeleridir. Zira eğer bu müvekkel onlara verilmemiş olsa, onlar bir kimseye bir dane bile vermezlerdi. O halde minnet, zenginlerin elini fakirlere mü-sahhar (amade) ve vasıta yapan Allah'adır. Zenginlerin eli vasıta olunca, onlara da şükür etmesi gerekir. Zira hadîste: «İnsanlara şükür etmeyen Allah'a da şükür etmez.» (Tirmizî Hasen olarak rivayet etti) buyurulmuştur. Kulların âmellerini yaratan Allah bile kullarım övüyor. Nitekim Allah buyurur ki: «Ne güzel kul idL Gerçekten o, rücû edici oldu.» (Sad sûresi, âyet: 44). Başka bir yerde de: «Şübhesiz o,

doğru söyleyen bir peygamber idi.» (Meryem sûresi, âyet: 41). Bunun benzerleri Kur'an'ın birçok yerinde buyurulmaktadır. Bunun için zenginlere de şükür etmek lâzımdır. Zira kimi hayra vasıta yapmışsa, onu aziz ve kıymetli yapmıştır. Nitekim buyurur ki: «İyilik için yarattığım ve hayn elleriyle yaptırdığım kimseye müjdeler olsun.» O halde, Aüah'ın aziz ve kıymetli kıldığı kullarının da kadrini bilmek lâzımdır. Şükrün mânâsı, onlar için bu duayı okumaktır:

«Allah Teâlâ, kalbini iyilerin fcalbleri gibi temiz eylesin, âmelini sa-lih ve iyi kimselerin âmeliyle yazsın ve ruhuna

şehitler ruhuyla sevab versin.» Hadiste gelmiştir ki: «Size iyilik yapana, siz de iyilik yapın. Eğer yapamıyorsanız, o kadar dua edin ki tam bir mükâfat olsun (tam karşılığı olsun). Tam bir şükür, sadakanın ayıbını örtmek, âzını, az ve hor bilmemekle olur. Nasıl ki sadaka veren kimsenin de, çok da verse, onu az ve aşağı bilmesi şarttır.»
Üçüncü vazife: Helâlden olmayan sadakayı almamalı, zâlimlerin (ihtiyat olarak) sadakasım asla almamalıdır. Malını faize veren, ihtiyatlı davranmayan kimsenin de sadakasını almamalıdır.
Dördüncü vazife: İhtiyacmdan fazla almamalıdır. Meselâ ihtiyacı yolculuk için ise, yiyecek ve kiradan fazla birşey almamalıdır. Borç için ise, borcundan fazla almamalıdır. Yıllık geçimi için on akçe yeti-yorken, onbir akçe alırsa, bir akçesi haram olur. Evinde ev malzemesinden, örtü ve elbiselerden fazla nisab miktarı birşey var ise, ona zekât vermek caiz değildir.
Beşinci vazife: Zekât veren, zekât alıcısının miskin veya borçlu haline göre zekâtını vermeli. Alıcı da, sekizde bir hissesinden fazla verirlerse, almamalıdır. Zira Şafiî mezhebinde sekizde birden çok bir şahsa vermek caiz olmaz. (Hanefîde zengin edecek miktardan aşağı vermek caizdir.) Nitekim daha önce geçti.
SADAKA VERMENİN FAZİLETİ
Peygamber efendimiz buyurur ki: «Bir hurma da olsa, sadaka vermekten geri kalmayın. Zira sadaka fakiri ihya eder ve su ateşi yok ettiği gibi, sadaka da .günahı yok eder.» (İbnu-Mubarek, Zuhd'-da.) ve yine buyurdu ki: «Yarım hurma ile de olsa, cehennem ateşinden sakınınız. Eğer sadaka veremezseniz, bari tatlı ve güzel sözler söyleyin.» (Buharî - Müslim, Adiyden.) ve yine buyurur: «Helâl malr dan sadaka veren bir kimse yoktur ki, siz hayvanlarınızı beslediğiniz gibi, Allah Teâlâ da onun sadakasını, birkaç ühud dağı kadar oluncaya kadar beslemesin.» ve yine buyurur: «Kıyamet gününde soru-ce-vap işi bitinceye kadar herkes kendi sadakasının gölgesinde olacak.» ve yine buyurdu ki: «Gizli bir sadaka vermek ile şer kapılarından yetmiş kapı kapanır.»
Peygamber efendimize: «Sadakanın hangisi efzaldır» diye sordular. Buyurdu ki: «Sadakanın efzalı, sıhhat yerinde iken, hayattan

i). Bunun ı için zen-
a, onu ı yaratü-ı O halde,
lâam-
isa-. sevab yapın. :at olsan nek, azı-: de, çok
^zâlimlerin \ veren, Ih-
ı ihtiyacı ir. Borç I akçe yeti-jf malzeme-
1 ise, ona
;luha-ı verir-
1 şahsa ı vermek
, sadaka i su ateşi , Zuhd'-ı ateşinler söy-mal-diğiniz r olunca-
şsoru-ce-

lyet-
ı sordu-«yattan
omudlu iken ve fakirlik korkusu var iken verilen sadakadır.» Ama bunun aksine, can boğaza gelinceye kadar sabredip ondan sonra: «Falan şeyi filân adama verin» diye vasiyet etmeleridir ki, zaten o anda mal, başkaların malı olacaktır. Vasiyet yapıp yapmaması birdir.
İsa (a.s.) buyurdu ki: «Bir dilenciyi kapısından ümidsiz gönderenin evine yetmiş gün melek girmez.» Peygamberimiz iki şeyi kimseye bırakmaz, kendi' eliyle yapardı: Birincisi, sadakayı kendi eliyle verirdi. İkincisi, abdest ibriğini akşamdan kendi hazırlardı ve ağzını örterdi ve buyurdu ki: «Bir fakire bir gömlek giydiren, o gömleğin parçası fakirin sırtında kaldığı müddetçe, Allah'ın himayesinde olur.» Hz. Aişe (r.a.) elli bin akçe sadaka verdi. Halbuki sırtında bir yamalı gömlek vardı, kendisine bir gömlek almadı. İbni Mes'ûd (r.a.) buyurur ki: «Bir kimse yetmiş yıl ibâdet etti. Birden ondan bir günah sadır oldu ki, onun âmelini zayi etti. Sonra bir fakirin yanından geçip ona bir ekmek sadaka verdi. Allah o sadakanın hürmetine ona inayetle nazar eyledi, bütün günahlarını affetti ve o yetmiş yıllık ibâdetini geri verdi.» Lokman Hakim, oğluna: «Her ne zaman senden bir günah sadır olursa, bir sadaka ver.»
Abdullah bin Ömer (r.a.) fakirlere ekseriya şeker verirdi ve derdi: «Allah buyurur ki: "Sevdiğinden sadaka vermedikçe iyiliğe kavuşamazsınız."» (Al-i İmran sûresi, âyet: 92). Allah Teâlâ benim şekeri çok sevdiğimi biliyor. Onun için onu sadaka veriyorum.» derdi. Şa'bi (r.a.) diyor ki: «Kendisini, verdiği sadakaya, fakirden daha muhtaç bilmeyen kimsenin sadakası kabul olmaz.»
Hasan-ı Basrî bir tellâl elinde bir cariye gördü. «Bu cariyeyi iki dirheme vermez misin.» dedi. Tellâl, «Vermem.» dedi. Hasan-ı Basrî «Allah iki dirheme bundan çok güzel olan hurileri verir.» dedi. Bununla fakire sadaka vermek hususuna işaret etti.
ALTINCI ASIL ORUÇ
Bil ki, Oruç İslâm'ın şartlarından biridir. Peygamber efendimiz buyurmuştur: «Allah buyurur ki, her iyiliğe on misimden yediyüz misline kadar mükâfat verilir. Fakat oruç bana mahsustur, onun mükâfatını ben vereceğim.» Allah buyurur: «Kendi arzularına sabredenlerin mükâfatı hesapsız verilir.» (Ez-Zümer sûresi, âyet: 10). Peygamber buyurdu ki: «Sabır imanın yansıdır. Oruç da sabrın yansıdır.» yine buyurdu ki: «Oruçluların ağızlanmn kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. Allah onların hakkında der ki: "kulum yemesini içmesini, şehvetini benim için bıraktı. Onun mükâfatını da ancak ben veririm.» (Buharı, Kitab 30, bab, 2). Peygamberimiz buyurdu ki: «Oruçlunun uykusu ibâdettir.» ve buyurdu ki: «Ramazan ayı gelince, cennet kapılan açılır, cehennem kapılan kapanır, şeytanlar zincirlere vurulur» ve bir münadi der ki:
İ 1

1

«Ey hayır yapmak isteyen, beri gel ki, hayırların zamanıdır. Ey kötü-lak yapmak isteyen, yürü git ki, senin zamanın değildir.» (Tirmizi Garip olarak rivayet etti.) Orucun faziletine delil olarak şu yeter: Allah, bu ibâdeti kendi zatına nisbet edip: «Oruç bana mahsustur. Onun mükâfatını ben veririm.» (Buharî, kitap 30, bab, 2) buyurur. Her ne-kadar bütün ibâdetler Allah'a mahsus ise de, orucun üstün fazileti için onun mükâfatının kendi zatına mahsus olduğunu tasrih buyurmuştur. Nitekim bütün âlem onun mülkü olduğu halde Kabe-i muaz-zamayı kendi zatına nisbet etmiştir. Orucun iki hususiyeti vardır. Onlar sebebiyle Allah'a nisbet edilmeye hak kazanmıştır: Biri, orucun hakikati; bozanları yapmamaktır. Bu bâtını bir iş olduğu için insanların nazarından gizlidir, ona riya karışamaz. Diğeri, Allah'ın düşmanı şeytandır. Onun ordusu isteklerdir. Oruç, onun ordusunu kırar. Zira orucun hakikati arzuları terketmektir. Bunun için peygamber buyurdu ki: «Kan vücutta dolaştığı gibi, şeytan da insanın içinde dolaşır. Onun yolunu ancak oruçla daraltırsınız.» (Buharî - Müslim ittifakla.) ve yine buyurur ki: «Oruç (ateşten) kalkan (siper) dir.» (Buharî - Müslim ittifakla) ve Hz. Aişeye buyurdu ki: «Ey Aişe, cennet kapısını kakmaktan geri durma.» «Ne ile?» diye sordu. Peygamber: «Acımakla.» buyurdu.
Peygamber buyurdu ki: «İbâdetlerin kapısı oruçtur.» Bunu şunun için söylemiştir: Bütün ibâdetlerden alıkoyan arzu, isteklerdir. Açlık ise, bunları kırar.

ORUCUN FARZLARI

Bilmiş ol ki, orucun farzları altıdır:

1 — Ramazan ayının başını araştırıp yirmi dokuz mu, yahut otuz mu çektiğini anlamaktır. Oruç hakkında güvenilir bir şahsın sözüyle âmel edilebilir. Fakat bayram hususunda haberci ikiden az olursa (sözüyle âmel etmek) caiz değildir.
Güvenilir bir kimseden Ramazanın başının haberini duyan kimse, hilâli gördüğünü iddia eden kimse onun nazarında doğru sözlü isef onun üzerine oruç farz olur. Kadı, onun sözüyle orucun (o gün) farzi-yetine hüküm etmese de onaltı fersahlık (yaklaşık olarak 100 km.) mesafedeki bir şehirde ay görülmüşse, bu şehir halkına oruç farz olmaz. Eğer onaltı fersahtan az olursa, farz olur. (Hanefîlerce, rivayetin zahirine gör-e metali'in değişikliğine itibar edilmez).
2 — Niyettir. Her gece, tuttuğu orucun Ramazan orucu olduğunu, farz olduğunu ve bu farzı edâ ettiğini niyet etmesidir. Bu mânâları hatırına getiren, her müslüman diliyle söylemese de kalbi niyetten boş değildir. (Hanefîye göre geceden niyet farz değildir. Gündüz zeval vaktine kadar da niyet sahihtir). Şüpheli gün (Şaban ayının otuzuncu günü, yahut ramazanın birinci- günü gecesinde) «Niyet ettim yarın oruç tutmaya, eğer Ramazan ayında ise,» diye niyet et-

M?' :.v
^. m
ggffî't;

. Ey kötü-

(Tirmizi
f yeter: Al-
ur. Onun
, Her ne-fazileti . buyur-
î-i muaz-
et edil-namak-ir, ona ri-
SU İS-
arzuları utta do-ancak ki:
a) ve i geri durgunu şu-clerdir.
, yahut ısın sö-|az olur-
ıkim-zlü ise,
Ifara-ı me-i olmaz.
6. Asıl: OBUÇ
139
mek caiz olmaz. Bu şübhe güvenilir bir kimsenin sözüyle giderilinceye kadar devam eder. (.*)
Bir kimseyi bir kuyuda (veya karanlık bir yerde) hapis etmiş olsalar, fikri ve araştırmasıyla vakti bulup ona itimat ederse, sahih olur. Eğer yarın bir şey yemeye niyet ederse, ve ondan sonra oruca niyet ederse, orucu bâtıl olmaz. Hattâ hayzmın kesileceğini bilen kadın, oruca niyet ettikten sonra hayzı kesilirse sahih olur.
3 — Bile bile vücud içine hiçbir şey sokmamaktır. Ama kan aldırmak, sürme kullanmak, kulağına mil sokmak ve zekerine pamuk koymanın oruca zararı yoktur. Zira bâtın, bir şeyin yerleştiği yerdir. Dimağ, karın, mide ve mesane gibi. Unutarak bir şey yese, zarar etmez. Fakat imsâktan sonra ve akşamdan önce yediği anlaşılırsa, orucunu kaza eder.
4 — Ehliyle cima etmemektir. Eğer hanımıyla gusûl icâb ettirecek kadar muamele ederse, orucu bozuiur. Oruçlu olduğunu unutarak yaparsa, bozulmaz. Gece hanımıyla cima edip gündüz yıkanması caizdir.
5 — Hiçbir şekilde kendisinden meni gelmesini istemeyecek. Eğer hanımıyla cima'dan başka bir yolla, mukarenet ile (oynaşmak suretiyle) meni gelirse, orucu bozulur.
6 — Kasden kusmamaktır. Eğer istemeyerek kusarsa, orucu bozulmaz. Nezle veya başka bir sebeble boğazındaki balgamı dışarı çıkarırsa, orucu bozulmaz. Zira bunun gibi şeylerden sakınmak güç olur. Ancak ağıza geldikten sonra kasden geri yutarsa, o zaman bozulur.
ORUCUN SÜNNETÎ ALTIDIR
Sahuru geciktirmek, iftarı acele etmek ve su ile yahut hurma ile iftar açmak, öğleden sonra misvak kullanmamak, (Hanefîye göre öğleden sonra misvak kullanmak mekruh değildir). Fakirlere sadaka vermek, yemek yedirmek ve Kur'an okumak, bilhassa kadir gecesinin .bulunduğu son on günde itikâfa girmektir.
Peygamber efendimiz, Ramazanın son on günü gelince, geceleri yatağını dürerdi, bir izâr bağlayıp ibâdetle meşgul olurdu. Kendi zât-ı şerifi ve Ehl-i beyti ibâdetten asla bir an istirahat etmezlerdi.
Kadir gecesi Ramazanın yirmi birinci, yahut yirmi beşinci veya yirmi yedinci gecesidir. YİRMİ YEDİNCİ gecesi olması ihtimali daha

kuvvetlidir. En iyisi bu son on günde devamlı itikâf ta bulunmaktır. Eğer devamlı itikâf' etmeyi adarsa, devamlı itikâf ta bulunması vacib olur. ttikâftaki şahıs, kaza-ı hacetten başka bir sebeble dışarı çıkamaz ve abdest alacak kadardan çok evinde eğlenemez. Eğer cenaze namazında bulunmak, yahut hastanın halini sormak veya şahidlik etmek, ya da abdestini tazelemek için dışarı çıkarsa, bu vacib itikâfı bozulur.
(*) Bu konu Fıkıh kitablanton Oruç bahsinde geçer.

Mescidde el yıkamak, yemek yemek ve uyumak itikâfa zarar vermez. Kaza-ı hacet için dışarı çıkınca, itikâf niyetini yenilemelidir.

ORUCUN HAKİKATİ VE SIRRI

Malûm olsun ki, oruç üç derecedir: Biri avamın orucudur. Biri havassın orucudur ve biri de havasların havassınm orucudur. Avamın orucu, anlattığımız oruçtur ki, mideyi ve şehvet yerlerini korumaktır. Bu orucun en aşağı derecesidir. Havasların havassının orucu, oruç derecelerinin en yükseğidir. Bu oruç, kalbi, Allah'tan başka herşeyin düşüncesinden temizlemek, kendini tamamıyla Allah'a teslim ve havale etmek ve zahirde ve bâtında Allah'tan başka herşeyden oruçlu olmaktır. Şöyle ki, Allah ve onunla ilgili şeylerden başka bir-şeyi düşünürse, bu oruç bozulur. Dünya için mubah bir şeyi dahi düşünürse yine orucu bozulur. Ancak dine faydası ve yardımı olan dünyevî bir gaye bundan sayılmaz. Rivayet olunmuştur ki, bu dereceden oruçlu kimse, yarın orucunu ne ile iftar edeceğini düşünürse, ona bir hatâ yazılır. Zira bu, onun Allah'ın vadettiği rızka kavuşacağma güvenip inanmadığına delildir. Bu derece peygamberlerin ve velilerin dercesidir. Herkes buna erişemez. Havasın orucu, bütün cevarih ve azasını yakışıksız işlerden koruyup, orucu yalnız karın ve ferce tahsis etmemektir. Bu orucun tamamı altı şeyle olur:

1 — Gözü, Allah'ı unutturan şeylerden korumalıdır. Bilhassa şehveti tahrik eden şeylerden. Zira peygamber buyurur ki: «Şehvetli bakış, Zehirle su verilmiş şeytanın oklarından bir oktur. Allah korkusundan dolayı şehvetten sakınan, kalbinde iman lezzetini bulur.» Enes (bin Malik) rivayet ediyor: Peygamber buyurur ki: «Beş şey orucu bozar; (orucun faziletini giderir): yalan, gıybet, söz götürmek, yalan yere yemin etmek ve şehvetle bakmak.»

2 — Beyhude konuşmaktan ve malayani sözler etmekten dilini korumalıdır. Ya susmalıdır, ya da zikir etmek ve Kur'an okumakla meşgul olmalıdır. Mübahase ve münazara edip mugalata ve inat etmek, beyhude sözlerden olup adı geçen oruca zarar veren şeylerdendir. Gıybet ve yalan söylemek, bazı âlimlere göre avamın orucunu bile bozar. Hadiste gelmiştir ki, iki oruçlu kadın susuzluktan ölmek derecesine gelmişler peygamber efendimizden oruçlarım bozmak için izin istemişler. Peygamber onlara bir bardak gönderdi ve «buna kussunlar» dedi. Bunlar kusunca, herbirinin ağzından bir parça uyuşmuş kan düştü. Halk bunu görünce, hayret ettiler. Peygamber buyurdu ki, bu iki kimse

Allah'ın helâl ettiği şeylerden oruç tuttular. Haram ettiği şeylerle oruçlarım bozdular. Yani gıybetle meşgul oldular. Onların ağzından düşen şey, yedikleri insan etleridir.
3 — Kulağını korumalıdır. Zira söylenmesi yakışmayan şeyi dinlemek yakışmaz. Dinleyen; yalan, gıybet ve benzeri günahlarda söyleyene ortaktır.
uez.
Biri
Ava-
i koru-
oru-
[ona bir
-gû-xin ve ıtah-
ıbo-
ıye-
hakla
at et-
den-
u bi-
kde-
için
ıdin-| söyle-
6. Asıl: ORUÇ
141
4 — Elini, ayağını ve bütün azasını yakışmaz ve yaraşmaz şeylerden korumalıdır. Oruçlu olup da bunun gibi fiilleri yapan; meyva-lardan perhiz tutup zehir yiyen hastaya benzer. Zira günah zehirdir. Yemek ise gıdadır. Gıdayı lüzumundan çok yemek zarar verir. Lüzumundan çok olmazsa, zarar vermez. Bunun için Peygamberimiz, buyurur ki: «Çok oruçlu vardır ki, onun oruçtan, açlık ve susuzluktan başka nasibi yoktur.»
5 — İftar zamanında haram ve şübheli şeyleri yememelidir. Hâlis helâlden bile az yemelidir. Zira gündüz kaçırdığı şeyi gece tedarik ettikten sonra gaye nasıl hâsıl olur? Zira oruçtan gaye bütün şehvetleri zayıflatmaktır, iki öğünlük yemeği bir defada yemek şehvetleri artırır. Bilhassa çeşit çeşit yemek toplayıp yemek... Mide boş olmayınca, kalb safiyet kazanmaz. Hattâ oruçtan hâsıl olan takatsizliği hissetmek için gündüzleri çok uyumamak ve uykuya mağlûb olmayıp gece namazını kılabilmek için az yemek sünnettir. Bunun için peygamberimiz buyurur ki:
«Dolu kaplardan dolu mide gibi, Allah'ın en sevmediği bir şey yoktur.»
6 — İftarda oruçlunun kalbi korku (havf) ve ümidi (reca) arasında asılı olmalıdır. Orucunu kabul mu ettiler, yoksa red mi ettiler, diye... Hasan-ı Basrî (r.a.) bayram günü bir grup insanın yanlarından geçerken neş'e ve sevinç içinde oynayıp eğlendiklerini gördü. Buyurdu ki: «Allah oruçtan (manevî) bir meydan yaptı ve kullarına, bu meydanda yarışmak için emir buyurdu. Bir kısmı da geride kaldı ve makbul olmayanlardan oldu. Hâllerinin hakikatini bilmedikleri hâlde sevinenlere şaşılır. Allah'a yemin ederim ki, eğer aradaki perde kalkıp hâlin hakikati açığa çıksaydı,

makbul olanlar sevinçle meşgul olurdu, red edilenler de keder ve üzüntü içerisinde olurlardı ve hiç kimse oyun ve eğlence ile meşgul olmazdı.»
O halde bu anlattıklarımızdan anlaşıldı ki, Orucunda yalnız* yemeği bırakmakla yetinen kimsenin orucu ruhsuz bir suret olur. Zira orucun hakikati ve ruhu, kendini meleklere benzetmektir. Zira meleklerde asla şehvetlerin eseri yoktur. Hayvanlarda şehvet galib olduğu için meleklerden uzak olmuşlar. Bunun için şehveti galib olan insanlar hayvanlar derecesine inmiş olur. Şehvetleri mağlûb olan insanlar ise, melekler zümresine benzemekle onlara yakın olur. Meleklere yakınlık sıfat cihetindendir, mekân cihetinden değildir. Melekler de Allah'a yakındır. O halde insanların da meleklere yakın olanı Allah'a yakm olur. Hâl böyle olunca, akşam namazını edâ ettikten sonra, nefsine, arzu ve isteklerini tamamıyla verirse, şehvetleri zayıf olmaz, tam kuvveti üzerinde olduğu için, orucu ruhsuz bir kahb mesabesinde olur.
Ramazan ayında orucunu bozanlara lâzım olan şeyler:
Ramazan ayında gündüzün vâki olan iftar için kaza, kefaret, fidye ve imsak lâzımdır.
Kaza, özürsüz olarak veya hayız, yolculuk, hastalık ve gebelik gibi bir sebeble orucunu bozanlara farz olur. Mürtede de farzdır. Deli ve çocuğa farz değildir.

Keffâret, cim'a etmekten başka şeyle farz olmaz. Nitekim meni istemeyerek gelse keffâret farz olmaz. (Hanefîde keffaret, cim'a ile lâzım geldiği gibi, kasden yemek, içmekle de lâzım gelir) keffâret; bir köle âzad etmekle olur. Köle âzad edemiyorsa, iki ay arka arkaya oruç tutmakla olur. Hasta olmak veya zayıflık sebebiyle oruç tutamıyorsa, altmış fakire altmış fitre miktarı buğday verir.
Günün geri kalanında imsak etmek (kendini tutmak) özürsüz orucunu bozanlara farz olur. Hayız olan kadın günün ortasında temizlenirse, misafir mukim olursa, hasta sıhhat bulursa, bunlara imsak farz olmaz. (Hanefiye göre farzdır.) Şübheli günde bir kimse Ramazan hilâlini gördüğüne şahidlik yaparsa, yemek yiyenler günün bakiyesini oruçlu olanlar gibi imsak etmeleri farz olur. Günün ibtida-sını (ilk saatlerini) oruçlu geçirdikten sonra sefere çıkanın orucunu bozması caiz değildir. Oruçsuz misafir mukim olursa, kalan zamanı imsak etmesi lâzımdır. Misafir oruç tutabilirse tutması daha evlâdır.
Hamile yahut emzikli kadınlara, çocuklarma bir şey olur endişesiyle oruç tutmadılarsa, kaza lâzımdır. Hasta kendi nefsinin korkusundan oruç tutmaz; iyileşince tutamadığı günleri kaza eder. Onun için ona fidye farz olmaz. Fidye, gün için miskine bir fitre vermektir. Çok zayıf olduğu için oruç tutamayan ihtiyara da kazaya bedel fidye farz olur. Ramazan kazasını ikinci Ramazana kadar geciktirene gün başında bir fitre miktarı fidye vermek lâzım olur. (Hanefî-ye göre lâzım değildir).
ORUÇ TUTMAK İÇİN SEÇİLMİŞ KIYMETLİ GÜNLER:

Arefe günü, Aşure günü, Zilhiccenin ilk dokuz günü, Muharremin ilk on günleri, Receb, Şaban aylan oruç tutmak sünnettir. Hadiste gelmiştir ki, Ramazandan sonra efdal olan oruç, Muharrem orucudur. Muharrem ayının tamamını oruç tutmak sünnnettir. Fakat ilk on günü tutmak müekkettir. Hadiste gelmiştir ki, «Haram aylardan bir gün oruç tutmak diğer aylarda otuz gün oruç tutmaktan hayırlıdır. Ramazan ayından bir gün oruçlu olmak, haram aylarında otuz gün oruçlu olmaktan hayırlıdır.» Peygamberimiz buyurur ki: «Haram aylarında perşembe, cuma ve cumartesi günlerinde otuç tutana yedi-yüz yıllık ibâdet sevabı yazılır.» Haram aylan dörttür: Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb'tir. Hepsinin efdaü hac mevsimi olan Zilhiccedir.
Hadiste gelmiştir ki: «Zilhiccenin ilk on günü en faziletli günlerdir ve Allah'a onlardan daha yakın bir zaman yoktur. Onlarda bir gün oruç tutmak bir yıl oruçlu olmak gibidir. Bir gecesini ibadetle geçirmek kadir gecesini ibâdetle geçirmek gibidir.» Dediler ki: «Ya Re-sûlüllah! Bu (haram aylarda) Cihad etmek de öyle midir?» Peygamberimiz: «Hayır cihad-etmek öyle değildir. Bu ayda cihad edenin geleceği mahv olur ve kanı heder olur.» Bazı ashab, Receb ayını tamamıyla oruç tutmayı Ramazana benzemesin diye, iyi bulmuyorlardı.

§İ§İ
ı meni is-S'a ile lâ-
et; bir oruç,
uyorsa,
özürsüz da te-im-Ra-günün ibtida-f: orucunu . zamanı ıvlâdır. Bunun için Receb ayının ya bir, ya da iki gününü iftar etmeyi daha iyi görürlerdi. Hadiste gelmiştir ki: «Şaban ayının yarısından sonra Ramazan orucundan başka oruç yoktur.» (Dört sünen sahibi Ebu Hüreyreden). Her bakımdan Şabanın sonunda oruç tutmamak daha evlâdır; Ramazan ayı ondan ayrılsın diye. O halde, Şabanın sonunu oruç tutarak Ramazanı karşılamakta kerahet vardır. Ancak karşılamaktan başka sebeble olursa, mekruh değildir.
AY İÇİNDEKİ KIYMETLİ GÜNLER:
Ayın kıymetli günleri, Eyyam-ı bıyd, yani arabî ayların onüçün-cü, on dördüncü ve onbeşinci günleridir. Hafta içindeki kıymetli günler ise, pazartesi, Perşembe ve Cuma günleridir. Ama bütün yıl oruç tutarsa, bu kıymetli günleri içerisine alır. Fakat beş gün oruç tutmaması gerekir: İki bayram günleri ve üç teşrik günleri. Teşrik günleri Kurban bayramından sonra gelen üç gündür. Oruç tutan iftar kapısını kapamaması (iftar açmadan ertesi gün oruç tutmaması) gerekir ki, bu mekruhtur. Bütün sene oruç tutulmasın; bir gün tutup bir gün tutulmasın. Buna, Davud (a.s.) âdeti olduğu için Davud orucu denir. Bunun fazileti büyüktür.
Abdullah bin Amr bin As, peygamberimize: «Oruçta efdal olan yol nedir?» diye sordu. Peygamberimiz Davud orucunu işaret etti. Abdullah: «Ya Resûlüllah bundan faziletli yol nedir?» Peygamberimiz: «Bundan faziletlisi yoktur. Bundan aşağı da pazartesi, perşembe ve cuma günleri oruç tutmaktır. Bunlara

Ramazan ayı da eklenirse, senenin üçte birine yakın olur.» buyurdu.
Orucun hakikatinden maksad şehvetleri kırmak ve kalbi temizlemek olduğunu bilen kimse, kalbinin hâllerini kontrol etmesi gerekir. Orucun hakikatinde kalb gözetildiğine göre, bazen oruç tutmak ve bazen tutmamak şehvetleri kırmak için daha uygundur. Bunun içindir ki, peygamberimiz, bazen o kadar oruç tutardı ki, artık bir daha oruçsuz kalmayacağı sanılırdı ve bazan da o kadar oruca ara verirdi ki bir daha oruç tutmayacağı sanılırdı. Böylece kararlaştırılmış bir tertibi yoktu. Eski âlimler, dört gün arka arkaya oruçsuz geçirmeyi sevmezlerdi. Bunu da bayram ve teşrik günlerinden çıkarıyorlardı. Zira bayram günü ile teşrik günleri dört gün eder. Bunun için devamlı oruçsuz kalmak kalbe gaflet getirir, uyanıklığı zayıflatır.

YEDİNCİ ASIL HAC

Bil ki, hac, İslâm'ın şartlarından biridir ve hayatta bir defa farzdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Hac (kendisine farz olduğu halde) yapmadan ölene deyin ki: "İster yahudi ol, ister hıristiyan"» ve yine

buyurdu id: «Günah işlemeden ve dilini yakışıksız sözlere bulamadan hac yapan kimse anadan doğmuş gibi bütün günahlardan temizlenir.» (Müslim - Buharî). Ve yine buyurdu ki: «Çok günah vardır ki, ona Arafatta Vakfeye durmaktan başka hiçbir şey keffaret olmaz.» Ve yine «Hiç kimse şeytanı Arefe günündeki kadar, hor, hakir ve yüzü solgun görmez, çünkü o gün Allah'ın rahmeti insanlara nazil olur ve çok kebair (büyük) günahları affeder.» Ve yine buyurdu ki: «Hac niyetiyle evinden çıkıp da yolda ölene, kıyamete kadar her yıl hac sevabı yazılır. Mekke veya Medine'de ölene kıyamet günü ne sual var, ne he-sab.» Ve yine buyurdu ki: «Bir makbul hac, dünya ve dünyadaki her şeyden hayırlıdır ve cennetten başka karşılığı yoktur.» Ve yine buyurdu ki: «Arafatta vakfeye durup da kendisini affedilmemiş düşünmek kadar büyük günah yoktur.»

Büyük şeyhlerden Ali bin El-Muvaffak diyor ki: «Bir yıl hac yaparken Arefe gecesi rü'yamda gökten yeşil elbiseli iki meleğin indiğini gÖTd um. Birisi diğerine dedi ki: "Bu yıl hacılar ne kadar olduğunu biliyor musun?" Öbürü: "Bilmem" dedi. "Altıyüzbin kişi" dedi. Sonra: "Kaç kişinin haccı kabul olduğunu da biliyor musun?" "Bilmem" dedi. Soran: "Altı kişinin haccı kabul oldu"» dedi. Ali bin El-Muvaffak diyor ki uykudan uyanınca, bu rü'yanın korkusundan çok üzüldüm ve kendime: «Muhakkak ben bu altı kişiden biri değilim.» dedim. Ve bu düşünce ve üzüntü ile meş'ar-ul-Harama geldim ve orada uykuya daldım. Tekrar o iki meleği gördüm ki, aynı sözleri konuşuyorlar. Birden biri diğerine dedi ki: «Allah bu gece ne hüküm ettiğini biliyor musun?» Öbürü: «Bilmem» dedi. Sonra dedi ki: «O altı kişinin her birinin hürmetine yüzbin kişi bağışladı ve

onların işini onlara havale etti. Uykudan uyanınca, sevindim, neşelendim ve Allah'a şükür ettim.»
Peygamberimiz buyurur ki: «Allah vadetmiyor ki, her yıl altiyüz bin kul Beytüilahı ziyaret edecektir. Eğer bundan az olursa, bu sayıyı tamamlayacak kadar melek gönderecektir. Kıyamet gününde Kabe yerinden perdesine yapışacak. Kabe cennete gidince onu tavaf edenler de beraber cennete girecektir.»
HACCİN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ
Vaktinde hac yapan bir müslûmanın haccı doğrudur. Haccın vaJc-ti, Şevval, Zilka'de aylarıyla Zilhicce ayının ilk dokuz günüdür. Bayram gününün sabahı güneş doğuncaya kadar devam eder. Bu vakitler içerisinde ihram giymek sahihtir. Bundan önce ihram bağlarsa, hac olmaz, umre olur. İhramı bu vakitlerden önce bağlamak mekruh olur. Akıllı çocuğun haccı doğrudur. Süt emen çocuğu velisi onun yerine ihrama bağlar, onu Arafata götürüp sa'y ve tavaf ettirirse, sahih olur. (Bu hükümler Hanefîlere göre değildir.)
Nafile haccın sıhhatinin şartı, yalnız İslâm ve vakittir. Farz olan haccı edâ etmenin şartlan—bir fara edâ etmek hasebiyle—beştir.
ona
«Ve yine i solgun re çok njye-: sevabı ir, ne heba*
e buyur-nek
Müyüz
l sayıyı
Kabe
ıvafc-fî Bay-jvakit-
(ye-, sahih
: olan
7. Asıl: HAC
145
Müslüman olmak, hür olmak, baliğ olmak, akıllı olmak ve ihramı zamanında bağlamak. İhram bağlayan çocuk Arafatta vakfeye durmazdan evvei bulûğa ererse, yahut köle Arafatta vakfeye durmadan önce âzad edilirse, İslâm haccın (farz hac) sakıt olması için kifayet eder. Umrede de anlatılan şartlar muteberdir. Ancak vakit yoktur. Senenin her vakti umreye vakit olabilir.
Başkasının yerine vekil olarak hac yapmanın şartı, önce kendi yerine farz olan haccı edâ etmiş olması gerekir. (Hanefiye göre farzı edâ etmesi, cevaz şartı değil; fazilet şartıdır). Kendi farz haccmı yapmadan başkası yerine hac yapmaya niyet ederse, edâ ettiği hac, niyet ettiği kimse yerine değil, kendi yerine olur. Niyeti ne olursa olsun, yaptığı hac önce İslâm haccı (ilk farz hac) yerine, sonra üzerine kazası lâzım olan hac yerine, ondan sonra adak hac yerine daha sonra da vekillik yoluyla olan hac yerine geçer. (Zahir budur ki bu dahi Şafiî kavlidir.)
HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI:
Müslüman olmak, baliğ olmak, akilli olmak, hür olmak ve gücü yetmektir. Gücü yetmek de iki kısımdır: Birinci kısım kendisi bizzat hac yapmağa gücü yetmektir. Bu da üç şeyle olur: Birincisi, vücudunun sıhhatli olması, ikincisi yolun emniyetli olması, malma,

canına düşmandan zarar gelmemesi, deniz yoluyla gidecek olursa, deniz tehlikesinden emin olması, ikincisi, borcunu ödedikten sonra kendisine ve ailesine yetecek nafakaya sahip bulunması ve yayan yürümek zorunda kalmaması için vasıta ücretine de sahip olmasıdır. Güç yetmenin ikinci kısmı, kendisi felç veya benzeri bir hastalığı olup da bundan kurtulma ümidi çok az olan kimsenin bizzat gidemeyip yerine göndereceği vekilin nafakasını ve ücretini verebilmesidir.

Eğer oğlu kendiliğinden babasının yerine hacca gitmeyi dilerse, babası izin vermelidir. Zira babaya hizmet etmek şereftir. Eğer oğlu kendisine «para vereyim, yerine vekfl tut» derse, nimeti kabul etmek zorunda değildir.

Hacca gitmeye gücü yetince acele etmelidir. Ancak gelecek yıl daha uygun olacağını tahmin ederse, geciktirebilir. Fakat geciktirip de hac yapmadan ölürse, asi olur. Vasiyet etmese bile mirasından yerine vekil göndermek farz olur. (Hanefîye göre vasiyet ederse, farz olur. Etmezse, olmaz). Zira hac onun zimmetine borç olur. O halde, diğer borçlar gibi edası gerekir. Diğer bir delil de Hz. Ömer buyurdu ki: «Gücü yetip de hacca gitmeyenler hakkında vilâyetlere, bir yazı yazıp onlardan haraç almak isterdim.*

HACCIN RÜKÜNLERİ

Haccın bazı rükünleri vardır ki, yerine getirilmeden hac olmaz. Bunlar beştir: îhram, tavaf, tavaftan sonra sa'y, Arafatta vakfeye durmak ve bir kavle göre saçları tıraş etmek. (Hanefîye göre haccm rüknü ikidir: Arafatta vakfeye durmak ve ziyaret tavafı yapmaktır. İhram giymek, sa'y etmek ve tıraş olmak farz değildir, vacibtir). Haccm vâcibleri —ki onları terk etmekle hac bâtıl olmaz; fakat bir koyun kurban etmek lâzım gelir— altıdır: 1 — Mikatta ihram giymek, eğer mikat yerini geçerse, bir koyun kurban etmek lâzımdır. 2 — Cemreye taş atmak (şeytan taşlamak) 3 — Güneş batmcaya kadar Arafatta beklemek, 4 — Gece müzdelifede ikame etmek, 5 — Teşrik geceleri Minada ikamet etmek, 6 — Veda tavafı yapmak. İkinci bir kavle göre veda tavafı yapmazsa, kurban lâzım gelmez. Fakat eda etmesi sünnettir.

Haccı edâ etmenin çeşitleri üçtür: İfrad, kıran ve temettüdür. İf-rad hepsinden faziletlidir. (Hanefîye göre Kıran temettüden ve temettü de ifraddan faziletlidir.) îfrâd hac şöyledir: Önce yalnız haccı edâ edip onu bitirdikten sonra Umre için ihram giyip umreyi edâ etmektir. Umrenin ihramını ci'rane'de giymek, Temim'de giymekten ve Te-nim'de giymek, Hudabiye'de giymekten faziletlidir. Bu üç yerin birinde Umre için İhram giymek sünnettir.

Kıran haçta «Lâbbeyke bihaccetin ve Umretin» deyip hac ve Umre için bir defada ihram bağlanır. Sonra hac amelleri yerine getirilir. Zira Umre âmelleri hac âmelleri içindedir. Abdest, gusûl içinde ifa edildiği gibi ifa edilir. Kıran haccı yapanlara bir kurban vâcib olur. Ancak Mekkeliler için bu kurban vâcib olmaz. Zira onun mikatı Mekke'dir. Kıran haccı yapanlar, Arafatta vakfeye durmazdan önce tavaf ve sa'y ederse, sa'y hem farz hac,

hem Umre sa'yi yerine geçer. Fakat Arafatta vakfeden sonra daha önce yaptığı tavafı iade etmesi gerekir. Zira rükün olan tavafın şartı vakfeden sonra olmasıdır.
Temettü haccmda mikata geldiği zaman, Umre için ihram giyip Mekke'de umre tavafını yaptıktan sonra, ihram icaplarıyla bağlı kalmamak için ihramını çıkarır. Sonra hac vaktinde Mekke'de hac için ihram giyer. Temettü haccı yapana bir kurban vâcib olur. Kurbana gücü yetmezse, ayrı ayrı günlerde veya peşpeşe Kurban bayramından önce üç gün, memleketine döndükten sonra yedi gün oruç tutar. Kıran haccmda da kurbana gücü yetmezse, bu şekilde on gün oruç tutar. Temettü kurbanı; Umrenin ihramını, Şevvalde, yahut Zilka'dede veya Zilhiccenin ilk on gününde giymiş olup hac ve ihramı bir araya getirmiş ve bu yüzden mikattan geri kalmış kimselere vâcib olur. O halde temettü eden kimse, Mekkeli olursa, yahut yabancı olup Mekke'de sakin olmuş oJursa ve hac vaktinde mikatma veya mikatı kadar mesafeye gelirse, ona kurban" lâzım olmaz.
olmaz, vakfeye i haccın | yapmaktır, tibtir).
fakat
giy-
iır. 2 — aya kadar i - Teşrik fcîkinci bir at edâ et-
ttüdür. İf-ivetemet-{haccı edâ glâ etmek-ı ve Te-ı birin-
\ ve Um-fgetirilir. nde ifa tcib olur. atı Mek-ı tavaf ir. Fakat i gerekir.
ı giyip İli kal-için
I Kurbana ndan tatar. Kı-jt'oruç tu-.a'dede : araya ı olur. O ı Mek-;atı ka-
7. Asıl: HAC
147
HACCIN YASAKLARI ALTIDIR:
1 — İhramh olana elbise giymek haramdır. Gerek gömlek, gerek don, gerek çizme ve gerekse tülbent olsun. Bunların birisi caiz değildir. Belki izar, (ihramın alt kısmı) rida (üst kısmı) ve nalin giymelidir. Eğer nalin bulunmazsa, açık ayakkabı da caizdir. Ve eğer izar bulamazsa, don giymelidir. Bütün azalarını izar ile örtmesi caizdir. Ancak başını örtmesi caiz değildir. Kadınların âdet üzere kaftan giymeleri caizdir. Ancak yüzlerini örtmeleri caiz değildir. Mahmil içinde ve dar yerlerde olursa caizdir.

2 — Güzel kokular kullanmamalıdır. Zira eğer güzel kokular sürerse, veya elbise giyerse, bir kurban lâzım gelir.
3 — Kıllarını tıraş etmemelidir ve tırnaklarını kesmemelidir. Zira bunlardan birini yaparsa, bir kurban lâzım gelir. Hamama girmek kan aldırmak, hacamat yapmak ve saçını çözmek dahi caiz değildir.
4 — Cima etmemelidir. Cima yaparsa, ya bir deve, yahut bir sığır veya -yedi koyun kurban etmek vâcib olduğundan artık haccı fasit olur, kazası lâzım olur.
5 — Cimadan önceki hâllerdir. Meselâ kadınları çimdiklemek ve öpmek caiz değildir. Kadına dokunma ile abdesti bozan şeyler için bir kurban vâcib olur. Kadınlar ile istimna etmek için de bir

kurban lâzım olur. îhramlı kimse için nikâh caiz olmaz. (Hanefîye göre caizdir). Nikâh ettiği takdirde kurban veya sadaka lâzım gelmez.
6 — Îhramlı için deniz hayvanları hariç bir şey avlamak caiz değildir. Avladığı takdirde deveden, sığırdan ve koyundan ona benziyeni sadaka vermek vâcib olur.
HAC NASIL YAPILIR?
Malûm olsun ki, haçta yapılacak işleri evvelinden sonuna kadar, farzları, sünnetleri ve edebleri birlikte gözetmekle tertip üzere bilmek gerekir. Zira ibâdeti, âdet olduğu için değil de, ibâdet olduğu için yapanlar yanında farz, sünnet ve edebler bir olur. Zira muhabbet makamına ulaşmak, ancak nafile ve sünnetler ile mümkün olur. Nitekim peygamberimiz buyurur ki: «Her ne kadar kullarım en çok farz edasıyle bana yaklaşıyorlarsa da, nafile ve sünnet ile yaklaşmaktan geri kalmayan, kullarım da, öyle bir mertebeye erişirler ki, ben onların kulağı, gözü, eli ve dili olurum.» (Kudsî hadîs). Şöyle ki. benimle işitir, benimle görür, benimle söyler ve benimle tutar. O halde, ibâdetin edeblerini ve sünnetlerini edâ etmek mühimdir. Edeblerin de derecelerini gözetmek lâzımdır, önce hac yolunun edeb-lerine riayet etmek gerekir.
Önce hacca azmetmeli, halis bir niyetle niyet etmelidir. Sonra tevbe etmelidir. Zimmetinde bulunan kul haklarını, borçlarını ödeme-

liciir. Hanımının, çocuklarının ve kendisine nafakası lâzım olan kimselerin nafakalarını vermelidir. Vasiyetnamesini yazmalıdır. Yol harç lığını helâlinden hazırlamalı, şüpheli olan maldan kaçınmalıdır. Zira şüpheli malla hac yapanın kabul olmama tehlikesi olur. Yol hazırlığını, yolda fakirlere yardım edebilecek şekilde yapmalıdır. Yola çıkmadan önce bir miktar sadaka vermelidir. Kuvvetli bir hayvan kiralamak, hayvan sahibinin isteksiz götürmemesi için, daha önce taşınacak eşyaların hepsini ona göstermelidir. Din yolunda ve yol işlerinde kendisine haldaş olacak bir salih yoldaş edinmelidir. Dostlarına veda edip onlardan hayırlı dualar talep etmelidir. Her birine: «Dinini, emanetini ve akibetini Allah'a ısmarlıyorum.» demelidir. Onlar da: «Allah seni korusun, sana takvayı zad eyleyip seni yaramaz işlerden -korusun, günahlarını affetsin. Uğurun hayırlı olsun.» demelidirler.
Hacca azmeden kimse, evinden çıkacağı zaman iki rek'at namaz kılmalıdır. Birinci rek'atta «Kul ya eyyühel Kafirun» sûresini, ikinci rek'atta «Kulhüvellahüehad» sûresini okumalıdır. Namazdan çıkınca, namazdan sonra okunan dualardan sonra bu duayı okumalıdır: «Al-lahım, sen seferimin sahibisin, aile, evlâdım ve mallarımın koruyucu-susun. Beni ve onları bütün afetten koru. Allahım, bu seferimde senden hayır, takva, beğenilen âmeller dilerim.» Evinin kapışma gelince şu duayı okumalıdır: «Allahım, sana tevekkül edip sefer ettim. Nereye gidersem, sığmağım sensin. Allahım, beni takva ile rızıklandır. Nereye dönersem uğurumu hayır

eyle.» Hayvana binince, şu duayı okumalıdır: «Bu hayvanı bize bağlı kılan Allah'a hamdü senalar olsun. Eğer Allah'ın inayeti olmasaydı, biz onu müsahhar edemezdik. Biz Allah'a döneceğiz.» Hayvan yürümeye başlayınca, bu âyet-i kerîmeyi okumalıdır: «Hareket ve sükûn Allah'ın ismîyledir. Allah bağışlayıcı ve merhametlidir.» Bütün hac yolu boyunca zikir ve Kur'an'dan boş kalmamalıdır. Yükseklere çıkarken: «Senin şerefin bütün şereflerden üstündür. Her halde hamd-ü sena sana mahsustur.» Bir korku hâsıl olunca «Ayet-i Kürsî» ve «Şehidellahu» âyetini ve «Kul hüvellahu ehad» ve iki muavvizeyi okumalıdır.

İHRAMIN EDFRLFRT VE MEKKE'YE GİRİŞ

Haccı, mikat yerine gelince, gusûl etmeli, kıllarını ve tırnaklarını Cuma bahsinde geçtiği gibi kesmeli, dikili elbiseleri çıkarıp izar ve rida ile örtünmek suretiyle ihram bağlamahdır. Örtündüğü ihramın her iki parçası da beyaz olmalıdır. İhramdan önce güzel kokular sü-rünmelidir. O mekândan gitmeğe azmedince, deveyi kaldırıp yola yönelerek hacca niyet etmeli, kalbi ve diliyle bu duayı okumalıdır: «Allahım, ben hizmetindeyim, fermanına uydum, divanına geldim. Senin nimetin devamlıdır. Mülk sana mahsustur. Ortağın yoktur.» Yüksek bir yere çıkarken, yukarıdan aşağıya inerken, korkulu bur yere inerken ve kafile birbirine karışıp izdiham olunca, yüksek sesle bu duayı tekrar etmelidir. Mekke'ye ulaşınca gusûl etmelidir.

^&
1 olan kim-f. Yol harç .lıdır. Zira ! hazırlığımla çıkma- kirala-f taşınacak de ken-İvedâ edip \ emaneti-f «Allah se-ı-korusun, ât namaz ıi, ikinci çıkınca, «Al-
ikoruyucu-de sen-. gelince . Nereye ir. Nereye Lokumalı-Eğer ! Allah'a I okuma- nıer-î kalma-ı üstün-I olunca iad» ve
7. Asıl: HAC
149
darını jizar ve I ihramın !ar sü-|yola yö-ır: «Al-. Senin fYüksek ıtaer-ı duayı

Haçta dokuz yerde gusûl yapmak sünnettir: İhram için, Mekke'ye girmek için, ziyaret tavafı için, Arafat'ta durmak için, Müzdelife'de ikamet için, üç gusûl de üç cemre (şeytan taşlama) için ve veda tavafı için. Akabe cemresinde gusûl yoktur. Gusûl edip Mekke'ye girince gözü «Beytûllaha» ilişince, henüz şehir içinde ilerlerken bu duayı okumalıdır: «Allahun, senden gayri mabud yoktur. Adın selâmdır, selâmet sendendir, yurdun selâmet yurdudur. Ey celâl ve kerem sahibi! Allahun, şereflendirdiğin ve kıymetlendirdiğin "Beytin" budur. Allahım, Beytinin kıymet ve azametini ve hac yapmanın sevap ve şereli-ni artır. Allahını, bize rahmet kapılarını aç, ve bizi kovulmuş şeytan-tan sakla.» Sonra "Beni Şeybe" kapısından mescide girip «Hacer-i Esvede» yönelmeli ve onu izzet ve ikram ile öpmelidir. Eğer öpemez-se, ona el uzatıp ziyarete işaret etmelidir ve bu duayı okumalıdır: «Aflahım, ini emaneti edâ ettim ve ahde vefa ettim. Sen benim vefa ettiğime şahid ol.»

TAVAFIN EDEBLERİ:

Tavaf namaz gibidir. Yani, onda da beden temizliği, elbise temizliği ve avret yerlerini örtmek şarttır. Fakat tavafta konuşmak caizdir. Önce «İdtıba» sünnetini yerine getirmelidir. «Idtıba», izarm ortasını sağ koltuğu altına alıp iki ucunu sol omuzuna atmaktır. Sonra «Beyt-i şerifi» sol tarafına alıp başta «Hacer-i Esvedin» hizasından tavafa başlamalıdır. «Beyt-î şerif» ile arasındaki mesafe üç adımdan eksik olmamalıdır. Tâ ki, şadırvan üzerine basmak zorunda kalmasın. Şadırvan; «Beyt-i şerifin» hududuna dahil olan bir mekândır. Tavafa başlayınca, bu duayı okumalıdır: «Allahım sana iman getirdim. Kitabını tasdik ettim. Resulün Muhammed Mustafa sünnetine tabi oldum.» Beyt-i şerifin kapısının hizasına gelince «Allahım, bu Beyt senin beytindir ve harem, haremindir ve bu makam cehennem ateşinden sığınanların makamıdır.» demelidir.
«Rûkn-i Irakîye» ulaşınca, bu duayı okumalıdır: «Allahım, küfür, nifak, kötü ahlâk, kötü aile, kötü evlât, kötü mal ve kötü bakmaktan sana sığınırım.» Altın oluk altına gelince: «Allahım, Arşının gölgesinde gölgelendir ve bana Muhammed Mustafa'nın şerbetinden içir ki, ondan sonra ebedî olarak susuzluk yoktur.» demelidir. «Rükn-i Şamiye» gelince: «Allahım, haccımı makbul, sa'yimi meşkûr, günahımı mağfur eyle. Ticaretimi zararlı eyleme. Ey Aziz, ey Gâfûr, benim bütün günahlarım sana gizli değildir. Sen bana mağfiret eyle.» diyecektir. «Rükn-i Yemaniye» ulaşınca şunu okumalıdır. «Allahım, beni küfür, nifak, fakirlik acısı, kabir azabı, hayat, memat fitnelerinden, dünya ve âhiret belâlarından sakla.»
Bu rükün ile «Hacer-i Esved» arasında şu duayı okumalıdır: «Allahım, bana dünya ve âhirette iyilik ver, beni kabir azabından ve ateş azabından sakla.» Yedi defa bu şekilde dönmeli ve her defasında da bu duaları okumalıdır. Bir defa dönmeye bir «şavt» denir. Üç evvelki
JPV,*#
r&r-

şavtlarda acele ve koşarcasına dönmelidir. Eğer «Beyt-i şerifin» yakınında izdiham var ise, acele yürüyebilmek için, bir miktar uzaktan dönmelidir. Son dört şavtlarda ise, yavaş yavaş yürümelidir. Her defasında mümkün ise Hacer-i Esvedi öpmeli ve Rükn-i Yemaniye elini uzatmalıdır. Eğer izdihamdan yapamazsa, eliyle işaret etmelidir. Bu minval üzere yedi şavtı tamamlayınca, Mekke-i Müşerrefenin kapısı ile Hacer-i Esved arasında durup karnını, göğsünü, yüzünün sağ tarafını ve iki elini dirseklerine varıncaya kadar «Beyt-i şerifin» duvarına yapıştırmalıdır -ve elini «Beyt-i şerifin» örtüsüne dokundurma-lıdır. Bu makama «Mültezim» denir. Duaların kabul olacağı makamdır. O halde bu duayı okumalıdır: «Ey eski Beytin sahibi, beni cehennem ateşinden koru. Bütün kötü şeylerden muahafaza eyle. Bana nasib ettiğin rızkınla kanaat ver, ihsan ettiğin nimete bereket ver.» Sonra Peygamberimizin pak ruhuna sâlâvat getirip tevbe ve istiğfar etmeli ve ne ihtiyacı var ise dilemelidir. Sonra makamın arkasında

durup iki rek'at namaz kılmalıdır ki, bu namaza «Tavafın iki rekatı» denir. Tavaf, bu iki rek'at namazla tamam olur. Birinci rek'atta Fatiha ile Kulhüvellahû sûrelerini okumalıdır. Namazdan sonra dua etmelidir. Bu yedi şaytı dönmeden bir tavaf tamam olmaz. Her yedi defa döndükten sonra iki rek'at namaz kılmalıdır. Sonra Hacer-i Esvedin yanına gidip öpüp tavafı onunla bitirmelidir. Sonra da sa'yi ile meşgul olmalıdır.

SA'YIN ADABI

Tavaftan sonra Safa kapısından dışarı çıkıp yürüyerek Ka'be görününceye kadar Safa'da yukarıya doğru çıkmalıdır. Yüzünü Ka'be tarafına çevirip «Allah'tan başka mabud yoktur. Mülk ona mahsustur. Ortağı yoktur. Dirilten, öldüren odur. Hayır ve ihsan onun elindedir. Herşeye kadirdir. Vaadinde sadık olup kuluna yardım eden, askerine yardım ve zafer ihsan eden; bütün düşmanlarını hezimete uğratan odur. Kâfirler hoşuna gitmese de biz dinde ihlâslıyız.» duasını okumalıdır. Sonra aşağı inip sa'ye başlamalıdır. Yavaş yavaş Merve tarafına yürüyüp «Rab ığfırlı verhem ve tecavüz amma...» duasını okumalıdır. Sonra yavaşça hareket eder, mescidin köşesindeki «Milli Ah-dara = (Yeşil işaret)» gelinceye kadar. Kendisiyle işaret arasında altı arşın mesafe kaldığı yerden hızla yürümeğe başlar; ikinci işarete gelinceye kadar... Sonra Merveye gelinceye kadar yavaşça yürür. Mer-veye çıkınca Safaya döner ve anlatılan duayı okur. Bu anlattığımıza bir sa'yi denir. Safaya dönünce iki defa olur. Yedi defa bu şekilde sa'y eder. Sa'yi bitirince, Kudüm tavafiyle sa'y edâ etmiş olur. Bu tavaf sünnettir. Rükün olan tavaf, vukuftan (Arafatta durmak) sonra olur. Sa'yda taharet üzere olmak sünnettir. Tavafta taharet vâcibtir. Sa'y-da kudüm tavafı kifayet eder. Zira sa'yin vukuftan sonra olması şart değildir. Fakat tavaftan sonra olması şarttır. Bu tavaf ister sünnet tavaf olsun...

ı/ın» ya-zaktan : defa-elini Bu apışı fsağ ta-ifin» du-ndurma-i makam-(u cehen-na nasib Sonra ; etmeli [durup iki nir. Ta-ha ile nelidir.) döndük-[yanına ûl ol-
B'be ta-stur. dedir, erine ,Tatan oku-: tara-. oku-Ah-al-ete İMer-uza ısa'y avaf Polur. İr. Sa'y-. şart sünnet

ARAFATTA VAKFENtN ADABI

Eğer kafile Arefe günü Arafata ulaşırsa tavaf ile meşgul olmamalıdır. Eğer Arefe gününden önce varırsa, Kudüm tavafını edâ ederler. Sonra Terviye (Zilhiccenin 8'i) günü Mekke'den çıkıp o gece Mina'da kalırlar. Ertesi gün Arafata giderler. Arafatta durmanın vakti, Arefe günü zevalden sonra bayramın sabahına kadardır. Bayram sabahından sonra ulaşan kimse, haccı kaçırmış olur. Arefe günü gusûl edip ikindi namazını öğle namazıyla beraber kılmalıdır. Tâ ki devamlı dua ile meşgul olsun. O gün, çok dua edebilmek için oruç tutmamalıdır. Zira haccın binası, kalblerin cemiyeti ve azizlerin himmetidir. Bu ş6-refli vakitte zikirlerin en faziletlisi «lâ ilahe illellah»tir. Hülâsa zeval vaktinden akşama kadar yalvarıp, ağlayıp, sızlamalıdır. Tevbe edip geçmiş

taksiratından özür dilemelidir. Bu şerefli vaktin istiğfar duaları çoktur. Bu kitapta zikir etmek zordur. Tafsilâtı «İhyanda geçmiştir. Arzu eden ona müracaat etsin. Bellediği duaları okusun. Zira bu vakitte büyüklerden nakledilen duaları okumak güzeldir. Eğer ezber okuyamıyorsa, kâğıda yazıp okumalıdır. Yahut birisi okusun, o da «âmin.» desin. Güneş batmadan Arafat hududundan çıkmasın.

HACCIN DÎGER İBADETLERİ

Arafattan sonra Müzdelifeye gider. Orda gusûl eder. Zira Müzde-life haremdendir. Akşam namazını geciktirip yatsı namazıyla beraber bir ezan iki kametle kılmalıdır. Yapabilirse o gece Müzdelife'de kalmalıdır. Zira çok şerefli ve aziz bir gecedir. Gece Müzdelifede bulunmak ibâdetlerin cümlesindendir. Bir kimse gece Müzdelifede bulunmazsa, bir kurban kesmesi gerekir. Müzdelife'den yetmiş taş götürüp Mina'da Cemrelere atmalıdır. Zira Müzdelife Mina'ya nisbetle taşlıktır, orda kolaylıkla taş bulunur. Gece yarısına yakın Mina'ya hareket edip sabah namazım karanlıkta kılmalıdır. «Meş'arû'l-Haram» denilen Müz-delife'nin hududuna gelince tanyeri ağarıncaya kadar, orda durup dua etmelidir. Sonra oradan «Muhassir Vadisi» denilen yere gelmelidir. Bu vadiye gelince, hayvanı hızlı sürmeli ve eğer piyade ise süratle vadiyi karşıdan karşıya geçmelidir. Zira sünnet böyledir. Sonra bayram günü sabahleyin bazen tekbir bazen telbiye (Lebbeyke...» söylemeli ve «Cemerat» denilen üç yüksek yere gelinceye kadar buna devam etmelidir. Onları geçip yolun sağ tarafında «Cemeretû'l-Akabe» denilen yüksek yere gelmelidir. Burada yüzünü kıbleye dönmelidir. Güneş bir mızrak boyu yükselince bu cemreye yedi taş atmalıdır. Kıbleye karşı durup atmak daha hayırlıdır.

Burada tekbir yerine telbiye getirmelidir. Bu cemrede ,her bir taş attığında, «AlTahümme! Tasdiken bikitabike ve ittibaenli sünneti ne-bıyyike.» demelidir. Cemre işi bitince telbiye ve tekbire son verir. Ancak farz namazlardan sonra bayram günü öğleden son teşrik günü-

nün sabahına kadar —ki bayramın dördüncü günü oluyor— farz namazlardan sonra tekbir getirir. Sonra konağına varır, dua ile meşgul olur. Kurban kesmek dilerse kurban keser. Kurbanın şartlarını gözetir. Sonra saçını traş eder. Bugünde taşlama ve traşı edâ etti ise, ihramdan bir çözülme hâsıl olur, ihramın bütün mahzurları he/11 olur. Ancak kadına dokunmak ve avlanmak helâl olmaz. Sonra Mekke'ye gelir, rükün olan tavafı edâ eder. Bayram gecesinin yarısı geçtikten

sonra rükün tavafının vakti girmiş olur. Fakat bayram günü yapmak daha iyidir. Gerçi son vakti yoktur. Zira ne kadar geciktirirse, vakti geçmez. Ancak edâ edilmeden son çözülme hâsıl olmaz ve mübaşeret olduğu gibi haram kalır. Bu tavafı, kudüm tavafında anlattığımız gibi edâ ederse, hac tamam olur, mübaşeret ve avlanma da helâl olur. Daha önce sa'y yaptıysa, sa'yı yapmamalıdır. Zira bu tavaftan önce sa'y yapmak caiz olur. Taşlamayı, traşı ve tavafı yapınca hac tamam uim, ihramdan çıkar. Teşrik günlerindeki taşlama

ve Mina'da gecelemek ihram kalktıktan sonra yapılır. Tavaf ve sa'y'dan boşalınca, bayram günü Mina'ya gelip o gece orda durmalıdır. Zira bu kadarı vâ-cibtir. Ertesi gün zevalden sonra taşlama için gusûl etmelidir ve Arafat tarafından olan birinci cemreye yedi taş atmalıdır. Sonra yüzünü kıbleye dönüp «Bakaran sûresi kadar dua etmelidir. Sonra ikinci cemrede de yedi taş atıp yine dua etmelidir. Ondan sonra yedi taş da Akabe cemresinde atmalıdır ve o gece Mina'da kalmalıdır. Sonra bayramın üçüncü günü de bu şekilde bu üç cemrede yirmibir taş atmalıdır. Eğer bu kadarıyla yetinip Mekke'ye gelirse kifayet eder. Eğer güneş batıricaya kadar orada kalırsa, o geceyi de orda geçirip ertesi gün yine yirmibir taş atmak lâzım olur. Haccm tamamı bu anlattığımızdır.

UMRE NASIL YAPILIR?

Umre yapmak isteyen kimse, gusûl edip haçta olduğu gibi ihram ve elbisesini (kadın için) giymelidir. Sonra Mekke'den çıkıp Umre mikatma gelmelidir. Mikat, Ci'rane, Ten'îm ve Hudeybiye'dir. Umreye niyet edip «Lebbeyke bi ümretin» demelidir. Mescid-i Aişe'ye gidip orda iki rek'at namaz kılmalıdır. Geri Mekke'ye yönelerek yolda «Lebbeyke» demelidir. Mescid kapısına gelince, telbiyeyi kesip haçta olduğu gibi tavaf ve sa'y yapmalıdır. Sonra saçını traş edip Umreyi onunla bitirmelidir.

Umre, yılın her vaktinde yapılabilir. Mekke'de oturan kimse mümkün olduğu kadar Umre yapmalıdır. Umre etmezse, tavaf etmelidir. Bunu da yapamazsa, Ka'beye bakmalıdır. Ka'be'nin içine girince iki direk arasında namaz kılmalıdır. Ka'be'ye yalın ayak ve tazim ve hürmetle girmelidir. İçebildiği kadar Zemzem suyundan içmelidir, midesi doluncaya kadar. Zira ne niyetle içerse şifâ bulur. Zemzem suyundan içerken şu duayı okumalıdır: «AHahım! Bunu bana her belâdan şifâ kıbp bana ihlas, yakin, dünya ve âhirette afiyet ihsan eyle.»

&
farz naile meşgul nı göze-ise, ih-e>âl olur. jMekke'ye ^geçtikten
. yapmak vakti
übaşeret nız gi-olur. önce
: tamam gece-rica, vâ-
[ve Ara-yüzü-ikinci taş da , bay-
latmalı-ergü-
nızdır.
düm-
fhür-.desi ıdan ı şifâ

VEDA TAVAFI

Memleketine dönmeğe azmedince, yükünü ve eşyasını bağlayıp bütün işlerinin sonunda Ka'beye veda etmelidir. Veda, yedi defa tavaf edip iki rek'at namaz kılmakla olur. Tavafın şekli daha önce anlatıldığı gibidir. Ancak bunda «izdiba» ve hızlı yürümek yoktur. Sonra: «Mültezem» tarafına gidip dua eder, geri döner ve mescitten çıkıncaya kadar Ka'be'ye bakar.

MEDİNE ZİYARETf

Sonra Medine'ye hareket etmelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Ölümümden sonra beni ziyaret eden, beni hayatımda ziyaret etmiş gibi olur.» Ve yine buyurur ki: «Beni ziyaret etmekten başka niyet taşımadan Medine'ye gelen kimseye şefaat etmem için, Allah üzerinde hakkı sabit olur.» Medine'ye girince sâlâvat getirir. Gözü Medine'nin duvarlarına ilişince, şu duayı okur: «AHahım! Bu Peygamber haremini, bana cehennem ateşinden ve acıklı azaptan sığmak eyle.» Önce gusûl edip ondan sonra Medine'ye girmelidir. Güzel kokular sürünüp beyaz elbise giymelidir. Tevazu ve vekarla şu duayı okumalıdır: «Allahım, beni doğru mekâna vâsıl eyle, kendi tarafından hidâyet nâ-sib eyle.» Sonra mescide girip minberin altında sağ direk omuzu ile beraber olacak şekilde iki rek'at namaz kılmalıdır. Zira Peygamberin makamı bu idi.
Sonra ziyarete azmetmeli, yüzünü «Ravza-i şerife» duvarına ve arkasını da kıble tarafına çevirmeli. Elini duvara sürmek ve duvarı öpmek sünnet değildir. Belki biraz uzak durmak hürmete daha yakın , ve uygundur. Sonra şu duayı okur: «Ey Allanın Resulü, Allanın Nebisi, Habibi, Safiyyi, ey Adem evlâdının en şereflisi, Peygamberlerin efendisi, sonuncusu, Rabbil âlemin'in Resulü Ekremi! Allah'ın Sala t ve Selâmı sana, âline, ashabına ve ehl-i beytine olsun. Allah, diğer Peygamberlerin ümmetinden onlara verdiği karşılıktan fazla bizden sana karşılık versin. Allah senin kadrini ve şerefini, zâkirler seni, zikir ettiği ve gafiller gaflet ettiği müddetçe artırsın.» Eğer Peygamberin rav-zasma selâm vasiyeti yapan var ise, «falandan sana selâm» demelidir. Sonra bir iki ayak geri çekilip Ebubekir ve Ömer hazretlerine (r.a.t selâm verip şöyle demelidir: «Allah'ın selâmı sizin üzerinize olsun, ey Allah'ın Resulü'nün vezirleri ve hayatta kaldıkça dini ikâme için yardımcıları! Onun yoluna tabi olup sünneti ihya edenler sizsiniz. O halde Allah size, diğer peygamberlerin vezirlerine verdiği karşılıklardan (mükâfat) daha fazla karşılıklar versin.» Sonra o makamda durabildiği kadar durup dua etmelidir. Sonra dışarı çıkıp Bakı mezarlığındaki Sahabe-i Kiramın mezarlarını ziyaret etmelidir. Dönmek istediği zaman bir defa daha Peygamberimizin Ravza-ı Mutahheresini ziyaret edip veda etmelidir.

IIACCIN İNCELİKLERİNİN SIRLARI
Bu anlatılan hac âmellerinin şekli idi. Bu âmellerin her birinde bir maksad, bir ibret ve âhire t işlerinde bir işi hatırlatmak ve bir uyarma vardır. Onun da aslı ve hakikati şudur: İnsan kemal-ı saadete erişmek için yaratılmıştır. İnsan, müslümanlık unvanında anlatıldığı gibi kendi ihtiyarını bırakmadıkça tam bir saadete erişemez. Arzu ve isteklere uymak insanın helak sebebidir. İnsanın şeriat izniyle değil de kendi ihtiyarıyla yaptığı herşey, arzularına uymak olur, kul muamelesi olmaz. Halbuki onun saadeti kulluktadır. Bunun içindir ki, eski milletlerde rûhbarıiyet ve seyahatla emir olunmuştu. Hattâ her ümmetin âbidleri insanlar arasından çekilip uzleti seçmişlerdir. Dağların tepesinde meskenler edinip ömürleri boyunca riyazet ve müca-hede

etmişlerdir. Bunun için Peygamber efendimize: «Dinde seyahat ve rûbbaniyet yok mudur?» diye sorulunca, buyurdu ki: «Bizde cihad ve hac onun yerine buyurulmuştur.» Demek ki, Allah Muhammed ümmetine rûhbaniyete bedel hac yapmayı ferman etmiştir. Zira hac yolunda hem mücahede gayesi hâsıl olur, hem de başka ibretler de zahir olur. Zira Allah, Mekke'yi şereflendirip kendi zâtma izafe etti ve onu padişahların huzuruna benzetip her tarafmı harem yaptı. Onun ağaçlarını tanzim edip kesilmesini haram eyledi. Arafatı padişahın haremi önündeki meydan mesabesinde yaptı. Böylece her taraftan Ka'be'ye kasdedip tevbe ederler. Gerçi Allah'ın mekândan münezzeh olduğunu bilirler. Fakat Cenâb-ı Hakk'a büyük arzu ve teveccüh olduğu için, ona nisbet edilen herşey sevilir, istenir.
İşte müslümanlar bu şevk ile çoluk çocuğunu, malını ve vatanını bırakıp çölün tehlikesine katlanırlar ve kula yaraşır şekilde Allah'ın huzuruna varırlar. Bu hac ibâdetinde aklın anlıyamıyacağı bazı şeyler de emredilmiştir. Cemrelere taş atmak, safa ile merve arasında sa'y etmek gibi. Zira akla uygun olan herşey, nefsin onunla ühsiyeti vardır, ne ettiğini, niçin ettiğini bilir. Meselâ zekâtta, fakirlere merhamet, namazda Allah'a karşı tevazu ve oruçta da şeytanın askerini kırmak olduğunu bilir. Bu durumda tabiatının, aklına uygun hareket etmesi ihtimali vardır. Halbuki tam bir kulluk yalnız Allah'ın emriyle hareket edip kendi içinden asla bir hüküm koymamaktır. Taşlama ve sa'y bundandır. Zira bunlar yalnız kulluktan başka bir şeyle olmaz. Bunun için Peygamberimiz hususen hac duasında: «Lebbeyke bihaccetin hakken tâabbuden ve Rikkati» derdi. [Hacca kulluk ve kölelik] diye ad vermişti. O hâlde, hac işlerinden taaccüb ederek «bundan maksat nedir?» deyip tuhaflarına gitmesinin sebebi; bu işlerden gaye, gâyesizlik ve maksatsızlık olduğunu bilmemeleridir. Bu sebebsizlikten gaye de kul, Lulluğunda gayesiz olup yalnız Allah'ın fermanına bakmalıdır. Aklın bütün gayeleri bertaraf etmekten başka nasibi yoktur. Zira onun saadeti fâni, yok olup nasibsiz olmaktır, öyle ki, onda Allah'tan başka ve onun emrinden başka bir şey kalmamalıdır.

m
HACCIN İBRETLERİ
Hac yolculuğu âhiret yolculuğuna benzer. Zira hac yolculuğundan maksat hanedir, (Kâ'be'dir). Ahiret-yolculuğundan maksat ise, hane sahibidir; (Allah). O halde, bu yolculuğun hazırlık ve hallerinden öbür yolculuğun hallerini hatırlamalıdır. Hac yolculuğunda çocuklarına ve bütün dostlarına veda etmesi; ölüm sekaratmda olacak vedâya benzer.
Bu yolculukta önce kalbi bütün bağlardan kurtardıktan sonra yola gitmek gerektiği gibi, âhiret yolculuğunda da ömrün sonunda dünyevî bağlardan kurtulmak gerekir. Aksi takdirde yolculuk ona acı geleceği muhakkaktır. Hac yolculuğunda çölde azıksız, levazımsız kalmamak için çeşitli yolculuk levazımını hazırlayıp her türlü ihtiyatı gözetmek gerektiği gibi, kıyamet çölünde de her türlü hazırlık gereklidir. Zira kıyamet çölü ondan daha uzak, daha korkunç ve azığa daha muhtaçtır. Devamlı kalmayıp bozulan herşey,

çöl yolculuğuna azık olmaya yaraşmadığı gibi, riya ve kusur ile karışık olan ibâdet de ahi-ret yolculuğuna azık olmaya lâyık değildir. Devenin sırtına oturmak tabutu hatırlatmalıdır. Zira âhiret yolculuğunda bineği tabut olacaktır. Belki de deveden inmeden tabuta binme vakti erişecektir.
O halde, onun bu yolculuğu âhirete azık olmağa lâyık olmalıdır. Mütad elbisesini çıkarıp ihram giydiği zaman âhiret kefenini hatırlamalıdır. Zira ihram da, kefen gibi, iki beyaz gömlek olup öbür dünyanın yolculuk elbisesi gibi bu dünyanın elbiselerine uymamaktadır. Yolculuğun zorluk ve tehlikelerini görünce, münker ve nekiri ve akrep ve yılanları hatırlamalıdır.
Zira kabirden mahşer gününe varıncaya kadar olan çöl, büyük ve zorlukları sonsuzdur. Yanında uygun arkadaş olmadan çöl âfetinden selâmet bulamadığı gibi, salih âmeller olmadan da kabir azabından emin olamaz. Bu yolculukta eşinden, evlâdından, arkadaş ve dostlarından ayrılıp yalnız kaldığı gibi, kabirde de onlardan ayrılıp yalnız kalacağını hatırlamalıdır. «Lebbeyke» demeğe başlayınca, kıyamet günü Allahın çağrısına cevap verirken o zamanki korku ve hali hatırlayıp o âleme dalmahdır.
Ali bin Hüseyin bin Ali (r.a.) ihram giyince, rengi bozuldu, vücuduna titreme düştü ve «Lebbeyke» diye çağıramadı. Ona: «Niçin Lebbeyke demiyorsun?» diye sordular. Dedi ki: «Lebbeyke ve sa'dey-ke'nin cevabını almaktan korkarım» ve deveden düşüp bayıldı. Ahmet bin Ebi-El-Cuvarî Ebi Süleyman-ı Daranî'nin müridlerinden idi. Şöyle hikâye eder: Ebu Süleyman bir defa Lebbeyke dedi ve kendinden geçip bayıldı ve bir mil yol almcaya kadar böyle baygın kaldı. Ayüın-ca sırrını sordular. Dedi ki: «Allah Musa'ya (s.a.v.) vahiy gönderip buyurdu ki: "Ümmetinin zâlimlerine tenbih et ki, beni anmasınlar. Zira beni ananı, ben de anarım. Beni anan zâlim ise, ben de onu lanetle anarım"».
&
Dr • -ii,S
156
KİMYA-YI SAADET
Yine Ebu Süleyman dedi ki: «Duydum ki, hac nafakasını şübheli şeylerden hazırlayan kimse, "Lebbeyke" deyince, ona: "Elindeki maiı iade etmeden Lebbeyk'in ve sa'deyk'in kabul olmaz" diye cevap verilir.».
Tavaf da: Biçarelerin padişahı dergâhına geldiklerinde, padişahın sarayı etrafında dönmeleri ve padişaha ihtiyaçları arz etmek için fırsat kollamaları ve kendilerine şefaat edecek bir kimse aramak için, yahut padişaha, görünmek ümidiyle gidip gelmelerine benzer: Safa iie Merve arasında bu şekilde gidip gelmek de buna benzer. Arafatta durmak, dünyanın her tarafından çeşitli insanların orda toplanması ve değişik dillerle dua etmeleri, kıyamet arasatına benzer. Orda bütün insanlar toplanır, herkes kendi haliyle meşgul olup red ve kabul-arasında tereddüt eder.
Cemrelere taş atmak, yalnız kulluk yoluyla kulluğu izhâr etmek ve bundan başka da Hazret-i İbrahim'e benzemek vardır. Zira taş atılan yerler, şeytanın Hazret-i Halil'e gelip ona bazı vesveseler vermek isteyince., onu taşladığı yerlerdir. Eğer aklına: «Şeytan

İbrahim'e göründü. Onun için ona taş attı. Bu zamanda ise, görünmez. O halde niye taş atalım» dersen, bunun şeytan vesvesesinden ileri geldiğini bil. O halde taş atıp onun gözünü kör etmelisin. Zira sen emirleri yerine getirmekle, sana her ne buyurulursa öyle yapmakla, kendi tasarruf ve tedbirini bırakmakla onun gözü kör olur. Bilhassa Hazret-i îbrahim'i taklit etmekle, ona uymakla sevab hâsıl olur. Şeytanın görünmemesinin zararı olmaz. O halde hacıların taş atmasıyla şeytanın muhakkak kör olduğunu bil.

Açık anlayışlı, sağlam tabiatli. kuvvetli bir şevk ve tam bir ciddiyete sahib olan kimseler için, haccm ibretlerine bu kadar işaret etmek yeterlidir. Böylelerin hareketlerinde, anlatılan mânâların, incelik ve temsilleri zahir olur. Her birinden bir pay almağa başlar. Zira ibâdetin hayatı bunun gibi mânâları mülâhaza etmekle olur. Bu mülâhaza ile ibâdet, suretten çıkıp ruh ve hakikât makamına ulaşır.

SEKİZİNCİ ASIL KURANI KERİM OKUMAK

Bil ki, Kur'ân-ı Kerim okumak, ibadetlerin en faziletlisidir. Bilhassa namazda ayakta okunan... Peygamberimiz buyurur ki: «Ümmetimin en faziletli ibâdeti, Kur'ân okumaktır.» (Ebu Naim). Ve yine buyurdu ki: «Kendisine Kur'an okumak nimeti verilen kimse, dünyada bundan daha üstün bir nimet olduğunu tasavvur ederse, Allah'ın büyük gördüğü şeyi aşağı görmüş olur.» (Tabaranî). Yine buyuruldu ki: «Kıyamet günü Allah'ın katında gerek peygamberlerden, gerek meleklerden ve gerekse bunlardan başka Kur'an kadar şefaati kabul

edilen hiçbir şey yoktur." (Tabaranî). Ve yine buyurdu ki: "Kur'an okumak bir kimseyi duadan alıkoyursa, Allah Teâlâ ona şükredenlere verdiği sevabm daha üstününü verir." (Abdul- Melik). Ve yine buyurdu ki: "Kalbler demir pası tutar." Sahabe-i Kiram buyurdular ki: "Ya Resûlüllah! Pası ne ile silinir?"

Peygamber buyurdu ki: "Kur'an okumak ve ölümü hatırlamakla silinir." (Tirmizi). Ve yine buyurdu ki: "Ben dünyadan giderim. Fakat size daima vaaz ve nasihat edecek iki vaiz bırakıyorum: O vaizlerden biri konuşan, biri de susandır. Konuşan vaiz Kur'an, susan vaiz de ölümdür." (Beyhakî).

tbni Mes'ûd (r.a.) buyurur ki: "Kur'an okumayı ihmâl etmeyin ki, her harfine bir sevab vardır. "Elif lam mim" bir harftir demiyorum. Belki elif bir harf, lam bir harf ve mim bir harftir."

Ahmed bin Hanbel buyurur ki: "Allah'ı rüyamda gördüm ve: "Al-iahun! Sana ne ile yaklaşmak daha faziletlidir" sordum. Cenâb-ı Allah'tan cevap geldi ve buyuruldu ki: "Kur'an okumakla." Dedim ki: Mânasını anlayarak mı, anlamayarak mı?" Cevabmda buyuruldu ki: 'İster anlayarak, ister anlamayarak.""

GAFİLLERİN KUR'AN OKUMASI

Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenenin derecesi büyüktür. O halde Kur'an-ı Kerîm'ih hürmetini gözetmelidir, kendisini yakışıksız durumlardan koruyup her halinde edebli olmalıdır. Yoksa Kur'an'm ona. düşman olma ihtimali vardır. Peygamber buyurur ki: "Ümmetimin

münafıklarının çoğu, Kur'an okumakla meşgul olurlar." Ebu Süleyman-ı Da-rani buyurur ki: "Zebaniler, Kur'an okuyup da bozgunculuk yapanları putperestlerden önce cezalandırırlar." Allah Tevrat'ta buyurur ki: "Kulum! Şundan haya edip utanmaz mısın ki, eğer yürürken bir kardeşinden mektup gelirse, durur, yahut otursun, onu harf harf okuyup düşünürsün ve tereddütsüz, icâblannı yaparsm. tşte gönderdiğim kitap, düşünüp onunla âmel etmen için, sana yazdığım mektuptur. Halbuki sen ondan yüz çevirip onunla amel etmemektesin. Okusan da mânâsını düşünmüyorsun." Hasan-ı Basrî buyurur ki: "Bizden öncekiler, Kur'ân-ı Allah'tan gelmiş mektup olarak bilirlerdi. Gece düşünür, gündüz onunla âmel ederlerdi. Siz ise, Onun i'rab ve harflerini tashih etmekle uğraşıyorsunuz, emirleriyle âmel etmeyi basit buluyorsunuz." Nihayet Kur'an'dan maksad mücerred okumak değildir. Belki onunla âmel etmektir. Zira onu okumak hatırda tutup ezberlemek içindir. Ezberlemek de mucibiyle âmel etmek içindir. Kur'an-ı okuyup onunla âmel etmeyen kimse, efendisinden içinde birçok emirler bu-yurulan bir mektup alıp, emirleriyle ilgilenmeyip mektubu güzel sesle okuyup harflerin mahrecini gözeten kimse gibidir. Bu kimseler, şübhesiz azaba müstahak olurlar.

KUR'AN OKUMANIN EDEBLERİ

Kur'an okuyan kimse zahirde altı şeye riayet etmelidir:

Birinci edeb: Hürmetle okumalıdır. Önce abdest almalı, tevazu ve huşu ile kıbleye karşı oturmalıdır. Tıbkı namazda olan kimsenin tevazu ve huşû'u gibi. Hz. Ali (kerreme...) buyurur ki: "Namaz içinde ayakta Kur'an okuyana her harfine karşılık yüz sevab, oturarak okuyana elli sevab, namazın dışında abdestli olarak okursa, yirmibeş sevab, abdestsiz olarak ezbere okursa, on sevab yazılır, fazla yazılmaz." Geceleyin bilhassa namaz içinde okuması daha ziyâde faziletli olur. Zira geceleyin kalb boş olup daha etkilenir.

İkinci edeb: Kur'an^ı yavaş okumalı, mânâsını düşünmeli ve çabuk hatîm etmeye çalışmamalıdır. Bazı hafızlar her gün bir hâtîm okuyorlar Fakat Peygamberimiz buyurur ki: "Kur'an-ı üç günden az hatim eden, Kur'an'ın faziletine erişemez." İbni Abbas (r.a.) buyurur ki: "İza zûlzilet" ile "El Karia" sûrelerini yavaş ve tefekkürle okumak, "Bakara" ile"Ali Imran" sûrelerini acele okumaktan daha makbuldür. Hz. Aişe acele Kur'an okuyan birini görünce, "bu kimse ne susuyor, ne de Kur'an okuyor." dedi. Acemi olur ve Kur'an'ın mânâsını bilmiyorsa da yine Kur'an'a hürmeti gözetmek için yavaş okuması daha faziletlidir.

Üçüncü edeb: Kur'an okurken ağlamaktır. Peygamberimiz buyurur ki: "Kur'an'ı okurken ağlayınız. Eğer ağlayamıyorsanız, kendinizi ağlar gibi olmaya zorlayınız." (İbni Mace) İbni Abbas, "Secde âyetini okuyunca secdeye gitmeye acele ediniz ki, ağlayasmız. Gözleriniz ağlamıyorsa, bari kalbiniz ağlasın."

Peygamberimiz buyurur ki: "Kur'an-ı Kerîm hüzün için nazil olmuştur. Kur'an okurken her defasında mahzun olun." (Ebu Yaia). Kur'an'daki vâd (müjde) ve vaid (tehdit) âyetlerini okuyup da

onlardaki emirleri tefekkür eden ve kendi acizliğini düşünen kimse, eğer ona gaflet galib olmamış ise, muhakkak kederlenir.
Dördüncü edeb: Her âyetin hakkını gözetmelidir. Peygamberimiz âzab âyetine gelince istiaze ederdi. (Allah'a sığınırdı) rahmet âyetine gelince rahmet dilerdi. Teşbih âyetinde tenzih ederdi. Başlarken "Eü-zü billâh" derdi. Kur'an okumaktan boşalmca, şu duayı okurdu: "Al-lahun, Kur'an-ı bana imam, hidâyetçi eyle, unuttuğum şeyleri onunla hatırıma getir, onun tilâvetini gece gündüz bana nasîb eyle, onu bana hüccet ve delil eyle." Tilâvet esnasında secde âyetine gelince, evvelâ tekbir alıp ondan sonra secde etmelidir. Secdede, namazın şartlarını- abdest, avret yerini örtmek gibi- gözetmelidir. Secde tekbiri kâfidir, Tehiyyat ve selâm lâzım değildir.
Beşinci edeb: Eğer riya olmak ihtimali olursa, Kur'an-ı Kerîm'i gizli okumalıdır. Zira hadiste gelmiştir ki: "Gizli Kur'an okumanın

-V'r:. * -

ı olur.
ı ça-Itîm
\ nazil Yala).
ton-i, eğer
, onu
,ev-

sesli okumaya fazileti, gizli sadakanın açık sadakaya olan fazileti gibidir." (Ebu Davud, Neseî ve Tirmizî). Eğer bu anlatılan mahzurdan emin olursa, yüksek sesle okuması evlâdır. Zira başkaları da dinleyip sevap bulurlar. Kendisi de daha çok uyanık kalır, uyku galebesi var ise, dağılır ve uyuklayanları da uyandırmış olur. Eğer bütün bu niyetler bir araya gelirse, herbiri için bir sevab bulur. Mushaf-ı Şerifin yüzünden okunması daha faziletli olur. Zira gözü de ibâdet etmiş olur ve denilmiştir ki, Mushaf-ı Şeriften bir defa hatim etmek, yedi hatim mesabesindedir. Rivayet edilir ki, Mısır fakihlerinden biri seher vaktinde imamı Şafiî'nin yanına gelince, yanında Mushafı gördü. Bunun üzerine. Hz. Şafiî dedi ki, fıkıh sizi Kur'an tilâvetinden alıkoymuştur. Ben yatsı namazını kıldıktan sonra Mushaf-ı açıp elde tutarım ve sabaha kadar onu, kapamam. Bir defa Peygamberimiz, Ebube-kir'in yanından geçti. Namaz kılıyordu ve Kur'an'ı hafif sesle okuyordu. Peygamberimiz: "Ey Ebûbekir niçin yavaş okuyorsun?" Ebû-bekir: "Öyle bir zât için okuyorum ki, ne kadar hafif okusam, o du^ yar. Sesli okumağa ihtiyaç yoktur." buyurdu. Ve Peygamberimiz bir defa da Hz. Ömer'i sesli Kur'an okurken görünce, "Ey Ömer! Niçin sesli Kur'an okursun." buyurdu. Hz. Ömer: "Uyuyanlar vardır, onları uyandırmak için ve şeytanı uzaklaştırmak için sesli okuyorum." dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdu ki, "İkiniz de güzel yapıyorsunuz." O halde bu âmeller niyete bağlıdır. İkisinin de niyeti hayır olursa, ikisine de sevâb hâsıl olur.

Altıncı edeb: Güzel sesle okumağa çalışmalıdır. Zira Peygamberimiz Ebû Huzeyfe'nin kölesini, güzel sesle Kur'an okurken görünce buyurdu ki: "Benim ümmetimden böyle güzel sesli yaratan Allah'a hamd olsun." Bu sebeble Kur'an'ı güzel sesle okumalıdır. Zira ses ne kadar güzel olursa, Kur'an-ı Kerîm'in tesiri de o kadar fazla olur. Sünnet olan mihrabîye'yi (tecvidle) okumaktır. Nağmecilerin hali olan kelime ve harfler arasında ölçüsüz "lahn" (teğanni) yapmak mekruhtur.

BÂTINİ EDEBLEB

Kur'an okurken bâtınî edebler de altıdır:

Birinci edeb: Okuduğu kelâmın azametini düşünmeli, Allah'ın kelâmı olduğunu, ezelî olduğunu, Allah'ın sıfatı olduğunu ve zât-ı şerî-fiyle kaim olduğunu hatırlamalıdır; dilimizle söylediğimiz sözlerin harfler olduğunu bilmelidir.

Bu, şuna, benzer: Ateş kelimesini dile getirmek kolaydır, herkes yapabilir. Ama hiç kimse ateşin kendisini dile dokunduramaz. Bunun gibi bu harflerin mânâsı, açığa çıkarsa, yedi kat gök ve yer onun tecellisine güç getiremez. Bunun için Allah buyurur ki: "Eğer bu Kur'an-ı dağlar üzerine indirseydik dağlar hudu ve huşû'undan parelenir-di." (Haşr sûresi: âyet: 21) Fakat Kur'an, kalb lisaniyle söylenebilmesi

"K-;
i.
160
KİMYA-YI SAADET

için harf kisvesiyle örtülmüştür. Harf kisvesinden başka bir şeyle onu insanlara ulaştırmak münasip plmazdı. Ancak bu, harflerin arkasında büyük bir hakikat olmadığına delâlet etmez. Nitekim hayvanlar sürüp çalıştırmak insanların sözleriyle mümkün olmayınca- zira hayvanlar insanların sözlerini anlayamaz- çaresiz hayvanların sesine yakın bazı sesler buldular ve bu sesleri işitip hizmet etmeleri için bu seslerle onlara seslendiler. Gerçi hayvanlar bu hizmetlerin hikmetinin ne olduğunu bilmezler. Meselâ öküzü, ona mahsus sesle çalıştırıp yeri sürerler. Ama öküz o yeri sürmenin hikmetini bilmez; yeri sürmekten maksat, havanın toprağa geçmesi ve suyun da birleş'mesi ve üçünün bir araya gelmesiyle tohuma gıda olup onu yetiştirmeye yararlı bir hale gelmesi olduğunu bilmez.

Birçok insanların da Kur'an'dan nasibi, yalnız harf veya harflerle görülen mânâdır, fazla değildir. Hattâ bazıları, Kur'an'ın yalnız harfler ve seslerden ibaret olduğunu sandılar. Bu ise, gayet ahmaklıktan ve kalb zayıflığından ileri gelir. Ve bir kimsenin, ateşin hakikatinin elif, ta, şin olduğunu sanmasına benzer. Şunu bilmez ki, ateş harfleri kâğıt üzerinde oldukları halde ona asla tesir etmiyor. Her kalıbın (beden) bir ruhu ve o kalıbın o ruh ile ayakta olması gibi. Bu harflerin de mânâsı, ruhlarıdır, harf kalıb mesabesindedir. Kalıbın değeri ruh ile olduğu gibi, bu harflerin de değeri mânâları iledir. Bu hususun tamamen incelenmesi bu kısa kitapta mümkün değildir.

tkinci edeb: Kur'an okumadan evvel kalbinde bu kelâmın sahibi olan Allah'ın azametini hatırlamaktır. Okuduğu kelâmın kimin kelâmı olduğunu, kendisi ne tehlikeli bir mahalde olduğunu tasavvur etmelidir. Allah buyurur ki: ccAbdestlilerden başka kimse ona dokunamaz." (Vakia sûresi: âyet 79). Temiz olmayan eller, Mushafin zahirini tutmaya yakışmadığı gibi, kötü ahlâkın pisliğinden temiz olup tazim ve saygıyla süslü olmayan kalb de, Allah'ın kelâmının hakikatini tasavvur etmeye lâyık değildir. Bu sebebledir ki, îkrime, ne zaman Mushaf-ı Şerifi açsa, bayılır, kendinden geçerdi ve: "Bu Rabbimin sözüdür. Bu Rabbimin sözüdür," derdi.
Hiç kimse Allah'ın azametini bilmeden Kur'an'ın azametini idrâk edemez. Allah'ın sıfat ve hallerini anmadıkça da, onun azameti kalbe hazır olmaz. Arş, Kürsi, yedi kat gök ve yedi' kat yeri ve bunların arasında olan eşyayı -melek, cin, insan, haşerat, cemadat, nebat, hayvanlar ve yaratıkların bütün sınıflarından ne varsa hepsini- kalbinde hazır bulundurup, Kur'an'ın bütün bunları kudret kabzasında bulunduran Allah'ın kelâmı olduğunu, cümlesinin yok olmasını dilerse, kuşkusuz olacağını, bundan onun kemâline zerre kadar noksanlık gel-miyeceğini ve hepsinin yaratıcısı ve rızık vericisi o (Allah) olduğunu tasavvur etmelidir. Böylece onun azametinden bir kıvılcım hazır olur. Üçüncü edeb: Okurken kalbini hazır bulundurmalıdır, gaflette olmamalıdır. Gafletle okuduklarım okunmamış olarak kabul edip tekrar etmelidir. Bu, bir kimsenin seyr etmek için bahçeye girip onun acib ve garib hallerinden gafil bulunarak faydasız dışan çıkmasına ben-
lyle onu irkasın-anlar? • zira se-. için ne-i çalıştı-yeri
frleş'mesi irmeye
harf-
ı yalnız ; ahmak-. hakiki, ateş :.Herka-| gibi. Bu Kalıbın Bu
ı sahibi kelâ-ur et-I dokuna-ı zâhiri-plup ta-atini ! zaman
ıbbimin
id-I azameti ebunla-;, nebat,
8. Asıl: KURANI KERİM OKUMAK
161
ol-
ıtek-! onun a ben-
zer. O halde, mü'minin temaşâgâhı olan Kur'ân'daki acaib hikmetleri düşünmeli, başka şeylerle asla ilgilenmemelidir. Şu halde Kur'an'ın mânasını bilmiyenin nasibi az olur. Fakat o da, kalbi dağılmaması için, Kur'an'ın azametini hazır bulundurmalıdır: Dördüncü edeb: Kur'an'ın her kelimesinin mânâsını tefekkür etmelidir. Şöyle ki, anlayıncaya kadar tekrar etmelidir. Zira bu çok okumaktan faziletlidir. Hz. Ali buyurur ki: "Peygamberimiz bir gece sabaha kadar bu âyet-i kerimeyi tekrar etti: "Eğer onlara âzab edersen, onlar senin kullarındırlar; eğer onları affedersen, sen aziz ve hakimsin." (İbn-i Mâce) ve Besmeleyi yirmi defa tekrar etti. Said bin Cebir bir gece hep bu âyet-i kerimeyi tekrar etti: "Ey kâfirler, bugün ayrılınız." (Yasin sûresi, âyet: 59) Eğer bir âyet okurken başkasını düşünürse, bu âyetin hakkım edâ etmemiş olur.

Amir bin Abdullah bin Kays vesveseden şikâyet ederdi. Ona de-difer ki: "Vesvese, dünya fikri cihetinden midir?" Dedi ki: "Benim sineme yalın bıçak koymaları, bana namazın içerisinde dünya işlerini düşünmekten iyidir. Belki kalbimdeki vesvese kıyamet gününde nasıl Allah'ın huzuruna duracağım ve ne hâl ile geri döneceğim huşusun-dadır." Bu dereceyi bile vesveseden sayardı. Zira namaz içinde okuduğu kelimelerin mânâsından başka şeyleri düşünmeyi vesvese sayardı ve bu hususta din işlerinden bile olsa, vâki olanı, vesvese olmasına hüküm ederdi. O halde her bir âyetin mânâsından başka bir şeyi düşünmemelidir.
Allah'ın sıfatlariyle ilgili âyetleri okuyunca, sıfatların sırlarını düşünmeli, Kuddüs, Aziz, Cebbar, Hakim ve buna benzer sıfatların mânâsını tefekkür etmelidir. Allah'ın fiilleriyle ilgili âyetleri okuyunca, "Gökleri ve yeri yarattı," gibi, yaratıkların acaipliklerini ve yaratıcının azametini düşünmeli, onun ilim ve kudretinin kemâlini anlamalıdır. Şöyle ki, her neye bakarsa, Allah'a mahsus olduğunu, ondan var olduğunu ve Allah sebebiyle olduğunu görmelidir. Şu âyet-i kerîmeyi • okuyunca: "Şübhesiz biz insanı bir nutfeden yarattık." (El-İnsan sûresi, âyet: 2) nutfenin acaib hallerini düşünmeli, bir renk ve sıfatta olan bir damla sudan böyle değişik parçaların nasıl meydana geldiğini düşünmeli, sonra deri, damar ve kemiğin nasıl yaratıldığını; sonra baş, el, dil, göz ve bunlardan başka ne var ise, hepsini hatırlamalı;, daha sonra da işitmek, görmek, hayat ve benzeri acaib hallerin nasıl meydana geldiğini düşünmelidir.
Kur'an'ın bütün mânâlarını açıklamak zordur. Bundan maksat, Kur'an'ın mânâsı nasıl tefekkür edilir ona icmâlen işaret etmektir.
Üç kimse Kur'an'ın mânâlarını anlamaz:
Birincisi; zahirî tefsirleri tahsil "etmeyip arabî ilimler öğrenmemiş olan kimse. İkincisi; kendi günahında ısrar edip kalbi, bir bid'ata itikat etmenin zulmetiyle kararmış olan kimsedir. Üçüncüsü; itikat Ününden bir şey okuyup onun zahirinde karar kılmış kimsedir. Şöyle

ki, onun itikat ettiğinin hilâfına kalbine ne gelirse, ondan nefret eder. Bu kimseler için böyle zahirî itikattan ayrılmak mümkün olmaz.
Beşinci edeb: Kur'an okuyan kimsenin kalbi, âyetlerin mânâlarına göre değişmelidir:
Korku âyetlerine gelince, kalbi tamamen korku dolmalı; ağlar, inler gibi olmalıdır. Rahmet âyetine gelince, hatırı hoş olmalı ve sevinmelidir. Allah'ın sıfatlarını duyunca, tevazu ve eziklik göstermelidir. Kâfir Allah hakkında söyledikleri muhal şeyleri duyunca, -meselâ Allah'a çocuk ve ortak isnat ettikleri gibi- sesini yumuşatıp utanç ve mahcubiyetle okumalıdır. Bu şekilde her âyetin bir mânâsı vardır ve o mânânın gerektirdiği bir sıfat vardır. Okuyan kimsenin kalbi o sıfat üzere olmalıdır. Ancak böylece âyetin hakkını vermiş olur.

Altıncı edeb: Kur'an okurken bizzat Allah'tan diliyormuş gibi okumalıdır. Büyük zâtlardan biri diyor ki: "Ben Kur'an okurken zevk almazdım. Nihayet Kur'an'ı Peygamberimizden dinlediğimi düşünerek okuyunca, hâlâvetini (zevkini) buldum. Cebrâilden dinlediğimi farze-derek okuyunca bu zevk daha da arttı. Bundan da daha yüksek bir de-reyece terakki ederek şimdi vasıtasız olarak Allah'tan dinliyor gibi okuyorum ve şimdiye kadar bulmadığım bir zevk buluyorum."

DOKUZUNCU ASIL

ALLAH TEÂLÂ'YI ZİKİR

(Allah'ı Anmak, Hatırlamak)

Malûm olsun ki, bütün ibâdetlerin çekirdeği ve maksadı Allah'ın zikridir (onu anmaktır). Nitekim Allah buyurur ki: "Şübhesiz namaz, çirkin ve kötü şeylerden alıkor ve muhakkak Allah'ın zikri çok büyüktür." (Ankebût sûresi, âyet: 45) Kur'an okumak, Allah'ın kelâmı olması .hasebiyle Allah'ı hatırlattığı için ibâdetlerin en faziletlisidir. Kur'an içerisindekilerin hepsi, Allah'ın zikrini tazeler. Oruçtan da maksat, şehvetleri kırıp ondan kurtulmak ve böylece Allah'ın zikrine yer olmağa lâyık olmaktır. Zira kalb nefsî arzular ve şehvetlerle dolu oldukça Allah'ın zikri ona yerleşemez, tesir edemez. Haçtan maksat, Allah'ın evini ziyaret edip hane sahibini hatırlayıp ona kavuşmayı şevk ve heyecanla istemektir.

Demek ki, bütün ibâdetlerin sırrı ve hikmeti Allah'ı anmak, hatırlamaktır. Hattâ müslümanlığın aslı olan "Lâ ilahe illallah" kelimesi de zikrin ta kendisidir ve diğer ibâdetler bu zikrin takviyecisidir. Allah'ı anmanın .semeresi, onun seni anmasıdır. Allah'ın seni anmasından faziletli ve yüksek derece yoktur. Bunun için Allah buyurur ki: "Beni anın ki, ben de sizi anayım." (Bakara sûresi, âyet: 152). O halde Allah'ı devamlı anmak lâzımdır. Devamlı .anmak mümkün olmazsa, ekseri hallerde anmalıdır. Zira kurtuluş ona bağlıdır. Bunun içindir ki, Allah buyurur: "Felah bulmak istiyorsanız, (ekseri hallerde) Allah'ı
ıfret eder. maz.
ı mânâları-
,1ar, in-ı ve sevin-itermelidir. -meselâ ı utanç ve I vardır ve
. o sıfat
i gibi oku-zevk al-pnerek farze-; bir debi oku-
l Allah'ın i namaz, ibüyük-
ı olma-. Kur'an
at, şeh-r olmağa Al-
tı'ın evi-f ve heye-
, hatır-î kelimesi)t Allah'ı fa-"Beni ide Al-ek-tdir ki, Ullah'ı

anınız." (Enfâl sûresi, âyet: 45) Ve yine bunun içindir ki, Allah buyurur: "Ayakta iken, otururken ve yanları üzerinde yatarken Allah i ananlar." (AH İmran sûresi, âyet: 191). Bu âyet-i kerîme, dururken, otururken, yatarken ve hiç bir halde Allah'ın zikrinden geri kalmayan kimseleri övmektedir. Yine buyurur ki: "Rabbini

tezarru ve korku ile gizli ve aşikâr, sabah ve akşam zikir et (an), biç bir zaman ondan gafil kalma." (A'raf sûresi, âyet: 205). Peygamber Efendimize "İşlerin faziletlisi hangisidir?" diye sordular. Buyurdu ki, "İşlerin faziletlisi, öldüğün zaman dilinin Allah'ın zik-riyîe yaş olmasıdır. (İbn-i Hibban ve Taberî). Ve yine buyurdu ki: "Size en faziletli: Allah katında en çok makbul olan; en çok derecenizi yükselten; gümüş ve altın sadaka vermekten daha faziletli olan; kâfirlerle cihâd edip o sizin boynunuzu, siz onların boynunu vurmaktan daha faziletli olan, âmelden haber vereyim mi?" Onlar: "YarResûlallah! O amel nedir?" Peygamber: "Allah'ın zikridir." (Tirmizî) buyurdu. Yâni Allah'ı anmaktır. Ve yine buyurdu ki: "Allah buyurur: Her kim ki, benim zikrim onu duadan alıkoyarsa, ona vereceğim, dua edçnlere (isteyenlere) vereceğinden daha üstündür." (Buharî tarihinde) ve yine buyurdu: "Gafiller arasında Allah'ı zikir eden kimse, ölüler arasında diri, kuru ağaçlar arasında yeşil ağaç, düşmandan korkup kaçanlar arasında gazi gibidir." Muaz b. Cebel buyurur ki: "Cennet ehli, dünyada Allah'ı zikir etmeden geçirdikleri zamandan başka hiçbir şeye hayıflanmazlar."

ZİKRİN HAKİKATİ

Zikir dört derecedir:

1 - Zikrin yalnız dilde olup kalbin ondan gafil kalmasıdır. Bu zikrin tesiri zayıf olur. Fakat tamamen tesirsiz de değildir. Zira hizmetle meşgul olan dil, beyhude şeylerle meşgul olan, yahut boş duran dil üzerine üstünlüğü vardır.

2 - Kalbte olan fakat sabit ve istikrarlı olmayıp kalbi zorlamak la olan zikirdir. Şöyle ki, eğer uğraşmak ve zorlamak olmazsa, kalb kendi tabiati üzere olur, gaflet ve kalb konuşmalarından kurtulmaz.

3 - Zikrin kalbe yerleşmesi ve onu kaplamasıdır. Kalb ancak uğraşmak ve zorlamakla başka şeyle meşgul olabilir.

4 .- Kalbi, kaplayan zikir değil, zikir edilen varlık, yani Allah olmasıdır. Zira zikir edileni seven ile zikri seven arasında büyük fark vardır. Belki kemâl (üstünlük) zikirden haberdar olmanın kalbten atılması ve kalbte yalnız zikir edilenin kalmasıdır. Zira zikir gerek Arapça olsun, gerekse Farsça olsun nefs konuşmasından ayrı değildir. Belki kalb konuşmasının ta kendisidir. Asıl olan kalb, konuşmasından kur-tulmasıdır. Kalb konuşması gerek Farsça olsun, gerek Arapça olsun ve gerek başka olsun kalb hepsinden kurtulup tamamen zikir edilenle dolmalı ve onda başka şeye yer kalmamalıdır ki, bu hâl aşırı bir sevginin

neticesidir ki, ona aşk denir. Gerçek aşık -kendini aşk suretinden kurtarıp sevgiliye öyle verir ki, bazen olur ki maşukunun dahi adını unutur, bilmez olur.

Allah'ı zikir edeıı kimse, bu hâle gark olup Allah'tan başka her ne var ise, unutunca, tasavvufun başlangıcına ayak basmış olur ki, Tasavvuf ehli bu hale fena (yokluk) derler. Zira manen Allah'ın zikri yok olmuştur. Hattâ kendi nefsini unuttuğu için kendisi de yok olmuştur. Nitekim Allah'ın nice âlemleri vardır ki biz

onlardan haberdar olmadığımız için o âlemler bizim için yok sayılır. Bizim için yok olmayan haberdar olduğumuz varlıklardır. Bu var olan yaratık âlemini unutan kimse için bunlar yok olur. Hattâ bir kimse kendi varlığını unutursa, o kimse kendi nazarında yok olur. O halde fena ehli için, Allah'tan başka hiçbir şey kalmaz, yalnız Allah var olur.
Nitekim göklere ve yere bakıp onlardan başka bir şeyi görmezsen, "âlem yalnız budur, bundan başka yoktur." dersin. Fena ehli olanlar da Allah'tan başka bir şeyi görmediği için, "bütün varlık odur, ondan başka birşey yoktur." der. Bu makamda kendisiyle Allah arasındaki ayrılık tamamen kalkar, tam bir birlik hâsıl olur ki, bu tevhit âleminin başlangıcıdır. Yani Allah'tan başka kalbinde hiçbir şey kalmaz. Böylece ayrılıktan ve uzaktan haberdar olmaz. Zira ayrılığı ancak iki şeyi düşünebilen kimse idrâk eder. O iki şeyden biri kendisi, biri de Allah'tır. Halbuki o bu halde kendi nefsinden habersizdir, birliği idrâk edemez, ayrılığı idrâk etmek nerde kaldı. Talebe (talîb) bu dereceye ulaşınca, Melekût sureti ona gösterilmeğe başlar. Meleklerin ve Peygamberlerin ruhları ona güzel şekillerde görünmeğe başlar. Allah'ın dilediği herşey görülmeğe başlar ve öyle haller zuhur etmeğe başlar ki," onları anlatmak mümkün değildir. Ayıldığı zaman kendinde vâki olan işlerden haberdar olup onlardan bazı eserler kalır. O halin aşkı onu kaplar, Dünya ve içindekiler ve insanların meşgul olduğu işler ona çirkin görünür. Bedeniyle halk arasında hazır, kalbiyle gaib olur. İnsanların dünya işleriyle meşgul ve ona bağlı olduklarına şaşar, onlara rahmet (acımak) nazarıyla bakar. Zira ne büyük saadetten mahrum kaldıklarını bilir, tnsanlar da-ona, niçin dünya işleriyle uğraşmadığına hayret ederler ve delilik veya sevdalığa yakalandığını söylerler.
Bir kimse fena derecesine ve yokluk âlemine ulaşmazsa ve kaşif halleri ona zahir olmazsa ve yalnız onu zikir kaplarsa, bu da kimya-i saadet olur. Zira zikir gâlib olunca, muhabbet onu kaplar ve öyle bir dereceye gelir ki, Allah'ı dünyadan ve dünyadaki herşeyden fazla sever. Saadetin aslı da budur. Çünkü ölümle Allah'a dönecektir, ona varacaktır. Allah'ı müşahede etmek zevki, muhabbeti ölçüsünde olur. Sevgilisi dünya olan, dünyadan ayrılışında, onun acısı ve azabı, dünyaya muhabbeti ölçüsünde olur. Nitekim müslümanlık unvanında anlatıldı.
O halde, bir kimse devamlı zikir ettiği halde saf kimselere hâsıl olan haller ona hâsıl olmazsa, onun kalbinde fütur (gevşeklik) hâsıl olmasın. Zira saadet yalnız mükaşefeye bağlı değildir. Çünkü zikir nû-
den kur-nı unu-
ı her ne 1 id, Ta-ii yok [olmuştur, oima-layan unu-m unu-, Allah'-
nezsen, i olanlar ir, ondan
 asındaki ; âlemi-' kalmaz, iki
ideAl-idrâk \ dereceye ı ve Pey-\ Allah'ın
'ki;
ki olan [aşkı onu
[ona çir-. însan-irah-;kal-lığına
İve kaşif) kimya-i \ öyle bir I fazla se-tona va-

olur.
dün-an-
ere hâsıl hâsıl :nû-
9. Asıl: ALLAH TEÂLA'YI ZİKİR
165
ruyla süslü olan kalb, kemâl-i saadet istidadı bulmuş olur. O halde, bu dünyada ona görünmeyen ölümden sonra muhakkak görünecektir. Şu halde devamlı zikre bağlı kalıp asla gafil kalmamalı ve kalb gözüyle Allah'ı gözetip onu beklemelidir. Zira zikir devamlı Melekût âleminin acaib hallerinin ve ilâhî sırların kilididir. Peygamberimiz "Cennet bahçesini seyr etmek isteyen, devamlı zikir eylesin." (îbni Ebi Şeybe) hadisi bu anlatılan dereceye işarettir.
Bu anlatılan tafsilâttan anlaşıldı ki, bütün ibâdetin aslı ve özü zikirdir. Zikrin hakikati, bir emir ve yasakla karşılaşıldığı zaman Allah'ı hatırlamak, günah vaktinde günahtan uzaklaşmak, ibâdet vaktinde emir ne ise yapmaktır. Eğer zikir onu bu hususlara sevketmezse,.onun zikrinin hakikî zikir olmadığına, sadece nefis konuşması olduğuna işarettir.
TEHLtL, TAHMİD, SALÂVAT VE İSTİĞFARIN FAZİLETİ
Peygamberimiz buyurur ki: "Kulun işlediği her iyiliği kıyamet günü teraziye koyarlar. Ancak "Lailâhe illallah" kelimesini koymazlar. Zira onu tteraziye koysalar, yedi kat gök, yer ve onunla mevcut olanlardan ağır gelir."
(Musteğferî, dualarda) yine buyurdu: "Bu kelimeyi (lailâhe illallah) söyleyen, sözünde samimî ise, yeryüzünde toprak sayısınca da günahı var ise, affedilir." (Tirmizî).
Ve yine buyurdu: "Bir kimse, namazdan sonra otuzüç defa Süb-hânellah, otuzüç defa Elhamdülillah, otuzüç defa Allah-u Ekber derse ve yüz sayısını lâilâhe illallah vahdehu lâşerike leh lehül-Mülkü vele-hul-Hamdü ve huve alâ Külli şeyin Kadir, kelimesiyle tamamlarsa, sah-ralardaki kumlar kadar da günah olsa, yine affedilir ve her kim ki, günde yüz defa "lâilâhe Ulallahu vahdehu lâşerike leh lehul-Mülkü ve lehul-Hamdu vehuve alâ Külli şeyin Kadir" derse, on köle azat etmiş gibi olur, âmel defterine yüz sevab yazılır, yüz günahı silinir ve bu güzel kelime onu akşama kadar şeytandan korur." (Müslim-Buharı).
Ve yine buyurur ki: "îhlâs ile lâilâhe illallah, diyen kimse cennete girer.n (Tabaranî). Sahih hadiste gelmiştir ki: "Kim bu güzel kelime ile zikir ederse, İsmail Peygamber evlâdından dört köle azad etmiş gibi olur." (Müslim - Buharı).
TEŞBİH VE TAHMİDİN FAZİLETİ
Peygamberimiz buyurur ki: "Günde yüz defa "Sübhanellahı vebi-hamdih, Sübhânellahıl - azîm ve bihamdihi. Estağfirullahv ve Etubu ileyh." diyenin bütün günahları afvolunur, isterse deniz köpüğü kadar çok olsun." (Müslim). Duanın mânâsı; Allahı tenzih ve tahmid eder; ondan mağfiret taleb ederim ve ona rücû ederim.
!>:**î|
166

Rivayet edilir ki, bir kimse, Peygamberin huzuruna geldi ve: "Ya Resûlullah Dünya benden yüz çevirdi. Elini çok daraldı, fakir ve muhtaç duruma düştüm. Bana ne tedbir buyurursun." dedi. Peygamberimiz buyurdu ki: "Meleklerin sâlâvatından ve insanların teşbihinden, gafil olma ki, dünya rızkı onunla elde edilir." "O nedir ya Resulül-lah?" dedi. Peygamber: "Sübhanellahı ve bihamdihi, sübhaneilahil azîm ve bihamdihi. Estağfırullahe ve etubu ileyh." kelimesidir. Bunu sabah namazından evvel ve sabah namazından sonra yüz defa söyle, dünya istesen de istemesen de yüzünü sana döner ve Allah bu kelimelerin her birinden bir melek yaratır, kıyamete kadar teşbih eder ve sevabını sana bağışlar." (Müstağferî, dualarda.) ve yine buyurdu: "Ben bu kelimeleri söylemeleri söylemeyi güneşin doğuşu ve batışı arasında kalan herşeyden daha çok severim." Ve yine buyurdu: "Allah'ın katında bütün kelimelerin en doğrusu bu dört kelimedir." Ve yine buyurdu: "İki kelime vardır ki, dilde hafif, terazide ağırdır ve Allah'ın katında makbul ve sevgilidir: "Sübhanellahı ve bihamdihi. Sübhaneilahil azîm ve bihamdihi" kelimeleridir." (Müslim - Buharı).

Bir gün fakirler toplanıp Peygambere dediler ki: "Zenginler bütün âhiret sevabını aldılar. Bizim yaptığımız her ibâdeti onlar da yapıyor ve onlar sadaka veriyor, biz veremiyoruz." Peygamber buyurdu ki: "Sizin fakir halinizle her tehlil ve teşbihiniz sadakadır. Yaptığınız her emr-i maruf ve nehy-i münker de sadakadır. Sizden birisi ailesine ve çocuklarına bir lokma sunarsa, sadakadır." (İbn-i Mace). Fakirlerin teşbih ve tehlilinin faziletinin çok olmasının sebebi şudur: Onların kalbi dünya zulmetiyle kararmarmştır, parlaktır. Fakirin söylediği kelime, temiz ve iyi yere atılan tohum gibi büyük eserler, bereketli ürünler getirir. Dünya arzularıyla dolu olan kalble yapılan zikir ise, çorak toprağa atılmış tohum gibi. Ürünü az olur. (

SÂLÂVATIN FAZİLETİ

Bir gün Peygamberimiz dışarı çıktı, mübarek yüzünde sevinç eseri parlıyordu. Sebebini sordular. Buyurdu ki: "Cebrail Allah'tan vahiy getirip dedi ki: Allah buyurdu: Resulüm! Ümmetinden sana bit defa Salât getirene ben ön defa Salât getireceğime razı değil misin?" Yine buyurdu ki: "Bana bir defa salâvat getirene, bütün melekler sâlâvat getirirler. O halde ister çok sâlâvât getirsin, ister az getirsin." (tbni Mace).

Ve yine buyurdu ki: "Bana en çok yakın olan, bana daha çok sâlâvat okuyan kimselerdir."

İSTİĞFARIN FAZİLETİ

tbni Mes'ûd buyurdu ki: "Kur'an'da iki âyet vardır; hiç kimse yoktur ki, bu âyetleri okusun ve istiğfar' etsin de günahı afvolmasuı."

am &

^ .'"i

:"Ya ve
Onlar: "Çirkinlik işleyip nefsine zulmedenler, Allah'ı hatırlar da tev-be ederlerse günahları afvolur. Allah'tan başka afveden kimdir?" diğeri de: "Kötü âmeller işleyip nefislerine zulüm edenler tevbe ederlerse, Allah'ı afvedici bağışlayıcı, Gafur ve Rahim bulurlar." âyet-i kerimeleridir. Allah Peygamberine: "Babbini teşbih ve sena eyle ve mağfiret iste." Buyurur. Bunun için Peygamberimiz çok istiğfar edip: "Sübhanekellahümme ve bihamdik. Allahummeğfirlî inneke entet-Tev-vabur-Rahîm" duasını çok okurdur.
Peygamberimiz buyurur ki: "Çok istiğfar, eden, hangi derde müb-tel âise kurtulur ve ummadığı yerden ona rızık gelir." (Ebu Davud - Nesaî). Ve yine buyurur: "Ben her gün yetmiş defa istiğfar edip tevbe ediyorum." Peygamber bir günde bu kadar istiğfar ederse, başkalarının hiçbir vakit istiğfarsız kalmaması gerekliliği anlaşılır. Peygamber buyurdu: "Estafirullahellez-zî lâilâhe iilâhuvel-Hayyul-Kayyumu," diyenin bütün günahları afvolur. Ve yine buyurur: "Hiçbir kul yoktur ki, bir günah işleyince, güzel abdest alıp iki rek'at namaz kılıp istiğfar etsin de onun günahı af olmasın." (Sünen Sahibleri.)
t ese-
va-
ı bit
ı çok
DUANIN EDEBLERİ
Yalvararak ve sızlayarak dua etmek ibâdetlerin cümlesindendir. Peygamberimiz buyurur ki: "Dua, ibâdetin özüdür." Bunu şunun için buyurmuştur: İbâdetten maksat kulluktur. Kulluk da, kulun kendi acizlik ve zayıflığını, Allah'ın azametini düşünmekle olur. Duada bunların ikisi de vardır. Dua ne kadar tezarruya yakın ise o kadar evlâ olur. Öyle ise duada sekiz edebe riâyet edilmelidir:
1 - Kıymetli vakitlerde dua etmeye çalışmalıdır. Arefe günü. Ramazan ayı, cuma günü, seher vakti ve gece yarısı gibi.
2 - Kıymetli halleri gözetmelidir. Muharipler saf bağlayıp savaştıkları, yağmur yağdığı, farz namazların kılınacağı haller gibi. Zira hadiste gelmiştir ki: "Bu hallerde rahmet kapıları açık olur." Ve yine ezan ve kamet arasında; oruçlu olup iftar açarken; ve kalbinde incelik hissettiği hallerde. Zira kalbte hissedilen incelik, rahmet kapısının açık olduğuna delildir.
3 - Dua ederken iki elini açmalı ve dua sonunda yüzüne sürmelidir. Zira hadiste gelmiştir ki: "Allah, kaldırılan eli boş çevirmekten kerimdir (yani boş çevirmez)". (Ebu Davud-Neseî) Peygamberimiz buyurur ki: "Dua eden üç şeyden boş kalmaz; ya günahı afvolur, ya o anda ona bir şey (hayır) verilir, ya da gelecekte ona bir şey verilir."
4 - Duada tereddüt etmemelidir. Belki yapılan duanın muhakkak kabul olacağı kanaatında olmalıdır. Zira Peygamberimiz buyurur ki: "Yaptığınız duanın mutlaka kabul olacağına inanın." (Müslim - Buharî).
5 - Duayı sızlıyarak tazarru ve kalb huzuru ile yapmalıdır. Zira hadiste gelmiştir ki: "Gafil kalbin duası asla dinlenmez."'

6 -: Duada ısrar edip tekrar tekrar etmelidir, devam etmeli, terketmemeli ve "ne kadar dua ettim, kabul olmadı"- dememelidir. Zira duanın kabul zamanını ve hayırlısını Allah bilir. Duası kabul olunca, bu duayı okumalıdır: "îyi nimetlerini tamamlayan Allah'a hamd olsun." kabul geç olursa, "Her hal-û kârda Allah'a hamd olsun." demelidir.
7 - Önce teşbih edip ve sonra da sâlâvât getirmelidir. Peygamber efendimiz duadan önce bu duayı okurdu: "Şübhaner - Rabbiyel âleyil alâl-vehhabı." (Ahmed, Hâkim). Peygamberimiz buyurur ki: "Dua etmek isteyen, önce bana sâlâvat getirsin. Zira bu takdirde, sâ-Iâvat sayesinde duası muhakkak kabul olur. Allah duanın bir miktarını kabul edip diğerini reddetmekten kerimdir." (Hâkim).
8 - Tevbe edip her türlü zulümden zimmetini kurtarmalıdır ve kalbini tamamen Allah'a bağlamalıdır. Zira redolunan dualaların çoğu kalblerin gafletinden ve günahların zulmetindendir.
Ka'bû'l-Ahbar diyor ki: Benî israil zamanında çetin bir kıtlık oldu. Musa ümmetiyle üç defa yağmur duasına çıktı. Kabul edilmedi. Bunun üzerine vahiy geldi ki: "Ey Musa sizin içinizde bir koğucu (söz taşıyan) vardır. O, sizin aranızda olduğu müddetçe duanız kabul olmaz." Musa: "Allahım! O söz taşıyan kimdir? Onu aramızdan çıkaralım." Allah buyurdu ki: "Ben koğuculuğu yasakladığım halde kendim nasıl yaparım." Bunun üzerine Musa o cemaata, "Hepiniz koğuculuktan tevbe edin." dedi. Hepsi tevbe edince, Allah'ın - emriyle yağmur yağmaya başladı.
Malîk bin Dinar diyor ki: Benî İsrail'de bir yıl şiddetli kıtlık oldu. Çok defa yağmur duasına çıkıp hacet dilediler. Kabul olmadı. Sonra o zamanın peygamberine vahiy geldi de, onlara bildirdi: "Bu pis bedeninizle, haramdan dolmuş karınla, haksız kanlara bulaşmış ellerle dışarı çıktınız. Böyle dışarı çıkmakla size gazabım arttı, benden uzaklaştınız, duanızın kabul olması nerde kaldı?.."
ÇEŞİTLİ DUALAR
Peygamberimizin, sabah, akşam okunmasını emir buyurduğu çok me'sur (eskiden beri okunan) dualar vardır ve yine her namaz arkasında çeşitli vakitlerde okunması sünnet olan dualar vardır..Onların çoğunu "ihyau ulumiddin" adlı kitabımızda yazdık. Bazı güzel duaları Bîdayetü'l-Hidâye adli kitabımızda yazdık. Arzu eden oradan arasın. Zira onları bu kitapta yazmak uzun sürecek. O duaların çoğu bilinen dualar olduğu için herkesin hatınnda onların bir kısmı vardır. Ama biz burada ise, vâki hâdiseler arasında okunması sünnet olan duaları, herkes okuyup ezberlesin, mânâsını öğrensin ve vaktinde okusun diye yazacağız. Zira bu duaları ezber bilenler azdır; ve kulun, hiçbir zaman Allah'tan gafil oiması, dua ve tazarrudan boş kalması caiz değildir.
î* etmeli, ter-laemelidir. Zi-^ hbul olun-ı'a hamd un." delr, Peygam-•Rabbiyel urur ki: de, sâ-M bir miktarı-
a;
ve Çoğu

bir kıtlık edilme-kogucu >ca-ıan halde "Hepiniz emriyle kıtlık ol-.. Son-pis be-ellerle uzak-
9. Asıl: ALLAH TEALA'YI ZİKİR
169
Evden dışarı çıkınca, bu duayı okumalıdır: "Rahman ve Rahimin adıyla. Allahım, şeytan vesvesesinden, yoldan çıkmaktan, ve başkalarını yoldan çıkarmaktan; zulüm, etmekten, zulme uğramaktan; cahillik yapmaktan ve bana karşı cahillik yapılmaktan sana sığınırım. Kuvvet ve kudret senindir, sana dayandım." Camiye girmek isteyince, bu duayı okumalıdır: "Allahım, sâlât ve selâm Resulün Muhammed'in üzerine olsun. Allahım, günahlarımı affeyle, bana rahmet kapılanın aç." Sonra sağ ayağını ileri atar.
Boş ve malayanî sözler konuşulan bir mecliste bulunursa, onun keffâreti bu duayı okumaktır: "Allahım, tenzih, takdis hamd ve sena sana mahsustur. Ben şehadet ederim ki, senden başka, hakikî ma-bud yoktur. Affolmamı isterim. Tevbe ederim. Kötü şeyler yaptım. Kendime zûlm ettim. Günahlarımı affet. Senden başka affedici yoktur."
Çarşıya, pazara çıktığı zaman bu duayı okumalıdır: "Senden başka ilâh yoktur. Biriciksin, Allah'ın ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd onun. Diriltir, öldürür. Diridir, ölmez. Hayır onun elindedir. O herşeye kadirdir. "
Yeni elbise giydiği zaman bu duayı okumalıdır: "Allahım bu libası bana giydiren senin lûtfundur. Onun için sana hamdederim. Senden bu elbisenin ve bu elbise için yaratılan şeylerin hayırlısını istiyorum. Ve bu elbisenin ve bu elbise için olan şeylerin şerrinden sana sığınırım. "
Ay başında hilâl görünce bu duayı okumalıdır: "Allahım, bu hilâli bize mübarek eyle, bu aynı emniyet, iman selâmet ve İslâm ile geçmeyi bize ihsan eyle. Ey hilâl, mabudumuz, kendisindenn başka hakiki mabud olmayan Allah'tır."
Rüzgâr estiği zaman bu duayı okumalıdır: "Allahım, bu rüzgârın hayırlısını ve bu rüzgârda olan şeylerin ve bu rüzgârla gönderilen şeylerin hayırlısını istiyorum, şerrinden sana sığmıyorum."
Bir kimsenin ölüm haberini almca bu duayı okumalıdır: "Allah Teâlâ münezzehtir, daima diridir, ona ölüm yoktur ve biz ona döneceğiz. "
Sadaka verdiği zaman bu duayı okumalıdır: "Allahım, sen bu sadakamızı kabul eyle, sen işiten ve bilensin."
Bir zarar uğrayınca bu duayı okumalıdır: "Belki de Allah hayırlısını verecek. Biz Rabbimize rağbet edenlerdeniz."
Bir işe başlayınca, bu duayı okumalıdır: "Allahım, bize rahmet nazariyle nazar eyle, bize rüşt ve hidâyet nâsib eyle."
Gök yüzüne baktığı zaman bu duayı okumalıdır: "Allahım, sen kâinatı boş yere yaratmadın. O halde âhiret hesabı haktır,' bizi kıyamet gününde ateş azabından sakla."
Gök gürültüsü duyunca bu duayı okumalıdır: "Gök gürültüsünün ve ondan korkan meleklerin kendisine bamdettiği Allah Teâlû herşeyden münezzehtir."
170
KİMYA-YI SAADET

Yıldırım sesini duyunca şu duayı okumalıdır: "Allahım bizi gazabınla öldürme ve azabınla helak eyleme; bundan önce bize afiyet ver."
Yağmur yağdığı zaman bu duayı okumalıdır: "Allahım, onu bol, doyurucu ve bereket indirici, onu rahmete vesile eyle, âzab sebebi eyleme."
Kızdığı zaman bu duayı okumalıdır: "Allahım, günahımı af feyle, kalbimin gazabım defeyle, beni kovulmuş şeytandan sakla."
Korkulu bir yere gelince bu duayı okumalıdır: "Allahım, senin yardımınla onları göğsümden defeder şerlerinden sana sığınırım."
Kederli ve üzgün zamanlarında bu duayı okumalıdır: "Allah Teâlâ'dan başka hakiki mabud yoktur. Yüce arşın, göğün ve yerin sahibi odur."
Bir işte âciz kalınca şunu okumalıdır: "Allahım, ben senin kulunum. Benim irademsenin elindedir. Bende hükmün caridir. Kazan nüfuzludur. Kur'an'ı, kalbimin bahan, göğsümün nuru, kaderimin cilâsı, hüznümün gidericisi eyle. O ismin hakkı için ki, onu kendine tahsis ettin, yahut kitabında inzal ettin, yahut mahlûkâtından birinin kalbine onu ilham ettin, ya da gayb ilminde onu ihtiyar ettin."
Aynaya baktığı zaman bu duayı okumalıdır: "Allah Teâlâ'ya hamdolsun ki, beni güzel yarattı ve bana güzel şekil verdi."
-Köle satın aldığı zaman alnının saçını tutup bu duayı okumalıdır: "Allahım, bu kölenin hayırlı olmasını ve ahlâkının hayırlı olmasını dilerim. Şerrinden sana sığınırım."
Yatarken bu duayı okumalıdır: "Allahım, ism-i şerifinle yatıp ism-i şerifinle kalkarım. Allahım, nefsin yedi kudretindedir. Onu âlân sensin. Hayatım ve ölümüm senindir. Eğer nefsimi alırsan onu bağışla, eğer almazsan, salih kullarını muhafaza ettiğin gibi onu muhafaza eyle."
Uykudan uyanınca bu duayı okumalıdır: "Öldükten sonra bize tekrar hayat veren ve dönüşümüz ona olacak olan Allah'a hamd olsun. Mülk, azamet, saltanat güç ve kuvvet Allah'ın olduğu halde sabahladık, îslâm fıtratı, ihlâs kelimesi, Peygamberimiz Muhammed Mustafa'nın yüce dini, İbrahim peygamberin milleti üzere şirkten pak olduğumuz halde sabaha kavuştuk."

ONUNCU ASIL VİRDLERİN SIRASI

Malûm olsun ki, müslümanlık unvanında, anlatıldığı gibi insan, su ve topraktan meydana gelip bu gurbet âlemine ticaret için gönderilmiştir. Zira onun ruhunun hakikati ulvî'dir, yüce (Allah) tarafından gelmiştir ve yine yüce (Allah'a) gidecektir. Bu ticarette onun sermayesi ömürdür. Bu sermaye devamlı eksilmektedir. Faydasız bir ne-

.'ijet
"ol,
ey-
am
Te-sa-

iu-nii-
HSI,
1-üsis
Lbizc lol-jsa-ımed ı pak
16er-
: ne-
fes zayi olursa, sermayeden zarar etmiş olur. Bunun için Allah buyurur ki: "Asır hakkı için, insan daima hüsran ve ziyandadır. Ancak vakitlerini zayi etmeyip yararlı işler yapanlar müstesnadır." (Asır sûresi, âyet: 1-3).
Bu hususta insan yazın şiddetli sıcağında kar ve buz satip "Ey müslümanlar sermayesi eriyip yok olana acıyın" diye çağıran kimseye benzer. Bu şekilde ömür de'daima erimektedir. Zira bütün nefesler Allah'ın ilminde sayılır. Bunun için bazı kimseler, bu hususun ehemmiyetini düşünüp kendi nefeslerini muhafaza ve murakabe ettiler. Zira her nefes, kıymetli bir cevherdir. Onunla ebedî saadeti temin etmesini bildiler. Bunun için bunlar, bu sermayeye sermayesi altın ve gümüş kimseden daha fazla acıdılar. Sermayeye acımak, gece ve gündüz vakitlerini hayırlara taksim etmekle olur. Onun için eski büyükler her hayra bir vakit tâyin ettiler. Ve birçok virdler koydular, bemek iri virdin esas sebebi vakitleri beyhude geçirmemektir. Zira onlar, ebedî saadete ancak bu dünyadan Allah'ın ünsiyet ve sevgisi gâlib olduğu hâlde ayrılan kimselerin kavuşabileceğini bildiler. Ünsiyet ise ancak devamlı zikirle hâsıl olur. Sevgi de, ancak marifetle, hâsıl olur.
O halde zikre ve fikre devam etmek saadetin tohumudur. Dünya arzularını ve günahları bırakmak, zikre ve fikre imkân bulmak içindir. Zikre devam etmek için iki yol vardır: Biri, daima dil ile değil kalb ile "Allah, Allah" demek. Hattâ, kalb ile de söylememelidir. Zira kalb sözü de nefis konuşmasıdır. Belki daima gafil olmayacak şekilde müşahede ve tefekkürde olmalıdır. Fakat bu derece çok güç ve zordur, herkes buna güç getiremez. Zira kalb daima tek sıfat ve tek bir hâl üzere olmalıdır. Bu da birçok insanlara usanç verir. O halde bunun için değişik virdler konulmuştur. O virdlerin bir kısmı bedenle yapılır, meselâ namaz gibi. Bazıları dil ile yapılır, meselâ Kur'an okumak ve teşbih gibi. Bazısı kalb ile yapılır, meselâ tefekkür gibi. Böylece usanç hâsıl olmaz. Zira her vakitte bir iş yapmak ve bir halden diğerine geçmek, kalbe teselli verir.
Diğer bir yol da, dünya ihtiyaçları için sarfedileeek vakitleri âhi-rete sarfedilenden ayırmaktır. Bundan esas maksat, bütün vakitlerini âhiret işlerine sarfedemiyorsa, hiç olmazsa bari vakitlerinin ekseriyetini bunun için sarf etmelidir ki, iyilikler kefesi ağır bassın. Eğer vakitlerinin yarısını dünya ihtiyaçlarına ve mubahlardan faydalanmaya, yarısını da din işlerine sarf ederse, (terazinin) dünya kefesinin ağır geleceğinden korkulur. Zira tabiat (insan huyu) dünya kefesinin şeyler de yardımcı olur. Âhirete ait işler ise, tabiata muhalif olduğu için bunlarda ihlas sağlamak zordur. îhlassız olan şeyde de fayda olmaz, öyleyse, âhiret işleri çok olmalıdır ki, hiç olmazsa bazısında ihlâs

bulunsun. O halde, vakitlerin çoğu din işlerine sarfedilmeli, dünya işleri ona tabi olmalıdır.
Bu sebeble Allah buyurur ki: "Gecenin bir kısmını nafile kılmakla geçir." Ve yine buyurur ki: "Gece- vaktinde ve günün iki tarafında

•s- " '".

\,

(sabah, akşam) teşbihle meşgul ol ki, rıza bulasın." Yine buyuruyor ki: "Sabah akşam Rabbinin ismini zikret. Gece vakti ona secde eyle. Uzun gecelerde teşbih eyle." (El-İnsan sûresi, âyet: 26). Ve yine buyurur ki: "Gecenin az bir kısmını uyurlardı." (Zariyat sûresi, âyet: 17)'. Hülâsa bu âyetlerin hepsinde, vakitlerin çoğunda Allah'ın zikriy-le nıeşgûl olmanın lüzumuna işaret vardır. Bu şekilde meşgul olmak-dan, gece ve gündüzün vakitlerini taksim etmekten başka doğru bir yol yoktur. Bu sebebten vidlerin nasıl yapıldığını açıklamak lüzumu hâsıl oldu.
GÜNDÜZ YAPİLAN VİRDLER (TEŞBİH VE DUALAR)
Malûm olsun ki, gündüz için beş vird vardır:
Birinci vird: Şafak vaktinden güneş doğuncaya kadardır. Bu vakit çok kıymetlidir. Zira Allah buna yemin edip buyurur ki: "Açan sabaha yemin ederim." (Tekvir sûresi, âyet: 18). Ve yine buyurur ki: "De ki, sabahı açan Rabbınıe sığınırım." (Felak sûresi, âyet: 1). Ve yine buyurdu ki: "Gecenin karanlığından sabahları yarıp açandır." (En'am sûresi, âyet: 96). Bütün bu âyetlerde sabah hakkıyle yemin edilmiştir. O halde Hak yolun yolcuları, bu vaktin bütün nefeslerini gözetmelidirler. Şöyle ki, uykudan uyanınca: "Bizi öldürdükten sonra dirilten Allaha hanıd olsun. Son toplanış onun huzurunadır." duasını okumalıdır. Elbisesini giyip vird ve zikirle meşgul olmalıdır. Elbise giyerken "avret yerlerini örtmek" emrine uymayı niyet etmelidir. Riya ve beğenilmekten kaçınmalıdır. Sonra helaya gidip önce sol ayağım helaya atmalıdır. Abdest ve misvak (işini) taharet bahsinde anlatıldığı gibi dualarıyla yerine getirmelidir. Sonra önce sabah namazının sünnetini evde kılıp ondan sonra camiye gitmelidir. Peygamberimiz böyle yapardı.
İbn-i Abbas'ın rivayet ettiği duayı, sünnetten sonra okumalıdır. Biz o duayı Bidayetü'l-Hidâye adlı kitabımızda yazdık. Sonra ağır ağır camiye yürümeli, camiye girerken sağ ayağını atmalı ve camiye girme duasını okumalıdır. Camide birinci safta yer bulmaya çalışmalıdır. Sabah namazı sünnetini kılmadıysa, kılmalı, teşbih ve istiğfar çekerek cemaatı beklemelidir. Farzı edâ edince, güneş doğuncaya kadar camide beklemelidir. " .
Peygamberimiz buyurur ki: "Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar camide beklemek dört köle âzad etmekten daha sevimlidir." (Ebu Davud). Güneş doğuncaya kadar dört şeyle meşgul olmalıdır: Dua, teşbih, Kur'an okumak ve tefekkürdür. Sabah namazının

selâmını verince duaya başlayıp şu duayı okumalıdır: "Allahım, Muhammed ve âline sâlât ve selâm ihsan eyle. Selâm sendendir ve sanadır. Bize ebjpdî hayat nâsib eyle, selâmet yurduna dahil eyle." Sonra bu vakitte büyüklerden nakledilen duaları okumakla meşgul olmalıdır, O dualar, dua kitablarında bildirilmiştir.
•in* I
atar.
';;a ka-
10. Asıl: VİRDLERİN SIRASI
173
Duayı bitirince, şu on teşbih ve tehlil ile meşgul olmalıdır. Onların her birini yüz defa, veya yetmiş defa, veya on defa okumalıdır. Zikir esnasında her birini on defa okursa, tamamı yüz olur. Bundan daha az da yapılmamalıdır. Bu on zikir hakkında çok hadisler vardır. O hadisleri yazmak uzun sürer diye nakil etmedik.
BİRİNCİSİ: Allah dan başka tnâbutl yok. Biriciktir, ortağı yok. Mülk O'nundur. Hamd O'nundur. O herşeye kadirdir."
İKİNCİSİ: "Allah'dan başka mâbud yok. O padişahlığı apaçık ve hak bir padişahtır."
ÜÇÜNCÜSÜ: "Allah ortaktan münezzehtir. Hamd O'na mahsustur. O'ndan başka mâbud yok. Allah herşeyden yücedir. Günahdan dönüş ve ibâdete yöneliş ancak yüce ve büyük Allah'ın kuvvetiyledir."
DÖRDÜNCÜSÜ: "Allah ortaktan münezzehtir. O'nun hamdiyle bu ikrarda bulunuyorum. Yüce Allah ortaktan münezzehtir. Bunu O'nun hamdiyle söyleriz."
BEŞİNCİSİ: "Çok teşbihi edilen, çokça tasdik edilendir Allah... Meleklerin ve ruhun Rabbidîr, Allah..."
ALTINCISI: "Diri ve her şeyi idare eden ve kendisinden başka mâbud bulunmayan Allah'dan af ister, ondan tevbeyi dilerim."
YEDİNCİSİ: "Ey diri ve herşeyi tedbir ve tedvir eden Allah! Senin rahmetinle senden yardım isterim; beni nefsime bir göz kırpması kadar havale etme. Bütün durumumu bana islâh eyle."
SEKİZİNCİSİ: "Ey Allahım! yerdiğini kimse menedemez. Men et tiğini kimse veremez. Senin katında zenginlik sahibine faide veremez."
DOKUZUNCUSU: "Allahım! Muhammedin ve O'nun âlinin üzerine rahmetini dök. O'nları emin kıl."
ONUNCUSU: "O Allah'ın ismiyle dilerim ki, onun ismiyle beraber yerde ve gökte bir şey zarar vermez, O işiten ve bilendir."
Bu on kelimenin her birini on defa veya okuyabildiği kadar okumalıdır. Zira her birinin büyük sevabı vardır ve her birinin ayrı bir lezzeti ve ünsiyeti vardır. Sonra Kur'an'ı okumağa başlar. Kur'an'ı ezber bilmiyorsa, bilinen âyetleri okumalıdır. Âyet-i kürsî, Amenerre-sûlü, Şehidellahu, Kulillahümme Malikelmûlki, Hadid sûresinin baş tarafı ve Haşır sûresinin son kısmı gibi. Eğer hem Kur'an'ı, hem zikri ve hem duayı içine alan bir vird okumak istiyorsa, Hızır (a.s.) 'in îbra-him-i Teymiye, Mükâşefe halinde öğrettiği virdi okumalıdır. Zira onda çok faziletler vardır. Bu on parçadır. Her biri yedi defa okunur. Bunların altısı Kur'an'dan'dır: Fatiha, Kuleûzüler, Ihlâs, Kulyaeyyü-helkafirûn süreleriyle âyet-i Kûrsi'dir.
Diğer dördü de zikirdir:

Biri de: "Allah ortaktan münezzehtir. Hamd ona mahsusdur. Allah'dan başka mâbud yoktur. Allah her şeyden daha yücedir." Biri de: "Ya Rabbi Muhammedin ve âlinin üzerine rahmetini dök. Ey Allahım! Mü'min erkeklerle mü'min kadınları affet..."

Biri de: "Allahım, beni, anamı, babamı affet. Bana ve onlara, sana o lâyık olanı yap; bize lâyık olanı yapma." Bu virdin faziletiyle ilgili uzun hikâyeler vardır, İhya kitabında yazdık. Bu anlatılanları bitirince, tefekküre dalmalıdır. Tefekkürün sahası sonsuz ve imkânları sayısızdır; kitabın sonunda anlatılacaktır. Ama en mühim tefekkür, ölüm halini, ecelin yakınlığını düşünmek; kendi kendine hitap ederek: "Belki ömründen yalnız bir gün kalmıştır, fazla kalmamıştır. O hâlde niçin uzun emeller peşine düşüyorsun?" demektir. Bu tefekkürün faydası çok büyüktür. Zira insanların birçoğu uzun emellere kapılmak yüzünden dünyaya bağlanmalar. Eğer yakînen ömürlerinin bir ay veya bir yıl kaldığını bilselerdi, meşgul oldukları her türlü dünya işinden uzaklaşırlardı. Bazen ömürlerinden bir gün kaldığı halde, onlar on yılda bitmeyecek kazanç, ticaret veya başka bir dünya işine bakarlar. Bunun için Allah buyurur ki: "Onlar göklerin ve yerin melekûtuna; Allah'm eşyadan yarattıklarına bakıp ecellerinin belli olduğunu düşünmezler mi?" (Rum sûresi, âyet: 8).
Kalbi temizleyip bu tefekkürü lâyıkıyla yaparsa, kalbinde âhiret-azığmı hazırlamak hareketi başlar. O hâlde bu tefekkürden gafil kalmamalıdır. Tâ ki, birkaç gün. içinde günah batağından kaçınmak mümkün olsun. Zira âhiret azığını hazırlamak, günah batağından temizlenmek, arınmak için tefekküre ihtiyaç vardır. O halde, bir kimseye müşahede yolu açılırsa, göklerdeki ve yerdeki Melekûta bakar, onlarda olan acaib işleri görmek mümkün olur. Hattâ Allah'ın Cemâl ve Celâline bakmak bile mümkün olur. Bu tefekkür bütün nafile ibâdetlerden faziletlidir. Zira Allah'ı yüceltmek ancak bununla kalbe gâlib olur.
Kalbe tazim gâlib olmadan muhabbet gâlib olmaz. Saadetin kemâli de muhabbetin kemâliyle olur. Fakat böyle tefekkür ve bu şekilde muhabbet herkese nasîb olmaz. O halde bunun yerine Allah'ın kendisine verdiği nimetlere bakıp fakirlik, felâket, dert, üzüntü, azabın çeşitleri ve işkence gibi dünyadaki belâları ve bu belâlardan nasıl kurtulduğunu düşünüp kendisine şükür etmek vâcib olduğunu bilmelidir. Şükür, emirleri yerine getirip günahlardan uzak kalmakla olur. Hulâsa bir saat zarfında bu anlatılanları tefekkür etmelidir. Zira sabah olduktan sonra farz ve sünnetten başka namaz yoktur. O hâlde namaz yerine bu zikri ve fikrî yapmalıdır.
İkinci vird: Güneş doğduktan sonra kuşluk vaktine kadardır. O hâlde yapabilirse, camide bekleyip güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar teşbihle meşgul olmalıdır. Böylece kerahet vakti geçmiş olur. Sonra iki rek'at namaz kılıp büyük kuşluk (kaba kuşluk) vaktine" kadar beklemelidir. Böylece günün dörtte biri geçmiş olur. Bu vakit küçük kuşluk vaktinden daha faziletli olduğuna göre bu vakitte dört. altı veya sekiz rek'at namaz

kılmalıdır. Güneş yükselince iki rek'at namaz kılıp insanlarla ilgili hayırlı işlerle uğraşır. Hastalan ziyaret etmek, cenaze^uğurlamak ve müslüma^ıların ihtiyacını görmek veya ilim meclisinde hazır bulunmak gibi...
uara, sa-
ietiyle il-bi-
ânları tefekkür, hitap ede-mştir. O - Bu tefeklcü-
üen dün-r yıl kal-:laşir-ı!c!a bitir. Bunun f; Allah'ın ünmezier âhiret -fgâfil kal-
i temizlen: ieye mü-onlarda 1 ve Celâ-tlerden ı olur.
ke-
j bu. şe-ah'ın , âza-ı nasıl bil-fcla İr. Zi-0
10. Asıl: VtBDLEBLV SIRASI
175
Üçüncü vird: Kuşluk vaktinden öğlene kadardır. Bu vird, insanların meşguliyetleri hasebiyle çeşit çeşittir. Zira insanlar dört halden boş olmaz;
Birinci hâl: İlim öğrenmeğe kudreti olmasıdır ki, bundan faziletli bir şey yoktur. Hattâ ilim tahsiline gücü yeten sabah namazında çıktığı gibi, ilim öğrenmekle meşgul olması evlâdır. Eğer o ilim tahsili âhirete faydası varsa o ilim, dünya rağbetini zayıflatan, âhiret sevgisini artıran, âmellerin kusurlarını ve âfetlerini gösterip İhiâsa çağıran ilimlerdir. Ama mücadele, ihtilâf, kıssa (hikâye), seci (vezinli) ve güzel inşa ilimleriyle karışık olan bütün ilimler dünya hırsını artırıp kaibte hâsed ve övünme tohumunu meydana getirir. Faydalı ilimlerin bir kısmı, İhya ve Cevahirü'l-Kur'an kitabımızda toplanmıştır.
Bunlar diğer ilimlerden önce tahsil edilmelidir.
İkinci hal: İlim tahsiline gücü yetmediği için zikir ve teşbihle meşgul olmasıdır. Bu çok ibâdetle meşgul olanların işidir. Yüksek bir derecedir. Özellikle bunların kalbe gâlib gelmesi, kalbe yerleşmesi çok önemlidir.
Üçüncü hal: İnsanların rahatını temin eden bir işle meşgul olmasıdır. Tasavvuf ehline, fıkıh âlimlerine ve fakirlere hizmet etmek gibi. Bu nafile ibâdetten daha evlâdır. Zira bu hem ibâdettir, hem müslümanın rahatını temin eder ve hem de içinde yardım etmek de vardır ki, duaları bereketiyle büyük eserler hâsıl olur.
Dördüncü hal: Bu anlattıklarımızı yapamıyorsa, hiç olmazsa, kendisinin ve aile efradının nafakasını ziyadeleştirmek için çalışmakla meşgul olmalıdır. Emânet ve diyanetini muhafaza edip onun elinden ve dilinden müslümanlara zarar gelmezse, dünya hırsı fazla ol-jnayıp kifayet kadariyle kanaat ederse, âbidler zümresinden sayılır ve "Ashabû'l-Yemin" derecesinde olur. Gerçi "Sabıklar," mukarrebler derecesinde olmaz. O hâlde selâmet derecesinde olmak derecelerin en aşağısıdır. Ama zamanını bu anlattığımız dört şeyin hiçbirisiyle geçirmeyen kimse helak olanlardan ve şeytanın bağlılarından olur.
Dördüncü vird: Öğleden ikindi vaktine kadardır. Bunun yolu da şöyledir. Öğleden önce Kaylûle yapar (*). Zira sahur oruçluya yardımcı olduğu gibi, Kaylûle de teheccüd namazım kılanlara yardım

eder. Eğer teheccüd namazını kılmazsa, Kaylûle mekruh olur. Zira çok uyumak mekruhtur. Kaylûleden uyanınca, vakit girmeden abdest alıp ezanı camide dinlemeğe çalışmalıdır. Tehiyyet-i mescidi de kılıp ezan okunurken müezzine cevap vermelidir (okuduklarını tekrar etmelidir). Farzdan önce dört rek'at sünnet namaz kılınır. Çünkü Hazret-i Peygamber dört rekât namaz kılar ve: "Bu vakitte göklerin kapısı açılır" derdi. Hadiste gelmiştir ki: "Bu dört rek'at namazı kılan kimse için, yetmiş bin melek onunla beraber namaz kılıp akşama kadar

Kaylûle: Öğleden önce yapılan uyku demektir.

röV

^••'^"'

^m

onun için mağfiret diler." Sonra îmam ile öğle namazının farzım ve iki rek'at sünneti kıldıktan sonra ikindi namazına kadar ilim öğrenmekten veya zikirden ve Kur'an okumaktan veyahut da ihtiyacı kadar helâl kazançtan başka şeyle meşgul olmamalıdır.

Beşinci vird: İkindi namazından sonra güneş batıncaya kadardır. İkindi namazından Önce camiye gidip dört rek'at sünnet kılmalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: "İkindi namazından önce dört rek'at namaz kılana Allah merhamet eder." Namaz bitince daha önce anlattıklarımızdan başka şeyle meşgul olmamalıdır. Sonra akşam namazından önce camiye gelip teşbih ve istiğfar ile meşgul olmalıdır. Bu vaktin fazileti, sabah vaktinin fazileti gibidir. Nitekim âyet-i kerimede: "Güneş doğmadan ve batmadan önce Babbini teşbih eyle ve ona hamd eyle." (Tana sûresi, âyet: 130). Sonra en uygunu olan bu vakitte "veşşemsi ve duhahâ" ve "velleyli izâ yağşa" ve "Kul eûzüleri" okumalı ve güneş batıncaya kadar istiğfar etmelidir. Hulâsa Hak yolcularının vakitleri taksimli, programlı olmalıdır ve her vakitte bir özel ibâdeti olmalıdır. Böylece vakti o ibadete tahsis eder. ömrü bereket bulur. Vakitleri muayyen olmayıp gelişigüzel olan kimsenin ömrü birçok vakitlerde zayi olur.

GECE VİBDLERİ ÜÇ SINIFTIR:

Birinci vird: Akşam namazından yatsı namazına kadardır. Bu iki namaz arasını ihya etmenin fazileti büyüktür. Hadiste gelmiştir ki: "Vücutları yataklarından ayrılıp..." âyeti bu virdin hakkındadır. Sonra akşam namazını kıldıktan sonra yatsı namazının farzını kılın-caya kadar nafilelerle meşgul olmalıdır. Büyükler, böyle ibâdet etmeyi, gündüz oruç tutup bu kıymetli vakitte yemek yemekle meşgul olmaktan daha faziletli görmüşlerdir. Vitir namazından çılanca, boş konuşmalarla meşgul olmamalıdır. Zira son işleri bu olacaktır. İşlerin sonu hayırlı olmalıdır, başka şey olmamalıdır. -

İkinci vird: Uykudur. Her ne kadar uyku ibâdetten değil ise de, edeb ve sünnet île süslenecek uyku da ibâdetten sayılır. Uykuda sünnet şudur: Yüzünü kıbleye çevirmeli ve sağ yanı üzerinde

mezardaki ölü gibi yatmalıdır. Uyku ölümün kardeşidir. Uykudan uyanmak da haşre benzer. Uyku halinde aunan ruhun geri verilmeme ihtimali de vardır. O hâlde, âhirete yönelerek taharet ve tevbe üzere ve bir daha günah işlememek niyetiyle yatmalıdır. Vasiyetnamesini yazıp yas^ tığının altına koymalıdır. Kendini uyumaya zorlamamalıdır. Fazla uyumamak için yumuşak örtüler sermemelidir. Zira uyku ömrü boşa geçirmek ve vakitleri zayi etmektir. Bir gece ve gündüzde sekiz saatten fazla uyumamalıdır ki, sekiz saat, yirmidört saatin üçte biridir. Altmış yıl yaşarsa yirmi yılı uykuda geçmiş olur. O hâlde bundan daha fazla ömrün zayi olması doğru değildir. Yatarken, teheccüd (gece namazı) namazına kalkmak için, abdest ibriğini ve misvakini kendi eliyle hazırlamalıdır. Böyle niyet ederse, uykusu gâlib olup kalkamasa bile sevab
*V
farzını ve 1 ilim öğren- ihtiyacı- ka-
ı kadardır. ı kılmalıdır. • rek'at m.-ı anlattık-namazın-ır. Bu vak-' kerimede: a hamd vakitte oku-yolcu-bir özel bereket I ömrü bir-
Bu
^lmiştir
. kıün-
etme-ol-boş . İşlerin
. ise de, . sün-daki da •li de da->yas-Pazla ; boşa
2 saatten
|. Altmış t fazla
I namazı) Jhazır-ısevab
10. Asıl: VİRDLERİN SIRASI
177
kazanır. Yanını yere koyunca, bu duayı okumalıdır: "Allahim, senin isminle yanımı yere koydum ve senin isminle kaldırırını." Sonra Âye-t-i Kürsî, Amenerresûlü, Eûzü'ler ve Tebareke sûrelerini okumalıdır. Böyle Kur'an tilâvetleriyle ve abdestli olarak uykuya dalınca, onun ruhunu Arşa götürürler ve uyanıncaya kadar namaz kılanlar zümresinden sayarlar.
Üçüncü vird Teheccüddür, (gece namazıdır): Teheccüd; uyuduktan, ve gece yarısı geçtikten sonra kılınan iki rek'at namazdır. Bu namaz diğer nafile namazlardan faziletlidir. Zira bu vakitte kalb Safi olup dünya meşgalesinden uzaktır. Göklerde rahmet kapısı açıktır. Teheccüd namazı hakkında çok hadîsler gelmiştir. "İHYA" kitabında zikrettik, arzu eden ona müracaat etsin. Hülâsa gece ve gündüz her bir vakit bir muayyen ibâdete tayin edilmeli, hiçbir vakti boşa geçirmemelidir. Bir gün bir gece böyle yapınca, ömrünün sonuna kadar bunda sebat etmelidir. Eğer bu husus kendisine ağır gelirse, uzun emelleri kalbinden atıp kendine "bu gece belki ölürüm" deyip gündüzün böyle ibâdet etmeli ve gece de "belki yarın ölürüm" deyip o şekilde ibâdet etmelidir. Her gün bu şekilde kendisine teselli vermelidir. Eğer bu şekilde ibâdete devam etmek ona zor gelirse, bir yolculukta olduğunu ve vatanı âhiret olduğunu düşünmelidir. Gerçi seferde gurbet acısı çekilir. Ama yolcular vatanına tez kavuşup rahat etmek umuduyla teselli olurlar.

Ömrün, âhiretteki ebedî ömre nisbetle ne kadar olduğu meydandadır. Bir kimsenin on yıl rahat etmesi için bir yıl zahmet çekmesine şaşılmaz. O halde bir kimsenin bin yıl (hattâ sonsuz) rahat etmek için yüz yıl zahmet çekmesine niçin şaşılsın.
Kimya-i Saadetin birinci rüknü tamam oldu bundan sonra muamelâtla ilgili olan ikinci rükün gelecektir.
F. 12

İkinci Rükün
Muamelât
Bu rükün, muamelâtın edebleri hakkındadır. Bu da, birinci rükün gibi, on asıldan ibarettir: Birinci asıl, yemek yemenin edebleri hakkındadır, tkinci asıl, nikâh ve nikâhın edebleri hakkındadır. Üçüncü asıl, kazanç ve ticaretin edebleri hakkındadır. Dördüncü asıl, helâl kazanç hakkındadır. Beşinci asıl, insanlarla sohbet etmenin edebleri hakkındadır. Altıncı asıl, uzletin (inziva) edebleri hakkındadır. Yedinci asıl, yolculuk edebleri hakkındadır. Sekizinci asıl, dinlemek edebleri hakkındadır. Dokuzuncu asıl, emr-i marufun (iyiliği emretmek) edebleri hakkındadır. Onuncu asıl, hükümdarlığı korumanın edebleri hakkındadır.
BIRÎNCÎ ASIL YEMEK YEMENÎN EDEBLERÎ
Bil ki, ibâdete vesile olan şeyler de ibâdet sayılır. İbâdetlerin yemek yardımıyle yapıldığına şübhe yoktur. Zira din yolunda gidenlerin gayesi, Allah'ı bulmaktır. Bu da ilim ve amelsiz olmaz. Bedenin sıhhat ve selâmeti de yeme ve içme olmadan sağlanamaz. O hâlde yemek din yolunda lüzumlu şeylerden olduğu için din yolundan (ibâdet) sayılır. Bunun için Allah buyurur; "Helâl yiyiniz ve salih âmel işleyiniz. Şübhesiz Allah halinizi bilmektedir." (Mü'minin sûresi, âyet: 51). Bu âyette yemek yemek ve salih âmel işlemek bir arada zikredilmiştir. Demek ki, âhiret için yemek yiyen, yani ilim tahsiline ve salih âmele vesile olup, âhiret için yemek yiyen, yani ilim tahsiline ve salim âmele vesile olup, âhiret yolunda ilerlemek için, kuvvet ve kudret sağlamak için yemek yiyenin, yemek yemesi ibâdet olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: "Mü'minin her işi için sevab vardır. Hattâ kendi ağzına ve aile efradının ağzına koyduğu lokma için bile." (Buharı). Böyle buyurmasının sebebi, mü'minin yemek yemesinden ve bütün işlerinden gayesi âhiret yolunda ilerlemek olduğu içindir. O hâlde her işinde sevab vardır.
Yemek yemenin din yolundan sayılmasının alâmeti, ihtirasla ve oburca yememek; helâlden yemek; ihtiyaç miktarından fazla yememek ve edeble yemektir.

1
, birinci rü-edebleri tıdadır. ncü asıl, etmenin hakkın-, asıl, din-
, koruma-
ye-
, gidenle-Bedenin {Mide ye-(ibâ-âmel ii, âyet: ızikredil-ı ve sa-i ve sa-f ve kudret nun için vardır. "aaiçifl bile." i peşinden lifindir. O

ila ve , yeme-
1. Asıl: nSMEK YEMENİN EDEBLERİ

YEMEK YEMENİN EDEBLERİ
Bil ki, yemekte birçok sünnetler vardır. Bazısı yemekten önce, bazısı yemekten sonra bazısı da yemek arasındadır.
YEMEKTEN ÖNCEKİ EDEBLER
1, - Elini ve ağzını yıkamaktır. Zira âhiret azığı olan ibâdet için yemek yemekten önce el ve ağzını yıkamak; ibâdetten önce abdest almak gibi olur. Aynı zamanda elin ve ağzın temizliğine sebeb olur. Hadiste gelmiştir ki, "yemekten önce elini ve ağzını yıkayan kimse fakirlikten emin olur."
2 - Yemeği sofra (yemek örtüsü) üzerine koymak, masa ve yemek tahtası üzerine koymamalıdır. Zira Peygamberimiz böyle yapmıştır. Çünkü sofra seferi hatırlatır. Sefer de âhireti hatırlatır. Bir de sofra, masa ve tahta sofradan daha. tevazuya uygun (yakın) dur. Yemeği tahta sofraya (veya masaya) koymak caizdir. Zira böyle yemek yemek hakkında nehiy yoktur. Fakat geçmiş büyükler, Peygamberimiz sofra üzerinde yemek yediği için, bunu âdet edinmişlerdi.
3 - Güzel oturmaktır, sağ dizini kaldırıp sol ayağı üzerine oturarak yemek yemeli, yere dayanarak yememelidir. Peygamberimiz buyurur ki: "Ben bir şeye dayanarak yemek yemem. Zira ben kulum, yemeği diğer kullar gibi yerim." (Buharı, Ebû Cafer'den).
4 - Yemeği ibâdete kuvvet bulmak niyetiyle yemeli, şehvetler için yememelidir. İbrahim bin Şeyban (r.a.) buyurur ki: "Seksen yıldır şehvet için bir şeyi yemiş değilim." Bu niyetin doğru olmasının alâmeti az yemek, çok yememektir. Zira çok yemek insanı ibâdetten alıkor. Peygamberimiz buyurur ki: "İnsana belini doğrultacak birkaç lokmacık yeter." (Tirmizî). Bu kadanyle kanaat etmezse, mi-, desinin üçte birini yemeğe, üçte birini suya ve üçte birini de nefese ayırmalıdır.
5 - Fazla acıkmadan yememelidir, yemekten önceki en güzel sünnet acıkmadıkça yememektir. Zira acıkmadan yemek mezmum ve mekruhtur. Yemeğe aç oturan ve henüz doymadan yemekten el çeken kimse doktora muhtaç olmaz.
6 - Hazır olan yemekle kanaat edip nefis yemekler için zahmet çekmemelidir. Zira mü'minin gayesi ibâdete kuvvet bulmaktır, lezzet değildir. Yemeğe kıymet vermek, hürmet göstermek sünnettir. Zira insanı ayakta durduran odur. Yemeğe hürmet etmek demek, yemek için beklememek demektir. Hattâ namaz vaktinde bile yemek hazır ise, önce yemek yemeli, ondan sonra namaz kılmalıdır.
7 - Kendisiyle beraber yiyecek bir kimse olmadan yememelidir. Zira yalnız yemek iyi değildir. Yemeğe ne kadar çok el uzanırsa o kadar bereketli olur. Enes (bin Malîk) buyurur ki: "Peygamberimiz hiç bir zaman yalnız yemek yemezdi."

YEMEK ESNASINDA OLAN EDEBLER
Başta "Bismillah", sonunda "Elhamdü lillalı" demelidir. En güzeli birinci lokmada "Bismillah", ikinci lokmada "Bismillahirrahma-

nirrahim". Başkasına hatırlatmak için Besmele'yi yüksek sesle okumalıdır. Yemeğe tuzla başlayıp tuzla son vermelidir. Hadîste gelmiştir. Zira böyle yapmakla başlangıçta yemek hırsını defedip arzusuna aykırı bir lokma almış olur. Yemek yerken lokmayı iyi çiğnemeden yutmamalıdır. Bir lokmayı yutmadan diğerini almamalıdır. Hiçbir yemeğe kusur bulmamalıdır. Zira Peygamberimiz iyi olsun, olmasın hiçbir yemeği beğenmemezlik etmezdi. Hoşuna giderse yer, gitmezse bırakırdı. Yemeği önünden yemelidir. Ancak meyva olunca tabağın her tarafından yemek caizdir. Zira meyva değişik olur.

Çorba kâsesinin ortasından değil, kenarından başlayıp ortaya doğru gitmelidir. Ekmeği ve eti bıçakla kesmemelidir. Tabak ve diğer yenmeyen şeyleri ekmek üzerine koymamalıdır. Elini ekmekle silip temizlememelidir. Elinden yere bir lokma düşünce yerden alıp temizlemeli ve yemelidir. Zira hadîste gelmiştir ki, onu hâline bırakırsa, şeytana bırakmış olur. Önce elini yalayıp ondan sonra silmelidir. Böylece yemeğin kalıntısını da yemiş olur. Zira bereket o kalanda olabilir.

Sıcak yemeğe üflememeli, belki soğuyuncaya kadar beklemelidir. Hurma, zerdali gibi sayılabilen şeyleri tek tek yemeli, çift yememelidir. Meselâ ya yedi, ya onbir, ya da yirmibir tane yemelidir. Tâ ki bütün işleri Allah işine uygun olsun. Zira Allah tektir, çifti yoktur. Bir işte hiçbir bakımdan Allah'ın zikri olmazsa, o boş ve- faydasız olur. O hâlde tek Allah ile alâkası olduğu için daha iyidir. Hurmayı çekirdeğiyle bir tabakta toplamalıdır. Hurma çekirdeğini elinde tutmamalıdır. Meyvanın çöp, sap, kabuk gibi yenmeyen kısımları atılmalıdır. Yemek arasında çok soğuk su içmemelidir.

SU İÇMENİN EDEBLERİ

Su kabım sağ eliyle tutup "iBsmillah" deyip bir defada çekmelidir. Ayakta su içmemelidir. Su kabında çöp, toz ve küçük hayvanlardan bir şey olmaması için önce bakmalıdır. Geğirmek icabederse ağzını kaptan uzaklaştırmalıdır. Eğer birden fazla çekecekse, üç defa çekmelidir ve her defasında "Bismillah" demeli, sonunda da "Elhamdülillah" demelidir. Su damlamaması için su kabının dibini gözetmelidir. Bitirince bu duayı okumalıdır: "Bizlere suyun tatlısını nâsib eden, acısını vermeyen Allah'a hamd olsun."

YEMEKTEN SONRAKİ EDEBLER

Doymadan yemeği bırakmalıdır. Önce parmaklarını ağzıyla temizleyip ondan sonra peçeteyle silmelidir. Ekmek ufağını toplama-
ir. En gü-îaiıma-psesle oku-gelmiş-1 arzusuna nemeden Hiçbir f"
olmasın r gitmezse ğın her
ortaya t ve diğer de silip temiz-[" bırakırsa, ' selidir. 1
kalanda
nelidir. nemeli-i ki bü-Bir ! olur. O |çekirde-amalı-iır, Ye-
neli-ılar-
te-
1-

YEMEK YEMENİN EDEBLERİ

lıdır. Zira hadiste gelmiştir kir "Böyle yapanın geçimi geniş olur, çocukları sağ salim ve kusursuz, topladığı ekmek kırıntıları Cennette Huru'l-İn'in mehiri olur." (Ebu Şeyh, Kitabü's-Sevab'da).
Sonra dişlerini kürdanla temizler; kürdanla çıkanları yutmayıp dışarı atmalıdır. Tabağı yalayıp onunla su içen kimse, bir köle âzad etmiş gibi olur.
Yemekten sonra: "Bizi yediren içiren, doyuran, kandıran Allah'a hamd olsun. O, Efendimizdir, Mevlâmizdir." duasıyla "Kulbüvallah" ve "Liilafi Kurayşin" sûrelerini okumalıdır.
Helâl yemek bulunca şükür etmeli, şübheli yemek için ağlayıp üzülmelidir. Onu gafletle yiyip sevinenler gibi olmamalıdır. Elini yıkarken sediri (sabun) sol eline alıp sağ elinin üç parmağını önce sedir (sabun) siz yıkamalı, sonra yıkadığı parmakları sedire (sabun) vurup dişlerine, dudaklarına ve damağına sürüp iyice oğmalıdır. Sonra önce parmaklarım, sonra ağzını yıkayıp sabununu gidermelidir.

BAŞKALARIYLA YEMEK YEMENİN EDEBLERİ

Buraya kadar yazdıklarımız yalnız başına veya aile efradıyla yemek yemenin edebleridif. Eğer başkalarıyla yerse bunlarla birlikte altı edebi daha gözetmelidir:
1 - Kendisinden yaşta, ilimde veya takvada (zühtta) ileri olandan önce yemeğe başlamamalıdır. Eğer kendisi ileri ise, başkalarını bekletmemelidir.
2 - Susmamaüdır. Zira bu acemlerin âdetidir. Ancak boş ve lüzumsuz konuşmayıp velilerin halinden söz etmelidir.
3 - Aynı sofrada yemek yediği kimsenin önüne dikkat etmeli, onun önündeki lokmaları alıp yememelidir. Zira eğer yemek ortak ise bu haramdır. Hattâ onu kendine tercih edip kendi önündeki iyi lokmayı onun önüne koymalıdır. Arkadaşı yavaş yiyorsa, çekinmeden ve neşeli yemesini teklif etmelidir. Teklifi üç defadan fazla yapmamalıdır. Zira üçten fazla ısrar olur. And vermemelidir. Zira yemek, and verilmeye lâyık değildir.
4 - Arkadaşını, kendisi için teklifte bulunmağa muhtaç etmemeli, onun teklifine meydan vermiyecek şekilde yemelidir. Eski âdetinden az yememelidir. Zira bu riya olur. Yalnız başına yemek yerken de, halk içinde yediği gibi edebli yemelidir. Ama arkadaşım kayırarak az yemesi güzel birşeydir. Fakat arkadaşına iştah vermek için çok yemesi de caizdir. İbni Mübarek hurma, ziyafeti verir ve: "Kim fazla yerse, o fazlalık kadar ona dirhem veririm" derdi. Sonra yenen hurmaların çekirdeklerini sayardı ve ne kadar fazla çıkarsa her tanesine bir dirhem verirdi.
5 - Kendi önüne bakmalı, başkalarının lokmasına dikkat etmemelidir. Başkalarının da ona bakarak yemekten çekinmemeleri için önce yemekten el çekmemeli, eğer âdeti az yemekse, önce yavaş yeyip

sonunda iştahla yemeli, böyle yapamıyorsa, yanındakilerin mahcap olmamaları için özrünü açıklamalıdır.
6 - İnsanların tabiatları icabı sevmedikleri ve nefret ettikleri işleri yapmamalıdır. Meselâ elini tabak tarafına silkmemeli,

ağzından düşen şey tabağa düşecek kadar üstüne eğilmemelidir. Ağzından bir şeyi çıkaracak olursa, yüzünü başka tarafa çevirmelidir. Yağlı lokmayı sirkeye batırmamalıdır. Dişiyle kestiği lokmayı tabak içine koymamalıdır. Zira (insan) tabiat bunlardan nefret eder. Pis şeylerle ilgili sözler konuşmamalıdır.
7 - Elini leğende yıkarken ağzındaki suyu insanlara karşı leğenin içine dökmemelidir. Muhterem kimselere buyur edip sıra vermelidir. Kendisine önce yıkaması için hürmet gösterilirse kabul etmelidir. Her birinin suyunu ayn ayn dökmemelidir ki bu acemlerin âdetidir. Hepsinin aynı leğende el yıkamaları tavazuya daha yakındır. Ağzını yıkarken, başkasına ve yaygıya sıçramaması için ağzının suyunu yavaş dökmelidir.
El yıkarken su döken kimsenin ayakta durması, oturmasından iyidir. Bütün bu anlatılan edebler hadislerde ve eserlerde bildirilmiştir, insanlar ile hayvanlar arasındaki fark, bu edenlere riayet etmek iledir. Zira hayvanlar tabiatlarının iktiza ettiği şekilde yerler, onlara akıl ve ayırım yeteneği verilmediği için,, güzel ile çirkini birbirinden ayıramazlar. İnsanlar akıl ve temyiz (ayırım) nimetini yerinde kullanmazlarsa, akıl ve seçim nimetlerinin hakkını vermemiş ve nimeti inkâr etmiş olurlar.
DOST VE ÂHİRET KARDEŞLERİYLE YEMEK YEMENİN ÜSTÜNLÜĞÜ
Bil ki, âhiret dostlarına ziyafet çekmek birçok sadakadan daha faziletlidir. Zira hadiste: "Kıyamet günü üç şeyden hesab yoktur: Biri, sahurda yenen yemekten "ikincisi iftarda yenen yemekten, üçüncüsü dostlarla yenen yemekten." (El-Ezdî, Zuafa'da) buyurulmakta-dır. Cafer bin Muhammed Sadık der ki: "Ahiret kardeşlerinle yemek sofrasına oturunca, acele etme, saatlerce geciktir. Çünkü orda geçen zaman ömürden sayılmaz." Hasan-ı Basrî der ki: "Kıyamet günü anaya babaya verilen şeylerin hesabı vardır, ama âhiret dostlarına verilen yemeğin hesabı yoktur." Bazı Tann dostlarının âdeti şöyle idi: Ahiret kardeşlerine ziyafet çekerken sofraya fazla yemek çekerlerdi ve derlerdi ki: "Hadiste: "Kıyamet günü fakirlerin artığından hesab yoktur" denilmektedir. Onun için fakirlerin artığını yemek isterim."
Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: Âhiret (din) kardeşlerimin önüne bir sa' (fitre miktarı) yemek koymayı, bir köle âzad etmekten çok severim." Hadiste gelmiştir: "Allah kıyamet gününde buyurur ki: "Ey insanlar! Ben yemeğe muhtaç oldum, bana niçin yemek vermediniz?" Bu sözü duyanlar derler ki: "Allahımız, sen bütün âlemin mâbudu-

mahcap
ettikleri ağzından bir . lokmayı
koyma-erle ilgili
[karşı leğe-verme-etmeli-. âdeti-r. Ağ-suyu-
ıdan
nişti r.
nek ile-!r, onlara ^birinden nde kul-
nimeti
daha r: Bi-üçün-
kta-ı yemek çeçen ana-verice idi: . ve hesab

sun, nasıl muhtaç olursun." Allah buyurur ki: "Senin falan kardeşin yemeğe muhtaç idi, ona yemek verseydin, bana vermiş gibi olurdun." Peygamberimiz buyurur ki: "Müslüman kardeşine yediren, içiren kimseyi, Allah, yedi hendek boyu cehennemden uzaklaştıracaktır. Her hendeğin genişliği beşyüz yıllık meşaledir." Ve yine buyurur ki: "Sisin en hayırlılarınız yemek yedirenlerinizdir."

BİRBİRİNİ ZİYARET EDEN DOSTLARIN YEMEK YEMELERİNİN EDEBLERİ

Bu hususta dört edebi gözetmelidir:

Birinci edeb: Yemeğe çağırılmadan gitmemelidir. Zira Peygamberimiz buyurur ki: "Yemeğe çağırılmadan giden kimse, kendisi günah işlemiş olur, yediği de haramdır." Ama tesadüfen ve izinsiz bir ziyafete rast gelirse, teklifsiz yememelidir. Yapılan teklifin içten olmadığını bilirse yine yememelidir. Belki bir sebeb ileri sürerek güzellikle el çekmelidir. Ama güvendiği bir dostunun evinde (ziyafete) rastge-Urse, ve kalbinin incinmiyeceğini bilirse, teklifsiz de yemesi caizdir. Hattâ dostlar arasında sünnet olan da budur. Peygamberimiz, Hz. Ebûbekir ve Ömer acıktıkları zaman Ebû Eyyûb-i Ensarî ve Ebû'ş-Şiyem'in evine gidip yemek istemişlerdir. Ziyafet veren kimsenin böyle istekli olduğunu bilirse, bu şekilde davranmak, aynı zamanda onu hayra sevkedip sevab işlemesine yardım etmek olur.

Bazı büyükler, üçyüz altmış dost edinmişlerdi. Senenin her bir gecesinde birinin evinde kalırlardı. Bazılarının yedi dostu vardı, haftanın her gecesini birinin evinde geçirirlerdi. O dostları bunların duası sebebiyle kazançlarında, ticarette ve ziraatta bereket bulurlardı. Bum lar da onların sayesinde taat ve ibâdete geniş .zaman bulurlardı. Hattâ aralarında din kardeşliği alâkası ve âhiret sevgisinin bağları teessüs eden kimseler, hane sahibi evde olmasa bile onun yemeğini yemeleri caiz olur. Peygamberimiz, Berire'nin evine gider, o evde olmasa bile yemeğinden yerdi. Zira bu durumdan haberi olursa sevineceğini bilirdi. Takva ehlinin büyüklerinden olan Muhammed bin Vasi (r.a.) arkadaşlarıyla birlikte Hasan-ı Basrî'nin (r.a.) evine gidip ne bulurlarsa, yerlerdi. Süfyan-ı Sevrî gelip onları bu halde görünce: "Geçmiş büyüklerin (selef) âdetini bana hatırlattınız." derdi.

İkinci edeb: Dostlanndan biri kendini ziyarete gelince, hazır nesi varsa önüne koyup fazla bir şeye zahmet etmemelidir. (Birşeye) gücü yetmezse, borç etmemelidir. Aile efradına yetecek miktardan fazla yok ise, onlara bırakmalıdır. Birisi Hz. Ali'yi ziyaret etmek isteyince, buyurdu ki: "Davetini üç şartla kabul ederim: Pazardan hiçbir şeyi satın almayacaksın, evinde olan şeyi de esirgemeyeceksin, bütün çoluk çocuğunun nafakasını bırakıp sarfetmeyeceksin." Fudeyl bin tyad der ki: "İnsanlar zahmettik sebebiyle birbirinden uzaklaşırlar. Aralarındaki tekellüf (zahmetlik) kalkmış olsa, çekinmeden birbirlerini ziyaret ederlerdi."

Büyük velilerden birine, bir dostu ziyafet verip bazı külfetler çekti. Veli dedi ki: "Sen yalnız olsan bu zahmeti çekmezdin, ben de yalnız olsam bu zahmeti çekmezdim. Öyle ise ikimiz bir araya gelmekle bu zahmeti çekmek neden ileri geldi. Ya zahmeti bırak, ya da bir daha yanına gelmeği bırakırım." Selman-ı Farisî buyurur ki: "Peygamberimiz, zahmet etmememizi ve hazır olanı da esirgememizi buyurdu."
Ashab-ı kiram birbirlerinin önüne bir ekmek parçasıyla bir pençe hurma koyup: "Hazır bulunanı aşağı görüp getirmeyen mi, yoksa önüne gelen yemeği beğenmiyen mi suçludur? Bilmiyoruz?" derlerdi.
Yûnus (a.s.) dostlarının önüne ekmek kırıntılarıyla kendi ektiği tere otunu getirir ve: "Allah, (yemek) için zahmet çekenlere lanet etmemiş
olsaydı, ben de zahmet çekerdim." derdi. Bir gurup insan birbiriyle ihtilâfa düştüler ve aralarını bulmak için Zekeriyya (a.s.) peygamberi aradılar, evine gittiler, bulamadılar. Evde çok güzel bir kadın gördüler. Hayret ettiler ve: "Peygamber olsun da böyle güzel kadınla yaşasın. Bu neden ileri gelir?" dediler. Nerede olduğunu sordular. Hanımı ücretle bir yere çalışmaya gittiğini söyledi. O yere gittiler, orada yemek yerken buldular. Onlar konuştular. Zekeriyya yemek yemekle meşgul oldu ve hiç "buyurun, yemek yiyin de demedi." Yemeğini yiyince ayağa kalktı ve oradan yalın ayak dışarı çıktı. Onlar bu halinden hayret ettiler ve hikmetini sordular. Buyurdu ki: "O gördüğünüz güzel kadını gözümü ve kalbimi haramdan korumak için saklarım. Sizi yemeğe çağırmadım, zira o yemek, bu işi yapmak karşılığında bana verilen ücretimdi. Daha az yesem, onların işinde kusur etmiş olurdum. Oysa o işi lâyıkıyla yapmak bana farz olmuştu. Yalın ayak yürümemin sebebi de şudur: Bu yerin sahibi iki şahıs arasmda düşmanlık vardır. Bu yerin toprağından ayakkabıma girer de onu başka yere götürmüş olurum, diye korktum." Bundan anlaşıldı ki, bütün - işlerde doğruluk göstermek hayırlıdır.
Üçüncü edeb: Ziyafet sahibinden, temini zor olmasının ihtimali olan bir şeyi istememelidir. Ziyafet sahibi onu iki şey arasında muhayyer bırakırsa, kolayını seçmelidir. Zira Peygamberimiz bütün işlerde böyle yapmıştır. Bir şahıs Selman-ı Fârisî'nin yanma geldi. Sel-man önüne ekmek ile biraz tuz getirdi. O adam: "Kekik otu olsaydı, bu tuzla iyi giderdi." dedi. Selman başka bir şeye sahib değildi. Ab-dest kabını rehin koyup kekik aldı. Yemekten sonra: "Bize verdiği rızka, bizi kanaat edenlerden eyleyen Allah'a hamd olsun." dedi. Selman: "Sen kanaat etseydin benim abdest kabım rehin olmazdı." dedi. Ama sevineceklerini bildiği yerde istemek caizdir.
îmam-ı Şafiî (r.a.) Bağdat'ta Za'ferânî'nin evinde misafir idi Her gün Za'ferâni bir yemek listesi yapar, aşçıya verirdi. Yemekler bu listeye göre çıkardı. Birgün îmam-ı Şafiî kendi yazısıyla bir çeşit yemek ilâve etti. Za'ferânî o yazıyı cariyenin elinde görünce, sevindi ve buna şükür olarak cariyeyi âzad etti.

s

1. Asıl: YEMEK YEMENİN EDEBLERt
pen-yoksa [erdi. tere jniş
leifa-ıberi
idin gördü-!a yaşa-'. Hanımı orada ye-yemekle leğinî yi-ou halin-
var-
yere gö-
islerde
.di ikler bu fçeşit ye-
ive
185
Dördüncü edeb: Hane sahibi, misafirlerin istedikleri yemekleri söylemelerine razı ise, onlara: "Ne buyurursunuz, gönlünüz ne istiyor." diye damşmalıdır. Zira arzu ettiklerini hazırlamak daha çok sevabtır. Peygamberimiz buyurur ki: "Bir müslümanin arzusunu yerine getirenin âmel defterine, milyonlarca sevab yazılır, milyonlarca günahlar silinir, milyonlarca derece ahr ve üç cennetten pay ahr. Onlar Cenneti Adn, Cenneti Firdevs ve Huld Cennetidir." Ama bir şeyi istiyor musunuz, getireyim mi? diye sormak mezmum ve mekruhtur. Belki hazırda ne varsa önlerine getirmelidir. Yemezlerse geri götürülür.

ZİYAFETİN FAZİLETİ

Bil ki, buraya kadar anlattığımız davetsiz ziyarete gitmekle lâzım gelen ziyafetin edebleridir. Ama ziyafete çağırmanın başka hükmü ve başka edebleri vardır. Misafir kendi gelirse, hiç zahmet çekmeyin, hazırdaki ile ağırlayın. Sen onu çağırırsan, bir şeyi esirgeme, gücün yettiğini sarfet. Ziyafetin fazileti hakkında gayet çok hadisler ve eserler vardır.

Arablarca ziyafet gayet önemli bir âdettir. Zira seferlerde birbirlerinin evine konmaları çok vuku bulur. Bu sebeble onlar arasmda, misafir hakkına dikkat etmek en mühim işlerdendir. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: "Misafirperver olmayanda hayır yoktur." (Ahmet, Akebe b. Âmirden). Ve yine buyurur ki: "Misafir için zahmet etmeyiniz. Zira yaparsanız, ona düşman olursunuz. Misafire düşman olan Allah'a düşman olur." (Ebu Bekr b. Lâl, Mekârimi Ahlâkta). Ga-rib bir misafir gelirse, onun için zahmet çekmek ve borç bile etmek caiz olur. Ama birbirini ziyarete gelen dostlar için tekellüf (zahmet) cidden caiz değildir. Zira bu ayrılmalarına sebeb olur. (Peygamberimizin kölesi) Ebû Raf i diyor ki: Peygamberimiz bana buyurdu ki: "Falan yahûdiden Receb ayma kadar va'de ile benim için un İste, ban misafirlerim gelmiş." Yahudi'den isteyince vermedi, rehin istedi. Haberi Peygamberimize anlatınca, buyurdu ki: "Beni gökte ve yerde emin kılan Allah'a yemin ederim ki, eğer verseydi, geri öderdim." Sonra, "Zırhımı götür, ona rehin ver." (tshak ibni Rahevîye'den) dedi. Ben de, o zırhı götürüp o yahûdi'nin yanmda rehin koydum ve bir miktar un aldım.

İbrahim (a.s.) iki mil yer gidip misafir arardı ve misafir bulmadan yemek yemezdi. Onun bu hususta ki sadakatından dolayı günümüze kadar mesnedinde (mezarının olduğu yer) ziyafet vermek, adet olarak kalmıştır. Bu zamana kadar hiçbir gece misafirsiz

kalmamıştır. Bazen yüz ikivüz misafir olur. Bunun için ona nice köyler vakfe-dihniştir.

DAVETİN EDEBLERt VE İCABETİN SÜNNET OLUŞU

Davet eden kimsenin salih (iyi) insanları çağırması sünnettir. Zira bir kimseye yemek vermek, ona kuvvet vermek ve yardım etmek-

tir. O halde Fasıka kuvvet vermek Fıska (günaha) yardım etmek olur. Yemeğe zenginleri değil, fakirleri çağırmaüdır. Peygamberimiz buyurur ki: "Ziyafetlerin en fenası, zenginlerin çağırıldığı, fakirlerin mahrum bırakıldığı ziyafettir." Yani düğün yemeğidir. Ziyafette, dost ve akrabalarını unutmamalıdır ki, aralarına soğukluk girmesin. Daveti, övünme ve adının söylenmesi, niyetiyle yapmamalı, belki yalnız Peygamberin sünnetini edâ edip fakirleri rahat ettirmek amacıyla yapmalıdır.

Gelmesi zor olan kimseyi davet etmemelidir. Zira zahmet çekmesine sebeb olur. Davetine istekli olarak icabet etmeyecek kimseleri de çağırmamalıdır. Zira icabet etse bile onun yemeğini isteksiz yiyeceği için bir nevî vebale sebeb olur.

DAVETE GİTMENİN EDEBLERİ

Bunda beş edeb vardır:

Birinci edeb: Zenginlerle fakirler arasında ayırım yapmamalı, fakirlerin davetine tenezzül etmemezlik yapmamalıdır. Zira Peygamberimiz fakirlerin dâvetine giderdi. Hasan bin Ali (r.a.) bir grup fakirin yanmdan geçerken, ortaya bir parça ekmek koyup onu yemekle meşgul olduklarını gördü ona: "Ey Allah'ın Resûlü'nün oğlu! Buyurun sohbetimizi şereflendirin." dediler. Hasan hemen atından inip onlara muvafakat gösterdi ve: "Allah kibirlileri sevmez." dedi ve onlarla o ekmek parçasından bile yedi ve, "yarın siz de bana muvafakat edip davetime gelin." dedi. Ertesi gün nefis yemekler hazırladı ve onları çağırdı ve onlarla beraber oturup yemek yedi.

İkinci edeb: Ziyafet sahibinin basma kakma ihtimali varsa, veya ziyafeti âdet için yapıyorsa, bir sebeb beyan edip gitmemelidir. Hatta ziyafet sahibi icabeti bir iyilik ve minnet olarak bilmelidir. Yine eğer birinin malının haram olma ihtimali varsa, ya da o mecliste bir günah bulunuyorsa, ipek yaygı, gümüş buhurdan, duvarında veya tavanından hayvanların resmi var ise, veya saz çalmıyorsa, yahut da birisiyle alay ediliyorsa, veya kötü sözler söyleniyorsa, ya da kadınların erkeklere bakmak için oraya gelme ihtimali var ise, bütün bunlar mezmumdur ve bu yerde hazır bulunmak caiz değildir ve yine eğer ziyafet sahibi fasık zâlim, bidatçi ise, veya maksadı övünüp, kibirlenmek ise davetine gitmemelidir. Eğer davete gider de bu anlatılan günahlardan bazısını görüp de menetmezse, orada durmamalıdır.

Üçüncü edeb: Ziyafet yeri uzak olduğu için gitmemezlik etmemeli, katlanılacak derecede ise katlanmalıdır. Tevratta: "Bir mil uzaktaki hastayı ziyaret et, iki mil uzağa kadar cenazeyi teşyi et, üç mil uzaklığa kadar davete git ve dört mil uzaklığa kadar da din kardeşlerini ziyaret et." denilmektedir.

Dördüncü edeb: Oruçlu olduğu için gitmemezlik yapmamalıdır. Belki ziyafet yerine gidip ziyafet sahibinin hatırı kalmazsa, güzel kokular, tatlı sohbetle kanaat etmelidir. Zira oruçluların ziyafeti böyle-
nek olur. buyu-mah-dost ve Daveti, mz Pey-ayla yap-
ı çekme-ileri de i yiyeceği
(yapmamalı, . Peygam-' grup f a-. yemek-[oğlu! Bu-inip ve on-
ııvafakat ı ve on-
frarsa, ve-.elidir. t. Yine bir
"veya ta-i yahut da Ikadınla-bun-iyine eğer 1 kibirlen-gû-
letmeme-uzak-| üç mil (kardeş-
i

dir. Eğer ziyafet sahibinin hatın kalma ihtimali var ise, nafile orucunu bozmalıdır. Zira bir müslümanın hatırını hoş etmenin fazileti nafile orucun faziletinden daha çoktur. Peygamberimiz böyle yerde oruçlu kalmayı buna tercih eden kimseyi red ederek (inkâr): "Senin kardeşin senin için zahmet çekip ziyafet verince, sen niçin oruçluyum diye imtina ediyorsun?" buyurdular.
Beşinci edeb: Davete karnını doyurmak niyetiyle gitmemeli. Zira bu hayvanların işidir. Belki Peygamberin sünnetine uymak niyetiyle gitmeli, Peygamberimizin: "Davete icabet etmeyen Allah'a ve Resulüne asî olmuş olur." buyurduğu kimselerden olmamak niyetiyle gitmelidir. Bunun için. bazı âlimler: "Davete icabet vacîbtir." demiştir. Ve yine bir müslüman kardeşinin davetine icabet etmeği niyet etmelidir. Zira hadiste: "Bir mü'minî sevindiren Allah'ı sevindirmiş olur." denilmektedir. Ve yine ziyafet sahibi olan kimseyi ziyarete niyet etmelidir. Zira din kardeşlerini ziyaret etmek büyük bir ibâdettir ve kendisini, "kibirli ve kötü huylu olduğu için gelmedi" deyip gıybet etmelerinden korumak niyeti ile icabet etmelidir.
Bu altı niyetin her birinin bir sevabı vardır. Bu niyetleri taşımak ibâdetlerin cümlesindendir. Din büyükleri, kıymetli nefeslerinden bir dakika bile zayi olmaması için bütün hareket ve duruşlarında dine münasib bir niyet taşımışlardır.

DAVETTE HAZIR BULUNMANIN EDEBLERt

Ziyafet sahibini bekletmemeli, acele de etmemelidir. Ziyafet meclisinde iyi yerlere oturmamalı, ziyafet sahibinin gösterdiği yere oturmalıdır. Misafirler baş tarafı ona verirlerse, tevazu göstermelidir. Kadınların bulunduğu oda karşısmda oturmamalıdır. Yemek gelecek tarafa çok bakmamalıdır. Ziyafet meclisinde kime yakın otururşa, ona selâm verip hatırını sormalıdır. Bir günah zuhur ederse, onu menet-meli, menedemezse, dışarı çıkmalıdır. Ahmed bin Hanbel buyurur ki: "Bir mecliste misafir gümüş bir sürmedan dahi görürse, orda durma sı caiz değildir." misafir o gece orda yatacaksa, ziyafet sahibi misafire kıbleyi ve helayı göstermelidir.

YEMEK KOYMANIN EDEBLERİ

1 - Yemeği acele getirmelidir. Zira misafirlerin beklemede kalmamaları için acele etmek onlara ikram olur. Ziyafettiler hepsi

gelmiş, yalnız birisi gelmediyse, hazır olanların hakkını gözetmek daha evlâ olur. Ancak gelmeyen gayet fakir kalbi kırık biri ise, bu niyetle geciktirmek evlâ olur. Hatem-ı Esem der ki: "Acelecilik şeytandandır. Yalnız beş yerde değil: Misafir yemeğinde, ölü teçhizinde (kaldırmak işinde), kızların nikâhında, borçları ödemekte ve günâhlardan tevbe etmede. Bunlarda acele etmek sünnettir."
188
2 - Önce meyvaları getirip sofrayı yeşilliksiz bırakmamalıdır. Zira yeşillik bulunan sofrada melekler de hazır bulunur. En nefis yemekleri önce getirmelidir ki, onunla doyup ağır yemekleri almasınlar. Fazla yemek yemek için önce ağırlarını koymak oburların âdetidir ve mekruhtur. Bazı kimselerin âdeti de bütün yemekleri birden sofraya getirmektir. Bunu, herkes istediğinden yesin diye yapıyorlarsa, çabuk kaldırmamalıdır. Zira bazılarından daha iyice yememiş olabilirler.
.
3 - Yemeği az koymamalıdır. Zira bu mürüvetsizlik olur. Haddinden fazla da koymamalıdır. Zira bu da kibirlik olur. Ancak "Kıyamet günü ziyafet yemeğinin fazlasından hesab olmaz." niyetiyle fazla koyabilir.
.
İbrahim Edhem {r.a!) bir defa sofraya fazla yemek koydu. Süfyan: "İsraftan kaçınmıyor musun?" dedi: İbrahim Edhem buyurdu ki: "Bu yemekte israf olmaz." Başta aile fertlerinin gözleri içinde kalmaması için paylarını ayırmalıdır. Zira onlara bir şey kalmazsa, misafirlere dil uzatır, kötü söylerler. Bu da misafir hakkında hıyanet olur. Bazı Sofilerin âdeti olduğu gibi, artan yemekleri alıp götürmek caiz değildir. Ancak ziyafet sahibinin utancmdan değil de açık ve samimi izin oluyorsa, yahut hatırı hoş olacağını bilirse, götürmek caizdir. Ancak aynı kabta yemek yediği kimseye haksızlık yapmamak şartıyla caizdir. Zira kendi hakkından çok götürürse haram olur. Ziyafet sahibi hoşnut olmadığı zaman yine haram olur, hırsızlıktan farkı olmaz. Aynı tabakta yemek yediği kimseye, yemek götürmesine utancından razı olursa yine haramdır.

ZİYAFETTEN DÖNMENİN EDEBLERİ

İzin alıp öyle çıkıp gitmelidir. Ziyafet sahibi de kapıya kadar onu uğurlamalıdır. Zira Peygamberimiz böyle buyurmuştur. Ziyafet sahibi tatlı sözlü, güler yüzlü olmalıdır. Misafir, ziyafet sahibinin bazı kusurlarını görürse, güzel ahlâk ile örtmelidir ki, böyle ahlâk birçok ibâdetlerden faziletlidir. Anlatırlar ki, Cüneyd-i Bağdadî'yi bir çocuk babasının emriyle, davet etti. Aziz misafirhanenin kapışma gelince çocuğun babası ona içeri girmeye izin vermedi, o da geri döndü. Çocuk tekrar davet etti. Cüneyd icabet etti. Babası yine izin vermedi. Bu şekilde ziyafet evinin kapısına dört defa gelip geri döndü. Maksadı çocuğu kırmamak ve babasının hatırı hoş olsun diye içeri girmemekti. Kendisi red ve kabulde bir ibret görürdü. Bu red ve kabulü başka yönden değerlendirirdi.

İKİNCİ ASIL EVLENMENİN EDEBLERİ

Yemek yemek, din yolundan sayıldığı gibi .evlenmek de din yolundan sayılır. Zira din yolunun insanın hayatına, bekasına muhtaç

olduğu ve hayat ve hayatın devamı da yemeksiz, içmeksiz mümkün olmadığı -gibi, dinin beka ve devamı da insan cinsine muhtaçtır. İnsanların bekası da evlenmek ve cinsî münasebet olmaksızın mümkün olmaz. O halde evlenme, var olmanın aslının sebebi; yemek ise, devamının sebebidir. Evlenmenin mübâh olmasının sebebi budur, yalnız şehvet için değildir. Hattâ şehvetin yaratılmasının sebebi de, onu iktiza etmesi, insanları evlenmeye sevketmesi ve böylece din yolcularının vücuda gelmesi içindir. Zira insanlar, din yolunda yürümek için yaratılmıştır. Bu sebeple Allah buyurur ki: «Cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.» (Ez-Zariyat sûresi, âyet: 56). İn-sanlar çoğaldıkça, Allah'ın kullarının ve Peygamberimizin ümmetinin sayısı da artmış olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Evleniniz, çoğalınız. Kıyamet gününde ben sizin çokluğunuzla diğer Pey-kamberlerin ümmetlerine karşı övünürüm. Hattâ ana karnından düşen (düşük) çocukla bile övünürüm.» (Beyhakî). O halde, kulluk yapmaları niyetiyle kulların sayısını çoğaltmaya çalışanın sevabı büyük olur. Bunun için baba ve hoca hakları büyüktür. Zira baba vücud sebebi, hoca da din yolunu bilmesinin sebebidir. Bunun için «evlenmek, birçok nafileden daha faziletlidir.» demişler.
Evlenmek din yolunun cümlesinden olduğu anlaşılınca, onun edeblerini bildirmek de dinî bir görev olur. Bu da ilgili üç kısmı, taf-silâtıyle öğrenmekle olur:
Birinci kısım, nikâhın fayda ve âfetlerini bildirir. îkinci kısım, nikâh akdinin âfetlerini bildirir. Üçüncü kısım, nikâhtan sonra geçim yolunu ve hayatın en güzel şeklini bildirir.

BİRİNCİ KISIM EVLENMENİN FAYDALARI VE ÂFETLERİ

Nikâhın (Evlenmenin) faydalan beştir:
Birinci fayda çocuk yetiştirmektir. Çocuğun dört çeşit sevabı vardır:
Birinci sevab: Allah'ın sevdiği bir şeye çalışmış olur. Yaratıcısının hikmetinden haberdar olan kimse, Allah'ın, insanların yaratılmasını sevdiğini şübhesiz bilir.
Meselâ arazisinde ziraat yapmak isteyen bir arazi sahibi, o araziyi bir kölesine verir ve bu iş için tohum, bir çift öküz, ziraat âletleri ve vasıtaları da temin edip bütün ziraat malzemelerini ona teslim eder ve bir haberci gönderip onu ziraata sevkeder. Kölede akıl ve idrâk olursa, efendisi ona ağızdan bir haber göndermese bile, bu kadar hazırlıktan maksad ne olduğunu bilir. O halde kadınlarda rahmi ve cima âletini yaratıp çocuk tohumunu erkeklerin sırtına, kadınların da göğsüne koyan ,erkek ve kadına şehvet veren Allah'ın, bundan maksadı ne olduğu, hiç bir akıllıya gizli olmaz. Tohumu hileli bir

vesile ile zayi edip defeden kimse şübhesiz yaratılış yolundan sapmış olur. Bunun için sahabe ve eski büyükler bekâr olarak ölmeyi sevmezlerdi. Muaz'ın iki karısı taun hastalığından öldü.

Kendisi de taunlu idi. Buyurdu ki: «Ben bekâr olarak ölmek istemiyorum. Bana bir kadın bulup evlendirin.»
İkinci sevab: Peygamberimizin emrine uyup ümmetini çoğaltmış olur ki, Peygamberimiz ümmetinin çokluğuyla övünmüştür, iftihar etmiştir. Bunun için çocuğu olmayan kadını nikâh etmeyi nehiy etmiştir ve buyurmuştur ki: «Çocuk doğuran çirkin bir kadın, çocuk doğurmayan güzel kadından iyidir.» (İbni Hibban). Bundan nikâhın şehvet için olmadığı anlaşılır. Zira şehvet için güzel kadın çirkin kadından daha uygun olduğu açıktır.
Üçüncü sevab: Yetiştirdiği çocuk kendisine dua eder. Hadiste: «Kesilmeyen sevablardan biri de salih çocuğun hayırlı duasıdır. Ana babanın ölümünden sonra da bu dua onların ruhuna ulaşır.» (Müslim) denilmektedir. Ve yine hadiste: «Salih dualar, nurdan tabakalar üzerinde ölülere arzedilir ve o dua ile ruhlara rahatlık hâsıl olur.» (Irakî. Ebu Hudneden) buyurulmaktadır.
Dördüncü sevab: Bazı çocuklar anasından babasından önce ölür: Ana-baba onun acısını çekerler, çocuk da kıyamette onlara şefaatçi olur. Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet günü çocuğa "cennete gir" diye emredilir. Çocuk bunu duyunca, keder ve üzüntüye düşüp "Anasız, babasız kafiyen cennete girmem" der.» (İbnr Hibban). Peygamberimiz bunu temsil etmek için birisinin elbisesine yapışıp çekti ve: «Ben seni nasıl çekersem, çocuk da ana ve babasını cennete öyle çeker» buyurdu. Hadiste: «Çocuklar cennet kapısında toplanırlar, hepsi birden feryad ve figan ederler, ana ve babalarını isterler. Ana ve babalarına izin verilip onlar da cennet kapısında toplanıncaya kadar devam eder. Her birisi kendi ana ve babasının eline yapışıp cennete girer.» (*) buyurulmaktadır.
Büyük zâtlardan biri, evlenmekten kaçınırdı. Bir gece rü'yasın-da gördü ki, kıyamet kopmuş, bütün insanlar susamış, bir grup çocuklar altın ve gümüş bardaklarla bazı insanlara su veriyorlar. O da onlardan su istedi, ona o sudan vermediler, senin aramızda çocuğun yoktur, dediler. Sonra bu zât uykudan uyanınca, hemen evlenmeye teşebbüs etti ve bir kadınla evlendi.
tkinci fayda: Evlenmekle kendini korumuş olur, şeytanın âleti olan şehveti kendinden uaaklaştırmış olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Evlenen dinin yansını korumuş olur.» Evlenmeyen fercini korusa bile ekseriya gözünü haram nazardan, kalbini vesveseden koruyamaz. Şehvetin tatmini için değil, çocuk yetiştirmek için ev-lenmelidir. Zira Allah'ın sevdiği, kulun emrine uymasıdır, buna vesile olanı (şehveti) defetmek değildir. Çünkü şehvet zahirde bunu (emre uymayı) iktiza için yaratılmıştır.
(*) Irak!, gayani itimat bir aslına rastlanamadığını kayd ediyor.

V-Af
' 4Cffl
2. Asü: EVLENMENİN EDEBLERİ
191
Gerçi başka hikmeti de vardır. O da şudur: Şehvet lezzeti, âhi-ret lezzetinin bir örneğidir. Tıpkı dünya ateşinin acısı, âhiret

ateşinin acısının örneği olduğu gibi. Her ne kadar mübaşeret (dokunma) lezzeti ile ateş acısı kısa ise de aralarında bir benzerlik vardır. Allah'ın yarattığı her şeyin hikmeti vardır. Hattâ bir şeyin çok çeşitli hikmetleri vardır. Fakat büyük âlimlerden başka kimse o hikmetleri bilmez. Peygamberimiz buyurur ki; «Gezen her kadınla beraber bir şeytan vardır. Gözü güzel bir kadına ilişen bir kimse, hemen gidip helâli ile münasebette bulunsun. Zira cinsî münasebet hususunda kadınlar birbirinden farklı değildir.»

Üçüncü fayda: Kadınlarla sohbet etmesiyle kalb rahatlar. Onlarla oturup latifeler yapmak, ibâdet şevkinin tazelenmesine vesile olur. Zira devamlı ibâdet kalbe ağırlık getirir, kalbi zayıf ve perişan eder. Kadınlarla sohbet ve latifeler yapmak kalbi kuvvetlendirir. Hz. Ali buyurur ki: «Kalbin rahat ve huzurunu tamamıyla kaçırmayınız ki, huzursuz kalb görmez olur.» Peygamberimiz mükaşefe zamanında bazen çok büyük şeyler görürdü ve buna dayanamayıp Hz. Aişe'ye yapışıp: «Ey Aişe, benimle konuş» derdi. Bunu açılsın diye yapardı. Hz. Aişe'nin sözleriyle kalbi kuvvet bulurdu, ona ferahlık getirirdi. Tam kuvvet hâsıl olup o işin arzusundan susaymca, Hz. Bilâle seslenir ve: «Bizi ferahlandır ya Bilâl» derdi. Yani ezan oku. Ve namaza giderdi. Bazen güzel kokularla dimağını (beynini) dinlendirirdi (kuvvetlendirirdi). Bunun için (Peygamberimiz) buyurur ki: «Bu dünyada bana üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadınlar ve namaz. (Namaz) gözümün nurudur.»- (Nesaî, Hâkim). Demek ki, kadınları da namaz için zikretmeye tahsis etti. Zira asıl maksad namazdır. Bunun için namaz gözümün nurudur buyurdu. Dimağa (beyin) güçlendirmek için olan güzel kokudan da esas maksad gözün nuru olan namaza güç kazanmaktır. Bunun için Peygamberimiz, ashabını servet biriktirmekten ve dünyalık aramaktan menedince, Hz. Ömer buyurdu ki: «Ya Resûlellah dünyadan ne alalım?» Peygamberimiz: «Zikir eden dil, şükür eden kalb ve salih kadın.» buyurdu. Salih kadın, zikir ve şüküre vesile olduğu için onlarla bir arada anıldı.

Dördüncü fayda: Kadınlar gerekli ev hizmetini yapar: Yemek pişirir; evi siler, süpürür, çamaşır yıkar, temizler. Erkekler bunlarla uğraşırsa, ilim ve âmelden ve diğer ibâdetten mahrum kalır. Bunun için, «kadın din yolunda yardımcıdır» demişler. Ebû Selman-ı Darenî: «Güzel kadın dünyadan değil, âhirettendir» demesinin sebebi budur. Zira güzel kadın kalbindeki sıkıntıları dağıtır, yalnız âhiret işlerine bakmanı sağlar. Hz. Ömer buyurur ki: «İmandan sonra uygun bir kadından daha büyük nimet yoktur.»

Beşinci fayda: Kadınların ahlâkına sabır etmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve onları şeriata uygun muhafaza etmek ancak tam bir mücahede ile mümkün olur. Bu mücahede de en faziletli ibâdetlerden dir.

Hadiste: «Çoluk çocuğun nafakasını vermek .sadaka vermekten daha faziletlidir.» (Taberanî) buyurulmaktadır. Din büyükleri şöyle buyurmuşlar: «Helâl kazanıp çocuklarına ve aile fertlerine harcamak velilerin işidir.» İbni Mübarek bazı büyük zâtlarla harpte idi. İçlerinden biri: «Bizim meşgul olduğumuz bu işten efdal bir iş var mıdır?» dedi. İbni Mübarek buyurdu ki: «Ben bazı kimseleri bilirim ki, çoluk çocuğunu doğru yolda muhafaza edip gece uyanınca küçük çocuklarının üstünün açıldığını görünce üstlerini örter. Onların bu işi, bu cihad-dan üstündür.» Bişri Hafî buyurdu ki: «Ahmed bin Hanbelin üç fazileti vardır ki, onlar bende yoktur: Biri o hem kendi için, hem de çoluk çocuğu için helâl taleb ederdi, ben is yalnız kendim için taleb ederim.» Hadiste de: «Günahlardan bazı günahlar var ki, çoluk çocukların sıkıntısını çekmekten başka onun keffareti yoktur.»

Büyük velilerden birinin helâli âhirete intikâl etti. Ona ne kadar nikâh teklif ettilerse, kabul etmedi ve: «Yalnızlıkta daha çok kalb huzurunu ve fikir rahatlığını bulurum.» dedi. Bir gece rüyasında gördü ki, gök kapıları açılmış, bir grup insan birbirleri ardmca inip havada yürüyorlar. Onun yanma ulaşınca, ilk ulaşan: «Bu o uğursuz adam mıdır?» dedi. İkincisi «evet» dedi. Üçüncüsü: «Bu o uğursuz adam mıdır?» dedi. Dördüncüsü «evet» dedi. Bu adam diyor ki: «Onlardan kalbime gayet korku düştü. En son gelen bir çocuktu. Ona sordum: Bu adamlar kime uğursuz diyorlar. Çocuk: «Sana diyorlar. Zira bundan önce senin âmellerin gökte mücahidlerin âmellerinin zümresiyle çıkardı. Bir hafta oldu, mücahitlerin âmellerinin içinden çıkarmışlar. Bilmem, senden ne iş sadır oldu.» dedi. O zât uykudan uyanınca derhal evlendi ve böylece mü-cahidler zümresine girmiş oldu. Evlenmenin faydaları bunlardır. Bu faydalar için evlenmeye rağbet etmek caizdir.

EVLENMENİN ZARARLARI

Evlenmenin zarar lan üçtür r

Birinci zarar: Helâlden kazanmaktan âciz olabilir, bilhassa bu zamanda ve bu sebeble çoluk çocuğu yüzünden harama ve şübheli şeylere düşebilir. Bu ise, kendisinin ve onların din yönünden helakine sebeb olur ve hiçbir fazilet bu noksanlığı karşılayamaz. Hadîste: «Kulu teraziye getirdiklerinde, her biri dağlar büyüklüğünde âmelleri olur. Sonra çoluk çocuğunun nafakasını nereden kazandın?» diye sorulur. Bu hususta o kimse hesaba çekilince bütün iyi işleri yok olur. Münadiler çağırıp derler ki; «Bu öyle bir kimsedir ki, çoluk çocuğu, Tnitün iyiliklerini yediler, kendisi böylece bu yüzden muahaze edildi.» (Firdevsî). Eserde: «Kıyamet gününde kişiye ilk önce çoluk çocukları dâvâ-cı olacaklardır. Bunlar Allah'ın huzurunda dâva edip derler ki: «Ya Rabbi, bizim hakkımızı ondan al. Bize haram yedirdi. Oysa biz haram olduğunu bilmiyorduk. Bize öğretilmesi lâzım olan şeyleri öğretmedi

i<irm&

ie
ak
mn-

fa?»
iuk
I çok
t En For-
ikte âca-ildir
Mi-Bu
' on ne
2. Asıl: EVLENMENİN EDEBLERİ
193
Onun için biz böyle câhil kaldık.» O halde mirastan helâl bir serveti olmayan, yahut helâl kazancı olmayan kimsenin evlenmesi caiz olmaz. Ancak zina yapması ihtimali olursa evlenebilir.
İkinci zarar: Çoluk çocuğun hakkını ödemek, ancak güzel ahlâkla, onların cefâ ve sıkıntılarına dayanmakla ve geçimlerini sağlamakla mümkün olur. Buna da herkes dayanamaz. O halde, onları incitip htırlannı kırabilir ve bu yüzden günaha girebilir; yahut onları na-fakasız bırakıp zayi edebilir. Hadiste: «Çoluk çocuğundan kaçıp kaybolan kimse, efendisinden kaçan köle gibidir. Onların yanına dönün-ceye kadar onun namaz ve orucu asla kabul olmaz.» (*) Hulasa herkesin bir nefsi vardır. Kendi nefsinin uhdesinden gelemeyen, en iyisi bir başkasını uhdesine almamalıdır. Bişr-î Hafî'ye: c<Niçin evlenmiyorsun» diye sordular. Bişir: «Erkeklerin kadınlar üzerinde haklan olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır.» (Bakara sûresi, âyet: 228) âyetinden korkuyorum, dedi. İbrahim Edhem: «Ben niçin evleneyim?.. Benim kadına ihtiyacım yoktur, o halde kadını kendim ile neden rahatsız -edeyim.» derdi.
Üçüncü zarar: Kalb çoluk çocuğun nafaka işiyle meşgul olur, kendini buna verir ve Allah'ın zikrinden, âhireti hatırlamaktan ve âhiret azığını hazırlatmaktan mahrum kalır. Seni Allah'ın zikir ve fikrinden alıkoyan herşey, senin helakine sebeb olur. Bu sebebten Allah buyurur ki: «Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın.» (Munafikun sûresi, âyet: 9).
0 halde, Peygamberimiz gibi çoluk - çocuk meşgalesi kendisini Allah'ın zikrinden alıkoymayacak kadar güçlü, kuvvetli olan kimseye evlenme zarar etmez. Evlendiği takdirde zikir ve fikir üzere olamayacağını bilen kimse için evlenmemesi daha iyidir. Demek ki, zinadan korkan kimsenin evlenmesi, korkmayan kimsenin de evlenmemesi evlâdır. Ancak helâl kazanabilen, insanlara acıyıp merhamet etmek konusunda nefsinden emin olan ve evlenmek, kendisini Allah'ın zikrinden ve fikrinden alıkoymayacağını, yahut evlenmediği takdirde de devamlı Allah'ın zikri ile meşgul olmayacağını bilen kimsenin evlenmesi daha iyi olur.
ÎKÎNCÎ KISIM
NİKÂH AKDİ, EDEBLERİ, ŞARTLARI VE EVLENEBİLECEK KIZLAR VE KADINLAR
Evlenme şartlan beştir:
1 — Velidir. Velisiz nikâh sahih olmaz. Velisi olmayanın velisi Sultandır. (Hanefî'ye göre akıllı ve bulûğa ermiş her hatunun velisiz
(*) îhya dit 2, taltife 31. Mısır - Osmaniye.
P. 13
194

nikâhı sahihtir. Fakat dengine gitmediği takdirde velisi nikâh akdini bozdurabilir).
2 — Nikâh edilecek kadının maşıdır. Bekâr kızları, babaları ve dedeleri izinsiz de verebilirler. Ancak onların muvafakatini almak daha iyidir. İzin isterken susmaları bile kâfidir. (Hanefî'ye göre baliğa kızdan velisinin izin alması lâzımdır. Ancak kızlarda izin, dul gibi değildir; kızların susması bile izin sayılır, kâfidir).
3 — İki âdil şahidin hazır bulunmasıdır. Fakat en iyisi iki kişi değil, bir grup sallh insanların bulunmasıdır. Durumları bilinmeyen, yani evlenen zevç ve zevce, onların fışkını bilmezse, nikâh sahih olur. (Hanefilerce şahidler ister âdil olsun, ister olmasın nikâh sahih olur.)
4 — Her iki taraftan icap (teklif) ve kabul olmalıdır. Ya veli ile koca, yahut onların vekilleri tarafından söylenmelidir. Akidde Nikâh, veya tezviç lâfızları açıkça söylenmeli, yahut başka dilde bunları ifade eden kelimeler söylenmelidir.
Sünnet olan nikâh hutbesi okunduktan sonra (kadın) vekilinin kocaya: «Bismillah velharadû Iillâhî, filânı, şu miktar mehirle, nikâhla sana verdim.» demeli. Koca da: «Bismillah velhamdû Iillâhî filânı bu miktar mehirle nikâh ile kabul ettim.» demeleridir.

Evlenecek kimsenin nikâhtan önce alacağı kadını görüp beğendikten sonra nikâh akdini yapması, güzel geçinme ümidini artıracağı için daha iyidir. Nikâhtan maksad çocuk yetiştirmek; gözünü ve kalbini yakışmayan şeylerden korumak olmalı, şehvetini tatmin ve cinsî isteğine uymak olmamalıdır.
5 — Kadın evlenilmesi haram olan bir sıfatı olmamalıdır. Başkasının nikâhında veya iddetinde olan; mürted, putperest,, yahut zındık olup kıyamete Allah'a ve Peygamberlerine inanmayan, îbahiyeci (her şeyi mubah gören), müslümanlarm cemiyetinde hazır olup namaz kılmayan ve: «Bizim namazımız bağışlanmıştır. Namazı kılmadığımız için bize âzab olmaz.» diyen; yahut Peygamberimizin teşrifinden sonra yahûdi ve hıristiyan olan kimseler nikâh edilemez. (Hanefî'ye göre bütün kitab ehli nikâh edilir). Hür kadın alabilenler için cariye nikahlamak (Hanefîye göre: Hür kadınla evlenebilsin evlenmesin cariye ile evlenebilir) yahut musahere (evlenmek akrabalığı) yoluyla haram olanı nikahlamak; caiz değil. Meselâ: Daha önce çocuklarıyla yahut torunlarıyla evlenmiş iken, bunların annelerini almak, yahut anneleri ile evli iken, sonra başka kocadan olma çocuklarını nikahlamak gibi... Yahut alacağı kadın babasının veya oğlunun nikâhında olmamak veya evlenmek isteyen kimsenin dört hanımı olup alacağı beşinci olmamak veya alacağı kadın zevcesinin kız kardeşi, yahut teyzesi, veya halası olmamak, bunlardan ikisinin bir adamın nikâhı altında toplanmaları caiz değildir. Hülâsa aralarındak1 akrabalık, biri erkek, birisi de kadın olarak düşünüldüğü takdirde, birbirlerine nikâhı düşmeyen iki kadını bir adamın nikâhı altında toplamak caiz değildir. Yahut daha önce nikâhlısı olup üç talakla boşa-.
,'S

dığı, yahut hul yapılmış (yani kadını boşamak için bir şeyin verilmesini şart koşmuş) ve üç defa hul tekrarlanmış olan ki bunları başka bir koca alıp onlarla cima etmedikçe eski kocasına helâl olmaz, yahut aralarında lanetleme (lian) vâki olan; kimselerin nikâhı bâtıldır.

KADINLARDA KORUNMASI GEREKLİ SIFATLAR

Kadınlar için gerekli sıfatlar sekizdir:

Birinci sıfat: Kadın saliha olmalıdır. Bütün sıfatların aslı da budur. Zira saliha olmayan kadının malına hiyanet etmeyeceğinden insanın kalbi emin olmaz. Namusunda hiyanet yapar da kocası da susarsa, dinine noksanlık gelir, insanlar içinde rezil rüsvay olur. Susmazsa, hayatları devamlı kederli olur. Boşarsa, kalben ona bağlanmış olabilir. Birisi Peygamberimize karısının salih olmadığını şikâyet etti. Peygamberimiz ona: «Boşa» -dedi. Cf kimse: «Kalbimle ona bağlıyım, onu seviyorum.» dedi. Peygamberimiz: «Öyleyse yanında tut. Zira boşarsan, ondan ayrıldıktan sonra sana bir zarar gelebilir.» (Ebu Davud, Nesaî). Hadiste: «Bir kadını güzelliği için, yahut serveti için alırsa, ikisinden de mahrum kalır. Dinini korumak için alırsa, güzellik ve servet maksadı da hâsıl olur.» (S/Eüslim - Buhari).

İkinci sıfat: Güzel ahlâktır. Zira kötü huylu kadın, nazlı, dili uzun olduğu için ve ağır tekliflerde bulunduğu için onunla yaşama üzüntülü olur ve dinin fesadına sebeb olur.

Üçüncü sıfat: Güzelliktir. Zira güzellik ülfet sebebidir. Bunun için kadını nikâhtan önce görmek sünnettir.

Peygamberimiz buyurur ki:«Ensar (Medineli) kadınlarının gözlerinde öyle bir hâl var ki, kalb ondan nefret eder. Onları nikâh etmek isteyen önce görsün, ondan sonra nikâh etsin.» Ve yine buyurur ki: Görmeden yapılan nikâhın sonu üzüntü ve pişmanlıktır.»

Peygamberimizin: «Kadın dindarlığı için alınmalı, güzellikleri için değil.» buyurduğu hadisin mânâsı, kadın dindar olmazsa yalnız güzelliği için istememelidir. Yoksa güzelliğin hiç tesiri yoktur demek değildir. Ama bir kimsenin evlenmekten maksadı yalnız çocuk yetiştirmek olur, güzellik olmazsa, onun bu hâli bir zühd meselesi olur. Ahmed bin Han-bel tek gözlü bir kadını,, daha akıllı olduğunu söyledikleri için güzel kız kardeşine tercih etmiştir.

Dördüncü sıfat: Mehri az olmalıdır. Zira Peygamberimiz kendi çocuklarının (kızlarının) mehrini dörtyüz dirhemden çok yapmamıştır.

Beşinci sıfat: Kısır olmamalıdır. Peygamberimiz buyurur ki: «Evin bir köşesinde duran eski bir hasır, çocuk doğurmayan kadından hayırlıdır.»

Altıncı sıfat: Bakire olmalıdır. Zira bakire daha çok sevilir. Hz. Cabir (r.a.) dul bir kadın istedi. Peygamberimiz ona buyurdu ki: «Niçin bakire istemiyorsun ki, birbirinizle oynıyasınız.»

Yedinci sıfat: Soylu bir aileden olup Nesebi temiz olmalıdır. Nesebten maksad din ve salihliktir. Zira akılsız ulan edebsiz olur, kötü huylan olur. Bazen o kötü sıfatlar çocuklarına da geçer.
Sekizinci sıfat: Yakın akrabalardan olmamalıdır. Hadiste: «Yakın akrabalarla yapılan evlenmeden doğan çocuk zayıf olur.» Bunun sebebi, akrabalar için şehvet zayıf olur, onun için çocuk da zayıf olur demişler. Kadınların sıfatları bu anlattıklarımızdır. Veliler çocuklarını evlendirirken, çocuğunun menfaatini seçmelidir, onu çirkin, kötü ahlâklı, nafakasını temin etmekten âciz olan bir kocaya vermemelidir. Verdiği erkek dengi olmazsa, nikâhı caiz olmaz; fâsıka vermek caiz olmadığı gibi...
Peygamberimiz buyurur ki: «Evlâdım fâsıka vermek, kendi eliyle sıla-ı rahmi kesmektir.» Ve buyurur ki: «Nikâh köleliktir. O halde evlâdım kime köle verdiğinizi düşünün.»

ÜÇÜNCÜ KISIM

NİKÂHIN BAŞINDAN SONUNA KADAR KADINLARLA YAŞAMANIN EDEBLERİ

Bil ki, nikâh dini esasların biri olunca, onda da dinin edeblerini gözetmelidir. Yoksa insanların evlenmesiyle hayvanların çiftleşmesi arasındaki fark kalmaz. Bu sebeble evlenen kimse oniki şeyde edebe riâyet etmelidir.
Birinci edeb: Velimedir; yani düğün ziyafetidir ki, sünnet-i ınüekkededir. Peygamberimiz Abdurrahman bin Avf evlendiği zaman: «Bir koyunla bile olsa düğün için ziyafet ver.» buyurmuştur. Koyuna gücü yetmezse, dostlar önüne gelecek miktar ziyafet yapsın. Peygamberimiz Hz. Safiyeyi (Hanifeyi) nikâh ettiği zaman arpa ekmeğiyle hurmadan düğün ziyafeti verdi. O halde nikâhın şerefi için elinden geleni göstermelidir.
Bu iş ilk üç gün zarımda yapılmalıdır. Gecikme olursa, bir haftadan fazla geciktirilmemelidir.
Düğünde tef çalıp şenlik ve sevinçle nikâhı duyurmak sünnettir. Zira yeryüzünde yaratıkların en kıymetli ve şereflisi insanlardır. Onların da yaratılmalarının açılış kapısı nikâhtır. O halde nikâh zamanında şenlik ve sevinç gayet yerinde olur ve bu yerde semâ ve tef çalmak sünnettir.
Rabia Binti Muavved bin Cafer'den rivayet edilir. Diyor ki: «Düğünümün yapıldığı gece, Peygamberimiz gelip cariyelerin tef çalıp şarkı söylediklerini gördü. Cariyeler Peygamberimizi görünce, şarkı söylemeyi bıraktılar, Peygamberimizi Medih için şiir okumağa başladılar. Peygamberimiz: "İlk işinize devam ediniz" (Buhârî) buyurdu)».
Yani tef çalıp kendini övmelerine razı olmadı. Zira oyun ve eğlence ile ibâdetin bir araya gelmesini güzel görmedi. Çünkü Peygamberi medh etmek ibâdetin tâ kendisidir.

İkinci edeb: Kadınlara karşı güzel ahlâklı olmaktır. Güzel ahlâk kadınları incitmemek demek değildir. Belki güzel ahlâk, onların sıkıntı ve ağır tekliflerine katlanmaktır. Hadiste: «Kadınlar zayıf ve baştan ayağa kadar avret yaratılmışlardır.

Zayıflıklarının ilâcı susmaktır. Avretlikîerinin ilâcı onları koruyup oturdukları evi üzerlerine zindan etmemektir.» Zira Peygamberimiz buyurur ki: «Hanımının fena huylarına sabredene, Eyyüp (a.s.) (belâlara sabr etme) sevabı verilir. Kocasının kötü huylarına sabreden kadına Fir'avun'un karısı olan Asiye'nin sevabı verilir.» Peygamberimiz vefat ederlerken kendisinden işitilen son sözü, sessiz olarak söylediği şu sözlerdir; «Namaz kılın, kölelerinize iyi . muamele ediniz ve sizin elinizde esir (gibi) bulunan kadınlarınız için, sizi Allaha emanet ediyorum. Onlarla güzel geçininiz.»
Peygamberimiz kendi hanımlarının kızmasına katlanırdı. Bir gün Hz. Ömer'in hanımı kızgınlık halinde kendisine karışıklık verdi. Hz. Ömer: «Akılsız, karşılık mı veriyorsun?» dedi. O da: «Peygamber senden üstündür. Onun hanımları bile ona karşılık veriyorlar.» dedi. Ömer: «Eğer öyle ise, vay Hafsa'nın haline.» buyurdu. Hafsa Ömer'in Peygamber ile evlendirdiği kızıydı. Sonra Hafsa'yı görünce, ona sıkı sıkı tenbih edip buyurdu ki: «Sakın Peygambere karşılık vermeye-sin, Hz. Ebü Bekir'in kızı Aişe ile aldanma. Zira Peygamberimiz onu fazla sever, her türlü cefâsına katlanır.» Bir gün Peygamberimizin hanımlarından biri öfke ile elini Peygamberin göğsüne vurdu. O hanımının annesi kızma kızarak: «Niçin böyle ettin?» dedi. Peygamberimiz: «Bırak, onlar bundan önce de kaç defa böyle yaptılar. Ben onların bu haline sabrede geldim.» buyurdu. Peygamberimiz buyurdu: «Sizin en hayırlınız, hanımı için hayırlı olanlarınızdır. Ben kendi hanımlarım için hepinizden hayırlıyım.))
Üçüncü edeb: Hanımlarla oynayıp şakalaşmalı, asık suratlı olmamalıdır ve akıllarına göre latifeler yapmalıdır. Zira hiçbir kimse Peygamberimiz kadar hammlarıyla latifeler yapmamıştır. Hattâ Hz. Aişe ile birbirlerini geçmek için koşu yaparlardı. Bir defa Hz. Aişe ile koşuda yarışırken, Peygamberimiz Hz. Aişe'yi geçti ve bir defa da Aişe Peygamberimizi geçti. Peygamberimiz: «Beraber kaldık, böyle kalsın» buyurdu. Bir defa da Aişe ile, zencilerin ayaklarını yere vurup oynarken seslerini duydular. Peygamberimiz: «Ey Aişe, bunları seyretmek ister misin?» buyurdu. Aişe «evet isterim» buyurdu. Peygam-rimiz onu alıp onlara yakın bir yere geldiler. Mübarek elini Aişe'nin önüne tuttu. Aişe çenesini Peygamberin koluna koyup onları hayli seyretti. Peygamberimiz: «Ey Aişe! Yetmez mi?» buyurdukça, «£Ta Resûlüllah, biraz daha bakayım.» dedi. Üç defa söyledikten sonra, yeter deyip seyretmekten vazgeçti. Hz. Ömer bütün işlerde bu 4cadar hiddetli ve sert olduğu halde: «Kişi kendi hanımıyla çocuk gibi olmalı, sertlik gerektiği zamanda erkekçe hareket etmelidir.» derdi. Demişler ki: «Erkek içeri girerken gülmeli, dışarı çıkarken susmalı, bulduğunu yemeli, bulmadığını sor manialıdır.»

Dördüncü edcb: Şaka ve lâtife haddinden fazla yapıp erkeklik heybetini tamamıyla kaldıracak dereceye getirmemelidir ve onların kötü isteklerinde yardımcı olmamalıdır. Hattâ şeriata aykırı bir hâl görürse, düzeltmelidir. Zira susarsa, onlara mağlûp olur ve

emirlerine girmiş olur. Halbuki: «Erkekler kadınlara hakimdirler.)) buyurulmuş-tur. Peygamberimiz: «Hanımın kölesi mahv oldu.» buyurdu. Yani karısına tamamıyla uyan kimse helak oldu. Zira kadm kocasının mutlak tabii olmalıdır. Demişler ki: «Kadınlara danışın, fakat aksini yapın.» Hakikatta kadınlar senin nefsin gibidir. Eğer biraz müsamaha gösterip kendi hallerine bırakırsan, haddinden tecavüz eder. Onları yola getirmek zor olur. Hülâsa kadınlar zayıf olduğu için bazen nazlarına katlanmakla tedavi edilirler. Bazen de, fazla aşırılıkları, onları doğrultmakla tedavi edilir.

O halde erkekler üstad bir tabib gibi, vaktinde tedavi etmesini bilmelidirler. Ancak sabır ve katlanma tarafı daha galib olmalıdır. Zira hadiste: «Kadm kaburga kemiği gibidir. Doğrultmak istersen kırılır.»

Beşinci edeb: Gayret (kıskançlık) hususunda itidal haddini korumalıdır. Kadını bir fitne hâsıl olabilen her şeyden korumalıdır. Mümkün olduğu kadar kadmlarm dışarıya çıkmalarına izin vermemelidir. Na mahremlerin kendisini görmeleri ve kendisinin de onları görmemesi için dama çıkmasına izin vermemelidir. Kapıda ve pencerede durmasına da mani olmalıdır. Bu hususları basit görmemeli ve sebebsiz yere su-i zan edip zarara girmemeli, haddinden fazla gayret ve hamiyet (kıskançlık) yapmamalıdır. İçişlerinde fazla kusur aramamalıdır.

Bir defa Peygamberimiz gece seferden geldi ve ashabına: «Bu gece hiç kimse evine gitmesin, sabaha kadar (orada) sabır ediniz.» buyurdu. İki kişi dinlemediler, evlerine gittiler, ikisi de çirkin şeyler gördüler. Hz. Ali buyurur ki: «Kadınların kıskanmaları hususunda haddi aşmayın ki, insanlar bu kadar üstüne düştüğünüzü bilip onlara dil uzatmasınlar.» Bu. gayretin ölçüsü-de kadınların gözünü namahremden korumalıdır.

Peygamberimiz Hz. Faime'ye (r.a.) «Kadınlar için hayırlı olan nedir?» buyurdu: Fatıma: «Haj'irlı olan, kadınların erkekleri, erkeklerin de kadınları görmemesidir!» buyurdu.

Fatıma'nın bu sözü Peygamberimizin gayet hoşuna gitti. Onu kucaklayıp bağrına bastı ve: «Bazılarının zürriyeti bazılarındaııdır.» buyurdu. Yani zürriyet aslına tabidir; sen de babana çektin. Muaz hanımını pencereden baktığı için dövdü ve yine, bir elmanın bir miktarım yiyip bir miktarını da hizmetçi köleye verdiğini görünce dövdü. Hz. Ömer buyurdu ki: «Kadınlara güzel elbiseler giydirmeyin. Zira güzel elbise giyince dışarı çıkmak isterler.» Peygamberimiz devrinde, kadınların üzerlerini izarla örterek cemaata hazır olup arka safta namaz kılmaları âdeti vardı. Sahabe devrinde yasaklandı. Hz. Aişe: «Peygamber (s.a.v.) bu zamanda kadınların hallerini görseydi, cami-

Dördüncü edcb: Şaka ve lâtife haddinden fazla yapıp erkeklik heybetini tamamıyla kaldıracak dereceye getirmemelidir ve onların kötü isteklerinde yardımcı olmamalıdır. Hattâ şeriata aykırı bir hâl görürse, düzeltmelidir. Zira susarsa, onlara mağlûp olur ve

emirlerine girmiş olur. Halbuki: «Erkekler kadınlara hakimdirler.» buyurulmuş-tur. Peygamberimiz: «Hanınım kölesi mahv oîdu.» buyurdu. Yani karısına tamamıyla uyan kimse helak oldu. Zira kadın kocasının mutlak tabii olmalıdır. Demişler ki: «Kadınlara danışın, fakat aksini yapın.» Hakikatta kadınlar senin nefsin gibidir. Eğer biraz müsamaha gösterip kendi hallerine bırakırsan, haddinden tecavüz eder. Onları yola getirmek zor olur. Hülâsa kadınlar zayıf olduğu için bazen nazlarına katlanmakla tedavi edilirler. Bazen de, fazla aşırılıkları, onları doğrultmakla tedavi edilir.
O halde erkekler üstad bir tabib gibi, vaktinde tedavi etmesini bilmelidirler. Ancak sabır ve katlanma tarafı daha galib olmalıdır. Zira hadiste: «Kadın kaburga kemiği gibidir. Doğrultmak istersen kırılır.»
Beşinci edeb: Gayret (kıskançlık) hususunda itidal haddini korumalıdır. Kadını bir fitne hâsıl olabilen her şeyden korumalıdır. Mümkün olduğu kadar kadmlarm dışarıya çıkmalarına izin vermemelidir. Na mahremlerin kendisini görmeleri ve kendisinin de onları görmemesi için dama çıkmasına izin vermemelidir. Kapıda ve pencerede durmasına da mani olmalıdır. Bu hususları basit görmemeli ve sebebsiz yere su-i zan edip zarara girmemeli, haddinden fazla gayret ve hamiyet (kıskançlık) yapmamalıdır. İçişlerinde fazla kusur aramamalıdır.
Bir defa Peygamberimiz gece seferden geldi ve ashabına: «Bu gece hiç kimse evine gitmesin, sabaha kadar (orada) sabır ediniz.» buyurdu. İki kişi dinlemediler, evlerine gittiler, ikisi de çirkin şeyler gördüler. Hz. Ali buyurur ki: «Kadınların kıskanmaları hususunda haddi aşmayın ki, insanlar bu kadar üstüne düştüğünüzü bilip onlara dil uzatmasınlar.» Bai gayretin ölçüsü-de kadınların gözünü namahremden korumalıdır.
Peygamberimiz Hz. Faime'ye (r.a.) «Kadınlar için hayırlı olan nedir?» buyurdu: Fatıma: «Hayırlı olan, kadınların erkekleri, erkeklerin de kadınları görmemesidir!» buyurdu.
Fatıma'nın bu sözü Peygamberimizin gayet hoşuna gitti. Onu kucaklayıp bağrına bastı ve: «Bazılarının zürriyeti bazıların dan dır.» buyurdu. Yani zürriyet aslına tabidir; sen de babana çektin.
Muaz hanımmı pencereden baktığı için dövdü ve yine, bir elmanın bir miktarını yiyip bir miktarmı da hizmetçi köleye verdiğini görünce dövdü. Hz. Ömer buyurdu ki: «Kadınlara güzel elbiseler giydirmeyin. Zira güzel elbise giyince dışarı çıkmak isterler.»
Peygamberimiz devrinde, kadınların üzerlerini izarla örterek cemaata hazır olup arka safta namaz kılmaları âdeti vardı. Sahabe devrinde yasaklandı. Hz. Aişe: «Peygamber (s.a.v.) bu zamanda kadınların hallerini görseydi, cami-
.••iyi

ye gelmelerini yasaklardı.» buyurdu. Bu zamanda da onları menetmek farzdır. Ancak ihtiyar kadınlar eski elbiseler giyerek dışarı çıkıp cemaata gelmelerinde mahzur'yoktur.
Kadınlar için zararların çoğu, meclislerde bulunmak ve bakmaktan doğar. Fitne ihtimali korkusu olan her yerde kadınların gözlerini

korumaları lâzımdır. Bir gün Peygamberin huzuruna bir a'ma geldi. Hz. Aişe ile diğer bir hanımı yanında oturuyorlardı ve a'madır diye aldırış etmediler. Peygamberimiz: «O a'ma ise, siz a'ma değilsiniz» buyurdu.
Altıncı edep: Çoluk çocuğunun nafakasını kısmamalı ve israf da etmemelidir. Çoluk çocuğuna verdiği nafaka sevabının sadaka sevabından üstün olduğunu bilmelidir. Zira Peygamber buyurur ki: «Ci-had için, çoluk çocuk için, köle âzad etmek için, fakire sadaka vermek için harcanan altınların en kıymetlisi, (en faziletlisi) çoluk çocuğa harcanan altındır.»
Nefis yemekleri yalnız yememeli, yemek isterse, gizli yemelidir. Çoluk çocuğuna getirmiyeceği yemeklerden onlara bahsetmemelidir. îbn Şirin der ki: «Kişi haftada bir defa çoluk çocuğuna helva yahut başka bir tatlı yedirmelidir. Zira tatlıdan tamamıyla el çekmek mürüvvet değildir.» Misafiri yoksa çoluk çocuğuyla toplanıp beraber yemek yemelidir. Zira eserde: «Kendi ev halkıyla toplanıp beraber yemek yiyenlere melekler salât getirir. Yâni Allah'tan mağfiret isterler.» denilmektedir. Asıl mühim olan ise çoluk çocuğunun nafakasını helâlden kazanıp vermektir. Zira onları haram ile beslemek kadar büyük hiyanet ve kötülük yoktur.
Yedinci edeb: Hanımlara gerekli dinî bilgileri öğretmelidir: Namaz, taharet, hayız ve benzerleri gibi. Eğer öğretmezse, dışarı çıkıp başkasından öğrenmesi gerekir. Koca, karısına bunları öğretirse, kadın öğrenmek için dışarı çıkmamalıdır. Koca bu hususta kusurlu davranırsa asî olur. Allah buyurur ki: «Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, cehennem ateşinden koruyunuz.» En azındarr şu kadarını bilmelidir ki, güneş batmadan önce hayız kesilirse, ikindi namazını, sabah olmadan önce kesilirse, yatsı namazını kaza etmelidir. Kadınların birçoğu bu meseleden habersizdir.
Sekizinci edep: İki hanımı varsa, ikisine de eşit muamele yapmalıdır. Hadiste: «İki hanımı olup da birine daha çok meyleden, kıyamete bir tarafı eğri olarak gelir.» buyurulmaktadır. Eşitlik onlara verilen geylerde ve gece yanlarında kalmakta gereklidir. Sevgi ve münasebette bulunmak buna dahil değildir. Zira bunlar elden gelen şeyler değildir.
Peygamberimiz her gece bir hanımının yanında kalırdı. Ama Aişe'yi hepsinden çok severdi ve derdi ki: «Ya Rabbi, elimde olanı yapmağa çalışıyorum, kalbimde olanla beni mes'ul etme, o benim elimde değildir.»

Bir kirnse hanımlarının birinden doyup yanma gitmek istemezse onu boşamalı, nikâhında tutmamalıdır. Peygamberimiz Sevde'yi ihtiyar olduğu için boşamak isteyince, Şevde: «Ya Resûlallah, ben nev-betimi Aişe'ye veriyorum, kıyamette senin hanımların arasında olmam için beni boşama» dedi. Bunun üzerine Peygamber Aişe'nin yanında iki gece, diğer hanımları yanında da birer gece kalırdı.
Dokuzuncu edeb: Kadın huysuzluk edip kocasının itaatmdan dışarı çıkarsa, yumuşaklık ve güzellikle itaata çağırmalıdır. Yine itaat etmezse, yatağında ona arkasmı dönmelidir. Yine itaat etmezse, üç

gece ondan ayrı yatmalıdır. Bununla da itaat etmezse, dövmelidir. Fakat yüzüne vurmaman ve bir yerini kıracak kadar kuvvetli vurmamalıdır. Namazda gevşeklik yaparsa veya din işlerinden birinde ihmallik yaparsa, ona bir- ay kadar darılıp konuşmamalıdır. Hattâ ih-malliğini bırakmadıkça, onunla dargın durmalıdır. Peygamber bir ay kadar bütün hanımlarıyla dargın durmuştur.

Onuncu edeb: Cima ederken yüzü kıbleye yönelik olmamalıdır. Önce konuşup oynaşmalı, öpmeli, kucaklamalı, gönlünü hoş etmelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Erkek hayvan gibi aniden kadının üzerine atılmamalı, önce oynayıp öpüşmeli.» Başlıyacağı zaman: «Bis-millahil-Âliyyil-Azim. Allahû Ekber, Allahû Ekber.» (Yüce Allah'ın ismiyle başlarız. Allah her şeyden yücedir.) «Kul hûvellahû» sûresini okursa, daha iyi olur ve yine: «Ya Rabbi, bizi şeytandan uzak eyle ve şeytanı rızkımızdan uzak eyle.» duasını okumalıdır. Hadiste: «Bu duayı okuyandan olacak çocuk şeytanın şerrinden emin olur.» İnzal vaktinde bu duayı düşünmelidir: «Sudan insan yaratan, onları birbirine hısım ve akraba yapan Allah'a hamd olsun.» İnzal ettikten sonra ka-dınm da inzalini beklemelidir. Peygamberimiz buyurur ki: «Üç şey, kişinin aptallığından, ve zayıflığından ileri gelir: Birincisi; bir kimse ile dost arkadaş oîup admx sormamak; ikincisi, bir müslüman kardeşinin ikramını ve iyiliğini reddetmek; üçüncüsü öpüşüp kucaklaşmadan cima edip işi bittikten sonra helâlinin de işinin bitmesini beklememektir.»

Hz. Ali, Muaviye ve Ebû Hüreyre bildiriyorlar: «Ayın ilk gecesi, son gecesi ve onbeşinci gecesinde hanmuyla cima etmemelidir. Bu gecelerde cima zamanı şeytan hazır olur.» Hayız zamanlarında kendini korumalıdır. Hayızdan yıkanmadan cima etmek caiz değildir. Bir defa cima ederse, aletini yıkamadan bir daha etmemelidir. Cünûb iken yemek yemek isterse, önce abdest alıp ondan sonra yemelidir. Yıkanmadan evvel tırnağını ve saçını kesmemelidir ki, cünûb olarak ayrılmış olmasınlar. Evlâ olan menisini kadının rahmine ulaştırmaktır. Dışarı akıtırsa da sahih kavle göre haram değildir. Zira birisi Peygambere: «Benim bir cariyem var, hizmetimden geri kalır diye hamile kalmasını istemiyorum» dedi. Peygamber: «Dışarı akıt; ama, Allah çocuk olmasını takdir ettiyse, olur.» buyurdu. Sonra o cariyeden bir çocuk oldu. Hz. Câbir (r.a.) diyor ki: «Biz azl ederdik. Halbuki

nazil olan Kur'an bizi bundan menetmezdi.» (Hanefîye göre kadın hür ise, onun izni olmadan azl caiz değildir.)

Onbirinci edeb: Çocuğun dünyaya gelmesiyle ilgili edebleridir. Çocuk doğduğu zaman sağ kulağına ezan, sol kulağına ikâmet okumalıdır. Hadiste: «Böyle yapanın çocuğu, çocuk hastalıklarından emin ulur.» buyurulmaktadır. Çocuğa güzel isim koymalıdır. Hadiste: «İsimlerin en makbulü Abdullah'tır; sonra Abdurrahman, Abdurrahim ve benzerleridir.» buyuruldu. Çocuk düşük de olsa ismini koymak sünnettir. Akika kurbanı ise, müekkede sünnettir. Oğlan için iki koyun, kız için bir koyun ile akîka yapılır. Oğlan çocuğuna da yalnız bir koyun yapmaya da ruhsat verilmiştir. Hz. Aişe buyurdu: «Akika koyunun kemiklerini kurmamalıdır.» Çocuk

dünyaya gelince, sünnet olan bir miktar şerbet tattırmak, yedinci günü traş edip saçı ağırıığı kadar altın veya gümüş sadaka vermektir. Çocuk kız oldu diye üzül-memeli, oğlan oldu diye de çok sevinmemelidir. Zira hangisi hayırlı
olduğunu kimse bilmez. Kız daha bereketli ve sevabı daha çoktur. Peygamberimiz buyurdu ki: *«Üç fazı, yahut kizkardeşi olup oniarın zahmetini ve masraflarını çekip ihtiyaçlarını karşılayan kimseye, Allah çektiği zahmet karşıhgmda rahmet eder.» Birisi: «Ya Resûlüllah! tki kızı olursa, nasıldır?» dedi. Peygamber: «İki de olursa, böyledir» buyurdu. Diğer birisi: «Bir olursa nasıl olur?» dedi. Peygamber: «Bir kızı olanın kalbi hastadır. İki kızı olanın yükü ağırdır. Üç kızı olursa, ey müslümanlar! Ona yardımcı olunuz. Çünkü o benimle cennette bu iki parmak gibidir.» Yani bana çok yakın olur demeğe işaret etti. Ve yine buyurdu ki: «Bir kimsenin çocuklarına pazardan turfanda mey-va getirmesi sadaka vermek yerine geçer. Fakat önce kıza, sonra oğlana vermelidir. Zira kızları sevindiren, Allah korkusundan ağlayan gibidir. Allah korkusundan ağlayanın vücudu cehennem ateşine haram olur.»
Onikinci edeb: Mümkün olduğu kadar boşamamaya gayret etmelidir. Zira Allah bütün mubah işlerden en fazla boşamayı sevmez. Umumiyetle zaruret olmadıkça hiç kimsenin hatırım kurmamalıdır. Zaruret hâsıl olup boşamaya ihtiyaç duyulduğu zaman bir talakından fazlasıyla boşamamalıdır. Zira bir defada üç talakla boşamak mekruhtur. Hayız halinde ve temizlik halinde cima yaptıktan sonra da boşamak mekruhtur. Boşarken nezaket gösterip özür dilemeli, hakaret ve küçümseme nazariyle boşamamalıdır. Boşarken bazı hediyeler verip gönlünü hoş etmelidir. Karısının sırrını ifşa etmemeli, niçin bo-şadığmı açıklamamalıdır. Büyük zâtlardan birine: «Niçin hanımın» boşamak istiyorsun» dediler. «Kişi hanımının sırrını açıklamaz.» dedi. Boşaymca, «Niçin boşadın.» dediler. «Benim ilişiğim olmayan kadm-la ne işim var ki, ondan bahsedeyim.» dedi.

KOCANIN KARISI ÜZERİNDEKİ HAKLARI

Buraya kadar anlatılanlar, karının kocası üzerindeki hakları ıcu. Ama kocanın karı üzerindeki hakkı gayet büyüktür. Zira kan. haki-

katta kocasının cariyesidir. Hadiste: «Eğer Allah'tan başkasına secde etmek caiz olsaydı, kadınlar kocalarına secde etmek ile emredüirdi.»
buyurulmaktadır.
Kocanın karı üzerindeki hakları şunlardır:
«Evinde oturup izinsiz dışarı çıkmamalı, kapı ve pencerede oturmamalı; komşularla toplanıp haber ve dedikodulara karışmamalı; za-ruretsiz komşulara gitmemeli; kendi kocasını hayırla anıp hakkında iyilikten başka bir şey konuşmamalıdır. Aralarındaki sohbet ve cinsi münasebetteki mahrem işleri anlatmamak; kocasının halini bütün tanıdıklarından saklamalı; kocasının hâline kanaat edip fazla bir şeyi istememeli; kocasının hakkını akrabalarınkinden önce tutmalıdır. Elinden gelen hizmeti bizzat yapmalı, kocasına kendi güzelliğiyle övünüp üstünlük

taslamamalıdır. Kocasından gördüğü iyiliklere nankörlük etmemeli, ben senin ne iyiliğini gördüm dememelidir. Sebepsiz boşanmayı ve hui, (îrir şey 'vermek karşılığırıda boşanmak) istememe-lidir. Peygamberimiz buyurur ki: "Cehenneme baktım, içindekilerin çoğunun kadın olduğunu gördüm." "Niçin böyledir" diye sorulunca, "Kadınlar çok lanet ederler, kocalarına nankör olurlar" diye cevap verdiler.»

ÜÇÜNCÜ ASIL KZANÇ VE TİCARETİN EDE&LERİ

Dünya, âhiret konağının yolu mesabesindedir. İnsanın bu yolda azığı ve geçime ihtiyacı vardır. Azık ve geçim ise, çalışmasız ve tica-retsiz mümkün olmaz. O halde, çalışma ve ticaret edeblerini öğrenip tatbik etmek insanlara gereklidir. Ama ilim ve âmel ile ilgilenmeyip kendini tamamıyla dünya işine veren kimse, bedbaht olur. O halde, mutlu ve talihli olan, hem geçim işleriyle, hem de âhiret işleriyle uğraşan ve esas maksadı âhiret olup geçim işlerini, kalb huzuru ile âhiret sebeblerini kazanmak için yapan kimsedir.

Bu itibarla biz burada çalışma ve ticaretin edeblerini ve hükümlerini beş kısımda anlatacağız. Birinci kısım, çalışmanın fazileti ve sevabı hakkındadır. İkinci kısım, muamelenin (alış - verişin) doğru olmasının şartları hakkındadır. Dördüncü kısım, insafın ötesinde olan lutûf ve kerem hakkındadır. Beşinci kısım, dünya muamelesinde din ehline şefkat ve merhamet etmek beyamndadır.

1 — ÇALIŞMAK - TİCARETİN FAZİLETİ VE SEVABI

Bil ki, kişi kendini ve çoluk çocuğunu kimseye muhtaç etmemek için kifayet miktarı helâl mal kazanmak, din yolunda yapılan ci-haddan sayılır ve ibâdetlerin çoğundan faziletlidir. Bir gün Peygamberimiz Ashab ile oturuyorlardı. Pazar ehlinden (esnaftan) bir baba-

yiğit sabah erkenden Peygamberin yanından geçerek dükkânına gitti. Ashab: «Yazık, bu genç keşke böyle sabahleyin Allah yoluna gitseydi!» deyince, Peygamber: «Böyle demeyiz. Eğer kendini, anasını, babasını ve çoluk çocuğunu kimseye muhtaç etmemek için gidiyorsa, Allah yolundadır. Eğer zenginlik kazanmak, şan şöhrete kavuşmak için gidiyorsa, şeytan yolundadır.» Ve yine buyurdu: «İnsanlara muhtaç olmamak için, yahud komşularına ve akrabalarına iyilik etmek için dünyada helâlden kazanmaya çalışan, kıyamet günü yüzü ayın ondördü gibi parlar.» Ve yine Peygamberimiz buyurur ki: «Alış - verişinde doğru konuşan tüccarlar sıddîklar ve şehidler ile beraber haşr olur.» Ve yine buyurur ki: «Allah çalışan mü'nıini sever.» Ve yine buyurdu ki: «Şeriat nasihatlerini yerine getirirlerse, şartları ve hükümleri gözetirlerse helâl olan şeylerin en faziletlisi meslek sahihlerinin kazancıdır.» Ve yine buyurur ki: «Ticaret yapın. Zira insanların nz-kının onda dokuzu ticarettedir.» Ve yine buyurdu: «Dilenme kapısını kendine açana, Allah yetmiş ihtiyaç kapısını açar.»

Hz. İsa (a.s.), bir kimseyi ibâdet ederken gördü. «Yemek ve ihtiyaçların nereden gelir?» dedi. O kimse: «Benim bir kardeşim var, yemeğimi o verir» dedi, İsa: «Öyleyse, kardeşin senden daha çok ibâdet ediyor.» buyurdu. Hz. Ömer: «Hiçbiriniz, çalışmayı bırakıp "AUahım rızkımı ver"» demesin. Zira bilirsiniz ki, Allah gökten altın ve gümüş indirmez.

Lokman-ı Hakim oğluna vasiyet edip buyurdu ki: «Oğlumî İşten, çalışmaktan el çekme! Zira insanlara muhtaç olanın kalbi dar olur, aklı zayıf olur ve mürüvvetsiz olur. İnsanlar, ona hakaret gözü ile bakar.» Büyük zâtlardan birine sordular: «İbâdet eden mi, yoksa doğru tüccar mı daha iyidir?» «Doğrusu tüccar daha iyidir. Zira o her zaman cihaddadır. Çünkü şeytan ölçüde tartıda ve alış - verişte daima ona kast etmektedir, o ise, şeytana muhalefet etmektedir.»

Hz. Ömer: «Pazarda çoluk çocuğumun nafakası için helâl kazanmak isterken, bana ölümümün gelmesini istediğim kadar başka bir zaman yoktur,» derdi.

Ahmed bin Hanbele: «Mescidin bir köşesinde durup ibâdet eden ve "Allahım« Bana rızkımı ulaştır" diyen kimse hakkında ne dersin?» dediler. Buyurdu ki: «O kimse herhalde câhil olup Allah'm şeriatını bilmiyor.» Zira Peygamber buyurur ki: «Allah benim rızkımı kılıcımın gölgesine vermiştir.» Yani, harbetmeğe bağlamıştır.

Evzaî, İbrahim-i Edhemi, bir bağ odununu bir ipe alıp gittiğini görünce, «Ya İbrahim! Senin bu çalışman ne zamana kadar devanı edecek? Senin arkadaşların geçimini sağlamak zahmetine katlanırlar.» dedi. İbrahim buyurdu ki: «Sus! Hadîste: Helâl kazanmak için aşağı işlere tenezzül eden kimseye cennet vâcib olur.» buyurulmuştur.

Sual: Eğer bir kimse sual edip derse ki: «Peygamber: AİIah bana mal biriktirip tüccarlardan ol diye vahy etmedi. Belisi, teşbih et ve secde edenlerden ol ve ömrünün sonuna kadar Allah'a ibâdet eyle diye vahyedildi.» buyurdu. O halde bu ibâdetin çalışmaktan üstün olduğuna delildir.

Cevabında deriz ki: Çoluk çocuğuna kifayet eden miktar mah olan kimse hakkında ihtilafsız ibâdet daha faziletlidir. Zira ihtiyaçtan fazla olan çalışmakta fazilet yoktur. Hattâ noksanlık bile getirir. Malı olmayıp ve evkaftan veya başka helâl bir yerden maaş alan kimsenin de çalışmaması daha iyidir. Bu da dört kimse için caiz olur; Biri, insanların dinen faydalandığı ilimlerle meşgul olan kimsedir: Şeriat ilmini öğreten gibi. tkincisi, dünyevi menfaatleri olan ilimlerle uğraşan kimsedir. Tıb ilmini öğrenen veya öğreten gibi. Üçüncüsü, kadılık, şehirlerin idare ve evkaf işleriyle meşgul olanlar gibi. Dördüncüsü, bâtını işlerle uğraşandır. Sofilerin mükaşefe, virdler, zikirler ve zahiri İbâdetlerle meşgul olmaları gibi.

Bunlar bir evde otururlar ve o ev de belirli bir ev olursa onlar hakkında çalışmamak daha iyidir. Eğer bu kimselerin ihtiyaçları halkın elinden hâsıl olursa ve halk da hayır işlemeğe istekli ve

rağbetli olursa, fakirler de istemeden verirlerse, yardımlarını kabul ettikleri için, minnettar kalıp kabul edenlere minnet nazarıyla bakmazlarsa bu kimseler için de çalışmamak daha iyidir. Zira büyük şeyhlerden bazılarının üç yüz altmış dostu var idi, daima ibâdetle meşgul olup her gece birinin misafiri olurdu. Dostlarının ibâdeti de, onun kalbini rahat ve boş bırakmaları idi. Bu da o insanlara hayır kapılarının açılmasına sebeb olurdu. Bazı kimselerin de otuz ahbabı var idi. Böylece ayda her gece birinin evine misafir olurdu. Ama bu zamanda bunu yapmak için dilencilik, aşağılık ve rezilliğe katlanmak lâzım gelir. Çünkü kimsenin sadaka vermeğe rağbeti kalmamıştır. Böyle bir zamanda çalışmak daha iyidir. Zira dilenmek ayıp işlerdendir, zaruret olmadan helâl olmaz. Ancak derecesi yüksek olup meşgul olduğu ilimde çok faydalar bulunan ve ihtiyaçları için çektiği sefalet, sağladığı menfaata nisbeten az olan kimseler için çalışmamak daha iyidir. Ama zahir ibâdetten başka bir şeyle uğraşmayan kimsenin çalışması daha iyidir. Zira bütün ibâdetlerin başı Allah'ın zikridir ve çalışırken de kalbi Allah ile meşgul etmek mümkündür

2 — KESBİN ŞER'Î YOLLARI

Bil ki, bu bahsin tafsilâtı uzundur. Bununla ilgili meseleler fıkıh kitablannda belirtilmiştir. Biz bu kitabta çok ihtiyaç duyulan hususları anlatacağız. Bunlan bilen bir kimse, bir müşkülü olunca ehlinden sorabilir. Ama bunlan bilmeyen kimse vâki olan meseleyi sormasının vâcib olduğunu bilmediği için haram ve ribaya düşer.

Kesb umumiyetle altı muameleden ayn olamaz, onlar: Bey', riba. selem, icar, mudarebe ve şirkettir. O halde bu akidlerln şartlan belirtilmelidir.

3. Asıl:

KAZANÇ VE TİCARETİN KDEBLERİ

205

Birinci Akid- Bey, (AS,-veriş)

Alış-veriş bilgilerini öğrenmek farzdır. Hiç kimse bundan müstağni değildir. Hz. Ömer, her defa pazara (çarşıya) çıktığında halkı kamçılar ve: «Fıkhımızı bilmeyen bizim pazarlarda alış - veriş yapmasın. Zira farkında olmadan harama ve ribaya (faize) düşer.» der-\ di. Bey'in üç rüknü vardır. Birincisi, satıcı ve alıcıdır. Bunlara akid edici denir. İkincisi, maldır. Buna da üzerindeki akid yapılan eşya anlamına «ma'kudım aleyh» denir. Üçüncüsü, bey' sözüdür (verdim, aldım sözleri).

Birinci Bükün — Akidler (Satıcı - Alıcı)

Çarşı ve pazar ehli, çocuklarla, delilerle, köle ve a'rna olanlarla, haram yiyen kimselerle alış-veriş yapmamalıdır. Çocuğun alış verişi, velisinin izniyle de olsa bâtıldır. Delinin de alış - verişi bâtıldır. (Ha-nefilerce bunların bey'i sahihtir. Hakikî bir akid yapılacaksa, velileri izin vermelidir.) O halde, bunlardan, alan kimse, aldığı şeyi helak olursa, öder. Onlara verilen şey borç olmaz. Zira ona veren kimse malı zayi etmiş oluyor. Kölenin alış-verişi efendisinin izni olmadan bâtıldır. O

hâlde, kasab, fırıncı, bakkal ve benzeri satıcılar, köle ile alışveriş yapmamalıdırlar. Ancak efendisinin kendisine izin verdiğini bizzat duyarsa veya güvenilir bir kimse onun efendisinden izinli olduğunu haber verirse, veya şehirde izinli olduğu bilinirse, caizdir. O hâlde, böyle alış - verişe izin verilmemiş bir köleden mal alırlarsa, kıymetini ödemek gerekir. Ona bir şey verirlerse, bir şeyi iddia edemezler; köle azad edilinceye kadar...
A'ma'nın muamelesi de bâtıldır. Ancak birini vekil tayin ederse, caizdir. Fakat satın aldığı bir şey zimmetine geçer. Zira her ne kadar a'ma ise de mükelleftir, hürdür. Haram yiyen kimseler; yağmacılar, zâlimler, hırsızlar, faiz yiyenler, içki satanlar, haram çalgı çalanlar, şarkı ve türkü söyliyenler, yalancı şahitlik yapanlar .rüşvet alanlar gibi. Bunların hepsiyle muamele yapmak caiz değildir. Eğer alış - veriş ederse ve aldığı şeyin de malı olmadığını bilirse, yaptığı muamele bâtü olur. Şübheli ise, dikkat eder. Eğer malının çoğu helâl, azı haram ise, muamele yapılır, ancak şübheli olur. Ama çoğu haram, azı helâl ise, o muameleyi bâtıl saymayız. Fakat harama yakın olur ve tehlikesi büyüktür. Yahudi ve hıristiyanlarla muamele yapmak sahihtir. Fakat onlara Mushaf-ı Şerifi (Kur'an) ve müslüman köleleri satmamalı, ehl-i harb iseler, silâh da satmamalıdır. Bu muameleler mezhebin zahirine göre bâtıldır, bunları yapanlar da asi olur. İbahiyeci (her şeyi mubah gören) olan zındıklarla da yapılan muamele bâtıl, muamele yapan da asi olur. Zira onlar mürted hükmündedirler.

Kitabın başında müslümanlık unvanında geçen yedi şübheden biriyle, içki içip kadınlarla sohbet etmeği caiz görenler,, zındık olurlar, onlarla alış-veriş yapmak, evlenmek caiz değildir.
İkinci Rükün — Satılan - Alman Mal
Alış-verişi yapılan malda altı şartı gözetmelidir:
Birinci şart: Alış - verişi yapılan mal necis, murdar olmamalıdır. Köpeğin, domuzun, tezeğin, fil kemiğinin, şarabın, murdar hayvan etinin ve yağının alış - verişi bâtıldır. (Hanefî'ye göre, faydalanılan herşeyin alış - verişi sahihtir. O haide anlatılanlardan içki ve domuzdan başka hepsinin alış - verişi sahihtir). İçine necaset düşen yağın (temizlenebildiği için) alış-verişi haram değildir. Pis elbise de böyledir. Misk ve ipek böceğinin de bey'i sahihtir. Zira bunlar pis değildir.
İkinci şart: Satılan malın faydası olmalıdır. O halde, farenin, yılanın akrebin ve diğer yer haşaratının satışı bâtıldır. Yılancıya hâsıl olan yılanın faydasının aslı yoktur. Bir tane buğday veya bir fayda temin etmeyecek bir şeyin satışı bâtıldır. Ama bal arısının, kedinin, parsın ,ar3İanm, kurdun ve kendisinden veya derisinden faydalanılan her hayvanın satışı caizdir. Papağanın, tavusun ve seyredilmelerinde ferahlık bulunan diğer kuşların satışı sahihtir. Ud, kemence ve sazın satışı bâtıl, parası haramdır, onları kırmak vâcibtir. Ağaçların, bitkilerin

resmini ve üzerinde resim bulunan tabak ve elbiseleri satmak caizdir. Bu elbiseleri yere yaymak, yastık yapmak caizdir, giymek caiz değildir.
Üçüncü şart: Satılan mal, satıcının mülkü olmalıdır. Zira başkasının malını satmak bâtıldır. Kocasının, babasının, oğlunun malı dahi olsa böyledir. Sattıktan sonra izin verse de, yine sahih olmaz. Satıştan önce izin gereklidir. (Hanefî'ye göre, satış bekletilir. Mal sahibi izin verirse, sahih olur.)
Dördüncü şart: Satılan şeyin teslim edilmesi mümkün olmalıdır. Kaçmış kölenin, havuzdaki balığın, havadaki kuşun, karındaki yavrunun, aygırın sırtındaki tohumun satışı bâtıldır. Zira bunların teslimi satış anında satıcının elinde değildir. Hayvanın sırtındaki yünün, memesindeki sütün satışı da bâtıldır. Zira teslim edinceye kadar yeni olacak süt ve yün önceden satılanlara karışmış olacak. Rehin bırakılan eşyayı, izinsiz satmak bâtıldır. Efendisinden çocuğu olmuş cariyeyi satmak da sahih değildir. Zira onu teslim etmek caiz değildir. Küçük çocuğu olan cariyeyi yalnız satmak veya yalnız çocuğunu satmak da caiz değildir. Zira onları birbirinden ayırmak haramdır.
Beşinci şart: Satılan malm aynı, miktarı ve vasfı bilinmelidir. Ayının bilinmesinin misâli şöyledir: Bir sürü koyundan belirsiz bir koyunu, yahut bir bölük kumaştan bir kumaşı veya bunlardan istediğini sana sattım derse, bu satış bâtıldır. Belki işaret edip birini ta-

yin ettikten sonra satmalıdır. Eğer bu araziden on zira' yer sana sattım, hangi tarafından istersen al derse, satış bâtıl olur. Miktarın bilinmesi ise görmekle olmalıdır. Bu elbiseyi sana, falan kimsenin elbisesini sattığı fiyata sattım; yahut falan şey ağırlığı kadar altın veya gümüş ile sattım, derse ve o şeyin miktarı belli değilse, bâtıl olur. Eğer bu buğdayı sana bu avucunmaki altın yahut gümüşle sattım derse ve elindeki altın ve gümüş ne kadar olduğu biliniyorsa caiz olur.
Satılanın sıfatını bilmek gözönünde olmayan şeyi görmekle olur. Yahut daha önce görmesiyle olur. Ancak gördüğü zamandan o ana kadar bozulabilen bir şey olmamalıdır. Eğer bozulursa satış bâtıl olur. O halde bir şeyin içine sarılmış bezle top halindeki kumaşı ve başaktaki buğdayı satmak caiz olmaz. Câriye satın almak isterse, saçını, elini, ayağını ve görülmesi âdet olan âzasmı görmelidir. Eğer bazılarını görmeden alırsa, satış bâtıl olur. (Hanefîlerce görülmeyen şeyin satışı sahih olur, nihayet görünceye kadar muhayyerdir).
Ama cevizi, bademi, taze baklayı, narı ve yumurtayı satmak sahih olur. Zira bunlar kabuğuyla satılır. Ev satın alırsa ve o evden bir oda görmemiş olsa satış bâtıl olur. Köpüklü meşrubat satmak bâtıldır. Zira durumu bilmemektedir. Ancak sahibinin izniyle içmek caizdir.

Altıncı şart: Satın aldığı malı teslim almadan satması sahih olmaz. O halde önce kabzedip ondan sonra satmalıdır. (Hanefî'ye göre arazileri kab zetmekten önce de satmak sahihtir).

Üçüncü Rükün — Akid

Satış akdinde, satışı ifade eden sözleri ve tabirleri kullanmalıdır. O halde, satıcı bu malı sana sattım, demeli, müşteri de satın aldım; demelidir; yahut «bu malı sana verdim,» demeli, o da «aldım» demelidir; yahut her ne kadar serahatle söylemeseler de satmak ve aimak anlamlarını ifade eden sözler söylenmelidir. Ama satış sırasında konuşma ve ifade olmazsa, sadece almak ve vermek işinden başka bir şey olmazsa, önemsiz mallarda buna satış diye fetva vermek daha iyidir. Zira insanlar arasında bir şeyi söylemeksizin satış yapmak şeklî çoktur. Bu İmam-ı Hanife'nin mezhebi, ve Şafiî mezhebinden de bir gurubun kavlidir. Şafiî mezhebinde de üç sebebten dolayı bununla fetva vermek isabetten uzak olmaz: Birincisi, bu şekildeki satış halk içinde yaygındır, kincisi, sahabeler devrinde de bu satışın âdet olduğu sanılmaktadır. Yoksa bu satışın hükmünü belirtirlerdi, böyle kapalı kalmazdı. Üçüncüsü, fiili, söz yerinde kabul etmek imkânsız değildir. Nitekim hediyelerde böyle olduğu bilinmektedir. Peygamberimizin huzuruna hediye sunulurdu, «hibe ettim ve hibeyi kabul ettim» şeklinde söz söylenmezdi.

Karşılıksız mülkiyet hâsıl olduktan sonra, karşılığı olunca mülkiyetin hâsıl olması daha yerindedir. Ancak hediyede âdet olarak az ile çok arasında fark yoktur. Ama kıymetli mallarda sözle satış yapılması âdettir. Meselâ saray, arazi, hayvan, köle, kıymetli elbiseler gibi. Bu mallarda sözle satış yapılmazsa, eskilerin âdetinden çıkılmış olur, mülkiyet hâsıl olmaz. Ama ekmek, et, meyva ve perakende alınan diğer değeri az şeylerde telâffuzsuz satış yapmağa; âdet hükmünde olduğu için ve buna şiddetle ihtiyaç duyulduğu için ruhsat vermek isabetli olur. Değeri az ve çok mallar arasında dereceler vardır. Bunun ehli yanında hangisinin değeri az, hangisinin çok olduğu bilinmektedir. Bu hususta tayin ve takdire ihtiyaç yoktur. Bir zorluk çıktığı takdirde ihtiyat tarafını tutup telâffuzla yapmalıdır. Meselâ birisi bir yük buğday satın alıp değersiz mallardan sayılır kanaatiyle telâffuzla yapmazsa, satış sahih olmaz, fakat o buğdayı yemek, sarfetmek caiz olur. Zira mülkiyet hâsıl olmasa da, sahibinin teslim etmesiyle mübahlık hâsıl olur.

Eğer bir kimseye ziyafet verip o yemekten misafire yedîrirse, yine helâldir. Zira mal sahibinin malı teslim etmesi, onu helâl etmesine delildir. Fakat «benim buğdayımı misafire yedir, bana kıymetini öde.» derse caiz olur. Bunu bir fiille de ifade etse, aynı hüküm hâsıl olur. Demek ki sahih satıştan farkı, mülkiyetin hâsıl olmamasıdır. Öyle ki birine satmak isterse, satamaz. Yenmeden önce sahibi isterse alır. Ziyafet halinde sofraya konan yemek gibi.

Bil ki, bey'in (satışın) sahih olabilmesi için başka bir şarta bağlanmaması gerekir. Meselâ bu odunu, evime götürmem şartıyle

satın aldım, dese, yahut bu buğdayı un yapmam şartıyla aldım dese, yahut bana borç vermen şartıyla dese, ya da buna benzer bir şart koşsa caiz olmaz. Ancak altı şart olabilir: O şartlar şunlardır: Falan şeyi rehin bırakmak şartıyla, yahut şahit tutmak şartıyla, yahut filânı kefil vermek şrtıyla, yahut veresiye olup vakjti geldiğinde verilmek şartıyla, yahut iki maldan birini seçmek şartıya, yahut üç gün veya daha az bir vakte kadar muhayyer olmak şartıyla.

Üç günden fazla şart koşmak caiz olmaz. Yahut satılan kölenin okur yazar, yahut başka bir sanat bilmesi şartıyla. Bu şartlarla bey' bâtıl olmaz.

İkinci Akid — Riba (Faiz)

Riba (faiz) iki şeyde olur: Altın ile gümüş ve yemeklerde. Altın ve gümüş bey'inde iki şey haramdır. Birincisi, altını altına, gümüşü gümüşe satarken, o mecliste alınan ve satılan hazır olmazsa ve ayrılmadan önce mal kabz-ı yapılmazsa haram olur. O mecliste kabz-ı mal yapılmazsa satış da bâtıldır. İkincisi, altın ve-gümüşü kendi cinsiyle satarken, fazlalık haram olur. Meselâ, bir iyi altını, iyi bir altın ile ona ilâveten düşük bir altına satarsa haram olur. İyi bir altını, kötü altın ile biraz fazlaya satarsa satış bâtıl ojur. Zira altın ve gü-

müsün (para) iyisi kötüsü, kırığı ve sağlamı satışta birdir. O halde eğer bir sağlam altınla bir elbise satıh alırsa ve o elbiseyi de bir altın ve bir karışık altına satarsa sahih olur, maksadı da hâsıl olur. Gümüş ile karışık olan altını, halis altına yahut sade gümüşe satmak caiz değildir. Belki elbise gibi bir şey arada vasıta yapmak gerekir. Altını halis olmayan altın sırmalı elbiselerin durumu da böyledir, îçinde altın bulunan inci dizisini, altına satmak caiz değildir. Altın sırmalı elbiseyi, altına satmak caiz değildir. Ancak elbisedeki altın ateşle yakılınca bir fayda temin edemeyecek kadar az ise, o takdirde caiz olur.

Yiyecek maddelerde riba: Yenecek maddeyi veresiye olarak cinsi ile satmak caiz değildir. İki ayrı cinsten olsa yine böyledir. Belki yemek satışında aynı mecliste hem mal hem de fiyat kabzı gereklidir. Eğer ikisi bir cinsten olursa, meselâ buğdayı buğdaya satmak gibi. Hem veresiye caiz değildir, hem 6e fazlalık. Belki eşit olmalıdır. Eğer tartıyla eşit olsalar, yine olmaz. Zira her şeyde eşitlik mütad olan şekilde gözetilmelidir. O halde koyunu kasaba verip karşılığında et almak ve buğdayı ekmekçiye verip ekmek ve susam ve cevizi yağ çıkarana verip yağ almak bunların hepsi caiz değildir, bey' yerini bulmaz. Eğer satıp yemek almak istese o, yemeği harcayabilir, fakat satış sahih olmaz. Müşterinin buğdayı, ekmekçi zimmetine, ekmekçinin ekir.ağı de müşteri zimmetine geçmiş olur. İstedikleri zaman birbirlerinden isteyebilirler. Eğer birbirlerine helâl etmek isteseler ve birisi bey'in sıhhatinde ben sana helâl ettim, sen de yemeği bana helâl etmek şartıyla dese, bu riba bâtıl olur. Eğer şart koşmadan helâl

etse, fakat karşı taraf böyle düşündüğünü bilse bu şekilde de onunla Allah arasında helâllik olmaz. Zira bu kalbiyle değil, diliyle yapılan bir rızâ olur. Kalb ile olmayan rızâ da öbür dünyada bir şeye yaramaz. Eğer «bu yemeği sana helâl ettim. İster sen de helâl et, ister etmen derse ve kalbinde de bu şekilde helâl etse hüküm sahih olur. Eğer birbirlerine helâl etseler ve her ikisinin de mallarının miktarı eşit olsa, bu dünyada husumet, o dünyada da kısas bertaraf olur. Ama eğer fark -var ise bu dünyada husumet ve o dünyada da zulüm olmak korkusu vardır.
Bir yemekten yapılan bir,şeyi, o cins yemeğe satmak eşit olsalar caiz değildir. O hâlde buğdaydan yapılan her şey, un, ekmek, hamur gibi. Onu buğdaya satmak caiz değildir. Yaş üzümü, sirkeye ve pekmeze satmak caiz değildir. Sütü peynire, yağa satmak caiz değildir. Hattâ yaş üzümü yaş üzüme, yaş hurmayı yaş hurmaya satmak da caiz değildir.
Bu hususta geniş tafsilât vardır. Fakat bu anlattıklarımız, bilinmesi gerekli ve kaçınılmazdır. Böylece bu hususta bilmedikleriyle karşılaşırlarsa, bunu sorup öğrenmesi gerekli olduğunu ve ondan kaçınması gerektiğini idrâk eder. Yoksa harama düşer, özrü de kabul olmaz. Çünkü ilimle âmel etmek gibi, ilim öğrenmek de farz-ı ayndır.

Üçüncü Akid — Selem Satışı
Selem satışında on şart gözetilmelidir:
Birinci şart: Akid anında «bu altını, yahut elbiseyi, yahut bu malı, şu evsaftaki bir yük buğday karşılığında, selem olarak sana verdim» demelidir. Buğdayın evsafını belirtirken, bütün önemli sıfatlarını belirtmeli ve âdet olarak müsamaha edilmeden bütün özelliklerini hiçbir icmale yer kalmayacak şekilde belirtmelidir. Öbürü de «kabul ettim» demelidir. Eğer selem sözü yerine «bu evsaftaki buğdayı senden satın aldım» derse, caiz olur.
İkinci şart: Verdiği şeyi ölçüsüz tartısız vermemeli, ağırlık ve miktarını bilmelidir ki, verdiğini -geri almak hırumu hâsıl olursa, aia-cağını bilsin.
Üçüncü şart: Akid meclisinde fiyatı tesbit etmelidir.
Dördüncü şart: Evsafını belirtmekle durumu anlaşılan şeyleri selem yapmalıdır. Hububat, pamuk, yün, ipek, süt, et ve hayvanlar gibi. Ama miktarı belli olmayan şeylerden yapılan macun veya çeşitli maddelerden mürekkeb olanlar, meselâ: Türk sürmesi gibi. Yahut ayakkabı, çizme, nalın ve el ile yapılan ok gibi. Bunlarda selem bâtıldır. Zira bunların belli bir sıfatı yoktur. Ekmek, tuz ve su ile yapılıyorsa da sahih olan onda selâm caizdir. Zira bunlar düşünülmüyor, ve belirsizliği mûcîb değildir.
Beşinci şart: Mal, sonradan müşteriye teslim edilmek üzere olmalı ve teslim zamanını belirtmelidir. «Mahsûl meydana gelince» dememelidir. Zira mahsûlün meydana gelmesi farklı olur. Eğer Nevruza kadar derse ve Nevruz biliniyorsa, yahut Cemailûla'ya kadar derse sahih olur ve ayın başı kabul edilir.

Altıncı şart: Selem yaptığı mal, tayin ettikleri zamanda bulunmalıdır. Meselâ eğer meyva üzerinde, yetişmediği bir zamanda selem yaparsa, bâtıl olur. Eğer o vakitte ekseriyetle yetişiyorsa- sahih olur. Sonra eğer o süreden bir hafta gecikirse, isterse mühlet verir, isterse akdi bozar, malını geri alır.
Yedinci şart: Teslim edeceği' yeri belirtmelidir. Şehirde mi, teslim edilecek, köyde mi teslim edilecek? Hülasa ihtilaf mevzuu olabilecek yerleri belirtmelidir.
Sekizinci şart: Hiçbir muayyene işaret etmemelidir. Meselâ bu bahçenin üzümü ve bu tarlanın buğdayı dememelidir. Zira böyle akid bâtıl olur.
Dokuzuncu şart: Kıymetli ve nâdir olan şeye selem yapmamalıdır. Meselâ gayet büyük bir inci tanesi, yahut yanında çocuğu da bulunan güzel bir cariye gibi ve bunlara benzer ne var ise.
Onuncu şart: Buğday ve Arpa gibi ribevî olan maddeleri yine aynı cinsten buğday ve Arpa karşılığı olarak selem, veresiye sureti ile satmak olmaz.
3. Asıl: KAZANÇ VE TİCARETİN EDEBLERİ
Dördüncü Akid — İcare
İcarenin iki rüknü vardır: ücret ve menfaat. Akid sahihleri ve akid, bey bahsinde anlatıldığı gibidir.
Ücret: Eğer evi tamir etmek üzere verseler, icare bâtıl olur. Zira tamir meçhuldür. Eğer evi on akçe ile tamir et dese, yine bâtıl olur. Zira yapılacak tamirat işi meçhuldür. Kasabı, koyun derisi ile kiralamak, değirmenciyi meydana gelecek kepek ile, yahut bir miktar un ile kiralamak bâtıldır. Hülâsa kiralanan kimsenin çalışmasıyla meydana gelen bir şeyin ona ücret olması caiz değildir. Eğer «Bu dükkânı sana ayda bir altınla icare verdim» derse, bâtıl olur. Zira icare süresi * belli olmalıdır. O halde bütün sürenin bilinmesi için bir veya iki yıl demelidir.
Menfaat: Menfaat mubah bir şey olmalı, belli olmalı ve biraz eziyet ve zahmetli olmalıdır ve icarenin sahih olabilmesi için vekillik câri olabilecek şey olmalıdır.
Menfaatta beş şart gözetmelidir:
Birinci şart: İşin biraz değer ve kıymeti olmalıdır ve onda biraz zahmet ve meşekkât bulunmalıdır.
Eğer dükkânını bezemek için vitrine koymak üzere yiyecek maddesi kiralamak yahut elbise kurutmak için ağaç kiralamak yahud koklamak için elma ağacı kiralamak bâtıl olur. Zira bu anlatılanların değer ve kıymeti yoktur. Bir buğday tanesinin değeri olmadığı gibi. Eğer bir sözü ile satış yapılabilen şerefli ve haşmetli bir aracı olursa, ona, satış sırasında bir söz söylemesi için bir miktar, ücret şart koşarsa icare bâtıl ve ücret de haram olur. Zira bu hususta hiç zahmet yoktur. Dellala da konuşmak ve bağırmasında bir nevi zahmet olursa ücret helâl olur. Bu dereceden sonra yine benzeri ücretlerden (ecri misilden) fazla bir şey vâcib olmaz. Ama, meselâ on akçede ya-nm akçe almak âdet şeylerde, yani ücreti zahmete göre değil de, mala göre tayin etmek haramdır. O halde bu yolla kazanılan dellal ve aracının malı haramdır. Dellâl bu zulümden iki yolla kurtulur: Birincisi, eziyet ve zahmet miktarına göre ücret istemeli, sattığı malın değerine

göre ücret almamalıdır. İkincisi, «bu malı satarsam bu kadar ücret alırım» deyip satıcı da nza göstermemelidir. Zira bu meçhuldür, kıymet ne kadar olacağı belli değildir.
Eğer böyle derse, icare bâtıl olur, ecrî misilden fazla bir şey lâzım gelmez.
İkinci şart: îcare muayyen bir menfaatin sağlanması için olmamalıdır. Meselâ eğer meyva ve sebzesini almak için bostanı veya bağı kiralarsa, yahut sütünü sağmak için, yahut masrafını taahhüt etmek üzere ineği yarıya verirse bunların hepsi bâtıldır. Eğer ineğin yemini karşılamak üzere sütünü yarıya verse yine bâtıldır. Zira hem yem hem de sütün ikisi de meçhuldür. Ama çocuğuna dadılık yapmak için

bir kadın kiralarsa, sahihtir. Zira esas maksad çocuğu korumaktır, süt ona tabi olur, caiz olur.
Üçüncü şart: Teslimi mümkün ve haddi zâtında mubah olan bir iş için kiralama yapılmalıdır. Zayıf bir kimseyi yapamayacağı, bir iş için kiralamak bâtıldır. Hayızlı bir kadını camiyi süpürmek için kiralamak da bâtıldır. Sağlam dişleri sökmek, el kesmek, oğlunun kulağını (halka için) delmek için cerrah kiralamak bâtıldır. Zira bunların hepsi haramdır. Bunun gibi zevk ehlinin el (ve benzeri) üzerinde iğne ile yapılan dövme ve takkecilerin erkekler için ipekten takke dikme işlerini de kiralama bâtıldır, ücreti de haramdır. Hokkabazlık öğretmek için yapılan kiralama bâtıldır. Hokkabaza bakmak-da haramdır. Zira canbazlık ve hokkabazlık yapanlar hayatını tehlikeye atmış olur. Ona bakanlar da bu cinayete ortak olurlar. Zira insanlar onu seyret-mese, o bu bataklığa, giremezdi.
Hokkabaza, canbaza ve faydasız ve tehlikeli işler yapanlara bir şey veren asî olur ve yine maskaralıklar yapıp güldürenlere, çalgıcılara, şarkıcılara ve şiir okuyarak hiciv yapanlara bir şey vermek haramdır. Kadının hüküm yermek için, şahidin şahitlik yapmak için ücret almaları haramdır. Ama kadının sicil yazması için ücret alması caizdir. .Zira sicil yazmak kadıya farz değildir. Ama başkasını sicil yazmaktan menetmemek şartıyla: Eğer başkalarını meneder ve kendisi bizzat yazmayı lüzumlu görürse ve bir saatte yazılan sicil için on altın veya on akçe alırsa, haram olur. Ama başkasını menetmeyip «kendi elimle yazacağım sicili, on altından aşağı yazmam» derse, caiz olur. Ama sicili başkası yazar da, kendisi imzalıyorsa ve imza etmek bana farz değildir, deyip imza karşılığına bir şey talebederse, haram olur. Zira sahih olan hukuku te'yid eden herşey ona farzdır. Farz olmadığını düşünürsek, kıymeti olmayan bir buğday parçası gibi olur. Kıymeti, hâkimin yazısı olması sebebiyledir. Hükümle ilgili olan bir iş için ücret almak caiz olmaz.
Kadı vekillerinin ücreti helâldir. Ancak şu şaftla ki, bâtıl ile değil hak ile hüküm verecek; o halde kadı vekilinin hakla mı, bâtıl ile mi iş gördüğünü bilmek gerekir ve yine yalan ve hile ile hakkı örtbas etmeye taraftar olmamak, belki hak anlaşıldığı zaman bâtılı defetmeye çalışmak şartıyla. Ama bir şeyi ikrar etmek ile

bir hak bâtıl olacaksa, onu inkâr etmek caizdir. Ama aracılık yapan kimsenin her iki taraftan da ücret alması caiz değildir. Zira bir dâvada kimsenin yararını . görmek mümkün değildir. Ama bir taraf için çalışıp çabalayıp bir kıymet teşkil edecek miktarda zahmet çekerse, ücreti helâl olur. Ama şu şartla ki, yalan söylemeyecek. Zira yalan söylerse, ücret haram olur. Hakkı örtbas etmeyecek, her iki tarafın da hakkını gizlemeyecek ve herbirine gizliden korku verip sulha zorlamayacak. Öyle ki, bunlar işin hakikatini bilseler sulha razı olmayacaklar. Bu kabil aracılıkla ekseriyetle sulh hâsıl olmaz.

riW/^'-'

Aracıların çoğunun işi tarafgirlik, zulüm yalan ve gerçekleri örtmektir. Bu işlerle alınan ücret de haram olur. Aracı hakkın hangi tarafta olduğunu bilirse, hak sahibini, hakkından taviz vererek sulha çekmesi caiz olmaz. Ama eğer bir hile ile zulüm etmek isteyene, zulmünden vazgeçirtmek için korku verirse caizdir, bu hususta ruhsat vardır. Her dile gelen kelimenin niçin ve neden ötürü söylenebileceğini düşünen, doğru söyleyen, hakka taraftar olan, bâtıla taraftarlık ettiği takdirde muaheze edileceğini, hesaba çekileceğini bilen kimselerin aracılık yapmaları mümkün değildir. Büyükler nezdinde şefaat edip birinin işini ilerleten şefaatçılarm ücreti helâldir., Ancak şefaatın-da zahmet çekmesi, şeref ve itibarı için karşılık almaması ve mubah olan işler için şefaat yapması şartıyla. Eğer bir zâlime yardım etmek hususunda şefaat ederse, yahut bir müslümana eziyet etmek yönünde şefaat ederse, yahut hak bir şahitliği gizlemek hususunda şefaat ederse, veyahut iraram olan bir şey için şefaat ederse, asî olur, aldığı ücret haram olur.

Bu anlatılanlar, icare bahsinde bilinmesi lâzım olan şeylerdir. Zira bunun gibi yerlerde ücreti veren de, alan da asî olur. Bu konuda uzun izahlar vardır. Ancak bu kadarla yetinildi ki, halk müşkülleri anlayıp sorulacak yerleri bilsinler.

Dördüncü şart: Kiralaması yapılan iş, işveren üzerine farz olmamalı ve hem de vekâleten yapılabilen işler olmalıdır. Meselâ bir muharibi, harbe gitmek için ücret karşılığı tutsalar, birini oruç tutmak ve namaz kılmak için ücretle tutsalar caiz olmaz. Zira bunlarda-vekâlet olmaz. Ama hac için, eğer ücret veren kimse sakat olup iyileşme ihtimali yok ise, ücret ile vekil tutması caizdir. Kur'an ve muayyen ilimleri öğretmek için icar caizdir. Mezar kazıp cenaze yıkamak ve cenazeyi mezarlığa götürmek her ne kadar farz-ı kifâye iseler de, ücretle adam tutmak caiz olur. Teravih namazının imamlık ve müezzinliği için icarlama yapmak ihtilaflı olmakla beraber en sahih kavle göre haram değildir. Zira verilen ücret namaz ve ezan karşılığında değil, belki vakti gözetip camiye devamlı olmak zahmeti karsılığmdadır. Bununla beraber kerahet ve şüpheden uzak değildir.

Beşinci şart: İcar işi bilinmelidir. Meselâ bir hayvanı kiralaya-caksa, hayvanı görmelidir. Sahibi de nasıl bir yük vurulacağını, kimin bineceğini bilmelidir. Günde ne kadar yol gideceği de

bilinmelidir. Ancak o memlekette bilinen bir âdet varsa kifayet eder. Bir araziyi kiralarsa, ne ekileceğini konuşmak lâzımdır. Zira darı ekmenin zararı, buğday ekmekten fazladır. Ancak âdet olarak ekilecek şey biliniyorsa, kifayet eder. Bu şekilde bütün icarlama işlerinin bilinmesi gerekir. Böylece orada meydana gelmesi muhtemel ihtilâflar giderilmiş olur. Zira bilinmeyen ve ihtilâfa meydan veren bir akid bâtıldır.

¥ <

Beşinci Akid — Mudarebe (*)

Mudarebenin üç rüknü vardır:

Birinci rükün: Sermayedir. Sermaye altın veya gümüş olmalıdır. Madenî paralar ve elbise gibi şeylerde mudarebe sahih olmaz. Ağırlığı da bilinmeli ve işçiye teslim edilmelidir. Eğer mal sahibi elinde kalmasını şart koşarsa, mudarebe sahih olmaz.

İkinci rükün: Mal sahibi işçiye hisse tayin etmelidir. Meselâ kârın yarısı, veya üçte biri gibi. Eğer on dirhemi bana, yahut sana mahsus olduktan sonra kalanı aramızda bölüşelim diye şart koşarsa, bâtıl olur.

Üçüncü rükün: îştir. îşin ticaretle alâkalı olması, alış - veriş kısmından olması ve sanat ve meslek kısmın/j^n -olmaması şarttır. Meselâ, buğdayı fırıncıya yârı yarıya pişirmek için vermesi bâtıldır. Keten tohumunu bu şekilde tohumcuya vermesi de bâtıldır. Eğer, ticarette falan kimseden başka kimseye satmamak veya falan kimseden başka kimseden almamak şartıyle diye şart koşarsa batıl olur. Hülâsa muamele imkânlarını kısıtlayan her şey,böyledir.

Akid şöyle yapılır: Mal sahibi: «Kârı aramızda yan yarıya olmak şartıyla bu malı ticaret yapmak üzere sana verdim» der, işçi de: «Kabul ettim» der. Akid bu şekilde yapılınca, işi, alış-verişte mal sahibinin vekili olur. Mal sahibi istediğinde bu akdi bozabilir. Mal sahibi • mudarebeyi bozarsa, eğer mal hepsi para ise ve kâr var ise bölüşürler. Eğer mal emtia olup kâr ihtimali yok ise, hepsi mal sahibine teslim edilir. İşçi onu satıp paraya çevirmek zorunda değildir. Eğer «İşçi satayım» derse, mal sahibi mani olabilir. Ancak kârla satmak için müşteri bulursa, mal sahibi mani olamaz. Mal emtia olup da kâr ihtimali var ise, işçi onu sermaye cinsinden olan paraya satmak zorundadır. Başka paraya satmak caiz değildir. Sermaye miktarı para olursa, kalanı bölüşürler. İşçi bunu da satmak zorunda değildir. Bir yıl geçince, mal sahibi malın zekâtını kendisi çıkarır, İşçi, mal N sahibinin izni olmadan sefere çıkamaz. Çıktığı takdirde malın mes'ulü kendisi olur. İzinle sefere çıkarsa, yolculuk masrafı mudarebe malından çıkarılır ve yine ölçenin, tartanın hammalın ücretiyle dükkânın kirası da mudarebe maundan çıkarılır. Seferden dönünce, sofra, ibrik ve bütün yolculuk eşyasını satıp tekrar mudarebe malına eklemelidir.

Altıncı Akid — Şirket Akdi

Şirket akdinde İki kimse bir malda ortak olup birbirlerine tasarruf izni verirler. Hisseleri eşit ise, kâr, aralarında yarı yarıya olur.

(*) Mudarebe: Bir insanın başkasına para verip kânn bir nfsbeti ile çalıştırma-
sıdır.

Hisssier farklı ise, kâr da ona göre olur. Eğer kârını şartla farklı yaparlarsa, caiz olmaz. Ancak birinin emeği fazla olmakla kârda da hissesinin fazla olmasının şartı. konulmalıdır. Bu nevi şirket mudarebe malındaki ortaklık gibi olur. Ama üç nevi şirket daha vardır ki, bâtıl oldukları halde halk içinde âdet olmuşlardır.
Biri, iş ortaklığıdır. Bunda her birinin kazancı kendinin malı olmayıp aralarında müşterektir. Bu bâtıldır.
Biri de, müfaveze ortaklığıdır. Bunda mallar ayrı olur. Bütün tasarruflarda ortak olurlar ve hem kâr, hem de zarar müşterek olur. Bu da bâtıldır.
Birisi de, mal birinin olur. Diğerinin de mevki ve şerefi olur. Mal sahibi, itibarlı ortağının sözüyle malını satar. Kârı aralarında müşterek olur. Bu da bâtıldır. (Bu anlatılanlar İmam-ı Şafiî kavMdir. Ama İmam-ı Ebu Hanife katında bu şirketler caizdir, bâtıl değildir).
Muameleler-ilminden bu miktar anlatıldı. Buniarm bilinmesi çok gereklidir. Zira umumiyetle her çalışan bunlara muhtaçtır. Bu anlatılanların dışında olan meseleler az vaki olur, bunları bilenler bunu da ehline sorabilirler. Ama bunları bilmeyen farkında olmaksızın harama düşer ve bilmediği için mazur da sayılmaz.

3 — MUAMELEDE ADALETLİ VE İNSAFLI OLMAK

Bil ki, bu anlatılanlar, yapılan muamelelerin şeriatın zahirine göre sıhhatli olmasının şartlarıdır. Fakat çok muameleler var ki, zahire göre onun sıhhatine fetva verilir. Fakat onu yapan Allah'ın lanetinde olur. Onlar, müslümanlara zarar ve zahmet veren muamelelerdir. Bu da iki kısımdır: Biri umumî, diğeri de hususîdir. Müslümanlara zahmeti umumî olan şey de iki kısımdır:
Birincisi ihtikârdır: Şeriatta; «İhtikâr yapan melundur» denilmektedir. İhtikâra; yiyecek maddelerini biriktirip pahalılaşması için saklayandır. Peygamberimiz buyurdu ki: «Yiyecek maddelerini, pahalılaşması için kırk gün saklayan, hepsini sadaka verse, bunun günahından kurtulmaz.» Ve yine buyurur ki: «Allah, yiyecek maddelerini saklayandan beridir ve o da Allah'tan beridir.» Ve yine buyurur ki: «Yiyecek maddelerini satın alıp bir şehre götürüp günlük narh ile satan kimse, onu sadaka vermiş gibi sevab bulur.» Bir rivayette de: «Bir köle âzadetmiş olur.» Hz. Ali buyurur ki: «Yiyecek maddelerini kırk gün saklayanın kalbi kararır.» Kendisine bir ihtikârcmın biriktirdiği yiyecek maddelerinden haber verdiler: «O yiyecek maddelerini ya-km.» buyurdu.
Seleften birisi, vekiline bir miktar yiyecek maddelerini verip Va-sıt şehrinden Basra'ya gönderdi. Vekili oraya vardığında piyasayı uygun bulmadı. Onun için biraz bekledi ve ondan sonra sattı. Daha

sonra durumu mal sahibine bildirdi. Mal sahibi gönderdiği cevabta: «Dinimizin selâmeti için az kâra kanaat ederdik. Fazla kâra karşılık dinimizi vermek yakışmaz. Büyük bir hata işledin. Buna keffaret ola-
"S*:-

rak elindeki paranın tamamım sadaka ver. Bununla da bu hatanın cezasından kurtulamayacağız.» dedi.
İhtikârın haram olmasının hikmeti, bunun insanların zararına olduğu içindir. Zira insanları ayakta tutan yiyecek maddeleridir. Birine satar ve o da onu saklarsa, diğerleri alamazlar. Bu, suyu saklayıp insanlar susayınca yüksek fiyatla satmak gibidir. Yiyecek maddelerini bu niyetle satın alırsa büyük günah işlenmiş olur. Ama köylünün yanındaki yiyecek maddeleri kendisine aittir, istediği zaman satar, acele satması lâzım değildir. Ancak geciktirmeden satması iyi olur. Eğer fiyat artacak diye düşünürse, iyi değildir. İhtikâr, ilâç ve yiyecek maddesi olmayan şeylerde ve herkese lâzım olmayan şeylerde haram değildir. Gıda maddelerinde ihtikâr haramdır. Et, yağ ve buna benzer şeylerde de haram değildir. Ancak mekruhtur. Zira bunlar yiyecek maddesi gibi değildir. Yiyecek maddelerinin saklanmasının haram olması da ancak az olduğu ve stkmtı çekildiği zamanlarda olur. Her zaman kolaylıkla bulunan maddeleri saklamak haram değildir. Çünkü zararı yoktur. Bazıları her zaman haramdır demişlerdir. Sahih olan mekruh olmasıdır. Zira bunda da insanları bekletmek vardır. İnsanların sıkıntısını beklemek çirkin ve mekruhtur.
Selef (eskiler) iki çeşit ticareti çirkin görmüşlerdir: Biri, yiyecek maddelerini satmak, diğeri de kefen satmaktır. Zira bunlarda insanların sıkıntı çekmelerini ve ölmelerini beklemek vardır. Biri de kuyumculuk ve kasaplıktır. Zira kuyumcu dünya süslerini işlemekle meşguldür. Kasaplıkta da kalb katılaşır.
İkinci çeşit: Alış - veriş sırasında piyasaya sahte para sürmektir. Alan kimse sahte (kalp) olduğunu bilmezse, ona zulüm etmiş olur. Eğer bilirse, onun da başkasına verip ona zulüm etmesi muhtemeldir. Böylece nice zamanla elden ele dolaşır ve onu ilk harcayanın günahı artmış olur. Bunun içindir ki, büyüklerden biri buyurur ki: «Bir dirhem sahte akça piyasaya sürmek, yüz dirhem hırsızlık yapmaktan daha fenadır. Zira hırsızlığın günahı aynı anda nihayet bulur. Sahte paranın günahı ise öldükten sonra da devam eder ve bedbaht olur ki kendisi öldüğü hâlde günahı kesilmez ve kendisinden sonra nice yüzyıllar devam eder ve kabirde azabını çeker. Zira ilkin onun elinden harcanmıştır, o sebeb olmuştur.» O hâlde altın ve akçe ile ilgili hükümleri öğrenmek gerekir.
KALP PARADA BEŞ ŞEYİN BİLİNMESİ GEREKİR
1 — Eline geçen kalp parayı kuyuya atmalıdır. Birisine kalp olduğunu bildirip vermesi caiz değildir. Zira onun da başkasının parasına karıştırması muhtemeldir.
2 — Paranın iyisini kötüsünden ayırd etmek için esnaf ve pazarcıların paranın hususiyetlerini bilmeleri gerekir. Bu,

iyisini almaları için değil, yanlışlıkla kötüsünü vermemek içindir. Para huşu-

m

siyetlerini bilmezse, yanlışlıkla elinden kötü akçe çıkarsa asî olur. Zira herkes yaptığı işi bilmesi farzdır.

3 — Kalp parayı kabul ederse, Peygamberimizin şu hadisi için kabul etmelidir. «Allah vermesi ve alması kolay olana rahmet eylesin» (Buharı, Cabirden).

Fakat kuyuya atmak niyetiyle almalıdır. Eğer harcamak niyetiyle alırsa caiz olmaz. Kalp olduğunu bildirerek harcaması da böyledir.

4 — Kalp, içinde altın ve gümüş olmayan paraya denir. İçinde az miktarda altın ve gümüş bulunan parayı kuyuya atmak farz değildir. Belki harcadığı zaman iki şey yapmak mecburiyetindedir: Birincisi, noksan olduğunu bildirmeli, gizlenmemelidir. İkincisi, başkasına verirken örtbas etmeyen güvenilir bir şahsa vermelidir. Eğer aybını bildirmeden harcayacak birine verirse, şarap yapana üzüm satmak ve yol kesiciye sûâh satmak gibi olur. Ticaret hayatında ernin olmak gayet zor olduğu için selef buyurmuşlar ki: «Güvenilir tüccar abidden (devamlı ibâdetle meşgul) daha üstündür.»

İkinci kısım: Muamele yapılan kimseye mahsus olan ve başkasına geçmeyen zulümdür. Zira bir zarar doğuran her türlü muamele zulümdür, haramdır. Hülâsa kendi nefsine reva görmediği bir şeyi, hiçbir müslümana reva görmemelidir.

Zira kendi nefsine reva görmediğini bir müslümana reva görenin imanı tam değildir. Bu özel zulüm de dört şeyle açıklanır:

Birinci vecibe: Malını olduğundan fazla övmemelidir. Zira böyle yapmak yalan, gerçeği gizlemek ve zulüm olur. Hattâ eğer alan kimse işin erbabı olup biliyorsa, olduğu kadar bile övmemelidir. Zira sözü beyhude ve faydasız kalır. «Her ne konuşursa, yanında Bakib ve Atid adlı melekler bulunur» ne konuşursa, ondan sorulacaktır. Boşuna yapılan konuşmalar için mazur sayılmayacaktır.

Yemin etmek ise, eğer yalan yere ediyorsa, büyük günahlardan birini işlemiş olur. Yerinde yemin ediyorsa, .önemsiz bir şey için Allah'ın ismini anmakla ona saygısızlık etmiş olur. Hadiste: «Vallahi öyle değildir ve vallahi böyledir, deyip yemin eden tüccarlara ve bugün git yarın gel deyip sözünde durmayan sanat sahihlerine yazıklar olsun.» Duyuruldu. Ve yine hadiste: «Kendi malını yeminle beğendiren kimseye, kıyamet gününde Allah bakmayacaktır.» Yûnus bin-Ubeyd'den anlatılır ki: «Keten satardı. Bir gün müşteriye keten vermek için sepeti açtı. Talebesi "Ya Rabbi bize cennet elbiselerini ihsan eyle" dedi. Yûnus bunu duyunca keteni satmaktan vaz geçti. "Niçin satmadın" diye sorulunca "talebenin bu sözü malı övmeye gelir. Onun için satmadım" dedi.»

İkinci vecibe: Satarken malın aybmı, kusurunu müşteriden gizlememeli, ne ayıblar varsa açıklamalıdır. Eğer gizlerse, gerçeği gizlediği için, emri dinlemediği için zâlim ve asî olmuş olur. Malın iyi tarafını gösteren zâlim, asî ve gerçeği

gizleyenlerden olur. Bir gün Peygamberimiz birini buğday satarken görüp mübarek elini buğdayın
Sââ»
1
213
KİMYÂ-YI SAADET
içine soktu... İçini ıslak buldu. «Bu nedir?» dedi. O kinişe «Yağmurdur» dedi. Peygamberimiz: «Niçin ıslanan kısmını üste koymadın? Bi-ai aldatan bizden değildir.» buyurdu. Bir gün bir adam üçyüz gümüş dirheme ayağında kusur bulunan bir deve satm aldı. Sahabeden Vasile bin Aksa' o mecliste hazırdı. Baktı ki, o adam aybını öğrenmeden alıp gidiyor. Ona aybını söyleyince, o adam caydı ve satıcıdan yüz dirhemin iadesini istedi. Satıcı: «Ey Vasil! Niçin satışımızı bozdun?» dedi. Vasil: Peygamberimizden duydum: «Bir kimsenin malını satarken aybını gizlemesi helâl değildir. Ve yine orada bulunanların da aybı söylememeleri helâl değildir.» Vasil yine buyurdu ki: «Peygamberimiz, müslümanlara nasihat ve şefkat yapmaktan geri kalmamamızı buyurdu. Bu hususta aybı gizlemek iyilik olmazdı.»
BİL Kİ BÖYLE TİCARET YAPMAK GAYET ZORDUR ANCAK İKİ ŞEYLE KOLAY OLUR
Biri şudur: Kusurlu malı satın almamalı, satın aldığı takdirde müşteriye söylemeyi niyet etmelidir. Eğer kendisinden gerçeği gizleyip aldatmışlarsa, bunu kalbine atıp kendi düştüğü zarara başkasını düşürmemelidir. Kendisi bu aldatana lanet ederken başkasının da kendisine lanet etmesini reva görmemelidir. Hülâsa hile ve aldatma ile rızık artmaz. Hattâ malın bereketi kaçar, işi rastgelmez. Dolandırıcılık ve yankesicilikle azar azar biriktirilen mal, ansızın gelen bir felâketle hepsi birden gider, geride zimmetindeki zulümden başka bir şey kalmaz. Ve şu kimseye döner ki, ineğin sütüne su katardı. Bir gün gelen bir sel hem ineği, hem de sahibini götürdü.
Peygamberimiz buyurur ki: «Ticarette hiyanet olursa, mutlaka bereket kalkar.» Bereketin mânâsı; bir kimsenin malı az iken rahat yaşaması, ondan çok kimselerin fayda ve rahatlık görmeleri ve çok hayır meydana gelmesidir. Bazı kimseler var ki, çok servet sahibi iken o servet hem dünyada, hem de âhirette helakine sebeb olur, hic ondan fayda ve rahatlık bulmaz. O hâlde akıllı olan fazla mal değil, bereket ister. Bereket güven ve doğrulukla olur. Hattâ mal çokluğu da güvenle olur. Zira hiyanet yapmakla bilinen kimseden herkes kaçınmağa başlar.
Diğeri de şudur: Ömrünün yüz yıldan çok olmadığmı bilen, âhi-retin de sonsuzluğuna inanan kimse, birkaç akçe fazlası için ve birkaç günlük ömür için ebedî hayatının ziyan olmasını nasıl reva görür?.. O halde ticaret ehline hiyanet ve aldatmanın tatlı görünmemesi için kalblerinde bu gerçeği düşünmelidirler.
Peygamberimiz buyurur ki: «İnsanlar âhireti dünyadan üstün tuttukları müddetçe, Allah'ın gazabından "Lâilâhe illallah" kelimesinin himayesindedirler. Dünyayı âhiretten üstün tuttukları zaman, bu kelimeyi söylediklerinde Allah, onları reddedip "yalan söylüyorsunuz, sözünüzde sadık değilsiniz" der.» (Ebu Yala,

Beyhakî, Şuâbda). Ve bil ki, alışverişte gerçeği gizlememek farz olduğu gibi, sanat ve meslek-
v* ¥
l#rt

%?fs
3. Asıl: KAZANÇ VE TİCARETİN EDEBLERİ
219
lerde de gerçeği gizlememek farzdır. Sahte ve aldatmah işler haramdır. Ancak gizlemeden olabilir. Ahmed bin Hanbel'e gizli yamadan yani görülmeyecek yamadan sordular. «Caiz değildir, ancak satmak için değil de giymek için caizdir. Aldatmak için yamayan kimse asi olur, ücreti de haram olur.» buyurdu.
Üçüncü vecibe: Miktarda ve tartıda asla hile yapmayıp doğru tartmalıdır. Allah buyurur ki: «Verirken az, alırken çok tartanların ray haline.» (Mutaffifîn sûresi, âyet: 1-3). Selefin âdeti şu idi: Bir şey alırken biraz eksik alırlardı ve bir şey verirken de biraz fazla verirlerdi ki: «Bu fazlalık bizimle cehennem arasında perdedir.» Yani muameleyi doğru yapmamaktan korkuyorlardı ve: «Biraz fazlalık için tubayı, veyle yani cenneti, azaba değişenler aptaldır.» derlerdi.
Peygamberimiz, ne zaman bir şey satın alsa, satıcıya «ağır tart» derdi.
Fudeyle bin Iyad, bir gün oğlunun, birine altın vermek için tartarken altının nakışları arasında kalan kiri silmeye çalıştığını gördü: Oğluna: «Oğlum, bu yaptığın iş, bir haçtan ve iki umreden üstündür» buyurdu.
Eskiler demişler ki: «İM terazi kullanan, biriyle verip birisiyle almayı âdet edinen bütün fasıklardan aşağıdır.» Kumaşı alırken gevşek ölçen, satarken gere gere ölçen manifaturacı da buna dahildir. Eti kemiğiyle satmak âdet değil iken, böyle yapan kasap da aynı hükme dâhildir. Bunların hepsi haramdır. Belki bütün işlerde insaflı olmak herkese farzdır. Söylediği sözün mislini duymak istemeyen kimse vermek ile almak arasını ayırdeder. Bu işten, kendini hiçbir hususta müslüman kardeşlerinden ileri tutmamakla kurtuluş bulur. Bu da gayet zordur. Bunun için Allah buyurur ki: «Hepinizin yolu ordan (cehennemden) geçer.» (Meryem sûresi, âyet: 71). Ancak takva yoluna yakın olanlar çabuk kurtulur.
Dördüncü vecibe: Malın satış fiyatında asla yalan ve hile yapıp gerçeği gizlememelidir. Peygamber kervanı karşılayıp şehrin piyasasını gizleyip ucuz fiyatla almayı yasaklamıştır. Böyle yapılırsa, mal sahibine satışı bozması caizdir.
Ve yine Peygamberimiz, açık arttırmalarda, başkalarının doğru sanıp fazla fiyat ile almaları için, alıcı olmayanların fazla fiyatla alıcı görünmelerini yasaklamıştır. Böyle yapılır da malın gerçek fiyatını öğrenir ve aldatıldığını bilen kimse satış akdini feshedebilir. Zamanımızda bu âdettir. Pazarlarda açık arttırma ile mal satılırken alıcı olmayan kimseler arttırıyorlar. Bu arttırma haramdır. Ve yine malın fiyatını bilmeyen saf bir adama fazla fiyatla mal satmak, yahut ucuz fiyatla ondan mal almak caiz

değildir. Her ne kadar bu alış - verişin sıhhatine fetva verilse dahi böyledir. Çünkü burda işin hakikati gizlenmiştir. Bunu yapan da şüphesiz günahkâr olur.
Tüccarlardan biri Basra'da idi. Onun hizmetçisi Sûs (Süşter) rinden ona mektup gönderdi ki, bu yıl şekere afet geldi, şeker kıtlığı

olma ihtimali vardır. Halk bunu öğrenmeden şeker al, stok yap. Bu nun üzerine o adam çok şeker aldı ve zamanında satıp otuz bin akçe kazandı. Sonra düşündü ve kendi vicdanına müracaat ederek dedi 3vl, müslümanlara, şekerin durumunu gizlemekle niçin gadr ettiniz. Bu müslümana yakışacak iş değildir. Sonra o otuz bin akçeyi alıp şeker aldığı kimsenin yanına vararak dedi ki: «Ey falan! Bu otuz bin akçe senin malındır, sana getirdim.», O kimse «niçin» dedi. O da olup bitenleri anlattı. O kimse; «Benim ise de, sana helâl ettim» dedi. Evine döndü. Gece yatarken aklına şu geldi: «Belki o adam utancından helâl ettim dedi. Ve ona gadr etmiş oldum.»
Ertesi gün seher vaktinde otuz bin akçe götürüp o adama: «Mutlaka kabul edeceksin diye» ısrar etti. O da aldı, kabul etti. Satıcı alıcıya malın durumunu olduğu gibi bildirmeli, hile ve beğendirmekten kaçınmalıdır.
Eğer malda bazı kusurlar meydana gelmişse, onları alıcıya bildirmelidir. Eğer satıcı dostu ve akrabası olduğu için ona hürmet ederek pahalı almış ise, onu alıcıya bildirmelidir. Eğer önce ucuz fiyatla alıp sonra fiyatı değişip fazlalaşmışsa, alıcıya bildirmelidir. Bu konunun tafsilâtı uzundur. Bu hususta pazarcılar ve esnaflar çok hiya-net yaparlar ve farkında bile olmazlar. Başkasının kendisine yapmalarını hoş görmediği bir şeyi yapmamalıdır. O hâlde bunu kendine ölçü yapmalıdır. Zira alıcıların çoğu, satıcının sözüne itimat ederler ve satıcının malı ucuz aldığını ve kendisi de alırken tam gayret gösterip değer fiyatıyla aldığını sanır. Bunun arkasında alıcının bilmediği ve bildiği takdirde almama ihtimali olan şeyler gadr ve hiyanet olur.
4 — İNSAF ÖTESİNDEKİ İHSAN VE İYİLİK
Bil ki, Allah ihsana emredip buyurur ki: «Şübhesiz Allah adalet ve ihsanı emrediyor.» (Nahl sûresi, âyet: 90). Bundan önceki kısım, adalet bahsi idi. Zulümden kaçınmak için adalet .anlatıldı. Bu kısım ihsan bahsindedir. Allah buyurur: «Şübhesiz ihsan edenlere Allah'ın rahmeti yakındır.» (A'raf sûresi, âyet: 56). Yalnız adaletle yetinenler, din yolunda ancak sermayelerini korumuş olurlar. Kâr ise ihsandadır. İnsancılar âhiret ticaretinin kârını hiçbir muamelede ihmal etmeyenlerdir. İhsan, iyilik yapmağa denir. Seninle muamele yapan birisinin, kendi üzerine farz olmadığı halde iyilik yapmasıdır. İhsan dereceleri altıdır.
1 — Alıcıdan ihtiyaç olduğu için razı olsa fcile, fazla kâr almamalıdır. Sırrı Sekâtı ticaret ederdi. On akçeden yarım akçeden fazla kâr almazdı. Bir defa altmış altınlık badem aldı. Badem kıymetlenince, fiyatı yükseldi. Bir dellâl bu bademi isteyince, altmış üç altına sat dedi. Dellâl: «Şimdi fiyatı doksan altındır» dedi. Sırrî: «Ben on paradan yarımdan fazla kâr almamayı kalbimde

karar verdim, bu ahdimi bozmayı caiz görmem.» dedi. Dellâl da; «Ben de senin malını noksan fiyatla satmayı caiz görmem.» dedi. Ne .dellâl sattı, ne de Sırrî fazlaya razı oldu. ,

3. Asıl: KAZANÇ VE TİCARETİN EDEBLERİ

221

Muhammed bin El-Münkedir büyük şeyhlerden idi ve dükkânı vardı; kaftan satardı. Bazısının fiyatı beş, bazısının fiyatı da on altındı. Onun bir çırağı vardı. Bir bedeviye on altına bir kaftan sattı. Muhammed bin El Münkedir, dükkâna dönüp köylünün bu fiyatla kaftan aldığını öğrenince bütün gün köylüyü aramakla meşgul oldu. Onu bulunca, «Ey köylü arab! Senin o aldığın kaftanın değeri beş al-tmdır, fazla değildir. Beş altını geri al.» dedi. Bedevi arab: «Ben razı oldum,» dedi. Muhammed: «Kendim için reva görmediğim bir şeyi, hiçbir müslümana reva görmem. Ya satışı boz, ya da beş altını geri al, yahutdâ on altınlık kaftanlardan birini al.» dedi. Köylü arab beş altını geri aldı. O arada birisine sorup bu kimdir? dedi. Muhammed bin El-Münkedir'dir, dediler. Köylü: «Sübhanellah! Bu öyle bir kimsedir ki, çölde yağmur yağmadığı zaman yağmur duasına çıktığımızda onun adını andığımız zaman Allah'ın izniyle yağmur yağar.» dedi. Selef (eski büyükler) az kâr ile çok sürüm yapmayı âdet edinmişlerdi.

Hz. Ali Küfe çarşısında dolaşıp derdi ki: «Ey müslümanlar! Az kârı reddetmeyin, çok kârdan mahrum olursunuz.» Abdurrahman bin Avfe, «O büyük servetinin sebebi nedir?» diye sordular. Buyurdu ki: «Az kârı reddetmedim. Benden birşey isteyeni menetmedim, sermayesine sattım. Bir gün bin deve sattım. Diz bağlarından başka bir şey kazanmadım. Bu diz bağlarının her birinin değeri bir akçe idi. Her devenin bir günlük yemi olan birer akçe masrafından da kurtuldum. Böylece iki bin akçe kazandım.»

ı 2 — Fakirlerin malını fazlaya alıp onların gönlünü şadetmelidir. Meselâ ihtiyar kadmlarm ipliğini, çocukların sattığı meyvaları, pazar yerins sonra gelen fakirlerin malmı fazla fiyat ile almalıdır. Çünkü bu müsamaha sadaka vermekten daha faziletlidir. Ticaretinde böyle yapan Peygamberin duasına mazhar olur. Çünkü Peygamber, «Alış - verişte kolaylık gösterenlere Allah merhamet eylesin.» diye dua buyurmuştur.

> Ama zenginlerden malı pahalı almak, ne sevab, ne de iyiliktir. Belki malı zayi etmek olur. Zenginlerden pazarlık edip ucuz almak daha iyidir. Hz. Hasan ve Hüseyin ne alsalar pazarlık edip ucuz almaya uğraşırlardı. Birisi: «Günde binlerce dirhem sadaka verirsiniz. Bu kadar şey için, niçin uğraşıyorsunuz?» dedi. Dediler ki: «Verdiklerimizi Allah için veririz. Allah için verilen ne kadar çok da olsa azdır. Ama alış - verişte aldanmayı kabul etmek akıl noksanlığı ve mal noksanlığıdır.»

3 — Müşteriye mühlet vermektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Alış - verişte kolaylık gösterenlere Allah merhamet' eylesin.» Ve buyurdu: «Alış - verişte kolaylık gösterenlerin bütün işlerinde Allah kolaylık gösterir.» Fakirlere mühlet vermek kadar büyük iyilik olmaz. Fakir borcunu veremiyorsa, ona mühlet vermek farzdır; olur ki, bu hâlde mühlet vermek adalet olur. Eğer vermeğe

gücü yetiyor; fakat sermayeden bir şey zararına satmak icabediyorsa, yahut muhtaç ol-

madiği bir şeyi satmak icabediyorsa, bu takdirde mühlet vermek ihsan etmek olur, en büyük sadaka olur.
Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet gününde din hususunda kendine zulüm etmiş birini getirirler. Defterlerinde hiç iyilik bulunmaz. Ona "Hiç hayır işlemedin mi?1' diye soracaklar o da "Asla hayır işlemedim. Ancak kendi hizmetçime tenbih ederdim ki, bana borcu olup da fakir olanlara mühlet verin, müsamaha yapın" Allah: "Bugün de sen fakir, muhtaç ve çaresizsin. Biz de sana müsamaha edeceğiz" buyuracak ve o kimseye mağfiret edecektir.» (Müslim)
Hadiste: «Bir kimsenin bir kimse zimmetinde belli bir müddeti olan bir borcu olur da her gün ona mühlet verirse, o günde malın tamamını sadaka vermiş gibi sevab alır.» (İbni Mace). Seleften (eski büyüklerden) bazıları her gün sattıkları maldan sadaka vermek sevabını almak için, borçlarının ödenmesini arzu etmezlerdi. Peygamberimiz buyurur ki: «Cennet kapısı üzerinde şunu yazıl* gördüm: Sadakanın her dirhemi on dirhem, borcun her dirhemi onsekiz dirhem he-sabedilir. Bunun sebebi, borç ancak ihtiyaç vaktinde alınır. Sadaka ise muhtaç olmayana da düşebilir.»
4 — Borcu ödemekte ihsan, istemeye ihtiyaç bırakmadan ödemede acele etmek ve paranın iyisiyle ödeyip kendi eliyle ödemek ve mal sahibinden kimse gelmeden evine göndermektir. Hadîste: «Bir kimse borç ettiği zaman, güzel bir şekilde ödemeyi niyet ederse Allah ona yardım için birçok melekleri görevlendirir. Onu belâdan korurlar ve borçtan kurtulması için dua ederler.» (Ahmed, Aişe'den). Ama ödeye-bildiği hâlde mal sahibinin izni olmadan bir saat geciktirirse asî ve zâlim olur.
Namaz kılarken de, oruç tutarken de, uyurken de yâni bütün hâl lerde Allanın laneti altında bulunur. Bu öyle bir günah olur ki, uykuya daldığı zaman bile kendisinden ayrılmaz. Zenginliğin şartı paraya sahip olmasıdır. Eğer birşey satabildiği hâlde satmazsa, yine asi olur. Eğer geçmez akça ile öderse, ya da mal sahibinin isteksiz olacağı şeylerle öderse asi olur ve mal sahibi razı oluncaya kadar onun günahından kurtulmaz. Bunları halk basit bilir, fakat haddi zatında büyük günahlardır.
5 — Birisiyle alış - veriş ettikten sonra pişman olduğunu görürse, onunla ikâle etmek, yâni satışı geri çevirmektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Yapılan satıştan pişmanlık duyduğunu anlayıp satışı ikale edenin, günahlarını Allah imha eder,» îkale farz değil ise ,de çok sevaptır.
6 — Fakire az bir şey de olsa veresiye vermek ve verebilinceve kadar geciktirmek niyetiyle vermelidir. Ölürlerse, helâl etmelidir. Selefte (eskide) bazı kimselerin iki defteri vardır. Birincisinde meçhul isimler yazılıydı ki, bunlar fakirlerin ismi idi. Bunu, öldüğü takdirde onlardan kimse miras istemesin diye gizli tutardı. Bu grubu havastan saymazlardı. Havaslar, fakirler için defter tutmazlardı. Verirlerse alırlardı. Getirmezse ümitlerini keserlerdi. Din ehlinin ticareti böyle

idi. Din erbabının derdleri dünyevî muamelelerinde belli olur. Dinini koruyup bir dirhem için şübheye adım atmayan kimse ehlüllahtan olur. Doğrusunu Allah bilir.

5 — DÜNYA MUAMELELERİNDE DİNÎ &ORUMAK

Bil ki. dünya ticaretinin ahiret ticaretinden alıkoyduğu kimse bedbahttır. Zira düşün, bir altın kabı, toprak kaba (çömleğe) değişenin durumu ne olur?.. Dünya toprak kabı gibidir, hem çirkin, hem de çabuk kırılır. Ahiret ise, altın kab gibidir. Hem güzel, hem de ebedî ve bakidir. Dünya ticareti, ahirete azık olamaz. Cehennemin çukurlarını fazla dolaşmamak için uğraşmalıdır. İnsanlara gerekli olan sermaye din ve ahirettir.

Öyle ise, kendine acımayıp ondan gafil kalmak ve kendini tamamiyle ticaret ve ziraat işlerine vermek doğru değildir. Din hususunda kendine acımak şu yedi ihtiyatı gözetmekle olur.

Birinci ihtiyat: Her gün kalbinde iyi niyetleri ve hayırlı azimleri tazelemelidir. İnsanlara muhtaç olmamak, onlardan umut edip bir şey beklememek için kendinin ve çoluk çocuğunun rızkını helâlden kazanmaya, ahiret yolunda çalışıp meşgul olmak imkânını bulmak için azık ve boş zaman teminine niyet etmelidir. Ve yine iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya; bir günah ile karşılaştığı takdirde rıza göstermeyip menetmeğe; o gün insanlardan şefkat, nasihat ve güveni esirgememeye niyet etmelidir.

Bu anlatılanlar, ahiret amelleridir, peşin kâr olur. Eğer bundan başka eline dünyevî bir şey girerse, o fazladan bir kâr olur.

İkinci ihtiyat: Bilmelidir ki, insanlardan en az bin kişi onun için çalışmadan, bir gün bile yaşayamaz. Meselâ fırıncı, çiftçi, kilimci, demirci, dokumacı ve diğer sanat erbabı gibi. Bunların hepsi onun işiyle meşguldurlar. Zira bunların hepsine ihtiyacı vardır. Öyle ise, onlar onun işleriyle meşgul iken, hiç kimsenin-kendisinden fayda görmemesi doğru olmaz. Dünya insanları hepsi yolculuktadır; yolculara yaraşan birbirlerine arkadaş, yardımcı olmaları ve birbirlerine acımalarıdır. Öyle ise, kendisi de sabahleyin erken bir iş yolunda olmalı, ve ben müslümanlardan fayda görüp onlardan razı olduğum gibi, onlar da benden fayda görsün benden razı olsunlar, diye niyetlenip bir işle meşgul olmalıdır. Çünkü bütün sanatlar farz-ı kifayedir, kendisi de bu farzlardan birini yapmağa niyetlenmelidir. Bu niyetin doğru olmasının alâmeti; insanların muhtaç olduğu ve yokluğundan sıkıntı çektiği bir sanatla uğraşmasıdır. Meselâ: Kuyumculuk, nakışçılık ve kalaycılık gibi sanatlar, dünyanın süsüdür. Bunlar zarurî ihtiyaç olmadığı için yapılmamaları daha iyidir. Gerçi bunlar mubahtır. Ama erkekler için altın sırmalı elbise dikmek, kullanacakları altın eşya yapmak, haramdır. Selefin sevmediği meslekler, gıda maddeleri satmak, kefen satmak, kasap ve sarraf olmak —zira bunda (sarraflıkta) faiz inceliklerinden korunmak hayli güçtür— ve kan almaktır. Zira

iyileşmek umudu ile çok kere başkasını yaralar, halbuki bazen faydası da olmaz ve temizlikçilik ve tabakcılıktır (debağlıktır). Zira, bunlarda elbiseleri temiz tutmak zordur. Ayrıca bunlarda aşağılık alâmeti vardır. Ve çobanlık ve dellâllıktır. Zira dellallıkta fazla konuşmaktan kaçınmak zordur.
Hadîste: «Ticaretin hayırlısı, manifaturacılık; sanatların hayırlısı da terziliktir,» (Firdevs sahibi; Hz. Ali'den) buyurulmaktadır. Ve yine hadîste: «Eğer cennette ticaret olsaydı bezzazlık olurdu ve eğet cehennemde de ticaret olsaydı sarraflık olurdu,» (Ebu Mansur Dey-lemî) buyurulmaktadır. Dört mesleği de aşağı görmüşler: Kilimcilik, pamukçuluk, iplikçilik ve muallimlik. Çünkü bu meslek sahihlerinin işi, kadni ve çocuklarladır. Aklı az kimselerle uğraşanın da aklı az olur. •
Üçüncü ihtiyat: Dünya pazarı onu ahiret pazarından alıkoyamamalıdır. Ahiret pazarı camilerdir. Zira Allah buyurur ki: «Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden ahkoymasm», yoksa ziyan edersiniz.
Halife Hz. Ömer pazarda, çarşıda: «Ey tüccarlar! Gününüzün başını ahiret için geri kalanı da dünya için harcayın» derdi. Selefin âdeti, sabah ve akşam vakitlerinde ahiret için çalışmak idi. Ya camilerde zikir ve virdlerle meşgul olurlardı, ya da ilim meclisinde toplanırlardı. Sabah çorbası ve kelle yemeğini çocuklar ve zimmîler (islâm uyruklu başka din mensupları) satarlardı. Çünkü o vakitte erkekler camilerde bulunuyorlardı. Hadîste: «Melekler kulun amel defteVini göğe çıkardıkları zaman (bakarlar); günün başında ve sonunda hayır amel işlemiş ise, aralarındakini onun yüzüsuyuna bağışlarlar,» buyurulmaktadır. Ve yine hadîste buyurulur ki: «Sabah ve akşam melekleri, sabah ve akşam bir araya gelirler, Allah onlara hitap ederek buyurur ki: "Ey meleklerim kullarımı ne halde bıraktınız" melekler der ki: "Namaz ile meşgul oldukları halde bıraktık", Allah: "Siz şahid olun onları bağışladım"» buyurur. Selef günün ortasında ezan sesini duyunca hiç beklemeden hangi işte iseler, bırakıp camiye gelirlerdi. Allah'ın, «Hiçbir ticaret ve satış onları Allah'ın zikrinden alıkoymaz» kelâmının tefsirinde: «Yâni onlar Öyle bir kavimdir ki, demircileri ezanı duyunca, kaldırdığı çekici örse vurmadan, terzileri soktuğu iğneyi geri çekmeden namaza giderler,» denilmiştir.
Dördüncü ihtiyat: Çarşıda, pazarda Allanın zikrinden gafil olmamalıdır. Mümkün oldukça kalbini ve dilini ondan uzak tutmamalıdır. Zira kalb ve dilin Allanın zikrinden uzak kalmasıyla, bütün dünya ile karşılanmayacak faydalar elden gider. Gafiller arasında yapılan zikrin sevabı daha fazladır. Peygamber buyurur: «Gafiller arasında Allah'ı zikreden kimse, kuru ağaçlar arasında canlı gibi ve namertler arasında bulunan kahraman gaziler gibidir.» Ve yine buyurur ki: «Çarşıya, pazara gelince bu duayı okuyanın amel defterine Allah iki milyon sevab yazdırır: "Bir olan Allah'dan başka mâbud yoktur. Onun ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd onundur. Diriltir,

<,0

öldürtür. Diridir, ölümsüzdür. Hayır onun elindedir. O, her şeye kadirdir."» Cüneyd-i Bağdadî buyurur: «Pazarda çok kimse vardır ki, sofiler halkasında oturanlardan daha kıymetlidir. Ve bazı kimse bilirim ki, günlük virdi üçyüz rek'at namaz ve altmış bin teşbihtir.» Derler ki, Cüneyd, bu kelâmdan kendini kasdetmişti. Hülâsa pazara, kalb rahatlığiyle ibâdet yapmak için rızkını kazanmaya gidenler. Cüneyd-i Bağdadî'nin dediği gibi olur; esas gayeyi terketmiş olmaz. Pazara gitmekten maksadı dünyalık kazanmak olan kimse bu sevaba nail olmaz. Hattâ dünyalık taleb eden kimse camide namaz kılsa da kalbi, fikri ve düşüncesi dükkân hesabında olur.

Beşinci ihtiyat: Pazara düşkün olmamalıdır. Şöyle ki, herkesten önce pazara gidip herkesten sonra dönmemelidir. Uzak seferlere, tehlikeli yollara ve deniz yolculuğuna gitmemelidir. Çünkü bunlar çok dünya ihtirasından ileri gelir.

Muaz bin Cebel diyor ki: «İblisin Zelenbur adında bir oğlu vardır. Pazarlarda İblisin vekili odur. İblis onu pazara gönderip ona "yürü, git pazarcıların kalbine yalan, yemin, hile ve hıyanet at, herkesten önce pazara gidip ve herkesten sonra dönen kimseye yoldaş ol"» der. Hadîste: «Dünyanın en kötü yerleri pazarlardır. Pazarcıların en kötüsü de evvel gidip sonra dönenlerdir» o halde ilim meclisinden, sabah virdinden ve kuşluk namazından çıkılmadan pazara girır emelidir. O güne yetecek miktar kazanınca da dönüp camiye gitmeli ve ahi-ret hayatına gerekli olanları kazanmalıdır. Çünkü ahiret hayatı çok uzundur, ona ihtiyaç fazladır ve onun azığından insanlar çok yoksundur.

Ebû Hanifenin hocası olan Hammad bin Seleme baş örtüsü satardı. İki habbe kazanınca sepeti bağlayıp ibadete dönerdi.

İbrahim-i Havas (r.a.) diyor ki: «Bir gün İbrahim Edhem bana rastgeldi; nereye gidiyorsun», dedi. «Kil balçığı yapmağa gidiyorum»; dedim. Bana: «Ey İnsanoğlu! Sen arıyorsun ve aranıyorsun. Senin nasibin olan şey, mutlaka seni bulacaktır. O halde senden ayrılmayan şeyi niçin arıyorsun? Hiç, mahrum kalan haris ve rızıklanan ihtiyarları görmedin mi?» dedi. Dedim ki: «Ey İbrahim Edhem! Benim mülkiyetimde bir .bakkalın zimmetinde bulunan bir danıkundan (bir ölçü) başka hiçbir şey yoktu.» Dedi ki: «Senin müslümanlığma yazık ki, bir danıka sahip olduğun halde, yine dünya işine gidiyorsun.»

Seleften bir grup vardı ki, haftada iki günden fazla pazara gitmezdi. Diğer bir grup da her gün gider ve öğle namazı vaktinde dönerlerdi. Diğer bir grup da. ikindi namazı vaktinde dönerlerdi. Hülasa günlük nafakasını kazanan camiye giderdi.

Altıncı ihtiyat: Şüphelilerden kaçınmalıdır. Ama insan kaçınmaz da haramın etrafında dolaşırsa fasık ve asi olur. Şüphelendiği her-

şeyden Müftülerden değil, kalbinden fetva almalıdır. Eğer bunun ehli ise... Gerçi kalb ehli olmak gayet nadirdir.
Demek ki, kendi kalbinde bir şeyde kötülük görürse, onu almamalıdır. Zalimler ve onlara alakadar olan kimselerle ticaret yapmamalı, hiçbir zalime veresiye satış yapmamalıdır, ki zalimin ölümüne üzülmesin. Zenginleşince, buna sevinmemelidir. Zalimlere sattığı şeyden yardım görürlerse, onların zulmüne ortak ölür. Meselâ İslâm düşmanlarına kâğıt satarsa, kıyamet gününde onlarla müahaze edilecektir.
Velhasıl herkesle muamele etmemeli, belki muamele yapmaya yarar kimseler aramalıdır. Şöyle rivayet edilir ki, bir zamanlar pazara gidenler: «Kiminle muamele yapalım?» diye sorunca, «kiminle arzu edersen onunla yap; çünkü bütün pazarcılar ihtiyat ehlidir», derlerdi. Sonra bir zaman geldi. «Bütün pazar ehliyle yapın, yalnız filan, falan hariç» derlerdi.
Ondan sonra da bir zaman gelecek ki, «hiç kimse ile Tnuamele yapmayın »denilecektir. Bu söz bizim zamanımızdan evvel söylenmiştir. Bizim zamanımızda böyle olduğundan korkulur. Çünkü muamelelerde helâl haram arasında ayırım yapılmamakta, halk haramlara dalmaktadır. Bunun sebebi, akılları ve dinleri noksan olan danışmanlarının verdiği fetvalardır. Onlar: «Dünyanın her tarafı bir olmuştur, yani hepsi haramdır j> diyorlar. Bu söz, haddizatında büyük bir hatadır. İşin gerçeği bunun ötesindedir. Bunun izahı bundan sonra «helâl ve haram» kitabında gelecektir, inşaallah.
Yedinci ihtiyat: Muamele yaptığın kimse ile hesabını doğru yapmalısın. Gerek konuşmada, gerek duymada; gerek vermede ve gerek almada olsun... Kıyamet gününde zalim ve mazlumun yüzleştirilecek-lerini, mazlumun, zalimden hakkını alacağını düşünmelidir.
Büyüklerden biri rü'yasmda bir tüccar görüyor ve ona «Allah sana ne yaptı» diye soruyor. Tüccar diyor ki, «önüme ellibin sahife getirdiler.» ya Rabbi! Bunlar hepsi benim günahımın sahifeleri mi? dedim. Hitab geldi ki, «ey falan! Ellibin kimse ile alış-veriş yapmışsın. Herbiri onun sahifesidir.» Tüccar diyor ki: «Sabitelerde yapılan bütün muamelelerin başından sonuna kadar tafsilâtını buldum.» Velhasıl eğer aldattığı kimseden zimmetinde bir kuruş bile kalmış ise, mutlaka çekecektir ve o kuruşu ödeyip uhdesinden kurtuluncaya kadar hiçbir şeyin ona faydası olmayacaktır.
Muamelelerde salih selefin halleri ve şeriatın yolu bu anlattık-larımızdır. Bu zamanda bu sünnet kalkmıştır. Muamele ilmi unutulmuştur. Bu zamanda bir sünneti ihya eden büyük sevâblar kazanır. Peygamberimiz bir hadîste buyurur ki: «Bir zaman gelecek ki, bir kimse bu yaptığınız ihtiyatın onda birini yaparsa ona yeter.» Niçin ya Resûlellah» dediler. «Çünkü siz inananlar arasındasınız. Hayırlara inanıyorsunuz. Onun için ihtiyat yapmak size kolay gelir. Ama onlar hayırlara inanmayanlar arasındadır. Bu sebeble bu gibi ihtiyatları yapanlar gafiller arasında garib kalır», buyurdu.

Bunu anlatmaktan maksat, «btı kadar ihtiyatlar nasıl yapılır» diyerek ümitsizliğe düşülmesin. Zira bu zamanda yapılan az riayet kifayet eder. Hatta ahiretin dünyadan hayırlı olduğuna inanan, bu ihtiyatların hepsini yapabilir. Çünkü bu ihtiyatlar fakirlik meydana getirir. Bu fakirin ebedî padişah olacağına muhakkak gözüyle bakan şüphesiz bu zahmete katlanır. Çünkü insanlar dünyada biraz servet kazanmak, ya da bir mevki elde etmek için mahrumiyetler içinde uzun yolculukların zahmetini çekmeğe sabrederler. Halbuki ölüm yetişince ne mal ,ne de mevki kalır. Hepsi zayi olur. Bu iş de boşa gider. Ahiret padişahlığı için çalışan, kendi nefsine reva görmediğini başkasına da reva görmemelidir.

DÖRDÜNCÜ ASIL HELÂL, HARAM VE ŞÜBHELİ ŞEYLER

Peygamberimiz buyurur ki: «Helâl aramak, her müslümana farzdım (*) Helâlin ne olduğunu öğrenmeden onu kazanmak mümkün değildir. Peygamberimiz buyurur ki: «Helâl da belli ve açıktır. Haram da belli ve açıktır. Bunların arasında ne olduğu bilinmeyen şüpheli şeyler vardır. Bunların etrafında dolaşanın harama düşme ihtimali vardır.» Bu konu, uzun izahlara muhtaçtır. îhya kitabımızda, hiçbir kitabta olmayan bilgileri anlattık. Bu kitabta ise, avamın anlayabileceği kadar anlatacağız. Bu kadarını da dört bölümde anlatalım. (în-şaallah, Tebareke ve Teâlâ). Birinci bölüm, helâl kazanmanın sevap ve fazileti bahsindedir. İkinci bölüm, helâl ve haramdan takva ve ve-râ, dereceleri bahsindedir. Üçüncü bölüm, helâl ve haramı birbirinden ayırmanın bahsindedir. Dördüncü bölüm, Padişahların tayin ettiği vazife ve onlara muhalefet etmenin hükmü bahsindedir.

BÎRİNCt BÖLÜM HELÂLİN SEVAB VE FAZİLETİ; HARAMIN CEZASI

Bil ki, Allah buyurur: «Ey peygamberlerim! Helâl yeyiniz ve layıkıyle ibadetler yapınız.» (Mü'minûn sûresi, âyet: 51). Ve bu sebeb-ten peygamberimiz de buyurur ki: «Helâl aramak bütün müslüman-lara Farzdır» ve yine buyurur ki: «Bir kimse içine haram karıştırmadan kırk gün aralıksız helâl yerse, Allah onun kalbine nur doldurur, kalbinden hikmet pınarlarını akıtır.» Bir rivayette de: «Kalbinden dünya sevgisini keser.» (Ebu Naim, Hilyede) buyurulur. Ashabın ulularından olan Sa'd bin Ebi Vakkas peygamberimize: «Ya Resûlellah! Dua buyurun ki, sizin duanız bereketiyle bizim de duamız reddolun-masm, kabul olsun» dedi. Peygamberimiz: «Ey Sa'd! Duanın kabul

(*) Zekât bahsinde geçti. Taberanî de rivayet etti.

olması için helâl yemelisin.» (Taberanî, Avsatda) buyurdu. Ve yine buyurur: «Çok kimseler vardır ki, yediği giydiği haramdır. Halbuki el kaldırıp dua ediyor. Böyle dua nasıl kabul olur? Allah ondan ne farz, ne ne de sünnet kabul eder» ve yine: «Aldığı elbise parasının bir akçası haram olursa, o elbise üstünde kaldığı müddetçe namazı kabul olmaz» buyurur. Ve yine buyurdu ki:

«Haramdan meydana gelen etten ateş daha iyidir», yine buyurdu: «Malı nereden olursa pervasızca toplayanı, Allah da nereden olursa pervasızca cehenneme atar»; ve yine buyurdu: «Helâl kazanmak peşinde yorularak evine dönüp yatan, bağışlanmış olarak yatar. Ve Allahın hoşnutluğu ile sabahlar»; yine buyurur: «Haramdan kaçınanlara hesab sormaya utanırım», ve yine buyurur ki: «Bir akça faiz almak, din nazarında ot az defa zina yapmaktan ağırdır» ve yine buyurur ki: «Haramdan kazandığını sadaka verirse, kabul olmaz; saklarsa, cehennem yolunda ona azık olur.»
Ebû Bekir bir hizmetçinin elinden şerbet içti. Haram yoldan kazanıldığını anlayınca hemen parmağını boğazına götürdü ve istifra etti. O ka'dar zorlandı ki, öldüğünden korktular. Ve buyurdu ki: «Al-lahım! Bu şerbetten damarlarımda kalanından sana sığınırım.» Hz. Ömer de kendisine beytülmal (hazine) develerinin sütünden bir miktar verdikleri zaman böyle yapmıştı. Abdullah bin Ömer buyurur ki: «Kanbur oluncaya kadar namaz kilsan ve kıl gibi incelinceye kadar oruç tutsan, haramdan sakmmadıkça faydası olmaz.»
Süfyan-ı Sevr i buyurur ki: «Hayır etmek kasdıyla haram maldan sadaka veren kimse, pis elbiseyi idrar ile yıkayan kimse gibidir ki, elbise daha çok pislenir». Yahya bin Muaz buyurdu ki: «İtaat Allah'ın hazinesidir. Onun anahtarı duadır. O anahtarın dişleri de helâl lok-madn\ Sehl-i Tuster: «Hiç kimse dört şey olmadan hakikate ulaşamaz: Birincisi, bütün farzları sünnetleriyle eda etmek, ikincisi, şüphelilerden de kaçınmak şartıyla helâl yemek; üçüncüsü, içte ve dışta ne kadar yakışıksız sıfatlar varsa, hepsinden el çekmek; dördüncüsü, bunlara ölünceye kadar sabretmek.»
Büyükler demişler ki: «Kırk gün şüpheli yemek yiyenin kalbi kararır, paslanır.» İbni Mübarek buyurur ki: «Bir şüpheli şeyi sahibine vermek, benim yanımda onbin akça sadaka vermekten hayırlıdır.» Sehl-i Tusterî buyurur ki: «Haram yiyenin ister istemez yedi azası günah işlemiş olur. Ve helâl yiyenin de yedi azası itaat etmiş olur ve devamlı hayırlara muvaffak olur.
Velhasıl bu konuda hadis ve eserler çoktur. Selefin takva sahihleri, tam ihtiyat üzere idiler. Onlardan biri de Vüheyb bin El Verd idi. Bunun hali şöyle idi: Nerden geldiğini bilmediği hiçbir şeyi yemezdi.
Bir gün annesi ona bir bardak süt getirdi. Validesine: «Bu süt nereden ve nasıl satın alınmıştır» diye sordu. Hepsini öğrendikten sonra: «Hayvan nerede otlamıştır, o yerde müslümanlann hakkı var mıdır?» dedi. Annesi «evet» deyince, içmedi. Annesi: «Ey Vüheybi bu sütü iç! Allah sana merhamet eder» dedi. Vüheyb: «Günah sebebiyle Allahın merhametine erişmek istemem» dedi. Bişr-i Hafiye: «Ne

reden yiyorsun?» diye sordular. Çünkü Bişr'in Muazzam ihtiyatı vardı. Dedi ki: «Başkalarının yediği yerden yerim. Fakat istemeden yiyip de ağlayanla,-pervasızca yiyip de gülen arasında fark vardır» ve dedi ki: «Netice, el kısa, lokma küçük olmalıdır.»

İKİNCİ BÖLÜM HELÂL VE HARAMIN DERECELERİ

Helâlin çeşitli dereceleri vardır, hepsi bir değildir. Çünkü bazıları, bazılarından daha temizdir. Bunun gibi hara-miar da bazıları bazılarından daha ağır ve daha pistir. Tıpkı bir hastaya hararetli şeyler zararlı olunca, harareti fazla olanın zararı fazla olur. Hararetin dereceleri çeşitlidir. Çünkü bal ile şekerin harareti bir değildir. Haram da böyledir. Müslümanların haram ve şüphelilerden kaçınmaları beş derecedir:

Birinci derece: Bütün müslümanların vera'ıdır. Şöyle ki, zahir fetvaya göre, haram olan şeylerden uzak durmalıdır. Bu vera'm en aşağı derecesidir. Bu derecedeki vera'dan el çekenin (harama düşenin) adaleti bâtıldır. Ona fasık ve asi denir. Bu makamın da çeşitli dereceleri vardır. Çünkü bazı kimseler, bazı kimselerin malını fasid akid; fakat gönül nzasıyle alır. Gerçi bu haramdır. Fakat gasb ile alman malın haramlığı bundan daha şiddetlidir. Ve eğer bir öküzden veya bir fakirden gasbederse, haramlığı daha da şiddetli olur. Fasid akid de eğer riba sebebiyle olursa, riba sebebiyle olmayandan şiddetli olur. Gerçi her ikisine de haram denir. Haramlığı fazla olan akıbetinin tehlikesi de fazla olur, af ümidi daha az olur.

Nitekim şeker hastası bal yese. onun tehlikesi çoğalır. Kıvama gelmiş şekerden fazla yiyenin tehlikesi, az şekerli yiyenden daha çok olur. Velhasıl hangi şey helâl ve hangi şey haram olduğunu etraflı olarak ancak fıkıh ilmini kavrayan bilir. Herkese de fıkıh ilmini kavramak farz değildir. Çünkü geçimi, ganimet ve cizye malından olmayanın onların bahislerini okuması lâzım olmaz. Belki herkese muhtaç olduğu ilim lâzımdır. Meselâ eğer geçimi alış - verişten sağlanıyorsa, alış - veriş bilgilerini bilmesi farz olur. Eğer kiralama (icar) ile olursa icarlama ilmini bilmesi farz olur. Her mesleğin bir ilmi vardır. Geçimi hangisinden ise, onun ilmini bilmesi farz olur.

İkinci derece: İyilerin vera'ıdır ki, onlara salih denir. Bunlar: Müftünün «haram değildir, fakat şüphelidir» dediği şeylerden de sakınan kimselerdir. Şüphe de üç kısımdır: Bazısından kaçınmak farzdır. Bazısından farz değil, müstahabtıf. Kaçınılması farz olan birinci derece, müstahap olan da ikiıici derecedir. Üçüncüsünden kaçınmak da vesvese ve faydasızdır. Meselâ, av etini yerken belki başkasının mülküdür diye kaçınmak, veyahut ariye (Ödünç) evinde otururken, belki sahibi öldü, varislerin eline geçti diye evden çıkmak.

Bunun gibi kaçınmalıdır, bir dem olmadıkça vesvesedir, amel etmeye yaramaz.

Üçüncü derece: Perhizlerin vera'ıdır ki, bunlara muttaki denir. Bunlar haram ve şüpheli olmayıp fakat onlara yol açabüen şeylerden sakınan kimselerdir.

Nitekim Peygamberimiz buyurur ki: «Kul, tehlikesiz şeylerden, tehlike olmak ihtimali ile sakınmadıkça müttakiler derecesine ulaşamaz». Hz. Ömer buyurdu ki: «Biz bir haram korkusundan dokuz he-lâldan kaçınırız». Bunun için bir kimsenin bir yük akça alacağı

olursa, doksan dcfcuz akça alırdı. Tamam alırsa belki fazla almış olurum diye. Ali İbn Said buyurur ki: «Kira ile bir evde oturuyordum. Bir gün bir kâğıt yazdım ve kâğıdın mürekkebini duvarın toprağıyla kurutmak istedim. Kendi kendime dedim ki, duvar benim mülküm değildir, duvara el uzatmıyayım. Sonra dedün ki, bu kadar toprağın ne kıymeti olur. Ve sonra o topraktan yazdığım kağıdın üzerine sacdım. Rü'yamda bir adam gördüm. Bana dedi ki, bazı kimseler duvar toprağının ne kıymeti vardır diyor. Yarın kıyamet gününde ne kıymeti olduğunu görecekler. Bu derecede olanlar ruhsatlı şeylerden kaçınmaktan da uzak kalmazlar. Çünkü ruhsat yolu tamamıyle açık tutulursa, fazlaya müncer olabilir, hem de âhirette takva ehlinin derecesinden düşebilirler, diye düşünüyorlar. Bu sebebten Hasan ibni Ali küçük iken sadaka malmdan bir hurma ağzına alınca, Peygamberimiz «kıh, kıh» dedi, yanı «Ey Hasan bırak yaramaz» buyurdu.

Halife Ömer bin Abdülaziz'in önüne ganimet malından Misk getirdiler. Hemen burnunu tuttu ve: «Miskin faydası kokusudur» dedi. Bunlar İslâmm nurundan ileri gelen şeylerdir. Büyük velilerden biri, bir gece bir hastanın başında bekledi. Hasta ölünce, hemen kandili söndürdü. Ve: "Bu da varislerinin hakkı oldu"» dedi. Halife Ömer, müslümanlarm hanımlarına dağıtmak maksadıyle ganimet miskini evinde saklıyordu. Bir gün Hz. Ömer, hanımının baş örtüsünde Misk kokusu duydu ve bunu sordu. Hanımı, «Misk tartmıştım, elimi başörtüme sildim» dedi. Ömer, hanımının başından örtüyü alıp koku eseri kalmaymcaya kadar onu su ve toprakla yıkadı ve ondan sonra hanımına verdi. Bu kadarına ruhsat vardı. Fakat Ömer başka bir şeye yol açmasın diye bu ruhsat kapısını bile kapadı. Velhâsıl takva sevabını kazanmak İçin, haram korkusundan helâldan kaçındı.

îmam Ahmed bin Hanbele sordular ki, Camide iken Sultanın malından buhur yaksalar, ne yapmalıdır? Buyurdu ki, koku almamak için dışarı çıkmalıdır. Çünkü haram buhurun kokusu, harama yakındır. Çünkü buhur kokusunun elbiseye sinmesi düşünülüyor. Ruhsat yeri değildir. Ve yine Ahmed bin Hanbele sordular ki, bir kimse bulduğu hadis kâğıdının sahibinin iznini almadan kopyasını alabilir mi? «caiz olmaz» dedi.

Halife Ömer'in çok sevdiği bir hanımı vardı. Halife olunca onu boşadı. Bir hususta vasıta olursa, mutlaka onu dinler diye böyle yaptı.

Bunun gibi kaçınmalıdır, bir cteuı olmadıkça vesvesedir, amel etmeye yaramaz.

Üçüncü derece: Perhizlerin vera'ıdır ki, bunlara muttaki denir. Bunlar haram ve şüpheli olmayıp fakat onlara yol açabilen şeylerden sakınan kimselerdir.

Nitekim Peygamberimiz buyurur ki: «Kul, tehlikesiz şeylerden, tehlike olmak ihtimali ile sakınmadıkça müttakiler derecesine ulaşamaz». Hz. Ömer buyurdu ki: «Biz bir haram korkusundan dokuz he-Iâldan kaçınırız». Bunun için bir kimsenin bir yük akça alacağı olursa, doksan dcVsuz akça alırdı. Tamam alırsa belki fazla almış

olurum diye. Ali İbn Said buyurur ki: «Kira ile bir evde oturuyordum. Bir gün bir kâğıt yazdım ve kâğıdın mürekkebini duvarın toprağıyla kurutmak istedim. Kendi kendime dedim ki, duvar benim mülküm değildir, duvara el uzatmıyayım. Sonra dedim ki, bu kadar toprağın ne kıymeti olur. Ve sonra o topraktan yazdığım kağıdın üzerine sacdım. Rü'yamda bir adam gördüm. Bana dedi ki, bazı kimseler duvar toprağının ne kıymeti vardır diyor. Yarın kıyamet gününde ne kıymeti olduğunu görecekler. Bu derecede olanlar ruhsatlı şeylerden kaçınmaktan da uzak kalmazlar. Çünkü ruhsat yolu tamamıyle açık tutulursa, fazlaya müncer olabilir, hem de âhirette takva ehlinin derecesinden düşebilirler, diye düşünüyorlar. Bu sebebten Hasan ibni Ali küçük iken sadaka malından bir hurma ağzına alınca, Peygamberimiz «kıh, kih» dedi, yanı «Ey Hasan bırak yaramaz» buyurdu.

Halife Ömer bin Abdülaziz'in önüne ganimet malından Misk getirdiler. Hemen burnunu tuttu ve: «Miskin faydası kokusudur» dedi. Bunlar İslâmm nurundan ileri gelen şeylerdir. Büyük velilerden biri, bir gece bir hastanın başında bekledi. Hasta ölünce, hemen kandili söndürdü. Ve: "Bu da varislerinin hakkı oldu"» dedi. Halife Ömer, müslümanlarm hanımlarına dağıtmak maksadıyle ganimet miskini evinde saklıyordu. Bir gün Hz. Ömer, hanımının baş örtüsünde Misk kokusu duydu ve bunu sordu. Hanımı, «Misk tartmıştım, elimi başörtüme sildim» dedi. Ömer, hanımının başından örtüyü alıp koku eseri kalmaymcaya kadar onu su ve toprakla yıkadı ve ondan sonra hanımına verdi. Bu kadarına ruhsat vardı. Fakat Ömer başka bir şeye yol açmasın diye bu ruhsat kapısını bile kapadı. Velhâsıl takva sevabını kazanmak İçin, haram korkusundan helâldan kaçındı.

İmam Ahmed bin Hanbele sordular ki, Camide iken Sultanın malından buhur yaksalar, ne yapmalıdır? Buyurdu ki, koku almamak için dışarı çıkmalıdır. Çünkü haram buhurun kokusu, harama yakındır. Çünkü buhur kokusunun elbiseye sinmesi düşünülüyor. Ruhsat yeri değildir. Ve yine Ahmed bin Hanbele sordular ki, bir kimse bulduğu hadis kâğıdının sahibinin iznini almadan kopyasını alabilir mi? «caiz olmaz» dedi.

Halife Ömer'in çok sevdiği bir hanımı vardı. Halife olunca onu boşadı. Bir hususta vasıta olursa, mutlaka onu dinler diye böyle yaptı.

4. Asıl: HELÂL, HARAM VE ŞÜBHELİ ŞEYLER

231

Bil ki, dünya zinetine ve süsüne raci olup onunla meşgul olmak, zararlı başka şeylere yol açar. Hattâ helâlden doya doya yiyenler bile takva derecesinden mahrum olur. Zira helâller silsilesi şehveti tahrik edip kalbe bozuk fikirler verebilir. Dünya ehlinin malına, bağına ve evlerine bakıp imrenmekte de, dünya hırsının harekete gelip dünyalık toplama ve haramlara yol açmak korkusu olur. Bunun için Peygamberimiz buyurur: «Dünya sevgisi bütün günahların başıdır».

Bil ki, dünya malı mubahtır. Ona sevgi bağlamak kalbi mağlub eder ve çok mal toplamaya sevkeder. Günah işlemeden çok mal toplama da

mümkün olmaz. Hatta kalbinde Allanın zikri unutulur. Butun felâketlerin başı da Allah'ın zikrinden gafil kalmaktır. Bunun için Süfyan-ı Sevrî dostların birisiyle beraber muhteşem bir zâtın sarayının önünden geçerken yanındaki dostu saraya bakınca, Süfyan yasakladı ve: «Eğer bunun gibi şeylere bakmazsanız; O zât bu israfa girmezdi. Bu itibarla siz bunun günahına ortak olursunuz.» dedi. Ah-med bin Hanbel'e: «Camileri ve evleri .kireç ile yapmak hususunu sordular. Buyurdu ki, toz toprak olmaması için camilerin ve evlerin zeminini kireçle ıslâh etmek caizdir. Fakat ziynet kasdıyla duvarları kireçle yapmak caiz olmaz.» Rivayet edilir ki, selefin büyükleri buyururlardı: «Elbisesi ince ve yufka olanın, dini de ince ve yufka blur.» Velhâsıl bu babta anlatılmak istenen şudur; harama düşmek korkusu olursa, helâlden bile kaçınmak lâzımdır.

Dördüncü derece: Sıddıklarm vera'ıdır. Onlar, helâl olan şeylerden sadece harama müncer olduğu için değil, belki onu meydana getiren sebeblerden birinin de işlendiği için sakınan kimselerdir. Meselâ: Bişr-i Hafi (r.z.a.) Sultanların yaptırdığı çeşmelerden su içmezdi. Bazıları da, hac yolunda Sultanların yaptırdığı havuzlardan su içmezlerdi. Bazıları da, Sultanların açtırdığı kanallardan sulanan bağların ürününü yemezlerdi. Ahmed (r.a.) bin Hanbel Cami yanında terzilik yapmayı çirkin görürdü. O hâlde vera ehli yanında, cami etrafında yapılan terzilikle sağlanan kazanç çirkindir. Ona, mezarların kön-bedhanesinde yapılan çıkrıkçılıktan sordular. «Könbedhaneler ahiret için yapılmıştır. Onun için onların kazancı çirkindir.» Hizmetçilerden biri Sultan Sarayından gelen bir kandili yakınca, kandil sahibi onu söndürdü. Büyüklerden birinin nalınının kayışı kırıldı. Padişahın ışığı geçiyordu. O ışıktan kayışım düzeltmekten sakındı.

Bir kadın iplik eğirirdi. Padişahın ışığı geçerken, o ışıkta eğirme-nıek için geçmesini bekledi. Zinnûn-i Mısrî'yi (r.a.) hapis etmişlerdi. Günlerce aç kaldı. Müridlerinden bir kadın helâl iplik ile yemek satın aldı ve ona gönderdi. O yemeği yemedi. Kadın ona gücenip dedi ki, gönderdiğim şey helâl idi ve bu kadar günden beri açsın. Niçin yeme-din? Zinnûn: «Bir zâlimin tabağında geldi. O da zindancının elidir» dedi. Zinnûn bu ihtiyatı şunun için yaptı ki, ona yemeğin gelmesi bir zalimin kuvveti ile idi. O kuvvet de haramdan hasıl olmuştu.

rH>i
%Q
&,

Bu anlatılan, vera'nm yüksek derecesidir. Bunun hakikatini bilmeyen vesveseye düşüp hiçbir fasılan elinden yemek yemez. Hakikat bu değildir. Çünkü bu, haram yemeği itiyad edinmiş, haramdan kuvvet alan kimseye mahsustur. Ama zinâcı olan kimsenin kuvveti zinadan olmaz. Demek ki zinâcı elinden gelen yemek haram kuvveti vasıtasıyla değildir.

Sırr-ı Sekatî (r.a.) diyor ki, bir sahrada bir akar suya ve yeşilliğe rastgeldim. Kendi kendime «bunlardan yiyeyim. Eğer hayatımdan helâl yemiş olsam, bu olur» dedim. Gaybten bir ses geldi ki, seni buraya getiren kuvvet nerden geldi. Sırrî diyor ki, bunu duyunca, pişman oldum ve tevbe, istiğfar ettim.
Sıddîkların derecesi bu anlattıklarımızda. Onların işi, bunun gibi ihtiyatlarda ince düşünmekti. Bu zamanda ise, elbise yıkarken temiz su bulmak için ihtiyat ederler. Sıddîklar bunları basit sayarlardı. Yalın ayak yürüyüp buldukları sudan taharet ederlerdi. Taharet bir nevi zahiri süsleyip, halkın nazarına hazırlamaktır. Bununla nefse büyük kibir hasıl olur. Ama nazargâh-ı Hak için olan temizlik gayet çetin ve zordur.
Beşinci derece: Mukarrebler ve Muvahhidler vera'ıdır ki, onlar Allah için olmayan yemeği, içmeği, uykuyu ve herşeyi kendilerine haram etmişlerdir. Bunlar, öyle insanlardır ki, niyetleri ve sıfatlan bir olmuştur; muvahhidler, bu grubun kemale ermiş olanlarıdır.
Yahya bin Muaz'dan anlatılır ki, o bir gün şerbet içmişti. Hanımı «Ev içinde biraz dolaş, şerbetin faydası görülsün,» dedi. Yahya: «Bu hareket ne sebebten dolayıdır. Sebebi açık değildir. Otuz yıldır ki, ben nefsimin muhasebesindeyim, onu din için olmayan hususlar için hareket etmekten koruyorum» dedi.
O halde bu insanların, din işlerinden başka bir şeye niyetleri, ve hareketleri olmaz. Şöyle ki, yemek yerken akıl ve hayatları yerinde duracak kadar, ibadet yapmak için kuvvet hasıl olacak kadar yerler. Konuşurken din için lâzım olan miktarı konuşurlar. Bu anlatılandan başka herşeyi kendi nefislerine haram bilirler. Vera, dereceleri bu anlatılanlardır. O halde, bunları dinleyip kendi çalışmalarının azlığını ve zavallılığını bilmelisin. Eğer adaletli muslümanlann vera'ı olan birinci dereceyi gözetmek istersen, kendinde, fasıklık adını kaldırmak miktarında aciz ve çaresiz kalırsın, riayet edemezsin. Ama söze gelince ağız açıp bütün melekûttan dem vurursun. Şeriat ilmindeki zahiri meselelerden utanırsın. Fakat Sofilerin istilâhını söyleyip yüksekten konuşmaya çalışırsın. Hadiste Peygamberimiz: «Ümmetin en kötüsü, nimetlere dalıp çeşitli yemekler yiyen çeşitli elbiseler eriyen ve söze gelince ağzını açıp çeşit çeşit konuşmalar yapanlardır.» Allah Teâlâ. kullannı bunun gibi afetlerden saklasın.
Korunmak (ismet) ve muvaffakiyet Allah'tandır.
W

j.«»UW5**MJB».
4. Asıl: HELÂL, HARAM VE ŞÜBHELt ŞEYLER
233
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HELÂL VE HARAMI BİRBİRİNDEN AYIRMAK
Bil ki, bazı insanlar, dünya malının hepsini veyahut çoğunu haram sanmışlar. Bu insanlar üç kısımdır: Bir kısmı ihtiyatta çok aşırı gitmişlerdir. Onlar, bitki, av hayvanları ve benzeri şeylerden başka hiçbir şeyi yemeye cevaz vermezler. Diğer kısım da, şehvet ve tembelliğe esir olmuşlar. Onlar da helâl ye haram ayrımı

yapmadan her-şeyden yemeği caiz görmektedirler. Üçüncü kısım ise, itidal derecesine daha yakındır. Onlarca, herbirinden ancak lüzumu kadar yenir. Bu üç grubun görüşü de kesinlikle hatalıdır. Doğru olan şudur: Bütün helâller ve haramlar açık ve bellidir. Gerçi aralarında bazen benzerlik de olur. Peygamberimiz buyurur ki: «Dünya malının çoğunu haram sananlar yanılmaktadır. Zira haramlar çok ise de, helâller onlardan daha çoktur.» O halde, dünya malının çoğunu haram itikat edenler, yanılmaktadır. Çünkü haram çok ise de, daha çok değildir. Çok ile daha çok arasında da fark vardır. Nitekim meselâ hasta, misafir, asker çoktur, daha çok değildir. Zalimler çoktur, ama mazlumlar onlardan daha çoktur. Bunun hatalı olmasının sebebini «îhya» kitabında delilleriyle beyan ettik. Arzu eden orda bulsun.

Şunu bilmelidir ki, insanlara, Allanın helâl kıldığı şeyleri yemeleri emir olunmamıştır. Bunu kimse yapamaz. Belki, insanların, kendilerinin helâl zannettikleri, haram olduğunu bilmedikleri şeyleri yemeleri emrolunmuştur. Bu da kolaylıkla yapılır. Bunun böyle olduğuna delil şudur ki: Peygamberimiz, bir müşrikin ibriğinden abdest aldı. Halife Ömer de, bir kâfirin testisinden abdest almıştır. Susadıkları zaman bunların testisinden su içerlerdi. Halbuki, ekseriyetle bunların elleri pis olur. Çünkü şarap içerler, murdar yerler. Fakat pis olduğunu bilmeyince, onu temiz sayarlardı. Sahabeler, hangi şehire varsalar, onun yemeğini yerlerdi, sakinleriyle muamele ederlerdi. Halbuki, onların zamanında da faiz (riba) yiyenler, içki satanlar ve içenler çoktu. Ve kendileri dünya malından tamamiyle el çekip zaruret miktariyle kanaat etmişlerdi. O halde, senin bilgine göre insanların altı kısım olduğunu bilmelisin:

Birinci kısım: Ne iyiliğini, ne de kötülüğünü bilmediğin kimsedir. Meselâ bir şehirde yabancı olsan, herkesten yemek almak ve onlarla muamele yapmak caiz olur. Çünkü elinde bulunan herşey görünüşte onun mülküdür. Elindeki şeyin haram olduğuna bir delil bulunmadıkça bu kadar kifayet eder. Ama bu yerlerde bekleyip helâl ve haram olduğunu bilen birisini ele geçirmek vera' cümlesinden olur. Gerçi böyle birisini bulmak farz değildir.

İkinci kısım: Salih bildiğin kimsedir. Bunun malını yemek caizdir, yememek vera' olmaz. Belki vesvese olur. O kimse senin tered-

dütünden huzursuz olur, kalben incinirse günah olur. Çünkü salih bir kimseye su-i zanda bulunmak günahtır.

Üçüncü kısım: Zalim bildiğin kimselerdir. Padişahın yakınları ve devlet adamları gibi. Yahut malının çoğunun haram olduğunu bildiğin kimsedir. Bunların malından kaçınmak farzdır. Ancak o malın helâl olduğunu delille bilirse caizdir. Çünkü helâl olduğuna delil bulunmadıkça onun eli gazâb eli olarak kabul edilir.

Dördüncü kısım: Malının çoğunun helâl olup biraz da haram karıştığını bildiğin kimsedir.

Meselâ ziraatla uğraşıp fakat elinde padişahın işi de bulunan kimseler. Ve tüccar olup padişahın adamlarıyle muamele eden kimselerdir. Bunların malının temeli helâl olduğu takdirde,

hepsini helâl kabul etmek caizdir. Ancak vera' ehli yanında sakınmak mühimdir.
Abdullah bin Mübarek'in vekili Basra'dan mektupla sordu ki, padişah adamlarıyle muamele edenlerle muamele etmek doğru olurmuş. Abdullah yazdığı cevabta: «Padişahın adamlarından başka kimse ile muamele etmeyenlere muamele etmeyin. Hem onlarla,'hem de başkasıyla muamele edenlerle muamele edin» diye izin verdi.
Beşinci kısım: Zulmüne vakıf olmadığın, malının durumunu bilmediğin, fakat onda zulüm alâmeti gördüğün kimsedir. Kaba konuşmak, hava ehlinin kıyafetine bürünmek gibi şeyler bunun zahir alâmetleridir. Bu kimselerle sana vereceği malın helâldan kazanıldığını bilmedikçe muamele etmekten kaçınmalıdır.
Altıncı kısım: Zulüm alâmetini görmediğin, fakat fâsıklığına delâlet eden işlerini gördüğün kimselerdir. îpek elbise giyenler, içki içenler ve namahrem kadınlara bakanlar gibi. Sahih olan şudur ki, bunların malından kaçınmak farz değildir. Çünkü bu hususlar malı haram yapmaz. Nihayet şu denilebilir ki, bu kadar haramlardan sakınmayan, haram maldan da sakınmaz. Bu derece ile de onun malının haramlığma hüküm olunmaz. Çünkü hiçbir kimse günahtan masum değildir. Çok kimseler vardır ki, gerçi günahtan kaçınmaz; fakat insanların hakkından kaçınırlar. .
Bu anlatılan kurallar, helâl ve haramı birbirinden ayırmak için mutlaka gözetilmelidir. Çünkü bu kurallara riayet edildikten sonra bilmeden bazı haramlar yenilse, onda hesap sorulmaz. Nasıl ki necasetle namaz kılmak caiz değildir. Ama kendisinde necaset olduğu hâlde bilmezse, mes'ul olmaz. Hattâ bir kavle göre sonra öğrense de namazı kaza etmek lâzım gelmez. Çünkü Peygamberimiz namaz içinde nalinlerini çıkardı ve namaza yeni baştan başlamadı; ve «Cebrail nalinlerde necaset olduğunu haber verdi.» buyurdu.
Bil ki, malmdan kaçınmak farz değil de, mühimdir dediğimiz kimselere «bu malı nereden aldm?» diye sormak caizdir. Fakat gücen-miyeceğini bilmek şartıyla. Eğer güceneceğini bilirse, sormak haram olur. Çünkü vera', ihtiyattır. Kalb kırmak ise haramdır. Belki güzellikle bir şeyi bahane ederek yememelidir. Eğer yemediği takdirde gü-
.-siflssrv

ceneceğini biürse, yemelidir. Ve yine, eğer sorduğu takdirde duyup incineceği ihtimali varsa, yine böyledir. Çünkü böyle sual, tecessüs, gıybet ve su-i zandır ki, bunların hepsi haramdır. Sadece ihtiyat için mubah olmaz. Peygamberimiz ziyafetlerde bulunurdu ve sormazdı. Kendisine hediyeler getirirlerdi. Medine'ye ilk hicret ettiklerinde, kendilerine ne sunulursa, şüpheli olup da kimse sualden incinmiyeceği vakit «hediye midir, sadakan mıdır?» diye sorardı.
Bir pazarda Padişahın malını zorla satsalar, yahut yağma edilmiş koyunlar getirseler, eğer o pazarda satılan malların çoğu haram ise, nerden geldiğini sormadan satın almamalıdır. Eğer çoğu haram değilse sormadan satm almak caiz olur. Fakat takva için sormak önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SULTANLARIN VERDİĞİ VAZİFE, ONLARA SELÂMA DURMAK, MALLARINDAN ALMAK
Bil ki, zamanın Sultanlarının elinde bulunan mal, Müslümanlardan ya rüşvet, veya müsadere yoluyla alınmışsa, hepsi haramdır. Sultanların elinde bulunan mallardan üç kısmı helâldir:
1 — Kâfirlerden alman ganimet mallan,
2 — Şeriata uygun bir şekilde zimmilerden toplanan cizye,
3 — Varisi olmayan birisinin ölmesiyle intikal eden veraset mallarıdır. Bu zamanda böyle helâl mal az olup da çoğu rüşvet ve müsadere ile, alınan mal olunca, ele geçecek şeyin ganimet, cizye yahut miras malı olduğunu bilmedikçe, padişahlar tarafından birşey almak caiz olmaz.
Sultan da bir araziyi ihya eder, çalıştırırsa, mahsulü helâl olur. Fakat o mülkü ücret ile ihya eder de, işçilerin ücretini helâl maldan vermezse, şüpheli olur; gerçi haram olmaz. Padişah bir mülkü borca karşı satın alırsa, bu da padişahın mülkü olur. Ancak parasını haram maldan öderse, ona da şüphe karışır. Bu itibarla padişahtan maaş alan kimse, eğer özel malından alıyorsa, ne kadar tayin edilmişse caizdir. Eğer miras ve devlet yararına ayrılmış maldan alırsa, helâl olmaz. Ancak Müslümanların yararına olan bir iş görürse, müftü, kadı, vakıf mütevellisi ve tabib gibi, helâl olur. Velhasıl ammenin yararına olan bir işle uğraşan kimseye helâl olur. Şu hâlde talebenin ve fakirin de bu malda hakkı vardır.
Ancak alimlere ve diğerlerine bu mal şu şartla helâl olur; padişah ve devlet adamlarına yağcılık yapıp haksız işlerde onlara muvafakat etmeyecekler. Onların huzuruna varmayacaklar. îşleri icabı varırlarsa, şeriata uygun şekilde varacaklar. Bunun şartlarını inşaallah şimdi anlatacağız.

SULTAN VE DEVLET RİCALİ İLE GÖRÜŞMEK
Bil ki, alim olan ve olmayanların padişahların huzuruna varmalarının üç derecesi vardır:
1 -- Onlara hiç yaklaşmamaktır ki, dinin selâmeti bundadır.
2 — Padişahların yanma gidip selâma durmaktır. Bu derece, şeriatta kötüdür. Ancak zaruret olursa, caizdir. Çünkü Peygamberimiz zalim hükümdarları anlatırken buyurur ki: «Onlardan uzak olan kurtulur. Onlarla beraber dünyaya bağlı olan da onlardandır.» Ve yine buyurdu ki: «Benden sonra zâlim padişahlar gelecektir. Onların yalan ve zulmüne karşı gevşek davranıp rıza gösteren kimse bizden değildir. Kıyamet gününde onların, bizim (Kevser) havuzumuz taralına yolu geçmez»; ve yine buyurdu: «Allan katında en kötü ve çirkin alim, hükümdarların yanma gidenlerdir. Hükümdarların en iyisi, en güzeli de, alimlerin yanma gidenlerdir» (*). Yine buyurdu: «Alimler hükümdarlarla oturup kalkmadıkça, peygamberlerin eminidirler. Oturup kalktıkları zaman, emanete hiyanet etmiş olurlar. Onlardan uzak durun.»
Ebu Zeri Gifarî (R.A.) Seleme'ye buyurdu ki: «Padişahların kapısından uzak ol. Çünkü onların dünyasından sana bir fayda

ulaşırsa, dininde ondan büyük noksanlık olur». Ve yine buyurdu ki: «Cehennemde bir vadi vardır ki, ona Sultanları ziyarete gelen alimlerden başkası girmez.» Abbad bin Sabit (r.a.) dedi ki: «Alimlerin ve salihlerin hükümdarları sevmeleri münafıklık delilidir. Zenginleri sevmeleri riya delilidir.» îbn Mes'ud (r.â.) dedi ki: «Bazı kimseler dini kâmil olarak hükümdarların yanına gider, dinsiz döner»; ne sebebten? dediler. «Allahm kızdığı bir şeyle onların rızasını ararlar» cevabını verdi.

Fudeyl bin Iyad diyor ki: «Allaha yemin ederim ki, alim, hükümdara yaklaştığı kadar, Allahtan uzaklaşır.» Veheb îbn Münebbih diyor ki: «Hükümdarların hizmetine giren çok alimler vardır ki, müs-lümanlara, kumarbazlardan daha fazla zararı dokunur». Muhammed bin Seleme diyor ki: «İnsanın .pisliği üzerine toplanan sinekler, hükümdar kapısında toplanan alimlerden hayırlıdır.»

HÜKÜMDARLARLA YAKIN OLMANIN MAHZURLARI

Bil ki, bu sıkı yasakların sebebi, şudur: Hükümdarların hizmetinde çalışan âlimler, ya sözleri sebebiyle, ya fiilleri sebebiyle, ya da sükutları sebebiyle veya da itikatları sebebiyle günaha düşerler.

(*) İlim bahsinde geçti. İhyaya bak.

Fiil sebebiyle günah: Hükümdarların sarayları ekseriyetle gasb mah olur. Bunun için oraya gitmek caiz değildir. Eğer farz-ı muhal sahrada, çölde olup çadırlarda sakin olsalar, onların çadırları, sergileri haramdır. Bunun için onlara yaklaşıp o sergilere ayak basmak caiz
olmaz. Eğer helâl bir yerde çadırsız ve yaygısız otealar, eğer yanlarına varan adam hizmet edip başını eğerse bir zalime* tevazu etmiş olur: Bu da caiz değildir. Hadiste: «Zalim olmasa bile, bir zengine zenginliğinden dolayı tevazu edenin dininin bir kısmı gider.» O halde onlara selâm vermekten başka bir şey mubah değildir. Demek ki, el öpmek, baş eğmek caiz olmaz. Hükümdar âdil, yahut ilmiyle amil olan bir alim, yahut din cihetinden tevazuya layık bir kimse ise yapılabilir. Seleften bazıları bu hususta çok aşırı gidip zalimlerin selâmına cevap da vermemişler. Böylece zulümleri sebebiyle onları hakir görmüşler.

Sözleri sebebiyle günah: Onlara dua edip: «Allah ömürler versin, görevin kutlu olsun» gibi dualarda bulunmak caiz değildir. Çünkü peygamberimiz buyurur ki: «Bir zalime, uzun ömürlü olması için dua etmek, devamlı günah işleyecek birinin dünyada kalmasını arzu etmek olur.» O halde bu gibilere dua etmek caiz değildir. Ancak: «Allah seni ıslah etsin, yahut seni hayırlı işlere muvaffak eylesin, yahut Allah ömrünü itaatta uzatsın», denilebilir. Duayı bitirince, ekseriyetle onların yararlı hizmetine taraftar olduğunu arzeder ve «gelmekten maksadımız hizmetinizdir» der.

Eğer gerçek kalbinde bu arzu yoksa, zarûretsiz yalancılık ve münafıklık etmiş olur. Eğer kalbinde var ise, zulmü görmek isteyen, İslâm nurundan uzaklaşmış olur. Hatta AHaha muhalefet edeni, kendine muhalefet eden kimse gibi görmek istemelidir. Bunu da bitirince, onu övmeğe başlar; onu adalet, insaf ve cömertlikle

vasıflandırır. Bu da yalandan hali değildir. Bununla da en azından zâlimi sevindirmiş olur. Bunu da bitirince, o zalim bir günah söyleyecek, o da kabul edip başını sallayarak doğrulaması gerekir. îşte bütün bunlar günahtır.
-
Sükûtları sebebiyle günah: Sarayında ipek sergiler, duvarlarmda resimler, sırtında ipek elbiseler, parmağında altın yüzükler ve yanında gümüş sürahiler görecektir. Ve dilinden nice kötü ve yalan sözler duyması muhtemeldir ve bütün bunlardan nehyetmesi farz iken etmeyecektir. Eğer nehyetmekten korkarsa, mazur sayılır. Fakat günah işleneceği ve bu günahın önüne geçemiyeceğl bir yere zanLetsiz git-mekt mazur sayılmaz.
Kalb ve itikat sebebiyle, günah: Zalime meyledip onu sever, ona tevazu gösterip iyiliğini bekler ve kendisinde dünya sevgisi ve arzusu harekete geçer. Peygamber buyurur ki: «Ey hicret edenler! Allahın verdiği nzık için dünyayı sevenlerin yanma gitmeyin, sonra Allah size ga-zab eder.» İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünya ehlinin malına bakmayın. Çünkü onların dünyasının ziyneti, iman lezzetini kalbinizden siler.»

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, hiçbir zalimin huzuruna gitmeye ruhsat yoktur. Ancak iki sebeble gidilebilir: Birisi, bir hükümdarı ziyaret etmesi emredilmiştir ki, ziyaret etmediği takdirde, haşmet, saltanat bozulur, reayaları söz dnlememeye alışır; bu durumda onu incitme ihtimali olur. Diğeri de, kendisine yapılan zulmü açıklamak, yahut bir müslüman hakkı için gitmeğe ruhsat vardır. Ama yalan söylememek, medhü sena etmemek ve şiddetli uyarmaları esirgememek şartıyle.
Nasihati şiddetle yapmaktan korkuyorsa, güzellikle etmesini esir-gemelidir. Eğer nasihatin kabul olmayacağını biliyorsa, hiç olmazsa yalandan ve öğmekten kaçınmalıdır. Bazıları kendine süs vererek hükümdar huzuruna birinin hakkına yardım için giderim der. Ama o hususun başkasının yardımı ile yapıldığı, yahut başkasının daha nüfuzlu olduğu anlaşılırsa, kalbi incinir. Bu da, zaruret karşısında gitmediğine, belki nam ve şöhret bulmak için gittiğine delildir.
3 — Sultanların yanına gitmemeli, belki sultanlar onun yanına gelmelidir. Bunun adabı da budur ki, selâm verirlerse, selâmlarını almalıdır. Onlara saygı gösterip ayağa kalkması caizdir. Çünkü onların gelmesi ilme hürmet içindir. Bu iyiliğe onlar da karşılık görmeye müstahak olurlar. Ama dünyevî mevkilerin önemsizliğini göstermek için ayağa kalkmamak daha iyidir. Ancak kendisini inciteceklerinden, veya Sultanın, halkı üzerindeki otoritesinin bozulacağından korkarsa kalkması daha iyi olur.
Sultan oturunca, ona üç çeşit nasihat yapması farzdır: Birincisi: Sultan bir şeyin haram olduğunu bilmiyorsa, ona anlatmalıdır. İkincisi, haram olduğunu bildiği halde yapıyorsa, onu azabla korkutmalı ve «dünya lezzeti sebebiyle ahiret hayatına zarar ettirmeğe değmez», gibi sözlerle nasihat etmelidir. Üçüncüsü; Müslümanların yararına olan bazı şeyler olup Sultan onlardan

habersiz ise ve bildirdiği takdirde kabul edeceğini umuyorsa uyarmalıdır.
Eğer kabul ümidi varsa, bu üç şey için sultanların yanma gitmek farzdır. .
Eğer alim gibi, ilmin şartlarına riayet ediyor, ilme hürmeti varsa, alimin sözlerini kabul etmekten uzak olmaz. Ama eğer dünyaya düşkün olursa, susmak daha iyidir. Çünkü nasihat etmenin, kendisini istihza ve alay mevzuu yapmaktan başka faydası olmaz.
Mukatıl bin Salih der ki: «Ebu Hanifenin üstadı olan Hammad bin Selenıenin yanına gittim, odasında bir Kur'an, bir hasır, bir post ve bir ibrikten başka bir şeyi görmedim.» O anda kapı çalındı. Dediler, ki zamanın halifesi Muhammed bin Süleyman geldi, içeri girip Ham-madm huzurunda: «Ey Hammad! Her defa seni görünce kalbime korku doluyor. Bunun sebebi nedir?» dedi. Hammad dedi ki: Bunun sebebi şudur: Peygamberimiz buyurur ki: «Bir alimin ilimden maksadı Allah ise, herkes ondan korkar. Maksadı dünya olan alim ise, herkesten korkar.» Sonra halife önüne kırkbin akçe koydu ve «bir işe harca»
4. Asıl: HELAL, HARAM VE ŞÜBHELt ŞEYLEft
239
dedi. Hammad: «Bunu al, sahihlerine ver» dedi. Halife yemin etti ki, bu mal veraset yoluyla bana kalmıştır, kimsenin hakkı yok içinde. Hammad: «Benim ihtiyacım yoktur, muhtaç olanlara ver» dedi. Halife: «Sen müstahaklarına taksim et» dedi. Hammad: «Belki hakkıyle taksim edemem. Bazı kimseler benim için, insafsızlık yaptı, derler.» Böyle olmasını da caiz görmem deyip o parayı kabul etmedi. Eski alimlerin eski Sultanlarla halleri böyle idi.
Alimler Sultanlarla karşılaşınca, Tavus'un Halife Hişam bin Ab-dülmelik ile karşılaştığı gibi, karşılaşmalıdır: Hişam halife idi. Medi-neye gidince, «Bana Peygamberimizin sahabelerinden birini getirin» dedi. «Sahabeden kimse kalmadı, hepsi öldü», dediler. Hişam: «Tabiinden kimse varsa getirin» dedi. Tavus'u huzuruna getirdiler. Ayağındaki ayakkabısını çıkarıp «Esselâmû aleyke ya Hişam! Nasılsın ya Hişam!» dedi. Hişam, gazaba gelip onu öldürmek istedi. Dediler ki:
«Ey Halife bu geldiğin yer Peygamberin haremidir. Bu adam da büyük alimlerdendir. Burda böyle iş (öldürmek) olmaz» sonra Hişam dedi ki: «Ey Tavus! Bu yaptığın işe nasıl cesaret ettin?» Tavus: «Ben ne yaptım ki?» dedi. Hişam daha fazla kızarak «dört saygısızlık yaptın: Birisi, bizim serginin kenarında ayakkabını çıkardın». Halbuki,, onların yanında bu saygısızlıktı. Çünkü onlarca ya çizme, yahut ayakkabı ile oturmalıydı. Nitekim zamanımızda da Halifelerin Sarayında adet böyledir. «İkincisi,- "Emirü'l-Mü'minin» demedin. Üçüncüsü, bana künyemle değil ismimle çağırdın.» Bu da Araplarca çirkin idi.
«Dördüncüsü, merasimsiz geldin, huzuruma oturdun: Elimi öpmedin», dedi. Tavus dedi ki, ayakkabımı çıkarmak şundan: Günde beş defa Allanın zuhurunda ayakkabımı çıkarırım, kızmıyor. Emîrü'l-Mü'minin dememin sebebi şudur ki, Müslümanlar toplumunun hepsi senin emirliğinden razı değildir. Öyle demiş olsam, yalan söylemiş. olurum. Künyenle değil de adınla çağırmamın sebebi ise şudur ki,

Allah kendi dostlarını, isimleriyle çağırır: «Ya Yahya, ya İsa» buyurur, Düşmanlarını da künyesiyle çağırır: «Tebbet, yeda Ebilehebin» buyurur. Elini öpmememin sebebi ise şudur: Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali'den duydum ki, cehennem ehlini görmek isteyen, kendisi oturup huzurunda birkaç kişi ayakta bekleyen kimseye baksın. Tavus'un bu sözleri Hi-şamm hoşuna gitti, ve: «Bana nasihat et» dedi. Tavus buyurdu ki: «Hz. Ali'den duydum, buyurdu ki: " Cehennemde dağlar büyüklüğünde ejderhalar ve develer büyüklüğünde akrepler vardır. Bunlar halkına adaletle iş görmeyen Hükümdarları bekliyorlar."» Tavus bu sözleri söyledi ve kalkıp gitti.

Halife Süleyman bin Abdülmelik Medine'ye gelince, büyük alimlerden olan Ebû Hazım'ı çağırdı. Ona: «Ey Eba Hazım! Ölümü sevmiyorum, sebebi nedir?» dedi. Ebu Hazım: «Dünya evini mamur ettin, âhiret evini de harab ettin. Mamur evden harab eve götürülen elbette üzülür», dedi. Süleyman: «Bu şekilde olan insanlar Hakkm huzuruna nasıl varacaklar?» diye sordu. Ebu Hazım: «İyi amel sahihleri, Seferden dönüp sevgilisine kavuşan gibi; kötü amel sahihleri de, efen-

dişinden kaçıp ve zorla efendisinin huzuruna getirilen köle gibi olacaklar», dedi. Süleyman: «Keşke ben o zaman halim nasıl olacağını bilseydim» dedi. Ebu Hazım: «Kendini Kur'an'a arzet halin ne olacağını bilmen gerekir. Kur'an'da: "İyi amel yapanlar Cennette, kötü amel yapanlar da cehennemdedir"» buyurulmaktadır. Ebû Hazım'a, «Allah'ın rahmeti nerdedir?» diye sordu. Ebû Hazım: «Şübhesiz Allah'ın rahmeti, iyi amel yapanlara yakındır» âyeti kerimesini okudu. Din alimlerinin eski sultanlarla konuşmaları böyle idi. Dünya alimlerinin arkadaşlığı ise, şöyle idi: Onlara dua ederler, överler, hoşuna giden sözler söylerlerdi.

Bir kurnazlıkta fırsatını bulup arzularım almağa çalışırlardı. Nasihat yaptıkları zaman da, maksadları Hakkın rızâsı değil, halkın rızâsı olur. Bunun alameti şudur ki, başkası o nasihati yapsak kıskanırlar. Velhasıl sıfatları ne olursa olsun, zalimleri görmemek ve onlann huzuruna gitmemek daha iyidir. Eğer birisi bütün insanlardan ilişkisini kesip zaviye hayatına çekilmeden, Sultanlardan ilişkisini kese-miyorsa, herkesten ilişkisini kesip zaviye hayatını seçmelidir. Çünkü Peygamber buyurur ki: «Ümmetin alimleri hükümdarlarına muvafakat etmedikçe, Ümmet, Allanın himayesindedir». Velhasıl hükümdar ve sultanların bozulmasıyla halk da bozulur. Hükümdar ve sultanlar da, alimlerin bozulmasıyla bozulur. Alimler, onları ıslah etmedikleri için, kötü Fiillerini, beğenilmeyen işlerini reddetmedikleri için kendileri de bozulur.

SULTANDAN MAL ALMANIN ŞARTLARI

Eğer Sultan bir alime,, hayırlı işlere harcamak üzere bir miktar mal gönderir de o malın belli bir sahibi var ise,,almak caiz değildir. Sahibi yoksa, bazı alimler o malı alıp harcamaya cevaz vermemişler. Bence evlâ olan, o malı alıp hayırlı işlere harcamaktır. Çünkü böylece onların tasarrufundan çıkar, zulme âlet olmaz, ve fakirlerin raha-. tına da sebeb olur. Demek ki bu mal

fakirlere harcanır. Ancak üç şarta dikkat etmelidir: Birinci şart: O malı Sultandan alınca, Sultan onun helâl olduğunu düşünüp: «Eğer helâl olmasaydı, hayra harcamak için olmazdı» demelidir. Çünkü bu takdirde, Sultan haram kazanca daha fazla cesaret eder ve böylece zarar, hayırlara harcamasından hâsıl olan iyilikten fazla olur. îkinci şart: Aldığı malı dağıtacağını başkası da bilmelidir. Ve o malı hayırlı işlere harcadığı da bilinmelidir. Nitekim bazıları îmam-ı Şafiî'nin," Halifelerden böyle mal aldığını delil olarak göstermektedirler. Halbuki onlar, imamın aldığı malı tamamıyle hayırlı işlere harcadığını bilmiyorlardı. Veheb bin Münebbih ve Tavus; Haccac'm kardeşi Muhammed'e gittiler. Tavus ona nasihat etmeğe başladı. Sabah soğuğu vardı. Haccac emretti de onun sırtına bir hırka koydular. Ta-

vus konuşurken sırtım oynattı ve elbiseyi sırtından düşürdü. Muhamraed bunu görünce kızdı. Dışarı çıkınca, Veheb Tavus'a: «O elbiseyi alıp bir fakire verseydin onu öyle kızdırmasaydm daha iyi idi» dedi. Tavus: «Şundan emin olmadım: Birisi görür de fakire verdiğimi bilmez ve onların malını almayı mubah sanır» dedi.

Üçüncü Şart: Sana hayıra harcamak üzere gönderdiği maldan dolayı kalbinde onun sevgisi hasıl olmamalıdır. Çünkü zalimi sevmek pek günahlara yol açar. Çünkü yağcılık yapmasına sebeb olur. Onun ölüm ve azliyle üzülür, yetki ve derecesinin artmasiyle de sevinir. Bunun için Peygamberimiz buyurur ki: «Ya Rabbi, hiçbir zalime bana iyilik ettirme ki, kalbim ona meyletmesin». Peygamberimizin böyle söylemesinin sebebi şudur: Kalb, zarurî olarak kendisine iyilik eden kimseye meyi eder. Halbuki Allah: «Zulüm edenlere meyletmeyiniz» buyurur. Halîfelerden biri, Malik bin Dinar'a bin dirhem gönderdi. Malik onu hayırlı işlere dağıttı, bir dirhem bırakmadı. Muhammed bin Vasi: «Ey Malik! Doğru söyle, malın taksim işini sana bıraktığı için, kalbin o zalime meyletti mi?» dedi. Malik «evet» dedi. Muhammed: «Benim korktuğum bu idi, nihayet mal sende kötülüğünü gösterdi», dedi.

Basra büyüklerinden biri, Sultanın malını alıp müstahaklara dağıttırdı. Ona: «Kalbinin, sana mal veren sultana meyledeceğinden korkmuyor musun?» dediler. Dedi ki: «Eğer birisi elimi tutup beni cennete koysa ve dönüp günah işlese, mutlaka ona düşmanlık ederim. Ona, o Allah için düşmanlık ederim ki, beni cennete götürmesi için, onu (kalbini) bana müsahhar etti.» Bu derece kuvveti olan kimse, Hükümdarların malını alıp dağıtmasından korkusu olmaz. Muvaffakiyet Allah'tandır.

BEŞİNCt ASIL
DOSTLAR, TANIDIKLAR VE DİN KARDEŞLERİYLE YAPILAN ARKADAŞLIĞIN HAKLARINI GÖZETMEK

Bilki, dünya, Allah'a giden yolun bir konağıdır. Bütün insanlar bu konakta misafirdir. Maksadı bir olan bir yolcu kafilesi, bir şahıs gibidir. Aralarında, sevgi, birlik ve yardımlaşma olmalı, birbirlerinin haklarını gözetmelidirler. Biz insanlarla muaşeret etmenin haklarını üç bölümde anlatacağız.

-Birinci bölüm, ahiret dostluğunun ve din kardeşliğinin fazileti ve şartlan hakkındadır. İkinci bölüm, dostların birbirleri üzerindeki hakları hakkındadır. Üçüncü bölüm,. Müslümanların birbirleri üzerindeki hakları; akrabaya (iyilik) sıla-ı rahim, komşuya şefkat, hizmetçilere merhamet. etmek hakkındadır.

BİRİNCİ BAB ALLAH İÇİN OLAN DOSTLUK VE KARDEŞLİK

Bil ki, bir kimse ile Allah için dostluk ve kardeşlik yapmak din yolunda üstün ibadetlerden ve büyük işlerindendir. Peygamber buyurur ki: «Allah Teâlâ bir kimseye hayır irade buyurursa, din yolunda ona hayırlı bir dost ihsan eder. Allah Teâlâ'yi unutursa, dostu, ona hatırlatır, hatırlarsa, dostu ona yardım eder»; ve yine buyurur ki: «İki mü'min bir araya gelirse, mutlaka birbirlerinden dini faydalar görürler», yine buyurdu ki: «Bir kimse bir kimseyi Allah yolunda kardeş edinirse, Cennette ona hiçbir amelle verilmiyecek yüksek bir derece verilir». İdris-i Hûlanî Muaz bin Cebel'e: «Ey Muaz! Ben seni Allah için severim,» dedi. Muaz: «Ey İdris! Sana müjdeler olsun. Çünkü Peygamberimizden duydum, buyurdu ki: "Kıyamet gününde Arşın etrafında kürsüler kurulur. Üzerlerinde bazı insanlar oturur ki, yüzleri ayın ondördü gibi parlar. Bütün insanlar korku ve endişe içinde iken, onların ne korkusu, ne de endişesi yoktur." -"Onlar kimlerdir, ya Re-sûlallah" dediler. "Allah için birbirlerini sevip dost edinenlerdir,"» buyurdu. Yine buyurdu: «Allah için sevişenlerden hangisi diğerini çok severse, Allah da onu daha çok sever». Allah Teâlâ buyurur ki: «Benim için birbirlerini ziyaret edenlere, benim için sevişenlere, benim için yardımlaşaniara sevgim vacip olur.» «Allah Teâlâ kıyamet gününde buyurur ki: "Dünyada benim için sevişip dost olanlar nerdedir? İnsanların sığınacağı hiçbir gölge olmayan bu günde, onları arşımın altında gölgelendiririm."» ve yine buyurdu ki: «Hiç kimsenin sığınacağı gölge bulamadığı kıyamet gününde, yedi kimse Arşın gölgesinde bulunacak:

1 — Adaletli devlet reisleri,
2 — İbadette gelişen gençler,
3 — Camiden çıkınca, tekrar camiye gelinceye kadar, kalbi camiye bağlı olanlar,
4 — Allah için sevişenler, Allah için bir araya gelip ve yine Allah için ayrılanlar,
5 — Tenhada Allah'ı zikredip gözünden yaş akanlar,
6 — Güzel bir kadın kendisini cima'a (cinsî münasebete) çağırdığı zaman; «Ben Allah'tan korkarım» diyenler.
7 — Sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli bilmeyenler.»

Peygamberimiz yine buyurur ki: «Bir kimseyi Allah için ziyaret edenin arkasından bir melek: Allah'ın cenneti sana mübarek olsun der.» Yine buyurur ki: «Bir kimse bir dostunu ziyarete giderken, Allah Teâlâ onun yoluna bir melek gönderdi. Melek ona: Ey falan! Nereye gidersin?» dedi. O kimse: «Falan kardeşimi, ziyarete giderim»,

dedi. Melek: «Ona bir ihtiyacın var mı» dedi. «Hayır» dedi. Melek: «O, sana bazı şeyler ihsan etmiş midir?» dedi. «Hayır» dedi. Melek: «O hâlde neye gidiyorsun?» dedi. «Allah için Seviyorum» dedi. Melek: «Sen onu Allah için sevdiğin için, Allah Teâlâ seni dostlarının zümresine ilhak ettiğini sana müjdelemek için beni gönderdi ve seni cennete koymayı kendine vacip kıldı» ve yine buyurdu: «İmandan sonra en büyük yardımcı, Allah için sevmek, onun için düşmanlık yapmaktır.»
Allah Teâlâ Peygamberlerin bazısına vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey falan! Zahitlik ve yalnızlığı seçtin.» Bununla dünyalık kazanmak ve onun sıkıntısından uzak kalmakla rahatını1 mı düşündün, yoksa ibadetimle meşgul olup bana izzet ve hürmet mi göstermek istiyorsun? Dostlarıma dost, düşmanlarıma düşman olan kimseleri görüyor musun?
İsa'ya (a.s.) vahiy geldi ki, ey İsa! Eğer bütün yerdekilerin ve göktekilerin ibadetini yapsan ve içinde benim için dostluk ve benim için düşmanlık olmazsa, bütün bu ibadetlerin sana hiçbir faydası olmaz, tsa buyurdu ki: «Asilere düşmanlık yapmak suretiyle Allah'a dost olun, asilerden uzak olmakla Allah'a yakın olun ve onlara buğz bağlamakla Allah'ın rızâsını alın.» Dediler ki: «Ya Resûlâllah kimlerle oturup kalkalım?» Buyurdu ki: «Sorduğunuz zaman size Allah'ı hatırlatan, sözleri amelinizi artıran işleri sizi âhirete teşvik eden kimselerle kalkıp oturun.» Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) Vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey Davud! Niçin insanlardan ayrı durup yalnız oturuyorsun?» Davud: «Allahım, senin sevginin düşüncesi, insanları kalbimden sildi. Onun için bütün insanlardan nefret ettim.» buyurdu. Allah Teâlâ: «Ey Davud! Dikkat et, kendin için ahiret dostları edin. Din yolunda sana dost olmayandan uzak dur. Çünkü onların kalbi kararmıştır, seni benden uzaklaştırırlar.» buyurdu.
Peygamber buyurur ki: «Allah Teâlâ'nm bir meleği vardır. Yarısı ateşten ve yansı da kardandır. Daima şu teşbihi yapar: Allah'ım, karla ateşi bir araya getirip aralarına ülfet verdiğin gibi, salih kullarının kalblerinin arasına da ülfet ver», yine buyurur ki: «Allah Teâlâ için sevişenlere cennette kırmızı yakuttan bir sütun dikilir. Onun başında yetmiş bin köşk bulunur. O köşklerden nuru, ay ve güneşin ışığı gibi cennet ehline parlayacaktır. Sonra cennet ehli birbirine: Gelin bunları seyredelim diyecekler. Onlar bakınca, onları yeşil sündüs elbiseler içinde ve alınlarında "Allah için sevişenler" yazısını görecekler.»
îbni Semmâk (r.a.) Ölüm hâlinde dedi ki: «Allahım, sen bilirsin ki, günah işlediğim zaman da, senin itaatli kullarını sevdim. O halde bu sevgiyi o günaha keffaret eyle». Mücahid buyurur ki: «Allah'ın dostları birbirini görüp sevdikleri zaman, "günahları ağaç yaprakları gibi dökülür.»
hekimhan

ALLAH TEÂLÂ İÇİN OLAN SEVGİNİN HAKİKATİ NEDİR?
Bil ki, bir mektep veya mahallede olmakla yahut beraber yolculuk yapmakla meydana gelen sevgi ve ülfet, bizim bahis konusu sevgiden değildir. Bir kimseyi, kendisine mal, mevki verdiği için veya

başka türlü dünyevî bir gaye için sevmesi de, konumuz olan sevgiden olmaz. Bu sevgi iki derecedir:
Birinci derece: Bir kimseyi dinî bir iş için sevmektir. Sana ilim öğreten üstadını sevdiğin yahut talebeni, ilim öğrendiği için sevdiğin gibi... Bir kimseyi güzel yemek pişirdiği için sevmek, buna girmez. Bir kimseyi, ibâdete fazla zaman ayırabilmesi için kendisine yiyecek ve giyecek verdiği için sevmek, Allah için olan sevgiden olur. Hanımım, kendisini kötülükten koruduğu için, yahut çocuk yetiştirdiği için sevmek de bahis konumuz sevgiden olur.
İkinci derece: Bir kimseyi ilim öğretmek, ilim öğrenmek, ibadet imkânını vermek gibi bir garez için değil, belki taatli bir kul olduğu için sevmektir. Bir aşık sevgilisinin köyünü, mahallesini ve hatta o mahallenin itlerini dahi sevdiği gibi Allah'ı seven de, onun yaratıklarını da sever. Çünkü vücûda gelen herşey onun eseridir. Şüphesiz aşık sevgilisinden başka onun eser ve sanatmı da sever.
Peygamberimize bir turfanda meyva getirdikleri zaman onu sever, mübarek gözlerine sürer ve: «Bunun Allah'a kurbet-i ahdi vardır» buyururdu.
Allah sevgisi iki kısımdır: Birincisi; onu, dünya ve ahiret nimetleri için sevmektir. İkincisi; Allah Teâlâ'yı sadece kendi zatı için, hiçbir vasıta araya girmeksizin sevmektir ki, Kâmil muhabbet budur. Bunun izahı, bu kitabm dördüncü rüknünde muhabbet aslı bahsinde gelecektir. İnşaallahu Teâlâ. Velhasıl Allah'a olan sevginin kuvvet ve miktarı, imanın kuvvet ve miktarına göre, bir iman ne kadar kuvvetli olursa, Allah sevgisi de o kadar kuvvetli olur ve Allah'ın dost ve velilerine sirayet eder. Eğer Allah için olan sevgi bir fayda mülahazasıyla olsaydı vefat eden Peygamberler, veliler ve alimlerin sevilmesi imkânsız olurdu. Halbuki hepsinin sevgisi mü'minlerin kalbinde mevcuttur. O halde alimleri, seyyidleri, sofileri, zahidleri ve onların hizmetçi ve dostlarını sevenlerin sevgisi, Allah içindir.
Sevginin miktarı da, mevki ve malı feda etmek derecesiyle anlaşılır. Bazı kimseler olur kî, bir defada bütün malını verebilecek kadar kuvvetli imanı vardır. Hz. Ebu Bekir Sıddîk gibi. Bazı kimseler de az birşeyi sadaka verir, fazlasını veremez. Velhasıl hiçbir mü'minin kalbi Allah sevgisinden boş değildir. Gerçi o sevgi değişiktir. Bazılarında kuvvetli ve bazılarında zayıftır. Doğrusunu Allah bilir.
ALLAH İÇİN DÜŞMANLIK NASEL OLMALKDIR?
Bil ki, Allah'a itaat edenleri seven kimse, kâfirlere de, zalimlere de buğuz bağlar, düşmanlık eder. Çünkü bir kimse bir kimseyi sever-

se elbette onun dostuna dost, düşmanına düşman olur. Allah Teâlâ kendisi de, zalimlere ve kafirlere düşmandır. Eğer bir müslüman fa-sık olursa, müslümanlığı için sevilir, faşıklığı için de ona düşmanlık yapılır. Böylece sevgi ve düşmanlığı bir yerde toplanmış olur.

Nitekim bir kimse bir oğluna nü'at (hediyelik elbise) giydirir ve diğer oğluna da sert söyleyip azarlarsa, onu bir yönden sever, bir yönden sevmez. Bu ise, imkânsız değildir. Ne cihetten imkânsız olur ki, bir kimsenin üç oğlu olsa, biri akıllı ve itaatli, biri aptal ve asi, biri de aptal fakat itaatli olsa, o kimse zeki ve itaatliyi sever. Aptal ve asiyi sevmez. Aptal ve itaatli olanı da bir yönden sever ve diğer bir yönden de sevmez. Bu hâller, onlara karşı olan muamelesinden belli olur. Çünkü birine iyilik eder. Velhâsıl günah işlemekle Allah Te-âlâ'ya muhalefet eden kimseyi, kendi nefsine muhalefet etmiş gibi görüp ona muhalefeti nisbetinde düşmanlık etmeli, muvafakati nisbe-tinde de sevmelidir. Bunun eseri muamelede belli olur. Şöyle ki, asilere sert yüz göstermelidir. Eğer haddini aşarsa, sert konuşmalıdır. Fâ-sıklık eden kimseye de memnuniyetsizlik belirtmelidir. Eğer bu hususta haddini aşarsa, daha fazla memnuniyetsizlik belirtip ondan yüz çevirmelidir. Ama zulme karşı gösterilen tepki, fıska karşı gösterilen tepkiden de sert olmalıdır. Ancak bu zulmü kendi nefsine yapmış ise, af ve tahammül etmek daha iyidir.

Bu hususta eski büyüklerin davranışları değişik olmuştur: Bazıları dini salabette ve şeriata bağlılıkta çok ileri gidip, mübalağa edip fazla huzursuzluk belirtmişlerdir. Ahmed bin Hanbel, Haris-i muha-sibî'ye, Kelâm ilminde yazdığı bir kitap için kızdı. Ona: «Sen mutezilenin görüşlerini reddederken önce onların şüphelerini yazıyorsun, sonra cevap veriyorsun. Belki bâzı kimseler onların bâtıl şüphelerini okurken kalbine yerleşir» dedi. Bir gün Yahya bin Muin dedi ki, ben kimseden sadaka almam. Ama sultan verirse alırım. Ahmed bin Hanbel bunu duyunca kızdı. Yahya özür diledi, şaka ve latife yaptım deyince, Ahmed: «Yemek meselesi dinle ilgilidir. Dinle oynamak olmaz» dedi.

Bazıları da, bütün insanlara merhamet nazariyle bakarlardı. Ve «bunlar niyet ve düşünceye raci olan şeylerdir» derlerdi. Gerçi bu da yüksek bir mertebedir. Fakat ahmakların aklanabileceği bir noktadır. Çünkü bazı kimseler içindeki yağcılığı tevhit sa-nar. Tevhidin alâmeti şudur: Eğer kendisini dövseler, malını alsalar, kendisiyle alay ve istihza edip dil uzatsalar, kızmaz, kendine bu cefayı yapanlara şefkat nazariyle bakar ve tevhid sebebiyle insanları mecbur ve ihtiyarsız görür. Nitekim Peygamberimizin mübarek dişlerini kırdıklarında: «Ya Rabbi! Kavmimi hidayet eyle, onlar anlamıyorlar» buyurdu. Ama kendine raci olan haklara bakar da, Allah raci olan haklarda susarsa, yağcılık, münafıklık ve ahmaklık olur, tevhid olmaz! O hâlde tevhid bu derece hâkim olmazsa ve fâsıkın fışkını kötü görüp tepki göstermezse, bu onun imanının zayıflığına alâmet olur.
«'

Dostuna eziyet eden kimseye kızmazsan, bu, o dostluğunun asılsız ve temelsiz olduğuna delil olur.

ALLAH'A MUHALEFET EDENLERE KIZMANIN DERECELERİ

BU ki, Allah'a muhalefet edenlerin dereceleri çeşitlidir. Bu itibarla onlara kızmak, düşmanlık etmek de çeşitli olmalıdır.
Birinci derece kâfirlerdir: Eğer bunlar harb ehli ise, onlara düşmanlık yapmak farz olur. Onlara yapılacak muamele öldürmek ve esir etmektir.
İkinci derece zimmüerdir: Bunlara da düşmanlık yapmak farzdır. Onlara karşı yapılacak muamelenin yolu şudur: Onları aşağı görüp kıymet vermemeli ve hürmet etmemelidir. Yolda onlara rastge-lince yollarını daraltmalıdır. Saygı göstermemelidir. Onlarla dostluk kurmak çok çirkindir. Hatta haram devresine kadar gider. Çünkü Allah buyurur ki: «Allah'a ve ahiret gününe inananlar Allah'a ve ıte-sûlüne düşmanlık yapanlardan dost edinmez». Ama onlara itimat edip, onları amir yapıp Müslümanların basma musallat etmek, İslâm dinini hafife almak olur ki, bu büyük günahlardandır.
Üçüncü derece: İnsanları bid'at ve dalâlete çağıran bid'atçüerdir. Onlara düşmanlık göstermek de mühim işlerdendir. Ta ki, insanlar onlardan nefret etsin. Evlâ olan onlara selâm vermemek, onlarla konuşmamak ve onların selâmını da almamaktır. Çünkü bu kimseler, insanlar dalâlete itmeleriyle şer ve fesad yaymış olurlar. Ama bid'at ehli avamdan olur da kimseyi davet etmezlerse, onların işi kolay olur.
Dördüncü derece: İnsanlara sulum, düşmanlık yapmak; insanların hukukuna tecavüz etmek; yalancı şahitlik yapmak; hüküm verirken bir tarafı kayırmak; şiirle hiciv yapmak; gıybet etmek; insanlar arasına fitne bırakmak gibi günahları işliyenlerdir. Bu kimselere yüz vermemeli, onlarla sert konuşmalıdır. Onlarla dostluk yapmak, zahiri fetvaya göre harama kadar gidebilen son derece mekruhtur. Çünkü bunlar teklif kurallarına uymayanlardır.
Beşinci derece: *Şarap içen, günah işleyen fakat kimseye zararı dokunmayan kimselerdir. Bunların işi (nisbeten) kolaydır. Eğer kabul etmek ümidi varsa, ona güzellikle nasihat etmek daha iyidir. Yoksa onunla ilgilenmemelidir. Ama selâmlarına cevap vermek caizdir. Çünkü peygamberimiz devrinde birisi beş defa şarap içmişti. Bunun için ona şarap içme cezası verilmişti. Ashabtan biri ona lanet etti ve «bu kötü işi bir daha nasıl eder?» dedi. Peygamberimiz onu yasakladı ve «ona, şeytanın düşmanlığı yeter, sen de şeytana .yardımcı olma» buyurdu.

s».
S. Asıl: DİN KARDEŞLERİNİN HAKLARINI GÖZETMEK
247
İKİNCİ BAB SOHBET VE ARKADAŞLIK ŞARTLARI
, Bil ki, herkesi dost edinmek caiz değildir. Çünkü üç huyu bulunan kimseler sevilir ve onlarla arkadaşlık yapılır.
1 — Akıllı olmalıdır. Çünkü ahmak olan kimse ile arkadaşlık yapmaktan asla fayda gelmez, nefret ve soğuklukla sonuçlanır. Çünkü sana iyilik yapmak isterken bazan öyle yapar ki, ondan sana büyük zarar gelir. Oysa o zarardan habersizdir. Nitekim «ahmaktan uzak olmak ibadettir, ona bakmak da günahtır» demişler.

Ahmak; işlerin hakikatini bilmeyen, anlattığın zaman da anlamayan kimsedir.
2 — Güzel ahlâklı olmalıdır. Çünkü kötü ahlâklıdan selâmetle kalmak mümkün olmaz. Onun huyu harekete geçince, aradaki hakları unutur ve senin hatırını kırmaktan perva çekmez.
3 — Salih olmalıdır. Çünkü günahlarda ısrar eden Allah'tan korkmaz. Allah'tan korkmayana güvenmek de caiz değildir. Allah buyurur ki: «Kalbini, bizi anmaktan gafil bıraktıklarımıza ve arzusuna uyanlara itaat etme.» (Kehf sûresi, âyet: 28).
Eğer bid'atçi ise, ondan çok uzak olmalıdır. Çünkü onun bid'ati sirayet eder, kötülüğü kendini gösterir. Bu zamanda meydana gelen bid'atten daha büyük bid'at olmaz; çünkü «hiçbir kimseyi fâsıklıktan ve günahtan menetmek caiz değil, düşmanlık yapmak bizim işimiz değildir ve onlarda tasarruf etmeğe kudretimiz yoktur!» diyorlar. Bu sözün kaynağı günahları helâl görmek fikri ve başlıca zındıklıktır. O hâlde, böyle kimselerle görüşüp arkadaşlık etmemektir. Çünkü onların bu sözleri nefs-i emmarenin tabiatına tamamen uygundur. Onun için lânetli şeytan da ona yardım eder, onların sözlerini güzel ve geçerli göstermeğe çalışır. Ve az zamanda (ibahe) günahları helâl görmeğe sebeb olur.
Cafer-i Sadık buyurur ki: «Beş kimsenin arkadaşlığından kaçınmalıdır»:
1 — Yalancıdır ki, yalan söyler, seni aldatır.
2 — Ahmak olan kimsedir ki, sana iyilik etmek isterken bilmeden kötülük eder.
3 — Bahil olan kimsedir ki, en mühim akitte senden ayrılır.
4 — Korkaktır ki, ona ihtiyacın düştüğü zaman kaçar.
5 — Fasık olan kimsedir ki, seni bir lokmaya, hatta bir lokmadan aşağı olan şeye de satar. «Bir lokmadan aşağı olan nedî-.?» dediler. «Uzun emel, hırs ve ham tama'dir» dedi. Cüneyd-i Bağdadî dedi ki, güzel huylu fâsıkla arkadaşlık yapmayı, kötü huylu ile arkadaşlık yapmaktan çok severim.

Bil ki, bu anlatılan güzel huyların bir insanda toplanması nadir olur. Öyle ise arkadaşlıktan maksad ne ise, ona bakmalıdır. Eğer maksad din ise, güzel ahlâk aramalısın. Eğer maksad dünya ise, cömertlik aramalısın. Böylece her birinin bir şartı vardır.
Bil ki, insanlar üç kısımdır: Bir kısmı gıda gibidir ki, ona muhtaç olmamak mümkün değildir. Bir kısmı da ilâç gibidir ki, bazı hallerde ona ihtiyaç olur. Bir kısmı da hastalık gibidir ki, hiç ona ihtiyaç olmaz. Fakat insanlara böyle kimselere yakalanınca kurtarmak için müdahele etmelidir.
Velhasıl öyle insanlarla arkadaşlık yapmalı ki, ya ondan sana, yahut da senden ona dinî faydalar dokunmalıdır. Muvaffakiyet Allah'tandır.

ÂHİBET DOSTLARININ ARKADAŞLIK HAKLARI

Bil ki, arkadaşlık ve kardeşlik akdi yapılınca nikâh akdi gibi ona bâzı haklar terettüp eder. Peygamberimiz buyurur ki: «İki kardeş birbirini yıkıyan iki el gibidir.» Bu haklar sekiz çeşittir:

Birinci hak:
Malda olan haktır ki, en yüksek derecesi, mal olduğu zaman arkadaşını kendisi üzerine takdim edip ona öncelik tanımaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerimde Ensar hakkında: «Kendileri muhtaç oldukları halde muharebeden alman ganimetler taksim edilirken muhacirlere kendilerinden daha fazla verirler» buyurulmaktadır.
İkinci derece, onu kendisiyle bir tutup malı aralarında müşterek saymaktır. En aşağı derece ise, onu kendi hizmetçisi ve kölesi yerinde görüp kendi ihtiyacından artanı kendisi istemeksizin kardeşinin ihtiyacmı karşılamaktır.
Eğer taleb edip halini arzetmeğe ihtiyaç gösterirse, dostluk ve sevgi dairesinden çıkmış olur. Çünkü onun derdine derman olmak aklından çıkmış olur. Bu mertebede olan sevgiye muhabbet adı denir. Bunun kıymeti ve itibarı olmaz.
Utbe Elgulam'ın (r.a.) bir dostu vardı. Ona ihtiyacını arzedip benim dörtbin akçaya ihtiyacım oldu, dedi. Dostu: «Gel, ikibin akça aL dedi. Utbe Elgulam, ondan vazgeçti ve: "Allah için dostluk ve sevgi iddiasmda bulunup da dünyayı ihtiyar etmekten utanmıyor musun,"? dedi.
Halifelerden birine bâzı sofiler getirdiler. Halife kızdı ve hepsinin boynunu vurmak için cellât getirtti. Ebû Hasan Nûrî de onların ara sında idi. önce kendisini öldürmeleri için ileri atıldı .Halife: «Ey Eba Hasan! Niçin böyle ettin?» dedi. Ebul Hasan: «Onlar benim din kar-deşlerimdir. Onların bir saatlik hayatlarını kendi hayatım üzerine takdim etmek istedim», dedi. Halife: «Böyle olan bir topluluğu öldürmek caiü değildir» dedi. Sonra hepsini salıverdi.
Feth-i Musilî, bir dostunun evine gitti. Dostunu evde bulamadı. Cariyesinden sandığını istedi ve dilediğini aldı. Dostu eve gelip bunu

duyunca, bu müjde ile cariyeyi azat etti. Büyük zâtlardan biri, Ebû Hüreyre'ye: «Ey Ebâ Hüreyre! Seninle kardeşlik akdi yapmak isterim» dedi. Ebû Hüreyre: «Önce kardeşlik hakkının ne demek olduğunu bilir misin? Kardeşlik hakkı şudur: Kendi altın ve gümüşünü benden çok sevmeyeceksin» dedi. O kimse: «Ben henüz bu dereceye ulaşmadım», dedi. Ebû Hüreyre: «Öyle ise yürü bu senin işin değildir», dedi.
îbni Ömer buyurur: «Sahabeden birine bir kelle kebabı getirdiler. O da, falan kardeşim benden daha müstahaktır. Çünkü onun ihtiyacı daha çoktur, diyerek ona gönderdi. O da kardeşlerinden, birine gönderdi. Bu şekilde o kelle kebabı birçok elden geçip yine ilk verilen kimseye geldi.»
Mesruk ile Hayseme arasında kardeşlik vardı, ikisinin de borcu vardı. Onun borcunu haberi yokken bu öder. Bunun borcunu da haberi yokken o öderdi.
Emiru'l-Mü'minin Ali buyurur ki: «Din kardeşlerim için yirmi akça vermeyi, fakirlere yüz akça vermekten çok severim». Peygamberimiz bir bağa gitti ve iki Misvak kesti. O misvakların biri eğri, diğeri doğru idi. Yanında sahabeden biri vardı. O doğru misvakı

ona verdi, eğrisini kendine bıraktı. O sahabe: «Ya Resûlallah! Bu misvak güzeldir, size lâyıktır» dedi. Peygamber: «Bir kimse bir kimse ile arkadaşlık yaparsa, mutlaka ona arkadaşlık hakkını gözetip gözetmediği sorulur». Bu mübarek sözleriyle arkadaşlık hakkına öncelik vermeğe işaret buyurdu. Ve buyurdu ki: «Birbiriyle arkadaşlık eden iki kimseden, Allah'a en yakını, arkadaşına daha çok şefkat ve merhamet edenlerdir.»
İkinci hak:
Her ihtiyaç zamanında istemeden kardeşe yardım etmektir. Bütün işlerini kalben incinmeden yapmaktır. Geçmiş zatlar böyle yaparlardı. Her gün dostlarının kapısına gider* ev halkına ne halde olduklarını, ne yaptıklarım, odunları, unları olup olmadığını sorarlardı. Kardeşlerinin işini kendi işi gibi kabul ederlerdi ve bir iş gördükleri zaman da bunu kendilerine minnet bilirdi.
Hasan-ı Basrî (r.h.a.) buyurur ki: «Bizim din kardeşlerimiz çoluk çocuklarımızdan daha kıymetlidir. Çünkü onlar dinimizi hatırlatırlar. Çoluk çocuğumuz ise, dünyayı hatırlatırlar.»
Ata buyurur ki: «Üç gün göremediğiniz din kardeşlerinizi diğer kardeşlerinizden sorun. Eğer hasta iseler ziyaret edin. Eğer bir işle meşgul iseler yardım edin. Eğer unutmuşlarsa, hatırlatın.
Cafer-i Sadık (r.a.) buyurur ki: «Düşmanlarımın bile bensiz işleri görülmesin diye, ihtiyaçlarını acele görürüm. Dostlarıma nasıl olmalıyım?» Bazı geçmiş zatlar var ki, din kardeşleri öldükten sonra otuz kırk yıl arkadaşlık hakkını unutmazlardı. Çoluk çocuklarına bakarlardı.
Ü^SS

5. Asıl: DİN KARDEŞLERİNİN HAKLARINI GÖZETMEK

dostluktan çok düşmanlığa daha yakındır. Peygamberimiz ümmetine hitaben buyurur ki: «Din kardeşlerinizin sözlerine itiraz etmeyin, onunla alay etmeyin ve verdiğiniz sözde durun». Hakimler demişler ki, din kardeşine «Kalk, gidelim» dediğin zaman, «nereye gidelim?» derse, o dost edinmeye lâyık değildir. Belki, onu dinleyip hemen ayağa kalkmalı ve "nereye gidelim" diye sormamalıdır. Ebû Süleyman-ı Daranı (r.a.) diyor ki, bir dostum vardı, ne istersem, verirdi. Bir defa bir şeye ihtiyacım var, dedim. «Ne kadar lâzımdır», dedi. Bu söz kalbimden kardeşlik sevgisini kaldırdı. Şu halde bil ki, arkadaşlığın devamı, imkân dahilinde muvafakat göstermekle olur.
Dördüncü bak:
Diliyle şefkat ve sevgi izhar etmektir. Peygamberimiz buyurur ki: «Biriniz din kardeşini sevince, ona sevdiğini bildirsin.» (Ebu Davud, Tirmizi). Bunun sebebi şudur ki, kendisini sevdiğini bilirse, o da sevecek ve böylece dostluk kuvvetlenecektir. Bu halde, bütün hallerinde onu sormalı, sevinç ve üzüntüsüne ortak olmalıdır. Onun sevinç ve üzüntüsünün kendi sevinç ve üzüntüsü gibi olduğunu bildirmelidir. Çağırdığı zaman güzel adıyla çağırmalidır. Önce selâm vermek için çabuk davranmalıdır. Bir yere otururken ona yer vermelidir. Bunlardan başka kendisi olmadığı yerde onu övmeli,

duyduğu takdirde memnun olacak konuşmalar yapmalıdır. Bu şekilde çocuğunu, malını ve kendisiyle ilgili şeyleri övmelidir. Çünkü bunun sevgide büyük tesiri vardır. Her iyiliğe şükür etmelidir. Emirü'l-Mü'minin Hz. Ali buyurdu: «Din kardeşinin iyi niyetine şükür etmeyen, onun iyiliğine de şükür etmez.»
Gıyabında ona yardım edip kötüliyenlerin sözünü reddetmeli, onu kendi nefsi gibi bilmelidir. Bundan daha büyük kötülük olmaz ki, yanında dostu kötülenirken kendisi sussun. Çünkü söz yarasının tesiri büyüktür. Büyük zatlardan biri diyor ki: «Hiç kimse benim dostum hakkında bir söz söylemiş değildir ki, ben dostumu hazır farzedip, vereceğim cevabı duyacağını düşünmüş olmayayım ve onun duyması halinde beğenecek konuşma yapmıyayım.»
Ebû Derda bir yere bağlı iki öküz gördü. Biri ayağa kalkarsa öbürü de kalkardı. Bunu görünce ağladı ve dedi ki, Allah için olan dostların ve din kardeşlerinin hali de böyledir. Dururken, otururken, gelirken birbirlerine uyarlar.
Beşinci hak:
Muhtaç olduğu dinî bilgileri öğretmektir. Çünkü din kardeşini cehennem ateşinden korumak, dünya sıkıntısından kurtarmaktan daha önemlidir. Öğrendikten sonra amel etmezse, ona nasihat etmeli ve Allah Teâlâ'nın azabiyle korkutmalıdır. Fakat bu nasihati yalnız oldukları zaman yapmalıdır ki, acımak için olsun. Yoksa kalabalık içinde yapılan nasihat ağrına gider. Ne nasihat edersen sert değil tatlılıkla söylemelisin.
!§pf

Çünkü peygamberimiz buyurur ki: «Mü'nûn, mü'minin aynasıdır» yani, kendi ayıb ve noksanını ondan öğrenir. Din kardeşin sana acıyacak kimse olmadığı yerde, sana aybını bildirince, ona minnettar olmalısın, kızmamalısın.
Çünkü bu, şuna benzer ki, birisi «elbisen içinde yılan yahut akrep vardır!», diye haber verse, bu sözüne kızmazsın; belki teşekkür edersin. İnsanlardaki kötü sıfatlar da yılan ve akrep gibidir. Hatta onların yarası mezarda zahir olur. Acısı ruha olduğu için, dünya yılanının ve akrebinin acısından daha çoktur. Çünkü bunların yarası ruha değil bedenedir. Hz. Ömer buyurur ki: «Allah'ın rahmeti, bana.ay -bum hediye getiren kimseye olsun.» Selmanı Farisi Hz. Ömer'in huzuruna geldi. Ömer: «Ey Selman! Benim hakkımda beğenmediğin ne duydun ve ne gördün?» dedi. Selman: «Ya Emire'l-Mü'minin beni bu hususta affeyle», dedi. Ömer ısrar edip mutlaka söylemen gerekir deyince, Selman dedi ki; «duydum ki, senin sofranda iki türlü yemek hazırlanırmış ve iki de gömleğin varmış; birini gündüz, diğerini de gece giy ermişsin.» Hz. Ömer de: «Bundan sonra bu. ikisini de yapmayız, ya bunlardan başka bir kusurumu işittin mi?» diye sordu. Selman, işitmedim, diye cevab verdi.
Huzeyîe-i Maraşî, Yusuf bin Esbata bir mektup yazıp dedi: «Duydum ki, dinini iki habbeye satmışsın. Pazarda bir şeye müşteri olmuşsun. Satıcı bir mangır fiyat biçince, sen üçte bir vermişsin. G kimse, senin kim olduğunu bilmiş ve sahihliğinden dolayı sana

hürmet ve müsamaha göstermiş. Sen dindarlığını âlet ederek dünya menfaati kazanıyorsun. Sen bunu yapmakla, Allah'ın âyetleriyle alay etmiş olmadığına emin değilim.»
Demek ki, diyanet ve takvayı istemenin alâmeti, böyle şeylerde yapılan nasihat için minnettar olmaktır. Allah buyurur ki: «Fakat nasihat edenleri sevmezsiniz.» (A'raf sûresi, âyet: 79). Şu yalancılar hakkındadır ki, kendilerine nasihat yapanları dost saymazlar. Onların da alameti şudur ki, kibir ve gururları, din ve akıllarına hakim olduğu için yapılan nasihati iyiliğe yorumlamazlar.»
Bu anlatılanlar, kişi kendi aybını bilmediği- zaman olur. Ayıb ve kusurlarını bilen birisine nasihat ederken, açık değil kapalı olarak nasihat yapmalıdır. Eğer onun aybı, senin hakkında taksirat yapmak sebebiyle olursa, bilmemezlikten gelip onu örtmek daha iyidir. Kapalı bir şekilde nasihatla aralarındaki dostluk bozulmayacaksa, yapılır. Eğer bununla bozulacaksa, kınamamak ayrılmaktan daha, iyidir. Ayrılmak da mücadele ve münazeadan daha iyidir. Bu din kardeşliği meydana getirmekten maksad, onlarla arkadaşlık yapmakla eziyetlerine dayanmak ve bu şekilde ahlâkını düzeltmektir. Yoksa onlardan iyilik ve insanlık beklememelidir.
Ebû Bekr-i Ketânî (r.a.) diyor ki: «Birisi benimle arkadaş oldu. Fakat arkadaşlığı kalbime çok ağır geldi. Sonra elinden tutup evimize götürdüm ve lutûf et ayağmı yüzüme bas dedim. «Allah korusun bu ne sözdür», dedi. «Mutlaka olacak» de-
> «• *;-

dim, o da ayağını yüzümün üzerine basınca, o anda kalbimdeki ağırlık kalktı.
Ebû Ali Ritabi diyor ki: «Abdullah-ı Razi ile bir çölde yoldaş oldum Bana: «Bu yolculukta ben mi reis olayım. Sen mi?» dedi. Ben de: Sen ol, dedim. Bana: «Ne yaparsam, bana itaat eder misin» dedi. Baş üstüne yaparım dedim. Bir torba getirdi. İkimizin de elbise ve eşyasını içine koydu ve omuzuna aldı, ve yürümeğe başladı. «Sen yoruldun. Biraz da ben taşıyayım» dedikçe: «Bana sen reis ol, demedin mi? Emrimi dinle», derdi. Bir gece yağmur yağdı. Islanmamam için sabaha kadar üstüme kilim tutup muhafaza yaptı. Bir şey söylemek istesem: «Reis benim, beni dinle» derdi. Artık öyle oldu ki, onu reis yaptığıma pişman oldum.
Altıncı hak:
Din kardeşlerinin hatâ ve kusurlarını affetmektir. Büyük zâtlar demişler ki: «Eğer senin hakkında taksirat yaptı ise, kendisine yetmiş çeşit mazeret bul. Eğer nefsin bu mazeretleri kabul etmezse, nefsine de ki.» Eğer dünyada kötü huylu ve kötü mizaçlı varsa sensin. Çünkü din kardeşin senden yetmiş türlü özür diliyor sen kabul etmiyorsun. Eğer taksiratı, bir günah işlemek ise o günahı bırakması için tatlılıkla nasihat et. Eğer vazgeçip ısrar etmiyorsa, bilmemezlikten gelmelidir. Eğer itiraz ederse, nasihat etmelidir. Eğer nasihat fayda vermezse, ne yapılması gerektiği hususunda sahabeler ihtilâf etmişler: Ebû Zer-i Gifarî'ye göre ondan ayrılmalıdır. Çünkü madem onu Allah için dost edindin. Allah

için de düşman edinmelidir. Ebü'd-Derda ve bazı sahabeler diyor ki: «Ondan ayrılmamalıdır. Çünkü o işten dönme ihtimali vardır. Başlangıçta böyle kimselerle dost olmamalıydı. Olunca da ayrılmamalıdır.» İbrahim-i Nahaî diyor ki: «Din kardeşini günah işlediği için terk etmemelidir. Çünkü bugün eder, yarın vazgeçer.» Hadiste: «Alimden, günah işlediği için kaçınıp ayrılmayın. Çünkü o yakında o günahtan dönem buyurulmaktadır.

İKÎ BÜYÜK ZAT BİRBİRLERİNE DİN KARDEŞLİĞİ SÖZÜ VERMİŞLERDİ:

Birisinin kalbi bir insanın aşkına yakalandı, öbür kardeşine dedi ki, benim kalbim aşk hastası oldu. Kardeşliği bozarsan, boz; öbürü Allah korusun ben bir günah için senden kardeşlik bağım kesmem, deyip bundan sonra bu işten vazgeçinceye kadar, yememeye ve içmemeye azmetti. Bu şekilde kırk gün devam etti. Her zamanda o kardeşinin hâlini soruyor, evvelki halindeyim derdi. O da sabrederdi. Nihayet bir gün kardeşi gelip «Allah beni o dertten kurtardı. Aşk ateşini kalbimden söndürdü» dedi. Böylece o da Allah'a hamd ve şükürler edip yemeğe ve içmeğe başladı.

Evliyadan birine: «Senin din kardeşin din yolunda günaha girmiştir. Niçin ondan ayrılmıyorsun?» dediler. Dedi ki: «O düşmüştür,

yardımcıya ve elinden tutacak birine ihtiyacı vardır. Ben ondan nasıl ayrılayım? Belki lâzım olan tatlılıkla elinden tutup cehennem azabından kurtarmaktır.»

Beni İsrail'de iki zahid vardı. Birbiriyle dost olmuş, bir dağda durup ibadet ederlerdi. Biri de bir şey almak için şehre geldi. Aniden gözü bir fahişeye ilişti ve ona aşık oldu ve onunla kalkıp oturdu. Aradan birkaç gün geçince öbürü onu aramağa çıktı. Durumunu öğrendi ve araştırıp onu bulunca, utancından: uSen kimsin? Ben seni tanımıyorum» dedi. «Ey kardeşim! Üzülme: Sana olan şefkat ve merhametim henüz gitmemiştir, eskisi gibi duruyor» deyip boynuna sarıldı, ve birkaç yerinden öptü. Bunun bu şekilde kendisine acıdığını gören arkadaşı, henüz gözünden düşmediğini yakinen anladı. Kalktı, tevbe istiğfar etti ve onunla beraber eski.yerlerine gitti:

Gerçi Ebû Zer-i Gifari'nin yolu selâmete daha yakındır. Ama diğerlerinin yolu da lutfe iyiliğe daha yakındır ve dinî ölçüye de daha uygundur. Lutfe yakın olması; çünkü bu şekilde onun tevbe ve istiğfar etmesine sebeb olur. Halbuki, düşkünlük ve çaresizlik zamanlarında din ve âhir et kardeşlerine daha çok ihtiyaç vardır. O halde bunun gibi musibet zamanında terkedilmek nasıl caiz olur?.. Dinî ölçüye uygunluğu ise, çünkü kardeşlik akdi yapılınca, sünnet akrabalığı teşekkül eder. Günah sebebiyle de sıla-i rahmi kesmek caiz değildir. Bunun için Allah buyurur ki:

«Eğer akrabaların sana isyan ederlerse, sizin yaptıklarınızdan ben uzağım, de.» (Şuara sûresi, âyet: 216).

Ebû'd-Derda (r.a.) ya dediler ki: «Din kardeşin günah işledi. Niçin ona düşmanlık etmiyorsun?» Dedi ki: «Onun işlediği günaha düşmanlık ederim. Fakat kendisi benim kardeşimdir.» Ama gerçekçi hareket başta bu kimselerle dostluk kurmamaktır. Çünkü dostluk

kurmamak suç değildir. Fakat ilişki kesmek suçtur ve eski hakları zayi etmektir. Ama kendi hakkında taksirat yapmış ise mutlaka affetmek en iyisidir. Eğer bu taksirattan dolayı özür dilerse, her ne kadar yalan da söylese, özrünü kabul etmelidir. Peygamber buyurur ki: «Bir kimseden kardeşi özür diler de, onun özrünü kabul etmezse, onun günahı, müslümanların gıda maddelerinde yaptıkları günah gibi olur.» Ve yine buyurur: «Mü'min çabuk kızar ve çabuk sakinleşir.»

Ebû Süleyman-ı Daranı müridine dedi ki: «Dostundan eziyet görürsen, kınama. Çünkü kınarken, acısı daha büyük bir söz duyabilirsin.» Mürid diyor ki: «Tecrübe ettim, gerçek olduğunu gördüm.»

Yedinci hak:

Dostlarını ve din kardeşlerini gerek hayatlarında gerekse öldükten sonra hayırlı dualarla anmalıdır. Bunun gibi çoluk çocuğunu da hayırlı dualarla anmalıdır. Kendine nasıl hayırlı dua yapıyorsan, dostlarına da öylece yapmalısın ki, o dua hakikatta kendine dönsün. Çünkü Peygamberimiz buyurur: «Bir kimse kardeşinin gıyabında ona dua ederse, Allah'ın emriyle bir melek ona cevab verip "sen de onun

fe k J>.>

^

gibi ol" der» (Müslim). Bir rivayette de: «Allah yaptığın duayı sana azık yaparız», der. Peygamberimiz buyurur: «Dostların, birbirleri arkasında yaptıkları dualar reddolunmaz.» (Dare Kutru). Ebû'd-Derda (r.a.) diyor ki: «Secdede yetmiş iki dostumu hatırlar, her birine teker teker dua ederdim.» Demişlerdir ki: «Dostun o kimsedir ki, ölümden sonra varisler mirasla meşgul iken, o dua ile meşgul olup Allah seni ne yapacak diye derdini çekendir.»

Peygamberimiz buyurur ki: «Suya boğulmak üzere olan kimse herşeye el uzatıp meded umduğu gibi, ölü, tıpkı onun gibi ehlinden, evlâdından, dostlarından ve din kardeşlerinden dua bekler. Çünkü hayatta olanların duası ile ölülerin kabrinde nurdan dağlar meydana gelir.» (Dey-lemî).-Rivayet edilir ki, bizim ölüler için olan dualarımız nurdan tabaklar üzerinde onlara takdim edilir ve bu, «falanın hediyesidir» denir. Onlar da, hayatta olanlar gibi, hediyelere sevinir.

Sekizinci Hak:

Dostlara ve din kardeşlerine vefalı olmalıdır. Vefalı olmanın mânası, ölümünden sonra da onun ehlini, evlâdını ve dostlarını unutmamaktır. Bir ihtiyar kadın Peygamberimizin yanma geldi. Peygamberimiz ona hürmet gösterdi. Hazır bulunanlar hayret ettiler. Peygamberimiz buyurdu ki: «Bu kadın Hadice zamanında bize gelir giderdi. Ahde vefa imandandır.»

Diğer bir vefakârlık da, dostunun kardeşlerine, dostlarına, ehline, evlâdına, kölelerine hizmetçilerine ve ilişkisi bulunan herkese şefkat ve merhametli olmaktır. Çünkü yakınlarına iyi davranmanın tesiri, kendisine yapılandan daha büyüktür. Diğer bir kısmı da, eğer mevki, rütbe valilik, emirlik elde etse, gene

evvelki tevazuu değişmemeli, dosta karşı kibirlenip iftihar etmemelidir. Diğer biri de, devamlı sevgi ve kardeşlikte kararlı olmalı, hiçbir* sebeble ayrılmamalıdır. Çünkü şeytan için iki dost arasına soğukluk ve nefret koymak kadar mühim bir şey yoktur. Nitekim, Allah buyuruyor: «Şüphesiz şeytan aralarına fesat sokar.»
Kur'an'da Yûsuf (a.s.): «Şeytan benimle kardeşlerim arasına fesat soktuktan sonra.» buyurur. Bir kısmı da .kimsenin bozgunculuk ve aldatmasına kulak vermeyip kötü söz taşıyıcıları yalancı kabul etmektir. Bir kısmı da, dostunun düşmanı ile dostluk kurmamaktır. Belki, onun düşmanını kendi düşmanı bilmelidir. Çünkü bir kimse, dostunun düşmanı ile de dost olursa, o dostluk zayıf olur.
Dokuzuncu hak:
Aradan tekellüfü (zahmeti) kaldırıp yalnız iken nasılsa, dostuyla arkadaşlık yaparken de öyle olmalıdır. Çünkü arkadaşlık halinde birbirlerinden utanırlarsa sevgi noksan olur. Hz. Ali buyurdu ki: «Dostların en kötüsü odur ki, seni teklife zorlar ve seni özür dileme zorunda bırakır.»

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) diyor ki: «Çok kardeşler gördüm, aralarında teklif ve resmiyet görmedim. Resmiyet ve teklif olunca, bu dostluğun zaif olduğunu gördüm.» Büyük zatlar demişlerdir ki: «Dünya ehliyle edeb üzere, âhiret ehliyle ilim üzere, marifet ehliyle de dilediğin gibi arkadaşlık et.» Bazı tasavvuf ehli birbirleriyle şu şartla arkadaş olmuşlar: Eğer devamlı olarak oruç tutsalar, yahut hiç tut-masalar, yahut bütün gece ibâdet etseler, birbirlerine niçin böyle yapıyorsun? demeyecekler. Velhasıl Allah için olan dostlukta birlik beraberlik vardır. Birlikte ise, teklif olmaz.
Onuncu hak:
Kendini bütün dostlarından aşağı bilmeli, onlardan bir şey beklememeli, bütün haklarını hakkıyla gözetmelidir. Cüneyd-i Bağdadî'-nin huzurunda bir şahıs: «Âhiret dostu çok az iulunur.» dedi. Cüneyd ona kulak vermedi. O şahıs bu sözü tekrar etti. Üçüncü defasında Cüneyd: «Eğer âhiret dostundan kasdin, senin cefana sabredip eziyetine dayanacağın kimse ise, o kimseler benim yanımda istediğin kadar çoktur.» dedi.
Büyük zatlar buyurur ki: Kendini dostlarından üstün gören günahkâr olur. Onu öyle görenler de günahkâr olur. Kendini onlarla bir görürse, hem kendisi üzülür, hem de onlar üzülür. Ebû Muaviye-i Es-ved diyor ki: «Benim dostlarım hepsi benden üstündür. Çünkü onların hepsi beni üstün bilirler.»

ÜÇÜNCÜ BAB
BÜTÜN MÜSLÜMANLARIN, AKRABALARIN, HİZMETÇİLERİN VE KOMŞULARIN HAKLARI

Bil ki, herkesin hakkı yakınlık derecesine göredir; yakınlığın da dereceleri vardır. Haklar o derecelere göre değişir. En kuvvetlisi Allah için olan kardeşliktir. Onun hakları anlatıldı. Bu rabıta olmayıp da yalnız İslâm yakınlığı bağı olursa, bunun da birçok hakları vardır:

Birinci hak: Kendine reva görmediği bir şeyi, hiçbir müslüma-,na reva görmemelidir. Peygamberimiz buyurur: «Müslümanlar bir beden gibidir. Bir uzvu acırsa, bütün azalar bunu duyar ve onlar da acır.» Ve yine buyurur ki: «Kelime-i şehadet üzere ölmek isteyen, kendine reva görmediğini hiç bir müslümana reva görmemelidir.»
Musa (a.s.) münacatında: «Ya Rabbiî Kullarından hangisi âdildir,» diye sordu. Allah: «Kullarımın en âdili, insaf ehlidir.» buyurdu.
İkinci hak: Hiçbir Müslüman onu nelinden ve dilinden zarar gör-meyecek. Peygamberimiz Ashaba: «Müslüman kimdir biliyor musunuz?» buyurdu. «Allah ve Resulü daha iyi bilir.» dediler. «Müslümanların, elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir.» buyurdu. «Peki mü'min İtimdir?» dediler. «Müslümanların, beden ve mal yönünden kendisinden emin oldukları kimsedir.» Sonra «Muhacir kimdir,
5. Asıl: DİN KARDEŞLERİNİN HAKLARINI GÖZETMEK
257
it
h
biliyor musunuz?» «Kötü işlerden kesilen kimsedir.» buyurdu. Ve yine buyurdu ki: «Bakışlarıyla bir müslümanı rencide etmek helâl değildir ve müslümanları korkutacak işler yapmak da helâl değildir.»
Mücahid (r.a.) diyor ki: «Allah cehennem ehline uyuz hastalığını verir ki, kaşımadan kemikleri meydana çıkar.» Sonra bir münadi, «Ey cehennem ehli! Bu hastalığın acısı nasıldır?» der. Onlar da: «Gayet zor ve şiddetlidir.» derler. Bir nida gelir ki, bu dünyada müslü-manlara yaptığınız eziyetin karşılığıdır. Peygamber buyurur ki: «Cennette istediği gibi dolaşan birini gördüm. Bu, müslümanlara eziyet vermesin diye, yollardaki dal ve engelleri kesip kaldırmıştır.»
Üçüncü hak: Hiç kimseye kibirlenmemelidir. Çünkü Allah kibirlileri sevmez.
Peygamberimiz buyurur ki: «Allah'tan bana vahiy geldi ki, "Ey Muhammedi Kimseye üstünlük taslamayın, kibirlenmeyin, tevazu gösterin."» Bunun içindir ki, Peygamberimiz ihtiyar kadınların, yoksulların yanına gider, hatırlarını sorar ve ihtiyaçlarım karşdardı. Hiç kimseye hakaret (küçüklük) gözüyle bakmamalıdır. Çünkü o kimse, Allah'ın velisi olabilir ve adam bunu bilmez. Çünkü Allah veli kullarını insanlardan gizlemiştir.
Dördüncü hak: Koğucuların, fitnecilerin müslümanlar hakkında söylediklerini dinlememeli, adaletli, doğru insanların sözünü dinlemelidir. Fitneci fâsıktır. Hadîste gelmiştir ki: «Hiçbir fitneci cennete girmez.» Bilmelidir ki, senin yanında başkasının kötülüklerini anlatan, başkasının yanında da senin kötülüklerini anlatır. Bu sebeble bu kimselere güvenmemeli, onlardan uzak durmalıdır.
Beşinci hak: Hiçbir tanıdıktan üç günden fazla konuşmayı kes-memelidir. Peygamberimiz buyurdu: «Bir kimsenin üç günden fazla Müslüman kardeşinden konuşmasını kesmesi helâl değildir. Onların en hayırlısı da önce selâm verendir.»

îkrime (r.a.) diyor ki: «Allah Teâlâ Hz. Yûsuf'a: "Ey Yûsuf! Senin dereceni ve namını, kardeşlerini affettiğin için yücelttim."» Hadîste: «Müslüman kardeşleri affetmek izzet ve şerefi artırmaktan başka bir şey getirmez.» buyuruldu.
Altıncı hak: tyi - kötü ayırımı yapmadan, kim olursa olsun, gücü yettiği kadar iyilik yapmalıdır. Hadîste: «İmandan sonra en güzel âmel, ibâdet edenlere ve etmeyenlere şefkat etmek ve iyilik yapmak- ^ tır.» buyurulmaktadır ve yine hadîste: «Gücün yettiği kadar, kime* olursa olsun iyilik et. Eğer o iyiliğe lâyık değilse, sen lâyıksın.» Ebû Hüreyre diyor ki: «Peygamberimize bir şey söylemek için elinden tutan kimse, elini çekmeden, Peygamberimiz elini çekmezdi. Kim onunla konuşsa, sözünü bitirmeden ondan yüzünü çevirmezdi.»
Yedinci hak: 'Yaşlılara hürmet etmeli, küçüklere merhamet et-mslidir. Peygamber buyurur ki: «Yaşlılara hürmet etmeyen, küçükle-

re şefkat ve merhamet göstermeyen bizden değildir.» Yine buyurdu ki: «Ak saç ve ak sakala hürmet etmek, Allah'a hürmet etmektir.» (Ebû Davud). Ve yine buyurdu ki: «Gençliğinde yaşlılara hürmet eden bir genç yoktur ki, Cenâb-ı Allah, ihtiyarlığında ona gençlere hürmet ettirmesin.» Peygamberin bu güzel sözü yaşlılara hürmet edenlerin uzun ömürlü olacaklarına işaret eder. Çünkü zikri geçen mükâfata yaşlanmadan ulaşmak mümkün değildir. Peygamberimiz seferden dönerken çocuklar önüne çıkarlardı. Peygamberimiz bazısını önüne ve bazısını da arkasına alırdı. Önüne binen çocuklar, bizi öne bindirdi diye arkaya binenlere övünürlerdi. Adını koymak ve dua etmek için huzurlarına çocuk getirirlerdi. Çocukları kucağına alırdı. Bazen onun kucağına çişini yapardı. Bulunanlar birbirlerine seslenip almak isterlerdi. «Bırakın, kalsın, işini kesmeyin.» buyururlardı. Çocuk sahibi orada kaldıkça üzülmesin diye beklerdi. Dışarı çıktıktan sonra elbisesini yıkardı. Çocuk çok küçük olsa yıkamazdı, üzerine su serperdi. (Bu Şafiî kavlidir. Hanefîye göre yıkanmalıdır).
Sekizinci hak: Müslümanlara güler yüzlü ve tatlı sözlü olmalı, onları öyle karşıiamalıdır. Peygamberimiz buyurdular ki: «Allah güler yüzlü ve güzel ahlâklı olanları sever.» (Beyhakî). Yine buyurdular ki: «Günahların affına sebeb olan güzel ahlâk gayet kolaydır: Güler yüz ve tatlı sözdür.» Hz. Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz giderken, yaşlı bir kadın ona yetişti ve "Ya Resûlüllah, sizinle önemli bir işim vardır," dedi. Peygamberimiz: "İstediğin yerde oturalım, işini dinliyeyim" buyurdu. Kadın hemen oracıkta oturdu. Peygamberimiz de, kadıncağız işini tamamiyle arzedinceye kadar bekledi.»
Dokuzuncu hak: Hiçbir müsl umana verdiği sözden caymamalı-dır. Hadîste: «Üç şey vardır, onlar kimde bulunursa, o münafıktır: Yalan söylemek, sözünde durmamak, emânete hiyanet etmek.» buyu-ruldu.
Onuncu hak: Herkese derecesine göre hürmet edilir. Aziz ve muhterem kimselere daha çok hürmet etmelidir. Elbisesi kıymetli,

güzel, üstü başı temiz kimselerin halk içinde şerefli ve muhterem oldukları bilinir. Hz. Aişe, bir seferde sofra açıp yemek yiyorken, bir" fakir geçti. «Ona bir ekmek verin» dedi. Bir de atlı geçti. «Onu çağırın» dedi. Orda bulunanlar, «Ey Aişe! Niçin fakiri çağırmadın, zengini çağırdın?» dediler. Dedi ki: «Allah herkese bir derece nâsib etmiştir. Biz de o dereceleri gözetmeliyiz. Fakir bir ekmekle kanaat eder, sevinir. Ama zengine bir ekmek vermek hakaret olur, çirkin olur. Onu da sevindirecek bir şekilde ağırlamalıdır.»
Hadîste: «Bir kavmin azizi yanınıza gelirse, onu aziz tutun.» buyurulmaktadır. Peygamberimiz, huzurlarına gelen bazı kimselere mübarek ridasmı verip üzerine oturtmuştur. Bir gün huzuru şeriflerine kendisini emziren bir kadın geldi. Ona ridası üzerinde yer gösterip: «Ey şefkatli ana merhaba! Hacetini dile vereyim.» buyurdu. Sonra

ganimetten kendi hissesini ona bağışladı. O da onu Hz. Osman'a yüz-bin akçeye sattı.
Onbiritıci hak: Birbirlerine dargın olan müslümanlann arasını bulmağa çalışmalıdır. Peygamber: «Size (nafile) namaz ve oruçtan daha faziletli ibâdetten haber vereyim mi?» buyurdu. «O nedir? Ya Resûlüllah», dediler. «Müslümanların arasım bulmaktır.» buyurdu. Enes (r.a.) rivayet eder ki, bir gün Peygamberimiz bazı ashabıy-la otururken güldüler. Hz. Ömer (r.a.): «Ya Resûlüllah! Anam, babam sana feda olsun, niçin güldünüz?» dedi. Peygamberimiz: «Vahiy nazil oldu ki, kıyamet gününde benim ümmetimden iki kimse Allah'ın huzurunda diz çöküp biri diğeri için: "Allah'ım, bu bana zülüm etti. Benim hakkımı bundan al" diyecektir. Allah da: "Hakkını ver" diye ferman edecektir. O kimse: "Allahım, benim bütün iyiliklerimi davacılar aldı, bir şeyim kalmadı", diyecektir. Allah Teâlâ mazluma: "Ne yapmalıdır? İyiliği kalmamıştır" diyecek. Mazlum: «Allahım, benim günahlarımı ona yükle", diyecek. Bunun üzerine mazlumun günahları ona yüklenecek» buyurdu ve ağladı. Sonra buyurdu ki: «Kıyamet günü o kadar dehşetli bir gündür ki, herkes kendi yüzünden âciz olur, başkasına yüklenmesini arzular. Sonra Allah mazluma: "Bak ne görürsün?" diyecek. Mazlum bakınca, cevher ve incilerle süslemeli olarak gümüşten yapılan şehirler, altından yapılan köşkler görecek ve "Allahım, acaba bu hangi Peygamberin, yahut hangi sıddıkın veya hangi şehidindir" diyecek. Allah: "Kim pahasını verirse onun olur" buyurdu. Mazlum: "Allahım, kim bunların pahasını ödeyebilir?", der. Alİah: "Üzerine hakkı bulunan din kardeşini affedenler öder", der. O da: "Allahım, ne kadar hakkım varsa affettim" der. Sonra Allah: "Kalkın, birbirinizin elini tutarak ikiniz de cennete girin" buyurur. Sonra buyurdu ki: «Durum böyle olunca, Allah'tan korkun, insanların arasını bulun.»
Onikinci hak: Bütün .müslümanlann ayiblarını örtmelidir. Hadîste: «Bu dünyada müslümanların kusurlarını örtenlerin günahlarını yarın kıyamet gününde Allah örter.» Hz. Ebû Bekir (r.a.) buyurur: «Her kimi hırsızlık yaparken, içki içerken yakalarsam, Allah'tan o

günahını örtmesini dilerim.» Peygamber buyurdular: «Ey iman edip henüz kalbinde imân lezzetini tatmayanlar, insanları ayıblama-yın, kusurlarını araştırıp açığa vurmayın. Her kim bir müslümanm ayıbını açığa vururs a, kendi evinde gizlenmiş de olsa, Allah onun ayiblarını meydana çıkarır, onu rezil rüsvay eder.»
İbni Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «İlk Önce hırsızlık yaparken yakalanan kimsenin elini kesmek için Peygamberin huzuruna getirdiler. Peygamberin rengi değişti. Ashab: "Ya Resûlüllah. Bu iş hoşuna gitmedi mi?" dediler. "Niçin gitmesin? Niçin kardeşime düşmanlık yapmak için şeytana tabi olayım? Eğer Allah'ın sizi affetmesini, günahlarınızı örtmesini dilerseniz, siz de insanların günahlarını örtünüz. Zira Sultanların huzuruna geldikten sonra had cezası vermemek için çare yoktur"», buyurdu. Halife Ömer (r.a.) bir gece, gece bekçileri ile

şehri gezerken bir evden ses işitti. Hemen o evin damına çıkıp baktı. Bir adamla bir kadının içki meclisini kurup oturduklarını gördü. «Ey Allah'ın düşmanları! Bu günahı Allah'ın örteceğini mi sandınız,» dedi. O kinişe: «Ey Halife! Acele etme. Eğer ben bir günah işledimse, sen üç günah işledin: Birincisi Allah buyurur ki: "Ayıbları araştırmayın" (*) Sen araştırdın. İkincisi, ''Evlere kapılarından girin" buyurur. Sen damdan geldin. Üçüncüsü, "Başkasının evine izin alıp, selâm vermeden girmeyin" buyurur. Sen ne izin aldın, ne de selâm verdin.» Ömer: «Eğer affedersem, tevbe eder misiniz?» dedi. «Evet, eğer affedersen, bir daha bu * işi yapmayacağım.» dedi. Halife Ömer onu affetti. O da tevbe istiğfar etti. Peygamber buyurdu: «İnsanlar istemediği halde sırlarına kulak veren kimsenin kulağına kıyamet gününde kurşun akıtılır.»
Onüçüncü hak: Müslümanların kalbini sûi zandan, dilini de gıybetten korumak için töhmetli işlerden kaçınmalıdır. Çünkü bir kimsenin günah işlemesine sebeb olan kimse, o günahta ona ortak olur. Peygamber buyurdu: «Anasına - babasına şovenin hâli ne olur?» As-hab: «Bunu kim yapar? Ya Resûlallah!» dediler. Peygamber, «Başkasının anasına, babasına sövüp de onlar da onunkine söverlerse, şüb-hesiz kendisi anasına babasma sövmüş olur,» buyurdu. Hz. Ömer (r. a.): «Töhmetli işte bulunan kimsenin, kendisi hakkında sû-i zanda bulunanı kınaması caiz değildir.
Peygamber (s.a.s.) Ramazan ayında mescidte itikaf halinde Hz. Safiye ile oturup konuşurken iki adam oradan geçti. Peygamber (s.a.s.) onları çağırdı ve: «Bu konuştuğum kadın benim hanımım Safiyedir.» buyurdu. Dediler ki: «Ya Resûlallah! İnsanlara sû-i zan (kötü zan) olur; fakat size olmaz.» Buyurdu ki: «Şeytan insanın vücudunda kan gibi dolaşmaktadır.» Hz. Ömer (r.a.) birisinin bir kadınla konuştuğunu görünce, kamçı ile vurdu. «Ey Halife bu benim helâlimdir,» dedi. Ömer: «Niçin kimse görmeyecek yerde konuşmuyorsun?» dedi.
Ondördüncü hak: Eğer bir mevki-makam sahibi ise, hiçbir müs-lümandan yardımını esirgememelidir. Peygamber (s.a.v.) ashabına buyurdu: «Bazı şeyler olur ki, yemek isterim. Fakat sizden

birisinin şefaat edip ona da şefaat sevabı hâsıl olsun diye geciktiririm.» Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: «Dil sadakasından daha faziletli bir sadaka yoktur.» «Dil sadakası nedir? Ya Resûlallah» dediler. «Bir masumun kanını kurtaran, birisine bir fayda sağlayan, yahut birinin sıkıntısını gideren şefaattir.» buyurdu.
Onbeşinci hak: Bir müslümanm gıyabında nefsine veya malına kastedilir veya dil uzatılırsa, onun yerine cevab vermeli, o zulme mâni olmalıdır. Peygamber (s.a.s.) buyurdu: «Müslümanların ayıbları sayılıp ırzları, şerefleri yıkılan yerde onlara yardım eden kimseye, Allah Teâlâ da mutlaka çok muhtaç ve çaresiz olduğu yerde yardım eder. Müslümanlara yardım etmeyen, yahut onlara düşmanlık eden
(*) îhya-i Ulumiddîn. cilt 2, sahife 117, Osmaniye - Mısır.

kimseyi de, çok yardım ve desteğe ihtiyacı olduğu yerde Allah yardımsız bırakır.»
Onaltmcı hak: Kötü huylu bir insana arkadaş olmuşsa, kurtuluncaya kadar onunla idare etmeli, onunla ağız münakaşası yapmamalıdır. İbni Abbas (r.a.) «Kötülüğe iyilikle müdara ederler.» (Nur sûresi, âyet: 22) âyeti kerîmesinin mânasında: «Kötü sözlere selâm ve müdara ile karşılık veriniz.» diyor.
Hz. Aişe (r.a.) buyurur ki: «Bir kimse Peygamber ile görüşmek için izm istedi. Peygamber: "Ona izin verin, o çok yaramaz bir kimsedir" buyurdu. Peygamberin yanma gelince, ona o kadar hürmet ve insanlık gösterdi ki, onun Peygamberin yanmda bir derecesi vardır sandım. Dışarı çıkınca, "Ya Resulallah! Buna yaramaz diyordun. Niçin bu kadar hürmet ve iyilik yaptın?" dedim. Buyurdu ki: "Allah katında insanların yaramazı, şerrinden korkulduğu için hürmet ve itina gören kimsedir."» Hadiste «Kötü sözlülerin dilinden ırzını, namusunu korumak için verdiği herşey sadaka yerine geçer.» Ebû'd-Derda dedi ki: «Çok kimse vardır ki, onun yüzüne güleriz, halbuki kalbimiz ona lanet eder.»
Onyedinci hak: Fakirlerle oturup kalkmalı, arkadaşlık etmeli, konuşmalı ve zenginlerin arkadaşlığından kaçınmalıdır. Peygamber (s.a.v.) «Ölülerle arkadaşlık etmeyin.» buyurdu. Süleyman (a.s.s.) kendi ülkesinde nerede bir fakir ve miskin görse onunla oturur ve «Miskin, miskinle oturur» derdi. îsa (a.s.r.) yalnız miskin sözü ile ça-ğırılmak isterdi. Peygamber (s.a.s.) «Ya Rabbi, beni yaşatırsan, miskin olarak yaşat. Öldürürsen, miskin olarak öldür. Kıyamet gününde de miskinlerle haşreyle.» buyurdu. Musa (a.s.v.) «Ya Rabbi! Seni nerde ariyayım?» dedi. Allah; «Beni gönülleri kırık olanların yanında ara.» buyurdu.
Onsekizinci hak: Bir müslümanın gönlünü sevindirmeye, ihtiyacını görmeğe çalışmalıdır. Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Bir müslümanın ihtiyacını gören bütün ömründe Allah'a hizmet etmiş gibi olur.» Yine buyurdu: «Gece veya gündüzün bir saatini bir müslümanın ihtiyacını görmek için geçiren kimse, o müslümanın işi görülsün veya görülmesin, iki ay camide itikâf etmekten faziletlidir.» Yine buyurur: «Bir müslümanın gözünü aydınlatan (sevindiren) in gözünü

de Allah kıyamet gününde aydınlatır.» Yine buyurur: «Bir üzgünü sevindiren, yahut bir mazhımu kurtarana Allah yetmişüç mağfiret ve iyilik ihsan eder.» Ve yine buyurur: «Gerek zâlim olsun, gerek mazlum olsun, din kardeşinize yardım edin.» Ashab: «Zâlime nasıl yardım edilir ya Re-sûlallah?» dediler. Buyurdu ki: «Onu zulümden abkoymandır.» Yâni yardım etmek, onu zulümden menetmekle olur. Yine buyurur: «Allah katmda bir müslümanın kalbini sevindirmekten daha makbul taat olmaz.» Ve yine buyurur: «İki haslet vardır ki, onların ötesinde daha hayırlı haslet yoktur. Biri iman, diğeri de. insanların rahatını dilemektir. İki haslet de vardır ki, onlardan kötü haslet yoktur: Biri Allah'a şerik koşmak, diğeri insanları incitmektir.»

f

Fudeyl bin Iyad'ı (r.h.a.) bir gün ağlarken gördüler ve: «Niçin ağlarsın?» dediler. Dedi ki: «Bana zulüm eden zavallı müslümanlar için ağlıyorum. Yarın kıyamet gününde onlara sorulunca, delil bulamayacaklar, rezil rüsvay olacaklar.» dedi. Ma'ruf-i Kerhî dedi ki: «Günde üç kerre Yarabbi! Ümmet-i Muhammed'i ıslah eyle. Yarabbi! Muhammed ümmetine rahmet et. Allahım! Muhammed ümmetine genişlik ver, üzüntüsünü gider, duasını okuyanın ismi veliler defterine yazılır.»

Ondokuzuncu hak: Kime raslarsa, önce selâm vermeli ve konuşmadan önce elini sıkmalıdır. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Selâmdan önce konuşmağa başlayana cevab vermeyin, önce selâm vermelidir.» Peygamber huzuruna birisi geldi ve selâm vermedi. Peygamber: «Dışarı çık ,selâmla gel.» buyurdu. Enes bin Malik (r.a.) buyurdu ki: «Peygambere sekiz yıl hizmet ettim. Bana buyurdu ki: "Ya Enes! Tahareti tam yap ki, ömrün uzun olsun. Kime rastlarsan, selâm ver ki, sevâblann çok olsun."» Biri Peygamberin huzuruna geldi ve: «Esselâmü aleyküm» dedi. Peygamberimiz: «Buna on sevâb yazıldı.» buyurdu. Bir başkası geldi ve: «Selâmün aleyküm ve rahmetullah» dedi. Peygamberimiz: «Buna yirmi sevâb yazıldı,» buyurdu. Bir başkası daha geldi ve: «Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtûh» dedi. Peygamberimiz: «Buna da otuz sevab yazıldı», buyurdu.

Peygamberimiz buyurdu: «Her evinize girişte selâm verin. Dışan çıkıp geri gelirseniz, yine selâm verin. Çünkü ilk gelmeniz, son gelmenizden hayırlı değildir.» Ve yine buyurur: «Bir mü'min bir nıü'mi-nin elini sıkınca, aralarında yetmiş rahmet taksim edilir. Altmış dokuzu daha çok sevinç ve güler yüz gösterene verilir. İki müslüman karşılaşıp birbirlerine selâm verince aralarında yüz rahmet taksim edilir. Doksan dokuzu önce selâm verene, biri de selâm alana verilir.»

Din büyüklerinin elini öpmek sünnettir. Ebû Ubeyde (r.a.) Hz. Ömer'in elini öpmüştür. Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimize: "Karşılaştığımız zaman birbirimize eğilelim mi?" dedim.» «Hayır» dedi. "Öpüşelim mi?' 'dedim. "Hayır" -dedi. "Birbirimizin elini sıkalım mı?" dedim. "Evet" dedi.» (Tirmizî).

Ama sefere gidip gelirken öpüşmek, birbirlerinin boynuna sarılmak sünnettir. Fakat birisi geldiği zaman ayağa kalkmak iyi değildir. Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimizden daha çok sevdiğimiz hiç kimse yoktu. Ona bile ayağa kalkmazdık. Çünkü bilirdik ki, ayağa kalkmayı sevmezdi.» Ama bir kimsenin hürmet için, ayağa kalkmak âdet olan bir yerde, ayağa kalkmasının zararı yoktur. Fakat bir kimsenin önünde ayakta durmayı Peygamberimiz yasaklamıştır. Çünkü buyurur ki: «Her kim ki, kendisi oturup da başkalarının önünde ayakta durmasından zevk duyarsa, ona deyin, cehennemde yerini hazır bilsin.»

Yirminci hak: Aksırınca «Elhamdülillah» demelidir. İbni Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz aksırdığında "Elhamdülillah" dememizi öğretti.» Onu duyan da, «Yerhamükellah» demelidir. Duyan

öyle deyince, o da, «Yağfirullahi lî ve lekûm» demelidir. Eğer bir kimse «Elhamdülillah» demezse, «Yerhamükellah» demeye lâyık olmaz. Peygamberimiz aksırması gelince sesini kısar, elini yüzüne tutardı. Bir

lbidn «Elhamdülillah» demelidir, tb

öyle deyince, o da, «Yağfirulla

«Elhamdülillah» demezse, «Yerhamükellah» demeye lâyık olmaz. Pey gamberimiz aksırması gelince sesini kısar, elini yüzüne tutardı. Bir kimse helada iken akırırsa, kalbinden «Elhamdülillah» demelidir, tb-

() münacaatında: "Allah'ım, yakın

h

ahim-i Nahai diyor ki: «Mu (

ısın ki, gizli çağıralım. Yoksa uzak mısın ki, sesli çağıralım. Al Ey Musa! Ben, beni hatırlayanın yanında ve onunla beraberim." dei. Musa: "Allahun, bizim bazı hâllerimiz vardır ki, o hâllerde seni lı lâyık görmüyoruz: Cûnüb hâli ve helada bulunma hâli

hâllrde hatırla korkma."»

"Ey Musa! Ben, beni hatırly

di. Musa: "Allahun, bizim bazı hâllerimiz vardır ki, o hâllerde s hatırlamayı lâyık görmüyoruz: Cûnüb hâli ve helada bulunma hâli gibi" dedi. Allah: "Ey Musa, beni istediğin hâllerde hatırla, korkma."»

I, ucuı. t..____

uuyurdu.

Yirmibirinci hak: Ahbabiarından olmasa da tanıdığı kimsenin hastalığım sormalıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Bir hastanın hatırını soran kendini cennette bilsin. Hastanın hatırını sorup evine dönünce yetmişbin melek görevlendirilir, akşama kadar affını taleb ederler.» Sünnet şekli şöyledir. Hastanın elini elinin içine almalı, yahut elini alnına koymalı ve, «Nasılsın?» diye hatırını sorup bu duayı okumalıdır: «Rahman ve Rahim olan Allah adıyla başlarız. Kendisine hiç bir şey denk olmayan, doğurmayan, doğmayan ve sa-med olan Allah'ın adıyla, tutulduğun şeyin (hastalığın) şerrinden senin kurtulmanı dilerim.» Hz. Osman buyurur ki: «Ben hasta oldum. Peygamber hatırımı sormağa gelince, bu duayı birkaç kere okudu.» Hastanın da şu duayı okuması

sünnettir: «Allah'ın izzet ve kudretine, bulduklarımın şerrinden sığınırım.» Hastanın hatırını sorarken, hasta hastalığından şikâyet etmemelidir. Çünkü hadîste: «Kul hasta olduğu zaman, Allah iki melek gönderir, "hastaya nezaret edin, ziyaretine gelenlere şükür mü eder, yoksa şikâyet mi eder?" der. Eğer kul şükür edip "Elhamdülillah, bunda hayır vardır" derse, Allah: "Benim üzerime vâcib olsun ki, eğer onu âhirete gönderirsem, rahmetimi ona arkadaş yaparım. Eğer ona sıhhat ve afiyet verirsem, bunu günahlarına keffâret yaparım, ona eski etinden ve kanından daha hayırlısını ihsan ederim" der.» buyuruldu.
Hz. Ali buyurur: «Yüreğinde rahatsızlığı olan kimse, hanımının mehir parasından biraz para alsın, onunla bal alıp yağmur suyu ile şerbet yapsın ve "Bismillâhi" ile içsin. Allah'ın izniyle şifâ bulur. Çünkü Allah yağmura bereket, bala şifâ ve mehir parasına afiyet buyurmuştur. Bu itibarla bu üç mübarek şey bir araya gelince Allah'ın izniyle mübarek olur.»
Velhâsıl hasta ile ilgili edebler şunlardır: Hastalığından şikâyet etmemeli, feryad etmemeli, hastalığın günahlarına keffâret olacağı umudunu sağlam tutmalı, ilâç içince, ilâca değil, ilâcı yaratan Allah'a güvenmelidir. Hastayı ziyaret etmenin edebleri ise şunlardır: Hastayı ziyarete gelen çok- oturmamalı, hatırını çok sormaman, sıhhat ve afiyeti için dua etmeli, hastalığından dolayı kendini üzgün göstermelidir. Hastanın bulunduğu evin kapısına ve pencerelerine bakmamalı, içeri girmek isteyince kapının karşısında durmayıp bir kenarda dur-

malı, kapıyı yavaş çalıp «hizmetçi!» diye seslenmeli,- akim o?» diye sorulunca, hemen demeli, belki bunun yerine «SübhaneHah, velhamdü lilîâh» demelidir. Bir kimsenin kapısına gidip kapıyı çalmak icab edince böyle yapmalıdır.
Yirmiikinci hak: Din kardeşlerinin cenazesinin ardından gitmelidir. Peygamber (s.a.v.) buyurur: «Cenazenin aramdan gidene bir kırat, defnedilinceye kadar bekleyene iki kırat sevap yazılır ki, her kırat defalarca Uhud dağından büyüktür.» Cenazeyi teşyi etmenin edebleri şunlardır: Susmalı, konuşmamalı, gülmemeli, taziye vermeli ve kendi ölümünü düşünmelidir. A'meş (r.h.a) diyor ki: Cenazenin ardından gittiğimiz zaman, öyle üzülürdük ki, dışardan gelen kimse kime taziye vereceğini bilmezdi. Çünkü hepimiz birbirimizden üzgündük. Bir defa bir topluluk bir ölü için üzülüyorlardı. Büyüklerden bir zat da orada hazırdı. Dedi ki, ey topluluk! Siz kendinize üzülün. O üç tehlikeden de geçip kurtuldu: Can alıcı meleğin korkunç suretini gördü, ölüm acısını tattı ve son nefes akıbetinin korkusundan kurtuldu. Peygamberimiz buyurdu ki: «Ölünün arkasından üç şey gider: Ehli, malı ve âmelleri. Ehli ve malı geri döner, âmelleri ise onunla beraber kalır.»
Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) diyor ki: «Kabirleri çok hatırlayan mezarını cennet bahçelerinden bir bahçe bulacaktır. Kabirleri unutan da, onn cehennem çukurlanndan bir çukur bulacaktır.» Rabi' bin Hay-sem (r.a.) ki, tabiînin büyüklerinden olup türbesi Tûs şehrindedir. Evinde bir mezar kazmıştı. Kalbinde biraz gevşeklik

hissettiği zaman, o mezara girip bir saat yatardı ve derdi ki: «Allahım, beni bu dünyaya bir defa daha gönder ki, yaptığım taksiratı telâfi edeyim.» Sonra kalkar ve kendine: «Ey Rabi' ibni Haysem! îşte seni dünyaya gönderdiler. Bir daha gonderilmiyeceğin bir ölüm için hazırlan.» derdi.

Hz. Ömer (r.a.) buyurur ki: «Bir gün Peygamber mezarlık taratma gitti ve bir mezarın başucunda oturup çok ağladı. Kendisine yaklaştım ve: "Niçin ağlarsın ya Resûlallah?" dedim. "Bu benim anamın mezarıdır. Allah'tan ziyaret etmek ve mağfiret dilemek için izin istedim. Ziyarete izin verdi, duaya izin vermedi. Bunun için evlâtlık hissi galebe çaldî ve gayrî ihtiyarî ağladım," buyurdu.»

Dikkat edilmesi vâcib olan müslümanlık haklan bu anlattıkla-nmızdır.

KOMŞU HAKLARI

Peygamber buyurur ki: «Kâfir olan komşunun bir hakkı, müslü-man olan komşunun iki hakkı, müslüman ve akraba olan komşunun üç hakkı vardır.» Yine buyurdu ki: «Cebrail (a.s.) bana o kadar komşular hakkında vasiyet etti ki, o da diğer akrabalar gibi miras alacağını sandım.» Yine buyurur ki: «Allah'a ve âhiret gününe iman getiren komşusuna iyilik yapsın.» Yine buyurdu: «Komşusu şerrinden emin olmayan kimse bedbahttır. Kıyamet gününde ilk önce sorguya

çekilecek olanlar, birbiriyle husumeti olan komşulardır.» Yine buyurdu: «Komşusunun köpeğine taş atan, komşuluk hakkını gözetmemiş olur.»

Peygamberimize: «Filân kadın gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdet eder, fakat komşuları ondan incinir.» Buyurdu ki: «Onun yeri cehennemdir.» Yine buyurdu ki: «Kırk eve kadar komşudur.» Züherî (r.a.) diyor ki: «Bu hadisin mânası; Sağdan kırk ev, soldan kırk ev, önden kırk ev ve arkadan kırk evsemektir.»

Biliniz ki, komşu hakkı, yalnız onu incitmemek değildir, belki ona iyilik de yapmalıdır. Hadiste: «Kıyamet gününde fakir olan komşu, zengin olan komşuya asılacaktır ve: "Ya Rabbi! Bu adama niçin evinin İra pisim hana bağladığını sor," diyecektir.»

Büyük zatlardan biri farelerin çokluğundan usanmıştı. Kendisine: «Niçin kedi beslemiyorsun ki, bunlar dağılıp eziyetlerinden kur-tulasın,» denildi. Dedi ki: «Kedinin sesini duyup farelerin, komşuların evine kaçmalarından korkarım. O zaman kendime hoş görmediğim bir şeyi komşulara hoş görmüş olurum.» Peygamberimiz buyurdu: «Komşu haklanın biliyor musunuz? Yardım isteyince, yardım edeceksin; borç isteyince vereceksin, fakir iseler, ellerinden tutacaksın; hasta olunca ziyaret edeceksin, ölürse, cenazesinin ardından gideceksin, sevinirse, kuthyacaksın, üzülürse, taziye edeceksin. Komşunun rüzgârına mâni olmamak için, duvarını yükseltmiyeceksin. Taze meyva alınca ona göndereceksin. Göndermezsen, gizleyip onlara gös-terraiyeceksin. Komşu çocuklarının görmemesi için, kendi çocuklarının meyva alıp dışarda yememelerini tenbih edeceksin. Mutfağının kokusuyla onları üzmeyeceksin. Ancak onlara bir miktar gönderirsen' olur.». Yine

buyurdu: «Komşuların hakkını bilir misiniz? Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, komşu hakkına riayet eden kimseye mutlaka Allah da merhamet eder.»
Biliniz ki şu hususlar da komşunun hakları arasındadır: Dam üzerinde onun evine bakmamalı, duvarına direk koyarsa, mâni olmamalı, kendi tarafına oluğu varsa, oluğunu bağlamamalı, kapının önüne toprak dökerse, kavga etmemeli, bildiği kusurlarını örtmeli, ifşa etmemelidir. Onun haremine, cariyesine bakmamalıdır. Bu hususlara bütün müslümanlar riayet etmelidir.
Ebû Zer-i Gifari (r.a.) buyurur ki: «Bana dostum ve habibim Muhammed Mustafa vasiyet etti ki, yemek pişirirken, suyunu bir miktar fazla koy, o yemekten komşulanna da gönder.» Bir kimse, Abdullah ibni Mübarek'e sordu: «Benim komşum hizmetçimden şikâyet ediyor. Hizmetçiyi döversem, belki iftira ediyor. O zaman günah işlemiş olurum. Dövmezsem, komşunun hatırının kırılmasından korkarım.» Abdullah dedi ki: «Hizmetçin suç işlemeden dövmeye müstahak olmaz. Suç işleyince dövme, bekle; komşu şikâyet edinceye kadar. Şikâyet ettikten sonra döv ki, hepinizin hakkına riayet edilmiş olsun.»
.«t

AKRABA HAKLARI
Peygamber buyurdu: «Allah buyurur ki: Ben Rahmanım. Sıla-i rahmin ismini kendi ismimden çıkardım. Akrabalarıyle beraber olanlarla beraber olurum. Akrabalarından ilgisini kesenden ben de ilgi keserim.» Yine buyurdu: «Ömrünün uzun, rızkının geniş olmasını dileyen akrabasının gönlünü hoş tutsun.» Yine buyurdu: «Hiçbir ibâdetin sevabı, Sıla-ı rahmin sevabından Sazla değildir. Hattâ bazı ev ehli fısk ve fücur ile meşgul iken, Süa-ı rahim etmekle onların malı ve evlâdı artar.» Yine buyurdu: «Sana dargın olan akrabana verdiğin sadaka gibi üstün sadaka yoktur.»
Biliniz ki, Sıla-ı rahim; onlar senden ilgilerini kesince, senin ilgi kurmandır. Peygamber buyurdu: «İbâdetlerin en faziletlisi, senden ilgi kesen kimse ile ilgi kurmak, seni mahrum eden kimseye vermek ve sana zülüm edeni affetmektir.»
ANA VE BABA HAKLARI
Biliniz ki, ana-baba hakkı çok büyüktür. Çünkü onların yakınlığı daha çoktur. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: «Babası köle iken onu satın alıp âzad eden kimseden başka, hiç kimse babanın hakkını ödeyemez.» Yine buyurdu: «Anaya - babaya iyilik yapmak; namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, hac ve umre yapmaktan ve gaza yapmaktan hayırlıdır.» Yine buyurdu: «Cennet kokusu beşyüz yıllık mesafeden duyulur. Ancak anaya-babaya asi olan; sıla-ı rahmi kesen kimseler cennet kokusunu asla duymazlar.»
Allah Musa'ya vahiy gönderdi. Buyurdu ki: «Anasının babasının emrini tutanları, emir tutanların defterine yazarız.» Peygamber buyurdu: «Anasının babasının ruhu için sadaka veren ne zarar eder. Hem onlara sevâb hâsıl olur, hem de onun sevabından bir şey eksik olmaz.» Bir adam Peygamberin huzuruna gelîp sordu: «Ya Resûlal-

lah! Anam ve babam öldü. Onlann benim üzerimde ne hakkı kalmıştır; onu yapmak isterim.» Peygamber.buyurdu: «Eda edilecek hakları şunlardır: Cenaze namazlarını kıl, onlara dua et, vasiyetlerini yerine getir ve dost ve akrabalarına iyilik et, gönüllerini hoş tut.» Yine buyurdu: «Ananın hakkı babanın hakkının iki katıdır.»

ÇOCUKLARIN HAKKI

Bir kimse Peygamberimize: «Ya Resûlallah! Kime iyilik edeyim?» diye sordu. Peygamber «anana ve babana», buyurdular. O kimse: «Anam ve babam ölmüştür» dedi. Peygamber: «Çocuklarına iyilik et. Çünkü ana ve babanın hakkı olduğu gibi,'çocukların da hakkı vardır. Haklarından biri de onu kötü huylu yetiştirip isyana sevketmemeli-

dür.» Yine buyurdu: «Çocuklarını isyan ve muhalefete zorlamayana Allah merhamet eylesin.» Enes (r.a.) diyor ki: «Peygamberimiz buyurdu ki: Çocuk yedi günlük olunca, ona akîka kurbanı kesiniz ve adını koyunuz. Altı yaşma gelince terbiye öğretiniz ,dokuz yaşına gelince yatağını ayırınız, onüç yaşında namaz kılmak için dövün, onaltı yaşında babası onu evlendirmen ve ona: "Oğlum, sana edep öğrettim, seni evlendirdim. Bundan sonra dünyada senin fitnenden, âhirette de azabından Allah'a sığınırım." demelidir».

Çocukların haklarından biri de; bir şey vermekte, iyilik yapmakta,-öpmekte, okşamakta hepsini bir tutmalıdır. Küçük çocukları ok-şayıp öpmek sünnettir. Peygamber Hüseyin'i öpüp okşarken, Akra' bin Habis ayağa kalkıp: «Ya Resûlallâh! Benim on oğlum vardır, hiç birini öpmedim,» deyince, Peygamber buyurdu Tâ: «Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.» Peygamber minberde iken Hasan küçüktü, mübarek yüzü üstüne düştü. Peygamber hemen minberden indi, çocuğu kaldırdı ve: «Şüphesiz mallarınız ve çocuklarınız fitnedir.» (Te-ğabun sûresi, âyet: 15) âyetini okudu. Bir defa da Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken secdeye vardı. Hüseyin (r.a.) boynuna bindi. Peygamber o kadar bekledi ki, Sahabeler (r.a.) secdeyi uzun yapmak için vahiy geldiğini sandılar. Selâm verince: «Ya Resûlallâh! Yoksa secde hakkında vahiy mi geldi?» dediler. Peygamber: «Vahiy gelmedi, fakat Hüseyin beni kendine deve yaptı .Ben de düşürmiyeyim dedim.» buyurdu.

Velhâsıl ana ve babanın hakkı, evlâd hakkından fazladır. Onlara saygı göstermek evlâd üzerinde vâcibtir. Allah onlara tazim ve saygı göstermeyi, kendine ibâdet yapmak ile bir arada zikredip buyurur ki: «Rabbin kendisinden başkasına tapmamanızı, anaya babaya iyilik yapmanızı vâcib kıldı.» Ana - baba hakkı büyük olduğundan iki şey vâcib oldu: Birincisi; ekseri âlimlerin görüşü'şudur ki; kat'î haram olmayan, şübheli olan bir yemeği, ana baba çocuğuna «ye» diye emir verseler, yemelidir. Çünkü onların rızasını almak, şübheden kaçındıktan daha önemlidir. İkincisi; onların izni olmadan, hiçbir sefere çıkmaz. Ancak namaz ve oruca ait bilgileri bulunduğu yerde öğreten olmazsa, bunları öğrenmek için olan seferler gibi farz olan seferlere çıkabilir. Sahih olan

budur ki, onların izni olmadan farz olan hacca bile hemen, gitmemelidir. Çünkü bu hac farz ise de, tehiri mubahtır.
Bir kimse, gazaya gitmek için Peygamberden izin istedi. Peygamber: «Anam ve baban var mıdır» buyurdu. «Vardır, ya Resûlalîah!» dedi. Peygamber: «Onlardan izin iste. Eğer vermezlerse, emirlerini tut. Çünkü Allah'ı tevhidten sonra Allah katmda ana babanın hakkında önce gelecek hak yoktur.» buyurdu. Hadiste: «Büyük kardeşin küçük kardeş üzerindeki hakkı, babanın çocuğu üzerindeki hakka gibidir.» buyuruldui

KÖLELERİN HAKKI
Peygamber buyurur ki: «Kölеleriniz ve elinizin altında bulunanlar hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara yediğiniz yemekten yedirin, giydiğiniz elbiseden giydiriniz. Yapamayacakları işleri teklif etmeyiniz. Size yararsa, saklayınız; yaramazsa, satınız. Allah'ın mahlûklarına eziyet etmeyiniz. Çünkü Allah onları elinizin altına vermiştir. Eğer dileseydi, sizi onların eli altına verirdi.» Bir kimse: «Ya Resûlallah! Kölelerin hatâlarını günde kaç defa affedelim.» dedi. Peygamber: «Yetmiş defa affedin.» buyurdu.
Ahnef bin Kays'a (r.h.a) sordular ki, sabır ve tahammülü kimden öğrendin. «Kays bin Asım'dan; cariyesi, demir şiş ile kızartılmış bir kuzuyu götürürken birden şişteki kızartma bir çocuk üzerine düştü. Çocuk öldü. Cariye korkusundan bayıldı. Kays: "Ey câriye! Korkma. Çünkü bu hususta senin günahın yoktur. Seni Allah rızası için âzad ettim" dedi.»
Avn bin Abdullah (r.a.) m bir kölesi vardı. Serkeşlik yaptığı zaman, «Ne aceb efendinin huyunu almışsın. Efendin mevlâsma (Allah'a) âsi olunca, sen de bana âsi oluyorsun.» derdi.
Ebû Mes'ûd-i Ensarî kölesini döverken bir ses duydu. Ey Eba Mes'-ud! Bu tarafa bak diyordu. Ebû Mes'ud bakınca, Peygamber (s.a.v.) in olduğunu gördü. Buyurdu ki: «Ey Eba Mes'ud! Bil ki, senin bundan kuvvetli olduğundan daha çok, Allah senden kuvvetlidir.»

O halde, köleleri yediği ekmekten, yemekten mahrum etmemek onların haklarındandır. Ve yine onlara tekebbür nazarıyla bakmama-hdır. Onların da kendisi gibi insan olduklarım düşünme.li, bir hatâ işledikleri zaman, kendisinin Allah'a karşı olan hatâlarını düşünmelidir. Kızdığı zaman, Allah'ın kudreti karşısında acizliğini düşünmelidir. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: «Bir kimsenin kölesi yemeği pişirip zahmetini ve dumanının acısını çekip önüne koyunca, ona: "Beri gel. ye" diye teklif etmelidir. Eğer gelmezse, bir lokmasını yağa batırıp ağzına koymalı ve diliyle de, "bu lokmayı ye" demelidir.»
ALTINCI ASIL .
BİR KÖŞEYE ÇEKİLİP İNSANLARDAN UZAKLAŞMANIN EDEBLERİ HAKKINDADIR
Bil ki, âlimler, zaviye ve uzlete çekilmek mi, yoksa insanlara karışmak mı daha faziletlidir, diye ihtilâfa düşmüşlerdir. Süfyan-ı Sev-rî, îbrahim-i Edhem, Davud-i Taî, Fudeyl bin Iyad, İbrahim-i Havas Yusûfi b. Esbat, Huzeyfe-i Mer'asî, Bişr-i Hafî ve daha birçok mütta-kilere göre uzlet edip zaviye ihtiyar etmek,

insanlara karışmaktan faziletlidir. Bazı büyüklerle zahir âlimlere göre de, insanlara karışmak daha faziletlidir. Hz. Ömer diyor ki: «Uzletten nasibinizi kaçırma-
r^pa
6. Asıl: İNSANLARDAN UZAKLAŞMANIN EDEBLERİ
269
yın.» İbni Şirin "(r.a.) «Uzlet ibâdettir.» diyor. Bir kimse, Davud-i Tai'ye «Bana nasihat et» dedi. Dedi ki: «Ölünceye kadar oruç tut ve insanlardan, arslandan kaçar gibi kaç.» Hasan-ı Basrî diyor ki: «Tev-ratta yazılıdır ki, kanaat eden insanlar muhtaç olmaz. İnsanlardan uzlet eden selâmet bulur. Şehvetini mağlûp edip ayak altına alan âzad olur. Hâsedten uzak olan mürüvvet kazanır. Birkaç gün sabreden ebedî saadet bulur.» Veheb bin Verd diyor ki: «Hikmet ondur. Dokuzu susmakta, onuncusu da uzlettedir.» Rabi bin Haysem ve İbrahim-i Nahaî diyorlar ki: «Üim öğren ve insanlardan uzlet et.» Malik bin Enes (r.a.) din kardeşlerini ziyaret ederdi, hastaların hâlini sorardı ve cenazeleri teşyi ederdi. Sonra bunlardan teker teker el çekip zaviyeye çekildi. Fudeyl b. Iyad diyor ki: «Benimle karşılaştığı zaman selâm vermeyen, hasta olduğum zaman beni ziyarete gelmeyen kimseye çok minnet ederim.» Büyük sahabelerden olan Sa'd -bin Ebi Vakkas ve Said bin Zeyd Medine-i münevvereye yakın Akik denilen yerde otururlardı. Cumaya gelmezlerdi ve başka bir işle de şehre gelmezlerdi. Ölünceye kadar öyle kaldılar. Hükümdarlardan biri Hatem-i Asamm'e dedi ki: «Hiç benden isteğin var mı?» «vardın» dedi. Hükümdar «nedir» dedi. «Ne sen beni gör, ne de ben seni göreyim.» dedi. Birisi Sehl-i Tûsteri'ye «Seninle arkadaş olmak isterim.» dedi. Sehl: «Birimiz ölünce, öbürü kiminle arkadaş olacak.» dedi. «Hak ile» dedi. Sehl: «Şimdiden arkadaşımız Hak olsun.» dedi.

Bil ki, uzletin üstünlüğündeki ihtilâf, evlenmekteki ihtilâf gibidir ki, bazıları evlenmek ve bazıları da evlenmemek daha faziletlidir, demişlerdir. Hakikat şudur ki, adamına göre değişir. Bazılarına uzlet bazılarına da karışmak daha üstündür. Bu hususun hakikati, uzletin faydalarını açıklamadan anlaşılmaz.

UZLETİN FAYDALARİ BİL Kİ, UZLETTE ALTI FAYDA VARDIR:

Birinci fayda: Zikir ve fikirdir ki, bütün ibâdetlerin en faziletlisi, melekûtta, gökte ve yerdeki Allah'ın acayip yaratıklarını tefekkür etmektir; dünya ve âhiretteki Hakk'ın sırlarını düşünmektir.

Belki hepsinden üstün olan kendini bütün varlığıyla Allah'ın zikrine verip Allah'tan başka herşeyden, hattâ kendinden bile habersiz olmaktır ve Allah'tan başka herşeyi bırakmaktır. Bu dâ yalnızlık ve uzletten başka bir şeyle mümkün olmaz. Çünkü Allah'tan gayri olan herşey Allah'ın fikrine mânidir; yalnız Peygamberler gibi, insanlar arasında Hak ile olup insanları hiç yokmuş gibi düşünen kimseler bundan müstesnadır. Bunun içindir ki, Peygamberimiz (s.a.v.) önceleri yalnızlık ve uzleti severdi; Hira dağında yer edinip Nübüvvet nuru kuvvet bulup cismiyle halkla, kalbiyle Hakla olmaya kadir oluncaya kadar insanlardan ayrı durdu. Eğer bir kimseyi dost edinseydi. Ebû Bekir'i (r.a.) dost edinirdi.

Fakat Allah'ın dosttuğu, başkasıyla dost olmağa yer bırakmamıştı. İnsanlar onun bazı kimselerle

dost olduğunu sanıyorlardı. Halbuki onun kimse ile dost olmağa yeri kalmamıştı. Evliyanın da bu dereceye kavuşmaları şaşılacak bir şey değildir. Sehl-i Tûsterî diyor ki: «Otuz yıldır ki, ben Allah ile konuşuyorum. İnsanlar kendileriyle konuştuğumu sanırlar.»
Bu mertebe imkânsız değildir. Çünkü bazı kimseler vardır ki, yaratıkların aşkı onlara o kadar galebe eder ki, insanlar arasında oldukları halde kalbleri meşgul olduğu için kimsenin sözlerini duymuyorlar. Fakat herkes bu mertebeye aldanmamalıdır. Çünkü umumiyetle insanlar arasında bulunmakla fikir uyanıklığı olmaz.
Bir kimse bir Ruhbana dedi ki: «Yalnızlığa nasıl sabrediyorsun?» Ruhban dedi ki: «Ben yalnız değilim. Hakla beraberim. Onunla gizli konuşmak istediğim zaman namaz kılarım; o bana sırrını açmak dilese, onun kitabını okurum.» Bir kimseye dediler ki: «Bu grup yalnızlıkta ne fayda görürler?» «Onların faydası Allah ile ünsiyet-peyda etmektir.» dedi.
Hasan-ı Basrî'ye dediler ki: «Burada birisi vardır; daima bir sütunun önünde yalnız oturuyor.» Hasan-ı Basrî: «Geldiği zaman bana haber verin.» Haber verilince, Hasan onun yanma gidip dedi ki: «Ey şahıs! Niçin daima yalnız oturuyorsun, insanlara karışmıyorsun?» O kimse: «Bana bir hâl olmuş, beni bütün insanlardan alıkoyuyor.» dedi. Hasan: «Niçin Hasan-ı Basri'nin meclisine gidip onun vaaz ve nasihatini dinlemiyorsun?» dedi. «O hâl beni hem Hasan'dan hem başkasından alıkoymuştur.» dedi. Hasan: «O nasıl bir hâ^ir.» dedi. Dedi ki: «Hiçbir vakit geçmez ki, Allah'tan bana bir nimet gelmesin ve benden de bir günah sadır olmasın. O nimete şükür ve o günahtan istiğfar ederim. Ne Hasan'a giderim, ne de başkalarıyle ünsiyet ederim.» Hasan: «Sen burada bekle. Sen Hasan'dan daha akıllısın.» dedi.
Herem İbni Hibban, Üveys El - Kareni'nin huzuruna vardı. «Ey Üveys! Sana arkadaş olmak için yanına geldim.» dedi. Üveys: «Allah'ı tanıdıktan sonra başkasına arkadaş olanı bilmiyorum.» dedi.
Fudeyl bin îyad diyor ki: «Gece olunca, sabaha kadar Allah ile halvette olurum diye kalbim sevinir. Sabah olunca, insanlar bu halvete mâni olur diye üzülüyorum.» Malîk bin Dinar (r.h.a.) diyor ki: «Allah ile konuşmayı, insanlarla konuşmaktan daha çok sevmeyenin ilmi az, kalbi hasta ve ömrü hederdir.» Hükemadan biri diyor ki: «Bir kimseyi görüp onunla sohbet etmek isteyen kimse, kalbi arzu ettiği kimseden boştur, hariçten yardım talep ediyor.» Büyükler demiş ki: «insanlarla ünsiyet eden müflisler zümresindendir.»
O halde bundan anlaşıldı ki, Allah'ın zikriyle devamlı ünsiyet tutabilen, devamlı tefekkür edebilen, celâl ve cemâlini anlayabilenler bilmelidir ki, bunlar insanların mükellef olduğu

ibâdetlerin en üstünü, en yücesidir. Çünkü bütün saadetlerin temeli, insanın öbür dünyaya yönelmesi, Allah'ın ünsiyet ve sevgisinin ona hâkim olmasıdır. Ün-sivet, tam zikirle olur. Muhabbet de marifetin semeresidir, marifet de fikrin semeresidir, fikirsiz olmaz. Bunların hepsi talvetsiz ve uzletsiz olmaz. Zira düşünüldüğünde görülür ki, üç çeşit günah vardır. Bunlar,

insanlar arasında bulunmaktan peyda olur. İnsanlarla bulunulduğu müddetçe onlardan kurtulmak mümkün olmaz.
Birinci günah: Gıybet etmek, yahut gıybet dinlemektir.
İkinci.günah: Emri maruf ve nehy-i münkerin terkidir ki, eğer rıza gösterip emr-i maruf ve nehy-i münkerden susarsa, fâsık ve asi olur. Eğer rızâ göstermeyip reddederse husumet ve dargınlık olur.
Üçüncü günah: Riya ve nifaktır ki, bunlar da insanların arasına karışmakla olur. Çünkü eğer insanlarla idare etmezse, ona eziyet ederler. Eğer müdara ederse, riya ve nifaka düşer. Çünkü müdara ile nifak ve riyayı birbirinden ayırmak hayli zordur. Eğer iki hâsımla arkadaşlık yaparsa, her ikisine de muvafakat ederse, ikiyüzlülük zararı hâsıl olur. Her ikisine muvafakat etmezse, onların düşmanlığından kurtulmaz. Bunun en- aşağı derecesi şudur ki, kimi görürse sizi özledim, demesidir. Oysa ki, bu çok defa yalan olur. Eğer bu sözleri söylemezse, araya soğukluk ve nefret girer. Eğer söylerse, nifak ve ikiyüzlülük olur. Ve yine en aşağı mertebesi şudur ki, kime rastgelse, nasılsın, halkının ve akrabanın hâli nasıldır, demesidir. Oysa ki, içinde onların hâlini sormak düşüncesi yoktur. Şu hâlde bu apaçık ikiyüzlülük olur.
İbn-i Mes'ûd (r.a.) diyor ki: «Bazı kimseler vardır ki, bir iş için dışarı çıkar, ihtiyacı olan adama gider, o kadar övgüler yapar ki, nifak ile dinini dünyaya satar ve işini görmüş, fakat Allah'ı kızdırmış olarak evine döner.» Sırr-L Sekatî (r.h.a.) diyor ki: «Bir din kardeşim yanıma gelip elimi öpmek isteyince, sakalımı düzeltmek bahanesiyle elimi sakalıma götürürüm. İsmimin münafıklar defterine yazılmasından korkarını.»
Füdeyl yalnız başına bir köşede oturuyordu. Birisi ziyareti için yanma geldi. Fudeyl: «Niçin geldin?» diye sordu: «Yüzünü görüp ferahlamak için geldim.» dedi. Fudeyl: «Allah hakkı için bu sözler nefrete daha yakındır. Benim yanıma ancak münafıkça medhü sena yapmağa, seni beni yalan övmeye, ben seni yalandan övmeye, çeşit çeşit yalan yanlış söylemeğe geldim. Ya sen buradan geri dön, ya ben giderim.» dedi. Bu gibi sözlerden sakmabilenler için insanlara arasına karışmasında zarar yoktur.
Eski büyükler birbirleriyle karşılaşınca, dünyadan değil, dinden sorarlardı. Hatem-i Asem Hamid-i Leffaf'a (r.h.a.): «Nasılsın» dedi. Ha-mid: «Elhamdülillah, selâmet ve afiyetteyim» dedi. Hatem: «Selâmet, Sırat köprüsünden geçince olur. Afiyet de cennete girince olur.» dedi. İsa (a.s.) ya: «Nasılsın?» diye sorduklarında: «Bana faydalı olan elimde değildir, zararlı olanı defetmeye gücüm yetmiyor. Ben kendi işimden mes'ulüm, iş de elimde değil. Öyle ise benden daha fakir kimse yoktur.» derdi. Rabi bin Heysem'e: «Nasılsın?» dediklerinde: «Zayıf ve günahkârım, rızkımı yiyip ecelimi bekliyorum.» derdi. Ebû Derda'-ya: «Nasılsın»

dedikleri zaman: «Eğer cehennemden emin olursam, iyidir.» derdi. Üveys El Kareniye: «Nasılsın?» dedikleri zaman: «Daima ömrü eksilip günahı çoğalan kimsenin hâli nasıl olur;» derdi. Biri

Hakîm'e: «Nasılsın?» dediler. «Allah'ın rızkını yerim düşmanı olan şeytana uyarım,» dedi. Muhammed bin Vasi'ye: «Nasılsın?» diye sorduklarında: «Hergün bir konak daha yaklaşanın hâli nasıl olur!» de-
di.Hamid-i Leffaf'a: «Nasılsın!» diye sorduklarında: «Muhakkak ölecek ve dirilip hesaba çekilecek kimsenin hâli nasıl olur!» dedi. Birisi İbni Sirin'e: «Nasılsın?» dedi. «Bir gün afiyette olmak istiyorum» dedi. «Yoksa afiyette değil misin?» dediler. «Günah işlemediğim gün afiyette olurum.» dedi. Birisine ölürken: «Nasüsm?» dediler. «Azıksız olarak uzun sefere giden, arkadaşsız olarak kabre giren, delilsiz olarak da adaletli padişahın huzuruna varanın hâli nasıl olur!» dedi. İbni Şirin, birine: «Nasılsın?» dedi. «Beşyüz dirhem borcu olan, çoluk çocuk sahibi olup da fakir olan, bir habbeye bile sahib olmayan kimsenin hâli nasıl olur!» dedi. İbni Şirin evine gitti, bin dirhem getirdi: «Al, beşyÜTÜnü borcuna ver, beşyüzünü de çeluk ^oeuğuna nafaka yap.» dedi. ve bundan sonra kimsenin hâlini sormamağa söz verdi, îbni Sirin'in böyle söz vermesi, eğer hâlini sorup da derdine çare bulmazsa, münafık olur korkusundandır.

Büyüklerden rivayet edilir ki, eski zamanlarda bazı insanlar vardı, birbirlerine (hayatlarında) selâm bile vermemiş iken, birbirlerinden bir şey isterlerse, sahip oldukları hiçbir şeyi esirgemezlerdi. Bu zamanda olan insanlar ise, birbirlerine aşina olup karşılaştıkları zaman birbirlerinin ahvâlini, evlerindeki kuşlara vanncaya kadar sorarlar. Ama birbirlerine bir dirhem muhtaç oldukları zaman esirgerler, vermezler. Bu da ikiyüzlülüğün ta kendisinden başka bir şey değildir. O hâlde böyle olan insanların arasına karışan kimse, mutlaka nifaka, yalana mübtelâ olur, onlara ortak olur. Eğer muhalefet ederse, onlarla düşmanlık yapması gerekir. Onu kendilerine bir ağırlık ve yük-sayarlar, kusurlarını sayıp gıybetiyle meşgul olurlar, onların dini ve imanı bir tarafa itilmiş olur.

Dördüncü günah: Kiminle oturup kalkarsan, onun sıfatı sana sirayet eder ve senin bundan asla haberin olmaz. Gafil kimselerle oturup arkadaşlık eden kimselerin tabiatı, farkında olmadan onların tabiatından birçok günahların tohumunu alır. Dünyayı sevenleri ve onların dünyaya olan ihtiraslarını görenler, her ne kadar o ihtirası günah sayıp reddediyor ise de, çok gördüğü için ona basit görünmeğe başlar ve zamanla kalbe kötü görünmez olur. Bunun için bir âlimin ipek elbise giydiğini görenler, kalbleriyle ona nefret edip bütün gün onun gıybetini yaparlar. Oysa ki, gıybet, ipek elbise giymekten daha kötüdür. Hattâ zinadan da daha ağırdır. Fakat gıybet halk arasında mütad olduğu için basit görünür. Hattâ gaflet ehliyle değil oturup kalkmak, hâl ve hareketlerini dinlemek bile" zarar getirir. Nitekim Sahabenin ve din büyüklerinin hâl ve hareketlerini dinlemek faydalı olur.

Hâlleri anıldığı zaman rahmet nazil olur. Hadiste: «Salihler anıldığı zaman rahmet iner.» buyurulmaktadır. Rahmetin sebebi, onların hâl ve hareketlerini dinlemekle iyilik arzusu harekete geçmesi ve dünya arzusunun azalmasıdır. Bunun gibi gaflet ehli anıldığı za-

man lanet nazil olur. Çünkü lanet sebebi, dünya arzusudur. Onları anmak da dünya arzusunu harekete geçirir.

Demek ki, gaflet, ehlini görmek, onların hâl ve harketlerini dinlemekten daha ağırdır. Bunun içindir ki, Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Kötü arkadaş demirci gibidir. Demircinin yanına gidersen, elbisen yanmasa da, dumanı sana gelir, tyi arkadaş ise, güzel kokular satan gibidir. Sana misk, anber vermese de, onların kokusunu alırsın.» O halde, yalnız oturmak, kötü arkadaşla oturmaktan daha iyidir, tyi arkadaşla oturmak ise, yalnız oturmaktan hayırlıdır.

Nitekim hadiste: Beraber oturduğun kimse dünya arzusunun kesilmesine sebeb olur ve seni Allah'a davet ediyorsa, onunla bulunmak büyük bir ganimettir. Onun sohbetine devam etmelidir. Bunun aksine olan kimseden de uzak ol. Bilhassa, dünyaya haris olan, hareketleri sözlerine uymayan âlimin sohbeti, öldürücü zehirdir. İslâm'ın saygısını kalbinden siler. Çünkü onun gibi âlimlerle arkadaş olan kendi kendine hitap edip der ki: "Eğer İslâm'ın aslı olsaydı, bu kimse benden önce onun ahkâmmı yerine getirirdi. Çünkü bir kimse bir tabak bademli helvayı önüne koyup hırs ve iştah ile yese ve çağırıp: "Ey müslümanlar! Bu helvadan uzak olun. Bu tamamen öldürücü zehirdir" dese, kimse onun sözüne itibar etmez, inanmaz, çünkü onun o helvayı yemeye cesaret etmesi, onda zehir olmadığına delildir. Çok kimseler vardır ki, haram yiyip günah işlemeğe cesaret edemezken, başkası onun yaptığını dinleyince, o fiili işlemeye cesaret bulur. Bu se-bebtendir ki, âlimlerin hatâlarım anlatmak iki sebebten dolayı haramdır.»: Biri, gıybet olur. Diğeri insanlara, onlar gibi günah işlemeye cesaret verir. Çünkü bu hususta âlimi örnek edinip ona uymağa başlar. Bir taraftan da şeytan da onların yardımına kalkar ve :Siz, nihayet filân kimseden büyük ve falan kimseden muttaki değilsiniz» demeğe başlar. O halde câhiller, âlimlerin hatâlarını görünce iki şey düşünmelidir: «Biri, âlim hatâ yaptı ise de, ilmi ona şefaatçi olabilir. Çünkü ilmin şefaati büyüktür. İlmi olmayan câhil hatâ .yaparsa, neye güvenir.» demelidir. Diğeri, ilim bilmektir. Câhil insanların hepsi içki ve faizin haram olduğunu bilir. Bir günahkârın içki içmesi, başkasının bu günahı yapmasına delil olmayınca, âlimin haram yemesi, niçin cesaret verir? Umumiyetle harama cesaret edenler, isimleri âlim olup ilimden haberi olmayan, yahut haram yapmaları bazı mazeret ve tevilledir ki, câhiller onun hakikatini anlayamazlar. O hâlde, günah işleyen âlimlere böyle bakmalıdırlar ki,, helak olmasınlar. Kur'-an'da geçen Musa ile Hızır'ın hikâyesi —ki, Hızır gemiyi delince Musa ona itiraz etti— bu hususların beyanı içindir. Bu makamda asıl maksad şudur:

Zaman öyle bir hâle gelmiştir ki, insanların uzlet ve yalnızlığı seçmeleri daha hayırlıdır.
Üçüncü fayda: Allah'ın dilediği hariç, hiçbir şehir düşmanlık, fitne, inat ve hileden boş değildir,^ Yalnız yaşayan tehlikeden kurtulur.

Abdullah bin Amr bin As rivayet ediyor ki, Peygamber buyurdu ki: «İnsanların birbirlerine girdiklerini gördüğünüz zaman,» bunu , söylerken mübarek parmaklarını birbirine geçirdi. «Yalnızlık köşesini bırakmayın; dilinizi koruyunuz; bildiklerinizi yapıp, bilmediklerinizi bırakın. Kendi hallerinizle meşgul olun; âmme işlerinden elinizi çekiniz.» Abdullah bin Mes'ûd rivayet ediyor ki, Peygamber buyurdu: «İnsanlar bir zaman gelecek ki, kişi dinini korumak için tilki gibi br yerden bir yere, bir dağdan bir dağa ve bir mağaradan bir mağaraya kaçacaktır.» «Ya Resûlallah! Bu ne zaman olacaktır.» dediler. Buyurdu ki: «Maişet, günah istemeksizin kazamlamadıgı zaman. O zaman bekâr kalmak helâldir.» «Ya Resûlallah 1 Bize evlenmeyi emrettiniz. Bu nasıl olur?» dediler. Buyurdu ki: «O zaman kişinin helaki, ehli ve evlâdı elinde olacaktır. Ehli evlâdı olmazsa, akraba ve yakınları elinde olacaktır.» «Ne sebeble ya Resûlallah!» dediler. Buyurdu ki: «Onu eli dar ve fakir olduğu için tanıyacaklar, takat getiremediği şeyleri teklif edecekler.» Gerçi bu hâdis-i şerif, bekârlık hakkında gelmiştir. Fakat bekârlık hâlinden yalnızlık da anlaşılır. Peygamberin buyurduğu zaman çoktan gelip geçmiştir. Eski Şeyhlerden Süfyan-ı Sevrî kendi zamanında diyor ki: «Allah hakkı için bu zamanda bekârlık helâl olmuştur.»
Dördüncü fayda: İnsanların şerrinden kurtulur, rahat olur. Çünkü insanlar arasında bulunduğu müddetçe gıybet sıkıntısından, su-i zandan uzak olamaz. Çünkü hakikatini bilmedikleri, akü ve idrâkla-rıyle anlayamadıkları bir şeyini görseler, ona dil uzatırlar; ayıplarlar. Eğer taziye, kutlama ve ziyafet gibi hususlarda müslümanların haklarım eda etmeğe girişirse, bütün zamanını bu işlere harcamış olur. Bazılarını tahsis ederse, diğerleri darılır, onu üzerler bir köşede uzlete çekildiği zaman bu dağdağalardan tamamiyle kurtulur, hepsi ondan memnun ve müteşekkir olurlar. Büyüklerden biri, daima mezarlıkları dolaşır, kitap okur ve yalnız otururdu. Ona: «Niçin böyle yapıyorsun?» dediler. «Hiç yalnızlık gibi selâmetli yer, mezarlık gibi vaiz ve kitap gibi arkadaş bulamıyorum.» dedi.
Evliya zümresinden olan Sabit-i Ensabî, Hasan-ı Basri'ye bir mektup yazdı: «Bu sene Hacca gideceğini duydum. Hac yolunda seninle arkadaş olmak isterim.» dedi. Hasan: «Allah'ın örtüsü altında bulunmamız bu fikrinizden hayırlıdır. Birbirimizden, aramıza dargınlığın, düşmanlığın girmesine sebeb olacak şeyler görebiliriz» dedi. O halde uzletin faydalarından biri de, bununla mürüvvetini ve gizli şeylerini korumuş olur; iç sırları açığa çıkmaz.

Beşinci fayda: İnsanların ondan tamaı kesilir; onun insanlardan tamaı kesilir ki, bu iki tamadan çok kötülük olur. Çünkü dünyayı sevenlere bakanlara hırs hâkim olur. Hırsın tabiatında tama', tamam tabiatında' da aşağılık ve zelillik vardır. Bu sebeble Allah Teâlâ buyurur: «Onların bir sınıfına verdiğimiz dünyevî zinetlere bakma! Çünkü o zinet onlara fitne ve belâdır.» (Hicr sûresi, âyet: 88) Peygamberimiz de buyurur: «Dünya bakımından sizden yüksek olaiuzen-

ginlere bakmayınız; çünkü onlara bakmak, Allah'ın size nâsib ettiği nimetleri küçük gösterir, nimete nankörlük etmenize sebeb olur.» Zenginlerin nimetine bakan, onu elde etmeye kalkışırsa, elde edemez; âhi-reti ziyana müncer olur. Elde etmeye kalkışmazsa, cihâd ve sabra katlanmak zorunda kalır. Bu da hayli zordur.

Altıncı fayda: Ahmak, katı ve ağır canlı insanları görmekten kurtulur. A'meş'e: «Niçin gözlerin böyle sakat oldu?» diye sormuşlar. «Ağır canlı insanlara bakmaktan.» demiş. Calinos'a: «Vücudun sıtması olduğu gibi, ruhun da sıtması var mıdır?» diye sormuşlar. «Vardır. Ruhun sıtması ağır canlılara bakmaktır.» demiş. İmam-ı Şafiî (r.a.) der ki, ağır canlıların yanında oturduğum zaman ona gelen tarafımı, öbür taraftan ağır bulurum. Gerçi bunlar dünyevi faydalardır, fakat dinle de ilgisi vardır; çünkü ağır canlı olanlar kalbe ağır gelir, onu diliyle, yahut kalbiyle gıybet etmeye başlar.

UZLETİN ZARARLARI

Bil ki, bazı dinî ve dünyevî üstün maksatlar vardır ki, başkasıyla ünsiyet ve arkadaşlık olmadan mümkün olmaz. Uzlette bunlar yoktur. Bunların olmaması uzletin zararlarmdandır. Bu zararlar da altıdır:

Birinci zarar: tüm öğrenmekten ve öğretmekten mahrum olmaktır. Bilinmelidir ki, kendine farz olan ilimleri tahsil etmeyen kimseye uzlet haramdır. Eğer farz olan ilmi tahsil etmiş ve diğer ilimleri de tahsil etmeye veya anlamaya muktedir değilse, ibâdet için uzlete çekilmesi caiz olur. Eğer dinî ilimleri ikmâl etmeye muktedir iken uzleti seçerse, uzlet ona büyük hüsran olur. Çünkü ilim tahsilinden önce uzleti seçenin vakitlerinin çoğu gaflet uykusuyla, gevşeklikle ve boş geçer. Eğer bütün gün ibâdet ile meşgul da olursa, ilim ile yapılan ibâdet gibi sağlam olmaz; gurur ve dalâletten kurtulmaz. Gurur ve dalâletten kurtulsa da, itikâdi konularda kalbi bâtıl düşüncelerden kurtulmaz ve Allah Teâlâ hakkında düşündükleri ya küfür veya bid'-at olur, oysa kendisi bunun farkında bile olmaz. Velhâsıl uzlet câhillere değil âlimlere lâyıktır. Câhiller uzlette çabuk helak olur. Doğrusunu Allah bilir.

İlim öğretme derecesi ise, çok yüksektir. îsa (a.s.) buyurur ki: «İlim öğrenip onunla âmel eden ve başkalarına öğreten kimse, gökte melekler onu "büyük" adıyla anarlar.» ilim öğretmek de uzletle bağ-daştırılamaz. O hâlde ilim öğretmek uzletten üstündür. Ancak ilim öğretmekten maksadı, Allah rızası olması, mâl ve makam olmaması şarttır. Bir de öğretilen ilim dinde faydalı olmalıdır ve mühim olanı önce öğretmelidir. Meselâ tahareti öğretmeye

başlayınca, elbise ve bedeni temizlemek basittir. Taharetten maksad başkadır. O da gözün, kulağın, dilin, elin ve diğer âzanm günahlarından temizlenmesidir. Bu şekilde olan tahareti etraflı anlatmalı ve onunla âmel etmesini teklif etmelidir. Eğer o kimse bununla âmel etmeyip başka ilim isterse,
flf,

onun maksadı mevki ve makamdır, din için ilim tahsili değildir. Bu tahareti de bitirince, ona demelidir ki, bu taharetten de maksad bunun ötesinde bir temizliktir ki o da kalbin, dünya sevgisinden ve Allah Teâlâ'dan başka herşeyden temizlenmesidir. «Lâilâhe illallah» in hakikati de Allah'tan başka asla mâbud yoktur, demektir. Çünkü kendi nefsi arzularına uyan kimse, «Kendi arzusunu ilâh edinen» kimselerin zümresinden olur. Yâni arzusunu mâbud edinen kimselerden olup «Lailâhe illallah» kelimesinin hizmetinden mahrum olur. Mühlikat ve münciyat rüknünde anlatılanları öğrenmeden arzulardan kesilmenin şekli bilinmez. Taharet ilmini bu şekilde tahsil edip Allah Teâlâ'yı tevhid etmek, bütün insanlara farz-ı ayndır. Eğer talebe anlatılan ilmi tahsil etmeden önce hayız, talak, haraç, husumetler ve fetva ilimlerini öğrenmek isterse, yahut mezheoler arasındaki ittifak ve ayrılıkları; yahut kelâm, cedel, münazara ilimleriyle mü'tezile ve diğer mezheplerin görüşlerini öğrenmek isterse, onun gayesi din olmadığını, rütbe ve makam olduğunu bil. O halde bu gibi kimselerden uzak olmalıdır. Çünkü onun şerri büyüktür. O kimse, daima kendisinin helaki için çalışan öz düşmanı şeytanla münazara etmeyip İmam Ebû Hanife, İmam-ı Şafiî ve mü'tezile cemaatıyle husûmet yapması, şeytanın onu elinde oynattığına, onunla alay ettiğine delildir. Hased, kibir, riya, kendini beğenme, dünya sevgisi, mevki ve mal hırsı gibi kazandığı sıfatların hepsi, her biri helak sebebi olan bâtmî pislik ve necasettir.

Talebe, kalbini bunlardan temizlemeden fetvalarla ilgili nikâh, talak, selem ve icâre meselelerinde, hangisinin sahih olduğunu öğrenmeye çalışması yanlış bir yoldur. Oysa bir kimse bunlarda hatâ da ederse bir sevâb alır. Peygamber buyurur: «İçtihadında isabet bulan iki sevâb, yamlan bir sevâb alır.» O hâlde Ebû Hanife veya îmam-ı Şafiî mezhebini bu şekilde tahsil edenin sevabı bir veya ikiden fazla değildir. Ama nefsini bu sıfatlardan temizlemezse dalâlet batağında dini helak olur, selâmet sahiline yol bulamaz.

Zaman öyle bir dereceye geldi ki, büyük bir şehirde, eski metotla öğrenim yapan bir veya iki kişi bulunur, fazla bulunmaz. O halde müderris olanlara da uzlet daha iyidir. Çünkü ilmi dünyayı sevenlere öğreten kimse, bir gün tevbe edip gazaya gitmek ihtimaliyle yol kesiciye kılıç satan gibidir. Eğer kılıç onu tevbeye çağırmaz, ama ilim onu tevbeye ve Cenâb-ı Hakk'a davet eder denirse, bu da yanlıştır. Çünkü fetvalar, husûmetler, muameleler, Kelâm, Nahiv ve Lûgât ilimlerinin hiçbiri insanı Allah Teâlâ'ya davet etmez. Çünkü bunlarda korkutma vet eşvik yoktur. Belki her biri hased, övünme, kibir ve taassup tohumlarını kalbe

aşılar. Duymak, görmek gibi değildir. Dikkat edin! Böyle ilimlerle uğraşanlar nasıl yaşadılar ve nasıl öldüler.
İnsanı dünyadan alıkoyup âhirete davet eden ilim, Hadis ve Tefsir ilimleri ile bu kitabın mühlikat ve münciyat rüknünde anlatılan ilimlerdir. Bunlar katı kalbli az kimseler hariç herkese tesir eder. Bu
*vV^:>
i^

anlattığımız şartlarla ilim öğrenen kimsenin uzlete çekilmesi büyük günahlardan olur.
Eğer bir kimse bu söylediğimiz Hadis, Tefsir ve diğer mühim olan ilimleri okuyup büyük gayesi mevki ve rütbe olursa, o kimsenin de öğretiminden kaçınmalıdır. Gerçi onun öğretmesinde başkalarına büyük faydalar hâsıl olur. Ve kendisi helak olur, başkalarına feda olmuş olur. Peygamberin: «Allah Teâlâ İslâm dinine, İslâm'dan hiç nasip almamış kimselerle yardım eder.» buyurması da bunun ifadesidir. O, sarayı aydınlatan, fakat kendisi daima yanıp eksilen muma benzer. Bu sebebtendir ki, Bişr-i Hafi (r.h.a.) üstadından dinlediği yedi cilt hadis kitabını toprağa gömüp kendisi hadis rivayet etmedi ve: «Kendimde bu hâdis-i şerifleri rivayet etmek arzusu gördüğüm için etmedim. Eğer kendimde sükût arzusunu görsem rivayet ederdim.» dedi.
Büyükler diyor ki: «Haddesenâ (bize hadis anlattı) diyen beni meclisin başına takdim edin demiş olur.»
Emirü'l-Mü'minin Ali(r.a.) bir kimsenin, etrafına insan toplayıp nasihat yaptığını görünce: «Bu kimse beni tanıyın diyor.)» dedi. Birisi sabah namazından sonra vaaz yapmak için Hz. Ömer'den izin istedi. İzin vermedi. «Ey Emirü'l-Mü'minin insanlara vaaz yapmayı yasaklar mısın?» dedi. «Evet, korkarım ki, çok gururlanır, tamamen berbat olur gidersin.» dedi. Rabia-i Adeviye, Süfyan-ı Sevrî'ye: «Eğer dünyaya sevgin olmasaydı, yâni hadis rivayetini sevmeseydin, iyi insan idin.» dedi. Ebû Süleyman-ı Hattabi der ki: «Bu zamanda sizinle sohbet edip sizden ilim öğrenmek isteyen kimselerden kaçmmız, uzak durunuz. Çünkü onların ne malı ne de cemâli vardır. Zahirde seninle dost olup bâtında da düşman olurlar. Yüzüne karşı seni medhû sena ederler, arkandan seni kötülerler. Hepsinin işi gammazlık, (söz taşıma) aldatma ve hiledir. Onların öğrenmek ve öğretmekten gayeleri senden bir merdiven edinip kendi bozuk emellerine ulaşmak ve seni kendi yüklerini taşımak için hamal yapıp arzularına tabi olarak her gün bir diyarı gezmektir. Senin meclisine gelmeği sana minnet bilirler. Mal ve mevkiinden kendilerine bir karşılık vermeni ve bütün işlerinde ve akraba ve yakınlarına yardım etmeni; onların esiri olup düş-manlarıyle mücadele etmeni ve kötü olmanı isterler. Eğer bunların birinde onlara muhalefet edersen, senin ve ilmin hakkında ne söylediklerini görürsün ve düşmanlıklarım nasıl açığa vuracaklarını anlarsın.»
İşin gerçeği Süleyman'ın dediği gibidir. Çünkü bu zamanda hiç bir talebe, önce vazifesini tâyin etmeyen üstadı kabul etmiyor. Fakir

müderris ise arada bocalayıp duruyor. Ne talebeyi terkedebiliyor, halkın gözündeki ihtişamının gitmesinden korkuyor; ne de vazifelerini yapmağa muktedir oluyor. Zâlimlerin huzuruna varıp onlara yağcılık ve müdara ediyor. Bu şekilde onların hatırı için dinini yıkıyor ve onlardan zerre kadar fayda da bulmuyor. O hâlde bu anlatılan üslûp üzere öğretime muktedir olup bu âfetlerden emin olabilenler için ilim öğretmek uzletten iyidir.

Bundan başka câhil olanlar için bir şart daha vardır: Bir âlimi ilim meclisinde gördükleri zaman ona sû-i zan edip bu toplantıyı makam ve mal için yapıyor dememeli, iyi zan besleyip ilim öğretmek onun üzerine farz olduğu için Allah Teâlâ'nın rızasını talep etmek için yapıyor diye düşünmelidir. Ama bâtını pis olanlarda, iyi zanna yer kalmaz. Çünkü herkesi kendilide olan sıfatta görür.
Bu sözleri söylememizin sebebi, âlimlerin hadlerini aşmamaları, öğretme ve öğrenme şartlarma dikkat etmeleri ve câhil olanlarm da ahmaklığı ve bahaneyi bırakıp âlimlere hürmet etmekte kusur yapmamaları içindir. Çünkü kendileri de bu sû-i zan ile helak olma batağına düşerler.
İkinci zarar: Almak ve vermek faydasından mahrum olur. Almak faydası dediğimiz çalışmaktır ki, insanlara karışmadan mümkün olmaz. Çoluk - çocuğu olan kimsenin çalışmayıp uzlete çekilmesi günahtır. Çünkü çoluk - çocuğu zayi etmek büyük günahlardandır. Ama eğer kifayet miktarı malı olursa, veya çoluk çocuğu olmazsa, uzlet daha iyidir. Vermek faydası dediğimiz sadaka verip müslümanların haklarını gözetmektir. Eğer uzlette zahirî ibâdetlerden başka birşey yapamazsa, helâlden kazanıp sadaka vermek onun için uzletten daha iyidir. Eğer onun kalbinde feyiz yolu açık olup Allah'a marifeti hâsıl olmuş, münâcatıyle ünsiyet peyda olmuş ise, bu bütün sadakalardan faziletlidir. Çünkü bütün ibâdetlerden asıl maksad budur.
Üçüncü zarar: insanların kötü ahlâkına sabır ve tahammül ile yapılan mücahede.ve riyazattan mahrum kalır. Bu mücahede, sabır ve tahammül henüz riyazatmı tamamlamamış olanlar için faydalıdır. Çünkü insanlara karışmakla güzel ahlâk hâsıl olur.
Güzel ahlâk bütün ibâdetlerin temelidir. O hâlde güzel ahlâk insanların eziyetine sabretmek ile olunca, insanlardan nasıl uzak durulabilir. Tasavvuf ehli hadimlerin (hizmetçilerinin) insanlara karışmalarının sebebi, câhil insanlardan nafaka dilenmekle kibir ve gururlarını kırmak; tasavvuf ehlinin; ihtiyacını gidermek; onların eziyetlerine katlanıp kötü huylan kendilerinden uzaklaştırmak ve onlara hizmet etmekle bereket ve himmetlerini kazanmaktır. Eski zamanda hâl böyle idi. Ama bu zamanda bu niyet bozulmuş, maksad makam ve mal olmuştur. O hâlde riyazatı tahsil etmiş kimse için uzlet daha faziletlidir. Çünkü riyazattan maksad eziyet ve acı çekmek değildir. Nitekim ilâçtan maksad acı tatmak değil, hastalık unsurunu gidermektir. Hastalık gidince, daima ilâcın acısını tatmak şart değildir. Belki riyazattan maksad

Allah'ın zikri ve fikriyle ünsiyet tutmaktır. Riya-zatla zikir ve fikre mâni olan herşey zail olur.
Bil ki, başkalarını da riyazata sevketmek dinin rükûnlerindendir. Bu da uzletle mümkün olmaz. O halde şeyhlerin müridleriyle bulunmamaları imkânsızdır. Onlardan uzlet etmeleri şart değildir. Ancak âlimlerin riya âfetinden, makam ve rütbe talep etmekten kaçınmaları lâzım olduğu gibi, şeyhlerin de bu gibi işlerden kaçınmaları lazım-
»1 ,

dır. Onların müridlerle şartlara uygun bir şekilde bulunmaları uzletten daha iyidir.
Dördüncü zarar: Bazı uzlette vesvese galebe çalar. Zikir ve fikirden nefret hâsıl olur. Fazla usanmak olur. İnsanlarla konuşup ün-siyet etmeden bu nefret zail olmaz. İbni Abbas (r.a.) diyor ki: «Eğer vesveseden çekinmeseydim, insanlarla arkadaş olmazdım.» Emirü'l-mü'minin Ali (r.a.) diyor ki: «Kalbin rahatını kaçırmayınız. Çünkü birden zorlarsanız, kalb görmez olur.» O hâlde her gün bir saat kadar bir kimse ile ünsiyet etmeli, onunla dinî konulan ve dinî taksiratını konuşmalı ve din işlerinin nasıl yapılacağını onunla müşavere etmelidir. Ama gafil insanlarla bir saat dâhi oturmak zararlı olur, bütün eün meydana gelen arılık ve duruluğu bulandırır. Peygamber buyurdu: «Herkes kendi arkadaşının sıfatında olur.» O hâlde kiminle arkadaşlık edeceğine dikkat etmelidir.
Beşinci zarar: Cenaze teşyii, davete icabet, kutlama, taziye ve diğer hakları gözetmenin sevâbmdan mahrum olur. Ancak bu hususlarda da nice türlü âfetler vardır. Çünkü umumiyetle nifak ve nyânın olması muhtemeldir. Bazı kimseler, kendini bu zararlardan koruyamaz, bu hakların şartlarına dikkat edemez. Bunun için bu kimselere uzlet daha iyidir.
Geçmiş büyüklerin birçoğu uzleti seçmişler, bu hakların hepsini gözetmekten vazgeçmişler. Çünkü umumiyetle dinin selâmetini uzlette görmüşler.
Altıncı zarar:' İnsanlar arasına karışıp onların haklarını yerine getirmekte bir nevi tevâzû vardır. Uzlet ve insanlardan kesilmekte de bir nevî tekebbür vardır. Çünkü uzletin sebebi kendini mükemmel görme ve tekebbür olabilir. Çünkü insanların kendisini ziyaret etmelerini istemeyen kimseler zaviye seçerler. Benî İsrail zamanmda çok büyük bir âlim vardı. Hikmetli ilimlerde üçyüz altmış kitap yazmıştı. Allah'ın yanında bir makamı olduğunu düşünürdü. O zamanın peygamberlerinden birine vahiy nazil oldu ki: «Yeryüzünü nâm ve şöhretinle doldurdun. Ben senin nâm ve şöhretine bakmam.» Bunun üzerine o kimse korktu. Tasnif ve te'liften vazgeçip tenha bir köşede oturup ibâdetle .meşgul oldu ve: «Acaba Allah Teâlâ benden razı oldu mu?» dedi. Vahiy geldi ki: «Şimdi yine râzi değilim. İnsanlar arasına karışmadan razı olmam. Sonra dışan çıkıp çarşılarda, pazarlarda insanlar arasına karıştı, câhillerle oturup

kalktı, beraber yemek yedi ve pazarlarda kimseden kaçınmadı. Bu defa: «Ey filân! Şimdi senden razı oldum.» diye vahiy nazil oldu. Bil ki, bâzı insanlar, sadece tekebbür için uzlet eder; insanlar arasında bulunursa hürmet görmeyeceğinden korkar yahut ilim ve âmeldeki kusurlarına insanlar vâkıf olur diye, zaviyeyi kusurlarını örtmek için perde yapar ve herzaman herkesin bereketlenmek için kendisini ziyarete gelip elini öpmelerini bekler. Bu gibi uzlet nifâkm tâ kendisi olur.

i*',"

Uzletin Allah için olmasının iki alâmeti vardır: Biri, zaviyede boş oturmayıp zikir ve fikirle, yahut ilim ve ibâdetle meşgul olmasıdır. Diğeri de; kendisinden dinî faydalar gördüğü kimseler hariç başkasmın kendisini ziyaret etmelerini sevmemesidir. Ebü'l-Hasan Hatem Tûs şehrinin büyüklerindendi. Büyük evliyadan olan Ebü'l-Kasım Gür-gân'ın yanma gitti ve ziyaretine gelmediği için özür diledi. Ebü'l-Kasım «Ey Hace! Bırak! Başkası ziyaretten ne kadar minnettar oluyorsa, biz ziyareti bırakmaktan o kadar minnettarız. Biz o büyük zatla karşılaşmaktan başka bir şey düşünmüyoruz. Yâni Melekü'l-Mevt'in endişesi başka kimseye yer bırakmamıştır.» dedi.

Bir hükümdar Hatem-i Asamm'm yanma geldi ve: «Ey Hatem! Ne arzun varsa buyurun ki, vereyim.» dedi. Hatem: «Arzum budur ki, ne sen beni gör, ne de ben seni göreyim.» dedi. insanlardan hürmet görmek için zaviye seçmek büyük bir cehalettir. Çünkü din yolunda ilk önce hiçbir hususun kendi elinde olmadığını bilmelidir. Eğer uzlet ve riyazat için kullar dağlara çekilseler, ayıb olanlar gizlenmek için melâmet yolunu seçmiştir, derler. Velhâsıl her ne hususta olursa, insanlar iki kısım olur, bazısı över, bazısı da kötüler. O hâlde sen doğrusu insan kendi dinini düşünmeli, insanların dedikodusuna kulak vermemelidir. Sehl-i Tûsteri müridlerinden birine bir iş buyurdu. Mü-rid: «Ben onu yapamam, halkın dilinden korkarım.» dedi. Seni arkadaşlarına döndü ve dedi ki: «Bir kimsede iki sıfattan bir hâsıl olmadan o tasavvufun hakikatine ulaşamaz. O sıfatlardan biri halkı gözünden atıp Hakk'tan başka bir şey görmemelidir. Diğeri de; kendi nefsini gözünden düşürmeli, insanlar onu ne sıfatta görürse korkmamalıdır.» Hasan-ı Basri'ye: «Bazı insanlar, senin meclisine bâzı sözlerini ezberleyip onlarla sana itiraz etmek ve seni kötülemek için gelirler.» dediler. Hasan: «Ben nefsimin firdevs-i A'Iaya ve Cenâb-ı Allah'ın münacatına tama ettiğini gördüm, insanların dilinden selâmet kalmaya tama' ettiğini görmem; insanları yaratan Halik bile onların dilinden kurtulmamıştı. Ben nasıl kurtulacağım.» dedi. Şu halde bu anlatılanlardan uzletin fayda ve zararları anlaşıldı. Herkes kendi muhasebesini yapmalı, bu hususları nefsine arzetmeli ve kendi hakkında hangisi faydalı olduğunu bilmelidir.

UZLETİN EDEBLERİ

Bil ki, uzlet (yalnızlık) köşesini seçen kimse insanları kendi şerrinden ve kendini de insanların şerrinden korumaya; Allah Teâlâ'nm ibâdetine boş ve rahat bir kalb bulmaya niyet etmelidir.

Hiç boş durmamalı, zikir, fikir, ilim ve âmelle meşgul olmalıdır. İnsanların görüşmesine izin vermemeli, şehrin haber ve havadisini sormamalı, insanların ahvâlini soruşturmamalıdır. Çünkü,onların haberini dinleyince, o haberler halvette onun kalbine bozuk fikirlerin tohumunu eker ve daha sonra eseri meydana çıkmaya başlar. Oysa halvette çok mühim olan şey kalbi konuşmaları kesmektir.
i»:

7. Asü: SEFERİN EDEBLERİ
281
Uzlet eden kimse, en az yiyecek ve giyeceğe kanâat etmelidir. Yoksa insanlarla görüşmek zorunda kalır. Komşularının eziyetine tahammül etmeli, kendisi hakkında söyledikleri medhu senalara kulak verip gönül bağlamamalıdır. Eğer uzlette ona münafık, yahut ihlâslı yahut mütevâzi, yahut mütekebbir derlerse, kulak vermemelidir. Çünkü bunların hepsi zamanı zayi eder. Uzletten maksad ise, dedikodudan uzak olup âhiret ahvâline dalmak ve sadece onu düşünmektir. Tevfik Allah'tandır.
YEDİNCİ ASIL SEFERİN EDEBLERİ
Bil ki, sefer iki çeşittir: Biri bâtını sefer, diğeri de zahirî seferdir. Bâtmî sefer; yer ve gök âlemine, Allah'ın acayib sun'una ve takva konaklarına sefer yapmaktır. Allah adamlarının seferi, budur. Bedenleriyle evlerinde otururlar ve yedi kat gök ve yedi kat yerden daha geniş olan cenneti dolaşırlar. Ariflerin âlemi, sınırı, sonu olmayan cennettir. Allah, insanları bu sefere davet eder. Bu hakikate şu âyeti kerîme ile işaret buyurur: «Göklerin ve yerin mülküne ve Allah'ın yarattıklarına bakmıyorlar mı?»
Bu seferi yapamayanlar, Zahirî sefere çıkmalı, bedeniyle her yere intikâl etmelidir. Çünkü her gittiği yerden bir ibret alır, bir türlü fayda kazanır. Bu kendi ayağıyla yürüyerek kâ'benin zahirini tavaf edene benzer.
Diğeri ise, şu adama benzer ki, kendi yerinde dururken kâbe onun ayağına gelir, onun etrafında döner, onu ziyaret eder ve bütün sırlarını ona açar. O halde bu iki kimse arasında büyük farklar vardır. Bu sebebten Ebû Said-i (Ebû'l-Hayır) diyor ki, insanlar dünyayı gezmekten ayakları yara olur. Allah'ın adamları ise, îikir ve zikirle kalblerini yara yaparlar. Biz zahiri seferin edeblerini iki babta zikredeceğiz. Batınî sefer ise çok incedir. Bu kitapta anlatılması mümkün değildir.
Birinci bölüm seferin çeşitleri ve edebleri hakkındadır. İkinci bölüm ise, seferdeki ruhsatlar hakkındadır:
BİRİNCİ BÖLÜM
SEFERİN ÇEŞİTLERİ VE EDEBLERİ ZAHİRİ SEFER BEŞ KISIMDIR:
1 — İlim öğrenmek için yapılan seferdir. Öğrenilmesi farz olan ilim için sefere gitmek farz ve sünnet olan ilim için de sünnettir.
Hadiste: «İlim öğrenmek için evinden çıkan, geri evine dönünce-ye kadar Allah yolundadır» buyurulmaktadır. Ve yine hadiste: «Melekler, ilim öğrenmek için yürüyen talebelerin yollarına kanatlarını

yayarlar». Seleften bazıları bir hadisi öğrenmek için uzak Seferler yapmışlardır. Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) diyor ki, eğer bir kimse din yolunda az bir faydası olan bir kelimeyi öğrenmek için Şam'dan Yemen'e sefer etse, onun seferi boşuna olmaz. Fakat ahirete azık olan ilimler için sefere çıkmalıdır. İnsanı dünyadan âhirete, hırstan kanaata, riyadan ihlasa ve insanların korkusundan Hakkın korkusuna davet etmeyen ilim, onun noksanlığına sebeb olur.
2 — Kendi nefsinde bulunan kötü sıfatların tedavisiyle meşgul olmak için, nefsini ve ahlâkını bilmek gayesiyle sefere gitmektir. Bu da önemlidir. Çünkü kişi kendi hanesinde oturup işleri yolunda gittiği müddetçe, kendi hakkında hüsnü zânda olur, güzel ahlâka sahip olduğunu sanır. Sefer esnasında ise, gizli ahlâklarının perdesi açılır ve kötü sıfat ve ahlâkını ve acizliğini gösteren haller zahir olur. Bu hastalıkları anlayınca tedavisiyle meşgul olmalıdır. Bunun için «sefer etmeyen muradına ermez» denilmiştir.
Bişrî Hafi (r.h.a.) der ki: «Ey zahitler! Sefere gidin ki, (günahlardan) temizlenesiniz. Bir yerde kalan su mutlaka kokar.»
3 — Karada, denizde Allah'ın acayip işlerini görmeli; dağda, bağlarda ovalarda, çeşitli iklimlerde, dünyanın çeşitli yerlerinde değişik-hayvan, bitki ve diğer yaratıkları görmeli, her birinin kendi yaratıcısını teşbih, tenzih ettiğine ve sani'in birliğine delâlet ve şahitlik ettiğine bakmalıdır. Böyle ibret nazarıyla bakan kimse, harfi ve sesi olmayan cansızların sözünü anlayabilir ve harfsiz ve rakamsız olarak bütün varlıkların çehresinde yazılan ilâhî yazıyı okuyabilir. Kâinatın bütün sırlarını ondan anlayabilir. Bilhassa gökler âlemine baktığı zaman, onlar ki, her gece ve gündüz, kendi etrafında dönen acayib sırlarını Lisan-ı hal ile açıklar ve bu âyet-i kerîmenin mânasını tefsir eder: «Göklerde ve yerde nice alâmetler vardır; üzerinden geçerler, fakat onları anlamazlar.» (Yusuf sûresi, âyet: 105). Bundan başka bir kimse kendi yaratılışına, azalarına ve sıfatlarına* bakarsa, ömrü boyunca bu manzara kendisine yeter. Belki kendindeki şaşılacak hâlleri olduğu gibi görmek için zahirî gözünü kapayıp batınî gözünü açmalıdır.
/
Ulu zatlardan biri diyor ki: «Başkaları, gözünü aç ki acayip işleri göresin, diyor. Ben ise gözümü yum ki, acayib işleri göresin, diyorum». Bu sözlerin ikisi de doğrudur. Çünkü birinci konak zahirî gözünü açıp görülen âlemi görmektir. Sonra ikinci konak da batınî gözünü açıp gayb âlemini görmektir. Zahirî acayibliklerin sonu vardır. Çünkü o cisimlerle ilgilidir. Cisimler âleminin de sonu vardır. Batınî acayibliklerin ise sonu yoktur. Çünkü her şeklin ruhu ve hakikâti vardır. Şekil zahirî gözün nasibî, hakikât da batınî gözün nasibidir. Asıl hakikattir. Şekil ise basit bir şeydir. Bunun örneği şudur ki, bir küiise dili görse, onu bir et parçası sanır. Kalbi görse, bir parça uyuşmuş

siyah kan sanır. O halde dikkat et ki, dilde ve kalbte zahirî gözün nasibi ile batmî gözün nasibi arasında ne kadar fark vardır .Demek ki, bütün aza, ecza ve zerreye varıncaya kadar her şeyde durum
H:4"
t Seferler .yo-len'e
iler a,ri-
, et-
:ve fehas-fıseter
jlar-
) sır-
Ife
7. Asıl: SEFERİN EDEBLERt
283
böyledir. Zahiri gözden başka nasibi alamayan kimselerin derecesi hayvanların derecesine yakındır. Ama bazı şeylerde zahirî göz batını gözün anahtarıdır. Bu sebebtendir ki, yaratıkların acayibliklerini görmek için sefer faydadan uzak değildir.
İkinci sefer: İbadet için olan seferdir. Hacca gitmek, harbe gitmek, Peygamberlerin ve velilerin mezarlarını ziyaret etmek gibi. Hattâ alimleri ziyaret etmek ve büyük müttefiklerin yanma gitmek gibi.. Çünkü onların cemalini görmek ibadetin kendisidir. Dualarının bereketinin büyük faydası vardır. Onları ziyaret etmenin bereketlerinden biri, onları görünce, onlara uymak arzusunu gösterir. O halde, onları görmek ibadetin aynısı olduğu için, başka türlü çok ibâdetlere tohum ve maya da olur. Onların üstün nefesleri ve güzel kelimeleri de eklenince, faydalar daha da artar. Onlarm mezarlarının ziyaretine gitmek de caizdir.
Peygamberin: «Üç mescidden başkası için yük bağlanmaz. (Sefere çıkılmaz) Mekke mescidi, Medine mescidi ve Beytü'l-Mukaddes.» (*). Bu hadîs, şuna işaret ediyor ki, bu üç yerden başka yerler ve camilerle teberrük etmeyin. Çünkü bütün yerler ve camiler kıymette birdir. Ancak bu üç yerin diğerleri üzerinde üstünlüğü sabittir. Din âlimlerini hayatlarında ziyaret etmek caiz olduğu gibi, vefatlarından sonra da ziyaretleri caizdir. O halde peygamberlerin ve alimlerin mezarlarını ziyaret etmek kasdıyle sefere çıkmak caizdir.
Üçüncü sefer: Dinine zararı dokunan makam, mal, hüküm vermek, ve dünya malıyla uğraşmak gibi şeylerden kaçınmaktır. Bunlarla dine hizmet etmesi mümkün olmayan kimselerin bunlardan kaçınması farzdır. Çünkü dine hizmet etmek, kalbin rahat olmasıyle olur. Gerçi zarurî ihtiyaçlardan ayrı durmak mümkün olmasa da, fakat daha hafif yük alınabilir. Nitekim: «Yükü hafif tutanlar kurtulmuş» buyurulmaktadır. Gerçi bunlar da ağırlıktan azade değildir. İnsanlar arasında tanınan, haşmetli bir makamı olan ekseriya Allah'ın işinden geri kalır. Süfyan-ı Sevrî der ki: «Bu zaman gayet kötü bir zamandır. Bu zamanda inzivaya çekilenlerden bile korkulur. Namlı şöhretli insanlar nerde kaldı! Bu zamanda seni bir yerde gördüler mi, hemen ta-nınmıyacak başka bir yere göçmelisih.» Süfyan-ı Sevrîyi, omuzuna bir torba almış gittiğini gördüler. Nereye gidersin ey Süfyan? dediler. Filan köyde yiyecek

daha ucuzmuş, oraya giderim, dedi. Bu sözü söylemek sana yakışır mı? dediler. «Nerde geçim ucuz ise oraya gidin. Çünkü dinin selâmeti ve kalbin rahatlığı için daha uygun olur. İbrahim-j Havas, hiçbir şehirde kırk günden fazla oturmazdı.»
Dördüncü Sefer: Dünya malını kazanmak için olan ticaret yolculuğudur. Bu yolculuk mubahtır. Eğer kendini ve çoluk çocuğunu insanlara muhtaç etmemek niyetiyle olursa ibadet yolculuğu olur. Eğer dünya malını toplamak, malım, servetini artırmak ve öğünüp, süslenmek gayesiyle olursa, şeytan yoluna gitmek olur ve bu yolculuk günah olur. Bu kimseler ekseriyetle ömürleri boyunca yolculuk sıkıntı-
(*) Hac bahsinde geçti.

sından kurtulmazlar. Çünkü kifayetten fazla olan dünyanın sonu yoktur. Bazan yol kesiciler, malını, servetini elinden alırlar. Gurbette ga-rib ve kimsesiz olarak ölür. Bazan da malım sultanlar gasbeder. Ken dişi de garib olarak ölür. En hafifi malını varisleri alıp kendi arzu ve isteklerine harcayıp onu da asla anmamaları ve güçleri yettiği halde vasiyetlerini yerine getirmemeleri ve borcunu ödemeyip ahiret vebalini zimmetinde bırakmalarıdır. Hiç bundan daha büyük hüsran olmaz ki, bir kimse bütün sıkıntı, dert ve bela ve yorgunluğu çeksin de, rahat ve refahını da başkaları görsün.
Beşinci Sefer: Seyretmek ve ferahlamak için olan seferdir. Bu da eğer az ve seyrek olursa, mubah bir seferdir. Ama şehirleri dolaşmayı adet edinen ve şehirleri ve yabancı adamları görmekten başka doğru dürüst bir gayesi olmayan kimselerin seferi ise alimler arasında ihtilâf konusu olmuştur. Bazıları, bu seferde kişi kendi nefsini faydasız yere incitmektedir. Ve bu da caiz değildir, demişlerdir. Bize göre ise, en doğrusu bu seferin haram olmamasıdır. Çünkü seyretmek, önemsiz de olsa bir gayedir. Herkesin gayesi de kendine göredir. Bu gibi seferleri adet edinenler umumiyetle basit insanlardır. Ama hırka giyenlerden bazıları kıymetli bir zata bağlanıp hizmetlerine girmiyorlar. Hatta ibadete devam da edemiyorlar. Tasavvuf makamlarında batını yolları da açılmamış, gevşeklik ve tembellik sebebiyle bir pirin emri altına giremiyorlar. Ve içleri bir mürşidin emrine uymaya da izin vermiyor. Bu kimseler, şehirleri dolaşırlar. îyi sofra, rahat yer buldukları yerlerde fazla dururlar. Fakir sofra, az yemek buldukları zaman da hizmetçilere dil uzatıp kalblerini kırarlar. Bir yerde mamur sofra olduğunu duyunca, oraya giderler. Bazan kıymetli bir zatın mezarını bahane edip, maksadımız ziyarettir derler. Oysa maksadları ziyaret değil nimet celbetmektir.
Bu sefer, gerçi haram değil, ama mekruhtur. Bu adamlar, gerçi asî ve fasık değil ama mezmumdur. Ama eğer kendilerini tasavvuf ehlinden gösterip sofilerin nafakasından bir şey. alırlarsa, kendileri fasık ve asî olur, aldıkları nafaka haram olur. Çünkü her hırka giyip beş vakit namaz kılan sofî olamaz. Sofî; bir matlubun talibi olup matlubuna kavuşmuş, yahut henüz taleb safhasında olup talebinde kusur etmeyen, veya onları doğrulayıp

hizmetlerinde bulunan kimselerdir. Sofilerin nafakası bu üç kimseye helâl olur, başkalarına olmaz. Sofi olmayan kimse hırka giymekle sofi olmaz. Belki eğer soygunculara vakfedilen bir şey varsa, ona helâl olur. Çünkü kişinin tasavvuf ehli olmadığı halde, kendini sofî göstermesi sadece soygunculuk olur, başka türlü olmaz. Bu insanların en kötüleri, tasavvuf ehlinin ıstılahlarından birkaç ibare ezberleyip onlar gibi konuşup ve bu konuşmala-rıyle öncekilerin ve sonrakilerin ilmini yuttuğunu ve bu sayede bu kelimeleri kullanabildiğini düşündürenlerdir. Bazen o kelimelerin uğursuzluğu onları öyle dereceye getirir ki, âlimlerin ilmine hakaret gözü-ile, Şer-i Şerife basit nazariyle bakarlar ve Şeriat zayıflar içindir, din yolunda kuvvetli olanlara hiçbir şey zarar etmez. Çünkü onların di-

Bu
ni büyük havuz gibi olmuş, asla necaset kabul etmez, demeye başlıyorlar.

O bedbahtların dalâleti bu dereceye ulaşınca, onların birini öldürmek Rumda ve Hindde bin kafir öldürmekten daha faziletlidir. Çünkü Müslümanlar kendilerini kâfirlerden korurlar, ama bu melunlar İslâm dinini, İslâm adiyle yıkıyor. Bu zamanda lânetli şeytanın bunlar gibi bir tuzağı daha yoktur. Çok kimseler bu tuzağa düşüp helak olmuşlardır.

ZAHİRÎ SEFERİN EDEBLERİ

ZAHİRÎ SEFERİN BAŞINDAN SONUNA KADAR SEKİZ EDEBİ VARDIR:

Birinci edeb: Başta zimmetinde olan kulların haklarını edâ etmeli, yanında bulunan emanetleri sahibine teslim etmeli, üzerinde nafakası lâzım olanların nafakasını vermeli, sefer azığını helâlden hazırlamalı, azığı, arkadaşlarına da yardım edebilecek şekilde bol yapmalıdır. Çünkü yemeği sadaka vermek, tatlı konuşmak, seferdeki kiracısı- , na güzel davranmak seferin güzel ahlâkları cümlesindendir.

İkinci edeb: Dindar ve zahit birisiyle arkadaş olmalıdır ki, din işlerinde kendisine yardımcı olsun. Peygamber (s.a.s.) yalnız yolculuk yapmayı yasaklamıştır ve: «Üç kişi bir cemaattır» buyurmuştur. O halde sefere çıkanlar, birini reis seçmelidirler. Çünkü seferde çok değişik görüşler olur. Bir işte bir görüşe uyulmazsa, o iş zayi olur, elden çıkar. Din işleri bir değil, iki kuvvetin elinde olsaydı hiçbir şey var olmaz; hepsi zayi olurdu. Fakat içlerinden güzel ahlâk sahibini reis
seçmelidirler.

Üçüncü edeb: Evinde kalan arkadaşlarına veda etmeli, herbirine Peygamberimizden nakledilen şu duayı okumalıdır: «Dinini, emanetini ve âmellerinin sonunu Allah'a ısmarlarım.» Bir kimse Peygamberimizin yanında yolculuğa çıkarken Peygamberimiz bu duayı okurdu: «Allah sana takva nasib eylesin, günahım affeylesin ve nereye yönelirsen hayırlar ihsan eylesin.» Sefere çıkanlarla vedalaşan mukimlerin bu duayı okuması sünnettir. Veda ederken bütün yakınlarım Allah'a ısmarlamalıdır. Bir gün Hz. Ömer ihsanda bulunurken, yanında bir çocuk bulunan birisi geldi. Ömer:

«Sübhanellah'.'Bu çocuğun sana benzediği kadar birbirlerine benziyenleri görmedim», dedi. Dedi ki, ya Ömer! Ben bir yolculuğa çıkarken, bu çocuğun annesi hamile idi. Bana «bu halimle beni bırakıp gider misin?» dedi. «Karnındakini Allah'a ısmarladım», dedim. Seferden dönünce annesinin öldüğünü gördüm. Bir gece bazı kimselerle konuşurken uzakta bir ateş gördüm. «Bu ateş nedir?» dedim. «O ateşin yandığı yer senin hanımının mezarıdır. Her gece böyle yanar,» dediler. O iyi amelde idi, namaz kılar, oruç tutardı. Bu neden oluyor dedim ve mezarın başına gittim, açtım. Baktım ki, içinde bir mum yanıyor ve bu çocuk o mezarın içinde oy-

nuyor. Birden gayibten bir ses geldi ki: «Ey falan! Bunu bize ısmarladın. Eğer annesini de ısnıarlasaydın onu da sağ bulurdun.»

Dördüncü edep: îki namaz kılmaktır: Biri sefere azmetmezden öncedir ki, istihare namazıdır. İstihare namazı ve duası herkesçe bilinmektedir. Diğerini de, evinden dışarı çıktığı zaman kılar. Enes (r.a.) diyor ki, birisi Peygamberin huzuruna geldi ve: «Ya Resûlallah! Sefere çıkmağa azm ettim. Vasiyetnamemi yazdım. Valideme mi, çocuğuma mı, yahut kardeşime mi teslim edeyim?» dedi. Peygamber buyurdu ki: «Sefere gitmek üzere olan kimselerin geri bırakacağı en hayırlı şey, sefer için yükünü bağladığı zaman evinde kılacağı dört rekat namazdır. O namazda Fatiha ve İhlâs sûreleri okunur. Sonra bu dua okunur:

Allahım! Bu namazla sana iltica ediyorum. Bunu ehlime, malıma, bakmak için yerimde bıraktım.» O namaz onun ehline malına kendi yerinde bakar. Seferden dönünceye kadar evinin etrafında muhafaza edici olur.

Beşinci edeb: Evin kapışma çıkınca bu duayı okumalıdır: «Allah'ın ismiyle ve O'nun yardımıyle işe başlarım. Ona tevekkül ettim. Kuvvet, kudret Allah'a mahsustur. Yoldan çıkarmaktan, çıkarılmaktan, zulüm etmekten, zulüm olunmaktan, cahillik yapmaktan, bana karşı cahillik yapılmaktan sana sığınırım.»

Hayvana binince, bu duayı okumalıdır:

«Bu hayvanı (bineği) bize müsahhar eyleyen Allah münezzehtir. Eğer onun lûtfu olmazsa biz buna güç getiremezdik.» Sefere perşembe günü sabahleyin erken çıkmağa çalışmalıdır. Çünkü Peygamberimiz sefere Perşembe günü başlardı. îbni Abbas (r.a.) der ki: Bir sefere gitmek isteyen, yahut birisinden bir ihtiyaç isteyen sabahleyin etmelidir. Çünkü Peygamberimiz buyurur ki: «Allahım! Perşembe ve Cumartesi sabahlarını ümmetime bereketli eyle.»- (îbn-i Mace) O halde Cumartesi sabahı da mübarektir.

Altıncı edeb: Hayvana hafif yük vurmalı, hayvanın sırtına ağırlığını bırakıp oturmamalı, hayvan üzerinde uyumamah, yüzüne vur-mamalı, sabahleyin ve akşamleyin birer saat yaya yürümeîidir. Böylece hem ayağı açılmış olur, hem de hayvanın yükü hafifler, sahibi de sevinmiş olur. Seleften bazıları, hiç inmemek şartıyle hayvan kiralarlardı ve kendi insanlıklarından hayvana sadaka olsun diye arasıra inerlerdi. Hayvana sebebsiz yere dövülür ve gücünden fazla yük vurulursa, kıyamet gününde davacı olur. Ebu'd-Derda'nm

bir devesi ölürken, «sakın, beni Allah'a şikâyet etmeyesin. Sana gücünden fazla yük vurmadım», dedi.
Hayvana ne yükletecekse, kiracıya göstermelidir ki, rızâsı olsun. Yükü artırmamalıdır. Çünkü şart yapıldıktan sonra artırmak caiz değildir, tbni Mübarek bir hayvana binmişti. Birisi ona bir mektup verdi, filan kimseye ver diye. îbn-i Mübarek, hayvan sahibi ile bu mektubu konuşmadık deyip mektubu almadı ve Fıkıh âlimlerinin «bu şey-

lerin ağırlık ve miktan yoktur, Müsamaha caizdir», sözlerine iltifat etmedi ve çok verâ sahibi olduğu için bu kapıyı kapamak istedi.
Yedinci edeb: Hz. Aişe (r.a.) diyor ki: «Peygamber ne zaman sefere azmetse, kendi eliyle tarak, ayna, misvak, sürmeden yanına alırdı. Bir rivayette makas ve koku şişesini de alırdı. Tasarruf ehli ip ve kovayı da ilâve etmişler. Eski müslümanlarm bunları beraber götürmek adeti yoktu. Su bulmadıkları zaman su yerine teyemmüm ile yetinirlerdi ve istincada taş ile temizlenirlerdi. Kesin olarak necis olduğunu bilmedikleri sudan abdest alırlardı. Ama selefin böyle âdeti yok ise de, bu insanlar için evlâsı, bunları âdet edinip ihtiyatı elden bırakmamaktın Çünkü Selefin seferleri ekseriya gaza, cihâd ve büyük işler içindi, böyle şeylerle ilgilenmezlerdi.»
Sekizinci edeb: Peygamber seferden gelirken, mübarek Medine-i Münevvere gözükünce: «Allah'ım, bize burada istikrar ve güzel rızık nâsib eyle!» buyururdu. Şehre girerken önden birini gönderirdi. Seferden gelen kimsenin aniden evine girmesini yasaklamıştı. Önce camiye gidip iki rekât namaz kılardı. Evinin kapısına geldiği zaman şu duayı okurdu:
«Rabbime tevbe ediyorum, ona şükrediyorum. Bizde günah bırakmamasını niyaz ediyorum.» Çoluk çocuğuna bir şey hediye getirmek, sünneti müekkededir. Bir hediye getiremezse, heybesine birer taş bırakmalıdır.^ Bundan gaye bunun sünneti müekkede olduğunu, bildirmektir.
Zahirî seferde zahirî edebler bu anlattıklarımızdır.
Seferde batini edebler: Yapacağı seferde dinen terakki edeceğini zannetmedikçe, sefere çıkmamalıdır. Yolda dininde bir noksanlık hissederse, dönmelidir. Hangi şehre giderse, büyük velilerin mezarını ziyaret etmeli, o şehirdeki şeyhleri ziyaret edip her birinden bir fayda almalıdır. Fakat niyeti sadece bu Şeyhleri ziyaret ettim diye övünmek olmamalıdır. Belki, ziyareti, sohbetlerinin bereketinden istifade etmek niyetiyle olmalıdır. Hiçbir şehirde on günden çok durmamalıdır. Bir din kardeşinin ziyaretine giderse, üç günden çok durmamalıdır.
Çünkü misafirliğin haddi bu kadardır. Ancak durmadığı takdirde üzülüp hastalanma ihtimali varsa, fazla durabilir. Bir pirin ziyaretine giderse bir günden çok durmamalıdır. Pirin huzuruna varmak isteyince, kapıyı çalmamalıdır. Belki kendisinin dışarı

çıkmasını beklemelidir. Onu ziyaret etmeden bir şey yapmaya başlamamalıdır. Onun huzurunda kendisi bir şey sormadan konuşmamalı, sorunca da lüzumu kadar konuşmalıdır. Fazla konuşmamalıdır. Kendisi bir şey sormak isterce önce izin istemelidir. O şehirde gece sohbetleriyle meşgul olmamalıdır. Çünkü ziyaretin ihlâsı gider. Yolda zikir, teşbih ve Kur'anı n tilâvetiyle meşgul olmalı, fakat bunları gizli yapıp kimseye işittirmemelidir. Bir kimse kendisine bir şey derse, ona cevap vermeyi teşbihten önemli görmelidir. Eğer hazerde bazı salihlerin hizmetiy-
ft*

ie meşgul ise, mümkün mertebe onların şerefli hizmetinden ayrılmamalıdır. Çünkü onların hizmetini bırakıp sefere çıkmak sadece nimete nankörlük olur.

İKİNCİ BÖLÜM

MİSAFİR SEFERE ÇIKMADAN ÖNCE ÖĞRENMESİ VACİB OLAN BİLGİLER:

Misafir olan kimsenin ruhsatlardan faydalanmaya niyeti yok ise de, Sefer ruhsatlarını öğrenmesi vâcibtir. Çünkü zaruret ruhsat icâp ettirebilir. Taharette iki ruhsat vardır:

Mest üzerine meshetmek ve teyemmüm etmektir. Farz namazlarda da iki ruhsat vardır: Biri dört rekatli namazları iki rekat olarak kılmak, diğeri de, öğle ile ikindi namazlarını; akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kılmaktır. (Hanefi imamlarına göre namazları birleştirmek caiz değildir. Ancak haçta iki yerde caizdir ve namazı kasır da ruhsat değil vacibdir). İki ruhsat da sünnet olan namazlardadır. Biri, hayvanın sırtında sünnet kılmak, diğeri de yürürken kılmaktır. Bir ruhsat da oruçtadır ki, oruç tutmamaktır. Bunların hepsi yedi ruhsat eder:

Birinci ruhsat: Mest üzerine meshetmektir. Tam bir abdest üzere giyilmiş olan mest abdest bozulduktan üçgün üç gece geçinceye kadar üzerine meshetmek caizdir. Eğer mukim (evinde) ise bir gün bir gece geçinceye kadardır. Ancak bu mesh beş şartla mümkün olur:

1 — Mesti, abdesti tamamıyle aldıktan sonra giymiş olmalıdır. Eğer bir ayağını yıkar da öbür ayağını yıkamadan mest giyerse, İmam-ı Şafiîye göre caiz değildir. Öbür ayağını da yıkayıp mest giyince diğer ayağmınkini de çıkarıp yeniden giymelidir. (Hanefi imamlarına göre .abdestli bulunmak kafidir).

2 — Mest, deri olmasa da üzerinde bir miktar yürünebilecek da-yanıklıkta olmalıdır.

3 — Mest, topuğa kadar farz yerlerde asla delik olmamalıdır, îmam-ı Malike göre, vacib olan üzerinde yürünebildikten sonra parçalanmış da olsa olur. Bu Şafiî'nin ilk kavlidir. Bizce İmam-ı Mâlikin kavli daha evlâdır. Çünkü mest yolculukta sağlam kalmaz. (Hanefî imamlarına göre, mest üç parmak kadar yırtılmadıkça üzerine mesh caizdir).

4 — Eğer meshetmiş ise, mesti ayağından çıkarmamalıdır. Eğer çıkarmışsa, yeniden abdest alması daha iyidir. Yalnız ayağını yıka-sa da kifayet eder.

5 — Baldın üzerine meshetmemeli, yalnız ayağı üzerine meshet-
melidir. Ayağının üstünü meshetmek daha evlâdır. Bir parmağıyla
da meshetmek caizdir. Evlâ olan üç parmağıyla meshetmektir. (Ha-

nefî imamlarına göre üç parmakla meshetmek vâcibtir). Ancak bir parmakla yaparken her defasında suyu yenilerse caizdir.
Bir defadan fazla meshetmemelidir. Sefere çıkmadan önce mesh ettiyse bir gün ve bir gece ile yetinmelidir. (Hanefi imamlarına göre, eğer bir gün bir gece geçmeden sefere çıktıysa, üç gün üç gece mes-heder). Mest giymek isteyen kimse önce mesti başaşağı edip silkmesi sünnettir. Bir gün peygamberimiz mestlerin bir tekini giydi. Diğerini karga alıp götürdü ve birden içinden bir yılan düştü. Bunun üzerine peygamber buyurdu: «Allah'a ve âbiret gününe inanana deyin kî, mestleri başaşağı edip silkmeden giymesin.» (Tabarani).
îkinci ruhsat: Teyemmümdür. Taharet bahsinde etraflıca anlatıldığından sözü uzatmamak için burada tekrarlanmayacaktır.
Üçüncü ruhsat: Dört rekatli olan farzları iki rekatli kılmaktır. Ancak burada Şaiî'ye göre beş şart yardır:
1 — Vaktinde eda etmelidir. Seferde geçirdiği namazları kaza ederken tam kılması daha iyidir.
2 — Kasre (dört rekatli farz namazları iki rekatli kılmağa) niyet etmelidir. Eğer tam kılmağa niyet ederse, yahut tam kılmağa niyet edip etmediğine şüphelenirse tam kılması lâzımdır.
3 — Tam kılan bir imama uyarsa, kendisi de tam kılmalıdır. Hatta imamı mukim sanıp tam kılacağına ihtimal verirse kendisinin de tam kılması lâzım gelir. Çünkü jnisafiri mukimden ayırmak zordur. Ama misafir olduğunu bilse, fakat kasredip etmeyeceğini bilmese, İmam kasretmese de kasretmesi caizdir. Çünkü niyet gizlidir, onu bilmek zordur ve bilmek de şart değildir.
4 — Sefer uzak ve mubah olmalıdır. Ama efendisinden kaçan kö^ lenin, yol kesicinin, haram kazanma peşinde olanın, yahut annesin-: den babasından izinsiz olanın, borcunu ödeyehildiği halde borcundan kaçanm seferleri mubah olmadığı için bunlar ruhsattan faydalanamaz. (Hanefi imamlarına göre her yolcu için ruhsat vardır.) Velhasıl sefer gayesiz olmaz. Eğer o gaye harama sebeb oluyorsa o seferde ruhsat yoktur.
Uzak sefer olabilmesi için onaltı fersah (her.fersah 6 km. kadardır) olmalıdı ki, her fersah onikibin adımdır. (Hanefi'ere göre, deve yürüyüşü ile üç günlük olmalıdır.) Seferin başlangıcı, harabe ve bahçelerin bitiminden değil, şehir evlerinin bitiminden sayılır. Seferin sonu ise memleketindeki mamur yerlere dönmekle veya şehirde üçgün veya daha fazla kalmaya niyet etmekle gelir. Şehre geldiği gün ile çıktığı gün hariçtir. (Hanefi imamlarına göre onbeş gün durmakladır). Ama (Şafiîye göre) üçgün (Hanefiye göre onbeş gün) kalmaya niyet etmese, fakat işleriyle meşgul olurken o kadar zaman geçse, ve her gün çıkmak ümidini taşıyorsa, kıyas "budur ki, kasretmek caiz olur. Çünkü misafirlikten kurtulmamış olur, kalmak için kalbi karar etmemiştir.

Dördüncü ruhsat: Namazları cem'dir ki, mubah olan uzun seferlerde öğle namazım tehir edip ikindi namazıyle beraber kılmak, yahut ikindi namazını öne alıp öğle namazıyle beraber kılmak, yahut akşam namazını öğle namazıyle beraber kılarken, önce öğle namazını, sonra ikindi namazını kılmalıdır. Evlâ olan sünnetlerin faziletinden mahrum kalmamak için onları da kılmaktır. Çünkü seferin faydalan onların yerini tutamaz. Ama dilerse, sünnetleri hayvanın sırtında veya yürürken kılabilir. Eda etmek sırası şöyledir. Önce öğlen namazının dört rekât sünnetini, sonra ikindi namazının dört rekat sünnetini, kılmalıdır. Sonra ezan okuyup kamet getirmeli ve öğle namazının farzını kılmalı, sonra kamet getirip ikindi namazının farzını kılmalıdır.
Eğer teyemmüm ile kılıyorsa, teyemmümü iade etmeli, bu iki farzın arasında teyemmüm ile kametten başka zaman, geçirmemelidir. Ondan sonra öğle namazının son iki rekât sünnetini de bu ikindi namazının farzından sonra kılmalıdır. Öğle namazını tehir edip ikindi namazıyle beraber kılarken böyle klimalıdır. Eğer ikindi kıldıktan sonra güneş batmadan memleketine ulaşırsa, ikindiyi iade edip tam olarak kılmalıdır. Akşam namazıyle yatsı namazının hükmü de böyledir. Bir rivayete göre, iki namazı cem' etmek uzak olmayan seferlerde, de caizdir. (Hanefi imamlarına göre, seferde cem' etmeye ruhsat yoktur. Yalnız hacılar Araf atta ve Müzdelife'de yaparlar). Bir teyemmümle iki farz ve diğer sünnetleri de kılmak caizdir. .;
Beşinci ruhsat: Sünnetleri hayvanın sırtında kılabilir. Yüzünü kıbleye çevirmek farz değildir. Yol istikâmeti kıble yerine geçer. Fakat bile bile yolunu değiştirir ve kıbleye dönmezse namazı bozulur. Yanlışlıkla olursa vahut hayvanı azgın olursa, ziyanı olmaz. Rükû ve secdeleri işaretle yapmalıdır. Sırtını eğmemelidir. Secde için biraz daha eğilmelidir. Fakat tehlikeli olacak şekilde şart değildir. Taht-re-vanda ise, rükû ve secdeleri tam yapmalıdır.
Altıncı ruhsat: Yaya yürürken sünnetleri kılmaktır. îlk tekbiri alırken yüzünü kıbleye dönmelidir. Çünkü bunda kıbleye dönmek kolaydır. Hayvan üzerinde olana zor olur. Onun için hayvan üzerinde olan için bu şart yoktur. Rükû ve secdeleri atlı gibi işaretlerle yapmalıdır. Teşehhüt vaktinde oturup tehiyyat okumalıdır. Necasete basma-maya dikkat etmelidir. Yoldaki necasetlere basmamak korkusundan yoldan sapması farz değildir. (Bunlar Şafiî mezhebine - göredir.) Düşmandan kaçan, düşmanla döğüşen, yahut selden veya kurttan kaçana, farzı hayvanın üzerinde kılmak caiz olur. Sünnet için anlattığımız şekildedir. Bu şekilde kılınan farzı kaza etmek farz olmaz.
Yedinci ruhsat: Oruç tutmamaya niyet eden yolcunun orucu açmasıdır. Eğer şehirden sabah vaktinden sonra çıkarsa, orucu açması caiz olmaz. Orucunu açtıktan sonra şehrine dönerse gündüzün yemek . yemek caizdir. (Hanefî imamlarına göre günün kalanını tutmak farzdır). Eğer orucu açmadan şehrine dönerse orucu açması

caiz olmaz. Misafir için namazı kasren kılması daha üstündür. Ancak böylece şüphe ve ihtilâftan kurtulur. Çünkü Ebû Hanifeye göre kasır etme-

den tam kılması caiz değildir. Ama oruç tutmak daha üstündür. Çünkü kaza tehlikesinden kurtulur. Ancak yolcu kendisinden korkup oruca güç getirmeme ihtimali olursa, bu durumda oruç tutmamak daha iyi olur. Bu anlattığımız yedi ruhsattan üçü uzak seferdedir ki, dört re-kâtlı namazların kasri, orucu açmak ve üç gün meshetmektir. Üçü de uzak olmayan seferlerdedir ki, hayvan üstünde ve yürürken sünnet kılmak cumayı kılmamak ve kaza etmeksizin teyemmüm etmektir. Ama iki namazı Cem' etmekte ise, ihtilâf vardır. Zahir olan uzak olmayan seferde caiz olmamasıdır. Bu anlatılan bilgileri, eğer ihtiyacı zamanında soracak kimse yoksa, seferden önce öğrenmesi vacip olur. Kıbleyi bulma bilgisini, namaz vaktini bilme bilgisini bilmesi de lâzımdır. Eğer gittiği yolda köy ve şehirler yoksa, kıble tarafı belli değilse, şu kadar bilmek lâzımdır ki, güneş öğle namazı vaktinde, kıbleye karşı durunca nasıl olur? Güneş doğarken ve batarken nasıl olur? Kutup hangi tarafa düşer. Eğer yol üzerinde dağ var ise, kıble sağa mı sola mı düşer. Bu kadarını bilmek gereklidir. Daha doğrusunu Allah bilir.

SEKİZİNCİ ASIL
VECD VE SEMA'IN EDEBLERİ VE HÜKMÜ SEMAİ İKİ BABDA ANLATACAĞIZ İNŞALLAH

BİRİNCİ BAB SEMA'IN HELÂL VE HARAM KISIMLARI

Bil ki, ateş, taş ile demirde gizli olduğu gibi, insanlarda da gizli ilâhî bir sır vardır. Taş ile demiri birbirine vurmaktan ateş peyda olup zahire düştüğü gibi, güzel ve ahengli sesleri dinlemekle insanın kalbi harekete geçer ve elinde olmadan bir hal hasıl olur. Bunun sebebi, in^ sanın yüce âlemle olan ilişkisidir. Bu âleme ruhlar âlemi denir. Yüce âlemin aslı, cemâl ve güzelliktir. Güzelliğin aslı da uygunluktur. Güzel uygunluk bulunan her şey o âlemin bir numûnesidir. Bu âlemde görülen her güzellik ve uygunluk tüm olarak o âlemdeki cemâlin se-meresidir ve ona racidk. Onun için vezinli ve ahengli sesle o âlemin acayibliklerine benzemesiyle insanın kalbi ona karşı uyanır ve elinde olmadan ona karşı bir şevk ve hareket hasıl olur. Oysa kendisi o şevkin nereden meydana geldiğini bilmez. Bu hal, saf olan ve aşkm bağlarından azade olan kalblere hasıl olur. Ama aşksız olmayıp bununla meşgul olan kalb, vezinli ve ahengli sesleri dinlemesi ile körüklenip alevlendirilen ateş gibi harekete geçer. Allah sevgisi kalbine hâkim olan kimsenin bunu dinlemesi önemlidir, ateşi alevlenir.

Akılsız ve batıl aşkı olanlar hakkında ise, öldürücü zehir gibidir, haramdır. Din âlimleri, bunu dinlemenin helâl olup olmadığı hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Dinlemek haramdır diyenler, zahir

ehlidir, Allah sevgisinin hakikatinin insanın kalbinde şekil yapması onların tabiatma uygun, görüşüne muvafık gelmemiştir. Onlara göre insan kendi cinsine meyi gösterir, sevgi bağlar. însan cinsinden olmayan, hatta hiçbir benzeri de olmayan bir şeyi sevmek nasıl düşünülür. Şu hâlde, onlara göre, aşk yaratıklardan başka bir şeye karşı mümkün olmaz. Eğer yaratıcıya karşı aşk mümkün olursa, hayal ve benzetmeye binaen olur ki, bu da batıldır. Bunun için bu âlimler der ki, vecd ve sema', ya oyun ve eğlencedir, yahut da insanların aşkına ra-cidir. Bunların ikisi de çirkindir. Onlara «Halika muhabbet mümkün olmadığına göre, Allah sevgisinin insanlar üzerinde farz olmasının manası nedir?» diye sorulunca, «Allah'ı sevmenin manası, emrine muti ve fermanına bağlı kalmaktır», diye cevap verirler. Oysa içlerine düşen bu söz büyük bir hatadır. Bu sebeble biz onların hatasını münci-yat rüknünde olan muhabbet kısmında, muhabbetin hakikatini beyan etmekle anlatacağız, İnşaallah (İmam-ı Gazali mezhebi Şafiî olduğu için böyle buyurmuşlar. Hak budur ki, Hanefî imamları Allah'ın sevgisini inkâr etmiyorlar. Mutlak olarak saz haramdır, demeleri, fısk âleti olup arzuyu tahrik ettiğine binaendir).

Ama burada bu kadarını açıklıyalım ki, sema'ın hükmü kalbe müracaatla anlaşılır. Sema' kalbte olan hâli tahrik eder. Kalbte olmayanı tahrik etmez. Kalbinde şer'an makbul ve sevgili şeyler bulunan kimse için sema, bunları tahrik edip artırmakla sevabı da artar. Kalbinde şer'an çirkin ve batıl birşey olan kimse, Sema, dinlemekle cezası artmış olur. Kalbinde her ikisi de bulunmayan, fakat Sema'ı oyun ve eğlence için dinlenmesi sayıp hilkaten ondan zevk alan kimseye de Sema', mubah olur; O hâlde Sema' üç kısımdır.

Birinci kısım: Gaflet, oyun ve eğlence için dinlemektir. Bu gaflet ehlinin işidir. Dünyanın kendisi de tamamen oyun ve eğlencedir. Bu da diğer oyun ve eğlenceler gibi olur. Dinlemesi hoşa gittiği için haram olmaz. Çünkü hoşa giden her şey haram değildir. Hoşa giden şeyin haram olması hoşa gittiği için değildir. Belki onun bir çeşiC zarar ve fesadı olduğu için haram olmuştur. Meselâ, kuşların sesi hoşa gider, oysa haram değildir. O hâlde kulak için güzel ses, göz için yeşillik ve akar su gibidir. Burun için güzel koku gibi, ağız için tatlı yemek gibi ve akıl için garib hikmetler gibidir. Bu duyuların her birinde bir çeşit lezzet vardır. O hâlde dinlemek hoşa gittiği için niçin haram olsun. Dinlemekle zevklenmenin haram olmadığına delil şudur ki: Hz. Ai-şe (r.a.) bildiriyor ki: «Bayram günü zenciler mescidin kapısı önünde oynuyorlardı. Peygamberimiz (s.a.s.) "Ey Aişe! Bunları seyretmek ister misin?" dedi. Evet, isterim, dedim. Peygamber kapının önüne durup kolunu önüme uzattı. Ben çenemi kolunun üzerine koydum ve o kadar seyrettim ki, Peygamber "yetmez mi ey Aişe?" dedikçe biraz daha seyredeyim derdim.»

Bu hadis sahihtir. Bundan beş çeşit ruhsat anlaşılır:

1 — Oyun ve eğlenceyi seyretmek, arasıra olursa haram olmaz.

Çünkü zenciler oynamakta, eğlenmekte ve şarkı söylemekte idiler.
2 — Onlar bunları mescid kapısında yapıyorlardı.
3 — Peygamberimiz Aişe'yi eve götürürken: «Ey Erfide Oğulları! Oyununuza bakın.» buyurdu. Erfide oğulları, oyunlarıyle meşhur bir Habeş kabilesidir. Bu sözü, onların oyununa izin vermektir. Haram birşey olsaydı, nasıl izin verirdi.
4 — Önce Peygamber «Seyretmek ister misin?» buyurdu. Bu Aişe'yi seyrederken görüp seslenmemesi gibi değildir. Çünkü hatırı kırılmasın diye seslenmemiş olabilir, denilebilirdi,
5 — Peygamberimiz kendisi de bir hayli zaman Aişe ile beraber durup baktı. Oysa oyun Peygambere yakışan bir iş değildir. Bundan anlaşılıyor ki, kadın ve çocukların hatırı için böyle işlere gitmek, güzel ahlâktandır. Bu gibi işleri yapmak, âbid ve zâhid olup suratım asmaktan hayırlıdır.
Yine sahih hadiste vardır, Hz. Aişe diyor ki: «Ben çocuk iken diğer kız çocukları gibi oynardım. Çok kızlar da yanıma gelip benimle oynarlardı. Peygamberi görüp kaçtıkları zaman Peygamber onlan tekrar yanma çağırırdı. Bir gün Hz. Aişe'ye o oyuncakların içinden bir şey sorup "bu nedir?" dedi. Aişe; attır dedi. "Bu atın iki tarafındakiler nedir?" dedi, Aişe: "Atın kanatlarıdır" dedi. Peygamber: "Atın kanatlan olur mu?" dedi. Aişe: "Süleyman Peygamberin atının kanatlı olduğunu bilmez misin?" dedi. Peygamber bütün dişleri göriinünceye kadar güldü.» Bu hadisi şunun için anlattık ki, asık suratlı zâhidler, bu işlerden kaçınmayı din işlerinden saymamaları ve bilhassa çocuklardan ve o işin ehli olup o işten uzak olmayan kimselerden kaçınmamaları içindir. Bu hadis-i şerif resim yapmanın caiz olduğuna işaret etmez. Çünkü kız oyuncakları çar-çöpten olduğu için tam şekli andırmıyordu. Hadiste atın kanadının bez parçası olduğu yazılıdır.
Yine Hz. Aişe rivayet eder ki: «Bayram günü iki câriye benim yanımda tef çalıp oynarken Peygamber içeri girdi ve yüzünü başka tarafa çevirip yattı. Sonra Hz. Ebû Bekir içeri girdi. Onlan o hâlde görünce, menetti "Peygamberin evinde şeytanın çalgısının ne işi var" dedi. Peygamberimiz: "Ey Ebû Bekir! Vazgeç onlardan, bugün bayramdır." buyurdu.» O hâlde bundan anlaşılıyor ki, tef çalıp şarkı söylemek mubahtır. Şübhesiz onların şarkı söylemesi Peygamberin kulağına giderdi. O hâlde onu dinlemesi ve Ebû Bekir'i nehiy etmesinden menetmesi, bunun mübâh olduğuna delildir. (Bu hususlaki Hanefî görüşüne daha önce işaret edildi).
İkinci kısım: Dinliyenin kalbinde kötü bir sıfat olursa, onunla ilgili güzel sesleri dinlemekle o sıfat artar. Meselâ bir kadını seviyorsa, yahut parlak bir yüze meftun ise, aşk lezzetinin artması için onların huzurunda dinlemesi, yahut onlara karşı olan şevk ve sevgilerinin artması için gıyablarında kavuşmak umuduyla dinlemesi, yahut zülüfleri, benleri, güzelliği, cemâli anlatan beyit ve şiirleri dinleyip sev-

gilisinin zülüflerini, benlerini, güzellik ve cemâlini dinlemesi gibi, bütün bunları dnlemek haramdır. Gençlerin çoğunun dinlemesi bu kabildendir ki, dinlemekle bâtıl aşkın ateşini alevlendirir. O halde bu ateşi söndürmek gerekirken alevlendirmek nasıl caiz olur? Ama eğer bu aşk ve sevgi kendi helâli ve cariyesi ile ilgili olursa, dünya nimetlerinden olup mübâh olur. Bu da helâlini boşayıp cariyesini de satın-caya kadardır. Boşadıktan ve sattıktan sonra bu da haram olur.

Üçüncü kısım: kalbinde güzel bir sıfat olur. Güzel sesleri dinlemek bu sıfatı kuvvetlendirir. Bu da dört çeşittir:

1 — Hacıların Kabe'yi medheden, hac yolunu anlatan şarkı, beyit ve şiirler okuması ve dinlemesidir. Bunlar, Allah'ın beytine olan şevk ve ateşini kızdırdığı için meşru şekilde hacca gidenlerin bunları dinlemesinden sevâb hâsıl olur. Ama ana ve babasmdan izinsiz hacca giden, yahut başka türlü meşru olmayan şekilde hacca gidenlerin hac yolunda bunları dinleyip kalblerindeki hac aşkını kuvvetlendirmek caiz değildir. Ancak bunlardan hac aşkı artsa bile kendine hâkim olabilenler, dinleyebilir. Allah yolunda Allah'ın düşmanlanyle çarpışıp ölmek için Gazilerin şarkı söyleyip insanları harbe davet etmeleri de sevâbtır. Bunun gibi kâfirlerle çarpışırken savaşanların cesaretini artırmak için kahramanlık türkülerini söylemek de sevâbtır. Ama savaş, ehl-i hakla yapılıyorsa, bunun gibi şeyler haram olur.

2 — Üzen, kederlendiren, ağlatan ve inleten ilâhî ve kasideleri dinlemektir. Eğer bu iş, din yolunda kendisinden vâki olan taksirat ve ondan çıkan hatâlar ve Allah rızasından kaçırdığı dereceler için yapılıyorsa, sevâbtır. Dâvud (a.s.) yüksek sesle ağlar inlerdi. Onun seda ve ağlamasının tesirinden meclisinde çok kimseler ölürdü. Cenazelerini alıp götürürlerdi. Ama eğer gâm ve üzüntü haram olan şeyler için olursa, dinlemek haram olur. Ölen kimse için ağlamak gibi. Nitekim Allah buyurur: «Elinizden çıkana, üzülmiyesiniz ve size verdiklerine sevinmiyesiniz.» Geçmiş şeylere gâm yemek, Allah'ın kâza ve kaderini beğenmemek olur. Onun için ağlayıp feryad etmek haram olur. Bunun için saz çalıp ağıt yapanların aldığı ücret hatam olur. Bunu yapan âsi dinleyen de günahkâr olur.

3 — Kalbindeki sevinci artırmak gayesiyle güzel sesleri dinlemektir. Eğer o sevinç, hayırlı işlerden doğuyorsa bu dinleyiş mubahtır. Meselâ düğün, sünnet, doğum, ve yolcuları karşılamak için tertiplenen şenlikler gibi. Nitekim Peygamberimiz Medine-i Münevvereye geldiği zaman tef çalıp şenlikler yaptılar ve bu şiiri okudular:

Çünkim ol mah seferden gelip oldu sai Allah'a şükür dua ile ettikçe dai

Böyle bayram günlerinde de sevinip sema' etmek mübâh olduğu gibi, dostların bir yere toplanıp birbirlerine ziyafet çekerek birbirlerinin hatırını hoş etmek için sema' edip şenlik yapmak caiz olur.

4 — Kalbine Allah'ın sevgisi hâkim olup aşk mertebesine gelen kimse için sema' çok önemlidir. Bazan onun tesiri ibâdet yoluyla ya-

puan hayırlardan daha büyüktür. Çünkü Allah'ın sevgisini artıran herşeyin sevabı da çok olur. Başlangıçta beyan edildiği gibi, tasavvuf ehlinin sema'ı bunun içindi. Gerçi bu zamanda görünüşte sofi olup da gerçekte tasavvuftan payı olmayanlar tarafından bunlar âdet ve usûl hâline getirildi. Sema'ın Allah'ın sevgisinin ateşini alevlendirmekte büyük tesiri vardır. Bâzı kimseler vardır ki, Semâ sırasında ona sema' haricinde olmayan keşifler hâsıl olur. Sema' haricinde bu lutûf-lara mazhar olmaz. Gayb âleminden, onlara, sema' sebebiyle devamlı olarak feyiz halinde gelen lâtif hâllere vecd denir. Bazen olur ki, onların kalbi sema'da bir safiyet kazanır ki, onunla pâk ve tertemiz olur. Ateşte kızdırılan altın ve gümüşün temizlenmesi gibi. Çünkü semâ' sebebiyle kalbe ateş düşer ve bütün kirleri temizlenir. Bazen semâ' ile hâsıl olan hâl, uzun riyazatla hâsıl olmaz. Çünkü sema' insan ruhunun, ruhlar âlemi ile olan alâkasını harekete geçirir. Hattâ bazen öyle olur ki, bu âlemden tamamıyle alınır, her ne vâki olursa haberi olmaz. Bazen olur ki, onun azalan kuvvetten düşer, bayılır. Kendisinde bu hâller bulunup şeriat üzerinde bulunan kimsenin de-cesi büyüktür. Bu vecde ve feyiz hâline inanıp sema' meclisinde bulunan kimseler, şübhesiz onun bereketinden mahrum kalmaz. Ancak bu hususta çok yanlışlar olur, sayısız yalan iddia ve hatâlar vâki olur. Bu hususta hak ile bâtılın alâmetini yalnız kâmil zâtlar ve bu yolu geçenler bilir... Müridlere yalnız kendilerinde sema' isteği bulduklarında semâ yapmaları doğru değildir.

Ebu'l-Kasım Gürcani'nin müridlerinden Ali Hallaç Sema' için Şeyhinden izin istedi. Şeyh ona: «Üç gün bir şey yeme. Sonra nefis bir yemek hazırla. Eğer kalbin sema'ı bu yemeğe tercih edip sema'ya meyil ediyorsa sema' arzusu haktır, yapabilirsin.» dedi. Ama kendisine henüz kalb hâlleri açılmayan, zahirî muamelelerden başka bir şeyden haberi olmayan, yahut haberi olsa da henüz nefsi şehvetlerini kırmamış olan kimseleri, mürşitlerin sema'dan menetmeleri farzdır. Çünkü onun zararı faydasından çok olur.

Bil ki, Sema'ı, vecdi ve tasavvufçuların hâllerini inkâr etmek, basitlikten ileri gelir. Ancak bu hususta onları mazur görmek lâzımdır. Çünkü bir kimsede bir şeyin eseri olmazsa ona inanması hayli güç olur. Bu, erkekliği bulunmayan kimseye cinsî münasebet lezzetini anlatıp da inanmamasına benzer. Çünkü cinsî münasebetteki lezzet, şehvet kuvvetiyle olur. Kendisinde şehvet yaratılmamış olan bunu nasıl kavrar. Yine gözleri görmeyen kimselerin, yeşillik ve akar suya bakmanın lezzetini inkâr etmeleri şaşılacak bir şey değildir. Çünkü onlara görme kabiliyeti verilmemiştir. O lezzet de görmekten başka bir şey olmaz. Yine eğer bir çocuk reislik, saltanat, hüküm ve hükümet ve memleket idare etmenin lezzetini inkâr ederse, buna da şaşmamak lâzım. Çünkü onun ancak oyun ve eğlence ile ilgisi vardır, memleketlerin idaresinden haberi yoktur.

Tasavvufçuların hâllerini inkâr eden insanların sınıfları değişiktir. Ancak bunu inkâr eden âlim de, câhil de çocuk durumundadır,
MstP'
296
KtMYA-YI SAADET
P";
ulaşamadıkları bir mertebeyi inkâr ediyorlar. Birazcık aklı olan onların vecd ve hâllerine inanır ve: «Gerçi bizde bu vecd ve hâl yoktur ama, bu insanların vecd ve hâli gerçektir. Bari bu hâllerine inanıp mümkün görelim.» derler. Ama böyle şeylerle cidden ilgisi olmadığı için başkalan için de imkânsız görenler çok ahmak ve aptaldırlar. Onlar Allah Teâlâ'nın haklarında: «Onunla (Kur'anla) hidâyet bulmayanlar bu eski bir yalandır, derler.» buyurduğu kimselerdir.

HARAM OLAN SEMA'

Bil W, gerçi sema' mubahtır, ama beş sebeble haram olur; onlardan kaçınmak gerektir:

Birinci sebeb: Şehveti tahrik eden kadın, kız ve oğlandan sema'ı dinlemek haramdır. Nasıl haram olmaz ki, bir kimsenin kalbi ne kadar Allah'ın işlerine dalmış ise de, fıtratında şehvet yaratılmış olan ve gözünün önünde, güzel suret bulunan insanın tabiatında mevcut olan şehvete şeytan da yardımcıdır ve böylece sema' şehvet hükmüne tabi olur. Ama şehveti tahrik etmeyen çirkin olan oğlandan, sema' dinlemek mubahtır. Fakat çirkin kadını görerek dinlemek mübâh olmaz. Çünkü bütün kadınlara bakmak haramdır. Ama perde arkasından sesini işitirse eğer fitne ihtimâli varsa haramdır. Yoksa helâldir. Delili şudur ki, iki câriye Hz. Aişe'nin evinde teganni ederlerdi ve Peygamber onların sesini işitiyordu. O hâlde kadınların sesi, çocukların yüzü gibi avret değildir. Çocukların yüzüne şehvetle bakmak fitne ihtimâli olduğu için haram olduğu gibi, kadınların sesini dinlemekte de fitne ihtimâli olursa, haram olur. Bunun sabit bir hâli yoktur. Bâzı kimseler kendi nefsinden emin olur. Bâzı kimseler de nefsinden korkar. Bu, Ramazan ayında nefsinden emin olanların hanımlarını öpmelerinin helâl olması, emin olmayanların da cîma veya inzâla müncer olur diye haram olması haline benzer.

İkinci sebeb: Sema' ve teganni ile saz, ud, keman ve nota ile çalman diğer çalgılarla zurna çalmak yasaktır. Bunların haram olması, seslerinin ince olup fazla hoşa gittiği için değildir. Çünkü bunlar, çalgı olmaları hasebiyle değil, belki, içkicilere meyhaneciye mahsus olup daima onların meclisinde çalınmaları âdet olduğu için içkiye bağlı olarak ve onu hatırlatıp içki isteğini harekete geçirdiği için haram olmuşlardır. Ama tef, kaval ve davul haram değildir. Tefin pullan da olursa yine haram değildir. Bunlann haram olması hakkında hadiste birşey gelmemiştir. Bunlar nota ile çalman çalgılar gibi değildir. Nota ile çalman çalgılar içkicilerin alâmetidir. Onun için bunlar onlara kıyaslanamaz. Hatta Peygamberin huzurunda tef çalınmıştır ve düğün cemiyetinde çalınsın diye emir vermiştir. Tefe sadece pullan eklendiği için haram olmaz. Ama hacıların, mücahidlerin davul çalmaları eskidir.

Çingenelerin davulu haramdır. Çünkü o onların âdetidir.
Çingenelerin davulu uzun, ortası ince, iki başı yassıdır.
(Darbuka)

«*!$&•

8. Aal: VECD VE SEMA'IN EDEBLERİ^
29T
Ama kaval dedikleri düdük ne şekilde olursa ölsün helâldir. Çünkü âdet olarak çobanlar onu çalagelmiştir. İmam-ı Şafiî der ki: «Kavalın helâl olduğuna delil şudur ki, Peygamber kavalın sesini işitince parmağını kulağına tıkadı ve Hz. Ömer'e: "Bu kavaL çalman tarafa kulak ver. Bitince bana haber ver." buyurdu.» Şu hâlde Hz. Ömer'e «kulak ver» diye izin vermesi mübâh olduğuna delildir. Ama kendisinin parmağını kulağına tıkamasının sebebi şudur ki, kendisi yüksek bir hâle dalmıştı. Onu dinlemek kendisini o hâlden alıkoyacağını bilirdi. Çünkü sema', Allah sevgisini harekete geçirip vecd hâline yaklaştırmakta çok tesiri vardır. Ama vecdin içinde bulunan kimse için mâni olur ve ona zararlı olur. Şu hâlde, dinlemekten kaçınması haram olduğuna delil olmaz. Çünkü çok helâl vardır ki, ondan sakınılır, kaçınılır. Ama Hz. Ömer'e izin vermesi mübâh olduğuna delildir. Zira bu izin mübâhlığından başka hiçbir şeye delâlet etmez.
Üçüncü sebeb: Bazen teganni ile günah işlenir. Din ehli hakkında yapılan hiciv ve dil uzatma ve rafizilerin ashab hakkında söyledikleri kötü sözler gibi, yahud güzelliği ve cemâliyle tanınan bir kadının sıfatlarım anlatmak gibi. Çünkü kadınların sıfatlarını erkeklerin meclisinde anlatmak caiz değildir. Bu evsafı hâiz olan şiirleri okumak ve dinlemek de çirkindir. Ama içinde zülüf, ben, güzellik, ayrılık ve kavuşmak hususları ile aşkla ilgili hâlleri anlatan şiirleri söylemek ve dinlemek haram değildir. Ancak sevdiği kadın ve oğlan düşüncesiyle söylerse, kesin olarak haram olur.
Ama tasavvuf ehli ve Allah Teâlâ'nın sevgisine dalmış kimseler sema'ı Allah sevgisi mülahazasıyla yapmayı âdet edinmişler. Böyle beyitler ve şiirler onlara zarar vermez. Çünkü onlar, o kelimelerin her-birinden kendi hâllerine uygun bir mâna çıkarırlar. Bazen zülüften küfrün karanlığını, yüzden imân nurunu anlarlar. Bazen de zülüften ilâhî müşküllerin silsilesini anlarlar. Nitekim şair de şu şiirinde buna işaret etmiştir:
Dedim zülfünün bir halkasını sayayım, Tâ ki başındaki bütün saçları bileyim, Misk gibi iki zülfün bana gülünce, Halkalar birbirine girdi sayımı şaşırdım.
BU şiirdeki zülüften kasıt, ilâhî müşküllerin silsilesidir. Çünkü bâzı kimseler akü .tasarrufu ile ilâhî sırlardan bâzı şeyler öğrenmek isteyince, önüne bir düğüm çıkar ki, akıl bütün hesabını onda şaşırır, dehşet ve hayrete düşer. Şiirde şarap ve sarhoşluk sözleri geçince, bunların gerçek manası ve sarhoşluk hâlini anlamazlar. Nitekim bu şiirde de o mânaya işaret edilmiştir:
îki batman şarap tartarsan, Kendin içmeden sarhoş olmazsın.
298

Bundan şunu anlarlar ki, din hâllerini bizzat tatmadan öğrenmek, öğretmek ve incelemekle onları anlamak mümkün olmaz. Yani ne kadar aşk, muhabbet, zâhidlik, tevekkül ve diğer hususları beyan edersen, bu hususta kitaplar tasnif edip sayısız kâğıtlar karalarsan, kendin bizzat o hâllerle müttasıf olmadan asla fayda vermez. Meyhane anlatan şiirlerden de başka şey anlarlar. Nitekim bu şiirde geçer:
Meyhaneye gitmeyen herkes dinsizdir. Zira ki meyhane usul-i dindir.
Yâni mamur olan bu beşerî sıfatlar harab olmadan, insanın cevherinde gizli ve saklı olan şey zahir olmaz. Bunları etraflı anlatmak uzun sürer. Herkesin mertebesine göre bir çeşit anlayışı vardır. Bunu anlatmaktan maksad, bazı ahmak ve bid'atçiler tasavvuf ehlini kötü-leyip: «Bunlar şiir okuyup put, zülüf, ben ve meyhaneden bahsederler ve dinlerler. Bunların hepsi haramdır.» derler ve yaptıkları ta'n yerinde olduğunu, delillerinin dâvalarını kanıtladığını sanırlar. Oysa onlar, bunların durumundan habersizdir. Çünkü önce onlar şiirlerin mânasını değil, belki, yalnız sema' sırasında meydana gelen teganni ve sesleri dinliyorlar. Zira bazen neyin sesiyle sema' ederler, oysa onda söz, kelime yoktur. Bazen de arapça şiirler dinlerler ve arapça bilmedikleri hâlde vecde ve sema'a gelirler. Ahmaklar onları ta'n edip: «Bunlar arapça bile bilmezler, nasıl vecde gelirler.» derler.
Hâlbuki bu ahmaklar bilmez mi ki, bazen deve bile arapça tegan-niler dinleyip ağır yük altında şevke gelir ve koşar. Menziline ulaşınca da derhal düşer, ölür. O hâlde o ahmakların deve ile münâkaşa ve münazara edip ona: «Sen arapça bilmiyorsun. Sana bu hâl nerden gelir.» demeleri lâzım. Bazen arapça şiirlerden de lûgât manasıyla ilgisi olmayan bâzı şeyler anlarlar. Belki, onlar bâzı yollarla, şiirin mânasından hariç hâller anlarlar. Birisi: «Beni rüyamda hayalinden başkası ziyaret etmiyor.» dedi. Sofilerden birisi bunu işitip vecde geldi. Dedi-İer ki: «Sen arapça bilmiyorsun. Bu vecdin sebebi nedir?» Niçin bilmiyorum. Biz inliyoruz. Doğrudur. Hepimiz inliyoruz, tehlikedeyiz diyor.» dedi. Onların sema'ı böyledir. Bir kimsenin kalbine bir şey hâkim olursa, ne işitirse onu işitir, ne görürse onu görür. Hakiki veya mecazi aşk ateşine giriftar olmayan bu hâli anlamaz.
Dördüncü sebeb: Dinleyen kimse, genç olursa, ekseriya zülüf, ben ve güzel yüz sözlerini dinleyince, şeytan boynuna biner, şehvetini harekete geçirir ve güzellerin aşkını ona tatlı göstermeye başlar. Dinlediği aşk ehlinin hâl ve hareketlerini hoşuna gittiği için kendisi de kadın veya erkeğe aşık olmaya çalışır. Çok erkek ve kadınlar vardır ki, tasavvuf ehlinin elbisesini giyip böyle işlerle uğraşır ve Sofilerin isti-lâhlarıyle mazeret arayıp «filân da aşık olmuştu, onun da yoluna çalı, diken atılmıştı» der. Bazen de: «Aşk Allah'ın tuzağıdır. Onu aşık yapmakla tuzağa düşürmüştür» derler. Bazen de: «Maşuku bekleyip onu görmeğe çalışmak büyük sevâbtır» derler. Fâsık ve günahkâra, iyi huylu ve tabiat sahibi; zina ve livataya da iyi hâl ve aşk adını ve-

rirler. Bazen: «Filân üstadın filân oğlana gönlü düşmüştü. Bunun gibi hâller din büyüklerine çok vâki olur.» derler. Buna oğlancılık demezler de gönül okşamak derler.
Bunun gibi terennümlerle ayıb ve kabahatlerini örtmeye çalışırlar. Bu fiillerin haram olduğuna fısk ye günah olduğuna inanmayan kimse ibahî olup kam, katli helâldir. Üstadlarının oğlanlara meyledip aşklarına tutulmaları hususunda nâkil ettikleri haberler apaçık yalandır. Kendilerine mazeret bulmak için iftira ederler. Eğer olmuşsa da şehvet nazariyle olmamıştır. Yeşilliğe, kırmızı güle ve diğer çiçeklere bakar gibi bakmışlardır. Onların da bu şekildeki bakmaları olur ve bâzı ûstadlarm da böyle hatâları işlemiş oldukları muhtemeldir. Çünkü üs-tadların hepsi günahlardan masum ve uzak değildir. Bir üstadtan bâzı hatâlar sadır olmakla, o günaha düşmeleriyle ne o hatâ sevab olur, ne de günah mübâh olur. Dâvûd (a.s.) hikâyesi şunun için anlatıldı ki, din büyüklerinden de olsa hiç kimsenin küçük günahlardan masum olduğunu, mekirden emin olduğunu sanmıyasın.
Nâkil ve hikâye edilen feryat, figan tevbe ve istiğfar, onları hüccet edinip kendi nefsini mazur görmemen içindir.
Bu anlatılandan başka çok nâdir bulunan bir sebeb daha vardır ki, tasavvuf ehline bâzı şeyler gösterilir. Bazen meleklerin cevheri, , Peygamberlerin ruhları onlara güzel şekiller, tatlı suretlerde görünür. Bazen de çok güzel insanlar şeklinde görünür. Çünkü hakiki mânaya misal lâzımdır. O mâna ruhlar arasında çok güzel olunca, onun misâli de şekille]; âleminde çok güzel olmalıdır. Araplar arasında Dih-yetü'l-Kelbi kadar güzel yüzlü kimse yoktu. Peygamberimiz Cebrâili onun şeklinde görürdü. Bazen de o güzel manadan güzel bir insan suretinde mükâşefe olur. Ondan çok zevk alır. Mükâşefe hâlinden dönüp o mâna kendisine gizlenince muhakkak suret misaliyle gösterilen mânanın peşine düşer, onu bulmaya çalışır. Bazen o mânayı mükâşe-fede bir daha bulamaz, zahirde o mânaya benzer bir güzel yüz görünce, o hâli tazelenir, kaybettiği mânayı yeniden bulup vecd hâline gelir. Güzel yüzs meyledip sevmesi, onu gördükçe o hâl tazelensin diye de olabilir. Bu mânalardan habersiz olan kimse üstadın o güzellik ve cemâle meylini görünce, onun da kendisi gibi şehvet nazarıyla baktığını sanır. Velhâsıl tasavvuf ehlinin işi büyük, hayli tehlikeli ve zordur. Çünkü tasavvuf yolunda olduğu kadar hiçbir şeyde yanılma olmaz. Bu kadarına işaret etmekle yetindik ki, din büyüklerinin mazlum oldukları,' haklarında zannedilen şeylerden uzak oldukları anlaşılsın. . Ama hakikatte onlar hakkında böyle zanlarda bulunanlar kendi nefislerine zulümediyorlar. Çünkü onlar hakkında haksız davranıp başkalarına kıyaslıyorlar.
Beşinci sebeb: Gerçi avam halkın keyif, neşe, oyun, eğlence şeklinde âdet edindikleri sema' mubahtır. Fakat onu devamlı yapmakla mübâhlık çerçevesinden çıkar. Bâzı günahlar küçük iken, âdet edinmekle büyük günah olur. Bâzı şeyler de vardır ki, arasıra ve az olursa, mubahtır. Çok olunca haram olur. Çünkü zenciler mescid-i şerifin'

Önünde oynayıp eğlenince Peygamber onları menetmedi. Eğer onu âdet edinip o şerefli yeri oyun yeri yapsalardı, nehyederdi. O hâlde bir kimse onlarla beraber dolaşıp oyun ve eğlencelerini meslek edinse şüphesiz caiz olmaz.
Bir kimsenin arasıra lâtife yapması da mubahtır. Ama âdet edinmesi maskaralık olur ve haramdır.
ÎKÎNCÎ BAB SEMAİN TESİR VE EDEBLERİ
Bil ki, sema'da üç makam vardır: Birincisi anlamak, ikincisi vecd, üçüncüsü de harekettir.
Birinci makam: Sema'ı gaflet ile yahut bir mahlûk düşüncesiyle yapmak aşağılıktır. Sema' sırasında onun hayaliyle söylenen sözler arzusunu tahrik eder. Ama kendisine dinî düşünce hâkim olan kimse için Allah sevgisine raci olur. Bu da iki derecedir:
Birinci derece: Müridlerin derecesidir. Müridlerde, taleb yolunda, sülük cihetinde kâbız ve bast (açılma) yönünden; zorluk ve kolaylık bakımından; red ve kabul hususunda değişik hâller olur. Bu hâllerden müridin kalbi üzülür, usanır. Kabul, red, ulaşma, göçmek, yakınlık, uzaklık, razı olmak, kızma, ümit, ümitsizlik ayrılık kavuşma, korku, emniyet, vefakârlık, eziyet, kavuşma sevinci ayrılık acısı ve bunlara benzer sözleri dinledikçe, içindeki muhabbet ateşi alevlenmeye başlar, ahvali değişir. Eğer onun ilim ve itikadının temeli sağlam değilse, Sema', sırasında onun kalbine bazı düşünceler gelir ki, onlar Allah Teâiâ hakkında imkânsız ve küfürdür. Nitekim bu beyti duyunca: Meylederdin bana önceleri gönüller -dolusu; Fakat bugün ümitsizlik vermen nedendir? Onlar ki başlangıçta kendisine olan meyil zayıflamış ve Allah Teâlâ hakkında bir nevi değişmiştir. Bu durumları küfürdür. Belki şöyle inanmalıdır: Allah Teâlâ hakkında asla değişme ve tebeddül yoktur. Bunlar yalnız zahir olan, sonra perde arkasına gizlenen kendi sıfatıdır. Çünkü Cenâb-ı Hakta asla usanmak ve gizlenmek olmaz. Çünkü ilâhî feyiz güneş ışığı gibi herkese açıktır. Ancak duvar arkasına gizlenenler bunu görmez ki, değişme güneşin ışığında değil kendile-rindedir. Nitekim şair bu şiirinde buna işaret etmiştir:
Güneş yükseldi karanlık kalmadı, Kime parlamazsa bahtı kara kaldı.»
Yani güneş doğunca kula ışık saçmazsa kulun talihsizliğindendir. Demek ki kul araya giren perdeyi kendi talihsizliğinden ve Allah yolunda yaptığı taksiratından bilmelidir. Bu misalden maksad şudur ki,, noksan sıfatlardan kendisinde ne değişiklik görürse kendi nefsinden, celâl ve cemal sıfatlarından da her ne görürse Allah'tan bilmelidir.

Çünkü ilim sermayesi olmayan kimse bu hususta fikrinde yanılır, az zaman içinde küfre düşer ve bundan haberi de olmaz. Bu sebeptendir ki, Allah'ın mulıabbetiyle olan Sema'nın tehlikesi çok büyüktür.

İkinci derece: Müridlerin derecesini geçip tasavvuf yolundaki me-
badi ve mukaddimeleri aşarak Tevhid ve Vahdet derecesine ulaşmaktır. O halde Sema'ı anlamak yolunda olmayan kimseye, Sema' hali hasıl olunca, kalbinde fena ve vahdet hali tazelenir, tamamiyie kendini kaybeder, bu âlemden habersiz olur. Bazan olur ki, ateşe düşse haberi olmaz. Nitekim Şeyh Ebû'l-Hasan Nuri yeni kesilen bir kamışlıkta Sema' yaptı. Sema', halinde ayaklarının her tarafı yaralandı. Halbuki kendisi farkında bile olmadı. Bu mertebedeki Sema' tam sema'dır. Ama müridlerin Sema'ı beşerî sıfatlarla karışıktır. Bunda insan tamamiyie kendi varlığından alındığı zaman olur. Nitekim Hz. Yusuf'a bakan kadınlar kendilerini unutup ellerini kestiler. O halde, bu gerçeği inkâr etmemek lâzım. Çünkü haddi zatında görülen o şahıs değildir .0 ölünce o şahıs mevcud olur. Halbuki, kendisi şahısta mevcut değildir. Belki onun hakikati marifet yeri olan lâtif bir cevherdir. Diğer şeylerin marifeti ondan kaybolunca bütün eşya ondan kaybolur, Allah'ın zikrinden başka şey kalmamış olur, hepsi fena bulur, baki olan kalır. Vahdetin manası, eşyada Allah'tan başka bir şey görmeyip her nereye baksa hepsi odur, benim varlığım bile yoktur, ondan başka hiçbir şey yoktur demek, yahut ben de oyum demektir.

Bazı kimseler, bu konuda yanılmışlar ve buna hulul (içine girme) demişlerdir. Bu şuna benzer ki, hiç ayna görmemiş bir kimse aynada kendini gördüğü zaman aynaya hulul ettiğini, girdiğini, yahut aynayı kendi sureti olduğunu sanır (!). Bu iki görüş de yanlıştır. Zira öyle sanılıyorsa da hiçbir zaman ayna suret olamaz. Vaki olan hallerin hakikatini anlamayanlar da böyledir. Bunun izahı bu kitapta zordur. Çünkü bu uzun bir ilimdir.

İkinci makam: Sema' eden kimse anlamaktan uzak olunca, ona vecd denilen bir hal peyda olur. Vecdin lugât anlamı bulmaktır. Yani daha önce kendisinde olmayan bir hali bulmuş olur. Bu halin hakikatte ne olduğu hususunda çok sözler vardır. Doğrusu vecd bir çeşit olmayıp belki çok çeşitli olmasıdır. Fakat iki cinste toplanır ki biri hal cinsinden, diğeri de mükâşefe cinsindendir. Haller cinsinden olan vecd: Bir sıfat ona galip olur, onu sarhoş gibi yapar. O sıfat, bazen şevk, bazen korku, bazen aşk ateşi, bazen taleb, bazen sabır olur. Bunun kısımları sonsuzdur. Ama kalbe galib olan ateş, görmez ve işitmez olur. Uykuya varmış kimse gibi olur. Yahut görür ve işitir. Fakat görüp işittiği şeylerden gafil olur. Sarhoş kimseler gibi mükâşefe cinsinden olan vecd: Bu halde, tasavvuf ehline zahir olan şeyler ona zahir olur. Bazı şeyler ona kisvet şeklinde, yani şekil ve suret yoluyla zahir olur. Bazısı da açıktan zahir olur. Sema'ın tesiriyle kalb ayna gibi saf olup üzerinde bulunan pas ve tozdan temizlenir. Böylece onda suret görü-

nur. Bu manayı ibare yoluyla tahkik eden kimsenin ilmi kıyasî ve misali olur. îşin hakikatini yalnız bu mertebeye ulaşan kimseler bilir. Herkes kendi ayağının yerini bilir. Başkasının ayağının yerini kendi ayağının yerine kıyaslıyarak bilmek isteyen kimse,

kendi ayağının yerini bilmiş olur. Ancak kıyasla bilinen şey ilim kâğıdından olur, zevk kağıdından olmaz. Fakat bu miktarı anlatmamızın sebebi, tasavvuf ehlinin vecd ve hallerini tatmayanlar, onun hakikatine inanmaları, inkâr etmemeleri içindir. Çünkü inkâr onlara küllî zarar getirir. Kendi sandığında olmayan bir şeyin padişahların hazinesinde de olmadığını sananlar çok akılsız kimselerdir. Bundan da daha akılsız şu kimsedir ki, aşağı haliyle kendini âlemin padişahı zannedip herşeyin elinde olduğunu, sanıp bütün kainatı tasarrufu altında bilen ve tasarrufu altında olmayanı da aslında yok anlayan kimsedir. Vaki olan inkârlar hepsi bu iki çeşit ahmaklıktan doğar. Şunu da bil ki, tekellüf (zorlama) ile olan vecd münafıklığın tâ kendisidir. Ancak hakiki vecdin hasıl olması için vecdin sebebierini toplamakta tekellüf çeken bunun dışındadır. Hadis-i Şerifte: «Kur'an-ı Azim okunurken ağlayın. Ağla-yamazsanız, kendinizi buna zorlayın» buyurulmaktadır. Bunun manası tekellüfle üzülme sebebierini toplayın. Çünkü tekellüfle olan halin tesiri büyüktür, hakikate götürür.

Sual: Eğer bir kimse sual edip derse ki, mademki tasavvuf ehlinin Sema'ı haktır. Ve Hak içindir. Lâyık olan Kur'an okuyanların, zikir ehlinin ve dine davet edenlerin meclisine hazır olup onların davet ve zikirlerini dinleyip Sema' ve vecde girmeleri, ve çalgıcıların sesini tegannisini dinlememelidir. Çünkü zikir ve Kur'an okumak haktır, onların Sema'ında fazilet muhakkaktır.

Cevab: Kur'anm âyetleriyle de Sema' çok olur. Çok kimseler, Kur'anın Sema'ında can vermiştir. Onların hikâyelerini anlatmak uzun sürer. Bazıları «İhya» kitabında anlatılmıştır. Ama Kur'an okuyan yerine neyzeni, Kur'an yerine teganni ve güzel sesi almalarının beş sebebi vardır:

Birinci sebeb: Kur'an-ı Kerim baştan başa aşıklara uygun değildir. Çünkü Kur'anda kâfirlerin kıssası, dünya ehlinin muamelesi ve bunun benzeri şeyler de zikir edilmiştir. Çünkü Kur'an bütün insanlara şifa ve her sınıfın ilâcı olarak gönderilmiştir. Meselâ okuyucu miras âyetini okuyup «Anneye altıda bir,, kız kardeşe ikide bir vardır, «yahut ıddet âyetini okuyup» kocası ölen kadının iddeti dört ay on gündür, veya bunun benzeri âyetler okursa, bunlar aşk ateşini artırmaz.

Ancak aşıkların maksadından uzak bile olsa herşeyden Sema'a gelen hararetli kimselerin ateşini artırır. Böyle aşıklar da azdır.

İkinci sebeb: Kur'an-ı Kerim çok okunur, çok dinlenir. Çok dinlenen bir şeyin fazla tesiri olmaz. Meselâ bir kimse bir şiiri ilk dinlediğinde vaki olan vecd ve halc ikinci dinlemesinde olmaz. Diğer Sema'-larda taze nağmeler, yeni teğanniler mümkün olur. Ama yeni Kur'an okumak mümkün değildir. Peygamberimiz devrinde çölden gelen

?ff

araplar Kur'an-ı Kerim'i dinledikleri zaman ağlar, sızlarlar ve büyük haller zahir olurdu. Ebû Bekir (r.a.) dedi ki: «Biz de sizin gibi idik, sonra kalbimiz katılaştı» yani Kur'an-ı Kerim'e alıştık.

Bu itibarla yeni olan şeyin tesiri ziyade olur. Bu sebebten idi ki, Hz. Ömer hacıların memleketlerine çabuk dönmelerini emrederdi ve «korkarım ki, kalbleri Kabe'ye alışır. Kabe'ye karşı olan saygıları azalır» derdi.

Üçüncü sebeb: Kalblerin çoğu, ancak vezinli şiirler, nağmeler ve elhan ile harekete geçer. Bunun içindir ki, mücerred konuşma ile Sema' az vaki olur, ekseriyetle güzel vezinle ve üstün elhan ile olur. Bundan Kur'anı ise elhan ile okumak, bestelere uydurmak ve arapça veya acemce değişiklikler yapmak caiz değildir. Kur'anda elhan olmayınca mücerred söz olur. Mücerred sözle de ancak çok hararetli kimselerin ateşi alevlenir.

Dördüncü sebeb: Elhanı güzel sesler eşliğinde söylemek daha tesirli olur. Kamış, tef, davul, kaval ve benzeri şeyler gibi ki, bu ciddiyetsiz ve oyun ifade eder. Kur'an ise ciddidir, onu, oyun olan şeylerle anmaktan korumak lâzımdır ki, cahiller nazarında o da oyun şekline girmesin. Nitekim Peygamber (s.as.) Rabi bin Muavvez'in evine gittiğinde tef çalıp teganni yapıyorlardı. Peygamberi görünce, onu şiirle medhetmeye başladılar. Peygamber: «Beni medhetmeyi bırakın. İlk işinize bakın» buyurdu. Çünkü Peygamberi övmek, ibadet ve ciddi bir iştir. Oyun şeklinde olan tefle bir araya getirmek caiz değildir.

Beşinci sebeb: Herkesin bir hali vardır. Kendi haline uygun beyitleri dinlemeye düşkün olur. Okunan beyitler haline uygun değilse, beğenmez hoşuna gitmez. Bazen bu «beyitleri okuma başkasını oku» der. Kur'an-ı Azimi ise, beğenilmeyecek yerde okumak caiz olmaz. Kur'an-ı Kerimdeki âyetin herkesin haline uygun, durumuna muvafık olmadığı açıktır. Hale uygun olmayan beyitleri başka şekillere sokarak uygun hale getirmek caizdir. Çünkü şiirde yalnız şairin kast ettiğini anlamak lâzım değildir. Ama Kur'an-ı Azimde fikri başka yöne çevirip Kur'anın manasından başka bir şey almak caiz değildir.

Demek ki büyük zatların teganniyi tercih etmeleri bu anlattığımız sebebler içindir. Bu sebebler hülasası iki şeyde toplanır: Biri kullanılan sıfatlarda halleri gözetmek, diğeri de Kur'anın hürmetini korumaktır.

Üçüncü makam: Sema'da hareket edip raksa gelmek ve yakasını yırtmaktır. Bu hususta gayri ihtiyari hareket edenler mes'ul olmaz. Ama kendi isteğiyle hareket edip insanlara hal sahibi olduğunu göstermek maksadıyla yapmak haram ve nifakın ta kendisidir. Bu sebeptendir ki, Ebu'l-Kasım Nasr-i Abadî (r.h.a.) der ki, «ben bu topluluk için gıybet etmek Sema' ile meşgul olmaktan hayırlıdır derim.» Ebû Ömer bin Übeyd (r.h.a.) der ki: «Eğer bîr kimse otuz yıl gıybet etse, bir kere yalandan Sema' yapmaktan hayırlıdır.» Şunu da bilmelidir ki, tasavvuf yolunda en kâmil o kimsedir ki, Sema'da sakin, sükût olur.

zahirde bir §ey belirtmez. Ve kendini raks ve hareketten koruyabilecek güçte olur. çünkü bağırıp feryat etmek dinin zayıflığındandır. Böyle kuvvet az bulunur.
Hz. Ebû Bekir'i Sıddık'ın: «Biz de sizin gibi idik. Sonra kalbimiz ka ulaştı» dediği sözün manası, Hak yolunda kuvvet ve kudretimiz o mertebeye geldi ki, bu üstün hallerde kendimizi tutabiliyoruz demektir. Kendini tutabilen, koruyabilen durumda olan kimse zaruret olmadıkça kendini tutması lâzımdır.
Bir genç Cüneyd-i Bağdadi'nin sohbetinde bulunurdu. Her Sema', olduğunda feryat edip bağırırdı. jŞeyh tenbih edip dedi ki, eğer bir daha böyle yaparsan benim sohbetime gelme. Bundan sonra o genç çok gayret sarfedip kendini tutardı. Bir gün o kadar sabretti ki, sonunda titreyip bir feryat etti ki, sinesi yarılıp canını hakka teslim «tti. Ama bir kimse kendinden haller göstermek kast etmeksizin raks etse, yahut kendini ağlamaya zorlasa, caizdir.
Raks haddi zatında mubahtır. Çünkü zenciler, Peygamberin camisi kapısı önünde raks ettiler. Hz. Aişe de onları seyretti. Peygamber Hz. Ali'ye: «Ey Ali, sen bendensin, ben sendenim» buyuranca, HZ. Ali sevincinden raks etmişti. Zeyd bin Haris'e: «Sen benim kardeşim ve kölemsin» buyuranca Zeyd sevincinden raks etti. Cafer'e: «Sen yaradılış ve ahlâk bakımından bana benzersin» buyuranca, Cafer raksetmişti. O halde raks haramdır diyen kimse yanılır. Nihayet oyundur. Oyun da haram değildir. (Bu anlatılanlar gerek Sema'in, gerek raksın ve gerekse oyunun helâl olması Şafiî mezhebi üzeredir. Ebû Hanife katında bunların hepsi yasaktır, haramdır) o halde kalbindeki hali kuvvetlendirmek Sema-, yapmak iyi bir harekettir. Ama hallere mağlûb olduğu zaman raks ve hareket etmek caizdir. Bu durumda bile bile elbisesini yırtması da caizdir. Fakat istekli harekete muztar olmalıdır. Şöyle ki, yapmamak istese de, yapamayacaktır. Çünkü insan, her kast ve irade ile olan işten vezgeçebilir demek değildir. Bu şekilde hallere mağlûb olunca ahi-ret gününde mes'ul olmaz. Ama iradeleriyle hareket edip elbiselerini parçalayıp parçalarını fakirlere taksim eden tasavvuf ehü hakkında bazı kimseler itiraz edip bu durum caiz değildir denilmiştir. Fakat bu söz batıldır. Çünkü kumaşı da parçalayıp elbise yaparlar. O halde eğer elbiseyi zayi etmeyip bir maksad için parçalıyor ise mahzuru olmaz.
Eğer elbisenin parçalarını her tarafa dağıtıp isteyen ihtiyacına kullansın derse yani isteyen seccadesini, isteyen hırkasını yamalasın, yahut bir top kumaşı yüz parça edip yüz fakire taksim etse, eğer her parçası bir şeye yarıyor ise mubahtır.
SEMA'IN EDEBLEBÎ
Bü ki, Sema' halinde üç şeyi gözetmelidir: Zaman, mekân, ihvan. Zamandan maksad: Kalb meşgul olduğu zaman, meselâ taharet zamanı, yahut namaz zamanı, yahut yemek zamanı, veya kalb dağınık olduğu zaman Sema' faydasız olur.
«c.
9. Asıl: İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMAK
305
Mekân ise, güzergâh olan yerde, hoş ve iyi olmayan yerde, karan-ük yerde yahut bir zalimin evinde Sema' caiz değildir.

İhvandan maksad ise, Sema'da hazır bulunanlar, Sema' ehli olmalıdır. Dünya ehlinden bir mütekebbir, yahut zahidlerden bir mü-tekebbir, yahut tekellüf ile raks eden, yahut Sema'da hürmete riayet etmeyip etrafa bakan gaflet ehli, Sema'da bulunursa, veya bazı kadınları seyretmeye gelirse, yahut Sema' ehli arasında kendisine gaflet ve şehvet galib olan gençler bulunursa —ki bu takdirde Sema' haram olur—. Çünkü böyle olunca, Sema' her taraftan şehvet ateşini tahrik eder. Herkes şehvetle bir tarafa bakar. Böyle Şema' birçok fısk ve fesada meyyal olduğu için haram olur, bütün bu haller de zarardan başka bir şey sağlamaz.
Şu halde, Sema' ehlince Sema'a başlarken riayet edilecek şudur: Hepsi başını önüne eğmeli, birbirlerine bakmaman, herkes kendini tamamıyle Sema'a vermeli, aralarında konuşmamalı, su içmemeli, sağa sola bakmamalı, ellerini oynatmaman, başlarını sallamaman, tekellüf ile hareket etmemelidir. Belki namaz içinde teşehhüde oturur gibi edeble oturmalı, kalbini tamamıyle Allah'a bağlayıp istiyerek ayağa kalkıp hareket etmemeli, birbirinin galeyan ve şevki had safhaya varıp ayağa kalkınca onlar da ona uymalıdır. Tülbendi düşerse onlar da tülbendlerini çıkarmalıdır. Gerçi bunlar tamamen bid'attır. Fakat sahabe ve tabiinden nakledilir ki, bidat olan şey onu yapmak caiz olmaz demek değildir. Çünkü çok bid'at vardır ki, bid'at-i hasenedir. Çünkü İmam-ı Şafiî (r.a.) der ki: Teravih namazını cemaatle kılmak, Hz. Ömer'in koyduğu bir adettir. Bu ise bid'at-i hasenedir. Bid'at-i Seyyie, (Kötü bid'at) Peygamberin sünnetine muhalif olan şeydir.
Ama güzel ahlâk ve insanların kalbini sevindirmek iyi bir şeydir ve bunda da her milletin bir âdeti vardır. O âdete muhalefet etmek ahlâksızlık olur. Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Herkesle huyu ve adetine göre geçin» mademki tasavvuf ehli Sema' ile sevinirler onları Sema'dan menetmekle de üzülürler. Onlara muvafakat etmek sünnettir. Sahabe, Peygamberimiz için ayağa kalkmazlardı. Çünkü Peygamber bunu sevmezdi.
Ama tazim için ayağa kalkmamayı hoş görmeyip acayip karşıladıkları bir memlekette olursa hatır için ayağa kalkmak daha iyidir. Çünkü Arapların adeti başka, acemlerin adeti başkadır, tsmet ve tev-fik Allah'tandır.
DOKUZUNCU ASIL İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMAK
Bil ki, iyiliği emir ve kötülüğü yasaklama, dinin rükünlerinden bir rüküdür. Bütün Peygamberler bu husus için gönderilmişlerdir. Bu. görev insanlar arasından kalkar, bertaraf olursa şeriatın bütün şeairi bozulur. Biz bunu üç babta anlatacağız inşaallah.

Birinci bölüm iyiliği emretmekle kötülükten alıkoymanın farz olması hakkında; ikinci bölüm bunların şartları hakkında; üçüncü bölüm, adet olan münkerler hakkındadır.
BİRİNCİ BAB EMRİ Bİ'L-MARUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKERİN FARZ OLMASI:
Bil ki, bunlar, Farzdır. Özürsüz onu bırakan asî olur. Allah Teâlâ buyurur:

«Sizden, insanları iyiliğe davet eden, kötülüklerden nehiyeden bir topluluk bulunsun.» Bu âyeti kerime, marufu emirin ve münkeri neh-yin farz olduğuna delildir. Fakat farz-ı kifayedir. Bazı kimselerin yap-ması, kifayet eder. Eğer hiç kimse, yapmazsa, hepsi günahkâr olur. Ve yine Allah Teâlâ buyurur ki: «Yurtlarından haksız yere çıkarılanlara biz yeryüzünde yer verirsek, namaz kılarlar, zekat verirler, iyiliği emir eder, kötülükten nehiy ederler.»

Allah Teâlâ marufu emretmeyi, namaz kılmayı ve zekât vermeyi bir araya getirip din ehlini bununla vasıflandırıyor. Peygamber (s. a.s.) buyurur: «İyiliği emredin; yoksa Allah Teâlâ sizden aşağı olan kavmi, insanları size musallat eder. O zaman sizin iyilerinizin duası da kabul olmaz.» Ebu Bekiri's-Sıddîk (r.a.) rivayet eder ki; Peygamber (s.a.s. buyurur: «Aralarında günah işlediği halde menetmeyen insanlara, Allah Teâlâ en kısa zamanda, hepsini kapsayan bir azap gönderir» ve yine buyurur: «Bütün iyi ameller Allah için harp etme yanında, denizde bir damla gibidir.» Ve yine buyurur: «İnsanların konuştuğu bütün sözler onun aleyhinedir. Ancak iyiliği emredip kötülükten alıkoyması ve Allah Teâlâ'yi zikretmesi müstesnadır.» Ve yine buyurur: «Allah Teâlâ avam sebebiyle günahsız olan havasa azab etmez. Ancak bir münker gördüklerinde menetmeye muktedir iken, menetmeyip susarlarsa hepsine azab eder.» Yine buyurdu: «Haksız öldürme ve dövme olan yerde durmayın. Çünkü onu görüp de menet-meyene orada gökten lanet yağar» ve yine buyurur ki: «Şeriata uygun olmayan bir işin yapıldığı ve orada bulunan kimselerin onu menetmediği bir yerde bulunmak caiz değildir. Çünkü nehiy etmek ne ömrü eksiltir, ne de rızkı azaltır.»

Bu, zalim hükümdarların sarayına ve günah işlenen yerlere, za-ruretsiz gitmenin caiz olmadığına delildir. Bunun için selefin çoğu uzleti seçmişlerdir. Çünkü çarşıları, pazarları ve yollan günahlardan boş bulmamışlardır.

Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Bir günah işlenirken hazır bulunup da, onu beğenmez ve menederse orada bulunmamış gibidir. Onunla bulunmadığı yerde bir günah işlenir de ona rıza gösterirse, orada bulunmuş gibidir» ve yine buyurur ki: «Havarisi olmayan hiçbir Peygamber gelmemiştir. —Yani, Peygamberden sonra Allah Teâlâ'nm kitabı Ve Peygamberin sünnetiyle amel eden ashabı— Bu o zamana /t

kadar devam eder ki, onlardan sonra bir kavim çıkar ki, minbere çıkıp güzel sözler bildirirler ve kötü şeyler işlerler. Her mü'minin bunları eli ile, yapamazsa, diliyle, onunla da yapamazsa, kalbiyle kaldırmak için cihad etmesi farzdır. Bunun ötesinde müslümanlık yoktur» yine buyurdu: «Allah Teâlâ bir meleğe vahiy gönderip filân şehri altüst et dedi. Melek: Ya Rabbi! Aralarında bir göz kırpması miktarı günah işlemeyen kimse vardır. Onu ne

yapayım deyince, Allah Teâlâ: "Öyledir, fakat başkalarının günah işlemelerinden bir an yüzünü ekşitmedi" buyurdu».
Hz. Aişe (r.a.) rivayet eder ki, Peygamber buyurdu: «Allah Teâlâ, içinde amelleri Peygamberlerin amelleri gibi olan onsekiz bin kişinin de bulunduğu bir şehrin bütün insanlarına azab gönderdi» «ya-Resûlallah! Amelleri böyle olan bir şehrin insanlarına niçin azab gönderilir» dediler. Buyurdu ki: «Allah rızası için kimse kızıp kötülüğü nehiy etmezlerdi.» Ebû Ubeyde bin Cerrah (r.a.) diyor ki: «Peygambere şehidlerden daha üstün var mıdır? diye sordum. Buyurdu ki: «Zalim bir sultana emr-i maruf ve nehy-i münker ettiği için öldürülen kimse şehidlerden üstündür. Eğer öldürülmezse, ondan sonra ne kadar uzun yaşasa da onun defterine günah yazılmaz.» Hadiste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ Yuşa' bin Nun'e vahiy gönderip senin kavminden yüzbin kişi helak edeceğim. Kırk bini iyi amel sahiblerinden, altmış bini de kötü amel sahiblerinden olacaktır buyurdu. Yuşa' dedi ki: «Al-lahım, iyi amel sahihlerini niçin helak edersin?» Buyurdu ki: «Onları asilerle düşmanlık etmeyip onlarla oturup kalkmaktan ve hiç münasebet kurmaktan kaçınmadıkları için helak ederim» buyurdu.»
İKİNCİ BAB KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMANIN ŞARTLARI
Bil ki, marufu emretmek münkerden alıkoymak, bütün müslü-manlar üzerine farzdır. O halde nehiy ve reddetmenin yolunu ve şartlarını bilmek de farzdır. Zira şartları bilinmeyen farzı eda etmek mümkün olmaz. Kötülükten alıkoymanın dört rüknü vardır: Neyheden kimse, nehiy edilen kimse, nehiy yapılan husus, nehiy yapmak keyfiyeti.
BİRİNCİ RÜKÜN KÖTÜLÜKTEN ALIKOYAN KİMSE
Kötülükten alıkoymanın müslüman ve mükellef (akıl-baliğ) olmaktan başka şartı yoktur. Çünkü nehiy etmek ve reddetmek dinin hakkım gözetmektir. Din ehli olan herkes nehyi münkeri yapmakla yükümlüdür. Zahid, adil olması ve Sultanın izni olması şart mıdır, yahut değil midir? diye ihtilaf vardır. Bize göre en doğrusu, bunlar şart değildir.

Zühd ve adalet nasıl şart olur ki, eğer nehy-i münkeri yapmak için adalet ve günahlardan masun olmak şart olursa, bunu yapacak kimse dünyada bulunmaz. Said bin Cebir (r.a.) der ki: «Eğer biz nehy-i münkeri günahlardan temiz olmak şartıyle yaparsak, bunu yapmamız hiç düşünülemez.» Hasan-ı Basri'ye: «Bir kimse nasihat edip der ki, sakın kendinizi günahlardan temizlemeden, insanları iyiliğe davet etmeyin diyor» dediler. Hasan-ı Basri: «Lânetli Şeytan bu sökü arzular, nehy-i münkerin kapışım kapatmak için bunu kalbimize hoş ve güzel gösterir» dedi. Şu halde bu meselede insaflı yol şudur: Nehy-i münker iki kısımdır:
Biri vaaz ve nasihat yoluyla yapılır: Bir kimse bir şeyi yaptığı halde insanlara yapmayın diye nehyedip öğüt ve nasihat verirse, istihza ve alay etmekten başka faydası olmaz. Onunla alay edip vaazlarını dinlemedikleri zaman şeriatın hürmetine noksanlık gelir. İnsanların nazarında haşmeti bozulur. Bunun içindir ki, fasıklığı, kötülüğü aşikar olan alimlerin nasihatinin insanlara büyük zararı vardır:

Onlar böyle vaazlarla sevab kazanmazlar, bil'akis 'günahkâr olurlar. Bu sebeble Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Beni miraca götürdükleri gece, dudaklarım ateşten makaslarla kestikleri bir topluluk gördüm. "Siz kimsiniz" diye sordum. "Biz o kimseleriz ki, insanlara hayırlı işleri emir ederdik ve kendimiz yapmazdık. Onları günah ve kötülükten nehiy ederdik ve kendimiz ondan el çekmezdik" dediler.»
İsa (a.s-.) ya Vahiy geldi ki: «Ey Meryem oğlu! Önce kendine nasihat eyle. Eğer nasihat kabul edersen, ondan sonra başkasına nasihat eyle. Eğer nasihat kabul etmezsen, benden haya et, kimseye nasihat etmek cihetine gitme.»
Nehy-i münkerin diğer kısmı da, kuvvet ve zor eliyle olur. Şarap görünce dökmek, çalgı aleti görünce kırmak, kötülük yapmak isteyeni zorla menetmek gibi. Böyle nehy-i münkeri fasık olanların dahi yapması caizdir. Zira herkese iki şey farzdır: Biri, kendini haramlardan korumak, diğeri de başkalarını menetmek. Bu farzlardan birini yapamazsa, diğerini niçin bıraksın. Eğer bir kimse derse ki, birinin ipek elbise giyip başkalarını ipek giymekten menetmesi; kendisi şarap içip başkasını içmekten menetmesi çok çirkin bir şeydir. Cevabında deriz ki, çirkin ve batıl ayrı ayrı şeylerdir. Bunun çirkin olmasının sebebi, mühim olan şeyi. bırakmasıdır. Haddi zatında caiz olmadığı için değildir. Meselâ bir kimse oruç tutsa ve namaz kılmasa, en mühimi bıraktığı için bunu çirkin sayarlar. Oruç tutmak, oruç tutturmaktan daha mühim olduğu gibi, yapmak da emir vermekten daha mühimdir. Gerçi ikisi de farzdır. Fakat biri diğerinde şart değildir. Çünkü birinin diğerinde şart olması, şu demek olur ki, içkiden menetmek ancak kendisi içmezse farz olur. Eğer içerse, bu farz onun boynundan kalkar. Bu da imkânsızdır.
İkinci şart: Zalim Sultanların. izin verip nehy-i münker yapmak için ferman yazmalarıdır. Bu da şart olacak bir şey değildir. Zira geç-

miş zatlar eski Sultanlara ve geçmiş Halifelere nehy-i münker yapmışlardır. Onların hikâyeleri etraflı yazılırsa söz çok uzar. Bu meselenin hakikati nehy-i münkerin derecelerini etraflı öğrenmekle anlaşılır. Nehy-i münkerin dört derecesi vardır:
Birinci derece: Vaaz ve nasihat verip Allah Teâlâ ile korkutmaktır. Bu bütün müslümanlara farzdır. Sultanın fermanına ne hacet vardır? Hatta ibadetlerin en üstünü Sultana da nasihat edip onu Allah Teâlâ ile korkutmaktır.
İkinci derece: Kaba sözlerle hitap etmektir. Meselâ fasık, zalim, ahmak, cahil; Allah'tan kork! Niçin böyle yapıyorsun? demek. Bunlar haddi zatında doğru sözlerdir. Asla Sultanın iznine lüzum yoktur.
Üçüncü derece: Zor kuvvetiyle menedip şarabı dökmek, sazı kırmak, ipek başlığı başından çıkarmak gibi. Bunların her biri farz ibadetler gibi farzdır. Birinci babta anlatılanlar: Şeriatın, Sultan izni olmaksızın her mü'mine bu saltanatı verdiğine delalet eder.

Dördüncü derece: Dövmek ve azarlamakla korkutmaktır. Bazen korkutulan gurup inad tarafını tutar ve bunları defetmek için bazı inr sanların yardım toplamasına lüzum hasıl olur. Böyle davranış Sultanın izni olmazsa olur ki, fitneye sebeb olabilir. Bu itibarla bu yoldan yapılan yasaklamaların izinsiz olmaması daha iyidir. Kötülükten alıkoyma derecelerinin değişik olması şaşılacak bir şey değildir. Çünkü evlad babasına bunu yaparsa, nasihat, iyilik ve şefkatten başka yolla yapması doğru olmaz. Hasan-ı Basrî (r.a.) der ki: «Eğer evlad babasına vaaz ve nasihat etmekten babasının kızmak ihtimali olursa susması gerekir. Ama babaya kaba sözlerle konuşup ahmak, cahil gibi sözler söylemek hiç caiz değildir; onu dövmek uer-de kaldı ki, baba kafir olsa, evladına onu öldürmek caiz değildir. Babaya had cezası uygulanırken evlad celîad dahi olsa ona had vurması caiz değildir. Şu halde iyiliği emredip kötülükten alıkoymak için incitmemek daha iyidir. Ama babanın içkisi var ise, dökmek; ipek elbisesini sökmek; haramdan kazandığı malı sahibine vermek; gümüş ibriğini kırmak; duvarda yaptığı resimleri silmek ve bunların benzerlerini yapmak her ne kadar babası bundan huzursuz olup kızsa bile zahir olan caiz olmasıdır. Zira kendisinin fiili hak, babasının kızması da batıldır.» Hem de bunlar dövmek ve sövmek gibi babanın şahsiyle ilgili şeyler değildir. Ama baba bu hususlarda üzülür, kızar. Bunları da yapmasınlar denilirse, bu da caizdir. Zira Hassan-ı Basri: «Babanın kızma ihtimali olursa, evlad susmalı, vaaz ve nasihatten vazgeçmelidir» der.

Kölenin efendisine, kadının kocasına, reayanın sultana nehy-i münker yapması da, evladın babaya nehy-i münker yapması gibidir. Zira bunlar arasındaki haklar daha büyük ve kuvvetlidir. Ama talebenin üstadına hürmeti din içindir. O halde ondan öğrendiği ilimle amel yapması şaşılacak bir şey olmaz. Belki alim ilmiyle amel etmezse hürmetini zayi etmiş olur.

İKİNCÎ RÜKÜN YAPILMASI ENGELLENEN İŞLER

Bil ki, kötülükten alıkoyacak kimsenin tecessüssüz kötü olduğunu kesin olarak bildiği fena bir işi yasaklaması caizdir. Şu halde bu anlatılandan dört şart anlaşılır:

Birinci şart: Münker olan iş (çirkin iş) haram olmasa bile, yahut küçük günah bile olmasa, meselâ; bir deli veya çocuğun bir hayvan ile cima yaptığını görürse onu men'etmelidir .Gerçi buna günah denmez. Zira bunlar mükellef değildir. Fakat bu iş haddizatında münker (çirkin) dir, kötü işlerdendir. Bir delinin şarap içtiğini, yahut bir çocuğun bir kimsenin malını telef ettiğini görürse yine men etmelidir. Küçük günah olan şeyleri de menetmelidir. Hamamlarda avret yerini açmak, kadınların arkasından bakmak, onlarla, tenhada yalnız kalmak, altın yüzük takmak, ipek elbise giymek, gümüş ibrikten su içmek ve bunların benzeri küçük günahlarda nehy-i münker yapmak farzdır. İkinci şart: Günah bilfiil mevcut olmalıdır.,İçkiyi bırakan kimseyi, daha önce içtiği için ona nasihat etmekten başka bir şeyle incitmek caiz olmaz.

Eğer daha önce içtiği için had cezası lâzım gelirse, had cezasını vurmak Sultandan başkasına caiz değildir. Yine bu gece içki içmeye azmetmişsin diye incitmek caiz değildir. Zira belki içmez. Eğer açıktan içki içmem diyorsa, su-i zan etmek caiz değildir. Ama bir kimseyi bir namahremiyle bir yerde yalnız görürse zina etmeden önce de engellemek caizdir. Zira namahremle yalnız halvette kalmak da haramdır. Hatta çıkan kadınlara bakmak için bir hamamın önünde oturanı da nehyetmek lâzımdır. Zira orada bu sebeble durmak da haramdır.

.

Üçüncü şart: Nehy-i münker yapana tecessüs etmeksizin haram açık olmalıdır. Evine girip kapısını kapatan kimsenin izni olmadan evine girip onun durumunu tecessüs etmek caiz değildir. Nehy yapmak için damdan veya kapıdan kulak verip dinlemek de caiz olmaz. Allah'ın örttüğü bir şeyi örtmelidir.

Ancak çalgı ve sarhoş olanların sesi dışardan duyulursa, izinsiz içeri girip nehiy yapmak caizdir. Bir fasık eteği altma aldığı bir şeyin içki olması ihtimali olsa bile, onu göster, bakalım demek caiz değildir. Zira bu tecessüs olur. Onun içki olmaması ihtimali olunca, gör-memeziikten gelmelidir. Eğer içkinin kokusunu duyarsa onu döküp zayi etmek caizdir. Eğer ince elbise altında götürdüğü sazın şekli belli oluyorsa, onu kırması caiz olur. Eğer başka bir şey olma ihtimali de var ise, gözünü yumup bîlmemezlikten gelmelidir.

Hz. Ömer'in, dama çıkıp bir kimseyi bir kadınla içki içerken görmesi hikâyesi, arkadaşlık hakları bölümünde anlatılmıştı. Hem meşhurdur ki, bir gün Hz. Ömer minberde; Halifenin bizzat bir münker şeyi görmesi halinde, had cezası vurmak caiz olur mu, olmaz mı? me-

'WW^İf^^^ 4

selesini ashab ile müşavere etti. Bir kısmı caiz olur dediler. Hz. Ali dedi ki: «Allah Teâlâ bir şeyde had vurmanın farz olmasını iki adaletli şahidin haber vermesine bağlamıştır. Bir şahsın bilmesi yetmez.» Halifenin kendi bilgisiyle amel edip had vurmasını caiz görmedi, had hususunda örtbas etmeyi farz gördü.

Dördüncü şart: Nehiy edilecek şeyin çirkin ve kötü olması, tahmin ve içtihad ile değil, kesin olarak bilinmelidir. Şu halde, şafülerin, hanefilere; velisiz nikâhı ve komşuluk şuf'asını caiz gördükleri için itiraz etmeleri caiz değildir. Ama velisiz nikâhı akdeden, veya hurma asîresini içen bir şafiîye itiraz etmek caiz olur. Zira bir kimsenin kendi mezhebine muhalefet etmesi hiç kimseye göre caiz olmaz.

Bazıları, nehy-i münkerin, ancak içki, faiz gibi kesin ve ittifakla haram olan şeylerde caiz görürler, içtihadî olan şeylerde caiz görmezler. Bu söz doğru değildir. Zira kendi içtihadına veya bağlı bulunduğu mezheb sahibmin içtihadına aykırı amel eden asi olur, yaptığı iş haram olur. Zira bir kimsenin içthadı, kıblenin bir tarafta olduğuna karar verdiği hâlde

arkasını o tarafa çevirip namaz kılarsa, başkaları isabetli hareket ettiğine inansa bile asî olur.
Hangi mezheble olursa amel etmek caizdir diyen kimselerin bu sözü beyhudedir, ona itimat etmek caiz değildir. Herkes kendi kuvvetli zannıyle amel etmekle mükelleftir. Eğer İmam-ı Şafiî'nin daha bilgili bir müctehit olduğunu zannediyorsa, ona muhalefet etmekte şehvet ve arzularına* uymaktan başka mazereti olmaz.
Allah Teâlâ'ya cisim, Kur'an'a mahlûk, Allah Teâlâ'yı dünya ve âhirette. görmek mümkün değildir diyen ve benzeri bâtıl itikatlarda bulunan bid'atçileri nehiy etmek lâzımdır. Gerçi Şafülerin, Hanefi ve Malikileri nehiy etmeleri caiz değildir. Hanefi ve Maliki mezheplerinde hatâ olduğu kesinlikle belli değildir. Fakat bid'atçilerin hatâsı kesinlikle bellidir. Bir şehrin çoğu ehl-i sünnet ve-cemaat olur da, bid'-atçiler azınlıkta olursa onları nehyetmek gerekir. Ama şehrin sakinleri iki taraf olsalar, bid'atçileri nehyedince, onlara hak tarafı nehy-edip araya fitne fesad çıkma ihtimali olursa, Sultanın izni olmadan onun kuvvet ve yetkisiyle fitneden emin olmadan nehy-i münker yapmak caiz olmaz.
ÜÇÜNCÜ RÜKÜN KÖTÜLÜKTEN ALIKONAN KİMSE
Kötülükten ahkonan kimse mükellef olmalı, yaptığı iş günah olmalı, günahı işleyen kimsenin nehy-i münker yapmaya mâni hürmeti olmamalıdır. Meselâ, baba gibi ki babaya hürmet, evlâdın eliyle veya diliyle nehy-i münker yapmaya mânidir. Fakat deli ve çocuklar mükellef olmasa bile onları kötü ve çirkin şeylerden menetmek gerekir.

Nitekim daha önce anlatıldı. Fakat bu kabil menetmeye nehy-i münker denmez. Zira bir hayvan bir müslümanm tarlasına girse müs-lümanın malını korumak için onu menetmek lâzım olur. Gerçi bu menetme farz bir iş değildir. Ancak meneden kimseye zarar gelmezse farz olur. Ama zarar gelmek ihtimali olursa, müslümanlann hakkını korumak için kendisine zarar gelmeyecek kadar yapması farzdır. Akıllı ve bulûğa ermiş bir kimsenin, birinin malını telef etmesi zulüm ve günah olur. Onun meninde eziyet ve zahmet olsa bile vazgeçmemek gerekir. Zaten günahları menetmek, eziyetsiz ve zahmetsiz olmaz. Ancak güç gtiremeyecek bir zahmet olursa yapmayabilir. Zira nehy-i münker yapmaktan maksad, îslâm şiarını göstermektir. Onun için bunda eziyet ve belâya tahammül etmek farz olur. Eğer bir sürü koyun bir müslümanın tarlasına girip ziyan yapsalar, eğer onları çıkarmak için yorulup zahmet çekmek zorunda kalacaksa, onları çıkarmak lâzım olmaz. Zira kendisinin hakkı da başkalarının hakkı gibidir ve zamanı da kendi hakkıdır. Bu itibarla başkasının hakkını korumak için, kendi hakkını zayi etmesi üzerine farz değildir. Ama din için kendi hakkından taviz vermesi, günahları menetmek için hakkını zayi etmesinin yolu vardır.
Günahları menetmede de zahmete katlanmak mutlak olarak farz değildir. Belki bu hususta izah vardır.

1 — Eğer âciz olursa mutlak olarak mazur sayılır. Ona, kalben reddetmekten başka bir şey farz olmaz. Ama âciz değil, fakat kendisini döveceklerini tahmin ediyorsa ve günahtan vazgeçmeyeceklerini de biliyorsa yine farz olmaz. Belki mübâh olur. Eğer eliyle veya diliyle nehyedip yaralara berelere tahammül ederse büyük sevâb alır. Zira hadiste: «Zâlim sultana emr-i maruf ve nehy-i münker yaptığı için öldürülen kimseden daha üstün bir şehid yoktur.» buyurulmak-tadır.
2 — Günahı men'etmeye gücü. yettiği ve kendisine zarar geleceğinden korkmadığı zaman mutlaka nehy-i münker yapmalıdır, yapmazsa âsi olur. '
3- — Günahtan vazgeçmezler, fakat dövemezîer de, bu durumda şeriatın tazimi için dili ile nehiy yapması farzdır. Bu kimse kalbiyle reddetmekten âciz olmadığı gibi diliyle de yapmaktan âciz değildir.
4 — Günahı ortadan kaldırabilir, fakat kendisini de döverler. Meselâ içki şişesini, veya çalgı âletini kırmak. Bunlarda da nehiy yapmak farz olmaz. Ancak nehyedip eziyetlere katlanmak daha faziletli olur. Eğer: «Allah Teâlâ: "Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız" buyurur. O hâlde zarar- gelecek yerde nehiy yapmak nasıl daha faziletli olur?» diye sual edilirse, cevabında deriz ki, İbni Abbas (r.a.) der ki: «Bu âyeti kerimenin mânası, Hak yolunda malınızı infâk ediniz ki, helak olmayasmız.» Berra bin Azib (r.a.) der ki: «Bu âyetin mânası, günah işlerim. Sonra yapacağım tevbe kabul olur demektir.» Uyeyne (r.a.) der ki: «Bu âyetin mânası, günah işliyorsunuz ve ondan sonra hayır yapmıyorsunuz demektir.» Velhâsıl bir müslümanın, düşman saflarına saldırıp ölünceye kadar savaşması caizdir. Haddizâtın-

da bu kendini tehlikeye atmaktır. Fakat burada büyük cesaret göstermekle bütün müslümanlar böyle cesaretlidir diye kâfirlerin kalbine korku düşüreceği için bazı kâfirleri de öldürme faydası da bulunduğu için, bu husus ne kadar tehlikeli ise de, büyük sevabı vardır. Ama, amâ ve âciz kimselerin düşman saflarına saldırması caiz değildir. Zira bu, kişinin faydasız yere kendini helak etmesi olur.
Bunun gibi, nehy-i münkeri yaptığı takdirde öldürüleceği yahut incitüeceği bir yer olursa, halbuki fâşıklar günahı bırakmıyacaklar, kalbleri kırılmayacak, kalblerinde dine karşı katıuk meydana gelecekse ve bakanların da hayırlı işlere arzuları artmayacaksa nehy-i mün-ker yapmak caiz olmaz. Zira faydasız olur. Bu hususta iki şık vardır: Birisi, onun korkusu evhamdan ve kötü düşünmesinden ileri gelir. Diğeri ise, kendisini döveceklerinden korkmuyor. Fakat malına, mevkiine ve akrabasına zarar gelmekten korkuyor. Birinci şıkta eğer kuvvetli zannı, dövmiyecekleri yönünde olup fakat dövmeleri de ihtimal dahilinde ise, mazur sayılmaz. Zira bu uzak bir ihtimaldir. Eğer şübhe ediyor da, dövüp dövmemeleri huşunda eşit zanlara sahib ise, nehiy yapmanın vâcib olması ihtimal dahilindedir. Zira yakin zan ile kalkmaz ve farz

olmaması ihtimali de vardır. Zira nehiy yapmanın farz olması selâmetin galib olduğu yerdedir.
Diğer kısmı, nehiy yapmakla malına, yahut mevkiine yahut da akrabasına zarar gelir diye, yahut da kendine dil uzatacaklarından, yahut dini veya dünyevî faydalarına mâni olur diye korkmaktır. Bu anlatılan şekillerin her birinin bir hükmü vardır. Kendi hakkında olan korkması iki kısmadır:
Birinci kısım: Gelecek zamanda bir işinin olmayacağından korkar; meselâ üstadına nehy-i münker yaparsa, ileride öğretiminde kusurlu davranır, diye korkar, fakir patrona nehiy yaparsa maaşını vermez diye, yahut başına bir hâl gelirse kendisini korumaz diye korkar. Bunların hepsi gelecek zamanda ilerlemesi mümkün olmaz diye endişe etmesinden ileri gelir şeylerdir, yahut muhtaç olduğu zaman korkar. Meselâ kendisi hasta olup tabibin elbisesi ipekten olursa, tabibi nehiy yaparsam yanıma gelmez, diye korkar; yahut fakir ve aciz olur, geçiminde tevekkül olmaz ve nafakasını veren kimseye nehiy yaparsam nafakamı keser diye korkar; yahut bir şerrin elinde esir olup kendisini koruyan kimseye nehy-i münkeri yapması lâzım gelir. Bütün bunlar o anda tahakkuk eden ihtiyaçlardır. Eğer bu ihtiyaçlardan dolayı nehy-i münkeri bırakmaya izin verilirse isabetten uzak olmaz. Zira bu zararlar o anda meydana gelir. Fakat bu zararların miktarı da. nehiy yapan kimsenin fikrine ve içtihadına göre ahvalin değişmesiyle değişir. O halde, dinî yöne bakıp ihtiyatı elden bırakmamalıdır ki, za-ruretsiz üzerine farz olan nehy-i münkeri bırakmış olmasın.
İkinci kısım: Halihazır mevcut olan nimetin gitmesinden korkuyor. Meselâ malım alırlar diye, yahut evini yıkarlar diye, yahut dö-

verler, bedenin selâmetini kaybeder diye, yahut mevki ve kıymeti elinden gider diye korkarsa, yahut döveceklerinden korkmuyor da, kendisini çıplak pazara çıkaracaklarından korkuyorsa, bütün bunlarda mazur sayılır. Ama eğer ırz ve mürüvvetine zarar verecek şeyden korkmuyor, fakat vekâr durumuna zarar veren hususlardan korkuyorsa, meselâ kendisini yaya olarak cemiyet içine çarşı ve pazara sürüp hakaret ederler, veya güzel elbisesini giymeye mâni olurlar diye, yahut yüzüne karşı sert konuşurlar diye korkarsa, bunların hepsi kıymetini yükselten sebeblerdir. Bu sebebler için nehy-i münkeri bırakmaya mazur sayılmaz. Zira böyle işlere devam etmek şeriatta makbul değildir. Ama mürüvvet ve ırzını korumak şeriatta güzeldir. Ama gıybet ederler, yahut dil uzatırlar, yahut düşmanlık edip vâki olacak işlerde kendisine uymazlar diye korkarsa, zahir olan gerçek şudur ki, bu anlatılan özürler makbul değildir. Zira hiçbir nehy-i münker bu şeylerden uzak değildir. Ancak nehiy edeceği günah gıybet olursa ve nehiy yapmakla gıybetten vazgeçmeyip kendisinin de gıybet etmekle bu günahları daha da artar diye korkarsa, bu mazeretle nehyi bırakmak caiz olur.
Ama eğer hısım, akraba ve yakınları için korkarsa, meselâ kendisini dövmeyeceklerini bilen ve alınacak malı da olmadığı için bundan da korkmayacak, fakat hısım ve akrabalarını

inciteceklerinden korkarsa, nehy-i münker yapmak caiz olmaz. Çünkü kendi hakkında sabır etmesi caiz olur. Başkaları hakkında caiz olmaz. Hattâ akraba ve yakınlarını koruması da dini vecibedir ve mühim işlerdendir.

DÖRDÜNCÜ RÜKÜN NEHY-İ MÜNKER NASIL YAPILIR?

Bil ki, nehy-i münker sekiz derecedir: Birinci derece, hakikat-i hâli bilmek, ondan sonra nehy-i münker yapılacak kimseye o işi tarif edip bildirmek, sonra iyilikle nasihat etmek, sonra sert söz söylemek, sonra eliyle dürtmek, sonra döverim diye korkutmak, sonra dövmek, sonra silâh çekip yardımcı ve destek çağırıp bunları toplamaktır. Bu hususlarda sırayı gözetmek farzdır.

Birinci derece, Hakikati hâli .bilmek: Bil ki, nehyi yapılacak şeyin varlığı kesin olarak bilinmelidir. Kapı ve pencerelerden kulak verip dinlememeli, komşulardan sormamah, eteği altmda bir şey saklıyorsa açıp bu nedir dememelidir. Çalgı sesini tecessüs yapmadan duyarsa içki kokusunu duyarsa, yahut içkiyi bizzat görür ise, nehiy yapmak lâzımdır. İki âdil şahid haber verirse, izinsiz evine girip nehiy yapmak caiz olur. Ama bir âdil haber verirse, en iyisi kulak asmamaktır. Zira evi onun mülküdür. Bir kimsenin sözleriyle mülk hakkı kalkmaz, Rivayet edilir ki, Lokmanı Hekimin yüzüğünde şu yazılı idi: «Gözle gördüğünü gizlemek, zan ile rezil etmekten iyidir.»

İkinci derece: Tarif etmek, yâni kusurunu bildirmektir. Çünkü yaptığı işin caiz olmadığını bilmeyebilir. Camilerde namaz kılan köy-

,.

lüler gibi. Bunlar rükû ve secdeleri tam yapmazlar. Ayakkabılarında pisiik bulunur ve bunların namaza mâni hâller olduğunu bilmiyorlar. Bilseler muhakkak bunlardan kaçınırlar. Bu hâlde, ona bu hususları öğretmek gerekir. Bu kimselere öğretirken de güzellik ve iyilikle söylemeli, kalbini kurmamalıdır. Çünkü zarûretsiz bir müslümanm kalbini rencide etmek caiz olmaz. Bir kimseye birşey öğretirken, hakikat-ta ona cehalet ve ahmaklık isnad etmek ve aybını yüzüne vurmak olur. Bu yaraya merhemsiz tahammül etmek hayli güçtür. Merhemi, mazur olduğunu beyan edip: «Hiç kimse anasından âlim ve olgun olarak doğmaz. Belki bilgi öğrenmekle otur. Öğrenmeyenin kusuru anasında, babasında ve hocasındadır. Yoksa sizin aranızda bunun gibi işleri öğreten kimse yok mudur?» deyip bu tesellilerle kalbini hoş etmelidir. Böyle teselli etmeyip bir müslümanın kalbini rencide eden ^ elbisedeki kanı sidikle yıkayan kimseye benzer. Yâni hayır yapmak için şer işliyor.

Üçüncü derece: Münkeri (çirkin) bulunan kimseye vaz ve nasihattir. Yapılan işin haram olduğunu biliyor ve ona tarif etmek ve öğretmekle bir fayda sağlanmazsa, onu (âyet ve hadislerle) korkutup uyarmalı ve iyilikle nasihat etmelidir. Meselâ bir kimsenin gıybet ettiğini görürse: «Bizim hangimiz kusursuzdur. Herkesin kendi ahva-liyle uğraşması daha iyidir.» demeli, yahut gıybet hakkında gelen korkutucu şeylerden bir şey okumalıdır. Fakat burada büyük bir âfet vardır ki, ancak Allah'ın muvaffak

eylediği kimse ondan kurtulabilir. O afet şudur: Nasihat yapmakta nefse iki türlü üstünlük hâsıl olur: Birincisi; nasihat eden kimse kendi ver amin (salihliği) üstünlüğünü göstermek. İkincisi; hükmünün ve yüksekliğinin üstünlüğünü göstermek. Bunun ikisi de mevki ve kıymet sevgisinden ileri gelen şeylerdir ki, bunlar, insanların yaratılış icâblarıdır. Ekseriya bu kimseler yanılıp şeriata muti olduklarını zannederler. Halbuki bunlar Kadr-u kıymet arzusıyle itaat ederler, şeriata itaat değildir.
Belki kendisinden meydana gelen günah, nasihat ettiği kimsenin günahından beter olur. O halde, kendi nefsine müracaat etmelidir. Eğer o kimsenin nâsihatsız tevbe etmesini, yahut başkasının nâsiha-tiyle olmasını, kendi nâsihatiyle olmasından daha çok istiyorsa, o kimsenin nasihatinde kazançlı olduğu anlaşılır ve nasihat yapması doğrudur. Eğer kendi nasihatinden başka bir şeyle yola gelmesini sevmezse, Allah'tan korksun. Çünkü bu nasihatle kendine çağırmış oluyor, Allah'a çağırmış olmaz.
Dâvûd-i Taiye: «Sultanın huzuruna varıp nehy-i münkeri yapana ne dersin?» dediler. «Onu kamçı ile döveceklerinden korkarım.» dedi. Ona dayanır dediler. «Öldüreceklerinden korkarım.» dedi. «Ona da dayanır.» dediler. «Bunlardan daha büyük, gizli bir hastalık da vardır. Ondan korkarım ki, o kendini beğenmektir.» dedi.
Ebû Süleyman-ı Daranı (r.a.) der ki: «Filân Halifeye nehy-i mün-kcr yapmak istedim. Muhakkak beni öldüreceklerini bildim. Bundan korkmadım. Ancak, orada çok insanlar ve büyük kalabalık olur. Be-

nün o metanetimi gördükleri için onların bana bakması hoşuma gider ve ihlassız öldürülürüm diye korktum.»
Dördüncü derece: Kötülük işleyen kimseye karşı sert konuşmaktır. Bunun iki edebî vardır: Biri, konuşmak kâfi olduğu müddetçe, sert söylememelidir. Diğeri de sert söylerse, sövmemelidir. Meselâ zâlim, fâsık, câhil ve ahmak demeli, bundan ileri geçmemelidir. Zira günah işlyen ahmaktır. Peygamber* (s.a.s.) buyurur ki: «Akıllı oian ölümden sonra hâli ne olacağını düşünendir. Ahmak ise, kendi arzularına uyup aldanan ve kurtulacağını umandır.» Sert söylemekde tesir ihtimali olduğu zaman caizdir. Eğer tesir ihtimali olmazsa, ona yüzünü asıp hakaret nazariyle bakıp geçmelidir.
Beşinci derece: Münkerleri eliyle kaldırmaktır. Bundan da iki edep vardır:
Birinci edeb: Mümkün oldukça kendisine bunu yapmasını emretmektir. Meselâ ipek elbiseyi sökmesini, gasbedilmiş araziden çıkmasını, içkiyi dökmesini, ipek sergileri kullanmamasını ve cûnüb ise camiden çıkmasını emretmelidir.
İkinci edeb: Bu mertebe mümkün olmazsa, onu dışarı çıkarmalıdır. Bunda da edeb şudur ki, en az mertebe ile yetinmelidir. Elinden tutmalı, sakalına, yakasına ve ayağından tutup çağırmamahdır. Çalgı âletini kırarken ufalamamalı, ipek elbiseleri sökerken, dikişleri yavaş yavaş söküp parçalamamalı, içkiyi dökebiliyorsa, kabını kurmamalı, içki sahibi elinde olduğu için dökemiyorsa, taş atıp kırmalıdır. Çünkü o malın hakkı, içkiyle bir arada olmakla

bâtıldır. Eğer şişenin ağzı dar olduğu için dökünceye kadar kendini yakalayıp döveceklerinden korkuyorsa kırıp kaçması caizdir. İçki ilk haram olduğundan içkinin kabmı kırmak emredilmişti. Faka,t o hüküm neshedilmiştir ve demişlerdir ki, kırılması emredilen, içki koymaktan başka bir şeye yaramayan kafalardır. Ama bu zamanda mazeretsiz kırmak caiz olmaz, kırana ödemek lâzım gelir.

Altıncı derece: Münker bulunan yerde tehdid, korku savurmaktır. Meselâ bu içkiyi yere dök, yoksa kafanı kırarım, yahut şöyle yaparım, demek. Bu da, iyilikle dökmeyip bu derece sert söze ihtiyaç olduğu zaman olur. Tehdid hususunda da iki edeb vardır:

Birincisi: Caiz olmayan bir şeyle tehdid etmemelidir. Meselâ; elbiseni parçalarım, evini harab ederim, çoluk çocuğuna eziyet ederim, dememelidir.

İkincisi: Yapamayacağı bir şeyle tehdid etmemelidir ki, yalan olmasın. Msselâ boynunu vururum ,seni asarım dememelidir. Çünkü bunlar yalandır. Ama yapacağı ,işin daha fazlasıyle tehdid etmekle korkacağına inanıyorsa, bu fayda için mübalâğa caiz olur. Nitekim iki müslümanm arasını bulmak için fazla ve noksan söylemek caiz olur. Yedinci derece: Münkerde bulunan kimseyi el ve sopa ile dövmektir. Bu da ancak ihtiyaç duyulduğu zaman, ve ihtiyaç olduğu kadar caizdir. îhtiyaç, dövmeden yaralamadan günahı bırakmiyacağı zamandır. Ama bıraktıktan sonra dövmek caiz olmaz. Zira günahtan
sonra ceza tazir (azarlama) ve had, (belli sayıda sopa ile dövmek) şeklinde olur. Bunlar da sultana aittir. Bunda da edeb, elle vurmak kifayet ederse, sopa ile dövmemektir. Sopa ile dövmek de kifayet etmezse, kılıç çekmek bile caiz olur. Meselâ bir kimse, bir kadına yapışsa ve kılıç çekmeden onu bırakmasa, ona kılıç çekmek caiz olur. Eğer ne-hiy yaptığı kimse ile aralarında nehir olursa oku yaya koyup; «Bırak, yoksa vururum.» demeli. Bununla bırakmazsa, vurmak caiz olur. Fakat oku uyluk ye baldırına atmalı ve bütün tehlikeli yerlerine atmaktan kaçınmalıdır.

Sekizinci derece: Nehy-i Münker yapan kimse; yardımcı ve destek toplayıp döğüşmektir. Ama fâsıkın da yardımcıları olup iki taraf arasında büyük kavga da olabilir. Bu durumda bâzı âlimler, sultandan izin almadan yapmamalıdır diyor. Diğer bâzıları da: «Sultandan izinsiz kâfirlerle harbe gitmek caiz olduğu gibi, izinsiz fasıklarla dö-ğ^işmeye gitmek* de caizdir.» diyorlar. Nehy-i münker yapanlar öldü-rülürse, şehid olurlar.

NEHY-İ MÜNKERÎ YAPANIN SIFATLARI

Nehy-i münker yapan kimsede üç haslet bulunmalıdır: İlim, vera' güzel ahlâk. Evvelâ ilim olmazsa münker olanı, maruf olandan ayıramaz. Vera'ı olmazsa ayırsa da maksattan kurtulamaz. Güzel ahlâk olmazsa, kendisini kızdırdıklarında, Allah'ı unutup şeriat dairesinden çıkar ve ne yaparsa nefsin hazzı için yapar, Allah için yapmaz. Bu itibarla nehyi günaha dönüşür.

Emirü'l-Mü'minin Ali (r.a.) savaşta bir kâfiri öldürmek için yere vurdu. Kâfir onun yüzüne tükürdü. Hz. Ali onu öldürmekten.vazgeçti ve: «Onu Allah için öldürecektim. Şimdi kızdığım için onu öldürmüş olacağımdan korkuyorum.» dedi.

Hz. Ömer de birisine bir kamçı vurdu. İkinci vurmasında Ömer'e sövdü. Hz. Ömer bir daha vurmadı ve: «Şimdiye kadar Allah için dövüyordum. Bundan sonra kızdığım için dövmüş olurum.» dedi.
Bu sebebten Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Fıkıh ilmini bilen, emir ettiğini bilen, nehiy etmeyi iyilik ve hikmet sayan, nasihatlerinde şefkatli davranan, yaptığı işte de şefkati bırakmayan kimseden başkası nehy-i münker yapmasın.» Hasan-ı Basri der ki: «Ne emir etmek istersen, önce kendine emir etmelisin —yâni önce sen amel etmelisin— ondan sonra başkasına buyurmalısın.» Hasan-ı Basri'nin bu sözü edebtendir. Şartlardan değildir. Zira Peygamber'e: «Önce biz âmel etmeden emr-i maruf ve nehy-i münkeri yapmayalım mı?» dediler. Peygamber: «Bâzılarını yapmazsanız da emr-i maruf ve nehy-i münkeri terketmeyiniz.» buyurdu.
Nehy-i münker yapmanın edeblerinden biri de sabırlı olmalı, acılara katlanmalıdır. Zira Allah Teâlâ buyurur: «Marufu emret, nıün-keri nehyet ve söylediklerine sabret.» sıkıntıya tahammül etmeyen nehy-i münkeri yapmayı başaramaz. -

Mühim edeblerden biri de dünya ile ilgisi az ve emeli kısa olmalıdır. Zira araya tama' girerse nehy-i münker yürümez. Büyük zatlardan biri her gün bir kasaptan kedisi için et almayı âdet edinmişti. Bir gün kasabta bir münker gördü. Önce eve geldi, kediyi kovdu ondan sonra kasaba nehy-i münker yaptı. Kasab: «Yine kedi için et istersin.» dedi. O zat da: «Önce kediyi kovdum, ondan sonra nehiy yapmaya geldim.» dedim.
İnsanların, medhetmesini, iltifat etmesini, sevmesini razı olmalarım ve teşekkür etmelerini bekleyen kimse nehy-i münker yapamaz. Kâ'bü'l-Ehbar Ebû Müslimü'l-Hülaniye: «İnsanlar arasında hâlin nasıldır?» diye sordu. Ebû Müslim: «îyidir.» dedi. Ka'b: «Tevratta: Nehy-i münker yapan halk içinde hâli kötü olur denilmektedir.» dedi. Ebû Müslim: «Tevrat doğru söylüyor, Ebû Müslim de yalan söylüyor.» dedi.
Bil ki, nehy-i münkerin esası, nehiy yapan kimsenin, günah işleyen asî kimse için üzülüp ona şefkat ve acıma nazariyle bakmak ve onu günahtan kendi evlâdını meneder gibi menedip şefkat ve merhameti esirgememektir. Bir kimse Halife Memûne nehiy yapıp sert sözler söyledi. Me'mûn: «Ey genç (civan mert)! Allah Teâlâ senden iyisini ve benden fenasını göndermiştir. Yine de: "yumuşak söyle."» diye emretmiştir. Yâni Musa ve Harun'u Firavuna gönderirken: «Ona yumuşak söyleyin. Belki kabul eder.» (Taha sûresi, âyet: 35) buyurmuştur. Nehy-i münker yolunda Peygamberimize uymak lâzımdır ki, onun huzuruna bir genç gelip: «Ya Resûlaîlah! Bana zina yapmağa izin ver.» dedi. Sahabeler, her taraftan bağrışıp ona eziyet etmek için galeyana geldiler. Peygamber: Onu bırakın'buyurdu. Sonra onu yanma çağırdı. Öyle ki, onun dizi, Peygamberin dizine dokunuyordu. Ona: «Ey genç! Bir kimsenin senin annenle bu işi yapmasını reva görül müsün?>v«Hayır, görmem.» dedi. Peygamber: «İnsanlar da reva görmezler.» dedi. Yine buyurdu: «Kız kardeşinle, yahut halanla, yahut teyzenle böyle yapmalarım doğru

bulur musun?» «Hayır.» dedi. Peygamber: «Diğer insanlar da doğru bulmaz.» buyurdu. Sonra Peygamberimiz, mübarek elini o şencin kalbi üzerine koyup: «Allahım, bunun kalbini ve fecrini muhafaza eyle, günahını mağfiret eyle.» dedi. O genç oradan ayrılırken zinaya düşman olduğu kadar hiçbir şeye o kadar düşman değildi.
Fudeyl ibni îyad'a (r.h.a.) dediler ki; Süfyan bin Uyeyne Sultanın verdiği hılâtı (kaftan) kabul etti. Fudeyl: «Beytü'l-Malda" ondan fazla hakkı vardır.» dedi. Sonra Süfyanı yalnız bulup kınadı. Süfyan: «Ey Eba Ali! Biz salihlerden değiliz. Fakat salihleri seviyoruz.» dedi.
Sile bin Eşyen (r.h.a.) talebeleriyle otururken, mütekebbirlerin âdeti gibi kaftanı yerde sürünen birisi geçti. Bu yasaklanmış olduğu için, talebeleri onunla mücadele etmek istediler. Sile siz sabr edin, ben ona kifayet ederim. Önu çağırıp: «Kardeş! Seninle bir işim var.» dedi. O kimse: «İşin nedir?» dedi. «Kaftanını yerden kaldır, yukarı çek.» dedi. O kimse: «Peki baş üstüne.» dedi. Sonra Sile talebelerine: «Eğer
. V:J%-" , '' .'; ,

'&M

»•w

sert söyleseydik, hem yapmam der, hem de biraz da sövebilirdi de.» dedi.
Bir kimse bir kadına asılmıştı ve elinde yalın bıçak vardı. Kimse cesaret edip yanma varamıyordu. Kadın da feryad edip imdat istiyordu. Bişr-i Hafî onun yanından geçti, omuzu omuzuna dokunduğu gibi, o kimse düşüp bayıldı, vücudu ter içinde kaldı. O kadın da kurtuldu. Ona: «Sana ne oldu ki, böyle kendinden geçtin» dediler. «Bilmem birisi yanımdan geçti vücudu bana dokundu ve gizlice bana: «Allan nerde olduğunu ve ne yaptığını görür.» dedi. Onun korkusundan düşüp bayıldım.» dedi. Dediler ki, O Bişr-i Hafî idi: «Ah! Bu utancımla onun yüzüne nasıl bakarım?» dedi ve hemen vücuduna titreme düştü. Bir hafta sonra canım Hakk'a teslim etti. Allah rahmet eylesin.

MÜNKERLERIN ÇOKLUĞU

Bil ki, bu zamanda dünya baştan başa münkerlerle dolmuştur^ İnsanlar dünyanın düzelmesinden ümid kesmişlerdir. Bütün münker-leri def edemediklerinden def edebildiklerini de bırakmışlar. Bu anlatılan din ehli olanlar içindir. Gafiller ise zamandaki münkerlere razıdırlar. O hâlde, din ehlinin defedebildiği münker karşısında susması caiz değildir. Hâl böyle olunca bu münkerlerin her cinsine işaret edelim. Çünkü onları tamamıyle saymak mümkün olmaz. Bil ki, münke-rin bâzısı camide, bâzısı çarşı ve pazarlarda, bâzısı da han ve hamamlardadır.

CAMİLERDEKİ MUNKERLER (Çirkin İşler)

Namaz kılan kimsenin rükû ve secdeleri tam yapmamak, Kur'-an-ı teganni ile okumak, müezzinlerin ezanı teganni ile okumaları, «Hayye alas salâh ve hayye alel-felâh» dedikleri zaman, bütün

vücutlarını kıbleden çevirmeleri. Diğer biri de, hatibin siyah ipek elbise giymesi ve altın kılıç bağlamasıdır ki, bu haramdır. Yine camilerde gürültü yapmak, hikâye ve şiirler anlatmak muska veya başka şeyler satmak caiz değildir.

Çocuk, sarhoş ve deliler; gürültüleriyle cami cemaatmı rahatsız, ediyorsa, camiye gelmeleri münkerdir. Ama sessiz duran çocuğun ve sesiyle cami cemaatini rahatsız etmeyen ve camiyi kirletmeyen delinin camiye girmeleri caizdir. Arasıra oynayan çocuğu menetmek lâzım değildir. (Vacib değil). Zira zenciler Medine camisinde kılıç ve kalkan oynadılar. Hz. Aişe de onları seyretti. Eğer orayı oyun yeri yapıp bir zaman orda oynayıp eğlenselerdi, bundan menedilirlerdi. Ama bir kimse camide dikiş dikerse, yahut yazı yazarsa ve cami cemaati onlardan rahatsız olmazsa, caiz olur. Ancak dükkân gibi kullanıp her zaman içinde çalışsalar mekruh olur. Ama camide kalabalığın toplanmasına sebeb olan işler için orda oturup hüküm vermek, belgeleri.

zabıtları yazmak da mekruhtur. Ancak zaman zaman olursa olur. Zira Peygamber bâzı zamanlarda camide hüküm vermiştir. Ama elbise beyazlatanların camide elbise kurutmaları, boyacıların elbise boyamaları, yahut kurutmaları münkerdir. Hattâ içinde fazlalık ve noksanlık bulunan yahut hadis kitaplarına dayanmayan hikâyeleri anlatanları camiden çıkarmak lâzımdır. Geçmişlerimiz böyle yapmışlar.

Ama kendilerini süsleyip düzelten, arzu ve isteklerine uyarak seçili ve nazımlı beyitler okumaları ve genç kadınların onların meclislerinde bulunmaları büyük günahlardan olup caminin dışında da caiz olacak şey değildir. Vaizler şekli selâh (salihlik) hareketleri takva ve felah üzere olmalıdır. Ancak genç kadınların, tüysüz delikanlıların, camilerde oturup perdesiz vaaz meclisinde bulunmak caiz değildir. Hz. Aişe kendi zamanında kadınları camilerden menetti ve: «Eğer Peygamber, bu zamandaki kadınların halini görseydi, kadınları camilerden menederdi.» dedi. Camide divân kurup mal taksim etmek, işçilerin hesabını görmek, yahut camileri seyir yeri yapmak, yahut da orda toplanıp gıybet ve abes şeylerle uğraşmak münkerlerdendir ve camilere saygısızlıktır.

ÇARŞI VE PAZARDAKİ MÜNKERLER (Çirkin İşler)

Satıcının, yalan söyleyip malın aybını alıcıdan gizlemek, teraziyi, kiloyu ve arşını doğru tutmamak, mala hile katmak, çalgı âletleri satmak, çocuklar için hayvanların resmini yapıp satmak, Nevruz, için tahtadan kılıç ve kalkan satmak, yılbaşı geceleri için mızıka satmak, erkekler için ipek külah ve elbise satmak, yıkanmış, yamalanmış elbiseyi yeni diye satmak münkerdir. Malda başka hile ve aldatma yapmak da böyledir. Altın ve gümüşten olan ibrik, kalem ve kabları satmak da kerihtir. Bunların benzerlerinden de ne var ise hepsi münkerdir.

Ancak bu işlerin bazısı mekruh ve bazısı da-haramdır. Paskalya geceleri ve Nevruz için satılan kılıç, kalkan ve mızıka satmak haddizatında haram değildir. Fakat küfür ehlinin âdetini göstermek olduğu için, şeriata aykırıdır. O halde onlar bu günlerde ne

yapıyorsa, onu yapmak caiz değildir. Hattâ çarşı ve pazarları Nevruz münasebetiyle aşırı süslemek; fazla tatlı ve nefis yemekler yapmak; yeni yeni zahmetler çıkarmak caiz olmaz. Belki paskalya gecesini ve Nevruz'u mümkün olduğu kadar sönük ve \ sessiz geçirmelidir. Öyle ki, kimse adlarını bile anmamalıdır. Hatta seleften bazıları Nevruz için pişirilen yemeklerden yememek için oruç tutmayı güzel görmüşler ve saye (Mecusî bayramı) gecesinde de ateşe bakmamak için ateş yakmazlardı. Hakikat ehlinden bazıları Nevruz günü oruç tutmayı mekruh görmüşlerdir. Zira bu gün oruç tutmak, onu anmak olur. Halbuki en iyisi onun adını bile anmayıp diğer günlere eşit görmektir. Saye (me-cûsi bayramı) gecelerinde de böyle hareket etmelidir.

y ..,,m
t $\^^^\vFy&*

Ki?

9. Asıl: İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜKTEN ALIKOYMAK

321

CADDELERİN MÜNKERLERİ

Bil ki, caddelerdeki münkerler; caddelerde geçmeye mâni şeyler maydana getirmek, meselâ yolu daraltacak biçimde direk dikip dükkân yapmak, yahut direkler dikip atlıların başı değecek biçimde alçak çatı uzatmak, gelip geçenlerin yolunu daraltacak biçimde yola yükler yığmak, eşya bağlamak. Bunların hepsi caiz değildir. Ancak ihtiyaç miktarı olursa olur. Yükleri indirip yerine nâkil etmek gibi. Çalı çırpı ve diken yüklü hayvanı başka yol var iken yolda bulunanların elbisesini yırtacak (kalabalık) yerden sürmemelidir. Ondan başka yol olmazsa, zaruret miktarı caiz olur. Hayvana taşıyabilse bile fazla yük vurmak münkerdir. Kasabın, yoldan geçen müslümanlarm elbisesinin kirlenme ihtimali karşısında yola koyun kesmesi caiz değildir. Belki bu iş için bir yerde dükkân yapmalıdır. Bunun gibi, kavun ve karpuz kabuklarını yola atmamak lâzım. Su dökerken gelip geçenleri gözetmelidir. Bunun gibi yola kar atmak, damdan akan suların yolda biriktirmesine meydan vermek kerihtir, yolu bunlardan temiz tutmak gerekir. Ama umuma ait olan şeyleri kaldırmak hepsinin üzerine farzdır. Yetkili kimseler amme hizmetleri için bütün insanları çalıştırabilirler. Bir kimse kapısında gelip geçenlerin korkup çekindiği ısırıcı köpek beslerse, kerih olur; izalesi vâcibtir. Ancak yolları pisletmekten başka zararı olmazsa yalnız bunun için menetmek caiz olmaz. Zira bundan sakınmak mümkündür. Eğer o köpeğin yol üzerinde yatma-sıyla, yol daralırsa, caiz olmaz. Hattâ köpeğin sahibi bile oturup yat-masıyla yol daralırsa caiz değildir.

HAMAMLARDAKİ MÜNKERLER

Dizden göbeğe kadar olan avret yerini açmak, bacağını açıp tel-lâka keseletmek, hattâ peştamalın altında keselemek de caiz değildir. Zira eliyle dokunmak da bakmak gibidir. Hamam duvarına canlı resmini yapmak da münkerdir. Kaldırmak, yahut o resme bakmayıp beklemeden dışarı çıkmak vâcibtir. Temiz olmayan elini ve tası suya batırmak caiz değildir. Bu Hanefî ve Şafiî mezheblerine göredir. Ma-likî mezhebine göre caizdir. Zira o mezhepte az su

içine necaset düşerse, bozulmadıkça pis olmaz. Suyu çok döküp israf etmek de münker-lerdendir. Bunlardan başka münkerler vardır ki onları taharet bahsinde anlattık.

MİSAFİRLİKTEKİ MÜNKERLER

tpek yaygı, gümüş buhurdan, gümüş gülsuyu kabı, üzerinde hayvan resmi yapılmış perde ve örtüleri kullanmaktır. Ama yaygı ve yatak üzerinde yapılan resimler mekruh değildir. Canlı şeklinde yapı-

lan buhurdanı kullanmak mekruhtur. Ama genç kadınlara tüysüz parlak oğlanlara bakmak, onların sema'ında bulunmak, fesad tohumu ve kötülük ve fâsıklık mayesidir. Bunların hepsini menetmek vâcibtir. Eğer menedemezse kendisinin orayı terketmesi vâcib olur. Ah-med bin Hanbel, bir gümüş sürmedanı gördüğü için ziyaret meclisinde durmadı, gitti. Bunun gibi, ziyafet meclisinde ipek elbise giyen, altın yüzük takan kimse olursa orada durmak caiz olmaz.

Mümeyyiz çocuğun da ipek elbise giymesi caiz değildir. Çünkü bu ümmetin erkeklerine içki içmek haram olduğu gibi, ipek elbise giymek de haramdır. Zira çocukluk çağında ipek giymeyi âdet edinen, bulûğa erdikten sonra da bu âdet onda kalır. Ama çocuk mümeyyiz olmayıp ipek giymek zevkinden haberi olmazsa, mekruh olur, fakat haram derecesine ulaşmaz. Eğer ziyafet meclisinde hokkabaz ve şakacı olur, meclistekileri, çirkin, herze sözler ve gevezelikle güldürüyor-sa, o mecliste bulunmak da caiz değildir. Münkerlerin tafsilâtının bahsi uzundur. Bu kadarı öğrenilince, okullardaki hanegâhlardaki, mahkeme meclisindeki, sultanın divanmdaki ve başka yerlerdeki munkerleri de bunlara kıyas edebilirsiniz.

ONUNCU ASIL HÜKÜM VE İDARE

Bil ki, idareye hâkim olmak büyük bir iştir; adalet ve insafla yapılırsa, Allah'ın yeryüzünde halifeliğidir. Adalet ve insaftan uzak olursa lânetli şeytanın halifeliği olur. Zira fesada vesile olan idarecinin zulmünden büyük birşey yoktur. İdarenin aslı, ilim ve âmel ile olur. İdarecilik ilminin izahı çok uzundur. Ancak onun hülâsası ve başı şudur ki, idareci olan kimse, bu âleme niçin geldiğini, sonunda nerede karar kılacağını, dünyanın kendisinin bir konak yeri olduğunu, ebedî karargâhı olmadığını, kendisinin bir yolculukta olduğunu, bu yolculuğun ilk konağı ana rahmi olduğunu, son konağı da mezar olacağını, gerçek vatanı ise bunun ötesinde olduğunu, onun ömründen geçen yıllar, aylar ve günler, onu hakiki konağına yaklaştıran birer merhale olduğunu bilmelidir. Bir köprünün altından geçmekte olan ve onun tamiriyle uğraşıp hakiki vatanını unutan kimse, akılsız ve ahmaktır. Akıllı olan, dünya konağında âhiret azığından başka birşe-yi istemeyen, dünyadan ihtiyaç miktarıyla yetinen kimsedir. Zira ihtiyaç miktarından fazla olan dünyalık öldürücü zehir olur. Sahibi ölüm hâlinde: «Keşke bütün hazinelerim toprak dolu olaydı, içerisinde

altın ve gümüşten eser bulunmıyaydı.» diye temenni eder. Zira ne kadar dünyalık toplarsa, nasibinden fazla yiyemez, mütebakisi ölüm hâlinde hasret ve nedamet vesilesi olur. Çünkü can vermesi ve seke-ratı çetin olur. Bu da, bütün malı helâl kazanç olduğu zamandır. Eğer hPram kazanç olursa, malı âhiret azabının sebebi olur, sonsuzlara kadar hasret ve nedamet çeker.

10. Asıl: HÜKÜM VE İDARE

323

Dünyevi arzulara karşı sabretmek, gerçi ancak eziyet ve sıkıntılara katlanmakla olur. Fakat, âkibeti keder ve üzüntü olacak bir kaç günlük lezzet sebebiyle ahiret lezzetinin kaçırılacağına gerçekten inanıyorsa ve her türlü üzüntüden uzak olan ebedi bir padişahlığın y.âyi olmasına kuvvetle inanıyorsa bir kaç günlük sıkıntıya sabretmek ona kolay olur. Bu şuna benzer ki, bir kimsenin bir sevgilisi olsa ve ona: «Bu gece sabretmezsen, bundan sonra ona kavuşamazsın ve eğer hu gece sabredersen, onu rukibsiz, kaygısız bin gece sana teslim edcıiz.» deseler, eğer onun aşkı hakiki ise, bir gece sabretmek, bin gece beraber kalmak umudu ile kolay olur.

Dünya, âhiretin binde biri bile değildir. Belki aralarında asla münasebet yoktur. Zira dünyanın sonu vardır. Ahlretin müddeti düşünülecek olsa, insanın aklına sığmaz. Zira eğer yedi kat yer tamamıyle davı ile doldurulacak olsa ve o darının bir tanesini bin yılda yiyen bir kuş tayin edilse, o dan biter ve sonsuzluktan bir şey eksilmez. Zâten eksilmesi mümkün de değildir.

O hâlde insanoğlunun ömrü meselâ yüz yıl olsa ve yeryüzü doğudan batıya kadar nizasız ve ihtilafsız ona verilse, âhirete nisbetle kıymet ve itibarı yoktur. O hâlde bir kimseye az dünyalık verilse, o da karışık ve üzüntülü olsa, kendisine sağlanan hususlarda da birçok aşağı kimseler üstün olsa, o ebedî saltanatı, bu önemsiz üzüntülü şeye ne sebeble değişir?

İdareci olan, olmayan, herkes bu mânayı kalbinde düşünüp kendi nefsine takdir ve tasvir etmeli, böylece bu birkaç gün içinde dünya arzularına sabıetmeli, emrinde olanlara (reaya) şefkat etmeli, Allah'ın kullarına acımalı ve Allah'ın halifeliğine hakkıyle riâyet etmelidir. Bu mertebeyi öğrenince idareci emredildiği gibi ve insanlara yararlı olduğu şekilde yürütmekle meşgul olmalıdır. Zira Allah katında adaletle hüküm etmekten daha faziletli ve büyük bir şey yoktur. Peygamber buyurur ki: «Bir gün aduletle hüküm etmek, devamlı altmış yıl ibâdet yapmaktan üstündür.» Adaletle hüküm eden kimse kıyamet gününde Allah arşının gölgesinde olan yedi kimseden olur. Nitekim hadiste onların birincisi âdil Sultan olduğu buyurulmaktadır. Peygamber buyurur: «Adil Sultan için hergün altmış sıddik nuietehidin ameli yazılıp göğe iletilir.» yine buyurur ki: «Allah'a en çok yakın ve sevgili olan kimse âdil padişahtır.» Ve yine buyurur ki: «Muhanı-med'in nefsi, fermanında olan Allah'a yemin ederim ki, hergün âdil. hükümdar için, göklere yükselen âmel, bütün enırtıulckilerin (ıtaye-nin) âmeline müsavi olur. Onun her rekat namazı yetmiş rekat namaza muadil olur.» O hâlde durum böyle olunca Allah'ın bir kuluna hüküm etme mevkiini verip bir saatini başkalarının ömrüne

bedel yapmasından daha büyük ganimet ne olur? Bu büyük nimetin hakkını bilmeyip zulüm eden kimse şüphesiz azaba müstahak olur.
Anlatılan adalet de, on kaide ile mümkün olur:
Birinci kaide: Her işte kendini memur, başkasını âınir far/etmelidir. Kendi nefsine reva görmediği bir şeyi hiçbir müslümuna reva

görmemelidir. Eğer reva görürse din ve hüküm işlerinde aldatma ve hiyanet yapmış olur.
Bedir savaşında Peygamber bir gölgede oturuyordu. Cebrail gelip: «Ya Resûlallah! Sen gölgede rahat ediyorsun, ashabın da güneşin sıcağında ızdırab çekiyor.» dedi Bu kadarına bile ruhsat verilmedi ve böyle ıtab (kınama) yapıldı. Yine Peygamber buyurur: «Cehennem ateşinden kurtulup cennete girmek isteyen, ölüm kendisini "Lâ-, ilahe illallah Muhammedu'r-resûlüllah" ile bulsun ve kendi nefsi için reva görmediği şeyi hiçbir müslümana reva görmesin.» Yine buyurdu ki: «Sabahleyin yerinden kalkınca Allah'ın nzâsmdan başka gayesi olan kimse Allah'ın adamı değildir; müslümanların işini görmekten, hâlini düzeltmekten uzak olursa müslümanlar zümresinden değildir.»
İkinci kaide: îş sahiblerinin kapısında beklemelerine aldırmazlık itmemeli, bunun tehlikesinden sakınmalıdır. Bir müslümanın işi var iken hiçbir nafile ibâdetle uğraşmamalıdır. Çünkü iş görmek bütün nafilelerden üstündür. Bir gün Ömer bin Abdülaziz öğleye kadar müslümanların işini gördü. Sonra biraz dinlenmek üzere eve gitti. Oğlu: «Baba! Kapında iş sahibleri beklerken ve böylece onlann hakkında taksirat yaparken ölmekten korkarım.» dedi. Ömer bu sözü duyunca: «Doğru söyledin oğlum.» dedi ve hemen kalkıp dışarı çıktı.
Üçüncü kaide: Nefsi arzulara uyup süslü elbiseler giymemeli, nefis yemekler yemekle meşgul olmamalıdır. Belki herşeyde kanaatkar olmalıdır. Zira kanaatsız adalet mümkün olmaz.
Emirü'1-mü'minin Hazreti Ömer, Selman'a: «Benim hâllerimden beğenmediğinden ne duyarsın.» diye sordu. Selman: «Duydum ki, iki elbise saklarmışsın: Birini gece ve birini gündüz giyiyörmüşsün ve sofrana iki çeşit yemek koyuyormuşsun.» dedi. Ömer: «Bunlardan başka birşey duydun mu?» dedi. «Hayır.» dedi. Ömer: «Bundan sonra bunlar da olmasın.» dedi.
Dördüncü kaide: Bütün işleri elinden geldiği kadar yumuşaklıkla görmeli,'sert davranmamalıdır. Peygamber buyurdu: «Emri altındakilere nfk (güzellikle) ile davranan âmirlere, kıyamet gününde nfk ile muamele edilir.» Peygamber duasında: «Allahim, eli altındakilere yumtfşak ve şefkatli davranan kimseye sen de nfk ile muamele eyle. Şiddet ve kaba davrananlara da şiddet göster.» buyurmuş. Yine buyurdu: «İdarecilik, emir vermek, yasak koymak, hakkını gözetenler için ne güzel şeydir. Hakkını gözetmeyenler için de çok kötü şeydir.»
Halifelerden Hişam bin Abdulmelik, büyük âlimlerden olan Ebû Hazime: «Halifelikte kurtuluş çaresi nedir?» diye sordu. Ebû Hazim: «Her ne alırsan helâl yerden al ve her nereye harcarsan

yerine ve müstahakına barca.» dedi. Hişam: «Buna kim muktedir olur?» dedi. Ebû Hazim: «Cehennemden kaçıp cennete girmeyi çok seven yapabilir.» dedi.
Beşinci kaide: Dinin emrine ve şeriata uygun bir şekilde bütün emrindekileri razı etmeye çalışmalıdır. Peygamber buyurdu ki:

<J;?V5;,
10. Asıl: HÜKÜM VE İDARE
325
.eşin
'im-
«Amirlerin en iyisi sizi seven ve sizin de sevdiğinizdir, en kötüsü de, size düşman olan ve sizin de düşman olup lanet okuduğunuzdur.»
Amirler huzurlarında kendilerini övmelerine aldanıp hepsini kendisinden razı ve memnun sanmamalıdır. Zira o hayırlı duaları korkularından olabilir. Belki ancak yer yer tâyin ettiği casusların araştırmalarına güvenebilir. Ancak bu yoldan kusurunu öğrenmek mümkündür, başka türlü mümkün değildir.
Altıncı kaide: Şeriata muhalif olan kimsenin rızâsını aramamalıdır. Çünkü şeriata muhalif olanın incinmesi ona zarar etmez. Hz. Ömer der ki: «Her gün yerimden kalktığım zaman insanların yansını benden hoşnut, yansım da hoşnutsuz görüyorum. Hak kendisinden alman kimse elbette hoşnut olmaz.» Her iki tarafı razı etmek mümkün olmaz. En çok câhil olan insan, insanların rızâsı için Allah'ın rızâsından vazgeçen kimsedir.
Muaviye, Aişe-i Sıddıka'ya mektup yazdı: «Ey Aişe! Bana nasihat et.» dedi. Aişe dedi ki: Peygamberden duydum, buyurdu ki: «İn-sanlarm rızâsını bırakıp Allah'ın rızâsını arayandan hem Allah razı olur, hem de insanlan ondan razı eder. Allah'ın rızâsını bırakıp insanların rızâsını arayandan ne Allah razı olur, ne de insanlan ondan
razı eder.»
Yedinci kaide: Memlekete hâkim olabilmenin tehlikesi büyüktür. Allah'ın kullarına adalet ve insafla idare etmek hayli güçtür. Bunun hakkını verebilen, ötesinde saadet bulunmayan bir saadete kavuşur. Eğer bunda kusurlu hareket ederse, küfürden sonra daha büyüğü olmayan bir bedbahtlığa düşer, tbn Abbas der ki: «Bir gün Peygamber Harem-i Şerife gelip Kâbe-i Muazzamanın kapısındaki halkadan tuttu ve orada bulunan Kureyş cemaatına: "Kureyş üç şeye dikkat ettiği müddetçe, Sultan onlardan olur: Birincisi, kendilerinden merhamet diledikleri zaman, merhamet ederler. İkincisi: adaletle hüküm ederler. Üçüncüsü; verdikleri va'de vefa ederler. Bu üç şeyden birini terk edene, Allah'ın meleklerin ve bütün insanlann laneti olur. Allah . onun ne farzını, ne de sünnetini kabul eder."»
O hâlde dikkat et ki, saltanat ve hüküm etmek ne kadar büyük iştir ki, onun sebebiyle ne farz, ne de sünnet hiçbir ibâdet kabul olmaz. Peygamber buyurdu ki: «İki kişi arasında zulüm ile hüküm eden zâlime Alah'ın laneti olsun.» Yine buyurdu ki: «Kıyamet

gününde Allah üç kişiye bakmaz: Yalancı Sultan, zinası ihtiyar ve kibirli fakir.» Ve yine Peygamber ashaba buyurdu ki: «Yakında doğu ve batı tarafları fethedilecektir. Bilin ki, o tarafların âmirleri, Allah'tan korkup takva yolunu tercih eden ve emâneti edâ eden kimseden başka hepsi ateştedir.» Yine buyurdu ki: «Allah kullannı emrine verince, onlan ihmal edip şefkat ve nasihat etmeyen hiç bir kul yoktur ki, Allah cenneti ona haram etmesin.» Yine buyurdu ki: «Müslümanlann idaresi kendisine verilen kimse, onlan kendi çoluk çocuğu gibi korumazsa cehennemde yerini hazırlasın.» Yine buyurur ki: «Benim ümmetimden iki sınıf şefaatim-

den mahrumdur: Biri, zâlim Sultan, diğeri de dinde aşın gidip haddi aşan bid'atçidir. Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde en şiddetli âzab, zâlim Sultana olacaktır.»
Yine buyurdu ki: «Allah beş kimseye gâzab eder. Dilerse bu dünyada gazabını icra eder; dilerse, kıyamet gününde onların yerini cehennem yapar: Birincisi, bir kavmin reisidir ki, kendi hakkını onlardan alır ve onların hakkını vermeyip zulmedendir. İkincisi, bir kavmin reisidir ki, onlar ona itaat ederler. Bir ihtilâf için kendine müracaat ettikleri zaman, kuvvetli ile zayıfı eşit görmeyip bir tarafı kayırarak konuşur. Üçüncüsü, karısını ve çocuklarını Allah'ın itaatına davet etmeyip dini işleri onlara öğretmeyen ve nafakalarını helâlden mi, haramdan mı kazandığını umursamayan. Dördüncüsü, tuttuğu işçi işini tam yaptığı hâlde, ücretini tam vermeyen. Beşincisi, karısına mehri hususunda zulmedendir.»
Bir gün Emirü'l-mü'minin Ömer bir cenaze namazını kıldırmak istedi. Birisi ileri geçip namazı o kıldırdı. Mevtayı gömdükleri zaman elini mezarının üzerine koydu ve: «Allahım, eğer âzab edersen, doğru yaparsın. Çünkü senin asi kulundur. Eğer rahmet edersen, fadl ve ihsan senindir. Buna muhtaçtır.» diye o mevtaya hitab etti. Sonra: «Ey mevta! Ne mutlu sana ki, hiçbir vakit Halife, emniyet âmiri, kâtib, yardımcı ve maliye memura olmadın.» deyip hemen ortadan kayboldu. Hz. Ömer emir verdi. Çok aradılar, bulamadılar.
Dedi ki, o Hızır idi. Peygamber buyurur ki: «Vay emirlerin hâline, vay reislerin haline, vay şehir eminlerinin hâline, onlar kıyamet gününde, dünyada saçlarımızdan göklere asılaydık da idare işine ka-rışmıyaydık diye temenni edecekler. On kişiye reislik yapmış bir kimse yoktur ki, kıyamet gününde mahşer yerine eli kelepçeli gelmesin. Eğer iyi âmel sahibi olursa bırakırlar. Yoksa ikinci bir kelepçe vururlar.»
Hz. Ömer: «Gökler hâkimi olan Allah'tan, • vay yeryüzünün hâkimlerinin hâline! Ancak insanlara adalet ve insaf ile hüküm edip kimsenin hakkını zayi etmeyen, nefsî arzulariyle hüküm etmeyen, akrabalarını kayırmayan, korku ve rica ile doğru yoldan dönmeyenler, belki Allah'ın kitabını ayna yapıp ona bakanlar, onunla hüküm edenler bundan müstesnadır.»

Peygamber buyurdu: «Allah, kıyamet gününde hüküm verenleri kınama mahalline çağırıp der ki: "Siz benim koyunlarımın çobanlan, yeryüzünün hazine müdürleri idiniz. Niçin benim emrimden fazla had vurdunuz, ceza verdiniz" onlar derlerki: "Allahım! Senin emrine muhalefet ettikleri için." Allah buyuracak ki: "Niçin siz benden fazla kızdınız?" Bâzısına da: "Niçin benim emrimden az had cezası vurdunuz?" buyuracak. Onlar da: "Allahım, ona acıdık" derler. Allah: "Ne sebeble siz benden merhametli oluyorsunuz?" buyuracak. Sonra o fazla ve noksan vuranlan tutup onlarla cehennemin bir köşesini doldurmalarını emir buyuracaktır.»

10. Asıl: HÜKÜM VE İDARE

327

Huzeyfe (r.a.) der ki: «Ben gerek iyi olsun, gerekse kötü olsun hiçbir âmiri asla övmem.» Niçin dediler? Çünkü Peygamberden duydum ki: «Kıyamet gününde zâlim, âdil, ne kadar âmir varsa hepsini toplayıp Sırat köprüsünden geçirirler. Allah Sırata vahy eder: "Onları silkip sars ki, hükmünde zulmedenler, kararlarında rüşvet alanlar, ihtilâflarda bir tarafı kayıranlardan kimse kalmasın, cehennem ateşine düşsün. Bunlar yerine ulaşmak için cehennemin içinde yetmiş mil aşağıya inerler.»

Hadiste: «Davud (a.s.) kıyafet şeklini değiştirip gezerdi. Kimi görse, Davud'un hal-hareketlerini sual ederdi. Bir gün Cebrail (a.s.) insan suretinde Davud'un karşısına çıktı. Ondan da Davud'un hal-hareketlerini sorunca, Cebrail: "Eğer Davut mihrabına çekilip: "Al-lahım! Bana geçimimi sağlayacak bir sanat öğret." deyip ağlayıp, sızladı. Bunun üzerine Allah ona zırh yapma sanatını öğretti.» buyurul-maktadır.

Hz. Ömer, bekçiler yerine kendisi gezerdi. Hangi makamı boş görse, kendisi o görevi üzerine alırdı ve: «Fırat kenarında yağı sürülmemiş hâlde gezen uyuz koyunu da, kıyamet gününde benden soracaklarından korkarım.» derdi. Onun ihtiyatı bu derece idi. Adalet ve in- „ safı ise kendisinden sonra hiç bir yaratığın ulaşamayacağı bir seviyede idi.

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) der ki: «Ben, her zaman, Allah'a Hz. Ömer'i rü'yamda bana göstermesini dua ederdim. Oniki yıl sonra onu rü'yamda yeni yıkanmış, peştemalım önüne almış bir kimse şeklinde gördüm. Ona: "Ey Emire'l-mü'minin! Allah seni nasıl kar-şdadı?" dedim. "Ey Abdullah! Sizden ayrılalı, kaç yıldır?" dedi. "Oniki yıl etti" dedim. "O zamandan beri hesabta idim. Sonuç kendimden ümit kestim. Eğer Allah'ın rahmeti olmasaydı, nerde ise helak olacaktım" dedi.» Bak ki, Ömer'in bu kadar yüksek kıymeti, yüce şanı var iken hâli böyle oldu. Halbuki hüküm imkânlarından bir kamçısından başka bir şeyi yoktu.

Bizans kralı, Hz. Ömer'in hâllerini, tavır ve hareketlerini öğrenmek için bir elçi gönderdi. Medineye gelince Hz. Ömer'i şehirde bulamadı. Kralınız nerdedir? diye sordu. «Bizim kralımız yoktur, Halifemiz vardır. Şehir kapısından dışarı çıktı; nereye gittiğini bilmeyiz.» dediler. Elçi dışarı çoktı onu, güneşin sıcağında buldu. Kamçısını başının altına koymuş yerde yatıyor idi ve alnından akan terler yeri ıs-latmıştı. Elçi bu hâli görünce, kalbi bundan çok etkilendi. Kendi kendine: «Etrafındaki kralların

korkusundan titrediği kimsenin böyle ıssız yerde uyuması, muhakkak âdil olup emniyet içinde olduğu içindir. Bizim krallar zâlim olduğu için korku içindedirler, tslâm dininin hak olduğuna şahidlik ederim. Eğer elçi olarak gelmemiş olsam, hemen müslüman olurdum. Fakat üzerime lâzım olan hizmeti edâ edip yakında döneceğim.» dedi.

,
fcit
328
KİMYA-YI SAADET

Demek ki amirlik tehlikesi bu derecedir. Bunun ilmi uzundur. Hükümet ehli ancak dindar âlimlerle beraber olurlarsa selâmeti bulurlar. Çünkü bu âlimler onlara adalet yolunu öğretirler, yolun tehlikesini hatırlatmaktan geri kalmazlar.

Sekizinci kaide: Dindar âlimlerin vaaz, nasihat ve üstün sohbetlerine susmalıdır. îhtirasü âlimlerden kaçınmalıdır. Çünkü onlar daima onu medhü sena ederler, elinde olan haram maldan, murdar sar-fiyetinden kendilerine de bir şey vermek için, onun rızâsını ararlar. Dindar âlimler, kendisinden bir şey beklemeden onu adalet yoluna sevkedenlerdir.

Nitekim Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) Harun Reşid'in huzuruna gelince, Harun: «Zâhid Süfyan dedikleri sen misin?» dedi. Süfyan: «Evet Süfyan benim fakat zâhid ben değilim.» dedi. Harun: «Bana bir nasihat yap.» dedi. Süfyan: «Allah Sıddîk makamını verdi; onun gibi senden de sıdk (doğruluk) ister. Faruk makamını verdi, onun gibi senden de hakla bâtılı birbirinden ayırmanı ister. Zinnureynin makamını verdi, onun gibi senden de haya ve kerem ister. Ali bin Ebi Tâlib'in makamını verdi; onun gibi senden de ilim ve adalet ister.» dedi. Harun: «Biraz daha nasihat et.» dedi. Süfyan: «Allah'ın bir binası vardır ona cehennem denir. Seni o cehennemin kapıcısı yapıp sana üç şey verdi: Beytü'1-mala ait mal, adalet kılıcı ve hükümet kamçısı. Sana bu üç şeyle Allah'ın kullarını cehennemden uzaklaştırmanı emir buyurdu. Muhtaç duruma düşüp huzuruna arz-ı hacet eden kimseden Beytü'1-mah esirgememeni, Allah'ın emrine muhalefet edenleri bu kamçı ile terbiye etmeni, haksız yere bir nefsi öldüreni, öldürülenin velisinin izniyle (öldürmeni) emretti. Eğer bu anlatılanları yerine ge-tirmezsen, cehenneme gidenlerin öncüsü sen olursun. Başkaları senin arkandan gelirler.» dedi. Harun: «Biraz daha nasihat et.» dedi. Süfyan: «Suyun başı sensin. Diğer memurlar ırmaklardır. Suyun başı berrak duru olursa, ırmakların bulanık olmasının zararı yoktur. Eğer suyun başı bulanık olursa, ırmakların duru kalmasına imkân yoktur.»

Harun Reşid, vezirlerinden olan Abbas ve Fudeyl-i Iyad'm ziyaretine gitti. Fudeyl'in kapısı önüne gelince, şu âyeti okuduğunu duydular: «Kötü iş işliyenler kendilerini, iman edip iyi işler yapanlarla bir tutacağımızı mı sandılar? Verdikleri hüküm ne çirkindir.» Harun: «Eğer nasihat istersek, bu âyet-i kerîme bize yeter.» dedi. Sonra Ab-bas'a kapıyı çalmasını emretti. Abbas kapıyı çalınca: «Kim o?» diye cevab verildi. «Kapıyı aç. Mü'minlerin emiri geldi.» dedi. Fudeyl: «Mü'minlerin emirinin

bizim kapımızda ne işi var?» dedi. Abbas: «MüJ-münlerin emirine itaat et.» dedi. Fudeyl kapıyı açtı. Fakat gece vakti idi. Mumu söndürmüştü. Harun karanlıkla eliyle etrafını yoklarken, eli Fudeyl'e rastgeldi. Fudeyl, elini tuttu ve: «Ah! Eğer bu yumuşak ve rahat el, Allah'ın azabından kurtulmazsa.» dedi. Sonra: «Ey mü'minlerin emiri Allah'a cevab vermeye hazır ol; çünkü mahşer günü seni her müslümanla sorguya çekip senden hak taleb edecektir.» de-

di Harun ağlamağa başladı. Abbas: «Ey Fudeyl! Sus! Mü'minlerin emirini mahvettin.» dedi. Fudeyl: «Ey Haman! Sen ve senin kavmin onu mahvetmişsiniz. Bana mı mahvettin diyorsun.» dedi. Harun: «Beni Fir'avun yerine koyduğu için, sana Haman diyor.» dedi. Sonra Harun, Fudeyl'in önüne yüz altın koyup: «Bu benim annemin mehridir, helâl maldır. Kabul et.» dedi. Fudeyl: «Ben sana malik olduğun şeyleri sahibine ver, diyorum. Sen bana veriyorsun.» dedi ve kalktı, gitti. O ihsanı kabul etmedi.

Ömer bin Abdülaziz Muhammed bin Küreyzî'ye: «Ey Muhammed! Adaletin vasfını bana açıkla.» dedi. Muhammed: «Senden küçük olan müslümanlara baba, büyük olanlara oğul, senin gibi olanlarla kardeş ol. Herkesin cezasını suçuna göre ver. Sakın kızarak kimseye bir kamçı vurmayasm ki, yerin cehennem olur.» dedi.

Zâhidlerden biri zamanın Halifesinin huzuruna geldi. Halife: «Ey zahid! Bize nasihat et.» dedi. Zâhid: «Ben Çin seferine gitmiştim. O memleketin kralı sağır olmuş çok ağlıyordu, ve: "Sağır olduğum için ağlamam; kapıma gelen mazlumların feryadım dinliyemediğim için ağlarım. Ama gözlerim sağlamdır. İlân edin ki, zulme uğrayan herkes kırmızı elbise giysin. Böylece elbisesinden mazlum olduğu bilinsin." derdi. Ve hergün file binip dışarı çıkardı. Kırmızı elbiseli kimi görse mazlum olduğunu bilir ve hakkım alırdı. Ey mü'minlerin emiri anlattığım kral kâfir idi, kâfir olduğu hâlde, Allah'ın kullarına şefkat ve merhameti böyle idi. Sen ise, mü'minsin, Peygamberin ehlinden, ev-lâdındansm. İnsanlara şefkatin nasıl olmalıdır? Sen düşün.»

Ebû Kulâbe, Ömer bin Abdülaziz'in huzuruna geldi. Ömer: «Ey Ebû Kulâbe! Bize nasihat et.» dedi. «Adem devrinden beri senden başka Halife kalmadı.» dedi. Ö mer: «Biraz daha yap.» dedi. Ebû Kulâbe: «İlk ölecek Halife sensin.» dedi. Ömer: «Biraz daha et.» dedi. Ebû Kulâbe: «Eğer Allah seninle olursa, kimden korkarsın? Eğer seninle olmazsa kime sığınırsın?» dedi. Ömer: «Bu nasihat kifayet eder.» dedi. Süleyman bin Abdülmelik Halife idi. Bir^ gün: «Dünyada bu kadar nimetlerden faydalandım. Acaba kıyamette hâlim ne olacaktır?» diye düşündü. O zamanm âlim ve zahidi bulunan Ebû Hazime bir kimse gönderip orucunu ne ile açıyorsun, ondan bir miktar bana gönder, dedi. Ebû Hazim ona bir miktar kavrulmuş kepek gönderip gece gıdam budur, dedi. Süleyman onu görünce gayri ihtiyari ağladı. Ebû Hazim'in bu hâli, onun kalbinde fazla etki etti. Üç gün hiçbir şey yemeden oruç tuttu. Üç gün sonra Ebû Hazim'in gönderdiği kepek ile iftar açtı ve o gece hanımıyle yattı. Ve zamanının yegâne âdil Halifesi olan, adalette Hz.

Ömer'in benzeri olan Ömerin babası Abdülaziz o gece ana rahmine düştü (*). Rivayet edilir ki, bu, o yemeği yemenin samimi niyetinin bereketiyle olmuştur. Ömer bin Abdülaziz'e: «Tevbe etmenizin ve rücû etmenizin sebebi nedir?» diye sormuşlar. Demiş ki,

(*) Kitabın bütün nüshalarında durura böyledir, Fakat yanlış olsa gerek, zira Abdülaziz, Süleymanm oğlu değil. Mervanın oğludur. Tarih kitaplarına bakılsın.

bir gün bir köleyi dövdüm. Köle: «Sabah kıyamet olacak geceyi hatırlamaz mısın?» dedi. Bu sözü kalbime çok te'sir etti.

Harun Reşid'i Arafatta gördüler ki, şiddetli güneş sıcaklığından kızmış çakıl taşlar üzerinde, yalın ayak başı açık ayakta elini kaldırmış dua edip: «Allahım Sen sensin. Ben benim. Daima günah işlemek benim âdetîmdir. Senin de âdetin daima bağışlamaktır. O hâlde sen ben günahkâra rahmet ve mağfiret eyle.» diyor. Orada bulunan büyükler dediler ki, bakın, yerin padişahı, göğün padişahına nasıl yalvarıyor.

Ömer bin Abdülaziz, Ebû Hazime: «Ey Ebû Hazım! Bana nasihat et.» dedi. Ebû Hazim: «Ölümden önce, öldüğünü farzet ve ölümden sonra kendine reva görmediğin şeyden kaçın. Zira ölüm yakın olabilir.» dedi.

O hâlde hükümet sahihlerinin, bu hikâyeleri gözönünde bulundurmaları, kulaklarına küpe yapmaları ve her gördükleri âlimden nasihat taleb etmeleri gerekir. Onları gören âlimler de bu gibi şeylerle nasihat etmeleri gerekir. Velhâsıl hak kelimesini esirgememeli, onlara gurur vermemelidir. Yoksa zulümde onlara ortak olur.

Dokuzuncu kaide: Yalnız kendisi zulüm yapmamakla kalmamalı, eli altında bulunan hizmetçileri, vekilleri ve valileri de zülm yapmaktan menetmelidir. Zira âhiret günü onların zulmünü kendisinden sual ederler.

Mü'minlerin emiri Hz. Ömer (r.a.), valisi Ebû Müse'l-Eş'ariye mektup yazdı. Mektup şöyle idi: «îmdi bahtiyar o kimsedir ki, emrindeki insanlar onunla bahtiyar olur. Bedbaht da o kimsedir ki, emrindeki insanlar onunla bedbaht olur. Sakın, müsamehakâr olma, yoksa emrindeki memur ve işçiler de disiplinsiz olur, haddini aşarlar. Sen de, taze ekini görüp gayrî ihtiyari ondan yeyip et ve yağ bağlayan ve onun et ve yağ bağlaması helakine sebeb olan hayvan gibi olursun.» Tevratta yazılıdır ki: «Sultan, memurunun yaptığı zulme ses çıkarmazsa şübhesiz onunla muamele edilir.»

Hükümdar olan şöyle bilmelidir ki, dinini ve âhiretini başkasının dünyasına satan kimse kadar aldanmış ve akılsız kimse yoktur. Bütün memur ve hizmetçilerin niye*-ti, valiye batili, suret-i hakta gösterip dünyasından paylarını almaktır. Yâni valinin cehennemin esfel-i saf iline gitmesi ve kendilerinin de dünyevî arzularına kavuşmasıdır. Bundan büyük düşman olur mu ki, bir kaç akçe elde etmek için senin helakine çalışmaktadır.

Velhâsıl memur ve hizmetçilerine adaleti tatbik ettirmeyen kimse, halkına tatbik edemez. Kendi çocuklarına ve akrabalarına adaleti

tatbik ettirmeden de memur ve hizmetçilerine ettiremez. Kendi beden ülkesinde bunu tatbik etmeden de çocuklarına ve akrabalanna tatbik ettiremez. Beden ülkesinde adalet, zulmü, şehvet ve gazabı akıldan çıkarıp onları akla ve dine esir etmektir, akıl ve dini onlara esir etmek değildir. İnsanların çoğu hizmet kemerini aklın beline bağlar. Bir hilesini bulup şehvet ve gâzab arzularına kavuşmak için-aklı, şehvet ve gazabın hizmetine verir. Akıl melekler cevherinden ve Allah'ın askerin-

dendir. Şehvet ve gâzab şeytandandır. Allah'ın askerini, şeytanın eline esir veren kimse, başkasına nasıl adalet edebilir. O hâlde önce adalet güneşi kalbten doğar, nuru ve ziyası çoluk çocuğa sirayet eder. Ondan sonra şualarının ışığı halkına ulaşır. Güneşsiz şua beklemek imkânsızdır.
Bil ki, adalet aklın- kemâlinden ileri gelir. Aklın kemâli, işlerin hakikatini ve iç yüzünü bilip dış tarafıyle aldanmamaktır. Meselâ adaleti bırakıp dünyaya bağlanınca düşünmelidir ki, dünyadan maksad nedir? Eğer maksadı nefis yemekleri yemek ise, hakikatte insan suretinde yaratılmış bir hayvan olur. Çünkü yemeğe çok düşkün olmak hayvanlara yakışır. Eğer maksadı güzel elbiseler giymek ise, erkek suretinde yaratılmış bir kadın olur. Zira süslenmek kadınlara yakışır. Eğer maksadı düşmanlarına kızmak ise, insan suretinde yaratılmış bir köpek olur. Zira kızıp yapışmak ve parçalamak yırtıcı hayvanlara yakışır. Eğer maksadı insanları kendine bağlayıp çalıştırmak ise hakikatta alim suretinde yaratılmış bir câhildir. Zira eğer akıllı olsa, onların hepsinin kendi karın ve ferclerinin hizmetçileri olduklarını, kendisini buna vasıta ve âlet yaptıklarını, yaptıkları hizmeti kendi nefisleri için yaptıklarını anlardı. Bunun delili şudur ki, eğer halkın ağzından başkanlık ve hükümetin başka bir kimseye verileceğini duysalar, hepsi ondan yüz çevirir, o kimseye yaklaşmamağa başlar. Hangi tarafta altın ve gümüş görünürse, o tarafa hizmet ve secde ederler. O hâlde hakikatte bu hizmet değil, alay etmek ve maskaraya almak olur. Akıllı olan, işlerin hakikat ve ruhuna bakar, dış suretine bakmaz. İşlerin hakikati anlatılan tafsilâttan kıyas edilip anlaşılır. İşlerin hakikatini anlatılan minval üzere anlamayan akıllı olmaz. Akıllı olmayan adaletli olmaz. Adaletli olmayanın yeri cehennem ateşidir.
Onuncu kaide: Kendine kibirlik sıfatı hâkim olmamalıdır. Zira kibirden öfke ve kızgınlık galib olur, onu intikama davet eder. Öfke ve kızgınlık aklın gülyabanisi yâni âfetidir. Tebekkürün âfet ve ilâcını, mühlikat rüknünde gâzab kısmında anlatacağız, inşaallah. Ama tekebbür sıfatı gâlib olduğu zaman, bütün hâllerde af ve kerem tarafına meyletmeli, sabır ve tahammülü meslek edinmelidir ve şöyle bilmelidir ki, sabır ve tahammülü meslek edinirse, Peygamber ve veliler gibi olur. Öfke, kızgınlık ve intikamı meslek edinen insanlar barbarlaşır ve hayvan gibi olur.
Hikâye: Ebû Cafer Halife idi. Cinayet işleyen bir kimsenin öldürülmesini emretti. Mübarek bin Fudale (r.h.a.) de o mecliste

hazır bulunuyordu. «Ey mü'minlerin emiri Hasan-ı Basrî rivayet eder ki, Peygamberimiz buyurdu: "Kıyamet günü bütün insanları bir meydanda topladıkları zaman, münadiler çağırırlar ki, Allah üzerinde hakkı olan ayağa kalksın. İnsanları affedenlerden başkası ayağa kalkmaz.» Halife: «Vazgeçin; ben onun suçunu affettim.» dedi. Hükümet ehli olanların çoğunun öfke ve kızgınlığı, kendilerine dil uzatanlaradır. Bunu yapanın kanını akıtmağa çalışırlar.

Bunun için böyle hâllerde şunu hatırlamalıdır: «tsa (a.s.) Yahya Peygambere dedi ki: «Bir kimse senin hakkında gerçeği söyleyip doğ-

ru konuşursa şükür et. Eğer yalan söyleyip gerçeğin hilafını konuşursa daha çok şükür et. Çünkü senin defterine eziyetsiz ve zahmetsiz âmel ilâve edilir. Yâni o kimsenin âmelini senin defterine aktarırlar.»

Peygamberin huzurunda bir kimseyi medhedip, «Çok kuvvetli ve zorlu bir kimsedir.» dediler. Peygamber: «Ne bakımdan.» dedi. Dediler ki: «Kiminle güreşirse yener, kiminle husumet ederse onunla başa çıkar.» Peygamber: «Kuvvetli ve zorlu; kendi öfke ve kızgmhğıyle başa çıkandır, bir kimseyi yere vurup yıkan değildir.» buyurdu.

Yine Peygamber buyurdu: «Üç şey vardır ki, onlara kavuşanın imanı tam ve kuvvetli olur: Kızdığı zaman bâtıl bir şeye yönetmeyen, hoşnut olduğu zaman haktan ayrılmayan, muktedir olduğu zaman hakkından çok almayan.» Hz. Ömer der ki: «Kızgınlık zamanında halini görmediğin hiç kimseye itimad etme. Tama zamanında denemediğin hiç kimsenin dinine itimat etme.» Ali bin Hüseyin bir defa camiye giderken bir kimse ona sövdü. Hizmetçiler onu dövmek istediler. Ali ondan uzaklasın dedi ve döndü, o kimseye dedi ki, bizim içimizde gizli olan şey, senin dediğinden fazladır. Peki, bizim göreceğimiz bir işin var mı? O kimse mahcub oldu, yaptığı işe pişman oldu. Sonra Ali bin Hüseyin sırtındaki elbiseyi ve bin akçeyi o kimseye verdi. O hem yürür, hem de: «Şahidlik ederim ki, bu kimse Server-i Kâinat Peygamberin evlâdmdandır, başkası değildir.» Yine ondan rivayet edilir ki. iki defa hizmetçisini çağırdı. Cevab vermedi. Sonra: «Duymuyor musun?» dedi. Hizmetçi duyuyorum dedi. Peki, niçin cevap vermiyorsun? dedi. Hizmetçi: «Senin güzel ahlâkından eminim, bilirim ki, beni cezalandırmazsın.» dedi. «Allah'a şükür ki, benim kölem benden emindir.» dedi.

Ebû Zer'in bir hizmetçisi vardı. Bir gün bir koyunun ayağını kırdı. Ebû Zer: «Niçin kırdın?» dedi. «Seni kızdırmak için, bile bile kırdım.» dedi. Ebû Zer: «Ben de şimdi, sana bunu Öğreten şeytanı kızdıracağım.» dedi ve o köleyi âzad etti. Birisi Ebû Zer'e sövünce, Ebû Zer: «Ey civanmerdi Benimle cehennem arasında bir geçit vardır. Eğer o geçidi aşabilirsem, senin bu sözlerinden gâm yemem. Eğer ge-çemezsem, senin zannettiğinden daha fenayım.» dedi.

Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: «Bazı kimseler vardır ki, bilim ve af ile, gündüzleri oruç tutan, geceleri namaz kılanın derecesine

ulaşır. Bâzı kimseler vardır ki, hükmü altında kendi ev halkından başkası olmadığı hâlde adı Cebbarlar defterine yazılır.» Yine Peygamber buyurur ki: «Cehennemin bir kapısı vardır. O kapıdan yalnız şeriata aykırı olarak kızanlar girer.» Rivayet edilir ki, şeytan Mûsa'-nın~ huzuruna gelip dedi ki, Ey Musa! Bana Allah'tan bir şey dilemek karşılığında sana üç şey öğreteceğim. Mûsâ: «O üç şey nedir?» dedi. Şeytan: «Öfke ve hiddetten kaçın; ben hiddetlenen kimse ile, çocuklar topaç ile oynadığı gibi oynarım. Kadınlardan sakın; çünkü insanlara kadınlar gibi güvenilir bir tuzak kurmadım. Bahillikten kaçın: çünkü bahilin din ve dünyasını ziyan ederim.»

10. Asıl: HÜKÜM VE İDARE

333

Peygamber buyurur: «Hırsını alması mümkün iken, onu yenen kimsenin Allah kalbini güven ve mutlulukla doldurur. Allah'a tevazu için süslü elbiseler giymeyene, Allah keramet elbisesini giydirir.» Yine buyurur ki: «Kızdığı zaman Allah'ın kendisine kızmasını unutan kimsenin vay hâline!»

Bir kimse Peygambere: «Ya Besûlallah! Bana bir âmel öğret ki, onunla rahmete lâyık olup cennete gireyim.» dedi. Buyurdu ki: «Kızma ki cennet sana nasib olsun.» Daha ne buyurursunuz, ya Resûlal-lah? dedi. «Hiç kimseden bir şey taleb etme ki, cennet senin olsun.» buyurdu. Daha ne buyurursun, ya Resûlallah? dedi. «İkindi namazından sonra yetmiş defa istiğfar et ki, yetmiş yıllık günahın af olsun.» buyurdu: «Benim yetmiş yıllık günahım yoktur ki.» dedi. Peygamber: «Babanın günahı af olur.» buyurdu. «Babamın da yetmiş yıllık günahı yoktur.» dedi. Peygamber: «Kardeşinin günahı af olur.»

Abdullah bin Mes'ud (r.a.) der ki: «Bir defa Peygamber bâzı ganimet mallarını taksim ediyordu. Birisi bu taksim Allah için değildir yâni adaletli değildir dedi.» İbn-i Mes'ud rivayet eder ki, Peygamber bu sözünden hiddetlendi ve mübarek yanağı kızardı. Öfkesini yenip ancak şunu söyledi: «Allah, kardeşim Musa'ya rahmet etsin ki, onu benden fazla incitirlerdi. O da onlann ezâsma sabrederdi.»

Bu anlatılan hadiseler ve hikâyeler, hükümet ehlinin nasihati içindir. Eğer imamın aslı yerinde duruyor ise, bu nasihatler te'sir eder. Eğer te'siri olmazsa, kalbi imandan boşaldığı için sadece dil lak-lakası ve konuşması olur, başka bir şey olmaz. Kalbte olan iman konuşması ise başka şeydir. Bir yılda haram yoldan bu kadar bin altını toplayıp geri haram yerlere sarf eden bir memurun imanının hakikatinde çok acayiblik vardır. Bunların tamamı onun uhdesinde kalır. Kıyamet günü kendisi onun her bir altmıyle muahaza edilecektir. Menfaati da başkalarına olmuştur. Bu, aldanma ve hasaretin temeli küfür ve delâletin de mayası olduğunda şübhe yoktur. En doğruyu Allah bilir. Dönüş ve gidiş onadır. Kimya-yı saadetin ikinci rüknü bitti. Bundan sonra Allah'ın inayeti ve tevfikiyle üçüncü rükün gelecektir.

üçüncü Rükün

Muhlikât

Kimya-yı Saadet kitabının din yolundaki muamelelerinin üçüncü ı-üknû, din yolunun akabelerini (geçitlerini) beyân eder. O akabele-re mühlikat denir. Yâni o akabeler, ne çeşit şeylerdir? Kaç akabedir? Onun ilâcı kaç çeşittir? Onu beyân eder. Bu da on asıl üzeredir;
Birinci asıl: Nefsin riyazeti, kötü ahlâkin tedavisi ve güzel ahlâkı elde etmenin tedbirleri hakkındadır.
İkinci asıl: Mide ve fere arzularının ilâcı ve onların zararlan hangi yolla önlenebileceği hakkındadır.
Üçüncü asıl: Çok konuşmanın zararlarının ilâcı ve yalan söylemek, gıybet etmek ve bunlara benzer dil âfetleri hakkındadır.
Dördüncü asıl: Öfke ve hasedin ilâcı ve onların âfetleri hakkındadır.
Beşinci asıl: Dünya sevgisi ve dünya sevgisinin bütün günahların başı olduğu hakkındadır.
Altıncı asıl: Mal sevgisinin ilâcı ve bahilliğin âfetleri ve cömertliğin msdhi hakkındadır.
Yedinci asıl: İtibar, makam sevgisi ve onun âfetleri hakkındadır.
Sekizinci asıl: Riya ile ibâdet edip kendini abid ve zâhid göstermeyi seven kişinin bundan kurtulma ilâcı hakkındadır.
Dokuzuncu asıl: Kibir ve gururun ilâcı ve güzel ahlâk ile teva-zuyu elde etmenin çareleri hakkındadır.
Onuncu asıl: Gururun ve kendi hakkında gerçeğe uygun olmayan hüsn-ü zannın ilâcı hakkındadır.
Kötü sıfatların asılları bunlardır. Bunların diğer dallan bu on asılda anlatılacaktır, inşallah. Bu on aslı bırakan iç âlemini bu kötü ahlâk pisliğinden temizlemiş olur, kalbi iman hakikatleriyle süslenmeye liyakat kazanır. îmanın hakikatleri, Allah'ı bilmek, tevhid ve bunlara benzer şeylerdir.

MmiPr.
1. Asd: NEFSİN RİYAZETİ ve KÖTÜLÜKTEN TEMİZLENMESİ
BÎRÎNCİ ASIL
NEFSİN RİYAZETİ VE KÖTÜ AHLÂKTAN TEMİZLENMESİ
Biz bu asılda güzel ahlâkın faziletini anlatacağız. Sonra güzel ahlâkın hakikatinin ne olduğunu beyan edeceğiz. Ondan sonra da kötü ahlâkın alâmetlerini anlatacağız, ondan sonra bir kimsenin kendi aybmı görmesinin çarelerini beyan edeceğiz. Sonra güzel ahlâkın alâmetlerini beyân edeceğiz. Ondan sonra evlâd yetiştirmenin, onları terbiye ve te'dip etmenin yolunu anlatacağız. Daha sonra da mürid-lerin başlangıçta mücahede yolunu beyan edeceğiz. Önce güzel ahlâkın faziletini ve sevabını beyân edelim.
GÜZEL AHLÂKIN FAZİLETİ VE SEVABI
Bil ki, Hak Teâlâ Muhammed Mustafa'yı güzel ahlâk ile medhe-dip: «Şübhesiz sen, en büyük ahlâk üzeresin.» (Kalem sûresi, âyet: 4) buyuruyor. Peygamber: «Ben güzel ahlâkı tamamlamak için dünyaya gönderildim.» buyuruyor. Bir kimse Peygamberin huzuruna gelip: «Ya Resûlâllah! Din nedir? Bana öğret.» dedi. Peygamber: «Din güzel ahlâktır.» buyurdu. O kimse bir defa Peygamberin sağından ve bir defa da solundan gelerek aynı suali sordu. Her

defasında Peygamber: «Din güzel ahlâktır.» diye cevap verdi. Nihayet Peygamber: «Anlamıyor musun? Krnnıyacaksm, öfkelenmiyeceksin.» buyurdu.
Yine Peygamber: «Amellerin en faziletlisi nedir ya Resûlâllah?» diye sorana: «Amellerin en faziletlisi iyilik yapmaktır.» buyurdu. Bir kimse Peygambere: «Bize bir vasiyet et; onunla âmel edelim.» deyince, «Nerde olursan, Allah'tan kork. Her kötülükten sonra bir iyilik yap ki, o kötülüğü silsin ve insanlarla güzel ahlâkla muaşeret et.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Allah kime güzel ahlâk ve güzel yüz ve güzel hâl ve hareket nâsib ederse, onu cehennem ateşine yedirmez.» Peygambere: «Filân kadın gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılar, fakat kötü huyludur, diliyle komşularını incitir.» dediler. Peygamber: «Onun yeri cehennemdir.» buyurdu. Yine buyurdu: «Sirke, bak bozduğu gibi, kötü huy da taati bozar.» Yine dua ederken buyur-du:«Ya Rabbi! Bana güzellik nâsib ettin; afiyet ve güzel ahlâk nasib eyle.» Peygambere: «Allah'ın kullarına nâsib ettiği en hayırlı şey nedir?» diye sorduklarında: «Güzel ahlâktır.» buyurdu. Ve yine Peygamber buyurdu ki: «Güneşin harareti buzu mahvettiği gibi, güzel ahlâk da günahları mahveder.» Abdurrahman bin Semürre der ki; Peygamberin yanındaydım. Buyurdu ki: «Dün acayib şey gördüm: Bir kimseyi gördüm ki, dizi üzerine düşmüş idi ve onunla Hak Teâlâ arasında büyük bir perde var idi. Güzel ahlâkı gelip o perdeyi kaldırdı ve o kimseyi Hak Teâlâ'ya ulaştırdı.» Yine buyurdu ki: «Kul güzel ahlâkı ile gündüzleri oruç tu-

tan ve geceleri namaz kılan kimsenin derecesine ulaşır. İbâdeti zayıf da olsa âhirette yüksek derecelere ulaşır.» Güzel ahlâkın en güzeli Peygamberin ahlâkı idi. Bir gün kadınlar Peygamberin huzurunda gürültü ve şamata edip bağırıyorlardı. Hz. Ömer içeri girince, kadınların hepsi kaçtı. Ömer: «Ey Allah'ın düşmanları! Benden utanıyorsunuz da, niçin Allah'ın Resulünden utanmıyorsunuz?» dedi. «Ey Ömer! Senin huyun Peygamberin huyundan serttir.» dediler. Peygamberimiz Hz. Ömer'e: «Fy Hattaboğlu! Nefsim kudretinde bulunan Allah hakkı için, şeytan ne zaman seni yolda görürse, senin heybetinden yolunu değiştirir.» buyurdu. Fudeyl bin Iyad (r.h.a.): «Güzel ahlâk sahibi fâsıkla arkadaşlık yapmayı, kötü huylu zâhidle arkadaşlık yapmaktan daha iyi görürüm.» dedi. Abdullah bin Mübarek (r.h.a.) kötü huylu birisiyle bir yola gitti. O kötü huyludan ayrılınca ağladı: «Niçin ağlıyorsun?» dediler. «O biçâre yanımdan gitti; o kötü huy da onunla beraber gitti, ondan ayrılmadı.» dedi. Kettani (r.h.a.) der ki: «Sofilik, güzel ahlâklı olmaktır. Güzel ahlâkı ziyâde olan, Sofiliği de ziyâdedir.» Yahya bin Müaz-ı Razi der ki: «Kötü huy öyle bir günahtır ki, onunla hiçbir ta-atin faydası olmaz. Güzel ahlâk öyle bir taattir ki, onunla hiçbir günahın zararı olmaz.»

GÜZEL AHLÂKIN HAKİKATİ

Bil ki, güzel ahlâkın hakikatinin ne olduğu ve hangi sıfat olduğu hususunda çok sözler söylenmiştir. Herkesin kalbine doğan mertebeyi beyan etmiştir, fakat onun tam hakikatini beyân

etmemişlerdir. Bâzı kimseler: «Güzel ahlâk, güler yüzlü olmaktır.» demişler. Bâzısı da: «İnsanların ezasına tahammül etmektir.» demiş. Diğer bir kısmı da: «İntikam almaya muktedir iken, affetmektir.» demişler. Bunun gibi nice sözler söylemişler. Fakat bu anlatılan güzel ahlâkın dallarıdır; hakikisinin tamamı değildir. Biz onun hakikatinin tamamını beyân edeceğiz.

Bil ki, insan iki şeyden yaratılmıştır: Biri vücuttur ki, onu zahir gözle görmek mümkün olur. Biri de ruhtur ki, onu zahir gözle görmek mümkün olmaz. Belki, kalb gözüyle görmek mümkün olur. Biri vücut ve biri de ruh olan bu iki şeyin herbirinin bir iyilik, bir de kötülük tarafları vardır, tyilik taraflanna güzel ahlâk ve güzel yaratılış denir. Güzel ahlâk, bâtın yüzünün güzelliğine denir. Nitekim güzel yaratılış da zahir yüzünün güzelliğine denir. Zahir yüz, yalnız gözün, yahut burnun, yahut ağzın güzel olması değil, belki ancak bütün azanın güzel olup birbirlerine mütenasib olmasıdır. Bâtın yüzü de ancak dört -çeşit kuvvetin bulunmasıyle güzel olur. Bunlar, ilim kuvveti, öfke kuvveti, şehvet kuvveti ve adalet kuvvetidir ki, bu adalet kuvveti anlatılan üç kuvvetin arasındadır. .

Üim kuvveti: Bil ki, ilim kuvvetinden gayemiz zekiliktir. îlmio güzelliği, sözlerin doğrusunu yalanından, işlerin iyisini kötüsünden

ve itikadı meselelerde hakkı bâtıldan ayırdetmektir. İnsana bu kemâl hâsıl olunca, onun kalbinde, bütün saadetlerin başı olan hikmet nuru meydana gelir. Nitekim Allah buyurur ki: «Hikmet verilen kimseye, şübhesiz çok hayır verilmiştir.» (Bakara sûresi, âyet: 269).

Gazab kuvvetinin güzelliği: Şeriata muti olup şeriatın emriyle kalkıp oturmaktır.

Şehvet kuvvetinin güzelliği: Serkeş olmayıp akıl ve şeriatın hükmü altına girmektir. Şöyle ki, akla ve şeriata kolaylıkla uymaktır.

Adalet kuvvetinin güzelliği: Gazab ve şehvetini, din ve aklın emri altında,zabtetmek, ona hâkim olmaktır.

Gazab, av köpeği gibidir. Şehvet avcının bindiği ata benzer. Akıl da atın üzerindeki avcıya benzer. Bâzan at serkeşlik yapar. Bazan da uslu olur, emir dinler. Köpek de bazan eğitimli ve terbiyeli olur. Bazan da kendi tabiatında olur. Köpek eğitimli olmazsa, at da uslu olmazsa, avcının avı yakalaması mümkün olmaz. Hattâ atın kendisini yere vurup öldürmesinden, yahut köpeğin kendisini parçalayıp öldürmesinden korkar. Adaletin mânası, bunların ikisini dine ve akla itaat ettirmek, bazan gazabın serkeşliğini gidermek için, ona aklı musallat etmek, bazan da şehvetin fesadını kaldırmak için, ona gazabı musallat
etmektir.

Eğer bu dört kuvvet anlatılan sıfatlar üzere olursa, tam bir güzel ahlâk hâsıl olur. Eğer bâzısı o sıfatlar üzere olursa güzel ahlâk tam olmaz. Bu şuna benzer ki, bâzı kimselerin ağzı güzel olur, fakat gözü güzel olmaz. Bâzılarının da gözü güzel olur, burnu güzel olmaz. Buna

tam güzellik denmez.
Bil ki, bu kuvvetlerden herbiri çirkin olunca, ondan nice çirkin hasletler ve nice çirkin hareketler meydana gelir. Bu kuvvetlerin çirkinliği iki yönden olur: Biri haddi aşmakla, diğeri de, noksan olmakla, Meselâ ilim haddî aşarsa, yaramaz işlerle uğraşır ve faydasız teşvişleri düşünmeye başlar ki, ona cerbeze denir. Eğer haddinden az olursa ondan ahmaklık ve aptallık meydana gelir. Eğer itidal derecesinde olursa, ondan güzel tedbirler, doğru görüşler," sağlam fikirler ve hayırlı düşünceler meydana gelir.
Gazab kuvveti de eğer haddinden fazla olursa,, ona tehevvür denir. Eğer noksan olursa ona yüreksizlik ve cesaretsizlik denir. Eğer orta hâlde olursa, ona cesaret denir. Cesaretten lutûf, kerem, yüksek himmet, hilim, tahammül, temkin, havsala genişliği ve benzeri sıfatlar doğar. Tehevvürde, gurur, kibir, tahammülsüzlük, tehakküm ve tehlikeli işlere girmek ve benzeri şeyler meydana gelir. Yüreksizlik ve cesaretsizlikten, kendini aşağı görme, çaresizlik gösterme, çırpınma, feryad etme, yağcılık etme meydana gelir.
Şehvet kuvveti ifrat derecesinde olursa, ona hırs denir ve ondan hayasızlık, pislik, kötülük, zenginler karşısında aşağılık duymak, fakirleri hor görmek ve bunlar gibi şeyler vücuda gelir. Eğer noksan olursa ondan gevşeklik, mertsizlik meydana gelir. Eğer mutedil olursa

ona iffet denir ve ondan haya, kanaat, cömertlik, sabır, zarafet ve uygunluk meydana gelir.
Bu sıfatların da iki yönü vardır. Her ikisi de çirkin ve kötüdür. Onların ortası makbul ve güzeldir. Bunların ortası dediğimiz, bu iki kötü yönün ortasıdır ki, kıldan incedir. Sırat-ı müstakim de budur. Bunun inceliği âhiret Sıratı gibidir. Dünyada bu sırat üzerinde doğru durup ayağı kaymayan, kıyamet gününde o sırat üzerinde emin. olur. Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak büttün sıfatlarda ortasını emir edip buyurdu ki: «İnfâk ettikleri zaman israf etmeyen ve kısmayıp ikisinin ortasında bulunanlar.» Ve Peygambere: «Hiçbir şey vermeyecek şekilde elini tamamıyle bağlama ve hepsini telef ve israf edecek kadar da büsbütün açma.»
O hâlde tam ve güzel ahlâklı, bütün bu sıfatlarda orta hâlde bulunan kimsedir. Nitekim güzel.yüz de, her yerin tam güzel, itidalli ve azaların birbirleriyle mütenasib olmasıdır. Bütün insanlar bu sıfatlarda dört kısma ayrılır:
Birinci kısım: Bütün bu sıfatların en mükemmel hâli kendisinde mevcut olan ve bütün insanların kendisine uymalarına liyakati bulunandır. Bu sıfatla sıfatlanan kimse yalnız Muhammed Mustafa'dır. Nitekim tam güzellik ve cemâl ile muttasif olan Yûsuf (a.s.) dır.
İkinci kısım: Bu sıfatların en kötüsünün bulunduğu kimsedir. Bu kimse tam bir bedbahtır. Onu insanlar arasından ayıklamak lâzımdır. Çünkü o sureten şeytana yakın olur. Zira şeytan çok

çirkindir. Şeytanın çirkinliği bâtını yöndedir. Yâni ahlâkı çirkindir.
Üçüncü kısım: İkisinin ortasında olup fakat güzele daha yakın olandır.
Dördüncü kısım: Orta olup fakat çirkine daha yakın olandır. Zahirî güzellikte gayet güzel ve gayet çirkin yüzlü kimseler çok az ve nâdir bulunduğu- ve insanların çoğu orta halde olduğu gibi, bâtını ahlâkta da hâl böyledir. O hâlde herkes uğraşıp didinmeli, kemâl derecesine erişemezse de bari ona yaklaşmağa çalışmalıdır. Ve eğer bütün ahlâkı güzel olmazsa da, bari çoğu güzel olmalıdır.
Güzel yüzle çirkin yüz arasındaki farkın nihayeti olmadığı gibi, güzel ahlâk ile çirkin ahlâk arasındaki farkın nihayeti de yoktur. Güzel ahlâkın tam mânası budur. Güzel ahlâk ne bir, ne on, ne de yüz çeşit değildir. Belki sonsuzdur. Fakat onun aslı gazab kuvveti, ilim kuvveti, adalet kuvveti ve şehvet kuvvetidir. Mütebakisinin hepsi bu dört asla tabidir ve bunların dallan ve şubeleridir.
GÜZEL AHLÂK NASIL KAZANILABİLİR?
Bil ki, bâzı kimseler derler ki, dış azaların yaratılışı değişmediği ve yaratıldığı şekilde kaldığı, kısa boylu, uzun boylu olamaz; uzun boylu da kısa boylu olamaz ve yine güzel çirkin olamaz, çirkin de gü-

liki
l. Asıl: NEFSİN RİYAZETİ ve KÖTÜLÜKTEN TEMİZLENMESİ
339
zel olamaz, esasına bağlandığı gibi, bâtınî ahlâk da değişmez, tebeddül etmez. Bu görüş yanlıştır: Zira eğer yanlış olmasaydı, terbiye etmenin, riyazat çektirmenin ve nasihat etmenin faydası olmazdı. Belki bunlar tamamen apaçık bâtıl olurdu ve Peygamber: «Ahlâkınızı güzelleştirin.» buyurmazdı. Ahlâkı değiştirmek niçin imkânsız olsun ki, serkeş ve hırçın hayvanları alıştırmakla itaatli ve uslu hâle getirirler, vahşi hayvanları ehlileştirirler. Bunu dış yaratılışa kıyaslamak bâtıldır. Çünkü hareketler iki kısımdır. Bâzıları irâdenin dışındadır. Yâni insan irâdesinin ona yolu yoktur. Nitekim hurma çekirdeğinden elma ağacı bitirmek mümkün olmaz.
Fakat hurma çekirdeğini ekip bakmakla ve diğer şartları gözetmekle hurma ağacım bitirip meydana getirmek mümkün olur. Bunun gibi, şehvetin ve gazabın asıllarını insanın iradesiyle var ve yok etmek mümkün değildir. Ama te'dib ve terbiye etmekle ve riyazat yoluyla mutedil hâle getirmek mümkündür. Mümkün olduğu tecrübe ile bilinmektedir. Gerçi bâzı insanlar için zordur. Zor olmasının da iki sebebi vardır: Biri, yaratılışının aslında bu sıfatlar onun bâtınında kuvvetli yaratılmıştır. Diğeri de, uzun zaman o sıfatlara uyduğu için kuvvet bulmuşlar. İnsanlar te'dib ve terbiye olmak hususunda dört derece üzeredir.
Birinci derece: Saf kalbli olup hiçbir şekilde kötü ahlâkı âdet edinmemişler. Bu kimseler çabuk ıslâh olur. Yalnız onları talim, terbiye edecek, onlara kötü ahlâkın âfetlerini anlatacak ve doğru yola irşad edecek kimseye ihtiyaçları vardır. Çocuklar küçük

yaşlarında böyledir. Onların doğruluk anlayışı anne ve babalarının nasihatine ve terbiye şekline bağlıdır. O halde onları dünyaya ihtiraslı yapmamalı, istedikleri gibi yaşamalarına müsaade etmemelidir. Yoksa onların kanma, ve günahına girmiş olurlar. (Manevî hayatlarını yıkmış olurlar.) Bu sebebten Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey mü'minlei! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu cehennem ateşinden koruyunuz.»
İkinci derece: Bâtıl bir inancı yoktur. Ancak kötü huya uymaktadır. Bir müddet şehvet ve gazab peşinde gitmiştir. Fakat onlara uymanın doğru olmadığını bilir. Bu kimselerin ıslâhı, birincisinden daha zordur. Zira bunun iki şeye ihtiyacı vardır: Biri, tabiatına yerleşen kötü âdeti çıkarmak, diğeri de, onun yerine tohumunu ekmektir. Fakat onda istek ve çaba olursa, çabuk ıslâh olur, kötü ahlâktan temizlenir.
Üçüncü derece: Uymakta olduğu huyu kötü bilmez. Adet edindiği çirkin hareket onun gözünde iyi görünür. Böyle kimselerin ıslah olması çok nadirdir.
Dördüncü derece: Kötü ahlakıyla övünür, sevinir. Onu iyi bir iş olarak düşünür. Meselâ: «Ben bu kadar adam öldürdüm, şu kadar bozgunculuk yaptım ve zina ve livata yaptım» diye laf atıp övünen kimse gibi. Böylelerine gökten saadet ve „ hidayet erişmedikçe, ilaç kabul etmezler. Zira insanlar onu tedavi edemez.

KÖTÜ AHLÂKIN TEDAVİSİ
Kötü bir ahlâkı kendinden gidermek isteyen için yalnız bir yol vardır. O da nefsi neyi emir ederse onun aksini yapmaktır. Zira şehvet ve arzu, kendisine muhalefet etmekten başka hiçbir şeyle kırılmaz. Her şey zıddı ile kırılır. Nitekim bedende olan hastalık, eğer sıcaklıktan ileri geliyorsa onun tedavisi soğuklukla yapılır. Eğer soğukluktan ise, sıcaklıkla tedavi edilir.
Öfkeden meydana gelen her türlü çirkin ahlâkın ilâcı sabırlı olup yüke tahammül etmektir. Tekebbürden ileri gelen çirkin ahlâkın ilâcı da tevazu göstermektir. Bahillikten ile gelen çirkin ahlâkın ilâcı da cömertliktir. Hepsi böyledir.
O halde kendini zorlayarak iyi işleri adet edinende, güzel ahlâk meydana gelir. Şeriatın iyi işleri emretmesinin hikmeti de budur. Zira işleri yapmaktan gaye kalbi çirkin şekilden güzel şekle çevirmektir, însanın tekellüf ile adet edindiği herşey, onun tabiatı ve huyu olur.
Nitekim başlangıçta okuldan kaçan ve zorla okula gönderilen çocuk, zamanla bu tabiatı ve huyu alır. Bu tabiat üzere büyüyünce, yalnız ilim öğrenmek, Kur'an okumaktan ve tekmil edeblerden zevk alır, bunlarsız edemez. Hatta güvercin uçurmayı, satranç ve kumar oynamayı adet edinen kimse, bunlar ona o derece huy olur ki, bütün malını onların uğrunda feda eder de onları bırakmaz.
Belki insanın tabiatına aykırı olan şeyi de adet edinmekle, tabiat (huy) olur. Hatta bazı kimseler, hırsızlığı ile övünür ve bu yüzden dayak yemeye ve elinin kesilmesine sabreder. Muhannesler de kötü işleriyle birbirlerine övünürler. Hatta hacamatçılara,

çöpçülere bakarsın, kendi işlerinde alimler ve krallar gibi - birbirlerine övünürler. Bütün bunlar adet edinmek semeresidir. Hatta kil yemeyi adet edinen kimse, öyle bir dereceye varır ki, hasta olmaya ve ölmeye sabreder, kil yememeye sabır edemez.
O halde tabiata uygun olmayan şeyler, adet edinmekle tabiat oluyorsa, tabiata uygun olup insanın kalbine yemek ve içmek mesabesinde olan şeyler, adet edinilmekle tabiat olmaları daha kolaydır. Ce-nab-ı Hakkı tanımak, ona itaat ve ibadet etmek, gazab ve şehveti yenmek; insan kalbinin gereğidir. Zira o insan kalbi, melekler cevhe-rindendir. Onun gıdası Allanın marifeti, taat ve ibadetidir. Böyle olmayan insanların kalbleri hastadır. Öyle ki, onun gıdası hoşuna gitmiyor. T'.pkı bazı hastaların (yararlı) yemeğine düşman kesilmesi ve kendi zararlı olan şeylere meyledip onu yemeğe düşkün olması gibi.
O halde Cenâb-ı Hakkı bilmekten ve ona itaat etmekten başka şeye rağbet edenin gönlü hastadır. Nitekim Allah Teâlâ: «Kalblerin-de hastalık vardır.» buyuruyor.
1. Asıl: NEFSİN RİYAZETİ ve KÖTÜLÜKTEN TEMİZLENMESİ
.341
Ve yine: «Ancak Allah'a selim kalb ile gelenler kurtulur.» (Şuara sûresi, âyet: 89) buyurduğu. Hasta vücut bu dünyada helak olmak tehlikesinde olduğu gibi, hasta kalb de öbür cihanda helak olmak teh-likesindedir ve yine hasta olan kimsenin ancak kendi nefsi arzularına muhalefet edip acı ilâçları kullandığı ve doktorun emrini dinlediği zaman sıhhat bulması ümit edildiği gibi, hasta kalb de, şeriat erbabı-. nın emriyle nefsi isteklerine muhalefet edip onu kahretmekten başka hiçbir çare ve ilâç ile iyileşmez. Çünkü insanların kalbinin doktoru, şeriat erbablarıdır. Hulasa beden doktoru ile kalb doktorunun yolu birdir. Sıcaklık soğuklukla, soğukluk da sıcaklıkla tedavi edilir. Bunun gibi, tekebbür sıfatı bir kimseye galib olursa o tevazu ile şifa bulur. Ve eğer tevazu ve zelillik; hasislik ve denilik haddine ulaşacak kadar galib olursa, ona biraz tekebbür, üstünlük taslama şifa verir.
Demek ki güzel ahlâkın üç sebebi olduğu bilinmelidir. Birincisi, Fitratın (yaratılışın) aslıdır. Bu Allahın katıksız ihsanı ile olur, çünkü Allah bir kulunu güzel ahlâk üzere yaratır. Meselâ cömert, mütevazi ve haya ehli olarak yaratır. Böyle kimseler çoktur.
İkincisi, tekellüfle, (kendini zorlamakla) ve güzel hareketlerle uğraşmakla, o güzel hareketler ona adet ve tabiat olur. Üçüncüsü, güzel ahlâka sahip olan kimselere arkadaşlık etmek, beraber kalmak ile ister istemez o sıfatlar onun tabiatına yerleşir. Gerçi kendisi bunun farkında olmaz. Bu üç saadete sahip olan, yani hem fıtratında güzel ahlâk üzere yaratılmış, hem iyi ve salih insanlarla arkadaş olmuş, hem de hayırlı işleri ve beğenilen ahlâkı kendine adet edinmiş olan kemal derecesinde olur. Bu üç halden mahrum olan, şöyle ki, fıtratının aslında noksan olan, Fısk ve fesad ehliyle arkadaşlık yapan ve şer işler ve kötülükleri adet edinen şakiliğin en son derecesinde olur. Bu iki derece arasında çok derece vardır. Bazısına erişilir, bazısına erişilmez. Herkesin

saadet veya şakiliği ulaştığı derece ölçüsünde olur. «Zerre kadar hayır işleyen onu görür ve zerre kadar şer işleyen onu görür.» (Zilzal sûresi, âyet: 7).

İŞLERİN ÂLETİ AZALARDIR

Bil ki, ameller, azalarla yapılır. Fakat amelden maksad kalbin halini değiştirmektir. Zira gönül o aleme sefer yapacaktır. O halde Cemal ve Kemal ile Sefere çıkmalıdır ki, Allahın huzuruna lâyık olabilsin. Ve yine ayna gibi parlak ve passız olmalıdır ki, Melekût Sureti onda görünebilsin ve vasfını duyduğu cennetin önemsiz kalacağı yüce Cemali seyredebilsin. Gerçi bedenin de o alemden nasibi vardır. Fakat o alemde esas pay sahibi kalbtir. Beden ona tabidir.

Şunu da bil ki, kalb ayrı bir şey, beden ayrı bir şeydir. Kalb, mele-kut aleminden, beden ise fizik âlemindendir. Bu hususu kitabın unvanında (başında) etraflı olarak izah ettik. Ama beden kalbten ayrı ise de,

kalb ile ilgisi vardır. Şöyle ki, bedenle yapılan her güzel amelden kalbe- bir nur hasıl olur. Bedende yapılan her kötü muameleden de kalbte bir zulmet meydana gelir. Bu itibarla hayır işten doğan nur saadet tohumu, kötü amelden mütevellit olan zulmet, şakilik tohumudur. Bu alaka dolayısıyla insan bu aleme getirildi ki bedeni alet ve vasıta edinip nefsinde kemal sıfatları elde etsin.

Mesela yazı yazmak, kalb sıfatlarından bir sanattır. Fakat onu vücûda getirmek parmakları oynatmakla olur. Güzel yazı yazmak isteyen kimse, kalbi güzel yazıyı kavraymcaya kadar kendini zorlayarak ve çalışarak güzel yazmaya devam etmelidir. Kalbi, güzel yazıyı kavrayınca, parmaklar, o yazının şeklini kalbten alıp yazmağa başlar. Bunun gibi insan kalbi, güzel işten güzel ahlak alır. Güzel ahlak kalbe yerleşip kalbin sıfatı olunca, hareketleri de o güzel ahlakın sıfatına göre olur.

Demek ki, bütün saadetlerin ve salih amellerin başlangıcı uğraşarak iyi işler yapmaktır. Bunun sonu da kalbdeki sıfatları iyileştirmektir. Bundan sonra kalbin nuru dışarı vurur ve hayırlı işler istekle yapılır. Bunun sırrı, kalb ile beden arasına konmuş ilişkidir ki, kalb bedene, beden de kalbe tesir eder. Bunun içindir ki, gafletle meydana gelen hareket, kalbe göre zayi olmuştur. Kalbe sıfat kazandırmaz. Zira kalb ondan habersizdir.

İŞLERDE ÖLÇÜLÜ OLMAK

Bil ki, hastanın hastalığı soğuktan olursa, sıcak şeyleri bulup yemesi de bir hastalık yapabilir. Belki tedavinin ölçüsü vardır. O ölçüyü bilip gözetmek gerekir. Çünkü asıl maksat ne sıcağa, ne de soğuğa mail olmayan mu'tedil mizaçtır, îtidal haddine ulaşınca tedaviyi bırakıp mizacı itidalde tutmaya gayret etmeli, daima mu'tedil gıdalar yemelidir. Bunun gibi, mezmum (kötü) olan her - ahlâk ile kaib hastalanır. Sıhhati itidal haddi ile olur.

Demek ki, kalbin bir itidal haddi vardır. Meselâ, bahil olan kimseye, kolaylıkla malına verebilecek duruma gelinceye kadar malını vermesi emredilir. Ancak israf haddine ulaşacak kadar olmamalıdır. Çünkü israf da mezmum (kötü) dür. Beden tedavisinin

ölçüsü, tıb ilmi olduğu gibi, bunun da ölçüsü Şeriattır. O halde bunun itidal haddi; Şeriatın, vermesini emrettiği şeyleri vermek kendisine kolay gelmeli, onu verememek düşüncesini taşımamalıdır; Şeriatın vermemeyi emrettiği her şeyi korumalı, kalbinde onu vermek fikri olmamalıdır. İtidal haddi üzere bulunmak için böyle olmak gerekir. Eğer kalbinde vermemek, yahut vermek fikri olup vermemek, veya vermeye kendini zorlayarak (tekellüf ile) yapıyorsa, o kimse henüz hastadır.
Fakat bu da takdire şayan bir mertebedir. Çünkü hiç olmazsa tekellüf ve zahmetle tedavi olur. Zira tekellüf tabiat olmasına vesile olur.
343
Bunun için Peygamber (s.a.v.) buyurur ki: «Allahın emrine gönül hoşluğu ve şakir kalble uyun. Eğer böyle yapamazsanız, bari zor ve tekel-lüfle uyun ki, zoraki uymaya sabretmekte de çok hayır vardır.» Şunu da bil ki, malını tekellüf ile veren cömert sayılmaz. Belki, bu iş kendisine kolay ve basit gelen kimse cömerttir. Yine malı tekellüf ve zahmetle koruyan bahil değildir. Belki malı saklamak,, tutkunluk yapmak ta-. biî olandır. O halde bütün güzel ahlâklar tabiat (huy) olup aksi ancak tekellüfle mümkün olmalıdır. Hatta kâmil ahlâk, iradesinin yularını şeriatın eline verip kolaylıkla uyabilmek ve kalbinin muhakemesinde zerre kadar itiraz ve muhalefet eseri bulunmamaktır. Nitekim Allah Te-âlâ buyurur: «Rabbinin hakkı için onlar, aralarında ihtilafa düştükleri şeyde seni hakem yapmadıkça, sonra verdiğin hükümden nefislerinde memnuniyetsizlik bulmaz hale gelmedikçe (hakkıyla) iman etmiş olmazlar.»
Ahlakın kemali, itaatin kemali olmasının sırrı vardır. Gerçi bu kitap onun tafsilâtını kaldırmaz. Fakat ona biraz işaret edelim. O halde bil ki, insanın ebedi saadeti, meleklerin kudsî sıfatında ve insanların mücerred ahlâkında bulunmakladır. Zira insan meleklerin cevherinden yaratılmıştır. Meleklerin tabiatına uygun olmayan her sıfat ona yabancıdır. İnsanm, bu sıfatı kendine arkadaş edinip onunla beraber ahiret yoluna gitmesi onu melekler zümresine katılmaktan uzaklaştırır. O halde ahirete meleklerin sıfatıyle gitmesi ve kötü sıfatları arkadaş edinmemesi gerekir. Malı saklamaya düşkün olan, mal ile meşguldür. Malı dağıtmaya hevesli olan da, vermek yolunda ilerler ve cömertliğe düşkün olur. Haris (düşkün) olan insanlarla meşgul ve ilişki bağlarıyle bağlıdır. Tevazuya düşkün olan da bir nevi haristir. Melekler ise ne mal ile meşgul, ne de insanlarla; çünkü onlar Cenab-ı Hakkın aşk ve muhabbetinden başka hiçbir şeye, iltifat etmezler.
O halde insan kalbinin ilişkisi dünya malından, hatta bütün ma-sivadan (Allahtan başka şeylerden) kesilmeli, bütün bağlardan temizlenmelidir, tnsanın uzak olması mümkün olmayan sıfatlarda da orta olmalıdır. Böylece bir cihetten ondan boş değil ise de, diğer yönden boş olmuşa benzer. Tıpkı su gibi. Haddizatında su, sıcaklıktan ve soğukluktan ayrılamaz. Ama ılık ve mutedil olsa, sıcaklıktan ve soğukluktan ayrılmışa benzer. Demek ki, her sıfatta itidal üzere olmakla emredilmesinin hikmeti budur. Şu halde önce kalbe dikkat etmek gerekir. Kalb, her şeyden kesilip Cenab-ı Hakka

yönelmelidir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: «Allah de sonra onları bırak» Belki: «La ilahe illallah» kelimesinin hakikati de budur. însanm bütün ilişkilerden uzak durması mümkün olmadığı için Allah Teâlâ buyurur: «Sizden onu (cehennemi) görmeyen yoktur,»
O halde, bütün insanların riyazetten maksadları, Hakkın tevhidine ulaşmak olduğu anlaşıldı. Şöyle ki, yalnız Allah'a bakar, yalnız ondan taleb eder, yalnız ona itaat eder, ve onun kalbinde başka bir şeyin arzusu kalmaz. Bir kimsenin hali böyle olunca, ona güzel ahlâk

';SS||
RİYAZET YOLU
Bil ki, riyazet hayli zor ve çetin bir iştir. Zira riyazet, kişinin, kendi ihtiyariyle mihnet köşesinde kalması ve kendi eliyle aziz canını almasıdır. Fakat eğer tabib mütehassıs olur ve güzel tedavi yolunu bilirse, gayet kolay olur. Tabibin güzel tedavi şekli şöyledir: Birinci safhada, müridi hakikate davet etmez. Çünkü işin başlangıcında ona takat getiremez. Zira çocuğa «okula git, oku ki, hakim ve reis olasın» deseler, bu söz onun kalbinde tesir etmez. Zira o reislik nedir, bilmez. Belki çocuğa «okula git, akşam sana topaç, veririm, oynarsın» deseler, çocuk top, topaç hevesiyle bu sözü cam gönülden kabul edip okula koşar. Çocuk biraz büyüyünce, oyunu bırakması için, güzel, süslü elbiseler vaad edilir. Biraz daha büyüyünce, ona reislik makam sahibi olmak va'dedilir. «Güzel, süslü elbiseler kadınlara yakışır yiğitlere yakışmaz. Yiğitlere- devlet (makam) ve saadet, peşinde koşmak yaraşır» denir. Biraz daha büyüyünce, Ona: «Bu dünyanın devleti, bu âlemin reisliği, ebedî değildir; ölümle yok olur» denir.
Sonra tedricen onu ebedi padişahlığa davet edersin. Bu uslüp üzere işin başlangıcında tam ihlas kudreti olmayan müride, insanların kendisine hüsnü zanda bulunmalarına çalışmasına izin vermeli, onu bu yönden tamamlandırmaiıdır. Eşya toplama hırsını izale etmelidir. Bunlardan kurtulunca, onda biraz kibir ve vakar sıfatı hasıl olur. O sıfatı da, çarşıda, pazarda dilencilik yaptırmakla izale etmelidir. Bu hali kabul edince, bu hal, Onu dilencilikten menedip ona kötü ve aşağı hizmetler vermelidir. Hela hizmeti ve benzeri hizmetler gibi. Bu üslup üzere müridte meydana gelen her kötü sıfata göre ona tedrici ilâç vermelidir. Bütün ilaçlan birden teklif etmemelidir. Çünkü ona güç getiremez. Fakat riya için bütün meşakkatlere tahammül eder. Bu itibarla kötü sıfatlar yılan gibidir, riya ise ejderha gibidir, bütün kötü sıfatlara galib olur, onların izalesine sebeb olur. Tıpkı ejderhanın diğer eziyet verenlere galib olması gibi. Demek ki, sıddîklardan zail olan en son kötü sıfat riyadır. Allah daha iyisini bilir.
NEFSİN AYIBLARINI ÖĞRENİP HASTALIĞINI TEŞHİS ETMEK
Bil ki, vücûdun, elin, ayağın ve gözün sağlığı gibi şeyler ne için yaratıldı iseler, ona tamamıyle muktedir olmaları, yani gözün güzel görmesi, ayağın güzel yürmesi ve elin güzel tutmasıyle mümkün olması gibi, kalbin sağlığı da, özelliği ne ise, ve niçin yaratıldıysa, ona kolay gelmesi ve fıtratın, aslında tabiat olan

şeyi layıkıyla sevmesiyle mümkündür. Bu da iki şeyde belli olur: Biri irade, diğeri de kudrettir.

İradede belli olan: Hiçbir şeyi, Allah'tan çok sevmemektir. Zira yemek bedenin gıdası olduğu gibi marifet de kalbin gıdasıdır. Yemek arzusu olmayan, yahut zayıf olan beden muhakkak hastadır. Bunun için Hak Teâlâ buyurur: «De ki, eğer babalarınızı, çocuklarınızı, mallarınızı, ticaretlerinizi, kabilenizi, akrabanızı ve malik olduğunuz herşeyl Allah'tan, Resulünden ve onun yolunda gaza etmekten daha çok severseniz, »Allah'ın (azab) emri gelinceye kadar sabır edin.»
Kudretle belli olan: Allah'ın emrine itaat etmek kalbe kolay gelir. Ona tekellüf ve zahmetle emre itaat ettirmeye gerek olmaz. Belki Allah'ın emrini dinlemek kalbin lezzeti ve rahatı olur. Nitekim Peygamber (s.a.v.): «Gözümün nuru kalbimin neş'esi namazdır» buyurur.
O halde, kalbinde bu iki mana, yani, irade ve kudretin Hakk'a bağlılığının bulunmaması, hasta olduğuna doğru bir işarettir. O halde tedavisiyle uğraşmalıdır. Bazen kişi kendinde iyilik halini zanneder; halbuki, iyilik alametinden uzaktır. Bu halden çok kaçınmak gerekir. Zira kişi kendi aybını bilemez. Aybmı bilmesi dört yolla olur:
1 — Hakikat ve tarikat ehli pişkin bir pirin yanına gidip gelmekle olur. O bilgin pir ahvalinin aynasına bakıp ayıblarını ve kötü ahlâkını ona gösterir. Bu zamanda böyle pirler az bulunur.
2 — Bir şefkatli dostunu yoldaş ve sırdaş edinir. Bu dostu, mizacına uyarak aybını örtmez ve kıskanarak da aybını abartmaz. Gerçi böyle arkadaş da az bulunur. Davud-i Taiy'e: «Niçin insanlarla arkadaşlık etmezsin?» dediler. «Benim aybımı benden saklayan insanların arkadaşlığım ne yapacağım», dedi.
3 — Düşmanlarının sözüne kulak verip onları ta'n ve kötülemesini dinlemelidir. Zira düşman yalnız ayıb görür. Gerçi düşman, düşmanlığı sebebiyle ta'n ve ayıblamada aşırı gider, fakat sözünde
doğruluk payı vardır.
4 — İnsanların haline bakıp onlarda gördüğü ayıblardan kaçınmalı ve aybm kendisinde mevcut olduğunu düşünmelidir.
İsa (a.s.) ya: «Edebi kimden öğrendin?» dediler. «Hiç kimseden öğrenmedim, fakat başkasında gördüğüm çirkin ve yakışıksız şeylerden kaçınırdım» buyurdu.
Bil ki, ahmaklığı fazla olan kimsenin kendine hüsnü zannı da fazla olur. Aklı ve zekası fazla olanın kendine su-i zannı fazla olur. Mü'minlerin emiri Hz. Ömer (r.a.) Hz. Huzeyfe'ye (r.a.): «Resûlüllah münafıkların alâmetinden sana anlatmıştır. Bende münafıklık alametlerinden ne görürsün?» diye sordu.
Demek ki, herkes kendi aybını öğrenmek istemelidir. Zira hastalık bilinmeden, tedavi imkânı olmaz. Bütün ilâçlar nefsi arzulara muhalefet etmekle olur. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: «Kim ki Allah'ın makamından korkup nefsini havadan menederse, şüphesiz

onun ebedi yeri cennettir.» Peygamberimiz gazadan gelince ashabına: «Küçük cihaddan döndük, büyük cihada başlayalım» buyurdu. Ashabı: ccBü-

mt
346
KİMYA-YI SAADET
yük cihad hangisidir ya Resûlallah?» dediklerinde: «Büyük cihad, nefis cihadıdır» buyurdu.
Yine buyurdu ki: «Azabın acısını nefsinizden uzaklaştırın. Nefsinizi hevaya yeltendirip günaha düşürmeyin. Çünkü yarın size hasım olup lanet edecektir. Hatta bütün azalarınız birbirine husumet edip lanet edeceklerdir.» Hasan-ı Basrî der ki: «Hiçbir serkeş at, nefis gibi sıkı dizgine lâyık değildir.»
Sırr-i Sekatî der ki: «Kırk yıldır, nefsim balla cevizi birbirine karıştırıp yemek ister, hâlâ arzusunu vermedim.» İbrahim-i Havas (r. h.a.) der ki: «Lübnan dağında çok nar gördüm. Birini koparıp yemek istedim. Baktım ki, ekşimiş, vazgeçtim, yoluma devam ettim. Birden bir kimse gördüm ki, düşmüş yatıyordu ve onun başına çok anlar üşüşmüş, kimi iğnesiyle, kimisi de dişiyle onu sokuyorlardı. Selâm verdim.» Aleykümü's-Selâm, ya İbrahim dedi. «İbrahim olduğumu ner-den bildin?» dedim. «Allah'la olan kimseden hiçbir şey gizli kalmaz» dedi. «Öyle anlaşılıyor ki, Allah ile bir ilişkin vardır. Öyleyse niçin Hakkın dergâhından bu eziyet verenlerden kurtulmayı istemiyorsun?» dedim. «Ya İbrahim senin de Allah ile ilişiğin vardır, öyleyse niçin Hakkın dergâhından nar arzusundan kurtulmayı istemiyorsun? Oysa nefis, azabı, o dünyada (ahirette), arı azabı ise bu dünyada olur» dedi.
Gerçi nar mubahtır ama, takva ehli helâl ve haram arzusunu bir görürler. Çünkü nefse mubah kapısını kapamayıp zaruret miktarından fazla verirsek, cür'et bulur, haram şeyleri de istemeye başlar, derler. Bu sebebten mubah olan şeylerde de nefsi, arzusundan men-ederler ki, mutlak olarak arzudan kurtulsunlar. Nitekim mü'minlerin emiri Hz. Ömer (r.a.): «Bir harama düşmek korkusundan dolayı yetmiş çeşit helâlden vazgeçtim» demiştir. Diğer bir sebeb de, nimetlere düşkün ve dünyanın mubah olan şeylerini seven nefis, dünyaya gönül bağlar. Dünya onun cenneti olur. Ölüm ona çok zor gelir, ondan (dünyadan) şaşkınlık ve gaflet doğar. Öyle ki, zikir ve münacatın lezzetini; teşbih ve dualaın tadını bulamaz. Mubah arzulan menettiği zaman, kırılır, rencide olur, gönül yaralanır, üzülür, dünyadan nefret eder ve ahiret nimetlerinin hevesine/ düşer. Üzüntü ve kırık halinde bir teşbih getirmek, nimetler içinde yüz misli teşbih getirmenin yapamayacağı tesiri yapar.
Nefis, doğan kuşu gibidir. Onu eğitip yetiştirmek istedikleri zaman gözünü kapayıp ıssız bir yere koyarlar, ki tabiatında olan vahşet (yabancılık) zail olsun. Ondan sonra sahibine alışıp itaat etmesi için ona azar et verirler.
Nefsin durumu da böyledir. Onu bütün adet ve huy edindiği şeylerden kesmedikçe, kulak, göz ve dilin yollarını kapamadıkça ve açlık, uzlet ve uykusuzlukla ona riyazet çektirmedikçe Cenab-ı Hakk'a ün-siyet ve yakınlık peyda etmez. Bu husus başlangıçta

nefse çok zor gelir. Tıpkı ana sütünden kesilen çocuk gibi, önce zor gelir, fakat kesildikten sonra hiç istemez, hatta zorlasalar da yine içmez.
1. Asıl: NEFSİN RİYAZETİ ve KÖTÜLÜKTEN TEMİZLENMESİ
347
Bil ki, herkesin riyazeti, sevdiği şeyi bırakmakla, çok arzu ettiği şeyin aksini yapmakla olur. O halde makam ve debdebeyi seven onları bırakmalı, mal ile sevinen malını harcamalıdır. Böylece Allah'tan başka bir tesellisi olan, onu zorla kendinden uzaklaştırıp hiç kendisinden ayrılmayacak şeye çalışmalıdır. Vedalasacağı zarurî olan şeye erkenden vedalaşma, nefsin ebedi beraber kalacağı Hakk'ın dergahıdır. Nitekim Hak Teâlâ vahiy gönderip buyurdu ki: «Ya Davudî Sana lâzım olan benim. Benimle kain Peygamber buyurdu: «Cebrail (a. s.) Kalbime şunu söyledi: «Dünyadan kimi istersen sev, muhakkak ondan ayrılacaksın.»
GÜZEL AHLÂKIN ALÂMETLERİ
.Bil ki, güzel ahlâkın alâmetlerini, Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerimde tnü'minlerin vasfında beyan buyurmuştur: «Namazlarını huşu ile kılan, lüzumsuz şeylerden uzak duran Mü'minler elbette kurtuldular.» Yine: «Tevbe, ibadet ve hamdedenler» buyurur ve yine «Allah'ın iyi kulları, yeryüzünde yumuşak ve yavaş yürürler.» Münafıkların alâmetleri bahsinde anlatılan herşey, kötü ahlâk alâmetleridir. Nitekim Peygamberimiz buyurur: «Mü'minlerin himmeti namaz, oruç, hac ve ibadetidir. Münafıkların himmeti hayvan gibi yemek ve içmektir.» Hatem-i Asam der ki: «Mü'min fikir ve ibretle meşgul olur; münafık ise, hırs, haram şeyler, mal toplamak ve uzun yaşamak emeliyle meşgul olur. Mü'min, Allah'tan başka herkes-den emindir. Münafık ise, Allah'tan başka herkesten korkar. Mü'min, malını, servetini iman din yoluna feda eder; münafık dinini, imanım mal yoluna feda eder. Mü'min taat ve ibadet edip ağlar; münafık kötülük ve günah işleyip güler. Mü'min ıssız ve yalnızlığı sever, münafık izdiham ve kalabalığı sever. Mü'min eker ve biçemem diye korkar, münafık ekmez ve biçerim diye ümit. bağlar.»
Büyük zatlar buyurmuşlardır ki: «Güzel ahlâk sahibi; hal ehli, eteği jkısa, ıslahçı, doğru sözlü, az konuşan, çok taat eden, lüzumsuz işi ve hatası az olan, işi güzel, şefkatli, vakarlı, dayanıklı, sabırlı, kanaatkar şükür edici, güzel tabiatlı ,ince kalbli, eli kısa, tamaı az olup kimseye sövmeyen, gıybet etmeyen, kötü konuşmayan, nemmamlık etmeyen, aceleci, kindar, kıskanç olmayan, işi güzel, güler yüzlü, şirin sözlü; sevgisi, kızgınlığı öfkesi ve rızası Allah için olan kimsedir.»
Güzel ahlâk en çok sabırlı ve cefakeş insanlarda olur. Nitekim Peygambere çok eziyet ettiler, üzdüler, mübarek dişlerim kırdılar. Yine de: «Ya Rabbiî Onlara rahmet ve hidayet nasib eyle. Onlar cahildir hakikati bilmezler» buyurdu, tbrahim-i Edhem (r.h.a.) bir çölde giderken, bir askere rastgeldi. Asker ona: «Köle misin» dedi. «Evet, köleyim» dedi. «Şehir hangi taraftadır?» dedi. İbrahim mezarlığı gösterdi. Asker: «Ben mamure şehri arıyorum» dedi. İbrahim: «Mamureyi arıyorsan burdadır» dedi ve

yine mezarlığı gösterdi. Asker tbrahi-rcün başına sert bir sopa vurup kanattı ve yanma alıp şehre getirdi.

İbrahim'in müridleri onu bu halde görünce .askere, «ahmak! bu îbra-him Edhem'dir» dediler. Asker hemen kendini attan aşağıya attı ve İbrahim'in ayağına düştü ve: «Siz köleyim demiştiniz» dedi. Sonra İbrahim: «Asker kafamı kırınca ona dua ettim» dedi. Hikmeti nedir dediler. «Zira bildim ki, bana ondan sevab hasıl olacaktır. Onun için benim sevab gördüğüm kimsenin benim yüzümden ceza görmesini uygun görmedim», dedi.

Bir kimse Ebû Osman Hayri'nin sabır ve tahammülünü denemek için onu ziyafete çağırdı. Ebû Osman, onun kapısının önüne gelince, içeri girmesine izin vermedi hiç yemek kalmadı, dedi. Ebû Osman geri döndü. Biraz gittikten sonra ev sahibi arkasından yetişip tekrar davet etti. Ebû Osman yine icabet etti. Yine kapının önüne gelince, eskisi gibi, «birşey kalmadı» dedi. Bir kaç defa böyle tekrarlandı. Her defasında çağırınca gelir ve «bir şey kalmadı» deyince de dönerdi. Sonunda ev sahibi: «Ey Eba Osman! İyi, sabırlı, zahid ve sakin kalbü imişsin» dedi. Ebû Osman: «Ey genç! Bende gördüğün bu hal, bir köpekte bile vardır. Ne zaman köpeği çağırsalar gelir ve kovsalar gider onun için bunun ne kıymeti var», dedi.

Bir gün de Ebû Osman'ın üzerine bir damdan bir leğen kül döktüler. Elbisesini temizleyip şükür etti. Ona: «Bu şükür edilecek şey mi?» dediler. Dedi ki, ateşe müstahak olup da kül ile idare edilen kimse şükretmeye müstahak değil mi?

Ali bin Mûsa'r-Rıza'nın rengi siyah idi. Nişabur şehrindeki Sarayının önünde bir hamam vardı. Ne zaman hamama gitse, hamamı boşaltırlardı. Bir gün yine hamamı boşalttılar ve hamama girdi. Hamamcı farkına varmadan bir köylü hamama girdi. Hamamda Ali bin Musa'yı yalnız görünce, hamamın hindli hizmetçilerinden zanneder ve: «Hindli! kalk, su getir» der, Ali bin Musa da kalkar su getirir. Kil getir der getirir. Böylece köylü ne emir ettiyse Ali bin Musa yapar. Hamamcı içeri girdi, köylünün Ali bin Musa ile konuştuğunu görünce korkusundan dışarı kaçtı. Ali bin Musa hamamdan çıkmca: «Hamamcı bu vak'anın korkusundan kaçtı» dediler. O da şu cevabı verdi: «Ona söyleyin, kaçmasın. Suç, tohumunu siyah cariyeye ekendir», dedi.

Abdullah-ı Derzi büyük velilerden idi. Bir putperest ona daima iş verirdi ve işini yapınca kalp akça verirdi. Abdullah da akçasını alırdı. Bir defa Abdullah hazır bulunmadı. Çırak o putperestin kalp akçasını almadı. Abdullah geri geldiği zaman çırak ona kalp akçayı almadığını söyleyince, «niçin almadın? Bir yıldan beri bana bunu yapıyor, ben yüzüne vurmuyorum ve akçasını alıyorum ki, başka bir müslümanı o kalp akça ile aldatmasın», dedi.

Uveys-i Karanı giderken çocuklar onu taşa tuttular. Uveys: «Çocuklar, küçük taşlar atın ki, ayağımı yaralayıp ayakta namaz kumama mani olmasın» derdi. Birisi Ahnef bin Kays'e sövüp arkasından gitti. Ahnef kabilesi yanına gelince, durup: «Ey filan! Eğer daha sövecek bir şey kalmışsa burada söv. Çünkü benim

akrabalarım duyarlarsa seni incitirler.» dedi. Bir yaşlı kadın Malik bin Dinara: «Ey rî-

yakar» dedi. Malik: «Ey hatun! Sen nerden adımı hatırladın? Basra-lüar onu unutmuşlardı.» dedi.

En güzel ahlâkın alâmetleri, bu insanlar hakkında anlattığımız şeylerdir. En güzel ahlâk, riyazetle kendini beşeriyet sıfatından temizleyip Allah'tan başka hiçbir şeye bakmayan, herşeyi Allah'tan gören kimselerin sıfatıdır. Bu veya buna benzer bir hali kendinde bulmayan kimse kendinde güzel ahlâk tasavvur edip mağrur olmasın.

ÇOCUKLARIN TERBİYE YOLU

Ç

Bil ki, çocuklar ana-babanm elinde emanettir. Çocuğun kalbi, mum gibi her şekilden uzak, fakat her şekle koyulabilen kıymetli bir cevherdir. Temiz bir toprak gibidir ki, her ne ekersen, biterrEğer hayır tohumunu ekersen, hem din, hem dünya saadetine kavuşur ve ana-sı-babası ve üstadı da onun sevabına ortak olurlar. Eğer böyle olmazsa, çocuk bedbaht olur, annesi ve babası suçunda ortak olurlar.

Zira Hak Teâlâ buyurur ki: «Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu ateşten koruyun» çocuğu cehennem ateşinden korumak, dünya ateşinden korumaktan daha mühimdir. Onu cehennem ateşinden korumak, terbiye etmek, güzel ahlâkları öğretmek ve kötü arkadaşlardan korumakla olur. Çünkü bütün fesadın başı kötü arkadaştır. Yine onu zevk, nimet ve güzel elbiselere alıştırmamalıdır. Zira alıştıktan sonra onlara sabredemez, bütün ömrünü zevk, safa ve güzel elbiseler için zayi eder. Hatta ilk önce çocuğu emzirerek salih, güzel ahlâklı ve haram yemeyen bir dadı bulmalıdır; zira dadının kötü ahlâkı çocuğa da sirayet eder. Haramdan meydana gelen süt pistir. Çocuğun eti, derisi haramdan meydana gelince huyu, tabiatı da harama yatkın olur. Bulûğa erdikten sonra etkisi meydana çıkar. Çocuğun dili açılınca, ilk . sözü Allah olmalıdır. Onun için ona ilkin Allah demeyi telkin etmelidir. Çocuk bazı şeylerden utanırsa bu, akıl nurunun ışığının ona düştüğüne müjde olur ve çirkin şeylerin kötülüğünden korkup havayı siper yapmağa başlar.

Çocukta ilk meydana gelen şey yeme arzusudur. Û halde ona yemek yemenin edeblerini öğretmelidir. Meselâ sağ eliyle yemesini, başlangıçta «Bismillah» demesini, acele etmemesini, lokmaları iyi çiğnemesini, başkasının lokmasına bakmamasını, bir lokmayı yutmadan diğerine el uzatmamasını elini ve elbisesini kirletmemesini, öğretmelidir. Arasıra yalnız ekmek verip hep güzel yemeklere alıştırmamalıdır. Çocuğun yanında çok yemeyi ayıblamalıdır. Çok yiyen çocukları ayıblayıp az yiyenleri övmelidir, böylece iyilik damarının harekete geçmesini ve terbiyeli olmasını sağlamalıdır.

Yanında beyaz elbiseleri övüp ipek ve renkli elbiseleri kötülemeli, bunları giymek kadınların işi olduğunu, kendini süslemek kadın huylu erkeklerin işi olduğunu, yiğitlere yakışmadığını söylemelidir. Çocuğu, ipek elbise giyip zevk ve

nimet içinde olan çocuklarla arkadaşlık yapmaktan korumalıdır. Onlarla arkadaşlık yapması, onu mahve-

der. Zira o da onları arzu eder... Kötü yoldaştan da korumalıdır. Korunmayan küstah, hayasız, inat, yalancı, korkusuz ve bozuk olur. Uzun zaman o kötü ahlâklar ondan gitmez. Okula verince, Kur'anı Kerim öğretmeli, kıraat ilminden sonra salihlerin siyerini (hal hareketlerini), Sahabe-i kiramın hayatiyle meşgul etmelidir. Onu şiirle uğraşmaktan menetmelidir. Çünkü şiirde aşk bahsi ve güzellerin sıfatı vardır. Tabiatı böyle şiirlerle meşgul olmaktan incelik kazanır, diyen üstadtan da korumalıdır, çocuğun kalbine fesad tohumunu eker. Bir güzel iş yaptığı zaman onu medhedip ona bir şey vermekle sevin-dirmelidir. Başkaları yanında onu takdir edip. övmelidir. Bir hata işlediği zaman bazen görmezlikten gelmelidir ki, azarlanmağa alışmasın. Bilhassa işlediği hatayı örtmek istiyorsa, mutlaka görmemezlik-ten gelmelidir. Zira bir şey derse, belki tepki gösterip açıktan da yapar.

Eğer dönüp o hatayı tekrar yaparsa bir defa da utandırmak ve: «Sakın bu işi yaptığını kimse duymasın; eğer duyulursa adın kötüye çıkar, halk içinde rezil rüsvay olursun, herkes seni hiçe sayar» demelidir. Çocuğun babası, yanında haysiyet ve vakarını korumalıdır. Anası, çocuğu babasıyle korkutmalıdır. Gündüz yatırmamâlıdır; zira ahmak olur. Yumuşak yataklarda yatırmamalı, bazen bir saat kadar oynamasına müsaade etmelidir ki, kalbi daralıp kör anlayışlı olmasın. Herkese tevazu göstermeye alıştırmalı, çocuklara laf atıp övünmemesini tenbih etmeli, onlardan bir şey istememesini, belki kendisinin onlara vermesini öğretmeli, dilenciliğin fakir ve acizlerin işi olduğunu söylemelidir. Kimsenin altın, para ve kumaşına tama etmemesini söylemelidir. Çünkü bu sevda ile yakışmaz işlere düşer, helak olur. İnsanların önünde ağzını açmamasını, arkasını dönmemesini, terbiyeli oturmasını öğretmeli, elini çenesine dayamamasını öğretmelidir; çünkü bu ihtiyarlığa delâlet eder. Çok konuşmaktan menetmeli, herşeye yemin etmemesini, kendisine sormadıkları bir şeye cevap vermemesini öğretmelidir. Kendisinden büyük olanlara hürmet edip önlerinde
yürümemeli, dilini kötü sözler söylemekten ve lanet etmekten korumasını öğretmelidir. Öğretmeni dövünce feryat ve figan etmemesini, kimseyi aracı yapmamasını, cefaya sabretmesini tenbih etmelidir. Ona sabretmek yiğitlerin, feryat ve bağırmak da kadınların işi olduğunu söylemelidir.

Yedi yaşma gelince güzellik ve yumuşak sözlerle namaz kılmayı ve taharet yapmayı emretmelidir. Ta ki, ,inad ve muhalefet etmesin. On yaşına gelince, eğer taharet ve namazda kusur yaparsa, terbiye edip onu dövmelidir. Hırsızlık yapmanın, haram yemenin yalan söylemenin çirkinliğini ona açıklamalıdır. Kötü işleri yapanları daima onun yanında kötülemelidir. Çocuğu baliğ oluncaya kadar bu şekilde besleyip yetiştirince, bu terbiyelerin sırrını teker teker anlatmalıdır ki, hatırında iz yapıp unutulmasın. Meselâ, yemekten

maksat kulun, Allah'a taat etmek için güç ve kuvvet bulmasıdır. Dünyadan gaye ahire-

ti kazanmaktır. Dünya kimseye baki kalmaz. Ölüm süratle gelip ansızın yetişir. Şu halde akıllı olan dünyadan ahiret azığını hazırlayıp cennete girmek ve Hakkın rızasına kavuşmak mülahazasında olan kimsedir. Sonra cennet ve cehennem evsafını ona beyan etmelidir. İnsandan meydana gelen fiillerin şeyab ve günahını anlatmalıdır. Baştan onu terbiyeli beslediler mi, bu sözler onun kalbinde taştaki resim gibi olur, sabit ve köklü olur. Eğer boş bırakıp tembellik ve gaflet ile büyütürse, bu sözler onun kalbinden, duvardan toprak döküldüğü gibi dökülür.

Sehl-i Tusterî (r.h.a.) der ki: «Üç yaşında idim. Dayım Muhâm-med bin Suvar gece namazı kılarken ona bakardım.» Ey oğul, seni yaratan Allah Teâlâ'yı anmak istemez misin? dedi. «Nasıl anayım?» dedim. Dedi ki, her akşam yatağına girip bir yandan bir yana döndüğün zaman kalbinle üç defa: «Allah benimledir. Bana bakıyor, beni görüyor», söyle.

Seni der ki, birkaç gün buna devam ettim. Ondan sonra dayım bana: «Her gece yedi defa söyle» dedi. Ben de yedi defa söylerdim. Sonra her gece onbeş et dedi. Ben de her gece onbeş defa söylemeye başladım. Bundan sonra kalbimde bunua zevkini tadmaya başladım. Bunun üzerine bir yıl geçince, bana dedi ki, sana tavsiye ettiğim şeyi hatırındat ut, sakın unutmayasın. Ölünceye kadar buna devam et. O, hem bu dünyada, hem öbür dünyada senin elinden tutar. Nice yıllar bunu kendime vird edindim. Nihayet onun lezzeti kalbimde açığa çıktı. Sonra bir gün dayım bana dedi ki, Allah'ı kendisiyle beraber gören, daima kendisine baktığını düşünen kimse hiç günah işler mi? Sakın günah işlemeyesin. Çünkü o, seni görmektedir. Beni okula verince, kalbim değişti. O toplu fikrim gitti. Dedim ki, beni bir saatten çok okulda tutmayın. Sonra bu şekilde Kur'anı tahsil ettim. Yedi yaşımda mükemmel oruç tutardım, arpa ekmeği yerdim.

Oniki yaşıma kadar böyle geçti. On üç yaşında iken kalbime müş-kil bir mesele geldi. Beni Basra'ya gönderin, bu meselenin hallini Basra alimlerinden sorayım, dedim. Basra'ya gittim, bütün alimlerden bu meselenin hallini sual ettim. Kimse cevap veremedi. Abadan şehrinde kıymetli bir zat işittim. Onun yanma gittim, o mesleyi ondan sual ettim. Müşkilimi çözdü ve soruma cevap verdi. Bir müddet o kıymetli zatın yanında bulundum. Geri Tüster tarafına geldim. Bir akçalık arpa aldım, orucumu arpa ekmeğiyle açardım. Arpa ekmeği yanında başka bir şey yemezdim. Bir yıl bir akça ile kanaat ettim. Sonra üç gün üç gece bir şey yemeden oruç tutayım dedim. Bunu yapınca beş gün beş gece yememeğe başladım. Buna da muktedir olunca, yedi gün yedi gece yapmaya başladım. Ta ki, yirmibeş gün, yirmibeş gece bir şey yemeden oruç tutabilecek mertebeye ulaştım. Yirmi yıl bu hal üze-. re sabrettim, geceleri de tamamıyle ihya ederdim.

Bu hikâyeyi anlatmamızın sebebi, bütün zor işlerin tohumunun çocuklukta atılması gerektiğini bildirmektir.
*

MÜCADELENİN BAŞLANGICINDA MÜRİD OLMAK ÎÇÎN GEREKLİ ŞARTLAR VE RİYAZET YOLUNDA SÜLÜK ETMEK NASIL OLUR?
Bil ki, Hakk'a kavuşmayan kimse, riyazet yoluna sülük etmediği için kavuşamamıştır. Riyazet yolunda gitmeyen de buna talib olmadığı için gitmemiştir. Talib olmayan da, hakikati anlayamadığı için olmamıştır. Hakikati bilmeyenin imanı tam değildir. Zira bir kaç günlük bulanık dünya hayatından sonra, duru ve ebedî bir hayat olduğunu yakinen bilen, kalbinde, ahiret azığı hazırlamak merakı meydana gelir ve ona zor gelmez. Çünkü kıymetsiz bir şeyi, kıymetli bir şeye değişmek, meselâ yarın altın kupaya kavuşmak için bugün toprak saksıyı vermek zor değildir.
O halde riyazet yoluna sülük etmemenin sebebi, imanın zafiyetidir. İmanın zafiyetinin sebebi de, din yolundan habersiz olup çok hata ve günaha düşmektir. Din yolunun rehberi zahid alimlerdir. Bu zamanda ise zahid alimleri bulmak mümkün değildir. O halde rehberi olmayan yol boştur, insanlar kendi saadetlerine ulaşmaktan mahrum kalırlar. Alimler zümresinden din yolunda kalanlar, dünya sevgisiyle bulaşmış ve dünya sevgisi onlara galib olmuştur. Alimler dünyaya talib ve istekli olunca, halkı dünyadan nasıl menedip ahirete çağırabilirler. Dünya yolu, ahiret yolunun tamamıyle zıddıdır. Zira dünya ile ahiret; doğu ile batı gibidir: Hangisine yaklaşırsan muhakkak öbüründen uzaklaşırsın.
Bu itibarla, Hakk'a ulaşmak, hakikî mabuda yaklaşmak düşüncesini taşıyan ve Allah'ın, haklarında: «Ahireti dileyen, onun için Salih ameller yapanın çalışması makbuldür» buyurduğu zümreden olan kimselerin, o çalışmaları bilmeleri farzdır. O da, öyle bir yolda yürümektir ki, bu yolda yürüyenlerin maksadına ulaşması için, başlangıçta birçok şartları yerine getirmeleri lâzım. Ondan sonra sadece iti-mad edilecek bir yardımcıya ihtiyacı vardır. Sonra sığınacak sağlam bir kaleye ihtiyacı olur.
Birinci şart: Allah ile arasındaki perdeyi kaldırmalıdır ki, Hak Teâlâ'nın Kur'anda haklarında «önlerine ve arkalarına perde koyduk.»
buyurduğu kimselerden olmasm. Perde dörttür: Mal, şöhret, taklit ve günahtır.
Mal, kalbi meşgul eden bir perdedir. Halbuki Hak yoluna ancak rahat ve boş kalble. yürümek mümkündür. O halde Salik olan (Hak yoluna giden) kimse, yalnız miktarı olan malı bırakmalıdır. Zira bunu da bırakırsa yine kalbi meşgul olur. Ama hiç bir şeyi olmayıp da, ihtiyaçları başkaları tarafından karşılanan kimse daha çabuk maksadına erişir.
Mevki ve şöhretin perdesi ise, insanlardan ayrı yaşamakla ve kimse halini bilmeyecek ıssız bir yerde bulunmakla kalkar. Zira bir yer-

de meşhur olan daima insanların teveccüh ve iltif atıyla meşgul olur, onun zevkıyle bağlı bulunur. İnsanların teveccühünden haz duyan kimse de Hak Teâlâ'ya ulaşamaz.
Taklidin perde olması da şöyledir: Bir kimsenin mezhebine itikat etmiş iken, münazara yoluyla başkasından bazı kelimeler duysa da, başka türlü bir ihtimale imkân bırakmamaktır. O halde taklid batağından kurtulmak, «Lâilahe illallah» kelimesinin manasına iman getirmek ve bu güzel kelimenin hakikatini aramak gerekir. Onun hakikati Hak Teâla'dan başka ibadet ve taat edecek mabudu olmamalıdır. Kendisine nefsi istekleri galebe çalan kimsenin mabudu, nefsi istekleridir. Gerçek hali böyle olunca, gizli işlerin mükâşefesini de mücadele yoluyla .değil, mücahede yoluyla aramalıdır.
Günahın büyük bir perde olması ise şöyledir: Günaha ısrar ve devam eden kimsenin kalbi muhakkak kararır. O halde ona Hakkın cemali nasıl görünür. Bilhassa haram gıda daha büyük manidir. Zira hiçbir şey haram gıdanın tesirini yapmaz.
Bu itibarla asıl mühim olan, haram lokmadan kaçınıp helâlden başka bir şeyi yememelidir.
Şeriatın zahiriyle amel etmeden, şeriatın ahkâmını layıkıyla icra etmeden, kendisine dinin ve şeriatın sırlarının görünmesini isteyen kimse, arapça öğrenmeden Kur'anı tefsir etmek isteyen kimseye benzer.
Bu perdeleri kaldırınca, onun hali, tam abdest alıp namaza kalkan kimsenin hali gibi olur. Şimdi yalnız uyacak bir imama ihtiyacı vardır. Buradaki imamdan kasıt kamil bir mürşittir. Mürşitsiz sülük etmek mümkün değildir. Çünkü hak yol şeytanın yolları içinde gizlidir. Zira hak yol bir, batıl yol ise bindir. O halde mürşidsiz ve delilsiz yola gitmek nasıl mümkün olur. Mürşidi ele geçirince, bütün halini ona ısmarlamalı, kendi tedbir ve tasarrufunu tamamıyle bir tarafa bırakmalıdır. Ve şöyle bilmelidir ki, üstadın hatasındaki menfaati, kendi doğrusunun içindeki menfaatten çoktur. Mürşid üstadından duyduğu şeyin sırrına vakıf olmasa da onu seve seve kabul etmeli, Hızır ve Hz. Musa'nm kıssasından hisse almalıdır. Kur'an-ı Kerimde Hz. Hızır ile Hz. Musa hakkında vaki olan kıssa, üstad ve müridin durumuna işarettir. Zira büyük zatlar, akılla sırrına erişilmeyecek bazı şeyler bi-. lirler.
Calinos zamanında bir kimsenin sağ elinin parmağında bir yara oldu. Cahil tabibler ilâcı o parmağın üzerine koydular. Fayda vermedi. Calinos ilâcı sol omuzuna koydu. Bunu acayib karşıladılar ve: «Bu ne ahmaklıktır, yara burda, ilâç orda, ne fayda verecek» dediler. Aynı anda o kimsenin parmağının yarası iyileşti, şifa buldu. Sebebi şu' idi.ki: Calinos tabiblik ilminde çok mütehassıs idi. Sinirlerin aslında bozukluk meydana geldiğini, bütün sinirlerin (beyinden) dimağdan geldiğini, sağdan (gelen sinirin sol tarafa gittiğini, soldan gelen sinirin

de sağ tarafa gittiğini bilirdi. Bu hikâyeyi anlatmaktan maksad, şudur ki, müridin kalbinde bir irade ve tasarruf asla olmamalıdır. Hoca Ebû Ali Farmedî'den duydum, dedi ki: Şeyh Ebû'1-Kasım-ı Gürganiye gördüğüm bir rüyamı anlatırken kızdı, bir ay kadar benimle konuşmadı. Ben niçin kızdığını anlayamadım. Nihayet Şeyh bana dedi ki: «Ey Eba Ali! O rüyayı bana anlatırken, rüyada benimle konuştuğunu ve bana «niçin» dediğini söyledin. Eğer senin kalbinde niçinlik eseri olmasaydı, rüyada bu kelime dile gelmezdi» dedi. Mürid bütün işlerini üstada ısmarlayınca, üstad ilkin onu hiçbir afetin uğramayacağı bir kalede muhafaza eder. O kalenin dört duvarı vardır:
Biri halvet (yalnızlık), biri sükut, biri az yemek, biri de az uyumaktır. Az yemek şeytanın yolunu kapatır. Az uyumak kalbi aydınlatır. Sükût, kalbten konuşma dağdağasını (Zahmetini, tereddüdünü) kaldırır. Halvet (yalnızlık) insanların zulmetini izale eder, göz ve kulak yollarını bağlar.
Sehl-i Tüsteri der ki, Ebdallar, uzlet, susmak, az yemek ve az uyumak ile o makama eriştiler. Ebdal, gayb aleminde tasarrufta yetkisi olan kimseye denir. Mürid meşgalelerden kurtulunca yolunda ilerlemeye başlar. Yolun başlangıcında evvela yolun geçitlerini geçer. Yolun geçitleri kalbde bulunan kötü sıfatlardır. Kötü sıfatlar, kaçınılması zarurî olan kötü fiillerin aslıdır. Mal, mevki, refah, kibir, riya ve hırs gibi. Böylece, meşgalenin karıştırma işi kalbten kesilir, kalb, rahat ve temiz kalır. Bazen bazı kimseler Allah'tan, kendi zatı hasebiyle bazı kötü sıfatlara mübtela olur. Bu halde onları tedricen kendinden atmaya çalışmalı, gayret harcamahdır. Bunu, mürşit bir üstadın tas-vib edeceği ve müridin haline uygun bulacağı bir usul ile yapmalıdır. Zira kötü sıfatları izale etmek herkesin haline göre değişir.
Toprak dikenden, çalıdan temizlenince, tohumu ekmeye başlamalıdır. Tohum, Hak Teâlâ'nın zikri ve fikridir. Kalb Hak Teâlâ'dan başka herşeyden boşalınca bir zaviyede oturup kalbi ve diliyle devamlı «Allah Allah» demelidir. Dili sustuğu zaman kalbi zikirle meşgul olacak mertebeye gelinceye kadar bunu yapmalıdır. Ondan sonra öyle bir mertebeye gelir ki, kalbi de susar, kelimelerin manasının zikri kalbine galib olur. Kelimelerin manasının zikrinden şu kast edilir ki, onda harf, söz yoktur. Arapça, Farsça değildir. Zira kalbin zikri de konuşma nevindendir. Allah zikrinin sözleri, zikrin manasının kabuk ve derişidir, kendisi değildir. O halde Allah zikrinin manası kalbe yerleş-meli, kalbi ona yöneltmekte zorluk olmayacak şekilde kalbe galib olmalıdır. Belki kalb, zor ve uğraşmakla da sevgilisinden ayrılamayan aşık gibi olmalıdır.
Şiblî (r.h.a.) bir müridine: «Ey filan, eğer bu Cumadan öbür Cumaya kadar Hak Teâlâ'nın fikrinden başka bir şey kalbine gelirse, benîm yanma gelmek sana haram olsun» dedi. Bundan sonra müridin kalbi, dünyanın diken ve vesvesesinden temizlenip irade ile ilgili bir şey kalmaz. Belki iradenin müdahelesi bu makama ulaşıncaya kadardır. Bundan sonra Cenab-ı Hakka muntazır» olur ve kendisinden sadır

2. Asıl: MİDE VE FERC İLE İLGİLİ OLAN İSTEKLER

olanı ve.gayb tarafından zahir olanı görür. Umumiyetle Allah zikrinin tohumu kalbe ekildikten sonra zayi olmaz. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: «Ahiret ziraat ini isteyene, ziraatini arttırırız.» (Şura sûresi,, âyet: 20).
Bu makamda müridlerin halleri değişik olur. Bazı kimseler olur ki bu zikir kelimesinin manasında onun kalbine sorular gelir, hatırına batıl hayaller gelmeye başlar! Bazısı bu bataklıktan kurtulmuş olur. Hatta Meleklerin cevheri ve Peygamberlerin ruhları güzel şekillerde ve latif suretlerde rüya âleminde göründüğü gibi, ona görünmeğe başlar. Bu mertebeye erişip bu cevherleri ve ruhları müşahede eden kimse mükâşefe ehlinden olur. Bundan ötede de nice haller vardır ki, onları anlatmak uzun sürer ve yazılmasında az fayda vardır. Zira o, kal yolu değil, hâl yoludur ve herkese başka türlü şeyler açılır, başka türlü haller ihsan edilir. Yola azmetmek isteyen kimse için evla olan bu anlattıklarımızın hiçbirini duymamış olmaktır. Çünkü bunları beklemek kalbini meşgul'eder, ilerlemesine engel olur.
Ümin tasarruf etkisi bu makama kadardır. Bunu anlatmaktan maksat, duyanların bu mertebenin hakikatine inanmaları içindir; zira âlimler, ilimde adetin dışında olan hiçbir şeyi tasdik edip inanmazlar.

İKİNCİ ASIL

DİN YOLUNUN GEÇİTLERİNDEN MİDE VE FERC İLE İLGİLİ OLAN İSTEKLER

Bil ki, mide bedenin havuzu gibidir. Mideden insanın yedi azalarına giden damarlar da havuzdan boşalan ırmaklar gibidir. Demek ki, bütün isteklerin menbaı midedir. Mide isteği bütün isteklerin en kuvvetlisi ve aslıdır. Çünkü insanın karnı tok olunca, evlenmek isteğini duymaya başlar. Mide ve tercih isteklerini yerine getirmek de ancak mal ile mümkün olur. Bundan sonra mal tamaı nteydana gelir. Mal da ancak mevki ve şöhretle kazanılır. Bundan sonra mevkie ve şöhret hırsı meydana gelir. Mal ve mevkiyi muhafaza etmek de ancak insanlarla döğüşüp husumet yapmakla mümkün olur. Bu itibarla bundan sonra, gazab, hiddet, düşmanlık, kibir ve kin sıfatları meydana gelir. Şu halde mideyi kendi haline bırakmak bütün günahların temelidir. Onu arzularından menedip az yemeyi adet edinmek de bütün sevablarm başıdır. Biz bu asılda az yemeğin faydalarını, sonra riyazet yolunun az yemekle olduğunu, sonra az yemekteki insanların değişik hallerini, sonra da bazı büyük zatların yemeklerinin az olmamasının hakikatini daha sonra da fercin isteklerinin afetlerini ve en sonunda da kendini fercin isteklerinden koruyan kimsenin sevabını anlatacağız.

KİMYAYI SAADET

AZ YEMENİN FAZÎLET VE SEVABI

Resûlüllah (s.a.v.) buyurdu: «Az yemek ve az içmekle, nefsinizle cihad ediniz. Zira az yemenin ve az içmenin sevabı, kâfirlerle cihad etmenin sevabı gibidir. Allah katında az yemenin ve içmenin sevabından daha makbul sevab yoktur.» Yine buyurdu ki: «Midesini yemekle dolduranın, gök melekûtuna çıkmasına yol vermezler.» Peygambere: «Efzal (en üstün) kimdir» diye sorduklarında: «Az

yiyen, az içen, az gülen ve avret yerini örtecek kadar elbise ile kanaat edendir» buyurdu. Yine buyurdu: «Bütün hallerin efendisi ve büyüğü az yemektir.» yine buyurdu: «Avret yerinizi örtünüz, midenizin yansım dolduracak kadar yiyiniz. Zira bu Peygamberlik hususiyetinden bir cüzdür» yine buyurdu: Düşünmek, yani Hak Teâlâ'nın zatını ve sıfatlarını düşünmek bütün ibadetlerin yarısıdır. Az yemek ise, ibadetin tamamıdır. Yine buyurdu: «Hak Teâlâ katında en faziletliniz devamlı tefekkür edip az yemek yiyendir. Hak Teâlâ katında en sevimsiz de çok yemek yiyip çok uyuyanlar ve çok gülenlerinizdir» yine buyurdu: «Hak Teâlâ az yemek yiyen kulları ile meleklerine övünür ve: «Ey meleklerim! Şu kuluma bakın, ben onu yemek isteğiyle mübtelâ kıldığım halde, d benim için istediğini bırakıyor. Şahid olun ki, benim için bıraktığı her lokmaya karşılık bir büyük derece ihsan edeceğim.» ve buyurdu ki: «Çok yemek ve içmekle kalbinizi öldürmeyiniz. Çünkü kalb ekin gibidir. Ekine fazla su vermekle bozulur.» Yine buyurdu: «İnsanın doldurduğu en kötü ve en aşağı kap karnıdır.» yine buyurdu: «İnsana, belini doğrultacak birkaç lokma yetişir. Eğer bu derece yapamazsa, karnının üçte birini yemeğe, üçte birini içmeğe, ve üçte birini de teneffüs etmeye ayırsın.» Diğer bir rivayetle: «Bir kısmını da Allah'ın zikri için ayırsın» diye buyurulmuştur.
İsa (a.s.) buyurur ki: «Kalbinizin Allah'ı görmesini istiyorsanız kendinizi aç ve susuz tutun.» Peygamber (s.a.s.) buyurur ki: «Şey tan, insanın vücudunda, kanın damarlarda dolaşması gibi dolaşır. O halde siz az yemekle Şeytanın geçiş yolunu daraltınız.» Yine buyurdu: «Mü'min bir barsak ile, Münafık yedi barsak ile yiyor.» Hadisin manası şudur: Münafıkm yemesi; Mü'mininkinden yedi kat fazladır.
Hz. Aişe (r.a.) buyurur ki, Peygamber buyurdu: «Daima Cennetin kapısını çalın; belki açarlar.» «Ne ile Cennet kapısını çalalım», dedim. «Aç ve susuz kalmakla» buyurdu.
Ebu Huceyne (r.a.) bir gün Peygamberin yanında geğirdi. Peygamber: «Bu fiili bırakın. Zira bu dünyada çok fazla yiyen, öbür dünyada çok fazla aç olur.»
Hz. Aişe buyurur ki: «Peygamber hiçbir zaman doyuncaya kadar yemezdi. Bazen çok aç kaldığına acırdım birgün elimi mübarek karnı üzerine koyup» sana canım feda olsun, ya Resûlallah! DüAyadan aç kalmayacak kadar faydâlansan ne olur? dedim. «Ey Aişe! Benim Peygamber kardeşlerimden Ülülazim olanlar benden daha ileri git-
İS# "" "
%
2. Asal: MtDE VE FERC İLE İLGİLİ OLAN İSTEKLER
357
misler ve herbiri Hak Teâlâ katında çeşitli ihsanlara kavuşmuştur. Korkarım ki, eğer dünya nimetlerinden faydalanırsam, benim derecem onların derecesinden, aşağı olur. Birkaç gün sabır etmeyi kıyamet gününde az nasib almaya tercih ederim. Hem de kardeşlerime ulaşmak kadar sevdiğim bhr şey yoktur» buyurdu.
Hz. Aişe (r.a.) der ki: «Allah'a yemin olsun ki, Peygamber bunu söyledikten sonra bir haftadan çok yaşamadı.»

Fatımatü'z-Zehra eline bir parça ekmek alıp Peygamberin yanına geldi. Resûlüllah: «Ey Fatıma! Bu nedir?» buyurdu. Fatıma: «Ya Resûlallah! Bir ekmek pişirdim, sensiz yiyemedim» dedi. Resûlüllah buyurdu ki: «Ey Fatıma üç günden beri babanın ağzına girecek yemek bu getirdiğin ekmektir.» Ebû Hüreyre der ki: «Hiçbir zaman Peygamber evinde üç gün üstüste buğday ekmeğini doya doya yememişlerdir.» Ebu Süleyman-ı Daranî der ki: «Akşam yemeğmdea bir lokma az yemeği, gece sabaha kadar namaz kılmaktan evla görürüm.» Fudeyl bin Iyad kendi nefsine hitaben: «Neden korkuyorsun, aç kalmaktan mı? O nerede?.. Cenab-ı Allah açlığı Muhammed Mustafâ ve eshabma nasib etmiştir. Sana ve senin gibilere onu nasib etmez» derdi.
Kehmeş (Rahmetullahi Aleyh) dedi ki: «Allahım, beni aç ve çıplak tutuyorsun, geceleri beni kendinle başkaşa bırakıyorsun. Bu dereceyi hangi ibadetle buldum. Bana yaptığın ihsanı ancak velilerine yaparsın.» Malik bin Dinar der ki: «Saadetli, yalnız kifayeti kadar zahiresi olup kimseye muhtaç olmayan kimsedir» dedi. Muhammed bin Vasi: «Saadetli, sabah, akşam aç olan ve bununla Hak Teâlâ'ya şükür edip halinden razı olan kimsedir.» Sehl-i Tusterî der ki: «Akıllı ve basiretli olan büyük zatlar düşündüler, din ve dünyaya aç kalmak kadar faydalı bir şey bulamadılar. Ahiret içinde doya doya yemek yemek kadar zararlı bir şey bulamadılar.» Abdulvahid (r.h.a.) der ki: «Hak Teâlâ aç kalmayan hiçbir kimseyi dost edinmedi; Su üzerinde yürümeyi de yalnız aç kalanlara ihsan etti ve tayy-ı mekân edip bir gecede nice fersah yol yürümeyi de ancak aç kalanlara verdi.» Hadiste: «Musa (a.s.), Allah ile konuştuğu kırk gün hiçbir şey yemedi.» buyurulmaktadır.

AZ YEMENÎN FAYDALARI VE ÇOK YEMENİN AFETLERİ

Bil ki, az yemenin fazileti yalnız zahmet ve meşakkati olduğu için değildir. Nasıl ki ilâcın fazileti acı olduğu için değildir. Belki, az yemekte on fayda vardır:
Birinci fayda: Az yemek, kalbi parlatır ve aydınlatır. Çok yemek ise, insanın zekâsmı körletir, fikrini karıştırır. Zira çok yemekten meydana gelen buhar beyine yükselir ve insanı ahmak yapar, fikir ve düşüncesini dağıtır. Bunun için Peygamber buyurur: «Kalbinizi az gülmek iîe ihya ediniz ve ay yemekle temizleyiniz. Zira kalb az

' ' ' >A' I.
f" ,ı. . ' " •

yemekle saf ve ince olur» yine buyurdu: «Az yemeye devam eden zeki ve akıllı olur, fikri kuvvetli olur.»
Şiblî (r.h.a.) der ki: «Hiçbir gün uzlet köşesine ve riyazet vazifesine kanaatkar ve aç oturmadım ki, kalbimde yeni bir hikmet, yeni bir ibret bulmayayım.»
Peygamber buyurur: «Yemeği doyasıya yemeyiniz ki, kalbinizde marifet ateşi sönmesin ve hikmet nuru gizlenmesin. Çünkü marifet cennet yoludur. Az yemek de marifetin kapısıdır.» Bu itibarla az

yemek cennetin kapısını çalmak olur. Nitekim kainatın efendisi buyurur ki: «Cennet kapısını açlık ile çalmağa devam ediniz.»
İkinci fayda: Az yemekten fikir ve kalb inceliği meydana gelir. Böylece zikir ve münacaatın lezzetini; virdlerin, <iualann tadını bulur. Çok yemekten ise, kızgınlık, şer, zulmet ve keder meydana gelir. Yaptığı zikir de kalbin içinden değil, dilin ucundan olur. Cüneyd-i Bağdadî der ki: «Yemek sofrasını kendisiyle Allah arasında perde yapan kimse, münacatm lezzetine ve dualaron hakikatine kavuşması ak-len imkânsızdır.»
Üçüncü fayda: Serkeşlik ve gaflet cehennemin yoludur. Kırıklık ve zelillik ise cennetin kapısıdır. Çok yemekten, serkeşlik ve gaflet hasıl olur. Az yemekten ise, acizlik ve kırıklık meydana gelir. Kul bir lokma yemek kaçırmakla dünyanın gözüne dar ve*karanlık göründüğünü düşünüp kendine acizlik ve hakaret nazariyle bakmadıkça, Allah Teâlâ'nın azametini, güç ve kudretini idrak edemez. Bunun için yeryüzünün hazineleri Peygambere arzedilince, «istememem. Bir gün oruçlu, bir gün iftarlı olmayı bundan fazla severim. Zira oruçlu iken sabır ederim ve iftarlı iken de şükrederim» buyurdu.
Dördüncü fayda: Doyasıya yemek yerse, aç olanları unutur. Hak Teâlâ'nın yaratıklarma şefkat ve merhamet etmez ve ahiret azabını unutur. Aç kalırsa cehennem ehlinin açlığından, susuz kalırsa, mahşer yerindekilerin susuzluğundan haberdar olur, gafil olmaz. Ahiret korkusu ve Allahm yaratıklarına acımak da cennet kapısının anahtarıdır. Bu sebepten Yunus (a.s.)'a: «Yeryüzünün hazinelerine maliksin; niçin aç duruyorsun?» dediklerinde: «Tok olursam, açların sıkıntısını unutacağımdan korkarım», buyurdu.
Beşinci fayda: Bütün saadetlerin başı kişinin nefsini emri altına almasıdır. Bütün şekavetlerin başı da nefsinin emrine girmesidir. Serkeş ve inat hayvan açlık ve az yemeden başka bir şeyle uslanmadığı gibi, insan nefsi de ancak açlık, oruç ve riyazetle itaat eder. Bu, bütün faydaların kimyası ve bütün menfaatlerin temeli olan bir faydadır. Zira bütün günahlar istekten, bütün istekler de çok yemekten meydana gelir.
Zinnun-i Mısrı der ki: «Hiçbir zaman doyasıya yemek yeyip de arkasHfâan günah işlemediğim yahut günaha kast ve niyet etmediğim vaki değildir.» Aişe (r.a.) buyurur: «Peygamberden sonra ilk vuku bulan bid'at doyasıya yemek yemektir. Doyasıya yemek yemeye başlayanların nefsi de serkeşlik yapmaya başladı. Eğer az yemenin,

sevinmek ve konuşmk isteğini zayıflatmaktan başka faydası olmasa da bu yetişir.» Zira doyasıya yemek yiyen çok konuşmağa ve gıybet etmeğe başlar ve sevinme arzusu ona galib olur. Fercini zabtetse, nazarını zabtedemez. Nazarını da zabtetse, kalbinde olan bozuk fiilleri ve batıl karıştırmaları zabtedemez. Ama az yemek ve riyazet hepsine kifayet eder. Bu sebebten ötürü büyük velilerden naklen denilmiştir ki, az yemek ve riyazet Hakkın hazinesinde kıymetli bir inci ve az bulunan bir cevherdir. Bunu ancak dostlarına verir. Hükemadan bazı kimseler der ki: «Bir yıl tamamıyla kuru ekmek ve adeti olan miktarın yarısıyle geçinen

kimsenin kalbinden Allah kadınların düşüncesini ve cima işini uzak eyler.»
Altıncı Fayda: Az yemek yiyen az uyur. Az uyumakta da çok faydalar vardır. Zira bütün ibadetlerin aslı münacat, zikir ve fikirdir. Bilhassa gece. Doyasıya yemek yiyen kimseye uyku galebe çalar ve kokmuş leş gibi yatağına düşer, ve kıymetli ömrü boş yere zayi olur. Alim bir üstad her gece yemek sofrasmda.söz açıp çağırdı ki: «Ey müridler, çok yemekten kaçınınız. Zira çok yemekle çok uykuya mübtelâ olursunuz. Çok uyumakla kıyamet gününde çok pişmanlık duyarsınız, sonsuz hasret çekersiniz. Sıddîklerden yetmiş kimse ittifak etmişlerdir ki, çok uyku çok yemekten ileri gelir. İnsanın sermayesi ömrüdür. Zira her nefes ahiret saadetini temin eden kıymetli bir cevherdir. Uyku ise, ömür sermayesine zarar ve ahiret ticaretinde aldanma ve hüsrandır. Bu itibarla gözden uykuyu, gönülden gafleti götüren şeyden daha üstün ne var? Bununla beraber çok yemek yediği halde teheccüd namazını kılan, Hakka niyaz etmeye ihtimam etse, uyku galebesinden ne o namazın lezzetini, ne de zikir ve müna-catın tadını bulur. Nefsi istek ve şehvet hayallerinin hücum etmesiyle ihtilâm olması ve gece yıkanmadığı için de cünüblük pisliğiyle kalıp Allahm ibadetinden mahrum olması ve yıkanma meşakkatiyle üzülmesi de muhtemeldir. Hamama gitmek isterse hamam ücreti olmayabilir, yahut hamamda gözü birisinin namahrem uzvuna ilişip ondan çok afetler doğabilir.
Ebu Süleyman-ı Daranî der ki: İhtilam, günah neticesi ve bir nevi cezadır.» Bu sözün manası şudur: İhtilam çok yemekten ileri gelir. Çok yemek de ihtilam cezasının terettüp ettiği bir günahtır.
Yedinci Fayda: Aç ve kanaatkar olan kimsenin zamanı geniş olur, ilim ve amelin tahsiline uğraşabilir. Çok yerse, satın almak, taşımak, pişirmek, yemek ve hazırlamak için hayli zaman zayi olur.. Sonra sık sık helaya gitmek ve temizlenmek lâzım gelir. Eunların herbiri de zaman ister. Oysa her nefes kıymetli bir cevher ve ahiret ticaretinin sermayesidir. O halde bu kıymetli cevheri zaruretsiz zayi etmek çok akılsızlıktır.
Sırr-i Sekatî der ki: «Ali Curcanî'yi gördüm, bir miktar arpa ununu ağzına atıyordu ve çiğnemeden, uğraşmadan yutuyordu.» «Ey Ali, niçin ekmek yemiyorsun?» dedim. Dedi ki, arpa ununu yutmak ile ekmeği çiğneyip hazırlamak arasında yetmiş teşbih etmek mümkün

olur. O halde niçin boş yere zamanımı zayi edeyim, dedi. Bu sebeptendir ki, tam kırk yıldır .ekmek yemedim ki, çiğnemek zorunda kalıp bu faydayı kaçırmıyayım. Şüphe yoktur ki, az yemeyi adet edinen kimse için oruç tutmak kolay olur. Böylece daima camide itikaf edip abdestli bulunabilir. Bu faydalar, ahiret ticaretini arayanlar için basit ve önemsiz bir şey değildir.
Ebu Süleyman-ı Daranı der ki: «Doyasıya yemek yiyen kimsede altı şey meydana gelir»: İbadet ve münacatın lezzetinden uzak kalır; ilim ve hikmetin şuurunda, anlayış ve idraki kısa olur; Allahın yaratıklarına acımaktan mahrum kalır; zira kalbi donar, sertleşir ve zanneder ki, herkes kendisi gibi tok ve dertsizdir. Allahın

ibadeti ona zor olur, sayısız arzu ve istekleri olur, başkası camilere ve dini meclislere giderken kendisi çöplüğe veJıelâya ^ider.
Sekizinci fayda: Az yiyen, hastalık tabiatından, ilâç masrafından, tabiblerin minnetinden, kan aldırmak ve hacamat zahmetinden ve acı şerbetlerden kurtulmuş olur. Bütün hekim ve tabibler şu hususta ittifak etmişlerdir ki, tamamen fayda olup hiç zararı olmayan şey yalnız az yemektir. Hükemadan birisi der ki, bütün taamlann en faydalısı nardır. En zararlısı da, pastırma ettir. Bununla beraber az pastırma yemek çok nar yemekten daha iyidir. Hadiste: «Oruç tutunuz kî, sağlam ve sıhhatli olasınız» buyurulmaktadır.
Dokuzuncu fayda: Az yiyen kimsenin masrafı da az olur, çok mala ihtiyacı olmaz. Bütün afetler, günahlar, kalb karışıklığı çok ma- • la ihtiyaçtan doğar. Her gün iyi bir şey yemek sevdasında olur ve her an onu nasıl kazanacağını düşünür. Bu sebeble şüpheli yemeğe ve haramın peşine düşmemek lâzım gelir. Hükemadan biri der ki, ben ihtiyaçlarımın çoğunu, onu terketmekle karşılarım. Zira onu terk etmek, o ihtiyacı kazanmaktan daha kolay gelir bana. Bir kimseden borç almak istesem, o arzuyu terketmek ile karnımdan borç ederim, îbrahim-i Edhem bir şeyin fiyatmı sordu. Çok pahalıdır, dediler. Siz de onu almamakla ucuzlatınız, dedi.
Onuncu fayda: Az yemekte kendi nefsine sahib olabilirse, malını tasadduk edip fakirlere dağıtmaya ve sabır ve kanaat etmeye de muktedir olur. Yenilen herşeyin yeri heladır. Sadaka verilen herşeyin yeri de Hak Teâlâ'nın lütuf elidir. Peygamber çok fazla şişman birini gördü. Ona: «Buraya koyduğun şeyi başka yere koysaydm, senin hakkında daha iyi olurdu.» yani yemeğe harcadığını, sadakaya harcasaydın, iki cihan faziletini ve ruhanî güzelliğini kazanmış olurdun.
AZ YEMEKTE MÜRİDİN EDEBLERİ VE YEMEK VAKİTLERİ
Bil ki, helâl yemekte müride üç ihtiyatı gözetmek farzdır: BİRİNCİ İHTİYAT AZ YEMEKTİR
Sür'atle çok yemekten az yemeğe geçmek caiz değildir; zira buna güç yetirilmez. Belki, yavaş yavaş ve tedrici bir şekilde yapmalıdır.
t" U
2. Asıl: MİDE VE FERC İLE İLGİLİ OLAN İSTEKLER
361
Meselâ, mürid yemeğinden bir ekmek azaltmak istiyorsa, birinci günde bir lokma, ikinci günde iki lokma, üçüncü günde üç lokma az yemelidir. Böylece bir ayda bir ekmeği bırakır. Böyle yaparsa bu yemeği bırakması ona kolay gelip vücut da gıdanın eksikliğini duymaz. Ondan sonra vücudu buna alışır, menziline bu şekilde ulaşır, insanlar için az yemekte dört derece vardır.
Birinci derece: Bütün derecelerin en büyüğüdür ve sıddîklerin derecesidir. Bu zaruret miktarından fazla yememektir. Sehl-i Tusterî seçtiği yolu şöyle açıklıyor: Allah'a ibâdet akıl ve oruçladır. Aklına noksanlık geleceğinden korkmadıkça yemek yeme. Zira az yemekle zayıflayıp otururak namaz kılanın namazı, çok yemekle kuvvetli olup ayakta namaz kılanın namazından daha iyidir.

Amma eğer sağlığa yahut' akla zarar geleceğinden korkuyorsa, o zaman yemek "yemelidir. Zira âkil olmadan kulluk yapmağa imkân yoktur. Hayat ise, aklın temelidir. Sehle: «Ne kadar gıda ile kanaat edersin?» diye sordular. Dedi ki her yıl üç akçe ile kanaat ederim. Bir akçe ile pirinç unu, bir akçe ile bal ve bir akçe ile de yağ alıp hepsini birbirine kanştınnm ve üçyüz altmış topaç yaparım. Her gece bir tanesiyle orucumu açarım. «Ya şimdi ne ile iktifa ediyorsun?» dediler. «Nasıl rast gelirse.» .dedi.
Zâhidler arasında bazı kimseler vardır ki, günde bir dirhem mik-tan yemek yerler, fazla yemezler. Kendilerini tedricen bu dereceye eriştirmişlerdir.
İkinci derece: Yarım müd (yaklaşık 600 gr.) yemekle yetinmektir. Bu da tahminen midenin üçte biri kadardır ki, Peygamber buyurur: «Midenin üçte biri yemek için, üçte. biri içmek için ve üçte biri de zikir içindir.» Diğer bir rivayette de «Üçte biri nefes almak içindir.» diye gelmiştir. Bu, Peygamberin: «İnsana beş on lokma yeter» buyurmasının anlamıdır. Anlatılan miktar on lokmadan az olur. Mü'minle-rin emiri Hz. Ömer o kadar vücutlu ve babayiğit olduğu hâlde, yedi ya da dokuz lokmadan çok yemezdi.
Üçüncü derece: Bir müd (600 gr.) ile kanaat etmektir. Bu üç küçük pideye yakındır ve midenin üçte birini geçiyor, yarısına yaklaşıyor.
Dördüncü derece: Yemeğin bir müdden (600 gr. dan) fazla olmasıdır. Gerçi bu israf haddine varıp «İsraf etmeyiniz. Allah müsrifleri sevmez.» âyeti kerimesinin nehyinin altma giriyor ise de, fakat bu miktann israf olması, bâzı vakitlere göre, bazı vücutlara göre ve bazı hareketlere göre olur. Zira böyle şeyler hâllerin değişmesiyle değişir. Velhâsıl riyazet yolunda giden kimse daha doymadan yemekten el çekmeli ve kanaatkar olmalıdır. Bazıları az yemek için bir ölçü kullanmamışlar, fakat mümkün olduğu kadar yememeye çalışmışlardır. Ancak çok aç olsalar yerlerdi ve iştahları var iken yemekten çekilirlerdi. Kişinin aç olmasının alâmeti, kuru yemeği çok istemesi, arpa ve dan ekmeğini hırs (istek) ve iştah ile yemesidir. Eğer katık isterse, riyazetle ona aç demezler.

Sahabe-i kiram yarım müdden fazla yemezlerdi. Bazı kimseler var idi ki, bir haftalık yiyecekleri bir sa' idi. (Yaklaşık olarak 2,5 kgr.) Bir sa' dört müddür. Hurma yiyecek olsalar, çekirdeği yenmediği için bir buçuk sa' hesaplarlardı. Ebu Zer (r.a.) der ki: «Resûlüllah zamanında cumadan cumaya benim gıdam bir sa' arpa idi. Allah'a yemin ederim ki, Allah'a kavuşuncaya kadar, yani fâni dünyadan ebedî dünyaya geçinceye kadar bu hâlden dönmem.»
Ebu Zer (r.a.) bazı kimseleri ayıplayıp derdi ki, siz alışılmış âdetinizden döndünüz. Halbuki Resûlallah (s.a.s.) buyurur ki: «Bana en yakın ve sevgili olan, zamanımdaki hayatını değiştirmeyenlerinizdir.» Sonra Ebû Zer dedi ki, halbuki sizler o âdetinizi terk ettiniz, o yolun aksine gidiyorsunuz. Unu elekle eliyorsunuz. İnce ve güzel undan ekmek yapıyorsunuz. Ekmeği katıkla yiyorsunuz. Gece ayrı, gündüz ayrı gömlek giyiyorsunuz.

Oysa Peygamber zamanında durum böyle değildi. Soffa ehlinden iki kişinin yiyeceği bir müd hurma idi.
Sehl-i Tüsteri der ki: «Eğer bütün dünyayı kan kaplarsa, zaruret miktarını geçmemek şartıyla o kandan yemek helâl olur.» sözünden maksad, bana ulaşan haram helâl olur demek değildir.
İKİNCİ İHTİYAT YEMEK VAKTİ HAKKINDADIR
Bu da üç derecedir:
Birinci derece: En yüksek derece, üç günden çok aralıksız hiçbir şey yememektir. Bâzı kimseler yedi gün ve yedi günden çok hiçbir şey yemezlerdi. Bazı tabibler, yemek yememeyi öyle bir dereceye vardırmışlar ki, kırk gün aralıksız hiçbir şey yemezlerdi. Ebû Bekiri's-Sıddîk'ın altı gün hiçbir şey yememesi çok vâki idi. İbrahim-i Edhem ve Sevrî, üç günde bir yerlerdi.
Rivayet edilir ki, kırk gün bir şey yemeyen kimse muhakkak me-lekût acayipliklerinden ona bir şey görünür. Bir Sofi bir Rahip ile münazaa etti. Sofi Rahibe: «Niçin Muhammed .Mustafa'ya inanmıyorsunuz?» dedi. Rahip: «İsa (a.s.) kırk gün yemek yemezdi Bunu doğru Peygamberden başkası yapamaz. Sizin Peygamberinizden bu hâl sadır olmamıştı.» Sofi: «Ben onun ümmetinden bir ferdim. Eğer kırk gün hiçbir şey yemezsem, iman eder misin?» Rahip: «Bakalım.» dedi. Sofi kırk gün hiçbir şey yemedi. Sofi, daha da durayım mı? Ra-hib «evet» dedi. Sofi elli gün hiçbir şey yemedi. Rahip bu hâli görünce; derhâl müslüman oldu. Bu çok yüksek bir derecedir. Bunu, ancak bu âlemin dışında bazı şeyleri gören kimseler yapabilir. Gördüğü şey, onun kuvvetini korur ve fikir deryası onu kaplayıp onu bu âlemden habersiz yapar.
. İkinci derece: İki - üç gün bir şey yememektir. Bu mümkündür. ve çok vâki olur.
Üçüncü derece: Günde bir defa yemektir. Bu, anlatılan derecelerin en aşağısıdır. İki defa yerse, israf olur, hiçbir vakit acıkmamış olur. Peygamber sabahleyin yerse akşam yemezdi. Akşam yerse sabah

yemezdi: Peygamber (s.a.s.) mü'minlerin anası Hz. Aişe'ye: «Sakın israf etme, günde iki defa yemek israftır.» Bir defa yerse, sahurda yemesi daha iyidir. Çünkü teheccüd (gece) namazına kalkması kolay olur ve kalbi saf olur. Eğer kalbi yemek düşüncesine bağlı kalırsa, bir defa iftar vaktinde, bir defa da sahur vaktinde yemelidir.
ÜÇÜNCÜ İHTİYAT, YEMEK CİNSLERİNİN DERECELERİ HAKKINDADIR
Ekmeklerin en üstünü pişmiş buğday ekmeğidir. En aşağısı çiğ arpa ekmeğidir ve ortası da pişmiş arpa ekmeğidir. Katıkların en üstünü et ve tatlılardır. En aşağısı acı ve ekşilerdir. Ortası yağlı çorbadır. Allah yolunda olanların âdeti, katıktan kaçınmaktır. Ve nefsin arzularına muhalefet etmektir. Büyükler demişler ki, bu dünyaya ona dar olmalı, «Dünya mü'minin zindanıdır.» sözüne mazhar olup ölüm, onun için bu zindandan kurtuluş olmalıdır.
Hadiste: «Ümmetimin en kötüsü, buğdayın özünü yiyenlerdir.»

buyurulmaktadır. Ama bu haram değildir. Zira arasıra yemek iyidir. Ama âdet edinilse tabiata rahatlık gâlib olur ve serkeşlik ve gaflet müncer olacağından korkulur.
Peygamber buyurdu ki: «Ümmetimin en fenası, Allah katında en kötüsü, daima rahat ve nimetler içinde yaşamağa, renk renk elbiseler giymeğe ve nefis yemekler yemeğe uğraşıp diline her geleni söy-, leyenlerdir.»
Musa Aİeyhisselâm'a vahiy geldi ki: «Ey Musa! Bil ki, senin yerin taş toprak içinde dar bir mezardır. Bedenini arzulardan ve istirahat lezzetinden uzak tutmalısın. Zira geniş imkânlara sahip bulunmak ve bütün isteklerini elde edebilme imkânına malik bulunmak hayrın alâmeti değildir.»
Veheb bin Münebbih der ki: «Dördüncü kat gökte iki melek birbiriyle karşılaştı. Birisi: "Filân yahudi hasta imiş, gönlü balık istemiş. Hak Teâlâ'nın fermaniyle balığı balıkçının ağına sokmağa gidiyorum." Diğeri de: "Filân âbidin çoktan gönlü yağ istiyordu. Onun yanına bir bardak yağ getirmişler. Onu dökmeğe gidiyorum." dedi.»
Hz. Ömer'e bir bardak bal şerbeti getirdiler, içmedi, ve: «Bunun hesabını benden uzak tutunuz.» dedi. tbn Ömer hasta idi. Kızartılmış balık arzu etti. Nafi der ki, Medine'de bulunmuyordu. Bir hayli aradım, araştırdım, bir dirhem gümüşe bir tane aldım, kızarttım ve hemen îbn Ömer'in yanma getirdim. Tesadüfen bir fakir kapıya geldi. İbn Ömer dedi ki: «Ey Nafi, bu balığı o fakire verin.» Dedim ki, «Bunu sen istedin. Çok zor bulabildim. Fakire parasını verelim.» «Yok, balığı ver.» dedi. Ben de emrini yerine getirdim, balığı verdim ve fakirin arkasından gittim, parasını verdim, balığı alıp geri tbn Ömer'e getirdim ve:' «Balığın parasını verdim, balığı geri sana getirdim.» dedim.

«Yürü, git balığı yine fakire ver ve parasını da alma.» dedi. Zira ben Peygamberden duydum, buyurdu ki: «Bir kimsenin bir arzusu olsa, ve onu elde ettikten sonra Allah rızası için ondan el çekerse, Hak Teâlâ onun günahlarını affeder.»
Utbetül-Gulam (r.h.a.) hamuru güneşti pişirip yerdi. Ateşte pişip lezzetli olmasına ve nefsin haz duymasına razı olmazdı. Malik bin Dinar, süt arzuladı. Kırk yıl sabretti, içmedi. Birisi ona hurma verdi. Hurmayı evirdi, çevirdi, yine sahibine verdi ve: «Buyurun, siz yc-yin, kırk yıldan beri hurma yemedim.» dedi. Ebû Süleyman-i Daranî-nin müridi olan Muhammed bin El-Cevarî der ki: «Ebû Süleyman sıcak ekmekle tuz yemek istedi. Yanma götürdüm. Bir lokma aldı ve yerine koyup ağlamağa başladı ve «Ya Kabbi, benim isteğimi verdin, yoksa bana âzab ve ceza mı vereceksin, tevbe ve istiğfar ettim, sen affeyle Allahım." dedi.» '
Malik bin Daygam (r.h.a.) der ki: «Basra çarşısında gözüm tereye ilişti, iştahımı çekti. Tere yemeyeceğime yemin ettim. Kırk yıl böyle sabrettim.» Mâlik bin Dinar (r.h.a.) der ki: «Elli yıldır ki, dünyayı boşadım. O zamandan beri bir yudum süt içmek arzusundayım. Şu ana kadar içmedim ve bundan sonra da fâni

dünyadan göçüp Cenâb-i Hakk'a kavuşuncaya kadar içmeyeceğim.»
Hammad (r.h.a.) der ki: Davud-i Tainin kapısına geldim. Birden kulağıma bir ses geldi, diyordu ki: «Bir defa benden havuç istedin, sana vermedim. Şimdi de benden hurma istiyorsun. İsteğine hiç kavuşamazsın.» Hammad der ki, içeri girdim, Davutf-i Taî'nin yanında hiç kimse görmedim. Meğer ki, kendi nefsine hitap ediyormuş. Utbetü'l - Gulam Abdulvahid bin Zeyd'e dedi ki: «Filân kimse kalbindeki bâzı hâllerden bahsediyor. O hâller bende yoktur.» Abdulvahid dedi ki: «O adam kuru ekmek yiyor. Sen ise ekmek ile hurma yiyorsun. Onun için o hâl onda var, sende yoktur.» Utbe dedi ki: «Eğer ben de kuru ekmek yersem, o dereceye erişir iniyim?» «Evet» dedi. Bundan sonra hurma yemeği bıraktı ve ağladı. «Niçin ağlıyorsun?» dediler. «Benim nefsim hurmayı seviyor. Benim doğruluk ve irademi bilir ki, bundan sonr-a hurma yemiyece-ğim. Onun için nefsim ağlıyor.» dedi.
Ebu Bekir-i Leffaf diyor ki: «Ben öyle bir kimse bilirim ki, onun nefsi birşey arzulayıp ona; "on gün birşey verme sonra isteğimi ver" deyince: "Ben on gün birşey yememeni değil, bu arzudan vazgeçmeni istiyorum." derdi.
Şeriat ve tarikat ehlinin riyazet şekli, çalışma ve mücahedesi bu anlattığımız gibi idi. Bir kimse bu dereceye ulaşamazsa, hiç olmazsa, arzularının bazısından vazgeçmeli ve fakirleri kendi nefsine tercih etmelidir, devamlı et yemeğini yememelidir. Zira Hz. Ali bin Ebi Tâ-lib buyuruyor ki: «Kırk gün devamlı et yiyenin kalbi sertleşir ve kırk gün et yemeyenin de ahlâkı bozulur.» O hâlde normali Hz. Ömer'in yaptığı gibidir. Buyurur ki: «Ben kendi oğluma bir gün et, bir gün yağ, bir gün süt, bir gün sirke ve bir günde yalnız ekmek veririm.» Müstahab olan müridin yemekten hemen sonra uyumamasıdır. Zira

böyle yaparsa iki gafleti bir araya toplamış olur. Hadiste: «Yediğiniz yemeği, namaz ve zikirle hazmedip eritin ve yemeği hazmetmeden yatmayın; zira kalbiniz kararır ve vaktiniz heder olur.» Demişlerdir ki, yemekten sonra dört rekat namaz kılmalı, yüz teşbih çekmeli, sonra Kur'an okumalıdır.
Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) çok yemek yediği geceyi ihya ederdi ve derdi ki: «Hayvana fazla yem verince onu ağır işlerde kullanmak gerekir.» Büyük velilerden biri, müridlerine: «Arzuladığınız şeyleri yemeyin, yerseniz onu dert edinip aramayın, ararsanız sevip de mühim gaye edinmeyin.» derdi.
Çalışma ve Mücahedenin sırrı ve mücahede de pir ile mürid arasındaki fark:
Bil ki, az yemekten maksat, nefsin kırılması, eğilmesi,, itaat etmesi ve terbiyelenmesidir. Nefis bu b,âl üzere istikrar bulunca, çok yemek ağırlığından ve şiddetli isteklerden kurtulur. Bu sebebledir ki, pir müridine riyazette olan zor işleri teklif eder ve kendisi de yapmaz. Zira maksat yalnız açlık zahmetini çekmek değildir. Belki maksat, yemeği mideye ağır gelmeyecek kadar yemeğe' alışmak ve az yemek zahmetini de hissetmemektir. Zira midenin ağırlığı ve az yemenin sıkıntısı kalbi meşgul eder. Ve ibâdetlerden alıkor. Nefsin kemâl ve cemâli, meleklerin sıfatında

olmasıyledir. Meleklerin ne az yemek sıkıntısı ne de çok yemek ağırlığı vardır. Nefis başlangıçta alıştırılmadan bu itidala ulaşmaz. • .'
Bunun için bazı büyük zatlar kendilerine su-i zanda bulunmuşlar, nefislerinin başını bırakmayıp tedbir ve ihtiyat cihetine gitmişler ve daima riyazet yapmağı tercih etmişlerdir. Dereceleri daha yüksek olanlar itidal haddi üzere istikrar bulmuşlar. Bu hususun sıhhatine delil şudur ki, Peygamber bazen öyle oruç tutardı ki, bundan sonra hiç iftar, etmez sanırlardı. Bazen de o kadar iftar ederdi ki, bundan sonra oruç tutmaz sanırlardı. Evinden yemek isteyince, bulunur ise yerdi, bulunmazsa bugün oruç tutayım derdi. Balı ve eti severdi. Maruf-i Kerhiye güzel yemekler getirirlerdi, o da yerdi. Ama Bişr-i Hafi yemezdi. Marufî Kerhi'den bu hususu sordular. Dedi ki: «Kardeşim Bişr-i Hafi riyazet yoluna gitmiştir. Bana marifet kapısı açılmıştır. Ben mevîânm sarayında misafirim. Eğer ihsan edip bir şey verirse yerim. Eğer vermezse sabrederim. Benim ara yerde tasarrufum kalmamıştır.» Bu makam ahmakların yanıldığı yerdir. Zira nefsine muhalefet edemeyen kimse ben de Maruf-i Kerhî gibi arifim deyip çalışma ve mücahedeyi bırakır. Riyazet ve mücahedeyi ancak iki kimse bırakır: Biri, sıddık makamına yerleşen sıddıktır. Diğeri de kendi ayaklarını sağlam ve kaymaz sanır. Marufi Kerhî'ye her türlü tasarruf hâsıl olmuştur ki, eğer onu el veya dil ile rencide1 etseler, öfkelenmez, kızmazdı. Her ne gelirse Hak'tan bilirdi. Bu mertebeye, nice zamanlar riyazetle uğraşmakla gelebilmişti. O hâlde bu söz ondan ve onun emsalinden doğru olur, herkesten doğru olmaz. Sırr-ı Sekatî, Malik bin Dinar ve Bişr-i Hafî, kendi nefislerinden emin olmayıp riyazet yolunu

elden bırakmamışlardı.. O hâlde başkalarının kendilerinde böyle bir şey hayal etmeleri imkânsızdır.

ARZULARDAN VAZGEÇMEK ESNASINDA MEYDANA GELEN ZARARLAR

Bil ki, arzuları terk etmekten iki zarar doğar: Biri, bazı kimseler bazı arzularını yapar. Fakat başkalarının bunu bilmesini istemez. Bu münafıklığın tâ kendisidir. Bazen şeytan onu aldatıp der ki, bu hususu insanlardan gizlemekte sevâb vardır. Zira insanlar bunu bilirse sana uyarlar. Bu, yalnız şeytanın aldatması ve nefsin isteğidir. Bâzıları da arzuladığı şeyi satın alıp evine götürür. Sonra onu gizliden sadaka verir. Bu en yüksek sadakadır ve Sıddîklarm en güzide âmelidir. Bu, nefse gayet zor gelir. İhlasın alâmeti, bunun nefse, kolay gelmesidir. Eğer zor geliyorsa henüz kalbinde riyayı saklı bulunduruyor ki, Hakk'a değil, riyaya itaat etmiş oluyor. Yemek arzusundan kaçıp riyaya düşen kimse, yağmurdan kaçıp da oluğun altında duran kimseye benzer.

FERCİN (TENASÜL UZVU) ARZUSU

Bil ki, cima arzusu, kadınlarla sohbet isteği, insana, «Kadınlarınız tarlalarmızdır.» anlamınca, nesil tohumunu ekmeye sebeb olması için verilmiştir. Böylece Allah'ın izniyle o tohum nevşü nema bulup doğum ve çoğalma silsilesi kesilmez. Bir de, cima lezzeti, cennet lezzetinin numûn esidir. Fercin arzusunun zararı

çok büyüktür. İblis, Musa (a.s.) ya dedi ki, hiçbir kadınla yalnız oturma. Zira hiçbir erkek namahrem bir kadınla yalnız bulunmaz ki, ben bir fitne çıkarmak için onlarla beraber olmayayım. Said bin Müseyyeb der ki: Hak Teâlâ, Şeytanın kadınlar vasıtasıyla insanları aldatmaktan ümit kestiği bir Peygamber göndermemiştir. Ben kendim için kadınların şerrinden korktuğum gibi, hiçbir şeyden korkmam. Bunun için kendi evim ve kızımın evinden başka bir yere gitmem.»

Fercin arzusunda da ifrat, tefrit ve orta haller vardır. İfrat, fahişelikten ve yakışmaz şeylerden utanmayıp kendini tamamıyle bunlara vermektir. Bu durumda, bu arzuyu kırmak onun üzerine farz olur. Bunu kırmak da ya oruç tutmakla ya da evlenmekle olur. Tefrit, cima arzusunun hiç olmamasıdır. Bu da noksanlık olur. Ortası, arzusu olması ve tasarrufu altında bulunmasıdır. Bazı kimseler, ilâç ve tedavi ile şehvet ye cima arzularını kuvvetlendirmek istiyorlar. Bu, büyük bir cehaletten ileri gelir. Bu, arı kovanını karıştırıp arıları kızdıran ve arılar başına uçuşunca- da kaçıp kurtulmak için çare arayan kimseye benzer. Ancak evli kimsenin helâlini korumak gayesiyle yapması caizdir. Zira erkekler, kadınların muhafazasıdır. Garib hadisler de gelmiştir ki, Peygamber buyurur ki: «Kendimde şehvet zayıflığını hissedince Cebrail bana herise yememi emretti.» Bunun sebebi de Pey-

İ

gamberin dokuz tane hanımının olması ve onlar bütün insanlara haram oldukları için başka kimseye helâl olmaktan ümitlerinin kesik olması idi.

Fercin arzusunun âfetlerinden biri de, aşktır. Aşk sonsuz günahlara sebeb olur. Başlangıçta aşkta ihtiyatlı davranmazsa i'rade dizginini elden kaçırıp serkeş nefsin elinde esir olur. Bunun ihtiyatı, kişinin gözünü zabtetmesiyle olur. Gözü bir defa tesadüfen ilişirse, onu-zabtetmek mümkün olur. Ama haline bırakırsa zabtı zor olur. Nefis bu hususta bir hayvana benzer ki, bir yere gitmek isteyince, onu çevirmek kolay olur. Ama içeri girdikten sonra kuyruğundan tutup dışarı çıkarmak çok zordur. Demek ki esas mühim olan gözü korumaktır. Said bin Cübeyr (r.a.) diyor ki, Davud (a.s.) m gitmesi gözden idi.. Davud (a.s.) oğluna: «Arslan ve ejderhanın arkasından gitmek, kadınların arkasından gitmekten daha iyidir.» buyurdu. Yahya bin Ze-keriyya (a.s.) a: «Zinanın başlangıcı nereden başlar.» diye sordular. Buyurdu ki: «Göz ve şehvetten başlar.» Peygamber: «Nazar, zehir il», su verilmiş şeytamn oklarından bir oktur. Allah'tan korkup gözünü haramdan koruyan kimseye, kalbinde tadını duyacak kuvvetli bir iman ihsan edilir.» Yine buyurdu ki: «Benden sonra ümmetime kadınlar gibi (zor) bir fitne bırakmadım.» Yine buyurdu: «Göz de ferc-gibi, zina yapar. Gözün zinası bakmaktır.»

O halde gözünü tutamayan kimseye arzusunu tedavi etmesi farzdır. Arzunun tedavisi oruç tutmaktır. Oruç tutamazsa evlenmektir. Gözünü güzel oğlanlardan ayıramaması ise, büyük bir âfettir. Zira

bunun helâl şekli yoktur. Bir kimse bir sevgiliye baktığı zaman şehveti harekete geçerse ve bundan haz duyuyorsa, ona bakmak haramdır. Ancak çiçek ve yeşilliğe baktığı zaman duyduğu haz kabilinden ise, bu takdirde bakmak zarar etmez. Bunun alâmeti, kalbinde o güzel kimseye yakın olmak arzusunu duymamaktır. Eğer bu istek olursa şehvet alâmeti olur. Zira gül ne kadar güzel olursa olsun, onu öpmek ve ona sarılmak arzusu olmaz. Bakınca, sevgiliye olan istek mev-dana gelirse livatanın ilk basamağı olur. Büyük zâtlardan birisi der ki: «Müridlerimin arasına bir tüysüz oğlanın girmesinden, bir ars-lanın girmesinden daha çok korkarım.»
Büyük zâtlardan biri der ki: «Cima arzusu o kadar bana galib oldu ki, onu kendimden atamıyorum ve sabr da edemiyorum. Çok dua ettim, yalvardım. Gece rü'yamda bir şahıs gördüm. Bana dedi ki: "Ey filân, sana ne oldu, bu kadar ağlıyorsun, yalvanyorsun." Durumu ona anlattım. Elimi 'göğsümün üzerine koydu. Uyanınca, baktım ki şehvet arzusu benden gitmiştir. Üzerinden bir yıl geçince tekrar o şehvet galebesi meydana geldi; yine sonsuz dualar yakarışlar yaptım. Yine o şahsı rü'yamda gördüm. Bana dedi ki, bu şehveti senden izale etmemi ister misin? Evet dedim. Boynunu uzat dedi. Boynumu uzattım, bir kılıç vurdu. Uykudan uyandım baktım ki, yine o şehvet benden uzaklaşmış. Bunun üzerine bir yıl geçince tekrar o galebe geldi. Yine dua, yakarış yaptım. Tekrar o şahsı rü'yamda gördüm. Dedi ki,

Allah'tan bir şeyin senden gitmesini istiyorsan, Allah onun gitmesini istemiyor. Uykudan uyanınca düşündüm ve bundan kurtulmak için evlendim.»

FERCİN ARZUSUNA TERS GİTMENİN SEVABI

Bil ki, istek ne kadar çok olursa, ona muhalefet etmenin sevabı da o kadar çoktur. Cima arzusu, bütün arzulardan kuvvetlidir. Ancak bu arzunun matlubu (isteği) çirkindir. Kişinin şehvetin bu arzusunu vermemesi, ya âciz olduğundan, ya utandığından, ya korkaklığından, ya da açığa çıkıp rezil olmak korkusundandır. Bu sebeblerden ötürü kaçman kimsenin sevabı olmaz. Zira bu şeriatın emrine değil, dünyevi gayeye itaat olur. Fakat günah işlemek imkânından mahrum olmak da saadettendir. Zira hangi sebeble olursa olsun, hiç olmazsa âzabtarı kurtulur. Ama bir kimse bu şehvetin arzusunu vermeğe muktedir iken ve hiç bir mâni yok iken sırf Allah korkusundan ondan kaçınırsa, büyük sevap kazanmış olur ve kıyamet gününde Arş-ı Alâ'nm gölgesinde olacak yedi sınıfın zümresinden olur. Onun derecesi Yûsuf Peygamberin derecesi olur. Zira bu tehlikeyi atlatmakta imam, öncü Yûsuf (a.s.) dır.
Süleyman bin Yesar (r.h.a.) çok güzel ve yakışıklı idi. Bir kadın kendini ona teklif etti. Süleyman ondan sakındı ve kaçtı. Yûsuf (a.s.) ı rü'yasında gördü. Ona: «Yûsuf-i Siddîk sen misin?» dedi. Yûsuf: «Evet, ben O Yûsuf'um ki, niyetlendim. Sen de o Süleymansra ki, niyetlenmedin.» dedi. Bununla «Züleyha Yûsufla bir arada bulunmak istedi. Y»suf'da bu işe niyetlendi.» âyet-i kerimesinin anlamına işaret etti (*). Yine zikri geçen Süleyman'dan rivayet edilir. Der ki: «Hacca gittiğimizde, Medine-i Münevvere'den

çıktık, Ebva denilen yere geldik. Yoldaşım bir şey almaya gitti. Ay yüzlü bîr arap kadın yanıma geldi ve "ver" dedi. Ben ekmek istediğini sandım. Önüne koydum. "Ben senden ekmek istemiyorum, kadınların erkeklerden istediği şeyi istiyorum" dedi. Başımı önüme eğdim ve ağlamağa başladım. O kadar ağlamışım ki, o kadın dönmüş gitmiş. Yoldaşım pazardan geldi. Bende ağlamak eserini gördü. Ne oldu dedi. Ben çoluk çocuğum hatırıma geldi, onun için ağladım dedim. İşin gerçeği bu değildir, dedi. "Demin hatırında böyle bir şey yoktu. Bana gerçeği söyle." diye haddinden fazla ısrar etti. Ben de ona hâdiseyi anlattım. O da ağladı. Sen niçin ağlıyorsun? dedim. Senin yerinde ben olsam, senin gibi sabredemezdim diye nefsimden çekmiyorum. Mekke'ye geldik, tavaf ve sa' yaptım. Otlama geldim, uyudum. Rü'yamda güzel, yakışıklı, boyu poşu yerinde bir şahıs gördüm. Siz kimsiniz? dedim. Yûsuf-ı Sıddikim dedi. "Mı-

(*) Bu ibareden, velinin peygamberden üstünlüğü anlaşılıyor. Fakat dikkat edilirse bu hükmü Yusuf (a.s.) verdiği için o veliye bir iltifat etmiş olur. Onun durumuna onu teşvik etmek olur.

sır Azizinin hanımıyle garib bir maceranız var." dedim. "Senin köylü arap kadınla olan maceranız ondan daha garibtir." dedi.

Abdullah bin Ömer rivayet ediyor, Peygamber buyurdu: «Eski zamanda üç kimse yolculuğa çıktılar. Akşam oldu. Bir mağaraya girip orda kaldılar. Birden dağdan bir kaya yuvarlanıp mağaranın kapısını kapadı. Dışan çıkma imkânı kalmadı. O kayayı oynatmak imkânı da yoktu. Dediler ki, bundan ancak dua ile kurtulmak mümkündür. Onun için herbirimiz ihlâslı âmelinden birşey arzetsin. Belki onun sebebi ile Cenâb-ı Allah bir kapı açar.»

Onlardan birisi dedi ki: «Allahım, sen bilirsin: Benim anam, babam var idi. Onlardan önce asla ne kendim yemek yerdim, ne de çoluk çocuğuma yedirirdim. Bir gün bir işle uğraştım. Geç kaldım. Anam ve babamın yanına dönünce, bunların uyuduklarını gördüm. Bir bardak süt getirmiştim. TSlimde tuttum ve ayakta onların uyanmasını bekledim. Çocuklarım çok aç idiler. Feryat ediyorlardı. Ben onlara: "Önce anama, babama içirmeden size hisse yoktur" diyordum. Anam ve babam ancak seher vaktinde uyandılar. Ben süt bardağını elimde tutuyor uyanmalarım bekliyordum. Çocuklarım aç kalmışlardı. Allahım, eğer o yaptığım şeyi senin rızan için yaptıysam, bizi bundan kurtar.» Bunu söyleyince, kaya yerinden oynadı ve biraz ışık göründü.

İkincisi dedi ki: «Allahım, sen bilirsin ki, benim bir amcam kızı var idi. Ben ona âşık olmuş idim. O bana uymazdı, yüz vermezdi. Bir sene büyük bir kıtlık oldu. Kıtlıktan çok perişan olduğu için benimle mizah ve lâtife edip yakınlık göstermeye başladı. İsteğimi vermek şar-tıyle ona yüzyirmi altın verdim: ona yaklaşmak isteyince, bana: "Allah'ın izni olmadan mührünü bozmaktan korkmaz mısın?" dedi. Bu söz benim içime çok tesir ettiği için, korku kalbimi kapladı. Ondan el çektim ve o yüzyirmi altından da vazgeçtim. Ondan sonra da hiç peşine düşmedim. Halbuki dünyada onu istediğim gibi hiçbir şeyi istemiyordum. Allahım, eğer bunu senin

rızan için yaptıysam, bunun sebebiyle bizi bu tehlikeden kurtar.» Kaya biraz daha açıldı ve ışık da çoğaldı.
Üçüncüsü dedi ki: «Allahım, sen daha iyi bilirsin: Ben bâzı işçiler tutmuştum. Birisi ortadan kayboldu. Ücreti yanımda kaldı. O ücretle koyun satın aldım, ticaret yaptım. O mal çoğaldı. O kimse ücretini almaya geldiği zaman, koyun ve sığırlar bir sahrayı dolduru-yordu. Ona bunların hepsi senin ücretinden meydana geldi. Hepsi se nindir, deyince, benimle alay mı ediyorsun diye inanmadı. Sonunda olanı ona anlatım. O kadar çok maldan bir tane alıkoymadım. Allahım, eğer bunu senin rızan için yaptıysam, bunun sebebiyle sen bizi kurtar.» Kaya yerinden oynadı ve yol açıldı. Hepsi kurtuldular.
Ebû Bekir bin Abdullah (r.h.a.) der ki: «Bir kasap bir komşusunun cariyesine âşık olmuş idi. Bir gün cariyeyi bir köye birinin evine gönderdiler. Kasap cariyenin arkasından yetişip aniden ona sarıldı.

Câriye dedi ki: "Ey delikanlı, sen bana âşık olduğundan çok ben sana âşıkım; fakat Allah'tan korkuyorum. Kasap: Sen korkuyorsun, ben niçin korkmıyayim, dedi ve tevbe, istiğfar etti. Yolda kasaba çok hararet galib geldi ve susuzluktan ölmek korkusuna düştü. O zamanın peygamberinin elçilerinden biriyle karşılaştı. Sana ne oldu diye sordu. Kasap: "Susuzluk galebe etti. Çok perişan oldum" dedi. O kimse gel dua edelim. Belki bir parça bulut gelir, şehre varıncaya kadar' başımız üzerinde gölge olur. Kasap benim hiç taatını yok. Sen dua et. Ben de âmin diyeyim, dedi. Öyle yaptılar. Bir parça bulut geldi onların başı üzerinde durdu. Onlar yürüdükçe, bulut da beraber giderdi. Birbirlerinden ayrıldıkları zaman, bulut kasap ile gitti. O kimse güneşin sıcağında kaldı. Kasaba dedi ki: "Ey delikanlı, benim taatım yok diyordum. Şimdi, anlaşıldı ki, senin taatın varmış. Bulut seninle beraber gidiyor" kasap dedi ki: "Ben kendimden hiç hayır ve taat bilmiyorum. Ama şu kadarını biliyorum ki, o cariyenin sözü ile tevbe ve istiğfar ettim" o kimse dedi ki, evet, böyledir. /Sirâ Allah katında kabul edilen tevbenin, tesiri büyüktür.»
KADINLARA BAKMANIN AFETÎ
Bil ki, cinsî arzuya sahib her insanın kendini koruması zordur. O halde en iyisi bu işin başında ihtiyatlı davranıp gözünü korumalıdır. Alâ bin Ziyad der ki: «Kadının örtüsüne bile bakmak caiz değildir. Çünkü muhakkak ondan kalbe arzu ve şehvet düşer. Esasen kadınların elbisesine bakmaktan, güzel kokularını koklamaktan, seslerini dinlemekten kaçınmak farzdır. Hattâ seni görecekleri yerden veya senin onları göreceğin yerden geçmekten de kaçınmak lâzımdır. Çünkü güzel bulunan yerden geçmek, şehvet tohumunu nefse ve bozuk fikirleri kalbe gönderir.
Kadınların da güzel erkeklere bakmaktan kaçınmaları lâzımdır. Şehvet kasdıyle olan bakmalar haramdır. İster erkeğin kadına, isterse kadının erkeğe bakması olsun. İkisi de birdir. Şehvet kasdıyle elbiseye bile bakmak haramdır. Ama tesadüfen gözü

ilişirse, günahkâr olmaz. Fakat gözüne hâkim olup fazla bakmamalıdır. Eğer ilk defa gözü ilişince, gözünü ondan ayırmazsa, yahut ikinci defa bakarsa, haram olur, günahkâr olmuş olur. Peygamber buyurdu ki: «Kasıtsız olan ilk bakış senindir. (Yâni ondan sana mes'ûliyet yoktur). İkinci kasıtlı bakış ise senin aleyhinedir.» (Yâni mes'ûliyeti vardır). Yine buyurur ki: «Bir kimse âşık olur da âşkını kalbinde gizleyip açığa vurmazsa ve âşkına uyup günah işlemezse ve bu belâdan ölürse, şehidler zümresinden yazılır.»

KENDİNİ KORUMAK

Harama, birinci bakış kasıtsız olunca, kendini ikincisinden korumalı, bakmak istememeli ve âşkı kalbinde gizlemelidir.

3. Asıl: KONUŞMANIN FAİDELERt VE DİLİN AFETLERİ

371

r

Bil ki, erkek ve kadınların meclislerde ve ziyafetlerde arada perde ve örtü olmaksızın bir arada toplanmaları kadar büyük bir fesâd kaynağı yoktur. Yaşmak ve peçe bağlamak da kifayet etmez. Zira yaşmak ve peçe beyaz ve câzib olup bunlan bağlamak külfetine kat-lansalar şehveti tahrik ederler. Bazan peçeli iken daha güzeU görünür. O hâlde kadınların, beyaz peçe ve yaşmak bağlayarak ve süslenip püslenerek dışarı çokmaları haramdır. Bunu yapan kadın asî olur. Kadının bu hâline rızâ gösteren kocası, babası ve kardeşi de bu günaha ortak olur. O kadınlara bakmaktan kalbte meydana gelen şehvetin ve bu şehvetten meydana gelen fesadın vebali onların dışarıya çıkmalarına mjisaade edenlerin boynunadır. Hiçbir erkeğe, şehvet kasdıyle kadın elbisesini giymek, yahut ellemek caiz değildir. Yine kadına reyhan, elma, yahut âdet olan bir şey vermek ve bunlan kadınlardan almak, yahut kadınlarla nâzik ve yumuşak konuşmak da caiz değildir. Kadınlar da erkeklerle sert ve haşin konuşmalıdırlar. Nitekim Buk Teâlâ buyurur ki: «Kadınlarla konuşurken, tatlı ve câzib konuşmayınız; kalbinde hastalık olan tama eder. Konuşurken şeriata göre konuşun.» Namahrem kadınların su içtikleri testiden, onların ağızlarının değdiği yerden su içmek, dişlerinin değdiği meyvayı yemek caiz değildir. Hakem der ki: «Ebû Ey-* yub-i Ensari'nin ailesi, Peygamberin önünden kaldırdıkları yemek-kaplarının, Peygamberin elinin ve ağzının değdiği yerlerini teberrü-ken yalarlardı ve gözlerine sürerlerdi.» Bunu sevâb niyetiyle yapıyorlardı. Şehvet ve nefsanî arzu ile böyle yapmak şübhesiz haram olur.

Demek ki, kadınlar ile ilgili olan şeylerden kaçınmak kadar mühim bir şey yoktur. Yolda bir kadın veya bir oğlanla karşılaştığın zaman, «Bir bak, nasıldır?» diye vesvese verir. Sen bu durumda şeytan ile münakaşa edip, «Niçin bakayım? Çirkin ise bakmakla huzursuz olurum. Hem de günahkâr olurum. Zira ben onun güzel olmasını düşünerek bakmış olurum. Güzel ise, benim olmadığı için bir günahkâr olurum. Beyhude yere hasreti, özlemi kalbimde kalır. Onun arkasından gidersem, belki bütün ömrümü ve dinimi onun aşkına heder etmiş olurum ve muradıma ermemiş olurum;» demelisin..

Peygamberin gözü bir güzel kadına ilişti. Hemen eve gelip ehliyle buluştu ve sonra dışarı çıkıp buyurdu ki: «Birinizin önünden şeytan gibi bir kadın geçerken, ona bir vesvese gelirse, hemen kendi hanımına gitsin. Zira namahremdeki şey, hanımdaki şey gibidir, başka değildir.»

ÜÇÜNCÜ ASIL KONUŞMANIN FAİDELERİ VE DİLİN AFETLERİ

Bil ki, dil, Hak Teâlâ'nın acayip yaratıklarından biridir. Görünüşte bir et parçasıdır. Fakat hakikatte varlık çerçevesi içinde olan her-şey, onun tasarrufu altındadır. Hattâ mevcut olmayan şeyler dahi

onun tasarrufundadır. Zira dil hem yok olanları, hem de var olanları anlatır. Belki o aklın vekilidir. Hiçbir şey de aklın kuşattığı dairenin dışında değildir. Akla ve hayale gelen herşeyi dil ile ifâde etmek mümkündür. Diğer uzuvlar böyle değildir. Zira gözün tasarrufunda, renk-, ler ve şekillerden başka bir şey yoktur. Kulağın da tasarrufunda, ses ve sedadan başka bir şey yoktur. .

Diğer uzuvlar da böyledir. Herbir uzvun hüküm ve iradesi bedenin bir köşesindedir. Ama dil hükmü, bütün bedende geçerlidir. Dil kalbin karşısında durur. Kalbin hazinesinde bulunan garib suretleri, değişik şekilleri ifâde etmekten başka, kalbin dışından nice suretleri kalbe ulaştırır. Dilin konuştuğu herşeyden kalb ayrı bir sıfat, ayrı bir hâl alır. ,

Meselâ, dil yalvarıp yakarmağa başlayınca ve iunlan ifâde eden kelimeleri söyleyip feryad ve figân etmeğe başlayınca, kalb şefkat, acıma, üzülme, ve kasavet sıfatları almaya başlar. Kalb ateşinin buharı beyine yönelir-ve gözlerden yaşlar damlamaya başlar. Dil sevindirici, neşelendirici sözleri, kalbi okşayan güzel vasıfları ifâde etmeye başlayınca, kalbte neşe ve sevinç meydana gelir; meyi ve şehvet damarları, şevk ve muhabbet telleri hareket etmeye başlar. Bunun gibi dil ile söylenen her sözdeta kalbte yeni bir sıfat meydana gelir.

Şöyle ki, eğer çirkin sözler söylenirse, kalb -kararmağa başlar; eğer güzel söz söylenirse, kalb aydınlanmağa başlar ve eğer dil eğri sözleri söylemeye alışırsa, kalb de eğri olur, doğru şeyleri idrâk etmekten uzaklaşmağa başlar. Tıpkı eğri aynanın eşya suretini eğri gösterdiği gibi. Bunun içindir ki, yalancı şairlerin rü'yası da umumiyetle gerçeğe uygun olmaz. Bu dünyadan göçünce, bütün lezzetlerin en üstünü ve isteklerin sonu olan Allah'ın cemâli de kalbinde doğru görünmez ve o büyük lezzetin saadetinden mahrum kalır. Tıpkı güzel bir yüzün, eğri bir aynada çirkin görünmesi gibi. Meselâ, kılıca enine veya boyuna bakılınca, bakan ne kadar güzellik sahibi olursa, yine onda* lezzet ve güzellik bulamaz. Demek ki öbür dünyanın hâlleri, durumu ve Allah'ın işlerinin hakikat ve sırlan da böyledir. O hâlde kalbin eğri ve doğru olması, dilin eğri ve doğru olmasına bağlıdır. Bu sebeble kâinatın Peygamberi buyurur ki: «Kalb müstakim olmadan, iman müstakim olmaz. Ve dil müstakim olmadan kalb müstakim olmaz.»

Bu itibarla dilin âfetlerinden kaçınmak dinin mühim işlerindendir. Biz bu asılda sükûtun faziletini beyan edeceğiz. Ondan sonra dilin âfetlerini ve çok konuşmanın zararını ve fuzûli konuşmanın, münazaa, mücadele ve münâkaşa yapmanın âfetlerini; sövmenin, çirkin söylemenin ve dil uzatmanın fesadım anlatacağız. Sonra da lanet etmenin, lâtir'e ve alay etmenin zararım; yalan söylemenin, gıybet yapmanın, söz taşımanın ve ikiyüzlülüğün âfetlerini; övmenin, yermenin zararını ve bunlarla ilgili olan şeyleri tamamıyle beyân edeceğiz ve herbirinin ilâcının ne olduğunu açıklıyacağız inşaallah.

3. Asü: KONUŞMANIN FAİDELERİ VE DİLİN AFETLERİ

373

SUSıMANIN FAZİLET VE SEVABLARI

Bil ki, dilin âfetleri çoktur ve onlardan korunmak hayli zordur. Mümkün olduğu kadar susmak en güzel sıfattır. O hâlde insan zaruret miktarından çok konuşmamalıdır. Şöyle demişler: Ebdal'lar, konuşması, yemesi ve uyuması zaruret miktannca olan kimselerdir. Hak Teâlâ buyurur ki: «Sadaka işlemek ve hayır yapmak konularından ve insanların arasını düzeltmekten başka konuşmalarda hayır yoktur.» Peygamber buyurur ki: Susan kurtulur.» Yine buyurur ki: «Karın, fere ve dilini koruyan kimse, tamamıyle korunmuştur.» Muaz bin Cebel Peygamberden «Hangi amel en faziletlidir.» diye sordu. Peygamber mübarek dilini ağzından çıkarıp parmağını üzerine koydu. Yâni âmellerin en faziletlisi susmaktır, demek istedi.

Hz. Ömer buyurdu ki: «Hz. Ebû Bekir'i gördüm: Eliyle dilini sıkı tutmuş kıvırıyordu. Dedim ki, ey Resûlallahın halifesi ne yapıyorsun?» dedi ki: «Bu beni zor ve tehlikeli işlere sokmuş.» Peygamber buyurdu ki: «İnsanların hatâlarının çoğu dilinden-dir.» Yine buyurdu: «Size ibâdetlerin en kolayım haber vereyim mi? Diliniz sussun.» İsa'ya dediler ki, bizi cennete götürecek bir âmel öğret. «Hiç konuşmayın.» dedi. Yapamayız dediler. «Öyleyse hayırdan başka konuşmayınız.» dedi. Peygamber buyurdu: «Sükût ve ve-kârlı bir mü'mini görürseniz, ona yakın olun. Çünkü o hikmetsiz değildir.» İsa buyurdu ki: «İbadet on kısımdır. Dokuzu susmak ve bir kısmı da insanlardan kaçıp uzlet etmektir.»

Peygamber buyurur ki: «Çok konuşan çok hatâ eder, çok hatâ eden çok günah işler, çok günah işleyen de cehennem ateşine lâyık olur.» Bu sebebten idi ki, Ebubekiri's-Sıddîk konuşmamak için mübarek ağzına bir taş alırdı. İbni Mes'ud (r.a.): «Dil gibi ebedî hapse lâyık bir şey daha yoktur.» demiştir.

Yûnus bin Ubeyd (r.h.a.) der ki: «Dilini ve kulağını koruyup da bütün işlerinde bu özelliğinin faydasını bulmayan bir insan görmedim.» Muaviye'nin Meclisinde bazı kimseler konuşuyordu. Ahnef bin Kays da susuyordu. «Niçin konuşmuyorsun? Ahnef» dediler. «Hilâtfi hakikat konuşursam, Allah'tan korkarım; doğru konuşursam, sizden korkuyorum.» dedi. Rebi bin Heysem, (r.h.a.) yirmi yıl dünya kelâmı konuşmadı. Her sabah yatağından kalkınca, eline kâğıt kalem alırdı ve .her ne konuşursa yazardı. Akşam olunca, bu sözlerden kendini hesaba çekerdi.

Bil ki, susan kimsenin bütün bu fazileti şu sebebledir ki, dilin âfeti çoktur. Daima boş yere hareket edip konuşması ona kolay

gelir. Fakat hakkı bâtıldan ve iyiyi kötüden ayırdedemez. Susmasıyle bu mes'ûliyetten kurtulur. Kalbin himmeti, niyeti ve azmi dağılmaz. Zikir ve fikirle meşgul olur.
Bil ki, sözler dört kısımdır: Birincisi, sadece zarar getirir, ikincisi hem zarar, hem de faydası oları sözlerdir. Üçüncüsü, ne zararı, ne

de faydası olmayan sözlerdir. Buna fuzûli sözler denir. Bunun vakti zayi etme zararı yeter. Dördüncüsü, sadece fayda getiren sözlerdir. O hâlde sözün dörtte üçü bırakılmalı, dörtte biri konuşulmalıdır. Nitekim Cenâb-ı Allah buyurur: «Sadaka ve hayır buyurmak ve insanlar arasını bulmak hariç, konuşmada hayır yoktur.» Peygamber de buyurur ki :«Susan kurtulur.» Dilin âfetlerini bilmeden dilsiz kalmanın hakikatini bilemezsin. Biz — inşaallah— onbeş tane olan bu âfetleri etraflı olarak anlatacağız.
DİLİN AFETLERİ
1 — Lüzumlu olmayan, yâni terkedilmesinde dinî ve dünyevî zarar olmayan sözleri konuşan, İslâm'ın güzelliğinden çıkmış olur. Zira Peygamber buyurur ki: «Lüzumsuz şeyi terketmek, kişinin müslüman-üğının güzelliğindendir.»
Bu sözlerin misâli şudur ki, arkadaşlık yaptığın insanlara, yaptığın yolculukları, gezdiğin şehirleri, o şehirlerde gördüğün çeşitli yemekleri, muhtelif dağları, bahçeleri ve geçmişe ait hâlleri olduğu gibi anlatmaktır. Bunların hepsi fuzûlî olur. Zira bunlar terkediiebilir. Terkedilmesinden de hiç zarar gelmez. Bunun gibi sana lüzumlu olmayan bir şeyi sormak da fuzûlî söz olur. Bu da, ancak sorulmasından zarar gelmezse fuzûlî söz olur. Ama «Oruçlu musun?» diye sorarsan, «Oruçluyum» dersen, ibâdetini izhar etmiş olursun. «Değilim» dersen, yalan söyleyip günah işlemiş olursun. Bu günaha da sen sebeb olursun. Bu ise zaten zararın tâ kendisidir. Bunun gibi, «Nereden geliyorsun, ne yapıyorsun? Ve ne yaptın?» diye sorsan, belki açıklayamaz, yalan söyler. Bu zâten bâtıldır. Fuzulî söz bâtıl olmayan sözdür.
Lokman Hekim bir yıl Davud'un yanında kaldı. Davud (a.s.) zırh yapıyordu. Ne yaptığını öğrenmek istedi. Fakat sabredip sormadı. Nihayet Davud, tamamlayıp sırtına onu giyip: «Harp için güzel el dişedir. Fakat insanların çoğunun yanında rağbeti yoktur.» dedi. Bunun gibi sualleri, insanların ahvâlini öğrenmek isteyen veya söz açıp dostluğunu izhar etmek isteyen kimseler sorar. Bunun ilâcı, ölümü yakın mülahaza edip şöyle düşünmektir ki, her zikir ve teşbih kıymetli bir hazinedir. Eğer zayi ederse, zarar etmiş olur. îlmî ilâcı budur. Ameli ilâcı ise, ya insanlardan uzlet etmek, ayrı yaşamaktır yahut ağzına bir taş parçası almaktır.
Rivayet edilir ki: Peygamber ile birlikte savaşan bir yiğit şehid oldu. Onu, çok açlığından karnına taş bağlamış olduğu halde buldular. Annesi, yüzündeki tozu temizledi ve: «Cennet sana afiyet olsun.» dedi. Peygamber buyurdu ki: «Ne biliyorsun? Belki hayatında kendisine lâzım olmayan bir şey ile bahillik etmiştir, yahut kendisine lâzım olmayan bazı kelimeler söylemiştir.»
Peygamberin bu sözünün mânası şudur ki, belki kıyamet gününde

ondan hesap isterler. Halbuki, afiyet meşakkatsiz ve hesapsız olan şeydir.
!$?«&#
3. Asıl: KONUŞMANIN FAİDELERİ VE DİLİN AFETLERİ
375
Bir gün Peygamber buyurdu ki, bu saatte bir cennet ehli kapıdan içeri girecek. Sonra Abdullah bin Selâm içeri girdi. Bu hususu ona haber verip dediler ki, «Ey Abdullah! Senin amelin nedir ki, bu saadete eriştin?» Dedi ki, «Benim amelim az bir şeydir. Fakat bana lâzım olmayan sözün çevresinde dolaşmadım ve insanlar hakkında su-i zanda bulunmadım.»
BU ki. bir kelime ile ifade edilmesi mümkün olan bir şeyi iki kelime ile ifade etmek, fuzûlî olup vebal olur. Sahabeden birisi der ki, bazı kimseler benimle bazı sözler konuşurlar ki, onun cevabı bana, soğuk ve tatlı suyun, susuza tatlı geldiğinden daha çok tatlı gelirken, fuzûli olur korkusuyla ona cevap vermeye kalkışmıyorum. Mutarrıf bin Abdullah der ki, «Hak Teâlâ'cm celâli, kalbinizde yüksek olmalıdır. Şöyle ki, önemsiz sözler arasında onu (Allah'ı) anmamalıdır. Meselâ hayvanlara kediye, "Allah seni şöyle böyle etsin" dememelidir.» Peygamber buyurdu ki: «Saadetti insanlar sözünün fazlasını geriye bırakan, inalının fazlasını ise, veren, yâni kesesinin mührünü çözüp diline vuran kimselerdir.» Peygamber buyurdu ki: «İnsanlara dilden daha kötü bir şey verilmemiştir. Bil ki, hangi kelimeyi konuşursan, onu senin üzerine yazarlar. "Bir söz söylemez ki, Rakib ve Atid melekler yanında bulunmasın." Eğer melekler sizin sözlerinizi bedava yaz-mayıp karşılığında ücret taleb etselerdi, ücret korkusundan on sözün dokuzunu terkeder, birini söylerdiniz. Halbuki, çok konuşmakla vakit zayi etmenin zararı, ücret vermek zararından fazladır.»
2 — Bâtıl ve günah olanları konuşmaktır. Bâtıl bid'at çeşitleriyle sahabeler arasında yapılan harpler ile ilgili şeyler konuşmaktır. Günah ise, yaptığı fısk ve fesadı oaşkasma anlatmaktır. Meselâ, içki sohbetini, fesâd toplantılarını anlatmak; yahut bir mecliste iki kişinin birbirlerine sövmelerini, birbirlerini incitmelerini, yahut fuhşiyata ait güldürücü hikâye ve maskaralıkları anlatmak.. Bunların hepsi bundan önce anlatıldığı sebebten müslümamn derecesini düşürdüğü gibi, ayrıca günahtır. Peygamber buyurur ki: «Bazı kimseler söylediği sözün ehemmiyetini kavrayamadığı için umursamaz. Halbuki o söz onu cehenneme götürür. Bazen de bâzı sözler söyler ki, onların kıymet ve mertebesini bilmez. Halbuki o sözler onu cennete götürür.»
3 — Konuşma esnasında muhalefet münazara ve münakaşa yapmaktır. Buna şeriat lisanında «mira» (itiraz) denir. Bâzı kimseler vardır ki, bir kimse birşey söyledi mi, onu red edip «öyle değil, belki şöyledir» demeyi adet edinmiştir. Bunun mânası, sen ahmaksın, câhilsin, yalancısın; ben ise zekiyim, akıllıyım ve doğruyum demektir. Bu itibarla bu bir kelime iki helak edici sıfatı kuvvetlendirmiş olur. O sıfatlar, biri tekebbür ve biri de canavarlıktır. Tekebbür açıktır. Canavarlık olması ise, bir kimsenin hatırını kırdığı içindir. Bu sebeple Peygamber buyurdu

ki: «Konuşmada muhalefet ve münakaşayı bırakıp bâtıl sözler söylemeyen kimse için cennette bir köşk yapılır. Eğer haklı cevabı vermemeye sabrederse, bu köşk cennetin en yüksek ye-

rinde yapılır.» Zira hakkı söylememeye sabretmek yalan ve asılsız şeyi söylememeye sabretmekten daha zordur. Peygamber buyurdu ki: «Kişi, velevki haklı da olsa, muhalefet ve nizadan el çekmedikçe imanı tamam olmaz.» muhalefet dediğimiz yalnız mezhebler arasında olan ihtilâf değildir. Belki bir kimse bu nar tatlıdır dese, sen de ekşidir desen, yahut filân yerden filân yere kadar bir fersahtır, dese sen de; bir fersah yoktur desen bütün bunlar iyi haller değildir.
Resûlullah buyurdu ki: «Her münakaşa ve inadın keifâreti iki rek'at namazdır.» Münakaşa çeşitlerinden biri şudur ki, bir kimse hatalı konuşunca, onun eksiğini bulup kusurunu göstermektir. Bunlar hepsi haramdır. Zira bundan kalbi kırılır, incinir ve zaruret olmadan hiçbir müslümanı incitmek caiz değildir. Bu hatâları ilân etmek farz değildir. Belki susmak imanın kemâlindendir. Bu münakaşa mezhep ayrılıklarında olursa yine iyi değildir. Ancak kabul ümidi olursa, yalnız yerde nasihat yoluyla hakikati açmak bundan müstesnadır. Eğer kabul etmek ümidi yok ise susmak daha hayırlıdır. Peygamber buyurdu ki: «Birbirleriyle mücadele ve münakaşa eden kavimlerin hepsi, dalâlet vadisinde helak oldular.» Lokman Hakim oğluna dedi ki: «Yavrum, âlimler ile mücadele etme; seninle düşmanlık yaparlar ve seni de düşman sayarlar.»
Bil ki, asılsız ve bâtıl sözler karşısında sabredip susmak kadar zor hiçbir şey yoktur. Bu, en üstün mücahededir. Davud-ı Tai uzlet ediyordu Ebû Hanife (r.a.): «Ya Davud, niçin uzlet edip meskeninden dışarı çıkmıyorsun?» dedi. Davud: «Ben kendimle cihâd etmekle meşgulüm. Cihâd beni münazaradan alıkoydu.» dedi. Ebû Hanife: «Bari münazara meclisinde bulun, söylenen sözleri dinle, kendin bir şey söyleme.» dedi. Davud: «Münazara meclisine geldim, öyle kaldım, onun gibi hiç zor mücadele görmedim. Bundan daha büyük âfet olur mu ki, bir şehirde mezhep taassubu olsun; bazı kimseler, makam ve şöhret peşinde olup münakaşa ve münazara yapsınlar ve câhillere cedel dindendir diye öğretsinler.»
Zâten cedel (münazara) hayvani tabiat ve tekebbürün arzusudur. Câhil insanlar, bunun dinden olduğunu sandılar mı, cedel onların kalbinde o kadar perçinleşir ki, onsuz hiç sabredemezler. Zira bu hususta nefse çeşitli lezzetler hâsıl olur.
Malik bin Dinar (r.h.a.) der ki, «Cedel (münazara) dinden değildir. Bütün selef cedelden kaçınmışlardır. Fakat eğer hâsım bid'atçı olursa, inat etmeden ve uzatmadan Kur'an ve hadis ile onunla konuşmayı caiz görmüşler. Fayda vermediğini görünce de vazgeçmişler.»
4 — Mal için ya kadı huzurunda, yahut başka bir yerde husumet yapmaktır. Bunun "da âfeti büyüktür. Peygamber buyurur ki:

«Bilgisi olmadan birisiyle husumet yapan kimse, husumeti kesinceye kadar Hak Teâlâ'mn gazabında olur.» Mal için husumet yapmak gibi, kalbi dağıtan, hayatın zevkini gideren ve dinin mürüvvetini zayi eden , bir şey yoktur, demişler. Yine demişlerdir ki, takva ehlinden • hiçbir kimse mal hususunda husumet ve niza, yapmamıştır. Zira fazla soy-

lemeksizin husumet başlamaz. Takvâlı olan da fazla söylemekten kaçınır, mücadele eden en azından hasmıyle tatlı ve yumuşak konuşmaz. Halbuki tatlı ve yumuşak konuşmanın fazileti çoktur. O hâlde husumeti olan kimse elinden gelirse, ondan el çekip vazgeçsin. Zira o, ona âhiret azığı olur. Eğer vazgeçmezse, bari doğrudan başka bir şey konuşmamalı, haksız yere kimseyi incitmemeli, hasmına sert sözler söy-lememeli, sövmemeli beddua etmemeli ve ilâve etmemelidir. Çünkü bunların hepsi dinin helak sebebleridir.

5 — Sövüp fuhşiyat söylemektir. Peygamber buyurmuştur ki: «Kötü söz söyleyenlere cennet haramdır.» Yine buyurmuş ki: «Cehennem ehlinden öyle kimseler vardır ki, onların ağzından çıkan pislik kokusundan bütün cehennem ehli feryad edip bunlar kimdir? diye sorarlar. Bunlar, nerde 1>ir pis ve fahiş söz işitseler, onu sevip söyleyen kimselerdir diye cevap verilir.»

İbrahim bin Meysere (k.s.) der ki: «Kötü söz söyleyen kıyamet gününde köpek suretinde olur.» Fahiş sözlerin çoğu, çirkin ibarelerle cimayı ifâde etmektir. Nitekim fısk ve fesâd ehlinin âdeti budur. Sövmek ise, cimayı birisi hakkında söylemektir. Peygamber buyurdu ki: «Anasma babasına sövene lanet olsun.» Dediler ki, «Ya Resûlüllah, bunu kim yapar?» Buyurdu ki: «Bir kimse, bir kimsenin anasma - babasına söver, o da onunkine söver. Hakikatta kendisi anasma babasına sövmüş olur.»

Cimayı, sarih değil, kinaye ile ifade etmelidir ki, fuhşa girmesin. Cima gibi çirkin olan herşeyi sarih değil işaretle ifâde etmelidir. Hanımların ismini de açık değil belki kinaye yoluyla söylemelidir. Bir kimsede basur, alaca hastalığı veya başka çirkin bir hastalık olursa, söyleyecek olduğu zaman adı yerine «hastalık» demelidir. Velhâsıl kelimeleri kullanırken güzeli ve edebi gözetmelidir. Çünkü bunları çirkin bir kelime ile ifade etmek, bir nevi fahiş söz olur.

6 — Lanet etmektir. Gerek hayvanlara", gerek elbiseye ve gerek insanlara olsun lanet etmek mezmumdur. Peygamber buyurmuştur ki. «Mü'min olan lanet etmez.» Seferde bir hanım bir deveye lanet edince, Peygamber buyurdu ki, «Devenin sırtındaki herşeyi alın ve kafileden sürün, gitsin. Zîrâ o mel'un oldu.» O deve bir müddet öyle yürüdü. Kimse yanma yaklaşmadı. Ebû Derda (r.a.) der ki: «Biri, insana, toprağa, yahut bir şeye lanet ederse, o da der ki, hangimiz Allah'a asî ise, lanet ona olsun.» Bir gün Ebû Bekiri's-Sıddîk bir şeye lanet etti. Peygamber üç defa, «Sıdk ve lanet bir yerde nasıl olur?» dedikten sonra: «Kabe sahibinin hakkı için olamaz.» buyurdu. Ebû Bekiri's-Sıddîk: «Tevbe olsun, ya Resûlallahî» deyip keffâret için bir

köle" âzad etti. ,
Bil ki, belli bir kimseye lanet etmek c&iz değildir. Ancak kötü hal üzere olan topluluğa caizdir. Nitekim zâlimlere, kâfirlere ve fâşıklara lanet olsun denir. Ama mü'tezile ve keramiye cemaatlarına lanet olsun sözünde tehlike vardır. Zira bundan fesâd doğar. Fakat şeriatte haklarında lanet bulunan kimselere lanet edilir. Yine küfür üzere öl-

düğü şeriat tarafından bildirilen muayyen kimselere lanet okumak caizdir. Meselâ fir'avun ve Ebu Cehil gibi. Peygamber kâfirlerden bir kavme lanet etmiştir. Zira vahiyle onların müslüman olmayacaklarını bilmiştir. Ama yahudilerden bir şahsa lanet etmekte tehlike vardır. Zira ölmeden müslüman olup cennet ehli olabilir ve lanet edenden de hayırlı olabilir. Eğer bir kimse: «Müslümana "rahmet olsun," derler; Halbuki imanlı gitmesi bilinmemektedir. Fakat hâli hazırdaki durum itibar edilir. Buna göre kâfire de küfür hâlinde lanet edilse ne lâzım gelir?..» derse, bu yanlıştır. Zira rahmetin mânası, Allah seni rahmet sebebi olan müslümanlıkta devamlı eylesin, demektir. Oysa Allah seni küfürde devamlı eylesin demek caiz değildir.
O hâlde hadiste lanet edilen kimseye lanet etmelidir. Eğer bir kimse: «Yezide lanet etmek caiz olur mu?» diye sorarsa, deriz ki, «Hüseyni öldürene, eğer tevbesiz öldü ise lanet olsun» şeklinde lanet etmek caizdir. Zira Hüseyin'i öldürmek küfürden ağır değildir. Hz. Ham-za'yı şehid eden Vahşi'ye müslüman olduğu için lanet etmek caiz değildir. Yezid'in hâli ise, bilinmemektedir. Bâzı kimseler Yezid, Hüse-yinin öldürülmesini emretmişti, diyorlar. Bâzıları da emretmemişti, fakat buna razı idi, diyorlar. O hâlde sadece töhmetle bir kimseyi suçlu göstermek doğru değildir, belki cinayettir. Bu zamanda ne kadar büyükler öldürüldü ki, kimse hakikatte kimin öldürülmelerini emrettiğini bilmez. O hâlde bu kadar yüzyıl önceki Hz. Hüseyin'le Yezid olayının hakikatini kim bilir. Hak Teâlâ insanları bu tehlike ve fuzûlî şeylerden müstağni kılmıştır.
;
Eğer bir kimse bütün ömründe şeytana lanet etmezse, kıyamette ona, «Niçin şeytana lanet etmedin.» diye sormazlar. Ama bir kimseye lanet ederse, «Niçin ve neye binâen lanet ettin.» diye muahaze edilme ihtimali vardır. Büyük zâtlardan biri diyor ki, «Kıyamet gününde âmel defterinde «Lâilâhe illallah» kelimesinin bulunmasını, lanet kelimesinin bulunmasından çok severini.» Bir kimse Peygambere, «Bana bir vasiyet buyur ya Resûlallah!» dedi. Resûlallah: «Kimseye lanet etme.» buyurdu. Demişlerdir ki, «Mü'mine lanet etmek, onu öldürmek gibidir.» Bâzıları demişler ki, Peygamberden rivayet edilir ki: «Teşbih ile meşgul olmak, şeytana lanet okumaktan evlâdır.» Ya başkasına lanet okumaktan ne kadar iyidir. Bir şeye lanet okumak, dinin sa-labetinden ileri gelir diyen kimsenin hâli, şeytanî bir aldanıştır. Bu gibi şeyler ekseriya taassup ve nefsi arzudan doğar.

7 — Şiir okumak ve tegannî (şarkı, türkü) etmektir. Sema' bahsinde bunun tafsilâtı geçti. Bu, haram değildir. Zira Peygamberin huzurunda şiir okumuşlar. (Şair) Hassan'a kâfirlerin hicvine cevap vermesini, emir buyurmuştur.
Ama içinde yalan, yahut bir müslümanın hicvi veya bir kimsenin yalan medhi bulunan şiirleri okumak caiz değildir. Fakat teşbih yoluyla olup şiir sanatı bulunan şiirler, görünüşte yalan da olsa, (onları okumak) haram değildir. Zira şairin inancı o değildir. Bu çeşit şiirlerin arapçası, Peygamberin huzurunda okunmuştur.
3. Asıl: KONUŞMANIN FAİDELERİ VE DİLİN AFETLERİ
379
8 — Lâtife (şaka) dır. Peygamber lâtife yapmayı yasaklamıştır. Fakat az olmak şartıyle arasıra yapmak helâldir. Latifenin şartı, lâtife yaptığı kimsenin güzel ahlâk sahibi olması, âdet edinmemesi, lâtife yaparken haktan başka bir şey söylememesi ve kimsenin aybını ve gıybetini zikir etmemesidir. Fakat lâtife zamanı çok zayi ediyor ve çok gülmeye sebeb oluyor. Çok gülmekle de kalbi kararıyor, insanın vekâr ve heybeti yok olur. Latifeden nefret ve soğukluk da hâsıl olabilir. Peygamber buyurur ki: «Ben lâtife ederim, fakat haktan başka bir şey söylemem.» Yine buyurdu: «Bâzı kimseler, insanları güldürmek için sözler söylerler ki, onunla yerle gök arası kadar uzak düşer.» Güldürücü her şey mezmumdur. Gülmenin tebessümden fazla olması caiz değildir. Peygamber buyurur ki: «Benim bildiğim şeyi siz bilseydiniz az-güler, xjok ağlardınız^ Birisi-sevinip gülerken, büyük zatlardan biri ona: «Kıyamet gününde sana cehennemi arz edeceklerini biliyor musun?»
Hak yeâlâ «Herbiriniz cehenneme uğrayacaktır.» (Meryem sûresi, âyet: 71) buyurur. «Evet, bilirim muhakkak arz edecekler.» dedi. O hâlde arzettikleri zaman cehennemden kurtulacağını biliyor musun? dedi. Yok, bilmem, dedi. O hâlde gülüp neşelenmenin sebebi nedir? Ata-i Selemi (r.h.a.) kırk yıl gülmedi. Veheb bin Verd (r.h.a.) bayram günü gülüşen bir kavim gördü. Dedi ki, eğer bunların orucu kabul olmuş ise, bu, şükür edenlerin fiili değildir. Eğer kabul olmamış ise, bu (Allah'tan) korkanların fiili değildir.

Abdullah bin Abbas (r.a.) der ki: «Günahı güle güle işleyen kimseyi cehenneme ağlaya ağlaya götürürler.» Muhammed bin Vasi: «Bir kimsenin kalabalık içinde ağlaması acayip midir?» dedi. «Evet», dediler. «Cennet ehli olduğunu bilmeyen kimsenin bu dünyada gülmesi daha acayiptir.» dedi. Hadîste: «Bir arabî (göçebe arab) deveye binmişti. Peygamberin yanına gelmeğe çalışırdı. Devesi gitmeyip geri çekilirdi. Onun böyle yaptığına Sahabeler gülüşürlerdi. Sonra deve o kimseyi yere vurup öldürdü. Sahabeler: "Ya Resûlallah! O adam düşüp öldü." Peygamber de "Sizin ağzınız onun kanıyla doldu."» Yâni siz ona gülüşürdünüz buyurdu.
Ömer bin Abdülaziz derdi ki: «Allah'tan korkunuz ve lâtife etmeyiniz. Zira latifeden kalbte kinler meydana gelir ve kötü işler doğar. Bir yerde toplanıp sohbet ederseniz, Kur'an-ı Azîm'den, hadîs-i şeriften ve salihlerin siyer (hâl ve hareket) inden bahs ediniz. Bunu yapamazsanız, boş yere konuşup zamanınızı,

zayi etmeyiniz.» dedi. Hz. Ömer (r.a.): «Birisiyle lâtife eden kimse, onun yanında küçülür, heybet ve saygısı kalmaz.» dedi. Peygamber ömrü boyunca şaka olarak iki-üç söz yapmıştır. Bir defa bir acuzeye (ihtiyar kadın): «Acuzeler cennete girmez» buyurdu. Acuze kadın bunu işitince, ağladı. Peygamber: «Kalbini hoş tut; önce gençleştirilirler, ondan sonra cennete girerler.» buyurdu. Bir defasında da, bir gün bir kadın Peygambere gelip: «Ya Resûlallah, kocam seni davet ediyor.» dedi. Resûlüllah: «Senin kocan, o gözünde beyaz olan

kimse değil midir?» buyurdu. O hanım. «Benim kocamın gözünde beyaz yoktur.» dedi. Resûlüllah: «Gözünde beyaz olmayan kimse yoktur.» buyurdu.

Diğer bir defasında da, bir hanım: «Ya Resûlailah, beni deveye bindir.» dedi. Resûlailah: «Seni deve yavrusuna bindireyim.» buyurdu. O hanım «Yok, deve yavrusunu istemem. Zira o beni düşürür.» dedi. Resûlailah: «Deve yavrusu olmayan bir deve yoktur.» buyurdu. Ebû Talha'nm Ebû Ümeyr adlı bir oğlu vardı. Oynadığı serçe ölünce, Ebû Ümeyr ağladı. Resûlüllah: «Ey Eba ÜmeyrJ Serçe ne etti.» buyurdu.

Peygamber bu latifelerini ekseriya kadınlar ve çocuklarla yapardı. Bununla gönüllerini hoş eder,, kalblerindeki heybetini dağıtmış olurdu. Resûlüllah kendi hanımlarının gönlünü hoş etmek için böyle latifeleri onlarla da yapardı. Hz. Aişe der ki, Hz. Şevde benim yanıma geldi. Ben biraz süt kaynatmıştım. «Şevde, yemek ye», dedim. Yemem, dedi. Yemezsen üzerine sürerim, dedim. Hz. Aişe der ki, elimi uzatıp yüzüne sürdüm. Resûlüllah aramızda oturuyordu..Sevde'nin elinin bana ulaşması için dizini aşağıya indirdi. Sevde'nin eli bana ulaştı, o da yüzüme sürdü. Resûlüllah bizi seyredip gülerdi.

Dahhâk bin Süfyan çirkin yüzlü bir kimse idi. Bir gün Resûlüllah ile otururken: «Ya Resûlailah, benim Aişe'den güzel iki hanımım vardır. İstersen, birini boşıyayım, sen al.» dedi. Bunu lâtife olarak söylerdi. Aişe bu sözü işitince: «Onlar mı güzeldir, sen mi güzelsin?» dedi. Dahhâk,. ben güzelim, dedi. Bunun üzerine Resûlüllah Aişe'nin bu sözüne tebessüm edip güldü. Zira Dahhâk çok çirkin yüzlü bir kimse idi. Bu olay, kadınlar hakkında örtünme emri gelmeden önce idi. Resûlüllah gözü ağrıyan Suheyb'in hurma yediğini görünce: «Ey Su-heyb, hem gözün ağrıyor, hem hurma yiyorsun.» buyurdu. Suheyb: «Ya Resûlailah, bu gözüm ağrıyor. Ben öbür tarafla- hurma yiyorum.» dedi. Resûlüllah bunu işitince güldü.

Havvat bin Cübeyr, kadınlara düşkündü. Bir- gün Mekke yolunda bâzı kadınlarla dururken Peygamber onun yanından geçti. Peygamberi görünce mahcub oldu. Peygamber ona: «Ey filân, burada ne yapıyorsun?» buyurdu. «Ya Resûlailah bir serkeş devem vardır. Onu bağlamak için bu kadınlardan bir ip istedim.» dedi. Resûlüllah geçip gitti. Kavvat der ki, bundan sonra beni nerde görse, «Ey filân, o serkeş deveyi ne yaptm? Daha serkeşliği devam ediyor mu?» buyururdu.

Bir gün Resûlüllah bir merkebin sırtında her iki mübarek ayağını da bir tarafa sallandırmış gidiyordu. Beni görünce, «Ey filân, o serkeş deve ne yapıyor.» buyurdu. Dedim ki, seni sağlam din ve doğru yol üzerinde insanlara gönderen Allah hakkı için, İslâm dairesine girdikten sonra serkeşlik etmemiştir. Resûlüllah: «Allahû Ekber. Al-lahım, bizi hidayete kavuştur.» buyurdu.
Nuayman el-Ensarî çok şakacı idi ve çok içkiye mübtelâ idi. Her zaman onu yakalayıp Resûlüllah'ın yanına getiriyorlardı ve nalin ile döverlerdi. Bir defa sahabeden biri «Allah lanet etsin. Daha ne kadar

içecek.» dedi. Resûlüllah: «Ona lanet etmeyiniz. Zira Allah'ı ve Resulünü seviyor.» buyurdu. Onun bir âdeti vardı: Medine'ye taze meyva getirdiler mi, alır Peygamberin huzuruna getirir ve bu hediyedir, derdi. Meyva sahibi parasını isteyince de onu alır, Res.ûlüllâh'ın huzuruna getirir ve meyvayı bunlar yedi. Parasını onlardan iste, derdi. Resûlüllah da güler ve çıkarır parasını verdikten sonra «Ey Numan, niçin böyle yapıyorsun?» buyurunca, «Ya Resûlallah, meyvalan senden önce başkasının yemesini istemedim. Akçam da yoktu.» derdi.
Hadîslerde, Peygamberin ömrü boyunca yaptığı latifeler bu anlatılanlardır. Bunlarda da ne bâtıl, ne yalan, ne kimseyi üzecek ve ne de heybetini götürecek şeyler vardır. O hâlde böyle latifeleri arasıra yapmak sünnettir. Ama âdet edinmek caiz değildir.
9 — Alay etmektir. Bir kimse ile alay etmek, ona gülmek, onun sözünü ve fiilini alaylı olarak anlatmak, yahut dinleyenleri güldürecek biçimde onun sesini, nağmesini taklit etmek, eğer o kimseyi tedirgin ediyorsa haramdır. Hak Teâlâ buyurur ki: «Bir kavim, diğeriyle alay etmesin, maskaraya almasın, alay ettikleri kimseler onlardan daha iyi olabilirler.» Resûlüllah buyurmuştur ki: «Bir kimseyi tevbe etmiş olduğu bir günah sebebiyle gıybet eden kimse, o günaha müb-telâ olmayınca ölmez.»
Peygamber, karmndan sesli bir yel meydana gelen kimseye gülmeyi nehiy etmiştir ve buyurmuştur ki: «tnsan, benzerini yaptığı şeye niçin güler.» Yine buyurur ki: «İnsanlarla alay edip gülen kimselere, kıyamet gününde cennet kapısını açarlar ve onları cennete girmeye davet ederler. Cennete girmek isteyince, kapıyı kapayıp içeri koymazlar. Geri dönünce bir başka kapı açıp tekrar çağırırlar. O üzüntü ve keder içinde yine girmek ister. Yaklaşınca yine kapıyı yüzüne kapatırlar. Öyle olur ki, ne kadar çâğırsalar, gitmez. Zira kendisiyle alay ettiklerini bilir.»
Bil ki, maskaralık yapana gülmek, kimsenin kalbini rencide etmiyorsa haram olmaz, belki, lâtife kabilinden olur. Ancak bir kimsenin kalbini rencide ederse haram olur.
10 — Sözünü yerine getirmemektir. Peygamber buyurmuştur ki: «Üç şey vardır ki, bunların üçü kimde bulunursa, namaz kılsa da, oruç tutsa da, münafıktır. Konuşunca yalan söylemek, verdiği

vaidi yerine getirmemek ve kendisine emanet edilen şeye hiyanet etmek.»
Yine buyurdu ki: «Söz borç gibidir.» Yani va'dinde hulf etmemek (caymamak) farzdır. Hak Teâlâ İsmail Peygamberi, va'dine hulf etmeyip sadık kalmasıyle övüp: «Şübhesiz o, va'dine sadık idi.» buyurur. Rivayet edilir ki, İsmail (a.s.) bir husus için bir kimseye bir yerde buluşmak için söz vermişti. O kimse belirtilen zamanda gelmedi. İsmail orada yirmi gün bekledi ve sözünü yerine getirdi. Biri der ki, Peygamber ile filân yerde buluşmak üzere sözleşmiştik. Ben o sözümü unutmuşum. Üçüncü gün oraya gitti. Peygamberi orada gördüm. Buyurdu ki, üç günden beri zahmetlerle burada seni bekliyorum.
?•£ SÜ T '

Peygamber birisine ne istersen vereceğim diye söz vermişti. Hüneyn gazasının ganimeti taksim edilirken o kimse gelip: «Ya Resûlal-lah! Va'dinj yerine getir.» dedi. Resûlüllah: «istediğini iste.» buyurdu. Seksen koyun istedi. Resûlüllah ona seksen koyun verdi ve: «Yûsuf (a.s.) m, kemiklerinin alâmetini Musa'ya haber verip Musa da, kemikleri bulunca, "Ne istersen vereceğim." dediği kadın, senden daha akıllı idi. O kadın: "Bana gençliğimin geri verilmesini ve cennette seninle beraber olmayı isterim" demişti.» Ondan sonra halk arasında bu darb-ı mesel oldu: Filân adam, seksen koyun sahibinden daha ta-vizkârdır, derlerdi.
Bil ki, mümkün mertebe söz vermemek gerekir. Peygamber sözünde: «Olabilir», yâni belki yaparım derdi. Söz verdikten sonra zaruret olmadan sözünde durmalıdır. Bir kimseye, burada seni beklerim diye söz verdi ise, âlimler der ki, namaz, vakti girinceye kadar beklemelidir/
Bil ki, bir kimseye bir şey verdikten sonra geri almak va'dine hulf etmekten daha çirkindir. Peygamber, onu kustuğunu yiyen köpeğe benzetmiştir.
11 — Yalan söylemektir. Bu, büyük günahlardandır. Peygamber buyurmuştur ki: «Yalan söylemek, münafıklık kapılarından bir kapıdır.» Yine buyurur ki: «Kul yalan söyleye söyleye öyle bir mertebeye gelir ki, Hak Teâlâ katında adı "yalancı" yazılır.» Yine buyurdu: «Yalan söylemek rızkı eksiltir.» Yine buyurdu: «Tüccarlar facirdirler.» Yâni tüccarlar kötü iş yaparlar. «Niçin ya Besûlallah? Halbuki alış -veriş helâldir.» dediler. «Çünkü eşyalarını satmak için yalan yere yemin ediyorlar, gerçeğin hilâfına konuşuyorlar. Vay onların hâline, vay onların hâline, vay onların hâline!» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Bü'yada gördüm ki, birisi bana ayağa kalk, dedi. Kalktım. İki kişi gördüm. Biri ayakta ve biri de oturuyordu. Ayakta duran ucu eğri bir demiri oturanın ağzına sokmuş, bir tarafını boynuna kadar yırtıyordu. Sonra öbür tarafı da öyle yapıyordu.» Peygamber buyurur: «Dedim ki, bu kimdir?» «Yalan söyliyen kimsedir. Kıyamete kadar böyle âzablandırılacaktır, dediler.»

Abdullah bin Cerad Peygambere: «Mü'min olan kimse, zina eder mî?» dedi. Peygamber: «Belki eder.» buyurdu. «Yalan söyler mi?» dedi. «Hayır, söylemez.» buyurdu. Ve: «Ancak iman etmeyenler yalan söyler.» âyet-i kerimesini okudu. Abdullah bin Amir der ki, küçük çocuktum. Oynamaya gittim. Annem bana; «Gel bakayım, ne vereceğim.» dedi. Resûlüllah da bizde idi, «Ne vereceksin?» buyurdu. Annem, «Hurma vereceğim, ya Besûlallah.» dedi. Resûlüllah: «Eğer vermezsen, seni yalancı yazarlar.» buyurdu. Resûlüllah buyurur ki: «Size en büyük günahları bildireyim mi? Allah'a ortak koşmak ve ana - babaya asi olmaktır.» Resûlüllah bunu söylerken, oturup dayanmıştı. Sonra doğruldu ve: «Bakın, bir de yalan söylemektir.» Yâni büyük günahlardan biri de yalan söylemektir, buyurdu. Ve: «Melekler yalan söyleyen mü'minin kötü kokusundan bir mil uzak kaçarlar.» buyurdu.

3. Asıl: KONUŞMANIN FAİDELERİ VE DİLİN AFETLERİ

383

Bunun için derler ki, konuşurken aksırmak, sözün doğruluğuna işarettir. Zira hadîste: «Aksırmak melekten, esnemek de şeytandandır.» buyurulmaktadır. Eğer söz yalan olursa melek hazır olmaz ve aksırma da olmazdı. Peygamber buyurur ki: «Yalan sözü nakil edip anlatan da yalancı olur.» Yine buyurur: «Yalan yere yemin etmekle bir kimsenin malmı alan, kıyamet gününde Allah'ı, kendisine kızgın olarak görür.» Yine buyurur ki: «Hıyanet ve yalandan başka bütün hasletler mü'minde bulunabilir.»

Meymun bin Ebi Müseyyeb (r.h.a.) der ki, bir mektup yazarken bir kelime hatırıma geldi. Onu yazarsam, mektup onunla süslenir. Fakat o kelime yalandı. Yazmaya karar verdim. Birden bir münadi işittim; «Hak Teâlâ mü'minleri doğru sözleriyle, dünya ve âhiret hayatında sabit tutar.» âyetini okuyordu. İbni Semmâk (r.h.a.) diyor ki, ben yalan söylemediğim için sevâb kazanmıyorum. Zira yalan söylemekten utandığım için söylemiyorum.

YALANIN CAİZ OLDUĞU YERLER

Bil ki, yalan söylemek haramdır. Çünkü kalbe tesir eder ve onu karartır. Fakat bir maslahat, yahut şerri defetmek ve zulmü kaldırmak için yalan söylemek lüzumu hâsıl olursa, bu durumda istemeden yalan söylemek haram olmaz. Çünkü istemeden söylenen yalan kalbe tesir etmez, hayır niyetiyle olan yalan kalbi karartmaz. Şübhesiz bir zâlimden kaçan kimsenin yerini söylemek caiz değildir. Hattâ burada zulmü defetmek için yalan söylemek farzdır. Peygamber üç yerde

yalan söylemeye ruhsat vermiştir: Biri harpte insanın kendi kasıt ve niyetini düşmana söylememesidir. İkincisi de, iki kişinin arasında sulh yapmak isterken her iki tarafdan, söylememiş olsalar bile iyi cevaplar getirmek ve hayırlı haberler nâkil etmektir. Üçüncüsü, iki hanımı olan kimsenin, herbirine gönlünü hoş etmek için, seni daha fazla severim demesi caizdir.

Bil ki, eğer bir zâlim, bir kimsenin malını almaya kastetse, onun malının nerde olduğunu söylemek caiz değildir. Belki bilse bile bilmem demelidir. Yine birisinin günahım sorsalar, bilse de söylemek caiz değildir. Zira böyle şeyler örtüyü açmış olur. Halbuki şeriat çirkin işlerin örtülmesini emr buyurmuştur. Eğer

hanımı, bir şey va'detme-den kendisine itaat etmiyorsa, yapmayacağı va'dlerde bulunması da caizdir. Bunlann benzerleri için yalan söylemek caizdir. Bunun ölçüsü şudur ki, yalan söylemek caiz değildir. Ancak doğru söylemekten yalan gibi mahzurlu olan bir fesâd doğarsa, o zaman yalan söylemek mübâh olur.
O hâlde insaf terazisini elden bırakmamalıdır. Eğer şeriatta o şeyin olmaması* yalanın olmamasından daha önemli ise, meselâ insanlar arasında kavga ve düşmanlığın meydana gelmesi, karı - koca ara-

sına soğukluk ve nefret girmesi, müslümanlann malının zayi olması, sırrın açığa vurulması ve günahının meydana çıkmasıyle rezil rüsvay olmak gibi şeylerde yalan mubah olur. Bu durumda yalan söylemek mübâh olur. Zira bunların kötülüğü yalan söylemek kötülüğünden fazladır. Bu şuna benzer ki, ölmek tehlikesi olursa, murdarın etini yemek mübâh olur. Zira yaşamak murdarın etini yememekten daha önemlidir. Böyle olmaymca yalan söylemek mübâh olmaz. O hâlde fazla mal ve mevki kapmak için, kendini övmek, haşmet ve üstünlüğünü anlatmak için yalan söylemek haramdır.
Esma (r.a.) der ki, bir kadın Resûlüllah'a, eğer ben bâzı kimseleri kızdırmak için kocamın aslında bana yapmadığı bâzı iyilikleri anlatsam bir-şey lâzım gelir mi? diye sordu. Resûlüllah buyurdu ki: «Bir yalanı anlatıp kendine mal eden kimse, iki yalan elbisesini üstüste giymiş gibi olur.» buyurdu. Yâni kendisi hem yalan söylemiş olur, hem de başkasını uydurma ve cehalete teşvik etmiş olur. Zira o da yalan uydurabilir.
Bil ki, çocukları okula göndermek için bâzı yalan va'dlerde bulunmak caizdir. Hadiste: «Bu yalanı yazarlar fakat mübâh olanı da yazarlar. Ona "Niçin yaptın?" diye sorarlar. O da, yalan söylemeyi mubah kılan bir sebeb açıklar.» buyurulur.
Bil ki, bir kimsenin, hakikatte bilmediği bir şeyi rivayet etmesi, yahut bir meseleye cevap vermesi haramdır. Bunu, şöhret ve üstünlüğüne zarar gelmesin diye yapıyor. Bâzı kimseler, hayr ve sevâb kazanmak babında Resûlüllah'ın söylemediği bâzı hadisleri rivayet etmeyi caiz görmüşler. Hakikatte bu kabil rivayetler de haramdır. Resûlüllah buyurur ki: «Söylemediğim sözü bana isnat eden, cehennem ateşinde yerini hazır bilsin.» O hadisleri nâkil ve rivayet etmenin sevâb olduğu, kesin olarak değil, zân ve tahmin ile bilinir. O hâlde, sevâb olduğu açık olmayınca ve zaruret olmayınca yalan söylememe-lidir.

ZARURETTEN YALAN SÖYLEMEMEK İÇİN KAÇAMAKLI KONUŞMAK CAİZDİR

Bil ki, büyük zatlar ve kıymetli veliler; bâzı vakitlerde yalan söylememek için hile yapmağa muhtaç olmuşlardır. Şöyle ki, başkası söylenen sözden kastedilebilecek bâzı mânalar anlar. Buna arapça «Tariz» denir. Nitekim rivayet ederler ki, Muterrif (r.h.a.) emirin yanına gitti. Emir: «Niçin bizim yanımıza seyrek geliyorsun.» dedi. Muterrif, «Emirin yanından gittiğimden beri, Allah'ın izni olmadan yanımı yerden kaldırmadım.» dedi, Emir o zamandan beri hasta olduğunu zannetti. Mutarrif de sözünde doğru îdi. Zira Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse yerinden kalkmaya

muktedir değildir. Şa'bî (r.h.a.) cariyesine şöyle tavsiye etmişti ki, birisi kendisini arasa, bir daire çizip

parmağını dairenin ortasına tut ve Şa'bî burda yoktur de. Yahut Şa'-bî'yi camide arayın de. Muaz (r.a.) Hz. Ömer'in işini bitirip eve gelince, hanımı ona dedi ki, bu kadar zamandanberi memurluk yaptın zekât topladın; bize ne getirdin? Muaz dedi ki, benimle bir gözetici vardı, onun korkusundan bir şey alıp getiremedim. Yani Allah Teâlâ her yerde bana hazır ve nazır idi. Hanımı ise, Hz. Ömer'in kendisiyle bir gözetici gönderdiğini zannetti. Hemen Hz. Ömer'in yanına gitti ve: «Ey mü'minlerin emiri, Muaz, Resûlüllah ve Hz. Ebû Bekir zamanlarında emin idi, onunla gözetici göndermezlerdi. Sen niçin onunla gözetici gönderdin?» Hz. Ömer bu söze üzüldü. Muaz'ı çağırdı ve bu sözün aslını ondan sordu. Muaz hâdiseyi anlatınca, Hz. Ömer gülümsedi ve hanımına vermesi için, ona bir şey verdi.

Bil ki, bu te'vil ve hile, ancak zaruret ve ihtiyaç olduğu vakit caiz olur. Ama ihtiyaç oknazsa caiz değildir. Zira konuşma doğru ise de, insanları yanlış anlamalara sevketme olur.

Abdullah bin Uneyne.der ki, babam ile beraber Ömer bin Abdul-aziz'in huzuruna çıktım. Dışarı çıkınca sırtımda güzel elbisem vardı. Halk bu Emirü'l-mü'minin hediyesidir dediler. Allah Teâlâ buna karşılık Emirü'l-mü'minin mükâfatını versin, dedim. Babam: «Oğlum, sakın, yalan söyleme ve yalana benzeyen şeyler de söyleme.» dedi. Ama az bir fayda için bu şeyler mübâh olur. Meselâ bir kimsenin gönlünü hoş etmek gibi. Nitekim Resûlüllah bir yaşlı kadına: «Yaşlılar cennete girmez.» Birisine: «Seni devenin yavrusuna bindireyim.» Bir diğerine de: «Senin kocan gözünde beyazlık vardır.» buyurmuştur. Ama bu şeyler zarar ve fesâd getirirse asla caiz olmaz.

Meselâ bir kadım bir adamı aldatıp filân kadının sana sevgisi meyli vardır deyip onu da o kadına bağlamak, onu âşık etmek ve bunun benzeri şeyler caiz değildir. Ama zararı olmazsa şaka ve lâtife için böyle yalanlan söylemek günah derecesine varmaz. Fakat kâmil iman derecesinden düşer. Zira Resûlüllah buyurur ki: «Kişi, kendisi için arzu ettiklerini diğer muslumanlara da arzu etmedikçe ve yalan ile şakadan el çekmedikçe, imanı tam olmaz.» Buna örnek: Bir kimsenin gönlünü hoş etmek için, «Yüz kere seni aradım, evine geldim, bulamadım.» derler. Bu haram derecesine varmaz. Zira bundan maksat, sayı takdir etmek değildir. Belki çokluk ifâde etmektir. Ama çokluk kastedilmezse yalan olur.

Halk arasında bir kimseye: «Yemek ye, dediklerinde, istemez.» dememelidir; zira kalbinde o yemeğin iştahı varsa caiz değildir. Çünkü Resûlüllah Hz: Aişe-i Sıddîka ile evlendiği gece hanımlarına bir bardak süt verdi. «İstemez.» dediler. Resûlüllah buyurdu ki: «Açlık ile yalanı bir araya getirmeyiniz.» «Ya Resûlallah, bu kadar şey yalan olur mu?» dediler. «Evet, bu kadar dahi yalan olur ve defterinize yazılır.» buyurdu.

Said bin Müseyyeb'in gözü ağrıyordu. Gözünün kenarında biraz çapak toplanmıştı. Temizlesen ne lâzım gelir dediler. Dedi ki, Tabibe

elini gözüme değdirmem dedim. Değdirsem yalan söylemiş olurum. Yalan söylemek de caiz değildir. İsa (a.s.) buyurur ki: «Bir kimsenin, Hak Teâlâ'yı yalan yere şahid tutup gerçek öyle olmadığı halde "Hak Teâlâ bilir ki, hâl böyledir." demek büyük günahlardandır.» Resûlüllah buyurur ki: «Yalan söyleyip rü'yamda şunu gördüm diyen kimseye iki arpayı birleştirmesi teklif edilir ki, bunu zâten yapamaz.»
12 — Gıybettir. Bil ki, gıybet yapmak, insanların diline gâlib olmuştur. Allah'ın dilediğinden başka hiçbir kimse gıybet yapmaktan kurtulmamıştır. Gıybetin günahı büyüktür. Allah Teâlâ gıybet eden kimseyi, ölmüş kardeşinin etini yiyen kimseye benzetmiştir. Resûlüllah buyurmuştur ki: «Gıybet etmekten uzak olun. Zira gıybet etmek zinadan kötüdür. Zira zinanın samimi tevbesi kabul edilir. Gıybet tev-besi, hasmı hoşnut olup helâl etmeyince kabul olmaz.» Yine buyurur ki: «Miraç gecesi bir kavim gördüm, yüzlerini tırnaklanyle kaşıyıp ka-zırlardı. Bunlar kimdir? dedim. Dünyada insanları gıybet edenlerdir, dediler.»
Süleyman bin Cabir (r.a.) der ki: «Ya Resûlallah, bana beni kurtaracak bir şey öğret.» dedim. «Kendi kovandan başkasının kovasına bir damla su koymak da olsa, hayır işini küçümseme. Müslüman kardeşlerine güler yüzlü ol. Sana yakın olurlarsa, onlara hizmet et, uzak olurlarsa onları gıybet etme.» Hak Teâlâ Musa'ya (a.s.) vahiy edip buyurdu ki: «Gıybetten tevbe edip de ölen, cennete girenlerin sonuncusu olur. Tevbe etmeden ölürse, cehenneme girenlerin ilki olur.» Cabir (r.a.) diyor ki: «Resûlüllah ile seferde idik. İlk mezarın yanından geçerken buyurdu ki: "Bu mezarların ikisi de âzabtadır. Biri gıybet sebebiyle, biri de çamaşırını sidikten korumadığı için." sonra bir yaş ağaç ikiye böldü ve o mezarların başları ve ayakları ucuna dikti ve buyurdu ki: "Bu ağaçlar kuruyuncaya kadar onların azabı hafif olur."»
Bir kimse zina yaptığını ikrar edince, Resûlüllah onun recm edilmesini buyurdu. Sahabeden iki kişi birbirlerine:' «Onu köpeği taşlar gibi taşladılar.» dediler. Resûlüllah bir leşin yanından geçerken: «Bunu yiyiniz.» buyurdu. «Ya Resûlallah, leşi nasıl yiyelim?» dediler. Resûlüllah: «O taşlanan kardeşinizin eti bundan daha fenadır.» buyurdu. O hâlde bu hâdis-i şeriften anlaşılıyor ki, gıybet eden ve gıybet dinleyen günahta ortaklardır. Sahabeler birbirleriyle samimi görüşürlerdi, birbirlerini gıybet etmezlerdi ve bunu en üstün ibâdet bilip aksini yapmayı münafıklık sayarlardı.
Katade (r.a.) der ki: «Kabir azabı üç kısımdır: Biri gıybet sebebi ile, biri taşımak sebebiyle ve biri de çamaşırını sidikten korumamak sebebi iledir.» Isa (a.s.) Havarileri ile bir köpek leşinin yanından geçerlerken, «Bu, ne pis kokuyor.» dediler. İsa: «Ne güzel beyaz dişleri vardır.» buyurdu. Yâni onlara şunu öğretmek istiyordu ki, her neye bakarsanız, iyilik tarafına bakın.
Bir domuz İsa'nın yanından geçti. «Selâmette yürü.» dedi. «Ya Resûlüllah, domuza böyle denir mi?» dediler. «Dilimi hayrdan başka bir şeye alıştırmıyorum.» dedi.
3.. Asıl: KONUŞMANIN FAtDELERİ VE DİLtN AFETLERİ

Ali bin Hüseyin, (r.a.) birisini gıybet edeni gördü. «Sus! Bu, cehennem köpeklerinin nasibidir.» dedi.

GIYBETtN ŞEKLİ

Gıybet bir kimsenin arkasından doğru olsa bile duyduğu zaman üzülecek şekilde konuşmaktır. Eğer yalan söylüyorsa, iftira ve bühtan olur. Bir kimsenin kusuru olarak söylediğin her şey gıybettir. Gerek bedeninde, gerek soyunda, gerek elbisesinde, gerek hayvanında, gerek yerinde ve gerek diğer işlerinde olsun. Bedenî ile ilgili olan; uzundur, siyahtır, sarıdır, kedi gözlüdür,.kırmızıdır, şaşıdır, gibi. Soyunda olan gıybet; Hindu çocuğudur, hacamatçı çocuğudur ve dokumacı çocuğudur gibi. Ahlâkı ile ilgili olan; kibirli, kötü huylu, uzun, dilli, kötü kalbli, âcizdir ve benzerleri gibi. Fiilleriyle ilgili olan; hırsızdır, haindir, namazsızdır, rükû ve secdesini tam yapmaz, Kur'anı yanlış okuyor, elbisesini temizlemez, zekât vermez, haram yer, dilini korumaz, çok yer, çok yatar ve kendi yerinde oturmaz gibi. Elbisesiyle ilgili olan; yeni boldur, eteği bol ve kirlidir gibi. Hülâsa Resûlüllah buyurur ki: HBir kimse hakkında söylediklerini, duyduğu takdirde rencide olacakça, doğru da olsa yine gıybettir.» Hz. Aişe (r.a.) buyurur ki: «Bir kadına boyu kısadır, dedim. Resûlüllah: "Ey Aişe gıybet ettin; yere tukur" buyurdu. Yere tukurdum. Bir parça siyah kan düştü.» Bâzıları der kî, bir kimsenin günah işlediğini, anlatmak gıybet olmaz. Zira bu kötüleme dinî işlerdendir. Belki filân adam fâsıktır, içkicidir, namazsızdır demek gıybettir. Ancak ileride anlatılacak bir mazeretle olursa gıybet olmaz. Zira Resûlüllah buyurur ki: «Gıybet; arkasında konuşulan kimsenin duyması hâlinde üzüleceği şeylerdir.» Bunlar da üzer. Bu şeyleri söylemenin faydası ve lüzumu olmayınca, onları söylemek caiz değildir.

GIYBETİN ÇEŞİTLERİ

Bil ki, gıybet yalnız dille değil, belki el ile, göz ile ve işaret ile de olur. Bunların hepsi haramdır. Hz. Aişe der ki: «Bir kadının boyunun kısalığına elimle işaret ettim. Resûlüllah: "Gıybet ettin." buyurdu.»

Yine bir kimsenin hâlini bildirmek için topal yürümek, eğri bakıp gözü bir tarafa eğmek gibi bütün şeyler de gıybettir. Ancak kimin taklidini yaptığını söylemezse gıybet olmaz. Fakat orada hâzır bulunan-, lar kimi kastettiğini bilirlerse, bu da haramdır. Zira maksat ne şekilde olursa olsun, anlamalarını sağlamaktır. Bâzı câhil zâhidler gıybet eder ve gıybet ettiğini de bilmez. »

Meselâ bâzı kimselerin bahsi geçti mi «Allah'a şükür ki, bizi filân hasletten korudu.» der. Böylece duyanlar anlar ki, bu haslet o adamda vardır. Yahut: «Filân kimse emsalsizdir, çok güzel hâli var,

çok âbid ve zâlıiddir. Fakat o da bizim gibi halka mübtelâ olmuş halkın fitnesinden kurtulamamıştır. Zâten onların fitnesinden kim kurtulur.» der.

Bâzan başkasının kötülüğünü bildirmek için kendini kötüler yahut yanında birisinin gıybetini yaptıkları zaman gıybet eden kimsenin

istek ve şevkini artırmak için, yahut dinlemeyenlerin dikkatini çekip onları da dinlemeye sevketmek için: «Sübhanellah! Bu ne acayib iştir?» Yahut «Filân adamın böyle olmasına çok üzüldüm. Allah yardım etsin.» der. Bundan maksadı, bu günahı işlediğinden başkalarını da haberdar etmektir. Bunların hepsi- gıybet olur. Böyle olan gıybete münafıklık da karışmış olur. Zira kendini âbid, zahid gösterip gıybetten uzak olan kimselerin suretinde görünmüş olur.

Bu itibarla günahı iki olur: Hem gıybet etmiş olur, hem de münafıklık yapmış olur. Oysa, aptallığından ve ahmaklığından gıybet yapmadığını zanneder. Bazen olur ki, biri gıybet eder. Diğer birisi de «Sus, gıybet etme!» der. Fakat kalben bu işi kerih görmez. Bu da münafıklık olur. O hâlde gıybet eden ve dinleyen ikisi de günahta ortaktır. Ancak dinleyen kalben bunu kerih görürse ortak olmaz. Bunun alâmeti de, elinden geliyorsa, onu gıybetten menetmek; gelmiyorsa ordan gitmek, yahut kerih görüp yüzünü ekşitmektir.

Bir gün Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer beraber giderlerken, onların birisi «Filân kimse çok uyuyor.» dedi. Sonra Resûlüllah'tan yiyecek istediler. Resûlüllah: «Siz yemek yediniz,» buyurdu. Dediler ki, biz ne yediğimizi bilmiyoruz. Buyurdu ki, «Kardeşinizin etini yediniz.» Biriniz söyledi, biriniz de dinledi. Eğer kalbinde gıybeti kerih gördüğünü eliyle işaret etse, yine kusur yapmış olur. Zira çaba ve gayret harcayıp serahaten söylemelidir. Ancak böylece kusurlu davranmamış olur. Zira hadiste: «Yanında müslüman kardeşinin gıybeti yapılırken gücü yettiği hâlde, müslü-man kardeşine yardım edip gıybet edene mâni olmayıp onu hâline terk eden kimseyi, Cenâb-ı Allah da onu çok muhtaç ve çaresiz olduğu zamanda terkeder.» buyurulmaktadır.

KALB İLE GIYBET

Bil ki, dil ile gıybet etmek haram olduğu gibi, kalb ile de gıybet etmek haramdır. Zira bir kimsenin ay bini başkasına söylemek caiz olmadığı gibi, kendi kendine söylemek de caiz değildir. Kalb ile gıybet etmek; gözü ile kötü bir şey görmeden, kulağı ile duymadan bir kimseye su-i zanda bulunmaktır. Resûlüllah buyurur ki: «Hak Teâlâ müs-lümanm üç şeyini haram kılmıştır: Malını, kanını ve ona su-i zanda bulunmayı.» Yakinen bilmediğin veya adaletli kimselerden duymadığın her şey, şeytanın kalbine attığı bir vesvesedir. Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onu araştırın.» (Hücurat sûresi, âyet: 6).

Yâni hiçbir zaman fâsıkın sözüne inanmayınız, güvenmeyiniz. Şeytan gibi ona itimad yoktur. Haram, kendi kalbinde o vesveseye karar vermendir. Ama eğer kasıt olmadan, gayr-i ihtiyarî kalbine gelirse, halbuki sen onu kerih görüyorsun, onun zararı olmaz. Resûlüllah buyurur ki: «Mü'min su-i zandan boş olmaz. Fakat, ancak kalbinde onu gerçek görmeyip iyiye yorumladığı zaman kurtulabilir.»

Hakikat olarak kabul etmenin alâmeti, o kimsenin, kalbine ağır gelmesi ve ona karşı olan hürmet ve edebte kusurlu davranmaya başlamandır. Ama eğer kalbinde, dilinde ve bütün işlerinde eski âdetin üzere olursan, o vesveseyi hakikat olarak görmediğine alâmettir. Fakat âdil bir kimseden işitirse, durmalı; âdili de yalancı bilmemelidir. Zira fâsıka. su-i zanda bulunmak caiz olmadığı gibi, adaletli kimseye su-i zanda bulunmak hiç caiz değildir. O kimsenin hâlini daha önce de bilmiyordum, şimdi de bilmiyorum demelidir. Eğer aralarında çe-kememezlik ve düşmanlık olduğunu bilirse (arada) durmak daha iyidir. Eğer o kimseyi âdil bilirsen, ona daha çok meyletmelidir. Kalbinde bir kimse hakkında su-i zan hâsıl olan kimsenin, ona yakınlık göstermesi, ondan nefret etmesinden daha iyidir. Zira bununla şeytanı daha çok kızdırmış olur, hem de su-i zannı da azalır. Yakinen bildiğin zaman da, onu gıybet etmemelisin, yalnız yerde ona nasihat etmelisin. Ve nasihati sert yapmamalısın. Belki nasihat yaparken üzüntünü izhâr etmelisin. Zira böylece hem bir müslüman için üzülmüş olursun, hem de nasihati yerine getirip her ikisinin de sevabını kazanmış olursun.

GIYBET KALBİ BİR HASTALIKTIR

Bil ki, gıybet düşkünlüğü insanın kalbinde bir hastalıktır ve onu tedavi etmek farzdır. Onu ilâcı iki çeşittir.

Birincisi: îlmî ilâçtır. İlmî ilâç da iki kısımdır: Biri; gıybet hakkında söylenen hadisleri, sözleri düşünüp her yaptığı gıybet karşılığında amel defterinden bir sevâb alıp gıybet ettiği kimsenin defterine geçirdiklerini bilmektir. Bu kıyamet günü müflis kalmcaya kadar devam eder. Resûlüllah buyurur ki: «Gıybet, insanın hasenatını (iyi amellerini), ateş, kuru odunu yaktığı gibi yakar.» Belki günahından fazla bir sevabın var, o da gıybetle yok olur ve kötülüklerin kefesi ağır gelip bu yüzden cehenneme girersin.

İlmî ilâcm ikincisi; Kendi aybını düşünmek ve o kimsenin de kendisi gibi mazur olduğunu kabul etmektir. Eğer kendi nefsinde hiç ayıb görmüyorsa, kişinin kendi aybını bilmemesinin en büyük ayıb olduğunu bilmelidir. Bilhassa murdar etini yemekten büyük ayıb olmaz. O hâlde kendini ayıbsız iken ayıblı etmemeli ve Hak Teâlâ'nm şükrü ile meşgul olmalıdır. Eğer gıybet ettiğin kimseye kusur isnat ediyorsan, hiçbir kulun hareketi kusursuz değildir. Küçük günahlar işlemek se-

bebiyle de olsa, kendini şeriata uyduramıyorsan, başkasına niçin şaşarsın? Eğer onun azasına, endamına karışıyorsan, o aybı onda Ce-nâb-ı Allah yaratmıştır. Onun, o işte ne tesiri vardır ki, onu suçluyor-sun.

İkincisi: Gıybetten kurtulmanın ilâcıdır. Bu da kendisini gıybete sevkeden sebeblere dikkat etmektir. Onlar da yalnız sekiz sebebtir:

Birinci sebeb: Ondan huzursuz olmak, kızmak ve öfkelenmektir. Bu hal karşısında, bir kimseye kızarak cehennem ateşine girmenin çok ahmaklık olduğunu bilmelidir. Zira hakikatta bunu kendi nefsinle

yapmış olursun. Peygamber buyurur ki: «Öfkesini yenip kızgınlık halinde sabreden kimseyi Hak Teâlâ kıyamet gününde büyük kalabalık içinden çağırır ve buyurur ki, cennetten ve hurilerden istediğini seç.»
İkinci sebeb: Başkalarının kabui ve rızasını kazanmak ister. Bunun ilâcı da, şöyle düşünmektir: Halkın rızasını kazanmak için Hakkın gazabını kazanmak çok büyük ahmaklıktır. Belki Allah'ın rızasını kazanmak için insanları kızdırmamalıdır. O halde bunun gibi işlerde onlara uymamalı, belki onların bu işini red etmelidir.
Üçüncü sebeb: Kendisine bir suç isnat ettiklerinde, kendini kurtarmak için, o suçu başkasına atar. Şöyle bilmelidir ki, Allanın gazabı yakinen hasıl olur. Bununla beraber o suçtan kurtulması da şübheii-dir. O halde suçu kendinden uzaklaştırıp başkasına atmamalıdır. Bazı kimseler, «eğer ben haram yiyorsam, filan adam da haram yiyor.» der. Bu ahmaklıktır. Zira bir kimse cehennem ateşine girerse, sen de onun arkasından girer misin? Birisi kendisini cehenneme götürecek bir iş-yaparsa sen de yapar mısın?
Dördüncü sebeb: Bazı kimseler, kendini övmek ister. Bunu da başkasını kötülemeden yapamaz. Böylece başkasını kötülemekle kendi üstünlüğünü ortaya koymuş olur. Meselâ filan kimse anlamaz ve filan adam riyadan kaçınmaz, der.
Yani ben bunları yaparım demek olur. Bunun için de şöyle bilmelidir ki, akıllı kimseler bu sözlerle onun fasıklık ve cahilliğine inanırlar. Üstünlüğüne ve zahidliğine inanmak nerde kaldı. Akıllı olmayanın inanmasıyle ne fayda görür. Belki kendini, elinden hiçbir şey gelmeyen biçare bir kulun yanında saygılı yapmak için, Allahm yanında düşürür.
Besinci sebeb: Bir kimsenin kıymeti, yahut malı, veyahut ilmi olur. İnsanlar onu sever, sayar. O da buna muktedir olmadığı için, onun ayıblarını araştırmaya ve onunla inat etmeye başlar. Hakikatta bu inadı, kendi nefsiyle yapmış olur. Zira bu dünyada çekememez-lüc azabını çeker, öbür dünyada da cehennem azabına müptelâ olup iki cihan nimetinden de mahrum kalır. Bilmez ki, ezelde takdir edilen mal, mevki, nimet ve hürmet elbet sahibini bulacaktır. Hasetçinin hasediyle bunlar zaii olmaz, belki artar.

Altıncı sebeb: Bir kimse ile alay etmek, onu gülünç ve maskaraya alıp rezil etmektir. Bilmiyor ki, kendini Hak Teâlâ katında rezil etmek, onu insanların yanında rezil etmekten ne derece ağırdır. Onun günahlarım eşek gibi boynuna yükleyip seni cehenneme süreceklerini düşündüğün zaman, senin gülünç ve maskara konusu olmaya ondan daha lâyık olduğunu anlarsın. Hali bu olacak kimse eğer akıllı ise, gülüp oynamağa eğlenip oyalanmağa koşmaz.
Yedinci sebeb: Gıybet edilen kimsenin bir günah işlediğine Allah için üzülür. Nitekim din ehlinin adeti de budur. Gerçi üzülmede samimidir. Fakat adet edindiği için adını da söyler ve bunun gıybet olduğunun farkına varmaz. Ve düşünmez- ki, şeytan ona hased etmiştir. Zira şeytan, gayret-i diniye ile üzüldüğü için, sevab

kazanacağını bilmiştir ve gıybetin günahıyle onun sevabını yok etmeye kastetmiştir. Sekizinci sebeb: O kimsenin günah işlediğine kızar, yahut ona hayret eder. O hayret ve kızgınlığı anlatırken de halk bilsin diye adını söyler. Böylece onun adım söylemek, o kızgınlığın sevabmı zayi eder. Belki kızgınlık ve hayretini anlatıp onun adını dile getirmemelidir.

BAZI ÖZÜRLER KARŞISINDA GIYBETİN CAİZ OLMASI

Bil ki, yalan haram olduğu gibi, gıybet de haramdır. O halde gıybet ihtiyaç olmadıkça helâl olmaz. Gıybeti mubah kılan özürler altıdır:

Birinci Özür: Sultan, yahut kadının huzurunda kendisine yapılan zulmü şikâyet etmek; yahut yardım umduğu kimsenin huzurunda şikâyet etmektir. Ama mazlumun, kendisine yapılan zulmü, fayda ummadığı kimseye anlatması caiz değildir. Birisi îbni Sirin'in huzurunda Haccac'm zulmünü anlattı. İbni Şirin: «Hak Teâlâ insanların hakkını Haccac'tan aldığı gibi, Haccac'm hakkım da kendisini gıybet edenden alır.» dedi.

İkinci Özür: Bir yerde gördüğü kötülüğü, onu kaldırabilecek kimseye haber vermektir. Hz. Ömer, Numan'ın yanından geçerken selâm verdi. Nu'man cevap vermedi. Ömer bunu Hazret-i Ebû Bekir'e anlattı ki, ona bu hususta birşeyler söylesin. Buna gıybet demediler.

Üçüncü Özür: Fetva sual etmektir. Mesela kocam, yahut babam, yahut filan kimse şöyle yapıyor diye sual etmek. Gerçi bu mertebeye ruhsat vardır. Ama en iyisi adını söylemeye ruhsat var ise de admı söylemeyip böyle yapan bir kimse hakkında ne dersin? diye sual etmektir. Zira adını açıklamakla müftinin kalbine bir şey gelebilir. Ebû Süfyan'm karısı Hint, «Ebu Süfyan bab.il bir adamdır, evladımın nafakasını tam vermiyor. Ona bildirmeden malından bir şey alsam, caiz midir?» dedi. Resûlullah: «Kifayet miktarı almak caizdir» buyurdu. Gerçi bahillik sıfatını ve evlada zulüm etmek sıfatını anlatmak gıybet olur, fakat fetva özrü ile Resûlullah caiz gördü.

Dördüncü özür: tiranlar şerrinden korusun diye birini tanıtmak (onu tanıtmak). Meselâ bid'atci ve hırsızlara güvenmek istiyenlere onları tanıtmak, yahut bir kadınla evlenmek istiyene, bir köleyi satın almak istiyene onların kusurunu söylemek. Öyle ki gıybet etmese, o kimse ondan zarar görecek. Onun için bu gıybeti yapmak daha iyidir. Zira gizlemek müslümanlara hiyanet olur. Nitekim tezkiye taleb olunanlara ve şahidlere ta'n etmek caizdir. Bunun gibi, bir kimse hakkında müşavere yapılsa, ona ta'n etmek caizdir. Peygamber buyurur ki: «Fasıkta bulunan kötü sıfatları açıklayın ki, insanlar ondan sakınsınlar» bu da açıklama yapılmadığı takdirde bir zarar ihtimali olan yerde caizdir. Ama böyle olmazsa, caiz olmaz. Demişler ki, üç kimsenin gıybetini yapmak caizdir: Zalim Sultanın, bid'atçinin ve açıktan fa-sıklık yapanm. Bunların gıybetinin caiz olmasının sebebi şudur ki, bu üç sınıf kendi ayıblannı örtmez. Onun için başkasının söylemesinden de acı çekmezler.

Beşinci özür: Bir kimsenin bilinen lakabı, aybını bildiriyorsa, ve bilinen bu lakabı ile rencide olmuyorsa, o adiyle ondan bahsetmek ve gıybet caizdir. Meselâ kör, aksak ve benzerleri gibi. Ama en iyisi, meselâ, köre, görmiyen yahut gözü kapalı ve buna benzer mümkün tabirleri söylemektir.
Altıncı özür: Aybuu izhar edip pervasızca yapanlar, hayasızlar, meyhanecilik yapıp fasıklığı açıktan yapanlar, gasıb zalimler, çalgıcılar ve bütün haktan korkmayan ve halktan utanmayan kimseler gibi şahısların gıybetinde mahzur yoktur.
GIYBETİN KEFFARETİ
Bil ki, gıybetin keffareti, tevbe etmek, pişman olmak ve hasmıy-le helâllaşr-aktır. Böylece gıybetin zulmünden temizlenir. Allahın hakkından ve kul hakkından kurtulur. Peygamber buyurur ki: «Bir kimseye ırzında, yahut malında zulmeden, akça ve altının bedel olarak verilemiyeceği, belki bedel olarak sevablarımn verileceği ve sevab-lan yok ise zulmettiği kimsenin günahının ona yükleneceği gün gelmeden evvel ondan helallik alsın.» Aişe (r.a.) bir kadına dili uzundur, dedi. Resûlüllah: «Ey Aişe, gıybet ettin, ondan helallik iste», buyurdu. Hadiste: «Bir kimse, bir kimsenin gıybetini yaparsa, onun için Allah'tan mağfiret dilemelidir» buyurulmaktadır. Bazıları bu hadisin manasından tevbe edip ona da istiğfar etmenin kifayet ettiğini, helallik istemeye lüzum olmadığını anlamışlardır. Bunun, diğer hadislerin delili ile yanlış olduğu anlaşılır. Zira mağfiret dilemek, ancak gıybet edilen kimsenin hayatta olmadığı zaman olur; O zaman onun için istiğfar etmelidir. Helallik ise, tevazu meskenet, tevbe ve pişmanlıkla onun huzuruna vanp «hata ettim, yalan söyledim; beni affeyle» demektir.

Eğer affetmezse, ona dua edip övmeli, hatırını almalı ve böylece gönlünü hoş edip helâl ettirmeye çalışmalıdır. Yine helal etmezse, onun hakkıdır. Kıyamet gününde alır. Gerçi yapılan hürmeti de gıybet edene sevab olarak yazarlar. Fakat belki kıyamet gününde bu se-vabları gıybet edilen kimseye karşılık olarak verirler. Gıybet edilen kimsenin hakkını helâl etmesi daha iyidir. Seleften bazıları gıybet hakkını helal etmediler, bizim defterimizde ondan büyük sevab yoktur dediler. Fakat doğrusu affetmek ondan daha büyük bir sevabtır. Hasan-ı Basrî'yi bir kimse gıybet etti. Hasan-ı Basrî ona bir tabak taze hurma gönderip: «Duydum ki sen ibadetini bana hediye göndermişsin. Ben de ona bir karşılık vermek istedim. Kusura bakına, tam karşılığını veremedim», dedi.
BU ki, helâl etmesini istemek de ancak önce her ne söyledi ise beyan edip ondan sonra helal etmesini dilemekle tam olur. Zira bazılarına göre bilinmeyen bir şeyi ibra etmek doğru olmaz. 13 — Nemmamlık etmek (söz taşımak):
Allah Teâlâ buyurur ki: «Arkadan çekiştiren, nemmamlık yapan», yine buyurur ki: «Arkadan çekiştirip yüze karşı ayıblayanm vay haline» ve yine buyurur ki: «Karısı odun hamalıdır». Bu âyet-i kerimelerin hepsi nemmamlann ahvalini beyan

eder. Resûlüllah buyurur ki: «Nemmam Cennete girmez». Yine buyurdu ki: «Size, en fenanızın kimler olduğunu haber vereyim mi? Aranızda nemmamlık yapan, insanlar arasını açıp onları birbirine düşürenlerdir.» Yine buyurur ki: «Allah cenneti yaratınca ona konuş buyurdu. Cennet dedi ki bana girenler ne saadetti kimselerdir. Allah Teâlâ buyurdu ki, izzet ve celalim hakkı için sekiz sınıf insan hallerine devam ettikleri müddetçe, sana yol bulamaz, tçki içenler, zina edenler, söz taşıyanlar, deyyus olanlar, (namusunu korumayanlar) bozguncu muhannes (ka-dınlaşanhemoseksüel erkekler), sıla-i rahmi yapmayanlar. Şu işi yapacağım diye Allah'a söz verip de yapmayanlar.»
Hadiste: «tsrailoğullan içine büyük bir kıtlık düştü. Musa (a.s.) kavmiyle bir çok defa yağmur duasına çıktı. Yağmur yağmadı. Bunun üzerine bir nida geldi ki, sizin duanız kabul olmaz. Zira sizin aranızda nemmam vardır. Musa: «Ya Rabbi, o kimdir? Onu aramızdan çıkaralım» dedi. Allah'tan bir nida geldi ki, biz nemmamlığı sevmezken, biz de mi yapalım. Musa, herkesin nemmamlıktan tevbe etmesini emretti. Herkes tevbe etti, ondan sonra yağmur yağdı; buyurulmak-
tadır.
Rivayet edilir ki, bir kimse yedi yüz fersah yol giderek bir hekimin yanma gitti ve ona, gökten geniş nedir? Taştan katı nedir? Ateşten sıcak nedir? Zemheriden soğuk nedir? Yer küreden ağır nedir? Denizden zengin nedir? Yetimden hor nedir? diye sordu. Hekim: «Bühtan yer küreden ağırdır. Hak söz gökten geniştir. Kanaat ehlinin gönlü denizden zengindir. Haset ateşten sıcaktır. Akrabadan bir şey istemek zemherirden soğuktur. Kâfirin kalbi taştan katıdır. Nemmanun nemmamlığı, duyulup da hor olması yetiminkinden daha fazladır.»

NEMMAMLIĞIN ÇEŞİTLERİ
Bil ki, nemmamlık yalnız bir kimseden söz alıp başka bir kimseye ulaştırmak değildir. Belki bir kimsenin rencide olacağı herhangi bir işi açığa vurmak da nemmamlık olur. Bunu ister söz ile, ister hareket ile, ister yazı ile ve isterse başka bir şekilde yapsın. Hülasa nemmamlık, bir kimseyi huzursuz edecek şekilde perdesini açmaktır. O halde nemmamlık yakışır şey değildir. Bir kimse, filan kimse senin hakkında şöyle dedi, diye bir söz nakil edildiği, yahut senin hakkında şunu hazırlıyor dendiği zaman altı şeyi yapmalıdır:
1 — Her şeyden önce onun sözüne inanmamalı, güvenmemelidir. Zira nemmam fasıktır. Allah Teâlâ fasıkın sözüne inanmayın, güvenmeyin buyurur.
2 — Nemmama nasihat edip onu bu günahtan riehyetmelidir. Zira münkeri nehiyetmek farzdır.
3 — Ona düşman olmalıdır. Zira nemmama düşman olmak farz-dir.
4 — Nemmamın sözünü nakil ettiği kimseye Su-i zan etmemelidir.
5 — Doğruluğunu anlamak için onu araştırmamalı, tecessüs etme-
memelidir.

6 — Başkası için beğenmediğini kendisi için de beğenmemelidir. Başkasının nemmamhk yaptığını anlatmamalıdır. Bu altı şeyi yapmak farzdır.
Ömer bin Abdülaziz meclisinde bir kimse nemmamlık yaptı. Ömer «Bakalım, eğer doğru söylemiyorsan, "Bir i'asık size bir haber getirince, araştırın"» âyetindeki kimselerden olursun. Eğer doğru söylüyor-san, «arkadan çekiştirip söz taşıyan» âyetindeki kimselerden olursun.
Eğer kurtulmak istiyorsan, tevbe et; seni af edelim dedi. O da: «Ey Emire'l-mü'minin. tevbe olsun.» dedi. Bir kimse bir hekime: «Filân kinişe senin için şöyle böyle dedi diyor», dedi. Hekim: «Ziyaretimize geç geldin ve üç hiyanet yaptın: Birincisi, kardeşimi kalbimde kötü ettin. İkincisi, boş ve rahat kalbimizi meşgul ettin. Üçüncüsü, bizim yanımızda kendini fasık ve töhmetli ettin», dedi.
Süleyman bin Abdülmelik bir kimseye: «Sen bana birşey dedin mi?» dedi. O kimse «demedim» dedi. Süleyman: «Adil ve itimat edilir birisi söyledi.» dedi. Züherî de o mecliste oturuyordu. «Ey Emire'l-mü'minin nemmam adil olamaz» dedi. «Evet doğru söyledin» dedi. Hasan-ı Basrî der ki: «Başkalarının sözünü sana ileten getiren, muhakkak senin sözünü de başkalarına iletir. Onun için o kimseden sakınmalı, onu nakikatta düşman edinmelidir. Zira onun yaptığı hem gıybet, hem zulüm ve hiyanet, hem de aldatma ve haset, hem nifak, fitne ve hiledir. Bunların hepsi de kötü ve çirkin sıfatlardır.»
Demişlerdir ki, nemmam ve gammaz; doğru sözün kendisinden başka herşeyden hoşlanan kimsedir. Mus'ab bin Zübeyr der ki, bizim

yanımızda gammazın sözüne inanmak, o işi yapmaktan da ağırdır. Zira bu, ona yol göstermek ve izin vermektir. Resûlüllah buyurur ki: «Gammaz helâlzâde değildir». Gammazlık ve fitneciliğin şerri büyüktür. Bazen bu yüzden nice kanlar dökülür. Bir kimse bir köle satarken bu kölenin gammaz ve fitnecilikten başka hiç aybı yoktur, dedi. Müşteri, gammazlık ve fitneciliğinden korkmam dedi. Köleyi satın alınca, bir gün köle, efendisinin hanımına: «Senin kocan seni sevmiyor, bir cariye almak istiyor. Seni sevmesini istiyorsan, uykuya varınca, bir ustura al, onun boynunun altından birkaç kıl kes. Onunla sana aşık olur. Kocasına da: "Senin hanımın bir kimseye aşık olmuş, seni öldürmek istiyorn dedi. Kocası kendini uyurluğa verince, hanımı elinde ustura geldi. Birkaç kıl almak için sakalını kaldırınca, kocanın, hanımının kendini öldürmek niyetinde olduğundan şüphesi kalmadı. Sonra hemen yerinden sıçrayıp hanımını öldürdü. Hanımın akrabaları bunu duyunca, oraya toplanıp kocasını öldürdüler. Kocasının kabilesi de oraya toplandılar aralarında büyük bir kavga oldu. Birçok insanların kanı döküldü.
14 — îki düşman arasında ikiyüzlülük yapmak, herbirine, hoşuna gidecek sözler söylemek. Bazen bunun sözünü ona, onun sözünü de buna nakledip her ikisine de dostluk gösterir. Bu sıfat gammazlıktan da beterdir. Resûlüllah buyurur ki: «Allanın

kullarının en kötüsü ikiyüzlülerdir» o halde iki düşman ile görüşen, ya susmalı yahut duyduğu şeyi yüzüne karşı söyleyip arkasından söylememelidir ki, münafık olmasın.
Birinin sözünü diğerinin yanında söylememeli, herbirine ben senin dostunum dememelidir, tbn-i Ömer (r.a.) e dediler ki, biz beylerin yanına gittiğimiz zaman, bazı sözler söyleriz, dışan çıkınca, o sözleri söylemeyiz. İbni Ömer dedi ki, vali ve devlet başkanlarının yanma gitmesi zarurî olmayan kimselerin, huzurlarına varıp gıyablarmda söylemediği sözleri söylemeleri, münafıklık ve ikiyüzlülük olur. Ama eğer zaruret olursa ruhsat vardır.
,
15 — İnsanları medhü sena etmek. Bunda dört afet var:
1 — Övmekte hadde tecavüz edip yalan söylemiş olur. Hadiste: «İnsanları övmekte ifrat edenin kıyamet gününde dili yerde sürünür, ayağıyla dilinin üzerine basar, onu parçalar.»
2 — Onda münafıklık olur. Zira dostu olduğunu söyler, halbuki dostu olmayabilir.
3 — Övmek esnasında hakikatini bilmediği bazı şeyler söyler. Mesela abiddir, zahittir, çok alimdir ve benzerleri gibi. Bir kimse peygamberin huzurunda birisini medhetti. Peygamber: «Vah sana! O kimsenin boynunu vurdun.» buyurdu. O halde birisini övmek istediğin zaman, «Hak Teâlâ ilmi karşısında bir kimseyi temiz göstermek olmaz ya, sanırım şöyledir», demelidir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz kendinizi tezkiye etmeyiniz. Allah müttakileri daha iyi bilir». Sonra medh için söylediği sözlerin Allah katında gerçek olduğunu bilmelidir ki. medhettiği kimsenin halini bilip doğru söylemiş olsun.
4 — Övdüğü kimse zalim olabilir. Zalimi sevindirmek caiz değildir. Resûiüliah buyurur ki: «Her kim bir fasıkı medhederse Hak Teâlâ ona gazab eder.»
Ayrıca medheden, medhedileni de iki dereceden alıkor:
1 — Onda kibir ve kendini beğenme sıfatı hasıl olur. Hz. Ömer bir gün oturuyordu. Kamçısı da yanmda idi. Haris adında bir kimse geldi. Birisi: «Bu gelen Rabia kabilesinin reisidir» dedi. Haris oturunca, Ömer ona bir kamçı vurdu. Haris: «Ya Ömer bu nedir?» dedi. Ömer: «Bu adamın senin hakkında ne dediğini işittin mi?» dedi. «Evet, işittim, ama şimdi ne oldu ki, beni kamçı ile dövüyorsun», dedi. Ömer: «Senin kalbinde kibir sıfatının meydana gelmesinden korktum; o gururu kırmak istedim.» dedi.
2 — Onu, salihsin, alimsin diye medhederse, ileride «ben zaten kemale eriştim» deyip tembelleşir, ibadetten el çeker. Bu sebebten peygamberin huzurunda bir kimseyi medhettiler. Peygamber: «Onun boynunu vurdunuz. Eğer duyarsa iflah olmaz.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Bir kimsenin keskin bir bıçakla bir kimseye saldırması, yüzüne karşı onu medhetmekten iyidir.»
Ziyad bin Eşlem (r.h.a.) diyor ki, kendi medhini dinliyenin yarana şeytan gelir, onu yerinden kaldırır. Fakat mü'min kendi nefsini anladığı için tevazu dairesinden bir ayak dışan çıkmaz.
Ama eğer bu afetlerin yeri olmazsa medhetmek iyidir. Resûlüllah sahabeyi medhetti ve Hz. Ömer'e: «Ya Ömer, eğer beni insanlara Peygamber olarak gönderen, göndermemiş olsaydı, seni gönderirdi.»

Ve: «Eğer Ebu Bekir'in imanı bütün insanların imanıyie tartılsa. Ebû Bekir'in imanı ağır gelirdi.» Ve bunlara benzer sözler buyurmuştur. Zira Resûlüllah onlara bu sözlerin zararı olmayacağını bilirdi. Ama bir kimsenin kendini övmesi mezmum ve çirkindir. Allah Teâlâ kişinin kendini övmesini nehyedip: «Kendinizi övmeyiniz» buyurmuştur. Ama bir kimse insanların önderi olup insanların kendisine uymalarını sağlamak çin kendi halini zikretmesi caizdir. Nitekim Resûlüllah buyurur k: «Ben insan oğlunun efendisiyim. Övünmek yoktur.» Yani ' bu üstünlükle övünmüyorum, bu üstünlüğü verenle övünüyorum, buyurur. Bu sözü bütün insanların kendisine tabi olmaları için buyurmuştur. Yûnus (a.s.) da: «Yerdeki hazineleri emrime ver. Onları korumasını bilirim», dedi.

ÖVMENİN ZARARLARI

Bil ki, bir kimseyi övdükleri zaman kibirden ve kendini beğenmekten kaçınmalı, akıbetin tehlikesini düşünmelidir. Zira hiç kimse akibetini bilemez. Cehennem ateşinden kurtulmayandan da köpek ve hınzır daha iyidir. Hiç kimse de kurtulduğunu bilmez. Şuhu düşünme? lidir ki, eğer onu medheden kimse, bütün sırlarını bilseydi onu med-

hetmezdi. O halde Allah Teâlâ'nın, onu medheden kimseyi sırrına vakıf etmemesi nimetine şükür etmelidir. Kendini övdükleri zaman memnuniyetsizliğini izhar etmeli, kalbiyle de kerih görmelidir. Büyük zatlardan birini medhettiler. «Ey Allahım, onlar bilmezler. Yalnız^ sen bilirsin.n dedi. Başka birini de medhettiler. «Allahım, bu kimse, senin düşmanın olan bir şeyle bana yaklaşmak istiyor. Sen şa-hid ol ki, ben de ona düşman olmakla sana yaklaşmak istiyorum»
dedi.

Emirü'l-mü'minin Hz. Ali'yi medhettiler. «Allahım, benim hakkımda bilmeden söyledikleri şeyle beni müahaza eyleme. Sen beni onların zannettiğinden hayırlı eyle» dedi. Bir kimse Hz. Ali'yi sevmezdi. Münafıklık ederek onu medhü sena etti. Hz. Ali: «Ben dilinle söylediğinden aşağıyım, kalbinde tuttuğundan ise fazlayım» dedi.

DÖRDÜNCÜ ASIL ÖFKE VE HASED

Bil ki, insana hakim olan öfke kötü bir sıfattı. Öfkenin aslı ateştir. Fakat bu, yarası kalbte olan bir ateştir. Onun kaynağı şeytana dayanır. Nitekim Kur'an-ı Azimde: «Beni ateşten yarattın, onu, (Ademi) ise topraktan yarattın» buyurulmaktadır. Ateşin hali, durmayıp hareket etmektir. Toprağın hali ise, sakin olup hareket etmemektir. Öfke galip olan kimsenin Adem'den daha çok şeytanla ilgisi olur. Bunun için İbn-i Ömer (r.a.) Resûlüllah'a: «Bana çok kısa ve faydalı bir amel buyurun», dediğinde, «Kızma; cennete girersin», buyurdu.

tbn-i Ömer ne kadar sorduysa böyle cevap aldı. Yine Resûlüllah buyurur ki: «Sirke balı bozduğu gibi, kızmak da öylesine imanı bozar», tsa, (a.s.) Yahya (a.s.) ya: «Kızma» dedi. Yahya: «Bunu

yapamam. Zira insanım», dedi İsa: «Hiç olmazsa mal toplama», dedi Bunu yapabilirim, dedi.
Bil ki, insanoğlunun, kızmaktan öfkelenmekten tamamen uzak kalması mümkün değil ise, biraz onu hazmetmek mümkündür. Hak Teâlâ buyurur: «Öfkesini yenip insanları affedenler.»
Resûlüllah buyurur ki: «Allah Teâlâ, öfkesini hazmedenlerin azabını kaldırır. Hak Teâlâ, özür diliyenlerin özrünü kabul eder. Dilini koruyanların Allah Teâlâ kusurlarını örter.» yine buyurur ki: «Öfkesini yürütmeye muktedir iken, hazmedenin kalbini Hak Teâlâ kendi rızasıyla doldurur.» Yine buyurdu ki: «Cehennemin bir kapısı vardır. O kapıdan yalnız şeriata aykırı olarak kızanlar girer.» yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ katında yutulan öfke kadar makbul bir yudum yoktur, öfke yudumunu yutanın kalbini Allah Teâlâ imanla doldurur.»
Fudeyl bin îyad, Süfyan-ı Sevri ve büyük velilerden bir gurup ittifak etmişlerdir ki, gâzab vaktinde hilim göstermek ve tama vaktinde

sabretmek kadar üstün bir amel yoktur. Bir kimse Ömer bin Abdül-aziz'e sert sözler söyledi. Ömer: «Sen, şeytanın bana tesir edip beni saltanat mekânından kaldırabilmesi için beni kızdırmak istiyorsun. Bugün ben sana kızayım, yarın da mükâfatımdan olayım. Senin bu istediğin olacak iş değildir. Bundan ümidini kes,» dedi ve sustu.
Peygamberlerden birisi: «Benden şu ahdi kabul eden ve ona kefil olan kim var? Hiçbir şeye kızmayacak. Eğer bu ahdi yerine getirirse, benim vefatımdan sonra bana halife (halef) olup cennette de bana arkadaş olur.» dedi. Birisi ben kefil olup kabul ederim, dedi. O Peygamber bu sözü tekrar söyledi. Yine o kimse ben kabul ettim, deyip ahdine sadık çıktı. Vefatından sonra o Peygamberin halifesi oldu. Bunun için bu kefaleti kabul ettiğinden ona «Zilkifl» dediler.
ÖFKENİN NETİCELERİ
Bil ki, insanoğltında gazabın yaratılmasının sebebi, onu kendine silah edip kendisine zarar veren şeylerden korunmak içindir. Nitekim şehvet de, faydalı şeyleri celbetmek için vasıta olarak yaratılmıştır. O halde insanın bu iki şeyden kurtulması imkânsızdır. Fakat bunlar ifrat derecesinde olursa zararlı olur' Zira şehvet ateş gibi olur, harareti kalbe tesir eder; buharı, beyne çıkar; akıl ve fikrin istikâmetini karartır. Tıpkı bir mağaraya dolan dumanın her tarafı karartıp bir yeri görmeye imkân bırakmayışı gibi. Bunun için öfke «kızgınlık, akim gulyabanidir», demişler. İfrat derecesinde olması çok kötüdür. Bazı kimselerin öfkesi de çok zayıf olur. Bu da mezmumdur. Zira kişinin namus gayreti, kafirlerle savaşmak gayreti öfkeden hasıl olur. Hak Teâlâ, Resulüne buyurur ki: «Kâfir ve münafıklarla cihadet.» ve sa-habe-i kiramı övüp «kâfirlere karşı şiddetlidirler», buyurur. Bunların hepsi öfkenin neticesidir. Bu itibarla öfke ifrat derecesinde ve zayıf da olmayıp mutedil olmalı, akıl ve dinin işaretiyle hareket etmelidir. Bazı kimseler riyazattan maksat,

öfkeyi kökünden söküp atmak tamamıyle yok etmek olduğunu sanırlar; bu yanlıştır. Zira öfke silahtır. Silahtan müstağni olmak imkânsızdır. İnsan hayatta oldukça, öfkenin tamamıyle yok olması mümkün değildir. Nasıl ki şehvetin de tamamıyle yok olması mümkün değildir. Ama en yaraşır şekli, öfkenin birçok vakitlerde ve hallerde, hiç gazab kuvveti yok diye zannedilecek kadar saklı olmasıdır. Bunun tafsili şöyledir: öfke ve gazab ihtiyaçtan doğar. Meselâ bir kimsenin bir şeye ihtiyacı olursa, ve bir kimse onu ondan almaya kalksa, o kimse öfkelenir. Ama, sahibinin .muhtaç olmadığı şeyleri alsalar, yok etseler, sahibi buna öfkelenmez. Fakat yiyecek, mesken, elbise ve vücut sağlığından hiçbir zaman ihtiyacı kesilmez. Bu itibarla bir kimse tarafından yaralanıp sağlık ve selameti giderse, yahut yiyecek ve elbisesini alsalar, muhakkak bunlardan öfkelenir, kızgınlık hasıl olur.
O halde bir kimsenin bir şeye ihtiyacı fazla olursa, onun elden gitmesine de fazla kızar, fazla çaresiz ve aciz olur. Zira hürriyet, ihtiyaç-

sınıktadır. İhtiyacı ne kadar fazla olursa, o kadar kulluğa yakın olur. Bir kimsenin riyazetle, ihtiyacı yalnız zaruret miktarı olan bir dereceye gelmesi mümkündür. Şöyle ki, makam, mal fazla dünyalık arzusunu kalbinden, bertaraf ederse, elbette bu kimsenin öfkesi de ihtiyacına bağlı olarak bertaraf olur. Şöyleki, makam peşinde olmayan bir kimse, önünde birisinin yürümesiyle, meclislerde onun üst tarafına oturmakla öfkelenmez. Onun yanında bu şeyler değişmez. İnsanlar arasında öfkenin derecesi çok değişiktir. Zira öfkenin çoğu mal ve makam fazlalığından ileri gelir. Bazan olur ki, bazı kimseler çirkin haller, kötü hareketlerle iftihar eder. Meselâ satranç, güvercin oyun-larıyle ve çok şarap içmek ile övünür. Hatta filan adam güzel satranç ve tavla oynamaz, yahut fazla şarap içmez, deseler kızar. Şüphesiz riyazetle bu kötü şeylerden kurtulmak mümkündür.
Ama bizim için zarurî şeylerden olan öfke tamamıyle yok olmaz ve hem de yok olmamalıdır. Zira yok olması makbul değildir. Fakat ga-zab kuvveti onun elinden ihtiyar, irade dizginini almamalı, akla ve şer'u muhalefet ona galebe çalmamalıdır. Riyazet yoluyla, çalışmak ve cihad ile gazab kuvvetini bu dereceye getirmek mümkün olur.
Öfkenin tamamıyla insandan zail olmamasının ve olmasının caiz olmadığına delil. Peygamberimizin öfkeden boş olmaması idi. «Ben de insanım. İnsanlar gibi kızarım. Eğer kızgınlık halimde birine lanet edersem, yahut sert söz söylersem, yahut döversem, Allahım, benim bu azarımı ona rahmet vesilesi eyle.» buyurdu.
Abdullah bin Amr bin As (r.a.) diyor ki, Resûlüllah'a: «Her söylediğini yazayım mı?» diye sordum. «Yaz» buyurdu. «Öfke arasında söylediğin sözleri de yazalım mı?» dedi. «Yazınız. Beni insanlara Peygamber olarak gönderen Allah hakkı için öfke halimde yine dilimden hak-dan başka bir şey çıkmaz», buyurdu.
Ben kızmam demedi. Belki benim kızmam beni hak dairesinden çıkarmaz, buyurdu. Bir gün Hz. Aişe kızdı. Resûlüllah: «Ey Aişeî

Şeytanın geldi.» buyurdu. Aişe: «Senin de şeytanın yok mudur?» dedi. Resûlüllah: «Var idi. Fakat Hak Teâlâ bana yardım etti. Onu esir edip emrimin altına aldım. Öyle ki, baaa hayırdan başka bir şey emretmiyor», buyurdu. Benim gazabım yoktur, demedi.

ÖFKE VE KÖTÜ SÖZ

Bil ki, her ne kadar öfkenin aslı tamamıyle kalbten kesilmiyor-sa da fakat lâyık olan bazı hallerde, yahut ekseri hallerde tevhidin insana galib olmasıdır. Her ne görürse Hak Teâlâ'dan bilip öfkeyi bu tevhid sebebiyle örtmesidir ve kendisinden hiç öfke eseri meydana gelmemelidir. Nitekim bir kimseyi taş ile dövseler, dövülen ne kadar ahmak ve akılsız da olsa hiçbir zaman taşa kızmaz. Her ne kadar öf-

kenin ash içerisinde sabit ve yerleşmiş de olsa, o cinayeti o taştan bilmez, belki o taşı atan kimseden bilir. Ve eğer Sultan bir kimsenin öldürülmesi için imza atsa, o kimse imzayı kalem çekti diye kaleme kızmaz.

Zira kalemin başkasının emrinde olduğunu bilir, kendiliğinden hareket etmediğini, belki onu hareket ettiren birisi olduğunu bilir. Bunun gibi tevhidin galib olduğu kimse açıktan bilir ki, bütün cereyan eden işler Allah'dandır. Gerçi hepsi kulların kudretiyle oluyor, fakat kudret iradeye bağlıdır, trade de ihtiyaca bağlıdır. İhtiyaç da insanın ihtiyariyle değil, belki ihtiyaç insana musallat kılınmıştır, tster dilesin, ister dilemesin, ihtiyacı insana gönderip ona kudret verilince, zarurî olarak onun hareketi vücuda geldi. Bu bir kimseye vurulan taş gibi olur ki, o taştan ona acı hasıl olur, fakat o taşa kızmaz.

Eğer o kimse azığını, gıdasını koyundan temin etse, koyun ölünce üzülür, kızmaz. Koyunu birisi öldürse, tevhid nuru galib olsa yine kızmamalıdır. Fakat tevhidin galebesi bu derece her zaman bir kararda kalmaz, belki şimşek gibi bazen çakıp dünyayı aydınlatır veto aydınlık devamlı ve sabit kalmaz.

Belki arada vasıta olan sebeblere bakmak için beşerî tabiat zuhur eder. Çok kimseler vardır ki, bazı hallerde tevhid nuru ile beraber olup gazabtan uzak olur. Fakat onların gazabtan uzak olması beşerî tabiatın bertaraf olduğu için değildir. Belki vaki olan işi halktan değil, haktan bildikleri içindir. Anlamış olur ki, inşanın kalbinde tevhid galebesi yok iken de, kalb çok mühim olan bir şeyle meşgul olmakla ga-zab kuvveti örtülü olup açığa çıkmaz.

Bir kimse Selman-ı Farisî'ye sövdü. Selman: «Eğer ahiret gününde benim günahlarımın kefesi ağır gelirse senin dediğinden de kötüyüm. Eğer geçebilirsem, senin sövmenden korkum yoktur. Eğer geçe-mezsem, senin söylediğin daha azdır.» dedi. Bunların ikisi de o kadar ahiretin derdine dalmışlardı ki o halde onların öfkesi zahir olmazdı.

Bir kimse Hz. Ebû Bekiri's-Sıddık'a kötü söyledi. Ebû Bekir: «Bi-«im içimizde gizli olan senin dediğinden de fazladır.» dedi. Onun kendisiyle olan meşguliyetinden dolayı öfkesi meydana gelmezdi. Bir kadın Malik bin Dinar'a: «Mürai» dedi. Malik: «Benim

halimi senden başka kimse anlamadı.» dedi. Bir kimse Şa'biye kötü bir söz söyledi. Şa'bi: «Eğer sözün doğru ise, Hak Teâlâ beni affetsin. Eğer sözün yalan ise seni affetsin.» dedi.
Demek ki, bunlar, ancak tevhid denizine dalmak vasıtasıyle denilebileceğine delildir.
Bir kimse Allah'a âşık olduğu için de öfkeyi bırakabilir. Kızgınlık sebeblerinden biri meydana geldiği zaman, Allanın sevgisi o öfkeyi örtebilir. Nitekim bir kimsenin bir sevgilisi olsa ve onun çocuğu ona eziyet etse ve âşık, sevgilisinin buna sabredip effetmesini dilediğini bilse, aşk galebesi onu öyle yapar ki, o eziyet hiç onun içerisinde tesir etmez, onu hissetmez ve onun için gazaba gelmez.
İ
4. Asıl: UbUı *& *ü»~-__
O halde insanoğlunun bu sebeblerden biriyle öfkesini kırması gerekir. Eğer defaten kırmazsa, hiç olmazsa serkeşlik yapmaması için, şeriata ve akla muhalif olarak hareket etmemesi için onun kuvvet ve fiddetini kırması gerekir.
GAZABI TESKİN ETMEK
Bil ki, gazabın tedavisi ve ıslahı farzdır. Zira gazab insanların çoğunu cehenneme götürür. Ondan envai çeşit fesadlar doğar.
Tedavi sekli ikidir: Birincisi, müshil gibidir. Gazabın maddesini içeriden izale . eder ikincisi de, şurup gibidir. Maddesini teşkil eder, fakat kökünden izale etmez. Müshil dediğimiz tedavi şekli, içine bakıp gazab sebebini öğrenmek ve o sebebi tamamıyle yok etmeye alışmaktır. Bu sebebler
beştir:
Birinci sebeb: Kibirdir. Zira kibirli olan kimse kendisine karşı saygısızlık sayılacak az bir söz ve hareketten etkilenir, kızar. O halde kibri tevazu ile kırmalıdır. Kendisinin de diğer kullar gibi olduğunu düşünmelidir. İnsanın üstünlüğü güzel ahlâk iledir. Kibir ise kötü ahlâktandır. Şunu da bilmelidir ki, kibir, tevazudan başka bir şeyle yok edilemez.
îkinci sebeb: Ucub (kendini beğenme)'dir. Ucub, kişinin kendini beğenmesidir, şöyle ki, kendini anlayışta, zekâda, sözde ve harekette başkasından üstün görür, başkasını kendinden aşağı görür. Bunun ilâcı, haddini bilmesi, haddine tecavüz etmemesidir. Kibir ve ucubun ilâcını, etraflı olarak yerinde anlatacağız.
Üçüncü sebeb: Şakadır. Zira şaka ekseri hallerde insanı kızmaya sevkeder. Şaka arzusu, keyfine, zevkine uymaktan ve dünya sevgisinden ileri gelir. O hâlde taat, ibâdet ve âhiret işlerini yapmak ile meşgul olmalı, güzel ahlâkı elde etmeye çalışmalıdır. Yine çok gülmek, maskaralık ve latife yapmak da kızmaya sebeb olur.
O halde bunlardan korunmalıdır. Zira kim başkasını maskaraya alırsa, onu da maskaraya alırlar. Kim başkasını hor ve hakir görürse, onu hor ve hakir görürler. '
Dördüncü sebeb: Bir kimseyi kınamak ve ayıblamaktır. Bu da her iki tarafın kızmasına meydan veren bir iştir. Bunun ilâcı şöyledir: Hiç kimsenin kusursuz, avıbsız olamıyacağmı düşünmelidir. O halde

kendisi de kusursuz olmayınca, başkasını ayıblaması nasıl yakışır?..
Beşinci sebeb: Mal ve makam hırsıdır. Bu sebeble kendisinde iki kötü haslet meydana gelir: Biri hasisliktir, öyleki, bir kuruş malı ziyan olsa, kızar. Diğeri de, tama'dır. Bu da bir lokmayı kaçınrsa kızar. Bütün bunlar, kötü ahlâk, çirkin haslet ve aşağı sıfatlardır.

öfkenin aslı, bu anlattıklanmızdır. Hepsinin ilâcı iki türlüdür. Biri ilmî, diğeri amelîdir. İlmi ilâcı, kalben öfkeden, kızmaktan nefret etmek için, bunların zararını, dinde ve dünyadaki mahzurlarının neler olduğunu düşünmelidir.
Bundan sonra amelî ilâçla meşgul olmalıdır. Amelî ilâç, kızmaya sebeb olan ahlâka muhalefet etmektir. Şunu bilmelidir ki, kızmanın ve diğer kötü ahlâkların büyük bir sebebi de kötü huylu ve öfkeıi insanlarla arkadaşlık etmektir. Bazen öfkeye ve kötü ahlâka şecaat ve salabet (metanet) diye ad verirler. Bununla övünürler. Birbirlerine anlatırlar, «filan zat, filan kimsenin bir sözüne sinirlenip evini barkını başına yıktı. Onun mizacına dokunacak söz söylemek kimsenin haddine mi düşmüş. O mertlerin merdidir, arslandır. Erkek dediğin böyle olur», derler. Bunun gibi hususlara kulak vermemek ise gayretsizlikten ileri gelir, derler.
Böylece köpeklerin, cahillerin, ahmakların ve kötü huyluların adeti olan öfkeye mertlik, erkeklik adını verirler.
Peygamberlerin, velilerin ve salihlerin ahlâkı olan hilim ve hoşgörüye de hamiyetsizlik ve gayretsizlik adını verirler.
Saptırıcı oşeytanın iğva ve vesvese vermesi şudur ki, aldatma ve hile yapar, kötü isim ve tabirlerle iyi sıfatları kötü tanıtır, insanı o sıfatlardan alıkoyar; güzel tabir ve kalbi okşayan eda ile kötü hasletlere çağırır. Akıllı olan kimse bilir ki, eğer öfke mertlikten ve iyi hasletlerden olsaydı, kadınlar-, çocuklar, deliler nefsi zayıf olan yaşlılar ve hastalar daha çabuk kızmazlardı. Halbuki bunların, yiğit ve kahramanlardan daha çabuk kızdıkları bilinmektedir. Kişinin kendi öfkesini yenmesi kadar büyük mertlik, erkeklik yoktur. Bu Peygamberlerin, velilerin ahlâkıdır. Öbürü de, cahil olanların ve yırtıcı canavar ve hayvanlara yakın olan kimselerin öfke sıfatıdır. O halde insafla dikkat et: Büyüklük, veliler ve peygamberlerin sıfatı üzere olmak mı, yoksa ahmak, akılsız ve hayvanların sıfatı üzere olmak mıdır?..
ÖFKEYİ KESMENİN İLÂCI
Bu anlatılan, öfkenin maddesini kesmek için kullanılan müshil bir ilâçtır. Eğer öfke ve tama' maddesini kesmek mümkün değilse, hiç olmazsa öfke ateşi alevlenince onu teskin etmelidir. Onun teskini de ilim hakareti ve sabır acısından mürekkeb şurup ile olur. Bütün ahlakların ilâçlarının macunu ilim ve amelden yapılır, ilim, gazabın kötülüğü hakkında ve gazabı hazmedip öfkesini yenen kimselerin sevabı hususunda gelen âyet-i kerime ve hadîs-i şerifleri tefekkür etmektir. Nitekim daha önce anlatıldı.

Bir de dönüp kendi kendine: «Hak Teâlâ'nm sana kudreti, senin başkasına karşı olan kudretinden daha üstündür. Senin Hak Teâlâ'nm emrine olan muhalefetin, kızdığın kimsenin sana olan muhalefetin-

den fazladır. O halde eğer sen bu dünyada öfkeni yürütürsen, belki Cenab-ı Allah da öbür dünyada öfkesini icra eyler. Nitekim Resûlul-lah bir iş için bir hizmetçi gönderdi. Hizmetçi geç gelince», Ey filan,, eğer ahiret gününde kısas olmasaydı, bu husus için senis döverdim, buyurdu. .
Yine kendi kendine hitab ederek demelidir ki, senin bu kızman, senin dilediğin değil, Allah'ın dileği olduğu içindir. Bu da apaçık Hak Teâlâ ile tanrılığı çekişmektir. Eğer öfken bu ahiret ile ilgili se-beblerle yatışmazsa, dünya ile ilgili sebebleri aklına getirip kendi kendine, «eğer sen öfkeni yürütürsen, karşı taraf her ne kadar küçük ve hakir ise de, belki o da mukabelede bulunur. Zira küçük hasmı da hor görmemelidir. Meselâ: Hizmetinde kusur eden bir köleye kızmaman, kendi kendine belki bu köle isyan eder, yahut bir zarar meydana getirir. Yine kızdığı zaman suretinin nasıl çirkin olacağını, bozulup kötüleşeceğini düşünmelidir. O anda sureti, saldıran bir kurda ben-. zeyecek. İçi ise, öfke ateşiyle dolup aç köpeğe benzeyecektir. Ekseriya kızan kimse, kızmaktan vazgeçmek isterse, şeytan iğva verip der ki, vazgeçmek senin acizlik ve horluğuna raci olur». Haşmetine ve sala-betine noksanlık getirir, seni halkın nazarında hor ve hakir gösterir. O halde şeytanın bu iğvasına cevap verip demelidir ki, peygamberlerin ahlâkına kavuşup hak Teâlâ'nın rızasını talep etmek kadar b"<yük bir şeref hiç var mıdır? Halbuki senin dünyada rezil olman ahirette rezil olmaktan daha hayırlıdır. Bu ilâçlar ilmîdir. Amelî ilâç ise, diliyle «Eûzü billahi mine'şşeytani'r-racim» demektir. Kjzan kimsenin ayakta ise oturması, oturuyorsa uzanması, bununla da sakin olmazsa soğuk su ile abdest alması sünnettir. Zira Re-sûlüllah buyurur ki: «Öfke ateştendir. Ateşi su teskin eder.» Bir rivayette de «kızan kimse, secdeye varıp yüzünü toprağa koymalıdır ki, bununla topraktan yaratıldığını, aciz bir kul olduğunu ve kula kızmak yaraşmadığını anlasın.»
Bir gün Hz. Ömer kızdı. Hemen su istedi. Burnuna su çekti ve: «öfke şeytandandır ve böyle zail olur.» dedi. Bir gün Ebu Zer (r.a.) bir kimse ile kavga ederken ona «Ey kızıl oğul,» dedi. O kimseyi anası sebebiyle ayıbladı. Yani kızıl cariyenin oğlu demek istedi. Bunun üzerine Resûlüllah, Ebu Zer'e: «Ey Eba Zer duydum ki, bugün bir kimseyi anası sebebiyle ayıblamışsın. Bil ki, sen siyah ve kırmızı kimseden, ancak Allah'a takva yapmakta ileri olursan üstün olabilirsin.» buyurdu. Ebu Zer Resûlüllah'tan bu sözleri duyunca, o kimseden özür dilemeye gitti. Ebu Zer ona varmadan evvel, o Ebu Zer'e gelip ona selâm verdi, ve hoşgörülük gösterdi.
Hz. Aişe kızdığı zaman Resûlüllah onun burnunu tutar: «Ey Aişe, bu duayı oku»: «Ey Muhammedin Babbi olan Allahım, günahımı affet,

kalbimden öfkeyi izale eyle, beni fitnelere atan şeylerden sakla.» Bu duayı okumak sünnettir.

KÖTÜLÜĞE KARŞILIK DERECESİ
Bil ki, bir kimse bir kimseye zulüm etse, yahut fufşiyat söylese cevap vermeyip susmak daha iyidir. Gerçi susmak farz değildir, fakat sövmeye sövmek, gıybet etmeye gıybet etmekle mukabelede bulunmak da caiz değildir. Zira bunlar sebebiyle ta'zir (ceza) lâzım gelir. Belki bir şey söyliyecek olursa, yalan olmayan sert bir söz söylemelidir. Zira bu derece ruhsat vardır. Bu kısas almak gibi olur. Gerçi Resûlül-lah: «Bir kimse sende bulunan bir şeyle seni ayıblarsa, sen onda bulunan bir şeyle onu ayıblaına», buyuruyorsa da, Resûlüllahın bu sözü farz derecesi değil, müstehap derecesini beyan eder. O halde vereceğin cevap, sövmek ve zinaya nisbet etmek olmamak şartıyle farz değildir. Bu anlatılanlara delil şudur ki Resûlüllah buyurur: «Sövüşen -lerin günahı mazlum haddi aşmadıkça başlayanadır.»
Aişe (r.a.) der ki, Resûlüllahın hanımları Fatıma (r.a.) ile Haz-ret-i ppygambere haber gönderip dediler ki, bizimle Aişe aramızda adalet yapsın. Zira Aişe'yi bizden fazla seviyor. Resûlüllah: «Ey Fatıma, benim sevdiğimi sen de sevmez misin?», buyurdu. «Evet severim» dedim. «Sonra Fatıma bu haberi Peygamberin hanımlarına iletti.» Bu şâfi bir cevap getirmedi. Zeynep, sen git; cevap getir dediler. «Zeynep Resûlüllahın hanımlarından idi ve Resûlüllahın sevgisinde Aişe ile beraber olduğunu iddia ederdi. Resûlüllahın yanma geldi ve Ebu Bekir'in kızı şöyle şöyledir diye çok incitici sözler söyledi.» Ben susuyor ve cevabını vermek için Resûlüllah'tan izin bekliyordum. Resûlüllah izin verince, onun cevabını verdim ve ağzım kuruyuncaya kadar incitici sözler söyledim. Zeynep de konuşmaktan "unsandı. Bunun üzerine Resûlüllah buyurdu ki: «O Ebû Bekir'in kızıdır.» Yani sen konuşmada onunla başa çıkamazsın.
Bu hâdis-i şerifte hasma cevap vermenin caiz olduğuna delildir. Eğer doğru olup içinde yalan yoksa, meselâ hasmına «Ahmak, câhil, Allah'tan kork, insanlardan utan.» gibi sözler söylemek caizdir. Zira ahmaklıktan,, cahillikten uzak bir insan yoktur. însan, dilini kaba, çirkin olmayan kızgınlığında söylese de fuhşiyat sözlerinden sayılmayan sözlere alıştırmalıdır. Meselâ müsrif, talihsiz, alçak, çelimsiz, aç ve bunların benzeri. Velhâsıl insan hasmının karşısında cevap vermeye başlayınca, haddinde durup tecavüz etmemek zordur. O hâlde en iyisi susmaktır. Bir kimse Resûlüllah'ın huzurunda Hz. Ebû Bekir'e, incitici sözler söylüyordu. Ebû Bekir de cevap vermeye başlayınca, Resûlüllah gitmek için ayağa kalktı. Ebû Bekir «Ya Resûlallah, şimdiye kadar oturuyordun. Ben cevap vermeye başlayınca ayağa kalktın. Bunun hikmeti nedir?» dedi. Resûlüllah: «Sen susarken melekler senin yerine cevap veriyorlardı. Sen cevap vermeye başlayınca şeytan geldi. Ben şeytanla aynı mecliste oturmam, diye ayağa kalktım.» buyurdu.

405
Resûlüllah buyurur ki: «İnsanlar derece derece yaratılmıştır. Bâzı insanlar geç kızar ve geç barışır. Bâzıları da çabuk kızar ve çabuk barışır. Bu öbürünün karşıdıdır. Sizin en iyiniz, geç kızıp çabuk barışandır. En kötünüz de çabuk kızıp geç barışandır.»

KİNDEN DOĞAN KÖTÜLÜKLER

Bil ki, öfkesini samimi arzusuyla yenen huzur içindedir. Ama acizlik ve çaresizlik karşısında kızgınlığını yenenin, içerisinde o öfke toplanıp düğüm yapar. Buna kin denir. Resûlüllah buyurur ki: «Mü'~ min kindar olmaz.» Demek ki, kin öfkeden doğar. Kinden sekiz kötülük meydana gelir:

1 — Haseddir. Kin beslediği kimsenin sevinmesine üzülür, üzülmesine sevinir.

2 — Yaygara çıkarmaktır. Hasmı, eziyet ve belâya uğrayınca sevinir, onu söz ve hareketleriyle izhar eder.

3 — Hasmına selâm vermez ve onun selâmını almaz.

4 — Ona hakaret gözüyle bakar, onu gözüne hor göstermeye başlar.

6 — Onunla alay ve istihza etmeye başlar.

7 — Fırsat bulunca onu dövmeye, incitmeye, yahut başkasını onu dövmeye teşvik etmeye başlar.

8 — Hakkını vermekte kusur etmeye başlar. Akraba ise sıla-i rahmi ondan keser. Borçlu ise borcunu vermez. Onun zulmünü kabul edip ondan helâllik istemez. Eğer kin besleyen kimsenin diyaneti ga-lib gelip bu günahları icâbettiren işlere girişmezse de en azından ondan iyiliğini esirger, ona şefkatli ve yumuşak-davranmaz, ona yardım etmez, onunla «Allah'ın zikir» meclisine oturmaz ve onun hakkında medhüsenâ etmez. Bütün bu anlatılanlar onun derecesine noksanlık getirir. Bundan başka da zararlarının sonu yoktur.

Mestah, Hz. Ebu Bekir'in akrabalarından idi. Hz. Aişe'ye yapılan iftira hususunda bazı sözler söylemişti. Halbuki Hz. Ebû Bekir onun nafakasını verirdi. Nafakasını kesti ve bundan böyle nafakasını ver-miyeceğine yemin etti. Bunun üzerine, bu âyet-i kerime nazil oldu. «Sizden fazilet ve raal sahibi olanlar, akrabasına, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere ihsan etmekte kusur etmesin. Allah'm sizi yargılamasını sevmez misiniz? Allah çok yaılıgayıcı, çok esirgeyicidir.» Hz. Ebû Bekir bu âyet-i kerîmeyi duyunca «Vallahi Hak Teâlâ'nın bizi mağfiret etmesini isteriz.» deyip tekrar Mestah'ın nafakasını vermeye başladı. O hâlde kalbinde bir kimseye karşı kin besleyen kimse üç hâlden boş olamaz.

406

KİMYA-YI SAADET

1 — Kendi nefsiyle mücahede edip kin beslediği kimseye iyilik eder, ona karşı olan saygı ve hürmetini arttırır. Bu sıddîkiar, yâni gerçek erenlerin derecesidir.

2 — İyilik yapmasa da kötülük yapmayı da caiz görmez ve yapmaz. Bu da zâhidlerin ve sâlihlerin derecesidir.

3 — İyilik etmez, kötülük eder. Bu da fâsıkların ve zâlimlerin derecesidir. Hak Teâlâ katında sana kötülük eden kimseye iyilik

etmek kadar büyük bir ibâdet yoktur. Şair meâlen der ki, «Kötülük yapmak kolaydır. Eğer mert isen, kötülük yapana iyilik yap.» Eğer iyilik yapamazsan, bârı onun yaptığı kötülüğü affet. Zira affetmenin fazileti büyüktür.
Resûlüllah buyurur: «Üç şey vardır ki, onlar için yemin etsem, yeri vardır: Sadaka vermekle mal eksilmez. Bir kimsenin suçunu affedenin şerefini muhakkak kıyamette arttırır. Dilencilik kapısını açıp dilenene muhakkak Hak Teâlâ ona fakirlik kapısını açar.»

Hz. Aişe der ki: «Resûlüllah'ın kendi hakkı için bir kimseye ceza verdiğim görmedim. Ama eğer Hak Teâlâ'mn hakkında taksirat ettikleri zaman öfkesinin sınırı olmazdı ve Resûlüllah'ı iki şey arasında muhayyer bıraktıkları zaman, insanlara kolay olanını seçerdi. Ancak o iş günah olursa, onu seçmezdi.»
ükbe bin Amir der ki: «Resûlüllah benim elimi tuttu ve: "Dünya ve âhiretin ehlinin en faziletli hasletini sana söyliyeyim mi?" buyurdu. "O hangi haslettir? Ya Resûlallah," dedim. Buyurdu ki: "Senden alâkasını kesenden sen alâkanı kesme. Seni ihsanından mahrum edene sen ihsan et Sana zulüm edeni affet." Yine buyurdu ki: ''Musa (a. s.) "Ey Allahım, senin en aziz kulun kimdir?" diye sordu. Allah Teâlâ "Kudretli iken affedendir." buyurdu.» Yine buyurdu ki: «Kendine zulüm edene beddua eden hakkmı almış olur.»
Resûlüllah Mekke'yi fethedip Kureyşlilere karşı zafer kazanınca, daha önce kendisine çok eziyet ettikleri için çok korktular, canlarından umutlarını kestiler. Resûlüllah mübarek eliyle Kabe'nin kapısını tutup: «Allah birdir. Ortağı yoktur. Hak Teâlâ va'dini yerine getirdi, kuluna yardım etti ve düşmanlarını hezimete uğrattı.» buyurdu. Sonra Kureyşlilere: «Ne düşünüyorsunuz, ne diyorsunuz?» buyurdu. Ku-reyş: «Ne söyliyelim? Senin emrini bekliyoruz. Bugün fırsat ve kudret eli senindir.» dediler. Resûlüllah buyurdu ki: «Benim cevabım, kardeşim Yûsuf (a.s.)'un kardeşlerine karşı muzaffer olduğu zaman: "Bugün hiç başa kakma ve ayıblama yoktur." diye verdiği cevaptır.» Sonra Resûlüllah bütün Kureyşlileri affetti ve: «Hîç kimsenin sizinle harbi ve mücadelesi yoktur.» buyurdu. Resûlüllah buyurdu: «Mahşer günü münadiler, Hak Teâlâ üzerinde hakkı olanlar ayağa kalksınlar, diye çağırırlar. Bunun üzerine binlerce insan ayağa kalkıp hesapsız cennete girerler. Bunlar dünyada affedenlerdir.»
Muaviye (r.a.) diyor ki: «Öfkeli zamanlarınızda fırsat buluncaya kadar sabrediniz. Fırsat bulduğunuz zaman da affediniz.» Suç işleyen birini Hişam'm huzuruna getirdiler. Hişam'ın yanında kendini savun-
Sfc:'
4. Asıl: ÖFKE VE HASED
407
maya başladı. Hişam: «Benim yanımda kendini mi savunuyorsun?» dedi. O kimse: «O gün herkes kendisi için delil getirip özür dilemeye başlar.» âyetini okudu ve: «O hâlde Hak Teâlâ huzurunda özür beyan etmek için konuşma olur da, senin yanında özür dilemek

için caiz olmasın. Ey Hişam.» dedi. Hişam da öfkeyi bırakıp: «İleri gel, bakalım, ne söylersin.» dedi.
İbn-i Mes'ud'un bir şeyini çaldılar. Halk hırsıza lanet etmeye başladı. İbn-i Mes'ud: «Allahım, eğer ihtiyacı için aldıysa mübarek olsun. Eğer günah işlemeye cesareti sebebiyle aldıysa, bu günahı, onun günahlarının sonuncusu yap.» dedi.
Fudeyl diyor ki: «Birini gördüm. Kâbeyi tavaf ederken bir miktar altınım almışlar, ağlıyordu. Ona: "Niçin ağlıyorsun, altınlar için mi?" dedim. "Hayır, altm için ağlamıyorum. Şunun için ağlıyorum ki, kıyamet günü bunu yaptığı için karşımda duracağı zaman, hiç özür bulamayacaktır. Ona acıdım, onun için ağladım." dedi.» Bir gurup esirleri Abdülmelik bin Mervan'm yanma getirdiler. Büyük zâtlardan biri de orada hazır idi. Abdülmenk'e: «Hak Teâlâ, sana en sevdiğin şey olan düşmana karşı zafer kazanmayı sana verdi. Sen de Allah'ın en çok sevdiği şey olan affetmeyi yapsana.» dedi. Bunun üzerine Abdülmelik o esirlerin hepsini affetti. İncil'de: «Kendisine zulmeden kimse için mağfiret isteyenden şeytan umudunu kesip kaçar.»
Resûlüllah buyurur ki: «Ya Aişe, yumuşaklık ve şefkat hasleti kime verilmiştir. O hasletten mahrum bırakılan, din ve dünya hayrından mahrum bırakılmıştır.» Yine buyurdu: «Hak Teâlâ refiktir, refik olanı sever, rıfk ile kazanılan şey, şiddetle kazanılmaz.» Aişe (r.a.) diyor ki: «Bütün işlerde rıfk ile hareket ediniz. Zira rıfk ile yapılan her iş muhakkak başarılır ve şiddetle yapılan her iş de muhakkak fena-laşır.»

ÖFKE VE HASEDİN AFETLERİ

Bil ki, öfkeden kin, kinden de hâsed doğar. Hâsed insanı helak eden şeylerdendir. Resûlüllah buyurur: «Ateş odunu yok ettiği gibi, hâsed de iyi amelleri yok eder.» Yine buyurur ki: «Üç şey vardır ki, biç kimse onlardan kurtulamaz. Su-i zan, kötü fal ve hâseddir. Bunların ilâcının ne olduğunu size öğreteyim mi? Su-i zanna düşerseniz, onu araştırıp üzerinde durmayınız. Kötü fal vâki olursa, ona itimat etmeyiniz. Hâsedlenirseniz, dilinizi ve elinizi hasedin gerektirdiği muameleden uzak tutunuz.»
Yine buyurdu: «Sizden önceki ümmetler de meydana geldiği için helak olmalarına sebeb olan şey, sizde de meydana gelmeye başladı. O hâsed ve düşmanlıktır. Muhammed'in ruhu kabza-ı kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, iman sahibi olmadan cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmeden de îman sahibi olamazsınız. Aranızda sevgi nasıl meydana geldiğini haber vereyim mi? Selâmı yaymakla olur. O hâlde aranızda selâmı yayınız.» buyurdu. Yâni kimi görürseniz, selâm

veriniz. Musa Arş'ın gölgesinde aziz ve kıymetli bir kimse görüp dedi ki, bu kimse Hak Teâlâ yaranda çok makbul bir kimsedir. Bunun ameli nedir, adı nedir? diye sordu. Melekler cevap verip dediler ki, bu kimsenin adı filândır. Onun hâllerini sana haber verelim. Hiç kimseye hâsed etmezdi, ana-babaya asî olmazdı ve gammazlık etmezdi. Ze-keriya (a.s.) diyor ki, Hak Teâlâ buyurdu ki: «Hâsedçi

kimse benim düşmarumdır. Zira benim kaza ve kaderime incinir, gazaba gelir ve benim taksimatımı beğenmez.»
Resûlüllah buyurur ki: «Altı sınıf insan altı çeşit günahla hesapsız cehenneme girer: Hükümdarlar zulümle, göçebeler taassupla, zenginler kibirle, tüccarlar hıyanetle, köylüler cehaletle ve âlimler hâ-sedle.» Enes (r.a.) diyor ki, «bir gün Resûlüllah'ın huzurlarında oturuyordum. Resûlüllah: «Şimdi cennetlik bir kimse gelir.» buyurdu. En-sardan birisi çıktı, geldi. Ayakkabılarını sol eline almıştı. Sakalından su damlıyordu. Yeni abdest almıştı. Ertesi gün yine Resûlüllah'ın huzurlarında idim. Yine o sözü tekrar ettiler. Yine o kimse çıka geldi. Üçüncü gün Resûlüllah yine o sözü söyledi. Yine aynı adam çıka geldi. Abdullah bin Amr bin As onun amelinin ne olduğunu öğrenmek istedi. Ona dedi ki, babama sinirlendim ;mümkünse birkaç gece seninle beraber kalmak istiyorum, o da: «Ne lâzım gelir, olur.» dedi. Abdullah, üç gece o kimse ile beraber kaldı. Onda, uykudan uyanınca Allah'ı anmaktan başka.bir şey görmedi
Sonra Abdullah ona: «Ben kimseye sinirlenmedim. Ancak Resûlüllah senin hakkında hayırlı sözler söyledi. Ben de senin amelini öğrenmek istedim. Onun için sana birkaç gece misafir oldum.» dedi. O kimse: «İşte, amelim bu gördüğündür.» dedi. Abdullah diyor ki, ben giderken arkamdan çağırıp dedi ki: «Bir şey daha vardır: Hiç kimseye sahip olduğu nimetten dolayı hâsedlik yapmam.» Abdullah: «Demek ki, senin derecen bu amelinden dolayıdır.» dedi. Avf bin Abdullah meliklerden birine nasihat edip: «jKibir sıfatından uzak ol. Zira HaM Teâlâ'ya karşı işlenen ilk günah kibirdir. Hırs sıfatmdan uzak ol. Zira Adem cennetten hırs sebebiyle uzak düşmüştür. Hâsed sıfatından uzak ol. Zira haksız yere dökülen ilk kan, hâsed sebebiyle olmuştur. Adem Peygamberin oğlu, kardeşini bu sebeble öldürmüştür. Sahabenin sözleri, «Allah'ın sıfatları ve hak sözler konuşulduğu zaman, sus, diline sahip ol.» tavsiyesidir. Bekir bin Abdullah diyor ki: «Bir padişahın yanında bir kimse vardı. Her gün kalkıp çağırır, derdi ki, "iyiliğe iyilik yap. Kötülük yapanlara kendi kötülükleri yetişir."» Padişah o kimseyi bu sözünden dolayı severdi. Bir kimse buna hâsed etti. Padişaha dedi ki, o adam senin hakkında yakışıksız sözler söylüyor. Padişahın ağzı kokuyor, diyor. Padişah, bu sözün doğruluğu ne ile bilinir. O kimse dedi ki, sununla bilinir ki, senin yanma geldiği zaman koku almamak için ağzını, burnunu tutuyor. Bunu söyledikten sonra hemen o kimseyi evine götürüp bol sarımsaklı yemek yedirdi. Sonra padişahın yanma ge-
Iftidi |ıse-
ÎTt
4. Asıl: ÖFKE VE HASED
ünce kötü kokudan teeddüp ederek eliyle ağzını tuttu. Padişaha, o gammazın doğru söylediği zannı hâsıl oldu. Padişah, bir kâğıt yazıp mühürledi ve memuruna bu kâğıdı filân kuluma götür diye eline verdi. Padişahın âdeti imiş. Bir kimseye hil'at (mükâfat) verecek olursa, böyle kâğıt yazarmış. O mazlum kâğıdı alıp yola koyulunca, gammaz ona rast geldi. Bu nedir? dedi. Padişah filân kuluna gönderiyor, dedi. Gammaz, bunun hil'at kâğıdı olduğunu

zannetti. Ona yalvardı, bana ver, ben götüreyim, dedi. Kâğıdı mazlumun elinden alıp bahsi geçen padişahın memuruna götürdü. Kâğıdı açtılar, okudular. Meğer kâğıtta bunu getirenin başını kesin, derisini saman doldurup bana gönderin, diye farman olunmuş. Gammaz, o kimse ben değilim, beni geri padişaha gönderin, diye çağırıp bağırdıysa da fayda vermedi. Padişahların fermanı geri dönmez, dediler. Derhal öldürdüler. Ertesi gün o mazlum padişahın huzuruna varıp yine âdeti üzere: «İyiliğe iyilik yap. Kötülük yapanlara kötülüğü yetişir.» diye çağırdı. Padişah hayret edip: «O sana verilen kâğıdı ne yaptın?» diye sorunca; cevabında «Filan kimse benden istedi. Ona verdim.» dedi. Padişah: «O diyor ki, sen benim hakkımda ağzı kokuyor, demişsin.» dedi. Mazlum: «Hâşâ, ben bu sözü söylemedim.» dedi. Padişah: «Peki, niçin elinle ağzım tutuyordun?» dedi.

Mazlum: «O kimse bana sarımsak yedirmişti. Onun için ağzımı tutuyordum.» dedi. Padişah: «Her gün söylediğin söz doğrudur. Kötülük yapana kötülüğü yetişir. Ona da kötülüğü yetti.» dedi.

İbn-i Şirin di^ yor ki: «Dünya nimeti için hiç kimseye hâsed etmedim. Zira eğer o kimse cennet ehli ise, cennet nimetleri yanında onun sabib olduğu nimetin ne önemi vardır. Eğer cehennem ehli ise, ona dünyada sabib olduğu nimetin ne faydası vardır; kendisi ateşe girdikten sonra.»

Bir kimse Hasan-ı Basrî'ye: «Mü'min hâsed eder mi?» diye sordu. «Yakub Peygamberin oğullarının Yûsuf'a ne yaptıklarını unuttun mu? Fakat mü'minin kalbinde meydana gelen hâsed hastalığını, güzel muamele ile çıkarıp atsa, zarar etmez.» dedi. Ebu'd-Derda (r.a.) diyor ki: «Ölümünü hatırlamaktan geri kalmayan kimsede ne neşe olur, ne de hâsed.»

HASEDİN HAKİKATİ

Bil ki, hased; bir kimseden bir nimete sahib olmasını istememen, o nimetin o kimseden zail olmasını istemendir. Bu itibarla hased. haramdır. Haram olması, doğru hadîsler ve sağlam eserlerle sabittir. Zira bahsi geçen nimetin hâsıl olmasını beğenmemek, gerçekte Hak Teâlâ'-run hükmünü beğenmemektir. Ve bu sadece kalbin habisliğidir. Zira sana hâsıl olmayacak bir nimetin zail olmasını istemek, sadece kötü kalblilikten ileri gelen birşeydir, başka bir şey değildir. Ama o kimsenin sahip olduğu nimetin bir benzerini isteyip onun nimetinin zail olmasını istememek ve onu kerih görmemek gıbta ve münâfesedir. Dinî işlerde gıbta yapmak iyidir ve hattâ farz da olabilir.

Zira Allah Teâlâ: «Bandan (cennet şerbetinde) rekabet edenler, rekabet etsinler.» buyurur. Yine buyurur ki: «Allah'tan bir mağfiret için yarışınız.» Resûlüllah buyurur ki: «Hâsed ancak iki şeyde caizdir: Biri, Allah'ın ilim ve mal verdiği ve malım ve ilmini hak yolda kullandığı kimsedir. Diğeri, ilmi olan, malı olmayan fakat eğer benim malım olsaydı, hayra harcardım diye tehassür çekendir. Bu iki kimse sevâbta beraber olurlar. Eğer bir kimse malını günaha harcasa, bunu gören başka birisi de, benim

malım olsa böyle günaha harcardım dese, ikisi de aynı günahta beraber olurlar.» O hâlde münafeseye de «Hased» denir.
Fakat münafesede başkalarının nimetinin zail olmasını istemek yoktur. Hiçbir yerde başkasına verilen nimeti kerih görmek caiz değildir. Ancak o nimetin verildiği kimse zâlim ve fâsık olursa ve o nimet ftsk ve zulüm âleti olursa, o takdirde o nimetin ondan zail olmasını talebetmek caiz olur. Zira hakikatta nimetin zevali değil, zulüm ve üskın zevali istenmiş olur. Bu nimetin fasıklıktan dolayı zevali istendiğine alâmet, zulüm ve fasıklıktan tevbe edince o nimetin ona verilmesini kötü karşılamamaktır. Burada bir incelik vardır: Eğer bir kimse, başkasına verilen bir miktar dinî nimetlerin benzerlerinin kendisine de verilmesini arzu etse, onun benzeri ona müyesser olmayınca da behemehal aralarındaki farkı hoş görmezse ve bunun üzerine aradaki farkın kalkması için, kalbi o nimetin gitmesini kalmasına tercih ederse ve tabiatı itibariyle bundan kurtulmayıp kendisinde bulunan bu huyu beğenmezse ve elinden gelse bile, o nimeti o kimseden almama ihtimali olursa, umulur ki, bu hususta dolayı muahaza edilmez.
HASEDİN İLÂCI
Bil ki, hâsed kalb için büyük bir hastalıktır.- Onun ilâcı ilim ve amel macunudur.
İlim macunu; hasedin, dünya ve âhirette kendisine zarar, hâsed ettiği kimseye de fayda getirdiğine inanmaktır. Dünyada zararlı olmasının sebebi, daima kederde, üzüntüde ve acıklı âzabta insanı bırakmış olmasıdır. Zira hiçbir vakit geçmez ki, bir kimseye bir nimet hâsıl olmasın. O hâlde düşmanına arzu ettiği eziyet ve sıkıntıya kendisi düşer. Zira hâsedden büyük belâ, büyük üzüntü ve keder olmaz. Kişinin kendi hasmından dolayı kendini eziyet, belâ .sıkıntı ve inada düşürmesi kadar büyük akılsızlık ve divanelik olmaz. Halbuki, bunun hasedinden asla ona zarar yoktur. Zira o nimetin takdir-i ilâhîde bir müddeti vardır. O müddet ne artar, ne de eksilir. O takdirin sebebi ezelîdir. Bâzüan buna «tali-i said» derler. Bunun adına ne derlerse desinler, bütün guruplar bunda ittifak etmişlerdir ki, onda asla değişiklik olmaz. Bunun için Peygamberlerden biri bir kadının tasallutundan bıkmış usanmıştı. Bundan kurtulmak için Cenâb-ı Hakk'a çok yalvardı, niyaz eyledi. Vahiy nazil oldu ki: «Önünden kaç, müddeti bitinceye

;
kadar.» Zira o müddet ezelde'takdir edilmiştir. Takdirde bozulma yoktur. Peygamberlerden biri bir belâya uğramıştı. O belânın üzerinden defolması için çok dua etti, yalvardı. Vahiy nazil oldu ki: «Gökleri ve yeri yarattığım gün senin kısmetin böyle oldu. O hâlde ne diyorsun, senin için yeni baştan mı taksimat yapalım?»
Eğer bir kimse kendi hâsediyle bir kimsenin nimetinin zail olmasını isterse, onun zararı yine kendisine olur. Zira kendisine hâsed edenlerin hâsediyle de kendi nimetinin zail olması lâzım gelir. Meselâ kâfirin hasedi sebebiyle kendisinde olan iman nimetinin zail olması lâzım gelir.

Nitekim Kur'anda: «Kitab ehlinden bâzıları sizi dalâlete, götürmek isterler.» Demek ki, hâsedçinin dünyadaki peşin azabı bu anlattığımızdiT; Ahiretteki azabı ise, şu sebebtendir ki, Hak Teâlâ'nın kaza ve kaderine kızmış olur; kemali hikmetiyle olan ve sırrını anlamaya kimseye yol vermediği ezelî taksimatını inkâr etmiş olur. Onun tevhidine bundan daha büyük zarar nasıl olur? Ondan sonra bir müslüma-na şefkat ve merhamet etmekten el çeker, onun fenalığını istemekle şeytana yoldaş.olmuş olur. Bundan daha büyük talihsizlik ve uğursuzluk nasıl olur? Hâsed olunanın dünyadaki faydasına gelince, hâsed olunan kimse, kendisine hâsed edenin, sıkıntı, belâ, eziyet ve inatta olmasından başka ne diler? Hâsedden büyük ne belâ olur ki, hâsed edenden başka mazluma benzeyen bir zâlim yoktur.

Hâsed olunan kimse, eğer hâsed edenin öldüğünü, yahut hâsedden vazgeçip hâsed azabından kurtulduğunu duyarsa, üzülür. Zira daima kendisinin nimette olup hâsed olunmasını ve hâsedçinin de hâsed azabında olmasını arzu eder. Dinî faydası ise, ona hâsed ettiğin için mazlum durumuna düşmekten başka, dilinle, elinle ve başka bir hareketinle ona saldırıda bulunabilirsin. Bu sebeble senin sevâbların onun defterine geçer. Onun günahları da senin boynuna yüklenmiş olur. O hâlde sen, dünya nimetinin ondan zail olmasını dilerken dünya nimeti zail olmadığı gibi, âhiret nimeti de hâsıl oldu. Sen dünyada âzab çektikten başka âhiret azabının da temelini atmış olursun. Demek ki sen kendinin dostu, onun düşmanı olduğunu sanırdın. Dikkat edince gördün ki, onun dostu ve kendinin düşmanı imişsin. Zira kendini sıkıntı ve belâya düşürmüşsün ve en büyük düşmanın olan şeytanı sevindirmiş, güldürmüşsün. Zira şeytan baktı ki, senin nimetin, ilmin ve mevkiin yoktur; korktu ki, eğer bu hâline şükür edip kaza ve kadere rızâ gösterirsen âhiret sevabını alırsın. Bunun için âhiret sevabını da almak istedi. Zira âlim ve dindarları dost edinip onların mevki ve kadrine hâsed etmeyip rızâ gösteren kimse, kıyamet gününde onlarla haşir olma ihtimali vardır.

Çünkü Resûlüllah buyurur ki: «Bugün kimi dost edinirsen yarm onunla haşir olursun.» Bu sebebten derler ki, insan, ya âlim, ya talebe, ya da onları seven olmalıdır. Hâsed eden ise bu üç sınıftan biri olmayıp bunların sevabından mahrumdur. Hâsed eden şu kimseye

benzer ki, düşmanım vurmak için taş atar. Taş düşmanına değmeyip geri döner, kendisinin sağ gözüne gelip gözünü kör eder. Bunun üzerine daha fazla kızar bu defa daha kuvvetle atar. Tekrar taş geri dönüp sol gözünü kör eder. Bir daha atar. Taş yine döner, başını kırar. O, bunu yaparken, düşmanı, selâmetli bir köşede onun bu hâlini seyredip güler, keyif sürer.

Bu, hâsed eden ile şeytanın arasında geçen maceranın, maskaralık örneğidir. Bunlar, tamamen hâsed âfetinden doğan şeylerdir. Eğer hâsed, hâsedçinin, hâsed ettiği kimseye, eliyle, diliyle saldırıp gıybetler yapmasına, yalan söylemesine ve hakkını inkâr etmesine

müncer olursa, zâten bunların günahlarına nihayet olmaz. O hâlde hasedin öldürücü zehir olduğunu bilen kimse eğer akülı ise, hasedi kendisinden defetmeye çalışır, çabalar.
»
Ameli ilâç, hâsed sebeblerini kalbinden atmak için uğraşmaktır. Zira hasedin sebebleri kibir, ucub, düşmanlık, şan-şöhret sevgisi ve benzerleridir. Nitekim gazab bahsinde anlatıldı. O hâlde bunların kökünü mücahede ile kalbten söküp atmak gerekir. Hâsed maddesinin izâlesi için müshil şurup, bunları kalbten söküp atmaktır. Eğer bu madde hareket edip belirecek olursa, onu teskin etmeğe uğraşmalıdır. Hasedin buyurduğu işlerin aksini yapmalıdır. Meselâ hâsed ta'n etmeyi emretse, onu ta'n (ayıblama) etmeyip övmelidir, kibirlenmeyi emretse, tevazu göstermelidir. Nimetin zail olmasını emretse, ona yardım edip nimetinin kalmasına uğraşmalıdır. Gıyabında onu övüp ona önem ve itibar vermek gibi tesirli ilâç olmaz. Zira o kimse bunu duyunca, kalbi hoş olur, aralarından düşmanlık kalkar. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Kötülüğe iyilikle karşılık ver; seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, şefkatli bir dost olur.»
Bazen şeytan bu hâlde iğva verip sana der ki, eğer tevazu gösterip onu översen, senin acizliğin, zelüliğin, hâkirliğin ve aşağılığın ortaya çıkar. O hâlde sen muhayyersin, tster, .Hak Teâlâ'nm fermanını tut, istersen şeytanın buyruğunu tut. Şöyle bil ki, gerçi hasedin izâlesi için bu, önemli ve çok faydalı bir ilâçtır, fakat çok acıdır. Bu itibarla buna ancak ilimle sabretmek mümkün olur. Meselâ dinî ve dünyevî kurtuluşunun bu ilâçta olduğuna, dinî ve dünyevî helakin da hâsed hastalığına yakalanmakta olduğuna inanmalıdır. Acılığına ve zahmetine hatlanmadan hiçbir ilâcı kullanmak mümkün olmaz. O hâlde zahmetsiz fayda bulma umudunu kesmelidir. Hastalık meydana gelince şifâ bulmak umudu ile ilâcın zahmetine katlanmalıdır. Yoksa o hastalık gün begün artmakla onu ölüme çeker.
HASED KALBİN AMELİDİB,
Bil ki, ne kadar çok mücahede yapsan da umumiyetle kalbinde iki kimsenin, yâni dostunla düşmanının arasında, nimet ve mihnette olmaları hususunda fark bulursun. Bunlar senin yanında eşit olmaz-

lar. Belki düşmanın nimete kavuşmasını kendi tabiatında hoş görmezsin. Sen kendi tabiatını değiştirmekle mükellef de değilsin. Zira kendi tabiatım değiştirmek ,senin kudretinde ve imkânında, değildir. Ama iki şeyle mükellefsin: Biri, bu hâli sözünde ve fiilinde asla izhar etmeyeceksin. Diğeri de, kendinde mevcut olan bu kötü sıfatı beğen-memelisin, onu kendinden izâle etmeyi arzu etmelisin.
Eğer bunları yaparsan hâsedden meydana gelen günahtan kurtulursun. Ama bu anlatılan hâlleri izâr etmezsen, fakat kalbinde bu kötü sıfatı yâni hasedi kötü görmezsen, bâzı âlimlere göre bu derece ile kıyamet gününde mes'ul olmazsın. Ama en doğrusu budur ki,

mes'ul olursun. Zira hâsed haramdır ve hâsed bedenin ameli değil, belki kalbin amelidir. Bir müslümanın sıkıntı ve musibete uğramasını isteyen, onun sevinmesiyle üzülen, şübhesiz mes'ul olur. Meğer ki, kendisinde bulunan bu sıfattan hoşlanmazsa. Şu hâlde o sıfattan doğan günahtan, ancak kendisine eşitlik sıfatv galib olan, yanında dostu ile düşmanı bir olup insanların hepsine Hak Teâlâ'nm kulları nazariyle bakan, bütün vuku bulan işlerin bir kaynaktan çıktığını gören kimseler kurtulur. Fakat bu öyle bir hâldir ki, nâdir vuku bulur. Şimşek gibi çakıp geçer, sabit ve istikrarlı durmaz.

BEŞİNCİ ASIL

Mühlikat bölümünden dünya sevgisi BAHİLLİK VE TAMA' HASTALIĞI

Bil ki, dünya bütün fesâdlarm sermayesi; ve onun sevgisi de, bütün günahların aslıdır. Bundan daha uğursuz ve kötü ne olur ki, dünya, Hak Teâlâ ve dostlarının düşmanı ve Hak Teâlâ'nın düşmanlarının dostudur. Hak Teâlâ'ya kavuşmaları için, onları Allah'ın doğru yolundan akkoyar, yollarım keser. Hak Teâlâ'nın dostlarına düşmanlığı da sununla bilinir ki, onları aldatma, hile, şaşırtma ve yalanla kendi sevgisine çeker. Onları kendine âşık yapınca, onlardan uzaklaşır, düşmanlarının eline girer. Tıpkı elden ele dolaşıp her gün bir namahremle beraber olup arkadaşlık yapan alçak bir kadın gibi.

Dünyayı sevenler bu dünyada oldukları müddetçe bazen dünyalık kazanmak için sıkıntı çekerler. Bazen de onu korumak için zahmet ve yorgunluk çekerler. Bazen de onun ayrılık derdini ve acısını görürler, öldükleri zaman binlerce pişmanlık ve hasretle kâbire doğru yönelirler. Öbür dünyada da Hak Teâlâ'nın gâzab ve azabını görürler. Alçak dünyanın hile tuzağından ancak dünyayı ve âfetlerini bilen; cadı, büyücü, aldatıcı kadından korunup sakındığı gibi dünyadan korunup sakınan kimseler kurtulur. Zira dünyanın aldatması, hilesi, zulmü, fitnesi ve vurgunculuğu cadı v« büyücü kadınlannkinden daha kuvvetlidir.

Dünyanın, Hak Teâlâ'nın dostlarına diğer bir düşmanlığı da şudur ki, kendini onların nazarında süsler, düzeltir, cilveler yapar ki, onun talebinde çok acılara dayansınlar, sayısız günahlar işlesinler; onu elde etmek için acı şerbeti içmeye sabretsinler. Dünyanın âfetlerini, onun şaşırtma ve uyuşturmalarım kitabın başında üçüncü ün-vânda beyân etmiştik. Bu itibarla şimdi biz dünyanın kötülüğü hakkında gelen hâdis-i şerifleri ve âyet-i kerimeleri anlatacağız. Zira geçmiş Peygamberlere gönderilmelerinden gaye ve maksat; insanları dünyadan menedip âhirete davet etmektir; dünyanın âfetlerini, belâ ve sıkıntılarım insanlara beyân etmektir. Tâ ki, ondan sakınsınlar, korunsunlar.

DÜNYANIN AFETLERİ, ONU TERCİH ETMENİN KÖTÜLÜĞÜ

Bil ki, Resulüllah bir ölmüş koyun leşi yanından geçerken buyurdu ki: «Görüyor musunuz: "Bu murdar insanlar nazarında ne kadar pis ve aşağıdır ki, hiç kimse ona bakmıyor. Muhammed'in ruhu hükmünde olan Allah'a yemin ederim ki, dünya Hak Teâlâ katında bu murdardan da hakir ve aşağıdır. Eğer Hak Teâlâ katında dünyanın bir

sivrisinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, ondan hiçbir kâfire bir yudum su vermezdi.» Yine buyurdu ki: «Dünya ve içindekiler mel'undur. Ancak Allah için olan ibadet ve onu zikir müstesna.» Yine buyurdu ki: «Dünya sevgisi bütün günahların başıdır.» Yine buyurur ki: «Dünyayı sevip dost edinen kimse âhiretinde ziyan etmiş olur, âhiretini sevip dost edinen ise dünyasında ziyan etmiş olur. Siz devamlı olanı tercih ediniz.»

Zeyd bin Erkam (r.a.) der ki: Ebû Bekir (r.a.) ile beraber bir yerde idim. Ona bal şerbetini getirdiler. Ağzına koyunca içmedi, yere koydu ve çok ağladı. O kadar ki, yanındakiler de beraber ağladı. Sakin-leşti. Tekrar ağladı. O kadar ki, ağlamaktan boğulacak dereceye yaklaştı. Kimse de ağlamasının hikmetini soramadı. Ağlaması bitip gözlerini şilince, «Ey Resûlüllah'm halifesi sana ne vâki oldu ki, böyle ağladın?» diye sordular. Buyurdu ki, «Birgün Resulüllah oturuyordu. Baktık ki, bir şeyi mübarek eliyle kendinden uzaklaştırıyor. Halbuki o şey de görünmezdi.» «Ya Resulüllah, kendinden uzaklaştırdığın şey nedir?» diye sorduk. Buyurdu ki: «O dünya idi. Kendini bana arz etti, ben onu reddettim. Geri geldi ve dedi ki, sen benden kaçtın, ama senden sonra benim arkamda koşacak kimseler gelecek. Onun için korktum ki, Peygamberin buyurduğu kimselerden biri de ben olurum.» Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ yeryüzünde kendine dünyadan daha büyük düşman yaratmadı. Dünyayı yarattığından beri ona bakmadı.» Yine buyurdu ki: «Dünya evsizlerin evi ve malsızlarm malıdır. Aklı olmayanlar dünyalık toplar, câhiller onun yüzünden insanlara

düşman olur. İdrâk ve iz'anı olmayanlar onun için hâsed eder. İtikadı olmayanlar onu ister.»

Yine buyurdu ki: «Bir kimse sabahleyin kalkınca, niyetinin çoğu, Allah için olmayan bir dünyalık için ise, o kimse Allah'ın (sevgili) kullarından olmaz ve onun kalbinden dört haslet ayrılmaz. Biri, ardı arkası kesilmeyen bir üzüntü, ikincisi, hiç bitmeyen bir meşguliyet, üçüncüsü, hiç zenginliğe ulaşmayan bir fakirlik, dördüncüsü, hiç sonu gelmeyen bir emeldir.»

Ebû Hüreyre (r.a.) diyor ki, Resûlüllah bana: «Dünyayı kısaca sana göstermemi ister misin?» buyurdu. «İsterim ya Resûlüllah.» dedim. Benim elimi tuttu, bir mezbeleye götürdü. Orada insanın başının kemikleri, koyun kemikleri, at ve deve kemikleri, eski insan elbiseleri ve insanın pisliği vardı. Resûlüllah: «Ey Eba Hüreyre, bu baş kemikleri sizin başınız gibi hırs ve arzularla dolu idi. Şimdi bir derişiz kemik kalmıştır. Yakında o da toprak olacaktır. Bu' necasetler, yorucu bir çalışma ile ele geçirilen ve iştah ve zevkle yenen yemeklerdi. Şimdi hor ve hakir olarak onları buraya bırakmışlar. Herkes ondan nefret edip kaçıyor. Eskiler, insanların süslendikleri elbiselerdi. Şimdi rüzgâr onları bir taraftan bir tarafa sürüklüyor. Bu kemikler onların binek hayvanları idi. Onların sırtında dünyayı gezerlerdi. Dünyanın tamamı bunlardır.»

Ebû Hüreyre der ki, orada bulunanların hepsi ağladı. Resûlüllah yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ dünyayı yarattı. Onu yerle gök

arasında asılı bıraktı ve ona bakmadı. Kıyamet gününde dünya: «Allahım, beni, kullarından birine ver.» diyecek Hak Teâlâ: «Ey naçiz sus! Dünyada senin kimseye nâsib olmanı makbul görmedim, burada görür müyüm?» Yine buyurdu ki: «Kıyamet günü bâzı kimseler gelir ki, amelleri dağlar kadardır. Hepsini cehenneme koyacaklar.» Orada bulunanlar: «Ya Resûlüllah, onlar ehl-i imandan mıdır?» dediler. «Evet, ehl-i imandandırlar. Namaz kılarlar, oruç tutarlar, geceleri uyanık kalırlar. Fakat ortaya bir dünyalık çıkınca tehalük edip üzerine çok düşerler.»

Bir gün Resûlüllah dışarı çıktı ve ashabına: «Sizlerden, Allah onu görür şekilde yarattığı hâlde, âmâ olmak isteyeni bilir misiniz?» buyurdu. «O kimdir. Ya Resûlüllah?» dediler. Buyurdu ki: «Hak Teâlâ, dünyaya rağbet eden, ona gönül bağlayan kimseyi kör etmiştir. Dünyadan ümidini kesen, uzun emelden el çekene de kimseden öğrenmek-sizin ilim nâsib etmiştir. Kimse ona delil olmaksızın, ona hidâyet yolunu göstermiştir.» Birgün Resûlüllah dışarı çıktı. O anda da Ebû Ubeyde bin Cerrah'ın Bahreyn tarafından gönderdiği mal gelmişti. Ensar bunu duyunca sabah namazında toplandılar. Resûlüllah namazı bitirip selâm verince hepsi Peygamberin huzurunda ayağa kalktılar. Resûlüllah: «Yoksa malın geldiğini mi duydunuz.» buyurdu. «Evet ya Resûîallah.» dediler. Resûlüllan": «Size müjdeler olsun ki, sizi sevindirecek çok işler olacaktır. Ben size fakirlikten korkmuyorum. Benim korktuğum, dünyayı sizden öncekiler üzerine saçtıkları gibi, si-

zin üzerinize de saçarlar. Sonra siz de, sizden öncekiler gibi hâsed ve mücadeleye düşersiniz. Sonra siz de onlar gibi helak olursunuz.» Yine buyurdu ki:« Hiçbir şekilde kalbinizi dünya zikriyle meşgul etmeyiniz. Tâ ki dünya sevgisine sebeb olmasın.»

'"" Enes (r.a.) diyor ki, Resûlüllah'ın bir devesi vardı, adı Adba idi. Bütün develerden çabuk ve hızlı yürürdü. Bir gün bir köylü bir deve getirdi. Peygamberin bu devesiyle yarıştırdılar. Onun devesi geçti. Bunu gören müslümanlar üzüldüler. Resûlüllah buyurdu ki: «Hak Teâlâ'nın âdeti şudur ki, dünyada bir şeyi üstün kılmamıştır ki, onu bir cihetten hor ve hakir etmesin.» Resûlüllah yine buyurdu ki: «Dünya size yüzünü dönecektir ve ateşin odunu mahvettiği gibi, sizin dininizi mahvedecektir.»

-

İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünyaya tapmayınız ki, sizi kendine kul etmesin. Malın kaçınılmaz miktarını toplayınız. Mah, zayi olmayacak bir kimsenin yanma emânet koyunuz. Zira dünya malı âfetlerden emin olmaz. Taat malı ise, Hak Teâlâ katında muhafaza edilir. Bütün âfetlerden emin olur.» Ve buyurdu ki: «Dünya ve âhir et; iki kuma gibidir. Birini memnun ederseniz, diğerini gücendirmiş olursunuz.» Yine buyurdu ki: «Ey havariler; dünyayı sizin gözünüzün önünde yere attım. Onu yerden kaldırmayınız. Zira dünyanın pisliğinden biri budur ki, günah dünyadan başka yerde işlenmez. Dünya öyle bir şeydir ki, hiç kimse onu terketmeden âhirete kavuşamaz. Dünyadan kaçınız. Dünyayı mamur etmekle uğraşmayınız. Şuna inanınız ki, bu hatâların başı dünya

sevgisidir. Arzuların çoğalması, üzüntünün çoğalması-dır. Ateş ile su bir arada durmadığı gibi, dünya sevgisi ile Allah sevgisi de bir kalbte biraraya gelmez.»
İsa (a.s.) ya: «Kendine ev yapsan, ne lâzım gelir.» dediler. Buyurdu ki: «Başkalarının viranesi bize kâfi gelir.» Bir gün İsa (a.s.) çölde idi. Yağmur yağdı. Yıldırım çaktı. İsa bir yere sığınmak için sür-atle bir çadıra geldi. Baktı ki bir kadın oturuyor. Ordan kaçıp bir mağaraya geldi. Gördü ki bir arslan yatıyor. Oradan da kaçtı ve: «Ya Rabbi! Benden başka her yarattığın şeye bir mesken verdin.» dedi. Hak Teâlâ buyurdu ki: «Yâ tsa! Senin yerin, meskenin benim rahmet makamımdır. Yâni cennettir. Cennette sana nice huriler vereceğim. Her birini kendi kudret elimle yarattım. Cennette sana dört bin yıl düğün yaptıracağım. Onun her günü birçok dünya ömrü kadar uzun olacaktır. Cennette birçok münadilere nida ettirip dünyada zühd ve takva üzere olanları senin düğününe davet edeceğim.»
Bir gün İsa Havarileriyle (kendisine bağlı kalanlarla) bir şehrin yanından geçti. Gördüler ki, o şehrin bütün halkı yollar üzerinde düşüp helak olmuşlar. İsa: «Ey cemaat! Bunların hepsi Hak Teâlâ'nın gâzabıyle helak olmuşlardır. Eğer öyle olmasaydı, yerde defnedilirler-di.» Havariler: «Bunların ne yüzden helak olduklarını bilmek iste* riz.» dediler. İsa bir yüksek yere çıktı ve nida edip: «Ey şehir ehalisi.» dedi. Bunlardan birisi: «Buyurun, ya Ruhallah!» dedi. İsa: «Sizin Tak'amz nasıl oldu?» diye sordu. «Gece sağ-sağlim idik. Sabah vaktin-

de böyle azûba uğradık.» dedi. tsa: «Sebebi ne idi?» Dedi ki, dünyayı sevdik, bozgunculara tabi olduk. Onun için bu belâya duçar olduk, tsa: «Dünyayı nasıl sevdiniz?» buyurdu. «Çocuk anasını sevdiği gibi. Bize geldiği zaman sevinirdik. Bize yüz çevirdiği zaman üzülürdük.» dedL İsa: «Niçin başkaları cevap vermedi.» buyurdu. Dedi ki, onların ağzında ateşten gemler vardır. Onun için cevap veremezler, tsa^ «Sen niçin cevap verebildin.» «Ben onlardan değilim, fakat onların arasında bulunuyordum. Azâb gelince ben de duçar oldum. Şimdi cehennemin kenanndayım. Bilmem, kurtulacak mıyım, yoksa cehenneme-mi gireceğim?» dedi. İsa: «Ey havariler! Arpa ekmeğini sert tuzla yemek, eski elbise giymek ve mezbelede yatmak, dünyada afiyet, âhi-rette de selâmet isteyenler çoktur.» buyurdu.
İsa yine buyurdu ki: «Dinin selâmeti için dünyadan az şey alınız. Nitekim başkaları dünyanın selâmeti için dinden az şey aldılar.» Yine buyurdu: «Ey sevap kazanmak için dünyalık isteyen, eğer dünyadan el çekersen, daha çok sevap kazanmış olursun.»
Süleyman (a.s.) bir gün büyük bir ordu ve ihtişamla (havada) gidiyordu. Kuşlar, cinler, periler hepsi onun hizmetinde idiler. Benî İsrail âbidlerinden birine rastgeldi. Abid: «Ey Davud oğlu Süleyman! Hak Teâlâ sana ne büyük saltanat vermiştir.» dedi. Süleyman: «Mü'-minin amel defterindeki bir teşbih, Davud oğluna verilen bu büyük saltanattan hayırlıdır. Zira teşbih baki kalır.

Saltanat ise baki kalmaz.» Haberde gelmiştir ki: «Adem (a.s.) cennette buğdayı yiyince, kaza-ı hacet icabetti. Bunun üzerine kaza-yı hacet yapacak bir yer aradı.» Hak Teâlâ Adem'e bir melek gönderip: «Ey Adem! Arzun nedir?» buyurdu. Adem: «İçimdeki şeyi bir yere bırakmak istiyorum.» dedi. Halbuki cennet meyvalarmdan hiçbiri kaza-yı hacet icabettir-mezdi. Hak Teâlâ buyurdu ki: «Ey Melek'im! Ona de ki, nereye bırakacaksın, Arş'a mı, kürsiye mi, yahut cennet ırmaklarına mı, yahut cennetin içindeki ağaçlann altına mı? Otta de ki, dünyaya gitsin, oraya bıraksın. Zira bütün murdarların yeri dünyadır.»
Hadiste geldi ki: «Cebrail Nuh'a gelip "dünyayı nasıl buldun" dedi. Nuh: «İki kapılı bir han gibi, buldum. Bir kapısından girilir, öteki kapısından çıkılır.» İsa'ya: «Ey İsa! Bize bir şey öğret ki, onun sebebiyle Hak Teâlâ bizi sevsin.» İsa: «Dünyayı düşman edininiz ki, Hak Teâlâ sizi s.evsin.» dedi. Dünyanın âfetleri ve dünya isteklisinin kötülüğü hususunda bu anlatılan haber ve hikâyeler yetişir.

DÜNYANIN KÖTÜLÜĞÜ HAKKINDA GELEN HABERLER

Hz. Ali (k.v.) buyurur ki: «Her kim altı şeyi yerine getirirse, cenneti istemek ve cehennemden kaçınmak hususunda ona yetişir.»
1 — Hak Teâlâ'yı tanıyıp ona itaat etmek,
2 — Şeytanı tanıyıp ona muhalefet etmek,

3 — Hak yolu tanıyıp ona sımsıkı yapışmak,
4 — Bâtıl yolu tanıyıp ondan el çekmek,
5 — Dünyayı tanıyıp kendini ondan dışarı atmak,
6 — Ahireti tanıyıp onun talebinde olmak. /

Hükemadan biri der ki: «Dünyada sana her şey, senden önce çok kimselere verilmiştir ve senden sonra da çok kimselere verilecektir.»
O hâlde dünyaya gönül bağlama. Zira senin ondan nasibin bir hırka ve bir lokmadan başka değildir. Bu miktar şey için kendini helak uçurumuna atma. Kısacası, dünyada oruçlu ol ki, âhirette iftar edesin, bayram yapasm. Dünyanın sermayesi nefsi arzulardır. O sermayenin neticesi de azâb ve cefâdır. Bir kimse Ebû Hazim'e: «Nasıl yapayım ki, dünyayı çok seviyorum,» dedi. Ebû Hazim: «Helâlinden kazanıp yerine harcarsan, dünya sevgisinin sana zararı olmaz.» dedi. Ebû Hazim bunu şunun için söylüyor ki, gerçekten bilirdi ki, eğer kimse böyle yaparsa, dünya ona mükedder olur, kalbine hoş gelmez. Yahya bin Muaz Er-Razi diyor ki: «Dünya şeytanın dükkânıdır. Öyleyse onun dükkânından bir şey alma ki, dükkân sahibi senin yakana yapışmasın.»
Fudeyl (r.h.a.) diyor ki: «Dünya evi altından olup geçici olsa, âhiret evi de topraktan olup devamlı olsa, her akıllının altından olan geçici evi değil, topraktan olan devamlı evi tercih etmesi lâzımdır.» Ebû Hazim dedi ki: «Dünyadan kaçınız. Zira duydum ki, her kim ki dünyaya kıymet verse, kıyamet günü o kimseyi tutup mahşer ehli arasında nida edip derler ki, bu, Hak Teâlâ'nın aşağı gördüğü şeye kıymet veren kimsedir.» İbn-i Mes'ud (r.a.) diyor ki:

«Dünyadaki herkes misafirdir. Malik olduğu herşey de ariyettir. Misafire, göçmekten ve ariyeti sahibine teslim etmekten başka yol yoktur.» Lokman Hekim oğluna: «Ey oğul, dünyayı âhirete sat ki, ikisinden de fayda gö-resin. Ahireti dünyaya satma ki, ikisinden de zarar görmeyesin.»
Ebû Umametü'l-Bahilî (r.a.) der ki: «Resûlüllah dünyaya gönde-rilince, şeytanın askerleri kendi etrafında toplanıp dediler ki, dünyaya böyle bir Peygamber gönderildi. Bundan sonra biz ne yapalım?» şeytan: «O Peygamberin devrinde olan kimseler dünyayı severler mi?» dedi. «Evet, severler.» dediler. Şeytan: «Öyle ise gam yemeyin. Gerçi onlar puta tapmaz. Fakat ben onları dünya sevgisiyle öyle yaparım ki, aldıkları, verdikleri ve sakladıkları her şeyde haksızlık yaparlar.» Zaten bütün kötülükler de bunların üçünden doğar. Fudeyl (r.h.a.) diyor ki: «Eğer bütün dünyayı bana helâl ve hesabsiz olarak verseler, siz murdar, leşten utandığınız gibi, ben de ondan utanırım.»
Ebû Ubeyde bin Cerrah Şam emiri idi. Ömer (r.a.) Onun evine geldi. Ev eşyasından bir kılıç, bir deve ve bir de palanından başka bir şey görmedi. Bunun üzerine Ömer: «Ey Eba Ubeyde! Niçin ev eşyası edinmedin?» dedi. Ebû Ubeyde: «Bizim gideceğimiz yer için bu da yetişir.» dedi. Yâni mezarı işaret etti. Hasan-ı Basrî (r.h.a.) Ömer bin Abdulaziz'e mektup yazıp dedi ki: «ölüm, takdir edilen insanların en son ferdinin ölüm gününe geldiğini farzet.» Ömer bin Abdül-

aziz de yazdığı cevabta dedi ki: «Dünyanın hiç olmamış gibi olacağı ve hep âhiretin devam edeceği günün geldiğini farzet.» Eserde (kelâm-ı kibarda) gelmiştir ki: «Ölümün hak olduğunu bildiği hâlde sevinen kimseye, cehennemin hak olduğunu bildiği hâlde gülen kimseye, dünyanın vefasız olduğunu gördüğü hâlde ona gönül bağlayan kimseye, kaza ve kaderin hak olduğunu bildiği hâlde dünya ile uğraşan kimseye şaşılır.» Davud-i Taî (r.h.a.) der ki: «İnsanoğlu her gün tevbe ve ibâdeti terkeder. Sanki onun faydasını başkasına umar.» Ebû Hazim: «Dünyada sevinecek bir şey yoktur ki, onun altında keder ve üzüntü olmasın. Zira dünyanın sevinci saf yaratılmamıştır.» diyor. Hasan-ı Basri der ki: «Bu dünyadan giden hiç kimse yoktur ki, can çekişirken üç hasret onun boğazını tutmasın: Biri topladığı malı doya doya yememiş olmak; ikincisi, umduğu şeye tamamiyle kavuşmamak; üçüncüsü, âhiret azığını gereği gibi tedarik etmemiş olmak.» Muhammed bin-El-Münkedir (r.a.) der ki: «Eğer bir kimse bütün ömründe gündüzleri oruç tutsa, geceleri namaz kılsa, hac farizasını edâ edip daima gaza etse ve kıyamet gününde ona: "Bu o kimsedir ki, Hak Teâlâ'nın hakir yaptığı dünyayı yüksek tutuyor." deseler, onun hâli nice olur? Kim mala meyledip yüksek tutmuyor. Bundan başka bu kadar günahlarımız ve farzların edasında bunca taksiratımız vardır.» Demişler ki, dünya bir viran evdir. Ondan daha viran, ona gönül bağlayan kimsenin kalbidir. Cennet de mamur bir evdir. Ondan daha mamur, onu kazanmaya uğraşan kimsenin kalbidir.

İbrahim-i Edhem (r.h.a.) bir kimseye: «Rüya âleminde altın bulmak mı, yoksa uyanık hâlinde gümüş bulmak mı iyidir?» dedi. O kimse: «Uyanıklıkta gümüş bulmak daha iyidir.» dedi. İbrahim: «Yalan söylüyorsun. Zira dünya rüyadır, âhiret ise uyanıklıktır, hakikatte sen dünyayı âhiretten çok seviyorsun.» dedi. Yahya bin Muaz (r.h.a.) der ki: «Akıllı olan üç şeyden evvel üç şey yapar: Dünya ondan el çekmeden evvel, o, dünyadan el çeker; mezara girmeden mezannı mamur eder; Hakk'm huzuruna varmadan onu razı eder.» Yine dedi ki: «Dünya o kadar uğursuzdur ki, onun arzusu, Hak Teâlâ'nın azarına sebeb olur.» Bekir bin Abdullah (r.h.a.) der ki: «Dünya ihtiyacını dünya ile gidermeye çalışan, ateşi çalı-çırpıyla söndürmek isteyen kimseye benzer.»

Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: «Dünya altı şeydir: Yemek, içmek, giymek, koklamak, duracak yer ve helâl fercle cima etmektir. Yemeklerin a'lâsı baldır. Bal ise, bir sineğin ağzının suyudur, içilenlerin en üstünü sudur. Su içmekte bütün âlem birdir. En kıymetli elbise ipektir, tpek ise, bir böceğin ağız salyasıdır. Duracak yerlerin en iyisi atm sırtıdır. Bütün kahramanlar at sırtında ölürler. Cima için en büyük şehvet kadınlar içindir. Onun neticesi de, iki bevl (sidik) yerini birleştirmektir. Kadınlar güzel yerlerini süslerler. Siz ise, onlardan çok çirkin olan yerlerini istersiniz.» Ömer bin Abdülaziz (r.h.a.) der ki; «Ey insanlar, siz öyle bir şey için yaratıldınız ki, eğer ona iman getirmezseniz, kâfir olursunuz. Eğer iman getirip ihmâl ederseniz, ah-

raak olursunuz. Sizin, bu yurttan sonra kavuşacağınız ebedî bir yurttur.»

DÜNYADA MEZMUM (KÖTÜ) OLAN ŞEYLER

Bil ki, «dünyayı tanımak» başlığı altında, dünyanın kötülüğünden bir miktar bahsedildi. Burada şu kadarını bilmek gerekir. Re-sûlüllah buyurdu ki: «Dünya ve dünyada olan herşey mel'undur. Ancak Allah için olan şey ve onu zikir müstesna...» Yine bilmek gerekir, ki, Allah için olan, Allah sevgisidir. Allah sevgisi mezmum değildir. Dünya sevgisi bütün günahların başıdır. Bundan sonra bil ki, dünyada olan herşey üç kısımdır:

Birinci kısım: Hem zahirî hem de batini dünyadan olan şeylerdir. Dünyanın bu kısmının Allah için olması mümkün değildir. Bu kısım işlenen günahlardır ki, günah ile Hak Teâlâ'yı bulmak mümkün değildir. Mübâh nimetlere dalmak da bu cümledendir. Zira mübâh nimetlere dalmak, gaflet tohumu ve bütün günahların mayasıdır.

İkinci kısım: Sûreten dünyadan olup fakat manen dünyadan olmayan şeylerdir. Bunlar, zikir, fikir, ve şehvete uymaktır. Eğer bu üç şey Hak Teâlâ'nın rızâsı için ve âhireti kazanmak için olursa, her ne kadar dünya işleriyle ilgili de olsa dünya kabilinden olmayıp Allah Teâlâ için olur. Eğer, fikirden maksat, halk içinde itibarının ve rütbesinin yükselmesi olursa; amel ve taattan gayesi, insanların kendisine âbid ve zâhid nazariyle bakıp ona uymaları ve onu önder kabul etmeleri olursa; dünyadan yüz çevirip nefsanî arzulara muhalefet etmekten de maksat, insanların, onu

zâhid ve dünyayı terket-miş olarak bilmeleri ve zâhidlik ye salihlikle meşhur olmak olursa; bütün bunlar dünyanın mezmum ve mel'un işlerindendir. Bunlar sûreten Rahmani görünüyor ise de hakikatta Şeytanîdir. İşlerde de surete değil mânaya itibar edilir.

Üçüncü kısım: Sûreten dünya için olup dünya ile alâkalı olsa da, kast ve niyetle dünya için olmayıp Hak Teâlâ için olması mümkündür. İbâdet yapmak için kuvvet kazanmak niyetiyle yemek yemek gibi. Kendini günahtan korumak, çaresiz bir kadının ihtiyaçlarım karşılamak, yâni karısının geçimini sağlamak, bundan başka Hak Teâlâ'yı bilip onun zikrini, şükrünü yerine getirecek, taat ve ibâdet üzere olacak ölümünden sonra kendisine de hayırlı dualarda bulunup ona hayırlı bir halef olacak salih bir çocuğun dünyaya gelmesi niyet ve kasdıyle evlenmek ve yine kendisinin, çoluk çocuğunun dilenmemesi için, insanlara muhtaç olmadan huzuru kalble taat ve ibâdet yapmak için zaruret miktarı helâl kazançtan az bir mal edinmek gibi. Re-sûlüllah buyurur ki: «Övünüp üstünlük taslamak için dünyalık isteyen, kıyamet günü mahşer yerine gelince, Allah'ı kendine kızmış bulacaktır. Eğer insanlara muhtaç olmamak için dünyalık kazanmışsa
kıyamet günü mahşer yerine geldiği zaman yüzü ayın ondördü gibi parlayacaktır.»

Dünya, neîsani bir arzudur. Ahiretin onda payı yoktur. Ahiretin kazanılması için yapılınca, dünyadan sayılmaz. Nitekim hac yolunda hayvanın yemi de, haccın lâzım olanlarından sayılır. Hak Teâlâ dünyadan olan her şeye «lıeva» buyurur. Nitekim Kur'ân-ı Azim de buyurur ki: «Nefsini nevasından (arzularından) nehyedenin devamlı kalacağı yer cennettir.» (Naziat sûresi, âyet: 40). Diğer bir yerde de beş şeyde toplayıp buyurur ki: «Şübhesiz dünya hayatı, oyun, eğlence, süs, aranızda övünmek ve mal ve evlâdın çokluğundan ibarettir.» (Hadid sûresi, âyet: 20). Diğer bir âyette de, şu yedi şey insanlara sevdirUmiştir : «Kadın, çocuk, altın, gümüş, at, sığır, koyun ve dere. İnsanların dünyada metaları bunlardır.» (Al-i İmran sûresi, âyet: 14). O halde bir kimse bunlardan birini, âhiret işini huzuru kalble yapmak maksadıyle temin ederse, ahiretin işini temin etmiş olur. Zira dünya üç derecedir: Zaruret miktarı yiyecek, giyecek .ve meskendir. Bu miktardan fazlası ihtiyaçtır. İhtiyaçtan fazlası da süstür. Süsün sınırı yoktur. Birinci derece ile yetinip kanaat eden, her çeşit günahlardan kurtuldu. Üçüncü dereceyi seçenler, helak uçurumuna yuvarlanıp kızgın cehenneme duçar oldu. İkinci dereceyi seçenler ise, tehlikeden kurtulmadı. Zira ihtiyacın iki yönü vardır: Biri zarurete yakındır. Diğeri de lükse yakındır. Bu iki yönün birbirinden farkı, şüphe ve zandan arî değildir. Zira o, içtihada, dikkat ve düşünmeye bağlıdır. Bazen olur ki, ihtiyaç miktarından fazlasma ihtiyaç yok iken, ihtiyaç olduğunu sanır, onun teminine çalışır, hesap ve azaba düşer. Bunun için büyük zâtlar ve ihtiyatlı olanlar zaruret miktarını seçmişlerdir. Bu hususta insanların önder ve rehberi Üveys-i Karani'dir.

Üveys-i Karanı, dünya işlerini kendine o kadar dar tutmuştu ki, insanlar onu deli sanırlardı. Bir - iki yıl geçer, onu

göremezlerdi. Sabah namazı vaktinde gider, yatsı namazından sonra gelirdi. Onun gıdası bir tane hurma idi. Bir taneden fazla eline geçerse, zaruret miktarınca yer, gerisini sadaka verirdi. Elbisesi, yollardan ve mezbelelerden topladığı eskilerdi. Bunları yıkar, temizler, kendine elbise yapardı. Bir yerden geçerken çocuklar onu alaya alıp, taşlarlardı. O da: «Küçük taşlar atın ki, beni yaralayıp abdest ve namazdan alıkoymasın.» derdi. Bu sebebten Resûlüllah onu görmeden ona dua eder, onu överdi ve onu Hz. Ömer'e de vasiyyet edip tenbihat verdi.

Ömer (r.a.) minberde iken bir gurup Iraklıyı gördü. «Iraklılar ayağa kalksın,» dedi. Hepsi ayağa kalktılar. «Küfe şehrinden olmayanlar otursunlar,» dedi. Kûfe'den olmayanlar oturdular. «Karenden olmayanlar da otursunlar,» dedi. Hepsi oturdu. Yalnız bir kişi ayakta kaldı. Ömer: «Ey kişi! Sen Karenden misin?» dedi. «Evet» dedi. Ömer «Üveys-i Karanî'yi bilir misin?» dedi. «Bilirim, o değersiz bir kimsedir, sizin buyurduğunuz mertebede değildir. Bizim aramızda ondan divâne, ahmak, fakir ve aşağı kimse yoktur.» dedi. Ömer bu sözleri duyunca ağladı ve dedi ki: «Resûlüllah'tan duydum ki, o sizin hakir gördü-

günüz kimse, öyle bir insandır ki, kıyamet gününde Rabia ve Mudır kabilelerinin insanlan ve koyunları sayısınca insanlar onun şefaatiyle cennete girecekler.»

Rabia ve Mudır, iki Arap kabilesidir ki, çok kalabalık olduklarından sayıları bilinmemektedir. Harem bin Hayyan der ki: «Ömer'den bu sözü duyunca, Üveys'in hâlini öğrenmek için; Küfe tarafına gittim. Onu aradım, Fırat kenarında buldum. Temizlik yapıyordu, çamaşırını yıkıyordu. Ferasetimle Üveys olduğunu anladım. Zira bazı vasıflarını da işitmiştır. Selâm verdim. Selâmımı alıp bana baktı. Elini öpmek istedim, elini vermedi «Allah sana rahmet, mağfiret eylesin,» deyip hâlini sordum ve ona olan sevgimden ve bu kadar zayıflığını görünce kendisine acıdığımdan elimde olmadan ağladım. Benim ağladığımı görünce o da ağladı ve: «Allah sana uzun ömürler versin/ey Harem bin Hayyan! Nasılsın, halin nedir? Ey benim kardeşim!.. Beni kim sana tavsiye etti yol gösterdi?» dedi. Harem: «Benim adımı, babamın adını kim sana söyledi?» dedim. «Herşeyi bilen,, herşeyden haberdar olan Allah bana bildirdi. Benim ruhum senin ruhunu tanır. Zira mü'-minlerin ruhları, birbirlerini görmese de birbirlerini tanırlar,» dedi. Harem: «Ya Üveys! Bana Resûlüllah'tan hadis rivayet et de, senin yadigârın kalsın, dedim.» dedi. Üveys: «Benim başım, canım Resûlül-lah'a feda olsun. Ben onu görmedim. Onun hadislerini başkalarından işittim. Kendime hadisler rivayet etmek kapısını açmak istemem. Ben mühaddis, ınüfti ve vaiz olmak istemem. Benim başka işim vardır, ondan boş zaman bulamıyorum,» dedi. Harem: «Bari Kur'an-ı Âzim'den bir âyet oku, onu senden dinliyeyim ve bana dua et; bir vâsiyyet et, onunla amel edeyim. Zira ben seni Allah için severim,» dedim. Bunun üzerine benim elimi tuttu. Fırat kenarına götürdü ve: «Eûzu billahi mine'ş-şej tanı'r-racim.» dedi ve ağladı. Sonra: «Hak Teâlâ buyurur: Bütün sözlerin en üstünü ,en

doğrusu Allah'ın kelâmıdır». «Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri oyun olsun diye yaratmadık.» âyetini «O, duyan ve bilendir.» sözüne kadar okudu. Ondan sonra bir feryat etti ki, bayıldı, zannettim. Sonra: «Ey evlâdım, baban öldüğü gibi, sende yakında öleceksin. Ya cennete, yahut cehenneme gideceksin.» dedi. Sonra: «Deden Adem Peygamber, annen Havva, Nuh, İbrahim-i Halil, Musa, Allah'ın halifesi Davud ve Allah'ın Peygamberi Muham-med bütün bunlar öldüler. Resûlüllah'rn halifesi Ebu Bekir öldü. Benim kardeşim Ömer de öldü. Vah Ömer, vah Ömer.» dedi. «Allah sana merhamet etsin, ya Üveys! Ömer henüz ölmedi», dedim. Üveys «Hak Teâlâ Ömer'in ölümünü bana haber verdi.» dedi ve: «Ey Harem! Bil ki, ben ve sen ölmüşlerdeniz.» diye ilâve etti. Sonra salâvat getirip bir kısa dua okudu ve: «Sana vasiyyetim olsun ki, Allah için iyiliği elden bırakma ve bir an ölümü anmaktan gafil olma. Kavmine dönünce onlara da nasihat et. Nasihati, Hak Teâlâ kullarından esirgeme, ehl-i sünnet ve cemaata muvafakat et, onlara muvafakattan bir ayak geri kalma. Zira aniden dinden olur, cehennem ateşine müstahak olursun.» dedi. Sonra bir kısa dua okuyup: «Ey Harem! Bundan sonra ne ben seni görürüm, ne de sen beni. Beni duadan unutma. Ben de
iliyle
6. Asıl: CİMRİLİK, HIRS VE MAL TOPLAMAK
423
seni unutmam. Sen bu tarafa git, ben de bu tarafa giderim.» dedi. Harem diyor ki, bir saat beraber gitmek istedim, razı olmadı. O ağladı beni de ağlamak tuttu. Sonra arkasından baktım. Gitti, bir köye girdi. Bundan sonra haberini alamadım.

O hâlde bil ki dünya âfetlerini anlayan kimselerin çoğunun hâli budur. Peygamberin ve velilerin yolu da budur. Azîm sahibi insanlar bunlardır. Kğer bu dereceye ulaşamazsan, bari dünya yükünü ihtiyaç miktarı çek, fazla çekme, zühd ve takva, yolunu seç ki, tehlikeye düş-miyesin. Dünyanın fitnelerini ve âfetlerini kötülemek hususunda bu kadar yetişir. Diğeri kitabın başında zikredildi.

İBcn
;«!• İta S et,
iBıı-
Ikir

ALTINCI ASIL

Mühlikât bölümünden CİMRİLİK, HIRS VE MAL TOPLAMAK

Bil ki, dünyanın dalları çoktur. Onun dallarından biri mal ve nimet, biri de makam ve hürmettir. Bunlar gibi daha bir çok dalları varcur. Fakat malın fitnesi büyüktür. Onun en büyük fitne olması, ondan kurtuluş çaresi olmadığındandır. Allah Teâlâ ona «akabe» (dar geçit) buyurmuştur. Nitekim: «Fakat o dar geçidi aşmaya guışe-medi.» buyurur. Hem de dünyadan daha zor geçit yoktur. Zira dünyanın, ihtiyaçları, şehvetleri gibi askeri vardır. Ahiretin azığı da dünya ile hâsıl olur. Zira yiyecek, giyecek ve meskenden kurtulma çaresi yoktur. Bunlar da malın tâ kendisidir ve mal ile elde edilen şeylerdir. Bu itibarla bunlardan vazgeçmenin çaresi yoktur, onları elde etmeden selâmet bulmak da müşküldür.

Eğer dünyalık olmasa, fakir düşüp1 —Allah korusun— küfre düşme korkusu olur. Dünyalık olursa, zengin olup azgınlık ve dalâlet ihtimali olur. Fakirin iki hâli vardır: Biri dünya hırsı, biri de kanaattir. Hırsın da iki hâli vardır: Biri insanlardan dilenip tama' etmek diğeri de, çalışıp kazanmaktır. İnsanlardan dilenmek mezmum, çalışmak da makbuldür. Zenginin de iki hâli vardır: Biri israf, diğeri de iktisattır. Bunlardan ilki kötü, ikincisi de iyidir. Bunlar birbirine benzer ve karışıktırlar. O hâlde bunları bilmek lâzım ve mühimdir. Hülâsa malın âfeti de var, faydası da vardır. Bunun ikisini de bilmek farzdır. Zira ancak böylece faydayı temin edip âfetten sakınabilirsin.

MAL SEVGİSİNİN AFETLERİ

Bil ki, Hak Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Böyle yapanlar ziyan etmiştir.» (Munafîkûn sûresi, âyet: 9) Resûlüllah buyurur ki: «Mal ve makam sevgisi, kalbte nifakı, suyun toprakta tere otunu bitirdiği gibi bitirir.» Yine buyurdu ki: «Mal ve makam sevgisi; müslümanm gönlünü dağıttığı gibi, iki siyah kurt, koyun sürüsünü dağıtamaz.»

Resûiüllah'a, senin ümmetin en fenası kimdir? diye sordular. «Zenginlerdir.» buyurdu. Yine buyurdu ki: «Benden sonra bir kavim gelecektir ki, çeşitli nefis yemekler yiyecekler, çeşitli elbiseler giyecekler, güzel kadınlar alacaklar, kıymetli atlara binecekler. Onların içi az şeyle doymayacak, çok şeye de kanaat etmeyecekler. Onların bütün gayreti dünya için olacaktır, dünyaya tapacaklar, herşeyi dünya için yapacaklardır. Bu sebeble benden vasiyet olsun ki, sizden, sizin çocuklarınızdan onları kim görürse, onlara selâm vermesin, hastalarım sormasın, cenazelerinin arkasından gitmesin. Onların büyüklerine hürmet etmesin. Bunlan yerine getirmeyen kimse İslâm Dinini yıkmakta onlara ortak olur.» Yine buyurdu ki: «Dünyayı, dünya ehline bırakınız. Zira kifayet miktarından fazla dünyalık peşinde koşan, bilmeden kendi helakine çalışmış olur.» Yine buyurur ki: «İnsanoğlu benim malım, benim malım der. Senin malından yiyip harcadığın, giyip eskittiğin ve sadaka verip- ahiret için bakî koyduğundan başka nasibin yoktur.» Bir kimse Resûiüllah'a sual edip: «Bana ne olmuştur ki, bende hiç ölüm tedariki yoktur.» dedi. Resulüllah: «Senin malın var mıdır?» buyurdu: O kimse: «Vardır.» dedi. Resul üllah buyurdu ki: «Malını kendinden önce gönder, yâni sadaka ver ki ölüm tedariki olsun. Zira mal sevgisiyle dolu olan kalb, malı dünyada bırakıp gitmeğe razı olmaz. Malını önce gönderdin mi, kalb de arkasından gitmeğe yönelir.» Yi* ne buyurdu ki:« insanoğlunun üç çeşit arkadaşı vardır: Biri, ölünceye kadar beraber kalır ki, o, malıdır. İkincisi, kabir kenanna kadar beraber gider ki o, çoluk çocuğu, akraba ve yakınlarıdır. Üçüncüsü, kıyamete kadar beraber kalır ki bu da, iyi veya kötü amel ve ahlâkıdır.» Yine buyurdu ki: «İnsanoğlu ölünce, insanlar, dünyada nesi kaldı, diye sorarlar. Melekler ise. ileriye ne gönderdi diye sorarlar.» Yine buyurdu ki: «Dünyada arazi edinmeyiniz ki, dünyayı sevmiyesi-niz.»

Havariler: «Ey İsa, niçin sen su üstünde yürüyebiliyorsun ve biz yüriiyemiyoruz?» îsa buyurdu ki, sizin yanınızda altın ve gümüşün önemi var mıdır? Evet vardır, dediler. Benim yanımda topraktan farkı yoktur, buyurdu.

MALIN KÖTÜLÜĞÜ HAKKINDA GELEN HABERLER

Bir kimse Ebu'd-Derda'yı incitti, Ebu'd-Derda: «Ailahım, sen ona sıhhat, afiyet, uzun ömür ve çok mal ver.» dedi. Bu, beddualaın en ağırıdır. Zira bunlar kime nâsib olursa, âhiret ahvalinden gafil olup helak olması muhakkaktır. Hz. Ali bir gün eline bir akçe alıp dedi ki, sen öyle bir şeysin ki, elimden çıkmadan bana faydan dokunmaz. Ha-san-ı Basri der ki, altın ve gümüşe kıymet, veren kimseyi Cenâb-ı Hak hor ve zelil eder. Hadiste: «Altın ve gümüşün sikkesini çıkardıkları zaman şeytan onu yüzüne, gözüne sürdü ve dedi ki, seni seven, benim satın alınmış kulumdur.» denilmektedir.

6. Asıl: CİMRİLİK, HIRS VE MAL TOPLAMAK

425

Yahya bin Muaz diyor ki: «Altın ve gümüş; yılan ve akrebtir. Afsununu öğrenmeden ona el uzatma. Yoksa onun zehiri seni öldürür.» «Onun afsunu nedir, ya Muaz?» dediler. «Helâlden kazanmak ve doğru yolda harcamaktır.» dedi. Müslim bin Abdulmelik, Ömer bin Ab-dulaziz ölürken yanma gitti ve: «Mü'minlerin emiri, öyle bir iş ettin ki, dünyada hiç kimse onu etmemiştir. Onüç oğlun kaldı. Onlara bir altın, bir akçe bırakmadın.» Ömer, «Beni kaldırın oturayım.» dedi. Kaldırdılar, oturdu. Dedi ki, onların malını alıp başkasına vermedim. Başkasının malını da onlara vermedim. Benim oğullarım ya salih olurlar, ya da olmazlar. Eğer salih olurlarsa, Hak Teâlâ onlara kifayet eder. Eğer salih olmazlarsa, ne hâlde olurlarsa olsunlar, gam yemem. Muhammed bin Kâ'bi'-Karzi büyük bir servete sahib idi. Ona dediler ki, bu oğulların için mal bırak: «Yok, kendim için Hak Teâlâ yanına bırakırım, oğullarım için Allah'ı bırakırım ki, onları iyi eylesin.» dedi. Yahya bin Muaz der ki, malı olanların iki musibeti vardır: Biri, ölüm vaktinde bütün malını elinden alırlar. Diğeri, bütün malt ondan sorarlar ve onu muahaze ederler.

MALIN İYİ YÖNLERİ

Bil ki, mal gerçi birçok yönlerden mezmumdur. Fakat bir yönden değerlidir. Zira malda hem hayır, hem de şer vardır. Bunun için Hak Teâlâ ondan hayır diye bahsetmektedir. Nitekim Kur'an-ı Ke-rim'de: «Eğer ölü, hayır (mal) bırakırsa, miras ana-baba ve akrabalar içindir.» buyurmaktadır. Resûlüllah buyurur ki: «Fakirlik küfre götürebilir.» Bunun sebebi şudur ki, fakir kendini çaresiz, muhtaç görüp ve dünyada çeşitli nimetleri görünce, şeytan iğva verip der ki. «Allah Teâlâ'nın bu yaptığı ne biçim adalet, ne biçim insaf ve ne biçim haksız taksimattır. Bir fâsıka ve bir zâlime bu kadar mal ve nimet verir. Öyle ki, malının haddini, hesabını bilmez; koyacak yer bulamaz. Sen ise, çoluk çocuğunla, aç, çıplak kalmaktan perişan oluyorsun. Sonra ihtiyaç miktarı bile vermez. Eğer vermeye gücü yetmiyorsa, onun kudretine kusur olur. Eğer verebildiği hâlde vermiyorsa, onun rahmetine kusur olur. Eğer âhiret sevabını vermek için dünya malı vermiyorsa, açlık ve

çıplaklık zahmetini çektirmeden verebilen niçin vermiyor? Eğer muktedir değilse, kudreti mükemmel değildir.»
Allah Teâlâ kerimdir, rahimdir, yegâne cömerttir, kudreti tamdır, bütün âlemi belâ ve mihnette tutar, halbuki onun kudret hazineleri rahmet ve nimetle doludur, diye itikat etmesi zordur, şeytanın vesvese için yol bulacağı bir yerdir. Bu defa bütün âleme sırrı gizli olan kaza ve kaderi hatırına getirmeye başlar. Bu yüzden kızıp felek ve zamana sövmeye başlar ve: «Felek bunamış, aklını kaybetmiş, zaman aksine dönmüştür. Mal ve nimet, bütün ehli olmayanlara ve ahmaklara verilmiştir.» Eğer ona derlerse ki, «zaman da emre mvti'dir.

emre bağlıdır.» Eğer öyle değildir, derse kâfir olur. Eğer evet öyledir, derse, ezâ ve cefâyı Hak Teâlâ'dan bilmiş olur. Bu da küfürdür.
Bu sebebten Resûlüilah buyurur ki: «Zamana sövmeyiniz, zaman Allah'tır.» Yâni sizin olan işleri havale ettiğiniz ve ona zaman diye ad verdiğiniz şey o, Allah'tır. Fakirlik ve ihtiyacın insanı küfre sevk-etmesinin ekseri yolları bu anlattıklarımızdır.
Eğer .fakir olan kimse bilgisiz, inançsız sabırsız olursa çabuk küfre düşer. Ancak imanı ve tevhidi şu derecede olsa ki, Hak Teâlâ'dan razı olur fakirliği ganimet bilip mal ve nimet fazla olmasından sakınır ve fakirliğin kendisine hayırlı olduğuna inanırsa bu tehlikeden kurtulur. Eğer ekseriya bu sıfat üzere olursa, yâni fakirliği ganimet bilip malın çoğalmasından sakınırsa, yeteri kadar mal edinmesi daha iyidir. Bunun için mal medhe şayandır, dedik.
Malın medhe değer olmasının bir sebebi de şudur ki, büyük zâtların maksadı âhiret saadetidir. Ona ulaşmak ancak şu üç şeyle mümkün olur: Biri, kalbtedir. İlim ve güzel ahlâk gibi. İkincisi, bedendedir, sıhhat ve selâmet gibi. Üçüncüsü de bedenin dışındadır. Kifayet miktarı mal gibi. Bütün nimetlerin en aşağısı ,kalbin ve bedenin dışında bulunan bu nimettir. Bu nimetin de en aşağısı altın ve gümüştür ki, bunlarm faydası yoktur. Ancak yiyecek, giyecek, mesken ve diğer ihtiyaçlara vesile olduğu için faydası olur. Yiyecek ve giyecek beden içindir. Beden de duyulan ayakta tutması içindir. Duyular da akıl içindir. Akıl da, Cenâb-ı Allah'ı görmek ve marifetüllaha kavuşmak için kalbin nuru ve lâmbası durumundadır. Marifetüllah ise, saadet tohumudur. O hâlde üstün gaye evvel ve âhir olan Allah'tır. Bu anlattıklarımız Hak Teâlâ'ya ulaşma yoludur. Bunu bilen, dünya malından kifayet miktarı azık tutan, bundan fazlasını öldürücü zehir bilen kimsenin malı ve kendisi medhe şayandır.
Bunun için Resûlüilah buyurur ki: «Ya Rabbi, âl-i JHuhammed'in malını kifayet miktarı eyle.» Zira kifayet miktarından fazla olan maldan helak kokusu gelir. Kifayet miktarından eksik olandan da küfür kokusu gelir. Demek ki, bu da helak sebebi olur. Bu anlattıklarımızı bilip güzel itikada sahib olan hiçbir zaman malı sevmez, dünyaya muhabbet etmez. Bir kimse, bir gaye için bir şey taleb ederse, hakikatte o gaye edindiği şeyi taleb etmiş olur,

başka bir şeyi taleb etmiş olmaz. Şu hâlde malı, yalnız mal olması hasebiyle seven kimse başaşağı olmuş, malın hakikatini, malın niçin olduğunu bilmemiş olur.
Bunun için Resûlüilah buyurur ki: «Altın ve gümüşe tapan baş-a.şağı olmuştur.» Resûlüilah yine buyurur ki: «Bir şeye bağlı olan onun kölesidir. Bir şeye itaat eden, onu mâbud edinmiş olur.» Bunun için İbrahim (a.s.) «Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan koru, Al-lakım!» buyurdu. Büyük zâtlar derler ki, İbrahim'in puttan maksadı altın ve gümüştür. Zira insanların bir çoğunun putu ve mabudu altınla gümüştür. Yoksa Peygamberlerin mertebesi puta tapmaktan korkmaktan yücedir.
6. Asi: CİMRİLİK, HIRS VE MAL TOPLAMAK
427
MALİN FAİDE VE ZARARLARI
Bil ki, mal hem zehiri, hem de panzehiri olan bir yılana benzer. O hâlde malın zehiri ilâcından ayrılmayınca hâli bilinmez. Bunun için önce malın fayda ve âfetlerini bir bir beyân edelim.
Malın faydaları iki kısımdır: Biri dünya ile ilgilidir. Bu kısmın izaha ihtiyacı yoktur. Zira herkes onu bilir. Diğeri de, din ile ilgilidir. Din ile ilgili faydaları da üç çeşittir:
Birinci çeşit: Malı, ibâdet, ya da ibâdetle ilgili hususlar için nafaka yapmaktır. İbâdet için harcanan mal, hac gaza ve benzeri hususlar için harcanan maldır. Bu yerlerde mal harcamak bizzat ibâdettir, ibâdetle ilgili olan şeyler, yiyecek ve giyecektir. Zira ancak bunlarla insan bütün ibadetleri yapmak gücüne ve imkânına sahib olur. Kendileri yapılmadan ibâdetlerin yapılması mümkün olmayan herşey ibâdettir. Kifayet miktarı malı olmayan bütün zamanında bedeniyle ve kalbiyle onu istemekle meşgul olup ibâdetten mahrum kalır, p hâlde huzuru kalbi e ibâdet yapabilmek için gerekli miktarı kazanmak ibâdetin kendisi olur, dünya kabilinden değil, dinî faydalardan olur. Bu, kalbin niyet ve kasdıyle değişir. Bakmak gerekir, eğer kalbin kıblesi (amacı) âhiret yolluğu için mal kazanmak olursa, ihtiyaç miktarı olan yol azığı olup, âhiretin dışında olmaz. Şeyh Ebu'l-Kasım Gürga-ni'nin bir helâl tarlası vardı. Onun mahsulü ile geçinirdi. Bir gün onun mahsulünden biraz getirmişlerdi. Hoca Ebû Ali'den işittim ki, o mahsûlden bir avuç getirip dedi ki, «Bunu bütün mütevekkillerin tevekkülüne değişmem.» Bu sözün hakikatini ancak kalb murakabe-siyle meşgul olan kimseler anlar. Zira âhiret yoluna gidebilmek için kifayet miktarı malın kalbin huzuruna ne kadar yardım ettiğini o bilir.
İkinci çeşit: İnsanlara infâk olunandır. Bu dört kısımdır:
1 — Sadakadır. Sadakanın sevabı; fakirlerin bu yüzden yaptıkları duanın bereketi, onların himmetinin, rızâsının dinî ve dünyevî tesirleri çok büyüktür. Malı olmayan bunlardan mahrumdur.
2 — Mürüvvettir, misafirperverliktir, din kardeşlerine her ne kadar zengin de olsalar ihsan etmek, hediye vermek ve onlarla iyi ilişkilerde bulunmak, insanların işlerine el atıp âdetlerini, an'anelerini yerine getirmektir. Bunlar zengin de olsalar, bu işler iyidir, cömertlik, sahîlik sıfatı bununla mümkün olur.

Cömertlik ise güzel ahlâkların seçkinidir. Nitekim bunun medhi gelecektir.
3 — İnsan mal ile, ırzını ve şerefini şairlerden, çingenelerden, dilencilerden korur. Meselâ bunlara mal vermekle dillerinden kurtulur. Eğer vermezse, pna dil uzatıp kötülüklerini söylerler, gıybetini yaparlar ve ona söverler. Resûîüllah buyurur ki: «Kötü sözlülerin dilinden korunmak için onlara verilen şey sadaka olur.» Zira kendine olacak sövme ve gıybet kapısını kapamış olur; onların gıybetiyle hâsıl

olacak kalb fikir meşguliyetini bertaraf etmiş olur. Eğer bu şekilde bertaraf etmezse, karşılık vermesi ve bu yüzden aralarında daha çok düşmanlık olması muhtemeldir. Bu da bu yüzden başka bir şeyle olmaz.
4 — Malını, kendi hizmetini gören kimselere vermektir. Zira herkes, gidip gelmek, yıkamak, pişirmek satın almak, ıslâh etmek gibi bütün işleri kendi eliyle yaparsa, bütün vakitleri bunlarla zayi olur. Bir kimseye farz-ı ayn olan bir işi, başkasının yapması caiz olrrfaz. Me-. selâ zikir, fikir gibi. Fakat kendi yerine başkasına yaptırmak mümkün olan işlerle zamanı zayi etmek yazıktır. Zira ömür az ve kısadır. Ecel yakındır. Ahiret yolculuğu uzundur. Ona çok azık ve zahire lâzımdır. İnsanın herbir nefesi büyük ganimettir. Onu boşuna zayi etmemek gerektir. Zarurî olmayan işlerle meşgul olmamak gerekir. Bu da maldan başka bir şeyle olmaz. Zira o işi yapan hizmetçilerin nafakasını karşılamak lâzımdır ki, onlar da zorluk ve zahmetini karşılayabilsin* ler. Gerçi işleri bizzat yapmanın sevabı büyüktür. Fakat bu, bedeniyle taat edenlerin, kalbiyle taat etmeyenlerin derecesinde bulunanların işidir. Ama üim ve marifet yolunda kalbiyle çalışan kimselerin, bedenen yapüan işlerinin başkası tarafından yapılması lâzımdır ki, taat hizmetinden ayrılmayıp bedenen yapılan işlerden daha önemli olan işler için kalb rahatlığı hâsıl olsun.
Üçüncü, çeşit: Kendisine yardım edenlere değil, hayırlı işlere harcamaktır. Meselâ köprü, cami, hastane, fakirlere vakıflar yapmak ve benzerleri gibi. Bunlar hayrat-ı ammedir; uzun zaman kalan şeylerdir, öldükten sonra da duanın hayr ve bereketi ruhuna ulaşır. Bu da maldan başka bir şeyle olmaz.
Malın dinî faydalan bunlardır. Dünyevî faydalan ise, güzel elbiseler giyer, onunla aziz ve kıymetli olur. Kendisi başkasına değil, başkası oria muhtaç olur. Dostları çok olur. Bütün insanların gözünde kıymetli görünür, herkes tarafından sevilir. Herkes ona aziz ve kıymetli nazariyle bakar.
MALİN ZARARLARI
Bu âfetlerin bir kısmı dünya ile, bir kısmı da din ile ilgilidir. Din ile ilgili olan âfetler üç kısımdır:
Birinci kısım: Fısık ve günah yolunu kolaylaştırır. İnsanın içindeki şehvetlerin arzusu daima günah işlemektir. Fakat acizlik, kudretsizlik o günahtan ayn kalmanın sebeblerinden birisidir. Şöyle ki: Eğer gücü yeterse, ya günah işler, yahut sabreder. Günah

işlerse, helak olur. Sabrederse mihnet ve belâya mübtelâ olur. Zira gücü yeterken sabretmek hayli zordur.
İkinci kısım: Malı olan kimse din yolunda kuvvetli olup kendini günahlardan korusa bile, nimetlerden faydalanmaktan ve çeşitli mubahlardan kendini koruyamaz. Kim kudreti var iken arpa ekmeğini yiyip sert elbiseler giyebilir? Nitekim Süleyman Peygamber bu kadar
£'.
6. Asıl: CLMRİlJK. HIRS VE MAL TOPLAMAK
429
il ı 1'f
büy.ük saltanata sahib iken böyle yapardı. Kendini nimetlerden faydalanmaktan zabtedip koruyamayınca bu rahatlıklara alışır, bunlar-sız sabredemez olur. Dünya onun cenneti olup ölümü sevmemeye başlar. Her zaman da' rahatlık imkânlarını helâlden temin etmek mümkün olmaz. O zaman şübheli yollara girmeye başlar. Zaten sultanların yardımı olmadan mal kazanmak mümkün olmaz. Onun için sultanlara hizmet etmek zorunda kalır. Onlara yaranma, nifak, riya ve yalan söylemek vadisine düşüp onlara yaklaşmaya çalışır. Biraz yakınlık olunca, kendisini beğenmemeleri endişesine düşer. Tam yakınlık hâsıl olunca sultanın yakınlarından olur. Etrafında düşmanlar peyda olur. Onu kıskanıp onu incitmeye çalışırlar. O da düşmanlara karşılık verir. Aralarında çeşitli düşmanlıklar meydana gelir. Bu ahlâk, bütün günahların tohumudur. Zira bunlardan yalan söylemek, gıybet etmek, insanlara kötülük istemek hâsıl olur. Kalbinde ve dilinde her çeşit günah meydana gelir. «Dünya sevgisi bütün günahların başıdır.» hadisin anlamı da budur. Bütün bu günahlar dünya sevgisinin dallarıdır. Dünya sevgisinden doğan günahlar bir değil, on değil ve yüz de değildir. Belki onlarm haddi, hesabı yoktur. Öyle bir çukurdur ki, dibi, nihayeti yoktur. Günahlara düşen insanlar için hazırlanan cehennem çukurunun dibi ve sonu olmadığı gibi.
Üçüncü kısım: Allah'ın koruduğundan başka hiç kimse bundan kurtulamaz. Eğer malı olan kimse hiç günah işlemese,, ondan bol bol faydalanmasa, şübheli şeylerden uzak kalsa, zühd ve vera' yolunu hakkıyle gözetse, şöyle ki, helâlden kazanıp Hak yoluna sarf etse bile, o malı muhafaza etmek mutlaka kalbini meşgul eder. Kalb meşguliyeti de onu Hak Teâlâ'dan uzak düşürür, Allah'ın celâl ve azametini düşünmeye mâni olur. Bütün ibâdetlerin özü ve sırrı, Hak Teâlâ zikrinin galib olması, Ceriab-ı Allah ile tam ünsiyet peyda etmesi ve kendisinden ayrı olan herşeyden müstağni olmasıdır. Bu da ancak başka cihetten fikir ve endişesi olmayan rahat bir kalb ile mümkün olur. Mal sahibinin tarlası, arazisi olursa, vakitlerinin çoğu bakımıyle, ortak -larıyle husumet yapmakla, haracını, uşurunu vermek ve hizmetçilerin hesabiyle geçer. Ticaret yapıyorsa, vakitleri, ortaklarıyle husumet yapmak, onların. taksirâtiyle, yolculuk tedbirleriyle, kazancı fazla işleri seçmekle geçer. Koyunları olursa, yine bunun gibi çeşitli meşgalesi olur. Hâsılı, bir nevî meşgalesi olmayan hiçbir mal yoktur. Meselâ, yerde gömülü bir malı olup hergün ihtiyacı kadar çıkarıp harcıyorsa, yine kimse almasın ona göz dikmesin ve yerini

bilmesin diye onu gizlemekle meşgul olur. Zira dünya ehlinin endişe vadisinin sonu yoktur. Dünya ile beraber olup da kalb rahatlığı bekleyen kimse, denizin ortasına düşüp de elbisesinin ıslanmamasını isteyen kimseye benzer.
Malın fayda ve zararları bu anlattıklarımızdır. Akıllı ve bilgili olanlar dünyaya dikkat edince, bilirler ki, dünyadan kifayet miktarı mal, tiryaktır (ilâçtır). Kifayetten fazlası öldürücü zehirdir. Resûlül-lah kendi ehli beyti için kifayet miktarı istedi ve kısaca işaret buyurdu ki: «Kifayet miktarından fazla mal, farkında olmadan helak
* r-.^r

eder.» Ama dünyayı tamamiyle terkedip dünyadan hiçbir şey bırakmamak ve kalbHhtij-aç sebebiyie meşgul ve kayıtlı bulundurmak mertebesi de şer'an "makbul değildir. Nitekim Hak Teâlâ Resûlüllah'a ferman edip buyurur ki: «Elini boynuna bağlama, onu büsbütün de açıp
saçma. Sonra kınanmış, pişman olmuş bir hâlde eli boş açıkta kalırsın.»
TAMA' ve HIRSIN ZARARLARI ve KANAATİN FAİDELERİ
Bil ki, tama' kötü ahlâktandır. Tama' öyle bir şeydir ki, işin başında zelîlliğe, sonunda da mahcubiyete sebeb olduktan başka tama' kârın muradı hâsıl olmaz. Bundan başka ondan birçok kötü ahlâklar da doğar. Zira bir kimse, bir kimseden bir şeyi tama' edip beklerse, kuşkusuz ona yaranmaya, nifak etmeye, onun hafife alma ve istihzasına sabredip bunlar gibi daha birçok mânâsız işlerine mıi""-1- J meye ve taat ve ibâdeti riya iJp vo«•*.-« - Hs ıra'"''1'-----'
seden bir şeyi tama' edi
uşkusuz ona yaranmaya, nifak etmeye, onun hafife alm ve istih zasına sabredip bunlar gibi daha birçok mânâsız işlerine müsaade et meye ve taat ve ibâdeti riya ile yapmağa başlar. İnsanoğlu zâten haris yaratılmıştır. Sahib olduğu mala kanaat etmez O hald i naattan başka bir şeyle hırsta
lma ve istih g daha birçok mânâsız işlerine müsaade etmeye ve taat ve ibâdeti riya ile yapmağa başlar. İnsanoğlu zâten haris yaratılmıştır. Sahib olduğu mala kanaat etmez. O halde insan ka-. naattan başka bir şeyle hırstan ve tama'dan kurtulmaz.
Resûlüllah buyurur ki: «İnsanoğlun ik sa, doymayi bi
at etmez. O halde insan ka ş bir şeyle hırstan ve tama'dan kurtulmaz.
Resûlüllah buyurur ki: «İnsanoğlunun iki vadi dolusu altını olsa, doymayip bir vadi dolusu daha ister. İnsanoğlunun gözünü topraktan başka bir şey doyurmaz. Tama' ve hırstan vazgeçip tevbe eden kimsenin tevbesini Hak Teâlâ kabul eder.» Resûlüllah yine buyurdu ki: «İnsanoğlunun iki şeyden başka herşeyi ihtiyarlar: Bu ikisinden biri, uzun yaşama ümidi, diğeri dünya sevgisidir.» Yine buyurdu ki: «Saadetli insan, kendisine selâmet yolu gösterilip kifayet miktarı mal verilince, onunla kanaat eden kimsedir.» Yine buyurdu ki: «Ruhu'l-kudus (Cebrail) benim kalbime ilham edip

dedi ki, hiçbir kul rızkı tamam olmadan ölmez. O hâlde Allah'tan korkunuz ve dünyayı istemekte yavaş davranınız.» Yâni onu istemekte fazla çabalamayın, haddinden fazla muhteris olmayınız. Yine buyurdu ki: «Şübheli şeylerden sakınınız ki, insanların en çok ibâdet edeni siz olasınız. Sahib olduğunuz şeye kanaat ediniz ki, insanların en çok şükür edeni siz olasınız. Kendi nefsinize istediğinizi, diğer insanlara da isteyiniz ki, mü'min olasınız.» Avf bin Malik El-Eşari diyor ki, «Resûlüllah'm huzurunda idim. Benim ile beraber yedi, yahut sekiz kişi daha vardı. Buyurdu ki: «Allah'ın Resulüne biat etmez misiniz?» «Ya Resûlallah! Biz biat etmedik mi ki...» dedik.» Tekrar: «Biat ediniz» buyurdu. Biz de elimizi uzatıp «Neye biat edelim? Ya Resûlallah.'» dedik. Buyurdu ki: «Allah'a inanıp ona ortak koşmayacağınıza, beş vakit namaz kılacağınıza, Hak Teâlâ'nm her buyruğunu seve seve yerine getireceğinize.» Yavaşça bir söz daha söyledi: «Hiç kimsenin bir şeyini almayacağınıza...» Avf bin Malik diyor ki, bundan sonra bu insanlar R'esûlüllah'ın bu sözünü duyunca öyle oJduJar ki, birinin elinden kamçısı düşerse, başka birisi bunu geri sahibine vermek için de eline almazdı.

6. Asi: CİMRİLİK, HIRS VE MAL TOPLAMAK

431

Musa (a.s.) dedi ki: «Ya Rabbi! Senin kullarının en zengini hangisidir?» Allah: «Verdiğim şeye kanaat eden kimsedir.» buyurdu. Sonra: «Ya Rabbi! Kullarının en âdili kimdir?» dedi. Allah: «Kendiliğinden insaflı davranandır.» buyurdu. Muhammed bin Vasi, kuru ekmeği suya batırıp yerdi ve: «Buna kanaat eden herkesten müstağni oldu.» derdi.

îbn-i Mes'ud der ki: «Hergün bir melek çağırıp der ki: Ey insanoğlu! Sana kiiâyet eden az şey, seni gaflete düşüren çok şeyden hayırlıdır.» Şamit bin Aclan der ki, «Senin karnın ancak bir karış eni ve bir karış boyu vardır. Bu kadar az bir şey, nasıl seni cehenneme götürür?..» ^

Hadiste: «Allah buyurur ki, ey insanoğlu, eğer bütün dünyayı sana versem, senin ondan nasibin yiyeceğinden fazla olamaz. O hâlde yiyeceğinden fazla vermeyip fazlasının hesabını başkasına yüklersem, sana yaptığım bu iyilik ve ihsandan daha büyük iyilik ve ihsan olur mu?» buyurulmaktadır.

Hükemadan biri der ki: «Haris ve tama'kârdan daha çok eziyet ve sıkıntıya sabreden kimse yoktur. Kanaat ehlinden daha rahat yaşayan kimse yoktur. Hâsed edici kimseler kadar uzun üzüntü çeken kimse yoktur. Dünyayı terkeden kadar hafif yüklü kimse yoktur. Kötü amelli âlim kadar pişman olan kimse yoktur.»

Şa'bi der ki: «Bir kimse bir serçe yakaladı.» Serçe, «Beni ne yapacaksın?» dedi. «Seni yiyeceğim,» dedi. Serçe: «Beni yemekten sana ne fayda Olur? Sana üç şeyi öğreteyim, onlar beni yemekten daha faydalı olur. Birini elinde iken söylerim. İkincisini beni bırakınca uçup bir ağaca konunca söylerim. Üçüncü sözü de ağacın başından uçup dağın başına konunca söylerim.» dedi. O kimse, «Peki, birinci sözü söyle,» dedi. Serçe: «Elinden kaçan bir şeye üzülme.» dedi. Serçeyi salıverdi. Serçe uçup ağaca kondu. O kimse, «ikinci sözünü söyle,» dedi. Serçe: «İmkânsız şeye inanma,» dedi.

Bundan sonra serçe> uçup dağın başına kondu. O kimse, «Üçüncü sözünü söyle.» dedi.
Ssrçe dedi ki: «Ey talihsiz! Eğer beni öldürmüş olsaydın, benim içimde iki tane kıymetli inci vardır ki, her biri on miskal gelir, onlar sana nâsib olurdu. Bundan sonra fakirlik yüzü görmezdin.» O kimse parmağını ısırıp salıverdiğine pişman oldu ve bari o üçüncü sözü bir daha söyle, dedi. Serçe, sen, söylenen iki sözü unuttun, üçüncüyü ne yapacaksın? dedi. Evvel sana dedim ki, giden şeye üzülme. Sen üzüldün. Sonra imkânsız şeye inanma dedim. Sen inandın. Sen bilirsin ki, benim ağırlığım iki miskaldan fazla değildir. Bende yirmi miskal nasıl olur? Bunu söyledi ve uçtu. Bunu şunun için söyledik ki, tama' olunca, insan bütün imkânsız şeylere de güvenip inanır. İbni'-Sem-mak der ki: «Tama' öyle bir iptir ki, ortası insanın boynuna, iki ucu da ayaklarına bağlıdır. Sen boynundaki ipi çıkar ki, ayakların bağdan kurtulsun.»

HIRS VE TAMA'IN İLÂCI
Bil ki, hırs ve tama'm ilâcı; sabır acılığından, ilim tatlılığından ve amel zorluğundan mürekkeb bir macundur. Bütün kalb hastalıklarının ilâcı bu karışımdan mürekkebtir. Bundan beş ilâç meydana gelir:
Birincisi: Ameldir. Amel, az masraf yapmak, kaba ,sert elbiseler giymek, kuru ekmeğe kanaat edip arasıra katık yemektir. Zira bu miktarı tama'sız ve hırsızlıksız ele geçirmek mümkün olur. Ama lüks yaşamak isterse-nafakanın fazla olması lâzım olur, kanaata imkân kalmaz. Resûlüllah buyurdu: «İktisat eden fakir olmaz.» Yine buyurur ki: «İnsanların kurtuluşu üç şeydedir: Görünür ve görünmez yerde Allah'tan korkmak; fakirlikte, zenginlikte iktisat etmek; kızgınlık ve hoşnutsuzluk zamanlarında insaflı olmak.» Bir kimse Ebu'd-Derda'yı (r.a.) gördü ki, hurma çekirdeğini topluyor ve diyor ki, «geçimde hafif olmak, kişinin güzel tedbirli olmasındandır.» Resûlüllah buyurur, ki: «İktisat edeni, Allah kimseye muhtaç etmez. İktisat etmeyeni, Allah fakirlikten kurtarmaz ve Allah'ı zikir edeni, Allah unutmayıp dost edinir.» Yine buyurdu ki: «Masrafı tedbirli ve hafif tutmak geçimin yarısıdır.»
İkinci ilâç: Günlük yiyeceğini bulunca, gelecek günlerin yiyeceği için kalbini meşgul etmemektir. Şeytan ona iğva verip: «Senin ömrün uzun olabilir ve yarın eline birşey girmeyebilir. O hâlde bugün durma, çalış. Nereden mümkün olursa, ordan bul.» Nitekim Allah buyurur ki: «Şeytan size fakirliği vadediyor.»
(Bakara sûresi, âyet: 288). Şeytan yarınki fakirlik korkusuyla sizi şimdiden sıkıntıya atmak ister, sizinle alay edip güler. Zira yarın gelmeyebilir. Gelse de, yarınki üzüntüsü, bugünkü korku ve üzüntüsünden fazla değildir. O hâlde bundan kurtulmak için, insanın haris ol-masiyle rızkının artmayacağına, eksilmiyeceğine, belki kişinin rızkının mukadder olduğuna ve mutlaka sahibini bulacağına inanmak gerekir.

Resûlüllah, îbn-i Mes'ud'un yanından geçerken onu çok üzüntülü gördü. Buyurdu ki: «Ey İbn-i Mes'ud, gönlünü üzüntülü tutma. Zira takdir edilen herşey vâki olur. Senin rızkın olan her şey sana ulaşır.» Bunu da kesin olarak bil ki, çok kere kul, ummadığı yerden rızkı gelir. Nitekim Kur'an-ı Azimde: «Allah'tan korkanlara Allah bir kapı açar ve ummadıkları yerden nzıklarım verir.» (Talâk süresi, âyet: 2-3). Süfyan-ı Sevrî (r.h.a.) der ki, «Muttaki ol ki, hiç bir muttaki açlığından ölmemiştir.» Yâni Hak Teâlâ insanların kalbini ona öyle şefkatli ve merhametli yapar ki, kendisi istemeden onun ihtiyacı kendisini bulur.
Ebû Hazım (r.h.a.) der ki, «Dünyada olan her şey iki tasımdır: Bana takdir edilen benim rızkımdır, bana ulaşır. Başkasına takdir
6 Asıl: CİMRİLİK, HIRS VE MAL TOPLAMAK
433
edilen şey ise, bütün yerdekiler ve göktekiler çalışıp uğraşsa da bana gelmez o hâlde ben niçin yok yere durmadan çalışayım.»
Üçüncü ilâç: Eğer tama' etmeyip sabrederse üzülür. Eğer tama edip sabretmezse, hem zelîl olur, hem de üzülür. Bundan başka âhi-rette kınanıp azâb görmek endişesine de düşer. Birinci hâl üzere olursa sevâb kazanır, medh ve takdir edilir. O hâlde dikkat et, üzüntü çekip sevâb kazanmak, medh ve takdir edilip aziz olmak mı, yoksa keder ve üzüntü çekip rezil, rüsva olup azâb korkusuna düşmek mi hayırlıdır? Resûlüllah buyurur ki: «Mü'minin izzeti, insanlara muhtaç olmamakladır.» Hz. Ali (r.a.) der ki: «Sen, muhtaç olduğun kimsenin esirisin. O, senin emîrindir. Sana muhtaç olan kimse senin esirindir ve sen onun emîrisin.»
Dördüncü ilâç: Bu, hırsı niçin yaptığını düşünmektir. Eğer karnını doldurmak için yapıyorsa, eşek ve öküz ondan daha çok yer. Eğer fere şehveti için yapıyorsa, hınzır ve ayı cima hususunda ondan daha kuvvetlidir. Eğer güzel elbiseler giymek için yapıyorsa, çok yahu-di ve hıristiyanlar vardır ki, onların elbisesi ondan daha güzeldir. Eğer tama' alakasını kesip kanaat ederse, Peygamber ve velilerden başka bir şeye benzemez. O halde dikkat et, Peygamberlerin ve velilerin kısmından olmak mı iyidir, yoksa anlattığımız kısımlardan olmak mı?
Beşinci ilâç: Malın zararlarını düşünmelidir ki, eğer malı çok olursa dünyada ve ahirette korku ve tehlikeden emin olmaj. Fakirlerden beşyüz yıl sonra cennete girer. O halde daima kendinden yukarı olan kimselere değil, kendinden aşağı olan kimselere bakmalıdır. Zira Resûlüllah buyurur ki: «Dünyada sizden aşağı olanlara bakınız.» Zira ne kadar kanaat edilse de, şeytan daima iğva verip niçin kanaat ediyorsun, filan kimse ve filan kimse bu kadar mala sahiptirler, der. Haramdan kaçınınca, Şeytan: «Niçin kaçınıyorsun? Filan alim, falan imam kaçınmayıp haram yiyorlar,» der. Daima dünyada senden zenginini, din işlerinde senden aşağısını aklına getirir. Halbuki saadet bunun aksinedir. Şöyle ki, din işlerinde daima büyükleri örnek almalıdır- ki, kendisinde kusur olduğunu bilsin. Dünya işlerinde ise fakirlere bakmalıdır ki, kendisinde zenginlik görsün.
CÖMERTLİĞİN SEV AB VE FAZİLETİ

Bil ki, fakir olan kimselerin hali hırs değil, kanaat olmalıdır. Zenginlerin hali cimrilik değil, cömertlik olmalıdır. Resûlüllah buyurur ki: «Cömertlik cennette bir ağaçtır. Cömert olan kimse o ağacın bir budağına tutunmuştur. O budak muhakkak onu cennete çeker. Cimrilik ise cehennemde bir ağaçtır. Cimri olan kimse o ağacın bir budağına yapışmıştır. O budak muhakkak onu cehenneme çeker.»
Yine buyurdu ki: «İnsanlarda iki sıfat vardır. Hak Teâlâ onları sever: Biri, cömertlik, diğeri de, güzel ahlâktır. İki sıfat daha vardır ki, Hak Teâlâ onları sevmez: «Cimrilik ve kötü ahlâktır.»
Yine buyur-

du ki: «Allah kendine, cömert ve güzel ahlâklı olmayan bir dost yaratmadı.»
Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ cömert'in günahlarını affeder, dar da kaldığı zaman ona yardım eder.» Resûlüllah kâfirlerden bir grup esir aldı. Hepsini öldürdü. Yalnız birini öldürmedi. Hz. Ali: «Ya Resûlüllah! Bu esirlerin hepsini öldürdün, bunu niçin öldürmedin» diye sordu. Resûlüllah buyurdu ki: «Ya Ali! Cebrail bana haber verdi ki, bu kimse cömert idi.»
Resûlüllah yine buyurdu ki: «Cömert ve kalbi geniş olan kimsenin yemeği şifadır. Cimri olan kimsenin yemeği de hastalıktır.» Yine buyurdu ki: «Cömert olan kimse Hak Teâlâ'ya yakındır, cennete yakındır, insanlara yakındır ve cehennemden uzaktır. Cimri olan kimse Allah'tan uzaktır, cennetten uzaktır, insanlardan uzaktır ve cehenneme yakındır. Ve Hak Teâlâ cahil cömerdi cimri abidden daha çok sever. Hastalıkların en kötüsü cimrilik hastalığıdır.» Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimin safları cennete girerler. Cennete girmeleri oruç tutmakla ve namaz kılmakla değil, belki cömertlik, kalb temizliği ye insanlara nasihat ve şefkat etmekledir.»
Hadiste gelmiştir ki: «Hak Teâlâ Musa'ya vahiy gönderdi ki, Ya Musa! Samiri'yi öldürme. Zira o cömerttir.»
Hz. Ali buyurdu ki: «Dünya sana yüz tutarsa, onu harca ki, harcamakla tükenmez. Senden yüz çevirirse yine harca ki, devamlı sende durmaz.» Bir kimse Hz. Hüseyin bin Ali'ye bir arzuhal yazdı. Hz. Hüseyin o arzuhali açıp okumadan «ey filan; arzun yerine getirilecektir.» dedi. «Ya Hüseyin! onun arzuhalini okumadan niçin cevap verdin?» dediler. Hz. Hüseyin: «Kıyamet gününde Hak Teâlâ Onun benim karşımda durmasını soracaktır» dedi.
Muhammed bin-El-Münkedir (r.h.a.) Ümmü Zer'den rivayet ediyor ki, Hz. Aişe'nin hizmetçisi idim. îbni Zübeyr iki çuval akçe ki, yüzseksen bin akçe idi. Hz. Aişe'ye gönderdi. Hz. Aişe. tabak istedi. O akçeleri tabakla fakirlere taksim etti. Akşamleyin yemek getirin, orucumu açayım, dedi. Önüne ekmekle içinde hiç et olmayan bir miktar zeytinyağı getirdim. Ümmü Zer diyor ki, «Dedim, ya Aişe! Bu kadar akçe dağıttın. Bir akçesiyle bize et alsaydm, ne olurdu.» Aişe dedi ki, eğer bana hatırlatsaydm, alırdım. Muaviye Medine'ye gelince, Hz. Hüseyin Hz. Hasan'a «Muaviye'ye selâm vermeğe (hoşgeldine) gitmeyelim.» dedi. Muaviye Medine'den

çıkınca, Hz. Hasan belki borcumuzu öderiz diye Muaviye'nin arkasından gidip borçlu olduğusu söyledi. Geride bir deve kalmıştı; Muaviye bu devenin yükü nedir? dedi. Seksen bin altındır, dediler. Onu Hasan'a teslim edin, borcunu ödesin, dedi.
Ebu'l-Hasan Medaini diyor ki: «Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Abdullah bin Cafer üçü beraber hacca gittiler. Azık devesi ileri gitmiş, bunlar aç ve susuz kaldılar. Bunun üzerine bir aran kadının yanma gidip içecek bir şey var mıdır? dediler. Vardır dedi. Bir koyunu vardı. Onu sağdı, sütünü onlara verdi. Sonra yemek istediler. Kadın «bir

koyundan başka bir şeyim yoktur. Onu da boğazlayın, yeyin,» dedi. O koyunu boğazlayıp yediler. Yola çıkarken: «Biz Kureyş kabilesindeniz, bu seferden döndüğümüzde, yanımıza gel, sana bir iyilik yapanz.» dediler. Kadının kocası gelip bu hâli görünce kızdı ve: «Bir koyun vardı, onu da kim olduklarını bilmediğin insanlara verdin.» dedi. Bunun üzerinden uzun bir zaman geçti. Tesadüfen o karı koca fakirlik ve felâket yüzünden Medine'ye geldiler. Develerin'gübresini toplayıp satarlardı. Bir gün kadın Hz. Hasan'ın mahallesine geldi. Hz. Hasan evinin kapısında duruyordu. Birden gözü o kadına ilişti, kendilerini ağırlayan kadın olduğunu tanıdı. Kadına: «Ey kadın! Beni tanır mısın?» dedi. Kadın tanımıyorum dedi. Hasan: «Ben falan gün sana misafir olan kimseyim.» dedi. Sonra ona bin kırmızı altın ve bin koyun vermelerini buyurdu ve onu kendi adamıyle Hz. Hüseyin'in yanına gönderdi. Hüseyin: «Kardeşim Hasan sana ne verdi?» dedi. «Bin altım ve bin de koyun verdi.» deyince Hüseyin (r.a.) de ona bin altın ve bin koyun verdi ve adamıyle Abdullah bin Cefer'e gönderdi. Abdullah: «Onlar sana ne verdiler?» dedi. ki bin altın ve iki bin koyun verdiler, dedi. O da iki bin altın, iki bin koyun verdi. Abdullah dedi ki, «Eğer önce benim yanıma gelmiş olsaydın, onları zahmete düşürürdün. Yâni sana o kadar verirdim ki, onlar onun mislini veremezlerdi.» Sonra bu kadın dört bin altın ve dört bin koyun aldı, gitti.

Araplar arasında cömertliği ile tanınmış birisi vardı. Öldükten sonra bir gün bir gurup insan seferden gelirken aç ve susuz onun mezarının başında yattılar. İçlerinden birinin bir devesi vardı. Bu adam mezar sahibini rüyasında gördü. Ona diyordu ki, bu deveyi bana ver, yerine en iyi deve vereyim. Deve sahibi devesini verdi. O da aldığı deveyi boğazladı. Bu kimse uykudan uyanınca devesini boğazlanmış gördü. Ocağa kazan koyup o devenin etini pişirip yediler. Geri döndükleri zaman karşıdan bir kervan göründü. Kervan yaklaşınca kervandan birisi deve sahibini adiyle çağırarak: «Filân ölen kimseden hiç iyi cins deve satın aldın mı?» dedi. O da evet, aldım. Fakat rüyada aldım, dedi ve başından geçeni anlattı. Bu kervandaki adam «O iyi cins deve budur al. Ben de onun oğluyum rüyamda gördüm. Bana dedi ki, eğer sen benim oğlum isen bu deveyi falan kimseye ver,» dedi.

Ebu Said-i Hargüşi rivayet eder ki, Mısır'da bir kimse vardı ki, fakirlere sadaka topluyordu. Bir fakirin bir oğlu oldu. Onun

lüzumlu işlerine harcayacak hiçbir şeyi yoktu. O sadaka toplayanın yanma gitti. Bir oğlum dünyaya geldi. Ona harcayacak bir şeyim yoktur, dedi. O da dolaştı, insanlardan istedi, bir şey eline geçmedi. O fakiri alıp bir mezarın başına götürdü. O mezara hitaben dedi ki, «Ey mezar sahibi, Hak Teâlâ sana rahmet eylesin. Sen fakirlerin ihtiyacını görüp zahmetini çekensin. Onlara her ne lâzım olursa, bulurdun. Bugün bu fakirin dünyaya gelen oğlu için çok çabaladım, hiçbir şey bulamadım.» dedi. Bir altını vardı. Yarısını o fakire verdi ve sende

borç kalsın, bir kapı açılıncaya kadar, dedi. Bu sadaka toplayan kimseye Muhtesib derlerdi. Fakir diyor ki, «Ben o altının yansını alıp oğlumun lüzumlu işlerini gördüm.» Muhtesib o gece yatınca o mezar sahibini rüyasında .gördü. Ona dedi ki, ey Muhtesib! O gün her ne söyledin ise, işittim. Fakat cevap vermeye izin yoktu. Onun için cevap vermedim. Hadi evime git oğullarıma de ki, ocağı kazsınlar, orda beşyuz altm vardır. Çıkarıp o fakire versinler. Zira bir oğlu dünyaya gelmiştir. Muhtesib ertesi gün gitti, o mezar sahibinin oğullarına haber verdi, ocağı kazdılar. Beşyuz altın çıktı. Muhtesib dedi ki: «Bizim rüyamızın hükmü yoktur. Bu altınlar sizin evinizde bulundu. Sizin mahnızdır.» Onlar da: «Babamız öldüğü hâlde cömertlik yapıyor. Biz yaşadığımız hâlde bahillik mi edelim?» dediler ve hepsini o fakire verdiler. Fakir de bir altın alıp bozdurdu. Yansıru borcuna verdi. Yarısını da kendine aldı ve o beşyuz altının mütebakisini fakirlere verin, benim fazlasına ihtiyacım yoktur dedi.

Ebu Said der ki, bilmiyorum; bunların hangisi daha cömerttir. O mezar sahibi mi, onun oğulları mı, yahut o fakir mi? Yine Ebu Said der ki; Mısır'a gittiğim zaman o mezar sahibinin adını sordum, oğullarını aradım. Oğullarının çocuklarını buldum." Onları salihlerin Simasında görünce bu âyet-i kerîme aklıma geldi: «Babalan salih bir insan idi.» (Kehf sûresi, âyet: 82). Cömertlerin bereketlerinden, ölümden sonra da böyle tesirleri kalmasına şaşılmaz. Zira ibrahim Halil'in âdeti misafirperverlik idi. Onun yerinde bu zamana kadar ziyafet kesilmemiştir.

Rabi' bin Selman anlatır ki, «Şafiî (r.h.a.) Mekke'ye gittiği zaman yanında onbin altın var idi. Mekke'nin dışında çadırını kurdu. O altınları bir çarşaf üzerine döktü, kendisine selâm verene (Hoşgeldi-ne gelene) bir avuç verdi. Öğle namazına kadar onbin altını bitirdi, çarşafı silkti. On bin altmdan bir tane kalmadı. Bir defa birisi özengisini tutup hayvana binmesine yardım etti. Rabia ona dört yüz altm verip ondan özür dilemelerini buyurdu.»

Bir gün Hz. Ali ağladı. Niçin ağlıyorsun? Ya Ali dediler. «Yedi gündür, evime hiç misafir gelmedi.» buyurdu. Bir kimse bir dostunun yanına gidip dörtyüz lira borcu olduğunu söyledi. O da dört yüz altın çıkardı, ona verdi ve ağladı. Ona dediler ki, «Altım verdikten sonra ağlamamalısın. Madem ağlayacaktın vermemeli

idi.» O kimse dedi ki, «Kendi gafletim için ağlıyorum. Ben onun hâlinden gafil kalmışım ki, o istemek zorunda kalmış.»

CİMRİLİĞİN KÖTÜLÜĞÜ

Bilinmiş olsun ki, Allah Teâlâ buyurur ki: «Kendini bahillik ten koruyan kurtuldu.» Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ'nın kendilerine verdiği ile bahillik yapanların, bu işi kendilerine hayırlı olduğunu sanmasınlar, belki o, kendilerine serdir. Yakında bahillik yaptıklan

İ

şeyleri kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.» (Al-i İmran sûresi, âyet: 180).

Resûlüllah buyurdu ki: «Bahillikten uzak olunuz. Sizden önceki kavimler bahillik sebebi ile helak oldular. Bahillik onları bir dereceye getirdi ki, kan döktüler, haramı helâlden ayırmadılar.» Yine buyurdu ki: «Üç şey insanı helak eder: Biri bahilliğe uymak, onun emrinde olmak. İkincisi mânâsız arzulara uymak. Üçüncüsü, kendini beğenmek.»

Ebu Said-i Hudrî der ki: «Resûlüllah'm yanma iki kişi gelip bir deve parasmı istediler.» Resûlüllah istediklerini verdikten sonra, Hz. Ömer'in yanına gidip bunun için müteşekkir olduklarını söylediler. Ömer Peygamberimize bunların teşekkür ettiklerini ve filân kimse onlardan çok aldığı hâlde teşekkür bile etmediğini söyledi. Resûlüllah buyurdu ki: «Benim yanıma gelip benden ısrarla bir şey isteyen, aldığı ateştir.» Ömer: «Öyle ise niçin veriyorsun? Ya Resûlüllah!» dedi. Buyurdu ki: «Onlar ısrarla istiyor. Ben de Hak Teâlâ yanında ba-hil olmamı istemediğim için veriyorum.» Yine buyurdu ki: «Siz diyorsunuz ki; bahil zâlimden mağrurdur. Zulümden büyük günah ne olur? Allah'a yemin ederim ki; hiçbir bahil için cennete yol vermezler. »

Bir gün Resûlüllah Kabe'yi tavaf ederken, bir kimse gördü ki, eliyle Kabe'nin halkasını tutmuş, «Ya Rabbi! Bu Beyt-i Şerifin hürmetine benim günahımı bağışla.» diyordu. Resûlüllah: «Senin güna-hıri nedir?» buyurdu. «Benim günahım büyüktür.» dedi. Resûlüllah: «Senin günahın yer küreden büyük mü?» buyurdu. «Büyüktür.» dedi. Resûlüllah: «Gökten büyük mü?» buyurdu. «Büyüktür^» dedi. Resûlüllah: «Senin günahın mı büyüktür, yoksa arş mı?» buyurdu. O kimse: «Benim günahım büyüktür.» dedi. Resûlüllah: «Senin günahın mı büyüktür, yoksa Allah'ın rahmeti mi?» buyurdu. O kimse: «Allah'ın rahmeti büyüktür.» dedi. Resûlüllah: «Öyleyse günahın nedir? Söyle.» buyurdu. O kimse dedi ki: «Benim malım, servetim çoktur. Fakat bir misafir görsem, sanırım ki; yüreğime bir ateş düşer.»

Resûlüllah: «Benden uzak ol, beni de ateşine yakma. Beni hak yol üzere gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer rükün ile makam arasında bin yıl namaz kılsan, ağlamaktan gözünden akan yaşlar ırmak gibi olup o ırmaklardan ağaçlar bitse ve bütün bunlardan sonra bahil olarak ölsen, senin yerin cehennemden başka değildir. Sana yazık! Sana yazık. Bahillik küfürdendir. Küfür de ateştendir. Duymadın mı ki, Hak Teâlâ buyurur ki: «Bahillik yapan, kendi

nefsine yapar. Kendini bahilikten koruyan kurtuldu.» (Muhammed sûresi, âyet: 38).

•

Kâ'b (r.a.) der ki, her gün herkese iki müvekkel melek vardır. Nida edip derler ki, «Ya Rabbi, eğer bu kimse malını saklarsa malını telef eyle, eğer sadaka verirse, malına bereket ver.» Ebu Hanife diyor ki: «Ben bahilin şahidliğini kabul etmem, ona âdil şahid demem. Zira bahilliği onu öyle bir dereceye getirir ki, haddi aşar ve hakkından fazla almağa cür'et eder.»

Yahya bin Zekeriyya (a.s.) şeytanı gördü. «Ey iblis, senin en büyük düşmanın kimdir? En büyük dostun kimdir?» dedi. Şeytan: «Zâhid bahili çok severim. Zira canını dişine takarak itaat eder. Oysa bahillik onun amelini ibtal eder. Cömert fâsıka çok kızarım. Zira güzel yer, güzel giyinir. Halbuki cömertliği sebebiyle Hak Teâlâ ona rahmet eder. Sonunda tevbe ve istiğfar eder.»

İSAR'IN (BAŞKASINI NEFSİNE TERCİH ETMENİN) FAZİLETİ

Bil ki, işar etmek derecesi, cömertlik derecesinden daha yüksektir. Zira cömert, muhtaç olmadığı bir şeyi başkasına verendir. Isar ise, muhtaç olduğu şeyi vermektir. Nitekim cömertliğin en üstün derecesi de budur. Bahilliğin en aşağı derecesi ise, muhtaç olduğu şeyi kendinden bile esirgemektir. Meselâ hasta olur, kendini tedavi ettirmez. Kalbinde birçok arzulan olur, bunları başkasından bekleyip ister ve kendi malını harcayamaz. İsar'ın fazileti çok büyüktür. Hak Teâlâ En-sar'ı işar ile medih buyurur: «Kendilerinin ihtiyacı olduğu zaman da başkalarını kendilerine tercih ederler.» (Haşır sûresi, âyet: 9) Resû-lüllah buyurur ki: «Bir kimse bir şeyi arzu ettiği zaman, arzusunu tehir edip o şeyi başkasına verse, Hak Teâlâ ona rahmet eder.»

Hz. Aişe diyor ki: «Resûlüllah'ın evinde hiç bir zaman üç gün üst üste doymak nâsib olmazdı. Olmadığı için değil, vardı, fakat başkasını kendimize tercih edip sadaka verirdik.» Bir gece Resûlüllah'a bir misafir geldi. Evlerinde hiçbir şey olmadığı için Ensar'dan birisi o misafiri kendi evine götürdü. Onun yemeği çok azdı. Kandili söndürdü, ve yemeği misafirin önüne koydu. Kendisi de karanlıkta elini yemeğe götürürdü, fakat yemezdi. Bütün yemeği misafir yedi. Ertesi gün Re-sûlüllah: «Hak Teâlâ sizin misafire yaptığınızı beğendi ve şu âyeti inzal buyurdu: "Kendilerinin ihtiyacı olduğu halde, başkalarını kendilerine tercih ederler."»

Musa (a.s.) buyurdu ki: «Ya Rabbi! Habibin Muhammed'in makamını bana göster.» Hak Teâlâ: «Ya Musa! Ona dayanamazsın, fakat onun derecelerinden birini sana göstereyim.» buyurdu. Hak Teâlâ Musa'ya o dereceyi gösterince, hayret ve dehşette kaldı. Ve: «Ey Allahım! Senin Habibin bu dereceye ne ile kavuştu.» dedi. Hak Teâlâ: «İşar etmekle (kendine başkasını tercih etmekle)» buyurdu. Hak Teâlâ yine buyurdu ki: «Ey Musa! Ömründe işar eden kimseye kıyamet gününde hesap sormaktan istihza ederim. Ona karşılık cennet veririm. Cennette istediği yerde olur.» Abdullah bin Ca'fer bir yolculuk sırasında bir hurmalığa geldi. O hurmalığı bir zenci köle

bekliyordu. Ona yiyecek olarak üç ekmek getirdiler. Birden oraya bir köpek geldi. O ekmeklerin birini o köpeğe verdi. Köpek onu yedi. Birini daha verdi. Onu da yedi. Üçüncüsünü de verdi. Onu da yedi. Abdullah: «Ey isöle, senin ücretin ne kadardır?» dedi. Bu gördüğün ekmeklerdir, dedi. Öyleyse niçin hepsini verdin? dedi. Zenci: «Yakm yerlerde köpek yoktur. Uzaktan gelmiştir. Aç kalmasını istemedim.» dedi. Abdullah: «Ya bugün ne yiyeceksin?» dedi.

6. Asıl: CİMRİLİK, HIRS VE MAL TOPLAMAK

439

Sabrederim, dedi. Abdullah: «Sübhanellah! Bana çok cömerttir derler/ Bu köle benden cömerttir.» dedi. O hurmalığı ve köleyi satın aldı, köleyi âzad etti ve o hurmalığı da ona bağışladı. Resûlüllah kâfirlerden hazer ederdi. Onun için hicret ettiği gece Hz. Ali, kâfirler Resûlüllah'a kast ederlerse ben ona feda olayım, diye onun yatağında yattı. Hak Teâlâ Cebrail ve Mikâil'e vahiy gönderip buyurdu ki. ben sizi birbirinize kardeş yaptım ve birbirinizin ömrünü uzun kıldım. Hanginiz işar edip ömrünün uzunluğunu kardeşine verir. Her biri kendi için uzun ömür istedi. Hak Teâlâ buyurdu ki, «Siz niçin Ali'nin yaptığı gibi yapmıyorsunuz? Ali ile Muhammed (s> a.v.) kardeştirler. Ali canını ona feda etti. Muhammedi işar edip onun yatağında yattı. İkiniz de yeryüzüne inin, muhafız olarak onu bekleyin.» Cebrail ile Mikail yeryüzüne indiler. Cebrail Hz. Ali'nin başucun-da, Mikail de ayakucunda durup onu beklediler. Bu hâle bakıp: «Ne büyük saadet, ne büyük keramet ey Ebu Talibin oğlu! Hak Teâlâ meleklerine sana nöbet tutturuyor ve seninle meleklerine iftihar ediyor.» Bunun üzerine bu âyet-i "kerîme nazil oldu: «İnsanlardan bazı kimseler vardır ki, Hak Teâlâ'mn rızâsını kazanmak için canını verir.» (Bakara srûesi, âyet: 207).

Hasan-ı Antaki büyük zâtlardan idi. Bir gece onun müridlerin-den birçok kimseler evinde toplandılar. Yeteri kadar ekmek yoktu. Ekmeği parçalayıp hepsinin önüne koydular ve kandili ortadan götürdüler. Yemekten sonra kandili geri getirdiler. Ekmeğin olduğu gibi durduğunu gördüler. Herbiri arkadaşım yesin diye işar edip yememişti. Huzeyfe-i Adevi diyor ki, bir gün büyük bir savaş oldu. Çok müs-lüman şehid oldu. Benim suyum vardı. Amcamın oğlunu aradım ki, su vereyim. Onu yaralı halde buldum. Az bir hayat eseri kalmıştı. Ona «Amcam oğlu, su ister misin?» dedim. İsterim, dedi. Birden biraz öteden birisi ah! dedi. Amcam oğlu onu duyunca suyu ona götür diye işaret etti. Suyu ona götürünce baktım ki, Hişam bin As'tır ve can vermek üzeredir. Ona «Su istiyorsan buyurun.» dedim. Öteden birisi ah! dedi. Hişam da suyu ona ver, dedi. Suyu ona götürdüm. Baktın ki; ölmüş. Geri Hişam'm yanma geldim. Baktım ki; Hişam da ölmüş Amcam oğlunun yanma geldim. Baktım ki; o da ölmüş. Derler ki, bu dünyada Bişr-i Hafi'den başka hiç kimse çıplak geldiği gibi gitmemiştir. Can verirken bir fakir geldi, ondan bir şey istedi. Hiçbir şey elinden gelmiyordu. Gömleğini sırtından çıkarıp o fakire verdi ve kendisi bir ariye elbise alıp onun içinde can verdi. Allah bol bol rahmet eylesin.

CÖMERT KİMDİR - BAHİL KİMDİR?

Bil ki, herkes kendini cömert sanır. Fakat bazen başkaları onu bahil bilirler. Bu itibarla cömert kimdir? Bahil kimdir? bilmek gerek. Zira bu büyük bir hastalıktır. Hakikati bilinmeden tedavasi mümkün olmaz. Bu itibarla bil ki, her istediğini veren hiçbir kimse yoktur. Eğer

bununla bahil olmak lâzım gelirse herkes bahil olur. Bunun için bu konuda çok sözler söylenmiştir. Fakat insanların çoğunun görüşü şudur ki, şeriatın vâcib kıldığı şeyi rahatlıkla yapmayan kimse bahil olur. Bunu rahatlıkla yapan kimse ise bahil olmaz. Bu söz şifâ verici değildir. Zira bir kimse, ekmeği ekmekçiye, eti kasaba biraz eksiktir diye geri gönderirse bahil olur. Yine çoluk çocuğunun nafakasını yalnız hakimin takdir ettiği kadar veren, biraz fazla vermek için tereddüt eden bahil olur. Ve yine uzakta bir fakir görünce önündeki ekmeği saklayan kimse de bahildir. Demek ki, şeriatın vâcib kıldığı mertebeyi bahiller de yapabilir. Nitekim âyet-i kerîmede: «Eğer sizden mallarınızın hepsini isteyip zorlasa, cimrilik eder vermezsiniz. O da bütün kinlerinizi meydana çıkarır.» (Muhammed sûresi, âyet: 37) O hâlde en doğru şudur ki, bahil verilmesi uygun olanı vermeyen kimsedir. Zira mal bir sebeb için yaratılmıştır. Malın verilmesini gerektiren bir sebeb olduğu hâlde, onu vermemek bahillik olur. Verilmesi uygun olan şey, şer'an, yahut mürüvvet bakımından verilmesi icâbeden şeydir. Şeriatın icâbettirdiği bellidir. Mürüvvet ve insanlığın ieâbettirdi-ği şey ise, insanların hâllerine, mallarının miktarına ve bahillik yapılan kimseye göre değişir. Çünkü bâzı şeyler vardır ki, âdet olarak zenginin yapması çirkindir, fakat fakirin yapması çirkin olmaz. Dostlara olsa çirkin olur, dost olmayanlara olsa çirkin olmaz. Erkeklerden çirkin olur, kadınlardan çirkin olmaz. Misafirlikte çirkin olur, başka hâllerde, yâni. alış-veriş hâlinden çirkin olmaz. İhtiyarlar için çirkin olur, gençler için çirkin olmaz. Bunun haddi ve ölçüsü şudur ki, malı muhafaza etmek gerekli ise de, haysiyet ve şerefi muhafaza etmek daha çok gereklidir. Haysiyeti korumak daha mühim olduğu zaman tutkunluk yapmak bahillik olur. Malı korumak daha mühim olduğu zaman harcamak israf olur. Bu sıfatların ikisi mezmumdur.
O hâlde bir misafir geldiği zaman mürüvvet ve insanlığı esirgemek, malı muhafaza etmekten daha mühimdir.- Ben zekâtımı verdim deyip misafiri yoksun etmek çirkin olur, bahillik olur. Komşun aç olup senin de yemeğin çok olduğu hâlde onu yoksun etmek bahillik olur. Şer'î vecibelerini ifâ edip mürüvvetin icâblarmı da yerine getirdikten sonra geride kalan malı çok olursa, âhiretin sevabını taleb ederek sadakaya harcaması lâzımdır. Zira malı, zamanın hâdiseleri için saklamak mühim ise de, dünya gayesini âhiret gayesine- takdim etmek, büyük zâtlar yanında bahillik olur. Gerçi avamın yanında bahil sayılmaz. Zira avam ekseriya dünyaya bakar. Bu da herkesin itibarına göre değişir. O hâlde bir kimse şeriatın vecibeleriyle, mürüvvetin icâblanyle yetinirse, bahillikten kurtulur, fakat ancak bunun fazlasını yapmakla cömertlik derecesine erişir. Ne kadar çok yaparsa, cömertlik derecesi de o

kadar yükselir. Herkes miktarına göre az veya çok sevabını bulur. Kişi, ancak vermek ona zor gelmediği zaman cömert olur. Eğer zorla verirse cömert olmaz ve yine eğer medhü sena, teşekkür veya karşılık ümidiyle verirse yine cömert olmaz. Cömert; verdiği şeyi gayesiz ve karşılıksız veren kimse-

dir. Bu mertebe insanoğlu için imkânsızdır.. Belki bu sıfat Allah'a mahsustur. Fakat insanoğlu, âhiret sevabı ve hayırla anılmakla iktifa ederse, ona mecazen cömert derler.

Zira dünyevî bir karşılık ummamış olur. Dünya işlerinde cömertlik bu anlattığımızdır. Din işlerinde cömertlik ise, Hak Teâlâ'nın sevgisi uğruna canını feda etmekten çekinmeyip âhirette de karşıük düşünmemektir. Gerçi Hak Teâlâ'nın sevgisi ve dostluğu da âhiret sevabına sebeb olur. Bu itibarla Hak yolunda canını feda etmek de ona bizzat karşılık ve tam lezzet olur. Eğer bir şeyi düşünüp bir şey umarsa karşılıklı olur, cömertlik olmaz.

BAHİLLİGIN İLÂCI

Bil ki, bahilliğin ilâcı da ilim ve amel terkibidir.

îlmî ilâç: Önce bahilliğin sebebini bilmektir. Zira sebebini bilmediğin bir hastalığı tedavi etmek mümkün olmaz, tşte bahilliğin sebebi de, malsız kavuşamayacağı şehvete tabi olmaktır, yahut uzun ömür ümidini taşımaktır. Eğer bahil ömrünün yalnız bir gün, yahut bir yıl kaldığını bilse, malını harcamak ona kolay gelir. Ancak evlâdı olursa ve onların yaşamasını kendi yaşaması gibi arzularsa, bahillik muhkem olur. Bu sebebtendir ki, Resûlüllah buyurur ki: «Çocuklar, bahilliğin, yüreksizliğin kaynağıdır.» Bazen olur ki, mal sevgisinden bir bâtıl arzu doğar ki, o arzu dünya şehveti için değil, belki malın kendisi onun maşuku (sevgilisi) olur. Çok ihtiyar vardır ki, ne kadar yaşasa onun malı ona yeteceğini bilse, arazisi, bağı kıyamete kadar kendine çoluk çocuğuna yeteceğini bilse ve bundan başka öldükten sonra da bu büyük servetinin düşmanlarına kalacağını bilse de, yine bahillik onu harcamaya mâni olur; hasta olursa tedavi olmaz, vakti gelince zekâtı vermez. Onun arzusu, isteği altını toprağın altına gömmektir. Bu, tedavisi çok az mümkün olan büyük bir hastalıktır.

- Bahillik hastalığının sebebini anladıktan sonra şöyle bil ki, şehvet ve arzuların tedavisi kanaatle olur. O halde kanaat edip şehvetleri, arzulan terketmekten sabretmelidir ki, maldan müstağni olsun. Uzun ömür ümidinin tedavisi ise, ölümü çok düşünmekle; kendi emsal ve akranlarından nice kimselerin gafil iken ölüp gittiklerini ve buna hasret ve nedamet çektiklerini, düşmanlarının mallarını şaka ve eğlence ile bölüştüklerini gözönüne getirmekle olur.

Çoluk çocuğun fakir olması korkusunun tedavisi ise, şöyle düşünmekle olur: Onları yaratan Cenâb-ı Allah, eğer onlara fakirlik takdir etti ise, onun malıyla zengin olmayacaklar. O malı boş yere zayi edecekler. Eğer zenginlik nâsib etti ise başka yerden de bir kapı açılır ve zengin olurlar.

Şuna da dikkat etmelidir ki, çok zengin kimseler vardır ki, babadan bir kuruş miras almamışlardır. Çok kimseler de vardır ki, aldığı büyük mirası boş yere harcamıştır. Şunu da bil ki, eğer fakir

çoluk çocuk Allah'a itaatli olursa, Allah Teâlâ ona kâfidir. Eğer itaatli olmazsa, fakirlik onun din ve dünyası için daha hayırlıdır. Zira kötülük yapamaz. İlâcın biri de bununla ilgili âyet ve hadisleri düşünmektir. Evvelâ şunu düşünmelidir ki, bahilin ne kadar taat ve ibâdeti olursa olsun yeri cehennemden başka değildir. Malı harcamakla kendini cehennemden, Hak Teâlâ'nın gazabmdan kurtardıktan sonra, malın daha ne faydasını bekler. Ve yine bahillik hâllerinin, insanların kalbine nasıl ağırlık verdiğini, herkesin onları kötüleyip onlara düşmanlık yaptıklarını, kendisi de öyle olacağını düşünmelidir. îlmî ilâç bu anlattığımızdır. Bahillik hastalığı ilâcı kabul edip kalbi malı harcamaya meyledince, geciktirmeden harcamakla meşgul olmalıdır; fikrini dağıtmamalıdır.

Ebu El-Hasan Buşinci helada iken müridlerinden birine benim gömleğimi bir fakire ver, diye seslendi. Mürid ya şeyh, niçin dışarı çıkıncaya kadar sabretmedin? dedi. Şeyh: «Kalbime başka bir şey gelir de, beni bu niyetten menedeceğinden korktum.» dedi.

Bahillik, malı vermeyince zail olması mümkün değildir. Nitekim âşık olan kimse, sefer edip sevgilisinden ayrılmayınca kurtulmaz. Mal aşkının ilâcı da maldan ayrılmaktır. Gerçek şudur ki, malı denize döküp aşkından kurtulmak, onu saklayıp da bahil sıfatıyle yaşamaktan iyidir.

Bahilliğin güzel ilâçlarından biri de şöhret kazanmağa düşkün olmak, kendini buna alıştırıp kendi kendine «Malını harca ki, insanlar seni cömert bilsin, iyi olduğuna inansınlar.» demektir. Hülâsa riya ve şöhret kötülüğünü mal sevgisine musallat etmelidir. Mal sevgisi fesadından kurtulunca, riyayı tedavi etmeğe başlamalıdır. Nitekim çocuğu memeden keserken, onu, çok istediği bir şeyle avuturlar ki, onunla meşgul olma sırasında memeyi unutsun. Bu kötü ahlâkın tedavisinde büyük bir yoldur ki, bir kötü ahlâkı, diğer bir kötü ahlâka musallat ederler ki, musallat edilen kötü ahlâkın kuvvetiyle öbüründen kurtulsun. Bu, şuna benzer ki, bir kaftana kan bulaşır. Önce görülen pisliği dağıtmak için sidikle yıkar. Sonra sidiki de su ile yıkar. Bahilliği riya ile gideren necaseti, necaset ile yıkamış olur. Eğer riya kendisinde durmayıp giderse, külli bir fayda temin etmiş olur. Zira gerek bahillik, gerek övgü, gerekse teyâzû ve vekâr, üçü de insanlık âlemindendir. Fakat beşeriyet âleminde hem külhana var, hem gülsen var.

Bahillik beşeriyetin külhanı, cömertlik ise onun gülşenidir. Riya ile cömertlik yapmak haram değildir. Zira riya yalnız ibâdette haramdır. Gerçi tam beğenilen ve makbul olan cömertlik riyadan arınmıştır. Fakat bir şeyi gizli ve tamamıyle riyasız vermek, Hak Teâlâ'ya lâyıktır. Beşeriyet âleminin dışındadır. Şu hâlde, filân

kimse parasını riya için harcıyor deyip onu ayıblamak bahilin haddine düşmez. Zira kişinin riya ile harcaması, riyasız bahillik ve tutkunluğundan iyidir.. Nitekim gülşende olmak, külhanda olmaktan iyidir.
Bahilliğin bir ilâcı budur. Diğer bir ilâcı da, tekellüf ve zorla vermeyi âdet edinmek, bu kendisine huy oluncaya kadar devam etmek-

tir. Şeyhlerden bâzıları, müridlerinin bahilliğini gidermek için şöyle tedavi ederlerdi: Hiçbir kimseye belli bir zaviye edinmeye, ona gönül bağlamaya müsaade etmezlerdi. Ona gönül bağladığını görünce, onu başka bir zaviyeye gönderip onun zaviyesini de başkasına verirlerdi. Bâzı müridlerin yeni ayakkabı aldıklarında gönüllerinin ona takıldığını gördükleri zaman, o ayakkabıyı alıp başkasına verirlerdi. Resû-lüllah ayakkabılarının bağını yenilemişlerdi. Namazda gözü ona ilişince eskisini getirmelerini buyurdu. Resûlüllah ayakkabının bağını böyle yapınca, mal sevgisinden kurtulmak için, ondan uzak olmaktan başka ilâç olmadığı anlaşılır. Zira göz malı bırakmadıkça, gönül onu bırakmaz. Bunun için fakirin gönlü geniştir. Eline mal geçer de mal toplamanın lezzetini bulursa bahil olur. Zira kalb, bulunmayan şeyden kesilir. Bir kimse bir padişaha Firuze ile süslü dünyada emsali bulunmayan bir bardak hediye etti. O anda bir filozof hazır bulunuyordu. Padişah filozofa: «Bu bardağı nasıl bulursun?» dedi. Filozof: «Musibet ve fakirliktir, padişahım! Şimdiye kadar fakirlik ve musibet ihtimâlinden uzaktın. Şimdi bunlarla mübtelâ oldun.» dedi. Padişah: «Niçin?» dedi. Filozof: «Bundan sonra eğer bu bardak kmlırsa, bir musibet olur ki, onun gibi musibet olmaz. Eğer çahnırsa bir fakirlik, ihtiyaç olur ki, onu buluncaya kadar onun gibi bir ihtiyaç olmaz.» dedi. Tesadüfen o bardak düşüp kırıldı. Padişah üzüldü ve: «Filozofun sözü doğru imiş.» dedi.

MALIN AFSUNU

Bil ki, dünya malı yılan gibidir. İçinde hem zehir, hem de ilâç vardır. Nitekim daha önce anlatıldı. Yılanın afsununu bilmeyen kimse ona el uzatırsa helak olur. Bunun için bir kimsenin: «Sahabe-i kiram arasında Abdurrahman bin Avf gibi zenginler var idi. O hâlde «enginlik kusur değildir,» demesi caiz değildir. Bu, şuna benzer ki, bir çocuk, bir yılancının yılanı oynatırken, kâh eline alıp kâh sepetine koyduğunu görünce, yılancının, yılanı, uysal olduğu ve elde hoş birşey olduğu için tuttuğunu sanır. O da yılanı tutmağa yeltenir ve helak olur. Malın afsunu beş şeydir:
1 — Malın niçin yaratıldığını bilmelidir. Bundan önce malın, kifayet miktarı yiyecek, giyecek ve mesken için yaratıldığı anlatıldı. Bunlar bedenin zarurî ihtiyaçlarıdır. Beden hisler için, hisler de akıl için, akıl da kalbin Allah'ın marifetiyle süslenmesi için yaratılmıştır. Malın ne gaye için yaratıldığını bilince, ona, gaye olduğu kadar gönül bağlayıp, onu gayesinden hikmetine uygun bir şekilde harcamalı-
dır.
2 — Malı kazanma yoluna dikkat edip haram ve şübheli yerlerden kaçınmalı, mürüvvete noksanlık sayılan, beğenilmeyen, rüşvet

almak, dilencilik yapmak hacamat yapmak ve benzeri hususlardan sakınmalıdır.

3 — Malın miktarını gözetip ihtiyaç miktarından fazla biriktir - memelidir. İhtiyaç miktarından fazla olan, yâni din yolunda gerekli azık miktarından fazla olandan el çekmelidir. İhtiyacından fazla olanı, muhtaçların hakkı bilmelidir. Meselâ bir fakirin ihtiyacı zamanında, ihtiyaç miktarından fazlasından el çekmelidir. Eğer işar edemiyorsa,-yâni o fakir ihtiyacını arzedince hepsini veremiyorsa, fazla olan maldan, fakirin' ihtiyacı kadar vermelidir.
4 — Harcama yönüne dikkat etmeli, normal harcama yapmalıdır ki, az şeye kanaat edebilsin. Zira malı haksız yere harcamak, haksız yerden kazanmak gibidir.
5 — Kazanmada, harcamada doğru ve iyi niyetli olmalıdır. Kazandığını çoluk çocuğunun nafakası için kazanmalıdır. Terkettiğini de zâhidük, takva ve dünyayı aşağı görmek için teketmelidir. Yine gönlünü endişeden kurtarıp Hakk'ın zikrine tahsis etmek için terket-melidir. Sakladığım din yolunda çok mühim olan ihtiyacı için sakla-malıdır. Malı yanında bekletmeyip harcamak için, ihtiyacın vâki olmasını beklemelidir. Din yolunda yürüyen kimse böyle olursa, mâl ona ziyan etmez. Maldan onun nasibi tiryak (ilâç) olur, öldürücü zehir olmaz.
Bu sebebtendir ki, Hz. Ali buyurur: «Bir kimse yeryüzündeki bütün mallara sahib olsa ve onu Hak Teâlâ için kazanmış olsa, o kimse her ne kadar insanların en zengini de olsa zâhiddir.» Bir kimse de yeryüzündeki her çeşit maldan el çekip hepsini terketse, fakat bunu Allah için değil, belki başka bir gaye için terketse, o zâhid değildir. O hâlde kalbin kıblesi ibâdet taat ve âhiret azığı olmalıdır ki, gerek yemek yemesi, gerekse diğer hareketleri hepsi ibâdet olsun, hepsinden sevâb kazansın.
Zira din yolunda bu anlattıklarımıza da ihtiyaç vardır. Ancak niyete itibar edilir. İnsanların çoğu bunlardan âciz olup bu açıklanan afsun ve muhafazaları bilmeyip onlarla amel etmeyince, onlarm hakkında ellerinden geldiği kadar büyük maldan uzak olmak daha iyidir. Zira mal çokluğundan serkeşlik ve gaflet meydana gelir. Sonunda da âhirette derecelerinin noksan olmasına sebeb olur. Bu da büyük bir hüsrandır.
•
Abdurrahman bin Avf âhirete intikâl edince onun çok malı kaldı. Bâzı sahabeler dediler ki, biz Abdurrahman için bu kadar mal bıraktığı için korkarız. Kabü'l-Ahbar bunu duyunca, buyurdu ki, «Süb-hanellah! Malı helâl kazançtan biriktiren, doğru yolda harcayan, bıraktığını da doğru yolda bırakan Abdurrahman için ne korkuyorsunuz?» Ebû Zer Kabü'l-Ahbar'ın bu sözünü duyunca, kızıp dışarı çıktı. Eline bir deve kemiği aldı ve Kabü'l-Ahbar'ı dövmek için aradı. Kabü'l-Ahbar Hz. Osman'ın evine kaçtı. Hz. Osman'ın arkasında gizlendi. Ebu Zer de içeri girip: «Ey Yahudi oğlu, Allah'tan kork! Niçin Abdurrah-man'dan mal kalmanın zaran yoktur dedin? Halbuki Resulüllah Uhud gazasına giderken ben kendisiyle

beraberdim. Bana hitaben buyurdular ki: "Ey Eba Zer!" Ben de, buyur ya Resulüllah! dedim. Buyur-

dular ki: "Zenginler kıyamet gününde insanların en eksik ve gerileridir. Ancak malı sağından, solundan, arkasından ve önünden dağıtıp harcayanlar bundan müstesnadır. Ey Eba Zer, ben Allah'tan diledim ki, Uhud dağı kadar bana altın versin. Ben de hepsini harcıyayım. Öldüğüm zaman geride yalnız iki kırat mal bırakayım." O, Hak Teâlâ'-nın Resulü idi, böyle söylüyordu, Ey Yahudi oğlu! Sen de böyle söylüyorsun. Sen ancak yalan söylüyorsun.» dedi. Kabü'l-Ahbar sustu, hiç cevap veremedi.

Bir gün Abdurrahman bin Avf (r.a.) in deve kervanı Yemen ül-. kesinden geri döndü. Medine'de ses ve gürültü başladı. Aişe-i Sıddîka (r.a.) bu gürültü nedir? dedi. «Abdurrahman'ın Yemen'den dönen kervanıdır» dediler. Hz. Aişe Resûlüllah doğru buyurmuş, dedi. Bu söz Abdurrahman'a ulaşınca, kalbini meşgul etti. Hemen Aişe'nin huzuruna geiip: «Ey Aişe, Resûlüllah ne buyurmuştur, bize açıkla.» dedi. Hz. Aişe, buyurdu ki, Resûlüllah: «Cenneti bana gösterdiler. Ashabımın fakirlerinin sür'atle ve koşarak cennete girdiklerini gördüm. Zenginlerinden yalnız Abdurrahman bin Avf'ı gördüm. Yürüyemiyor-du. Elleri ve ayaklan üzerine sürünüp cennete girdi.» buyurdu. Abdurrahman dedi ki: «Ey Aişe bu develeri yükleriyle beraber Allah'ın yoluna verdim ve bu kulların hepsini âzad ettim. Belki ben de fakir Ashab ile beraber cennete girebilirim.» Resûlüllah Abdurrahman bin Avf'a buyurdu ki: «Ey Abdurrahman, benim ümmetimin zenginlerinden ilk önce cennete giren sensin. Sen de ancak sürünerek zorluk ve meşakkatle girebilirsin.» Sahabenin büyüklerinden biri diyor ki, «Her gün namazlarımı kılıp orucumu tutmakla beraber bin altın kazanıp binini de Allah yoluna harcamayı Allah'tan istemem.» Niçin? dediler. «Tâ ki kıyamet gününde bana nereden kazandın ve nereye harcadın? demesinler. Çünkü bu sual ve hesaba gücüm yetmez.» dedi. Resûlüllah buyurur ki: «Kıyamet gününde malı helâlden kazanıp helâle harcayan kimseye "Onu durdurun, o malı kazanırken abdestinde namazında kusur etmiş, yahut rükû ve secdesini yerli yerinde yapmamış, yahut bâzı şartlan terketmiş olabilir." derler.

O kimse cevap verip der ki, ya Rabbi, malı helâlden kazandım, helâle harcadım ve hiçbir farzda kusurlu davranmadım. Ona derler ki, belki kaftanmı, şalvannı ve diğer elbiselerini övünmek ve kibirlenmek için böyle yaptın. O da der ki, Ya Rabbi helâlden kazandım, helâle harcadım, hiçbir farzda kusurlu davranmadım. Ve hiçbir hususta övünmeyi ve kibirlenmeyi kastetmedim. Ona derler ki belki, bir fakirin, bir komşunun hakkında kusurlu davrandm.

O da der ki, ya Rabbi, helâlden kazandım, helâle harcadım, farzlarda kusurlu davranmadım, övünmedim, kibirlenmedim ve hiç kimse hakkında kusurlu davranmadnn. Bundan sonra birçok kimseler onun basma uçuşur ve: Ya Rabbi, buna bu kadar mal ve nimet verdin, bizim hakkımızı ondan sor, derler. Eğer hiç kimsenin hakkında kusurlu davranmamış ise, ona derler ki, şimdi dur da bu nimetlerin

mümkün değildir, ümmetin îttwS fakirliğin daha üstün oldujjunu
0S1S
tercUı etti ki'
bir 4i daha vaS bu^Fat™.^» T,İ "BenİmIe asalarım İterinde bir kilimden başka Wr"^v wEeSulııllah! B™ta> lah: .Ba,m. ve vücudunu onunta X» buyurdu* FaZ, *t ReSÛ1M-
âlâ'mn hakkı ma yemek
gün
r Tl feryat etme' Hak Te-
olacaksm.» buyurdu. Fatıma: «Ya
ye ve HZ. İsa'nın annesi Meryem de
lüllah: «Onlar kendi zamandaki
tün kadmlarm ulususun Heniniz \
oîacaksnm. Orda ne gürültü ^
var. Onun için amcan oğZ^£^l
£ evlendim ki, hem bu dünyada, nem
Asİ"
e bü- makamlarda
nna geldiler
(a.s.) su ^nanLa^L^ meklerin biri yoktur. EkmSSta dedi. Oradan gittiler. Bir yerde^ çzkt, isa o yavrularm ^ fağ geldi. Isa onu öldürüp kebab ylptı yediler. Sonra Hz. isa (a.s.) o
sana
Bİr
^du?dedf' n"
ken*- i. isa
kadar
Allah hakkı için o ekmek ne oldu"»
kumsal bir yere geldiler, isa Çok ^

le altın ol.» dedi. Hepsi altın oldu. îsa o altını üçe böldü ve: «Altınların bir kısmı benim, bir kısmı senin ve bir kısmı da ekmeği alanın olsun.» dedi. O" kimse altının hırsından ekmek bendedir dedi. Bunun üzerine İsa: «Altınların hepsi senin olsun.» deyip altınları ve o kimseyi bırakıp gitti. O anda iki kimse çıkageldüer. Onu öldürüp altınları almak istediler. O kimse: «Beni öldürmeyin, beraber bölüşelim.» dedi. Onlar da razı oldular. Sonra aralarından birini şehirden yemek almaya gönderdiler. Gitti yemeği aldı ve kendi kendine: «Bu altınları arkadaşlarınım almaları yazı kolur. Onların yemeğine zehir koyup bunları öldüreyim ki, altınların hepsi bana kalsın.» dedi. Arkadaşları da aralarında bu yemeği getirir getirmez, onu öldürelim, altınların hepsi ikimize kalsın diye konuşuyorlar. Yemeği getirince onu öldürdüler. Onlar da yemeği yiyince öldüler. İsa (a.s.) oradan geri geçerken o adamların üçünün de öldüğünü, altınların tamamıyle yerinde kaldığını görünce: «Dünya ne büyük uğursuzluktur ve dünyaya alda-nan da ne büyük ahmaktır.» dedi.

Bu hikâyeden anlaşıldı ki, kişi her ne kadar üstâd ve afsunlu da olsa, ihtiyaç miktarından fazla mala meyletmemek, onun etrafında

dolaşmamak daha iyidir. Zira çok kerre yılancı da, yılanın elinde can verir.

YEDİNCİ ASIL

BÜYÜKLÜK VE MAKAM SEVGİSİNİN İLÂCI

Bil ki, helak olan insanların çoğu büyüklük, makam, iyi ad ve med-hü sena peşinde helak olmuşlardır. Bu yüzden nifaka, düşmanlığa ve sonsuz günahlara mübtelâ olmuşlardır. Bu anlatılanları bulmak arzusu gâlib olursa din yolu kesilmiş olur. Kalb nifaka ve kötü ahlâka-
bulanmış olur.

Resûlüllah buyurur ki: «Su, otu bitirdiği gibi, büyüklük ve mal sevgisi de.kalbte nifakı bitirir.» Yine buyurdu ki: «Mal ve büyüklük sevgisi, insanın kalbini dağıtıp ona zarar verdiği gibi, iki aç kurt bir koyun sürüsünü o kadar dağıtıp onlara o kadar zarar vermez.» Hz. Ali: «İnsanları iki şey helak eder: Biri nefsi arzulara uymak, diğeri de medhü sena peşinde olmak.» Bu âfetten ancak iyi ad almak sevdasında olmayan ve sönük hayat ile inzivaya kanaat eden kimse kurtulur. Zira Hak Teâlâ buyurur ki: «Biz âhiret saadetini yeryüzünde yükseklik ve makam istemeyenlere veririz.» (Kasas sûresi, âyet: 83).

Resûlüllah buyurur ki: «Cennet ehli toz-toprak içinde saçları karışık kaftanları kirli olur. Kimsenin yanında onların kıymeti olmaz. Büyüklerin sarayına girmek isteseler, onlara yol vermezler, evlenmek isteseler, onlara kız vermezler; söz söyleseler, kimse onların sözüne kulak asmaz, Arzuları kalblerinde dalgalanır. Eğer onların nurunu mahşer ehline taksim etseler, hepsine yetişir.» Yine buyurdu ki: «Toz-toprak içinde kalıp eski elbiseler giyen çok kimseler vardır ki, eğer Hak Teâîâ'ya yalvarıp cennet istese, cenneti

ondan esirgemez. Fakat eğer dünya hususunda bir şey istese ona ulaşamaz.» Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimden çok kimseler vardır ki, eğer o, sizden bir gram bir şey istese, ona vermezsiniz. Eğer o Hak Teâlâ'dan cennet istese, ona cenneti nâsib eder. Eğer dünyayı istese vermez. Vermemesi, o kimsenin Hak Teâlâ'nm yanında aşağı bir kimse olduğundan değildir.»

Ömer (r.a.) bir gün camiye gitti. Baktı ki, Muaz (r.a.) ağlıyor. Ömer: «Ya Muaz niçin ağlıyorsun?» dedi. Muaz dedi ki: «Resûlüllah'-tan duydum ki: Riyâ'nm az bir şeyi de şirktir. Hak Teâlâ'nm dostu insanlar arasında gizli olan müttekilerdir. Eğer kaybolsalar, kimse onları aramaz; hâzır bulunsalar, kimse onları bilmez. Onların kalbi, hidâyet yolunun kandilidir. Onlar bütün şübhe ve zulmetlerden kurtulmuşlardır.»

İbrahim-i Edhem diyor ki: «İsteklere ve şöhrete esir olan kimse, Hak Teâlâ'nm dini yolunda samimi olmaz.»

Eyyüb (a.s.) buyurur ki: «Din yolunda samimî olmanın işareti hiç kimsenin kendisini bilmesini arzu etmemektir.» Übey bin Ka'b'ın bir grup talebeleri arkasından gidiyorlardı. Ömer (r.a.), tbn-i

Ka'b'ı kamçı ile dövdü ve: «Ey İbn-i Ka'b! Bak senin bu durumun arkanda gelenlere zillet ve hakarettir, ileride gidenlere de fitne ve âfettir.» dedi.
Hasan-ı Basrî der ki: «Arkasından bir grup insanın yürüdüğünü gören her ahmak, muhakkak ona gurur hâkim olur ve derecesinde kalmaz.» Eyyüb (a.s.) sefere giderken, bir grup insan toplanıp arkasından yürüyorlardı. Eyyüb (a.s.) buyurdu ki: «Eğer Hak Teâlâ sizin benim arkamdan geldiğinizi sevmediğimi bilmeseydi, onun gazabından korkardım.»
Süfyan-ı Sevrî der ki: «Eski olsun yeni olsun, parmakla gösterilecek elbiseyi giymeyi eski büyükler sevmezlerdi Belki sözü edilmeyecek elbiseleri giymelidir.»
Bişr-i Hafî der ki: «İnsanların kendisini bilmelerini isteyen kimse yoktur ki, dini zayi olmasın.»
MAKAM VE HAŞMETİN HAKİKATİ
Bil ki, zenginliğin mânası, eşyanın kendisinin malı, mülkü olması, onun tasarrufunda ve emrinde olmasıdır. Haşmet ve makam sahibi olmanın mânası ise, insanların kalblerinin onun mülkü olması ve hükmü altında olması onlarda tasarruf edebilmesidir. Kalb bir kimsenin emri altında olursa, bedeni ve malı da ona uyar. Kalb de bir Mmsenin iyiliğine inanmayınca onun emrine girmez.
Bunun içindir ki, onun zâtında olan fazilet ve kemâl; yahut ilim ve ibâdet, yahut güzel ahlâk, kuvvet, kudret; insanların olgunluk saydıkları bir şey sebebiyle onun azamet ve büyüklüğü kalbine yerleşir. O kimse bu sebeblerin birine insana gönül kendi irâdesi ve tam iste-

ğiyle onun emrine girer, ona itaat eder; dilini onun medhü senâsıyle açar. Vücudunu onun hizmetine verir. Bu inancı onu bir dereceye getirir ki, malını onun yolunda feda etmeyi minnet bilir. Tıpkı köle efendisinin emrine girdiği gibi, itibar sahibinin müridleri ve dostları da onun emrine girerler. Hattâ kölenin emir altına girmesi cebir ve zorla olur. Onların emir altına girmeleri istek ve iradeleriyle olur.
Mal sahibi olmanın mânâsı; mal ve mülke mâlik olmaktır. İtibar sahibi olmanın manâsı, insanların kalbine mâlik olmaktır. îtibar insanların nazarında üç sebebten dolayı maldan önemlidir:
1 — Malın önemli olması, bütün ihtiyaçların kendisiyle görülme-sindendir. Makam ve itibarla da bütün ihtiyaçlar elde edilir. Hattâ itibar sahibi kimsenin mal kazanması kolay olur.-Fakat hasîs bir kimsenin mal ile itibar kazanması kolay olmaz.
2 — Malın, helak olma, yahut çalınma tehlikesi vardır. Makam ve itibar ise, bütün bunlardan emniyettedir.
3 — Mal, zahmetsiz, meşakkatsiz kazanılmaz. Ticaret ve ziraat yapmadan elde edilmez. İtibar ise insanların kalbine sirayet eder, meşakkatsiz artar. Zira kalbi sana bağlanan kimse bütün dünyayı dolaşıp seni över. Başkaları da onu dinleyince, onların da kalbi seni görmeden, seninle görüşmeden sana bağlanır. İtibar sahibi, ne

kadar çok meşhur olursa, itibarı da o kadar artar ve ona uyanlar da o kadar artar. O hâlde itibar ve malın ikisinin de matlûp olması, ihtiyaçların görülmesine vesile oldukları içindir. Ancak insanın tabiatında makam ve itibar sevgisi vardır. Uzak şehirlerde adının söylenmesini sever. Ker ne kadar o şehirlere gitmesi imkânsız da olsa. Ömrü boyunca muhtaç olmayacağını bilse de, bütün dünyanın kendisinin malı olmasını arzular. İnsan tabiatının böyle olması izaha muhtaç büyük bir sırdır. Bunun izahı şudur ki, insan ruhu meleklerin cevherinden ve Allah'ın işlerindendir. Nitekim Kur'an'da buyurulur ki: «Ey Resulüm de ki, ruh Rabbimin emrindedir.» (İsra sûresi, âyet: 85).
O hâlde Cenab-ı Allah ile münasebeti çok olduğundan makam ve itibarı sevmek insanın tabiatı olur. Herkesin kalbinde Kur'anda fir'-avn'dan hikâye edilerek «Sizin en yüce Rabbiniz Benim.» (Naziat sûresi, âyet: 4) buyurulan mana vardır. Şu halde herkes tabiatı icabı Rab olmayı sever. Rab olmanın manası, her şey o olması, ondan başka bir şeyin itibarı olmamasıdır. Zira başka şeyin itibarlı olması, rububiyetine noksanlık olur. Nitekim güneşin üstünlüğü bir tane olması ve herşeyin ışığı ^kendisinden gelmesiyledir. Eğer güneşten başka bir şeyin ışığı olsaydı güneş için noksanlık olurdu. O halde herşey o olup başka olmamak üstünlüğü ilahiyet (Allah) olmanın özelliklerinden biridir. Çünkü âlemlerin Rabbi birdir. Varlıkta ona ortak bir şey yoktur. Var olan herşey, onun kudret nurundan doğmuştur. Demek ki hakikatla var olan yalnız odur. Başkası ona tabidir. Nitekim güneşin ışığı, güneşe tabidir. Güneşten ayrı bir aydınlatıcı yoktur ki güneşe ortak olup onun üstünlüğüne noksanlık getirsin. İnsanm tabiatında da herşeyin o ol-

masa, ondan başka hiçbir şeyin olmaması vardır. Fakat insan bu mertebeden aciz olduğu için, herşeyin kendisinin olması, yani onun emrinde, tasarruf ve iradesinde olmasını ister.
Bu mertebeden de aciz olunca, zira varlıklar iki kısımdır: Birisi hiçbir zaman insanın tasarruf eli ona ulaşmaz. Gökler, yıldızlar ve dağlar altındaki şeyler gibi. İnsan, ilmiyle bunların hepsine hakim olup hepsini tasarrufu altına almak ister. Gerçi bunları kudretinin altına alamaz.
Bunun için yer ve göğün melekutunun, kara ve deniz acayiblik-lerinin hepsini öğrenmek ister. Nitekim satrancı kurup oynayama-yan kimse, nasıl kurup oynadıklarını bilmek ister ki, bu da bir nevi hakimiyet ve galebedir. İnsanların tasarrufu mümkün olan varlıkların ikinci kısmı ise yeryüzü ve yeryüzündeki bitkiler, hayvanlar ve cansız varlıklardır. İnsan bütün bunların kendi mülkü olmasını diler ki, kendisine tam kudret ve tam bir hakimiyet hasıl olsun. Yeryüzündeki şeylerin en kıymetlisi olan insan kalbini de bağlayıp hükmüne almak ister. Ta ki, bütün insanlar ondan bahsetmekle meşgul olsunlar. Makam ve itibarın manası bu anlattığımızdır. O halde insan tabiatı icabı muhakkak rubûbiyeti sever. Zira insan tabiatının alaka ve bağı rububiyet tarafına

çeker. Rububiyetin manası, bütün üstünlüklerin kendisinde toplanmasıdır. Üstünlük de hakimiyetle olur. Hakimiyet de bilgi ve güçle olur. İnsanın gücü de mal ve makamla olur. Demek ki insanın mal ve makama olan sevgisi bu yüzdendir.
"M

ÜSTÜNLÜK İLİMLEDİR

Eğer bir kimse sual edip derse ki, üstünlük ve rububiyet istemek insanın tabiatıdır. Rububiyet de ilim ve kudretten başka birşeyle olmaz. İlim istemek ise makbuldür. Zira ilim istemek, üstünlük ve kudret istemektir. Kudret de üstünlüktür ve ilim gibi Allah Teâlâ'nın sı-fatlarındandır. Kul ne kadar kamil olsa, o kadar Allah Teâlâ'ya yakın olur. Cevabmda deriz ki, gerçi ilim ve kudretin ikisi de kemaldir ve rububiyet sıfatlarındandır. Fakat insana hakiki ilmi tahsil etmek ruhsatı verilmiştir; hakiki kudretin tahsiline ruhsat verilmemiştir.

İlim, hakikatini elde etmek mümkün olan bir üstünlüktür, insan ile baki kalması da mümkündür. Kudret insanla baki kalmaz; Zira kudret mal ve insanlarla olur. Bunların ölümü ile kesilir. Ölüm ile kesilen de ebedi yararlardan olamaz. Onu aramakla ömür zayi etmek büyük cehalet olur. O halde mal kudretinin şu faydası vardır ki, ilim tahsiline vesile olur. İlim, beden ile değil ruh ile kaimdir. Ruh baki ve ebedidir. Ruh bu dünyadan göçünce ilim onunla baki kalır. İlim öyle bir nurdur ki, onunla Cenab-ı Allah müşahede edilir. Hatta ruh o müşahede ile öyle bir lezzet bulur ki, cennetin bütün lezzetleri onun ya-

nmda basit görünür. İlim, ölüm ile yok olacak hiçbir şeyle ilgisi yoktur. Zira ilim ve mal, ne de insanların kalbidir. Belki Allah Teâlâ'nm zatı, sıfatları, hakimiyeti, melekutta olan hikmetleri, yaratıkların acayiblikleri ve caiz, vacib, muhal olan şeylerdir ki, bunlar ezelî ve ebedidir. Hiç bir zaman değişmezler. Hiçbir zaman vacib olmaz. Muhal olan da caiz olmaz.

Fakat yaratılan mahluklara ve fani varlıklarla ilgili olan ilmin önem ve değeri yoktur. Meselâ lûgât ilmi gibi. Zira lûgât hadis (sonradan yaratılmış) ve fanidir. Onun önem ve değeri, farz ve sünneti beyan eden kitabları anlamaya vesile olmasıyledir. Farz ve sünnet ki-tabları Hak Teâlâ'nm marifetine ve onun marifetinin yolundaki geçitleri aşmaya vesiledir. O halde değişen ve fani herşeyle ilgili ilim, asıl maksat olamaz. Belki ezelî ilim, ebedî yararlar cümlesinden olup Ce-nab-ı Allah ile ilgili olandır. O ezelî ve ebedîdir. Onun için değişme yoktur. Bunun için insan ne kadar ezeliyatı fazla bilse, o kadar Hak Teâlâ'yı fazla bilmiş olur, o kadar fazla ona yakın olur. O halde hakiki ilim budur. Hakiki kudret ise yoktur. Ancak kudretin bir çeşidi vardır ki ebedi yararlardandır. O da, hür olup şehvetlerin bağından azade olmaktır. Zira şehvetlerinin kölesi olan he*r insan başkasına muhtaç olur. Bu da şüphesiz noksanlık olur. O halde şehvetlerin icablarm-dan kurtulup şehvetlere hakim olmak sadece üstünlüktür.

Zira bu, Hak Teâlâ'nm ve meleklerin sıfatlarına yakın olmaktır. Çünkü şehvetlerden serbest kalmak, başkalaşmadan, değişmekten ve ihtiyaçtan kurtulmak demektir. İnsan ne kadar değişmekten ve ihtiyaçtan uzak olsa, o kadar meleklere benzer. Şu halde gerçek kâmillik marifet ilmiyle ve şehvetlerin bağından kurtulmakla olur. Mal ve makam, ne kadar zahirde üstün görünüyorsa da, ölüm vaki olmakla çabuk fena bulur, yok olur. O halde insanlar kâmillik aramakta aldanırlar. Her ne kadar kemali bulmakla görevlendirilmişler ise de, gerçek kemali bilmezler. Kemal olmayan şeyi kemal zannetmişler ve herkes onu elde etmekle meşgul olmuştur ki, o, mal ve itibardır. Gerçek kemale ise, hepsi yüz çevirip sırt vermişler. Şu'halde insanların hepsi kendi zararlarına çalışıp çabalarlar. Bunun için Cenâb-ı Allah buyurur ki: «Asra yemin olsun İd, insan cinsi hüsran ve ziyandadır.» (Asır sûresi, âyet: 1).

MAKAM İSTEMENİN YOLLARI

Bil ki, makam ve itibar da mal gibidir. Nasıl ki, mal tamamen kötü değildir, belki kifayet miktarı ahiret yolculuğunun azığıdır. Kalbin dalgınlığına sebeb olacak kadar çok miktarı ise, ahiret yolunu keser. Makam da bunun gibi kifayet miktarı olursa zarar etmek, belki faydalıdır. Zira insana hizmet edecek hizmetçi lâzımdır; yardım edecek yoldaş gereklidir ve zalimlerin şerrini defetmek için destek olacak

bir sultan zaruridir. O halde insanın bunların yanında itibarlı olması gerekir ki, kalb huzuru temin edilsin. Bu maksat hasıl olacak kadar makam istemek doğru olur.

'

Nitekim Yûsuf (a.s.): «Şübhesiz ben koruyucu ve bilgiliyim.» dedi. Yine bunun gibi insanın üstad yanında kıymet ve itibarı olmazsa, üstad ona bir şey öğretmez. Üstadın da talebeler yanında itibarı olmazsa, talebe ondan bir §ey öğrenmez. Şu halde kifayet miktarı mal istemek mubah olduğu gibi, kifayet miktarı, itibar ve saygı istemek de mubahtır.

Fakat makamı dört yoldan istemek mümkün olur. O yolların ikisi haramdır. İkisi de helaldir. Haram olan yollardan birisi, makam ve itibarı riya ile ve ibadet izhar etmekle istemektir. İbadet, sadece Allah için olması gerekir. İbadet ile itibar istemek haramdır. Haram olan yolların diğeri de, olduğu gibi görünmeyip kendisinde bulunmayan bir sıfatta görünmek.

Meselâ kendini Seyyid gösterip ben Hz. Ali soyundanım yahut filan büyük zatın neslindenim, yahut şu sanatı bilirim, demek. Şunu - bilmelidir ki, bu yalan ve aldatma ile mal istemek gibidir.

Mubah olan iki yol ise, biri aldatma ve riya ile olmayan bir yolla makam istemek. Diğeri de, kendini zahid ve abid bildirmek için değil, Sultanın yanında itibarı ve hürmeti olması için aybını örtmek, eğer fasık ise faşıklığını ve günahını gizlemek suretiyledir. Kişinin bunun gibi şeyler için fasıklığını gizlemesi caizdir, buna ruhsat verilmiştir.

MAKAM VE İTİBAR SEVGİSİNİN İLÂCI

Bil ki, kalbe hakim olan makam ve itibar sevgisi, ilâca muhtaç bir hastalıktır. Zira makam ve itibar sevgisi; riyaya, nifaka, yalana, gerçeği gizlemeye, düşmanlığa, hasede ve mübalağaya sebeb olur. Tıpkı mal sevgisi gibi. Hatta mal sevgisinden de daha zararlıdır. Zira itibar sevgisi insanın tabiatına galib ve ona uygundur. O halde bir kimss mal ve itibarı, dinin selametine vesile olacak kadar kazanıp dinin selâmetine lâzım olan dereceden fazlasını istemezse, o kimse hasta değildir. Zira hakikatte o mal ve itibar değil, belki din yolunda ilerlemek için, kalb rahatlığı istemiş olur. Fakat bazı kimseler, itibarın kendisini severler. Bütün aklını, fikrini insanlar tarafına çevirir. Bunlar kendisine nasıl bakıyorlar, kendisi hakkında ne söylüyorlar, kendisinin nasıl olduğuna inanıyorlar diye düşünür. Ne iş yapsa, kalbi, insanlar bunun için kendisi hakkında ne derler diye düşünmekle meşgul olur. Bu itibarla o kimseye bu hastalığın tedavisi farz olur. Bunun ilâcı ilim ve amel terkibidir.
İlmi ilâç; makam ve itibarın dini ve dünyevî zararlarına bakıp düşünmelidir. Dünyevî zararları şudur ki, itibar isteyen kimse her zaman eziyet ve zillette olur; insaniarın kalbini gözetir. Eğer itibar hasıl olmazsa zelil olur. Hasıl olursa, insanlar kendisine hased edeceği

îî#Wi-

için, daima sıkıntı, düşmanlık, mücadele ve muhalefet içinde olur; onların hile ve zulmünden emin olmaz; saldırılarından korunmak için zaman bulmaz. Eğer husumette mağlûb olursa zillete düşer. Galib çıkarsa zaten belası başından aşar. Zira makam, itibar insanların kalbiyle alaklı bir şeydir. İnsanların kalbi ise gayet zayıftır. Deniz dalgası gibi çabuk değişir. Yapısı bir kaç idarecinin kalbi üzerine kurulmuş bir üstünlük, şübhesiz ki, onların kalbine az bir şey gelmekle onu, o üstünlükten düşürüp, zelil eder. Şu halde makam ve itibar peşinde olan kimse, dünyada da sıkıntı ve beladan emin olmaz. Bu anlattıklarımızı idraki zayıf olan kimseler bile anlar. Tam basiretli kimseler ise, bilir ki eğer Şarktan Garba kadar yüzbin memleketi ona verseler ve dünyanın bütün insanları kendisine secde etseler, bunların hepsi sevinmeye değmez. Zira bütün bunlar ölümle yok olur. Az bir zaman içerisinde ne kendisi, ne de kendisine secde edenler kalır. Eski zamanlarda geçen sultanlar gibi olur. Kimse onu anmaz olur. Ve birkaç günlük saltanat için ebedî padişahlığına zarar vermiş olur. Zira makam ve itibara gönül veren kimsenin kalbinden Hak Teâlâ'nın sevgisi gider. Hak Teâlâ'nın sevgisinden başka birşey kalbine hakim olarak öbür dünyaya gidenin azabı büyük olur. İlmî ilâç budur.
Amelî ilâç ise, iki kısımdır: Biri, makam ve itibarı olan yerden ayrılıp hiç tanınmayacak bir memlekete gitmektir.. Tam ilâç da budur. Zira kendi şehrinde uzlet etmesinden kendine bir kötü hal doğabilir. Bu da şöyle olur: Eğer kendini kötüleseler, yahut riya ve münafıklık için uzlet yapıyor deseler, onun kalbinde gam, keder, sıkıntı ve elem hasıldır. Ona bir suç isnat etseler, apaçık

yalan da olsa, insanlar kendini kötü bilmesinler diye kendini savunmaya başlar. Bunlar da, makam ve itibar sevgisinin kalbinde olduğu gibi durduğuna delildir.
Ameli ilâcın diğer bir kısmı da, melamet yoluna gidip kendini halkın gözünden ve kalbinden düşürecek bayağı bir iş yapmaktır. Bayağı iş dediğimiz haram'yemesi demek değildir. Nitekim bazı insanlar kötülükler yapıp kendilerine «melamî» diye ad verirler. O hareketler şu zahidin hareketi gibidir ki, şehir valisi onun hayırlı duasını almak için ziyaretine geldi. Zâhid, valiyi uzaktan görünce, ekmek ve tere otunu istedi ve acele acele büyük lokmalarla yemeğe başladı. Vali, onun böyle hırsla yemek yediğini görünce hakkındaki inancı sarsıldı ve geri döndü. Büyük zatlardan biri, bir şehirde hayli kabul ve itibar sahibi olmuştu. İnsanlar ona iyi nazariyle bakıyorlardı. Bir gün hamamdan çıkıp birisinin güzel elbiselerini giyip bir yerde durdu. Onu yakaladılar, iyi bir dayak attılar, elbiseyi de sırtından çıkardılar ve biz bunu salih sanırdık, meğer hırsızmış dediler. Başka birisi de şarap renginde bir meşrubatı bardağa koyup içti. Ta ki onu görenler, şarap içtiğini sanıp ona su-i zanda bulunsunlar ve ona saygı göster-mesinler. Makam ve itibar arzusunu kırmanın ilâcı bu anlattıkları-mızdır.

ÖVGÜYÜ SEVMENİN VE AYIBLAMAYI KÖTÜ GÖRMENİN İLÂCI

v

Bil ki, bazı kimseler medhü senaya düşkündürler. Daima adlarının iyi söylenmesini arzu ederler. Şeriata uymayan işleri için bile bunu isterler. İnsanların ayıblamasını ise, haklı hususlarda olsa bile, kötü görürler. Bu da kalb hastalığından ileri gelen bir şeydir.
Kalbin, övülmek ve ayıblanmaktan duyduğu lezzet ve acının sebebi bilinmedikçe ilâcı bilinmez. O halde bil ki,- övülmek lezzetinin dört sebebi vardır:
Birinci sebeb: Bundan önce anlatıldı ki, insan kemalini sever.; noksanlığı sevmez. Övülmenin ise, daima kemal delili olduğuna inanır. Bazen kendi kemalinde şüpheye düştüğü için b kemalin lezzetini tamamıyle bulamaz. Bir kimsenin medhini duyup kalbindeki şüphe sarsıtısını durduran bir yakîn hasıl olunca, tam lezzet hasıl olur. Zira kendisinde kemal kokusu bulacak rububiyet eseri zahir olur, Rububiyet ise insanın yaratılışı icabı sevgilisidir. İnşa a kendisinin ayıb-lanmasmı duyarsa kendisinde noksanlık bulunduğundan uaberdar olur. Bu sebebten üzülür. Eğer övülme ve ayıblanmayı geveze ve boşboğaz olmayan bilgili, insaflı, alim bir üstaddan duyarsa şübhesiz daha çok haberdar olur; sıkıntı ve rahattan daha çok etkilenir. Eğer medhü senayı basiretsiz bir kimseden duyarsa o derece sıkıntı ve rahatlık bulmaz. Zira o kimsenin sözü ile tam yakın nasıl olmaz.
İkinci sebeb: Övülmek, övenin kalbinin övülene bağlandığına, övenin kalbinde övülenin itibar ve mertebesinin tesir ettiğine

delildir. İtibar zaten sevilir. O halde öven kimse büyük bir şahsiyet olursa, kendisinde bu lezzeti daha çok bulur. Zira öyle hir kimsenin kalbini elde etmesiyle gücü artar. Eğer öven aşağı bir kimse ise o derece lezzet bulmaz.
Üçüncü sebeb: Övülmesi, başkalarının kalbinin de kendisine bağ<-lanmasma vesile olur. Zira o kimse onun medhini yaptıkça, başkaları da ona karşı iyi niyet besler. Onun övmesi ve iyi niyet beslemesi başkalarına .da sirayet eder. Şu halde onun övülmesi, çok kimseler tarafından yahut sözüne güvenilen bir kimse tarafından yapılırsa, o lezzet daha çok olur.
Dördüncü sebeb: Övülmek; öven kimsenin, haşmeti sebebiyle kendisine mağlup ve kahrına ram olduğunu gösterir. Zira haşmet kahırla da olsa insanların kalbinde sevilir. Kendisini öven kimsenin inanarak değil, ihtiyacından dolayı övdüğünü bile bile, yine onun övmesinden haz duyar, bunu gücünün üstünlüğüne yorumlar. O halde eğer öyle bir şekilde övse ki, övülen onun yalan söylediğini ve kimsenin ona inanmayacağını, yahut bunu kalbinden söylemediğini, yahut korkusundan değil, sadece alaylı yoldan söylediğini bilse, hic o övmenin lezzeti kalmaz. Zira lezzete sebeb olan haller, bu-

lunmamış olur. Hal böyle olunca, o lezzetin sebebleri bilinirse, onun tedavisi ciddiyet ve gayret gösterildiği takdirde kolay olur.
Birinci sebeb ki, övenin sözü ile kendi üstünlüğüne inanmaktır. Bunun ilâcı şöyledir: Düşünmelidir ki, eğer onun söylediği sıfat ilim ve zahidlik kabilinden ise, senin sevinmen ilim ve zahidlik sıfatının sende bulunduğundan, Allah Teâlâ'nın bu sıfatlan sana nasib etmekle yaptığı lütuf ve ihsanından dolayı olmalıdır. Seni öven kimsenin sözünden dolayı olmamalıdır. Zira onun ve başkasının sözü ile sende bulunan sıfatlar ne artar, ne de eksilir. Eğer anlattığı hususlar dünyalık çokluğu, ferahlık ve zenginlik kabilinden olursa, zaten bu sevinmeye değmez. Sevinmeye değse, öven kimsenin övgüsü ile değil, onlarla sevinmelidir. Hatta övgüye lâyık alim ve zahid olan kimsenin, ilmi ve zahidliği ile sevinmemesidir. Akıbetini düşünüp kötü akıbetle gitmekten korkmalıdır. Zira kimse akıbetini bilmez. Akıbet bilinmeyince de herşey boştur. Zira bir kimsenin yeri cehennem olacaksa, o neye sevinir. Eğer anlatılan ilim ve zahidlik sıfatlan kendisinde olmadığını biliyorsa, onunla sevinmek apaçık akılsızlıktır. O şuna benzer ki, bir kimse ona: «Bu hoca çok kıymetlidir. Onun içindeki barsaklan misk ve anberle doludur» derse, halbuki kendisinin necaseti ve kötü kokularla dolu olduğunu bilirse, eğer bu sözüne sevinirse, onun bu hali deliliğin kendisi olur. İtibar, haşmet ve bunların sevgisiyle alakalı sebeblerin ilâcı ise daha önce anlatıldı. Bir kimse seni kötülediği zaman, buna üzülmenin, kızmanın ilâcı ise buna kızmanın sadece cehalet olduğunu düşünmektir. Zira eğer doğru söylüyorsa, o kimse, hatana karşı seni uyaran bir melektir. Eğer yalan söylüyorsa vebalini yüklenen

bir eşektir. O halde Hak Teâlâ bir kimseyi mesh edip eşek, şeytan, yahut melek şekline koyarsa, ona niçin üzülürsün. O halde o kimse doğru söylüyorsa, ona üzülmemen gerekir. Çünkü o noksanlık sende vardır. Eğer yok ise, onun sözüne üzülmemen gerekir.
Eğer o noksanlık din ile ilgili ise böyledir. Eğer dünyaya ait bir noksanlık ise, din ehli yanında kusur değil, belki hünerdir. Diğer bir ilâç da şudur ki, düşünmelidir, onu kötüleyen kimsenin söylediği sözler iki halden ayrı değildir. Eğer doğru ve acıdığı için söylüyorsa, ona teşekkür etmelidir. Zira bir kimse senin elbisen içinde yılan var, sakın, diye sana haber verirse ona teşekkür edersin. Dindeki kusur, yılandan da tehlikelidir. Zira dindeki kusur ahiret helâkma sebeb olur. Yine eğer bir padişahın huzuruna çıkmak isterken, birisi sana «ey pis elbiseli adam! Önce elbiseni temizle, ondan sonra padişahm huzuruna çık», derse, sen kendine bakınca, doğru olduğunu görürsen ve o pislikle padişahın huzuruna çıksaydm cezalandırılacağını kesin olarak bilsen, o kimsenin bu sözleri için ona teşekkür edersin.
Zira onun uyarmasıyle ceza tehlikesinden kurtulmuş olursun. Eğer seni ayıblayan kimse seni üzmek ve kırmak kasdıyle söylüyorsa, o da sana faydadan uzak değildir. Zira o kimse doğru söylediği için sana faydalı olmuştur. Onun bozgunculuğu ise dininde işlenen bir cinayettir. O halde zararı ona, faydası da sana olunca buna üzülmek

akıl işi değildir. Eğer yalan söylüyorsa, düşünmelisin ki, sen bu ayıb-tan pâk isen de, bu kimsenin bilmediği ayıbların vardır. O halde Hak Teâlâ'nın senin ayıblarını lütuf perdesiyle örttüğüne ve o kimsenin de sevâblarını sana hediye ettiğine şükür etmelisin. Eğer seni övmüş olsaydı ,seni öldürmüş gibi olurdu. O halde nasıl seni öldürdüklerine sevinirsin ve sana hediye verdiklerine üzülürsün. Bunu, şekilci olup da işlerin ruhundan haberi olmayan kimseler yapar. Akıllıların akılsızlardan farkı, ruhu olan işlerin zahirine değil, belki hakikatine ve ruhuna bakmakladır. Hülâsa insanlardan tama' ve (fayda) ummak kişinin kalbinden zail olmadan bu hastalık ondan zail olmaz.
ÖVÜLME VE KÖTÜLEME KARŞISINDA İNSANLARIN DERECELERİ DEĞİŞİKTİR
Bil ki, insanlar övülme ve kötüleme karşısında dört dareceye ayrılır:
Birinci derece: Avam derecesidir ki, övülmeye sevinir teşekkür ederler; kötülenmeye ise kızarlar ve karşılığını vermeğe çalışırlar. Bu, derecelerin en aşağısıdır.
İkinci derece: Abidler derecesidir ki, bunlar övülmeye sevinirler, kötülenmeye kızarlar. -
.
Fakat muamelelerinde kızgınlıklarını belli etmezler. Kendilerini övenlerle kötüleyenleri görünüşte bir tutarlar. Fakat kalblerinde birini dost, diğerini de düşman bilirler.
Üçüncü derece: Müttekiler derecesidir ki, bunlar övenlerle kötüleyenleri hem kalblerinde, hem* dillerinde bir tutarlar. Kötülenmek-ten kalbleri kızmaz ve kin tutmaz. Öveni, kötüleyene

tercih etmez ve üstün görmez. Zira onların kalbi ne övme ne de kötülenmekle ilgilenmez. Bu, çok büyük bir derecedir. Bazı abidler, bazen bu dereceye ulaştıklarını sanırlar, fakat yanılırlar. Zira bu dereceye ulaşmanın işareti. Onu kötüleyenin yanında fazla oturması onu övenden daha ağır gelmemektir; eğer kötüleyen ziyaretine geç gelse, ona gönlünün arzusu, övene olan arzusundan aşağı olmamaktır; kötüleyeni inciten kimseye, öveni inciten kimseye kızdığı gibi kızmak, öveni incitene daha çok kızmamaktır ve öven bir hata işlerse, onun hatası kalbine kötüleyenin hatasından daha hafif gelmemektir. Bu, çok zor şeydir. Bazen abid kendi kendine gurur verip der ki, beni kötüleyene kızmam, çünkü beni kötülemesi günah iglediği içindir. Bu, sadece lânetli şeytanın abidi aldatmasıdır. Zira büyük günah işleyen, başkalarını kötüleyen çok kimseler vardır ki, kalbinde onlara böyle kızmaz. O halde bundan anlaşılır ki, bu kızgınlık nefs-i emmarenin kızgınlığıdır, dinin muhafazası için olan kızgınlık değildir. Bu incelikleri bilmeyen cahil abid, çok kerre çektiği zahmetler boşa gider.

Dördüncü derece: Sıddıkların derecesidir ki, onlar öveni düşman, kötüleyeni de çok dost bilirler. Zira ondan üç şey faydalanırlar:

Birincisi; kendi kusurunu ondan duymuş olurlar, ikincisi; kötüleyen sevaplarını onlara hediye etmiş olur. Üçüncüsü; onları kusurdan ve kusura benzeyen şeylerden arınmaya teşvik etmiş olur. Hadiste: Resûlüllah: «Nafile oruç tutanların vay haline! Gece namazı kılanların vay haline 1 Aba ve hırka giyen zahidlerin vay ha* Üne!» buyurdu. «Ya Resûlüllah, kimler bu fiilleri yapsın, bunlar kimlerden kabul edilir», dediler. Buyurdu: «Bunları yapacak kimsenin, kalbinin dünyadan kesilmesi; kendisini öveni düşman, kötüleyeni dost bilmesi gerekir» denilmektedir. Eğer bu hadis sahih ise, durum çok zordur. Zira bu dereceye erişmek çok zordur. Hatta görünüşte öven ile kötüleyeni bir tutup kalbinde ayırmak olan ikinci dereceye erişmek de zordur. Zira kişi umumiyetle bir husus vuku bulunca, muhakkak övenler ve kendisine tabi olanlar tarafını tutar. Dördüncü dereceye ulaşmak da, ancak nefsini yeninceye kadar onunla düşmanlık yapmak, kendi kusurunu duyduğu zaman, düşmanının kusurunu duyduğu zaman, sevindiği gibi sevinmek ve kendisini kötüleyen kimsenin akıl ve idrakine inanmakla mümkün olur. Bu hal, nadir vaki olur. Hatta bir kimse, bütün ömrü boyunca öven ile kötüleyeni bir görmeye çalışıp uğraşsa, yine bu mertebeyi kolay kolay elde edemez.

Bil ki, övülme ve kötülenmenin birbirinden ayrı tutulmasının takva ehli yanında tehlikeli olmasının sebebi şudur ki, övülme insanın kalbinde çok arzu edilir, istenir. Şöyle ki, insan övülmek için ne hileler yapar. Bazen övülmek için ibadete riya da katar. Günah işlemekle buna kavuşacağını bilse, günah da işler. Resûlüllah'm hadis-i şerifte: «Nafile oruç tutanların, namaz kılanların vay haline!» buyurması, umumiyetle övülmek arzusunun riya ile yapılan ibadete sebeb olduğu içindir. Zira insanın gönlünde kök salmış övülmek arzusu sökülmedik-çe, insan çabuk günaha düşer. Gerçi

kötülenmeyi sevmemek, övülmeyi sevmek bir günaha sebeb olmazsa haram değildir. Fakat günaha sebeb olmaması hayli uzak bir ihtimaldir. İnsanların günahlarının çoğu övülmek ve kötülenmekten doğar. Dünya insanlarının aklı ve fikri öyle bir dereceye gelmiştir ki, ne yaparlarsa, insanların görmesini isterler. İhsana bu hal hakim olunca, Müslümanlara yakışmayan işlere sebeb olur. Haram olan bu derecedir. Ama riya yoluyla değil belki insanların kalbini kebairden gözetip hatırlarını hoş etmek için iltifat - etmek haram değildir.

SEKİZİNCİ ASİL TAAT VE İBADETTE RİYANIN İLÂCI

Bil ki, Hak Teâlâ'ya yapılan taat ve ibadette riya, günah-i kebairden olup şirke (Allah'a eş koşmak) yakın bir şeydir. Abidlerin kalbine musallat olan hastalıklardan, yaptıkları ibadetleri insanların bilmesini arzu etmek kadar ağırı yoktur. İbadetten maksat, insanların kendisine iyi niyet beslemeleri olunca, o ibadet Hakka değil, halka

olur. Eğer maksat, hem insanların iyi niyet beslemeleri, hem de Hak Teâlâ'ya ibadet olursa, şirk olur; ibadetinde başkalarını da Hak Teâlâ'-ya ortak etmiş olur.

Halbuki Hak Teâlâ buyurur ki: «Rabbini görmek isteyen, yararlı işler yapsın ve Rabbine ibâdette ortak tutmasın.» (Kehf sûresi, âyet: 110). Yine buyurur ki: «Namazı anılma ve gösteriş için kılanların vay hâline!» (Maun sûresi, âyet: 4-6). Bir kimse Resûlüllah'a: «Cehennem ateşinden kurtulmak ne ile olur? Ya Besûlüllah!» diye sorunca, buyurdu ki: «Hak Teâlâ'ya ibadet etmek ve ibadette insanlara riya yapmamak ile olur.» Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde birini getirirler. Ona dünyada ne ibadet yaptın? diye sorarlar. Cevap verip der ki, Hak Teâlâ yoluna canımı feda ettim, harpte şehit oldum.» Hak Teâlâ buyurur ki, yalan soyuyorsun, sana kahraman desinler diye savaştın; onun için bunu cehenneme götürün. Mahşer ehlinden birini daha getirirler. Ona da ne amelin vardır? derler. O da ne kadar malınr varsa Hak yoluna sadaka verdim, der. Hak Teâlâ: «Sen de yalan söyledin. Bu cömerttir desinler, diye vermişsin. Bunu da cehenneme götürün» buyurur. Bir diğerini daha getirirler.

Ona da ne amelin vardır? diye sorarlar. O da Hak Teâlâ için Kur'an ilmini tahsil ettim, ve çok zahmetler çektim, der. Hak Teâlâ: «Yalan söylüyorsun, filan kimse alimdir desinler, diye Kur'anı tahsil ettin.» buyurur. Yine buyurur ki: «Ümmetim için küçük şirkten korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmam.» Küçük şirk nedir? Ya Resûlal-lah !dediklerinde: «Küçük şirk riyadır. Kıyamet gününde Allah Teâlâ: "Ey mürailer! Kimin için ibadet yaptıysanız, onun yanma gidin, ibadetinizin karşılığını ondan isteyin," buyurur» demiştir. Yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ'ya üzüntü kuyusundan sığının.» Üzüntü kuyusu nedir? Ya Resûlallâh! dediklerinde: «Cehennemde mürai zahidler için yaratılmış bir deredir» buyurdu. Resûlüllah' yine buyurdu ki: «Hak Teâlâ buyurur ki, bir kimse bir ibadet yaptığında o ibadette başkasını bana ortak koşarsa, benim

ortaklığa ihtiyacım yoktur, o ibadetin hepsini ortak koştuğu kimseye veririm.» Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, içinde zerre kadar riya olan ibadeti kabul etmez.» Bir gün Muaz (r.a.) ağlıyordu. Hz. Ömer: «Niçin ağlıyorsun» dedi. Muaz: «Resûlüllah'tan işittim ki; az riya da şirktir. Kıyamet gününde münadiler; ey Muraî, ey alçak, ey gaddar! Amelin zayi oldu. Sevabın bâtıl oldu. Yürü git ,ibadet ettiğin kimseden sevabı iste diye çağırırlar.» dedi.

Şeddad ibni Evs diyor ki, Resûlüllah'ı gördüm, ağlıyordu. Ya Resûlallah niçin ağlıyorsun? dedim. Buyurdu ki: «Ümmetimin şirke gideceğinden korkuyorum. Bu demek değildir ki, puta, güneşe, yahut aya taparlar. Belki ibadeti riya ile yaparlar.» Resûlüllah yine buyurdu ki: «Hiç bir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde, sağ eliyle.sadaka verdiğini sol eli bilmeyen kimse Arşın gölgesinde olacaktır.» Yine buyurur ki" «Hak Teâlâ yeri yaratınca yer titredi. Bunun üzerine yeri tutmak için dağlan yarattı. Melekler, «Hak Teâlâ dağlardan kuv-

vetli bir şeyi yaratmadı.» dediler. Sonra dağlan delmek için demiri yarattı. Melekler, «demir dağlardan da kuvvetlidir.» dediler. Ondan sonra demiri eritmek için ateşi yarattı. Melekler, «ateş demirden de kuvvetlidir» dediler. Sonra ateşi söndürmek için suyu yarattı. Sonra suyu hareket ettirmek için rüzgârı yarattı. Bunun üzerine melekler ihtilafa düştüler ve:

«Allah'tan soralım; eşyanın hangisi daha kuvvetlidir.» dediler. Bunlara Allah Teâlâ: «Eşyanın en kuvvetlisi, sağ eliyle verdiği sadakayı sol eli bilmeyen insandır. Yaratıklarım arasında ondan daha kuvvetli yoktur.» buyurdu.

Muaz (r.a.) der ki, Resûlüllah buyurdu: «Hak Teâlâ gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı. Herbirini bir göğe görevlendirip o göğün kapısını ona havale etti. İnsanların amellerini yazan ve «Ha-faza» denilen yeryüzünün melekleri, bir kulun sabahtan akşama kadar yaptığı ameli birinci kat göğe çıkarıp çok çok medhedip bu amel güneş gibi parlaktır derler. O gökte görevli melek» gidin "bu ibadeti onun yüzüne vurun. Ben Allah tarafından görevlendirildim; gıybet eden kimsenin amelinin yükselmesine müsaade etmem der. Gıybet etmeyen bir kimsenin amelini yükseltirler, tkinci kat göğe gelince, oradaki melek der ki, onun amelini götürün, yüzüne çarpın. Zira o, amelini dünya için yapmıştır. Toplantılarda ameliyle insanlara karşı övün-müştür. Böyle kimselerin amelini bırakmamak için bana emir verildi. Sonra amelinde sadaka, oruç ve namaz bulunan başka birinin amelini yükseltirler. Hafaza onun nurundan hayret ederler. Üçüncü kat göğe gelince, oradaki melek der ki; ben mütekebbirlerin amelini geçirmemeye görev aldım.

Bu amelin sahibi insanlara karşı büyüklenirdi. Bundan sonra bir başkasının amelini yükseltirler. Dördüncü kat göğe gelince, içindeki namaz, teşbih, hac ve umre parlak yıldız gibi etrafa ışık saçar. Oradaki melek der ki, ben ucub (kendini beğenme) sıfatı olan kimsenin amelinde ucub vardır, burayı geçmesine izin vermem.

Sonra bir başkasının amelini yükseltirler. O amel, güzellik ve cemali herkesçe kabul edilen bir gelin gibidir. Onu beşinci kat göğe çıkarırlar.
Oradaki melek der ki, «O ameli sahibinin yüzüne vurun. Zira ben hasede görevliyim. Onun derecesine ulaşanlara hased edip dil uzatırdı. Hasedçinin ameline mani olmak için bana emir verildi.»
Sonra bir başkasının amelini yükseltirler. Altıncı göğe gelinceye kadar hiç kimse ona mani olmaz. Altıncı göğe gelince, oradaki melek der ki, bu ameli onun yüzüne vurun. Zira hiç kimseye bela ve sıkıntı çektiği için acımazdı. Ben rahmet meleğiyim. Bana emir verildi ki; merhametsiz kimselerin amelini bırakma. «Sonra bir başkasının amelini yükseltirler. Onun ışığı, güneş gibi, sesi yıldırım sesi gibidir. Bütün gökleri kaplar yedinci göğe gelinceye kadar kimse ona mani olamaz. Yedinci kat göğe gelince, o göğün meleği der ki,» bu amelini yüzüne çarpın. Kalbine kilit vurun. Zira o, bu ameli Hak Teâlâ için yapmadı. Belki onun maksadı haşmet idi. Alimler yanında muhteşem olmak ve adının

memleketlerde söylenmesini istiyordu. Böyle olan amele riya karışmış olur. Hak Teâlâ mürainin amelini kabul etmez.
«Sonra bir başkasının amelini yükseltirler. O, yedi kat göğü geçer. Onda hem güzel ahlâk, hem teşbih, hem de çeşitli ibadetler bulunur. Gözlerin bütün meleklerin tazim için o amelin arkasından Allah Teâlâ' nın huzuruna kadar giderler ve hepsi o amelin temiz ve güzel ahlâk ile beraber olduğuna şahitlik yaparlar. Hak Teâlâ buyurur ki; «Ey meleklerim, siz amelin dışma bakıyorsunuz; ben ise amel sahibinin kalbine bakıyorum. O kimse bu ameli benim için yapmadı. Kalbinde başka niyeti vardı. Ben ki Allah Teâlâyım, lanetim onun üzerine olsun. Yedi kat gökteki herkes ona lanet eder.» Bu hadis meşhurdur. Bu hadisin benzerleri çoktur.
Riya ile ilgili eserler: Hz. Ömer, başını önüne eğmiş, insanlara zâhid olduğunu gösteren bir kimseyi gördü. «Ey boynunu büken, boynunu doğru tut. Zira hudu ve huşu boyunda değil, kalbtedir.» dedi. Ebû İnane (r.a.) camide secdede ağlayan bir kimseyi gördü. Dedi ki: «Eğer camide yaptığın bu işi, kendi evinde yapsaydın emsalin bulunmazdı.» Hz. Ali buyurur ki: «Mürainin üç alâmeti vardır: Birincisi; yalnız iken ibâdette tembel olur. İkincisi ibâdet ederken insanları görünce sevinir. Üçüncüsü; onu överlerse daha çok ibâdet yapar, övmezlerse, az ibâdet eder.»
Bir kimse Sam hJ~ 1"'1
daha çok ibâdet yapar, öv, az ibâdet eder.»
Bir kimse Said bin Müseyyebe (r.a.) «Hak Teâlâ'nm rızâsı için insanların kendini övmeleri için malını sadaka veren kimse hak- . landa ne dersin?» diye sordu. Said: «O kimse Hak Teâlâ'nm kendisine düşman olmasını ister mi?» dedi. İstemez, dedi. «O hâlde sadece Allah için olacak bir amel etsin.» dedi.
Ömer (r.a.) bir kimseyi yanlışlıkla kamçı ile dövdü. «Gel sen de beni döv ki, kısas olsun.» dedi. O kimse sana ve Allah'a bağışladım, dedi. Ömer: «Bu söylediğin bir şeye yaramaz. Ya bana bağışla ki hakkını bilip minnettar olayım, yahut da ortağı olmayan Allah'a bağışla.» dedi.

Fudeyl (r.h.a.) der ki: «Bir zamanlar salih ameller yaparlardı, hiç riya etmezlerdi. Şimdi ise hiç salih ameller yapmazlar, hep riya yapıyorlar.» Katade (r.a.). der ki:-«Kul riya edince, Hak Teâlâ buyurur ki, bakın; benim kulum beni nasıl maskaraya alıp benimle alay ediyor.»

RİYAYI MEYDANA GETİREN İŞLER

Bil ki riya; kişinin, insanların gönlünü fethetip hürmet ve riayetlerini ve iyilik nazariyle kendisine bakmalarım sağlamak amacıyle kendisini âbid ve zâhid göstermesidir. Bu da, din yolunda zâhidlik ve-takva işareti olan şeyleri insanlara arzetmektir. Din yolunda zâhidlik ve takvaya işaret olan şeyler beş cinstir:

Birinci cins: Bedenin görünüşündedir. Şöyle ki; Dinî kaygısından dolayı, geceleri uyku uyumadığı için bu hale gelmiştir, denilsin diye,

yüzünü sarartıp soldurur. Büyük mücahede yaptığını sansınlar diye, kendini zayıflatır, cılızlaştırır. Dinî kaygıdan

gülmüyor .desinler diye, daima somurtun Boş zamanı olmadığı için, kendini unutmuş desinler diye, saçını, sakalını taramaz, sözleri yavaş söyler, sesini kaldırmaz ki, bu durumu içindeki dinî vakarından dolayıdır, desinler. Oruç lu olduğunu sansınlar diye, dudaklarını kuru bırakır. Bunlar insanların böyle sanmaları için olunca, nefis bunları göstermekle lezzet bulur. Bu sebsbtendir ki, Isa (a.s.) buyurur: «Oruç tutan kimse saçını, sakalını taramalı; sakal ve dudaklarına yağ sürmeli ve gözlerine sürme çekmelidir.» Hz. İsa'nın bundan gayesi, ibâdetin ihlâsı için, oruç», lu olduğunu göstermemektir.

İkinci cins: Elbise ile olan riyadır. Görenler âbid ve zâhid sansınlar diye, yünden elbise, kısa kirli ve yırtık elbiseler giyer; kendisini tasavvuf ehli sansınlar diye mavi elbise giyer; sofilerin hırkasını, namazlığını kullanır. Halbuki kendisinde tasavvuf manâsından eser yoktur. Yahut âlim olmadığı hâlde, âlim sansınlar diye, tülbendin altından izâr bağlar, sahtiyan çorap giyer. Mürailer elbise hususunda iki kısımdır: Bir-kısmı avamdan kabul görmek ister. Daima yırtık ve eski elbiseler giyer.

Eğer bir kimse, onları kınayıp keten, yahut helâl olan diğer elbiseleri giymelerini söylerse, bu kendinin canını almaktan daha güç . gelir. Zira o vakit insanlar zâhidlikten vazgeçtiğini sanırlar. Bir kısmı da, hem avam yanında, hem de sultan yanında kabul görmek ister. Bu durumda eski elbise giyerse sultanın yanında küçük düşer. Yeni elbise giyerse avam yanında çirkin görünür. Bunun için salih kimseler gibi, ince hırkalar ve nakışlı kumaşlar giyer. .

Eğer birisi onlara keten veya helâl olan başka elbiseleri giymelerini söylese, bunun kıymeti kendisininkinden daha aşağı da olsa, yine bunu giymek canın almaktan daha zor gelir. Hülâsa zâhidlik ve tak-'vâdan vazgeçmesi anlamına gelecek elbiseleri giymesi caiz olan elbi- . seleri giymeye dayanamaz. O akılsız bilmez ki; helâl- olan ve müslü-manlara giymesi caiz olan elbiseleri yalnız iken giyip çarşıda pazarda giymemek ancak insanlara ibâdet etmek olur. Bunun insanlara ibâdet olduğunu bile bile yapması da muhtemeldir.

Üçüncü cins: Sözlerle olur, meselâ zikir ve tesbihsiz durmadığım sanmaları için daima dudağını kımıldatır. Bazen öyle olur ki, kalbiyle zikretmek istese de edemez. Zira insanlar zikrettiğini bilmezler diye, endişe eder. İnsanlar içinde yaptığı hâli yalnız iken yapmaz. Zira yalnız iken, insanların muttali olması ümidi yoktur. Sözle yapılan riyanın başka bir çeşidi de tasavvuf ehlinin ıstılah ve ifâdelerini ezberleyip tasavvuf ilmini güzel bildiğini anlasınlar diye, zaman zaman o ifâde ve sözleri kullanmaktır. Yahut insanlar vecd hâlinde olduğunu sansınlar diye, her zaman başını önüne eğip sallar; yahut soğuk ahlar çekip insanların. İslâmî ibâdetlerden gafil olmaları sebebiyle keder ve üzüntüsünü izar eder; yahut onun çok ilim sahibi olduğunu, çok büyük zâtlarla konuştuğunu ve çok sefer yaptığını sansınlar diye, garip hikâyeler ve acayip haberler ezberleyip insanlara anlatır.
'f

Dördüncü cins: Taatla yapılan riyadır. Meselâ uzaktan bir kimsenin geldiğini görünce, namazı ağır ağır kılmağa başlar. Başını önüne eğip rükûda fazla eğlenir, hiçbir tarafa bakmaz. İnsanlar içinde sadaka verir ve bunların benzeri şeyler yapar. İnsanlar karşısında ağır ağır yürür, başını önüne eğer. Yalnız iken acele acele ve her tarafa bakarak yürür. Karşıdan birinin geldiğini görünce tekrar ağır ağır yürümeğe başlar.
Beşinci cins: Müridlerinin eli altındakilerin çokluğunu; eşraf ve beylerin ziyaretine gelip kendisiyle teberrük ettiklerini; kıymetli zâtların kendisine hürmet edip iyilik nazariyle baktıklarını izah eder. Bazen bu hususları dile getirir, söyler; yahut bir kimse ile münakaşa edince, sen kimsin, müridlerin kimdir? Şeyhin kimdir? Ben bu kadar pirleri gördüm, bu kadar yıl filân pirin hizmetinde bulundum, sen kini gördün, kime kavuştun? gibi sözler söyler.
Böyle riyalar yapıp övünmek için ne çeşit zahmetlere katlanır. Ve riya hatırı için bütün zahmetler ona kolay gelir. Hattâ bazı rahibler, insanlar kendilerini iyi bilip övsünler diye yemeklerini bir nohut tanesi miktarına kadar indirirler. Bunların hepsi eğer ibâdet yoluyla olursa haramdır. Ama eğer dışarı çıkmak için güzel elbiseler giyip süslenirse mubahtır. Hattâ sünnete riayet etmiş olur. Zira güzellik ve cemâliyle kendi mürüvvetini izhar etmiş olur, âbidliğini ve zâhidliğini izhar etmiş olmaz. Hattâ lûgât ilminde, nahiv ilminde, hesap ilminde, tıp ilminde ve dinî ilim olmayan, taat için olmayan ilimlerde üstünlüğünü izah etmek, riya yapmak mubahtır. Zira bu, makam ve itibar arzusu için olur. Makam ve itibar isteği taat ve ibâdet yolu ile olmazsa, haddini aşmamak şartıyle mubahtır. Nitekim daha önce anlatıldı.
Bir gün Resûlüllah'ın ashabı toplanmıştı. Resûlüllah dışarı çıkmak istedi. Bir küpteki suya bakıp sarığını ve sakalını düzeltti. Hz. Aişe: «Ya Resûlüllah! Sen de kendini süsler misin?» dedi. Resûlüllah buyurdu ki: «Hak Teâlâ din kardeşlerinin ziyareti için süslenen kulunu sever.» Gerçi bu fiil Resûlüllah'a nazaran dinin esasından idi. Zira Resûlüllah, insanların kendilerine meyledip

uymaları için, kendilerini insanların gözüne ve gönlüne cemâl ve kemâliyle göstermeye memur idi. Fakat ümmetinin de güzel görünmek için süslenmeleri caizdir. Hattâ sünnete riayet etmiş olur. Zira kendini biraz süslemenin faydalarından biri de şudur ki, kendini kirli tutup mürüvvetini muhafaza etmezse, onun gıybetini yaparlar, ondan nefret ederler. Ve kendisi bu gıybete ve nefrete sebeb olmuş olur. Ama ibâdetle riya yapmak iki sebeble haramdır:
Biri, gerçeği gizlemiş olur. Çünkü insanlara ibâdette ihlâslı olduğunu gösterir. Halbuki kalbi insanlara bağlı olduğu için muhlis değildir. İnsanlar onun bu hâlini bilseler, onu kabul etmeyip düşman kesilirler.
Diğeri de, namaz, oruç ve diğer ibâdetler Hak Teâlâ içindir. Bunları başkasına yapınca Hak Teâlâ ile alay etmiş olur. Mutlak yarata-

m bırakmış, bu işte zayıf ve âciz bir kulu maksat edinmiş olur.. Bu şuna benzer ki, bir kimse bir padişahın huzurunda şeklen ayakta durup hizmet eder, gayesi ise, bir köle yahut cariyeye bakmak olur. Bu, ancak padişah ile alay etmektir. Zira onun kalbinde padişahın hizmetinden daha önemli bir şey olur. Bunun gibi riya ile namaz kılan hakikatte rükû ve secdeyi başkaları için yapmış olur. Zira secdesiyle o adamı tazim etmekten maksadı, onun secdesini kabul etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ'yı tazim ederken onun kabulünü kazanmak olduğu gibi. Bunun için riya gizli şirktir, demişlerdir. Gerçi aşikâre şirk değildir;
•
RİYANIN DERECELERİ
Bil ki, riyanın dereceleri değişiktir. Bazıları çok büyüktür. Bu değişiklik üç asıldan meydana gelir:
BİRİNCİ ASIL: Riyadan maksat sevap niyeti olmaz. Meselâ halk içinde namaz kılıp oruç tutmak ve yalnız iken bunları yapmamak. Bu. çok büyük günahtır cezası da ağırdır. Eğer sevap kazanmayı niyet eder, fakat yalnız iken bunları yapmazsa, bu da ilk anlatılan dereceye yalandır. O zayıf sevap kasdi onu Allah Teâlâ'nın gazabından kurtarmaz. Eğer onun kalbine sevab kasdi galib olur, yalnız kaldığı zaman orucunu tutuyor, namazını kılıyor, fakat bir kimse görünce şevki artıyor, yaptığı ameller ona kolay geliyor ise, umulur ki, o kimsenin ibâdeti tamamıyle bâtıl olmaz ve sevabı zayi olmaz. Ama riya miktarı kadar ceza verirler, yahut sevabını eksik verirler. Fakat eğer kasdi de eşit olup biri diğerine galip olmazsa, haberlerin zahirinden anlaşıldığına göre bundan selametle kurtulmayıp cezalandırılır.
İKİNCİ ASIL: Taat ve ibâdette olan riya dereceleridir. Bunlar da üç derecedir:
Birinci derece: îmanın aslında olan riyadır. Bununla riya yapan kimse münafık olur. Münâfıkın hâli ise, kâfirin hâlinden daha aşağıdır. Zira münafık bâtında kâfir, zahirde gerçeği gizleyendir. Bu kimseler İslâm'ın başlangıcında çok idi. Şimdiki zamanda ise azdır. Ama şeriata ve âhirete inanmayan ibâhiyeci ve mülhidler,

(zındıklar) gerçi zahide mü'min görünürler, fakat onlar da münafıklardan sayılıp ebedî cehennemde kalan kimselerdir.
İkinci derece: İbâdetlerin aslında olan riyadır. İnsanlar içinde abdestsiz namaz kılan, oruç tutan ve yalnız başına kalınca yemek yiyen kimselerin yaptığı gibi. Bu da büyük bir günahtır, fakat imanın aslında olan riya derecesinde değildir. Hülâsa Allah'a yakın olmaktan ziyade kullara yakın olmak isteyenin imanı çok zayıftır. O kimse kâfir değil ise de, tevbe etmezse, ölüm anında küfür tehlikesine düşmek ihtimâli vardır.
Üçüncü derece: İman ve farzların aslında riya yapmaz, fakat sünnet olan ibâdetlerde yapar. Meselâ kendini ayıblamasınlar veya övsünler diye gece namazları kılar, sadaka verir, cemaat ile namaz kıl-

Vs"
464

maktan geri kalmaz; Arefe, Aşure, Pazartesi ve Perşembe günleri; oruç tutar. Belki o kimse der ki, farz edin, o amelleri yapmadım, onlar benim üzerime farz değildir ve kıyamet gününde onun sevabını istemiyorum ki, cezasını göreyim. Bil ki, hâl onun dediği gibi değildir. Zira ibâdetlerin hepsi Hak Teâlâ içindir, insanların ondan payı yoktur. İbâdeti insanlar içı-n yapınca, Hakk'a mahsus olan şeylerde halkı Hakk'a tereih etmiş olur. Bu hâl, farzlarda olan riya gibi ağır olmasa da, Hak Teâlâ ile istihza anlamına geldiği için azaba müstahak olur. Bu riya, ibâdetler, içindeki sünnetlerde olan riyaya yalandır. Meselâ, bir kimseyi görünce rükû ve secdeyi iyi yapmak, etrafma bakmamak, fazla Kur'an okumak, yalnız namaz kılmayıp cemaatle kılmak, ön safta bulunmaya çalışmak, zekâtım malının en iyisinden vermek, oruç tutunca dilini tutup halvette bulunmak.
ÜÇÜNCÜ ASIL: Mürainiö maksadında olan fark ve derecelerdir. Zira mürainin riyadan maksadı bir fâsıklığa, yahut günaha ulaşabilme imkânını elde etmektir. Bu da üç derecedir:
Birinci derece: İnsanlara güven, takva ve şübhelerden kaçındığını gösterir ki, ona itimat edip evkaf, kadılık, vasiyet, vedia, emânet gibi şeyleri ve yetim malını ona teslim etsinler ve o da bunlarda hiyanet etsin; yahut zekât ve sadaka olarak gerekenlere harcamak, yahut hac yolunda fakirlere nafaka olarak vermek, yahut sofilerin hanegâhına harcamak, yahut camilerin ve hanların yapımına harcamak için kendisine bir miktar mal vermeleri için böyle görünür. Yahut meclis kurup o malı nafaka edinir yahut mürai olan kimsenin gönlü bir kadına düşmüş oiur ve o kadın kendine iltifat etsin, diye hanegâhta zâ-hidlik ve salihlik gösterir ki, o kadınla bir kötülük yapmak imkânını elde etsin yahut bir kadına, veya tüysüz oğlana bakmak maksadıyle vaaz meclisine gider veyahut bunlara benzer başka birşey yapar. Ama ağır olanı şudur ki, arzu ettiği günaha kavuşmak için Hak Teâlâ'nın ibâdetini ona yol yapar. Meselâ, haram mal yemekle yahut bir kadınla beraber bulunmakla itham edilen kimse, sadaka verir, zâhidlik gösterir ki, insanlar o töhmeti kendisinden kaldırsınlar ve onun hakkında kendi öz malını

sadaka veren kimse başkalarının malına nasıl tama' eder ve bu kadar perhizkâr bir kimse, harama nasıl tevessül eder, desinler. Oysa ki o gizli olarak günah işlemekle meşgul olur.
İkinci derece: Bir mübâh şeye kavuşmak için âbid ve zâhid görünür. Kendisine bir şey vermeleri, yahut bir kadının kendisiyle evlenmesi için âbid ve zâhid görünen vaiz gibi. Bu kimse, daha öncekilerin derecesinde değil ise de, fakat o da Hak Teâlâ'nın gazabına lâyıktır. Zira bu da Hak Teâlâ'nın ibâdetini, dünyevî çıkarlarına âlet etmiş olur. Hak Teâlâ'ya yaklaşmak ve âhiret saadetine kavuşmak vesilesi olan taatı kıymetsiz dünyaya âlet etmiş olur. Bu da büyük bir hiya-nettir.
Üçüncü derece: Riya yapan kimse, bununla insanlardan bir şey beklemez. Fakat zâhid ve salihlere hürmet nazariyle baktıkları gibi kendisine de bakmaları için muttaki geçinir. Meselâ.yolda yürürken

bir kimseyi görünce başını önüne eğer. Şeyhler ve azizler gibi yürümeye başlar ki, kendisine gafil demesinler ve yolda yürürken bile din işlerini düşünüyor sansınlar. Yahut gülmek icâbeden yerde ağlar ki, ona şaka gâlib olmuştur demesinler. Yahut kendisine şakacı derler korkusuyle mizah ve lâtife yapmaz. Yahut soğuk ah çekip istiğfar eder ve «Sübhanallah! İnsanoğlunun hâline bakın, bizim yolumuzdaki şeylerden nasıl gaflet etmektedir.» der. Hak Teâlâ onun kalbindekini bilir ve şunu da bilir ki, eğer yalnız olsaydı, bu, istiğfar ve teessüfü yapmazdı. Yahut huzurunda bir kimsenin gıybeti yapılırsa, veya bir kimsenin ayıbları söylenirse, kendisine gıybetçi derler korkusuyla, «Bu söylediklerinizden daha mühim şeyler vardır, kişinin kendi kusurlarıyla uğraşması daha iyidir.» der.
Yahut bazı insanların teravih veya gece namazlarını kıldıklarını; yahut Perşembe ve Pazartesi günleri oruç tuttuklarını görünce, kendisi de bunu yapmazsa ona tembel derler korkusuyla, onlara uyar. Yahut Arefe ve Aşure günlerinde oruç tutmaz ve oruçlu sansmlar diye su da içmez. Yahut oruçlu olmadığını göstermemek için, bir kimse kendisine yemek teklif etse, benim mazeretim vardır der. Yâni oruçlu olduğunu gösterir.
Düşünmüyor ki, burada iki suçu bir araya getirmiş oluyor. Biri, münafıklıktır. Oruçlu değil iken oruçlu olduğunu gösterir. Diğeri de, açıktan oruçluyum, dememekle ibâdetini gizlediğini gösterip ihlâslı olduğunu bildiriyor. Bazen su içmeye dayanamaz, dün hasta idim, bugün oruç tutamadım diye mazeret beyân etmeğe başlar. Yahut filân adam orucumu bozmaya sebeb oldu, der. Bazen kendini mürai sanmasınlar diye bu sözleri hemen söylemez. Biraz durur, sonra bu söze bir münasebet düşürüp der ki, bu annelerin kalbi ne kadar zayıf olur. Oğullarının bir gün oruç tutmakla öleceklerini sanırlar. Yâni annesinin hatırı için oruç tutmadığını bildirir. «Adam oruç tutarsa akşamları erken uyur, geceleri ihya edemez.» der. Riya pislikleri kalbine yerleşmesi için, şeytan bu sözleri diline getirmeğe başlar. Miskin zâhid bu hâllerden gafildir. Bilmez ki, kendi zararına uğraşıp ibâdetini kazar. Bu riyanın

çaresi kolaydır. Fakat bazı riyalar vardır ki, karıncanın yürümesinden bile gizlidir. Alim ve akıllı kimseler onu teşhis etmekten âciz olurlar. Ahmak abidler nerede kaldı?

KARINCANIN AYAĞININ SESİNDEN GİZLİ OLAN RİYA °

Bil ki, riyânm bazı çeşitleri vardır ki, gayet açıktır. Meselâ insanlar arasında gece namaz kılmak, olmadıkları zaman kılmamak. Bu, riyânm açık olan derecesidir. Bundan daha gizli olan riya şudur ki, gece namazı kılmak onun âdetidir. Fakat bazı kimseler hazır olduk-

lan zaman ibâdete şevki ziyâde olur. İbâdet ona hafif ve kolay gelir. Bu riya da açıktır, karınca yürümesi gibi değildir. Zira bu riyayı teşhis etmek mümkündür. Belki riyada bundan da daha gizli olanı vardır. Şöyle ki, bazı kimseler onu görmekle şevki artmaz ve o hâlde hiç riya alâmeti görünmez.

Fakat demirde ateş gizli olduğu gibi, riya da kalbinde gizli olur. Riyanın eseri, ancak insanların onun gece namazı kıldığını duyunca sevinmesiyle ortaya çıkar. Bu sevinci, riyanın onun kalbinde gizli olduğuna delildir.

Eğer bu sevince red ve inkâr ile karşılık vermezse, riyanın gizli damarları harekete geçip insanların, kendi ibâdetinden haberdar olmaları için bir sebeb bulmak arzusuna düşmesinden korkulur. Yâni kendi ibâdetini açıkça söylemese de imâ yoluyla söyler. İma yoluyla da söyleme, hareket ve davranışlarıyla ibâdet ettiğini bildirir. Şöyle ki, kendini zelîl ve kırık gösterir ki, uykusuzluktan böyle olduğunu anlasınlar.

Bazen riya bundan da gizli olur. Şöyle ki! insanların ibâdetini bilmesine sevinmez ve şevki de artmaz. Fakat içi yine de riyadan boş olmaz. Bunun alâmeti şudur ki, bir kimse ona hürmet etmekle kusur etse, yahut işini görmeğe yanaşmazsa, yahut alış -verişte ona hürmet etmezse, yahut mecliste ona yerin üst başını göstermezse kalbinde teaccüp ve inkâr duymaya başlar.

Eğer o ibâdeti sadece Hak Teâlâ için yapmış olsaydı, onun Kalbinde böyle teaccüp olmazdı ve onun nefsi o ibâdet karşılığında hürmet beklemezdi. Velhâsıl o ibâdetin olup olmaması onun yanında bir ol-' madıkça, kalbi henüz gizli riyadan boş değildir. Zira o kimse bin altın değerinde bir şeyi alırsa, hiç kimseye minnet etmez ve hiç kimseden bir şey beklemez ve kimseden hürmet istemez. Ve onun yanında insanların hürmet edip etmemesi birdir. Abid ibâdeti, âhiret saadetine erişmek için Allah'a yapıyorsa, o ibâdetin karşılığında niçin bir kimseden hürmet beklesin. Bu itibarla en çok gizli olan riya budur.

Hz. Ali der ki, «Kıyamet gününde zâhidlere derler ki, dünyada size eşyayı ucuz satmadılar mı? Sizin işinizi görmediler mi? Ve önce size selâm vermediler mi? Yani bunların hepsi amelinizin karşılığıdır. Siz dünyada bu mükâfatları kabul ettiniz.

Eski zamanlarda insanlardan uzlet edip ibâdetle meşgul olan kimseler derlerdi ki, gerçi biz insanların fitnesinden' kaçıp uzleti seçtik, fakat fitnenin bizi bulmasından korkuyoruz. Zira

bir kimseyi görünce ondan hürmet bekliyoruz, hakkımıza riayet etmesini istiyoruz. Bunun için muhlisler, insanlar, kötülük ve günahlarını sakladıkları gibi, ibâdetlerini saklamağa çalışıyorlardı. Zira kıyamet gününde hâlis amelden başkası makbule geçmediğini bilirlerdi. Onlar, hacca giderken hâlis altından başkasım almadıklarını öğrenen ve bu yüzden endişeye düşüp hâlis mağrib altınını elde eden ve hâlis olmayan altınları atıp ihtiyaç vaktini düşünen kimseye benzerler. Kıyamet gününden daha büyük çaresizlik ve ihtiyaç günü yoktur. Bugün hâlis
y^

'.-hul'L.
8. Asnl: TAÂT VE İBADETTE RİYA
467
lif
I
amel kazanmayan kıyamet gününde muhtaç ve perişan olur, kimse ona yardımcı olmaz. Kalbinde, insanların, ibâdetini bilip bilmemeleri arasında fark gözeten riyadan boş değildir. ResûlüUah buyurdu: «Riya ne kadar az ve gizli de olsa, şirktir.» Yâni ibâdetinde başkasını Hak Teâlâ'ya ortak yapmaktır. Hak Teâlâ'nın bilmesiyle kanaat etmeyince, başkalarının bilmesi onun ibâdetine tesir eder.
İŞLERDEN HAZ DUYMAK
Bil ki, insanların kendi ibâdetine muttali olmalarından haz ve sevinç duyan kimse, riyadan boş değildir. Ancak hak üzere olan sevinci bundan müstesnadır. Bu da dört şekilde olur:
Birinci şekil: Kendisi ibâdetini gizlemeye çalışırken, Allah Teâlâ onu açığa çıkarır ve kendisinden sadır olan günah ve kusurları da örter. Bu sadece Hak Teâlâ'nın fazlı ve lûtfudur. Zira çirkini örttü ve güzeli açığa çıkardı diye Hak Teâlâtıın kendine inayet nazarına sevinir. Yoksa o kimse yanında Kadr-u kıymeti olduğuna sevinmez. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «De ki: "Allah'ın bol nimet ve rahme-tiyle; ancak bununla sevinsinler."» (Yunus sûresi, âyet: 58).
İkinci şekil: Hak Teâlâ dünyada çirkin şeylerimi örttü, âhiret gününde de çirkin şeylerimi örter diye sevinir. Hadiste gelmiştir ki: «Hak Teâlâ kulunun günahını bu dünyada örtüp öbür dünyada onu rezil ve rüsvay etmekten kerîmdir.»
Üçüncü şekil: Bu ibâdetimi bazı kimseler gördü, onlar da bana uyup âhiret saadetine erişirler diye sevinir. Burada hem gizlilik sevabı yazılır; çünkü ibâdetini gizlemek istedi, hem de aşikâr elik sevabı yazılır; çünkü ihtiyarı dışında ibadeti ortaya çıktı ve çok kimseler
ona uydu.
Dördüncü şekil: Kendisinin ibâdetini görüp kendisini öven, ona karşı iyi niyet besleyen kimse, Hak Teâlâ'ya muti olmuş olur, diye sevinir. Yoksa o kimse yanında kadir, kıymeti olduğuna sevinmez. Sevincinin kendi nefsi için değil de, hak için olmasının alâmeti, bir başkasının taatına muttali olursa ona da kendine muttal) olduğuna sevindiği gibi sevinmesidir.
AMELİ İBTAL EDEN RİYA

Bil ki, riya tehlikesi ya ibâdetten önce, ya ibâdetten sonra, ya da ibâdet esnasında olur. İbâdetten önce olan riya, ibâdeti boşa götürür. Zira niyette ihlâs şarttır. İbâdetten önce vâki olan bu riya ile ihlâs gider. Ama eğer riy ibâdetin aslında olmayıp vasfında olursa meselâ, riya sebebiyle namazı ilk vaktinde kılıyorsa ve yalnız iken de namazın aslını terketmiyorsa, ilk vaktin sevabı bâtıl olur. Ama sahih

olan namazın aslı doğrudur. Zira namazın aslında onun niyeti Allah içindir.
Nitekim bir kimse gasbedilmiş evde farz namazını edâ etse gerçi asî olur, fakat isyanı namazın kendisiyle değil, belki ibâdeti zulümle alınmış yerde edâ etmesinden dolayıdır. Burada da riya namazın ke; dişinde değil, belki vaktin evvelinde kılmasında olur. Ama eğer namazı ihlâs ile kılsa riya düşüncesi ondan sonra hâsıl olsa, kılman namaz bâtıl olmaz, fakat bunun sebebiyle azâb görür. Ama bir rivayette, bir kimsenin dün gece «El-Bakara» sûresini okudum, demesi ve bunu duyan îbn-i Mes'ud'un onun nasibi yalnız budur, yâni izhar etmesidir, başka sevabı yoktur, demesi ve bir kimsenin de Resûlüllah'a: «Ben devamlı oruçluyum.» demesine karşı Re-sûlüllah: «Ne oruçlusun, ne de değilsin.» buyurmasının m°nâsı, bir kimse orucunu izhar edip söylerse, sevabı bâtıl olur, demektir. '
Bizim âlimlere göre zahir olan şudur ki, Resûlüllah ve îbn-i Mes'ud'un bunu söylemelerinin sebebi şudur ki, o kimseler ibâdet vaktinde riyadan boş değillerdi. Ama edâ edilirken riyadan uzak olan ibâdet, tamamen edâ edildikten sonra bâtıl olması uzaktır. Ve yine manâ ehli demişler ki, Resûlüllah'ın o kimseye öyle buyurmasının sebebi şudur ki, geceyi gündüze bağlamak suretiyle oruç tutmak (iftar açmadan ertesi gün oruç tutmak) yasaklanmıştır. Onun için öyle buyurmuştur.
İbâdet esnasında olan riya, eğer niyetin aslına gâlib gelirse, ibâdeti bâtıl olur. Meselâ seyredecek bir şey oraya gelirse, yahut kaybettiği bir şeyi hatırlarsa ve eğer insanlardan utanmasa muhakkak gidip bakacaksa ve fakat insanlardan utandığından namazı bozmuyorsa namazı bâtıl olur. Zira bu derece ile ibâdet niyeti bozulur. Namazda durması insanlar için olur. Fakat niyetin aslı yerinde baki kalır; ancak insanların kendisine bakması hoşuna gidiyor ve namazı güzel edâ ile kılmağa başlıyorsa; sahih budur ki, bu riya ile asî oluyorsa da namazı bâtıl olmaz.
Fakat bir kimse onun ibâdet ettiğini görünce sevinirse, Haris-i Muhasibi der ki, bunda namaz bozulur mu, bozulmaz mı? diye ihtilâf vardır. Haris der ki, ben bu hususta tereddütlü idim, sonra kuvvetli zannım onun bâtıl olduğuna karar verdi.
Haris der ki, eğer bir kimse sorup derse ki, birisi Resûlüllah'a: «Ya Resûlüllah, gerçi ben amelimi yalnız iken yaparım, fakat insanların bilmesine de sevinirim.» dedi. Resûlüllah buyurdu ki: «Senin için iki sevap hasıl olur: Biri gizlilik sevabı, diğeri de aşikârelik sevabı.» Bunun cevabı şudur ki, bu hadis mürseldir. Onun isnadı. Resûlüllah'a dayanmıyor.. Sonra Haris dedi ki, belki

Resûlüllah bu hâdis-i şerifle Hak Teâlâ onun günahlarını örtüp ibâdetlerini izhar ettiği için onun lûtfuna sevinmesini istemiş. Nitekim bundan evvel anlatıldı. Zira hiç kimse insanların muttali olmasına sevinmekten günah artmasa da sevabın artmasını caiz görmez. Haris-i Muhasibi'nin sözü buraya kadardır. Bize göre zahir şudur ki, amelin açığa çıkmasına se-

vinmesiyle amele bir şey ziyâde etmezse, niyetin aslı yerinde baki kalır ve bu niyetin hükmüne göre namazı bâtıl olmaz.

KALBTE OLAN RÎYA HASTALIĞININ İLÂCI

Bil ki, riya büyük bir hastalıktır. Tehlikesi büyüktür. Tedavisi iarzdır. Tam bir ciddiyet olmayınca riya hastalığının tedavisi mümkün olmaz. Zira bu, kalble birleşen, kalbe tam manasıyle yerleşen bir hastalıktır. Bunun zor olmasının sebebi şudur ki, insan, çocukluk çağından beri insanların birbirlerine riya yapıp zahirlerini süsleyip güzel gördüklerini gördüğünden bu mana onun kalbinde tabiat olup günden güne kuvvet bulmağa başlar ve bu gelişme bulûğa erinceye kadar devam eder. Bulûğa erdiği zaman kuvvet kemalini bulur.

Bu itibarla zararını düşünüp izalesini isteyince kendisine tabiat olup kalbine galib olduğu için silinmesi çok zaman ister, insanlardan hiç kimse riya hastalığından boş olmaz. O halde bu hastalıktan kurtulmaya çalışıp çabalamak her insana farzdır.

Bu hastalığın tedavisi için iki usul vardır: Biri, müshil alıp riya maddesini içten kesmektir. Bu da ilim ile amelin terkibidir. İlmî ilâcı şudur ki, insan her ne yaparsa, nefsi ondan lezzet aldığı için yaptığı bilinen bir gerçektir. Ama sonunda gelecek zararına dayanamayacağını bilirse, elbete ondan vazgeçmesi kolay olur.

Nitekim balın içinde öldürücü zehir olduğunu* bilse, bala ne kadar düşkün de olsa, ondan kaçınır. Riyanın esası, gerçi tamamen makam ve itibar .sevgisine dayanır, fakat üç aslı vardır; Birincisi, med-hetmeyi sevmektir. İkincisi, kötülenmek ve ayıblanmaktan kaçınmaktır.

Üçüncüsü, insanlara tama' etmektir. Bunun için bir köylü arap Resûlüllah'a: «Ya Resûlüllah, gayret ve hakimiyet için, yahut kahramanlık ve casereti söylenmesi için savaşanlar hakkında ne buyurursun?» diye sorunca Resûlüllah buyurdu ki: «Kelime-i tevhidin üstün olması için savaşan Allah yolundadır.»

Resûlüllah'ın bu sözü işaret eder ki, övülmek, yahut ayıblanmamak mülahazasıyle yapılan savaş batıldır.

Resûlüllah buyurur ki: «Bir devenin dizbağım elde etmek için savaşanın sevabı, ondan başkası değildir. Çünkü o savaşta ona niyet etmiştir.» O halde riya bu üç asla dayanır. İnsanların kendisini övmesini sevmek düşkünlüğünü ise sununla kırmalıdır ki, kıyamet gününde insanlar ve melekler kalabalığı önünde rezil, rüsvay olmayı düşünmelidir. O gün münadiler çağırıp derler ki, «Ey riyakâr, ey günahkâr, ey sapık! Allah'tan uzaklaşıp insanlara yakın olmayı seçtiğinden, halkın kabulünü, Hakk'ın kabulüne tercih ettiğinden, halkın övmesi için, Hakk'ın kötülemesine razı olmaktan

haya etmedin mi? senin yanında Hak Teâlâ'dan aşağı kimse yok mu idi, hepsinin rızasını istedin ve Hak Teâlâ'nm gazabından korkmadm.» Akıllı insan bu rezil rüsvaylığa düşünce, halkın övmesi arzusu bunun karşı-

sında duramaz. Bilhassa dünyada yaptığı taat, ahirette günahlar kefesinin ağırlaşmasına sebeb olur.
Eğer bu riyayı yapmasaydı, Peygamber ve velilerin arkadaşı olurdu. Şimdi ise Zebanilerin eline düşen kovulmuş ve terk edilmiş kimcelere arkadaş oldu. Bütün bu kötülükleri insanların rızası için seçti. Onların rızası zaten bir şey kazandırmaz. Zira biri razı olup överse, diğeri kötüler. Farzedelim hepsi razı olup onu övseler, ne onun rızkına destek, ne de ömrüne, yetkisine ve dünya ve ahiretine yardımcı olurlar. Kişinin, bu çürük gayeler uğruna fikrini dağıtıp ahiret azabına duçar olması tamamen cehalettir.

Bu ve benzeri şeyleri kalbinde tazeleyip düşünmekten uzak kalmamalıdır. İnsanlardan tama' etmesi için ise, mal sevgisi bahsinde geçen ilâca devam etmeli ve kendi kendine şöyle takdir etmelidir; bu tama' ettiği şey hasıl olmaz. Olsa bile birkaç mezellet ve minnetle olur. Ve eğer Hak Teâlâ'nın rızasını kazanırsa, Hak Teâlâ insanların kalbini ona bağlayıp isteklerini kolaylıkla verir. Eğer Hak Teâlâ rızasını kazanmazsa rezillikleri açığa çıkar, bütün kalbler ondan nefret eder. Ayıblanmak korkusunun" fedaisini ise sununla yapar ki, kendi kendine hitap edip der ki, eğer Hak Teâlâ'nın yanında medhediliyor-san; insanları nayıblaması sana ne ziyan eder. Eğer Hak Teâlâ yanında ayıplanıyorsan, onların övmesi sana ne fayda sağlar. Eğer ihlâs yolunu seçip kalbini insanların dedikodusundan temizlersen, Hak Teâlâ bütün kalbleri senin sevginle süsler.
Eğer ihlas yolunu seçmeyip kalbini perişanlıktan kurtarmazsan, az bir zaman içinde içinin riya ve nifakı anlaşılıp korktuğun ayıb-lanmaya düşersin ve Hak Teâlâ'nın rızasını kaçırırsın. Kalbini ihlâsa hazırlayıp tek kalbli ve tek fikirli olursan, insanların kalbini gözetmekten kurtulursun, ilâhî feyizlerin nurları daima senin kalbine vasıl olur, sonsuz imdat ve inayetlerin ardı arkası kesilmez. Bundan başka ihlas yolu ve ihlastan lezzet alma yolu ona açılır.
Amelî ilâcı, hayır ve taatleri, başkaları, kötülük ve günahlarını gizlediği gibi gizlemek, taatte Hak Teâlâ'nın bilmesine kanaat etmeyi adet edinmektir. Gerçi bu hasleti elde etmek başlangıçta zordur, fakat çalışıp çaba harcamakla az bir zaman içerisinde kolaylıkla kazanılır, ihlâs ve münacat lezzetini bulur ve öyle bir dereceye gelir ki, insanlar onun ibadet ettiğini görseler de, o onlardan habersizdir.
İkinci makam riya düşüncelerini teskin etmek: Gerçi kişi kendi mücahedesiyle insanların maundan ve medhü senasından tama'ını kesip hepsi gözüne kıymetsiz görünecek dereceye gelir, fakat şeytan ibâdet esnasında onun aklına riya düşüncelerini getirmeğe başlar. Birinci düşünce, bir kimsenin onun ibâdetine muttali

olduğunu bilir, yahut umar. İkincisi, yaptığı ibâdetin insanların haberdar olup onların yanında kadr-u kıymetinin olmasını arzular. Üçüncüsü, bu arzuyu kabul edip tatbikine azmeder. O hâlde birinci düşünceyi şu yolla defetmeye çalışıp uğraşmalıdır: Kendi kendine, «İnsanların bünıesini ne

yapacaksın? Hak Teâlâ seni biliyor. Onun bilmesi kâfidir. Ben halka değil, Halika muhtacım.» demelidir.
Eğer ikinci düşünce olursa, yâni insanların rağbet ve kabulüne meyletmek damarı harekete geçerse, bu anlattıklarımızı hatırlamalı ve: «İnsanların kabulü, Hak Teâlâ'nın red ve gazabı karşısında bir fayda sağlamaz.» demelidir ki, onun kalbinde o rağbete karşılık bir nefret uyansın.
Böylece o şöhret arzusu onu insanların kabulüne çağırır. Bu nefret ise onu insanların kabulünden meneder. Hangisi gâlib çıkarsa nefsi ona uyar. Bu anlatılan üç düşünce karşısında üç iş daha vardır. Birincisi, riya yapan kimse Hak Teâlâ'nın lanet ve gazabına duçar olacağını kesinlikle bilmesidir.
İkincisi, marifetten doğan nefrettir. Üçüncüsü, ayağını sağlam-laştınp riya düşüncesini bertaraf etmektir. Zira riya kalbte o kadar izdiham meydana getirir ki, riyayı düşünmeye mahal bırakmaz ve daha önce riyaya karşı olan nefret de, riyayı görmeye imkân bırakmaz. Böyle olunca da şeytan ona karşı muzaffer olur. Bu şuna benzer ki, bir kimse kendini hilm sıfatı üzere bulundurur, kendi nefsinde hışmın âfetini düşünür, takdir eder. Hışım gâlib geldiği zaman bütün hilim takdirlerini unutur. Bazen riyanın kötülüğünü bizzat bilir ve yaptığı işin riya olduğunu da bilir. Fakat riya arzusunu defedemez, riyayı seçip insanların kabulüne meyleder. Çok âlim vardır ki, söylediği sözün riya olduğunu ve kendisine sadece zarar olduğunu bilirken onu söyleyip tevbeyi geciktirir.
O hâlde riyayı defetmek, onu kerih görmek kuvvetinin miktarına göredir. Riyayı kerih (çirkin) görmenin kuvveti ise, marifet kuvvetinin miktarına göredir. Marifetin kuvveti iman kuvvetinin miktarına göredir. îman kuvveti gökteki meleklerden yardım görür, Riya ise, dünya arzusu miktarına göre olur. Dünya arzusunun miktarı şeytandan geldiği için, kulun kalbi bu iki asker arasında çekiştirilir. Onun kalbinin bu askerlerin her ikisiyle de ilgisi vardır. Hangisinin ilgisi kuvvetli gelirse, kalb ona daha yetenekli olur ve ona daha çok meyleder. Bu ilgi başlangıçta kalbe yerleşmiştir. Zira kul ibâdete başlamadan önce ona ya melekler ahlâkı gâlib olmuş, yahut da şeytanlar ahlâkı gâlib olmuştur. Sonra ibâdet sırasında riya düşüncesi olunca, ezeli takdirde hangi hâl galib ise ona yönelir, hangi taraf kısmet olmuş ise, himmet atı o tarafa koşar. Gerek meleklerin ahlâkiyle ilgili olsun, gerekse şeytanların ahlakıyla.

ZARAR VERMEYEN RİYA

Bil ki, riya arzusuna muhalefet edip onu kerih görmekle, kalbinde riya vesvesesinden eser kalırsa ondan mes'ul olmazsın. Zira riyanın vesvesesi insanın yaratılışında vardır. Sen insanın

yaratılışını değiştirmeye memur değilsin. Belki sana emir edilen sendeki insan ta-

biatinin riyayı kahr ve mağlûb edip emrinin altına almasıdır. Tâ ki, bu riya seni cehennem azabına atmasın. Sana emir edilene muktedir olman, onu kahr ve mağlûb ettiğine delildir. Sorumluluk hakkını edâ etmek için bu kadar kifayet eder. Kalbine doğan isteklere muhalefet etmen, onları kötü görmen, o isteklere keffâret olur.

Çünkü sahabe (r.a.) Resûlüllah'a sordular; bizim aklımıza öyle sevmediğimiz düşünceler gelir ki, bize gökten yere atılmak onlardan daha kolay gelir. ResûlüUah buyurdu ki: «Kalbinize bu hâl vâki oln-yor mu?» olur, ya Resûlüllah, dediler. Buyurdu ki: «Bu sadece imandan ileri gelir.» Sahabeye vâki olan düşünceler Hak Teâlâ hakkında idi ve halis iman da o düşünceleri sevmemektir. Yoksa o düşüncelerin kendisi değildir. O hâlde kerih görme, Hak Teâlâ hakkındaki düşüncelere keffâret olup onları şilince, kullar hakkındaki düşünceleri kerih görmekle silinmeleri daha kolaydır.

Bazen olur ki, bir kimse bu düşüncelerde şeytana muhalefet edebilir. Şeytan bu hususta ona hâsed eder. Muhalefet etmeyi doğru gösterir ki, şeytanla mücadele etmekle meşgul olup münacattan, zikir ve fikirden geri kalsın. Bu da yanlıştır. Bu hâl de dört derecedir:

Birincisi, onunla mücadele etmekle uğraşıp çok zamanını geçirir. İkincisi, şeytanı yalanlayıp defetmekle yetinir ve münacatla meşgul olur. Üçüncüsü, yalanlayıp defetmekle de meşgul olmaz. Zira defetmek ve yalanlamak da onun zamanını alır. Onun için aldırış etmeyip münacaatla meşgul olur. Dördüncüsü, çok ihlâsla çalışmayı aklından çıkarmayıp daima doğru yolda ihlâslı olur. Böylece şeytan ona kızıp ondan yüz çevirir. Derecelerin en yükseği budur. Zira şeytan bu derece ihlâsım anlayınca ondan ümidini keser.

Bunlar şu dört kimseye benzer ki, ilim öğrenmek için yola çıkarlar. Yollarına bir hâsedçi durur, onları alıkoymaya çalışır. Onlardan biri o hâsedçiyi dinlemeyip onunla kavga ve mücadele eder, onu kovalar ve çok zamanını geçirir. İkincisi, hâsedçi onu alıkoymaya başlayınca, onu defeder fakat onu kovalamaz, zaman geçirmez. Üçüncüsünü alıkoymak isteyince, onu defetmekle hiç meşgul olmaz. Dördüncüsü ise sözüıü duymamak için çabuk geçip gider. O hâlde hâsedçi ilk iki talebeden isteğini kısmen almış olur. Üçüncüden hiç almamış olur. Dördüncüden ise isteğini almadığından başka onun çaba ve gayretini arttırmış olur. Bunların hiçbirini alıkoymaya çalışmaktan pişman değildir. Ancak dördüncüsü için: «Ne olaydı, onu menetmemiş olaydım ki, arzusuna böyle koşnıyaydı.» der. O hâlde en iyisi vesvese hâlinde şeytanla tartışmaya girmeyip çabucak münacatla meşgul olmaktır.

AŞİKÂRE TAAT ETMEK CAİZDİR

Bil ki, ibâdetleri gizlemekte riyadan kurtulma faydası olduğu gibi, izhar etmekte de insanların ona uyma ve onları hayra teşvik etmek faydası vardır. Bunun için Allah Teâlâ taat (ibâdeti) gizil ve

aşikâr yapanlar hakkında buyurur ki: «Eğer aşikâre sadaka verirseniz iyidir, gizli verirseniz daha iyidir.»
Bir gün Resûlüllah biraz mal istedi. Ensar'dan bir kimse bir kese altın getirip Resûlüllah'ın önüne koydu. İnsanlar o Ensar'ın bir kese altın getirdiğini görünce, herkes mal getirmeye başladı. Resûlüllah buyurdu ki: «Bîr kimse iyi bir çığır açıp da onu gören başkası da ona uyarsa onun için hem kendi sevabı hem de ona uyanların sevabı hasıl olur.»
Yine hacca, yahut gazaya giderken bineğini, azığını hazırlayıp şevk ve istekle şehirden çıkan ve böyle onu gören insanları da hac ve gazaya teşvik eden; yahut gece yarısı namaz kılıp başkaları da sesiyle uyansınlar diye yüksek sesle okuyan da böyledir. O hâlde gerçek şudur ki, eğer riyadan emin olursa insanların kendisine uyması için taati izhar etmek daha faziletlidir. Eğer riya arzusu harekete geçerse başkalarının rağbeti fayda vermez.
O hâlde onun hakkında taati gizlemek daha iyidir. Şu hâlde ibâdetini izhar etmek isteyen kendisine uymak mümkün olan yerde izhar etmelidir. Zira bazı kimseler vardır ki, aile fertleri ve yakınları ona uyar, çarşı ve pazar halkı uymaz. Bazı kimseler vardır ki, çarşı pazar halkı ona uyar, diğerleri uymaz.
Yine kişi daima kalbini gözetmekten uzak kalmamalıdır. Zira ekseriya onun kalbinde gizli olup başkalarının ona uyma bahanesiyle ibâdetini izhar ettirip helak eder. Zayıf olan- kimse, suda yüzmesini bilmeyen ve boğulmak üzere olanm elini tutup onunla birlikte boğulan kimseye benzer. Kuvvetli ise ve suda yüzmesini ustaca biliyorsa hem kendini, hem de başkalarını kurtaran kimseye benzer. Bu derece peygamberler ve veliler derecesidir. Herkesin buna aldanmayıp mümkün derece ibâdetini aşikâre yapmaması gerekir.
Bu hususta doğruluğuna alâmet şudur; şöyle takdir etmelidir ki| eğer kendisine, «Sen taatini gizli yap ki, insanlar başka âbide uysunlar; sana da ibadeti izhar etmek sevabı hâsıl olur.» deseler, eğer nefsi izhar isterse, bu demektir ki, âhiret sevabı kazanmak arzusunda değil, Kadr-u kıymet sahibi olmak arzusundadır.
Taati izhar etmenin başka bir yolu da, yaptığı taati başkasına anlatmaktır. Nefis bundan da bir çeşit lezzet alır. Bazen yaptığını fazlasıyle anlatır. O hâlde insanların övmesi ve ayıblaması; reddi ve kabulü, nazannda bir oluncaya kadar dilini tutup ibâdetini izhar etmemelidir. Bundan sonra eğer ibâdetini anlatmakta insanların kalbini teşvik ve tahrik anlamı olursa, onu anlatmak hayırlıdır. Büyüklerden çok kimseler böyle ibâdetlerini anlatmışlardır.
Zira onlar kuvvet ve kudret sahibi idiler. Sa'd bin Muaz (r.a.) der ki: «Müslüman olduğumdan beri hiçbir amel yapmadım ki, nefsim; "bu ameli âhirette sana soracaklar ve sen onun cevabını vereceksin" demiş olmasın ve Resûlüllah'tan hiçbir haber işitmedim ki, onu doğru olarak itikat etmiş olmayayım.»

Hz. Ömer der ki: «Sabahleyin kalkınca işlerimin zor veya kolay olacağından korkmam. Zira hangisi hayırlı olduğunu bilmem.»

İbn-i Mes'ud der ki: «Sabahleyin ne şekilde kalkarsam, onun aksini arzu etmem.» Hz. Osman (r.a.) der ki: «Resûlüllah'a biat ettiğimden beri sağ elimle avretimi tutmadım, teğanni etmedim. (Şarkı türkü söylemedim) ve yalan söylemedim.»
Ebû Süfyan der ki: «Öldüğüm zaman benim için ağlamayın; müslüman olduğumdan beri günah işlemedim.»
Ömer bin Abdülaziz der ki: «Hak Teâlâ'nın bana takdir buyurduğu hiçbir şeyin aksini arzu etmedim ve Hak Teâlâ'nın takdirinden başka hiçbir şeye nzâ gösterip sevinmem.» Bütün bu söylenen sözler, kuvvetli ve büyük velilerin sözleridir. Zayıfların bunları işitip mağrur olmamaları gerekir.
Bil ki, Hak Teâlâ'nın vuku bulan işlerinde hiç kimsenin idrak edemeyeceği hikmetler vardır. Herşeyin altında akıllıların anlayamayacağı gizli hayırlar vardır. Riya bile mürainin helakine sebeb olduğu hâlde onda insanlar için birçok hayırlar vardır. Zira başkaları onu ih-lâs üzere sanıp ona uyarlar. Anlatırlar ki, Basra'da âdet idi. Sabahleyin hangi mahalleye gidilse Kur'an, zikir ve teşbih sesleri duyulurdu. Onun sebebiyle insanların Kur'an okumak ve zikre rağbeti fazla olurdu.
Sonra bir kimse riya hususunda bir kitap yazdı. Halk o kitabı görünce Kur'an okumak ve zikirden el çekti. Kur'an okumak ve zikir yapmak rağbeti gevşedi. O hâli gören büyükler:.«Ne olaydı, bu kitap yazılmıyaydı.» dediler. O hâlde mürailer başkalarına feda olur, yâni kendileri helak olur, başkalarını da kurtuluşa çağırırlar.
GÜNAHI GİZLEMENİN RUHSATI
Bil ki, ibâdeti izhar etmek, bazen riya olduğu için, caiz değildir; fakat günahları yedi özürle hiçbir zaman izhar etmek caiz değildir.
Birinci özür: Allah Teâlâ: «Fısk ve günahı gizleyin.» buyurmuştur. Resûlüllah da buyurur ki: «Kendisinden bir günah sadır olan kimse, onu Allah Teâlâ'nın örtü perdesinde gizli tutmalıdır.»
İkinci özür: Bu dünyada günahın örtülü kalması, öbür dünyada da örtülü kalacağına müjdedir.
Üçüncü özür: İnsanların ta'n ve ayıblamasından sakınmak için gizlemelidir ki, onların ayıblamasıyle kalbi meşgul olup ibâdeti karışık olmasın.
Dördüncü özür: Ta'n ve ayıblamadan kalbi incinmemesi için giz-lemelidir. Zira ayıblamadan incinmek insan tabiatının icâbı olup ihtiyarî bir iş olmadığı için ondan kaçınmak haram değildir. Övülme ve kötülenmeyi bir görmek tevhid mertebesidir. Herkes ona ulaşamaz. Ama kötülenmek korkusuyla taat etmek caiz değildir. Zira taat ihlâs-lr olmalıdır ve kişinin övülmemeye sabretmesi kolaydır. Fakat kötülenmeye sabretmek zordur.

Beşinci özür: Kendisine kastedip incitirler diye günahını gizler. Bu sebeble günahları gizlemek ruhsatı şeriatte vardır. Ve eğer had cezası lâzım gelirse de, günahı gizleyip tevbe etmek caizdir. O hâlde serî had vurulmaktan çekinip günahları gizlemek caiz olunca,

başka yönden de incinmek korkusundan günahları gizlemek de caiz olur.
Altıncı özür: İnsanlardan utandığı için günahı gizler. Zira utanmak iyidir ve imandandır, denilmiştir. Utanmak için günah gizlemek ayrıdır, riya için günah gizlemek ayrıdır.
Yedinci özür: Fâsıklann yaptığı günahı görüp kendisine uyacaklarından korktuğu için günahını gizler. Kendisini takvalı bilsinler diye gizlemez. Zira bu riya olur ve haramdır. Ama içi dışı bir olan kimse, sıddîklar derecesine erişmiş olur. Bu da hiç günah işlememekle olur. Ama günah işleyince gizlemeyip «Hak Teâlâ bunu bilir, kuldan ne saklıyayım.» demek, sadece cehalet olur, müslümanlara. yakışmaz, belki Hak Teâlâ'mn şeriat perdesini korumak bütün müslümanlara farzdır.
RİYA KORKUSUYLE HANGİ İYİLİKLERİ BIRAKMAK CAİZDİR
Bil ki, taat üç derecedir: Birisi taat yapan fertlere aittir, toplumla ilgisi yoktur. Namaz ve oruç gibi. Birisi de, toplumla ilgili olan taat-tır. Halifelik, kadılık ve emirlik gibi. Bir diğeri de, hem taat ile hem de toplumla ilgilidir. Vaaz, nasihat gibi.
Birinci kısım: Nazam, oruç, hac ve benzerleridir. Bunlarda hiçbir zaman riya korkusundan emin olmamalıdır. Ne farzında, ne de sünnetinde. Fakat eğer riya düşüncesi ibâdetin başmda, yahut ortasında olursa, onu defedip niyeti tazelemelidir; ve insanların bakması sebebiyle ibâdetini ne fazla, ne de eksik yapmamalıdır. Ancak ibâdet niyeti hiç kalmayıp tamamen riya için ibâdet ettiği yerlerde kısa kes-melidir. Zira bu zaten ibâdet olamaz.
Fakat niyetin aslı yerinde durdukça insanların bakmasından korkup ibâdeti bırakmak caiz değildir. Gerçi sadece insanların bakması için ibâdet etmek de şirktir. (Allah'a ortak koşmaktır). O halde bil ki, şeytan seni ibâdet etmekten alıkoymak istiyor. Bunu yapamayınca, sana insanlar bakıyor, senin ibâdetin riya oluyor, diye iğva verir ki, bu hile ile seni ibâdetten alakoysun.
Eğer bu hususa aldırırsan, meselâ, yerin dibine de girsen, yine şeytan, «İnsanlar senin uzleti seçip zâhid olduğunu bilirler, bu zâ-hidlik değildir, riyadır.» diye iğva yapar. O hâlde çıkar yol budur ki, ona: «Kalbi insanlara bağlayıp onlar sebebiyle taati terketmek de riyadır. İnsanların görmesiyle görmemesi benim yanımda birdir. Adet edindiğim şeyleri yaparım ve insanların benim rierde olduğumu bilmediklerini farzederim.» deyip iğvasını defetmektir.
Zira bu iğva ile ve insanlardan korkmak sebebi ile ibâdetten el çekmek şuna benzer ki, bir kimse kölesine der ki, şu buğdayı ayıkla

köle buğdayı ayıklamayıp efendisinden özür dileyip der ki, buğdayı ayıklamaktan korktum. Zira korktum ki, iyice yapamam. O zaman efendisi der ki: «Ey ahmak, şimdi hiç ayıklamadın ve hiç ayıklamamak zamanında yine iyice ayıklamamak anlamı vardır.»

O hâlde Allah Teâlâ kula ibâdeti ihlâsü yapmayı emretmiştir. Kul amelden el çekince, ihlâstan da ei çekmiş oiur. İslâm, da amel ile olur, amelsiz olmaz. Ama İbrahim-i Nehaî hakkında anlatılan hikâye ki, İbrahim daima Kur'an okurdu. Bir kimse içeri girince Kur'an-ı kapatırdı ve beni Kur'an okurken görmesinler, derdi. O sözü şunun için söyledi ki, çünkü bilirdi içeri gelen adamla muhakkak konuşmak icâp edecektir.
Onun için Kur'an okumayı bırakıp onunla konuşmak lâzım gelmesin diye önceden Kur'an-ı kapatmayı daha iyi bulurdu.
Hasan-ı Basrî der ki, «Bazı âbidler vardır ki, ağlaması gelince, kimse bilmesin diye açıktan ağlamaz gizler.» Hasan-ı Basri'nin anlattığı gerçekten uzak değildir. Zira açıktan ağlamanın, içerde gizlenen ağlamaktan daha çok fazileti yoktur ki, ibâdetin terkedilmesi lâzım gelmiş olsun.
Yine Hasan-ı Basri der ki, «Bazı kimseler vardır ki, insanlar onu zâhid sanmasınlar diye, yollardan zararlı bir şey kaldırmazlar.» Bu zayıfların hâlini andırır ki, insanların onların hâline muttali olmakla ibâdetlerinin karışmasından korkarlar. Fakat şöhret kazanmak korkusuyla bu gibi şeylerden el çekmek iyi değildir. Ancak hâli zayıf olan selâmetini bunları yapmamakta bulan kimseler bundan müstesnadır. Zaten bu da noksan bir derecedir.
İkinci kısım: Halifelik, kadılık ve emirlik gibi toplumla ilgili ibâdetlerdir. Bunlar adalet üzere yürütülürse ibâdetlerin en büyüğüdür, adaletsizlikle yürütülürse günahların en büyüğüdür. Kendine güvenmeyen kimselerin bunları kabul etmesi haramdır. Zira bunlar adaletsizlikle yürütülürse, büyük âfetler meydana getirir. Demek ki bunlar namaz kılmak, oruç tutmak gibi değildir. Zira oruç tutup namaz kılmanın kendilerinde lezzet yoktur. Lezzet, insanların onları bilme-sindedir. Ama hükümet sürmenin kendisinde büyük lezzet vardır. İnsan nefsi hükümetle kabarır ve çeşitli serkeşlikler meydana gelir.
O hâlde hükümet, adaletle iş göreceğinden emin olan kimseye yakışır. Fakat kendini deneyen ve karşılaştığı işlerde emanet ve diyaneti koruyan, fakat hükümet mertebesine ulaştığı takdirde değişeceğinden korkan veya azl korkusundan insanlara yaranmak tehlikesi olan kimse hakkında ihtilâf etmişlerdir.
Bâzıları der ki, bu kimse hükümeti kabul etmelidir. Çünkü onun bu korkusu sadece bir zandır.
Zira kendim denemiştir. Denemeye itibar edilir. Bize göre doğrusu şudur ki, kabul etmek caiz değildir. Zira nefis adalet üzere olduğunu isbât ettikten sonra da bazen olur ki, bu sadece hile ve aldatma olur, hükümet makamına kavuştuktan sonra bu hâlden döner, îşin başlangıcında tereddüt gösterince, umumiyetle değişir. O hâlde

kaçınmak daha iyidir. Çünkü hükümet ancak kuvvetli kimselerin kârıdır.
Ebû Bekir Sıddîk Rafi'e buyurdu ki: «İki kimse üzerine de olsa hükümeti kabul etme.» Hz. Ebû Bekir halifeliği kabul edince, Raf i: «Ey Sıddîk, beni hükümetten kaçındırdın, sen halifeliği neden

kabul ettin?» dedi. Ebû Bekir: «Şimdiki hâlde yine seni hükümetten sakındırırım. Hak Teâlâ'nm laneti adaletle iş görmeyen kimse üzerine olsun.» buyurdu. Zayıflara itiraz etmek i şuna benzer ki, bir kimse oğlunu suyun kenarına gitmekten alıkor; fakat kendisi pervasızca suya girer. Zira suda yüzmesini bilir. Eğer oğlan da babasının yaptığını yaparsa bozulur. Sultan zâlim olursa ve kadı hükümlerde adaleti gözetmeyip idare ve yaranma lâzım gelirse, kadılığı kabul etmek caiz olmaz. Kabul etmiş olursa, azl korkusu mazeret olmaz, azl edilinceye kadar adaleti icra etmek gerektir. Azl ettiklerine de sevinmelidir. Eğer Hak Teâlâ'nm rızâsı için hükümeti kabûi etmiş ise, böyle olmalıdır.

Üçüncü kısım: Va'z, fstvâ, tedrisat (öğretmek) ve hadis rivayet atmektir. Bunlarda da büyük lezzet vardır. Namazdan ve oruçtan daha çok riya bunlara karışır. Bunlar hükümete (hüküm sahibi olmaya) yakındır. Şu kadar fark vardır ki, va'z ve nasihat işitenlere fayaası olduğu gibi, söyliyenlere de faydası vardır. Çünkü bunlar insanları dine çağırırlar, riyadan menederler. Hükümet etmek bunlar gibi değildir. Bu itibarla bir kimsenin va'z ve nasihatine riya karışsa, vaizin va'z ve nasihatinden vazgeçip geçmeyeceği hususunda ihtilâf vardır. Bazıları bunlardan da kaçınmışlardır.

Zira sahabelerin çoğu kendilerine fetva sorulunca, cevap vermeyip başkasına havale ederlerdi.

Bişr-i Hafi (r.h.a.) birçok hadis kitabı sandıklarını yere gömdü. Kendisine: «iîiçin böyle yaptın?» diye sorulunca, «Kendimde muhad-dislik arzusunu duydum. (Hadis rivâyetçiliği). Eğer duymasaydım, rivayet ederdim.» dedi. Geçmiş büyükler der" ki, «Mühaddislerin, (hadis rivayet edenlerin) haddesenâ (bize bildirdi) dedikleri, dünya kapılarından bir kapıdır. Haddesenâ diyen, bana başta yer verin demek istiyor.»

Bir kimse halka nasihat etmek için Hz. Ömer'den izin istedi. Hz. Ömer izin vermedi ve korkarım ki gururla kendini ateşte yakarsın, dedi. İbrahim-i Teymi der ki, «Eğer kendinde konuşmak arzusunu bulursan sus, eğer susmak arzusunu bulursan konuş.» Bize göre en iyisi şudur ki, mühaddis (hadis anlatan) ve vaiz kendi kalbine bakmalıdır; riya niyeti yanında Hak Teâlâ'ya taat etmek niyeti de var mıdır? Eğer her ikisi de var ise, hadis rivayet etmek ve va'z etmekten el çek-meyip kalbinde ibâdet niyetini sağlamlaştırmaya çalışmalıdır. İbâdet niyeti kuvvetleninceye kadar buna devam etmelidir. Bu ibâdetlerin hükmü nafile namazın hükmü gibidir. Niyetin aslı bulunduğu müddetçe bunları bırakmamalıdır. Ama hükümet bunun aksinedir. Hükümette niyet hâlis olmayıp karışık

olursa ondan kaçınmak daha iyidir. Zira kısa zamanda bozuk niyet galib olur ve durum değişir.

Bu sebebten Ebû Hanife idare ve hükümetten kaçtı. Ona kadılık teklif ettiler. «Ben lâyık değilim ve eğer doğru değilse yalan söylemiş olurum. Yalan söyleyenin kadılığa liyakâti yoktur.» dedi. Fakat öğretmekten imtina etmedi. Ama eğer caizin kalbinde hiç

ibâdet niyeti olmayıp bütün niyeti makam ve itibar arzusu olursa ondan el çekmek farz olur.
Eğer o kimseler, öyle ise nasıl etmek gerek diye sorarlarsa, bakarız; eğer onun konuşmasında insanlara fayda olmazsa, meselâ seçili, kafiyeli, bol nükteler ve gâfıb tâbirlerle va'z ve nasihat edip insanlara rahmet va'd etmekle günah işlemek için onlara cesaret veren, yahut mücadele, ihtilâf ve münazara ilimlerini öğretip insanların kalbine mücadele ve üstünlük taslama tohumunu ekmek yönü olan kimseler gibi ise, onları bu va'zdan ve öğretmekten menetmek hem kendi hakkında, Jhem insanlar hakkında büyük bir sevâbtır.
Ama eğer onun konuşması insanlara faydalı olup şeriatin kaidelerine uygun olur, insanlar da onu ihlâsıı bilirler ve dinî ilimleri öğretip insanlara faydalı oluyorsa, ona va'z ve öğretmekten vazgeçmeye izin vermeyiz. Çünkü vazgeçmesinde başkalarının zararı vardır. O bir kişidir, dinleyenler ise binlercedir. Bir kişinin zararı, binlerce kişinin zararından çok değildir. Bize binlerce canı kurtarmak, bir canı kurtarmaktan daha önemlidir. Bu itibarla onu insanlara feda edip va'z yapmasına, ilim öğretmesine ruhsat veririz. Resûlüllah (s.a.s.) buyurur ki: «Allah Teâlâ bu dine, dinden hiç nasibi olmayan kimselerle de yardım eder.» Böyle va'z eden, ilim öğretenler de onlardan olur. Bu itibarla biz onlara ancak şunu söyleriz: • Va'z ve öğretmekten vazgeçme, riyadan uzaklaşıp niyetini ihlâsıı yapmak için çalış, gayret et ve • va'zdan önce sen faydalan, Allah'tan kork, ondan sonra insanları korkut.
Sual: Eğer vaizin niyetinin doğru olup olmadığı ne ile bilinir, onun alâmeti nedir? diye sorulursa, deriz ki, vaizin niyetinin doğru olmasının alâmeti; onun maksadının, insanları Allah yoluna, hidâyet yoluna sevketmesi, dünyadan çevirmesi ve onlara acımasıdır. Şöyle ki, eğer bir vaizin daha ortaya çıkıp insanlara faydalı olduğunu, insanların onun sözlerini kabul ettiklerini duyarsa sevinmelidir.
Zira bir kimse kuyuya düşse ve o kuyunun ağzında kocaman bir taş olsa ve kendisi acıyarak büyük bir gayretle o taşı kaldırıp onu kurtarmak isterken, bir kimse gelip o taşı kaldırıp onu bu zahmetten kurtarsa kuşkusuz sevinir. Eğer o vaiz de, başka vaizin sözlerinin insanlara tesir ettiğine sevinmeyip kendisinde hâsed eseri görürse, anlaşılır ki; onun maksadı halkı, Hakk'a değil, kendine çağırmaktır.
Diğer bir alâmeti de, onun meclisine dünya ve hükümet adamları geldiği zaman sözü değişmeyip evvelki âdeti üzere devam etmesidir.
Diğer bir alâmeti de, vaaz öyle bir söze dayandı ki, eğer onu söylerse, onu duyacak halk feryad edip ağlayacak olsa ve o sözün esası doğru

olmayıp aslı olmasa, orada onu zikretmeyip terketmesidir. Bunları ve bunlara benzer hususları içinde araştırmalıdır.
Eğer bunları kendisinde buluyor ve kalbinde bunlara karşı bir is-tememezlik olmuyorsa, bu kimse tam anlamıyle riyakârdır. Eğer

kalbinde istememezlik olursa, bu ona delildir ki, kalbinde riyadan başka iyi niyeti de vardır. O hâlde bu niyetin gâlib olması için çalışmalıdır.

İBADET ARZUSUNUN DEĞİŞMESİ

Çok zamanlarda insanların hazır bulunması sebebiyle zahidin kalbinde ibâdet etmek zevki hâsıl olur. Oysa ki o şevk gerçektir, riya değildir. Zira mü'min daima ibâdete arzuludur. Fakat bazen bir şey ibâdete mâni olur. İnsanların hazır bulunmasıyle o mâni kalktığı için ibâdet şevki doğar. Nitekim bir kimse evinde iken teheccüd namazını kılması zor olur.

Zira kendi ehliyle yatmak ve konuşmakla meşgul olur yahut yatağı hazır olduğu için yatmak ister. Başkasının evine gidince bu mâni ortadan kalkmakla ibâdet şevki doğar yahut bir evde yalnız olduğu için uykusu gelmez, namazla meşgul olur. Yahut namazla meşgul olan insanları görünce, onda da o şevk jney dana gelir ve: «Ben de se-vâb kazanmak için bunlara uyayım; çünkü benim de sevaba ihtiyacım onlardan az değildir,» der.

Başka bir yerde de insanların oruç tuttuğunu gördüğü için, yahut münasib bir yemek bulamadığı için oruç şevki doğar. Yahut bazı insanların camide teravih namazını kıldıklarını görür, kendisi de evinde teravih kılmağa tembellik ediyorsa, teravih kılanları görünce,., onlara uymak arzusuyla tembelliği gider.

Yahut Cuma günü insanları namaz zikir ve teşbihle meşgul olduklarını görünce, her günkü adetinden çok namaz kılmağa başlar. Bu anlatılanların hepsi riyasız yapılması mümkündür. Fakat şeytan ona iğva verip der ki; bu ibâdetleri yapma. Çünkü bu arzu insanlarla beraber olma sebebiyledir, riyadır.

Bazen olur ki, insanlarla beraber olduğu için, haddi zâtında hayr arzusu yoktur. Fakat şeytan iğva verip der ki, bu ibâdeti kesme, zira bu ibâdet arzusu eskiden sende vardı, insanlarla beraber olduğun için değil.

Bu itibarla bunları birbirinden ayırmak lâzımdır. Hayır niyetinin işareti şudur ki, eğer kendisinin insanları görüp insanların kendisini görmediklerini farz ettiği takdirde, yine şevk ve rağbeti yerinde kalırsa, niyeti hayra olur, eğer kalmazsa, riya olur; ondan vazgeçmelidir. Eğer her ikisi de olursa, yâni hem hayır niyeti, hem de insanlar tarafından övülme sevgisi olursa, hangisi kuvvetli olursa, ona itimat, etmelidir.

Meselâ Kur'an-ı Kerîm'in bir âyetini işiten bazı kimselerin ağladığını görünce, kendisi de ağlarsa ve yalnız iken ağlamazsa, onun bu hususteki ağlaması riya olmaz.

Zira insanların ağlamasını görmek kalbi yumuşatır, insanları üzüntülü görmek insanı üzer, ağlamaya, ah feryad çekmeye sebeb olur. Bazen ağlamak içten gelir, feryad, figân etmek ise, başkalarının duyması için riya olarak yapılır. Bazen de vecd'den yıkılır düşer; ve hemen kalkabildiği hâlde, vecdin aslı yoktur, yapmacıktır demesinler diye, hemen kalkmaz. Bu durumda zahid mürai sayılır.

Ama başlangıca nazaran mürai değildir. Bazen de raks etmeğe başlar, kuvveti yerinde iken bir kimseye dayanıp ağır ağır yürür ki vecdi tez geçti demesinler. Yine aklına gelen günah için «Estağfurullah, yahut Euzu billâh» der, yahut insanları ibâdette görünce kendi taksiratını hatırladığı için «Estağfurullah» der. Bunların riya olma ihtimâli var ise de, riya değildir. Bu itibarla uyanık ve dikkatli olmalıdır.
Resûlüllah buyurur ki: «Riyanın yetmiş kapısı vardır.» Kendisinde riya düşüncesini bulan, Hak Teâlâ'nın onun kötülüklerini bildiğini ve ona kötülükleri içinden temizleyinceye kadar Hak Teâlâ'nın ga-zâb ve azabında olduğunu düşünmelidir. Ve Resûlüllah'ın şu hadisini hatırlamalıdır: «Münafıklık huşuundan Allah'a sığınırım.» Münafıklık huşuu, bedeniyle mütevâzi olup kalbiyle mütevâzi^ olmamaktır.
AMELLERDE İHLASIN ŞART OLMASI
Bil ki, namaz ve oruç gibi taat olan herşeyde ihlâs farzdır, riya ise haramdır. Ama mübâh olan şeylerden sevâb kazanmak istiyorsa, yine ihlâs şarttır.
Meselâ bir müsiümamn işini görmeğe çalışırsa, sevâb almak maksadıyla yapıyorsa, niyetini doğru tutmalıdır, ondan teşekkür, mükâfat ve karşılık beklememelidir. Yine bunun gibi, bir kimseye ilim öğretince, meselâ; talebesinden, kendi arkasından yürümesini ve hizmet etmesini beklerse, karşılık istemiş olur ve sevabını alamaz. Ama eğer hiç hizmet beklemeden talebesi hizmet etse, en iyisi onun hizmetini kabul etmemektir. Fakat kabul etse de, maksadı hizmet olmayınca, zahir budur ki, eğer hizmeti bıraktığı takdirde tuhafına gitmezse sevabı zayi olmaz. Fakat hocalar, haram ehli talebenin hizmetinden kaçınmışlardır. Hattâ onlardan birisi kuyuya düştü, onu çıkarmak için ip getirdiler. Onlara yemin verdirdi, benden hadis dinleyen, yahut Kur'an okuyan elini ipe uzatmasın. Zira o karşılığın, sevabını iptal etmesinden korktu.
Birisi Süfyan-ı Sevri'ye hediye getirdi. Süfyan hediyesini kabul etmedi. O kimse: «Ey Süfyan, ben senden hiç hadis dinlemedim.» dedi. Süfyan: «Evet ama, kardeşin hadis dinliyor. Bu hediye sebebiyle belki kardeşine başkalarından daha çok acının,» dedi.

9. Asıl: KİBİR VE UCBUN İLACI
481
Bir kimse de Süfyan'a iki kese altın getirdi ve: «Ey Süfyan bilirsin, benim babam senin dostun idi. Ve helâlden yerdi. Şimdi bu getirdiğim altın babamdan miras yolu ile bana intikâl etti, helâl maldır, bunu benden kabul et.» dedi. Süfyan kabul edince o kimse gitti. Süfyan oğlunu arkasından gönderdi, o altını geri iade etti. Meğer Süf-yan'm hatırına şu gelmiş: Onun babasıyle dostluğum Allah içindi, herhangi bir gayenin karışmasını istemem. Süfyan'ın oğlu der ki, geri babamın yamna dönünce, sabr edemedim, «Baba, senin kalbin taştan mıdır? Görüyorsun, benim çoluk çocuğum vardır ve hiçbir şeye mâlik değilim, bize acımaz mısın?» dedi. Baba: «Oğlum, sana gerekli olan o altını alıp ihtiyacına harcamaktır. Fakat kıyamet gününde onu benden soracaklar. Onun cevâbını vermeğe takatim yoktur,» dedi.

Bunun gibi öğrenci de, Hak Teâlâ'nın rızasından başka birşeyi istememeli, hocasından hiçbir şeyi beklememelidir. Bazen öğrenci sanır ki; hocasının, kendisini salih bilip eğitimine önem vermesi için, taat, ibâdetini ona göstermek caizdir. Böyle sanmak sadece hatâdır ve riyanın da kendisidir. Belki kişinin, hocasına hizmet etmekle onun ya* nında değil, Allah'ın yanında derece beklemelidir.

Yine bunun gibi evlâtların, ana ve babalarına hizmet etmekle Allah için rızalarını istemeleri gerekir, yoksa âbid ve zâhid görünerek ana ve babalarının rızasını talep etmemelidirler. Çünkü bu günahtır. Hülâsa sevâb beklediği her iş sadece Allah için olmalı, başkaları için olmamalıdır.

DOKUZUNCU ASIL KİBİR VE UCBUN İLÂCI

Bil ki, kibir yâni kişinin kendini büyük görmesi kötü bir haslettir ve hakikatte Hak Teâlâ ile düşmanlık yapmaktır. Zira kibir ve azamet yalnız Hak Teâlâ'ya lâyıktır. Bunun için Kur'an-ı Azim'de Cebbar ve Mütekebbirler çok kötülenmiştir. Nitekim «Böylece Allah Teâlâ bütün Mütekebbir ve Çebbarlann kalbini mühürler.» (Gafir sûresi, âyet: 35) buyurulur.

Yine, «Bütün Mütekebbir ve Cebbarlar ümitsizliğe düştüler.» (İbrahim sûresi, âyet: 15) buyurdu. Yine Musa (a.s.) nın ağzından buyurur ki: «Hesâb gününe inanmayan bütün Mütekebbirlerden benim ve sizin Rabbinize sığınırım.» (Gafir sûresi, âyet: 27).

Resûlüllah (s.a.s.) buyurur ki: «Kalbinde bir habbe, yahut bir hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse cennete girmez.»

Yine buyurdu ki: «Kibirlenmeyi meslek edinenin adını Cebbarlar zümresine yazarlar ve Cebbarlara verilen azâb ona da verilir.»

Haberde gelmiştir ki: «Süleyman (a.s.) şeytanların, cinlerin, insanların ve kuşların toplanmasını emir buyurdu. Yüzbinlerce insan

ve cin toplandı. Rüzgâra kendisini göklere çıkarmasını emir etti. öyle bir yere çıktı ki, meleklerin teşbih seslerini' işitti. Sonra yerin dibine indirin diye emir verdi ve denizlerin dibine kadar indi. Ondan sonra gaybtan bir ses duydu ki; eğer Süleyman'ın kalbinde zerre kadar kibir olsaydı, onu havaya çıkarmadan evvel yerin dibine batırırdım.»

Resûlülîah buyurur ki: «Kıyamet gününde mütekebbir olanlar Hak Teâlâ yanında hor ve zelil olduklarından insanların ayakları altında kalan karıncalar suretine girerler.»

Yine buyurdu ki: «Cehennemde "Hebheb" diye bir vadi vardı. Hak Teâlâ Cebbar ve Mütekebbirleri oraya göndereceğini kararlaştırmıştır.»

i

Süleyman (a.s.) buyurur ki: «Bulunduğu müddetçe hiçbir ibâdetin faydası olmayan günah kibirdir.»

Yine buyurdu ki: «Bir defa bir kimse tekebbürle salınıp kendi elbisesine böbürlenerek baktı. Hak Teâlâ onu yerin dibine batırdı.

Kıyamete kadar batmaktadır.» Yine buyurdu ki: «Kibirli yürüyüp salınan kimse, Hak Teâlâ'yı kendine kızgın bulur.»
Muhammed bin Vasi, bir defa oğlunu salınırken gördü. Ona: «Sen, anneni ikiyüz dirheme aldığım bir câriye olduğunu ve müslü-manlar arasında babandan aşağı kimse bulunmadığını bilir misin?» dedi.
Mütarraf, Mühellebî'nin salınarak yürüdüğünü görünce, «Ey Allah'ın kulu, böyle salınarak yürüme; Cenâb-ı Allah bunu sevmez.» dedi. Mühellebî: «Benden sakın, benim kim olduğumu bilmiyor musun?» dedi. Mütarraf: «Bilirim; evvel fena kokulu bir su idin, sonunda pis bir leşsin ve ikisi arasında ne kadar pislik varsa, onun hammalı-sın.» dedi.
TEVAZÜNÜN FAZİLETİ
Resûlülîah buyurur ki: «Tevazu edip de, Hak Teâlâ şerefini ar-tırmadığı hiç kimse yoktur.» Yine buyurdu ki: «Herkesin başında (manevî) bir gem vardır. O gemi iki melek tutuyor. Tevazu gösterince, melekler gemini yukarı çekip ya Rabbi, bunu yükselt derler. Kibir-lik yapınca gemini aşağı çekip ya Rabbi bu kimseyi bütün insanlardan aşağı yap derler.»
Yine buyurur ki: «Acizliğinden değil, bile bile tevazu gösterene, helâlden kazandığı malı sadaka verene, çaresizlere acıyarak ve gerçek âlimlerle oturup kalkanlara saadetler olsun.»
Medineli Ebû Müslim dedesinden naklederek der ki, bir defa Resûlülîah bize misafirdi. Oruç tutuyordu. Orucunu açmak için ona bal karıştırılmış bir bardak süt getirdim. Resûlülîah tadınca, tatlı olduğunu bildi ve: «Bu getirdiğin nedir?» buyurdu. «Süttür, ya Resûlal-lah! Ama biraz bal karıştırdım.» dedim. Elimden yere koydu, içmedi

ve: «Haramdır demem, ama Allah Teâlâ derecesini yükselttiği kimse kibirlenirse, Allah onu alçaltır. Malını sadaka veren ve israf etmeyen kimseyi muhtaç etmez. Masrafında israf yapanı fakir ve muhtaç eder. Hak Teâlâ'yı çok zikredeni de sever.»
Birgün perişan bir fakir dilenmek için Resûlüllah'm kapısına geldi. Resûlüliah yemek yiyordu. Onu çağırdı, bütün sahabeler o fakirden tiksindiler. Resûlüllah onunla diz dize oturdu ve: «Buyurun, yemek yiyin,» buyurdu. Kureyşlilerden birisi ondan nefret etti ve nefret bakışlarıyla ona baktı. O fakirin mübtelâ olduğu hastalığa yakalanmadan ölmedi.
Resûlüllah buyurur ki: «Allah Teâlâ beni kul ve resul olmakla, nebî ve melik olmak arasında muhayyer yaptı. Meleklerden dostum Cebrail'e baktım. Şana Allah'a tevazu et diye işaret etti. Ben de ya Rabbi, beni kul ve resul yap dedim.»
Allah Teâlâ Musa'ya (a.s.) vahiy gönderdi: «Ben, bana tevazu edip insanlara kibirlenmeyen, kalbini daima korkulu tutan, bütün günlerini zikretmekle geçiren ve benim için nefsi arzularını bırakan kimsenin namazını kabul ederim.»
Resûlüllah buyurur: «Kerem, takvada, şeref, tevazuda ve ren-ginlik, yakindedir.»

İsa (a.s.) buyurur ki: «Dünyada tevazu sahibi olanlar saadetll kimselerdir. Çünkü kıyamet günü minber sahibi olanlardır. İnsanları barıştıranlar da, saadetli insanlardır. Çünkü Fırdevs-i A'Iâ onlarındır. Yine kalbleri dünyadan temiz olanlar, saadetli insanlardır. Çünkü Allah Teâlâ Hazretlerinin cemâlini görmek mükâfatı onlarındır.» Resûlüllah buyurur ki: «Hak Teâlâ'nın tslâm dinîne hidâyet ettiği, güzellik verdiği, utanılmayacak hâlde yarattığı, bütün bunlardan başka tevazu nâsib ettiği kimse, Hak Teâlâ'nın makbul kuUanndandır.»
Bir kimse çiçek hastalığına yakalanmıştı. Bir grup insanın, yemek yediği yere geldi. Kinlin yanına oturduysa o kimse kalktı, gitti. Resûlüllah onu yanma çağırıp yer gösterdi ve: «İhtiyaçlarını eline alıp evine götüreni çok severim. Çünkü hem çoluk çocuğunun yiyeceğini temin etmiş olur, hem de kalbinde olan kibir zail olur,» buyurdu. Sahabeye bir gün buyurdular ki: «Neden ibâdetin halâvetini sizde göremiyorum?» Sahabe: «Ya Resûlallah! ibâdetin halâveti nedir?» dediler. «Tevazudur» buyurdular. Resûlüllah yine buyurdu ki: «Ne zaman bir mütevâzi görürseniz, ona tevazu gösterin ve ne zaman bir kibirli görürseniz, kibirlenin ki, hakir ve zelil olsun.»
Hz. Aişe (r.a.) der ki: «Siz ibâdetlerin en faziletlisinden habersizsiniz. O tevazudur.» Fudeyl der ki: «Tevazu; kimden olursa olsun, ister bir çocuktan isterse halkın en câhilinden olsun, hakkı kabul etmektir.» Abdullah bin Mübarek der ki: «Tevazu; kendini, dünyaca senden aşağı olandan aşağı tutmaktır. Böylece dünyanın senin yanında önemi olmadığını göstermiş olursun ve yine dünya bakımından senden üstün olanı kendinden aşağı görmektir. Böylece dünyalık sebebiyle senin yanında kıymetli olmadığını göstermiş olursun.»

Hak Teâlâ isa'ya (a.s.) vahiy gönderdi ki: «Sana bir nimet verdiğim zaman, ona tevazu ile yaklaşırsın, o nimeti sana tamamlarım.» İbn-i Semmâk, Haıûn-i Reşid'e dedi ki: «Ey mü'minlerin emiri, şerefinle beraber gönderdiğin tevazu şerefinden üstündür.» Harun Reşid: «Ey İbn-i Semmak, güzel söyledin.» dedi. îbn-i Semmak: «Ey mü'minlerin emiri, Allah Teâlâ birisine mal, cemâl ve haşmet verince, maliyle insanlara yardım eder, haşmetiyle tevazu gösterir ve cemâlinde zâhid ve iffetli olursa, Allah Teâlâ onu muhlisler defterine yazar,» Harun bu sözleri işitince, kağıt ve kalem istedi ve onları yazdı.
Süleyman (a.s.) kendi ülkesinde önce zenginleri sorardı, sonra fakirlerin yanma gider, onlarla arkadaşlık yapardı ve ben de bu fakirlerden biriyim, derdi. Birçok büyük zâtlar tevazu konusunda birkaç söz söylemişler. Hasan-ı Basrî der ki: «Tevazu; evinden dışarı çıkınca, gördüğün herkesi kendinden üstün görmektir.» Mâlik bin Dinar der ki: «Eğer camide birisi, sizin en hakiriniz dışarı çıksın diye çağırırsa, zor olmadan benden önce kimse dışarı çıkmaz.» îbn-i Mübarek bunu duyunca, Mâlik bin Dinar'ın büyüklüğü bundandır, dedi. Bir kimse Şiblî'nin huzuruna geldi. Şiblî, sen nesin, dedi. O kimse ben ayaklar altındaki zerreyim, yâni en aşağı

ve hakir olan nesneyim, dedi. Şiblî: «Ey Allah'ın kulu, Allah senden benliği kaldırsın, sen en son yeri kendine tâyin ettin.» dedi.
Bir kimse Hz. Ali'yi rü'yasında gördü. Ya Ali, bana nasihat et, amellerin en güzeli hangisidir? Hz. Ali: «Zenginlerin âhiret sevabını bekleyerek fakirler önünde tevazu yapmalan ne güzeldir! Bundan daha güzeli de fakirlerin, Hak Teâlâ'nın ihsanına güvenerek zenginlere karşı kibirlik yapmalarıdır,» buyurdu.
Yahya bin Halit der ki: «Kerem sahibi zâhid olursa, mütevâzi olur; sefih olan kimse zâhid olursa mütekebbir olur.»
Bayezid-i Bistamî der ki: «Kul, bir kiifiseyi kendinden aşağı gördüğü müddetçe kibirli sayılır.» Cüneyd-i Bağdadî birgün vaaz esnasında dedi ki: «Eğer hadiste: "Ahır zamanda toplumun en kötüsü ve en aşağısı toplumun başı olacaktır" denilmeseydi, vaaz meclisinde nasihat etmezdim.»
Yine Cüneyd der ki: «Tevhit ehli yanında tevazu kibirdir. Yâni tevazu; kişinin kendini aşağı tutmasıdır. Buna lüzum olunca, önce kendine bir mevki tâyin etmiş, ondan sonra kendini ondan aşağı tutmuş demektir.» Ata-i Selemi, bir şiddetli rüzgâr estiği, yahut yıldırım düştüğü zaman hâmile İcadmlar gibi elini karnının üzerine koyup, «Ah, bütün bunlar, benim günahımdan insanlara oluyor» diye feryat ederdi.
Bazı insanlar Süleyman (a.s.) a gıbta gözü ile baktılar. Süleyman (a.s.) buyurdu ki: «Benim evvelim kıymetsiz bir meni, sonum ise, murdar bir leştir. Ondan sonra benim amellerimi teraziye koyarlar, iyi amellerim ağır gelirse, o zaman büyüğüm. Eğer ağır gelmezse benden alçak kimse yoktur.»
I Vİ
i H'®wt
^çV5»fc»v»". v>
9. Asıl: KİBİR VE UCBUN İLACI
485
* ' f r
 >:**
KİBRİN HAKİKATİ VE ZARARLARI
BU ki, kibir çok kötü bir sıfattır. Kalb ahlâkından ise de, tesiri dışta olur. Kibrin hakikati, kendini başkalarından üstün anlamak ve iyi bilmektir. Bu hususta ondan bir sevinç ve neşe havası meydana gelir ki, buna kibir denir. Resûlüllah kibir hakkında: «Kibir havasından Allah'a sığınırım,» buyurur. Bir kimsede kibir havası meydana gelince, başkalarını aşağı ve hizmetçi gözüyle görmeğe başlar.
Bazen onları kendi hizmetine lâyık görmeyip sen kim oluyorsun ki, benim hizmetime lâyık olasın, der. Nitekim Sultanlar herkesi işlerini görmeğe lâyık görmezler, onları kulluk defterine yazmazlar. Ancak Melik ve Sultanların hizmetine lâyık gördüklerini yazarlar.
Bu, Hak Teâlâ'nın kibriyasını bile geçen kibrin en son derecesidir. Çünkü Hak Teâlâ herkesi kulluğuna ve kendisine secde etmeğe lâyık görür. Mütekebbir bu dereceye gelmese de, yürümekte, oturmakta önceliği gözetir ve öyle bir dereceye gelir ki,

başkasının nasihâtınr kabul etmez. Kendisi nasihat ederken şiddetli, hiddetli söyler. Ona bir şeyi öğretmeğe kalkışsalar, kızar; insanlara hayvan gözüyle bakar.
Resûlüllah'a, Mütekebbir kimdir? diye sorulunca: «Hakk'a boyun eğmeyen ve insanlara hakaret gözüyle bakan kimsedir,» buyurdular.
Bu iki haslet, kul ile Allah' arasında büyük bir perdedir. Bunlardan nice kötü ahlâklar doğar. Bunların yüzünden insan bütün güzel ahlâklardan uzak olur. Zira üstadlık ve efendilik kendisine gâlib olan kimse, kendisine lâyık gördüğünü müslümanlara lâyık görmez.
Bu da mü'minlerin sıfatı değildir. Kimseye, tevazu etmez. Bu da müttekilerin hâli değildir. Kin ve hâsedden el çekemez, öfkesini ye-nemez, dilini gıybetten koruyamaz, kalbini hile ve aldatmadan temiz-leyemez. Kendisine saygı göstermeyene karşı kalbinde bir hoşnutluk meydana gelir. En azından her zaman insanları arkasına düşürüp kadir, kıymetini yükseltmek için, gerçeği gizlemekten, yalan ve nifaktan uzak olamaz.
Ancak böylece işlerini ve hâllerini insanların gözünde güzel gösterebilir, îşin gerçeği şudur ki, hiçbir kimse kendini unutmadıkça müslümanlık kokusunu duyamaz. Bjattâ kendisinden geçmeden dünya lezzetini de bulmaz. Büyüklerden biri der ki: «Cennet kokusunu duymak istersen, kendini bütün insanlardan aşağı tut.» Eğer bir kimse, iki.mütekebbir bir araya geldikleri zaman - içlerini görebilmek basiretine sahip olsaydı,' hiçbir mezbelede bulunmayan pis koku ve rezilliği onlann içinde görürdü. Onların içi köpekler suretinde olup dışlarını ise kadınlar gibi süslerler.
Müslümanların birbirleriyle arkadaşlık yapmalarından aralarında meydana gelen samimiyet hiçbir zaman mütekebbirlere mümkün olmaz. Belki kiminle arkadaşlık yaparsan, ancak İkiliğin kalkması ve birlik doğmasıyle rahat edilir.
Buna göre ya hep sen ona uyup ona saygı göstereceksin ve o, var olup sen yok hükmünde olacaksın; yahut o, sana uyup sen var, olup o

yok hükmünde olacaktır, yahut da ikiniz de Allah'a kavuşup kendi nefsinize asla iltifat etmeyeceksiniz. En üstün derece de budur. Zira rahat ve huzur kalb birliğinden doğar. Hülâsa arada ikilik olduğu müddetçe rahatlık mümkün değildir. Rahatlık, birlik ve tek olmaktadır. Kibrin hakikati ve zararları bu anlatılanlardır.

KİBRİN DERECELERİ

Bil ki, kibrin bazısı bazısından farklıdır. Zira bazı kibirier çok kötü ve çirkindir. Kibirdeki fark, bunun ya Allah'a karşı, ya Resulüne karşı ya da kullardan birine karşı olmasındandır.
Birinci derece: Allah'a karşı olan kibirdir. Nemrud'un, Firavnm ve şeytanın ve kulluk adından utanıp Âllah'lık iddiasında bulunanların kibri gibi. Halbuki Allah Teâlâ buyurur ki: «Ne İsa (a.s.), ne de Allah'a yakın melekler, Allah'a kul olmaktan utanmadılar.» (Nisa sûresi, âyet: 172).
İkinci derece: Resûlüllah'a karşı olan kibirdir. Kureyşli kâfirlerin yaptıkları gibi. Onlar, «Biz kendimiz gibi bir insana

baş eğmeyiz. Niçin bize melek yahut muhteşem bir insan gönderilmedi de bir öksüz gönderildi.» dediler. Kur'an'ın ifadesiyle: «Niçin bu Kur*an bu iki şehrin (Mekke ve Taif) eşrafından birine indirilmedi, dediler.» (Zuhruf sûresi, âyet: 31).

Resûlüllah'a karşı kibirlenenler de iki kısmıdır: Bir kısmı, kibirleri onlara perde olduğu için düşünmeyip Resûlüllah'ın Peygamberliğini anlayamadılar. Nitekim Allah Teâlâ onların hakkında: «Yeryüzünde haksız olarak kibirlenenlerin âyetlerimizi anlamalarına yol vermediler,» buyurur. Bir kısmı ise Resûlüllah'ın Peygamberliğini anladılar, fakat çok kibirli olduklarından ikrar edemediler. Nitekim Allah Tealâ onların hakkında buyurur ki: «(Mucizelerin Allah'tan olduğunu) gönülleri kesin olarak kabul ettiği hâlde, kendilerine haksızlık ettiklerinden ve büyüklenmelerinden dolayı mucizeleri bile bile toptan inkâr ettiler.» (Nemi sûresi, âyet: 14).

Üçüncü derece: Hak Teâlâ'nın kullarına tekebbür edip hakaret gözüyle bakmak, onların haklı sözlerini kabul etmemek ve kendilerini beğenip büyük bilmektir. Gerçi bu derece anlatılan iki dereceden aşağıdır, fakat iki sebeble bu da büyük bir şeydir: Biri, büyüklük Allah Teâlâ 'mn sıfatıdır. Kendisiyle ilgili olan işlerden elinden birşey gelmeyen âciz ve zayıf kula, büyüklük nerde yakışır ki, kendini bir şey sansın. Kul kendini büyük bilince, Allah Teâlâ ile sıfatında çekişmiş olur. Bu kimse,, padişahın tacını giyip tahtma oturan köleye benzer. Bu kimsenin ne çeşit azar ve cezayı hakettiğini sen düşün. Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Azamet ve kibriya benim elbiselerimdir. Bunlar için benimle çekişeni helak ederim.»

O hâlde Allah'ın kullarına tekebbür etmek, hiç kimseye yakışmadığına göre, onlara karşı kibirlenmek Allah Teâlâ ile çekişme olur.

Bu, padişahın özel hizmetçilerine emir veren kimseye benzer. Halbuki bu, padişahtan başkasına lâyık değildir.

Diğer bir sebebi de, kibir başkalarının haklı sözlerini kabul etmeye mânidir. Hattâ kibirli insanlarla dinî meselelerin münazarası yapılırken hak, karşı taraf m dilinden çıksa, kibir onu reddedip kabul etmeyecek duruma getirir. Bu da münafık ve kâfirlerin sıfatıdır. Nitekim âyet-i kerîmede: «Kâfirler: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Onun hakkında manâsız yaygaralar yapın. Belki üstün gelirsiniz." dediler.» buyurulur. (Fussilet sûresi, âyet: 26).

Yine buyurulur: «Ona: "Allah'tan kork." denince, suçlan ve günahlanyle kibirlenip günah işlemeye yeltenir. Ona cehennem yeter.» (Bakara sûresi, âyet: 206). İbn-i Mes'ud (r.a.) der ki: «Bir kimseye Allah'tan kork dendiği zaman, sen işine bak ,demek tam bir günahtır.»

Bir defa Resûlüllah birisine: «Yemeği sağ elinle ye.» buyurdu. O kimse yapamam dedi. Resûlüllah, -bunu kibrinden söylediğini bildi ve: «Yapamayasın,» buyurdu. O kimsenin eli o anda kurudu ve hiç hareket edemez duruma geldi. Bil ki, sana anlattığımız şeytanın

hikâyesi efsun ve efsâne değildir. Belki ondan gaye, kibir zarannın neye müncer olduğunu bilmektir. Zira şeytanın soyu kibir edip: «Ben, ondan hayırlıyım. Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın.» (Sâd sûresi, âyet: 76) dedi. Kibir onu öyle bir dereceye getirdi ki, Allah'ın fermanına baş kaldırıp âdeme secde etmedi ve ebedî mel'un oldu.

KİBRİN SEBEBLERİ VE ONUN İLACI

Bil ki, kendini büyük gören kimse, üstün bir sıfatın kendinde bulunduğunu anlayıp başkalarında bulunmadığına inandığı için kendini büyük görür. Bunun sebebleri yedi tanedir:

Birinci sebeb: İlimdir. Zira kendini ilmin güzellikleriyle süslü gören, başkalarını hayvan derecesinde görür. Bunun için onda kibir ga-lib olur. Bunun alâmeti, insanlardan riayet, hürmet, tazim ve öncelik beklemektir. Bunlardan birisini yapmazlarsa, tuhaf ma gider, incinir. Onlara iltifat ederse, yahut onlardan birinin dâvetine giderse, onlara minnet sayar, timinden dolayı insanlara minnet edip ahiret işlerinde, kandini Hak Teâlâ yanında başkalarından ileri.bilir. Kendi amellerinde çok umutlu olup başkaları için, bunların hepsinin benim dua ve irşadıma ihtiyacı vardır. Benim sayemde cehennemden kurtulurlar, görüşüne sahip olur.

Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki: «timin âleti, kendini büyük görmedir.» Gerçekte bu kimseye cahil demek daha iyidir. Çünkü alim olan kimse, ahiret tehlikelerini bilir; sıratın inceliğini düşünür. Bunu bilen kendini tamamen bu dereceden uzak görür, kendi taksiratını idrak eder ve akıbetinin tehlikesinden ve ilminin kendine perde olmasından korkar ve kendini büyük görmeye yeltene-mes.

Nitekim Ebû'd-Derda der ki, ilim artınca, derdi de artar, ilim öğrenmekle kibri artanların durumu iki yöndedir: Biri, öğrendiği üim hakiki ilim ve din ilmidir. Din ilmi, kişinin kendini anlayıp din yolunun geçitlerini, akıbet tehlikelerini ve insanı Hak Teâlâ'dan ayıracak perdeyi düşünmeye vesile olan ilimdir. Bu ilimden dert ve eziklik artar, kibir artmaz. Takat tıp, hesap, astronomi, nehiv, lügat, cedel, ihtilâf ilimleri öğrenmek ancak kibirden başka bir şey artırmaz. İlimlerin (Allah'a) en yakını fetva ilmidir.

Zira fetva ilmine dünyanın ihtiyacı vardır. Bunun için fetva ilminden kibir ve sapıklık hasıl olma korkusu yoktur. Ancak şu var ki, bir kimse, yalnız fetva ilmini okuyup diğer ilimlerden bir şey okumazsa, kalbi kararır ve kibir ona galib olur. Takat «İşitilen, duyulan gibi değildir,» -denitöiği gibi, bu millete bak ki ne haldedirler?.. Yine bunun gibi vaizlerin seci'li sözleri, deyimleri, külfetli ifadeleri, insanları heyecan ve galeyana getiren sözleri ve taassubu artıran mezhebler arasındaki ince farkları dile getirmeleri bütün bunlar, hased, kibir ve düşmanlık tohumunu kalbe eker. Bunlardan dert ve eziklik artmaz, belki güvenme ve serkeşlik meydana gelir.

Diğer yönü de, Kur'an'ın tefsiri, hadis ve geçmiş büyüklerin siyeri gibi faydalı ilimleri okumaktır. Bu ilimlerle de, bu

kitapta ve îhyâ kitabında anlatıldığı gibi, bazan olur ki kibir hasıl olur. Aslında o kibirlenenlerin içi pislik ve kötü ahlâk ile doludur. Onların bu ilimleri okumaktaki gayesi, ilimlerin deyimlerini öğrenip kullanmak ve bununla başkalarına üstünlük taslamaktır.

'- '-« ı-.Arhiz yapılmadan önce mideve giren ilâç da midi r.» Bu zamana* ^

•:•*•" , ™™

şey çok sayılır. Çünkü din ehline yardım eden kalmamıştır. Dinin hakikati örtülmüştür. Din yolunda yürüyenlerin çoğu yalnız ve yardımcısın kalmaktadır. Sıkıntılar fazla olduğu için bu kadarla yetinmesi gerekir.

İkinci sebeb: Zahidlik ve ibadette kibirlenmektir. Abid, zahid ve muttaki insanların kibirden kurtulmaları güçtür. Başkalarının kendilerini ziyaret etmelerini severler ve ibadetleri için insanlara minnet ederler. Başkalarının helak olduğunu, kendinin affedildiğini sanırlar. Kendisini inciten birisine bir belâ gelince, bunun kendi yüzlerinden olduğunu sayarlar.

Resûlüllah buyurur ki: «Bütün insanlar helak oldu diyen de he-iâk olur.» Yine buyurdu: «Bir din kardeşini aşağı görenin günahı son derecesindedir.» Böyle bir kimsenin durumu ile, başka bir kimse ile bereketlenip, onu kendinden iyi gören ve Allah için seven kimse arasında çok fark vardır. Allahu Teâlâ'run, onun derecesini, kendini iyi bilip Allah için seven kimseye verip onu ibadetinin bereketinden yoksun bırakmasından korkulur. Nitekim Benî İsrail'de bir âbid var idi ki, ondan büyük fasık yoktu. O âbid bir yerde oturuyordu. Başının üstünde bir parça bulut duruyordu. Fasık: «Şu âbidın yanma varayım, biraz ona hizmet edeyim. Belki Allah Teâlâ onun bereketiyle bana merhamet eder.» Fasık o âbidin yanına varınca, âbid kendi kendine: «Bu kim oluyor ki, benim yanıma geliyor. Oysa ki, şehirde ondan daha aşağı ve zahıdlikte benden daha üstün kimse yoktur,» diye düşünüp fasıka «Kalk yanımdan git,» dedi. Fasık kalkıp gidince, o bulut da fasıkla beraber gitti. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki, «O kimseye söyle: Amellerini yenilesin. Fasıkm yaptığı şeyleri, onun güzel inancından dolayı yarhğadın. Abidm yaptığı amelleri ise kibirliliği sebebiyle tamamen iptal ettim.»

Birisi ayağını bir âbidin boynunun üzerinde koydu. Abid, «Ayağım çek, yoksa Allah'a yemin ederim ki, sana rahmet etmez.» Zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «Ey onu yarhğamamak için bana and içen, bil ki onu değil, seni yarliğamam.»

• Genellikle cahil âbidler, kendilerini inciteni Allah Teâlâ'nın rahmet etmeyeceğini sanırlar. Bazan kısa zamanda bunun cezasını' görürsünüz, derier. İncitenin başına bir belâ gelince, gördünüz mü? Onun başına neler geldi, derler. Yâni bu benim kerame timdir, demek istiyor. Bu ahmak bilmez ki, birçok kâfirler peygamberimizi incittiler Fakat Allah Teâlâ dünyada onlardan intikam almadı. Hattâ bazılarına müslümanlık nasib etti. Bu ahmaklar kendilerini peygambrelerden kıymetli görüp onlar için intikam alındığını

sanırlar. Cahil âbidler böyle düşünürler. Akıllı olanlar ise, insanlara erişen belâların, kendi uğursuzluk ve kusurlarından dolayı olduğuna inanırlar. Rivayet edilir ki, Hz. Ömer bu kadar doğruluk ve ihlâsı var iken Huzeyfe'den (r. a.) «Bende münafıklık işaretlerinden bir şey görür müsün,» diye sordu. O hâlde akıllı olan takva üzere olurken yine korkar. Akılsız olan ise görünüşte amel eder; fakat kalbi kibir ile bulaşmıştır. Bu haliyle

y\n& korkmaz. Gerçek şudur ki, başkasından hayırlı olduğunu kesinlikle kabul edenin ameli bâtıl olur. Çünkü cahillikten büyük günah olmaz. Bir gün Resûlüllah'a bir sahabeyi çok övdüler. Tesadüfen o kimse çıkageldi. Ya Resûlallah, bizim övdüğümüz kimse bu gelendir, dediler. Resûlüllah: «Onun yüzünde münafıklık alâmeti görünüyor,» buyurdu .Bu sözü duyan ashab hayrette kaldılar. O kimse yaklaşınca, Resûlüllah: «Allah için doğru söyle, bu kavimde senden hayırlı kimse yoktur diye, aklına geliyor mu?» buyurdu. O kimse «Evet, geliyor» dedi. Resûlülah Peygamberlik nuru ile onun içindeki pisliğe muttali oldu ve buna münafıklık dedi. O halde bu halet âlimler ve âbidler için büyük bir âfettir. Fakat onlar bu hususta üç tabakadır:
Birinci tabaka: Kalbleri kibirden kurtulmaz, fakat mücahede ile tevazu gösterirler ve başkalarını kendilerinden hayırlı gören kimselerin işlerini yaparlar. Şöyle ki, hiçbir şekilde onların işlerinde ve dillerinde kibir olmaz. Bu kimseler kibir ağacının bütün dallarını kesmiş-ierse de içlerinden kökünü sökememişlerdir.
İkinci tabaka: Gerçi dilini tutup kibirlik göstermiyor ve ben kendimi herkesten aşağı bilirim diyor, fakat muamelesinde, işlerinde kibirliliğine alâmet sayılacak şeyler yapar. Meselâ, nerede olsa baş köseye oturmak ister ve yolda giderken önde yürümek ister. Alim olan, insanlardan utanır gibi ,başmı insanlardan başka bir tarafa çevirir. Âbid ise, insanlara kızar gibi yüzünü ekşitir. Bu iki akılsız bilmezler ki, ilim ve amel ne baş çevirmekte, ne de yüz ekşitmektedir, belki kalbtedir, onun nuru da görünüşte herkese tevazu, şefkat ve güleryüz-lü olmadadır. Resûlüllah'tan daha çok mütteki kimse yok iken, ondan daha çok şefkatli kimse yok iken, ondan daha çok mütevazi kimse de yoktu. Herkese açık ve güleryüzlü bakardı. Resûlüllah'a: «Daima tevazu eyle.» (Şuâra sûresi, âyet: 215) diye hitap geldi. Yine: «Herkese açık, tatlı, yumuşak olmam, Allah'ın rahmetindendir. Eğer kaba ve katı kalbli olsaydın, senin etrafından dağılırlardı.» (Âl-i tmran sûresi, âyet: 159).
Üçüncü tabaka: Kibri kendisinde güzel görüp diliyle de övünür, hal ve keramet sahibi olduğunu iddia eder. Abid olanlar için: «Filan kimdir, onun ibadeti nedir? Ben devamlı gündüzleri oruç tutarım, geceleri namaz kılarım; her gece bir hatim ederim. Bana kötülük yapıp da helak olmayan kimse yoktur. Filan kimse beni üzdü, onun başına geler geldi. Benimle kavga ve münakaşa edenin mat ve çoculkları helak olur», der. Bazı insanların gece namazı

kılanlarım görse, kendisi de daha çok kılıp onlara üstünlüğünü gösterir. Oruç tuttuklarını görse, yine üstünlüğünü göstermek için bir müddet daha yemek yemez. Alim olan ise; «Ben bu kadar ilim bilirim, filan kimse ne bilir, onun hocası kimdir?» der. Münazara ederse, bütün sözle-. ri. haksız da olsa, hasmını susturmaya çalışır. Toplantılarda bildiklerini ileri sürüp üstünlüğünü göstermek için, gece gündüz garih ibareler, şiirler ve belagatli sözler ezberlemeye çalışır. Bazan onların eksiğini göstermek için meşhur olmayan lügatlar .sözler ve haberler ezberler.

Hangi alim ve abid'de az veya çok bu mana bulunmaz! Resûlülla-hın buyurduğu: «Kalbinde zerre kadar kibir olana cennet haramdır» hadisiyle, Allah Teâlâ'nın buyurduğu: «Sen kendi yanında kıymetsiz olursan, bizim yanımızda kıymetli olursun; kendi yanında kıymetli olursan bizim yanımızda kıymetsiz olursun.» Sözlerini duyan kimsenin kalbinde korku ve endişeden başka bir şey artmaz. O halde dinin bu gerçeklerini anlamayana alim demektense cahil demek .daha iyidir.

Üçüncü aebeb: Neseb (soy, sop) ile olan kibirdir. Şöyle ki, Sey-yid yahut hocazade olanlar, başkaları her ne kadar zahid ve akıllı olurlar ise de onların hepsini kendilerine köle ve hizmetçi sanırlar. Büdirmeseler de içleri kibirden boş değildir. Fakat öfkelendikleri zaman, içlerindeki kibir dillerinde ve işlerinde meydana çıkar. «Bu sözleri söylemek senin ne haddindir. Sen haddini bilmez misin?» demeğe başlar ve buna benzer durumlan gösterirler.

Ebu Zer (r.a.) der ki: «Bir kimse ile kavga edip ona zenci kadın çocuğu dedim. Resûlüllah beni kınadı ve: «Sakın, haddi aşma. Hiç bir beyaz çocuğunun zenci çocuğuna üstünlüğü yoktur.» buyurdu. Ebu Zer devamlı der ki: «O kimsenin yanına gittim, yüzümü yere koydum ve ayağınla yüzüme bas ki, söylediğime karşılık olsun, dedim.» Ebu Zer'e bak ki, kendisinde kibir izini görünce ne şekilde onu kırmağa başladı. Resûlüllah'm huzurunda iki kişi münakaşa edip birbirlerine övünüyorlardı.

Biri, ben filan kimsenin oğluyum. Sen kimsin? dedi. Resûlüllah buyurdu ki: «Musa (a.s.) nm huzurunda iki kimse birbirlerine övündüler. Biri, ben filan oğlu filanım deyip ünlü dokuz babasını saydı. Musa'ya vahiy geldi ki, ona de ki, o dokuz kimse cehennemdedir, sen de oulann onuncususun.» Resûlüllah buyurdu ki: «Cehennemde kömür olmuş kimselerle övünmeyi bırakın, yoksa pisliği kâh kokulayau ve kâh azgına alıp çiğneyen çocuktan da aşağı olursunuz.»

Dördüncü sebeb: Güzellik ve yakışıklılıkla olan kibirdir. Bu en çok kadınlar arasında olur. Nitekim Hz. Aişe bir kadın için kısa boyludur, dediği saman Resûlüllah: «Yâ Aişe, gıybet ettin. Bu, kendi boyunla övünmenden ileri gelir. Zira eğer senin boyun kısa olsaydı, sen bu sözü söylemezdin.» buyurdu.

Beşinci sebeb: Zenginlikle olan kibirdir. Meselâ benim bu kadar malım, servetim var; sen müflis bir kölesin; eğer istesem, senin gibi birçok köle satın alırım, gibi sözler söyler. Kehf sûresinde

anlatılan iki kardeşin hikâyesi ki, biri diğerine: «Ben malca senden zenginim, topluluk (evlât bakımından) da senden daha kuvvetliyim.» di yor. Bu, ona benzer.
Altıncı sebeb: Kuvvetlinin zayıfa karşı kibirlenmesidir. Resûlüllah buyurur ki: «Kuvvetli olmak başkasını yıkmak, yenmek demek değil, belki nefsi arzularım yenmektir.»
Yedinci sebeb: Köle, hizmetçi, tabi, (kendisine bağlı kimseler) mürid ve kendisini sevenlerle olan kibirdir.

Hülâsa nimet saydığı birşey, haddizatında nimet olmasa bile onunla övünmesi kibirdir. Nitekim muhannesler (alçaklar) bile yap-tıklarıyle başkalarına övünürler.
Kibrin sebebleri bu anlatılanlardır. Fakat kibrin zahir sebebi, düşmanlık ve hasettir. Çünkü bir kimseye düşmanlık yapan ona karşı övünmek ister. Bazen kibir riyaya sebeb olur. Şöyle ki, insanlar gözünde iyi görünmek, kendisine iyi gözüyle bakılmak için insanlar içinde kibirlenir. Hatta insanlar içinde birine karşı kibirlenir. Birisiyle münazara ederken, onun kendisinden üstün olduğunu bildiği halde, kalbinde ona karşı tevazu olduğu halde, insanlar onun o kimseden aşağı olduğunu bilememeleri için kibirlenir. Kibir sebeblerini öğrenince, onun ilâcını da öğrenmek gerektir. Her hastalığın ilâcı da onun sebebini izale etmekle olur.
KİBRİN İLÂCI
Bil ki, bir zerresi dahi saadet yolunu kapayan, insanı cennet'ten uzaklaştıran kibir hastalığının tedavisi farzdır. Hiç kimse bu hastalıktan arınık değildir, ancak Allah'ın dilediği müstesna.
Onun ilâcı, icmali ve tafsili olmak üzere iki çeşittir:
îcmalî olan ilâç da, ilim ve amel macunundan mürekkebtir.
İlmî ilâç, Hak Teâlâyı bilip kibriya ve azametin ondan başkasına lâyık olmadığını bilmek ve kendini bilip kendinden aşağı, hakir, zelil ve aciz kimse olmadığını tasdik etmektir. Bu, kibrin maddesini söküp atan bir müshildir. Bir kimse kendini tamamıyle bilmiyorsa, Kur'an-ı Kerimin şu âyet-i kerîmesine baksın, ona yetişir.
Kur'an'da buyurulur ki: «Kahrolsun o inkâr eden kâfir insan. O, ne kadar da nankör şey. Allah insanı nereden.yarattı? Bir damla sudan (meniden) yarattı merhalelerden geçirerek ona insan şeklini verdi. Sonra, (rahimden çıkmak için) ona yolunu kolaylaştırdı. Sonra da onu öldürür ve kabre koyar. Dilediği zaman onu tekrar diriltir.» (Abese sûresi, âyet: 17-22)
Hak Teâlâ insana, hallerini beyan edip onun başlangıçtaki halini, son durumunu ve bunun ikisi arasındaki safhaları bildirdi. Başlangıcı hakkında: «Onu nereden yarattı?» buyurdu. Yani insan, yaratıldığı şeyden daha hakir ve kıymetsiz bir şey olmadığını; ezelde onun adı, sanı olmadığını ve yaratılıncaya kadar yokluk perdesi altında gizli olduğunu bilmelidir. Nitekim âyet-i kerîmede: «Hakikaten insan, varedilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz uzun bir /aman geçmiştir.» (Dehr sûresi, âyet: 1). Sonra Allah Teâlâ ondan daha hakir ve aşağısı olmayan toprağı yarattı. Sonra nutfe (meni) ve alak'ı (koyu kanı) yarattı. Bunlar,

ken* dilerinden daha pis bir şey olmayan bir parça pis kokulu su ve kandır. O halde insanın aslı, alçak toprak, değersiz su ve pis kandır.

9. Asıl: KİBİR VE UCBÜN İLACI

493

Sonra o, işitmesi, görmesi, konuşması, kuvveti, kudreti, eli, ayağı gözü, kulağı olmayan bir et parçası oldu. İnsanın bütün bu organlarını yaratan Allah Teâlâ'dır. Nitekim bunların hiç birisi toprakta, menide ve kanda olmadığı görülmektedir. Allah Teâlâ insanda garib ve şaşılacak şeyler yarattı. Fakat bunlarla kibirlenmesi için değil, yaratanını bilip ona ibadet etmek için yarattı. Bunların hiç birini insan kendi başına yaratmadı ki, bunlarla kibirlensin.

Nitekim âyet-i kerîmede: «Sizin aslınız olan Adem'i bir topraktan yaratmış olması onun kudretine delâlet eden alâmetlerdendir. Sonra da siz bir insan olunca, çoğalıp yayılıyorsunuz.» İnsanın ilk hali budur. Dikkat ediniz, bu kibirlenecek şey mi yoksa utanacak şey midir?

İnsanın ortadaki hali ise şöyledir: Onu bu dünyaya getirdi, ona bir müddet ömür verdi ve ona bu kuvveti ve uzuvları verdi. Eğer. bütün işlerini onun eline verse, onu müstağni ve ihtiyaçsız yapsaydı olurdu; fakat o zaman insan hataya düşüp kendini bir şey sanırdı.

Bu hikmetle Allah Teâlâ inşam müstağni yaratmadı, belki onu aç, muhtaç, soğukluk, sıcaklık ve dertlere, belalara mübtelâ yaptı; tepesinde yüzbin çeşit sıkıntı yarattı ki, hiçbir zaman helak olmaktan; yahut kör, sağır, deli, hasta ve yaralı olmaktan, yahut açlık veya susuz-. luktan helak olmaktan emin olmasın. Onun faydasını acı ilâçlara koydu ki, zahmetsiz fayda olmasın. Zararım da tatlı şeylere koydu ki, lezzet aldığı bir şeyin acısını çekmekten kurtulmasın. Hiçbir şeyi onun eline vermedi. Şöyle ki, bilmediği şeyi bilmek istese bilemez. Bildiği şeyi de unutmak istese unutamaz. Düşünmek istemediği şey, kalbine gelir ve düşünmek istediği şeyden de kalbi kaçıp nefret eder.

Onu bu kadar acayip şekilde ve olgunluk ve güzellikte yarattığı halde, onu öyle aziz yaptı ki, ondan zayıf, aşağı ve çaresiz hiçbir şey yoktur.

. e İnsanın son hali ise şöyledir: Ölüp gidecektir. Ne işitmesi, ne görmesi, ne güzellik ve kemali, ne de beden ve azası kalmayacaktır, belki öyle fena kokulu bir murdar olur ki, herkes ondan kaçar, yanından geçerken burnunu tutar. Topraktaki haşerenin, kurtların karnında pislik olup tekrar hor ve hakir olan toprak olur.

Eğer toprak olmakla iş bitse, yine iyi idi ve hayvanlarla beraber olurdu. Bu saadeti dahi bulamaz. Belki kıyamette dirilip dehşet ve korku makamına götürülecektir. Şöyle ki, yarılmış gökleri, dökülmüş yıldızları, tutulmuş ay ve güneşi, yün gibi atılmış dağları, değişmiş yerler, ateşten kemend atan zebanileri, ejderha gibi saldırıp ateş saçan cehennemi görür; meleklerin elindeki kitaplarda ömür boyunca işlediği suçlan, rezillikleri birer birer okuyup mahcup olur. Ona gel beri cevap ver! Filan sözü niçin

söyledin, filan yemeği niçin yedin, filan işi niçin yaptın, filan yerde niçin oturdun, niçin durdun, niçin baktın ve "niçin düşündün? diyecekler.
Eğer Allah korusun, bu suallerin uhdesinden gelmezse, onu cehenneme götürürler. O saman ne olaydı ben domuz, yahut köpek, ya-

hut da toprak olaydım, çünkü bunlar bu azaptan kurtulmuşlardır, diyecektir. O halde hali köpek ve domuzun halinden daha kötü olabilecek bir kimseye kibirlenmek nasıl caiz olur ve övünmek ona nasıl yakışır? Eğer göklerin ve yerin bütün zerrecikleri onun musibeti için feryat etseler, ve onun ayıb ve suçlarının nüshalarını okusalardı, yine az olurdu. Hiç gördün mü ki, bir padişah bir kimseyi hiyanet suçu ile yakalayıp zindana atsa ve onu asmak veya cezalandırmak endişesi olsa, o kimse zindanda övünüp kibirlenmekle meşgul olur mu? Bütün insanlar dünyada âlemleri yaratan padişahın zındanındadırlar. Ve sonsuz hiyanetleri vardır ve akıbetlerinin neye varacağını da bilmezler.
O halde bu halleriyle kibir ve övünme olur mu? Kendini böyle anlayan kimsenin bu marifeti onun müshili olur. Zira kibir maddesini onun içinden söküp atar. Hatta hiçbir kimseyi, belki hçbir şeyi kendinden aşağı görmez. Hatta bu tehlikeye düşmemek için bir parça toprak, yahut cansız bir beden, yahut da taş olmak ister.
Amelî ilâç, her halükârda mütevazilerin yolunu tutmaktır. Resûlüllah yerde yemek yerdi. Yemek yerken bir yere dayanmazdı ve: «Ben de kulum, kulların yediği gibi yerim,» buyururdu, Selman'a (r.a.) bir yeni elbise giy, dediler. «Ben kulum, eğer mahşerde azat olursam, yeni elbise giymekten geri kalmam,» dedi. Yine bil ki, namazın sırlarından biri de, rükû ve secde ile hasıl olan tevazudur. Zira secde, uzuvların en şereflisi olan yüzü, en aşağı şey olan toprağa koymaktır. Çünkü Arap milletinin kibri öyle bir derecede idi ki, sırtlarını eğmeğe bile razı olmazlardı. Bunun için secde onlara çok ağır gelirdi. Demek ki, kibrin emrettiği herşeyin aksini yapmak lâzımdır. Bu. da, gerek şekille ilgili hususlarda, gerek dille, gerek göze, gerek durmağa, gerek oturmağa, gerek kuşanmağa gerekse bütün hareket ve duruşlara ait olan hususlarda olur. O halde bunlarla ilgili olan kibri kendinden zorla uzaklaştırmağa uğraşmalıdır ki, bu giderek kendine huy olsun. Kabrin eserleri çoktur. Biri, yanında olmayınca yalnız başına bir yere gitmek istemez.
O halde bunun gibi şeylerden kaçınmalıdır. Hasan-ı Basri, kendisiyle gitmek isteyenlere müsaade etmezdi. Kişinin arkasında kimse olursa gönlü yerinde kalmaz, derdi. Ebu'd-Derda der ki, «Senin arkanda ne kadar çok adam yürürse, o kadar Allah'tan uzak olursun.» Resûlüllah bazen insanların arasında yürürdü, bazen de onları öne geçirip kendileri onların arkasında yürürlerdi. Kibrin diğer eseri de; kibirli olanlar, insanların, kendi önlerinde ayakta durmalarını ve önlerinden geçerken ayağa kalkmalarını isterler. Resûlüllah kendisi için ayağa kalkmalarını sevmezdi. Hz.

Ali buyurur ki: «Cehennemlik görmek isteyen, karşısında bir kimse ayakta dururken oturan kimseye baksın.»
Kibrin eserlerinden biri de, çok kibirli olduğu için kimseyi ziyaret etmez. Süfyan-ı Sevri Mekke'ye gelince, tbrahim-i Edhem onu çağırıp gelsin, bize hadis rivayet etsin dedi. Süfyan kabul edip gelince, tbra-

him, gayem onun tevazusunu denemekti, dedi. Kibrin eserlerinden biri de, bir fakirin kendisinin yanında oturmasını istemektir. Resûlül-lah elini fakire verirdi ve fakir elini çekmeden o elini çekmezd. Herkesin kaçıp saklandığı hasta ve dermansızları yanına çağırır, onlarla beraber yemek yerdi.
Kibrin eserlerinden biri de, kendi evinde iş görmemektir. Resûlül-lah hane-i saadetlerinde vaki olan her işi yapardı. Bir gece Ömer bin Abdülaziz'in misafiri vardı. Tesadüfen kandil söndü. Misafir, kandilin yağı kalmamıştır, getireyim mi? dedi. Ömer hayır, misafire hizmet yaptırmak mürvetten değildir, dedi. Misafir hizmetçiyi uyandırayım mı? dedi. Ömer hayır, yeni uykuya daldı, uyandırma dedi. Sonra Ömer kendisi kalkıp kutuyu getirdi ve kandile yağ koydu. Misafir, ey müminlerin emiri yağı kendin mi getirdin? Evet, yağı getirmeğe giderken Ömer'dim; yağı getirdim yine Ömer'im, dedi. Kibrin eserlerinden biri de, ihtiyaçlarını evine bizzat götürmemektir. Resûlüllah bir şeyi eve götürürken birisi elinden almak istese vermezdi ve: «Eşyayı sahibinin götürmesi daha iyidir.» buyururdu.
Ebu Hüreyre (r.a.) Şehrin emiri iken odunu sırtma yükleyip pazara giderdi ve yolda emirinize yol verin, derdi. Hz. Ömer çarşıda eti sol eline ve kamçısını da sağ eline alırdı. Kibrin eserlerinden biri de, süslü elbiseler giymekten dışarı çıkmamaktır. Hz. Ömer'in eline kamçısını alıp ve ondört yaması bulunan ve yamaların bazısı sahtiyan olan bir elbiseyi giyip çarşıda dolaştığını görürlerdi. Hz. Ali bir adi elbise giyerdi. Onu, niçin bunu giyersin diye ayıbladıklarında, «gönül bununla hudulu ve mütevazi olur. Başkaları da bunu görür ve adi elbise giyer. Bununla fakirlerin gönlü hoş olur», dedi. Tavus diyor ki: «Elbisemi yıkadığım zaman, kirleninceye kadar birkaç gün kalbimi yerinde bulamıyorum. Yani yıkanmış elbise ile kalbimde kendimi beğenme ve kibir görüyorum demek istedi.»
Ömer bin Abdülaziz halife olmadan evvel bin altına bir elbise almıştı. İyi elbisedir. Fakat daha da yumuşak olmalıdır, dedi. Halife olduktan sonra beş akçeye bir elbise aldı. İyidir, ama daha adisi lâzımdır dedi. Bunun üzerine bunun sebebini sordular. Dedi ki: «Allah Te-âlâ bana öyle bir nefis vermiştir ki, bir şeyin lezzetini görünce, çabuk ondan vazgeçer ve bir şeyin lezzetinin ötesindeki dereceyi ister. Şimdi halifelikten sonra lezzetini görecek bir derece yoktur. Onun için ebedî padişahlığa talihtir.» dedi. Zannetme ki, bütün güzel elbiseler kibirden ileri gelir. Zira bazı kimseler herşeyin iyisine rağbet ederler.
Bunun alameti, yalnız iken de iyi elbiseyi sevmektir. Bazı kimseler de, eski elbiselerde de kibirlenir. Zira onunla kendini

zahid gösterir, İsa (a.s.) buyurur ki: «Neden zâhid elbisesini giyersiniz de, kalbleriniz kurt şeklinde olur? Beylerin elbisesini giyin de, kalbiniz Allah korkusundan yumuşak olsun.»
Hazret-i Ömer (Radıyallahu anh) Şam'a girince, üzerinde yırtık yamalı elbise vardı. Kendisine: Burada düşmanlar vardır, iyi elbise giyseniz ne olur? dediklerinde, Hz. Ömer: «Allah Teâlâ "rlzi İslâm ile

şereflendirdi. İslâmdan başka hiçbir şeyde şeref istemem», dedL
Hülasa tevazu cihetine gitmek isteyen kimse için en önemlisi, Resûlül-lah'm hal ve hareketlerini bilip ona uymaktır.
Ebu Said-i Hudri der ki: «Resûlüllah hayvanlara yem verirdi, devesini bağlardı ;evi süpürürdü; koyunu sağardı; ayakkabısını dikerdi, elbisesini yamalardı, hizmetçisiyle yemek yerdi; hizmetçinin yapamadığı işte ona yardım ederdi; pazardan, çarşıdan birşeyler alıp abasına koyup evine getirirdi; fakire, zengine, küçüğe, büyüğe, önce kendi selâm verirdi; mübarek eliyle onların elini sıkardı; köle, hür, siyah ve beyaz kimseler arasında ayırım yapmazdı; gece gündüz aynı elbiseyi giyerdi; her ikisini de toz toprağa bulaşmış ve perişan haliyle giyerdi; kim onu davet etse, giderdi; önüne getirdikleri ne kadar az da olsa onu hakir görmezdi; gece yemeğini gündüze, gündüz yemeğini de geceye bırakmazdı: Güzel ahlâklı, cömert tabiatlı ve güzel adab-ı muaşeret sahibi idi; güler yüzlü, mütebessim idi, fakat gülmezdi; üzgün idi, fakat asık yüzlü değildi. Mütevazi idi; fakat aşağılaşmazdi. Heybetli idi; fakat haşîn değildi, cömert idi; fakat müsrif değildi. Herkese şefkat ederdi, saf kalbli idi. Daima başını önüne eğerdi. Hiçbir şeye tama etmezdi. Dünya ve ahiret saadetini isteyen bu sıfatlarda Re-sûlüllaha uysun. Bu sebeble Allah Teâlâ Resûlüllah'ı övüp: «Şüphesiz sen büyük bir ahlâk sahibisin.» (Kalem sûresi, âyet: 4) buyurdu.
Kibrin tafsilatlı tedavisi ise, onun kaynağını bulmaktır. Eğer nesebi (soyu) sebebiyle oluyorsa, Allah'ın (bu hususstaki) beyanını düşünmelidir. Nitekim buyurur ki: «Senin asim topraktan ve neslin meni'dendir.» O halde senin baban meni, deden de topraktır. Bu ikisinden daha aşağı bir şey de yoktur. Eğer arada meniden başka babalar da vardır dersen, arada koyu kan, et parçası ve nice rezillekler daha vardır, niçin onlara bakmıyorsun. Ne hayrettir ki, eğer baban toprak eleyicisi, yahut hacamatçı olsaydı, eli toprağa ve kana bulaştığı için utanırdın. Sen kendin toprak ve kandan yaratılmışsın; niçin övünüyorsun? Bu husus anlaşılınca, senin halin şu kimsenin haline benzer. Kendini yüksek bildiği halde, iki kimse onun köle olduğuna •ve filan hacamatçı (kan alıcı)nm oğlu olduğuna şahitlik ederler.
Hal böyle olduğunu öğrendikten sonra artık kibirlenmeğe cesaret edemez. Şunu düşünmelidir ki, soyu ile övünen, başkasıyle övünmemiş olur. Oysa üstünlük sende olmalıdır. Zira insan

pisliğinden olan kurdun, at pisliğinden olan kurda üstünlüğü olur mu?
Kibrin ikinci sebebi güzelliktir. Eğer güzellik sebebiyle kibirleniyorsa, kendi içindekilere baksın, ne rezillikler ve çirkinlikler vardır. Yine kendi karnında, mesanesinde, damarlarında burnunda, kulağında ve bütün uzuvlarında ne rezillikler vardır. Her gün iki defa kendini bu.rezilliklerden temizliyor. Eğer temizlemezse, kimse ona baka-maz ve kokusunu duymaya dayanamaz. Oysa o, daima o çirkinliklerin hamallığını yapmaktadır. Sonra hayız kanıyle meniden yaratıldığını ve sidik yolundan geçip yine oradan vücûde geldiğini gözönüne getirmelidir .Tavus (r.h.a.) bir kimsenin salınarak yürüdüğünü görün-

ce, bu salınış karnında ne olduğunu bilen kimsenin işi değildir, dedi. İsanoğlu eğer bir gün kendini yıkayıp temizlemezse, bütün mezbelelerden pis olur. Zira mezbelede kendisinden çıkan şey kadar çirkin bir şey yoktur. Onun güzelliği varlığından değildir ki, onunla övünsün.
Başkalarının çirkinliği de onların varlığından değildir ki, onun için ayıblansınlar. Güzellik ve parlaklığa güvenilmez, zira bir defa hastalanmakla o güzellik gider. Meselâ, çiçek çıkarsa, bütün insanlardan çirkin olur. O halde bu gibi şeylerle kibirlenmek yakışmaz.
Eğer kuvvetiyle kibirleniyorsa, düşünsün ki, bir damarına bir hastalık gelirse, ondan aciz kimse olmaz. Bir sinek onu ısırsa ondan acı duyar. Burnuna bir sivrisinek, yahut kulağına bir karınca girse, çaresiz kalır ve helak olur. Ayağına bir diken batsa yerinden kıpırdamaz. Bilhassa çok kuvvetli olsa da, öküz, eşek, fil ve arslan ondan daha kuvvetlidir. Öküz ve eşekte daha çok bulunan bir şeyle övünmemek gerekir.
Eğer zenginliğini, köle ve hizmetçilerin çokluğu, yetki ve hükmü ile kibirleniyorsa, bunlar onun zatından ayrıdır. Malı çalınsa, görevinden atılsa, ne yapabilir? Sonra çok yahudi vardır ki, ondan daha zengindir ve nice ahmak ve cahil kimseler var ki, makam ve görevi onunkinden daha yüksektir.
Velhasıl senden olmayan bir şey senin değildir. O halde bu anlatılanların hepsi emanettir. Zira hiçbirisi senden değildir.
Kibrin se-beblerinden bazısı da ilim ve ibadettir. Bunlarla yapılan kibifin tedavisi bu öncekilerden daha' zordur. Zira ilim kemaldir ve Hak Teâlâ katında büyük ve azizdir; Allah Teâlâ'nm sıfatlarındandır. Bu itibarla alimin kendine değer vermemesi zordur. İlim ile olan kibrin tedavisi iki şekilde olur:
Birinci şekil: Ahiret gününde alimin mes'uliyeti ve tehlikesi büyük olur. Zira cahilin bazı şeyleri af olur. Fakat alimin af olmaz. Alimin suç ve cinayeti büyüktür. Alimin tehlikesi hakkında gelen haberleri düşünmelidir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Azim'.de amel etmeyen alimi sırtında büyük kitaplar taşıyan bir merkebe benzeterek: «Merkeb gibi, kitablan sırtında taşıyor», (Cuma

sûresi, âyet: 5). Ve yine onu köpeğe benzettiğini düşün. Nitekim âyette buyurur ki: «Onun hâli, üzerine varsan da, kendi hâline bıraksan da, dilini çıkarıp soluyan köpeğin hâline benzşr.» (A'raf sûresi, âyet: 176). Yani amel etmeyen alim gerek bilsin, gerek bilmesin kendi huyunu bırakmaz. Nitekim köpek gerek üzerine varılsın, gerek varılmasın, solur. Eşek ve köpekten daha aşağı da ne olabilir. Gerçek şudur ki, eğer alim ahiret gününde kurtulamazsa bütün cansızlar da ondan üstün olur, hayvanlar nerde kaldı! Bunun için sahabeden kimisi keşke ben bir kuş olaydım, kimisi de «keşke ben bir koyun olaydım, beni boğazlayıp yesey-diler», derdi, önünde akıbet korkusu olunca onu düşünenin kalbinde kibirlenmeye imkân kalmaz.

Şöyle ki, kendinden, cahil bir kimse görürse «bu zat günahında mazurdur. Zira bilmiyor. O halde onun hali benden iyidir.» demelidir. Kendinden daha âlim bir kimse görürse «bunun hali benden iyi-" dir; zira nice şeyler vardır ki, o bilir, ben bilmem» demelidir. Bir ihtiyar görürse, «bunun da hali benden iyidir. Zira bu çok ibadet etmiştir.» demelidir. Bir çocuk görürse, bunun da hali benden iyidir. Zira bunun günahı yoktur, benimki çoktur, demektir. Hatta bir kâfiri bile görürse kibirlenmemen, «belki bu müslüman olup hüsnü hatimeye sahib olur ve benim sonum ise küfürle bitebilir. Allah korusun», demelidir. Zira çok kimse, Ömer (r.a.) müslüman olmadan önce onu gördükleri zaman kibirlenirlerdi, oysa bu, Allah'ın ilminde hata idi. O halde saadet ahiret kurtuluşunda olup o da malum, olmayınca, herkes onun korkusuyla meşgul olmalıdır ki, kibirlenmeye imkân kalmasın.

İkinci şekil: Düşünmelidir ki; büyüklük Allah Teâlâ'nm sıfatla-rındandır. Kibirlenen kimse Allah Teâlâ ile çekişmeye girmiş olur. Allah Teâlâ kendisiyle çekişene düşman olur. Allah Teâlâ herkese: «Benim yanımda kıymetiniz, kendinize kıymet vermediğiniz zaman vardır», buyurur. Bu şekil, birinci şekiiden daha kuvvetli ve tesirlidir. Zira bir kimse akibetinin hayırlı olup olmadığını bümemesiyle kibir ondan zail olur. Bu sebebten idi ki peygamberler mütevazi idiler. Zira Hak Teâlâ'nm kibri sevmediğini bilirlerdi. Abid olan kimse, abid olmayan bir âlime karşı kibirlenmemelidir. Zira belki onun üstün ilmi ona şefaatçi olur, onun günahını mahveder.

Resûlüllah buyurur ki: «Alimin, abide üstünlüğü, benim bir ashabıma üstünlüğüm gibidir.» Abid hali bilinmeyen bir cahil görürse, «belki bu benden daha büyük bir abiddir. Fakat kendini meşhur yapmamıştır.» demelidir.

Bir fasıkı görürse, vesvese ve kötü düşünceler gibi batında çok günahlar vardır ki, zahirde olan faşıklıktan daha-ağırdır. Belki benim batınımda bütün amellerimi yok edecek bir günahım vardır ve onun batınında da bütün günahlarına keffaret olacak iyi bir ahlâkı vardır. Belki o tevbe eder, hatimesi hayır olur ve" benden de bir hata sadır olur ki, ölürken imanımın tehlikeye düşmesine sebeb

olur; diye düşünmelidir. Velhâsıl onun adı Hak Teâlâ yanında Şakiler defterine yazılması mümkün iken, kibirlenmesi gayet ahmaklıktan ileri gelir. Bunun için alimler ve şeyhler daima mütevazi olurlar.
UCUB (KENDİNİ BEĞENME) VE ZARARLARI Bil ki, ucub (kendini beğenme) kötü ahlâklardandır. Resûlüliah buyurur ki: «Üç şey insanı helak eder: Biri, bahillik; biri, nefsine uymak ve biri de, ucub (kendini beğenme) dir» yine buyurdu ki: «Günah işlemeseniz de, sizin günahtan daha fena olan bir iş yapmanızdan korkarım. O da ucubdur.» Hz. Aişe'ye «İnsanın işi ne zaman kötü

olur?» dediler. «İşini güzel zannettiği zaman. Bu zaman da ucub denir.» dedi. İbn-i Mes'ud der ki: Helak olmak iki şeydedir: Biri ucub ve biri de, ümitsizliktir.»
Bunun için demişlerdir ki, ümitsiz kimse talebte gevşek olur, ucublu kimse ise, taleb'e ihtiyacı olmadığını sanır.
Mutarraf (r.a.) der ki geceyi başından sonuna kadar uykuda geçirip saoameyin üe kırık ve korkulu oımak, benim yanımda bütün gece namaz kılıp seher vaktinde ucublu olmaktan sevgilidir. Bişir bin Mansur bir gün gayet fazla namaz kıldı. Bir kimse onun ibadetine bakıp taaccub etti. Bişir selâm verince: «Ey delikanlı, taaccub etme! Şeytanın ne kadar ibadet ettiğini ve sonunun ne olduğunu bilirsin»,
dedi.
Bil ki, ucub bir çok afetler doğurur. Biri kibirdir. Kendini başkalarından hayırlı zanneder. Giderilmesiyle de uğraşmaz; kendini yarlı-ğanmış sanıp ibadete ihtiyacı olmadığını sanarak ibadete düşkün olmaz; ibadetin afetlerini bilmez ve öğrenmek de istemez. Kendini kusursuz ve af etsiz zanneder. Bunlar kimin kalbinde zail olursa o, Hak Teâlâ'nın kendisine ihsan ettiği ibadet nimetiyle, Allah'ın mekrinden emin olduğunu, onun yanında yeri olup üzerinde hakkı olduğunu sanır. Hatta öyle bir mertebeye gelir ki, o ibadet sebebiyle kendini övüp temiz göstermeye başlar. Eğer ilmini beğeniyorsa, kimseden bir şey sormaz. Onun görüşüne muhalif bir söz söylerlerse dinlemez, eirsik kaldığından başkasının nasihatini kabul etmez ve (bu yüzden) bedbaht olur.
ÜCUB VE NAZLANMANIN HAKİKATİ
Bil ki, Allah Teâlâ'run, ilim, ibadette başarı ve bunlara benzer nimetleri müyesser ettiği kimse, o nimetin elden çıkmasından, alınmasından korkarsa ucublu olmaz (kendini beğenmiş olmaz). Eğer korkmuyor; fakat o ilim ve ibadet kendisinin sıfatı olduğu için değil, Allah Teâlâ'nın kendisine bahş ettiği nimet ve ihsan olduğu için sevinirse, yine ucub etmiş olmaz.
Eğer o ilim ve ibadet Allah Teâlâ'nın nimeti olduğu için değil, kendinin sıfatı olduğu için seviniyorsa ve onun elden çıkmasından da korkmuyorsa o kimse bu sıfatla ucub etmiş olur.

Eğer bununla kendinin Hak Teâlâ üzerinde hakkı olduğunu düşünüp kıldığı ibadeti Hak Teâlâ yanında makbul bilirse, buna idlal (nazlanma) denir. Çünkü kendini Hak Teâlâ yanında makbul ve nazlı, anlamış olur. Çünkü bir kimse bir kimseye birşey verir ve verdiği şey kalbinde büyük olursa, ucub etmiş olur. Eğer büyük olmasından başka hizmet ve karşılık da bekliyorsa buna da idlal denir. Resûlüllah buyurur ki: «Bir kimse kıldığı namazla nazlanırsa, o namaz onun başından yukarı yükselmez, göklere yükselmek nerde kalır.» Yine buyurur ki: «Kişinin gülüp de taksiratım itiraf etmesi, ağlayıp da, ağlamasını büyük bir iş sanmasından hayırlıdır.»

Bil ki, ucub sadece cehaletten ileri geldiği gibi, onun tedavisi de sadece marifetle olur.

O halde gece gündüz ilme ve ibadete çalışana deriz ki, senin uc-bun, ilim ve ibadet senden sadır olduğundan dolayı ise ucub makbul değildir. Zira sen ilim ve ibadete yol olmuşsun. Yola ucub lâyık değildir. Zira yol musahhardır (başkasının emrindedir) (amel) iş yoldan sadır olmaz, belki yol arada vasıta olan bir alettir.

Eğer ilim ve gücümle vücuda getirdim dersen, iş yaptığın kuvvet, güc, irade ve uzuvların nereden geldiğini hiç biliyor musun? Eğer ilim ve amel benim irademle oldu dersen, o iradeyi ve isteği sende kim yaratmıştır ve onu sana kim musallat kılmıştır ve onunla sana o işi yaptırmıştır. Zira kendisine bir istek musallat edilen kimseye bir melek gönderilir ki, ona muhalefet etmesi mümkün değildir. İstek ise kişinin kendisinden değil, belki kişiyi kahr ile bir işe sevkeden bir şeydir.

O halde bunların hepsi Allah Teâlâ'nın nimetleridir. Senin kendine ucub etmen, gayet cehaletten ileri gelir. Zira senin hiçbir şeye kudretin yoktur.

O halde taaccub Allah Teâlâ'nm ihsanına olmalıdır ki, çok kimseleri gafil edip onların isteğini yakışmaz işlere çevirmiş iken, sana kendi inayetinden teşhis ve temyiz kudretini verip (yi-isteği sana musallat etti ve seni kalır zinciri ile kendine, hazretine çekti. Meselâ eğer bir padişah kendi kullarına bakıp onların arasından birine se-bebsiz ve hizmetsiz bir elbise hediye etse, onun taaccübü kendine değil, padişahın, hakkı olmadan ona ihsan etmesi, onu diğerlerine tercih ve tahsis ettiği için olmalıdır. O halde eğer o kul derse İd, padişah hakimdir. Bende liyakat görmese o elbiseyi bana göndermezdi. Ona denir ki, o liyakati nereden buldun? Eğer nimet ve liyakat ikisi de padişahın ihsanıdır derse, o zaman ucbe mahal kalmaz. Şunun gibi olur ki, padişah sana bir at verince, ucub etmiyorsun. Sonra bir hizmetçi de verince, benim atım olup başkalarının olmadığı için padişah bana hizmetçi verdi, deyip ucub ediyorsun. Atı da padişah verince, atı ve hizmetçiyi birden vermiş gibi. düşünülmelidir. Yine eğer benm Allah'a sevgim olduğu için beni ibadete muvaffak etmiştir dersen, o zaman denir ki, o sevgiyi senin kalbine kim attı?

Eğer derse ki, Allah Teâlâ'nm zatının celalini ve sıfatlarının kemalini idrâk ettiğim için, Allah'ın sevgisi benim Kalbime atılmıştır. Cevabında denir ki, bu marifeti ve bu idrâki sana kim verd? Bunların hepsi Allah Teâlâ'nm fazla ihsanından olunca, ucub, seni yaratan, bu sıfatlan sende vücuda getiren ve sana kudret, irade ve istek veren Allah Teâlâ'nm ihsanına olmalıdır. Sen, ortada hiç bir şey değilsin ve sen Hak Teâlâ'nm kudret ve iradesine yol ve güzergâhtan başka bir şey değilsin.

9. Asıl: KİBİR VE UCBUN İLACI

501

Sual: Eğer bir kimse, yapılan ibâdeti ben yapmıyorsam, hepsi Allah'a raci ise,, neden sevaba kavuşuyorum. Kuşkusuz sevap, ihtiyarımızla olan amelimiz sebebiyle kazanılır, derse; cevâbında deriz ki, gerçek şudur ki, sen yalnız Allah Teâlâ'nın kudretine yolsun, başka hiç bir şey değildir. Âyet-i kerime'de: «Sen atarken sen atmadın, doğrusu Allah attı.» (Enfal sûresi, âyet: 17) buyurulmaktadır. Fakat senin hareketini, ilim, kudret ve irâdeden sonra yarattığı için, hareketi kendin vücude getirdiğini sanırsın. Bu, anlaşılması zor ince bir sırdır. Fakat tevhid ve tevekkül bahsinde ona bir nevî işaretler yapılacaktır, inşaallah. Ama burada senin anlayabileceğin şudur: Farz edelim ki, amel senin kudretinle olur, lâkin senin amelin, ilimsiz, iradesiz ve kudretsiz mümkün değildir. O hâlde senin amelin anahtarı bu üç şeydir. Bunların üçü de Allah'ın vergisidir.

O halde eğer sağlam olsa, o hazinede sonsuz nimetler bulunsa, senin anahtarın olmadığı için o hazineye ulaşamazsan, hazine sahibi anahtarı senin eline teslim etse ve sen o nimetlerden istediğin kadar alsan, bu nimeti el uzatıp aldığına değil, anahtan sana verene havale edersin. Zira eğer anahtarı sana vermemiş olsaydı, o nimete el uzatmak mümkün olmazdı.

O hâlde önemli olan sana anahtarın verilmesi ve onun sebebiyle o nimete kavuşmandır. Demek ki amellerin anahtarı olan kudret ve onun sebebleri, Allah Teâlâ'nın vergisidir. O hâlde Allah Teâlâ'nın fazlına ve ihsanına taaccub etmek lâzımdır, ki lutûf ve ihsanının hazinesinin anahtarını sana verdi ve onu bütün fasıklardan esirgedi ve günah anahtarını onlara verip ibâdet hazinesinin anahtarını onların yüzüne kapadı. Bunu, ezelde onlardan bir suç, senden bir hizmet olmaksızın sadece kendi adaleti ve lûtfu ile yaptı. ,

O hâlde gerçek tevhidi bilen kimsede hiçbir zaman ncvtb. gelmez. Taaccub şöyledir: Akıllı fakir, câhil zengine nimet verildiğini tuhaf görüp ben akıllı olduğum hâlde nimetten mahrum edildim, der. Bunu düşünmüyor ki, akıl nimetlerin en büyüğü iken kendisine verilmiştir. Eğer malı da kendisine verip câhili ikisinden de mahrum etseler, adalete uygun olmaz. Belki şikâyetçi akıllıya, aklını onun malına değişir misin? deseler, razı olmaz.

Yine güzellik ve cemâl sahibi fakir hanım, mal ve ziynet sahibi olup da sureti çirkin olan hanımı görünce der ki, bu ne hikmettir ki, bu kadar nimet bir çirkine verilmiştir. Takındığı ve giydiği şeyler, kendisinde olanların hepsinden iyidir. Eğer mal ve güzelliğin her ikisini de kendisine verselerdi, adalete uygun

olmazdı. Bu, şuna benzer ki, bir padişah, bir kimseye at verip bir diğerine de hizmetçi verince, at verilen kimse taaccub edip der ki, at benim olduğu hâlde niçin başkasına hizmetçi veriliyor?.. Bu, gayet cehaletten ileri gelen bir şeydir. Yine şuna benzer ki: Davud (s.a.s.) bir defa buyurdu ki: «Ey Allah'ım, hiç bir gece olrnaz ki, Davud ailesinin her ferdî sabaha kadar namaz kılmasın ve hiçbir

gün olmaz ki her ferdî oruç tutmasın.» Bunun üzerine vahiy geldi ki; «Eğer benim tevfikim (muvaffakiyet vermek) olmasa, bu hâl nerden nâsib olurdu? Şimdi biran seni kendinle bırakıyorum.» Davud (a.s.) biran kendi hâlinde kalınca, kendisinden, bütün ömrü boyunca nedametini çektiği bir yanlışlık sadır oldu.
Eyyub (a.s.) da: «Ey Allah'ım! Bu kadar bütün belâları benim üzerime yağdırıyorsun, yine de bir defa olsun kendi arzumu senin muradına tercih etmedim.» dedi. Birden bir parça bulut gördü. O buluttan bir münadî bir türlü sesle çağırıp dedi ki: «Ey Eyyub! Sen sabrı
nerden buldun?»
Eyyub (a.s.) kusurunu bildi ve başına toprak saçtı ve: «Ey Allahım! Benim sabrım senin lütuf ve ihsanındandır.» deyip tevbe etti. Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer Allah'ın sizin üzerinizdeki lûtfu, ihsanından olmasaydı, hiçbiriniz kendini temizlemeye yol bulamazdı.» (Nur
sûresi, âyet: 21).
Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Hiç kimse kendi ameliyle kurtulamaz.» Siz de mi? Ya Resûlüllah, dediler. «Evet, ben de ancak Allah Teâlâ'nın lütuf ve rahmetiyle kurtulurum.» buyurdu. Bunun için sahabenin büyükleri, «Keşke toprak olaydık, yahut hiç olmayay-dık» diyorlardı. Bu anlattıklarımızı anlayanlar, ucubla uğraşmaz.

ÖGÜTSÜLEN ŞEYLER

Bil ki, bazı kimselerin cehaleti o dereceye varır ki, kendisinde olmayan ve gücü ile ilgisi bulunmayan şeylerde ucub eder. Meselâ güç, güzellik ve soy gibi. Bu büyük cehalettir. Zira âlim ve âbid olan kimseler, eğer ilmi ben tahsil ettim ve ibâdeti ben yaptım deseler, onların hayalinin biraz haklı tarafı olur. Fakat elinde olmayan şeylere ucub etmek sadece ahmaklıktır.
Bazı kimseler zâlimler ve sultanlarla ucub eder. Eğer onların cehennemde ne hâlde bulunacaklarını, kıyamet gününde hasımlarının kendileriyle nasıl alay edeceklerini düşünselerdi, onlardan utanırlardı.
Hattâ (soyların) en şereflisi Peygamberimizin soyu iken, onunla bile ucub etmek manasızdır. Eşraftan bazı kimselerin ucbu o dereceye varmıştır ki, kendisi ne günah işlese, zarar etmez diye düşünür. Şu kadar idrâk etmiyorlar ki, babalarının ve dedelerinin aksini yaptıkları zaman, aralarındaki nesebi kesmiş olurlar. Zira onlar şerefi nesebte değil, takvada ve tevazuda bulmuşlar. Bilhassa onların nesebinde cehennem köpeği olan kimseler de olabilir. Resûlüllah neseble övünmeyi yasakladı ve: «Bütün

insanlar Âdem'dir, Âdem ise topraktan yaratılmıştır.» buyurdu. Bilâl (r.a.) namaz için ezau okuyunca, Kureyş'in ileri gelenleri dediler ki, bu siyah köle kimdendir ki, bu kadar kıymetli olsun. Bunun üzerine «Allah'ın yanında en kıymetliniz, en takvalınız-dır.» âyet-i kerimesi nazil oldu. Ne zaman ki, «Sen (Ey Muhammed)

yakın akrabalarını korkut.» (Şuara sûresi, âyet: 214) âyeti nazil oldu, Resûlüllah Hz. Fatıma'ya: «Ey Muhammed'in kızı, kendi hazırlığını gör; yarın kıyamet gününde ben sana fayda veremem», Safiyye'-ye de: «Muhammed'in halası, kendin hazırlığını yap; ben yarın sana yardım edemem.» buyurdu.

Eğer Resûlüllah'ın akrabalığı akrabasına kâfi gelseydi, Fatıma zâhidlik ve takvayı bırakıp dünyada rahat yaşardı ve her iki dünya da ma'mur olurdu. Gerçi akrabalıkla şefaat ümidi fazla olur, fakat kabul etmez.

Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'ın razı olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler.» (Enbiya sûresi, âyet: 28). Şefaat ümidi ile emin ve rahat olmak, babası iyi bir doktor olan hastanın ona güvenip perhiz tutmayıp her bulduğunu yemesine benzer. Bilhassa bazı hastalar vardır ki, onun hastalığı ilâç kabul etmez ve onun hakkında üstad tabib bile fayda vermez.

O hâlde mizaç tabibin tedavisine müsait olmalıdır. Padişahın yanında kıymetli olan, herkese şefaat edemez. Belki bazı kimseler olur ki, padişah ona düşman olur, onun hakkında şefaat kabul etmez. Allah Teâlâ'nın kızmadığı hiçbir günah yoktur. Fakat Allah Teâlâ gazabını örtmüştür. Belki senin küçük sandığın bir günahta Allah'ın daha çok gazabı vardır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Siz onu (iftirayı) kolay sanırsınız, oysa Allah'ın yanında büyüktür.» (Nur sûresi, âyet: 15).

Bütün müslümanlar, müslümanlık sebebiyle şefaat ümitleri vardır. Yine herbiri de şefaat ümidi ile korkudan boş değillerdir. Korku ile ucub da bir araya gelmez. O hâlde müslümana ucub yakışmaz.

ONUNCU ASİL GAFLET, DALALET VE GURUR

Bil ki, âhiret saadetinden mahrum olan, din yolunda gitmediği için mahru molmuştur. Din yolunda gitmemesi, ya bilmediğinde, yahut bunu yapamadığmdandır. Yapamayan, nefsin arzularına esir olup onunla başa çıkamadığı için yapamamaktadır. Bilmeyen de ya gafil olduğu için bilmemiştir, yahut bilmiştir; fakat anlayışında bazı bozukluklar meydana gelmesiyle hak yolunu elden çıkarmıştır. Kudretsizlikten ileri gelen şekâveti ise, anlatmıştık. Şu kimseye benzer ki, bir yolculuğa çıkmak zorundadır. Fakat yolda çok zor ve aşılmaz geçitler olur ve kendisi de çok zayıf olduğu için o geçitleri aşamaz. Geçit dediğimiz, makam ve itibar, mal ve servet, mide ve fere arzularıdır. Bu anlatılan geçitlerden bazı kimseler, birini aşar, ikincisini aşamaz. Bazıları da ikisini aşar, üçüncüsünü aşamaz. Böylece bütün geçitleri aşmayan maksadına kavuşamaz. Bilmemekten ileri gelen şekavet ise, üç cinstir:

Biri, gafil ve hbersiz olmaktır. Buna cahillik denir. Bu, bir yol başında uykuya dalıp kervanı kaçıran ve eğer bir kimse onu uyandır -mazsa helak olan kimseye benzer.
Bir cinsi de dalâlettir. Ona da sapıklık denir. Bu da, maksadı doğu tarafına yönelen kimseye benzer. Ne kadar giderse, o kadar maksadından uzak düşer. Bu dereceye uzak dalâlet denir. Ama yolun sağına, yahut soluna sapmak da dalâlettir; fakat uzak dalâlet değildir. Üçüncü cinsi de, gururdur ki, ona aldanmak denir. Bu da şu kimseye benzer ki, hacca giderken sahrada hâlis altına ihtiyacı olacağını sanır. Bunun için her nesi varsa satıp hâlis altına çevirir. Fakat hâlis altın diye bildiği altınların hepsi kalp, yahut karışık ve geçersiz olur. Kendisi böyle olduğunu bilmiyor, hâlis altın elde ettiğini, bununla muradına kavuşacağını sanıyor. Sahraya ulaşıp altınları gösterence hiç kimse onlara bakmaz.
Bu yüzden kendisine hasret ve nedamet gelir. Böyle olan kimseler hakkında şu âyet-i kerîme nazil olmuştur: «(Habibim) "yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanları haber vereyim mi?" de. O kimselerin dünya hayatındaki çalışmaları hep boşa gitmiştir. Halbuki onlar iyi ve sağlam iş yaptıklarım sanıyorlardı.» (Kehf sûresi, âyet: 103 -104). Yâni kıyamet gününde en çok hor ve zelil olanlar, dünyada zahmet çekip kazandıklarını sanıp da sonunda bütün yaptıklarının yanlış ve bâtıl olduğunu gören kimselerdir.
O hâlde bu kimselerin taksiratı şudur ki, önce sarraflık sanatını öğrenip ondan sonra altını elde etmek gerekirdi. Böylece hâlis altını, kalp olanından ayırabilirdi. Eğer bunu yapamazsa, bir sarrafa göstermek gerekirdi. Eğer onu da yapamazsa, bari bir mehenk taşı ele geçirmeli idi. Sarraf dediğimiz, mürşit pir ve kâmil üstâddır. O kimsenin pirler derecesine erişmesi, yahut bir pirin hizmetinde bulunup vâki olan işlerini cna arzetmesi gerekir. Eğer bu ikisini de yapamazsa, mehenk taşı onun şehvetlerinin galebesi ve nefsinin arzularıdır. Ona müracaat etmelidir. Nefsinin meylettiği her şeyin bâtıl olduğunu bilmelidir.. Gerçi bu mertebede de yanlışlık olur, fakat ekseriya doğru olur. Şekavette birinci asıl olan bilmezlik bu üç cinse raci olunca ve bu üç cinsin tafsilâtını ve ilâcını bilmek farz olup birinci asıl yolu bilmek, ondan sonra yola gitmektir. Bunların ikisi de hâsıl olunca geride bir şey kalmaz.
Bunun için Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) duasında bunlarla yetinip: «Âllahım, hakkt hak olarak bize göster ve ona uymak için kuvvet ve kudret nâsib eyle.» derdi. Anlattığımız asıllarda hak yolunda olmamanın ilâcını beyân ettik. Şimdi de onu bilmemenin ilâcını beyân edelim, inşaallah.
GAFLET VE CEHALET İLÂCI
10. Aaıl: GAFLET, DALÂLET VE GUEUR
letin mânası âhiret hallerinin tehlikesinden habersiz olmaktır. Eğer haberdar olsalardı taksirat etmezlerdi. Zira insan, öyle yaratılmıştır ki, tehlike gördüğü yerden birçok sıkıntılara katlanmak pahasına da olsa kaçar. Fakat bu tehlikeyi göçmek, ya insanları dine davet eden peygamberlerdeki nübüvvet nuru ile, ya da peygamberlerin varisi olan âlimlerin ilmiyle görmek mümkün olur. Seferde uyuya kalmış kimsenin ilâcı .ancak şefkatli, uyanık

bir kimsenin yetişip onu uykudan uyandırmasıdır. O şefkatli kimse dediğimiz peygamberler ve onların vekilleri olan âlimlerdir. Bütün peygamberler gaflet uykusunda olanları uyarmak için gönderilmişlerdir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Babaları uyarılma-mış, gaflette olan bir kavmi uyarmak için seni gönderdik.» (Yasin sûresi, âyet: 6). Yine buyurur ki: «Senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olanları —belki hidâyet olurlar diye— uyarmak için seni gönderdik.» (Kasas sûresi, âyet: 46). Yâni, ya Muhammed, insanları gaflet uykusundan uyarmak ve insan elbette zarardadır demen için seni gönderdik.

Zira onların herbiri cehennem kenarı üzerinde yaratılmıştır. Ayet-i kerîmede: «Artık kim azgınlık edip kâfir olursa, (âhiret yerine) dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz cehennem öyle kimselerin varacağı bir yerdir. Fakat kim Rabbi'nin azametinden kendini, nefsi ve şehevi arzulardan ahkoymuşsa, mulaka onun varacağı yer cennet olacaktır.» (Naziât sûresi, âyet: 40-41) buyurulmaktadır. Yâni dünyaya yönelip arzularına uyan mutlaka cehenneme düşer. Zira nefsî arzular bir hasırdır. Cehennem ise üstü örtülen kuyudur. O hasır üzerinde yürüyen mutlaka kuyuya düşer. Arzularına muhalefet eden. de cennete girer. Şehvet ve arzular;- cennet yolu üzerinde geçitler durumundadır. O geçitleri aşan mutlaka cennete girer. Bunun için hadîste: «Cennet sevilmeyen şeylerle, cehennem de şehvet ve arzularla kuşatılmıştır,» buyurulmaktadır. Bunun için çölde yaşayan Araplar, Kürtler, Türkmenler ve aralarında âlim bulunmayan kavimler gaflet uykusunda kalmışlardır. Zira kimse onları gaflet uykusundan uyandırmamıştır.

Onlar gaflette kalıp âhiret tehlikesinden habersiz kalınca din yolunda gitmezler. Köylerde yaşayanlar arasında da âlimler az bulunur. Zira köy mezar gibidir.

Hadîste: «Ziraatla uğraşan köylüler, mezardaki ölüler gibidir.»

buyurulmaktadır, fakat bulundukları şehirde minbere çıkıp vaaz yapan âlim, vaiz olmazsa, yahut o şehrin âlimleri dünya ile meşgul olup dinin derdiyle meşgul olmazlarsa, onlar da gaflette kalırlar. Zira bu kabil âlimler kendileri de gaflet uykusundadır. Başkalarını nasıl uyandırabilirler?

Eğer bir şehrin âlimleri minbere çıkıp sermayesiz vaizlerin va'zı gibi seciler, gârib sözler, acayip nükteler beyan edip rahmet va'd eden

sözleri zikredip insanlara sıfatı ne olursa olsun, rahmet olunur diye ümit verirse, bu kimselerin hâli, gafil olanların hâlinden beterdir.

Bunların hâli şu kimsenin hâline benzer ki, bir yolun başında uyur. Bir kimse yanma gelip ben onu uyandıracağım der ve ona bir şarap verir ki, sarhoş olup kendinden geçip düşer kalır. Bu bedbaht bundan evvel, ne çeşit bir ses duyarsa uyanacak durumda idi. Şimdiki hâlde ise başına elli tekme vursalar haberi olmaz. Cahil olan kimse bu meclislerde bulunursa, öyle olur ki, ondan sonra âhiret endişesi kalbine girmez. Ona ne söylerlerse, «Allah

Teâlâ'nm keremi, rahmeti çoktur. Benim günahımın ona ne zararı vardır. Onun cenneti içinde yerimiz bulunmamaktan cennet geniştir.» der. Bunun gibi nice saçma sapan fikirler dimağında yer tutup hiç nasihat kabul etmez. Böyle olan vaiz, insanların dinini yıkan, kanlarına giren deccâldir.
O şu doktora benzer ki, hararetten ölmek üzere olan hastaya şifâdır diye bal yedirir. Evet, bal şifâdır, fakat soğukluktan olan hastalığa şifâdır. Allah Teâlâ'nm rahmetine ümit ve ricayı artıran eserler ve hadislerin hepsi de şifâdır.
Fakat bütün hastalara değil, iki hastaya şifâdır. Biri, o kadar günah işlemiştir ki, Allah Teâlâ'nm affından ümidini kesmiş ve ümitsizlikten tevbe etmeyip benim tevbem hiç kabul olmaz diye zanneder. Onun hakkında şu âyet-i kerîme şifâ olur: «Ey Resulüm, onlara söyle: Ey kendilerine zulüm eden kullarım, benim rahmetimden ümidinizi kesmeyiniz.» (Zümer sûresi, âyet: 53). Fakat bu âyete bağlı olan âyeti okumak şartiyle: «Size azab gelmeden önce Rabbinize dönünüz, kendinizi ona teslim ediniz. Sonra olacak tevbeniz fayda vermez ve Kur'an-ı Kerîm'in güzel âyetlerine uyunuz.» (Zümer sûresi, âyet: 54) Biri de korku galib olmuş ve ibâdet etmekten hiç rahatlık bulmayan, kendini sıkıştırmakla helak olacak dereceye gelen kimsedir. Meselâ, gece hiç uyku uyumaz. Bunun gibi, korkunun yaraşma, reca (ümid) merhem olur. Fakat ümit âyetleri, gafil ve günaha cesaretli olanlar hakkında, yanmış kimsenin yarasına tuz ekmek, gibi olur, yarayı azdırır.
Nitekim tabibin harareti bal ile tedavi etmesi, hastanın kanma girmek olur. Bunun gibi, zikri geçen âlim de insanların kanma girmiş olur, deceâl ve şeytana arkadaş olur. O kabil âlimlerin bulunduğu şehre şeytan gitmez. Zira onun vekâleti kâfi gelir.
Ama vaizin sözleri şeriatın kurallarına uygun olup korkutucu ve uyarıcı olur, fakat hareketleri sözlerine muhalif olup dünyaya düşkün olursa, onun va'ziyle kimsenin gafleti gitmez. O, şu kimseye benzer ki, önüne bir tabak badem helvasını koyup iştahla yer ve: «Ey insanlar, zinhar bu helvanın yanma kimse yaklaşmasın. Bunda zehir cardır.» diye feryâd edip çağırır. Onun bu sözü, insanların bu helvaya düşkünlüğünün artmasına sebeb olur. Zira derler ki, bu helvanın hepsini kendisi yesin, kimse onunla yemesin diye bu sözü söylüyor.
Ama eğer sözü ve hareketiyle şeriatın kurllarma uyar ve geçmiş büyüklerin hareketinde olursa ve eğer insanlar arasında kabul

görüyorsa onun sözü ile gafiller gaflet uykusundan uyanırlar. Eğer kabul görmezse, gücü yettiği kadar arkalarından gidip evlerine girip onları doğru yola çağırmak farzdır.
Bütün bunlardan anlaşıldı ki, insanların binde dokuz yüz doksan dokuzu gaflet hicabındadır ve âhiret tehlikesinden habersizdir. Gaflet öyle bir hastalıktır ki, ilâcı gafil olan kimsenin elinde değildir. Zira gafil kendinden haberi olmaz, gafleti tedavi etmesi nerede kalır. O hâlde onun ilâcı âlimlerin elinde olur. Çocukların gaflet uykusundan uyanmaları anne; babalar ve öğretmenlerin sözü

ile olduğu gibi, insanların gafletten uyanması da vaizlerin sözü ile olur.
Böyle âlim ve vaizler çok kıymetli olup az bulunduğu için gaflet hastalığı müzminleşip insanlar gaflet hicabında kalırlar. Âhireti dillerinin ucu ile anıp âdet olduğu için söylerler. Halbuki kalbleri onun musibet ve şiddetinden habersiz olur. Böyle uyarma ve uyarılmada hiç fayda yoktur. Allah Teâlâ daha iyi bilir.
DALÂLET VE İLÂCI
Bil ki, âhiret hâllerinden gafil bir grup insan daha vardır. Onlar, doğrunun aksine inandıkları için doğru yoldan uzak düşmüşler, dalâlet onlara perde olmuştur. Gerçeğin anlaşılması için bu kimselerden beş çeşit misâl verelim:
Birinci misâl: Bir sınıf insan âhireti inkâr ederler, insan öldükten sonra hiç olmamış gibi olacağına inanırlar. Tıpkı bitkilerin kuruyup, çürüyüp yok olduğu ve mumun sönüp gittiği gibi. Bunun için takva gemini başlarından çıkarıp dünyada rahat yaşarlar ve peygamberlerin haber verdikleri, sadece insanların ve dünya nizamının ıslahı, yahut bu dünyada itibar, makam, şöhret ve çevre elde etmek için olduğunu iddia ederler.
Bazen açıktan, cehennem dedikleri çocuğa «Eğer okula gitmez-sen, seni farelerin yuvasına hapsederler dedikleri gibidir», dediler! Bu bedbahtlar eğer anlattıkları misâle dikkat etseler, anlarlar ki, çocuğun okula gitmemesinin zararı, fare yuvasına hapsedilmekten daha kötüdür.
Nitekim basiretli insanların, Allah'tan mahcub (ayrı olmak) olmanın zararı cehennem azabından beter olduğunu bilirler. Bunun sebebi, nefsine uyup kıyameti inkâr etmek, insanın tabiatına uygundur. Ahir zamanda bir çok insanların kalbine bu inkâr hâkim olur. Gerçi dilleriyle açıktan söylemezler. Belki kendilerinden bile gizlerler, fakat onların muamelesi inkârlarına delil olur. Zira onların âdeti şöyledir ki, dünyada gelecek zahmet korkusundan önceden çok sıkıntılar çekerler. Eğer onların kalbinde âhiret tehlikesi inancı olsaydı, böyle rahat olmazlardı. Bunun ilâcı âhiret gerçeğinin onlarca bilinmesidir. Âhiret gerçeğinin bilinmesinin de üç yolu vardır.

Brinci yol: Cennet ve cehennemde, itaat eden ve isyan edenin hâlini görmektir. Bu, peygamberlere ve velilere mahsustur. Çünkü onlar gerçi bu dünyadadırlar, fakat fena ve kendinden geçme denilen bir hâlin gelmesiyle öbür dünyanın hâllerini anlarlar ve,görürler. Zira bu görmeye perde olan hisler ve şehvetlerin meşgalesidir. Bu hususa kitabın başında biraz işaret edildi. Ahir ete imanı olmayan kim-ssnin buna inanması nasıl mümkün olur ve nasıl bu mertebeye ulaşmak ister.
İkinci yol: Delil ve hüccet ile insan hakikatinin ne olduğunu bilir ve insan ruhunun ne olduğunu anlar. Çünkü insan ruhunun kendi zâtı ile kaim bir cevher olduğunu, beden kalıbına, muhtaç olmadığını, beden kalıbının onun binek hayvanı ve vasıtası olduğunu bilir; onun varlığının bedenin varlığına bağla olmadığını, bedenin yok olmasıyla o yok olmayacağını anlar. Gerçi

bu da bir yoldur, fakat bu yol çok önemli ve çetindir. Zira bu yalnız ilimde kök salan âlimlerin yoludur. Nitekim kitabın başında buna işaret edildi.
Üçüncü yol: Avamın yoludur. Bunlara hakikat marifeti, Peygamberlerden, velilerden, ilimde kök salan âlimlerden ve bunlarla görüşüp, sohbet edenlerden hâsıl olur. Bu marifet nuruna iman denir. Kendisine pişkin bir pirin, yahut âbid bir âlimin sohbeti müyesser olmayan kimse şekavet karanlığında kalır. Pir ne kadar âlim ve büyük olsa ondan sirayet eden nûr da o kadar büyük olur. Bu itibarla en mut1 lu insanlar ashab-ı güzîndir. Çünkü onlar Resûlüllah'ı görmüşler ve onun sohbetiyle müşerref olmuşlardır. Onlardan sonra tabiinlerdir. Çünkü onlar da sahabe-i kiramı görmüşlerdir.
Bunun için Resûlüllah buyurur ki: «İnsanların en iyisi benim zamanımda olanlardır. Ondan sonra, onlardan sonra gelenlerdir.»
Kâmil mürşid ile âbid âlimin sohbetinde bulunan insanlar, şu çocuk gibi olurlar ki, babasıam nerede yılan görse kaçtığını, yılanın yüzünden oturduğu meskeni bıraktığını defalarca görünce, o zarurî olarak yılanın zararlı olduğunu ve ondan kaçmak icâpettiğini bilir. Hattâ zararının hakikatini bilmeden yılanı nerede görürse tabiatıyle ondan kaçmağa başlar.
Bazen olur ki, yılanda zehir bulunduğunu işitir, fakat zehirin adını bilip, hakikatini bilmez iken içinde büyük bir korku hâsıl olur. Peygamberlerin sohbetinde bulunan kimse, yılanın soktuğu kimsenin öldüğünü defalarca götünce zarurî olarak yılanın zararlı olduğunu anlayan kimse gibidir.
Bu mertebe yakin mertebelerinin sonudur, tümde kök salmış âlimlerin delîl ve hücceti ise, bu hali görmemiş, fakat bir çeşit kıyasla insanın ve yılanın mizacını anlayıp aralarında zıddiyet olduğunu bulmuş kimsenin hâline benzer. Bununla da yılanın zararlı olduğuna yakîn hâsıl olur, fakat müşahede derecesindeki yakın gibi olmaz. Büyük âlimlerden başka bütün insanların marifet nuru, salih âlimier ve vera' sahibi şeyhlerin sohbetinden sirayet etmektedir. En uygun ilâç da budur.

İkinci misâl: Bir sınıf daha vardır ki, onlar ne âhireti inkâr ederler, ne de olacağına inanırlar. Belki hayatta kalıp işin gerçeğini bilmek mümkün değildir, dediler. Şeytan —üzerine lanet olsun— onların kalbine şu delili atar ki; dünya yakînen bilinmektedir. Âhiret ise, şimdilik yoktur ve olacağı da şübhelidir. Yakîni şübheye değişmek mümkün değildir. Onların bu delili bâtıldır. Zira yakîn ehlince âhiret yakînen bilinmektedir. Bu şaşkınların ilâcı onlara: «İlâcın acılığı yakînî ve katidir, iyileşmek ise, şübhelidir. Yine içiliyor. Denizde yolculuk tehlikelidir, ve ticaret kazancı şübhelidir. Yine sefer yapılıyor ve eğer bir kimse, gayet susuz olduğun zaman sana, bu sudan içme, zira yılan ağzını bu suya sokmuştur, derse; su içmek lezzeti yakînî ve kat'î; zehir ise şübheli iken niçin o sudan el çekersin.» demektir. Eğer derse ki, bu yakînî olan şeyi yapmamanın

zararına katlanmak kolaydır. Ama zehir meselesi olursa, ölüme sebeb olur. Ona dayanılmaz. Cevabında deriz ki, bunun gibi dünya hayatı da yüz yıldan fazla değildir. Bu da geçince, rüya gibi olur. Âhiret ise ebedîdir. Ebedî azaba dayanmak mümkün değildir. Eğer âhiret hâlleri yalan çıkarsa farz et ki, dünyada birkaç günlük hayat olmadı. Nitekim önce yoktun ve sonra da yok olacaksın. Bunun için Hz. Ali bir mülhide: «Eğer durum senin iddia ettiğin gibi oiursa hepimiz kurtulduk, eğer öyle değilse, biz kurtulduk, siz azaba duçar oldunuz.»
Üçüncü misâl: Bir sınıf vardır ki, âhirete inanır, fakat âhiret veresiye, dünya da peşindir, peşin veresiyeden iyidir der. Bunu idrâk etmiyor ki, peşin veresiyeden ancak ikisi eşit olduğu zaman iyidir.' Ama eğer veresiye bin, peşin de bir olursa, veresiyenin daha iyi olduğuna şübhe yoktur. Nitekim insanların çoğunun muamelesi böyledir. Bu kadarını anlayamayanlar için bu da dalâlettendir.
Dördüncü misâl: Bir sınıf da vardır ki, âhirete inanır, fakat bu dünyada bütün işler işlediği gibi olmakla ve dünya nimetlerini ken-dinde görmekle: «Dünyada nasıl nimette isem, âhirette de nimette, olurum.» diye iddia eder ve: «Hak Teâlâ bize inayeti verdi. Âhirette de böyle yapacaktır.» der.
Nitekim Kehf sûresinde beyân buyurulan iki kardeşin hikâyesinde biri: «Rabbimin huzuruna döndürülürsem bile mutlaka bundan daha iyi nimetler bulurum.» (Kehf sûresi, âyet: 36) dedi. Diğeri; «Rabbimin yanında benim için mükâfat vardır.» (Fussilet sûresi, âyet: ' 50). dedi.
•
Bunun ilâcı, şöyle mülâhaza etmektir: Bir kimsenin aziz bir oğlu ve zelil bir kölesi vardır; Oğlunu hergün okula hapsedip öğretmenin dövmesine ve ezasına mübtelâ eder. Kölesini ise kendi hâline bırakır, istediği gibi, yaşar.
Zira kölenin bedbaht olmasını düşünmez. Eğer bu kölenin efendisi kendisini sevdiği ve oğlundan ileri tuttuğu için bunu yapıyor diye düşünürsen, bu 'ahmaklıktır. Hak Teâlâ'nın ezelî âdeti şudur ki,

dünyayı dostlarından esirger ve düşmanlarına bol verir. O kimsenin rahatlığı, tembellik edip bir şey ekmeyen ve harman zamanında mahsûl bekleyen kimsenin hâli gibidir. Oysa ekmeyenin biçmeyeceği malûmdur.
Beşinci misâl: Bir kısım da vardır ki, «Allah kerimdir, rahimdir. Cenneti kimseden esirgemez.» der. Bu akılsızlar şunu bilmez ki, sana bu kadar imkân vermiştir ki, bir tane ekersen, yediyüz tane alırsın. Az bir zaman ibâdet edersen, ebedi padişahlık elde edersin. Bundan daha büyük kerem ve rahmet ne olur? Eğer kerem ve rahmetin manâsı, ekmeden biçmek ise, o hâlde niçin dünyada ziraat ve ticaret yapıp rızık ararsın ve işsiz, güçsüz durmazsın.
Zâten Allah kerîm, rahimdir ve tohumsuz da nebatı bitirmeye kadirdir. «Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, Allah rızkını vermesin.» ,(Hûd sûresi, âyet: 6) dediği hâlde, onun bu keremine

inanmayınca, âhiret için nasıl bu inancı beslersin? Oysa: «İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur.» (Necim sûresi, âyet: 39). Bu, gayet dalâletten ileri gelir. Nitekim Resûlüllah buyurur ki: «Ahmak, nefsi, keyfine, isteklerine tâbi olan ve" Allah'tan ihsan bekleyen kimsedir.» Bu, evlenip karısıyla buluşmadan, yahut buluşup da tohumunu atmadan çocuk beklemeye benzer. Şübhesiz bunu yapan ahmaktır ve onun bu isteği sadece akılsızlıktır.

Bununla beraber Cenâb-ı Allah Kerîm'dir ve tohumsuz da çocuk yaratmağa kadirdir. Hanımı ile buluşup tohumunu eken ve Allah âfetten saklarsa çocuk olur diye ümit bağlayan akıllıdır.

Bunun gibi inanmayan, yahut inanıp da salih amel işlemeyen ve kurtuluş uman ahmaktır. İnanıp da salih âmel yapan ve son nefeste imanını selâmetle kurtarmayı uman kimse akıllıdır. «Allah bize dünyada iyilik verdi, âhirette de iyilik verir.» diyenler ile «Allah kerîmdir, rahimdir.» diyenler Allah'a güvenmişlerdir. Allah bunların ikisini de yasaklayıp buyurmuştur ki: «Ey insanlar, Rabbinizden sakının ve ne babanın evlâdına, ne de bizzat evlâdın babasına hiçbir şeyle fayda veremeyeceği günden korkun. Şübhesiz ki Allah'ın (hesaba çekme) va'di haktır. O hâlde sakın şeytan sizi (muhakkak bağışlar diye) Allah'a güvendirmesin.» (Lokman sûresi, âyet: 33).

KİŞİNİN KENDİNE HÜSN-İ ZAN ETMESİNİN ZARAR VE İLÂCI

Bil ki, kendine hüsn-i zan edenler mağrurdurlar. Bunlar, kendilerine ve amellerine hüsn-l zanda bulunup bunun âfetinden gafil oldukları için kalp olanı hâlisten ayıramayan sınıftır. Çünkü onlar din yolunda sarraflığı tamamıyle öğrenmeyip renk ve şekle aldanmışlar-dır. İlim ve ibâdetle uğraşıp dalâlet perdesini yırtanlar çok az ve gayet nâdirdir.

Çünkü, insanların yüzde doksan dokuzu mağrur olanlardır. Bunun için Resûlüllah buyurur ki: «Kıyamet günü Âdem'e (a.s.): "Zür-

—.

riyetinden cehennemlik olanları dışarı çıkar" denir. O da: "Kaçta kaçını" der. "Binde dokuz yüz doksan dokuzunu çıkar" denir.» Bunlar ebedî cehennemde kalanlar değildir.

Belki cehenneme girmesi lâzım olanlardır. Zira bir sınıf, gafiller; bir sınıfı sapıklar, bir sınıfı mağrurlar ve bir sınıfı kendi taksiratlarını itiraf eden kusurlu ve şehvetlerine esir olanlardır. Kendilerine hüsn-i zanda bulunanlar çoktur; onlarm sınıfları hesaba gelmez, fakat onlar dört tabakadan hariç değildir. O tabakalar; âlimler, âbid-ler, sofiler ve zenginlerdir.

Birinci tabaka: Âlimlerden bir sınıftır ki, bütün zamanlarını ilme sarf ederlsr ve bütün ilimleri tahsil ederler, amelde kusur edip ellerini, dizlerini, gözlerini ve ferclerini günahlardan korumazlar. Ve şöyle zannederler ki, kendileri ilimde öyle bir dereceye ermişler ki, kendi emsalleri azap görmezler ve kötü muameleleriyle sorumlu tutulmazlar. Hattâ bütün insanlar onların şefaatiyle kurtulurlar.

Onlar şu hastaya benzer ki, kendi hastalığının ilmini lâyıkıyle tahsil etmiş ve her gece sabaha kadar o ilmi tekrarlayıp

ezberlemiştir; o ilimde bir kitap te'lif ederek hastalığın tedavi şartlarını gereği gibi kavramıştır. Fakat hiç şurup içmeyip ilâcın acısına sabretmiyor. Bir kimseye şurubun sıfatlarını tekrarlamak, nasıl fayda verir? Allah Teâlâ buyurur ki: «Şübhesiz temizlenen kurtuldu.» (Â'lâ sûresi, âyet: 14).
Yine buyurur ki: «Nefsinin arzularını vermeyen kurtuldu.»
(Şems sûresi, âyet: 9). Yâni kurtulanlar, temizlenenlerdir, buyuruyor, îlmi temiz tahsil edenlerdir, buyurmuyor. Ve cennete girenler, arzularına muhalefet edenlerdir, buyuruyor. Arzularına muhalefet etmenin farz olduğunu bilenlerdir, buyurmuyor. Bu gafil, eğer bu gurura, ilmin fazileti hakkında gelen haberlerden dolayı düşmüş ise, niçin amel etmeyen âlimler hakmda gelen haberlere bakmıyor?
Zira Kur'an'da onlar, sırtında kitap taşıyan eşeğe ve âciz köpeğe benzetiliyor. Peygamberimiz buyurur ki: «Âmel etmeyen âlimi cehenneme öyle bir atarlar ki, beli ve boynu kırılır. Eşek dolabı dönderdiğî gibi, ateş onu dönderir. Bütün cehennemdekiler etrafına toplanıp: "Sen kimsin ve bu azabın nedendir?" derler. Cevap verip der ki, ben ilmiyle amel etmeyen, buyurduğunu yapmayan âlimim.» Resûlüllah buyurur ki: «Kıyamet gününde ilmiyle amel etmeyen âlimlerin azabından daha büyük azâb yoktur.» Ebu'd-Derda (r.a.) der ki: «Bilmeyenlere bir defa yazıklar olsun. Bilip de yapmayanlara yetmiş defa yazıklar olsun.» Zira ilmi kendisine şahid olur.
Bir sınıf da vardır ki, ilminde ve amelde kusur etmemişlerdir ve bütün zahirî âmelleri yerine getirmişlerdir. Fakat kalb temizliğinden gafil olmuşlardır ve içlerindeki kötü ahlâkı çıkarmamışlardır. Riya edip kibirlenirler. Kendi akranına hâsed edip reislik isterler ve onların kötülüğünü dileyip ezâ ve sıkıntı çektiklerine sevinirler; üzüntüle-riyle rahatlık bulurlar. Bu hadislerden gafil kalmışlardır ki: «Rivâ-nin en aşağısı yine şirktir» ve: «Kalbinde zerre kadar kibir olan cen-

nete girmez.» ve: «Ateş odunu yaktığı gibi, hâsed de imanı yok eder.»
buyurular.
Yine: «Allah sizin şeklinize bakmaz. Kalbinize bakar.» hadisinden de gafil kalmışlardır. O hâlde bu sınıf, bir tarlaya bir şey ekip de kendi ektiğinin kuvvetlenmesi için ,o tarladaki dikenleri ve otlan kökünden söküp atmayan belki bunlardan başkalarını kesip köklerini yerde bırakan kimseye benzer. Ne kadar çok kesse yine uzar. Kötü amellerin kökü de kötü ahlâktır.
O hâlde mühim olan kötü ahlâkı içerden izâle etmektir. Belki bu, içi pis, dışı mükemmel olan kimsedir. Dışı kireçle badana yapılmış helaya; yahut dışı nakış ve süsle tezyin edilmiş, fakat içinde leş bulunan mezara; yahut damında lâmba yanan karanlık eve benzer. Haz-ret-i İsa (a.s.), amel etmeyen âlimi temsil edip buyurur ki: «ün eleği gibi olmayınız ki, elekten geçip geride kepeği kalır.»

Yâni hikmetli sözleri söyleyince, iyisi geçip kötüsü sizde kalmasın.
Bir sınıf daha vardır ki, anlatılan ahlâkın kötü olduğunu, ondan kaçınmak lâzım geldiğini ve kalbi onlardan temizlemenin mühim olduğunu bilir. Fakat kendi kalbinin bunlardan temiz olduğunu ve kendisinin bu şeylere mübtelâ olmaktan uzak olduğunu sanır. Zira onlar adı geçen ahlâkın ilmini daha çok bilirler. Onlarda kibir eseri belirince, şeytan onlara iğva verip der ki, «Bu kibir değildir, belki dinin kıymetli olmasını istemektir; eğer senin kıymetin olmazsa, İslâm dininin kıymeti de olmaz.»
Üstün elbiseler giyip iyi atlara binip süslü göründükleri zaman, şeytan iğva verip der ki: «Bu ziynet ve şöhret için değildir. Düşmanların inadmadır.' Bid'atçiler âlimleri süslü görürlerse, kör olurlar.»
Hz. Peygamberin, Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Hz. Ali'nin hâlini ve onların yırtık elbiselerini unutuyorlar. Yırtık elbiselerle gezmeleri, İslâm dinini tahkir olduğunu; süsiü gezmeleriyle de İslâm dininin izzet ve üstünlük kazandığını sanırlar. Onlarda hâsed zuhur ederse, bu İslâm dininin salabetidir derler. Riya zuhur ederse, bu müslüman-ların işine bakmak da bize aittir derler.
Bir sınıf da ilim hususunda yanılırlar; tefsir, hadis, kalb muamelesi ahlâk ve riyazat yolu ilimleriyle bu kitapta anlatılan âhiret yolu, âhiret yolunun âfeti ve kalbi murakabenin yolu ilimleri gibi mühim olan ilimleri tahsil etmezler. Oysa bütün bu ilimlerin tahsili farz-ı ayndır. Bu ilimleri öğrenmezler ve bunları ilimlerden bilmezler. Bütün zamanlarını cedel, münazara, kelâm taassubu ve dünyadaki insanların düşmanlıklarına ait olan fetva ilimleriyle geçirirler.
Hülâsa onları dünyadan âhirete, hırstan kanaata, riyadan ihlâsa, gafletten uyanmaya çağırmayan ilimlerle bütün zamanlarını geçirirler ve dünyada ilmin yalnız bildikleri ilim olduğunu düşünürler: bu ilimlerden yüz çeviren kimsenin gerçek ilimden yüz çevirdiğini sanırlar. Bu bâtıl iddiaların tafsilâtı «İhyai ulumi'd-din» kitabının gurur bahsinde uzun uzadıya anlatılmıştır. Oraya müracaat edilsin. Zira bu kitap onun tafsilâtmı kaldırmaz.

10. Asıl: GAFLET, DALÂLET VE GURUR
513
Bir sınıf da va'z ilmiyle şu şekilde uğraşırlar: Onların bütün sözleri seci', şiir ve nükte şeklinde olur; yahut manâsı anlaşılmayan garip kelimeler kullanırlar.
Bu vaizlerin maksadı insanları galeyâne getirip feryat ettirmek ve kendilerine aferin dedirttirip kendilerini övdürmektir. Şu kadarını anlamıyorlar ki, asıl mühim ve en büyük gaye olan va'z ve nasihati, dinleyenlerin kalbinde musibet ateşini meydana getirecek ve âhiret tehlikelerini hatırlayıp bu musibetin feryat ve figânlanyle meşgul olmalarını sağlayacak şekilde yapmaktır. Bu takdirde va'z ve nasihati feryat ve figânla yapmak caizdir.

Ama va'zı ve feryadı âhiret için olmayan vaizin sözleri emânettir, kalblerde te'sir etmez. Bu sınıfın mağrurlan da çoktur. îzâhı uzun olduğu için kısa kesildi.
Bir sınıf da bütün vakitlerini zahiri fıkha harcamışlar. Şunu idrâk etmiyorlar ki, fıkhın tarif i,. Sultanların, insanları idare etmek ve memleketin hudutlarını korumak için uyguladıklan kanundan başka bir şey değildir.
Ama âhiret yoluyla ilgili olan ilim daha başkadır. O sınıf şöyle sanırlar ki, zahiri fıkıhta olan herşeyin âhirete faydası vardır. Oysa öyle değildir. Misâli şudur: Bir kimse, senenin sonu gelmeden malını hanımına satarsa, yahut hanımının malmı satın alırsa, zahir fetvâ-yag öre zekât kalkar. Yâni dünyada ona niçin zekâtını vermedin? de* mezler. Zira zekâtın farz olması zahiri mülkiyete bağlıdır. Sene tamamlanmadan da mülkiyet kalkmıştır.
Bazen bununla fetva da verirler. Fakat şu kadarını bilmezler ki, bu hileyi kullanıp böyle yapan kimse zekâttan kurtulmak için hile kullanan kimse de zekât vermeyen kimse gibi, Allah'ın gazâbındadır.
Zira bahillik helak edicidir. Zekât da bahilliğin çirkinliğini izâle edip temizlemek içindir. Helak edici olan bahillik tabiata hâkim olandır. Bu hileyi yapmak da bahilliğin tabiata gâlib olduğu içindir. O hâlde bahillik tabiata galip olursa, helak muhakkak olur. Kurtuluşa ermek mümkün olmaz.
Bunun gibi karısıyle geçimisizlik çıkanp mehrinden feragat etmesi için onu rencide etmeğe çalışmak da hüküm meclisi ile ilgili olan zahiri fetvaya göre bu ibra doğrudur. Zira bu dünyada kadı ancak dile vâkıf olur, kalbe vâkıf olamaz. Fakat öbür dünyada bununla muahaza edilir. Zira bu zorla olmuştur. *
Yine kalabalık içinde bir kimseyi utandırıp ondan bir şey almak, zahiri fetvaya göre gerçi mubahtır. Fakat hakikatte açık zulümdür. Zira utanma kamçısıyla kalbini incitip malını almakla, hakikî kam-çısıyle eziyet edip malını almak arasında fark yoktur. Bunların misâlleri çoktur. Zahirî fıkıhtan başka bir şey bilmeyen bu iddiada olup dinin sır ve inceliklerini anlayamaz.
tkinci tabaka: Abidler ve zâhidler tabakasıdır. Onlardan da iddia edip kendine hüsn-i zanda bulunanlar çoktur. Onlardan bir kıs-

mı mağrur olup fazilet sebebiyle farzlardan mahrum olurlar. Meselâ bazı kimseler taharette kendilerine vesvese gâlib olduğu için namaz vaktini kaçırırlar; taharet hususu için analarına, babalarına ve kardeşlerine sert sözler söylerler, suyun necis olması uzak ihtimâl iken onlarca yakın ihtimâl olur.
Fakat önlerine gelen bütün lokmaların helâl olduğunu iddia ederler. Hattâ apaçık haram olduğunu bildiği lokmalardan da kaçınmazlar. Yalın ayak yere basmazlar, fakat haram yerler ve sahabenin si-retini unuturlar.
Hz. Ömer: «Bir harama düşmek korkusundan yetmiş çeşit helâli bıraktım.» diyor. Bununla beraber, Hz. Ömer bir hıristiyanın testisinden abdest almıştı. Demek ki, bu sınıf lokma ihtiyatını

taharet ihti-yatıyla değiştirmişler. Belki çamaşırcının yıkadığı elbiseyi giymek onlarca büyük bir günahtır. Oysa Resûlüllah kâfirlerin hediye olarak gönderdikleri elbiseleri giyerdi ve kâfirlerden ganimet olarak aldığı elbiseleri giymekten kaçınmazdı. Ve hiçbir zaman o elbiseleri yıkamalarını emrettiği rivayet edilmemiştir.
Hattâ kâfirlerin silâhını kuşanır ve onunla namaz kılardı ve belki bu silâhın demirine verdikleri su, yahut yapışkan olarak, kullandıkları veya etrafındaki deri kısmı namazın şartına uygun olmamış demezdi. O hâlde midesinde ve dilinde bunun gibi ihtiyatları yapmayıp diğer uzuvlarında çeşitli ihtiyatlar gözeten kimse şeytana maskara ve gülünç olur. Hattâ bütün şartları gözetse, fakat suyu israf etse yahut namazı vaktin evvelinden kaçırırsa, o aldanmışlardan olur. Bu asıl ihtiyatın izahı taharet kısmında geçti. (Namazı vaktin evvelinden geçirmek Şafiî'ye göre mezmumdur. Hanefî imamlarına göre bazı vakitlerde tehir etmek müstehaptır. Nitekim namaz bahsinde anlatıldı.)
Bir smıf da vardır ki, namazın niyetinde onlara vesvese galib olmuştur. Defalarca sesli tekbir alıp ellerini salarlar. Bazen olur ki, bu şekilde birinci rekâtı cemaatle kaçırırlar. Fakat bu kadarını bilmiyorlar, namazın niyeti borç ödemek ve zekât vermek niyeti gibidir. Oysa onlardan hiçbiri niyetindeki vesvese sebebiyle zekâtı tekrar vermez ve borcunu tekrar ödemez.
Bir sınıfın vesvesesi de Fatiha sûresinin harflerinde olur. Mahreçlerini ne şekilde çıkarayım, nasıl edâ edeyim ki, harflerin mahrepine riâyet etmiş olayım, der. Bu durumda kalbini mânaya vermelidir.
Şöyle ki: «Elhamdü lillah» derken kalbinde olan şeyler tamamen şükür olmalıdır, «tyyake na'budu ve iyyake nestaîn» yerinde bütün tevhid ve acz halinde olmalıdır, «thdina's-siratel müstakim» derken kalbinde sadece niyaz ve yalvarma olmalıdır. Ama kendisi bütün kalbini adı geçen harflerin mahrecini verip veremediğine sarfederse, bu tereddütte olur. Bu, padişahtan bir şey isteyip «ey emir» .diyen ve tekrar tekrar bunu söyleyip harflerin mahrecini doğru söylemeğe çalışan kimseye benzer. Bu durumda padişahın öfke ve gazabına müstahak olur.
İl-
İre

Bir sınıf da hergün hatim yapmağa çalışırlar. Bir nefeste birçok âyetleri dil ucu ile çabucak okurlar. Fakat kâlbleri ondan gafildir. Onların bütün maksadı kendilerine bir hatim daha sayıp biz bu kadar hatim okuduk ve bugün bu kadar cüz okuduk, demektir. Şunu bilmezler ki, Kur'ân-ı Azim içinde emir, nehiy, va'd (müjde) vaîd (tehdit) misâl, va'z, korkutma ve uyarma bulunan Allah tarafından gönderilen bir kitaptır. O hâlde vâid (tehdit) âyeti gelince kalbine hep korku dolmalıdır. Va'z âyeti gelince bütün uzuvları kulak kesilmelidir. Bunların hepsi kalb hâlleridir, dil ucunu oynatmanın faydası yoktur. Onun hâli, şu kimsenin hâline benzer ki, bir padişah ona içinde çeşitli emirler bulunan bir

mektup yazar. O da, oturur, o mektuptaki ibareleri okuyup ezberler ve onun manâlarından gafil kalır.
Bir sınıf daha vardır ki, hacca gider, Mekke'de ikâmet eder ve bütün sene oruç tutar. Fakat kalbini ve dilini korumak suretiyle orucun hakkını gözetmez. Mekke'de haram olan şeylerden sakınmakla onun hakkını gözetmez. Hac yolunda helâl rızık arayarak yolun hakkını gözetmez. Daima insanların kendilerini hacılardan saymalarını bekler ve bu kadar Vakfe'ye durduk, Kabe'ye bu kadar mil mesafede ikâmet ettik der. Bu kadarını bilmezler ki, Kabe şevkiyle evde oturmak, insanlar beni (Kabe'de) mücavir bilip bir şey versinler diye Kabe'de oturmaktan hayırlıdır. Aldığı her lokma için, bunu benden isteyip alırlar korkusuyla bahillik eder. •
Bir sınıf da, zahidlik yolunda giderler, eski elbise giyerler, az lokma yerler. Onlar mal hususunda zâhid iseler de, fakat makam hususunda zahid olmazlar. İnsanlar kendileriyle teberrük ettiklerine sevinirler.
İnsanlara süslü görünürler. Fakat bu kadarını.bilmezler ki, makam ve itibarı, maldan daha zararlıdır. Makamı terketmek daha zordur. Çünkü makam ümidi ile bütün sıkıntıları çekmek kolay olur. Zahid, makam ve itibarı terkedendir. Bazen birisi bir şey verince, zahid değildir derler korkusu ile almaz. Ona, zahirde al, kabul et ve gizlice bir fakire ver deseler ona, onu öldürmekten zor gelir. Verilen şey helal da olsa, belki insanlar zahid değildir, derler diye almaz. Bununla beraber bazen daha çok hürmet görmesi için, zenginlere fakirlerden daha çok hürmet edip riayet eder. Bütün bunlar, gururdan doğan şeylerdir.
Bir sınıf da, bütün zahirî amelleri yerine getirir. Hatta bir günde meselâ bin rekât namaz kılarlar ve binlerce teşbih ve virdler okurlar; geceleri de oruç tutarlar; fakat kötü ahlâktan temizlenmek için iç tarafa bakmazlar. Onların içi kibir, hased, riya ve ucubla doludur. Genellikle bu kimseler kötü huylu olup Allah'ın kullarına hışımla hitap ederler. Sanki hepsiyle düşmanlığı vardır. Şunu bilmiyorlar ki, fena huy ibadeti yok eder ve bütün ibadetlerin başı güzel ahlâktır. Bu bedbahtlar güya kendi ibadetleriyle insanlara minnet ederler, onlara hakir nazarıyla bakarlar ve kimse onlara dokunmasın diye insanlardan uzak dururlar.

Şu kadarını düşünmezler ki, bütün abidlerin başı Muhammed Mustafa'dır (S.A.V.) Bununla beraber hali, memnun ve güler yüzlü - idi. Herkesin yanından kaçtığı kirli elbiseli kimselere, kendi yanında yer verip onunla el sıkışırdı. Kendi üstadının dükkânı üzerine dükkân açan kimseden daha ahmak kim var? Bu zavallılar, hem Muhammed Mustafa'nın Şeriatine uyup onunla amel etmeğe uğraşırlar, hem de onun siyretine muhalefet ederler. Bundan daha büyük ahmaklık ne olur?
Üçüncü tabaka: Sofiler tabakasıdır. Hiçbir sınıf arasında sofiler arasındaki gibi batıl iddia ve gurur yoktur. Zira yol ne kadar ince, maksat ne kadar önemli olursa, şübhe ve gurur da o kadar çok olur. Tasavvufun başlangıcı üç dereceye kavuşmaktır.

Birinci derece: Nefsini yener. Onda ne şehvet, ne de hışım (kızgınlık) kalır. Şehvet ve hışım kalmamaktan gaye, bunlardan hiç eser kalmaz demek değildir. Belki gaye, hışım ve şehvetin mağlup olmaları ve şeriatın emri dışında tasarrufa kadir olmamalarıdır. Fethedilen kale sakinlerinin öldürülmemeleri, bunların eman dileyip itaat ve inkıyat etmeleri gibi, onun da sinesinin kalesi, şeriat Sultanının eliyle fethedilmelidir.
İkinci derece: Bu dünya ve öbür dünya hatırından çıkmalıdır. Bunun manası his ve hayal âlemini geçmelidir, demektir. Zira his ve hayale gelen herşeye hayvanlar da ortaktır. Zira hissedilen ve hayal edilenlerin hepsinde gözün, fercin ve midenin arzusu vardır. Cennet de hayal âleminin dışında değildir. Yön kabul eden ve hayalin ilgisi bulunan her şey cnun yanında hakir olur. Badem helvası ile tavuk kızartmasını bulana, ot yemeği hakir olduğu gibi. Zira şunu anlamış olur ki, his ve hayale gelen bütün şeyler akılsız kimselerin nasibidir zaten: «Cennet ehlinin çoğu sade olanlardır» buyurulmuştur.
Üçüncü derece: Onu tamamıyle Allahm Cemal ve kemali kuşatmış olur. Bu da, ancak yön, yer, his ve hayalin onunla ilgisi kalmadığı zaman olur. Belki hayal ve histen meydana gelen ilmin onunla ilgisi, gözün sese, kulağın renge ilgisi gibi olur. Yani zarurî olarak ondan habersiz olur. Sülük (ilerleyiş) bu dereceye ulaşınca, tasavvuf derecesine ayak basmış olur. Bunun ötesinde Allah ile kendi arasında birçok makamlar ve haller vardır ki, onları ifade etmek zordur. Bazıları da hulul ile ifade ederler. îlimde ayağı derin olmayan kimseye bu hal vaki olursa, o mananın tamamını ifade edemez her ne söylerse, açık küfür olur. Oysa o haddi zatında haklıdır, fakat kendisi onu ifade etmekten acizdir. Tasavvuf yolunun numunesi budur. Bundan sonra şu kimselerin gurur ve boş iddialarına bak ki, bazıları Seccade, hırka, deyim ve ifadelerden başka bir şeyi alamamışlardır. Tasavvufçuların ifadelerini kullanıp onların şekline bürünürler. Tasavvufçular gibi Seccade üzerinde oturup başlarını önlerine eğerler. Bazen hatırlarına vesvese ve hayal gelince başlarını sallarlar. Bunlar, yaptıkları işin doğru olduğunu ve bir şeye ulaştıklarını iddia ederler. Bunlar, şu ihtiyar kadına benzerler ki, bütün acizliği ile

zırh ve başlık giyer ;silah kuşanır; bahadırlar safında şiirler okur ve onlar gibi davranır. Adını padişahın defterine yazdırmak için padişahın huzuruna çıkınca, padişahın adeti elbise ve şekle bakmayıp bahadırlığına delil ister. Onun soyunup bir kimse ile döğüşmesini emreder. Onun aldatıcı zayıf bir ihtiyar kadın olduğunu görünce, emr buyurur ki onu fillerin ayaklan altına atm: diğerleri ondan ibret alıp hiç kimsenin onun gibi padişahın hizmetiyle alay etmeğe cesareti olmasın.
Bir sınıf daha vardır ki, bunlardan aciz olup onların zahir elbiselerini giymeğe ve eski hırkalarını örtünmeğe yanaşmazlar, tnce kumaşlar, latif hırkalar, koyu ve mavi' elbiseler giyerler. Renkli elbise giymek kifayet eder sanırlar. Şunu bilmiyorlar ki,

tasavvufçulann koyu renkli elbise giymeleri her zaman yıkamak lüzumu olmaması içindir ve mavi elbise giymeleri de dinî musibete düştükleri içindir. Zira mavi elbise matem alametidir.
O bedbahtlar, elbise yıkamağa imkân bulamayacak kadar vahdet denizine dalmamışlardır, din yolunda matem renginde elbise giyecek kadar musibetzede değildirler; ve yırtılan yerlere yama vurup hırka yapmaktan aciz değildirler. Hatta yeni kumaşları bile bile parçalayıp yamalarlar. Demek ki dış görünüşte de tasavvufçulara uymamışlardır. Zira ilk önce hırkayı giyen Hz. Ömer'dir. Onun kaftanında ondört yerde yama vardı ve yamaların bazısı sahtiyandan idi.
Bu insanlardan bir sınıf daha vardır ki, eski elbise giyemedikleri gibi, namazı eda etmeğe ve günahlardan kaçınmağa da dayanamazlar. Kendi şehvet ve şeytanlarının elinde esir olmalanndaki acizliklerini de itiraf etmezler «önemli olan kalbtir, şekil değildir. Bizim kalbimiz zaten daima namazdadır ve Allah ile beraberdir. Bizim bu amellere ihtiyacımız yoktur. Zira bu ameller nefislerine esir olanların mü-cahadesi için emr buyurulmuştur. Bizim zaten nefsimiz ölmüştür ve dinimizde büyük havuz olmuştur: Bunun gibi şeylerle bozulmaz. derler.
Abidlere baktıkları zaman, «bunlar ücretsiz işçidirler» derler. Alimlere bakınca, «bunlar dedi-kodu vadisine düşmüşler, hakikat ilminin yolunu bilmezler.» derler. Şunu bil ki, bu grup katli (öldürülmesi) lâzım kâfirlerdir. Onların kanı ümmetin icmaı ile helâldir.
Bir sınıf da vardır ki, tasavvufçuflann hizmetini görürler. Gerçek hizmet, bir kimsenin kendini bir topluluğa feda edip kendi nefsini ta-mamıyle onların aşk ve sevgisinde unutmaktır. Bazı kimseler, Sofileri alet yaparlar, onlar sebebiyle mal kazanırlar, onları kendi maksat ve gayelerine vasıta yaparlar. Onların hizmetiyle şöhret sahibi olup insanlar ona hürmet ederler. Kendinin insanlar içindeki şöhretine noksanlık gelmemesi ve pazarı bozulmaması için, nerde helal; haram bulursa, alır, onlara getirir. Bilinmelidir ki, bu sınıf, aklanmışlardır.
Bir sınıf da vardır ki, onlar tamamıyle riyazet yolunda giderler, arzu ve şehvetleri yenmişlerdir, kendilerini tamamıyla Allah'a vermiş-

ler, zikir ve fikir için bir zaviyede oturup görülmeyen şeylerin ahvaline muttali olmağa başlamışlardır.
Şöyle ki> bir şeyden haberdar olmak isteseler, haberdar olurlar; kendilerinden bazı taksirat sadır olursa, Allah tarafından uyarılırlar; melekleri ve peygamberleri güzel suretlerde görmeğe başlarlar. Bazen kendilerini" gök yüzünde görüp meleklrin cevherini müşahede ederler. Bu mertebenin hakikati vardır, gerçeğe uygun olan rüyalar gibidir. Fakat rüya uyku halinde hayale gelir, anlatılan hal ise, uyanıklık halinde hayale gelir.
O insanlar bu hayalleriyle aldanıp yedi kat gökte ve yedi kat yerde olan şeyleri defalarca bize gösterdiler, derler. Zannederler ki, velilerin son mertebesi budur. Haberleri yoktur ki, Allah'ın

acayip işlerinden denizden bir damla kadar bir şeye vakıf olmuşlardır. Onlar sanır ki, var olan şeylerin tamamı, yalnız onlara gösterilenlerdir.
Onlara bu mertebe müyesser olunca, sülük ve cihat mertebelerini tamamıyle geçtiklerini iddia ederler. Sonra bunun sevinciyle uğraşıp çalışıp aramakta ihmallik yaparlar. Onların yenilmiş nefsi az kuvvet bulup tekrar ortaya çıkabilir.
Onlar ise, sanırlar ki, kendilerine o şeyler gösterildikten sonra kemale erişip kendi nefislerinden olmuşlardır. Buna güvenmemelidir. Onların kalbi eski halinden dönüp şeriata uymalıdır. Şöyle ki, kalbinde hiçbir muhalif sıfatın tasarrufu kalmamalıdır.-
Şeyh Ebu'l-Kasım Gürganî (r.h.a.) der ki: «Su üzerinde yürümek, havada gezmek ve gaybtan haber vermek keramet değildir. Keramet, kişinin kendi haliyle emredilmesidir, yani onun varlığı tamamen şeriatın emrine itaat olması ve şeriatin emirlerinden başka ona hiçbir şey geçmemesidir. Bu mertebeye güvenilebilir.»
Ama öbür mertebenin tamamı şeytandan olabilir. Zira şeytanın da gaybtan haberi olur. Kâhin denilen kimseler de birçok gizli işlerden haber verirler ve onlardan' birçok acayip işler, zuhur eder. Güvenilecek şey, yalnız kişinin, kendisinin ve arzularının aradan kalkıp onun yerine şeriatın yer almasıdır.
Eğer arslana binemezsen, gâm yeme ki, kalbindeki gazab köpeğini ayak altına alıp yenmek gerçekte arslana binmektir. Gaybtan haber veremediğine üzülme ki, gayb kendi aybındır. Kendi aybından haberdar olursan, gaybtan haberdar olmuş olursun. Su yüzünde ve havada yürüyemezsen, üzülme ki, hayal ve hissin dışmda zahir olan makamı seyredersen, su üzerinde yürümüş ve havada uçmuş olursun. Eğer tayy-ı mekân edip büyük sahraları bir gecede geçemezsen, üzülme ki, dünya vadilerinden geçip onları terketmiş olursan, büyük sahraları geçmiş olursun. Eğer bir adımla bir ulu dağ aşmağa kadir ol-madmsa kaygı çekme, bir haram, yahut bir şübheyi geçersen, bir adımda bu ulu dağı açmış olursun. Zira Hak Teâlâ Kur'an-ı Azim'de buyurur ki: «Fakat o, zor geçidi aşmaya girişemedi. O zor geçidin ne demek olduğunu sen bilir misin?» (Beled sûresi, âyet: 11-12). Adı
'.0. Asıl: GAFLET, DALALET VE GURUR
519
geçen insanların gururlarından bazı çeşitleri bu anlatılanlardır. Bunu tamamıyle anlatmak uzun sürer.
Dördüncü tabaka: Zenginlerin ve dünya adamlarının gururudur. Bu sınıfın içinde gururlu ve boş iddia sahipleri çoktur. Bazıları malını mescid, kervansaray ve köprüye harcar. Bazen harcadıkları malı haramdan kazanmış olurlar. Farz olan onu sahibine vermek iken, sahibine vermeyip bunların yapısına harcarlar. Böylece günahları artmış olur. Ama kendileri iyi bir şey yaptıklarını düşünürler.
Bir sınıf da, helâlden kazanıp harcarlar. Fakat maksatları Allah için olmaz, riya olur. Bir dirhem harcarsa, adının tuğlaları üzerine yazılmasını ister. Eğer ona adım yazma, yahut başkasının adım yaz deseler, canım almak kadar ona zor gelir. Bunun riya

olduğuna delil şudur ki, akraba ve komşularından bir ekmeğe muhtaç fakirler var iken, bu yapılara harcadığım bunlara vermek daha faziletli iken, onlara vermez. Zira onların almna «Bunu Şeyh filan yaptı. Ömrü uzun olsun», yazmak mümkün olmaz.
Bir sınıf da, bu yapılara helal malı ihlaslı olarak harcarlar. Fakat bunu mescidin nakış ve süslerine harcarlar ve iyi bir iş yaptıklarım sanırlar. Bilmezler ki, bundan iki kötülük meydana gelir: Biri, müslümanların kalbi, namaz içinde onunla meşgul olur, hudu ve hu-şudan uzaklaşır. Diğeri de, onlar da evlerinde onun gibi nakış ve süs yapmayı arzu edip dünyaya meyi ve sevgileri artar. Oysa o kimse mescidi nakış ve tezyin etmekle iyi bir iş yaptığım sanır. Resûlüllah (S.A.S.) buyurur ki: «Mescidlerde nakış ve tezyinat yaparsanız, Kur'-anı yaldız ve tezhip ederseniz, sizin için korkarım.» Zira mescidler, dünyadan nefret eden, ahirete rağbet eden kimselerle, hudû ve huşuun hasıl olduğu kalblerle mamur ve müzeyyen olur. Kalbten hudû ve hu-şuu izale eden ve dünyayı süslü gösteren herşey, yapılan mescidi viran eder. Bu bedbaht, mescidi viran ettiği halde mamur ettiğini iddia eder.
Bir smıf da, fakirlerin, apışında birikmesini ister ki, filan kimse hergün şehrin fakirlerine bu kadar ekmek, yahut bu kadar akçe sadaka verir diye şehre yayılsın. Sadakayı meddahlara verir ki, her mecliste münafıklık yoluyla onu medhedip dua etsinler. Yahut hac yolunda, veya bir hanegâhta olan topluluğa harcar ki, onlar onu tanıyıp medhü senasını yapsınlar.
Eğer sadakayı bir yetim, yahut bir miskine ver, zira onların halini kimse bilmez, deseler, buna yanaşmaz. Zira onda medhü sena lezzetini bulamaz. Hal böyle iken,,ahiret için iyi bir amel yaptığını sanır.
Bir kimse Bişr-i Hafiye: «Benim helâlden iki bin altınım vardır. Bununla hacca gitmek isterim.» diye danıştı. Bişr: «Görmek için mi, yoksa Allah rızası için mi gideceksin?» dedi. O kimse: «Allah rızası için gideceğim» dedi. Bişr: «Yürü, filan kimsenin borcunu öde, yahut filan yetime sadaka ver, yahut filan fakire ver, veyahut nüfus sahibi filan kimseye ver. Çünkü bir müslümanın kalbini sevindirmek farz haçtan sonra yüz haçtan üstündür» o kimse, kalbimde hac is-

ileri gelir
teğini daha çok görüyorum, dedi: Bişr: «O ki, o malı helâlden kazanmadın. Onu gt kalbin rahat etmez.» dedi.
Bir sınıf da, o kadar bahildirler ki, zekâttan başka bir şey verme- . ye razı olmazlar. Zekâtı da verirken, talebleri olan muallimlere verirler ki, onların cemiyetiyle kendilerinin haşmeti büyüsün. Müderrisler de kendi talebelerine verirler. Dersine gelmezlerse, vermezler. Bu itibarla zekât diye onlara verdiği bir vazife için verilmiş olur.
Onu, kendine talebelik yapmak karşılığında verdiğini bilirken, zekât verdiğini tasavvur eder. Bazen zekâtı daima pirlerin hizmetinde olan kimselere verir. Onu da pirlerinin aracılığıyle verir ki, onlara minnet etmiş olsun. Bir parça zekâtla ne gayeler

elde etmeğe çalışır. Bazen bunlardan başka medhü sena, teşekkür ve dua da bekler. Hal böyle iken zekât verdiğini düşünür.
Bir sınıf da zekâtı da vermeyip durumlarını gizlerıer ve zahidlik iddia ederek geceleri namaz kılarlar ve gündüzleri oruç tutarlar. Onlar başı ağrıyıp da ilâcı ökçesine süren kimseye benzerler. Bu bedbaht blimez ki, hastalığın sebebi bahilliktir, çok yemek değildir. Bahilliğin ilâcı da aç durmak değil, harcamaktır.
• Dünya ehlinin bu gururları çok olur. Hiçbir sınıf bir nevi gururdan kurtulamaz. Ancak bu kitapta anlatıldığı gibi, ilim tahsil etmiş olan; böylece taatın afetlerini, nefsin gururlarını ve şeytanın hile ve tuzaklarım anlamış olan; Allanın sevgisi onun kalbine galib olup zaruret miktarından fazla dünya arzusunu bertraf eden; ölümü hazır bilip ölüm azığından başka bir şeyle meşgul olmayan kimseler müstesnadır. Bunlar da ancak Allah'ın kolaylık verdiği kimselere kolay
olur.
Kimya-yı saadet kitabının üçüncü rüknü tamam oldu. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. İnsanların en seçkini olan Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya, onun temiz al "ve ashabına salât ve selâm olsun.
Dördüncü Rükün
Münciyât
Kimya-yı Saadet kitabında dördüncü rükün, üçüncü rüknde anlatılan, geçitlerden kurtaranlar hakkındadır. Bunlara Münciyât denir. Bu rükün de on asıldır: Birinci asıl, tevbe hakkındadır. İkinci asıl, sabr ve şükür hakkındadır. Üçüncü asıl, korku ve ümit hakkındadır. Dördüncü asıl, fakirlik ve zahidlik hakkındadır. Beşinci asıl, doğruluk ve ihlâs hakkındadır. Altıncı asıl, muhasebe ve murakabe hakkındadır. Yedinci asıl, tefekkür hakkındadır. Sekizinci asıl, tevhid ve tevekkül hakkındadır. Dokuzuncu asıl, sevgi ve razılık hakkındadır. Onun asıl. ölüm ve ahireti hatırlamak hakkındadır.
BİRİNCİ ASIL TEVBE
Bil ki, tevbe, Cenab-ı Allah'a rücû etmeye denir. Müridlerin ilk adımı ve Sülük ehlinin yolunun başlangıcı tevbedir. Hiçbir insanın tevbeden müstağni olması mümkün değildir." Zira yaratılışın başlangıcından sonuna kadar günahtan temiz ve arınık olmak meleklere mahsustur. Bütün ömür boyu muhalefet ve günaha gömülmek de şeytana münhasırdır.
Tevbe hükmü ile günah yolundan taat yoluna dönmek de Adem (a.s.) ile onun çocuklarının halidir. Geçmiş taksiratından tevbe ile kendini hazırlayan kimse Adem'e (a.s.) olan nisbetini doğrulamış olur. Ömrünün sonuna kadar, zamanı günahlarla geçiren kimse de şeytana olan nisbetini doğrulamış olur. Ancak insanların bütün ömürlerinde taat üzere olmaları mümkün değildir Zira ilk yaratılışında eksik ve akılsız yaratılmıştır ve başkaca, kendisine şehvet ve arzular musallat edilmiştir
Şehvetler ise, şeytanın aletidir Şehvetlerin düşmanı ve meleklerin nurundan olan akıl ise, şehvetlerden sonra yaratılmıştır Böylece. önce şehvetler insanı istila edip kalb kalesini zorbalıkla

zabtetmişler-dir. Ve nefis onunla ülfet ve ünsiyet kurmuştur. Zarurî olarak akıl

ortaya çıkınca, bu kaleyi fethedip şeytan hükmünün elinden kurtarmak için, tevbe ve mücahadeye ihtiyaç görüldü.
O halde tevbe insanlık zaruretlerindendir, sülük ehlinin ilk adımıdır. Ve şeriat akliyle gaflet uykusundan uyanıp din yolunun istikamet ve istikamet-sizliğini ayırdettikten sonra tevbeden başka mühim farz yoktur. Zira tevbenin manası, dalâlet yolundan dönüp hidayet yoluna başlamaktır.

TEVBENİN ÜSTÜNLÜĞÜ VE SEVABI

Bil ki, Allah Teâlâ, bütün insanlara tevbeyi emredip buyurur ki: «Et mü'nıinler, kusurlarınızdan Allah'a tevbe ediniz ki, felah bulaşınız.» (Nur sûresi, âyet: 31).
Resûlüllah buyurur ki: «Güneş batıdan doğmadan önce tevbe edenin tevbesi makbuldür.» Yine buyurur ki: «Günahtan nedamet getirip pişman olmak tevbedir» yine buyurur ki: «İnsanların yolunda durmayınız. Zira bazı kimseler, yollarda durup gelip geçenleri maskaraya alıp onlara güler; geçen kadınlara bakıp çirkin sözler söyler. O kimse oradan gitmeden cehennem ona vacib olur. Ancak tevbe ve istiğfar eden müstesnadır.»
Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ, günahlarından tevbe eden kimsenin günahlarım, görevlendirdiği meleklere, yazdıkları günahları unutturur. Yine eline, ayağına ve günah işlediği yere günahını unutturur ki, Allah'ın huzuruna varınca, hiçbiri şahidlik yapmasın.»
Yine buyurdu ki: «Can boğaza gelip gargara derecesine gelmeden Allah Teâlâ kulunun tevbesini kabul eder.» Yine buyurdu ki: «Allah'ın kerem eli, gündüzleri günah işleyenlere, belki akşama kadar tevbe edip tevbesi kabul olur diye, geceleri günah işleyenlere de, belki sabaha kadar tevbe eder ve tevbesi kabul olur diye açık durur.
Hz. Ömr'den rivayet edildiğine göre, Resûlüllah buyurur ki: «Tevbe ediniz, ben hergün yüz kere tevbe ederim.» Yine Resûlüjlah buyurdu ki: «insanlardan günah işlememiş kimse yoktur. Fakat günah işleyenlerin hayırlısı da, tevbe edenlerdir.»
Yine buyurdu ki: «Günahtan tevbe eden kimse, günah işlememiş gibidir.»
Yine Resûlülah buyurdu ki: «Bir günahtan tevbe etmek, hiçbir zaman günahı yapmamaktır.»
Yine buyurdu ki: «Ey Aişe, "dinlerini dağıtanlar ve kendileri bir grup teşkil edenler." (En'am sûresi, âyet: 159) âyet-i kerîmesi, bid'-atçiler hakkındadır. Günah işleyen herkes için tevbe vardır; bid'atçi-ler müstesnadır. Zira bid'atçilerin tevbesi kabul olmaz. Zira ben onlardan bizanm.»
Bid'atçiler, batıl mezhebi tutanlardır. Resûlüllah yine buyurdu ki: «İbrahim (a.s.) göğe çıkarıldığı zaman, bir erkeğin bir kadına zina ettiğini gördü. Onlara beddua etti, ikisi de helak oldu.

Başka birini günah işlerken gördü. Ona da beddua etti. Vahiy geldi ki; "Ey İbrahim,

benini kullarımı bırak, incitme. Onlar, üç şeyden birini yaparlar: Ya tevbe ederler, kabul ederim; ya istiğfar ederler yarlığarım; ya da onlardan salih bir çocuk dünyaya gelir, bana ibadet eder ;ona bağışlarım. Duymadın mı ki, benim bir adım SABUR'dur.»
Hz. Aişe (r.a.) nin bildirdiğine göre, Resûlüllah buyurur ki: «Cenab-ı Allah hiçbir kulunu nedamet üzere bulmadı ki, o mağfiret istemeden önce ona mağfiret etmiş olmasın.»
Yine buyurdu ki: «Batı taraf nida açılmış bir kapı vardır. Onun genişliği yetmiş yıllık mesafedir. O kapı tevbe için açılmıştır. Allah gökleri ve yeri yarattığından beri o kapı kapanmamıştır ve güneş batıdan doğuncaya kadar da kapanmayacaktır.» Yine Resûlüllah buyurdu ki: «Pazartesi ve perşembe günleri kulların amelleri Allah'a arzolu-nur. Tevbe edenin tevbesi kabul olur, mağfiret istiyen mağfiret olunur, kalbi kin ile dolu olan kimse de eski haline bırakılır.» Yine buyurdu ki: Tevbe eden kimse Allah'ın sevgilisidir ve günahtan terbe eden kimse günah işlememiş gibidir.»
Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ'nın kulunun tevbesine, helâk edici çölde uykuya dalan, uyanınca yiyeceğini ve içeceğini taşıyan hayvanım bulamayan, her tarafı arayıp hiçbir izini bulamayınca, açlık korkusundan kendi camndan ümidini kesen, yatağıma varayım, orada başımı yere koyup helâk olayım diye helâk olmak niyetiyle başını yere koyup uykuya dalan, uykudan uyanınca, hayvanını, yiyecek ve içeceğiyle beraber Salim ve tam olarak başucunda gören ve şükür etmek isteyince, "Sen beni besleyen Rabbimsin ve ben senin kulunum" diyeceği yerde, gayet sevincinden şaşırıp: /"Ben seni besleyen Rabbi-nim ve sen benim kulumsun" diyen köylünün buna sevinmesinden daha çok sevinir.
TEVBENIN HAKİKATİ
Bil ki, tevbe marifet ve iman ile başlayan bir nurdur. Bu nûr zuhur edince, günahın öldürücü zehir olduğu görülür. Bu öldürücü zehirden çok yediğini öğrenen, mutlaka içine korku ve nedamet düşer. Tıpkı zehir yediğinin farkına varınca, korku ve nedamet çekip bu se-beble parmağını boğazına salıp kusmak isteyen ve o zehirin eserini izale etmek için bir ilâç yutmayı düşünen kimse gibi buna benzer yerine getirdiği nefsi arzulara, harcadığı şehvetlere bakıp bunun bal gibi olup içinde öldürücü zehir bulunduğunu, bu şehvetlerin evveli tatlı fakat sonunda zarar ve acılar olduğunu gören kimse, derhal geçmiş günlerine pişman olup canına korku ateşi düşer.
Zira kendini ölüm tehlikesinde görür. Bu korku ve nedamet atehinde istek ve şehvetleri gözönüne gelir ve bunlar hasrete tebeddül eder. Bundan sonra eski günlerde yaptığı hataları telafi edip gelecekte de o günah ve şehvetlerin dairesinde dolaşmağa azmeder; cefa elbisesini atıp vefa elbisesini yaymağa başlar ve bütün hareket ve davranışları değişmeğe başlar.

Şöyle ki, daha önce bütün iş yemek, uyku ve gaflet iken, şimdi bütün hali üzüntü, hasret ve nedamet olur. Bundan önce gafillerle arkadaşlık eder. O halde gerçek tevbe nedamettir. Onun aslı, iman ve marifet nurudur; semeresi de, bütün hallerini günah ye muhalefet yerine, itaat ve muvafakat ile değiştirmektir.

TEVBE HERKESE, HER ZAMAN FARZDIR

Bil ki, tevbe her zaman herkese farzdır. Zira bulûğa eren kimse, eğer kâfir ise, küfürden tevbe etmesi farzdır. Eğer müslüman ise ve müslümanlığı, ana babasını taklit ise, dili ile islâmı ikrar edip kalbi de ondan gafil ise, gafletten tevbe etmesi ve kalben tevbenin hakikatinden haberdar olması farzdır.

Bundan maksadımız imanı, kelâm ilminde zikredilen delilleriyle bilmesi değildir. Zira imanı, delillerle bilmek herkese farz değildir. Belki maksadımız, imam sultanı onların kalbini istilâ edip ona hakim olması ve iman hükmünün kalbe nüfûs etmesidir. Bunun da alâmeti, beden ülkesinde her ne cereyan ederse, hepsi şeytan emriyle değil, iman emriyle cereyan etmesidir. Bedende günah işlediği müddetçe iman tamamlanmamış olur.

Resûlüllah'ın bir hadiste: «Kimse mü'min olduğu halde zina etmez ve kimse mü'min olduğu halde hırsızlık yapmaz» buyurmasından maksat, o kimse o anda kâfir olur demek değildir. Belki bundan maksat, imanın birçok şubeleri ve dalları vardır. Onun dallarından biri de, zinanın öldürücü ze^hir olduğunu bilmektir. Bir kimse yediği şeyin zehir olduğunu bilse, eğer akıllı ise onu yemez. O halde zina halinde şehvetler sultanı onun imanını hezimete uğratmaktadır. O şehvetlerin gafletiyle onun imanı mağlûb olur. Yahut iman nuru günah karanlığında görünmez olur.

O halde anlaşıldı ki, başta küfürden kurtulmak içiri tevbe farzdır. Eğer kâfir değil ise, adet ve taklidi olan imandan tevbe etmelidir. Bu derece hasıl olduktan sonra galib olan günahtan arınmak için, günahların hepsinden tevbe etmelidir. Eğer zahiren bütün günahlardan arınık ise, batını ve kalbi; yemek hırsı; konuşma hırsı, hased kibir ve riya hırsı ve bunlara benzer mühlikatın (helake götürenler) tohumundan arınık olmaz. Bunların hepsi kalb pislikleri ve günahların kaynaklarıdır. .Bunların herbirini itidal derecesine getirip bu şehvetleri akla ve şeriate, itaatli yapıncaya kadar bunlardan tevbe etmek farzdır. Bu mertebe ciddi bir çalışma ve uzun bir mücahede ile elde edilir. Eğer bunların tamamından da arınık ise, vesvese, nefis konuşması ve imkânsız fikirlerden boş olmaz. Bunların tamamından tevbe etmek farz olur. Eğer bunlardan da boş ise, bazı hallerde Allah'ın zikrinden gafil kalmaktan boş olmaz. Bütün bu noksanların aslı, bir an dahi olsa Allah'ı unutmaktır.

V ı

sr *%

O halde bundan da tevbe etmek farzdır. Eğer daima zikir ve fikirden boş kalmıyorsa da, zikirde de değişik dereceler vardır. O derecelerin her biri, bir üstüne göre noksandır. O halde daha yükseği mümkün iken eksik derece ile kanaat etmek aldanış ve hüsrandır; ondan tevbe etmek farzdır.

Resûlüllah'ın bir hadisde: «Ben bir günde yüz kere istiğfar ederim» buyurmasından maksat, şu mertebeyi haber vermektir ki, Resûlüllah'ın işi daima terakki ve yükselme idi. Bir dereceye erişti mi, eski dereceler onun nazarında basit görünürdü ve o dereceden tevbe ve istiğfar ederdi. Meselâ bir kimse ancak bir akçe elde edebilse, bunu elde ettiği zaman sevinir. Eğer bir altın elde edebildiği halde bir akçe ile kanaat etse, üzülür ve bu kusurlu davranışma pişman olur. Altını elde ettiği zaman öyle sevinir ki, bundan daha ötesinde bir sevinç olmadığını sanır. Eğer bir cevher elde etmesi mümkün olursa ve bin al- ^ tın elde ederse, yine üzülür, ve kendi kusuruna pişman olur. Bunun için: «Ebrarın iyilikleri Mukarrabler için kötülük sayılır!» denilmiştir.

Sual: Eğer bir kimse, küfür, günah, gaflet ve taksirattan tevbe ettikten sonra tevbe ile yüksek dereceleri elde etmek farz değildir, faziletlerdendir. O halde niçin bu tevbeye farz dedin? diye sorarsa.

Cevabı şudur ki: Farz iki kısımdır: Bir kısmına zahiri fetvalar mucibince farz denir. Bu avam insanların derecesidir. Bu şöyledir ki, bununla meşgul olanın dünyası viran olmaz ve dünya maişetini sağlamak mümkün olur. Bu farz, onları cehennem azabından kurtarır. İkincisine ise avam insanlar güç getiremezler.

Bu farzı yapmayan cehennem azabından ve ayrılık, acısından kurtulamaz. Zira ahirette gökteki yıldızlar gibi kendinden yüksek kimseler görecektir ve bu aldanış ve hasret onun için azap olacaktır. İkincisine farz denilmesi, bu azaptan kurtulmak içindir.

Nitekim bu dünyada da bazı kimselerin derecesi akran ve emsalinden yüksek olunca, dünya öbürlerinin gözüne dar ve zindan olur. Bu aldanış hasretinden sanki onların bedenine ateş düşer. Bu itibarla onun azabı dayak ve işkence değil ise de, yine azabtadır. Bu sebeple kıyamet gününe aldanma günü denilmiştir. Zira hiç kimse aldanmadan boş olmaz. Şöyle ki, taat etmeyen niçin taat etmedim, taat eden de, niçin daha çok etmedim diye hayıflanır.

Bunun içindir ki, peygamberler ve velilerin yolu şu idi ki; yarınki gün hasret ve nedamet çekmeyelim diye ibadet yapabildikleri zamanın bir dakikasını bile kaçırmazlardı. Bu hususta ne dersin ki, Resû-iüllah daima aç dururdu. Yemek yemenin haram olmadığını bilmez mi idi?

Hatta Hz. Aişe der ki: «Elimi Resûlüllalı'ın mübarek karnı üzerine koydum. Çok zayıf olduğu için acıdım ve ağladım. Dedim ki; "canım sana feda olsun, ya Resûlüllah! Dünya yemeğinden doya doya yesen ne olur?" Resûlüllah buyurdu ki, Ey Aişe benim kardeşlerini "ulu'1-azim" idiler, yani sıkıntılara sabredici Hiler. "Ulu'l-azını" ol-

duklarından dolayı çok mükâfat ve derecelere kavuştular. Korkarım ki; eğer dünyadan nasip alırsam, benim derecem onların derecesinden aşağı olur. Ben sıkıntılara günlerce sabretmeyi kardeşlerimden geri kalmaktan iyi görürüm.»

İsa (a.s.), bir defa uyurken başının altına bir taş koydu. Şeytan yanına gelip: «Ey îsa, sen dünyayı terketmemiş miydin? Şimdi

pişman mı oldun» dedi. İsa: «Ben ne yaptım» dedi. Şeytan: «Başının altına taş koydun, rahatlık ve huzur istedin» dedi. İsa başının altındaki taşı alıp attı ve şeytana: «Bunu da dünya ile beraber sana bağışladım» dedi. Resûlüllah nalinlerinin kayışlarını yenilemişti. Gözüne ilişince, güzel göründü. Yenisini çıkarıp eskisini takmalarını buyurdu.
Sıddık (r.a.) bir defa süt içti, sonra şübheli olduğunu anlayınca, parmağını boğazına, sokup istifra etmek istedi ve o kadar kendini zorladı ki, nerdeyse canı çıkacaktı. Buna ne dersin? Onlar zahirî fetvada bunların farz olmadığını bilmez miydi? Fakat zahirî fetva başka, takva yolu başkadır. Din yolunun tehlikesini sıddîklar anlar. Çünkü insanlar arasında Allah Teâlâyı en çok bilenler, onun mekrinden en çok korkanlar ve Allah yolunun tehlikesini en çok anlayanlar sıddîk-4ardır. Sanma ki, boş yere bu sıkıntılara katlanmışlardır. O halde onlara uy, Zahirî fetvaya yapışıp kalma. Zira zahirî fetvanın yolu başkadır.
O halde bütün bunlardan anlaşılır ki; kul hiçbir zaman tevbe-den müstağni değildir. Bunun için Ebû Süleyman-ı Daranî î(r.h.a.) der ki: «Eğer kul yalnız, bugüne kadar boşa geçirdiği zamanına baksa, ölünceye kadar üzülmeye yetişir.» O halde gelecek zamanını da boşa geçirene ne dersin?
Şunu da bil ki, kıymetli bir cevheri kaybeden kimse mutlaka ağlar ,sızlar. Bilhassa o cevahirin kaybolması onun cezalanmasına ve azap çekmesine sebeb olursa, daha çok ağlayıp feryat eder. Ömrünün her nefesi öyle kıymetli bir cevahirdir ki, onunla, ebedî saadetini avlamış olur. Bunu günah ile geçiren kimse, bu günahtan haberdar olduğu zaman hali nasıl olur?
Bilhassa bu böyle -bir hatadır ki, haberdar olduğu zaman, hasret ve pişmanlık da fayda vermez.
Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Sizden birinin ölüm (alâmetleri) gelip de: Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar tehir etsen de sadaka verip iyi kullarından olsam, demezden önce, size nzak olarak verdiğimiz şeylerden (Allah yolunda) harcayın.» (Munafikun sûresi, âyet: 10). Çünkü kul ölüm anında Azraili görünce, dünyadan göçmek zamanı olduğunu anlar. Bunun için sonsuz hasret ve nedamet kalbini kaplar ve: «Ey ölüm meleği! Bana bir gün mühlet ver ki, tev-be edip özür dileyeyim» diye yalvarır, ölüm meleği, (Azrail): «Senin çok vaktin vardı, boşa geçti. Şimdi ömrünün müddeti kalmadı. Nasıl mühlet istersin?» der. O kimse, bari bir saat mühlet ver, der. Ölüm meleği, saatler tamam oldu, diye cevap verir. O kimse tevbeden ümitsizlik şerbetini tadınca, imanı tereddüde düşer. Eğer Allah korusun,

ezelde onun şekavetine hüküm edilmiş ise, kuşku ve tereddütle gider ve bedbaht olur. Eğer saadetine hüküm edilmişse, imanını selâmetle kurtarır.» Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Yoksa devamlı olarak günah işleyip de ölüm gelince: Ben şimdi tevbe ettim, diyen adamların tevbesi kabul edilmez.» (Nisa sûresi
âyet: 18).

Şöyle demişlerdir ki; Allah Teâlâ'nm her kulu ile iki sırrı vardır: Biri, anasından doğduğu zaman, Allah Teâlâ ona: «Ey kulum, tertemiz yarattım. Sana ömrünü emanet verdim. Ölüm zamanında bana teslim edinceye kadar onu muhafaza eyle» der. İkinci sırrı da, ölüm zamanında ona: «Ey kulum, sana verdiğim emaneti ne yaptın? Eğer onu koruyup hakkını gözetmişsen, onun sevabını bulursun. Eğer boşa geçirmişsen cehennem ateşine girersin. Vaktine hazır ol», der.

TEVBENÎN KABULÜ

Bil ki, tevbenin şartları mevcut olursa, mutlaka kabul olur. Tevbenin kabul olmasında şüphe yoktur. Şartlarının yerine getirilip getirilmediğinde şüphe olabilir. İnsan kalbinin hakikatini bilen, kalbin bedenle olan ilgisinin cihetini bilen, Allah Teâlâ ile olan münasebetini, onu Allah'tan ayıran sebebi kesinlikle bilen kimsenin, günahın Allah'r tan ayıran perde olduğuna, tevbenin ise, kabul sebebi olduğuna şüphesi kalmaz. Zira insanın kalbi, aslında meleklerin cevherinin cinsinden yaratılan temiz bir cevherdir. Eğer kalb, pas tutmadan temiz olarak dünyadan götürülebilirse,. Allah'ın cemalinin göründüğü bir aynadır. İşlediği her günahtan o aynanın yüzünde bir karartı meydana gelir. Yaptığı her taatten ise, o aynaya bir nûr peyda olur, günah karartısını ondan uzaklaştırır. Daima taatlerin nurlar ve günahların karartılan birbirleri ardınca kalb aynası üzerinde tesirlerini gösterirler. Günahların karartılan çok olup tevbe edildiği zaman, taatlerin nurları, o karartıyı bastırır ve kalb kendi saflık ve temizliğiyle kalır. Ancak pas onun cevherine işleyip küllü bir tesir yapıncaya kadar günahlara ısrar edenler müstesnadır. Onlar bu dereceye geldikten sonra tedavi mümkün olmaz. Tıpkı pasr içine işlemiş ayna gibi olur. Zira böyle olan kalb, ancak dilin ucu ile tevbe eder. Çeşitli pisliklerle kirlenea elbise, sabunla yıkanıp temizlendiği gibi, kalb de, günah karartısından taat nuruyle öylece temizlenir.

Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Her kötülüğün arkasında iyilik yap; onu silsin» yine buyurdu ki: «Ucu göğe ulaşacak kadar günah işlesen de, af olur; tevben kabul olur.» Yine buyurdu ki: «Bazı kullar, günah sebebiyle cennete girerler.» Bu nasıl olur? Ya Resûlallah dediklerinde: «Kul, bir günah işleyip pişman olur ve o pişmanlık üzerinde kalırsa, mutlaka cennete girer» ve buyurur ki: «Şeytan: Keşke onu günaha sokmıyaydım,» der.

Yine buyurdu ki: «Su elbisenin kirini yok ettiği gibi, sevaplar da, günahları yok eder.»

Yine Resûlüllah buyurdu ki: «Şeytan mahzun olup kovulunca, "Ya Rabbi, tzzet ve Celalin hakkı için, insanın canı, bedeninde olduğu müddetçe onun kalbinden dışan çıkmam," dedi. Allah Teâlâ da buyurdu ki, "izzetim hakkı için ben de, insanın canı bedeninde olduğu müddetçe tevbe kapısını ona kapamam."»

Resûlüllah'ın huzuruna bir Habeşli (Habeşistanlı) geldi: «Ya Besûiallah, benden çok büyük günahlar sadır olmuştur, benim tevbenı kabul olur mu?» dedi. Resûlüllah: «Kabul olur», buyurdu. Habeşli

bunu duyunca, döndü, gitti. Sonra geri geldi ve: «Ben o günahları işlerken, Babbim beni görür müyüdü?» dedi. Resûlüllah: «Evet görürdü», buyurdu. Habeşli feryat etti ve düşüp canını Hakka teslim etti. Fu-deyl bin îyad der ki: «Allah Teâlâ peygamberlerden birine buyurdu ki: Günahkâr kullanma müjde ver! tevbe ederlerse, tevbelerini kabul ederim. Siddîklanma da korku ver; eğer onlara adaletle muamele yaparsam, hepsi azaba duçar olur.»
Talk bin Habib der ki: «Allanın hakları uhdesinden gelemeyeceğiniz kadar büyüktür. Hepiniz sabahleyin tevbe ile kalkınız ve akşam tevbe ile yatını.» Habib bin Sabit der ki: «Kıyamet gününde kula günahlarını gösterdiklerinde, kendisine bir günah gösterilince, ah ben her zaman bu günahtan korkardım, der. Ondan korktuğu için o günahı bağışlanır. Benî İsrail kavminden birisinin çok günahı vardı. Tevbe etmek istedi. Tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek için, ona, zamanın en büyük abidi olan bir zat tavsiye ettiler. Ona: ^Tevbem* kabul olur mu? Benim çok günahım vardır. Doksan dokuz adam öldürdüm"», diye sordu. O zat tevben kabul olmaz, dedi. Onu da öldürdü, öldürdüğü adamların sayısı yüz oldu. Sonra ona zamanın en büyük alimini gösteriverdiler. Ona da tevbem kabul olur mu? diye sordu. «Kabul olur, fakat senin memleketin fesat yeridir, oradan filân memlekete gitmelisin, orası salih insanların yeridir», dedi. O kimse de, nasihatini tuttu. Yolda giderken, birden eceli yetişti, öldü. Azap melekleriyle rahmet melekleri onun hakkında anlaşmazlığa düştüler. Herbiri, bu ölen memleketimdendir, dedi. Allah Teâlâ meleklere o yerin ölçülmesini buyurdu. Salihlerin yerine bir karış yakın buldular. Bunun üzerine rahmet melekleri onun canını teslim aldılar. Anlaşılıyor ki, günahlar kefesinin günahtan boş olması şart değildir. Belki şart olan, sevaplar kefesinin az da olsa ağır basmasıdır. Bu kadar şeyle de kurtuluş olur.

KÜÇÜK VE BÜYÜK GÜNAHLAR

Bil ki, tevbe günah içindir. Günah ne kadar küçük olursa, ona devamlrve ısrarlı olmadığı müddetçe telafisi o kadar kolaydır. Hadiste: «Farz namazlar, büyük günahların dışında, bütün günahlara kef-farettir. Cuma namazı da, öbür Cumaya kadar, büyük günahlar dışında, bütün günahlara keffarcttir.»

Hak Teâlâ da: aEğer büyük günahlardan sakınırsanız, küçük günahlarınızı affederiz.» (Nisa sûresi, âyet: 31) buyurur. O hâlde büyük günahların hangileri olduğunu, küçük günahların hangileri olduğunu bilmek farzdır. Sahabe-i kiram bu hususta ihtilafa düşmüşler.
Bazıları büyük günahların yedi tane olddgnnu, bazıları daha fazla, bazıları da daha az olduğun usöylemişlerdir. îbni Abbas, îbni Öme-rin, büyük günahların yedi olduğunu söylediğini duyunca, «yetmiş olması, yedi olmasından gerçeğe daha yakındır.» dedi. Kutu'l-Kulub adlı kitabın sahibi Ebû Talib-i Mekkî der ki: «Sahabenin hallerini, sözlerini ve haberlerini topladım, onyedi büyük günah buldum: Onların dördü kalbtedir. Birincisi küfürdür. İkincisi,

küçük olsa bile bir günaha ısrar etmektir. Meselâ bir kimse, bir küçük günah isler ve ondan tevbe etmeyi de hiç düşünmez. Üçüncüsü, Allah'ın rahmetinden ümit kesmektir. Dördüncüsü, Allah'ın melerinden emin olmaktır. Yani ben yarlığanmışım diye kalbi mutmain olmaktır.»
Dördü de dildedir: Birincisi, bir hakkı iptal eden yalancı şahitliktir. İkincisi, muhsan (iffetli) olan kimseye, had cezasını gerektiren bir suç (zina) isnad etmektir. Üçüncüsü, bir kimsenin haksız ye-ye malını almak için, yalan yere yemin etmektir. Dördüncüsü, sözleriyle, sihir yapmaktır. Bunlar da dil ile söylenen sözlerle olur.
Üçü de, midesiyle ilgili olan günahlar: Birincisi, sarhoşluk veren herhangi bir şeyi içmektir. İkincisi, yetim malını yemektir. Üçüncüsü, faiz yemektir.
İkisi de, fere ile ilgilidir: Onlar: Zina ve livatadır.
İkisi el ile ilgilidir: İnsan öldürmek ve hırsızlık etmektir.
Biri de, ayak ile ilgilidir. Bu da, kâfirlerle harp etmekten kaçmaktır.
Meselâ: Bir müslümanm iki kâfirden, on müslümanın yirmi kafirden kaçması gibi. Ama (kâfirler) bu dereceden fazla olursa, kaçmak caizdir.
Günahın biri de, bütün bedenle ilgilidir. Bu da, ana babaya karşı gelip onları üzmektir. Büyük günahların sayısının bu kadar olduğunu, Kur'an-ı Kerimde bazıları hakkında had cezası, bazıları hakkında da büyük tehdit geldiği için bilmişlerdir. Bu hususta, «İhyau'l-ulum» kitabında yazılan bazı tafsilât vardır. Bu kitap onu kaldıramaz. Bunu bildirmekten maksat, büyük günahların tafsilâtlı bir şekilde bilinmesi ve onlarda tam bir ihtiyat gösterilmesi içindir.
Ancak şunu da bilmek gerekir ki, her ne kadar farzlar küçük günahları yok ediyor ise de, küçük günahlara ısrar etmek de büyük günahlardandır. Yine bunu da bilmek gerekir ki, hiç şüphesiz insan haklarından bir kırmızı pul boynunda kalırsa, onu geri sahibine iade etmeden asla keffareti yoktur. Velhasıl Allah'ın hakkıyle ilgili olan günahlar .insanların haklanyle ilgili olan zulümlerden daha çok af olmaya yalandır.

Hadiste: «Günahlann defteri üç kısımdır: Bir kısmı af olunmaz. O Şirktir (Allah'a ortak koşmak) Allah korusun. Bir kısmı da af olunur. O da kul ile Allah arasında olan günahlardır. Bir kısmı da Allah tarafından mağfiret olunup bağışlanmaz. O da kul hakkıdır. Şunu bil ki, bir müslümana gerek şahsında, gerek malında, gerek ırzında ve gerekse dininde zahmet veren herşey üçüncü kısımdandır. Meselâ bir kimse insanları bir bid'ate çağırıp dinlerini yıksa, yahut vaaa meclisinde insanları günaha kışkırtan, onlara cesaret veren sözler sarfetse, bunların hepsi kul hakkı olur.»
KÜÇÜK GÜNAHLAR NE ÎLE BÜYÜK OLUR

Bil ki, küçük günahlann af edilme ümidi daha çoktur. Fakat bazı sebeplerle küçük günah büyük günah olur. O sebebler altıdır:
1 — Küçük günaha ısrar etmektir. Daima gıybet etmek yahut her zaman ipek elbise giymek yahut devamlı oyun ve eğlence ile ilgili şeyler dinlemek gibi. Çünkü devamlı taat kalbi aydınlatmak için büyük tesiri olduğu gibi, kalbi karartmada bunların tesiri büyüktür. Bunun için Resuliillah buyurur ki: «Amellerin hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır.» Bu, taş üzerine damlayan su gibidir ki," (zamanla) o taşı deler. Eğer o damlalar birikip bir defa dökülse, o kadar tesir etmezdi. O halde küçük günaha müptelâ olan kimse, daima istiğfar etmesi ve pişman olup bir daha onu işlememeye azm ve niyet etmesi gerekir. Hatta; «büyük günah istiğfar ile küçük günah olur; ve küçük günah da ısrar ile büyük günah olur» denilmiştir.
2 — İşlediği günahı küçük görüp önemsiz gözüyle bakmakla günah büyük olur. Günahı büyük görmekle de küçük olur. Zira günahı büyük görmek imanın kemalinden ve ziyade korkudan ileri gelir. Hem de kalbi günah zulmetinden korur. Böylece kalbe günah zulmeti çok te'sir etmez. Günahı az görmek gayet gafletten ve günaha alışkın olduğundan ileri gelir ve günahın kalb ile ilgisi olduğuna delil olur. Bu hususta maksat kalbtir. Kalbe te'siri daha çok olan bir şey daha büyüktür.
Hadiste: «Mü'min, günahını, tepesine dikilmiş bir dağ gibi görüp üzerine düşeceğinden korkar. Münafık ise, günahını, burnuna konup ve beklemeden hemen uçup gidecek sinek gibi görür,» buyurul-maktadır.
Demişlerdir ki: Af olunmayan günah, kulun kolay görüp keşke bütün günahlarım bunun gibi olaydı, dediği günahtır. Peygamber^ lerin birine vahiy geldi ki: «Günahın küçük olmasına bakma. O günahı işlemek Allah'ın emrine muhalefet etmek olduğuna bak.» Kul, ne kadar Allah'ın Celâl ve kibriyasını bilirse, o kadar küçük günahı büyük görür.
Rivayet edilir ki, Ashab-ı kiramdan biri buyurdu: «Siz bazı işler yaparsınız ki, onları kıl gibi önemsiz görürsünüz. Fakat biz onların her birini bir dağ gibi biliriz» velhasıl, Allah'ın gazabı günahlarda

gizlidir. Sçnin basit gördüğün günah da Allah'ın gazabını mucib olabilir.
Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Siz bunu kolay sanıyorsunuz. Halbuki onun günahı Allah katında büyüktür.» (Nur sûresi, âyet: 15)
3 -r- Günahı ganimet ve fırsat bilmek ve onunla övünüp sevinmektir. Bazen söz vurup ben filanı aldatıp bütün malını aldım; onu sıkıştırdım; onu münakaşada rezil rüsvay ettim ve bunlara benzer şeyler söyler. Bir kimsenin kendi helakinden sevinmesi, onunla övünmesi kalbinin kararmış olduğuna delildir.
4 — Günahını başkalarının bilmemesini, kendisi için yardim sanıp bunun kendisi hakkında oyalama ve aldatma olduğunu bümiye-rek helakine sebep olacağından korkmaz.

5 — Allah Teâlâ'nın örttüğü günahın perdesini açmaktır. Bu durumda başkaları da onun o günahım görüp ona rağbet etmeleri de muhtemeldir. Böylece hem günahın vebali, hem de başkalarının buna rağbet etmesinin vebali hasıl olur. Eğer onu açıkça teşvik edip günah ortamını hazırlıyor, yahut ona öğretiyorsa, vebali daha ağır olur. Geçmiş, büyükler demişlerdir ki, bir müslümanın kalbine günahların kolay gelmesi kadar, büyük hiyanet olmaz.
6 — Günah işleyen kimsenin alim ve önder olması ve onun halini gören başkalarının da eğer bunu yapmak caiz almasaydı, o yapmazdı, deyip günah işlemeye cesaret bulmaktır. Meselâ alimin ipek elbise giymesi, sultanların yanma gitmesi, onların malını kabul etmesi, münazara ve mübahasede çılgınlık göstermesi, kendi akranına ta'n etmesi, mal çokluğu ve itibariyle övünmesi gibi. Çünkü bütün talebeleri de ona uyarlar ve onlar da hoca olur. Onların talebeleri de onlara uyar ve herbiri yüzünden — bulundukları şehir halkının kendilerine uymalarıyle— bir şehir harap olur.
Bu itibarla onların hepsinin vebali onların önderine olur. Bunun için buyurmuşlardır ki: «Bahtiyar o kimsedir ki, öldüğü zaman, günahiarı da ölür.» Bu anlatılan kimse gibi olan kimsenin günahı, kendisinden sonra bin yıl devam edebilir.
Beni İsrail âlimlerinden biri tevbe etti. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «Ona de ki, eğer işlediğin günah seninle bizim aramızda olsaydı, af ederdik. Gerçi sen tevbe ettin, fakat yoldan çıkardığın insanlar öyle kaldılar. Onları ne yaparsın?» Bunun için alimlerin her bir günahı bin olma tehlikesi vardır. Fakat sevaplarının her biri de bin olabilir. Zira onlara, uyanların sevabı gibi onlar için hasıl olur. Bunun için alimlerin hata işlememeleri farzdır. İşledikleri takdirde gizleyip ifşa etmemeleri gerekir.
Hatta insanların, bir mubah sebebiyle gaflete düşebilme ihtimali karşısında alimlerin o mubahtan da kaçınmaları gerekir.
Zührî (r.a.) der ki, «biz bundan önce şaka ve latife ederdik. Şimdi imam (önder) olunca bize tebessüm bile doğru değildir. Bir kimsenin bir alimin günah işlediğini anlatması çok büyük hiyanettir. Çünkü bu sebeble birçok kimseler din yolunda dalâlete düşer, günah işleme-

ye cesaret bulur. Demek ki, bütün insanların günahını örtmek farz ise de alimlerinkini örtmek daha büyük bir farzdır.»

SAHİH TEVBENİN ŞARTI VE ALAMETİ

Bil ki, tevbenin aslı pişmanlıktır. Neticesi ise, o pişmanlıktan doğan Hakkın fermanına meyi ve iradedir. O pişmanlığın alâmeti de, devamlı kaygı, tasa, hasret çekip devamlı işi yalvarma ve ağlayıp sızlama olmaktır. Zira kendini helak olma derecesinde gören'kimse, hasret ve üzüntüden nasıl boş olur? Çünkü bir kimsenin çocuğu hasta olsa ve kafir doktor ona, çocuğunun hastalığı tehlikelidir ve ölme ihtimali vardır, dese, babasının canına nasıl ateş düşer. Halbuki kendi nefsinin, çocuğundan kıymetli olduğu; Allah Teâlâ ve Resulünün kâfir doktordan daha üstün oldukları; ahiret helakinin

korkusunun çocuğunun helak olma korkusundan daha büyük olduğu ve günahın Allah'ın gazabına delil olması, hastalığın ölüme delil olmasından daha açıktır.
O halde eğer bundan korku ve hasret meydana gelmezse, bunun sebebi, günah afetiyle imanının zayıflaması ve iman nurunun onda kuvvet bulup açığa çıkmamasıdır. Hasret ve pişmanlık ateşi ne kadar kuvvetli olursa, günaha keffaret olmasında o kadar tesiri büyük olur. Zira kalbinde günahtan meydana gelen pası, hasret ve pişmanlık ateşinden başka bir şey eritip silemez. Çünkü ancak bu ateşin hararet ve te'siriyle kalb saf ve ince olmağa yönelir.
Hadiste: «Tevbekâr olanların kalbi ince olur. Bunlarla sohbet ve arkadaşlık yapanların kalbi de az bir zaman zarfında doğruluk ve saflığa yönelir.» buyuruldu. Kalb ne kadar günahtan arınık olursa, onun nefreti de o derecede galib olur ve onun kalbinde günah tatlılığı acıya çevrilir. Peygamberlerden biri, Beni îsrailden, birinin tevbe-sinin kabul olması için şefaat etti. Vahiy geldi ki: «Celalim hakkı için, onun kalbinde günahların lezzeti olduğu müddetçe, eğer bütün gök ehli ona şefaat etse, yine kabul etmem.»
Bil ki, günah her ne kadar tabiat icabı kalbin arzusu ise de, ia-kat tevbe eden kimseler için, zehir ile karışık olan bal gibidir. Bu balı bir defa tadan sonsuz eza ve sıkıntı çeker. Bir daha önüne getirirlerse, ona olan nefretinden tüyleri ayağa kalkar ve ondan çok korktuğundan tatlılık ve lezizliği görünmez olur. Bu zararı bütün günahlarda görmelidir. Zira işlediği günahın zehir olması, içinde Allah'ın gazabı bulunduğu içindir. Bütün günahların hali budur: Allah'ın gazabından boş değildir.
Tevbe eden kimselerde meydana gelen irade ise, üç şeyle alâkalıdır: Şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman. Şimdiki zamanda bütün günahları bırakıp üzerine farz olan şeylerle meşgul olmasıdır. Gelecek zamanda ise, ömrünün sonuna kadar bu hal üzere kalmaya sabredeceğine, Allah'a karşı görünür, görünmezde asla günah işlemeyeceğine sağlam ahd vermek ye farzlarda asla taksirat yap-
r

mamaktır. Tıpkı meyvanın kendisine zararü olduğunu bilen hastanın, tabiatı icabı cam istediği halde yememeye azmeden ve azminde oyalama ve müsamaha göstermemesi gibi tevbe hususunu tamamıyle başarmak ; ancak (insanlardan) uzlet edip susmayı tercih etmek, helâl lokma yemek, yahut helâl lokma kazanabilmek ile mümkündür. Zira tevbe eden kimse, şüpheli yemeklerden el çekmedikçe tev-. besi tamam olmaz. İhtiras ve şehvet duygularını kırmadıkça da şüpheli şeylerden el çekemez.
Rivayet etmişlerdir ki; bir kimseye bir çeşit şehvet ve arzu hakim olunca, yedi defa ondan el çeksin ki, ondan vazgeçmek kolay olsun.
Tam irade ise, sununla ilgilidir: Geçmiş hallerini tekrar etmelidir. Bunun için bakmalıdır; Allah'ın haklarına, kulların haklarına ne kadar taksirat göstermiştir.
Allah'ın haklan da iki kısmıdır: Bir kısmı farzları yapmak, diğer kısmı da günahları terk etmektir. Farzlar için düşünmelidir;

bulûğa erdiği günden beri namazını bırakmış mıdır, yahut necis elbise ile namaz kılmış mıdır, yahut niyetinde kusur etmiş midir, yahut itikadının aslında bozukluk ve şüphe var mıdır? Bunların biriyle batıl olan namazı kaza etmelidir. Ve yine zekata kadir olduğu günden beri, çocuk bile olsa vermediklerini kaza etmelidir. (Bu İmam-ı Şafiîye göredir.
(tmam Ebu Hanifeye göre çocuk için zekât yoktur.) Ne kadar vermemiş ise, yahut vermiş fakat müstahakkına vermemiş ise, yahut evinde bulunan altın ve gümüş kapların zekâtını vermemiş ise, hepsinin zekâtını hesap edip kaza olarak vermelidir. Eğer Ramazan orucunda taksirat etmiş ise, yahut niyetini unutmuş ise, yahut şartlarına riayet etmemiş ise, kaza etmelidir. Kesinlikle bildiği her şeyi kaza etmeldir. Şüphe ettiği her şeyde de kuvvetli zannıyla amel etmelidir.
En iyisi, kesin olarak yaptıklarını hesaplayıp gerisini kaza etmesidir. Gerçi kuvvetli zannı ile eda ettiğini bildiklerini de eda olarak hesaplamak caizdir. Diğer günahlar hususunda ise, düşünmelidir; gözle, kulakla, dille, mide ile ve aza ile ilgili olan günahlardan ne yapmıştır?
Eğer zina, livata, hırsızlık, içki içmek ve Allah'ın hakkı ile ilgili olup da had cezası lâzım gelen büyük günahlar işlemiş ise, onların tamamından tevbe etmelidir. Vurulmak için hakimin huzuruna çıkıp işlediği günahı ikrar etmesi lâzım değildir. Belki o günahı örtüp çok tevbe ve taat etmekle onu telâfi etmelidir. Küçük günahların durumu da böyledir.
Meselâ eğer namahreme baktıysa, yahut abdestsiz olarak Kurbana dokunduysa, yahut (Şafiîye göre) mescidde oturduysa (Hanefiye göre, yahut mescide girdiyse) bunları yapmakla keffaret verecektir ki, o günahları yok etsin. Nitekim Hak Teâlâ buyurur ki: «Şübhesiz iyilikler kötülükleri götürür.» Fakat ne kadar çok zıddı olsa, o kadar çok müessir olur. (Şafiî yanında) kirişle çalman sazları, (Ebu Hanife yanında bütün sazları) dinlemenin keffareti Kur'an ve va'z dinlemek-

tir. Mescidlere cünûp girmenin keffareti, itikâf ve ibadettir. Abdest-siz Kur'ana dokunmanın keffareti, Kur'an'a saygı göstermek ve onu çok okumaktır. İçki içmenin keffareti, helâl meşrubatı sadaka vermektir. Böylece günah sebebiyle meydana gelen zulmet, bu keffaret-lerle, meydana gelen nurdan giderilmiş olur. Hatta dünyadaki her sevinç ve neşenin keffareti onu dünyadan usandırıp soğutan üzüntü ve sıkıntıdır. Zira her sevinç ve rahatlık sebebiyle kalb dünyaya bağlanır ve her üzüntü ve sıkıntı sebebiyle de dünyadan aynlıp ona nefret eder.
Bunun için hadiste: «Mü'minin ayağına bir diken batması bile dahil, başına gelen bütün sıkıntılar, onun günahına keffaret olur», buyurulmaktadır. Resûlüllah yine buyurur ki: «Bazı günahlar vardır ki, üzüntüden başka hiç bir şey ona keffaret olmaz.» Başka bir rivayette de: «Çoluk çocuk geçiminin sıkıntısından başka hiçbir şey ona keffaret olmaz.» buyurulmaktadır.

**Hz. Aişe (r.a.) der ki: «Günahı çok olup ona keffaret olacak taatı olmayan kulun kalbine Allah bir sıkıntı verir. Bu sıkıntı onun günahına keffaret olur.» Bu vaki olan sıkıntı onun isteğiyle değildir. Bazen bu sıkıntı, bir dünya işinden dolayı ölür. Eğer bu, zaten hatadır, nasıl keffaret olur? dersen, deriz ki, hal böyle değildir. Belki senin kalbini dünyadan soğutup nefret ettiren herşey, isteğinle olmasa da sana hayırdır. Zira eğer kalbte sevinç ve neşe olup dünya arzu ettiğin gibi olursa, dünya senin cennetin olur.

Yûsuf (r.a.), Cebrail (a.s.) dan «O üzgün ve hazin ihtiyarı (Yakub Peygamberi) ne halde buldun» diye sordu. Cebrail: «Yüz çocuğu ölmüş bir anne gibi buldum», dedi. Yûsuf: «Onun bu üzüntüsünün karşılığı nedir?» dedi. Cebrail: «Yüz defa şehid olmuş kimsenin sevabıdır», dedi.

Kulların hakkına gelince, bunu iyice hesaplamalı, insanlarla aralarında geçen hususları düşünmelidir. Hatta yaptığı konuşmalarda, söylediği kelimeleri bile hesaplamalıdır. Bir kimsenin malını almak, yahut onu incitmek veyahut gıybet etmekle hakkı geçmiş ise, ödemeye çalışmalıdır. Geri verilebilecekse, vermelidir. Değil ise, helallik is^ temelidir. Eğer bir kimseyi öldürmüş ise, kendini onun varislerine teslim etmelidir. Böylece ya kısas alırlar, yahut af ederler. Zimmetine geçirdiği bir akçeyi, yahut bir dankı, (dirhemin 1/6) yahut bir habbeyi (iki arpa ağırlığı) bulup sahibine teslim etmelidir.

Sahibini bulamazsa varislerine teslim etmelidir. Bu, memur ve esnaf için çok zor bir şeydir. Zira onların muamelesi çok olur. Gıybet husus ise herkes için zordur. Zira gıybet edilenlerin hepsini bulmak mümkün olmaz. Gıybet edilenlerden helallik istemek mümkün olmayınca, taat ve ibadeti çok yapmaktan başka yol kalmaz. Böylece o kadar taat birikir ki, kıyamet gününde üzerine lâzım olan hakları taatıyle ödedikten sonra ona da kifayet miktarı kalır.

535 1. Asıl: TEVBE hekimhan

GÜNAHLARIN GİDERİLMESİ

Bil ki, tevbesinde kararlı iken, kendisinden bir günah sadır olan kimse, derhal hadis ve haberlerde geçen işlerin biriyle onun keffare-tine başlamalıdır. Eserlerde gelen şudur ki: Günahtan sonra sekiz şey yapılırsa, o günaha keffaret olur. O sekiz şeyin dördü kalble ilgilidir. Biri tevbe, yahut tevbeye azmetmektir. Biri de onu işlememeyi sevmektir. Biri de ondan dolayı cezalandırılmaktan korkmaktır. Biri de, af ummaktır. Dördü de, bedenle ilgilidir. Biri iki rekat namaz kılıp namazdan sonra yetmiş kere istiğfar etmek ve yüz kere «Sübhanella-hi'İ-Azîm ve bihamdihi» demek ve elinden geldiği kadar sadaka vermek ve de bir gün oruç tutmaktır. Bazı eserlerde gelmiştir ki; güzel abdest alsın. Mescide gidip iki rekât namaz kılsın. Hadiste: «Senden gizli bir günah sadır olursa ona keffaret olarak gizli bir taat yap. Aşikâre bir günah işlemiş olursan, ona karşılık bir aşikâre taat yap», buyurulur.

Bil ki, dil ucu ile ve kalbin haberi olmayan istiğfarın o kadar faydası olmaz. Kalbin, dile ortaklığı ve muvafakati, istiğfar

anında korku ve yalvarmakla, pişmanlık ve mahcubiyetten uzak durmamakla olur. Bu hâl gerçekleşince, tevbeye azmi kararlaştınlmamış olsa bile tevbeli olup, halinin doğruluğa tebeddül etmesi umulur. Velhâsıl dille istiğfar etmek, kalb gafil olsa bile faydası boş değildir. Zira istiğfar kelimeleri en azından dilini lüzumsuz şeylerden alıkoyar ve susmaktan da hayırlıdır. Zira dili hayırlı söze alışır. İstiğfar kelimesine sevgisi, oynamaktan ve diğer pis sözleri söylemekten daha çok olur.
Osman-ı Mağribi'ye birisi dedi ki, bazen zikretmek aklımda yok iken, dilim zikrediyor. Osman dedi ki: «Allah'a şükür et ki, senin bir uzvunu kendi hizmetine tâyin etmiştir. Ama burada şeytan vesvese verip der ki, dilinle zikretme. Zira kalbin hazır olmazsa zikri hafife almak olur. Bu hususta şeytana verilecek cevap üç kısımdır: Birinci kısım ve makbul olanı da şudur ki: Şeytana cevap verip senin inadına kalbimi de hazır edip lanet yarana tuz ekeceğim demektir. Bir kısmı da zâlim olanların cevabıdır: Ona, doğru söylüyorsun. Yalnız dilin oynamasının ne faydası vardır der ve susar. Zanneder ki, akıllıca bir harekette bulundu. Bilmiyor ki, hakikatte şeytana dost olup benliğine ayağa kalkmış olur. Üçüncü kısım ortadakilerin cevabıdır: Derler ki; her ne kadar kalbimiz hazır olamazsa da ve kalbi zikir daha üstün' ise de, dille Allah'ı zikretmek, susmaktan hayırlıdır. Nitekim padişahlık, sarraflıktan, sarraflık da çöpçülükten üstündür. Padişah olamayanın sarraflıktan vazgeçmesi gerekmez.»
Bil ki, tevbe etmeyenlerin insafa gelip tevbe etmelerinin ilâcı şudur ki: Niçin tevbe etmediklerini, ne sebeble günaha ısrar ettiklerini bilmelidirler. Tevbeye mâni olan sebebler beştir. Onların herbirinin bir çeşit ilâcı vardır.
536
Birinci çeşit: Ahirete inanmaz, yahut şübhe eder. Bunun ilâcını mühlikât bölümünün sonunda gurur bahsinde anlattık.
ikinci sebeb: Ona arzu ve istek o kadar gâlib olmuştur ki, onlara muhalefet etmeye dayanamaz. Arzuların lezzeti ona o kadar hâkim olmuştur ki, ona âhiret hâllerini unutturmuştur, insanların çoğunun hicabı (Allah'tan ayıran) şehvetlerin sevgisidir.
, Bunun için Resûlüllah buyurur ki: «Allah Teâlâ cehennemi yarattığı zaman, Cebrail'e "Bak" diye emir buyurdu. Cebrail bakınca "Ya Rabbi izzetine yemin ederim ki, cehennemin nasıl olduğunu bilen ona geçmez," dedi.» Sonra Allah Teâlâ cehennemin etrafında arzular ve şehvetler yarattı ve yine ona bak dedi. Cebrail bakınca, «Ya Rabbi, korkarım ki, bundan kurtulan olmaz,» dedi. Sonra Allah Teâlâ cenneti yarattı ve ona «Bak» dedi. Cebrail balonca, «Ya Rabbi, bunun nasıl olduğunu bilen herkes buraya gelmek için acele eder.» dedi Sonra cennet yolunda sevilmeyen şeyler ve zor geçitler yarattı ve «Bak» dedi. Cebrail bakınca, «Ya Rabbi, izzetin hakkı için korkarım ki, cennet yolundaki ezâ ve sıkıntıların çokluğundan hiç kimse cennete girmez.» dedi. O hâlde nefse ve şehvete uymak cehennem yoludur. Ezâ ve sıkıntılara dayanmak da cennet yoludur.

Üçüncü sebeb: Âhiret vadedir (veresiyedir), dünya ise peşin ve nakittir. İnsanın tabiatı peşine meyyaldir. Borç olan her şey gözden uzaktır. Gözden uzak olan gönülden de uzaktır.
Dördüncü sebeb: Mü'min olan herkes her zaman tevbe etmek azminde olur, fakat geciktirir, önüne gelen her arzuya bunu da yapayım, ondan sonra tevbe edeyim, bir daha yapmayayım, der.
Beşinci sebeb: Günahların insanı mutlaka cehenneme götüreceği lâzım değildir. Belki Allah'ın affı mümkündür. însan kendisi hakkında hüsn-i zanda bulunur. Ona bir şehvet gâlib olursa, Allah affeder diye rahmet umar.
Birinci sebeb olan, âhirete inanmamanın ilâcı, daha önce anlatılmıştır. Âhireti, veresiye ve vâde itikat edip nakdi tercih etmenin ve gözden uzak olanı gönülden de uzak tutmanın ilâcı ise, olacağı mu-»hakkak olan âhiretin olmuş olduğunu farzetmelidir, Dünyanın gidip âhiretin gelmesini, gözünü yumup açması gibi anlamalıdır. Zira bugün, hattâ bu saat âhirete göçebilir. Böylece veresiye bildiği şey na* kit olur ve nakit bildiği şey de, geçip uyku ve rüya gibi olur. Şehvet ve arzulan bırakamayan kimsenin ilâcı ise, şunu düşünmelidir ki, dünyada bir saat şehvetlere sabredemeyince, âhirette cehennem ateşine nasıl dayanabilir ve cennetin nimetlerine karşı nasıl sabredebilir?
Eğer hasta olur ve yanında soğuk su kadar kıymetli bir şey olmazsa ve yahûdi bir doktor ona su sana zararlıdır, ona perhiz tut derse, o zaman şifâ kılmak ümidi ile nasıl arzusuna muhalefet eder.
O hâlde, Allah ve Resûlü'nün emriyle ebedî padişahlık ümidiyle şehvetleri bırakmak niçin lâzım olmasın. Yann, öbür gün tevbe ede-

rim diye tevbeyi geciktirene: «Yarınki günün gelmesi senin elinde değildir. Belki yarın gelmeden sen ölürsün» demelidir. Hadîste: «Cehennemliklerin çoğu tevbeyi geciktirenlerdir.» buyurulmaktadır. Yine ona: «Bugün niçin tevbeyi geciktiriyorsun? Eğer şehvetleri bırakmak zor olduğu için geciktiriyorsan, yarın da zor olacaktır. Zira Allah Teâlâ, şehvetleri bırakmanın kolay olduğu bir gün yaratmamıştır. Sen şu kimseye benzersin ki, ona bu fidanı kökünden kopar, dedikleri zaman, o fidan kuvvetli ben zayıfım, sabredin, gelecek yıl koparırım, der. Ona derler ki, ey ahmak gelecek yıl fidan daha da büyüyüp kuvvetlenecek ve sen de daha da zayıflayacaksın. Şehvetlerin ağacı da, onun arzusu ile hareket ettikçe hergün daha da kuvvetlenir ve sen de ona muhalefet etmekten daha da âciz olursun. O hâlde ne kadar erken bıraksan, o kadar kolay olur,» demelidir.
«Ben mü'minim, Allah Teâlâ mü'minlerin günahını affeder», deyip mü'minliğe güvenen kimselere: «Belki affetmez. Hem de belki iman ağacı zayıftır, ölüm sekeratının rüzgâriyle yıkılır. Zira iman taat nehrinden su içen bir ağaçtır. O suyu kestikleri zaman onun hâli tehlikeli olur. Hattâ taatsız olup çok günahı olan imanın hâli, birçok hastalığı olduğu için her an ölmesinden korkulan hastanın hâline benzer,» demelidir.

Sonra ona deriz ki: «Eğer imanını selâmetle kurtarabilsen de azaba duçar olabilirsin. Zira genellikle günahlar sebebiyle azâb çekilir. Zira bütün peygamberler, günah sebebiyle azâb olunacağını bildirmek için gönderilmişlerdir.
O hâlde af umudiyle taatı bırakmak ahmaklıktır. Bu, herşeyini kaybetmiş, çoluk çocuğunu aç ve çıplak bırakmış ve belki bir harabede hazine bulurlar diyen kimseye, yahut düşman bir şehri yağma ederken, eşyasını koruyup gizlemeyen ve kapısını açık bırakarak şa-yed zâlim benim evime gelirse ölür veya gafil olur, evimin kapısını bulamaz diyen kimseye benzer. Bunların hepsi mümkündür. Af olmanın imkânı da böyledir. Fakat buna güvenip ihtiyatı bırakmak ahmaklık olur.»
Bil ki, bir kimsenin günahların bazısına tevbe edip bazısına tevbe etmemesi doğru mudur, değil midir? diye âlimler ihtilâf etmşler-dir. Bir grup, günahların bazısına tevbe edip bazısına etmemek caiz değildir. Zira bir kimsenin zinaya tevbe edip içkiye tevbe etmemesi, eğer zina günah olduğu için tevbe ediyorsa caiz değildir.
Nitekim bir kübteki içkiye tevbe etmek diğerindeki içkiye tevbe etmemek caiz değildir. Zira ikisi de aynı içkidir. Günah da bunun gibidir, demişlerdir. Fakat doğrusu bu tevbe caizdir. Zira belki zinayı, içkiden ağır olduğunu düşünüp ve önce ağırına tevbe eder. Yahut içkinin zinadan daha çok uğursuz olduğunu düşünüp içkiye tevbe eder. Zira içki hem zinaya, hem de başka günahlara sebeb olur. Yahut belki meselâ gıybet kul hakkıyle ilgili olup daha tehlikeli olduğu için ona tevbe eder ve içkiye tevbe etmez, yine belki ne kadar çok içki içersem, cezası o kadar çok olur mülâhazasiyl çok içki içmeye tevbe

edip az içmeye etmez. Çünkü hiç içmemek için nefsimle başa çıkamam, fakat az içebilirim.
O hâlde bir hususta şeytana gücüm yetmeyince, gücüm yettiği hususlarda da ona uymam şart değildir, der. Bunların hepsi mümkündür. Ama: «Tevbe eden Allah'ın sevgilisidir.» ve: «Allah, tevbe edenleri sever.» sözlerinde sevginin derecesi, zahir budur ki, bütün günahlardan tevbe edenler hakkındadır. Günahların bazısına tevbe etmek caiz değildir diyen grup, herhalde yâni Allah'ın sevgisine lâyık olamazlar demek istiyorlar. Yoksa küçük günaha yapılan tevbe onun keffâreti olur, o küçük günah hiç işlenmemiş gibi olur. Oysa bütün günahlardan bir defa tevbe etmek zordur. Çoğunlukla tedrici olur ve tevbede ne kadar başarılı olursa o kadar sevap alır.
İKİNCİ ASIL SABIR VE ŞÜKÜB
Bil ki, tevbe sabırsız mümkün olmaz. Hattâ hiçbir farzı edâ etmek ve hiçbir günahtan el çekmek sabırsız mümkün olmaz. Bunun için Resülüllah'a: «İman nedir?» diye sorduklarında: utman sabırdır,» diye cevap verdi. Diğer bir hadîste: «Sabır, imanın yarısıdır,» buyurur. Sabrın fazilet ve üstünlüğü içindir ki, Kur'an-ı Kerîm'de Allah Teâlâ yetmiş yerden fazla onu zikretmektedir ve her yüksek dereceyi sabra havale etmektedir. Hattâ din yolunda imam (önder)

ye lider olmayı da sabra havale etmekte ve: «İsrail oğullarından da (dinlerinde) sabrettikleri için emrimizle (insanları) doğru yola götürecek imamlar (rehberler) tâyin etmiştik. Onlar âyetlerimizi (Tevratı) çok iyi biliyorlardı.» (Secde sûresi, âyet: 24) buyurmaktadır.
Yine sonsuz sevâbları sabra havale edip buyurur ki: «Sabır edenlere âhirette ancak sayısız mükâfatlar verilir.» (Zümer sûresi, âyet: 10). Allah Teâlâ, sabredenlerin yardımcısı olduğunu: «Allah sabır, edenlerle beraberdir.» (Bakara sûresi, âyet: 153) âyetiyle va'd buyurur. Allah Teâlâ sabredenlerden başka hiç kimsede, salâvat, rahmet ve hidâyetin üçünü toplamamıştır. Nitekim buyurur ki: «Onlara, Rab'lerinden salâvat ve rahmet vardır ve onlar hidâyet bulanlardır.» (Bakara sûresi, âyet: 157) Sabır çok büyük bir fazilet olduğu için, Allah Teâlâ onu herkese değil, belki yalnız dostlarından az kimselere nâsib etmiştir.
Resûlüllah buyurur ki: «Size en az verilen şey yakın ile sabırdır. Bunların ikisi verilen kimsenin (nafile) namazı ve (nafile) orucu çok olmasa da ona korkma diye müjde ver.»
Yine buyurur ki: «Ey ashabım, eğer bugünkü hâlinize sabretse-aiz, benim yanımda her birinizin ameli, hepiniz kadar amel yapmasından bana daha sevgilidir. Fakat korkarım ki, dünya kapısı size açılır, birbirinize düşman olursunuz ve göktekiler de size düşman olur. Sabredip sevabı bekleyen kimse, tam sevâb alır. Sabrediniz, zira dün-

ya baki kalmaz, Allah'ın sevabı baki (devamlı) kalır.» deyip, «Sizin yanınızdakiler bakidir,» (Nahl sûresi, âyet: 96) âyetini okudu.
Yine Resûlüllah buyurdu ki: «Sabır gizli hazinelerden bir hazinedir. Eğer sabır bir insan olsaydı, çok cömert bir kimse olurdu.»
Diğer bir hadiste de: «Allah Teâlâ sabırlı kullarını sever.» buyurur. Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud ahlâkta bana uy. Benim ahlâkımdan biri çok sabredicidir.»
İsa'ya (a.s.) da buyurdu ki: «Sabırsız, istediğin şeye kavuşamazsın.» Resûlüllah, Ensardan bir topluluk gördü. Siz mü'min inisiniz? buyurdu. Evet, Ya Resülallah! dediler. Resûlüllah, «İmanın alâmeti nedir?» buyurdu. «Nimete şükrederiz, sıkıntıya sabrederiz ve Allah'ın hükmüne rıza gösteririz.» dediler. Resûlüllah: «Kabe'nin Rabbi hakkı için siz mü'minsiniz.» buyurdu.
Hz. Ali buyurur ki: «Sabrın imandaki yeri, başın bedendeki yeri gibidir. Sabrı olmayanın imam olmaz.»
SABIR HAKİKATİ
Bil ki, sabır insanın özelliğidir. Nitekim sabırsızlık da hayvanların huyudur. Zira hayvanlar çok noksandır. Meleklerin ise sabra ihtiyacı yoktur. Zira onlar çok kâmildirler ve şehvetlerden uzak ve arınıktırlar. Demek ki, bütün hayvanlar şehvetlere uyarlar. Onların şehvet ve arzulardan başka bir istediği yoktur. Melekler de -Allah'ın aşkına dalmışlardır. Onları aşktan alıkoyan bir şey yoktur ki, onu defetmek için sabra muhtaç olsunlar.

Ama insan ise, başlangıçta hayvanların hâli üzere yaratılmıştır. Çünkü ona yiyecek, giyecek, süs oyun ve eğlence hırsı musallat edilmiştir. Bu hâlden sonra bulûğ çağında onda meleklerin nurundan bir nûr meydana gelir. O nurla işlerin akibetini görür. Hattâ ona iki melek görevlendirilir. Hayvanlar ise bu mertebeden mahrumdur. Bu meleklerden biri ona yol gösterir. Şöyle ki, ö meleğin nurlarından bir nûr ona geçer. O nurla işlerin sonucunu anlayıp her işin doğru yanını görür. Böylece o nûr ile kendi zatını öğrenir. Hak Teâlâ'yı idrâk eder ve bütün şehvetlerin, arzuların başlangıcı tatlı olduğu gibi, sonu da acı ve felâket olduğunu anlar. Şunu da kesinlikle bilir ki, kendinin rahatı ve huzuru çabuk geçer, geride sıkıntı ve azap kalır. Bu hidâyet hayvanlara nâsib olmaz. Fakat bu hidâyet kifayet etmez. Zira şehvetler, çok zararlı olduğu için, kendisinin onları defetmeye kudreti yoktur. Bu durumda hidâyetin (doğru yolu bilmenin) ne faydası vardır. Zira hasta da hastalığın zararlı olduğunu bilir, fakat onu def-edemez. Onun için Allah *Teâlâ öbür meleği de, ona güç ve kuvvet verip ona destek olmak için görevlendirir. Böylece zararlı şeylerden el çekebilir. Şehvetleri, arzuları harekete geçince, gelecekte onların zararından- kurtulmak için onlara muhalefet etmek, isteği de harekete geçer.

Şu hâlde şehvet ve istekler şeytanın askeri olduğu gibi, muhalefet arzusu da meleklerin askeridir. Biz şehvetlere muhalefet arzusuna dinî istek, dünyevî şehvet ve arzulara da hava (nefs) diyelim. Bu iki asker arasında daima kavga ve anlaşmazlık vardır. O yap deyince beriki yapma der. Bu kimse o iki istek arasında âciz ve çaresiz kalır. Eğer dinî ister, hava (nefs) isteğine karşı muhalefette diretirse, onun bu diretişine sabır denir. Eğer hava (nefs) isteğini mağlûp edip defederse, onun bu galebesine zafer denir. Birbirleriyle kavga ve mücadele ettikleri müddetçe, buna mücadele ve nefs cihâdı denir.

O hâlde sabnn manâsı; dinî isteğin, hava (nefs) isteği karşısında direnmesidir. Bu iki askerin birbirlerine muhalefeti olmayan yerde sabır olmaz. Bunun içindir ki meleklerin sabra ihtiyaçları yoktur. Nite-km hayvanların ve çocukların da sabır kuvveti yoktur.

Bil ki, bu iki melekten maksat amelleri yazan meleklerdir. Fikir ve istidlal yolu açılan, yâni her hâdisenin bir sebebi olduğunu ve her muhalif şeylerin ayrı ayrı sebebleri olduğunu gören kimse, anlar ki, çocuk başlangıçta ne hidâyet ve ne de marifete malik değildir. Böylece işlerin akıbetini anlamaya, onun ne istek nisbeti vardır, ne de sabra kudreti vardır. Ama bulûğa yaklaşınca, bunların her biri zuhur etmeğe başlar. O hâlde anlaşıldı ki, bunlarda iki sebebe ihtiyaç vardır. O iki sebeb de iki melekten ibarettir. Yine anlaşıldı ki, esas ve önde olan hidâyettir, kudret ve irâde ondan sonra amel eder.

O hâlde hidâyet kendisinden olan melek daha şerefli ve üstündür. Bunun için göğsün sağ tarafı ona verilmelidir. Göğsün sahibi sensin, o melekler senin vazifelilerindir.

O hâlde seni irşat için görevlendirilmiş olan meleğe itaat edersen, ondan hidâyet ve marifet alırsın ve senin ona itaatin kendi kendine iyilik etmektir. Zira meleğin emeğini boşa çıkarmamış olursun ve bunun için sana sevâb yazılır.
Eğer meleğe yüz çevirip onun görevini iptal edersen hayvanlar ve çocuklar gibi işlerin sonunu görmekten mahrum kalırsın. Bu itibarla kendi kendine kötülük etmiş olursun. Zira onun (melek) görevini zayi ve iptal etmiş olursun ve bunun için sana günah yazılır. Yine bunun gibi, eğer o melekten aldığın kuvveti, şehvetlere muhalefet etmek yönünde harcamaya çalışırsan, sana yazılan bu iki hâl, hem amel defterine yazılır, hem de kalbine yazılır.
Gerçi hâlâ o, senin kalbinde saklıdır. Bu iki melek ve onların sahif eleri görünen âlemden değildir ve onları bu gözle görmek mümkün olmaz. Ölüm yaklaşıp zahirî göz örtülüp bâtmî göz açılınca —ki melekût âlemini gören batmî gözdür— bu bâtını gözle, görülmesi mümkün olmayan sahifeleri görürsün ve küçük kıyamette o sahife-lerden haberdar olursun. Ancak onun tafsilâtını büyük kıyamette görürsün. Küçük kıyamet dediğimiz ölümdür.
Nitekim Resûlüllah buyurur ki: «ölenin kıyameti kopmuştur;* Büyük kıyamette olan her şeyin bir numunesi küçük kıyamette vardır.
Bunun tafsili Îhyaü'1-Ulum kitabında anlatılmıştır. Bu kitabımız ms

muhtasar olduğu için onu kaldıramaz. Maksadımız şudur ki, sabır, kavga ihtimâli olan yerde olur. Kavgada iki askerin (kuvvetin) birbirlerine muhalefet ettikleri yerde olur. Kavgada iki askerin biri melekler zümresindendir. İkisi insanın sinesinde bir araya gelmiştir.
O hâlde dinî faaliyetin ilk adımı bu kavga ve muharebe ile din yolunda uğraşmaktır. Zira sine (kalb) sahrasını çocukluk çağında şeytan askeri tutmuştur. Melek askeri bulûğa yakın zamanda meydana çıkmıştır.
O hâlde şeytan ve şehvet askeri hezimete uğratılmadıkça saadete kavuşmak mümkün olmaz. Muharebe etmeden ve bunda sabır göstermeden de şehvet ve şeytan askerini kahretmeye imkân olmaz. Bu muharebe ile uğraşmayan kimse emri şeytana bırakmıştır. Şehvetleri emrine alıp şeriata itaat edip boyun eğen kimse bu fethe muvaffak olmuştur.
Nitekim Resûlüllah buyurur ki: «Herkesin şeytanı vardır. Benim şeytanım Allah'ın inayetıyle bana mağlûp olup müslüman olmuştur.N
Umumiyetle cihâd yapan kimse, bazen zafer kazanır, bazen de hezimete uğrar. Bunun gibi bazen şehvetler, bazen de dinî temayül muzaffer olur. O hâlde kale, ancak sabır ve sebat ile fethedilebilir.
Bil ki, iman yalnız bir şey değildir. Belki, onun birçok dallan, budakları ve kısımları vardır. Nitekim hadiste: «İmanın yetmişten

fazla şubeleri vardır. En büyüğü "Lâilâhe illallah'tır. En küçüğü de yoldaki dikenleri, taşlan kaldırmaktır.»
îmanın her ne kadar kısımları çok ise de, asılları üç çeşitte toplanır: Marifetler, hâller ve ameller. İmanın derecelerinden hiçbiri bu üç hâlin dışında değildir. Meselâ tevbenin hakikati pişmanlıktır. Pişmanlık da kalb hâlidir. Aslı da günahın öldürücü zehir olduğunu bilmektir. Fer'i ve neticesi de günahtan el çekip taat ile meşgul olmaktır. O hâlde bu hâl, o marifet ve o taatm (amelin) üçü de imanın cümlesindendir ve iman bu üç şeyden ibarettir. Fakat yalnız marifete tahsis edilebilir. Çünkü marifet imanın aslıdır. Zira hâl marifetten meydana gelir.
O hâlde marifet bir ağaç gibidir. Kalbin marifet sebebiyle değişmesi, o ağacın dal vermesi; bu hâllerden meydana gelen ameller de, o ağacın meyva vermesi gibidir. O hâlde imanın tamamı iki şeydir: Biri ilim (bilmek) hâli, diğeri de, amel hâlidir. Amel de sabırsız mümkün değildir.
Bu itibarla sabır imanın yansıdır. Sabır da iki cins şeyden meydana gelir: Biri, şehvetlerin cinsine sabretmektir, diğeri de, öfkenin cinsine sabretmektir. Şehvetlerin cinsine olan sabır, oruçtur. Bu itibarla oruç sabrın yarısıdır. Başka bir yönden sabır imanın yansıdır. Zira herkes zahiri hâle bakar.
Bu itibarla iman, zahirî hâlden ibarettir. Zahirde mü'minin hâli, sıkıntıya sabır etmek ve nimete şükür etmektir. Bu yönden de sabır, imanın yansıdır. Nitekim diğer bir hadiste: «İman iki bölümdür: Biri, sabır; diğeri de, şükürdür.» buyurulmaktadır.
542
Eğer en çok zor olan hâle bakıp onu asıl itibar edersen, sabır kadar zor bir hâl yoktur. Bu itibarla sabır, imanm tamamı olur. Nitekim Resûlüllah: «İman nedir?» diye sorduklarında: «İman sabırdır.» diye cevap verdiler. Yâni imanın en çok zor olan kısmı sabırdır.
Nitekim Resûlüllah: «Hac, arefedir.» buyurmuştur. Zira haçta en büyük tehlikesi arefe sebebiyle olur. Zira ârefenin kaçırılması ile, hac kaçırılmış olur. Başka rükünlerin sebebiyle hac kaçırılmış olmaz.
BU ki, kul her zaman havasına (arzusuna) uygun veya muhalif bir şeyden boş olmaz. Bu iki hâlin her birinde sabra ihtiyaç vardır. Havasına (nefsi arzularına) uygun olan şeyler; mal, nimet, makam, itibar, sağlık, sevilen kadın, çocuk ve benzerleri gibi. Bu iki hâlin her ikisinde de sabırdan önemli bir şey yoktur. Zira eğer sabır edip bağlayıp zevkû safaya alışacağından serkeşlik ve azgınlık başlar. Zira denilmiştir ki; herkes sıkıntıya sabreder; fakat refah ve rahata ancak sıddîklar sabredebilir. Ashab-ı kiram devrinde mal ve nimet çoğalınca, dediler ki, biz sıkıntıda iken, sabır gücümüz, nimet ve imkân sahibi olduğumuz şu andan daha çok idi.
Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir denemedir.» (El-Enfal sûresi, .âyet: 28) Velhâsıl imkân sahibi için sabretmek çok zordur. Günahtan korunmak için en büyük yol, imkân sahibi olmamaktır.

Nimete sabretmek; ona gönül bağlamamak, ona sevinmemek ve onun ariyet olup çabuk elden çıkacağını bilmektir. Hattâ hakikatte onu nimet olarak bilmemektir. Zira kıyamette kendi derecelerinin noksan olmasına sebeb olabilir. O hâlde her nimetin şükrü ile meşgul olmalı; Hak Teâlâ'nın hakkını ödemelidir. Bu hak gerek mal ile, gerekse beden ile ilgili olsun. Ve mâlik olduğu her nimetin bir miktarını Allah için vermelidir. Şu hâlde bunların her birinde sabra ihtiyaç vardır.

Havaya (nefsi narzularma) uygun olmayanlar üç kısımdır: Biri, kendi isteğiyle olur. îyi amel yapmak ve günahtan kaçınmak gibi. Biri, kendi isteğiyle olmaz. Sıkıntı ve musibet gibi. Biri de, aslı kendi isteğiyle olmaz, fakat oriun ceza veya mükâfatı kendi isteğiyle olur. İnsanların kendisini incitmeleri gibi: îyi amel gibi kendi isteğiyle olan şeylerde sabra ihtiyaç vardır. Zira bazı bâdetler tembellk sebebiyle zor gelir.

Bazı ibâdetler de bahillik sebebiyle zor gelîr. Hac gibi. Bunlar sabırsız mümkün değildir. Hattâ her taatın evvelinde, ortasında ve sonunda sabra ihtiyaç vardır. Evvelinde olan, ihlâslı niyet edip riyayı kalbinden çıkarmaktır. Bundaki sabır ççk zordur. Amel ve taatların ortasındaki sabır ise, onları şartlarına ve adabına uygun bir şekilde edâ edip onlara hiçbir şey katmamaktır.

Meselâ eğer namazda ise, hiçbir tarafa bakmamalı ve hiçbir şeyi düşünmemelidir. İbâdetten sonraki sabır ise, onu izhâr etmekten ve

ibâdet ettim diye haber vermekten sabır etmek ve ibadetiyle gururlanıp kendini üstün görmemektir.

'

Günahlardan el çekmek ise, sabırdan başka bir şeyle olmadığı malûmdur. Şehvet, arzu ne kadar kuvvetli olursa ve günah da ne kadar kolay olursa, ona sabretmek de o kadar zor olur. Bunun için dil ile işlenen günahlara sabretmek daha zordur. Zira dili oynatmak kolaydır. Çok konuşmak âdet olursa, âdet de huy olur. Zaten şeytanın askerlerinden biri de, âdettir.

Bunun için dil, gıybet, yalan, kendini övmek ve başkalarını ayıb-lamak yönüne gidiyor. Dilin ucuna gelip başkalarının hoşuna gidecek, fakat haddi zâtında yakışıksız olan bir söze sabretmek zordur. Genellikle insanlar araşma karışmamak mümkün değildir. Ancak insanlardan uzlet edip selâmeti yalnız yaşamakta arayanlar müstesna.

ikinci kısım, kendi isteğiyle olmayan fakat ona karşılık vermesi kendi isteğiyle olan şeylerdir. İnsanların elinden ve dilinden gelen eza gibi. O hâlde onlara ezâ ile mukabele etmemek hususunda sabra ihtiyaç, vardır. Ashab-ı Kirâm'dan biri der ki, biz insanların ezasına katlanmayan imanı iman saymazdık.

Bunu şunun için demişlerdir ki, Allah Teâlâ Resulüne buyurur ki: «Kâfirlerin ezalarına sabredip Allah'a tevekkül et.» (Hud sûresi, âyet: 49) ve: «Müşriklerin yalanlarına sabredip uzlet et ve onların cezalarını Allah'a bırak.» (Müzzemmil sûresi, âyet: 10) buyurur ve yine: «Elbette düşmanların sözlerinden kalbinin sıkıldığını biliyorum. Ama sen, Rabbini hamd ile teşbih et.» (Hicr

sûresi, âyet: 97 - 98). Bir defa Re-sûlüllah Beytü'1-mal (Hazine) malmı taksim ederken, biri, bu taksimat Allah için (âdil) değildir, dedi. Bu haber Resûlüllah'a ulaşmca yüzü kızardı (üzüldü) ve buyurdu ki: «Allah, kardeşim Musa'ya rahmet eylesin ki, bundan önce ona da bu sözü söyleyip onu incittiler ve o sabreyledi.» Allah Teâlâ buyurur ki: «Eğer size bir eziyet yaparlarsa, onun misliyle karşılık veriniz. Ancak sabrederseniz daha iyidir.» (Nahl sûresi, âyet: 126) Incilde gördüm ki; İsa (a.s.) diyor ki, benden önceki insanlar ele el, göze göz, dişe diş ile kısas yaparlardı. Ben bu hükme bâtıl demem. Fakat size, karşılık vermemenizi tavsiye ederim. Hattâ bir kimse sağ yüzünüze vurursa, sol yüzünüzü de gösterin ve eğer bir kimse sangınızı alırsa, gömleğinizi de veriniz; sizi zorla bir mil yol götürürse, onunla iki mil gidiniz. Resûlüllah buyurur ki: «Bir kimse sizden bir şey esirgeyip sizi ondan mahrum ederse, siz ona ihsanda bulununuz. Size kötülük yapana siz iyilik yapınız.» Resûlüllah'-m buyurduğu bu sabır, sıddîklarm derecesidir.

Üçüncü kısım ki başının ve sonunun istekle ilgisi yoktur. Musibetlerdir.

Meselâ çocuğun ölmesi; malın yok olması; el, göz, kulak gibi uzuvların sakat olması ve bütün semavî âfetler gibi. Bunlara sabretmek kadar büyük faziletler ve sevâblar yoktur.

Bunun için îbni Abbas der ki: «Kur'an-ı Kerim'de sabır üç kısımdır: Biri taate (iyi amele) sabretmektir. Bu ,sevâbı üç yüz derece art-

tınr. Bir kısmı da harama sabretmektir. Bu sevabı altıyüz derece arttırır. Üçüncüsü de, musibet (belâya) sabretmektir. Bu, sevabı yediyüz derece arttırır.» BU ki, belâya sabretmek, sıddîklarıri derecesidir. Bunun için ResûlüUah duasında: «Ey AUahım, bize, dünya musibetlerini kolay gösteren yakîn mertebesini ver.» buyurur.

Yine buyurur ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Hastalık verdiğim kulum, o hastalığa sabredip insanlara şikâyet etmezse, eğer ona şifâ verirsem, evvelki hâlinden daha güzel et ve deri veririm. Eğer onu dünyadan çıkarırsam rahmetimle çıkarırım.»

Davûd (a.s.) dedi ki, «Allahım, senin rızan için musibete sabretmenin karşılığı nedir?» Allah Teâlâ: «Ona iman bil'atini giydiririm ve onu hiçbir zaman geri almam.» buyurdu.

Yine Davûd (a.s.) diyor ki, «Allah Teâlâ buyurur ki, bedeninde, maunda ve çocuklarında musibet verdiğim kimse, bunu güzel sabırla karşılarsa, ona hesap sormağa ve onu haşr divanına ve cehennem ateşine göndermeğe haya ederim.»

ResûlüUah buyurur ki: «Sabırla genişlik beklemek ibâdettir.»

Yine buyurur ki: «Bir kimsenin başına bir musibet geldiğinde: Biz, Allah'a döneceğiz. Allahım, bu musibetimden dolayı bana sevâb ve hayır ihsa neyle, duasını okursa, Allah Teâlâ onun duasını kabul buyurur.»

Yine buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki, ey Cebrail, dünya gözünden mahrum ettiğim kimsenin mükâfatını bilir misin? Ona karşılık ora cemâlimi görmeyi nâsib ederim.»
Birisi bir kâğıda şunu yazmıştı: «Sabret, bizim gözümüz olursun.»
Bir sıkıntıya uğradığı zaman, onu koynundan çıkarıp bakardı. Feth-i Musûli'nin hanımı bir gün düştü ve tırnağı yarıldı. Hanım bu hâle güldü. Ona ne gülüyorsun, acımaz mı? dediler. «Onun sevabının sevinci bana acısını unutturdu.» dedi.
ResûlüUah buyurur ki: «Allah'ı tazim etmenin bir yolu da, hastalık hâlinde ondan şikâyet etmeyip musibeti gizlemektir.» Büyüklerden biri rivayet eder ki; Ebû Huzeyfe'nin azatlısı olan Salim'i harp cebhesinde gördüm; yar ah olarak düşmüş yatıyordu. Ona ey Salim, su ister misin? dedim. Bana: «Ey filân, ayağımdan tut, beni düşmana yakın bir yere çek ve suyu bir testiye koy, yanıma bırak. Akşama kavuşursam, içerim. Çünkü oruç tutuyorum.» Bil ki, eğer bir kimse belâya sevinmezse, yahut kalben üzülürse, sabır fazileti gitmez. Belki sabır fazileti, feryat edip yakasını yırtmak ve şikâyet etmekle gider. ResûlüUah, oğlu İbrahim vefat edince ağladı. Bunu yasaklamadınız mı? Ya ResûlüUah! dediklerinde, «Hayır, bu merhamettir. Allah Teâlâ merhametli olan kimseye merhamet eder.» buyurdu.
Demişlerdir ki; güzel sabır, musibet sahibi kimseyi başkalarından ayırdedememektir. Yaka yırtmak, yüzüne vurmak ve feryat etmek ise haramdır. Hattâ durumunu değiştirmek ve sarığını başından indirip küçüğünü giymek de caiz değUdir. Şunu akıldan çıkarmamalıdır ki: AUah, kulunu sensiz yarattı ve yine sensiz yanına davet etti.
8. Asi: SABIR VE
545
Ebû Talha'nın hanımı Rumeyda Ümrnü Süleym der ki, «Kocam evde yok iken oğlum öldü. Onun üzerine bir kaftan örttüm. Kocam eve gelince, hasta nasıldır? dedi. Hiçbir gece bu kadar rahat olmamıştı, dedim. Sonra önüne yemek getirdim. Doyuncaya kadar yedi. Kendimi süsledim. Böylece benden muradım aldı. Sonra Ebû Talha'ya dedim ki, filân komşuya ariyet olarak bir şey verdim. Geri aldığım için çok bağırdı. Ebû Talha, bu ne acayib şeydir, bunlar ne akılsız kimselerdir, dedi. Sonra dedim ki, senin oğlun Allah'ın emaneti idi senin kapında. Şimdi onu senden isteyip aldılar. Ebû Talha: "înna lillah..." dedi. Ertesi gün Ebû Talha o gece olup geçenleri Resûlüllah'a anlattı. Resûl-üllah: Dünkü geceniz mübarek olsun; sizin için büyük bir gece idi.» Bundan sonra Resûlüllah buyurdu ki: «Cennete gittim; Ebu Tal-ha'nın hanımı Rumeyda'yı orda gördüm.»
Bundan anlaşıldı ki» kul hiçbir hâlde sabırdan müstağni .değildir. Hattâ eğer bütün şehvet ve arzulardan kurtulup uzlet köşesini seçse de, yüzbin çeşit vesvese ve çeşitli fikirler onun kalbinde dolaşır; onu Allah'ın zikrinden alıkoyar.
Bu, fikirler mübâh şeyler bile olsa, bunlar zamanırîı alıp kıymetli ömür sermayesine noksanlık getirince tam anlamıyle hüsran olur. O hâlde bunun çaresi evrâd ile meşgul olup kalbini fikirlerin vesvesesinden çevirmketir. Eğer namaz içinde bu hâl

vâki olursa, kalbine sükûn ve huzur getirip öylece namaz kılmaya çalışmalıdır.
Hadiste: «Allah Teâlâ boş duran gençleri sevmez.» buyurulmaktadır. Bunun sırrı şudur ki, boş duran gencin kalbi, şeytanın vesvesesinden boş kalmaz, şeytana arkadaş olup kalbi şeytan vesvesesinin yuvası olur. Bundan sonra onu ordan, Allah'ın zikir ve fikrinden başka bir şey atamaz. Kendini bu vesveseden korumak için bir meslekle, uğraşmalı, yahut bir hizmete bağlanmalı, veyahut bir işe başlamalıdır. Zira böyle bir kimseye yalnız ve işsiz oturmak yaraşmaz. Belki kalbini vesveseden temizlemekten âciz olan kimse, bedeni bir işle meşgul olmalıdır.
SABRIN İLÂCI
Bil ki, sabrın birçok yollan vardır. Zira herşeye sabretmenin bir çeşit zorluğu ve bir çeşit ilâcı vardır. Evet hepsinin ilâcı ilim ve amel terkibidir ve mühlikat bölümünde anlatılanların hepsi sabrın ilâcıdır. Burada misâl olarak o ilâçların birini anlatalım. Diğerleri de bu örneğe kıyaslanarak anlaşılır.
Şu hâlde daha önce de anlattığımız gibi, sabrın, mânâsı, din duygusunun, şehvet duyguları karşısında direnmesidir. O hâlde sabır, bu iki duygu arasındaki kavga ve mücadeleden ibarettir. İki kimse dö-ğüşürken, birinin gâlib çıkmasını istersen, onun çaresi, tuttuğun tarafa kuvvet ve yardım sağlamak ve öbür tarafı zayıf düşürmek ve ona yardımcı olabilen şeylerden el çekmektir.

Bu itibarla şehvet gâlib olduğu takdirde, fercini cimadan koruyamaz. Fercini cimadan koruyabilirse, gözünü bakmaktan ve kalbini düşünmekten koruyamaz. O hâlde bunun çaresi, evvelâ şehvet duygularını zayıflatmaktır. Bu da üç şeyle olur:
1 — Daima kuvvetini gıiadan ve nefis yemeklerden aldığı için, oruç tutmak suretiyle ona kuvvet veren şeyleri vermemelidir. Akşamleyin de kuru ekmek ile iftar edip et ve kuvvetli yemeklerden bir şeyi yememelidir.
2 — Şehvetleri artırıp tahrik eden şeylerin yolunu kapamalıdır. Güzel yüzleri görmek şehvetleri tahri kettiği için uzlete çekilip gözünü korumalı ve kadınların ve çocukların yollarında durmamalıdır.
3 — Evlenmekle kendini teskin etmelidir. Zira evlenmekle şehvetlere sükûnet gelir ve ekseriya evlenmeden şehvetlerden kurtuluş olmaz. Nefis, bir serkeş ata benzer; üç şeyle zabtedilir: Birisi, ona az yem vermekle olur. İkincisi, ona yem göstermekle olur. Üçüncüsü de, onu teskin edecek miktarda birşeyler vermekle olur. Bunların üçü de, şehvet duygularını zayıflatmak için bir nevî ilâçtır.
Dinî duygulan kuvvetlendirmek için de iki yol vardır:
1 — Eğer şehvet faydasının bir saat, sabır faydasının ise ebedî padişahlık olduğuna kuvvetli bir iman ve itikadı var ise, şehvete sabretmenin sevabı hakkında gelen hadisleri düşünerek, dinî duyguyu şehvet duygusuyla güreştirmelidir. Çünkü böylece dinî duygu kuvvetlenir ve iman artar.

2 — Cesaret buluncaya kadar, azar azar şehvete muhalefet etmeğe alışmalıdır. Zira cesaretli ve güçlü olmak isteyen önce kendi kuvvetini denemeli, ikinci olarak da ağır işlere azar azar başlayıp yavaş yavaş onu olgunlaştırmalıdır. Şöyle ki; güçlü bir kimse ile güreşmek isteyen kimse gibi, önce zayıflarla güreşip kendi kuvvetini denemeli, idman ve alıştırma yapmalıdır ki, kuvveti" artsın. Bunun için ağır işlerle uğraşan kimseler daha güçlü olur. Bütün zor işlerde sabır ilâcı bu yollarla uygulanır. Bil ki, şükür derecesi önemli ve çok yüksek bir derecedir. Hiç kimse tam anlamıyle şükür mertebesine ulaşamaz. Bunun için Hak Teâlâ buyurur ki: «Kullarım içinde (gereği üzere) Allah'a şükredenler azdır.» (Sebe sûresi, âyet: 13) Şeytan da insanları kötüleyerek: «İnsanların çoğu şükredici olmaz.» (A'raf sûresi âyet: 17) dedi.

Bil ki, münciyat bölümünde anlatılan sıfatlar iki kısımdır. Bir kısmı din yolunun hidâyetlerinden olup haddî zâtmda gaye değillerdir. Tevbe sabır, zühd, korku, fakirlik ve muhasebe gibi. Bunların hepsi, bunların ötesindeki hâllere vesiledirler.

Diğer kısmı da, gaye ve sonuç olan hâllerdir. Bunlar, başka hâllere vesile oldukları cihetten değil, belki bizzat gayedirler. Sevgi, şevk, rıza, tevhid, tevekkül gibi. Şükür de bunlardandır. Zira münciyat bölümünde gaye olan şeyler âhirette baki kalırlar. Şükür de baki kalanlardandır. .

Nitekim: «Onların son duası, âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun demektir.» (Yunus sûresi, âyet: 10) buyurulur. Bu itibarla şükür bahsini kitabın sonuna koymak gerekirdi. Fakat şükür sabırla ilgili-olduğu için burada anlatıldı. Şükür derecesinin yüksek olmasının alâmeti, Allah Teâlâ'nın onun zikrine yer vererek: «Beni zikrediniz, ben de sizi zikredeyim. Bana şükrediniz; nimetlerimi inkâr etmeyiniz.» (Bakara sûresi, âyet: 152) buyurmasıdır. Resûlüllah buyurur ki: «Yemek yiyip şükredenin derecesi oruç tutup sabredenin derecesi gibidir.» Yine buyurur ki: «Kıyamet gününde, "hamdedenler ayağa kalksm", denildiğinde yalnız Allah'a şük-redenler ayağa kalkar.» Mal toplamayı yasaklama hususunda âyet nazil olunca Hz. Ömer: «öyleyse, ne toplayalım? Ya Resûlallah!» dedi. Resûlüllah: «Allah'a şükreden dil, zikreden kalb ve mü'mine hanım.» buyurdu. Yâni bu üç şeye kanaat edin. Zira mü'mine bir hanım kalbin rahat ve huzurlu bulunmasına yardımcı olur. Şükür de ancak bu kalb-le yapılabilir. îbni Mes'ud (r.a.) der ki: «Şükür imanın yarısıdır.»

Ata (r.a.) der ki: «Hz. Aişe'nin huzuruna çıkıp: "Bize Resûlüllah'-m gârib hallerinden bir şeyler anlat." dedim. Hz. Aişe buyurdu ki: "Re-sûlüllah'm hangi hâli gârib değildir? Bir gece benimle yatağa girdi. Mübarek vücudu benim vücuduma değiyordu. Birden "Ey Aişe, bana müsaade et, gideyim Rabbime ibâdet edeyim" dedi. "Ben senin yanında olmak isterim, fakat ibâdet daha mühimdir" dedim. Resûlüllah kalktı, ibriği alıp dışarı çıktı, sonra abdest aldı ve abdestte az su kullandı. Sonra namaza durdu. Namazda ağlıyordu. Bu hâl, Hz. Bilâl sabah ezanını okumağa

gelinceye kadar devam etti. Ertesi gün "Ya Resûlallah, zâten Allah Teâlâ senin günahını bağışlamıştır. Niçin ağlıyordun?" dedim. "O idrâk sahipleri ki, ayakta iken, otururken ve yatarken, daima Allah'ı anarlar ve gökle yerin yaradılışındaki hikmeti düşünerek derler ki: "Rabbimiz, bunları boş yere yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin. Artık bizi cehennem ateşinden koru.» (Ali tmran sûresi, âyet: 191) âyet-i kerimesi bana nazil olduğu halde ben niçin şükredici bir kul olmayayım?" dedi.»
Bu dereceyi bulduklarına şükredip korktuklarından değil, sevinçlerinden ağlıyorlar. Nitekim, rivayet ederler ki, peygamberlerden biri, çok su çıkan küçük bir taşın yanından geçerken, buna taaccüb edip bakarken, Allah Teâlâ o taşı konuşturdu. Taş dedi ki: «Yakacağı insanlar ve taşlar olan cehennem" âyeti nazil olduğundan beri böyle ağlarım.»
Bunu duyan o peygamber: «Ya Rabbi, bu taşı korkudan emin eyle.» diye Allah'a yalvardı. Duası kabul oldu. Uzun bir aradan sonra yine o taşın yanından geçti. Baktı ki, yine eskisi gibi su akıyor. O peygamber: «Şimdi niye ağlıyorsun?» dedi. Taş: «O korku ağlaması idi. Bu, şükür ağlamasıdır.» dedi. Bu, şuna misâldir ki, insanın kalbi, taş tan daha katıdır. Bazen sevinçten ve bazen de üzüntüden ağlamalıdır.
Bil ki, anlattığımız gibi, şükrün hakikati üç esasa dayanır: tlim, hâl ve amel. Esas olan ilimdir, hâl ondan doğar. Hâlden de amel mey-

dana gelir. Şükür; nimeti sahibinden bilmektir. Hâl ise; kalbin, o nimet sebebiyle sevinmesidir. Amel ise; o nimeti Allah'ın rızası olan yerlere kullanmaktır. Amel dediğimiz şey, hem kalb, hem de bedenle ilgilidir. Bunların hepsi anlaşılmadan şükrün hakikati anlaşılmaz.
Şükrün ilmi; sana ulaşan her nimetin Allah Teâlâ'dan olduğunu, onda kimsenin ortaklığı olmadığını kesin olarak bilmektir. Arada bir kimseye sebeb nazariyle bakıldığı ve bu nimetin ondan geldiğine inanıldığı müddetçe marifet ve şükür tamam olmaz. Nitekim bir padişah sana bir elbise verdiği zaman, onu vezirin yardımıyle verdiğine inanırsan, padişaha şükrün safî olmaz. Belki şükrün bir kısmı vezire olur. Zira bütün sevinç padişah için olmaz. Ama elbisenin padişahın imzası, yahut kâğıt ve kalem vasıtasıyte verildiğini düşünmekle şükre noksanlık gelmez. Zira kâğıt ve kalemin tesirsiz olduğunu bilirsin. Hattâ o elbiseyi sana hazine müdürü verdiğine inanman yine şükre zarar vermez. Fakat hazine müdürünün elinde bir şey olmadığını, onun padişahın emrinde olduğunu, buyurulanı verdiğini, buyurulma-yan şeyi veremediğini bilmek ve buna inanmak şartıyle.
Bu durumda o da kalem gibi olur. Yine bunun gibi eğer, yeryüzünün nimetini yağmurdan, yağmuru buluttan bilirsen; denizde kurtuluşu rüzgârın uygun esmesinden anlarsan, şükrün tam olmaz. Ama eğer bulutu, yağmuru, yeli, güneşi, ayı, yıldızları ve herşeyi, kalemin katibin elinde olduğu gibi, Allah'ın kudret kabzasında olduğuna, onların hiç hükümleri olmadığına inanırsan, bu şükre noksanlık

getirmez. Bir kimsenin vermesiyle sana ulaşan nimeti ondan, bilmek, cehaletin tâ kendisidir ve şükür makammdan ayrı kalmaktır. Belki şöyle bilmelisin ki, Allah Teâlâ o kimseye bir görevli gönderdi. O görevli onu buna zorladı. Görevli muhalefet etmek istese, edemez. Eğer elinden gelse sana bir kuruş vermezdi. Görevli dediğimiz şey, o kimsenin kalbinde meydana gelen ve: «Bunu vermen din ve dünyan için hayırlıdır.» deyip onu bu nimeti vermeye zorlayan arzudur. Böylece o kimse, bu dünyada, yahut öbür dünyada gayesine ulaşmak umuduyla o şeyi verir. Oysa hakikatte onu kendi nefsi için vermiş olur. Zira seni gayesine ulaşmak için vesile yapmış olur.
O hâlde hakikatte onu sana Allah Teâlâ verdi. Zira sana o görevliyi gönderen Allah'tır. Allah'ın verdiği şeyin karşılığında hiçbir gayesi yoktur.
,
O hâlde eğer bütün insanları padişahın hazine müdürü durumunda görüp eldeki kalem gibi buyurulan emri tutup muhalefet etmeye kadir olmadıklarına inanırsan, şükredebilirsin. Belki bunu bilmek şükrün tâ kendisidir.
Nitekim Musa (a.s.) Alîah ile münacaat edip: «Allah'ını, Hz. Adem'i kudret eliyle yaratıp ona birçok ihsanlar yaptın. Senin şükrünü ne şekilde eöâ etti.» deyince, Allah Teâlâ: «Adem, o ihsanların benîm tarafımdan yapıldığına inandı. Böyle inanması bana şükür oldu.»
buyurdu.
2. Asal: SABIR VE ŞÜKÜR
549
Bil ki, iman marifetinin yolları çoktur.
«Birincisi, takdistir. Yâni Allah Tealâ'yı bütün yaratıkların sıfatlarından ve akla ve hayale gelen her şeyden münezzeh tutmak ve buna inanmaktır. «Sübhânallah» kelimesi bunu ifâde etmektedir.
İkincisi, Allah Teâlâ'nın bunlardan münezzeh olmasından başka bir olduğuna ve ortağı olmadığına inanmaktır. «Lâilâhe illallah» kelimesi de bunu ifâde etmektedir.
Üçüncüsü, var olan her şeyin Allah'tan olduğuna inanmaktır. «Elhamdü lillâh» kelimesi bu hâli ifade eder. Hamd mertebesi olan bu mertebe daha önce anlatılan iki mertebenin ötesindedir. Zira o iki marifet hamd mertebesine dâhildir. Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Sübhânallah kelimesi için on, lâilâhe illallah kelimesi için yirmi, elhamdü lillâh kelimesi için otuz sevâb vardır.» Bu sevâblar, bu kelmeleri sadece dil ile söylemek için değildir. Belki bu kelimelerin ifâde ettiği mânâlar içindir.
Şükür ilminin manâsı bu anlatılandır. Şükrün hâline gelince, o bu marifetten kalbte meydana gelen sevinçtir. Zira bir kimse bir kimseden yardım görürse onunla sevinir. Ancak bu sevinç üç derecedir: Meselâ sefere gitmek isteyen bir padişah hizmetçisine de bir at verdiği zaman, eğer o hizmetçinin sevinmesi maksadı at olup buna kavuştuğundan dolayı ise, bu sevinç padişah için şükür olmaz. Zira bir atı çölde de bulsa yine böyle sevinir. Eğer onun sevinci, o atı veren padişahın kendisine nazar ve inayeti olduğu ve âhiret nimetinin ümidi hâsıl olduğu için ise, —ki bu atı çölde

bulsa bu sevinç hâsıl olmazdı— bu sevinç gerçi nimeti verene şükürdür, fakat nimet verdiği için değil, belki âhiret nimetinin ümidiyledir.
Şu hâlde bu şükür olur, fakat tam. şükür olmaz, belki eksik olur.
Üçüncü derece şudur ki, onun sevinci, o ata binip padişahın hizmetinde bulunması onu ziyaret etmesi ve padişahtan başka gayesi olmamasıdır. Bu sevinç padişah için olur. Şükrün en üstün mertebesi budur. Bunun gibi, Allah Teâlâ'nın nimet verdiği kimse, nimet verene değil, nimete sevinmesi şükür olmaz. Eğer nimet veren için seviniyor, fakat onun rıza ve yardımma mazhar olduğu cihetten seviniyorsa, bu şükür olur, fakat eksik kalır.
Eğer bu nimet, dini için zaman sağladığı ve ilim ve ibâdetle meşgul olup Allah'a yaklaşmasına sebeb olduğu için seviniyorsa, tam şükür olur. Bunun alâmeti dünyada kendisini ilim, ibâdet ve hak yoldan alıkoyan her nimete üzülmek, onu nimet olarak bilmemek, belki o nimetin geri alınmasını nimet bilip buna şükretmektir. Velhâsıl din yoluna yardımcı olmayan bir şeye sevinmemektir. Bunun için Şiblî (r.a.) der ki: «Şükür, nimete değil, nimeti verene bakmaktır.» Göz, mide ve fere şehvetleri gibi mahsusattan (duyulan) başka bir şeyden lezzet almayan kimseler için bu şükür mümkün olmaz. O hâlde en azından şükrün ikinci derecesi lâzımdır. Zira birinci derece şükür değildir.

Şükrün ameli ise, kalb ile, dil ile ve beden ile olur. Kalb ile olan şükür, bütün insanlara iyilik istemek ve hiç kimsenin nimetini kıskanmamaktır. Dil ile olan şükür, bütün hallerde «Elhamdü lillâh» deyip nimeti verene sevgi ve memnuniyetini izhar etmektir.
Resûlüllah bir kimseye: «Nasılsın?» buyurdu. O kimse iyiyim, dedi. Resûlüllah tekrar: «Nasılsın?» buyurdu. O da yine iyiyim dedi. Resûlüllah üçüncü defa: «Nasılsın?» deyince, «Elhamdü lillâh, iyiyim.» dedi. Resûlüllah: «İşte, senden bunu istiyordum.» buyurdu. Selef (geçmiş büyükler) birbirlerini gördüklerinde «Nasılsın?» diye birbirlerinin hâlini sormaları, şükürle cevap vermeleri ve böylece hem sorarım, hem de cevap verenin sevap kazanmaları için idi. Ama şükretme-yip hâlinden şikâyet eden ise, günahkâr olur.
Eğer belâdan şikâyet ediyorsa, zaten bütün âlemin padişahından elinden birşey gelmeyen bir zavallıya şikâyet etmekten daha büyük kabahat ne olur? Belâya bile şükretmelidir ki, kendisinin saadetine vesile Qlsun. Eğer bunu yapamazsa bari sabretmelidir.
Beden ile yapılan şükür ise, bütün vücud azalarının Allah tarafından verilmiş bir nimet olduğunu bilmektir. O hâlde her uzuv ne için yaratılmış ise, onu o işe kullanmalısın. Allah Teâlâ bütün uzuvları âhiret için yaratmıştır. Ancak âhireti kazanmaya uğramana razı olur. Allah'ın verdiği nimeti. onun rızası doğrultusunda kullanırsan, şükrü edâ etmiş olursun. Bununla beraber Allah'ın senin şükrüne arzusu ve ihtiyacı yoktur. Zira o ihtiyaçtan münezzehtir.

Fakat bu, şuna benzer ki, bir padişah bir kuluna yardım etmek ister. O kulu padişahtan uzaktır. Padişah ona at, elbise ve azık gönderir ki, kendisinin yanına gelsin ve hizmetinde bulunmakla muhteşem bir insan olsun, yüksek dereceler kazansın. Fakat onun padişaha yakın ve uzak olması birdir: Uzak olmasıyle padişahın memleketinden bir şey eksik olmaz. Yakın olmasıyle de artmaz. Belki padişah bunu yalnız o kula iyilik için yapmış olur. Çünkü padişah cömert olup herkese iyilik yapmak niyetinde olursa ve bunu kendisi için değil, sadece insanlara iyilik için yapıyorsa böyle olur. O kul ise, eğer o ata binip padişah tarafına yönelir ve sefer azığını bu yolda harcarsa, atın ve sefer azığının şükrünü edâ etmiş olur.

Eğer ata binip arkasını padişaha döner ve ondan uzaklaşırsa, küf-ran-ı nimet olur. Eğer tembel oturup ne padişah tarafına, ne de başka bir tarafa yönetmezse, bundan önceki kadar olmasa da, yine küfran-ı nimet olur. Bunun gibi Allah'ın kulu da eğer onun nimetini taatma sarfederse, Allah'a yaklaşmış olur.

Eğer günaha harcayıp uzaklaşırsa küfran-ı nimet olur.

Eğer avare ve tembel oturup ne taat ne de günahta bulunmazsa, ilki kadar olmasa da yine küfrn-ı nimet olur. Allah'ın nimetine şükretmek, ancak o nimeti Allah'ın rızasına uygun kullanmakla mümkün olduğu ve bunu da ancak Allah'ın razı olduğu şeyleri razı olmadığı şeylerden ayırdedebilen kimselerin yapabileceği anlaşıldı. Bu itibarla, bu, herşeyin yaratılışmdaki hikmetin ne olduğu bilinmedikçe bi-

_____.v.^^u wiüuau Kazdırmaz.

Her nimetin küfranı, onu hikmetinin yolundan çevirip yaratıldığı şeye harcamamaktır. Çünkü Allah'ın nimetini rızası olmayan yere harcamak küfran-ı nimettir. Allah'ın razı olup olmadığı şeyler tafsi-lâtıyle ancak şeriatle bilinir.

O hâlde her nimet, emredildiğig ibi taata harcanmalıdır. Fakat basiret ehlinin bir yolu vardır ki, o yolda herşeyin hikmetini nazar, istidlal ve ilâhî ilhamla bilirler. Meselâ bulutun yaratılmasındaki hikmetin yağmur olduğunu, yağmurun yaratılmasındaki hikmetin bitkiler ve bitkilerin yaratılmasındaki hikmetin hayvanların gıdası olduğunu; güneş ve ayın yaratılmasındaki hikmetin gece ve gündüzün meydana gelmesi olup gece sükûn ve istirahat; gündüz çalışmak ve maişet için olduğunu bilirler.

Bunun gibi şeyler buna vukufu olan herkesçe açıktır. Ama güneşte de bundan başka herkesin muttali olmadığı çok gizli hikmetler vardır. Yine gökteki sayısız yıldızlar vardır. Herkes onların yaratılmasındaki hikmetin ne olduğunu bilmez. Nitekim herkes kendi uzuvlarından elin tutmak için, ayağın yürümek için, gözün görmek için olduğunu bilir. Fakat ciğer ve dalağın niçin yaratıldığını ve gözünün on tabaka, üzere yaratıldığını bilmez.

O hâlde bu hikmetlerin bazısı çok incedir, havastan başka kimse bilmez. Bunların şartı uzundur. Ancak şu kadarını bilmek gerekir ki, insan dünya için değil, âhiret için yaratılmıştır. Dünyada insanın nasibi olan herşey âhiret yolculuğunun azığı olması için

yaratılmıştır, O hâlde sanma ki, dünyada olan herşey, senin için yaratılmıştır. Böylece bir şeyde kendin için bir fayda görmezsen, bu niçin yaratılmıştır, bunda ne fayda vardır? deme! Meselâ kanncada ve sinekte ne fayda vardır, bunlar niçin yaratılmıştır? deme! Bil ki, karınca da, insan da boşuna yaratılmamıştır. O hâlde bil ki, Allah Teâlâ'nın kereminin kemâline yaraşan, mümkün olan herşeyin en güzel biçimde var olmasıdır. Hayvanların cinsleri, türleri, bitkiler, madenler ve benzerleri gibi. Ondan sonra zaruret ve ihtiyaç bakımından veya süs ve güzellik bakımından herbirine gerekli olan herşeyin de vücuda gelmesidir. Zira Cenâb-ı Allah için asla bahillik yoktur. Kemâl ve güzellik cinsinden vücuda gelmeyen herşey, o ortam onun zıddı ile meşgul olduğu için ona kabiliyeti olmadığından vücuda gelmiyor. Halbuki o zıd olan sıfat da başka bir husus için maksut olabilir.

Zira ateşin, suyun letafet ve soğukluğunu kabul etmesi mümkün değildir. Çünkü soğukluk sıcaklığın zıddı olduğu için, sıcak olan bir şey, soğukluğu kabul etmez. Fakat sıcaklık da haddi zatında maksuttur. Zira ateşten sıcaklığı gidermek noksanlık olur.

Meselâ sinek, yaratıldığı rutubetten daha mütekâmildir. Bu kemâle kabiliyeti olan bu rutubetten bu esirgenmemiştir. Zira esirgemek bahillik olur. Bahillik de zaten Allah'ta bulunmaz. Nitekim anla-

tıldı. Sineğin rutubetten iâmil olmasının sebebi, sinekte hayat, kudret, his hareket, acaip şekiller ve gârib uzuvlar olmasındandır. Bunlar rutubette yoktur. O rutubetten insan yaratılmadı. Zira onun ihsan olmağa liyakâti ve istihkakı ypktur. Bunun içindir ki, rutubet, kendisinde zıdları bulunan sıfatların meydana gelmesine kabiliyeti yoktur. Çünkü insanın yaratılışının şartı budur. Ama mümkün olan şeylerden ihtiyacı olan ondan esirgenmemiştir. Kanat, kuyruk, el, ayak, göz, baş, ağız, karın, gıdanın geçip ulaştığı yer, içinde hazmolunduğu yer, hazmolduktan sonra çıktığı mahal gibi ve bedeni için lâzım olan incelik hafiflik ve letafet gibi. Bunların hiçbirisi esirgenmemiştir.

(Sineğin) görmeğe ihtiyacı olunca, başı çok küçük olduğu için kapaklı göz sığmayacağından iki yanında, yüzüğün kaşı gibi iki göz yaratıldı. Ayna gibi, eşyanın sureti bunlarda görünür. Gözüne konan tozları silecek kapakları olmayınca —ki kapakların görevi gözü koruyup temiz etmektir—ona iki el daha yaratıldı, onları yanlara sürüp temizler, sonra ellerini birbirine sürüp onları da temizler.

Bunu anlatmaktan gaye ki, Allah Teâlâ'nın rahmet, . lutûf ve inayetinin umûmî olduğunu, yalnız insana mahsus olmadığını bildirmektir. Zira her küçük böceğe ve küçük hayvana lâyık olan mertebede kemâlini vermiştir. Hattâ sivrisineğe verdiği şekli file vermemiştir.

O hâlde bunların hepsi insanlar için yaratılmışlardır. Nitekim sen kendin için yaratıldın. Zira sen yaratılmadan önce bir vesile ve yakınlığın yok idi ki, onunla yaratılmağa istihkakın olsun ve başkalarının istihkakı olmasın. Fakat Allah Teâlâ'nın kerem

deryası içinde herşey bulunan bir okyanustur. O şeylerin biri senin zâtın, biri karınca, biri sinek, biri fil ve biri de havada uçan kuştur. Ve bunlara benzer ne var ise. Gerçi bunlardan eksik olanları kâmil (tam) olanlara feda etmişlerdir. însan ise, yeryüzündeki şeylerin en kâmilidir.
O hâlde şübhesiz yer yüzünde olanların çoğu insana feda edilmiştir. Ama yer altında ve denizlerin dibinde sonsuz şeyler vardır ki, insanın onlardan asla nasibi yoktur. Ona da insana olunan lutûf gibi, zahirî ve batınî yaratılışında lutûflar olunmuştur. Onlarda bütün insanların, idrâkinden âciz olduğu nakış ve güzellikler de olabilir.
O hâlde bu, bütün âlimlerin âciz kaldığı ilim deryasıyla ilgilidir. Bu deryanın dibi derin ve kolları uzundur. Ama burada maksat olan kendini Allah Teâlâ'nın levazımından bilmemen; bütün şeyleri kendine mahsus bilip sana faydası olmayan şeyler için: «Bunu Allah ne için yarattı, zaten.bunun yaratılmasından hiç fayda yoktqr.» dememen içindir. Karıncayı senin için yaratmadıklarını bildiğin gibi, sineği ve hiçbir şeyi de senin için yaratmadığını bil.
Gerçi sineğin sana faydası vardır. Zira sinek, kötü kokulu ve ko-
kuyup ufunet hâsıl olan herşeyi yer. Böylece pis kokular azalır. Yine sineğin kasaptan nasibi var ise de, kasabı onun için yaratmamışdır. Senin, her gün güneş bizim için doğup batıyor diye sanman, sineğin, «Kasap hergün benim için dükkâna gelir, gider. Ben onun kan ve pis-
m

liginden doyuncaya kadar yerim.» diye sanması gibidir. Kasabın teveccühü maslahat için olmadığı gibi, sineğin kendinin fazlalıklann-dan gıdalanıp yaşamasından da haberi yoktur. Bunun gibi güneş, dönüp dolaşmasında Cenâb-ı Hakk'a hizmet etmeğe yönelmiştir, senden asla haberi yoktur. Gerçi onun ışığının fazlalıgıyle senin gözlerin aydınlanır ve hararetinin fazlalıgıyle yer yüzünün ferahlığı mutedil olur. Böylece sana gıda olacak bitkiler meydana gelir.
O hâlde şükür manâsının beyânı bahsinde seninle ilgisi olmayan şeylerin yaratılmasındaki hizmeti beyân etmek bizim için önemli değildir. Seninle ilgili olan şeyler de sayısızdır. Onların hepsini anlatmak da mümkün olmaz. Fakat birkaç misâl verelim:
Birinci misâl şudur ki, sendeki göz iki şey için yaratılmıştır: Biri, bu dünyada kendi işlerin için gezip dolaşabilmek için. Diğeri de, Allah Teâlâ'nın acaip işlerine bakıp büyüklük ve azametini idrak etmen için. Onunla acaip işlere bakmayıp namahreme bakarsan, göz nimetinde küfran-ı nimet etmiş olursun. Hattâ ay, güneş yer ve gök nimetlerine de küfran-ı nimette bulunmuş olursun. Zira göz nimeti güneşsiz tamam olmaz. Çünkü güneş olmayınca göz göremez. Güneş de göksüz ve yersiz olmaz. Çünkü gök ile yer olmayınca gece ve gündüz olmaz.
O hâlde sen namahreme bakmakla göz nimetine güneş nimetine, hattâ yer ve gök nimetlerine küfranda bulunmuş olursun. Bu sebeb-ten

hadiste: «Bir günah işleyen kimseye yer ve gök lanet eder.» buyurulmaktadır.
Allah Teâlâ elini; işlerini görmek, yemek yemek, kendini onunla yıkayıp temizlemek ve bunlara benzer önemli işleri yapmak için yaratmıştır. Onunla günah işleyince, küfran-ı nimet etmiş olursun. Hattâ sağ elinle istinca edip sol elinle Kur'an'ı tutarsan, yine küfran-ı nimet etmiş olursun. Zira Allah'ın sevdiği şeyi aşmış olursun. Zira Allah'ın sevdiği adalettir. Adalet de, şerefliyi şerefli ile, hakiri hakir ile tutmaktır.
Allah Teâlâ senin iki elinden birini daha kuvvetli yaratmıştır. Umumiyetle o daha şereflidir. Senin işlerinde iki kısımdır: Biri hakir ve biri de şereflidir. O hâlde şerefli olanı sağ el ile ve münker olanı da sol el ile yapman gerekir. Böylece adaletle iş görmüş olursun.
Eğer kıble tarafına tükürürsen, taraf ve kıble nimetine küfran etmiş olursun. Zira bütün taraflar bir değildir. Cenâb-ı Allah senin kurtuluşun için taraflardan birini şerefli kılmıştır ki, ibâdette ona yüz tutup senin sebat ve sükûtüne sebeb olsun. Zira o tarafa koyduğu şerefli beyti (evi) kendi tarafına yâni zâtına izafe etmiştir. Senin bazı aşağı işlerin vardır: Abdest bozmak ve tükürmek gibi. Ve şerefli işlerin de vardır: Abdest almak ve namaz kılmak gibi.
Eğer bunların hepsini bir tutarsan, hayvanlar gibi yaşamış olursun. Adalet ve hikmetin ondan meydana geldiği akıl nimetiyle kıble nimetini zayi etmiş olursun. Eğer meselâ boş yere bir ağacm bir dalını

kırarsan, yahut bir çiçeği koparırsan, el ve ağaç nimetini bozmuş olursun.
Zira Allah Teâlâ o ağacı yaratınca gıdasını kendine çekmek için ona bir çok damarlar vermiştir. Gıdasını hazmetmek için de ona kuvvet vermiş ve onda birçok çeşitli kuvvetler yaratmıştır. Bütün bunlar o dalın kemâline erişip bir işe yaraması içindir. Sen onun yolunu kesersen, o nimetin küfranı olursun. Ancak kendi kemâlini kazanmak için o dalı kesmeğe ihtiyacın olursa, bu takdirde onun kemâli senin kemâline feda edilir. Zira adalet icâbı, nakısın kâmile feda olmasıdır. Eğer o dalı başkasının malından kırarsan, senin ona ihtiyacın olsa bile yine küfran-ı nimette bulunmuş olursun. Zira kulun gerçekte mülkü yok ise de, mal sahibinin ihtiyacı senin ihtiyacından- öncedir. Fakat dünya konan bir sofra gibidir. Dünya nimetleri de o sofranın üzerine konulmuş yemekler gibidir. Allah Teâlâ'nın kulları ise, o sofranın etrafında toplanmış misafirler gibidir. Hiçbirinin mülkiyeti yoktur. Ancak her lokma herkese yetmez. Bir misafirin eline aldığı yahut ağzına koyduğu lokmayı dğer misafirlerin alması caiz değildir. Kulların dünyadaki mülkiyet hakları yalnız bu kadardır. Yâni yalnız elinde olan lokma gibidir, bundan fazla değildir.
O hâlde ihtiyaç miktarından fazla mal toplayıp ambarlarda saklayıp muhtaç olanlara vermemek, caiz değildir. Fakat bu anlattığımız

gerçek zahirî fetvaya göre yürümez. Zira herkesin ihtiyacı ne kadar olduğu belli değildir. Eğer bu yolu açarsak herkes birisinin eşyasını alır ve onun buna ihtiyacı yoktur demeye başlar. Bu itibarla aslına uygun düşmese de bu hikmeti zarurî olarak terkediyoruz. Mal toplamanın yasaklanmasının hikmeti budur. Bilhassa insanların yiyecek maddelerini pahalı satmak için biriktiren kimseye Allah Teâlâ lanet etmiştir. Hattâ ribâ yoluyla yiyeceği yiyeceğe satan kimse de, Allah Teâlâ'nın lanetinde olur. Çünkü insanların hayatı yiyecekle ayakta durmaktır.
Ticaret .yapmak için stok yapılırsa, muhtaç olanlar temininde güçlük çekerler. Yine ribâ altın ve gümüşte de haramdır. Çünkü Hak Teâlâ altın ve gümüşü iki hikmet için yaratmıştır: Biri, eşyanm değeri onlarla bilinir. Zira bunlar olmasaydı, bir atın kaç köle, bir kölenin kaç at ve bir kölenin kaç kaftan değerinde olduğunu bilmek mümkün olmazdı. Bunları da birbiriyle satmak gerekirdi. Bu sebebten herşeye ölçü olacak bir şeye ihtiyaç vardı. Bunun için altın ve gümüş hakim gibi herşeyin miktarını belirtmek için yaratıldı.
O hâlde onu bir köşede saklayıp gizleyen, müslümanlann hâkimini bağlamış gibi olur. Ondan bardak ve ibrik yapan, müslümanların hâkimine hamallık ve dokumacılık teklif etmiş gibi olur. Çünkü ibrik su saklamak içindir. Bu da toprak ve bakır kaplarda mümkün olur. Altın ve gümüşün diğer bir hikmeti de, altın ve gümüş iki kıymetli cevherdir" ki, onlarla herşeyi elde etmek mümkün olur ve herkes de onlara taliptir. Çünkü altını olan kimsenin bütün ihtiyacı hazırdır. Yine bazı kimselerin elbiseye ihtiyacı olmayıp yemeğe ihtiyacı olabilir.

Bunların elbiseye ihtiyacı olmadığı için, yemeği elbiseye satmayabilirler. Bunun için Hak Teâlâ altın ve gümüşü yarattı ve insanlar arasında kıymetli eyledi ki, onlarla her türlü muamele yürüsün. Gerçi onların zâtına ihtiyaç yoktur, fakat ihtiyaç duyulan herşey onlarla temin edilir. Kâr sağlamak gayesiyle altın ve gümüş birbiriyle satılırsa, birbiriyle meşgul olup birbirinin kârına bağlı kalmakla başka işlere vesile olmazlar.
O hâlde şeriatte adaletsiz ve hikmetsiz bir şey olduğunu sanma. Belki şeriatte her ne var ise, gereği gibidir. Fakat ondaki hikmetlerin bazıları, peygamberler ve derin âlimlerden başkasının anlayamayacağı kadar incedir. Şeriatın emirlerini zahiri taklit etmekle onlara riayet eden âlimin ilmi noksandır ve avama yakındır. însan bu hikmetleri anlayınca, fakihlerin mekruh dediklerini haram bilir. Büyük zâtlardan biri bir defa yanlışlıkla sol ayakkabısını giydi. Bunun keffâ-reti için yüzlerce sadaka verdi.
O hâlde bil ki, eğer avamdan olan kimse bir ağacın dalını kırsa, yahut tükrüğünü kıble tarafına atsa, yahut sol eliyle Kur'an'ı tutsa, ona o kadar müdahale olunmaz. Zira o câhilin noksanlığına haml-olunur. Çünkü câhiller hayvanlara yakındır, bunun gibi şeylere takat getiremezler. Çünkü onların ahvali bu ince

hikmetlerden o kadar uzaklaşmıştır ki, bu inceliklerin aslı onların yanında önemsiz görünür.
Eğer bir kimse hür bir insanı Cuma günü ezan vaktinde satsa; bu vakitte alış-veriş mekruhtur diye kınanmaz. Zira hür kimseyi satmanın cinayeti öyle bir derecededir ki, bu kerahet onun yanında hiçtir. Ve eğer bir kimse caminin mihrabında arkasını kıbleye dönerek abdestini bozarsa, abdestini bozmasının cinayetinin çirkefliği öyle bir derecededir ki, arkasını kıbleye dönmesi inceliği ondan görünmez. Avamın işlerinin kolay görülmesi buna hinâendir. Ama sâlik olanlar âhiret yoluna zahir gözüyle bakmayıp anlatılan incelikleri kaçırmamalıdır ki, adalet ve hikmette meleklere yakın olsun. Yoksa avam gibi hayvanlara yakm olur ve itibardan düşer.
Bil ki. Allah Teâlâ'mn insan hakkında yarattığı herşey dört kısımdır: .
1 — Hem bu dünyada, hem de öbür dünyada faydalı olur. îlim ve güzel ahlâk gibi. Gerçek nimet bunlardır.
2 — Dünyada da, âhirette de zararlı olur. Cahillik ve kötü ahlâk gibi. Gerçek belâ bunlardır.
3 — Bu dünyada rahatlık, öbür dünyada da azâb sebebi olur. Dünya nimetlerinin çokluğu, onun zevk ve hayatı gibi. Bu, ahmaklar yanında nimet, akıllılar yanında da belâdır. Bu, aç bir kimsenin içinde zehir bulunan bir miktar bal bulmasına benzer. Eğer câhil olursa, içinde zehir olduğunu bildiği hâlde onu nimet bilir. Eğer akıllı ise, onu bal değil, belâ bilir.
4 — Bu dünyada zahmete, öbür dünyada da rahmete sebeb olur.

Riyazet ve nefsi arzulara muhalefet etmek gibi. Bu, akıllılar yanında nimet ve ahmaklar yanında da belâdır.
Bil ki, dünya işleri ekseriyetle karışıktır. Yâni onda hem hayır, hem de şer vardır. Fakat faydası zararından çok olan şeyin yetecek miktarından fazlası insanların çoğu hakkında zararı fazla olur. Bazı kimselere azı dahi zararlı olur. Zararlı olmasının sebebi, hırs ona gâlib olur. Eğer hiçbir şeye sahip.olmasaydı, ona haris olup çoğalmasını dilemezdi. Bazı kimseler de vardır ki kâmil oldukları için dünyalığın çokluğu da ona zarar vermez. Zira ihtiyaç anında onu muhtaçlara sadaka verip harcar. O hâlde bundan anlaşıldı ki, birşey bir kimse hakkında nimet ve safa, bir başkası hakkında da belâ olur.
Bil ki, insanların iyi bildiği herşey, üç hâlden ayrı değildir: Ya hâlihazırda iyidir, yahul gelecekte iyidir, yahut da haddizatında hem hâlihazırda, hem de gelecekte iyidir. İnsanların kötü bildiği herşey de ya hâlihazırda kötüdür, yahut gelecekte kötüdür, veyahut haddizatında yâni hem hâlihazırda hem de gelecekte kötüdür. O hâlde en' üstün iyilik üçünü de kapsayan iyiliktir. Yâni haddizatında güzeldir ve hem hâlihazırda, hem gelecekte faydalıdır. Bu da ilim ve hikmetten başka bir şey değildir. En büyük şer de cahilliktir ki, haddizatında çirkindir ve hem hâlihazırda, hem de gelecekte zararlıdır. Kalbi hasta olmayan kimse için ilimden daha güzel bir şey yoktur. Cahillik ise,

halihazırda hastalıktır ve haddizatında çirkindir. Cehaletin hastalık olduğunu, bir şeyi bilmeyip de bilmek isteyen kimse bilir. Cehaletin çirkinliği ise, zahirde değil, bâtındadır. Zira cehalet kalb gözünü kör eder. Kalb gözünün kör olması, zahirî gözün kör olmasından daha çirkindir. Bazı şeyler de vardır ki, bir yönden faydalı, diğer bir yönden zararlıdır. Gemisi batmak üzere olan kimsenin kendini kurtarmak için malını denize atması gibi. İnsanların inancına göre lezzeti olan her şey nimettir. Lezzet de üç derecedir:

1 — Çok aşağı ve bayağı olan. Bu, karın ve fere lezzetidir ki, insanların . çoğu bunlara çalışmaktadır. Bütün arzulan bunlar içindir. Bunların bayağı ve aşağı olmasının delili şudur ki, hayvanlar da insanlara bu hususta ortaktır. Hattâ insandan ileridirler. Zira yemek ve cima lezzeti hayvanlarda daha çoktur. Hattâ sinek, karınca ve böceklerde bu hususta insana ortaktır. Kendini tamamıyle yemek ve cima lezzetine veren kimse yer haşaratı derecesini elde etmiş olur.

2 — Kahr, galebe ve liderlik lezzetidir ki, bu da gazâb kuvvetinden doğan bir lezzettir. Bu lezzet gerçi yemek ve cima lezzetinden üstündür, fakat haddizatında bu da aşağıdır. Zira hayvanların tamamı değilse de bazıları bu hususta insana ortaktır. Çünkü arslanda kaplanda kibir ve- galebe, diğer hayvanlarda da büyüklük hırsı vardır.

3 — İlim, hikmet, Allah Teâlâ'yı tanıma ve onun acayip işlerini anlamak lezzetidir. Bu, bütün lezzetlerden üstündür. Çünkü bunların hiç birisi hayvanlara nâsib olmamıştır. Bunlar meleklerin sıfatıdır.

Hattâ Allah Teâlâ'nın sıflatlarındandır. Bunlardan lezzet alıp bunların dışında bir şeyden lezzet almayan kimse kâmildir. Bunlardan hiç lezzet almayan noksandır, hattâ hastadır ve helak olmuştur. Ekseriyetle mü'minler bu hususta iki kısımdır: Bir kısmı, ilim ve hikmet lezzetini bulmuştur. Bir kısmı da hem bu sıfatın lezzetini bulmuştur; hem de bunlardan başka şeylerin, yâni meselâ şehvetler ve liderliğin lezzetini bulmuştur. Fakat kendisine marifet lezzeti gâlib olan kimse, diğer lezzetleri mağlûp olur ve gizlenir. Şehvetler ve liderlik lezzeti gâlib olan kimse,,eğer marifet lezzetinin gâlib olmasına çalışıp uğraşmazsa, derecesi noksana yakın olur. İyilikler kefesinin ağır olmasının manâsı da budur.

Bil ki, hakiki nimet âhiret saadetidir. Zira o, başka nimete vesile olduğu için değil bizzat arzu edilmektedir. Âhiret nimeti de dört şeydir: Biri, faniliğin asla bulunmadığı bir devamlılıktır. Biri de üzüntünün asla karışmadığı bir sevinçtir. Biri de, zülüm ve cehaletin bulandırmadığı bir ilimdir. Biri de, fakirlik ve ihtiyacın yol bulmadığı bir zenginliktir. Hakiki nimet budur. Dünyada nimet saydıkları herşey, bu nimete vesile olduğu içindir; kendisi bizzat istendiği için değildir. Tam nimet de başkası için değil, bizzat istenen nimettir.

Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Hayat, âhiret hayatıdır.»

Resûlüllah bu hadîsi bir defa dünya sıkıntılarına karşı kendini teselli etmek için, şiddet yerinde buyurmuştur. Bir defa da çok sevinç yerinde buyurmuştur. Şöyle ki; Veda haccmda din kemâline erişip bütün insanlar ona yüz tutmuştu. Kendileri de bir devenin sırtında idiler- Birçok insanlar, kendisine hac işlerini sormağa koyulmuşlardı.. Resûlüllah kendileri de bu kemâli görünce, mezkur hadisi buyurdu ki, kalbi dünya lezzetine bağlanmasın.
Bir defa da birisi: «Ya Rabbi, senden nimetin tamamım isterim.» deyince, Resûlüllah: «Nimetin tanıann nedir?» buyurdu. O kimse: «Bilmem, beyân buyur, ya Resûlüllah!» dedi. Resûlüllah: «Nimetin tamamı cennete girmendir.» buyurdu. Dünyada olup da âhirete vesile olmayan nimetler, hakikatte nimet değildir.
Âhirete vesile olanlar onaltı kısımdır: Dördü kalbde, dördü bedende, dördü bedenin dışında, dördü de bu oniki şeyi bir araya getirenlerdir. Kalbde olanlar; ,Mükâşefe ilmi, Muamele ümi, îffet ve Adalettir. Mükâşefe ilmi, Allah Teâlâ'yı, onun sıfatlarını, melekleri ve peygamberleri bilmektir. Muamele ilmi, bu kitabın Mühlikât rüknünde ve muamelât rüknünde anlatıldı. Ve din yolunun konaklarıdır. Nitekim Münciyat rüknünde anlatılmıştır.
Muamele ilmi dediğimiz bütün bunları bilmektir. îffet ise, insanın güzel ve tam ahlâk kazanması ve şehvetler ve gazâb kuvvetini kırmasıdır. Adalet, şehvetleri ve gazabı tamamen ortadan kaldırmak ve —ki, bu zararlıdır— kendine musallat etmemek, haddi aş-tırmamaktır ki, şehvet başa geçip tuğyan etmesin. Belki onu itidal terazisinde tutmalıdır. Nitekim- Hak Teâlâ buyurur ki: «Tartı ve adalette sınırı aşmayasınız. Tartıyı doğru yapınız. Tartıyı eksik tutma-

yınız.» (Rahman sûresi, âyet: 8-9) Bu bedendeki dört şey bulunmadan nimetler tamam olmaz. Bedende olan nimetler de dört tanedir: Sağlık, kuvvet, güzellik ve ömürdür. Ahiret saadetinin, sağlık kuvvet ve uzun ömre ihtiyacı olduğu gizli değildir. Zira ilim, amel, güzel ahlâk ve insanın kalbindekif âziletleri, tam manâsıyle ele geçirmek bun-larsız mümkün olmaz. Ama güzelliğe ihtiyaç az olur. Fakat güzellerin işi daha çok yürür. Güzellik de iş görmek için mal ve mevki gibidir. Dünya işlerini kazanmak için işe yarayan herşey, âhiret hususunda da işe yarar. Zira dünya imkânları âhiret için zaman bulmaya sebeb olur, zâten dünya âhiretin tarlasıdır.
Bir de zahirî güzellik, bâtınî güzelliğin delilidir. Zira zahirî güzellik doğum zamanında meydana gelen bir inayet nurudur. Umumiyetle zahirî güzellik mükemmel olunca bâtınî güzellik de mükemmel olur. Bunun için demişlerdir ki: «Hiç çirkin görmezsin ki, içindeki sıfatı, zahirinde olan şeklinden güzel olsun.» Resûlüllah buyurur ki: «İhtiyacınızı güzellerden isteyiniz.» Hz. Ömer de buyurur ki: «Bir yere elçi gönderirseniz, adı, sanı ve kendisi güzel olan kimseyi gönderiniz.» Fakihler demişlerdir ki: «Eğer namazda imamlık yapmak isteyen kimseler, ilimde, kıraatta ve takvada beraber olurlarsa, hangisi güzel, kıyafeti güzel olursa, o imamlık yapsın.»

Bil ki, güzellikten maksat, şehveti harekete- getiren güzellik değildir. Zira bu güzellik kadınların sıfatıdır. Belki insanların kalbleri ve gözleri nefret etmeyecek kadar boyu poşu tam ve suretinin düzgün ve mütenasip olmasıdır.
Bedenin dışındaki nimetlere gelince, onlara ihtiyaç vardır. Onlar mal, itibar, hanım, akraba, haşmet ve nesebtir. Âhiretin mala ihtiyacı şu sebebledir ki, fakir olan kimse, bütün vaktini geçimini sağlamaya harcar, rızkını bulmağa uğraşır. Bu durumda ilim ve amele nasıl zaman bulsun. O hâlde kifayet miktarı mal dinin nimetlerinden-dir. Mevki ve itibara ihtiyaç ise şunun içindir ki, mevki ve itibarı olmayan kimse, daima zelîl ve aşağı görülür, düşmanlarından emin olmaz. O hâlde âfet, mevki ve itibarın fazlalığındadır, lüzumu kadar olan mevki ve itibar değildir.
Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Sabahleyin kalktığında düşmanından emin olup o günün rızkına sahip olan kimse, bütün dünya onun olur.» Bu mertebe de mal ve itibar olmadan mümkün olmaz. Resûlüllah yine buyurdu ki: «Mal, Allah'a takva İçin ne güzel yardımcıdır.» Hanım ve çocukların nimet olması şunun içindir ki, kişinin hanımı birçok işlerden ve şehvet şerrinden kurtulmağa sebeb olur.
Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Erkekler için uygun kadınlar nn güzel yardımcıdır.»
Hz. Ömer: «Ya Resûlüllah, dünya malından ne toplıyayım?» diye sorunca, Resûlüllah: «Zikreden dil, şükreden kalb ve uysun kadın.» İyi evlât ise, öldükten sonra hayır duasına sebeb olur. Hayatta ise geçimine yardımcı olur. Zira iyi evlât, kişinin eli, ayağı, kolu ve kanadı

mesabesindedir, bir çok işlerine yardımcı olur ve birçoğunu da kendi görür. Eğer evlâdın âfetinden sakınıp onlar sebebiyle bütün himmetini dünyaya çevirmek zorunda kalmazsa bu da nimettir.
Muhterem nesebin nimet olmasının delili ise şudur: İmamlık neseb sebebiyle Kureyş'e mahsus olmuştur. Resûlüllah buyurdu ki: «Tohumunuzu münasib yere atın, mezbelede biten ottan sakının.» «O nedii, ya Resûlüllah?» dediler. «Soysuz olan güzel kadındır.» buyurdu.
BU ki, nesebten kastımız, hocazâde ve ekâbirzâde değildir. Belki dinde neseb sahibi olandır ki, bu da ilim ve salihlikle olur. Salih asıl-ij olmak da bir nimettir. Zira aslın salihliği, fer'in salihliğine sebeb olur. Nitekim Hak Teâlâ: «Onların ikisinin babası salih idi.» (Kehf sûresi, âyet 82) buyurur.
Bu oniki nimeti bir araya getiren dört nimet ise, hidâyet, rüşt, te'yit ve teşdittir. Bunların hepsine tevfik denir. Hiçbir nimet de tev-fiksiz mümkün olmaz. Tevfikin manâsı, Allah'ın takdiri ile kulun irâdesi arasında uygunluk bulundurmaktır. Bu ise hem serde, hem de hayırda olur. Fakat âdet olarak tevfik, kulun iradesiyle Hak • Teâlâ'-nın takdirini hayırda bir araya getirmekten ibaret olmuştur. Bu da dört şeyle tamam olur:

1 — Hidâyet ile olur. Hiçbir kimse hidâyetten müstağni değildir. Âhiret saadetine talip olup onun yolunu bilmeyen ve yoldan uzak iken, kendini yolda düşünen kimse, ne fayda bulur? O halde tevfik sebebleri hidâyetsiz rastgelmez. Bu sebebten Hak Teâlâ ikisiyle minnet ederek buyurur ki: «Allah Teâlâ herşeye kendine has bir biçim verdi ve sonra ona hidâyet verdi.» (Taha sûresi, âyet: 50). Bil ki hidâyet de üç derecedir:

Birinci derece: Hayır ile şerrin arasını ayırmaktır. Cenâb-ı Allah bu mertebeyi bu akıllılara nâsib etmiştir. Bazısına akılla ve bazısına da peygamberlerin lisânıyle nâsib eylemiştir. «Bir de ona, iki yolu (hak ile bâtılı) gösterdik.» (Beled sûresi, âyet: 10) âyet-i kerimesi, bu manâya işaret buyurur. îki yoldan maksat, hayır ve şer yollandır.

Âyet-i kerîme'de: «Semud kavmine gelince, biz onlara da doğru yolu gösterdik. Ama onlar körlüğü hidâyete tercih ettiler.» (Fussılet sûresi, âyet: 17) buyurulan manâ da budur. Bu hidâyetten mahrum olan kimse, hâsed, kibir veya dünya meşgalesi sebebiyle peygamberlerin ve âlimlerin sözlerini dinlemekten geri kaldığı için mahrum olmuştur. Yoksa bu derece idrâkatn âciz olan hiç bir akıllı yoktur.

İkinci derece: Dinî mücahade ve muamele sırasında yavaş yavaş meydana gelen hususî bir hidâyettir. Oonunla hikmet kapısı yavaş yavaş açılır. Zira bu hidâyet, o mücahede ve muamelenin semeresidir.

Nitekim âyet-i kerîme'de buyurulur ki: «Bizim için mücahede edenlere elbette yolumuzu gösteririz.» (Ankebut sûresi, âyet: 69) yâni insan eğer mücahede ederse, onu yolumuza hidâyet ederiz. Kendimize hidâyet ederiz, demek değildir. Bu da, tedrice işarettir. «Doğru yolu bulanların, (seni her dinleyişlerinde) Allah doğruluklarını artı-

nr.» (Muhammed sûresi, âyet: 17) âyet-i kerîmesi de yine bu manâyı bildirir.

Üçüncü derece: Hususinin hususisi olan bir hidâyettir. Bu peygamberlik ve velilik âleminde meydana gelen hidâyet nurudur. Bu Hak Teâlâ'nın yoluna değil zâtına hidâyetle olur. Bu öyle bir şekilde olur ki, kendisi bu dereceye ulaşmadan akıl bunu idrâk edemez. «AI-lah'.ui hidâyet yolu, doğru yoldur.» (Bakara sûresi, âyet: 120) âyetinden kastedilen hidâyet budur. Yâni Hakk'ın yoluna değil, kendine ulaşmaktır. Mutlak hidâyet budur. Şeriat lisânında bu hidâyete hayat denir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Hiç ölü iken diriltip ona insanlar arasında yürüyeceği bir nûr verdiğimiz kimse, karanlıklara dalmış ve bir türlü de oradan çıkamayan kimseye benzer mi?» (En'am sûresi, âyet: 122).

2 — Rüşd: Salikte (Allah yolunda ilerleyen) hidâyetle beyân olunan yolda yürümek arzusu olmaktır. Nitekim âyet-i kerîme'de: «Biz Hz. İbrahim'e rüştümü verdik.» (Enbiya sûresi, âyet: 51) buyu-ruiur. Bulûğ çağma erişip de malın nasıl korunacağını bilip de korumayan çocuğa reşit denmez. Gerçi hidâyeti bulmuştur.

3 — Tesdid: Uzuvlarının doğru yönde kolaylıkla hareket etmesidir. O hâlde hidâyetin semeresi marifettir.. Rüşdün semeresi de istek ve irâdedir. Teşdidin semeresi ise kudret ve harekettir.
4 — Te'yit: Gayb tarafından yardım göndermekten, bâtında tez basiretli, zahirde kuvvetli, kudretli ve hareketli olmaktan ibarettir. Nitekim âyet-i kerîme'de «Hani seni Cebrail ile desteklemiştim.» (Ma-ide sûresi, âyet: 110) buyurulur.
İsmet de te'yide yakındır. İsmet, bâtında, kendisini günahtan alıkoyan bir engelin meydana gelmesi ve o yolun delâletini o engel sebebiyle anlayıp sonunda neye karar edeceğini bilmesidir. Nitekim âyet-i kerîme'de: «And olsun ki, kadın Yusuf'a niyetli idi. Kabbinden bir burhan işaret (ihtar) görmeseydi, (belki) Yusuf da ona gidecekti» (Yusuf sûresi, âyet: 24) buyurulur.
Âhiret azığı olan dünya nimetleri bu anlatılanlardır. Bu sebeb-lerin de sebebleri vardır. Sonunda bütün sebebleri yaratan Allah'a ulaşılır. Silsilenin bütün halkalarım anlatmak uzun sürer. Burada bu kadarıyle iktifa olunsun.
Bil ki, insanların şükürde kusur etmeleri iki sebebten ileri gelir: .Biri, Allah'ın nimetlerinin çokluğunu bilmezler. Halbuki Allah'ın nimetlerinin haddi, hesabı yoktur. Nitekim âyet-i kerîme'de «Allah'ın nimetlerini sayacak olursamz, bitiremezsiniz.» (Nahl sûresi, âyet: 18) buyurulur. İhya kitabında yemekle ilgili olan bazı nimetler zikredildi ki ona kıyas ederek Allah'ın bütün nimetlerini bilmenin mümkün olmadığı anlaşılsın. Bu kitap o tafsilâta müsait olmadığı için kısa anlatıldı. Diğer sebebi de, insan umumî olan nimetleri nimet saymayıp ona şükretmez.
Meselâ şu lâtif hava ki, insan içine çekince, ruhu onunla tazelenir ve kalb harareti onunla mudetil olur. Eğer bir nefes ondan keşi-

lirse, helak olur. Bu nimeti nimet olarak bilmez. Bunun gibi yüzbin nimet vardır ki, onları nimet olarak bilmez. Ancak onu bir saat bir kuyuda hapsederlerse, ki havası ağır olduğu için nefes alamaz. Yahut havası çok sıcak bir hamama hapsedip onu birkaç saat o hâlde bırakırlarsa, o za,man teneffüs ettiği serin havanın kıymetini takdir eder. Hattâ gözü ağırmadan, yahut' kör olmadan gören gözünün kadrini bilip şükretmez, tnsan huysuz bir köleye benzer ki, ona dayak atmasa-lar, nimetin kadrini bilmez, gaflet ve serkeşliği artar.
O hâlde tedbir şudur ki, Hak Teâlâ'nın nimetlerini daima kalbinde tazelemeli, onu bir an unutmamalıdır. Nitekim İhya kitabında onun tafsili beyân edilmiştir. Bu tedbir kâmil insanların tedbiridir. Nakış insanların tedbiri ise, hastane ve mezarlıkları seyredip çeşitli belâları görmektir. Böylece kendinin o belâlardan salim olduğunu anlayıp şükreder. Mezarlığa varınca, şöyle düşünmelidir ki, bütün ölenler dünyada bir gün yaşamak ve o gün içinde, kaçırdıkları amelleri telâfi etmek hasretini çekiyorlar. Fakat o hasretleri fayda vermemektedir. Sana ise bu kadar çok saat ve uzun günler vermişlerdir. Fakat sen bunun kadrini bilmiyorsun.

Hava, güneş ve gören göz gibi umûmî nimetlere şükretmeyen kimse, bütün bu nimetleri mal gibi kendine mahsus şeyler sanır. Bunun sadece cehaletten ileri geldiğini bilmelidir. Zira nimet umûmî olmakla nimet olmaktan çıkmaz. Hattâ eğer düşünürse, kendisine mahsus sonsuz nimetlere sahip olduğunu da anlar. Zira kendi aklı gibi akıl olmadığını, kendi ahlâkı gibi ahlâk olmadığını düşünmeyen hiç kimse yoktur. Bu sebepten başkalarını akılsız ve huysuz bilir. Çünkü onlar onun gibi anlamıyorlar.
O hâlde bunun şükrü ile meşgul olmalı ki, insanların gıybetiyle meşgul olmamalıdır. Belki hiç kimse yoktur ki, insanların muttali olmadığı, yalnız kendisinin bildiği çeşitli ayıb ve kusurları olmasın. Allah Teâlâ onun kusur ve ayıblarını perdesiyle gizlemiştir. Eğer insanlar, onun hatırından geçenleri bilselerdi, çok rezillikler olurdu.
O hâlde bunlar o kimseye mahsus nimetlerdir, onların şükrünü yapmalıdır. însan, daima mahrum olduğu şeylere bakıp böylece şükürden yoksun kalmak ister. Hakkı olmadığı hâlde kendisine ihsan edilen nimetlere bakmak istemiyor.
Bir kimse bir azizin (büyüğün) huzuruna vardı ve fakirlikten şikâyet etti. Azîz dedi ki, onbin akçen olup da gözün olmamasına razı mısın? O kimse, hayır dedi. Azîz aklın olmasa, razı mısın? Hayır, dedi. Kulağın olmasa, ister misin? Hayır, dedi. Elin olmasa, ayağın olmasa razı mısın? Hayır dedi. Azîz: «Allah'ın sende kesin ellibin akçe alacağı vardır. O hâlde niçin şikâyet ediyorsun.» dedi. Belki insanların çoğuna, kendi hâlini filânın hâline değişir misin? deseler, razı olmaz. Hattâ insanların çoğunun hâline razı olmaz. Kendisine verilenler, insanların çoğuna verilmemişse, şübhesiz şükür yapılmalıdır.
F. 36

Bil ki, belâya da şükretmek gerekir. Zira küfür ve günahtan başka bir belâ yoktur ki, onda bir hayır olması mümkün olmasın. Sana hayırlıdır, fakat sen bilmiyorsun Allah bilir. Hattâ her belâda beş türlü şükür lâzımdır:
1 — Vâki olan musibetin dünya hususunda olup din hususunda olmadığına şükretmelidir. Bir kimse, Sehl-i Tüsterî'ye: «Evime hırsız girip bütün eşyamı çaldı.» dedi. Sehl, «Eğer şeytan kalbine girip imanını alsaydı, ne yapardın?.» dedi.
2 — Hiçbir belâ yoktur ki, daha beteri olmasın. O hâlde daha beteri olmadığına şükretmelidir. Bin sopa vurulmaya müstahak olana yalnız yüz sopa vursalar, şükretmesi yerinde olur. Büyük zatlardan birinin basma bir leğen kül döktüler. Buna şükretti. «Ateşe müstahak idim, kül ile sulhettiler. Bu tam bir nimettir.» dedi.
3 — Dünya cezalarından ağır olmayan hiçbir âhiret cezası yoktur. O hâlde dünyada ceza çektiğine şükretmelidir. Çünkü dünyada çektiği ceza ile kıyametin daha ağır cezalarından kurtulmuştur. Resûlüllah buyurur ki: «Dünyada cezalandırılan kimse, âhirette cezalandırılmaz.» Zira belâ günahlara keffaret olur. Belâ çekmekle günahlardan temizlenince öbür dünyada cezalandırılmaz. Q hâlde

sana acı şurup veren ve senden kan alan doktora teşekkür etmelisin. Zira bununla gerçi zahmet çekersin, fakat bu zahmetle bundan daha büyük zahmetlerden kurtulursun.
4 — Bu musibet Levh-i Mahfuz'da senin için yazılmıştı; o hâlde şübhesiz yoluna çıkacaktı. Yolda bertaraf olup ondan kurtulunca, şükretmek yeri olur. Şeyh Ebû Sait Ebu'1-Hayr bir defa merkepten düşünce, «Elhamdülillah» dedi. Niçin hamdediyorsun? dediler. Dedi ki, merkepten düşmek yolumuzda var idi, ondan kurtulduk. Yani ezelde böyle olacağı takdir edilmişti. O hâlde muhakkak olacaktı. Olunca atlatılmış oldu.
5 — Dünya musibeti iki yönden âhiret sevabına sebeb olur: Biri, şudur ki, dünya musibetinin sevabı büyüktür; nitekim hadiste gelmiştir. Diğeri, bütün günahların başı dünya ile yakınlık ve sevgi kurmaktır. Böyle dünya, cennet gibi olur; Allah'a kavuşmak ise zindan gibi olur. Dünyada kim belâlara duçar olursa kalbi dünyadan nefret eder. Her belâ Allah Teâlâ tarafından kula gönderilen bir terbiyecidir. Çocuk tam akimi aldığı zaman, kendisine verilen terbiyenin faydalarını anlar.
Hadiste: «Allah Teâlâ kendi dostlarının hatırını belâ ile sorar. Tıpkı siz hastalarınızın hatırını yemek ve içmekle sorduğunuz gibi.» Bir kimse, Resûlüllah'a: «Benim malımı aldılar.» dedi. Resûlüllah: «Malı zayi olmayan, bedeni hastalanmayan kimsede hayır yoktur. Zira Allah Teâlâ kulunu sevdiği zaman, onun üzerine belâ yağdırır.» buyurdu.
Yine buyurdu ki: «Cennette çok dereceler vardır ki kul kendi çalışmasıyie onlara erişemez. Allah Teâlâ ona bir belâ musallat edip öylece onu o dereceye eriştirir.»
2. Asıl: SABIR VE ŞÜKÜR
563
Bir gün Resûlüllah gökyüzüne baktı, gülümsedi ve: «Allah Teâlâ'nın mümin hakkındaki hükmüne şaşarım. Eğer nimetle hükmederse mü'min razı olur, onu seçer. Eğer belâ ile hükmederse, onu da tercih eder. Yâni belâya sabır ve nimete şükreder. Bunun ikisi de onun hakkında hayırlıdır.» buyurdu.
Yine buyurdu ki: «Dünyada sıhhatli olanlar, kıyamet gününde belâya uğrayanların büyük derecelerini görünce, dünyada beden etle-rinin tırnakla koparılmasını, sıhhate tercih ederler.»
Peygamberlerden biri: «Ya Rabbi, kâfirlere nimet, mü'minlere de belâ yağdırıyorsun. Bunun hikmeti nedir?» diye sorunca, Allah Teâlâ. buyurdu ki, «Kullar benimdir. Belâ ve nimetler de benimdir. Mü'min-lerin günahı vardır. Onların ölürken temiz ve günahsız olarak bana kavuşmalarım dilerim. Bunun için T»u dünyada onlara belâyı musallat edip günahlarına keffaret yaparım. Kâfirlerin de dünyada birçok iyilikleri vardır. Onun karşılığını dünya nimetleriyle vermek isterim ki,, bana geldiklerinde üzerimde, hiç hakları kalmasın. Böylece onlara tam ceza vereyim.» «Kötülük yapan, onun sebebiyle cezalandırılır.» âyet-i kerîmesi nazil olunca, Hz. Sıddîk (r.a.): «Ya Resûlüllah, biz bundan nasıl kurtuluruz.» dedi. Resûlüllah: «Hasta olursanız, yahut üzüntü çekerseniz kurtulursunuz. Mü'minlerin günahının cezası budur.» buyurdu.

Hz. Süleyman'ın bir oğlu vefat edince, çok üzüldü. İki melek birbirine hâsım şekilde onun huzuruna geldiler. Biri dedi ki: «Bir yere tohum ektim. Bu adam çiğnedi ve heder etti.» Öbürü de, «Bizim ana yolumuzda ekmişti, sağında, solunda yol olmayınca çiğnemek zorunda kaldım.» dedi. Süleyman: «Niçin tohumu ana yola ektin? Ana yola ekilen tohumun heder olup çiğneneceğini bilmiyor musun?» dedi. O kimse Hz. Süleyman'a: «Sen de, insanın ölümün ana yolunda olduğunu bilmiyor musun? Ölümle helak olmayacak hiçbir nefs yoktur. Niçin üzülür, matem elbisesini giyersin?» dedi. Bunun üzerine Hz. Suİey-man tevbe ve istiğfar edip matem elbisesini çıkardı.
Ömer bin Abdülaziz, oğlunun hastalanıp ölüm yatağında yattığını görünce, «Oğlum, senin benden önce gidip benim terazime konmanı, benim senden önce gidip senin terazine konmamdan çok severim.» dedi. O da: «Baba, ben de senin istediğini isterim.» dedi.
İbn-i Abbas'a, kızının öldüğünü haber verdiklerinde, «Bir avret örtüldü, teçhiz masrafı kifayet etti ve peşin sevap hasıl olsun,» dedi ve kalkıp iki rek'at namaz kıldı ve: «Allah Teâlâ: "Sabır ve namazla yardım edinin" (Bakara sûresi, âyet: 153) buyurmuştur. Biz her ikisini de yerine getirdik.» dedi.
Hatem-i Asam der ki: «Allah Teâlâ kıyamet gününde dört kimseyi, dört sınıfa delîl gösterir: Hz. Süleyman'ı zenginlere, Hz. Yusuf'u kölelere, Hz. İsa'yı fakirlere ve Hz. Eyyub'u belâ- sahihlerine.» Şükür ilminden bu kadarla iktifa edelim.

ÜÇÜNCÜ ASIL KORKU VE RECÂ

Bil ki, havf (korku) ve recâ (ümit) din yolunda ilerleyenler için iki kanat gibidir. Bütün beğenilen makamlara bunlarla ulaşılır. Zira Allah Teâlâ'ya kavuşmaya engel olan geçitler çok yüksektir. Salikin (ilerleyenin) ümid gözü, Allah'a kavuşmak lezzetini beklemedikçe, o geçitler aşılamaz. Cehennemin yolu olan şehvetlerin fitnesi gâlib, hilesi çok, tuzağı gayet câzibtir ve kurtuluş çok çetindir. Havf (korku) kalbe gâlib olmadan ondan kaçınmak zor olur. Bunun için havf (korku) ve recânın (ümid) fazileti büyüktür. Çünkü recâ kulu Allah tarafına çeken bir yular gibidir. Korku da sür'atini sağlayan bir kamçı gibidir.
O hâlde biz önce recânın hükmünü, daha sonra da havf in hükmünü beyân edelim.

İBÂDETTE ÜMİDİN FAİDESİ

Bil ki, Hak Teâlâ'nm fazlı ve keremi ümidiyle yapılan ibâdet, ceza ve azap korkusundan yapılan ibâdetten hayırlıdır. Zira ümitten sevgi doğar. Sevgiden yüksek makam da yoktur. Korkudan ise nefret ihtimali olur.
Bunun için Resûlüllah buyurur ki: «Herkes ölürken, Allah Te-âlâ'ya hüsn-ü zanda bulunsun.»
Yine buyurdu ki: aAIlah Teâlâ buyurur ki: "Ben, kulumun zan-uettiği gibiyim. Onlara de ki, istedikleri gibi zannetsinler.»
Resûlüllah, can vermekte olan bir kimseye: «Kendini ne hâlde buluyorsun?» buyurdu. Hasta: «Günahlarımdan korkuyor ve Allah'ın

rahmetini ümid etmekteyim.» dedi. Resûlüllah: «Böyle zamanda havf (korku) ve recâ (ümidi) biraraya getirenleri, Allah Teâlâ, korktukları şeyden emin eyler ve umdukları şeyi onlara verir.» buyurdu.
Allah Teâlâ Yakub Peygambere vahiy gönderdi ki: «Yusuf'u senden niçin ayırdığımı biliyor musun? Sen: "Korkarım ki, onu kurt yer" dedin. Niçin kurttan korkdun ve benim koruyacağımı ümit etmedin? Ve kardeşlerinin gafletini düşündün, niçin benim korumamı düşünmedin?»
Hz. Ali, bir kimseyi gördü ki, günahlarının çokluğundan ümitsiz olmuş. «Ümitsiz olma. Zira onun rahmeti senin günahından büyüktür.» buyurdu. •
Resûlüllah buyurur ki: «Kıyamet gününde Allah Teâlâ bir kuluna "niçin yasak şeyleri görünce sakınmadın," diye hitap edecek. Eğer o kulun diline kudret verip "insanlardan korktum ve rahmeti ümit ettim" derse, Allah Teâlâ ona rahmet eder.»

!*#:$!
3. Ani: KORKU VE RECA
565
Resûlüllah, bir gün ashabına: «Eğer siz benim bildiğim şeyleri' bilseydiniz, çok ağlayıp az gülerdiniz ve çöllere düşüp elinizle göğsünüze vurup feryadû figân ederdiniz.» buyurdu. Ashabı bu sözü duyunca çok üzüldüler ve feryadû figân ettiler. Sunun üzerine Cebrail nazil olup vahiy getirdi ki, «Hak Teâlâ buyurdu ki, niçin kullarımı benden ümitsiz ediyorsun?» Bunun üzerine Resûlüllah dışan çıktı ve Hak Te-âlâ'nın fazlına sonsuz ümitler verdi.
Allah Teâlâ, Davud'a (a.s.) vahiy gönderdi ki: «Beni sev ve kul-lanmın kalbine de sevdir.» Davud: «Allahım, seni nasıl sevdireyim?» dedi Allah Teâlâ, «Benim fazlımı ve nimetimi onların kalbine at; benden gördükleri iyilikleri anlat.» buyurdu.
Yahya bin Eksem'i rüyada görüp: «Allah Teâlâ sana nasıl muamele eyledi?» diye sordular. Yahya dedi ki: «Hak Teâlâ beni sual yerinde durdurup: "Ey şeyh, sen şunları şunları yaptın" deyince, kalbimi çok korku kapladı ve: "Allahım, seni bana böyle tanıtmadılar" dedim. Allah Teâlâ: "Ya nasıl tanıttılar?" buyurdu. Dedim ki, "Bana Abdurrazak ona Zühri, ona Enes, ona Resûlüllah, ona Cebrail, ona Cenâb-ı Hazret Allah bildirmişti ki: "Ben kuluma zannettiği ve beklediği gibi muamele ederim." Ben rahmet bekliyorum. Allah Teâlâ buyurdu ki, "Cebrail doğru söyledi. Benim Resulüm doğru söyledi. Enes doğru söyledi. Zührî doğru söyledi. Abdurrazak doğru söyledi ve sen doğru söyledin. Sana rahmet kıldım." ve bana hil'at kerametini giydirip cennet hizmetçilerini yanıma gönderince, o kadar sevindim ki, o sevinci hiç görmemiştim.»
Hadiste gelmiştir ki: «Benî İsrail'den bir gurup insanları Allah'ın rahmetinden ümit kestirip onlara çok darlık gösterirlerdi. Hale Teâlâ kıyamet gününde o guruba: "Siz benim kullarımı benim rahmetimden ümitsiz ettiğiniz gibi, ben de (bugün) sizi rahmetimden ümitsiz ederim" buyuracak.»

Yine hadiste gelmiştir ki: «Bir kimse bin yıl cehennem ateşinde kaldıktan sonra "Ya Hannan, ya Mennan" der. Allah Teâlâ Cebrâile ferman edip "Git, o kulumu yanıma getir" der. Cebrail onu Allah'ın huzuruna-getirir. Allah Teâlâ: "Cehennemi nasıl buldun?" diye sorar. O kimse: "Allahım, çok fena buldum" der. Allah Teâlâ: "Onu geri cehenneme götürün" diye ferman eder. Onu cehenneme götürmek istedikleri zaman, arkasına dönüp bakar. Allah Teâlâ: "Niye bakıyorsun?" deyince, "Beni cehennemden çıkardıktan sonra geri göndermiyeceği-nizi ummuştum" der. Allah Teâlâ: "Onu cennete götürün" der ve o kurtuluş ümidi ile kurtulur.»

RECANIN HAKİKAT!

Bil ki, gelecekteki bir iyiliği beklemeye recâ (ümid) denir. Bazen buna temenni de denir ve bazen de ahmaklık ve gurur denir. Akılsızlar bunları birbirinden ayıramayıp hepsinin ümid olduğunu sanırlar. Halbuki öyle değildir. Recâ iyidir; fakat hepsi değil. Belki, güzel to-

humu sürülmüş ve terbiye edilmiş toprağa ekip toprağı çalıdan, dikenden temizleyip zamanında sulayan kimsenin, o ekinden ürün almayı beklemesi gibi olan recâ iyidir.

Eğer Allah Teâlâ bunu, semavî afetten korursa, bu beklemeye ümid denir. Eğer çürümüş tohumu ekip yahut sürülmemiş yere eker, yahut toprağı çalıdan, dikenden temizlemez, veyahut ona su vermez ve ondan ürün almayı beklerse, buna gurur ve ahmaklık denir; ümid ve recâ denmez. Eğer güzel tohumu temiz toprağa atar ve toprağı çalı ve dikenden temizler, fakat su vermez ve yağmurun yağmasını beklerse, buna temenni derler.

Eğer yağmur yağmayan, fakat yağması da imkânsız olmayan bir memlekette olursa, buna da temenni denir. Bunun gibi, eğer iman tohumunu kalb sahrasına atar, kalbi kötü ahlâktan temizler, taata devam etmekle iman ağacını sular ve Hak Teâlâ'nm fazlıyle ölüm anında âfetten uzak kalıp bu hâlde bekleyip imanmı selâmetle kurtarırsa, buna ümid denir. Bunun işareti, gelecek zamanda mümkün olan her şeyde kusur etmemek ve kusursuz çalışmaktır. Zira ekinin bakımında ihmâl göstermek ümitsizliğe sebeb olur. Bakımı tamamıyle bırakmak da ümitsizlikten ileri gelir. Ama eğer imanın tohumu çürük olur, yâni tam yakîni olmaz, yahut kalbi kötü ahlâktan temiz olmaz ve onu ta-atla sulamazsa, ©ndan rahmet hâsıl olmasını recâ (ümid) etmek ahmaklık olur, ümid olmaz.

Nitekim Resûlüllah buyurur ki: «Ahmak, nefsi havasına uyup da Allah'tan rahmet bekleyen kimsedir.» Hattâ Allah Teâlâ: «Peygamberlerden sonra kitaba vâris olanlar, hâlâ dünya ile uğraşmaktadırlar ve Allah Teâlâ bizi mağfiret edecek demektedirler.» diye onları kötülemektedir.

O hâlde kulun ihtiyarı ile ilgili bütün sebeblere riayet ettikten sonra neticeyi beklemek recâ olur. Sebebleri ihmâl edip neticeyi beklemek ise ahmaklık ve gurur olur. Eğer sebebler" ihmâl edilmez, fakat yağmur olmazsa, o vakit temenni ve arzu olur.

Resûlüllah buyurur ki: «Din işleri temenni ile doğru gelmez.»

Tevbe eden kimsenin, tevbesinin kabul olmasını ümit etmelidir. Tev-be etmeyip de günah sebebiyle üzülür ve Hak Teâlâ'nm rahmetini bekler ve tevbenin müyesser olmasını ümit ederse, bu recâ olur. Zira onun üzülmesi tevbesine sebeb olur. Ama eğer üzülmeden tevte etse yine gurur olur. Gerçi akılsızlar buna ümit ve recâ diyorlarsa da değildir.
Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah'a ve Resulüne gerçekten inanıp vatanlarından hicret ederek Allah yolunda savaşanlar (var ya) işte onlar Allah'ın rahmetini, umarlar.» (Bakara sûresi, âyet: 218).
Yahya bin Muaz der ki: «Cehennem tohumunu ekip de cennet recâsında bulunanlar; asiler fiilini yapıp da itaatlilerin makamını arzu edenler ve amelsiz sevâb verilmesini ümit edenlerden daha ahmak kimse voktur.»
3. Asıl: KORKU VE RECÂ
567
Zeydu'1-Hayl adında birisi Resûlüllah'a «Allah'ın iyilik dilediği ve iyilik dilemediği kimselerin işareti nedir?» diye sordu. Resûlüllah: «Hergün sabahleyin kalktığında ne niyettesin?» buyurdu. Zeyd: «İyilik yapmak istiyorum. İyi insanları sevmek istiyorum ve eğer iyi bir iş çıkarsa, hemen yapmak niyetindeyim ve onun sevabına kesin, olarak, inanırım. Eğer o hayırlı işi kaçınrsam, üzülürüm.» dedi. Resûlüllah: «Allah Teâlâ'nın iyiliğini istediği kulun hali bu anlattığındır. Eğer Allah senin iyiliğini dilemeseydi, seni başka bir işe sevk edip dünya vadilerinin hangisinde helak etmek dilese, helak ederdi.» buyurdu.
RECÂ'YI ELDE ETMENİN İLACI
Bil ki, iki sınıf insanın dışında hiç kimsenin recâ ilâcına ihtiyacı yoktur. Biri, günahının çokluğundan ümitsiz olduğu için, tevbem kabul olmaz diye tevbe etmeyen kimsedir. Diğeri de, taat ve ibâdette aşın çaba göstermek ve takat getiremediği zühd ve takvada uğraşmakla nefsini helak olmak derecesine yaklaştıran kimsedir. Bu itibarla bu iki kimsenin recâ ilâcına ihtiyacı vardır. Ama gafillere recâ ilâç değil, belki öldürücü zehir olur. İnsanların çoğunda recâ iki sebeble olur:
Birinci sebeb: Dünyadaki acaip işleri, bitkilerin, hayvanların acaip yaratılışını ve nimetlerin çeşitlerini düşünmektir. Nitekim şükür kısmında beyân edilmiştir. Böylece daha ötesi olmayan rahmet ve inayeti görmektir.
Meselâ: Önce kendi vücuduna bakmalı, kendi vücuduna lâzım olanların nasıl yaratıldığını bilmelidir. Hattâ baş ve kalb gibi zarurî olan şeyleri, yahut el ve ayak gibi zarurî olmayıp fakat ihtiyaç duyulan şeyleri, yahut da dudak kırmızılığı, kaş eğriliği, göz siyahlığı, göz kapaklarının birbirine uygunluğu ve kirpiklerin düzgün olması gibi sadece süs için olan şeyleri düşünmelidir. Ve' şöyle düşünmelidir ki, bu rahmet bütün hayvanlara kılınmıştır. Hattâ bir arıda ne kadar güzel şeyler yaratmıştır: Uzuvlarının birbiriyle mütenasip olması, güzel renkler ve ona verilen idrâk. Hattâ kendi yuvasını nasıl yapacağını-, içinde nasıl toplayıp yiyecek yapacağını, reislerine nasıl itaat edeceğini, reislerinin onları nasıl idare edeceğini öğretmiştir. Zahirinde ve bâtınında böyle acaip ve garip şeylere bakan ve herşeyin yaratılışını

düşünen kimse, Allah'ın (c.c.) rahmetinin ümitsizliğe düşmekten yahut havfın (korku) galip olmasından büyük olduğunu anlar. Bunu düşünen kimsede korku ile recâ beraber olmalıdır. Hattâ recâ-nın galip olması da caizdir. Çünkü Allah'ın (c.c.) lutûf ve rahmetine nihayet yoktur.

, . '

Büyük zâtlardan biri der ki, «Kur'an'da Müdayene (borçlanma) âyetinden daha çok recâya yakın hiçbir âyet yoktur.» Zira inen âyetlerin en uzunu Müdayene âyetidir. Allah (c.c.) kulların malını korumak için en uzun âyeti gönderip borç alma ve verme işini bize müm-

mmsm.

kün kılınca, o hâlde diğer hususlarda nasıl inayetini esirger ve bütün kullarını cehenneme gönderir. Recâya sahip olmak hususunda bu, çok büyük ilâçtır. Fakat herkes bu dereceye ulaşmaz. Çünkü Allah'ın (c. c.) garip işlerini düşünüp ondan rahmet ve ümit manâsına ulaşmak, herkese müyesser olmaz.

İkinci sebeb: Recâ hakkında gelen âyet ve hadisleri düşünmektir. Bu âyet ve hadislerin sayısı çoktur. Nitekim Kur'an-ı Azîm'de: «Hiçbiriniz benim rahmetimden ümidsiz olmayın.» (Zumer sûresi, âyet: 53). «Melekler, sizin için af diliyorlar,»» (Şura sûresi, âyet: 5) ve: «Cehennem kâfirler içindir, ama sizi onunla korkutuyorlar.» (Zü-mer sûresi, âyet: 16) buyurulmaktadır. Resûlüllah, ümmetine mağfiret dilemekten hiç boş kalmazdı. Tâ ki, «Senin Rabbin insanların zulümleri af edicidir.» (Rad sûresi, âyet: 6) âyeti indi. «Rabbin yakında sana ihsan edecek ve sen de hoşnud olacaksın.» (Ed-Duha sûresi, âyet: 5) âyeti inince, Resûlüllah: «Ümmetimden bir kişi cehennemde olursa, Muhammed razı olmaz.» buyurdu. Bunlar gibi âyetler çoktur.

Hadislere gelince, Resûlüllah buyurur ki: «Benim ümmetim bağışlanmıştır. Onların azabı musibet ve zelzele gibi dünyada olur. Kıyamet günü gelince, her birinin eline bir kâfir verilir ve bu cehennemden fedandır (yerine girecek) denir.»

Yine buyurdu: «Sıtma, cehennem hararetinden bir hararettir ve mü'minin cehennemden nasibi odur.»

Enes (r.a.) der ki, Resûlüllah buyurdu: «Ya Rabbi, benim ümmetimin hesabını benden sor; onların, kötülüğünü benden başka kimse bilmesin, dedim.»

Allah (c.c.) buyurdu ki, «Onlar senin ümmetin ise, benim de kul-lanmdır. Ben onlara daha merhametliyim. Ne senin, ne de başkasının onların kötülüğünü bilmesini istemem.»

Resûlüllah yine buyurdu ki: «Benim yaşamam gibi ölümüm de sizin için hayırlıdır. Eğer yaşarsam, size şeriati öğretirim, eğer ölürsem, amelleriniz bana arzedilir. tyi amelleriniz için hamd ve şükür ederim. Kötü ameller için de mağfiret dilerim.»

Bir gün Resûlüliah: «Ya Kerime'1-afv» dedi. Cebrail, «Bunun manâsını bilir misin? Kötü amelleri affeder ve yerine iyi amelleri verir demektir.» dedi.

Yine buyurdu ki: «Kul günah işleyip de istiğfar edince, Allah (c. c.) der ki, ey benim meleklerim, bakın, benim kulum günah işlemiştir fakat havf ile recâ arasındadır ve günahı ile onu

muahaze edecek veya günahını bağışhyacak bir mevlâsı olduğunu bilir. Sizler şahit olun, onu yarlığadım.»
Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) der ki, eğer kulum gök dolusu günah işler de bana istiğfar edip af umursa onu yarhgarım ve eğer kulurriun yer dolusu günahı olsa, benim de yer dolusu rahmetim vardır.» Yine Resûlüllah buyurdu ki: «Günah melekleri altı saate kadar günah yazmazlar. Eğer tevbe ve istiğfar ederse, hiç yazmazlar. Eğer

tevde etmez de iyi bir iş yaparsa, sağ taraftaki melek diğerine der ki, o günahı onun defterinden düşür ki, ben de onun karşılığında bir iyilik düşüreyim. Zaten her bir iyilik onadır. Biri gidecek dokuzu kendine kalacak.»
Yine buyurdu ki: «Kul bir günah işlerse, onu yazarlar.» Bir köylü arap, eğer tevbe etse? dedi. Resûlüllah: «Silerler.» dedi. Köylü arap, eğer tekrar yapsa, dedi. Resûlüllah: «Yine yazarlar.» buyurdu. Köylü arap, eğer yine tevbe etse, dedi. Resûlüllah: «Silerler.» buyurdu. Köylü arap böyle ne zamana kadar devam eder? dedi. Resûlüllah: «Kul istiğfar ettiği müddetçe, Allah (c.c.) bağışlamaktan usanmaz.» Yine buyurdu ki: «Kul bir hayır işlemek dilese, sevâb meleği, o hayn işlemeden önce onun için sevâb yazar. Eğer o hayrı işlese, on sevâb tan yediyüze kadar artırır. Eğer kötü bir şey işlemek dilese, onu yazmazlar. İşlerse, bir yazarlar ve onun içki de Allah (c.c.) m affı vardır.»...
Bir kimse Resûlüllah'a: «Ben ramazan orucumu tutarım. Beş vakit namaz kılarım bundan başka bir şey yapmam. Zekât ve hac ise bana farz değildir. Zira malî iktidarım yoktur. Yarın kıyamette nerede olacağım?» diye sordu. Resûlüllah güldü ve: «Eğer kalbini iki şeyden korursan ki onlar bahillik ve hâseddir— ve dilini iki şeyden korursan, —ki onlar yalan ve gıybettir— ve gözünü iki şeyden korursan, —ki, namahreme bakmak ve Allah'ın (c.c.) mahlûkatına hakaret gözüyle bakmaktır— benimle beraber olacaksın. Eğer bunları yaparsan, benimle beraber cennete girersin ve seni el üstünde tutarlar.» buyurdu.
Bir köylü arap Resûlüllah'a: «Yann kıyamet gününde nisanların hesabını kim görecek?» diye sordu. Resûlüllah: «Allah Teâlâ görecek.» buyurdu. Köylü arap, bizzat kendisi mi? dedi. Resûlüllah, «Evet.» buyurdu. Köylü arap güldü. Resûlüllah: «Ne gülüyorsun?» buyurdu. Köylü arap: «Kerim olan, zafer bularsa, affeder ve hesap sorarsa kolaylık gösterir. Yâni aza, çoğa bakmaz.» dedi. Resûlüllah: «Köylü arap doğru söyledi. Allah (c.c.) tan daha kerim hiç bir kimse yoktur. Bu köylü arap akıllıdır.» buyurdu. Ondan sonra: «Allah (c.c.) Kabe-i şerifi şerefli kılmıştır. Eğer kul onu yakıp yıkıp taş üzerine taş bırakmazsa onun suçu, Allah (c.c.) m evliyasından biriyle istihfaf edip küçük görmek kadar büyük olmaz.» buyurdu. Köylü arap: «Allah (c.c.) in dostları kimlerdir?» dedi. Resûlüllah: «Bütün mü'minler Allah (c.c.) in dostlarıdır. "Allah, mü'minlerin dostudur" âyetini duymadın mı?» buyurdu.

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) buyurur ki, insanları, benim onlardan faydalanmam için değil, onlann benden faydalanmaları için yarattım.» Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) yaratıkları yaratmadan önce, benim rahmetim gazabıma gâlib olmuştur diye yazmıştır.» Yine buyurdu ki: «Lâilâhe illallah diyen cennete girer. Ve son kelimesi Lailâhe illallah olan kimseyi cehennem ateşi görmez ve şirk-sia öbür dünyaya göçen cehennemde kalmaz.»

Yine buyurdu ki: «Eğer hiçbir kul günah istemeseydi, günah işli-yecek başka insanları yaratır ve onları yarlığardı. Zira Allah (c.c.) yarlığayıcı ve merhametçidir.»
Yine buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) kullarına olan şefkati, çok şefkatli bir ana babanın çocuklarına olan şefkatinden daha ziyadedir.»
Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) kıyamet gününde hiç kimsenin hatırına gelmeyecek kadar rahmet izhâr eder. Hattâ şeytan bile rahmet umarak başını yukarı kaldırır.»
Yine buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) yüz rahmeti vardır. Doksan dokuzunu kıyamet günü için alıkoymuştur. Bu dünyada izhâr ettiği rahmet, yalnız bir tanedir. O rahmetle bu dünyadan herkesin kalbinde şefkat yaratmıştır. Hattâ ananın, çocuğuna ve devenin yavrusuna olan şefkati, o rahmet sebebiyledir. Kıyamet gününde bu rahmeti o doksan dokuz rahmetle toplayıp insanlar üzerine yayacaktır. Böylece her bir rahmet, nice yerler ve gökler tabakaları kadar olur. O günde ezelde helak olanların dışında hiç kimse helak olmaz.» Yine buyurdu ki: «Şefaatimi, kıyamet gününde, ümmetimden büyük günahları işleyenler için alıkoymuşum. Siz zanneder misiniz ki, benim şefaatim yalnız itaatli ve takvâlı kimseler içindir; belki günahkârlara ve kötülere bulaşanlaradır.»
Sa'd bin Muhammed bin Hilâl der ki: «Kıyamet gününde iki kimseyi cehennemden çıkarıp Allah'ın (c.c.) huzuruna getirirler. Allah (c.c.) onlara buyurur ki, uğradığınız şey, sizin fiilinizden oldu. Ben kullarımdan bir kimseye zulüm edecek değilim. Tekrar cehenneme götürülmelerini emreder. Onların biri acele olarak zincirlere doğru koşar. Diğeri geri durur. Onların ikisini de geri çevirip sorarlar: Niçin biriniz acele ettiniz ve biriniz geri durdunuz? Acele eden Allah'ın (c.c.) fermamna karşı kusur işlemiş olurum diye korktuğum için acele ettim, der. Geri duran ise, Allah'ın lûtfunu kemâlini umdum, bizi cehennemden dışarı çıkarınca, geri göndermez, diye ümit ettim, der. Bunun üzerine Allah, bunların ikisini de affedip cennete gönderir.»
Resûlüllah buyurdu ki: «Kıyamet gününde lbir münadi çağırır ki: "Ey Muhammed ümmeti! Ben kendi hakkımı size bağışladım. Siz de hakkınızı birbirinize bağışlayın ki, hepiniz cennete giresiniz."»
Yine buyurdu ki: «Kıyamet gününde bir kimseyi doksan dokuz defterle insanların huzuruna getirirler-. Her defter, uzunluğu ve genişliği gözle görülemeyecek kadar büyüktür. Hepsi onun günahlany-le doludur. Ona, bunlann hiçbirine itiraz eder misin, melekler bunu yazmakta sana zulüm ettiler mi? Hayır ya Rabbi diyecek. Bu günahlarda mazeretin var mıdır? denilecek. Mazeretim

yoktur, ya Rabbi! deyip kendini kesin olarak cehennemlik bilecek. Allah (c.c.) buyuracak ki, senin bizim yanımızda bir sevabın vardır, onu zayi etmeyeceğiz ki, sana zulüm olmasın. Bundan sonra üzerinde "eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammede'r-Resûlüllah" yazılı bir kâğıt getirirler. O kul der ki, bu kâğıt parçası bu kadar defterlere nasıl ki

fâyet eder? Ona derler ki, sana zulüm etmezler. Sonra o defterlerin hepsini bir kefeye ve o kâğıt parçasını da diğer kefeye koyarlar. O kâğıt parçası bütün günah defterlerini yerinden kaldırıp hepsinden ağır gelir. Zira hiç bir şey, Allah'ın (c.c.) tevhidine karşılık olamaz.»

Yine buyurdu ki: «Allah (c.c.) meleklere buyurur ki; kalbinde bir mıskal kadar hayır olanı cehennemden çıkarın. Bunun üzerine çok kimseleri cehennemden çıkarırlar ve hiç öyle kimse kalmadı dediklerinde Allah (c.c.) emir buyurur ki, kalbinde yarım miskal kadar hayır olanları çıkarın. Onları da çıkarırlar. Böyle kimseler de kalmadı, dediklerinde, kalbinde zerre kadar hayır olanlan çıkarın diye emir buyuracak. Kalbinde zerre kadar hayır olanlar da kalmadı diyecekler. Bundan sonra meleklerin, peygamberlerin ve mü'minlerin şefaati başlar. —ki bütün şefaatleri kabul edilir— ve "Erhamü'r-Rahimiain" rahmetinden başka hiçbir şey kalmaz. Bundan sonra Allah (c.c.) kab-za-i kudretiyle cehennemden bir kabza atıp bir topluluk dışarı çıkarır ki, onların hiçbirisi zerre kadar hayır etmemiştir. Hepsi kömür gibi kararmışlar. Sonra onları cennet ırmaklarından "Hayat" ırmağına bırakırlar. O ırmaktan, akar su içinde meydana gelen yeşillik gibi, temiz ve nurlu olarak çıkarırlar. Boyunlarında şahane inciler gibi parlayan damgalar vardır. Böylece cennet ehli bunların, Allah'ın (c.c.) hiç iyilik yapmamış azatlarından olduklarını anlarlar. Sonra Allah (c.c.) onlara, "cennete gidin. Her ne dilerseniz, size ihsan edeyim" der. Onlar, "ya Rabbi, bize yaptığın ihsanı hiç kimseye yapmadın" derler. Allah (c.c.) "Size bundan daha büyük ihsanım vardır" diyecek. Onlar, o nedir ya Rabbi? deyince, Allah, (c.c.) "Size razılığımdır ki, sizden öyle hoşnud olurum ki, bundan sonra hoşnudsuzluk vâki olmaz" buyuracak.» Bu hadis Sahih-i Buharı ve Müslimde vardır.

Ömer bin Hazm der ki, »Peygamberimiz üç gün farz namazların dışmda dışarı çıkmadı. Dördüncü gün dışarı çıkıp buyurdu ki: «Allah (c.c.) ümmetimden yetmiş bin kimseyi, hesapsız olarak cennete koyacağını bana va'detti. Ben bu üç gün içinde fazla istedim. Allah'ı (c.c.) gayet kerim ve rahim buldum. Bu yetmiş binin her birinin yerine yetmiş bin daha verdi. Ben, "Ya Rabbi, benim ümmetim bu adede ulaşır mı?" dedim. Allah (c.c.) "Bu adedi araplardan tamamlarım." buyurdu.»

Anlatırlar ki, gazada bir çocuğu esir almışlardı ve onu açık artir: ma ile satmak için dellâla vermişlerdi. Çok sıcak bir gün idi. Çadırda duran bir kadının gözü o çocuğa ilişti. Çadırdan koşarak çıktı. Çadır-dakiler de arkasından gittiler. Kadın o çocuğu alıp bağrına bastı ve güneşte yanmasın diye kendini ona

gölge yaptı ve feryat edip bu benim çocuğumdur, dedi. Bunu görenler, ağlayıp sızladılar ve işleri bırakıp onun şefkatinin çokluğuna şaştılar. O anda Resûlüllah da oraya geldi. Vak'ayı ona anlattılar. Resûlüllah kadının merhametine ve onların ona şefkat edip ağlamalarına memnun oldu ve: «Siz o kadının şefkatine şaştınız mı?» buyurdu. Onlar da: «Evet, ya Resûlallah.» dediler. Resûlüllah buyurdu ki: «Allah'ın (c.c.) size rahmeti, bu kadının çocuğu-

na olan rahmetinden fazladır.» Bunun üzerine müslümanlar hiç görülmemiş bir sevinçle oradan dağıldılar.

İbrahim-i Edhem der ki: «Bir gece tavafta yalnız kaldım. Biraz yağmur yağdı. Dedim ki, ya Rabbi, beni öyle günahtan koru ki, benden hiç günah sadır olmasın. Kâ'be-i Şerifin içinden bir ses işittim, diyor ki, sen günahtan temiz olmak diliyorsun ve bütün kullar da bunu diliyor. Eğer hepsini günahtan temiz tutarsam, ihsan ve rahmetimi kime göstereyim.»

Böyle hadîsler çoktur. Kendisine korku galib olan kimseye bu hadîsler şifâdır. Gafil olanlar ise, şunu düşünmelidir ki, bu hadîslerin cümlesiyle anlaşılıyor ki, bazı mü'minler cehenneme girecektir ve onların en sonuncusu yedi bin yü sonra çıkacaktır. Eğer farzedelim müs-1 umanlardan bir kişiden başka kimse cehenneme girmese de, o kimsenin kendisi olabildiğine göre, korku ve ihtiyat yolunu elden bırakmamalı, elinden geldiği kadar, cehenneme girecek kimse olmamaya çalışmalıdır. Eğer cehennemde bir gece kalmamak için, bütün dünya lezzetlerini bırakmak gerekirse, bırakmalıdır. Nerede kaldı ki yedi bin yıl. Velhâsıl havf (korku) ve recâ mutedil olmalıdır. Nitekim Hz. Ömer (r. a.) der ki: «Eğer münadi, çağırıp dese ki, yarın (kıyamet gününde) bir kişiden başka hiç bir kimse cennete girmiyecektir; o kişi olacağımı ümit ederim. Ve eğer cehenneme yalnız bir kişi girecek diye çağırırsa, o kimse olmaktan korkarını.)»

KORKUNUN HAKİKATİ VE KISIMLARI

Bil ki, havf yüksek makamlardandır. Onun fazileti, sebeb ve semerelerine göredir. Sebebi ise, daha önce de anlatıldığı gibi ilim ve marifettir. Bunun için Allah (c.c.) buyurur ki: «Allah'tan ancak âlim kulları korkar.» (Fatır sûresi, âyet: 28). Resûlüllah (s.a.v.) da buyurur ki: «Hikmetin başı Allah korkusudur.» Onun semereleri ise, iffet, verâ ve takvadır. Bunların hepsi saadet tohumudur. Zira arzu ve şehvetleri bırakıp sıkıntıya sabretmeyince âhiret yolunda ilerlemek mümkün oi-maz. Hiç bir şey de korku kadar arzu ve şehvetlere mâni olmaz.

Bunun için Allah (c.c.) kendisinden korkanlarda hidâyet, rahmet, ilim ve rızayı şu üç âyetle toplamıştır: «Hidâyet ve rahmet, Allah için günahlardan kaçanlaradır.» «Allah'tan ancak âlim kulları korkar.» (Fatır sûresi, âyet: 28). «Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdır.» (El-Beyyine sûresi, âyet: 8) buyurulmaktadır.

Havfın semeresi olan takvayı, Allah (c.c.) kendi zâtına izafe ediyor ve buyuruyor ki: «Fakat sizden ancak takva Allah'a ulaşır.» (Hac sûresi, âyet: 37).
Resûlüllah buyurur ki: «İnsanları kıyamet meydanında topladıkları gün, münadiler, uzaktakilerin ve yakındakilerin duyacağı bir sesle çağırıp derler ki, ey insanlar, sizi yarattığım günden beri bütün sözlerinizi işitirim. Bugün de siz benim sözümü dinleyiniz. Bugün yaptığınız bütün işleri size hatırlatacağım. Ey insanlar, siz bir neseb koydu-

nuz. Ben br neseb koydum. Siz koyduğunuz nesebi seçtiniz ve benim nesebimi bıraktınız. Ben size: "Allah katında en şerefliniz en müttaki-nizdir" dedim. Siz şerefli filân oğlu filândır, dediniz. Bugün de biz kendi nesebimizi alır ve sizin nesebinizi atarız. "Müttakiler nerdedir?" di-, yecek. Sonra bir sancak kaldırılır ve müttakiler o sancağın arkasından giderler ve hepsi sorgusuz cennete girerler.»
Bunun için Allah'tan korkanların sevabı kat kattır. Nitekim: «Allah'ın huzurunda,hesap vermekten korkanlara cennette iki derece vardır» buyurulmaktadır.
Eesûlüllah buyurur: «Allah (c.c.) buyurur ki, izzetim ve celâlini hakkı için bir kalbde iki korku ve iki emniyet birleştirmem. Eğer (kulum) dünyada benden korkarsa, âhir ette onu emin kılarım. Eğer dünyada emin olursa, âhirette ona korku veririm.»
Resûlüllah yine buyurdu ki: «Allah'tan (c.c.) korkandan her şey korkar. Allah'tan korkmayanı, Allah her şeyle korkutur.»
Yine buyurdu ki: «Sizin en çok akıllınız, en çok Allah'tan korkanı -nızdır.»
Yine buyurdu: «Hiçbir mü'minin gözünden sinek kanadı kadar bir damla yaş akmaz ki, o yaş onun yüzüne cehennem ateşinden perde olmasın.»
Yine buyurdu ki: «Allah'ın korkusunu hatırlayıp tüyleri ürperen kulun günahları ağaç yapraklan gibi dökülür.»
Yine buyurdu: «Allah korkusundan ağlayan kimse, memeden çıkan süt, geri memeye girmedikçe o kimse ateşe girmez.» Yâni ateşe girmesi imkânsızdır.
Hz. Aişe (r.a.) der ki: «Besûlüllah'a dedim ki, Ya Besûlallah! Senin ümmetinden hiç kimse hesapsız cennete girer mi? Resûlüllah buyurdu ki, "Kendi günahım hatırlayıp ağlayan kimse girer."»
Resûlüllah buyurdu ki: «Hak Teâlâ yanında, Allah korkusundan akan göz yaşlarından ve Allah yolunda akan kandan daha mukaddes-bir damla yoktur.»
Yine buyurdu ki: «Yedi kimse Hak Teâlâ'nın himayesinde olurlar. Onların biri, yalnız iken Allah'ı anıp da gözünden yaş akan kimsedir.»
Hanzala (r.a.) der ki: «Resûlüllah'ın huzurunda idik. Bize öyle na-sihatlar yaptı ki, kalbimiz mahzun oldu ve gözlerimizden yaşlar aktı. Sonra evime geldim. Hanımımla bazı sözler konuştuk ve dünya kelâmına daldık. Besûlüllah'm nasihatini ve ağlayıp sızlamamızı hatırlayınca, feryâd edip'"Ah! Hanzala münafık oldu" dedim. Hz.

Ebû Bekir'e rastladım, "Hanzala münafık oldu" dedim. "Ey Hanzala sen münafık olmadın," dedi. Resûlüllah'ın yanma gittim ve "Hanzala münafık oldu, ya Resûlallah!" dedim. Resûlüllah buyurdu ki: "Hâşâ, Hanzala münafık olmadı." Sonra vâki olan hâli ona anlattım. Resûlüllah buyurdu ki: "Ya Hanzala î Bil ki, eğer benim yanımda olan hâliniz üzere kalsaydı -mz, melekler nerede size rastlasalar, sizinle musafaha ederlerdi (toka-iaşırlarcü). Fakat ya Hanzala saat saati tutmaz.»

Eserler:

Şiblî der ki: «Hiç bir gün korku bana galib olmadı İti, o gün bana bîr hikmet kapısı açılmasın.» Yani, kalbimde bir ibret gösterilmesin. Yahya bin Muaz der ki: «Mü'minin ceza korkusu ve af ümidi arasındaki günahı iki arslan arasındaki tilki gibidir.»

Yine Yahya bin Muaz der ki: «Zavallı insanoğlu, eğer fakirlikten korktuğu gibi cehennemden korksaydı, cennete girerdi.» Kendisine, kıyamette kim daha emindir? diye sordular. «Yarın kıyamet en çok emin olanlar, bugün en çok korkanlardır.» dedi.

Bir kimse Hasan-ı Basrî'ye: «Kalbimizi korkudan parçalayan kimsenin sohbeti hakkında ne dersin?» diye sordu. Hasan:. «Sizi bugün korkutmakla yarın sizi emniyete ulaştıran kimsenin sohbeti, size bugün emniyet verip yarın korkuya düşüren kimsenin sohbetinden hayırlıdır» dedi.

Ebû Süleyman-ı Darânî der ki: «Korku bulunmayan hiçbir kalb yoktur ki, harap olmasın.» Hz". Aişs der ki: «Resûlüllah'a ya Resûlallah: "Bazı işleri,yaparken kalbleri korku içindedir" âyetinden maksat hırsızlık ve zina mı? dedim.» Resûlüllah buyurdu ki: «Hayır, namaz, oruç ve sadakadır ki, mü'minler bunları edâ edip kabul olmamasından korkarlar.»

Muhammed bin El-Münkedir, ağladığı zaman, gözyaşını yüzüne sürerdi ve: «Duydum ki, gözyaşı değen yer, cehennem ateşiyle yanmaz.» derdi.

Sıddîk (r.a.) der ki: «Ağlayınız. Eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi görünün.»

Ka'bü'l-Ahbar der ki: «Ağlayıp gözyaşımm yüzüme akmasını, bir dağ kadar altını sadaka vermekten daha çok severim.»

Ömer bin Abdülaziz der ki: «Allah korkusundan akan bir damla gözyaşını, bin altını sadaka vermekten daha çok severim.»

HAVFIN (KORKUNUN) DERECELERİ

Bil ki, havf, kalp hâllerinden bir hâldir. O, kalbte meydana gelen bir acı ateşidir. Onun sebeb ve semeresi vardır. Sebebi, ilim ve marifettir. Şöyle ki, âhiret tehlikelerini düşünüp kendi helakinin sebeblerini gözönünde mevcut gören kimsede mutlaka bu korku ateşi meydana gelir. Bu mertebe de iki marifet ile hâsıl olur:

Birinci marifet: Kendi ayıplarını, günahlarını, taatinin âfetlerini ve kötü ahlâklarını hakkıyle görür. Hak Teâlâ'nm kendisine ihsan ettiği nimetlerdeki taksiratiyle şu kimseye benzer ki, bir padişahın sonsuz nimet ve iyiliklerini görmüş ve onun haremine çok hıyanet etmiş. Yaptığı hıyanetleri, padişahın öğrendiğini anlar. Padişahın çok gayret sahibi, intikamcı ve

korkusuz olduğunu bilir. Yine, padişahın yanında bir şefaatçisi, aracısı ve onunla bir yakınlığı olmadığını da bilir.

Durum bu şekilde olursa kendi hâlini görünce mutlaka onun kalbinde' korku ateşi meydana gelir.
İkinci marifet: Kendi sıfatlarından dolayı değil. Kendi aczini düşünüp ilâhî kudretin azametinden korkar. Nitekim arsla-nın pençesine düşen, kendi günahlarından dolayı değil, belki o arsla-nın sıfatından korkar. Zira bilir ki, onun helaki, arsianın yaratılışının icâbıdır. Halbuki kendi sıfatından hiç korkusu yoktur. Bu, korkunun en yüksek derecesidir. Bu itibarla Allah'ın sıfatlarını bilen onun celâl, kibriya, kuvvet, kudret, korkusuzluk ve üstünlüğünü anlayan, şöyle der, eğer bütün âlemi helak edip hepsini ebedî cehennemde bulundurursa, onun mülkünde zerre kadar bir şey eksilmez. Bu korku, günahlardan temiz olduklarını bilen Peygamberlerde bile olur. Allah'ı, daha çok tanıyan, daha çok korkar. Bunun içindir ki, Resûlüllah buyurdu ki: «Ben hepinizden Allah'ı daha çok bilir ve ondan daha çok korkanın.» Allah (c.c.) buyurur ki: «Allah'tan hakkıyle ancak âlim kulları korkar.» (Fatır sûresi, âyet: 28) Çok câhil olan kimse, daha çok Allah'tan emin olur. Davud (a.s.) a vahiy geldi ki; «Ey Davud! Benden, kükremiş arslandan korkar gibi kork.» Havfın sebebi bu anlatılanlardır.
Havfın (korku) semeresi ise, kalbde, bedende ve bazı azalardadır. Kalbde olan semeresi, dünya arzularını kendine acı göstermelidir, onda isteği kalmamalıdır. Bir kimseye bir kadının, yahut bir yemeğin arzusu gâlib olsa, arsianın pençesine, yahut gazâblı bir padişahın zindanına düşse, o arzular kalmaz. Belki korku ve ızdırapta olduğu için, bütün işi huşu; hudû; mülahaza, murakabe olur. Onda ne kibir, ne hâsed ne dünya hırsı ve ne de gaflet kalır. Havfın bedendeki semeresi, eziklik, zayıflık ve sararıp solmaktır. Azalarda onun semeresi, onları günahlardan temizleyip edep ve taat üzere tutmaktır.
Havfın (korku) dereceleri çeşitlidir. Eğer kendini havf sebebiyle arzulardan menederse, ona iffet denir. Eğer haramdan menederse, ona vera' denir. Eğer şübhelerden, yani helâl olup da haram ihtimali olan şeylerden menederse, ona takva denir. Eğer âhiret azığı olmayan her şeyden menederse, ona sıdk denir. O kimseye de Sıddîk denir, tffet ve vera' dediklerimiz takvanın kapsamına girer. Takva, vera' ve iffet sıdkm kapsamına girer.
Gerçek havf, bu anlattığımızdır. Yoksa gözyaşı döküp o yaşı silip «La havle velâ kuvvete illâ billâh» deyip aldırmamak değildir. Buna kadınların ağlaması denir, havf denmez. Zira bir şeyden korkan, muhakkak ondan kaçar. Kaftanının içinde yılan gören kimsenin «Lâ havle...» deyip aldırmaması mümkün değildir. Belki onu kendinden uzaklaştırmaya çalışır. Zinnun-i Mısrî'ye dediler ki, kul ne zaman korkar? «Bir hastalığa yakalanıp da ölüm korkusundan bütün arzu ettiği şeylerden el çektiği zaman.» dedi.

HAVFIN (KORKUNUN) DERECELERİ

Bil ki, havfm üç derecesi vardır: Zayıf, kuvvetli ve mutedil. Bu derecelerden makbul olan mutedil olanıdır. Zayıf havf, kadınların inceliği gibi işe yaramaz, etkisi olmaz. Kuvvetlisinden de yeis ve ümitsizlik doğar; yahut hastalanmak, aklını yitirmek ve helak olmak hâlleri olabilir. Bunların ikisi de kötüdür. Zira havf, haddizatında tev-hid, marifet ve muhabbet gibi bir kemâl değildir. Bu sebebtendir ki. Allah'ın sıfatlarından olması caiz olmamıştır. Çünkü havf (korku) acizlik ve çaresizlik olmadan olmaz. Çünkü işin sonu meçhul olup tehlikesinden korunmaktan acizlik olmayınca havf olmaz.
O hâlde nasıl Allah'ın sıfatı olur ve onda kemâl olur? Belki onun kemâl olması gafil olan kimselerin hâline bakmaktır. Bu, 'çocukları eğitip öğretmek ve hayvanları doğru yola sevketmek için kullanılan kırbaç gibidir. Eğer kırbaç tesiri olmayacak kadar zayıf olursa, ne çocukların eğitip öğretilmesine vesile olur, ne de hayvanları doğru yola sevketmeye vasıta olur. Eğer kuvvetli olursa, çocukları ve hayvanla-. n yaralayıp öldürür. Bunun ikisi de kötüdür. Belki havf, mutedil olmalıdır ki, günahlardan menedip itaate şevketsin. îlmi çok olanın havfı mutedil olur.
Şöyle ki, havf, ifrat derecesine varınca, recâ tarafını düşürür. Zayıf olunca işin sonunu ve onun tehlikelerini mülâhaza eder. Kork-mayıp da kendine âlim adını takan kimsenin tahsil ettiği ilim değil, beyhude şeylerdir. Tıpkı hikmetten haberi olmadığı hâlde, kendine hâkim adını takıp çarşılarda dolaşan yalancı müneccim gibi. Zira bütün marifetlerin başlangıcı, kişinin kendim ve ma'budunu bilmesidir. Kendini ayıp ve kusuru ile, ma'budunu celâl ve kibriyasıyle ve bütün âlem helak olursa da, onu korkusuz ve pervasızlığı ile tanımaktır. Bu iki marifetten korkudan başka bir şey ortaya çıkmaz. Bunun için Re-sûlüliah buyurur ki: «İlmin başlangıcı, Allah'ı cebbarlık ve kahhariık sifatiyle tanımak; sonu da, bütün işlerini ona havale etmektir.»
Bil ki, sen hiçbir şeye kadir değilsin. Hattâ bir şey değilsin. O hâlde bun-ıarı bilen bir kimsenin korkmaması mümkün değildir.
HAVFIN ÇEŞİTLERİ
Bil ki, havf âhiret tehlikesini bilmekten doğan bir şeydir. Herkesin aklına bir türlü tehlike gelir. Bazı kimselerin aklına cehennem fikri düşüp korkusu bu yüzden olur. Bazı kimselerin kalbine, cehenneme yol teşkil eden hususlar gelir. Meselâ: Tevbe etmeden önce ölürüm, yahut günaha girerim, yahut kalbimi gaflet kaplar, yahut hareketimle bir günaha sebeb olurum, yahut dünyalık toplamak ve nimetlerin çokluğu sebebiyle kendimde serkeşlik meydana gelir, diye korkmaktır. Yahut kıyamette kul hakkı sebebiyle cezalandırılırım, yahut kötülüklerim açığa çıkar rezil, rüsva olurum diye insan korkar.

Yahut aklına gelen çirkin fikirleri, Allah'ın bildiğini düşünüp korkar. Bunların faydası şudur ki, neden korkarsa, onun telâfisinde olur. Eğer günaha girmekten korkarsa âdetinin yolundan kaçar. Allah'ın, kalbini bildiğinden korkarsa, kalbini temiz tutar. Diğerleri de böyledir. .Korkanların çoğu son nefesten

korkar. Yâni (Allah korusun) son nefeste imanı kurtarıp kurtaramayacağından korkar., Bundan daha büyük korku, başlangıç korkusudur. Yâni ezelde saadetine mi, şekâveti-ne mi hükmolunmuştur, diye olan korkudur. Zira son, başlangıcın fer'idir.

Bu hususta asıl şudur ki, Peygamberimiz minbere çıktı her iki elinde birer kitap vardı. Sağ elindeki kitabı kaldırıp «Allah (c.c.) cennetliklerin adını bu kitaba yazdı. Bundan ne eksilir, ne de artar. Bazı kimseler şekavet ehlinin amelini yaparlar. Öyle ki, herkes onları şekavet ehli bilir. Sonra Allah, ölümden bir saat önce de olsa onları şekavet yolundan dönderip saadet yoluna iletir. Said, ezelî takdirde said olandır. Şaki de, ezelî takdirde şaki olandır.»

Bunun için basiretli insanların korkusu, akıbet korkusudur. Kâmil korku da budur. Nitekim Allah'tan celâl sıfatı sebebiyle olan korku, kendi, günahı sebebiyle olan korkuya nisbetle kâmildir. Zira Celâl sıfatı sebebiyle olan korku, asla gönülden çıkmaz. Ama günahtan ötürü olan korku, bazen olur ki, gönülden çıkar. Günahtan vazgeçtim, niçin korkayım deyip mağrur olur.

Velhâsıl Resûlüllah'ın en.yüksek derecede, Ebû Cehl'in en aşağı derecede olduklarını; bunların ikisinin de yaratılmazdan önce vesile ve cinayetleri olmadığmı; Resûlüllah'a, hiç kimse hidâyete vesile olmaksızın,- marifet ve taat yoluna muvaffak olduğunu; ona verilen ilhamın zorlamasıyle, kendini marifet ve taat yoluna verdiğini; kendisine açılan şeyleri gizliyemediğini; Öldürücü zehir olan şeylerin kendisinden uzaklaşmamak için çare bulamadıklarını; Ebû Cehil ise, basiret yolu kapandığmdan doğru yola muvaffak olmadığmı; doğru yola muvaffa kolmayınca da arzuların âfetlerini bilmeden, bunlardan el çekmediğini bilen kimse, Resûlüllah ve Ebû Cehlin buna mecbur olduklarını; ancak Allah'ın irâdesi icâbı birinin sebebsiz olarak şekâve-tine hükmedilip cehenneme kadar koşarak gideceğini; diğerinin ise, saadetine hükmedildiğini ve kahr zinciri ile en yüksek dereceye çıkacağını anlar.

O hâlde dilediği gibi hükmeden ve kimseden korkusu olmayandan korkmak lâzımdır. Bunun için Allah (c.c.) Davud'a (a.s.): «Benden, kükremiş arslandan korkar gibi kork.» diyor. Arslan, seni öldürmek isterse, kimseden korkmaz. Öldürmesi, hıyanet ve isyan sebebiyle değildir, belki arslanlığın hükmünün icâbı budur. Seni bırakması da, onun şefkat ve merhameti sebebiyle değil, belki onun yanında kıymet ve itibarın olmadığı içindir. Allah'ın (c.c.) bu sıfatlarını bilen kimsenin, korkusuz olması mümkün değildir.

• .

SU-İ HATİME (KOTU AKIBET VE NETİCE)

Bil ki, korkanların çoğu, kötü akıbetten korkmuşlardır. Çünkü insanın kalbi dönücüdür. Oıüm zamanı dehşetli bir zamandır. Kalbin neye karar kılacağı belli değildir. Hattâ ariflerden biri der ki, eğer bir kimseyi elli yıl tevhid üzere bilsem ve bir duvarm

arkasına geçip benden gâlib olsa, onun tevhid üzere olduğuna şahitlik yapamam. Zira kalbin hâli belli değildir, kalb dönücüdür, hangi tarafa döndüğünü bilemem. Yine ariflerden biri der ki, eğer bana, evin kapısında şehit olarak ölmeyi mi, yoksa odanın kapısında ecelinle ölmeyi mi seversin? deseler odanın kapısında ecelimle ölmeyi severim, diye cevap veririm. Zira evin kapısına varıncaya kadar, müslümanlığımm kalıp kalmayacağını bilmem.
Ebu'd-Derda yemin edip, dedi ki: «Hiç kimse, ölüm zamanında, imanının geri alınıp alınmayacağına emin olamaz.»
Sehl-i Tûsterî der ki: «Sıddîklar, her nefeste kötü âkibetten korkarlar.»
Süfyan-ı Sevrî ölüm zamanında feryat edip ağladı. Ona dediler ki, «Ne ağlıyorsun? Allah'ın affı senin günahından büyüktür.» Süfyan dedi ki: «Eğer tevhid üzere öleceğimi bilsem, dağlar kadar günahım olsa yine gam çekmezdim.»
Büyük zâtlardan biri ölürken malı bir kimseye verdi ve: «Benim tevhid üzere ölmemin işareti şudur. Eğer o işareti görürsen, ona şükür olarak badem içi alıp şehrin çocuklarına dağıt ve "bugün filân kimsenin düğünüdür, selâmetle kurtuldu" de. Eğer o işareti görmezsen, şehrin halkına tembih et ki, benim namazımı kılmasınlar ve bana aldanmasınlar. Tâ ki, ölümden sonra mürai olmayayım.» dedi.
Sehl-i Tûsterî der ki: «Müridler, günaha girmekten, arifler ise, küfre düşmekten korkarlar.» Ebu Yezid-i Bestamî der ki: «Mescide gitmeye azmettiğim zaman, bir zünnar görür ve .o zünnarın beni kiliseye götürmesinden korkarım. Mescidin kapısından içeri girinceye kadar bu hâl devam eder. Her gün beş vakit namaz için kendimde bu hâli görürüm.»
Isa, (a.s.) havarilerine dedi ki: «Siz günahtan korkuyorsunuz. Biz Peygamberler ise, küfürden korkarız.» Peygamberlerden biri yıllarca açlığa, susuzluğa ve çıplaklığa mübtelâ oldu. Allah'a kendi hâlinden ağlayıp yalvardı. Ona vahiy geldi ki: «Kalbini küfürden korumamız yetmez mi ki, onunla kanaat etmeyip dünyalık da istiyorsun.» Böylece vahiy gelince, o Peygamber tevbe ve istiğfar edip: «Ya Rab-bi ,kanaat ettim.» deyip yaptığı sualin mahcubiyetinden başına toprak saçtı. Kötü akıbetin delillerinden biri, münafıklıktır. Bunun için sahabeler, kendileri için münafıklıktan korkarlardı.
Hasan-ı Basrî der ki: «Eğer ben kendimde münafıklık olmadığını bilsem, yeryüzündeki heışeyin benim olmasından daha çok sevinirim.»
Yine der ki: «Kalbin dile uygun olmaması münafıklık cümJesindendir.»

SAF İNANCIN ÖNEMÎ

Bil ki, bütün velîlerin ve peygamberlerin korktuğu sû-i hatime, (kötü akıbet) ölüm zamanında imanın alınmasıdır, imanın alınmasının sebebleri çoktur ve onun ilmi gizlidir. Ancak bu kitapta zikri mümkün olan şey, iki sebebten meydana gelir: Biri, bir kimse, bâtıl bir bid'ata inanır ve ömrü bu inanç üzerinde geçer. O inancın yanlış olduğunu tahmin etmez. Ölüm zamanında perde açılıp hakikat-i hâl anlaşılınca, diğer inançlarında da

şübheye düşebilir. Zira inancına itimadı kalmaz. Bu tehlike, bid'atçiler ile zühd ve vera' sahibi olsalar da, kelâm ve istidlal ilmiyle uğraşanlar içindir. Ama saflar ve selâmet ehli olan kimseler ki, îslâmın zahirine bakıp Kur'an-ı Kerîm ve hadislerle amel ederler, bu dağdağadan emin olurlar.
Bunun için Resûlüllah (s.a.s.) buyurur ki: «Kocakarıların dinini alın. Cennet ehlinin çoğu saf olanlardır.» Bunun içindir ki, geçmiş büyükler, kelâm ilmini ve eşyanın hakikatini araştırmayı menetmişler-dir. Zira bunları başaramayanların, çabuk bid'at batağına düşeceklerini bilmişlerdir. İmanın alınmasının diğer bir sebebi de aslında onun imanı zayıf olup dünya sevgisi ona gâlib olduğu için, Allah sevgisi mağlûp olur.
Ölüm zamanında bütün arzuların lezzetini ondan alıp zorla onu dünyadan çıkarıp arzulamadığı yere götürülmesi emredildiğinde, kendisine yapılan bu muameleyi hoş görmediği için, o mağlûp ve zayıf olan Allah sevgisi tamamıyle gider.
Şu kimseye benzer ki, çocuğuna sevgisi vardır, fakat bu sevgi zayıftır. Çocuğu, onun sevdiği bir şeyi elinden alırsa muhakkak ona düşman kesilir ve o zayıf sevgi tamamıyle gider. Bunun içindir ki, şehid-lik derecesi, büyük bir derecedir. Zira o anda dünya sevgisi kalbinden çıkmış, Allah sevgisi onu kaplamış ve böyle iken ölüme yönelmiş. Bu hâlde ölürse, büyük ganimet olur. Zira bunun gibi hâller, çabuk değişir, kalb o hâlde devamlı kalmaz.
.
O hâlde kalbinde Allah sevgisi, diğer şeylerden kuvvetli olan kimse, o sevgi onu diğer şeylerden alıkoyduğu için, kendini tamamıyle dünyaya vermez. Bunun için o kimse, ölüm zamanında, anlatılan tehlikeden emin olur. Ölüm zamanı gelince, onu dosta kavuşma zamanı bilip ölümü kerih görmez. Allah sevgisi ona gâlib olup dünya sevgisi tamamıyle gidip yok olması, onun hüsn-ü hatimesine alâmet olur.
O hâlde bu tehlikeden kurtulmak isteyen kimse, bid'at yolundan uzak olup Kur'an-ı Kerîm'de ve hadîste olan şeylere inanmalı ve Allah sevgisini kalbine gâlib etmeye ve dünya sevgisini de zayıflatmaya çalışmalıdır. Dünya sevgisi kalbinde, şeriatın hududunu gözetmekle zayıflar. Böylece dünya kendisine ağır gelir ve ondan nefret eder. Allah sevgisi de, daima Allah'ı anıp onun dostlarıyle sohbet etmekle ve dün-
"&!
vJ*!C9rı.'

yayı seven Allah'ın düşmanlanyle sohbet etmekten kaçınmakla kuvvetlenir. Eğer dünya sevgisi gâlib olursa, iş müşkül olur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: «Habibim de ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz auş-veriş, hoşlandığınız evler, size, Allah'tan onun Peygamberinden ve onun yolunda cihâddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri (azabı) gelinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu doğru yola sevketmez.» (Tevbe sûresi, âyet: 24) buyurulur.

HAVFIN (KORKUNUN) İLÂCINI ELDE ETMEK

Bil ki, din makamlarının başlangıcı yakin ve marifettir. Yakîn ve marifetten korku doğar. Korkudan zühd, 3abr ve tevbe doğar. Zühd ve tevbeden sıdk, ihlâs ve zikir ve fikre devamlılık doğar. Bundan da ünsiyet ve muhabbet doğar ki, makamlann sonu budur. Rıza, tefviz (işi Allah'a havale etmek) ve şevk muhabbete tabidir. O hâlde yakîn ve marifetten sonra Kimya-yı Saadet havftır, (korkudur). Havftan sonra gelen her şey, havfsız olmaz. Havf da üç yolla elde edilir:

1 — İlim ve marifetle elde edilir. Zira kendini bilen, Allah'ı tanıyan kimse, zarurî olarak Allah'tan korkar. Çünkü arslan pençesine düşen ve arslamn ne olduğunu bilen kimsenin, arslandan korkması için tedbir ve ilâca ihtiyacı olmaz. Hattâ arslanın pençesine düşmek, korkunun kendisi olur.

Allah'ın (c.c.) kemâl, celâl, kudret ve Sıtiyaçsızlığını ve kendi zavallılık ve acizliğini bilen kimse, gerçekte >endini arslamn pençesinde görür. Belki Allah'ın ezelî takdirini bilen, kıyamette her ne olacak ise, olmasına hükmettiğini anlayan, bazısıra vesüesiz saadet ve bazısına da hıyânetsiz şekavet verdiğini ve irâde ve arzusu nasıl taalluk etti ise, öylece taksimat yaptığını bilen ve bu hususta değişiklik ve tebeddülat da olmadığını kesin olarak anlavan kimse, muhakkak korkar.

Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Musa ile Adem (a.s.) karşılıklı olarak ortaya delil koyup söyleştiler. Musa, "Ey adem Allah sana cenneti makam yaptı ve sana şu kadar Iutûflar yaptı. Allah'a niçin âsi oldun? Ve bizi ve kendini belâya saldın?" dedi. Adem: "O günah ezelde bana yazılmış mı idi?" dedi. Musa: "Evet" dedi. Adem: "Ben Allah'ın hükmüne muhalefet edebilir miyim?" dedi. Musa: "Edemezsin" dedi. Böylece Adem Musa'ya gâlib olup Musa cevap veremedi.» Korkunun doğduğu marifetin kısımları sonsuzdur. Hülâsa şudur ki, marifeti fazla olanın korkusu da fazla ol-ir.

Bir gün Cebrail ve Resûlüllah ağlaşıyorjardı. Vahiy geldi ki: «Ben sizi emin etmişim; niçin ağlıyorsunuz?» deliler ki, ya Rabbi, senin

- mekrinden emin değiliz. Allah (c.c.) «Öyle olmak gerekir.» buyurdu.

Bu korku, belki Allah, (c.c.) bize emin olun lemesi, bizi denemek için

İR5PPÜ1Ü

3. Asi: KORKU VE RECÂ

581

olur ve onun altında bizim anlamaktan âciz olduğumuz gizli bir sır olur diye düşünüyorlardı. .

Bedir gazası günü, îslâm ordusu zayıf olduğu için, Resûlüllah çok korktu ve: «Ya Rabbi, eğer bu müslümanlar helak olursa, yeryüzünde sana ibâdet edecek kimse kalmaz.» dedi. Ebu Bekir Sıddîk dedi ki: «Ya Resûlallah, niçin Allah'a ısrar ediyorsunuz? Zaten o size yardım etmeyi vadetmiştir. Va'dini bozacak değildir.» Sıddîkın makamı, va'de güvenmek makamı idi. Resûlüllah'ın makamı, Allah'ın mekrinderi korkmak makamı idi. Allah'ın mekrinden korkmak daha

üstündür. Zira kimse, ilâhî surları, onun mülkündeki tedbirinin düzenini ve takdirinin ipucunu bilemez.
2 — Eğer insan, marifet elde etmekten âciz olursa, havf (korku) sahipleriyle sohbet etmelidir. Böylece taklitle de olsa korku ona da sirayet eder. Tıpkı yılanın sıfatını bilmeyen çocuğun, babasının yılandan kaçtığını gördüğü için, yılandan korkması gibi. Ancak taklitle olan bu korku, arifin korkusundan zayıftır. Zira o çocuk, bir kaç defa yalancının yılanı eliyle tuttuğunu görürse, taklitle ondan korktuğu gibi, yine taklitle emin olup ona el atar. O hâlde havfi, taklidi olan kimsenin, emin olan gafillerle ve bilhassa âlim görünenleriyle sohbet etmekten kaçınması gerekir.
3 — Eğer sohbet edecek marifet ehli bulamazsa —ki bu zamanda onlar gayet nâdir ve pek azdır— onların suretlerini ve hâllerini dinlemeli ve hikâyelerini okumalıdır. Bu münasebetle biz havf hususunda meleklerin, Peygamberlerin ve velilerin hâllerinden bazı şeyler anlatalım ki, az bir aklı ve idrâki olan kimseler, melekler, Peygamberler ve velîler ve insanların en arifi olanlar bu derece korkunca, başkalarının daha çok korkması gerektiğini anlasınlar.
PEYGAMBERLERİN VE VELİLERİN HİKAYELERİ
(
Rivayet edilir ki, şeytan lanetlendiği zaman Cebrail ve Mikâil durmadan ağlaşıyorlardı. Allah (c.c.) onlara vahiy gönderip: «Niçin ağlıyorsunuz.» dedi. «Ya Rabbi senin cezalandırmandan emin değiliz. Onun için ağlaşıyoruz.» dediler. Allah Teâlâ: «Böyle olmak gerek: emin olmamalısınız.» buyurdu.
Muhammed bin El-Münkedir der ki: «Cehennem yaratıldığı zaman, bütün melekler ağlaştılar. İnsan yaratılınca, melekler ağlamayı kestiler. Zira cehennemin insan için yaratıldığını anladılar.»
Resûlüllah buyurdu ki: «Cebrail bana her geldiği zaman Allah korkusundan titriyordu.»
.. Enes'in rivayetine göre: Resûlüllah buyurdu ki: «Cebrail'e, Mikâil'in niçin hiç güldüğünü görmüyorum diye sordum. Cebrail, Mikâil yaratıldığından beri gülmemiştir, dedi.»
İbrahim Halil namaza durduğu zaman, kalbinin coşması bir mil mesafeden işitilirdi.

Mücahid der ki: «Davud (a.s.) başını secdeye koyup kırk gün ağladı. Tâ ki, gözyaşlanndan otlar bitti. Nihayet nida geldi ki: "Ey Davud, niçin ağlıyorsun? Açsan, yemek verelim; çıplaksan, elbise verelim.» Davud öyle bir ah çekti ki, nefesinin ateşinden o biten otlar yandı. Allah (c.c.) onun tevbesini kabul etti. Davud: «Ya Rabbi, benim günahımı elimin ayasına yaz ki, onu hiçbir zaman unutmıyayım.n Allah Teâlâ duasını kabul etti. Ve elini yemeğe ve içmeye uzatmazdı ki, o yazıyı görüp günahını hatırlayarak ağlamasın. Bazen kendisine verdikleri bir bardak su, bardak tam su tlolu değil iken, gözünden akan gözyaşlanyle dolardı.
Rivayet edilir ki, Davud (a.s.) o kadar ağladı ki, takati kalmadı: «Ya Rabbi, benim ağlamama, merhamet eyle.» deyince, vahiy geldi ki: «Ey Davud! Yoksa günahını unuttun mu?» Davud: «Ya Rabbi,

günahımı nasıl unuturum ki, günah işlemeden önce, Zebur okurken akan sular, esen rüzgârlar dururdu. Kuşlar başıma toplanırdı. Çöldeki vahşi hayvanlar mihrabının etrafını sararlardı. Şimdi o şeylerden hiçbiri bende yoktur. Ya Rabbi, bu ne yalnızlıktır?» dedi.
Allah (c.c.): «Ey Davud! O taat ünsiyeti idi. Bu da; günah yalnızlığıdır. Ey Davud! Adem, lûtfumla yarattığım ve ruhumdan üflediğini kulum idi. Meleklerin ona secde etmelerini emrettim; ona keramet hiPatini giydirdim; başına vekâr tacım vurdum. Yalnızlıktan şikâyet etti. Havva'yı ona yoldaş yarattım. İkisini de cennete koydum. Ondan bir günah sadır olunca, onu zelil ve çıplak huzurumdan reddettim. Ey Davud! Dinle ve sadakatle dinle! Sen bize itaat ederken biz de sana itaat ederdik. Her ne dilersen, onu sana verirdik. Şimdi günah işledin, sana mühlet verdik. Şimdi eğer tevbe edersen, tevbeni de,, kabul deriz.» buyurdu.
Yahya bin Kesir der: «Rivayet edilir ki: Davud, kendi günahı için ağlamak istediği zaman, yedi gün hiç yemek yemezdi ve hanımlarının yanına gitmezdi. Ondan sonra çöle çıkardı. Ve Süleyman'a (a.s.) Davud'un feryadı figânını dinlemek isteyen mahlûkatm gelmeleri için çağırmasını emrederdi. Bunun üzerine insanlar şehirlerden, kuşlar yuvalarından, vahşi ve yırtıcı hayvanlar çöllerden ve dağlardan, Davud'un ağlayacağı yere gelmeye başlarlardı. Sonra Davud Allah Te-âlâ'nın senâsıyle başlardı. İnsanlar feryat ederlerdi. Ondan sonra cennet ve cehennemin sıfatlarını anlatırdı, ondan sonra da kendi günahından dolayı feryat ederdi. Öyle olurdu ki, korku ve dehşetle çok kimseler helak olurdu. O anda Süleyman (a.s.) onun başucunda dururdu. "Ey baba! Öyle ağladın ki, senin feryadından çok kimseler öldü. Artık yetişir." derdi. Ve tabutları getirip herkesin kendi cenazesini kaldırmasını emrederdi. Bir gün o mecliste kırk bin kişi vardı. O kırk binden otuz bini öldü. Davud'un iki cariyesi vardı. Onların görevi, korku zamanında Davud'un azalarının birbirinden ayrılmaması için, onu tutup kucaklarlardı.»
Yahya bin Zekeriyya, Beyt-i Mukaddeste ibâdet ederdi. Halbuki daha çocuktu. Diğer çocuklar onu oynamağa çağırırlardı. Ben oyna-

mak için yaratılmadım, derdi. Onbeş yaşına gelince, insanlardan uazklaşıp sahraya giderdi. Bir gün babası arkasından gitti. Baktı ki, Yahya ayağını suya sokmuş ve susuzluktan ölecek duruma gelmiş: «Ya Rabbi ,senin izzetin hakkı için, senin yanında makamımın neresi olduğunu bilmeyince su içmem.» diyor. Ve o kadar ağlamış ki, yüzünde et kalmamış; hattâ dişleri bile dışardan belli oluyor. Bunun için insanlar görmesin diye, yüzüne bir deri parçası bağlamıştı. Peygamberlerin hayatında bunun gibi hâller çoktur.
SAHABE VE SELEFİN HİKÂYELERİ
Bil ki, Sıddîk (r.a.) bu kadar büyüklüğü ile bir kuş görse: «Keşke kuş olaydım.» derdi. Ebû Zer (r.a.): «Keşke bir ağaç olaydım.» derdi. Aişe (r.a.): «Keşke adım sanım olmayaydı» derdi Ömer (r.a.) bazen Kur'an-ı Kerîm'den bir âyet duyunca düşüp bayılırdı, hasta olurdu. İnsanlar günlerce onun hâlini sormağa giderlerdi. Çok

ağlamaktan onun yüzünde siyah bir çizgi vardı. «Keşke annem beni do-ğurmayaydı.» derdi.
Bir defa bir evin kapısının önünden geçerken, bir kimse namaz içinde Kur'an okuyordu. Tur sûresinden: «Şübhesiz Rabbinin azabı olacaktır.» (Tur sûresi, âyet: 7) âyetine gelmişti. Ömer, düştü, bir duvara yaslandı. Çok güçsüz kalmıştı. Sonra onu evine götürdüler. Bir ay hasta yattı. Kimse onun hastalığının sebebini bilemedi.
Hüseyin bin Ali, her abdest aldığı zaman, benzi sararırdı. Bu ne hâldir? derlerdi. «Kimin huzuruna çıkacağımı bilmiyor musunuz?» derdi. İbn-i Mahzeme Kur'an okumağa dayanamazdı.
Bir gün îbn-i Mahzeme'nin hâlini bilmeyen bir yabancı adam onun yanında, «Allah'a karşı gelmekten sakınanları, elçiler gibi Allah'ın huzurunda toplayacağımız gün, Suçluları da susuz olarak cehenneme süreceğiz.» (Meryem sûresi, âyet: 85 - 86) âyetini okudu. îbn-i Mahzeme: «Ben mücrimlerdenim, müttakilerden değilim. Bir daha oku.» dedi. O kimse bu âyeti bir daha okuyunca, feryâd edip canını Allah'a teslim etti.
Hatem-i Asem der ki: «Güzel makamla mağrur olma. Cennetten daha güzel makam olmaz. Adem Peygamberin ne çektiğini bilir misiniz? İbâdetin çokluğu ile mağrur olma. Şeytanın basma ne geldiğini bilir misiniz? Bu kadar bin yıl ibâdet etmişti. İlmin çokluğu ile mağrur olma. Belâm-ı Baur, ilimde öyle bir dereceye varmıştı ki, Allah'ın ism-i Azamini bilirdi. Onun hakkında bu âyet-i kerîme nazil oldu: "Onun gibiler köpek gibidir" Büyüklerin sohbetine kavuştuğuna da mağrur olma. Çünkü Resûlüllah'ın akrabalan onunla beraber yaşadılar, meclisinde bulundular, fakat müslüman olmadılar.» Sırr-ı Se-katî der ki: «Her gün acaba yüzüm karardı mı diye burnuma baka-run.M

Atayı Selemi çok korkanlardan idi. Kırk yıl gülmedi. Hiç gökyüzüne bakmazdı. Bir defa gökyüzüne bakınca, korkusundan düşüp bayıldı. Her gece acaba mesh oldum mu, (hayvan şekline girdim mi) diye eliyle üstünü yoklardı. İnsanlara bir kıtlık ve belâ gelse, bunlar benim kötülüğümden oldu diye ağlardı. Eğer ben ölsem, insanlar kurtulurdu, derdi.
Ahmet bin Hanbel der ki: «Korku kapılarından bir kapı bana açılsın diye dua ettim. Duam kabul oldu, fakat aklımı oynatacağımdan korktum. Bunun üzerine ya Rabbi, bana dayanabileceğim kadar korku ver, dedim. Duam kabul oldu ve kalbim sakinleşti.»
Abidlerden birini ağlarken gördüler. Neden ağlıyorsun? dediler.' «Bugün insanları mahşerde arzedecekler diye çağırılacağı saatten korkuyorum.» dedi.
Bir kimse Hasan-ı Basri"ye «Nasılsın?» dedi. «Denizde gemileri parçalanıp her biri bir tahta üzerinde kalan insanların hâli nasıl olur?» dedi.
Hasan-ı Basrî der ki: «Hadîste gelmiştir ki: Bir kimseyi bin yıl sonra cehennemden çıkarırlar, keşke ben o kimse olaydım.» Hasan-ı Basrî, bunu hatimesinin (son nefesinin) kötü olup ebedî cehennemde kalmaktan korktuğu için söylüyordu.

Ömer bin Abdülaziz'in bir cariyesi vardı. Bir gün cariye uykudan uyanınca: «Ey Emire'l-Mü'minin! Gârib bir rüya gördüm: Cehennemi kızdırmışlardı. Üzerinde Sırat köprüsü kurulmuştu. Önce Abdülmelik bin Mervan'ı gördüm. Ona, Sırat'tan geç dediler. Çok gitmeden cehenneme düştü. Ondan sonra oğlu Velid bin Abdülmelik'i getirdiler. O da onun gibi cehenneme düştü. Ondan sonra Süleyman bin Ab-dülmeliki getirdiler. O da öylece cehenneme düştü. Sonunda seni getirdiler.» dedi. Bunu der demez, Ömer bir nara attı ve düşüp bayıldı. Cariye feryâd edip «Allah hakkı için senin sağ salim geçtiğini gördüm.» dedi. Cariye böyle feryat ediyordu. O da baygın hâlde, elini, ayağını vuruyordu.
Hasan-ı Basrî çok gülmezdi. Onu daima böyle görürlerdi. Sanki boynunu vurmaya götürülen bir esirmiş gibi duruyordu. Ona dediler ki, bu kadar ibâdetle niçin böyle üzgün ve kalbin yanıktır? Dedi ki: «Neye emin olayım? Belki benden sadır olmuş bir şey sebebiyle Allah bana düşman olmuş ve ne yaparsan yap, ben sana rahmet etmem demiştir. Bu mertebeden sonra benim çalışmam ve mücahedemin ne faydası olur?
Bunun gibi hikâyeler çoktur. Şimdi dikkat et ki, onlar bu kadar fazilet ve mertebe ile korkuyorlardı. Sen ise emin ve korkusuzsun, ya onların günahı çoktu ve senin günahın yoktur. Ya da onların marifeti çoktu ve senin marifetin yoktur. Ve sen bu kadar câhil ve akılsızsın

*r-

ki, günahlarının çokluğu ile beraber eminsin ve onlar bu kadar basiret ve marifet sahibidir ki, taatlerinin çokluğu ile beraber korkuyorlar.
KORKMAK VE UMMAK ARASINDA FARK
Bir kimse sorabilir ki, havf ve recânın fazileti hakkında çok haberler gelmiştir. Fakat bunların hangisi. daha faziletlidir, hangisi gâ-üb olmalıdır? Bil ki, havf ve recâ iki ilâçtır. İlâca faziletli değil, faydalı denir. Nitekim daha önce de anlatıldı ki, havf ve recâ noksan sıfatlardır. İnsanın kemâli; Allah'ın marifetine gömülme, Allah'ın zikri, fikri onu kaplayıp evveli ve sonu gözetmeyip şimdiki vakte bakmakla olur. Hattâ şimdi vakte değil, vaktin sahibine bakmalıdır. Zira havf ve recâya bakmak ona engel ve perde olur. Fakat bu hâl, nâdir olur.
O hâlde ölüme yaklaşan, kimsede recâ gâlib olmalıdır. Çünkü recâ muhabbeti artırır. Bu dünyadan ayrılan, Allah'ın muhabbetiyle ayrılmalıdır ki, Allah'a kavuşmak ona saadetin tâ kendisi olsun. Çünkü en büyük zevk sevgiliye kavuşmaktır. Gafil olan kimseye ise havf gâlib olmalıdır. Çünkü onun için recâ'nın gâlib olması, öldürücü zehirdir.
Eğer takvâlı olup hâileri doğru ve sağlam ise, onun için havf ve recâ mutedil olup eşit olmalıdır. İbâdet ve taat hâlinde olursa, recâ gâlib olmalıdır. Zira münacatta kalbin saf olması muhabbetle olur. Recâ da muhabbet sebebidir. Günah vaktinde ise havf (kerku) gâlib olmalıdır. Eğer havf gâlib olmazsa, günah işleyebilir. Demek

ki, havf ve recâ, değişik zamanlar ve değişik hâllere göre değişen bir ilâçtır. O hâlde havf ve recânın hangisi daha üstündür diye sorulduğunda kesin cevap verilmez.

DÖRDÜNCÜ ASIL FAKİRLİK VE ZÜHD

Bil ki, din yolunun esası, dört âsü üzerinedir. Bunlar Müslümanlık unvanında anlatılmıştır. Onlar, insan nefsi, Allah Teâlâ, dünya ve âhirettir. Bu dört şeyin ikisinden sakınmalı, ikisini de istemelidir. Sakınılacak şeylerin biri nefstir k,i Allah'ı bulmak için kendi nefsinden sakınıp kaçmalısın. Diğeri de dünyadır ki, âhireti bulmak için dünyadan kaçmalısın.

O hâlde sana lâzım olan, kendi nefsinden yüz çevirip Allah'a yönelmektir. Sabır, korku, tevbe bunun mukaddimelerindendir. Dünya sevgisi ise mühlikattan (helak edicilerden) dir. Nitekim ilâcı anlatıldı. Dünyaya düşman olup ondan kesilmek de, münciyattandır. Biz şundi münciyatı anlatalım. Münciyat, fakirlik ye zühdten ibarettir.

FAKİRLİK VE ZÜHD .

Bil ki, fakir, ihtiyacı olan şeye sahip olmayandır. İnsanın önce kendi bekasına ihtiyacı vardır. Ondan sonra gıdaya, mala ve bunun gibi nice şeylere ihtiyacı vardır. Bunlardan hiçbirisi onun elinde ve tasarrufunda değildir. Zengin ise, başkasından müstağni olup ihtiyaç-sız olan kimsedir. Bu da Allah'tan başkası için mümkün değildir. Çünkü Allah'tan başka vücuda gelen gerek cin, gerek insan, gerek melek ve gerekse şeytan herkesin varlığı ve bekası kendilerinden değildir. O, hâlde bunların hepsi hakikatte fakirdir.

Bunun için Allah (c.c): «Zengin olan Allah'tır. Siz hepiniz fakirsiniz.» (Muhammed sûresi, âyet: 38) buyurdu. İsa (a.s.) fakiri böyle tarif etti ve: «Ben kendi amelime rehinim. Amelimin anahtarı benim elimde değildir. O hâlde benden daha fakir kim var?» dedi. Belki Allah Teâlâ da bunu beyân edip buyurur ki: «O zengin ve rahmet sahibidir. Dilerse, hepinizi helak edip başka bir kavim yaratır.» (Enam sûresi, âyet: 133).

O hâlde bütün mahlûkat fakirdir. Fakat fakirlik, tasavvufçulann dilinde, kendini bu sıfat üzere gören ve kendine bu hâl gâlib olan kimseye denir. Yâni kendisinin hiçbir şeye mâlik olmadığını ve ne dünya hususunda, ne yaratılış hususunda elinde hiçbir şey olmadığmı bilir.

Bazı ahmaklar der ki, insan hiç taat ve ibâdeti olmadığı zaman fakir olur. Eğer taat ve ibâdeti olursa fakir olmaz. Zira taat sevabına mâlik olur. Bu söz şeytanın onların kalbine attığı zındıklık ve dinsizlik tohumudur. Şeytan, akıl ve zekâ iddiasında bulunan bu ahmakları bu şekilde yoldan çıkarır. Bu kötü mânâyı yaldızlı sözlerle gösterip onları aldatır. Onlar bunu, akıllıca bir anlayış sanırlar.

Bu, şu kimseye benzer ki, «Allah'ı olanın her şeyi vardır. İnsan Allah'tan ayrılmadıkça fakir olmaz.» der. Belki taat eden de fakirdir.

Nitekim İsa: «Taat de benim elimde değildir. Belki ben taate rehinim.» dedi. Velhâsıl burada maksat, tasavvufçuiarm istilâhmdaki fakirliği anlatmak değildir ve yine insanın her şeye muhtaç olduğunu anlatmak da değildir. Belki malla ilgili olan fakirliği beyân etmektir. İnsan, muhtaç olduğu yüzbin şeyin fakiridir. Mala ihtiyacı onlardan birisidir.
O hâlde bil ki, malın olmaması iki hâlden ayrı değildir; ya insanın malı olur da kendi arzusuyla o maldan elini çeker. Yahut malı kazanamaz, arzusuyla elini maldan çekerse, buna zühd denir. Eğer inal kazanmak elinden gelmiyorsa, buna fakirlik denir.
Fakirliğin üç hâli vardır:
Birincisi, malı yoktur. Fakat mal kazanmak için elinden geldiği kadar çalışır, çabalar. Böyle olan kimseye harîsî fakir denir.
İkincisi, ne malı ister, ne de reddeder. Verirlerse alır. Vermedikleri zaman kanaat eder. Buna kanaatkar fakir denir.

Üçüncüsü, malı istemediği gibi verdikleri zaman da, almak istemez. Buna da zahîd fakir denir. O hâlde biz önce yalnız fakirliğin fâ-. ziletini, ondan sonra da zühdün faziletini ve fakir olan kimsenin, mala hırsı olsa bile fakirlik faziletinden mahrum olmadığını beyân edelim.
FAKİRLİĞİN* FAZİLETİ
Bil ki, Allah Teâlâ: «O ganimet, fakir muhacirler içindir.» (Haşir sûresi, âyet: 8) buyurup fakirliği, hicrete takdim buyurmuştur. Resûlüllah buyurur ki: «Allah (c.c.) çoluk çocuk sahibi olan. za-hid fakiri sever.»
Yine buyurdu ki: «Ey Bilâl! Bu dünyadan zengin değil, fakir olarak gitmeye çalış.» Yine buyurdu: «Benim ümmetimin fakirleri, zenginlerden beşyüz yıl önce cennete gireceklerdir.»
Diğer bir rivayette: «Kırk yıl önce.» gelmiştir. Belki kırk yıl rivâyetiyle haris fakir ye beşyüz yıl rivâyetiyle de kanaatkar fakir kastedilmiştir.
Yine buyurdu: «Benim ümmetimin en iyileri, fakir olanlarıdır ve cennete çok çabuk girenler de onlardır.»
Yine buyurdu ki: «Benim iki sanatım vardır. Onları seven beni sevmiş olur. Biri fakirlik, diğeri de harp etmektir.»
Rivayet edilir ki; Cebrail, «Yâ Muhammedi Allah'ın sana selâmı vardır. Buyurur ki: Yeryüzünün dağlarını altın edip Habibim nereye giderse, onları onun yanında gezdireyim istiyor mu?» dedi. Resûlüllah: «Ey Cebrail, bunu Allah'tan istemiyorum. Çünkü dünya, evsiz olanların evi ve malsız olanların malıdır. Dünyada mal toplamak, akılsızların işidir.» Cebrail: «Ya Muhammedi Allah seni sabit söz üzere şahit eylesin.» dedi.
tsa (a.s.) uyuyan bir kimsenin yanından geçti. Ona: «Ey kişi! Neye yatıyorsun? Kalk Allah'ı an.» dedi. O kimse: «Sen ne istiyorsun?» «Ben dünyayı istiyenlere bıraktım.» dedi. îsa: «Ey dost! Öyleyse huzur içinde ve kalb rahatlığı ile uyu.» dedi.
Musa (a.s.) uyuyan bir kimsenin yanından geçti. Toprak üzerine yatmış ve başının altma bir kerpiç koymuştu. Bu kilimden başka da

bir şeyi yoktu. «Ya Babbi, senin bu kulun zayi olmuş. Hiçbir şeye mâlik değildir.» dedi. Vahiy geldi ki: «Ey Musa! Bir kimseye dönüp bna tamamen teveccüh edersem, bütün dünyalığı ondan alacağımı bilmiyor musun?..»
.-
Ebû Rafî' der ki, bir gün Resûlüllah'a bir misafir geldi. Resûlüllah'm misafire yedirecek hiçbir şeyi yoktu. Bana: «Filân Yahudi'ye git. Bize veresiye bir miktar un versin. Parasını Receb ayının başında vereceğim.» buyurdu. Ben Yahudi'ye gidip isteyince, hayır, vallahi rehinsiz vermem, dedi.
Resûlüllah'a öylece haber getirdim. Resûlüllah buyurdu ki: «Allah hakkı için ben yerde de eminim, gökte de eminim. Eğer verseydi, öderdim, öyleyse benim zırhımı o Yahudi'ye ver, hatırı hoş olsun.»

'0fj-ids
588
KİMYAYI SAADET
Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu: «Kâfirlerden bir kısmına dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz ve onları bunda fitneye düşürmek için faydalandırdığımız şeye (mal ve saltanata) sakın göz uca ile de olsa bakma! Sana verdiğimiz Allah katında daha hayırlıdır.» (Tana sûresi, âyet: 131).
Kâbü'l-Ahbar der ki, Musa'ya vahiy geldi ki: «Ey Musa! Eğer fakirlik sana yüzünü dönerse, onu "ey salihlerin alâmeti merhaba! 11 diye karşıla.»
Peygamberimiz buyurdu ki: «Cenneti bana gösterdiler. İçindekilerin çoğunu fakir gördüm. Cehennemi bana gösterdiler. İçindekilerin çoğunu zengin gördüm.»
Yine buyurdu ki: «Cennette az kadın gördüm. Onlar nerdedir? dedim. "Onları altın ve süslü elbiseler bağladı" dediler.»
Rivayet edilir ki: «Bir peygamber bir gün deniz kenarından geçerken, baktı ki, bir balıkça, Allanın adiyle deyip ağını attı. Ağma hiç bir şey düşmedi. Diğer bir balıkça, şeytanın adiyle deyip ağını attı. Ağına çok balık düştü. O peygamber: "Ya Rabbi, bütün mülkün senin olduğunu bilirim. Fakat bunun hikmeti nedir?" dedi. Allah (c.c.) meleklere buyurdu ki, o iki kimsenin cennetteki yerlerini o peygambere gösterin. Yerlerini gösterince, o peygamber, "Teselli oldum ya Rab-bi" dedi.»
Peygamberimiz buyurdu ki: «Peygamberlerden en son cennete giren Süleyman peygamberdir ve benim ashabımdan en sonra cennete giren Abdurrahman'dır. Bu da, zengin oldukları içindir.»
İsa (a.s.) buyurdu ki: «Zengin çok zor cennete girer.»
Resûlüllah buyurdu ki: «Allah .sevdiği kullarını belâlara mübtelâ eder. Eğer çok severse iftinâ eder.» «İftinâ nedir? Ya Resûlüllah!» dediler. «Ona ne mal verir, ne de çoluk çocuk.» buyurdu. Musa (a.s.) dedi ki: «Ya Rabbi, insanlardan senin sevdiklerin kimlerdir ki, onları ben de seveyim.» Allah buyurdu ki, nerede fakir görürsen, onlardır. Yâni benim bütün dostlarım fakir olanlardır, dedi. ,
Peygamberimiz buyurur ki: «Kıyamet gününde fakiri getirirler. İnsanlar birbirlerinden özür diledikleri gibi, Hak Teâlâ da

fakirlerden özür diler ve: "Ey kulum! Dünyayı senden esirgemem, seni hor gördüğüm için değildi, belki sana hiî'atler ve mükâfatlar vermek içindi. Şimdi yürü, insanlar arasında benim rızam için sana bir günlük yemek, yahut elbise verenlerin elinden tut. Onu sana bağışladım." der. O gün insanlar ter içinde kalırlar. O büyük kalabalığın arasında gezip kendisine iyilik etmiş olanların elinden tutup dışarı çıkarır.»
Yine buyurur ki: «Fakirlerle dostluk edip onlarla aşinalık edin ve onlara iyilik yapın. Çünkü onların yolunda saadet vardır.» «O saadet nedir? Ya Resûlallah!» dediler. Buyurdu ki: «Kıyamet gününde onlara denir ki, size bir parça ekmek, ya bir içim su, ya bir kaftan, ya da bir eski parçası verenlerin elinden tutup cennete götürün.»
Hz. Ali'nin Peygamberimizden rivayet ettiğine göre, Peygamberimiz buyurur ki. «İnsanlar, dünyalık toplamaya ve binalar yapma-

ya başlayıp fakiriere düşman kesilince, Allah Teâlâ onlara dört şey verir: Zamanın kıtlığı, sultanın zulmü, kadınların hıyaneti ve kâfirlerin şevket ve kuvveti.»
îbn-i Abbas der ki: «Bir kimseyi fakir.olduğu için aşağı gören ve zengin olduğu için de aziz tutan mel'undur.»
Derler ki, zenginler Süfyan'ın meclisinde aşağı görüldükleri kadar, hiçbir mecliste aşağı görülmediler. Onları ileri saf fa almazdı. Arkada dururlardı. Fakirleri kendine yakın bulundururdu.
Lokman hekim oğluna: «Yavrum! Eski elbise ile gördüğün kimseyi hakir görme. Çünkü onun Rabbiyle senin Rabbin birdir.» dedi.
Yahya bin Muaz der ki: «Zavallı insanoğlu, eğer fakirlikten korktuğu gibi cehennemden korksaydı, ikisinden de emin olurdu. Ve eğer dünyayı istediği gibi, cenneti isteseydi, ikisine de kavuşurdu. Ve eğer zahirde insanlardan korktuğu gibi, bâtında Allah'tan korksaydı, her iki cihanda da bahtiyar olurdu.»
Bir kimse fbrahim-i Edhem huzuruna onbin akçe getirip bu akçeleri sana hibe ettim al, dedi. İbrahim almadı. O kimse çok ısrar etti. İbrahim dedi ki: «Senin maksadın benim adımı fakirlerin defterinden silmektir. Maksadın olmayacaktır.»
Resûiüllah Hz. Aişe'ye buyurdu ki: «Ey Aişe! Yarın kıyamet gününde beni bulmak istersen, fakirler gibi yaşa; zenginlerden uzak ol ve elbisen yırtılmadan çıkarıp atma.»
KANAATKAR FAKİRİN FAZİLETİ
Bil ki, Resûiüllah buyurdu: «Kendisine İslâm dininin yolu gösterilip ona kifayet miktarı mal verilen ve o mala kanaat eden kimseye ne mutlu.» Yine buyurdu ki: «Eğer fakirler canı gönülden fakirliğe razı olsalar, fakirliğin sevabına kavuşurlar, yoksa kavuşamazlar.»
Bu kelâm-ı şerifte haris fakir için sevap- olmadığına işaret vardır. Fakat diğer hadislerde, harîs fakirler için de sevap olduğuna işaret vardır. Yine buyurdu ki,: «Herşeyin bir anahtarı vardır. Cennet kapısının anahtarı da, sabırlı fakirleri sevmektir. Sabırlı fakirler, kıyamet gününde Allah* ile beraberdirler.»

Yine buyurdu ki: «Allah'ın en çok sevdiği kullan, mevcut olana kanaat edip Allah'ın takdir ettiği nasibe razı olurlar.»
Yine buyurdu ki: «Yarın kıyamet gününde hiçbir fakir ve zengin yoktur ki, dünyada iken günlük yiyeceklerinden başka bir şeye mâlik olmamasını istemesin.»
Allah (c.c.) İsmail'e (a.s.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey İsmail! Bizi kalbi kırık olanların yanında ara.» İsmail: «Onlar kimlerdir?» dedi. Allah (c.c): «Sabırlı fakirlerdir.» buyurdu.
Resûiüllah buyurdu ki: «Kıyamet gününde Allah Teâlâ benim has ve seçkin kullarım nerededir? der. Melekler, onlar kimlerdir? Ya

Rabbi! derler. Allah (c.c.), onlar benim hükmüme rıza verip kanaat eden müslüman fakirlerdir buyurur. Bunun üzerine Allah, onların hepsini cennete götürün diye emir buyuracaktır. Halbuki bütün insanlar henüz hesaptadır.»
Ebu'd-Derda (r.a.) der ki: «Ömürleri daima eksilmekte olduğu hâlde üzülmeyip de dünyalığın artmasına sevinenlerden hiç kimse yoklur ki, aklında noksanlık olmasın. Ya Sübhanallah! Dünyada ne hayır vardır ki, onun artması sevinmeye sebeb olsun.»
Bir kimse Amir bin Abdü'l-Kaysîyi ziyarete gitti. Amir tere otu ile ekmek yiyordu. O kimse, «Ey Amir, bununla kanaat ediyor musun?» dedi. Amir, «Ben bazı kimseleri bilirim, bundan da az şeyle kanaat etmişlerdir.» dedi. O kimdir? dedi.. Amir, «Ahireti atıp dünyayı alan kimse bundan daha az şeyle kanat etmiştir.» dedi.
Bir gün Ebû Zer (r.a.) oturup insanlarla konuşuyordu. Hanımı gelip: «Sen burada oturmuşsun. Allah hakkı için evde hiç yiyecek yoktur.» dedi. Ebû Zer: «Bizim önümüzde bir dar boğaz vardır ki, ondan yükü hafif olandan başka hiç kimse kurtulamaz.» dedi. Hanımı bu sözü duyunca, teselli oldu ve dönüp gitti.

SABREDEN FAKİR, ŞÜKREDEN ZENGİNDEN ÜSTÜNDÜR

Bil ki, sabreden fakir mi, yoksa şükreden zengin mi üstündür diye ihtilâf etmişlerdir. Doğrusu, sabıeaen lakir üstündür. Anlatılan hâdisıerin tamamı, sabreden lakirin üstün olduğunu gösterirler. Ama işin nakıkatını bümek istersen, gerçek şudur ki, seni Allah'ın zikrinden ve muhabbetinden alıkoyan herşey, kötüdür. Bazı kimseler için fakirlik ve bazı kimseler için de zenginlik mâni olur. Bunun tafsili, kifayet miktarı malın olması, olmamasından iyidir. Çünkü kifayet miktarı olan mal dünyalıktan sayılmaz, belki âhi-ret azığıdır.
Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Ya Rabbi, yeteri kadar Muhammed ailesine rızk ver.» Çünkü kifayet miktarından fazlası olmaması daha iyidir. Çünkü hırs ve kanaatte fakir ve zengin hâli birdir. Gerek harîs fakir olsun, gerek harîs zengin olsun, ikisi de mala bağlı ve onunla meşgul olurlar. Fakat şu kadar var ki, fakir beşerî ihtiyaçlardan dolayı çok zahmet ve meşakkat çekmiş olur ve çektiği zahmetlerle dünyadan nefret etmiş olur. Mü'min dünyaya sevgisi ne kadar az olursa, Allah'a dostluğu -o kadar fazla olur. Dünya fakirin zindanı olunca, bu hâli sevmiyorsa da, ölüm zamanında onun kalbi dünyaya az meyleder. Zengin olanlar,

dünyadan zevk aldıkları için, dünyaya alışmıştır. Dünyadan ayrılmak ona zor gelir. Kalbe göre ikisinin arasındaki fark çok büyüktür. Hattâ ibâdet ve münacat vaktinde, fakirin bulduğu hâli, hiçbir zaman zengin bulamaz. Çünkü zenginin zikri dil ucu iîe ve kalbin zahiri ile olur. Gönül yaralı ve kırık olup eziyet ve sıkıntı çekmeden, zikrin lezzeti onun içine sirayet etmez.
'Wt.
4. Asıl: FAKİRLİK VE ZÜHD
591
Yine bunun gibi kanaatte de ikisi beraber olsalar, yine fakir üstündür. Ama eğer fakir harîs, zengin de kanaatkar olsa, şöyle ki, o mai elinden çılssa hiç üzülmese ve malın şükrünü de etse, onun kalbi, şükür ve kanaatle temizlenir; dünyanın alışkanlık ve rahatiyle bulaşmaz. Harîs fakirin kalbi, gerçi Jırsa bulaşmıştır, fakat eziyet, sıkıntı, gâm ve keder çekmekle temizlenir.
O hâlde şükreden zenginle harîs fakir birbirine yakın olur. Ama. gerçekte her birinin, Allah'a yakınlığı ve uzaklığı, dünyadan ayrılığı ve ona olan ilgisi miktarına göredir. Eğer zenginin nazarında malın olup olmaması bir olsa, kalbi dünya malından boş olsa ve malı muhtaç fakirler için saklasa, nitekim Aişe (r.a.) bir günde yüzbin akçe dağıttı ve kendi için bir akçelik et alıp onunla iftar açmadı. Bu derecer kalbi bu sıfat üzere olmayan fakirin derecesinden üstündür. Ama eğer fakir ve zenginin dünyaya olan ilgileri bir olursa, her ne kadar zengin hayırlar edip sadakalar verse de, fakir daha üstündür.
Haberde geldi ki, fakirler şikâyet için Resûlüllah'a haber gönderdiler: Zenginler dünya ve âhiretin bütün hayrını aldılar: Sadaka veriyorlar, hacca gidiyorlar, zekât veriyorlar ve gazaya gidiyorlar. Biz bunların birini yapamıyoruz. Resûlüllah onların gönderdiği kimseyi güzel karşıladı ve buyurdu ki: «Ben onları severim. Onlara de ki, fakirliğe sabredenlere, Allah Teâlâ üç haslet verir ki, onları hiçbir zaman zenginlere vermez: Birincisi, cennetle öyle köşkler vardır ki, cen-nettekiler onları, dünyadakilerin yıldızları gördüğü gibi görürler. O köşkler yalnız fakir olan Peygamberlerin, yahut fakir olan şehitlerin, yahut fakir olan mü'minlerin makamıdır. İkincisi, fakirler beşyüz yıl önce cennete girerler. Üçüncüsü, fakir bir kere "Sübhanallah vel-hamdü lillâh ve lâilâhe illallah vallahü ekber" dese, zengin de bunu dese ve bin dirhem de sadaka verse, yine fakirin eriştiği dereceye erişemez.»
Fakirler, Resûlüllah'm bu sözünü duyunca» «Biz razıyız, biz razıyız.» dediler. Resûlüllah'm böyle buyurmasının sebebi şudur ki, Allah'ı zikir, öyle bir tohumdur ki, yumuşak, boş, üzgün ve kırık bir kalb bulsa onda çok tesir eder. Ama zenginin kalbini dünya nimetleriyle sevinçli bulunca, ondan sıçrayıp kaçar. Tıpkı sert bir taşa düşen darı tanesinin sıçrayıp kaçması gibi. Mademki herkesin derecesi, kalbinin Allah'a yakınlığı, zikir ve muhabbetle meşgul olması mik-tanncadır ve zikir ve muhabbetle meşgul olması, kalbin başka şeye ünsiyet peyda etmemesi miktarıncadır, zenginlerin kalbi de dünya ile ünsiyet peyda etmekten boş olamaz; o hâlde bu iki kalb nerde bir olur?..

Bazen zenginler kendilerine hüsnü zanda bulunuyorlar: Dünya malına dalmış iken, kendilerini azade sanıyorlar. Bu, apaçık aldanmadır. Çünkü azade olmanın alâmeti, Hz. Aişe'nin, yüzbin akçenin tamamını toprağa saçar gibi, dağıtmasıdır. Eğer mal içinde olup mala bağlı kalmamak kolay olsaydı, bu kadar peygamberler niçin dünya.
>*.'• ii.

malından sakınırlardi ve niçin dünya malından sakının diye emrederlerdi.
Hattâ Resûlüllah »dünya gözünün önüne gelip kendini arzedin-ce: «Benden uzak ol, benden uzak ol.» dedi. İsa (a.s.) der ki: «Dünya ehlinin malına bakmayın. Zira onun parıltısı iman halâvetini kalbinizden izâle eder.» İsa (a.s.) bunu şunun için söylüyor ki, dünya yönünden kalbe doğacak nalâvet, Allah'ın zikriyle çekişir. Zira iki ha-lâvet bir7 kalbte toplanmaz. Meydana gelen iki (zıt) şeyden biri hak, biri de bâtıl olmaktan başka değildir. Kalb bâtıla bağlandığı kadar haktan ayrılır. Bâtıldan ayrıldığı kadar da hakka yaklaşır.
Ebû Süleyman-ı Daranı der ki: «Fakirin "bir şey arzu edip de o eline geçmediği zaman, bir kere "ah" demesi, zenginin bin yıllık ibâdetinden üstündür.»
Bir kimse Bişr-i Hafî'ye dedi ki, çoluk çocuğum çok ve hiçbir şeyim yoktur. Bana dua edin. Bişr-i Hafî dedi ki: «Çoluk çocuğun, evde ekmek yok, un yok deyip de sen bunları alamadığın için, yüreğine dert olduğu zaman, sen benim için dua et. Çünkü o zaman senin duan benimkinden üstündür.»
FAKİRLİĞİN EDEBLEEİ
Bil ki, fakirliğin edepleri bâtında (kalben) razı olmak ve zahirde (diliyle) şikâyet etmemektir. Fakirin, bâtında üç hâli vardır: Birincisi, fakirliğine sevinip şükreder ve fakirliği, Allah tarafından velilere verilen sadece bir inayet olarak bilir. İkincisi, şükretmese de ve fakirliği sevmese de, Allah'ın filini ve takdirini kötü görmez. Nitekim kan aldıran kimse, bunun acısını sevmiyorsa da, kan aldırmaktan memnundur.
O hâlde fakirlikte bu da yüksek bir derecedir. Üçüncüsü, fakirliğin Allah'tan gelmesini sevmiyor. Bu haram olup fakirliğin sevabını giderir. Belki her zaman Allah'ı, şanına lâyık şekilde bilip onu ayıplamak ve işini reddetmek caiz olmadığına itikat etmelidir. Zahirde de şikâyet etmeyp sabır ve tahammül perdesini korumalıdır.
Hz. Ali buyurur ki: «Bazen fakirlik, cezanın tâ kendisi olur. Bu nun alâmeti, kötü huylu olup fakirlikten ve Allah'ın hükmünden şikâyet etmektir. Bazen de fakirlik saadet olur. Onun işareti güzel ahlâklı olup kimseye şikâyet etmemek ve Allah'ın takdirine şükretmektir.»
Hadiste: «Fakirliği gizleyip açığa vurmamak, büyük Bir (manevî hazinedir.» Fakirliğin bir edebî, zenginlerle kalkıp oturmamaktır. Sev-rî der ki: «Zenginler çevresinde dolaşan fakirin riyakâr olduğunu; sultanlar çevresinde dolaşan fakirin hırsız olduğunu bil.»

Diğer bir edebî de, elindeki kadar sadaka verip dünya malını kendinden uzaklaştırmalıdır.
Resûlüliah buyurdu ki: «Bazen bir dirhem yüzbin dirhemden üs-olur.» Ne zaman? Ya Resûlallah! dediler. «Bir kimse, yalnız iki
i

dirheme malik olup da birini sadaka verdiği zaman yüzbin dirhem sadaka vermekten hayırlı olur.» buyurdu.
VERİLENİ ALMA EDEBLERİ
Şübheli olan bir şeyi almamalıdır ve ihtiyacından fazlasını da almamalıdır. Ancak fakirlere hizmet ediyorsa, onlara harcamak için alabilir. İnsanlar arasında alıp gizlice fakirlere sadaka vermek, Sıddîk-ların derecesidir. Eğer bunu yapamıyorsa ya kendisi onu halk içinde fakirlere versin, yahut mal sahibine ısmarlasın, o versin. Ama sadaka verenin niyetini bilmek de önemlidir. Bunu hediye olarak mı, sadaka olarak mı, yahut riya için mi veriyor? Eğer hediye olarak veriyorsa içinde minnet olmayacaksa, onu kabul etmek sünnettir. Eğer bazısının minnetsiz, bazısının da minnetli olacağını biliyorsa, minnet olmayacak miktarı alsın. Minnet olacak miktarı almasın.
Bir kimse Resûlüllah'a bir miktar yağ, bir mikta katık ve bir koyun getirdi. Koyunu geri çevirdi ve gerisini aldı.
Bir kimse Feth-i Musüî'ye elli dirhem getirdi. Fetih dedi ki, hadiste: «Bir kimse istemeden kendine verilen şeyi (tamamıyle) almayıp geri çevirirse, Allah'ı reddetmiş gibi olur.» buyurulmaktadır. Ve bir dirhemini alıp mütebakisini geri çevirdi. Hasan-ı Basrî de bu hadisi rivayet ederdi. Fakat bir gün bir şahıs bir kese akçe ve güzel elbiseler getirdi. Hasan kabul etmedi ve: «Va'z veren kimse insanlardan bir şey alırsa, mahşer gününde Allah'ın huzurunda zerre kadar kıymet ve itibar görmeyecektir.» dedi. Hasan-ı Basri'nin bunu kabul etmemesinin sebebi, onu va'z karşılığında verdiklerini bilmesidir. îhlâsına halel gelmesini istemezdi. Bir kimse, bir dostuna bir şey bağışladı. Dostu dedi ki, bak; eğer kabul ettiğim takdirde senin yanında kıymetim artarsa, kabul ederim, yoksa kabul etmem.
.
Süfyan hiç kimseden bir şey almazdı ve: «Eğer aldığımı söylemeyeceklerini bilseydim, alırdım.» derdi. Yâni alsam onu insanlara anlatıp ve lâf atıp minnet edecekler. Bazı kimseler de yalnız özel dostlarından alırlar, başkalarından almazlardı. Bütün bunlar minnetten
sakındıkları için idi.
Bişr-i Hafî der ki: «Sırr-ı Sekatî'den başka hiçbir kimseden bir şeyi istemedim. Onun zühdünü, kendisinden yordum.» Eğer riya için veriliyorsa, almamak daha da önemlidir. Büyük zâtlardan birine bir şey verdiler, almadı. Niçin almadın? diye ayıpladılar. Dedi ki, «Onlara acıdığım için almadım. Zira sabretmeyip söyleyeceklerini bilirdim. Boş yere hem mallan, hem sevapları gider.» Ama eğer sadaka niyetiyle veriliyorsa, eğer sadakaya müstahak değilse almamalıdır. Eğer muhtaç ise reddetmek caiz değildir.

Hadiste gelmiştir ki: «İstemeden bir kimseye verilen sadaka, Allah tarafından ona ulaşan bir rızktır.»

Demişler ki; verilen bir şeyi almayan kimse, isteyip de verilmemesine mübtelâ olur.
Sırr-ı Sekâti her zaman Ahmed bin Hanbele bir şey gönderirdi. Ahmed kabul etmeyip geri gönderirdi. Sırrı ona dedi ki, Ey Ahmed, kabul etmemek âfetinden de sakın. Ahmed, bir daha söyle, dedi.- Tekrar söyledi. Ahmed biraz düşündü ve: «Bir aylık yetecek şeyim vardır. O bitince alayım.» dedi.

DİLENMEK NE ZAMAN HELÂL OLUR?

Bil ki, Resûlüllah buyurdu ki: «Dilenmek haramdır, zarûretsu helâl olmaz.» Haram olmasının sebebi, bunda üç kötü şey vardır: Birincisi, fakirliğini izhar edip Allah'tan şikâyet etmek anlamına gelir. Zira bir kimsenin hizmetçisi, birisinden bir şey istese, efendisinden şikâyet etmiş olur. Bunun keffâreti, (sorumluluktan kurtulması) zaruretsiz ve şikâyet yoluyle istememektir. İkincisi, kendini aşağı göstermiş olur. Halbuki mü'min olan, Allah'ın huzurundan başka yerde, kendini aşağı göstermesi yakışmaz. Bundan kurtulma çaresi, elinden geldiği kadar dostlarından, akrabalarından ve gönlü açık kimselerden istemelidir. Çünkü onlar hakaret gözüyle bakmazlar. Onların yanında aşağılaşmaz.
O hâlde elinden, geldiği kadar zaruretsiz istememelidir. Üçüncüsü, istediği kimsenin kalbine usanç verir. Utancından riya için vermiş olur. Çünkü ayıplar diye korkar.
O hâlde istenen şeyi verirse, kalbi rencide olur, gönül hoşluğu ile vermez, mahcup olmamak ve ayıplanmamak için verir. Bundan kurtuluş çaresi, istediği şeyi açıktan değil, belki imâ yoluyle istemektir. Şöyle ki, eğer istediği kimse vermek istemezse anlamamazlıktan gelebilsin. Eğer açıkça istiyecekse, bir kimseden değil, belki bir gruptan ^istemelidir. Orada bir zengin bulunuyorsa, ona bakıp istemelidir. Çünkü vermezse, ayıblanır. Bu da belli bir şahıstan istemek anlamında olur. Ama bir kimse için birinden zekât istemek, eğer onun üzerine zekât farz olduğunu bilse, huzursuz olsa bile ondan istemek yine caizdir. Eğer kendisi zekâta müstahak olsa, kendisi için istemek de caizdir. Ama ayıplanmak korkusuyle verileni almak haramdır. Çünkü o müsadere ve işkence ile almak gibidir. Gerçi zahirî fetvada dilin zahirine bakılır, fakat zahirî fetva bu dünyada geçerlidir. Öbür dünyada gönül fetvasına bakarlar. Mademki o kimsenin gönlü, istemeyerek verdiğine şahitlik eder, o verilen şey haram olur.
O hâlde bu yazıların tamamından anlaşıldı ki, zaruret, yahut önemli bir ihtiyaç olmadan dilenmek haramdır. Ama süslenmek için, yahut nefis yemekler yemek için, yahut güzel elbiseler giymek için dilenmek caiz değildir. Dilenmek ancak âciz olup hiçbir şeye mâlik ol-mavan kimselere yaraşır. Ama ibâdetle uğraşmak için dilenmek caiz değildir, belki çalışması farzdır.

-Eğer yiyeceğe ihtiyacı olursa, fakat kendine lâzım olmayan bir kitabı, yahut fazla seccadesi, (namazlığı) yahut fazla elbisesi, yahut

fazla kumaşı, yahut bunlara benzer fazla eşyası olursa dilenmek haram olur. Önce onları harcamalıdır. Ama kendini, yahut çoluk çocuğunu süslemek için dileniyorsa, bu haramdır.
Resûlüllah buyurdu ki: «Kendisinde var iken başkasından bir şey dilenen kimse, kıyamet gününde, mahşer yerine, yüzünün etleri gitmiş ve yalnız kemikleri kalmış olarak gelecektir.» Yine buyurdu ki: «Bir şeye mâlik iken dilenen kimsenin dilendiği, eline aldığı bir ateş parçasıdır, tster az olsun ister çok.» Resûlüllah'a, dilenmemek için neye mâlik olmalıdır? diye sordular. Bir rivayette: «Sabah ve akşam yemeğine mâlik olmak gerekir.» buyurmuş. Diğer mir rivayette: «Elli dirheme (gümüş kuruş) mâlik olmalıdır.» buyurmuş. Elli dirhem, kimse ile ilişki kurmayıp tek başına yaşayan ve bunu kendine bir yıllık azık yapan ve o şehirde sadaka mevsimi yılda bir defa olup eğer o zaman istemezse, bütün sene yiyeceksiz kalacak kimseler içindir. O hâlde eğer buna mâlik olmazsa dilenmesi caiz olur. Sabah ve akşam yemeği, hergün dilenebilenler içindir. Çünkü onun için bir gün bir yıl yerindedir.
Resûlüllah'ın bu hadisi, müddeti tâyin için buyurulmuştur. Ama ihtiyacın cinsi hakkında asıl şudur ki, ihtiyaç üç şeydir. Yiyecek, giyecek ve mesken.
Resûlüllah buyurdu ki: «İnsanoğlunun dünyada üç şeyden başka hiçbir şeyde hakkı yoktur: Belini doğrultacak kadar yemek, avret yerini örtecek kadar elbise ve kendini koruyacak kadar mesken.» Mesken lâzım olan eşya da mesken hükmündedir. Ama eğer hasırı ve derisi olursa, başka şeyler için dilenmek caiz olmaz. Toprak ibriği varken, bakır ibrik için dilenmek caiz olmaz. Bunlar takdire gelen şeyler değildir. Hülâsa şudur ki, çok önemli ihtiyaç olmayınca haram olan bir şeyi yapmamalıdır. Yâni dilenmemelidir.
FAKİRLİĞİN DERECELERİ
Bil ki, fakirlerin dereceleri değişiktir. Bişr-i Hafî der ki, onların derecesi üçtür: Birincisi, istemezler; verilirse de almazlar. Bu fakirler, ruhanî meleklerle beraber îlliyyinde olurlar. İkincisi, istemezler, fakat verilirse alırlar. Bunlar Mukarrebîn meleklerle beraber Firdevs cennetinde bulunurlar. Üçüncüsü, zaruret zamanında isterler. Bunlar Ashabü'l-Yemin ile beraber olurlar.
îbrahim-i Edhem, Şakik-i Belhi'ye sordu: Şehrindeki fakirleri ne hâlde bıraktın? Şakîk, en güzel hâlde bıraktım: Eğer bulurlarsa şükrederler, bulmazlarsa, sabrederler. İbrahim: «Ben de Belhin köpeklerini bu hâlde bıraktım.» Şakik: «Öyleyse, sizin yanınızda fakirler ne hâlde olurlar?» dedi. İbrahim: «Eğer bulmazlarsa, şükrederler, bulurlarsa, başkalarını kendilerine tercih ederek onlara verirler.» Şakîk, İbrahim'in başını öpüp: «Gerçek buyurduğundur.» dedi.

Bir kimse Ebu'l-Hasan Nuri'yi elini açıp insanlardan dilenirken gördü. O kimse bu işe şaştı ve Cüneyd'e anlattı. Cüneyd: «Ebu'l-Ha-

san'm, insanlardan bir şey almak için el açtığını sanma. Belki Allah'tan insanlara lutûf ve sevap istemek için elini açmıştır. Bu hareket ona zarar vermez.» dedi. Bundan sonra bir terazi getir dedi. Getirdi. Yüz dirhem gümüş tarttı ve üzerine de bir avuç akçe döktü ve: «Bunu Nuri'ye götür.» dedi. O kimse diyor ki, bu işe şaştım. «Miktarını bilmek için tarttı. Öyleyse tartısı belli olduktan sonra niçin tartısı belli olmayan bir avuç akçe üzerine döktü,» dedim. Sonra o akçeleri Nuri'nin yanma götürdüm. O da bir terazi isteyip yüz dirhem tartıp bunu Cüneyd'e ver dedi ve kalanı aldı ve: «Cüneyd hakim bir insandır, tpin her iki ucunu da tutmak istiyor.» dedi. O kimse diyor ki, bu işe daha çok şaştım. O yüz dirhemi Cüneyd'e getirdim ve onları anlattım. Cüneyd: «Allahü'l-Müstean. Aldığı akçeler kendinin idi. Gönderdiği akçeler de benimdir.» dedi. O kimse diyor ki: «Bu işin aslı nedir?» dedim. Cüneyd: «O yüz dirhem âhiret sevabı için ve o tartısız olan da Allah için verilmişti. Kendimize sevap için verileni kabul etmemiş, Allah için verileni kabul etmiş.» dedi.

O zamanın fakirlerinin hâli böyle idi. Kalbleri öyle saf olmuştu ki, tercümansız, lisan-ı halleriyle birbirinin ahvâlinden haberdar olurlardı. Bir kimse bu mertebede olmazsa bari bu mertebeyi arzu etmek hâlinden uzak olmamalıdır. Eğer arzu etmek derecesine ulaşmamış ise, bari bu hâlin gerçek olduğuna inanmalıdır.

ZÜHDÜN HAKİKATİ VE FAZİLETİ

Bil ki, bir kimsenin sıcak havalarda bir miktar buzu olsa ve susuzluğu zamanında onunla suyu soğutup içmek için onu çok arzu etse ve bir kimse buzu altın karşılığında ondan almak istese, altın sevgisiyle o buza olan arzusu gider ve: «Bir gün ılık su içmeye dayanmak daha iyidir. Çünkü altın ömür boyu kalır. Buz devamlı kalmaz, akşama kadar erk.» der.

O hâlde buzu daha kıymetli bir şey karşılığında bırakmak buz için zühd olur. Arifin de dünya hususunda hâli böyle olur. Çünkü arifler, dünyanın devamlı gitmekte olduğunu, devamlı fenaya doğru yol aldığını ve nihayet ölüm zamanında son bulduğunu bilirler. Ahi-reti ise saf ve devamlı bilip, hiç sonu olmadığını ve ancak dünyayı bırakmak karşılığında satıldığını görürler.

O hâlde durum böyle olunca, dünyadan daha kıymetli olan âhire-ti kazanmak için muhakkak dünya onların gözünden çıkıp aşağı görünür ve bu nedenle dünyadan el çekerler. İşte, buna zühd denir. Ama bu şartla ki, zühd dünyada olan mübâh şeylerden olmalıdır. Çünkü haram olanlardan sakınıp zühd etmek herkese farzdır. Ve yine şu şartla ki, zühd kudreti dahilinde olan şeylerden olmalıdır. Dünyalığı olmayan kimseler için zühd mümkün değildir. Ancak kendisine dünyalık verilince kabul etmese mümkün olur. Fakat bu mertebe denen-medikçe belli olmaz. Zira nefs kudret sahibi olunca sıfatı değişir, daha önce gösterdiği sıfattan döner.

Diğer bir şart da malı elden çıkarıp harcamalı, onu saklamamalı ve makamını da bırakıp feragat göstermelidir. Çünkü tam zahid, dünyanın bütün lezzetlerini bırakıp âhirete karşılık yapan kimsedir. Bu bir alış-veriş ve muameledir. Bu alış-verişte sonsuz kazançlar vardır.
Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Şübhesiz Allah, mü'minlerin bedenlerini ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.» (Tevbe sûresi, âyet: 111). Ondan sonra da: «Bu alış-veriş mübarek olsun. Buna sevinin. Bunda çok kazançlar vardır.» buyurulur.
Bil ki, cömertliğini göstermek için veya âhireti kazanmaktan başka bir sebeb için, dünyayı terk eden zahid olmaz. Marifet ehli yanında ise dünyayı âhirete satmak zühdü de zayıftır. Belki onlarca arif, dünyayı kalbinden uzak tuttuğu gibi, âhireti de uzak tutan kimsedir. Çünkü âhiret de dünya gibi göz, mide ve fercin arzularıyla ilgilidir. Belki âhirete de hakaret gözüyle bakıp kendini, hayvanlarında ortak olduğu şehvet ve arzulardan yüksek tutup ona iltifat etmemelidir. Hattâ dünya ve âhirette Allah'tan başka bir şeyi gaye edinmemeli, Allah'ı tanıyıp görmekten başka bir şeye kanaat etmemeli ve Allah'tan başka herşey gözüne aşağı görünmelidir. Bu ariflerin zühdüdür. Bu arifler, dünya malından sakınıp kaçınmayabilirler. Belki malı alıp yerine koymalı ve müstahakkına vermelidir.
Nitekim Ömer (r.a.) yeryüzünün servetini elinde tuttuğu hâlde, ona bağlı değildi ve nitekim Aişe (r.a.) bir günde yüzbin akçe dağıttı ve kendi için bir lokma et almacı, o hâlde arif yüzbin akçeye mâlik iken zahid olur ve başkası bir akçeye mâlik değil iken zahid olmakla, ne de ondan sakınmakla meşgul olmalı; ve ne onu dost edinmeli, ne de düşman tutmalıdır. Çünkü bir şeyi dost edinen onunla meşgul olduğu gibi, onu düşman edinen de onunla meşgul olmuş olur.
Demek ki kemâl, Allah'tan gayri olan her şeyden tamamiyle çekilmek ve onun yanında dünya malı deniz suyu gibi olup eli de, Allah hazinesi gibi olmaktır. Şöyle ki, malm çoğalıp azalması onun yanında bir olup malın gelmesinden gitmesinden rahat olmalıdır. Tam kemâl budur. Fakat bu, ahmakların aldandınkları bir noktadır. Malı terk edemeyen herkes, ben mala bağlı değilim diye zahidlik taslar. O mal, müstahakkına düşmek, ya denize düşmek, veya başkaları malını elinden almak arasında ayrım yapan kimse aldanmışlardan olur. Çünkü mal sevgisinin temeli henüz onun kalbinde sağlam duruyor.
O hâlde asıl olan malı var iken maldan sakımp şerrinden kaçıp hilesinden kurtulmaktır.
Bir kimse, Abdullah bin Mübarek'e «Ey zahid» dedi. Abdullah: «Zahid Ömer bin Abdülaziz'dir ki, her.çeşit dünya malı elinde iken ve ona kudreti var iken zahid olarak yaşardı. Benim zaten bir şeyim yoktur. Nasıl zahid olurum.» dedi.
Ebû Leylî, îbn-i Sirin'e dedi M: «Bu dokumacızade Ebû Hanîfe'-ye bakıyor musun? Nereye bir fetva versek, o red ediyor.» tbn-i

Şirin: «Bilmem, dokumacızade mi, değil mi? Ama bu kadarım bilirim ki,
___ıi SAİOEI
dünya ona yüz dönmüş iken, o dünyadan kaçıyor. Biz ise dünya bizden yüz çevirmiş iken biz onu arıyoruz.» dedi.
İbn-i Mes'ûd (r.a.) der ki: «Kiminiz dünya malına, kiminiz âhirete rağbet ediyorsunuz,» âyetiyle «Şayet kendinizi öldürün, yahut ülkenizden çıkın diye emretmiş olsaydık, pek azından başkaları bunu yapmazlardı,» (Nisa sûresi, âyet 66) âyeti ininceye kadar, aramızda dünyayı seven hiç kimse olduğunu bilmiyorum. İkinci âyetin, müslü-manların Resûlüllah'a «Allah'ın sevgisi hangi şeyde olduğunu bilseydik, hepimiz onu yapardık.» dedikleri zaman indiği rivayet edilmiştir. Bil ki, buzu altına sakmak, o kadar dirayet istemez. Belki her akıllının anlayabildiği ve yapabildiği bir husustur. Dünyanın âhiret yanındaki değeri, buzun altının yanındaki değerinden daha aşağıdır. Fakat bazı insanlar üç sebeble bunu görememektedirler: Birincisi, imanın zayıflığıdır. İkincisi, şehvetlerin galebe çalmasıdır.
Üçüncüsü, ihmal ve tehir olup kendi kendine bundan sonra tev-be ederim deyip va'de vermektir. En büyük sebeb arzu ve şehvetlerin sevgisidir. Şimdilik dünya ile başa çıkamayıp hazırı alıp geleceği unutmasıdır.
ZÜHDÜN FAZİLETİ
Bil ki, dünyanın kötülüğü hakkında gelen her haber, zühdün faziletine delildir. Hem de dünya sevgisi helak edicilerden, düşmanlığı ise kurtarıcılardandır.
O hâlde burada dünyayı sevmemek hakkında gelen haberleri beyân edelim. Zahidlerin en büyük medhi, Kur'an-ı Kerim'de, zühdün ilim sahiplerine izafe edilmesidir. Karun gayet süslü bir şekilde ata • binip dışarı çıktığı zaman, onu gören herkes keşke benim de böyle süslerim olsaydı diye içini çekti. «İlim sahibi olanlar, size yazıklar olsun. Âhiret sevabı bundan iyidir, dediler.» (Kasas" sûresi, âyet: 80)
Bunun içindir ki, kırk gün dünyadan el çekip, zahid olarak yaşayan kimsenin kalbine hikmet çeşmeleri akar.
Resûlüllah buyurdu ki: «Allah'ın sizi sevmesini istiyorsanız, dünyada zahid ve perhizli olun.»
Harise (r.a.) Resûlüllah'a: «Ben gerçek mü'minim,» deyince, Resûlüüah: «İmanın alâmeti nedir?» buyurdu. Harise: «Nefsim dünyadan o kadar nefret etmiş ki, benim yanımda altın ve taş birdir. Sanki cennet ve cehennemi görüyorum,» dedi. Resûlüllah: «Bu hâli muhafaza et, elden çıkarma. Çünkü gerekli olanı bulmuşsun.» buyurdu. Ondan sonra ashaba dönüp: «Bu Allah'ın kalbini nûrlandırdığı bir kuldur,» buyurdu. «Allah Teâlâ hidâyet vermek dilediği kulunun kalbini İslâm için şerheder (açar),» (En'âm sûresi, âyet: 125) âyet-i kerîmesi inince, Ya Resûlüllah, şerh nedir? dediler. «Bu öyle bir nurdur ki, kalbe doğar, kalb onunla genişler,» buyurdu. «O nurun kalbe düşmesinin alâmeti nedfr?» dediler. Resûlüllah: «Kalbin, aldatıcı ve geçici
tftlıltj
SİS

saraydan nefret edip devamlı sarayın sevincine yönelmesi ve ölümden önce ölüm hazırlığı yapmasıdır.» buyurdu.
Yine ashabına buyurdu ki: «Allah'tan lâyıkı veçhiyle haya eder misiniz?» Allah'tan haya etmeyen kimdir? Ya Resûlallah! dediler. Buyurdu ki: «Öyleyse, yemiyeceğiniz malı niçin topluyorsunuz? Ve oturmayacağınız meskenleri niçin yapıyorsunuz?»
Bir gün Resûlüllah hutbe okurken: «"Lâ ilahe illallah" kelimesini doğru olarak söyleyip başka bir şeye karıştırmayan cennetliktir,» buyurdu. Ali (r.a.) ayağa kalkıp: «Ya Resûlallah! "Lâ ilahe illallah" kelimesini karıştırmak caiz olmayan şeyi bize açıkla.» buyurdu. Resûlüllah: «Dünya sevgisi ve dünya çabasıdır. Çünkü ileride bir kavm gelecektir ki, sözleri peygamberlerin sözleri gibi, işleri de zâlimlerin işi gibi olacaktır. "Lâ ilahe illallah" kelimesini getirip de bunlardan uzak olursa, makamı cennettir.»
Yine buyurdu ki: «Dünyada perhizli ve zahid olarak yaşayan kimseye Allah hikmet kapıların açar, dilini hikmetle söyletir, dünyadan meydana gelen hastalığı ve onun ilâcını gösterir ve selâmetle onu selâmet yurduna (cennete) ulaştırır.»
Resûlüllah ashab ile bir deve sürüsünün yanından geçtiler. Develerin hepsi semiz ve güzeldi. İçlerinde bir de yüklü vardı. Bunlar Arapların en kıymetli malı idi. Çünkü onlar hem mal, hem de eti ve yağı sebebiyle gıda ve hem de yünleri sebebiyle giyecekti. Ki, dünya hayatının sebebleri bunlardır. Resûlüllah o tarafa bakmadı. «Ya Resûlallah, bunlar bizim en güzel ve kıymetli mallarımızdır.» Resûlüllah: «Allah bizi bunlara bakmaktan yasakladı.» ve bu âyet-i kerîme'yi okudu: «Gözlerini çevirme...»
İsa (a.s.) ya «İzin verirsen senin için ibâdet yapacak bir bina yapalım,» dediklerinde: «Gidin su üzerinde yapın.» dedi «Su üzerinde bina yapmak nasıl mümkün olur?» dediler. İsa «Dünya sevgisiyle ibâdet etmek nasıl mümkün olur?» dedi.
Peygamberimiz buyurur ki: «Allah'ın sizi sevmesini istiyorsanız, dünyadan el çekin. İnsanların sizi sevmesini istiyorsanız, onların sevdiği şeyden el çekin.»
Hafsa (r.a.) babası Hz. Ömer'e dedi ki: «Çevre vilâyetlerden ganimet malı gelince, daha güzel elbise giyin ve daha nefis yemek yeyin. Hem siz faydalanın, hem yanınızdakiler faydalansın.» Ömer: «Ey Hafsa! Kocanın hâlini karısı kadar bilen hiç kimse yoktur. Sen Re-sûlüllah'ın hâlini herkesten iyi bilirsin. Üzerimizde hazır olan Allah hakkı için doğru söyle; kaç yıl Resûlüllah'ın ehli, sabah tok olsalar akşam aç ve akşam tok olsalar sabah aç olarak yaşadılar. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Kaç yıl Resûlüllah hurma, bulup doya doya yemedi. Tâ Hayber'in fethine kadar. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Bilmiyor musun ki, bir gün Resûlüllah'ın huzurunda yemeği yüksek sofraya koydular. Bu hiç hoşuna gitmediğinden yüzünün rengi değişti. Sonra yemeği yere koydular. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Geceleri yatarken, iki

kat edilen bir kilim üzerinde yatardı. Bir gece dört kat ettiler. Ertesi gün: "O kilim dört kat olunca yumuşak oluyor. Dün gece beni gece namazından alıkoydu. Evvelki gibi edin, iki kattan fazla etmeyin." buyurdu. Üzerimize hazır olan Allah hakkı için söyle: Kaftanını yıkadıklarında, Bilâl ezan okurdu. Kaftanı kurumadan dışarı çıkmazdı. Zira başka kaftanı yoktu. Yine üzerimizde hazır olan Allah hakkı için söyle: Beni Za'n kabilesinden bir hanım, Resûlüllah için bir izar ve rida dokudu. İkisi bitmeden birini göndermişti. Resûlüllah dışarı çılanca onu üstüne aldı. Çünkü ondan başka giyeceği yoktur.»
Hafsa: «Biliyorum, öyledir,» dedi. Hz. Ömer'le, Hafsa o kadar ağ-laştılar ki, az kaldı bayılacaklardı. Sonra Ömer dedi ki: «Benden önce giden iki dostum (Peygamber ile Ebû Bekir) bir yol seçmişlerdi. Eğer onların yolunu tutarsam onlara kavuşurum. Yoksa onlardan uzak düşerim. O hâlde onların zorlukla geçen hayatlarına katlanırım ki, o hayat ebedî rahata vesile olsun.»
Bazı sahabiler ilk tabiîn tabakasından olanlara dediler ki: «Sîzin ibâdetiniz sahabenin ibâdetinden daha çoktur. Fakat onlar sizden hayırlıdır. Zira onların dünyaya zühdü ve perhizi sizden fazla idi.»
Ömer (r.a.) buyurdu ki: «Dünyada zühd, hem kalb, hem de beden rahatıdır.»
tbn-i Mes'ud der ki: «Zahidin iki rek'at namazı, müctehidlerin ömrünün sonuna kadar olan namazlarından üstündür.»
Sehl-i Tûsterî der ki: «Ameli ihlâsla yapmak, ancak dört şeyden korkmamakla mümkün olur: Açlık, çıplaklık, fakirlik ve zelîllüc.»
ZÜHDÜN DERECELERİ
Bil ki, zühdün üç derecesi vardır: Birincisi, kalbin dünyaya bağlılığı var iken çalışıp çabalamakla onda sabreder. Bu dereceye tezehhüd denir, zühd denmez. Fakat zühdün başlangıcıdır. İkincisi, kalbi dünyaya değil, belki zühde yöneliktir; ancak kendi zühdünü bir iş olarak bilir. Bu derecede olan gerçi zahiddir; fakat eksiksiz değildir. Üçüncü derece, zühde zühdetmektir. Yâni kendi zühdüne bakmayıp onu bir iş olarak bilmemektir.
Bu, şu kimseye benzer ki, padişahın sarayındaki vezirlik, makamına oturmak için saraya yönelir. Sarayın kapısında birden önüne bir köpek çıkar. O köpeğin önüne bir lokma ekmek atıp defeder ve vezirlik makamına ulaşır. Bu durumda olan kimsenin yanında o köpeğe attığı lokmanın kıymeti ve önemi olmaz. Bütün dünya da bir lokmadır. Şeytan da dergâh-ı ilâhide havlayan bir köpektir. Ona o lokmayı atarsan, seni bırakır. Bütün dünyanın âhirete nisbeti, bir lokmanın vezirliğe nisbetind«n daha aşağıdır. Zira âhiretin sonu yoktur. Dünyanın ve dünya vezirliğinin sonu vardır. Sonsuz olanın, sonu olanla hiç münasebeti yoktur.
fc'V-,
'.41.:,
4. Asıl: FAKtRLtK VE ZÜHD
601
Bunun içindir ki, Eba Yezid'e, «Filân kimse zühd hususunda bazı sözler söylüyor.» dediler. Eba Yezid: «Yâni ne hususlaki zühd?»

dedi. «Dünya hususunda» dediler. Eba Yezid: «Evvelâ, dünya bir şey midir ki, onun için zühdedilsin,» dedi.
Zühd, gayesi itibariyle de üç derecedir:
Birincisi, yalnız âhiret azabından kurtulmak için zahid olur. Şöyle ki, eğer onu bir daha dirilmemek üzere yok etseler, razı olur. Buna korkanların zühdü denir. Bir gün Malik bin Dinar dedi ki: «Dün gece büyük bir cesaret gösterdim: Allah'ın huzurunda cennet istedim.»
İkincisi, âhiret sevabı için zühdeder. Bu, birinciden daha üstündür.
Zira bu zühd, muhabbet ve recâ olur. Buna razılar zühdü denir.
Üçüncüsü, en üstünüdür. Onun kalbinde ne cehennem korkusu, ne de cennet ümidi olur. Belki Allah sevgisi, dünya ve âhiret sevgisini onun kalbinden bertaraf etmiştir. Şöyle ki, Allah sevgisinden başka bir şeye iltifat etmekten haya eder.
Nitekim Rabia-i Adviyye'ye cennetten bahsettiklerinde, ev sahibi evden hayırlıdır dedi. Allah sevgisinin galib olduğu kimsenin yanında cennet lezzeti, padişahlığa göre serçe ile oynamak gibidir. Bazen çocuklar için serçe ile oynamak sevgisi, padişahlık sürmek sevgim sinden fazla olur. Zira onlar padişahlık lezzetinden habersizdirler. Bunun için henüz idrâklannda kusur vardır. Allah'ı müşahede etmekten başka gayesi olan da eksiksiz değildir ve bulûğ çağma ve erkeklik derecesine erişmemiştir.
Terk edilen şeylerle meydana gelen zühdün de çeşitleri vardır. Bazı kimseler bazı şeyleri terketmekle zühd etmiş olurlar. Tam zühd, nefsin çok haz duyduğu ve onda zaruret olmayıp âhiret yolunda ona ihtiyaç olmayan her şeyi terketmekle olur. Çünkü dünya özellikle nefsten ibarettir. Gerek mal olsun, gerek mevki olsun, gerek yemek, gerek giymek, gerek uyumak, gerek konuşmak, gerek insanlara va'z etmek, gerek ders meclisi ve gerekse hadîs rivayeti olsun, nefsin haz duyması için olan her şey —gaye Cenâb-ı Hakk'a davet olmadıkça— dünyadan sayılır.
Ebû Süleyman-ı Darânî diyor ki: «Zühd hususunda çok söz duydum. Fakat bizim yanımızda zühd, seni Allah'ın zikir ve fikrinden alıkoyan herşeyi terketmelisin.» Yine diyor ki: «Nikâhla, konuşmakla ve yolculukla ilgili sözler yazmakla meşgul olan kimse, dünyaya yönelmiş olur.»
Ebû Süleyman'a «Allah'a selîm kalb ile gelenler hariç...» âyet-i kerîmesindeki selîm kalbin mânâsı nedir? dediler. Dedi ki: «İçinde Allah'tan başka bir şey olmayan kalbtir.» Yahya bin Zekeriyya, kaftanın yumuşaklığı ile bedeni rahat etmesin diye kıldan yapılan elbise giyerdi. Çünkü bedenin rahatı nefsin hazlanndandır. Bunun üzerine annesi, yün elbise giymesini isterdi.
Zira bedeni kıl elbisesinden yaralanmıştı. Yahya, annesinin dediği gibi yaptı. Vahiy geldi ki: «Ey Yahya! Dünyayı bİ2e tercih mi et-

tin?» Yahya ağladı ve yine kıldan yapılan elbiseyi giydi. Bil ki, bu zühdün sonudur. Herkes bu dereceye erişemez. Fakat herkesin derecesi, terkettiği şey miktarına göredir. Nitekim bazı şeylerden

tevbe etmek caiz olduğu gibi, bazı şeylerden zühd de caiz olur. Yâni sevapsız ve faydasız olmaz demektir. Ama âhirette tevbe edenlere ve zahidlere va'dedilen makam, hepsini bırakan kimseler içindir.

DÜNYADA ZAHİD NEYE KANAAT ETMELİDİR

Bil ki, insanlar dünya vadilerine düşmüşler. Dünya vadilerinin sonu da yoktur. Ancak önemli olan şeyler altıdır: Yemek, elbise, mesken, mesken eşyası, kadın ve mal, mevkidir.

Birincisi yemektir: Bil ki, yemek ve katığın cinsi ve miktarı hakkında söylenecek sözler vardır. Cinsi gıda olan maddelerin en aşağısı vardu:. Tamamen kepek olursa aşağı derecesi olur. Orta derecesi arpa ve darı ekmeğidir. Elenmemiş buğday ekmeği, zühd yemeklerinin en âlâsıdır. Elenmişi ise zühdün dışına çıkar, lezzete girer. Miktarı ise on sitirdir ki, bir sitir yarım dirhemdir (1,4 gram), orta hallisi yarım müddür. En yükseği de bir müddür ki, müd iki mendir. Bir men de 180 miskaldir (bir miskal = 45 desigram) şeriatın fakirlik takdiri budur. Bundan fazla olursa, mide için zühd kalmaz. Gelecek zamanda lâzım olan azığın en yüksek derecesi, açlığını giderecek miktardan çok saklamamalıdır. Zira Zühdün esası kısa emeldir (kısa yaşamasını düşünmektir). Hırsın esası da uzun emeldir (uzun yaşamasını düşünmektir) . Bunun orta derecesi bir aylık, ya da kırk günlük yiyeceğini saklamaktır. Aşağı derecesi bir yılliğını saklamaktır. Eğer bir yıllığından fazla saklarsa, zühd'den mahrum olur. Çünkü bir yıldan çok yaşayacağını düşünen kimsede zühd olamaz. Resûlüllah, ehli için bir yıllık azık saklardı. Zira onlar sabredemezlerdi. Kendisi için hiçbir şeyi sakla-mazdi. Katık hususuna gelince, bunun aşağı derecesi yeşillikler ve sirkedir. Orta derecesi, yağ ve ondan yapılan şeylerdir. En yüksek derecesi ettir. Eğer ete devam ederse, zühd kalmaz.

Haftada yalnız bir iki defa et yese, tamamiyle zühd derecesinden dışarı çıkmaz., Yemek vakitlerine gelince, bir günde bir defadan fazla yememelidir. îki günde bir. defa yerse daha iyidir. Ama bir günde iki defa yerse zühdün dışına çıkmış olur.

Zühdün ne olduğunu öğrenmek isteyen kimse, Resûlüllahın ve sahabe-i kiramın hâllerini tafsilâtiyle öğrensin. Böylece zühdün hakikatini öğrenmiş olur.

Aişe (r.a.) der ki: «Bazen Resûlüllah'ın evinde kırk gün kandil bulunmazdı ve hurma ve sudan başka bir şey olmazdı.»

îsa (a:s.) havarilerine dedi ki: «Firdevs cennetini isteyen, ekseriyetle arpa ekmeği yesin ve köpeklerin yattığı mezbeleliklerde yatsın.»

Yine havarilerine dedi ki: «Arpa ekmeği ve yeşillik yeyiniz. Buğday ekmeğinin semtine yaklaşmaymız. Zira onun şükrünü ödiyemez-siniz.»

İkincisi elbisedir: Zahidin elbisesi birden fazla olmamalıdır. Yâni onu yamalıyacak olsa elbisesiz kalmalıdır. îki elbisesi olursa zahid olmaz. Elbisenin aşağısı, bir gömlek, bir ayakkabı ve bir külahtır. Bundan fazlası tülbend ve dondur. Orta derecesi

yünden olandır. Alası pamuklu olanıdır. Eğer ince ve yumuşak olursa zühd olmaz.
Resûlüllah vefat ettiği zaman, Aişe (r.a.) bir kilim ve eski bir tülbend getirdi ve: «İşte, Resûlüllahm elbisesi bunlardandı,» dedi.
Hadîste gelmiştir ki: «Allanın dostu da olsa, şehvet elbisesini (zevk elbisesini) giyen herkes, onu sırtından çıkanncaya kadar, Allah ondan yüz çevirir.» Resûlüllah'm kaftanlarının kıymeti —ki biri izar ve diğeri de kıldandı— onbir akçe idi.
Bir defa Resûlüllah'a nakışlı bir kaftan hediye getirdiler. Giydi ve hemen çıkarıp: «Bunu satın ve parasını fakirlere dağıtın ve bana da o kıldan yapılan kaftanı getirin. Bu kaftanın nakışları beni meşgul etti,» buyurdu.
Bir gün Resûlüllah'ın nalinlerinin kayışını yenilediler. «Eskisini getirin. Namazda gözüm ona takıldı,» buyurdu.
Minberde iken bir defa gözü parmağındaki yüzüğe takıldığı için çıkarıp attı ve: «Bir size, bir de yüzüğe mi bakayım?» buyurdu.
Bir defa Resûlüllah'a güzel bir nalin getirdiler. Allah'a secde etti, dışarı çıktı ve ilk rastladığı fakire bağışladı ve: «Gözüme güzel görün-' düğü için, Allah'ın bana gazap edeceğinden korktuğumdan secde ettim,» buyurdu. Ve Aişe'ye (r.a.) buyurdu ki: «Kıyamet günü beni bulmak istersen dünyadan bir yolcu azığı kadarıyle kanaat et ve sırtındaki elbiseyi yamalamadan çıkarıp atma.»
Hz. Ömer'in elbisesinde ondört yama vardı. Hz. Ali halifeliği zamanında üç akçeye bir gömlek satın aldı ve gömleğin kollarından elinin hizasından kesti ve: «Bu hilâti bana veren Allah'a şükürler olsun» dedi. Bir kimse rivayet ediyor ki, Süfyan'ın sırtındaki elbisesiyle ayakkabısını hesapladım. Değeri bir dirhem ve dört danktan (kuruştan) fazla değildi.
Hadîste: «Süslü elbiseler giyebildiği hâlde, Allah'a tevazu için giymeyen kimseye, buna karşılık cennet elbisesini ve yakuttan yapılmış tahtlar vermek, Allah'a vâcib olur» buyurulmaktadır.
Hz. Ali buyurdu ki: «Allah Teâlâ hidayet üzere olan halifelere,%en düşkün insanlar gibi giyinmelerini emir buyurmuştur ki, zenginler de onlara bakıp öyle giyinsinler ve böylece fakirlerin kalbi kırılmasın.»
Fedale bin Ubeyd Mısır valisi idi. Bir gün yalın ayak ve sırtında adi bir elbise olduğu hâlde gezdiğini gördüler: «Ey Vali! Sen şehrin efendisisin. Niçin böyle geziyorsun?» dediler. Dedi ki: Resûlüllah beni zevkten menetti ve «Arasıra yalın ayak da gez,» buyurdu.
Muhammed bin Vasi' Kuteybe bin Müslim'in yanma yün elbise ile gitti. Kuteybe: «Niçin böyle elbise giydin?» dedi. Muhammed sus-

tu. Kuteybe: «Niçin cevap vermiyorsun?», dedi. Muhammed: «Zühd için giydim demek istemiyorum. Zira kendimi medhetmiş olurum. Fakirlikten giydim demek de istemiyorum. Çünkü Allah'tan şikâyet etmiş olurum,» dedi.

Selman'a «Niçin güzel elbise giymiyorsun?» dediler. «Kölenin güzel elbise ile ne işi var? Azad olduğum zaman güzel elbise giymekten geri kalmam,» dedi.
Ömer bin Abdülaziz'in kıldan elbisesi vardı. Gece onu giyip ibadet ederdi. Gündüzleri de insanlar görmesin diye giymezdi. Hasan-ı Basrî, Firkad'a: «Bu giydiğin kıl elbiseleriyle diğer insanlardan üstün olduğunu mu sanıyorsun? Duydum ki, cehennemliklerin, çoğu böyle sofî kıyafeti giyenlerdir,» dedi.
Üçüncü meskendir: Bunun en aşağısı hususî meskeni olmamak, belki mescid, kervansaray koşeierıyie yetinmektir. En yüksek derecesi mülkiyeti kendisine ait olan veya kiraladığı bir evde oturmaktır. Bu da ihtiyacı kadar olmalı, yüksek olmamalı ve süslü olmamalıdır. Eğer tavanı altı arşından yüksek olursa, yahut kireçle sıvanmış olursa, zühd mertebesinden çıkmış olur. Velhasıl meskenden maksat soğuktan, sıcaktan ve yağmurdan koruyan bir yer demektir. Bundan fazlasını istememelidir.
Derler ki, Resûlüllah'tan sonra çıkan tul-i emelin (uzun yaşama düşüncesinin) başlangıcı, evleri kireçle yapmak ve elbiselerin kenarını katlayıp dikmek oldu. Hazret-i Abbas (r.a.) bir yüksek bina yaptırmıştı. Resûlüllah onu yıktırmasını buyurdu. O da yıktırdı.
Bir defa Resûlüllah bir kümbetin yanından geçti. Bu kimindir diye sordu. Filân kimsenindir dediler. Sonra o kimse Resûlüllah'ın yanına geldi. Resûlüllah ona bakmadı. Sebebini sordu. Söylediler. Hemen gidip o kümbeti yıktı ve tekrar Resûlüllah'ın yanına gelince, Resûlüllah onun gönlünü aldı ki: «Resûlüllah bütün ömründe kerpiç kerpiç üstüne ve ağaç ağaç üstüne koymadı.»
Resûlüllah buyurdu ki: «Allah Teâlâ kötülüğünü istediği kimsenin malını su ve toprağa (tuğla, kerpice) harcatır.»
Abdullah bin Ömer der ki: «Bir defa biz ev onarırken Hazret-i Peygamber üzerimize geldi. «Ne yapıyorsunuz?» buyurdu. «Bu ev kamıştan yapılmıştı, yıkıldı. Onarıyoruz» dedik. «İş, mühlet vermekten yalandır» buyurdu. Yâni ölüm hepsinden yakındır, demek istedi.
Resûlüllah yine buyurdu ki: «İhtiyacından fazla bina yapana kıyamet gününde bunu yüklen denir.»
Yine buyurdu ki: «Bütün harcanan nafakalarda sevap vardır. Ancak sn ve toprağa (inşaata) harcananda sevap yoktur.» Nuh (a.s.) kamıştan bir ev yaptı. Ona: «Ey Allahın peygamberi! Kerpiçten yapsan ne olurdu?» dediler. Nûh: «ölecek kimseye bu bile çoktur» dedi.
Resûlüllah buyurdu ki: «Soğuktan ve sıcaktan korunmak için yapılan bina hariç, kulun yaptığı her bina kıyamet gününde ona vebaldir.»

4. Asıl: FAKİRLİK VE ZÜHD
605
Hz. Ömer Şam'a giderken yolda tuğladan yapılmış bir saray gördü. aBu ümmetten olan kimsenin bunu yapacağını ummam. Zira böyle binayı Haman, Fir'avn için yapmıştı.» Haberde gelmiştir ki: «Altı arşından daha yüksek bina yapan kulu gören gök melekleri çağırıp derler ki, «Ey fasıkların fasıkı! Sen gök yüzüne nasıl çıkarsın?

Senin yerin, yerin dibidir. Sen.yerin dibine gireceksin.» Hasan (r.a.) bildiriyor ki: «Besûlüllah'm evlerinin tavanına el değerdi.» Fudeyl der ki: «Bina yapıp, onu bırakıp, gideni görenden ibret almayana şaşarım.»
Dördüncüsü ev eşyasıdır: Bu hususta en yüksek İsa'nın (a.s.) derecesidir. Bir tarak ile bir ibrikten başka hiçbir şeyi yoktu. Bir kimsenin parmaklariyle sakalını taradığını görünce, tarak lâzım değilmiş deyip tarağı attı. Bir kimsenin de eliyle su içtiğini görünce ibrik de lâzım değilmiş deyip onu da attı. Orta derecesi ise çok gerekli olan şeylerden birer tanesini ağaçtan veya topraktan bulundurmaktır. Ama tunç ve pirinçten olursa zühd olmaz. Selef (eskiler) bir şeyi çok yerde kullanmaya gayret ederlerdi.

Resûlüllah'ın yastığı deriden idi. Yastığın içi hurma lif indendi. Döşeği iki kat kilim idi. Hz. Ömer bir gün Resûlüllah'ın mübarek vücûdunda hurma hasırının izini görünce ağladı. Resûlüllah: «Ya Ömer! Niçin ağlıyorsun?» dedi. Ömer: «Nasıl ağlamayayım. Kayser (Bizans imparatoru) ve Kisra (İran imparatoru) Allah'ın düşmanı oldukları hâlde zevk içinde ve müreffeh idiler. Allah'ın Resulü, Allah'ın Sevgilisi ve dostu olduğun hâlde bu kadar sıkıntıdadır.» Resûlüllah: «Ya Ömer! Nimetin dünyada onlara, âhirette bize olmasına razı değil misin?» buyurdu. Ömer: «Razıyım,» dedi. Resûlüllah: «O hâlde bil ki gerçek budur.»
Bir kimse Ebû Zer'in evine geldi. Evde eşya cinsinden hiç bir şey görmedi. Bu evin eşyası yok mu? dedi. Ebû Zer: «Bizim bir evimiz vardır. Elimize geçeni oraya gönderiyoruz» dedi. Yâni âhiret evine işaret etti. O kimse, dünyada oldukça dünya eşyasından müstağni olmaya çare yoktur, dedi. Ebû Zer: «Ev sahibi, bizi burada bırakmaz,» dedi. Amir bin Sa'd Humus valisi idi. Hz. Ömer'in ziyaretine gelince, Ömer: «Ya Amir! Dünya malından senin yanında ne vardır?» dedi. Amir: «Bir asam vardır. Ona dayanırım, onunla yılan öldürürüm. Ve bir heybem var. Ona yiyeceklerimi koyarım ve bir çanağım vardır, onda yemek yerim ve çamaşırımı ve başımı içinde yıkarım. Ve bir ibriğim vardır. Onunla su içer ve abdest alırım. Dünyada olan eşyaların hepsi bunlara tâbidir.» dedi.
Resûlüllah bir seferden dönüşlerinde kızı Hazreti Fatma'ya (radı-yallahü anha) uğradı. Baktı ki, evin kapısında asılmış bir perde var ve Fatma'nın elinde de iki gümüş halka vardır. Resûlüllah bu durumu sevmedi ve geri döndü. Fatıma o halkaları bir buçuk dirheme satıp perde ile birlikte fakirlere verince, Resûlüllah ondan razı oldu ve «Ya Fatıma! Doğru yaptın» buyurdu. Hz. Aişe'nin evinde bir perde vardı. Resûlüllah: a Ya Aişe! Gözüm her perdeye ilişince, dünya aklıma gelir. Bu perdeyi götürün, filân kimseye verin,» buyurdu.

Hz. Aişe der ki: «Resûlüllah her gece iki kat kilim üzerinde yatardı. Bir gece bir yeni döşek yaptım. Resûlüllah bütün gece sabaha kadar rahatsız oldu. Ertesi gün: «Dün gece o döşek benim uykuma mâni oldu. O kilimi getirin,» buyurdu. Bir defa

Resûlüllah'a bir miktar altın getirdiler. Taksim etti. Geride kalan altınların aklına gelmesinden uyuyamadı. Nihayet gecenin sonunda o geride kalan altı adetten ibaret altınları bir kimseye gönderip huzurlu uyudu ve: «O alö altın benim yanımda iken ölsem, halim ne olurdu?» buyurdu. Hasan-ı Basrî der ki: «Yetmiş sahabe ile görüştüm. Hiçbirinin sırtındaki elbisesinden başka elbisesi yoktu ve hiçbiri toprak ile kendisi arasına bir şeyi örtü yapmazdı. Toprağın üzerine yatarlar ve üzerlerindeki elbise ile örtünür lerdi.

Beşincisi evliliktir: Sehl-i Tüsterî, Süfyan bin Uyeyne ve bir grup demişlerdir ki, evlenmek hususunda zühd yoktur. Zira insanların en büyük zahidi Resûlüllah idi. Oysa kadınları severdi. Dokuz hanımı vardı. Ali (r.a.) tam bir zâhid idi. Yine dört hanımı ve oniki cariyesi vardı.

Bil ki, adı geçenlerin bundan maksadı, hiçbir kimsenin zâhidlik-ten ötürü, bende cima' (cinsî münasebet) lezzeti olmasın diye hiç yemek yememesi ve su içmemesine benzer ki, böyle olan kimse helak olur. Öbür şekilde de nesli kesilir. Eğer evlenmek, bir kimseyi Allah'ın emirlerinden alıkoyabilecekse, evlenmemek daha iyidir. Eğer şehvet galib olursa, evlenmek lâzımdır. Evlenmekte zühd, güzel olmayan ve şehveti tahrik edici değil, teskin edici olan bir kadınla evlenmektir. Ahmed bin Hanbel'e güzel bir kadın vermek istediler. Fakat, bundan daha akıllı bir kızkardeşi var, ama tek gözlüdür, dediler. Akıllıyı seçti. Cüneyd-i Bağdadî der ki, acemi müridin, kalbini üç şeyden korumasını severim: Çalışmaktan, evlenmekten ve kalb konuşmasından. Yine dedi ki, Sofi olan kimsenin çok okuyup yazmakla uğraşmasını çok isterim. Çünkü onlarla kalb duyguları dağılır onu toplıyamaz.

Altıncısı mal ve mevkidir: Mühlikat rüknünde beyan edildiği gibi, mal ve mevkinin ikisi de öldürücü zehirdir. Onlarm azı ve ihtiyaç miktarı olanı da ilâçtır, dünyadan değildir. Zira dine lâzım olan her şey dindendir. İbrahim Halil bir dostundan borç istedj. Vahiy geldi ki, Ey Halil, niçin gerçek dostundan istemedin. Halil: «Ya Rabbi, dünyayı sevmediğini biliyorum. Senden dünya istemeye korktum,» dedi. Allah buyurdu ki, «İhtiyaç olan bir şey, dünyadan olmaz.» Velhasıl dünya arzularını, lâzım olandan fazlasını terkedip mal ve mevkiden lüzumlu olan kadariyle kanaat eden kimsenin kalbi dünyadan kesilir, dünyaya meyletmemiş olur. Bundan maksat göçünce başaşağı olmaz ve dünyaya meyledip sevdiği için yüzü geriye dönmez. Dünya, kendisi için dinlenme ve rahat yeri olan kimse, dünyaya bakar.

Ama ihtiyaç miktariyle yetinen kimselere göre dünya, hela gibidir. Onu ihtiyaç zamanından başka aramaz. Bu kimseler ölünce ihtiyaçtan kurtulur. Dünyaya niçin baksın. Ama kalbi dünyaya bağlı olan, şu kimseye benzer ki, bir yerden gitmesi istendiği için boynun-

dan zincirle sağlam bağlanır. Hattâ başındaki saçından tutulup çekilir. Onu oradan ayırmak istedikleri zaman, saçından asılı kalır, saçları dibinden kopmadan oradan kurtulmaz. Kurtulduktan

sonra onun yansı kalır. Hasan-ı Basrî der ki, ben bir kavme ulaştım ki, sizin nimete sevindiğinizden çok, belâya seviniyorlardı. Onlar sizi görseydi, bunlar şeytandır derlerdi. Siz onları görseydiniz onlara deli derdiniz. O insanların belâya sevinmeleri, hela ile onların kalbi yaralanıp dünyadan kesilip ölüm zamanmda hiçbir şeye bağlı kalmamak içindi.

BEŞİNCİ ASIL NÎYET, SIDK VE ÎHLÂS

Bil ki, basiretli olanlar, bilir ki, alimler hariç, bütün insanlar helak olmuştur. İbâdet eden alimler hariç, bütün âlimler helak olmuştur. İhlasla ibâdet edenler hariç, bütün ibâdet edenler helak olmuştur. Muhlisler (ihlâslılar) da büyük bir tehlikededir.

O hâlde ihlâssız zahmetler boşunadır. Sıdk ve ihlâs da ancak niyette olur. Niyetin ne olduğunu bilmeyen kimse, nasıl ihlâslı olabilir? Bu itibarla biz bir babta niyetin mânasını, başka bir babta İhlasın hakikatini ve diğer bir babta da sıdkın hakikatini beyan edeceğiz.

Birinci Bab: Niyetin ne olduğunu bilmelisin. Zira bütün amellerin ruhu niyettir ve hükmü niyete racidir. Allah Teâlâ da niyete bakar.

Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Allah Teâlâ sizin malınıza ve suretinize (şeklinize) bakmaz; kalbinize ve halinize bakar.» Kalbe bakılmasının nedeni, niyet yeri olduğu içindir.

Yine buyurdu ki: «Bütün ameller niyete göredir ve herkese, ibâdetinden hâsıl olan, niyetidir, Allah için hicret eden, (yâni kendi vatanını bırakıp gurbete çıkan, yahut hacca giden) kimsenin hicreti Allah için olur. Bir malı kazanmak, yahut bir kadın ile evlenmek için hicret eden kimsenin hicreti Allah için olmaz, belki isteği ne ise onun için olur.»

Yine buyurdu ki: «Benim ümmetimin şehitlerinin çoğu yastık ve yatakta ölürler. Cenk safları arasında can veren çok kimse vardır ki,, onların niyetini Allah bilir.»

Yine buyurdu ki: «Kulun çok güzel amelleri olur. Melekler onları Allah'a arzettiklerinde, Allah Teâlâ meleklere, o amelleri onun defterinden silin. Çünkü o amelleri benim için yapmadı. Filân filân ameli onun defterine yazın diye emir buyurur. Melekler, Ya Rabbi, o kimse bunu yapmadı dediklerinde, Allah Teâlâ buyurur ki, evet, yapmadı, fakat yapmaya niyetlendi.»

Yine buyurdu ki: «Dünyada malım şeriatın enirine göre hayırlı işlere harcayan kimse ile, onu görüp de benim de malım olsa bu hayırlı işlere harcardım diye kalbine gelen kimse, aynı sevabı alır. Şeriata göre malını harcamayan kimse ile onu görüp benim de malım.

olsa böyle harcardım diyen kimselerin günahı aynı olur.» Yâni niyet amel gibidir.

Enes (r.a.) der ki, Tebük gazasında bir gün Resûlüllah dışarı çıkıp buyurdu: «Bilin ki, Medine'de bazı kimseler var ki, bizim seferde çektiğimiz sıkıntıların, gördüğümüz susuzlukların sevabına aynen ortaktırlar.» Biz dedik ki, öyleyse niçin bizimle

gelmediler? Buyurdu ki: «Her biri bir mazeret sebebiyle gelemedi, fakat onların niyeti bizim niyetimiz gibidir.»
Benî îsrail arasında kıtlık vardı. Bir kimse bir kum tepesine çıktı ve: «Keşke bu kum tepesi buğday olup benim olaydı, hepsini fakirlere verirdim,» dedi. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «O kimseye de ki, Allah Teâlâ senin sadakanı kabul etti ve tepe kadar buğdayın olup fakirlere vermiş gibi sana sevâb verdi.»
Peygamberimiz buyurur ki: «Niyeti ve himmeti dünyaya olan kimse, daima fakirlik ve ihtiyaç hali içinde olur. Dünyadan da dünya âşıkı olarak ayrılır. Niyeti ve himmeti ahiret olan kimsenin gönlünü Allah Teâlâ zengin edip dünyadan zahid olarak ayrılır.»
Yine buyurdu ki: «Müslümanlar saf bağlayıp kâfirlerle savaşmaya başlayınca, melekler de onların adlarını yazmaya başlar: "Filân kimse taassup için, filân kimse hamiyet için savaşıyor diye yazarlar. Allah yolunda savaşanlar ise, Kelime-i Tevhid galib gelsin diye savaşanlardır.»
Yine buyurdu ki: «Bir hanımla evlenip de mehrini vermemek niyetinde olan kimse de hırsızlık etmiş olur.»
Bil ki, âlimler demişlerdir ki, önce amelin niyetini, ondan sonra ameli öğren. Bir kimse, bana öyle bir amel öğretin ki, gece gündüz onunla meşgul olayım ve hiç bir zaman hayırdan geri kalmayayım, dedi. Hayır yapamadığın zaman, hayra niyet et ki, o hayrın sevabını bulasın, dediler.
Hasan-ı Basrî der ki: «Şu ebedî ve sonsuz cennetin vesilesi bu bir kaç günlük amel değildir. Belki hayır niyetidir ki, niyetin de cennet gibi sonu yoktur.»
NİYETİN HAKİKATİ
Bil ki, insanda, önce üç sıfat hasıl olmadan hiçbir hareket meydana gelmez; onların biri ilim, biri irade ve biri. de kudrettir. Yâni bilmek, dinlemek ve gücü yetmek sıfatlarıdır. Meselâ: însan bir yemeği görmese yemez. Görse de istek ve arzusu olmasa yine yemez. Eğer istek ve arzusu olsa ve eli iş göremeyecek şekilde felçli olsa yine yiyfe-mez.
' . .
O hâlde bu üç sıfat bütün hareketlerin başında vardır. Fakat hareket kudrete tâbidir. Kudret istek ve irâdeye tâbidir. Kudreti kullanan istek ve iradedir. İstek ilme tâbi değildir. Çünkü birşey vardır ki, bilinir de gönül onu istemez. Fakat ilimsiz de istek teşekkül etmez. Zira insan bir şeyi bilmeden nasıl ister. O hâlde niyet bu üç şeyden
5. Asıl: NtYET, SIDK VE İHLAS
609
İbarettir ki, onlar ilim, kudret ve istektir. însanı harekete geçirip bir işe sevkeden bunlardır. Bu mânâya garaz, kast ve niyet denir. Bunların üçü de bir mânâya gelir. Sonra insanı harekete geçirip bir işe sevkeden maksat bazen bir olur ve bazen de bir işte iki maksat toplanmış olur. Bir olan maksada halis maksat denir. Bunun misali şöyledir: Bir kimse otururken ona bir arslan saldırır. O anda onun garazı yalnız bir olur ki, o da arslanın şerrinden kaçmaktır. Yine bunun gibi .haşmetli bir insan kapıdan içeri girse, ev sahibi hemen ayağa kalkar. Onun bu anda garazı

(maksadı) yalnız saygıdır, başka bir şey olamaz. O hâlde bu maksat halistir. Ama maksat iki olduğu zaman, bu üç çeşitten ayrı değildir:
Birincisi: Yalnız da olsa, o işi yapmak mümkün olan her çeşit maksattır. Nitekim akrabası olan bir fakir ondan bir akçe isterse, o akçeyi ona hem fakir, hem de akrabası olduğu için verir. Kalbinden, fakir olmasa da yine vereceğini bilir. Bu, iki maksat ve iki niyetin bir arada bulunmasıdır.
İkincisi: Eğer fakir olup yakını olmasa, yahut yakını olup fakir olmasa muhakkak o akçeyi ona vermezdi. Fakat bu iki maksadın birleşmesi ona bu akçeyi vermeye şevketti. Birinci maksat, iki kişinin, yalnız olarak kaldırabildikleri bir taşı beraber taşımalarına benzer. İkinci maksat, iki zayıf adamın, yalnız olarak kaldıramadıkları bir taşı beraber taşımalarına benzer.
Üçüncüsü: Maksadın biri zayıftır, işe yaramaz. Diğeri de kuvvetlidir, fakat o zayıf olan maksat sebebiyle amel etmek ona kolay olur. Nitekim bir kimse gece namazını kılıyor. Fakat bazı insanların namaz kıldığını gördükleri zaman, gece namazı kılmağa şevki artar. Bu da, yalnız görsünler diye kılmamak şartiyledir. Bu şuna benzer ki, kuvvetli bir adam bir taş kaldırmak isterken kolay kaldırsın diye zayıf bir adam da ona yardım eder. Bu niyetlerin her birinin bir hükmü vardır. Nitekim ihlâs bahsinde anlatılacaktır. Maksadımız, niyetin tahrik edici bir sebeb olduğunu anlatmaktır. Gerçi bazan saf olur, bazan da karışık olur.

MÜMİNİN NİYETİ AMELİNDEN HAYIRLIDIR

Bil ki, Resulüllah buyurdu ki: «Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.» Bu hadîs-i şerifle, amelsiz niyetin, niyetsiz amelden üstün olduğu demek istenmemiştir. Zira niyetsiz amelin ibâdet olmadığı ve amelsiz niyetin ibâdet olduğu herkesçe bilinmektedir. Belki demek istenen şudur ki; ibâdet iki tarafla yapılır ve bunlardan kalble yapılan, bedenle yapılandan hayırlıdır.
Bunu nsebebi, bedenle yapılan amelden maksat kalb hallerini değiştirmek, fesattan doğruluğa ve noksanlıktan kemâle çevirmektir.

Fakat kalbin ameli bedene ulaşmadan şer'an ona amel denmez, insanlar, kalbi niyetin, bedenin ameii için olduğunu sanırlar. Gerçek şudur ki bedenin ameli kalbin niyeti içindir. Zira bütün amellerde asıl olan niyettir. Öbür dünyaya sefer edecek kalbtir. Saadet ve şekavet (şakilik)' kalbin hâlidir. Gerçi arada beden vardır. Fakat ö kalbe tâbidir. Tıpkı devesiz (vasıtasız) hacca gidilmediği, ve hacı olan deve değil, devenin sahibi olduğu gibi. Kalbin değişmesi yüzünü dünyadan âhirete çevirmesinden başka bir şey değildir. Hattâ dünya ve âhiret-ten Allah'a çevirmektir. Yüz-çevirmek de istek ve iradeden ibarettir. Dünya kalbe hakim olursa, kalb, yüzünü dünyaya çevirir, ilgisi arzusu dünyaya olur. Çünkü insan yaratılışının başlangıcında dünyaya yöneliktir. Allah Teâlâ'ya olan eğilimi ve isteği galib olunca kalbin sıfatı değişir, kurtuluşa döner ve âhiret yönüne yüz tutar.

O hâlde bütün amellerden maksat, kalbin Allah tarafına, doğruluk yönüne yönelip değişmesidir. Meselâ: Secdeden maksat, keyfiyet-i halinin değişip havadan yere inmesi değildir. Belki kâlb sıfatının tekebbür tarafından tevazu tarafına dönmesidir. Allahü Ekber'den maksat, dilinin halinin değişip dururken hareket etmesi değildir. Belki kalbin kendi taziminden feragat edip Allah Teâlâ'yı tazime yüz tutmaktır. Haçta şeytan taşlamaktan maksat, küçük taşların toplanması, yahut el hareketi değildir. Belki kalbi, kullukta sağlamlaştırmak ve nefsi ve aklî tasarruflara uymayı terketmek ve irade dizginini elden çıkarıp şeriatın eline teslim etmektir. Nitekim hacılar: «Haccınla gerçek kulluk ve ubudiyetimi göstermek için fermanına uydum, divanına geldim ya Rab'.» derler. Kurban kesmekten maksat, koyunun hayatına son vermek değildir. Belki kalbinden bahillik pisliğini izale etmek ve hayvanlara yaratılış hükmü ile acıyıp bu zavallının ne suçu vardır, niçin onu âzaplandırayım dememektir. Belki kendini tamamen terkedip hakikatte yok olmalısın. —Ki gerçek de budur.— Zira kul kendi hakkında yok olmalı ve Allah hakkında var olmalıdır. Yine bunun gibi bütün ibâdetlerde kalbe itibar edilir. Ancak kalb öyle yaratılmıştır ki, kalbte her neye eğilim ve irade doğarsa, beden de ona muvafakat gösterirse, o sıfat kalbte daha sağlamlaşır. Meselâ: Kalbte öküze acıma doğarsa, onun başını okşamakla acıma da artar. Yine eğer kalbte tevazu meydana gelse, başı da yere koymakla kalbteki tevazu kuvvetlenir. Bütün ibâdetlerin niyeti İyilik istemektir. Yâni dünyadan yüz çevirip âhirete yüz tutmaktır. O niyetle amel etmek bu istek ve iradeyi kuvvetlendirir, sağlamlaştırır.

O hâlde gerçi amel niyetten doğuyorsa da, niyeti kuvvetlendirmek içindir. Hâl böyle olunca, niyetin amelden hayırlı olduğu meydana çıkar. Zira niyet, kalbin kendisinde; amel ise, kalbe geçmek için başka azalarda olur. Eğer kalbe geçerse işe yarar. Geçmezse gaflet ve boşuna olur. Bu şuna benzer ki, eğer midesinde hastalık olur da içtiği ilâç hastalık yerine ulaşırsa, faydalı olur. Eğer göğsüne sürülür de

tesiri oraya geçerse, bu da faydalı olur. Fakat bizzat mideye ulaşan gibi iyi olmaz, çünkü göğüse sürülmekten maksat, göğüs değil, belki midedir. Demek ki bu ilâç mideye geçmezse boşuna olur. Mideye ulaşan ilâç, göğse ulaşmazsa boşuna olmaz.

AKLA GELEN ŞEYLERDEN, VESVESEDEN VE KÖTÜ DÜŞÜNCELERDEN AFFEDİLEN VE AFFEDİLMEYİP MUAHAZEYE SEBEB OLAN ŞEYLER

Bil ki, Resûlüllah buyurdu ki: «Benim ümmetim akla gelen şeylerden affedilmiştir.»

Sahih-i Müslim ve Buharî'nin bir hadîsinde: «Günah işlemeye niyetlenip de işlemeyen kimse için, Allah Teâlâ, meleklerim! O günahı kuluma yazmayın buyurur. Eğer o günahı işlerse, ona bir günah yazarlar. Ama sevaba ûi^etlenir de yapmazsa, bir sevap, yaparsa on sevap yaz diye emir buyurur.»

Hadîste: «Allah Teâlâ sevap defterine yazılan sevaplan yediyüze kadar arttırır.» Bunun için bazı kimseler kalbe gelen şeylerin günah olmayıp kıyamet gününde ondan sorumlu tutulmayacaklarını sanıyorlar. Fakat bu yanlıştır. Zira aslın kalb olduğu ve bedenin ona tâbi olduğu beyan edildi.
Allahü Teâlâ buyurur ki: «Kalbinizdekileri açığa vursanız da, gizleseniz de sizden sorulacaktır.» (Bakara sûresi, âyet: 284).
Yine buyurdu ki: «Gözden, kulaktan ve kalbten sorulacaktır.» (İsra sûresi, âyet: 36).
Yine buyurdu ki: «Kasıtsız yeminle değil, kalben kastettiğiniz yeminle muahaze olursunuz.» Küfür, münafıklık, ucb, riya ve hased-le muahaze olunacağını kimse inkâr etmez. Bunların hepsi de kalbin halidir. Bu hususta gerçek şudur ki, kalbe gelen şeyler dört derecedir. İkisi gayri ihtiyarî olur ki, bunlardan sorumlu olmaz. İkisi de ihtiyarîdir. Bunlardan sorumlu olur.
Birincisi, akla gelen şuna benzer ki, bir yolda giderken bir kadına yahut bir oğlan ile karşılaşınca, ona bakabilecek şekilde yürür. Buna hâdis-i nefs denir.
İkincisi, kalbinde ona geri dönüp bakmak isteği doğar. Buna tabi meyi denir ki, şehvetin hareket etmesinden meydana gelir.
Üçüncüsü, kalb, buna bakmalıdır diye hüküm eder ki bu da kalbin kimseden korkusu ve pervası olmadığı zamanda olur. Gerçi kalbin, bunu yapmamalıdır diye hüküm etmesi ihtimali de vardır. Buna kalb hükmü denir.
Dördüncüsü, geri bakmaya azmeder ve eğer o kalb hükmünü Allah Teâlâ ile yahut insanlarla korkutup reddetmezse, bu azim çabuk gerçekleşir. Bu itibarla hâdis-i nefs ve meyl-i tabiî denilen ilk iki hâlden muahaze olmaz. Zira onlar kulun elinde değildir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «AUah, hiç kimseye yapamayacağını teklif buyurmaz.» (Bakara sûresi, âyet: 286).
Hâdis-i nefs dediğimiz şuna benzer ki Osman bin Maz'ûn (r.a.) Resûlüllah'a dedi ki, «Nefsim bana kendini hadım et şehvet belâsından kurtulursun, diyor.» Resûlüilah: «Öyle yapma. Zira benim ümmetimin hadım olması oruç tutmakladır,» buyurdu. Osman: «Nefsim bana diyor ki, hanımını boşa, evlenmek bağından "kurtul,» dedi. Re-sûlüllah: «Yavaş olî Nikâh benim sünnetimdir,» buyurdu. Osman: «Nefsim bana diyor ki, git rahiplerle dağlarda yaşa,» dedi'. Resûlül-lah: «Öyle yapma. Zira benim ümmetimin ruhbaniyeti hac ve gazaya gitmektir,» buyurdu. Osman: «Nefsim bana diyor ki, bundan sonra et yeme,» dedi. Resûlüllah: «Öyle yapma. Çünkü ben eti severim. Bu-Jursam yerim. Bulamasam, Rabbimden istersem, bana verir,» buyurdu. Demek ki, Osman bin Maz'ûn'un kalbine gelen bütün bu düşünceler hâdis-i nefs idi. Bunların hepsi affa dahildir. Zira kalbi henüz bunları yapmaya azmetmemişti, belki tereddüt ve müşaverede idi. Ama ihtiyarında olan iki hâl —ki biri, kalbin bu işi yapmak gerek diye hüküm etmesi ve diğeri de, o hüküm üzerinde kararlı ve sabit durmasıdır— bunların ikisiyle de muahaze olur. Eğer onları yapmaması Allah için olmayıp hayadan, korkudan veya başka mani için olursa, yine muahaze olur. Kulun muahaze

edilmesinin mânası, bir kimsenin kendisine kızdığı için ondan intikam alması demek değildir. Çünkü Cenab-ı AUah kızmaktan münezzehtir. Muaha-zenin mânası, yapılan bu niyetle kaib sıfatının, değişmesi ve onu Allah'tan uzaklaştıran bir sıfat kazanması ve bu hâlin onun şekaveti-ne (bedbahtlığına) sebeb olmasıdır.

Bundan önce anlatıldı ki, kalbin saadeti, yüzün dünyadan Cenab-ı Hakk'a çevrilmesidir. Bu dediğimiz insanın irade ve isteğidir. Onun şekaveti (bedbahtlığı) vaki olan istek ve kasd ile, dünyaya olan ilgisinin sağlamlaşması ve gerekli olan şeyden uzak düşmesidir. Muahaze ve mel'ûn olmanın mânası, bu ilgiye düşüp mühim matlûbtan uzaklaşmasıdır. Bu .kendisinde meydana gelen, fayda ve zararı kendisine olan bir hâldir. Ne onun taatinden kimseye" sevinç, ne de günahından kimseye kızgınlık hasıl olur ki, ondan intikam alsın. Fakat insanların akılları miktarmca böyle ifade edilir. Bu sırlara vakıf olan herkesin hiç şüphesi, kuşkusu kalmaz ki, anlatılan hâllerle muahaze gerekir.

Bu konuda kesin delil şu hadîs-i şeriftir: «Birbirine kılıç çekip
hamle yapan iki kişiden biri ölse, ölen de öldüren de cehenneme gi-
. der?» Ya Resûlallahl Ölen niçin cehenneme gider? dediler. Buyurdu
ki: «O da öldürmek kasdını işlemiş olur: Eğer elinden gelseydi, öldürürdü.»

Yine buyurdu ki: «Malım şeriata göre harcamayan kimseyle onu görüp, benim de malım olsaydı, böyle yapardım diyen kimse günahta beraberdir.» Çünkü bunların ikisi de kalbin kasdıdir. İster malı harcasınlar, ister harcamasınlar. Kuşkusuz bir kimse yatakta bulduğu
"i.

bir hanımı, karısı olmayıp yabancı olduğu kanaatiyle cima yaparsa, kendi hanımı olduğu anlaşılsa da günahkâr olur. Bir kimse abdestli olduğunu sanıp namaz kılsa ve sonra abdestsiz olduğu anlaşılsa, ona sevap hasıl olur. Eğer. abdestsiz olduğunu sanıp öylece namaz kılsa ve sonra abdestli olduğu anlaşılsa, günahkâr olur. Bunların hepsi kalbin halleridir. Ama eğer bir günaha niyetlenmiş iken.JUlah korkusundan o günahtan el çekse ona bir sevap yazılır. Nitekim hadîste gelmiştir ki: «Günaha niyetlenmek tabiata uygundur. Ondan el çekmek tabiata muhalefet olduğu için mücahede olur.»

Zira .bunun kalbi aydınlatmadaki tesiri, günaha niyetlenmenin kalbi karartmadaki tesirinden daha çoktur. Sevap yazılmasının mânası budur ve hadîsin mânası da budur. Ama eğer acizliği nedeniyle el çekerse, Gna hiçbir fayda sağlamaz ve. o niyet sebebiyle meydana gelen zulmet zail olmayıp muahaze* olur. Tıpkı acizliği sebebiyle öldüre-meyip de öldürülen kimse gibi.

AMELLERİN NİYETLE DEĞİŞMESİ

Bil ki, ameller üç kısımdır: Taat, günah ve mubah. Belki Resûlüi-lah'ın: «Ameller niyete göredir,» hadîsinden günahı da sevap niyetiyle işlemek sevap olacağı sanılabilir. Böyle sanmak açık bir hatactır. Beiki böyle niyetin asla kalbte tesiri yoktur. Fakat kötülük niyetiyle işlenen günah daha fenadır. Bu, bir kimsenin, bir kimseyi memnun etmek için, birini çekiştirmesi yahut haram mal ile mescid, kervansaray ve medrese bina edip niyetim iyiliktir demesine benzer. Şerle, hayırlı işe niyetlenmenin ayrıca bir şer olduğunu anlamıyor. Bunun böyle olduğunu bilse de, fasık olur, bilmeyip de gerçekten bunu sevap anlasa yine fasık olur. Zira ilim öğrenmek farzdır ve insanların çoğunun helak olması da cehalettendir.
Bunun için Sehl-i Tüsteri der ki: «Cehaletten daha büyük hiçbir günah yoktur,» cehaletini bilmemek ise daha fenadır. Zira bilmediğini bilmeyince, hiç öğrenmek ihtimali olmaz. O cehalet ona set ve engel olur. Yine bunun gibidir. Yani haram mal ile hayır yapmak gibidir. Kadılıktan, evkaftan, öksüz malından ve sultan malından dünyalık kazanmak, övünmek, kibirlik taslamak insanlarla tartışmak ve münazara etmek niyetiyle okuyan talebeyi okutmak. Buna öğretmek de haramdır. Eğer müderris, benim niyetim ilmin yayılmasıdır. O ilmini kötüye kullanırsa, ben muahaze olmam derse, bu apaçık bir cehalettir. Bu, yol kesenlere kılıç, şarap yapanlara üzüm bağışlayıp benim maksadım cömertliktir. Allah Teâlâ cömert kulları kadar hiç kimseyi sevmez diyen kimseye benzer. Bu söz onun tam cahilliğine delâlettir. Belki o kimsenin yol kesicilik yaptığını anlayınca onun elinden kılıcını alması gerekir. Eline başka bir kılıç vermek nerde kaldı. Hattâ selef (eskiler) üstünlük taslayan âlimden Allah'a sığınmışlar eserini gördükleri talebeyi kovmuşlar. Ahmed bin Hanbel, dış kısmını çamurla sıvayıp onaran eski bir talebesini, müslü-

manlann ana yolundan bir tırnak miktarı aldın diye, sana ilim öğretmek caiz değildir, deyip kovmuştur. O hâlde günah hayır niyetiyle hayra tebeddül etmez. Belki hayr, şeriata uygun olandır.
İkinci kısım taattir: Taatte niyetin iki şekilde tesiri vardır.
Birincisi, taatin aslı niyetle doğru olur, niyetsiz olmaz.
İkincisi, niyet ne kadar fazla olursa sevap da o kadar artar. Niyet ilmini öğrenen kimse, bir taatte on çeşit hayırlı niyet yapabilir. Böylece bir taat on olur. Meselâ: Mescidde itikâfa girse, mescid Allah'in evidir. Allah'ın evine giden Allah'ı ziyaret etmiş olur, diye niyet eder.
Zira Resûlüliah buyurdu ki: «Mescide giren Allah'ı ziyarete gitmiş olur.» Ziyaret edilen de muhakkak ziyaret edene ikram eder.
İkincisi, itikâfla namazı beklemeyi niyet eder. Zira hadîste gelmiştir ki: «Namazı bekleyen namaz içinde olan gibidir.»
Üçüncüsü, itikâfla gözünü, kulağını, dilini ve ayağını hareketten alıkoymağa niyet eder. Bu bir nevi oruçtur. Hadîs-i şerifte: «Mescidde oturmak, benim ümmetimin rahipliğidir,» buyurulmaktadır.

Dördüncüsü, itikâf ile bütün meşgaleleri kendinden uzaklaştırmağa niyet eder. Böylece kendini tamamiyle Allah'a teslim edip fikir ve münacaatla meşgul olur.
Beşincisi, itikâfla insanların ilişkisinden ve kötülüklerinden kurtulmaya niyet eder.
Altıncısı, mescidde kötü bir şey görürse nehiy etmeye, iyi bir şey görürse, onu emretmeye ve namazı iyi kılamayan kimselere öğretmeye niyet eder.
Yedincisi, mescidde dindarlarla karşılaşıp onlarla ilgi ve kardeşlik kurmaya niyet eder. Çünkü mescid dindarların dinlenme yeridir.
Sekizincisi, Allah'ın evinde günah işlemeye Allah'tan haya ederim diye niyet eder. Bu şekilde bütün taatlerin hâllerini.buna kıyaslar. Böylece her bir taatte fazla sevap kazanmak için çeşitli niyetler mümkün olur.
Üçüncü kısım mubahlardır. Hayvanlar gibi "mubah şeylerle meşgul olup iyi niyetten gafil kalmak, hiçbir akıllıya yaraşmaz. Çünkü mubahlarda iyi niyetin çok büyük tesiri vardır. Zira ona her hareket ve duruştan sorulacaktır ve bütün mubah olan şeylerin hesabı istenecektir. Eğer niyeti kötü olursa zararı kendisinedir. İyi olursa, faydası da kendisinedir. Eğer ne hayra, ne şerre niyetli olmazsa, ikisi de eşit olur. Fakat bir fayda sağlamadan vakitlerini mubah şeylere harcadığından vakitlerini boşuna geçirmiş olur. Ve: «Sana verilen dünyadan seninle kalacak nasibini al,» âyetine de muhalefet etmiş olur. Resûlüliah buyurdu ki: «Kula, her yaptığından sorulacaktır. Hattâ .gözüne çektiği sürmeden, elini sürdüğü kerpiç parçasından ve mü'-min kardeşinin elbisesiyle elini silmesinden sorulacaktır.»
Mubahlarda olan niyet ilmi de uzundur. Fakat öğrenmeye çalışmak gerektir. Ona şöyle bir örnek verelim: Cuma günü güzel kokular sürünmek caizdir. Ancak böbürlenmek, kibirlenmek, riya ve na-

mahrem kadınların gözüne girmek niyeti olmamalıdır. Belki, Allah'ın evine tazim, yanındakilere rahatlık olması, kötü kokularını gidermek ve böylece kendisi rahatsız olmamak, yakmda olanlar da onun gıybet ve günahına girmemek ve yine güzel kokunun dimağına kuvvet verip kalbini saf etmek —ta ki, Allah'ın zikir ve fikrini yapabilsin— ve. benzerleri gibi niyetler etmelidir. İyi niyet galib olan kimse için bu niyetlerin her biri taat ve ibâdettir.
Eski büyükler, yemek yemede, helaya gitmede ve hanımlariyle sohbet etmede bunların her birinde bir sevap için niyet ederlerdi. Zira bu fiillerden hayra sebeb olmayanı yoktur. O hayra niyet ederse, sevap hasıl olur. Meselâ: Hanımiyle buluşurken, evlât yetiştirmeye, Hz. Muhammed'in ümmeti çoğaltmaya, hanımının rahat olmasına, onları ve kendini günahtan korumaya niyet etmelidir. Süfyan:ı Sevrî bir gün elbisesini ters giydiğini söylediklerinde, düzeltmek için elini kaldırdı, sonra vazgeçti ve: «Bunu Allah için giydim. Başkası için değiştirmek istemiyorum», dedi.

Zekeriyya (a.s.) bir yerde ücretle çalışıyordu. Yemek yerken yanına bazı insanlar geldi. Onlara, buyurun, yiyin diye teklif etmedi. Yemeği bitirdikten sonra o insanlara hitaben buyurdu ki: «Bu yemeğin tamamını yememiş olsam, iş sahibinin işini tamamiyle yapa-mazdım ve insanların âdetini gözetip insanlık yönünden gidetken fana terk etmiş olurdum.»
Süfyan-ı Sevrî de yemek yerken bir kimse yanına geldi. Ona buyurun yemek yiyelim diye teklif etmedi. Yemeği oitirtnce, ona dedi ki, eğer bu yemeği borca almamış olsaydım, sana da yemeği teklif ederdim, yine dedi ki, bir kimsenin, kalben yemesini istemediği hâlde, diliyle yemek teklif ettiği kimse, eğer yemezse, teklif eden kimse bir günah işlemiş olur ki, o da münafıklıktır. Eğer yerse, iki günah işlemiş olur: Biri münafıklık ve diğeri de hıyanettir. Zira o kimseye bir yemek yedirmiştir ki, eğer bilseydi, onu yemezdi.
NtYET İHTİYARt VE SUN'Î DEĞİLDİR
Bil ki, kalbi ve zihni boş olan kimseler, iyi niyetle, sevaba kavuşmak mümkün olduğunu duyup dilucu ile Allah rızası için evlendim, yahut yemek yemeye, veya ders meclisi etmeye niyet. ettim, demekle niyet etmiş olduklarını sanırlar. Oysa bu niyet değildir. Belki niyet kalbte meydana gelen ve onu işe sevkeden bir eğilimdir. Tıpkı bir arzusu olan kimse gibi ki, beden onun arzusuna uyar ve kalkıp arzu ettiği işi yapar. Bu halde niyeti galip olup istediği zaman hâsıl olur. Arzulu olan kimsenin arzulaması gibi. Eğer anlatıldığı gibi* kalbte eğilim ve istek olmazsa, sadece hâdis-i nefs (kalbe gelen) ve dilucu ile olan niyet, bir kimsenin karnı tok iken, aç olmaya, yahut bir kimse ile ilgisi kalmamış iken onu sevmeye niyet ettim demeye benzer. Bu imkansızdır.

Yine bunun gibi, şehveti kendisini cisî münasebete zorlayan kimsenin dilucu ile evlât yetiştirmek için cinsî münasebete niyet ettim diye yaptığı niyet faydasızdır. Yine evlenme sebebi şehvetten başka bir şey değil iken, sünnete riayet için evlenmeye niyet ettim de-, mek boşuna olur. Belki şeriata olan imanı kuvvetli olmalı, ondan sonra evlât yetiştirmenin sevabı hakkında gelen hadîsleri düşünmelidir ki, o sevabın maksadı kalbinde harekete geçip onu evlenmeye şevketsin. Bu zaten diliyle söylemek olmasa da niyetin tâ kendisi olur.
Bir kimsenin, Allah'ın emrine itaat için ayağa kalkıp namaza başlaması, bu mânayı diliyle söylemeksizin de niyet olur. Dünyaya haris olan kimsenin, dünyaya haris olmaya niyet ettim demesi, aç olan kimsenin, açlığımı gidermek için yemek yemeye niyet ettim demesi gibi boşuna söylenmiş olur. Aç olan kimsenin zaten yemek ve-mesi gerek. îster niyet ettim desin, ister demesin. Nefs kışkırtması bulunan kimse hakkında âhifet niyeti zor olur. Ancak âhiret hâlleri nefs kışkırtmasına galib olursa, zor olmaz.
O halde maksat, niyetin senin elinde olmadığını bilmektir. Niyet, bir işi gerektiren istektir. O iş senin gücünle vücûda gelir.

Şöyle ki, eğer dilersen, gücünü harcayarak o işi yapabilirsin. Eğer dilemezsen, yapmazsın. Ama onu yapmaya eğilimli olmak senin elinde değildir. Xâni dilersen eğilimin olur, dilemezsen, olmaz; şeklinde değildir. Belki Allah eğilimi yaratırsa olur, yaratmazsa olmaz. Onun vücuda gelmesine, bu dünyada, veya .öbür dünyada bir karşılığı olması sebeb olur diye sana inanç hasıl olup o karşılığa istekli olursun. Bu sırlara vakıf olan kimse taatlerin birçoğundan elçekip vazgeçer. Zira niyeti hazır bulamaz.

İbn-i Şirin, niyet bulamadım diye Hasan-ı Basrî'nin cenazesinde bulunmadı ve cenaze namazını kılmadı. Süfyan-ı Sevrîye, Hammad bin Süleyman'ın cenaze namazında bulunmayan mısın? dediler. Ki Hammad Küfe âlimlerinden idi.

Süfyan: «Eğer niyet hazır olsaydı, bulunuyordum,» dedi. Bir kimse Tavus'tan dua talep etti. Tavus: «Niyet hazır olunca dua ederim.» dedi. Bazen Tavus'tan hadîs rivayet etmesini istiyorlardı, rivayet etmezdi. Bazen de ansızın rivayet ederdi ve: «Niyetin gelmesini bekliyordum,» derdi.

Büyük zâtlardan biri der ki, bir aydan beri filân hastayı ziyaret etmek isterim, fakat henüz niyetim tamam olmadı. Velhasıl din hırsı galib olmayınca iyi niyet hâsıl olmaz. Hattâ "farzlarda bile uğraşıp çaba göstermekle niyet hâsıl olur. Bazen olur ki, cehennem, ateşini bile umursamayıp kendini korkutamaz. Bu hakikatleri bilen kimse farzları, faziletleri bırakıp mubahlarda niyet bulduğu için onlara yöneliyor. Nitekim kısasta niyet bulup afta bulmayan kimse için kısas aftan' faziletlidir. Bazen gece namazı için niyet bulmayıp sabah erken kalkabilmek uyku niyetini bulur.

O hâlde o kimse için uyku uyumak, usanç ibâdet etmekten üstün olur. Eğer bir saat hanımiyle kalmak yahut birisiyle konuşup ne-

onun için şelenmekle şevkinin tazeleneceğini bilirse, bu neşelenme, usançla ibâdet etmekten üstündür.

Ebu'd-Derda der ki: «Bazen Allah'a olan şevkimin tazelenmesi için, eğlenmekle kendimi dinlendiririm.»

Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: «Devamlı bir işte ısrar edersen, ondan kalbe usanç gelir. Bu, şuna benzer ki, hastanın durumu et yemeye elverişli değilken, kuvvetlenip ilâçlara dayanabilmesi için, hekim ona et yedirir. Ve yine harpte, mağlûp olmak şeklini gösterip düşmanını kendine çekip aniden düşmana saldıran kimse gibidir.» Din yolunun büyükleri ve üstadlan bu hileleri çok kullanırlardı. Çünkü din yolu baştan başa nefs ve şeytanla harp, tartışıp münazara etmekten ibarettir. Latıie ve hileye çok ihtiyaç vâki olur. Bunun gibi hususlar gerçi din yolundaki eksik âlimler yanında makbul değil ise de, din büyükleri yanında makbul ve müsellemdir.

Niyetin, kalbte bir şeyin işe sebeb olması olduğunu öğrendikten sonra, bil ki, bazı kimselerin ibâdetinin sebebi cehennem korkusu ve bazılarının da cennet" nimetlerinin ümididir. Cennet için amel edenr boğazı, ferci hizmetinde bir köle olur ki, boğazını ve

fercini doyuracak bir makam için çalışmış olur. Cehennem korkusundan amel eden de, dayak korkusundan açılan asi köle gibidir. Bunların ikisinin de işleri tamamen Allah için değildir. Belki makbul olan kul, ne yaparsa ne cennet için, ne de cehennem korkusu için değil, Allah için yapmalıdır. Bu, bir kimsenin sevgilisini, güzelliği için değil, altın ve gümüş vermesi için sevmesine benzer. Bu kimse, sevgilisinin kendisini değil, altın ve gümüşü sevmiş olur. Hakkın cemâline âşık olan, onun ibâdeti Hakkın cemâlini tefekkür edip münacat ve çağırmakla meşgul olur. Eğer bedenle ibâdet ederse, yine sevgilisinin fermanına itaat etmeyi sevdiğinden dolayı eder; perhiz ve riyazeti, Allah'a kulluk ve hizmet için yapar. Böylece o tam cemâlin tefekküründen geri kalmaz. Bir günahtan sakındığı zaman, şehvetlere uymak lezzeti de mubahlar lezzeti de Hakkın cemâlini görmek lezzetine perde olur diye, bunlardan sakınır. Gerçek arif budur.

Ahmed bin Hudreviya, Allah Teâlâ'yı rüyasında gördü. Allah Te-âlâ buyurdu ki: «Bütün insanlar her biri beriden bir şey istiyor. Ebû Yezid-i Bestamî ise, beni istiyor.»

Şiblî'yi rüyada görüp Allah sana ne muamele yaptı? dediler. Dedi ki: «Allah, bir sözüm için beni kınadı. Bir defa dilime gelmiş, demişim ki, cenneti kaçırmaktan daha büyük ne zarar olur? Allah Te-âlâ beni kınayıp buyurdu ki: Hakkın didârmı kaçırmaktan daha büyük ne zarar olur? diye demedin.» Muhabbetin beyânı ve lezzetinin izahı muhabbet faslında gelecektir inşaallah.

tHLÂS VE FAZİLETİ

Ihlâsm fazileti: Bil ki, Allah Teâlâ buyurur: «İnsanlar dinde Allah'a ihlâsîi olarak, Allah'a ibâdet etmekten başkasiyle emrohmmadı-

lar.» (Beyyine sûresi, âyet: 5). Yine buyurdu ki: aDin hâlisen Allah içindir.» (Zümer sûresi, âyet: 3).

Resûlüllah buyurur: «Allah buyurur ki, ihlâs benim sırlarımdan bir sırdır, onu sevdiğim kullarımın kalbinde saklarım.» Resûlüllah Muaz'a buyurdu ki: «Amelî ihlâsla yap ki, az amel yetişsin.»

Riyanın kötülüğü hakkında anlatılan her şey İhlasın faziletiyle ilgilidir. İnsanların görmesi, ihlâsı götüren sebeblerden biridir. Bundan başka birçok sebebleri daha vardır ki, inşaallah beyân edilecektir.

Maruf-i Kerhî kendine kamçı ile vurup: «Ey nefs! İhlâsh ol, kurtulursun.» derdi. Ebû Süleyman der ki: «Bütün ömründe Allah için ihlâsla bir adım atana müjdeler olsun.» Yâni, adım atarken Allah'tan başka bir şey düşünmemiştir.

Ebû Eyyub-i Sicistanî der ki: «Niyeti hâlis yapmak, niyetin aslından zordur.» Büyük zâtlardan birini rüyada görüp: «Allah sana ne yaptı?» diye sordular. Dedi ki: «Allah için yaptığım her şeyi sevaplar kefesinde buldum: Yolda düşürülüp de benim aldığım nar tanesini ve evimde ölen kediyi sevap kefesinde buldum. Külahımda kalan bir ipek telini de günahlar kefesinde buldum. Yüz altın değerinde bir merkebim ölmüştü. Onu sevaplar kefesinde bulamadım.

Sübhanallah! Bir kedi sevaplar kefesinde olur da yüz altın değerindeki merkep olmaz, bu ne hikmettir» dedim.
Denildi ki: «Merkebi nereye gönderdinse oradadır. Sen onun öldüğünü • duyunca, "Allah'ın lanetine" dedin. Eğer "Allah yolunda" deseydin, onu da sevaplar kefesinde bulurdun. Ve Allah için sadakalar vermiştim. Fakat insanlar benim sadaka verdiğimi görürlerdi ve bu benim hoşuma giderdi. Onun ne sevabını, ne de zararım gördüm.»
Süfyan-ı Sevrî bunu duyunca: «Bunun zararını görmediyse, büyük bir saadettir.» dedi.
Bir kimse der ki, gazaya gidiyordum. Gemide yoldaşlarımızdan biri bir torba sattı. Aklıma geldi ki, bu torbayı alıp işlerimde kullanayım ve filân şehirde onu satıp kâr edeyim. O gece rüyamda gördüm ki, iki şahıs gökten yere indiler. Biri diğerine: Gazilerin adını yaz, filânın gezmek için ve filânın da ticaret için geldiğini yaz, dedi. Ben: «Allah için benim halime bakın. Ben tüccar değilim. Benim eşyam yoktur. Nasıl ticarete gelmiş olurum.» dedim. Dediler ki, o torbayı kazanç sağlamak için almadın mi? O kimse der ki, ben ağladım, dedim ki, «Allah aşkına ben tüccar değilim, beni tüccar yazmayın.» Biri diğerine şöyle yaz dedi: «Filân kimse gazaya gelmişti. Yolda, filân şehirde satıp kâr etmek için bir torba satın aldı. Böylece Allah nasıl dilerse, öyle hüküm eder.» Bunun için derler ki, bir saatlik ihlâs, ebedî kurtuluşa vesile olur. Fakat ihlâs gayet seyrek ve az bulunur. Derler ki, «tlim tohumdur. Onun ekimi ameldir ve suyu da ihlâstır.»
Benî israil'de bir âbid vardı. Ona dediler 'ki, filân yerde bir ağaç vardır. Onu mabûd edinmişler, ona tapıyorlar. Âbid kızdı ve bir balta alıp o ağacı kesmeye gitti. Şeytan bir ihtiyar kılığında yolda ona ar-

kadaş oldu. Nereye gidiyorsun? dedi. Âbid, filân ağacı kesmeye giderim, dedi. Şeytan, git, ibâdetle meşgul ol, senin için daha faydalıdır, dedi. Âbid, niye onu kesmek de ibâdet değil midir? dedi. Şeytan, ibâdet ise de onu kesmeye müsaade etmem, dedi. Aralarında kavga çık-, ti. Âbid, şeytanı yere vurup göğsünün üzerine oturdu. .Şeytan, beni bırak, sana bir sözüm var, söyliyeyim, dedi. Âbid bıraktı. Şeytan: «Ey âbid! Allah'ın peygamberleri vardır. Eğer o ağacı kesmek gerekseydi, onlara buyururdu, onlar keserdi. Onlara da buyurulmadı., O hâlde kesmemen gerekir,» dedi. Âbid hayır, kesmem gerek, dedi. Şeytan: «Sende onu kesmek gücü yoktur.» dedi ve yine böylece kavga ettiler.
Âbid yine şeytanı yere vurdu. Şeytan: «Bu defa da emân ver. Bir sözüm var, söyliyeyim. Eğer beğenmezsen, istediğini yap,» dedi. Abid bıraktı. Şeytan: «Ey âbid! Sen fakir bir kimsesin. Senin masrafını başkaları görüyor. Eğer senin bir maaşın olsa ve bir miktarını kendine, bir miktarını da başka âbidlere harcasan, o ağacı kesmekten daha iyi değil midir? Zira onu kestiğin takdirde onlar başka birini dikerler, hiç onlara zararı olmaz. O hâlde her

gün senin yastığının altına Jüri altın koyayım, ihtiyacına harca,» dedi.
Âbid düşündü ve: «Bu kimse doğru söylüyor. Altının birini harcayıp birini sadaka vermek benim için bu ağacı kesmekten hayırlıdır. Zaten bana, bunu kes diye emir de gelmedi ve ben peygamber de değilim ki, bunun gibi şeyler bana farz olsun,» dedi. Sonra bu düşünce ile o ağacı kesmekten vazgeçip geri döndü. Ertesi gün sabahleyin yastığının altında iki altın buldu.
.
Ertesi gün yine iki altın buldu ve: «O ağacı kesmediğim gerçekten iyi oldu,» dedi. Üçüncü gün yastığı kaldırdı, hiçbir şey bulamadı. Kızdı ve baltasmı alıp ağacı kesmeğe gitti. Şeytan yine yoluna çıktı ve ne tarafa gidersin? dedi. Âbid, o ağacı kesmeğe giderim, dedi. Şeytan: «Yakışıksız konuşuyorsun. Allah hakkı için hiçbir zaman onun semtine bile uğrıyamazsın,» dedi ve kavga ettiler. Şeytan âbidi kaldırıp yere vurdu. Öyle ki, elinde bir serçe gibi oynatıyordu. Ona, geri dön, yoksa başını koyun gibi gövdenden ayırırım, dedi.
Âbid: «Beni bırak, geri döneyim. Fakat bunun aslını söyle ki, ben niçin başta seni iki defa yıktım ve bu defa sen beni yıktın?» t^edi* Şeytan: «O zaman sen Allah için kızmıştın. Allah beni sana musah-har etti. Zira Allah için bir iş yapanı ben yenemem. Bu defa da kendin için ve dünyalık için kızdın. Dünyaya ve kendi arzusuna uyan, bizimle başa çıkamaz.» dedi.
İHLASIN HAKİKATİ
Niyetin, amelin sebebi ve onu gerektiren şey olduğunu öğrendin. O ameli gerektiren sebeb bir olursa, ona ihlâs denir; iki olursa, karışık olur, ihlâs olmaz.
Karışık olması şu şekilde olur ki, meselâ: Allah için oruç tutmak dilerse, fakat sağlığı için perhiz tutmak maksadı da olursa, yahut ik-

tisat kasdı olursa, yahut yemek pişirip hazırlamak zahmetinden kaçarsa, yahut başka işi olup ona mâni olmasın derse, yahut uyuyup bir şeyi hazırlıyamıyorsa; yahut kölesini azat edince nafakasından veya kötü huyundan kurtulmayı da kast ederse; yahut da hacca giderse ve yolculuk sebebiyle güçlü ve sağlıklı olmaya niyet ederse, yahut dünyayı gezip çeşitli şehirleri görmeyi niyet ederse, yahut birkaç gün çoluk çocuk sıkıntısından uzak kalıp rahat etmesini gaye edinirse, yahut bir düşmanın belâsından emin olmayı kast ederse; yahut da gece namazını kılarsa ve eşyasını da hırsızdan korumayı niyet ederse, yahut insanlar arasında aziz ve muhteşem olmak murat edinirse; yahut da ders verip meclis kurarsa ve sükût eleminden ve kalb darlığı sıkıntısından kurtulmayı da kastederse; yahut da Kur'an'ı yazarsa ve yazısının güzelleşmesini niyet ederse, yahut da yaya olarak hacca giderse ve kira masrafmdan kurtulmaya da niyet ederse; yahut da ab-dest alırsa ve temizlik ve ferahlığı da kastederse; yahut da yıkanırsa ve güzel kokmaya da niyet ederse; yahut da mescidde itikâfa girip ev kirasından da kurtulmayı niyet ederse; yahut bir fakirin

ısrarından kurtulmak için sadaka verirse; yahut menetmekten utandığı bir fakire bir şey verirse; yahut kendisi de hasta olduğu zaman hâlini sormaya gelsinler diye bir hastanın hâlini sormaya giderse, yahut kendisine gücenip üzülmesin diye hastanın hâlini sormaya giderse; yahut da bunları doğrulukla maruf ve meşhur olayım diye yaparsa, riya yapmış olur.
Riyanın hükmü beyân edildi. Bu düşüncelerin her biri, gerek az olsun, gerekse çok olsun ihlâsı iptal eder. Belki hâlis amel, içinde nefs için hiç nasip olmayıp yalnız ve sadece Allah için olan ameldir.
Nitekim Resûlüllah'tan «İhlâs nedir?» diye sorulunca: «Mabudum Allah'tır deyip, doğru yolu, emrolunduğun gibi elden bırakmamaktır,» buyurdu. İnsan beşeriyet sıfatından kurtulmadan ihlâsı elde etmesi hayli zordur. Bunun için ihlâstan daha zor şey olmaz, demişler. Eğer insan bütün ömründe bir adim ihlâslı atsa, kurtuluşu umulur. Gerçek şudur ki, bir saf ameli, bütün gayelerden ve beşerî sıfatlardan temizleyip meydana getirmek südü, necaset ile kan içinden dışarı çıkarmak gibidir.
Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «İçenlerinize, onun kanunda bulunan yenmiş şeylerden ve kandan halis süt içiririz.» (Nahl feûresij âyet: 66).
O hâlde çare şudur ki, kalbi dünya arzusundan kesip sadece Allah'ın sevgisine vermektir. Tıpkı her ne yaparsa sevgilisi için yapan âşık gibi. O hâlde yemek yemesi, yahut helaya gitmesi de ihlâsla olabilir. Eğer biraz dünya sevgisi galib olursa, namazında ve orucunda ihlâslı olmak zor olur. Zira bütün ameller kalb sıfatını alır. Kalb hangi tarafa eğilirse, amel de o tarafa eğilir. Mevki, makam sevdasında olan kimse, onun teveccühü insanlara olur. Sabahleyin yüzünü yıkayıp sırtına elbisesini giymesi, insanlar için olur. Hiçbir yerde ihlâs, ders meclisinde, hadîs rivayeti meclisinde ve insanlarla ilgili olan şey-'

lerde olduğu kadar zor olmaz. Zira çoğunlukla bunların sebebi insanlardan kabul görmektir.
İbâdetin niyeti insanların kabulüne öyle karışır ki, insanların kabul göstermeleri, ibâdetin kabulü gibi olur. Ya ibâdet kabulünden dana kuvvetli, ya da ondan zayıf olur. Kalbi bunun gibi düşüncelerden temizlemekten, âlimlerin çoğu âciz kalmışlardır. Ancak kendilerini muhlis düşünen ahmaklar onunla aldanıp kusurlarını bilemezler. Belki âcizlerin çoğu akıllı olanlardır. Büyüklerden biri der ki, «Otuz yıllık namazı kaza ettim. Çünkü o namazları birinci safta kılmıştım. Bir gün namaza geç gelip arka safta kaldım. Kalbimde, namaza geç geldi derler diye mahcubiyet gördüm. Bunun üzerine bildim ki, benim namaza hırsım ve ona devamlılığım, beni birinci safta görsünler diye insanların görmesi için imiş. Buna binâen kaza ettim.»
Bu itibarla ihlâs, anlaşılması güç ve onunla amel edilmesi daha güç olan bir şeydir. Ortaklık bulunan her şey ihlâssızdır. îhlâssız olan amel de kabul olmaz.

CAHİL ÎLE ÂLİMİN İBADETLERİ
Bil ki, büyük zâtlar demişlerdir ki, âlimin iki rek'at namazı, câhilin bir yıllık namazından üstündür. Çünkü câhil amelin âfetlerini anlamaz. Onun garazlariyle karışık olanını ayırdedemez, hepsinin ih-lâslı olduğunu sanır. Zira ibâdetteki karışıklık, altındaki karışıklık gibidir. Sarrafların kimisi bazen yanılırlar. Ancak sanatında tam mehareti olan sarraflar hariç. Gâhil olanlar ise, altının, rengi sarı olup altın biçiminde olan şey olduğunu sanırlar. İbâdetin ihlâsını götüren karışıklık (gış) dört derecedir. Bazıları çok gizli ve çok zordur. Bunun kolay anlaşılması için izah ve tasvir edelim.
Birinci derece: Bir kimse namaz kılarken yanına bazı insanlar gelirse, şeytan ona, namazı güzel kıl, tâdil-i erkânı yerine getir ki, tasanlar seni ayıplamasın, der. Bu zaten açık'tır.
İkinci derece: Birinci dereceyi bilip, ondan sakının kimseye şeytan der ki, namazı güzel kıl ki, onlar da sana uysunlar ve bunun için sevap kazanasm. Bazen şeytanın bu hilesine aldanır ve bilmez ki, uyma sevabı, ancak onun huşu' ve ihlâsınm parıltısı başkasına geçtiği zaman hasıl olur. Ama kendisi ihlâslı ve huşû'lu olmadığı hâlde insanlar onu öyîe düşünseler, sevap onlara olur ve kendisi de münafıklığı ile muahaze edilir.
Üçüncü derece: Yalnız başına namazı insanlar arasında kıldığı gibi kılmamanın nifak olduğunu bildiği için, yalnız başına iken de namazı güzel kılmaya kendini zorlar ki, insanlar arasında da o şekilde

kılabilsin. Bu çok zordur. Çünkü bu riyadır ve bu riyayı kendi kendine yapmış olur. Zira haddizatında kendisi, yalnız iken yaptığı amelin, insanlar arasında yaptığı amel gibi olmadığına kendinden utanıp yalnız iken de namazı insanlar huzurunda kıldığı gibi kılmış olur ve bununla insanlar içinde yaptığı riyadan kurtulduğunu sanıyor. Ama gerçekte yalnız iken de mürai olmuş olur.
Dördüncü derece: Hepsinden çok gizlidir. Meselâ: Bir kimse yalnız iken de insanlar arasında iken de huşu' ve hudû' ile amel yapmadığını bilir. Şeytan onun kalbine girip Allah'ın azamet ve celâlini dü-şünsen a! Yoksa kimin huzurunda olduğunu bilmiyor musun? der. Böylece o kimse tefekküre başlar, huşu' içinde ohır. İnsanların gözünde zühd ve salihlik ile süslü görünür. Eğer yalnız iken de bu fikirler onun kalbine gelmezse, bunun sebebi riyadır, başka bir şey değildir. Fakat şeytan ona bu şekilde gösterir ki riya olduğu bilinmesin! İnsanları gördüğü zaman Allah'ın azametini hatırlamak fayda vermez. Belki onun yanında bütün insanların görmesiyle hayvanların görmesi bir olmalıdır. Eğer aralarında biraz fark bulursa o kimse henüz riyadan kurtulmamıştır. Bunun misâli, bundan önce riya babında garazlar beyânında anlatıldı. Şeytanın bu kabil aldatmaları sonsuzdur. Bu incelikleri anlamayan, ücretsiz işçi gibi faydasız can çeker gibi çalışır ve çalışması

boşa gider. Onun hakkında: «Onlara Allah tarafından sanmadıkları şeyler zahir oldu.» (Zumer sûresi, âyet: 47) âyeti vardır.

NİYETİN KARIŞIKLIĞI

Bil ki, niyet karışık olur. Eğer riya niyeti, yahut başka bir maksat, ibâdet niyetine gâlib olursa cezaya sebeb olur. Her iki taraf eşit olursa, ne cezaya sebeb olur, ne de sevaba. Eğer riya, ibâdet tarafından zayıf olursa, amel sevâbsız kalmaz.

Her ne kadar hadîs ve eserlerde: «Ortak koşan kimseye derler ki, bu ameli kimin için yaptıysan, git, ondan sevap iste denir.» denilmekte ise, bizce doğrusu, bundan murat iki taraf eşit olduğu zamandır ki, o zaman sevap olmaz ve sevap isteyince, ona, «Git sevabı ortak ettiğin kimseden iste denir.» Cezaya delâlet eden hadîslerden murad, sadece riya niyeti olması, yahut o niyetin galib olması hâlidir. Ama gerçek sebeb taat ve ibâdet olup öbür taraf zayıf olursa, se-vâpsız kalması uygun değildir. Gerçi sevap niyeti hâlis olan kimsenin mertebesinde olmaz. Biz bu gerçeği iki delil ile seçtik:

Birincisi: Bize kesin delillerle malûm olmuştur ki, cezanın mânası, kalbin Allah'a lâyık olmaktan uzak olmasıdır. Ayrılık-ateşiyle yanmasının sebebi de budur. Ve ibâdet niyeti, saadet tohumu, dünya niyeti ve şekavet tohumudur. Bu iki niyete uymak, o tohumların gelişmesine yardım etmektir ki, onların biri onu Hak tarafından uzaklaştırır, diğeri de yaklaştırır. O iki niyet eşit olursa, asla sevap olmaz. İbâdet tarafına bir karış eğilimi fazla olursa o kadar sevap kazanır ve

yakınlığı ziyadeleşir. Öbür tarafa bir karış eğilimi fazla olursa, o kadar uzaklaşır. Eğer yarım karış bile olursa, yine durum böyledir.

İbâdet tarafına yarım karış meyli varsa, o kadar sevap ve yakınlık ve dünyaya o kadar meyliyle hüsran ve uzaklık hasıl olur. Tıpkı şu hasta gibidir ki, sıcak ve soğuk olan şeyleri eşit yerse, hararet ve serinliği eşit olur. Eğer soğuğu bir miktar fazla yerse, serinlik galib olur ve eğer sıcağı bir miktar artırırsa, hararet galib olur. Günah ve taatın, kalbin aydınlık ve karanlık olmasındaki tesiri, ilâçların, beden mizacmdaki tesiri gibidir. Terazi akıl olursa, ağırlık ve noksanlıkta bir zerre kayıb olmaz. «Zerre kadar iyilik eden, iyiliğini bulur.» (Zilzâl sûresi, âyet: 8) âyetinin mânası da budur. Ama korku ve ihtiyat yolu, iyi niyetin kuvvetli olmalı ve sen kendini zayıf bilmelisin. O hâlde selâmet, dünyevî gayelerin yolunu tamamiyle kapamaktadır.

İkinci delil: îcma ile sabittir ki, bir kimse hac yolunda ticaret yapsa, onun haccı zayi olmaz. Gerçi sevabı da muhlislerin sevabı gibi olmaz. Zira onun esas gayesi hac olup ticaret ona tâbi olursa, onun sevabı bâtıl olmaz. Gerçi biraz noksan olur. Ve gene Allah için savaşan da böyledir; fakat savaşın iki cephesi vardır. Birinde zengin kâfirler vardır ve burada ganimet malı fazla olur. Diğerinde ise fakir kâfirler vardır. Eğer savaşan, zenginlerin cephesini seçerse-, onun gazası tamamiyle boşa gitmesi imkânsızdır. Çünkü insan ganimet bulup bulmamak arasını ayırdeder.

Allah korusun, eğer sevap kazanmak için böyle ayrım yapmamak şart olsaydı, dünyada hiçbir amelin doğru olmayacağından korkulurdu. Bilhassa ders ve tasnif meclisi, ve insanlarla ilgili şeyler böyledir. Zira bir kimse tamamiyle kendinden geçmeyince, bu ayrımdan kurtulamaz. Meselâ: Onun tasniflerini başkasına izafe etseler, yahut sözlerini başkasına isnat etseler, bunu duymak istemese de duyduğu zaman üzülmeyen az bulunur.

Bil ki, sıdk ihlâsa yakındır ve yüksek bir derecedir. Sıdkm kemâ-~line erişen sıddîk olur. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'de sıddîkları överek buyurur ki: «Onlar Allah'a verdikleri ahde vefa eden kimselerdir.» (Ahzab sûresi, âyet: 23). «Sıddîklara sıddıklanndan sorulur.» Ahzab sûresi, âyet: 8). Resûlüllah'a kemâl nedir? diye sual ettiklerinde: «Doğru söyleyip amellerde sıdk üzere olmaktır,» buyurdu. O halde sıdkın mânasını öğrenmek mühimdir. Sıdk, altı şeyde doğru olmaktır. Altı şeyde tam anlamiyle doğru olan sıddîk olur.

Birinci sıdk: Dilde olan sıdktır. Dilde plan sıdk, ne geçmiş şeylerden, ne şimdiki hâlden haber verirken ve ne de gelecekte verdiği sözde asla yalan söylememektir. Bundan önce anlatıldı ki, kalb dilden sıfat kazanır. Eğer dili doğru söylerse, kalbi doğru olur, eğri söylerse eğri olur. Dildeki sıdkın kemâli de iki şeyle olur:

Birincisi, ta'riz yapmamalı (yanlış anlamaya meydan vermemeli), yâni kendisi doğru söylerken, insanların, gerçeğin aksini anlamalarına meydan'verecek şekilde konuşmamalıdır. Ama eğer doğru .söylemek iyi olmayan bir yer olursa, meselâ: Harpte, yahut erkek ile ha-

mininin, yahut insanların arasını bulmak için ise olabilir. Bu yerlerde yalan söylemeye ruhsat vardır. Ancak bu yerlerde bile elinden geldiği kadar sarih yalan söylemeyip ta'riz yapmak (kapalı konuşmak) daha iyidir. Allah için ve hayırlı bir İş için yalan söyleyen, kasd ve niyetinde samimî olursa, sıddîklar derecesinden düşmez. İkincisi, Allah'a münacaat. ederken, kendi nefsinden samimiyet istemelidir. Meselâ: «Yüzümü sana döndüm,» dediği zaman, kalbi dünyaya meylediyorsa, yalan söylemiş olur. Zira yüzünü Allah'a dönmemiş olur. «Ancak sana tapıyorum,» (En'am sûresi, âyet: 79) dediği zaman, dünya ve şehvetlerin havasında olursa, istekler, şehvetler kendisine mağlûp değil, kendisi onlara mağlûp olursa, yalan söylemiş olur. Çünkü insan neye bağlı ise onun kuludur.

Resûlüllah: «Altın ve gümüş kulu helak oldu,» hadîsinde dünyayı sevene altın ve gümüş kulu buyurmuştur. O hâlde dünyadan kesilmeyen Allan'a kul olmaz. Allah'a kul olunca da dünyadan azal olur. Bu azatlığın ve hürriyetin tamamı, insanlardan azat olduğu gibi kendinden de azat olmalıdır. Şöyle ki kendisinde hiç irâde kalmamalı belki Allah'ın rızasından başka bir şey dilememelidir. Allah kendisine ne yaparsa, rıza göstermelidir. Bu mertebe tam '

sıdk mertebesidir. Kullukta bu mertebeye kavuşmayan kimseye sıddîk değil, hattâ ona sadık bile demek doğru değildir.
İkinci sıdk: Niyette olan sıdktır. îbâdet, Allah Teâlâ'ya yaklaşmaktan başka bir gaye ile yapılmazsa, ona başka bir şey karışmazsa ihlâs olur. İhlâsa da sıdk denir. Kalbinde Allah'a yaklaşmaktan başka düşüncesi olan kimse insanlara gösterdiği ibâdette yalancı olur.
Üçüncü sıdk: Azimde olan sıdktır. Meselâ: Şöyle azmeder düşünür ki, eğer kendini bir vilâyete vali yapsalardı, adaletle hüküm edecekti. Eğer malı olsa, sadaka verecekti. Valiliğe yahut tedrisat meclisine kendisinden daha lâyık birisi çıksa ona teslim edecekti. Bu azim, bazen kuvvetli ve bazen de zayıf ve tereddütlü olur. Kuvvetli ve tereddütsüz olana azim sıdkı denir.
Nitekim doktorlar, «Bu iştah yalancıdır, yâni temeli yoktur ve bu iştah doğrudur, yâni aslı ve temeli vardır ve kuvvetlidir,» diyorlar. Sıddîk kalbinde hayırlara azmi daima kuvvetli olan kimsedir. Nitekim Ömer (r.a.) der ki: «Hz. Ebû Bekir'in içinde bulunduğu kavme ernîr olmaktansa, boynumun vurulmasını daha çok severim.» Zira Hz. Ömer bu hususta kendisinde kuvvetli azim bulmuştu. Bazı kimseler, kendilerinin öldürülmesiyle, Hz. Ebû Bekir'in öldürülmesi arasında bir seçim yapsalar, kendi hayatlarını seçerler. O hâlde bu kimselerle, Ebû Bekir üzerine emîr olmaya ölümünü tercih eden kimse arasmda büyük fark vardır.
Dördüncü sıdk: Azme vefa kılmaktır. Çünkü azmi kuvvetli olan, savaşta canını verebilir. Kendisinden daha yetkili olunca görevi ona teslim edebilir. Nitekim ahde vefa edenler hakkında «Allah'a verdikr leri ahde vefa gösteren kimseler...» (Ahzab sûresi, âyet: 23) buyurul-du.

Mallarını feda etmeye azmedip de etmeyenler hakkında ise: «Ba-a kimseler, Allah'ın ihsanı olursa doğru yolda dağıtmaya ahdettiler. Allah fazlından onlara verince, ahdlerine vefa etmeyip bahillik ve cimrilik göstererek yalancılardan oldular,» (Tevbe sûresi, âyet: 75) bu-yurulur. Tâ «Yalanlamaları sebebiyle,» âyetine kadar. Demek ki, Allah Teâlâ, ahdlerinden caydıkları için onlara yalancı buyurdu.
Beşinci sıdk: Zâhidde gösterdiği amelden kalbi de bir sıfat alır. Meselâ: Bir kimse yavaş yürürse ve kalbinde o vekâr olmazsa, o kimse yalancı olur. Bu sıdk, kalbin zahirden daha güzel olduğu, yahut ikisinin de eşit olduğu zaman olabilir. Resûlüllah buyurdu ki: «Kalbimi dışımdan daha güzel eyle ve dışımı da güzel eyle,» Bu sıfat üzere olmayanın gayesi riya olmasa da, zahirinin, kalbine delâlet etmesi hususunda yalancı olur ve sıdk mertebesinden düşer.
Altıncı sıdk: Din makamlarında dinin hakikatini kendinden istemeli, zühd, muhabbet, tevekkül, havf, recâ, şevk ve rıza gibi zahirî delillerle kanaat etmemelidir. Zira bunlardan tamamen uzak hiçbir mü'min yoktur. Fakat bu hâllerin az bulunduğu kimse zayıf olur. Bu hâllerin kuvvetlice bulunduğu kimseye «sadık» denir.
Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Mü'minler ancak Allah'a, Resulüne iman edip sonra şüpheye düşmeyenlerdir.» (Hücurat sûresi, âyet:

15) Tâ «İşte, onlar sadıklardır,» âyetine kadar. Demek Allah Teâlâ imanı tam olana «sadık» buyurdu. Bu, şuna benzer ki, bir kimse bir şeyden korksa, onun korkmasının işareti korkudan titremesi, renginin sararması ve yemekten, içmekten kesilip kararsız olmasıdır.
Bir kimse bu şekilde Allah'tan korkarsa, o kimsenin korkusu doğrudur. Ama eğer günahtan korkarım deyip de, o günahı bırakmazsa, ona yalancı denir. Bütün makamlarda böyle çok değişiklikler vardır.. Ö hâlde bu altı hususta doğru olan kimse, sıdkta en üstün derecede olduğu için ona sıddîk denir. Bunların yalnız bir kısmında sadık (doğru) olana sıddîk denmez, fakat onun derecesi sıdkınm miktarına göre olur.
ALTINCI ASIL MUHASEBE VE MURAKABE
Bil ki, Allah Teâlâ buyurur ki: «Kıyamet gününde terazi kuracağız. Asla kimseye zulm edilmeyecektir. Herkesin yaptığı zerre miktarı iyilik ve kötülük teraziye vurulacaktır, zerresi kayb olmayacaktır. Biz insanların hesabmı görmeye yetişiriz.» (Enbiya sûresi, âyet: 47).
Allah Teâlâ insanlara va'de verip kendi muhasebelerini yapmaları için: «Herkes yarın kıyamete ne hazırladığını gözden geçirsin.» (Haşr sûresi, âyet: 18) buyurur.

Resûlüllah buyurur ki: «Akıllı şu kimsedir ki, dört saat zamanı olsa birincisinde muhasebesini yapar, ikincisinde Allah'a münacaat etmekle meşgul olur, üçüncüsünde geçimi için çalışır, dördüncüsünde de mübâh şeylerle uğraşır.»
Ömer (r.a.) der ki: «Hesaba çekilmeden Önce siz kendinizi hesaba çekin.»
Allah Teâlâ buyurur ki: «Ey iman edenler, sabrediniz, kendi nefs ve şehvetinizle mücahede ediniz; tâ ki, galib gelesiniz ve bu cihadda sebat ediniz.» (Al-i İmrân sûresi, âyet: 200). Bunun içindir ki, basiretli din büyükleri, bu dünyaya ticaret için geldiklerini, muameleleri kendi nefisleriyle olacağını, kazançlarının cennet ve zararlarının cehennem olacağını, hattâ ebedî saadet ve sonsuz şekavet (bedbahtlık) olacağını kesinlikle anlamışlardır. Bu itibarla kendi nefislerini ortak yerine koymuşlardır. Nasıl ki, insan kendi ortağiyle başta şartname yapar, ondan sonra ona göz kulak olup durumunu tecessüs eder, sonra hesaba çeker, eğer hıyanet etmiş ise, kınar ve cezalandırır; din büyükleri de kendi nefsleriyle bu altı makamda sebatlıdır. Bu makamların birincisi müşareke (ortaklık), ikincisi murakabe, üçüncüsü-muhasebe, dördüncüsü muatebe (kınama), beşincisi muaheze (cezalandırma), altıncısı mücahededir (uğraşmaktır).
Birinci makam: Bil ki, nasıl ki malını teslim ettiğin ortağın, gerçi sana kazanç sağlamak için yardımcı olur; fakat bazen de düşman olup hıyanete bile heveslenir ve nasıl ki, ortakla başta şartname yapar, sonra göz kulak olup devamlı durumunu gözetler, sonra yaptığı alış - verişten onu hesaba çekersin; din yolunda sâlik (yürüyen) olanların da, nefsleriyle olan muameleleri böyle

olmalıdır. Hattâ nefs, bu hâller için ortaktan da daha mühimdir. Çünkü nefsle olan muamelenin kazancı ebedîdir. Dünya muamelesinin faydası ise birkaç günlüktür. Geçici olan her şey akıllılar yanında önemsizdir.
O hâlde, madem ki insan ömrünün her nefesi öyle kıymetli bir cevherdir, onunla hazineler kazanmak mümkündür. O hâlde onun için hesap, kitap yapmak daha mühimdir. Bu itibarla akılh olan, her gün sabah namazından sonra bir saatini bu husus için ayırmalı; kal-1 bini diğer şeylerden boşaltıp kendi kendine demelidir ki; bizim ömürden başka hiç sermayemiz yoktur. Bizden boşa giden bir nefesin yerine başka bir nefes gelmez. Zira nefesler Allah'ın ilminde sayılı ve hesaplıdır, hiç artmaz. Ömür geçince ticarete imkân kalmaz. Fırsat bu fırsattır. Zira vakit dardır. Âhiret vakti çok genişti r, fakat orada çalışmak, yorulmak yoktur. O hâlde bugün senin günündür. Allah Teâlâ sana ömür verdi. Ecel gelirse, ne olur, bana bir gün mühlet verin, işlerimi bitireyim diye yalvarır, sızlanırsın. Allah Teâlâ şimdi sana bu nimeti müyesser etmiştir. Ey nefsim, sakın, bu büyük sermayeyi zayi etme. Belki yarın mühlet bulmazsın ve hasretten başka bir şey kalmaz. Şimdi farzet ki, öldün ve Allah'tan birgün mühlet istedin ve o da istediğini sana verdi. Bu durumda vaktini zayi edip ken-

di saadetini kazanmamaktan daha bi^yük ziyan ne olvır? diye nefsine öğüt ve nasihat vermelidir.
Hadîste: «Bir gün, bir gece yirmi dört saattir. Yarın kıyamet gününde kulun önüne yirmi dört hazine koyarlar. Birisi açılınca, o saat* te yaptığı iyilikler sebebiyle nûr ve ziya ile dolu olduğunu görür. Kalbine o kadar sevinç, neşe ve rahatlık gelir ki, eğer bu neş'e ve sevinç cehenneradekilere taksim edilseydi, cehennemde olduklarım unuturlardı. Bu sevinci, bu nurun Allah katmda kabule vesile olduğunu bildiği içindir. Diğer bir hazine açılır. Onun için müthiş karanlık ve çok pis kokular verir. Öyle ki, herkes istikrah edip kaçar. Bu da günah saatidir, denir. Bunun için onun kalbine o kadar korku, heybet, mahcubiyet ve pişmanlık gelir ki, eğer cennetliklerin kalbine taksim edilseydi, hepsinin hayatı üzücü ve sıkıcı olurdu. Diğer bir hazine açılır ki, onda ne nûr görünür, ne de zulmek (karanlık). O, zayi ettiği, boşa geçirdiği saattir. Bundan kalbine bir hazinesi olup da boşuna onu zayi eden kimseden daha çok hasret ve nedamet gelir. Bütün ömrünü bu şekilde saat saat kendisine göstereceklerdir.»
O hâlde kendi nefsine hitap edip demelidir ki, ey nefsim, işte bu yirmi dört hazineyi sana teslim ettiler. Sakın, birisini boş bırakma, onun hasretine dayanamazsın. Büyük zâtlar demişlerdir ki, farzede-lim, taksiratını affedecekler, nihayet sevabı kaçırmış olmaz mısın ve hasenat işleyen salihlerin, müttekilerin derecesinden geri kalmaz mısın? Ve sen bu zararın-hasretini çekmeyecek misin? O hâlde bütün azaların için nefse tenbih edip demelisin ki, dilini, gözünü ve bütün yedi azanı koru. Zira demişlerdir ki, cehennemin yedi kapısı vardır; o kapılar b uazâlardır. Zira cehenneme girenler bunlar sebebiyle girerler. Bu

azaların günahlarını nefse hatırlatıp onu korkutmalı, o gün yapılacak ibâdetleri ona hatırlatmalı, onu o ibâdetleri yapmağa zorlamalı ve eğer bunun aksini yaparsan, muhakkak seni cezalandırırlar diye ona korku vermelidir. Zira nefs her ne kadar serkeş olursa da nasihati kabul eder ve riyazet ona tesir eder. Bu anlattığımız muhasebe amelden önce olur.
Nitekim Allah Teâlâ buyurur: «Biliniz ki, Allah Teâlâ kalbinizde olanları biliyor. O hâlde ondan korkunuz.» (Bakara sûresi, âyet: 235).
Resûlüllah buyurdu ki: «Akıllı kimse, ölümden önce hesabını gören ve ölümden sonra kendisine yarayacak şeyleri yapan kimsedir.»
Gene buyurdu ki: «önüne çıkan iş doğru ise yap, değil ise ondan uzaklaş.» Demek ki, her gün sabahleyin nefsiyle böyle muhasebe etmeye ihtiyaç vardır. Ancak tarik-i müstakimi (doğru yolu) bulanlar hariç. Hattâ onlar bile bu tür amelden uzak kalmamalıdır. O hâlde o yolda bile muhasebeye ihtiyaç vardır.
İkinci makam: Murakabe makamıdır. Murakabe, bir şeye gözcülük yapıp onu korumaktır. Nitekim eşyayı ortağa havale edip onunla şartname yaptıktan sonra ondan gafil olmayıp ona gözcülük etmek gerekiyorsa, bunun gibi nefsinin de her anda gözcüye ihtiyacı vardır.

Şöyle ki, ondan gafil kalırsa kendi tabiatına dönüp tembelleşir, yahut şehvet ve arzulara uyar.
Murakabenin aslı, Allah Teâlâ'nın onun bütün hareketlerine muttali olduğunu, aklına her ne gelirse, hepsini bildiğini düşünmektir. İnsanlar onun dışını görüp zahirî hâllerini bildikleri gibi, Allah Teâlâ hem onun zahirini, hem de bâtınını bilmektedir. Bu mertebeyi idrâk eden ve buna inanan herkesin hem dışı, hem içi edebli olur. Buna inanmazsa kâfir olur. Eğer inanırsa, aksini yapmak büyük cesaret olur.
.
Allah (c.c.) buyurur ki: «İnsan bilmez mi ki, Allah Teâlâ herşe-ye muttalidir.» (Alâk sûresi, âyet: 14).
Bir bedevi Resûlüllah'ın huzuruna gelip benim günahım çoktur, benim için tevbe etmek mümkün olur mu? Resul: «Evet, mümkündür,» buyurdu. Peki, o günahları işlerken, Allah görür mü idi? dedi. Resûlüllah: «Evet, görürdü,» buyurdu. Bedevi (veya Habeşî), ah deyip canını Hakk'a teslim etti.
Resûlüllah buyurdu ki: «Allah'a, sizi görür gibi ibâdet ediniz! Siz onu görmüyorsanız, o sizi görür.» Eğer Allah'ı bütün fiillerde ve hareketlerde gözcü bilmezsen, yâni hazır ve nazır olduğuna inanmazsan, bu iş doğru olmaz.
Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Şübhesiz Allah sizin herşeyini-zi görmektedir.» (Nisa sûresi, âyet: 1). Belki işin doğru olması, devamlı Allah Teâlâ'yı müşahede edip devamlı hazır ve nazır bildiği zaman olur.
Büyük zâtlardan biri, müridleri içinde birini çok sevdiği için, diğerlerinin zoruna giderdi. Bunun üzerine o zât, herbirine bir kuş vererek, gidin, kimsenin sizi görmeyeceği bir yerde

boğazlayın, dedi. Hepsi o kuşları tenha bir yerde boğazlayıp getirdiler. O mürid ise kesmeden diri getirdi. O zât ona: «Sen niçin boğazlamadın?» dedi. Hiçbir yeri boş bulamadım, nereye gittiysem, Allah Teâlâ'yı orada hazır ve nazır buldum, dedi. Böylece o zât, o müridinin derecesini, diğer mü-ridlerine bu şekilde bildirdi. Yâni o daima müşahade mertebesindedir, başka şeye iltifatı yoktur, demek istedi.

JZeliha, Yusuf'u (a.s.) kendisiyle birleşmeye çağırınca, önce kalkıp taptığı putun yüzünü örttü. Yusuf: «Sen bir taştan utanıyorsun. Ben yeri göğü yaratan yaratıcıdan utanmaz mıyım?» dedi.

Bir kimse Cüneyd-i Bağdadî'ye: «Sokakta kadınlara bakmaktan gözümü koruyamıyorum. Ne yapayım?» dedi. Cüneyd: «Şöyle korursun: Bakacağın kimseye bakmadan önce, Allah'ın sana baktığına inan,» dedi.

Hadîste gelmiştir ki: «Adn cenneti şu kimseler içindir ki, günah işlemeye niyetlendikleri zaman, Allah'ın azametini düşünüp ondan utandıkları için, o günahtan vazgeçerler.»

Abdullah bin Dinar der ki: «Hz. Ömer'le beraber Mekke'ye gidiyorduk. Bir yere konduk. Bir çoban koyun sürüsünü güdüyordu. Dağdan inip yanımıza geldi. Ömer: "Ey çoban! Bize bir koyun sat." dedi.

Çoban: "Ben köleyim, koyunlar benim değildir" dedi. Ömer: "Efendine, birini kurt kaptı dersin. O ne bilecek?" dedi. Çoban: "Nihayet Allah bilir ya" dedi. Ömer bunu duyunca ağladı ve efendisini bulup onu satın alıp azat etti ve: "Bu söz seni bu dünyadan azat etti. Öbür dünyada da azat eder" dedi.»

SIDDÎKLARIN VE MÜTTAKİLERÎN MURAKABESİ

Bil ki, murakabe iki derecedir: Birinci derece: Sıddîkların mura-kabesidir. Onların kalbi Allah'ın azametine dalmış, daima Hakkın heybetinden kırık olmaktan kurtulmaz. Onlarda Allah'tan başka bakacak şeyleri yoktur. Bu murakabe kısadır. Zira kalb doğrulunca, diğer azalar da kalbe uyar. Bu mertebeye ulaşan kalb, m'übah şeylerden bile vazgeçer, günanıar nereae Kaıır. Bunun, azalarını günahlardan korumak için tedbir ve çareye ihtiyacı olmaz.

Bunun için Resûlüllah buyurur ki: Sabahleyin tek yön ve tek gaye ile kalkanın Allah bütün işlerine yetişir.» Bazı kimseler o kadar murakabeye dalıyorlar ki, ona bir söz söylesen işitmez; birisi yanma gelse görmez. Her ne kadar gözü görüyor, kulağı işitiyor ise de böyle oluyor.

Abdulvahid bin Zeyd'e dediler ki, insanlardan geçip kendi haliyle meşgul olan birini tanıyor musun? Evet tanıyorum, şimdi buraya gelecektir, dedi. Birden Ütbetül Gulam çıkageldi. Abdulvahid ona: «Yolda hiçbir kimse gördün mü?» dedi. Hayır kimse görmedim, dedi. Halbuki onun yolu çarşıdan geçiyordu.

Yahya bin Zekeriyya (a.s.) bir hanımın yanından geçerken eliyle onu tutup yüzüstü yere düştü. Ona: «Ya Yahya niçin böyle yaptın?» dediler. Yahya, duvar sandım, dedi.

Bir kimse der ki, ok atan bir topluluğun yanından geçtim. Birisi onlardan ayrı uzakta oturuyordu. Onunla konuşmak istedim. Allah'ın zikri konuşmaktan daha iyidir, dedi. Niçin yalnız oturuyorsun? dedim. Allah ve iki meleğim benimle beraberdir, dedi. Bunların hangisi hedefi vurdu? dedim. Allah'ın affettiği kimse, dedi. Yol hangi taraftadır? dedim. Göze baktı ve: «Allah'ım, senin mahlûkatının çoğu senden gafildir.» dedi ve hemen yürüdü.
Şibli, Süfyan-ı Sevrî'nin yanma geldi. Baktı ki murakabe ile meşguldür. Bu güzel işi kimden öğrendin? dedi. «Kediden öğrendim, o fare yuvasını beklerken benden daha sakindir,» dedi.
Abdullah-ı Hafîf der ki, Sûr şehrinde bir ihtiyar ile bir genç devamlı murakabede olduklarını bana haber verdiler. Gittim, gördüm ki, iki şahıs yüzlerini Kıble'ye çevirip oturmuşlar. Üç defa selâm verdim, cevap vermediler. Dedim ki, Allah aşkına selâmıma cevap verin. Genç olan başını kaldırıp dedi ki: «Ey İbni Hafîf! Dünya azdır ve bu azdan da çok az kalmıştır. O hâlde bu azdan büyük nâsib al. Ey tbni Hafîf! Yalnız o kadar boş musun ki, bize selâm vermekle uğraşıyorsun?» Ve başmı önüne eğip gene murakabeye daldı.
Ben aç ve susuz

idim, açlığımı ve susuzluğumu unuttum. Öyle ki, içimi tamamiyle onlar tuttu. Sonra orada kalıp öğle ve ikindi namazlarını onlarla beraber kıldım ve bana bir nasihat verin, dedim.
Biri: «Ey İbni Hafîf! Biz musibet ehliyiz. Bizim ne nasihatimiz olur?» dedi. Üç gün onlarla beraber orada kaldım. Hiçbir şey yemedim ve uyumadım. Sonra dedim ki, bunlara yemin verdireyim ki, bana bir nasihat versinler. O genç başını kaldırıp dedi ki, şu kimse ile arkadaşlık yap ki, onu görmek Allah'ı hatırlatsın ve onun korkusu, heybeti kalbine düşsün ve sana hareketlerinin diliyle nasihat etsin. Velhasıl sıddîkların murakabesinin derecesi budur. Onlar tamamiyle Hakkın fikrine dalmışlardır.
İkinci derece: Âbidlerin ve ashab-ı yeminin murakabesidir. Bunlar, Allah Tealâ'nm kendilerini gördüğünü bilen ve ondan haya. edenlerdir. Fakat Allah Tealâ'nm azamet ve celâline dalıp akılları gitmemiştir. Belki kendi nefslerinden ve dünya ahvalinden haberdar olurlar. Bu şuna benzer ki, bir kimse tenhada çıplak olarak çalışır, fakat bir çocuk çıkıp gelince utanır, kendini örter. Öncekiler ise, aniden padişah ile karşılaşınca, korkusundan kendinden geçip bayılan kimse gibidir. O hâlde bu dereceye ulaşan kimse için bütün hâlleri, fikirleri hareket ve duruşları için murakabe gereklidir. Başlamak istediği her iş için nazar (dikkat) gereklidir.
Birincisi: Yapacağı işi yapmadan önce, aklına geldiği gibi, murakabeye dalıp gözetmeli ve kalbiyle olan bu murakabeyi sürdürüp hangi düşüncelerin doğduğuna ve bu düşüncelerin Allah için olup olmadığına dikkat etmelidir. Allah için olan düşünceleri gerçekleştüv meli, nefsi arzular için ise, durmalı, Allah'tan haya etmeli ve bu şeylere rağbet ettiği için, kendini kınamalı ve sonunda olacak kötülük ve çirkinlikleri takdir etmelidir. Bütün düşüncelerin başında böyle murakabe farzdır.

Çünkü hadîste: «Kulun yaptığı her hareket ve sükûn için, önüne üç defter açılır.» Birincisi «niçin defteri», ikincisi, «nasıl defteri» ve üçüncüsü de, «kime defteri» dir. Birinci defter, yâni niçin defterinin anlamı, ona derler ki, bunu Allah için yapmak sana farz idi; niçin nefsin isteğiyle yapıp şeytana uydun? Eğer bundan kurtulursa ve yaptığını Allah için yaptıysa, ona nasıl yaptın? derler. Her bir hakkın bir şartı, bir âdabı, ilmi vardır. Yaptığın işi şartına, âdabına ve ilmine uygun mu yaptın, yoksa cehaletle mi yaptın? derler. Eğer bundan da kurtuluş ve selâmet bulursa, onu şartına, âdabına ve ilmine uygun yapmış olursa, kimse yaptın? derler. «Yâni bu işi ihlâsla yapmak farz idi. Eğer Allah için yapmış isen, mükâfatını bulursun, eğer başkası için yaptmsa, mükâfatını ondan iste, derler ve eğer dünya için yaptıysan, azâb ve cezaya duçar olursun*»

Zira sana âyet-i kerîme ile : «Halis din Alla hiçindir.» (Zümer sûresi, âyet: 3) ve «Allah'tan başka mabud edinip çağırdığınız kimseler, sizin gibi kullardır.» (A'râf suresi, âyet: 194) denilmiştir. Bu mertebeyi anlayan her akıllı kimse, murakabeden gafil olmaz. Esas olan

ilk akla geleni defetmektir. Eğer defetmezse, istek doğup azim ve himmet derecesi meydana gelir. Ondan sonra kast derecesine varıp azalara sirayt eder. Resûlüllah buyurur ki: «Bir iş katettiğin zaman, Allah'tan kork.»

Bil ki, düşüncelerin hangisi ^llah tarafından ve hangisi nefsî arzudan olduğunu anlamak gayet güç ve nadirdir. Bunları birbirinden ayırd edemeyen daima muttaki bir âlim ile arkadaşlık yapmalıdır ki, onun marifet nurları ona da sirayet etsin. Dünyaya haris olan âlimlerden ise kaçınmalıdır. Çünkü şeytan onları vekil etmiştir.

Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) vahiy gönderip buyurdu ki: «Ey Da-vud! Dünya sevgisi kendisini sarhoş etmiş âlimden bir şey sorma. Çünkü o, seni benim sevgimden uzaklaştırır. Onlar kullarımın yolunu kesenlerdir.» Resûlüllah buyurdu ki: «Allah Teâlâ, şüpheli yerlerde keskin anlayış ve şehvetler galib olduğu zaman kâmil akıl kendisine hâkim olan kullarını sever.» Çünkü kemâl bu iki şeyle olur. Zira işin hakikatini basiretli tefekkürle anlar ve ayırdeder ve kâmil akılla şehvetleri kendinden uzaklaştırır. Bu iki idrâk birbiri için gereklidir. Şehvet ve arzuları defedecek aklı olmayan herkesn, şübheler mahallinde tam basireti olamaz.

Bunun içindir ki Resûlüllah buyurdu ki: «Bir günah işleyen kimseden bir daha geri dönmeyen bir akıl nûr ayrılır.» İsa (a.s.) der ki: «Ameller üç çeşittir: Biri apaçık hakikattir. Onu tereddütsüz yerine getirmelidir. İkincisi, apaçık bâtıl olan ameldir, onu da tereddütsüz terketmelidir. Üçüncüsü, mahiyeti anlaşılmayan ameldir. Onu alimlere havale etmelidir.»

İkincisi: Amel zamanında olan murakabedir. İnsanın bütün hâlleri üç çeşitten ayrı değildir: Ya taat, ya günah veya mubahtır. Günahta murakabe, utanmak, haya duymak ve tevbe edip keffâretiyle meşgul olmaktır. Taatta murakabe, taat, ihlâs ve kalb huzuru ile

âdab ve erkânına riayet etmek ve fazileti olan bir şeyi terk etmektir. Mubahta murakabe, Allah'ın nimetlerinde edebli olup Allah Teâlâ'yı hazır görmek ve her zaman onun huzurunda olduğunu bilmektir. Mesel: Otururken edeble oturmak, yatarken sağ yanı üzerinde ve yüzü kıbleye karşı yatmak. Yemek yerken kalbiyle tefekkür etmek. Zira tefekkür bütün amellerden üstündür. Her yemekteki acaip işleri düşünmelidir: Onun renginin, şeklinin, kokusunun, lezzetinin ve biçiminin nasıl yaratıldığını, parmakla, ağız, dişler, boğaz, mide, ciğer ve mesane gibi yemekte kullanılan insan azalarını düşünmelidir. Gene yemeği kabul eden, hazmetmek için onu koruyan, yemeğin çöküntüsünü defeden azalan düşünmelidir. Bunların hepsi Allah'ın acaip işleridir. Bunları tefekkür etmek âlimlerin derecesidir.
Bazı kimseler vardır ki, bu acaip işleri tefekkür ettikten sonra onu yaratanın azamet ve kudretine delil getirip onun celâl, cemâl ve kemâline dalar. Bu da muvahhidlerin ve sıddîklann derecesidir. Bir sınıf da, yemeğe iğrençlik gözüyle bakar, keşke insan buna muhtaç ol-mayaydı, der. Bu zarureti ve onu icat eden hakim Allah'ın kudretini

tefekkür etmelidir. Bu da zâhidlerin derecesidir. Bir sınıf da yemeğe iştahla bakar ve iştahla daha çok nefîs ve güzel yemekleri yemek için ne hazırlayacaklarını düşünürler. Bazen yemeğin pişmesine, tadına ve meyvalara bahane bulup kötülerler. Bunu bilmiyorlar ki, bu Allah'ın işidir. İşi kötülemek sahibini kötülemektir. Bu da gafillerin derecesidir. Bütün mubahlar bu derecelerden ayrı değildir.
Üçüncü makam: Amelden sonra yapılan muhasebedir. Kul, günün sonunda bir saat kendi nefsiyle muhasebe etmeli, o günün bütün hesabını incelemeli ve sermayeyi, kârdan ve zarardan ayırmalıdır. Sermaye farzlardır. Kâr ise, sünnetler ve nafilelerdir. Zarar da, günahlardır, însan aldanmamak ve zarar etmemek için ortağiyle sözleşme yapıp ihtiyatlı davrandığı gibi, nefsiyle daha çok ihtiyatlı davranmalıdır. Zira nefs yalancı ve hilecidir. Kendi gayelerini taatlere karıştırarak sana sunar ki, sen onu faydalı sanasın. Oysa o fayda değil, zarardır. Hattâ bütün mubahlarda bile nefsinden hesap sormalısın, bunu niçin yaptın? demelisin.
Eğer nefsin sermayeden zarar görmüş ise, ondan tazminat istemelisin. Tevbe bin Semt (k.s.), büyük velîlerdendi. Kendi nefsini hesaba çekti. Altmış yaşında idi. Gün hesabiyle yirmibir bin beşyüz gün yapıyordu. «Eğer günde bir günah işlemiş ise, yirmibir bin beşyüz günah yapar, dedi. Bilhassa bazı günlerde bin günah bile yapmış olabilirim,» dedi ve feryat edip düştü. Baktılar, canını Hakk'a teslim etmiş.
Fakat insanoğlu kendi günahını hesaplamıyor. Eğer bir eve her günahı için bir taş koysa, az zaman içinde o ev taşla dolardı. Eğer Kiramen Kâtibin (insanın günahını ve sevabını yazan melekler) günahını yazmak için ücret isteselerdi, herşeyi buna harcanmış olurdu. Kendisi birkaç defa gafletle «Sübhanallah» demek istese, eline teşbih alıp sayar ve yüz kere «Sübhanallah» dedim, der.

Fakat bütün gün beyhude sözler söyler, fakat bunun için eline teşbih alıp saymaz ki, söylediği boş sözlerin bini aştığını bilsin. Bununla beraber sevap kefesinin günah kefesinden ağır basacağını umar. Bu, akılsızlıktan ileri gelen bir şeydir.
Bunun için Hz. Ömer (r.a.) der ki: «Amelleriniz tartılmadan önce siz kendiniz tartınız.» Hz. Ömer, akşam olunca* kamçısiyle ayaklarına vurup bugün ne yaptın? dedi.
Hz. Aişe der ki: «Hz. Ebû Bekir vefat ederken buyurdu ki, Ömer'den daha çok sevdiğim bir kimse yoktur.»
Hz. Aişe der ki, bunun üzerine bana dönüp "Ben ne dedim?" diye sordu. Ben de, «Siz Ömer'den daha çok sevdiğim kimse yoktur, dediniz.» dedim. «Hayır, benîm yanımda Ömer'den daha aziz kimse yoktur.» dedi. Bu kadar şeyi bile hesapladığı için sözünü yeniden alıp muradını ifâde etti. İbni's-Selâm bir gün bir yük odun yüklenip dışarı-çıktı. Bunu hizmetçiler yapardı, dediler. «Nefsimi denedim, bakayım nasıl olur? dedim,» dedi. Hz. Enes der ki: «Hz. Ömer'i gördüm, bir duvarın arkasında yalnız başına durmuş kendi kendine hitap edip
diyor ki, "Vay vay! Sana Emirü'l-Mü'minin diyorlar. Allah hakkı için ya Allah'tan kork, ya da azaba hazırlan."»
Hasan (r.a.) der ki: «Nefse levvâme (kınayıcı) denilmesinin sebebi, kendini kınayıp niçin filân işi yaptın ve niçin filân yemeği yedin? dediği içindir.» O hâlde geçmiş amelleri hesaplamak mühim hususlardandır.
Dördüncü makam: Nefsi cezalandırmaktır. Bil ki, nefsi hesaba çekmezsen ve işlediği kusurlarla ilgilenmezsen, günaha cesaret bulur, sonra menedemezsin. Belki yaptığı her şey için onu cezalandırmalı-sın. Eğer şübheli bir şeyi yemiş ise, onu açlıkla cezalandırmalısın, eğer namahreme bakmış ise, ağlamak ve göz açıp dünyaya bakmamakla cezalandırmalısın. Bütün azaları bu şekilde cezalandırmalısın. Seleften geçmiş büyükler bu şekilde kendilerini cezalandırırlardı
Beni İsrail'den bir âbid bir müddet bir hücrede kaldı. Bir kadın kendini ona arzetti. Âbid o kadına yaklaşmak için ayağını dışarı attı. Sonra Allah'tan korkup tevbe etti ve geri dönünce, bu ayak günah için dışarı çıkan ayak değil mi, ben onu tekrar hücreye girmeye lâyık görmüyorum, deyip ayağını hücrenin içine koymadı ve sonunda ayağı soğuk ve sıcaktan çürüyüp düştü. Yine bir âbid bir kadına elini uzatmıştı, bunun için elini ateşte yaktı.
Cüneyd-i Bağdadî rivayet eder ki, Îbni'I- - Küzbenî dedi ki, bir gece ihtilâm oldum, yıkanmak istedim, fakat hava soğuk idi, nefsim tembellik gösterip dedi ki, kendini öldürecek misin? Sabret, sabah olsun, hamama gidersin. Bunun üzerine yemin ettim ki, çamaşırımla yıkanayım ve çamaşırım kuruyuncaya kadar sırtımdan çıkarmıyayım. Ve öyle yaptım ve nefsime dedim ki, Allah Teâlâ'nın emrinde kusurlu davrananların cezası budur. Bir âbid bir kadına baktı ve sonra pişman olup bunun cezası olarak ömrü boyunca soğuk su içmemeye yemin etti ve öyle de yaptı.
Hassan bin Ebi Sinan bir manzara yanından geçerken kalbinde bunu kim yaptı dedi. Biraz sonra kendi nefsine bu seni ilgilendirmeyen

bir şeydir, bunu sormaktan maksadın nedir? Allah hakkı için bu yüzden sana bir ceza vereceğim, dedi ve bir yıl oruç tuttu.
Ebû Talha'nm bir hurma bahçesi vardı. Orada namaz kılarken bahçenin güzelliğini düşünerek kaç rekât namaz kıldığını unuttu. Bu gafletinden dolayı bahçeyi fakirlere sadaka olarak verdi.
Melik bin Taygım der ki, bir gün Riyahü'1-Kays gelip pederimi sordu. İkindi namazı vakti idi. Uyuyor ,dedim. Bu ne uyku zamanıdır deyip döndü gitti. Arkasından gittim, baktım ki, kendi kendine, ey boşboğaz, niçin bunu söyledin? Niçin bu ne uyku zamanıdır, dedin? Bu boşboğazlık ne işine yarar? Ahdettim ki, bir yıl kadar başını yastığa koyup yatmayacaksın, diyor ve hem gidiyor, hem ağlıyor ve bunun gibi işleri yapmaktan Allah'tan korkmuyor musun? diyordu. Temim-i Darî bir gece uyuya kalmış ve teheccüd namazını kıla-mamıstı. Bunun üzerine bir yıl gece uyumamayı nezretti.

Talha (r.a.) rivayet ediyor ki, bir kimseyi gördüm, kızgın kumlar üzerinde çıplak oiarak yuvarlanıyor ve: «Ey murdar, gece boş ve gündüz boşsun. Bu tembellik ne zamana kadar sürecek?» diyordu. O anda Resûlüllah çıkageldi ve: «Ey filân niçin böyle yaparsın?» buyurdu. O kimse: «Ya Resûiallah; nefsim bana galebe çaldı, onun için böyle yapıyorum,» dedi. Resûlüllah: «Göklerin kapıları senin için açıldı. Allah Teâiâ seninle meleklerine iftihar etti,» buyurdu. Sonra .as-hab-ı kirama buyurdu ki: «Bu kimseden azığınızı alın.» Bütün ashab varıp o kimseden dua talep ettiler. Herbirine ayn ayrı dua etti. Resûlüllah: «Hepsine birden dua et,» buyurdu. O kimse hepsine dua edip: «Allahım, onlara takvayı azık eyle. Hepsini doğru yolda sabit kadem eyle,» dedi.
Resûlüllah: «Ya Rabbi, onu duasında tesdid eyle, yâni diline bu duadan daha hayırlı dua getir.» buyurdu. Birden o kimse: «Ya Rabbi onların mekânını cennet eyle.» dedi.
Büyüklerden biri bir kadına baktı. Sonra bundan böyle gökyüzüne bakmamaya ahdetti. Ahnef bin Kays her gece parmağını kandile tütüp filân işi niçin yaptm, filân şeyi niçin yedin? diye kendine azap ederdi. Hazm ve takva sahiplerinin hâli bu idi. Nefsin serkeş olduğunu anlamışlardı. Cezalandırılmazsa, sahibine galebe edip onu helak edeceğini bilirlerdi. Onun için ona terbiye vermekten uzak kalmazlardı.
Beşinci makam. Mücahededir. Bil ki, bazı insanların âdeti şu idi ki, nefislerinde tembellik görürlerse, çok ibâdet etmekle onu cezalandırırlardı. İbn Ömer (r.a.) bir kere cemaatle namazı kaçırdığı için iki yüz bin akçe değerinde bir malını sadaka verdi. Yîne İbn Ömer bugün akşam namazını iki yıldız görününceye kadar geciktirdiği için iki köle azat etti. Bunun gibi hikâyeler çoktur. Eğer nefs bunun gibi ibâdetlere boyun eğmezse, onun ilâcı müceddid bir müctehidin yanında bulunmalıdır ki, onu görünce kendisi de buna rağbet etsin. Abid-ierden biri der ki, ibâdete tembellik yaptığımda, Muhammed bin Vasfa bakınca, ibâdet arzusu bir haftaya kadar benden gitmezdi. Eğer yanında bulunacak müctehid bulamazsa,

müctehidlerin hâllerini, hikâyelerini okumalıdır. Biz bazılarının hikâyesini edelim:
Davud-i Taî ekmek yiyeceği zaman ekmeği suyun içine ufalayıp içerdi ve: «Bununla ekmek yemek arasında elli tane Kur'an âyetini okumak farkını buldum. Niçin elli tane Kur'an âyetini okumanın zamanını boşa geçireyim,» derdi. Birisi ona: «Senin evinin çatısının bir direği kırılmış,» dedi. «Yirmi yıldır ben burada duruyorum, daha ona bakmadım,» dedi. Faydasız bakmayı sevmezlerdi.
Ahmed bin Zerrin sabah namazından ikindi namazına kadar bir yerde oturur ve hiç bir tarafa bakmazdı. Ona niçin böyle yapıyorsun? dediler. Dedi ki, Allah Teâlâ gözü, ibret nazariyle acaip işlerine bakmak için yarattı. İbret nazariyle bakmayana bir günah yazılır.
Ebû'd-Derda (r.a.) der ki, hayatı üç şey için severim: Uzun gecelerde namaz kılmak için, uzun günlerde oruç tutmak için ve bütün

sözleri hikmet ve nasihat olan kimselerle oturmak için. Alkame bin Kays'e, niçin dünyada bu kadar nefsine azap ediyorsun? dediler. Onu çok sevdiğim için, cehennem ateşine düşmekten onu koruyorum, dedi. Dediler ki, bu kadar ibâdetler senin üzerine farz değildir. Dedi ki, gücüm yettiği kadar ibâdet ederim ki, âhirette, niçin etmedim diye hayıflanmıyayım.
Cüneyd-i Bağdadi der ki: «Sırrı Sekatî'den daha acaip kimse görmedim. Doksan sekiz yıl yaşadı, ölmeden sırtını yere koyduğunu kimse görmedi.»
Ebû Muhammed Cerir bir yıl Mekke'de ikâmet etti, hiç söz söylemedi, uyumadı, sırtını yere koymadı ve ayağını uzatmadı. Ebû BeJör Kettanî ona: «Bunu nasıl yapabildin?» deyince, «Bâtınımın (kalbimin) doğruluğu zahirime güç verdi,» dedi.
Bir kimse diyor ki, Feth-i Musılî'yi gördüm ki, ağlıyor, gözlerinden kanlı yaşlar akıyordu. Bu ne hâldir? dedim. «Bir zamanlar günahlarım için gözyaşı döktüm. Şimdi de belki o gözyaşları ihlâs ile dökülmedi diye kan ağlıyorum,» dedi. Onu rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne muamele yaptı? diye sordular. «Allah Teâlâ dökülen gözyaşları hürmetine beni aziz eyledi ve buyurdu ki, melekler kırk yıllık amel defterini getirmediler. Çünkü onda hiç günah yoktu,» dedi. Davud-ı Taî'ye sakalını tarasan ne olur? dediler. «Boş zaman bulursam, onunla uğraşırım,» dedi.
Üveys-i Karanı geceleri taksim etmişti; bu gece rükû gecesidir deyip bir rükû ile sabaha çıkardı. Bazen de bu gece secde gecesidir deyip bir secde ile sabaha çıkardı. Utbetü'l-Gulâm, çok mücahede ettiği için, hiç iyice yeyip içmezdi. Annesi ona: «Kendi nefsine acı,» de-ti. Utbe: «Ben de ona acıdığım için istiyorum ki, birkaç gün sıkıntı çekip ebedî rahatlığa kavuşayım.» dedi.
Rabî der ki: «Üveys'i ziyaret etmek için yanma gittim. Sabah namazını kılıyordu. Namazdan çıkınca, dedim ki, konuşmayayım da teşbihine mâni olmayayım. Sabrettim. Öyle namazını kıhncaya kadar böyle durdu, yerinden kalkmadı. Ertesi gün sabah namazını kılınca-ya kadar böyle devam etti. Biraz gözü uykuya daldı, hemen uyandı ve: "Ya Rabbi, bu uykulu gözden ve çok yemek yiyen karından sana

sığınırım," dedi. Bunu görünce bu bana yetişir deyip döndüm, gittim.»
Ebû Bekir-i Ayaş kırk yıl sırtını yere koymadı ve gözyaşı dökmekten gözüne kara su indi. Yirmi yıl kendini hanımından sakladı. Her gün beşyüz rek'at namaz onun virdi idi. Gençliğinde her gün otuzbin ihlâs okurdu. Kerez bin Vebre ebdallerdeıı idi. Yâni gayb adamlarm-dandı. Onun mücahedesi günde üç hatim indirirdi. Ona, niçin bu kadar kendine zahmet ediyorsun? dediler. Dünyanın ömrü ne kadardır? dedi. Yedibin yıldır, dediler. Ya kıyamet günün ne kadardır? dedi. Ellibin yıldır dediler. «Elli gün rahat etmek için yedi gün zahmeti seçmeyen kimdir?» dedi. Yâni eğer yedibin yıl ömrüm olsa ve sonsuz dereceyi kazanmak için onu âhirete sarfetsem, yine de az olurdu, nerede kaldı bu kısa ömrümüz.

Süfyan-ı Sevrî der ki: «Bir gece Rabia'nın yanına gittim. Mihrapta oturmuş namaz kılıyordu. Sabaha kadar namaz kıldı. Ben de onun evinin bir köşesinde namazla meşgul oldum. Sonra, ya Rabia, bizi sabaha kadar namaz kılmağa muvaii'ak eden Allah'a nasıl şükredelim? dedim. "Yarın oruç tutmakla şükredelim," dedi.»
Takva yolunda mücahede yapanların hâlleri bunlardır. Bunun benzerleri çoktur. Anlatılsa, uzun sürer. İhya kitabında bundan daha çok haber ve hikâye anlatılmıştır. Arzu eden ona müracaat etsin. O hâlde öğüt almalı, eğer bunun gibi hâlleri yapamıyorsa, bari bu hikâye ve siyerleri dinleyip kendi kusurunu anlamalıdır ki, kendisinde de iyi amel duygusu meydana gelsin ve nefsi kendisiyle başa çıkmağa kadir olmasın.
Altıncı makam: Nefsi azarlama ve tekdir makamıdır. Bil ki, nefs hayırdan kaçıp şerre meyletmek sıfatında yaratılmıştır. Tembellik yapmak ve şehvetlere uymak eğilimi vardır. Yolsuzluğu terkedip yola gelmesi için onu bu sıfattan çevirip doğruluğa götürmemiz emro-lunmuştur. Bu mertebeyi bazıları zorla, bazıları iyilikle, bazıları söz ile ve bazıları da fiil ile temineder. Zira nefs öyle bir sıfatta yaratılmıştır ki, bir işte kendine yarar görse, ona yönelir. Bunun için sıkıntı ve meşakkat çekecek olursa da, buna dayanır. Fakat onun engellerinin çoğu cehalet ve gafletten ileri gelir. Onu gaflet uykusundan uyandırıp nasihat aynasını önüne koyarsan, etkilenir ve nasihatin şeklini kabul eder.
Bunun için Allah Teâlâ buyurur ki: «Sen öğüt ver. öğüt mü'min-lere fayda verir.» (Zariyât sûresi, âyet: 55) Senin nefsin de başkalarının nefsi gibidir. Öğüt ve azarlama ile etkilenir.
O hâlde önce kendi nefsine öğüt verip onu azarlamalıdır. Hattâ hiçbir zaman onu azarlamaktan geri durmamalıdır ve ona: «Ey nefs, akıllılık iddiasında bulunuyorsun. Eğer sana ahmak deseler kızıyorsun. Düşman askeri kendisini öldürmek için şehrin kapısında hazır olup öldürmek için beklerken, oyun ve eğlence ile uğraşan kimseden daha ahmak kim vardır? Ölüm askerleri de şehrin kapısında bekliyorlar ve seni almadan gitmemeye ahdetmişlerdir ve cehennem senin için yaratılmıştır. Belki seni bugün alırlar. Eğer bugün almazlarsa, nihayet almaları muhakkaktır. Ölüm ise hiç kimseye,

gündüz gelirim, yahut gece gelirim, yahut tez gelirim, yahut kışın gelirim veyahut yazın gelirim diye haber etmez, ölüm herkesi ansızın ve gayet emin olduğu zaman yakalar. Hâl böyle olunca sen azığını almazsan, çok ahmaklık olur.
Her gün bir günahla meşgulsün. Eğer Allah Teâlâ'nm senin işlediğin günahları gördüğünü bilirsen, bu gayet cür'et ve çok hayasızlık olur. Çünkü Allah Teâlâ'nm bilmesinden pervasız oluyorsun. Senin kölen sana böyle serkeşlik etse, ona ne kadar kızardın. O hâlde Allah'ın kızmasından ne seöeble emin oldun? Eğer onun azabına dayanırım diye düşünüyorsan, parmağım kandile tut, yahut bir saat güneşi nsıcağında dur, veyahut hamamın sıcak yerinde biraz dur ki,
,m
6. Asi: MUHASEBE VE MURAKABE
637
f ' -\i."'
kendi çaresizliğini ve zayıflığını bilesin. Yoksa ne yaparsan, yanma kalıp onu senden sormayacaklarım ve onun için seni sorumlu tutmayacaklarını mı sanırsın? O hâlde Allah'ın emrini inkâr ediyorsun ve yüzyirmi dört bin peygamberi yalancı itikat ediyorsun.»
Allah Teâlâ buyurur ki: «Kötü iş yapan cezasını çekecektir.» (Nisa sûresi, âyet: 123) Eğer Allah kerîmdir, rahimdir, bana ceza vermez, diyorsan, niçin bu kadar yüzbinlerce kimseyi belâ ve sıkıntı içinde aç ve çiplak bırakır ve niçin ekmeyen biçmez ve niçin dünya arzularını ve dünya malım ele geçirmek için, dünyanın bu kadar hilelerini kullanıyorsun; Allah kerîmdir, zahmetsiz benim isteğimi verir, de-miyorsun? Eğer cevap olarak hâl böyle olduğunu bilirim, fakat zahmet çekemem, diyorsan, bil ki, zahmet çekemeyen kimse yarın cehennem zahmetinden kurtulmak için biraz zahmet çekmesi lâzımdır. Bu dünyada zahmet çekmeyen o zahmetten kurtulamaz. Bugün bu kadar zahmete dayanmazsan, cehennem zahmetine ve onun azab ve zilletine nasıl dayanırsın?
Servet kazanmak için sıkıntılara katlanıyor ve vücut sağlığı için câhil bir tabibin sözüyle bütün arzularından el çekiyorsun da, cehennemin hastalıktan ve fakirlikten daha zor olduğunu ve âhiret müddetinin dünya ömründen uzun olduğunu bilmiyor musun?
Eğer cevap olarak «Tevbe edip bu işten daha iyi bir işe başlamak fikrindeyim,» dersen, belki ecelin tevbe edinceye kadar müsaade etmeyecek ve pişman olarak gideceksin. Eğer yarın tevbe etmek bugünden dana kolaydır diye düşünüyorsan, bu çok cehalettir. Zira tevbe ne kadar geciktirilse, o kadar zorlaşır ve ölüm yaklaşınca tevbe; yokuş önüne geldikten sonra hayvana arpa vermek gibidir ki, artık faydası olmaz. Senin hâlin şu kimsenin hâline benzer ki, adam ilim öğrenmek istiyor, fakat tembellik yapıyor ve yarın şehre inip tahsil edeceğim diyor. Biimiyor ki, ilim tahsili için çok zaman'gerektir. Onu tevbe ve mücahede potasına bırakmalıdır ki, pâk ve saf olup üns ye muhabbet derecesine erişsin ve yolun bütün yokuşlarını çıkabilsin. Ömür boşuna geçip zaman ve süre kalmayınca, nasıl maksadım ele geçirebilirsin.

O hâlde niçin ihtiyarlıktan önce gençliği, hastalıktan önce sağlığı, meşguliyetten önce boş zamanını, ölümden önce hayatı ganimet bilmiyorsun? Ey zavallı nefsim! Sana yazıklar olsun! Niçin yaz günlerinde kış azığını hazırlayıp geciktirmiyorsun ve Allah'ın fazlü keremine güvenmiyorsun? Cehennem zemherisinin soğukluğu kış günlerinin soğukluğundan aşağı değildir ve cehennem sıcağının şiddeti de yaz sıcağından aşağı değildir. Neden bunlarda kusur etmeyip âhiret işlerinde kusur ediyorsun? Bunun ancak bir sebebi vardır. O da herhalde kıyamet gününe inanmamışsın ve âhir ete olan inkârını kalbinde gizlemişsin. Bu, senin ebedî helakine sebebtir. Sana yazıklar olsun ey nefsim!..

Marifet nurunun himayesine sığınmadan ölümden sonra şehvet ateşinin onun canına tesir etmeyeceğini sanan kimse, kış günlerinde

elbise giymeden Allah'ın fazl ve keremiyle soğuk havanın kendisine tesir etmeyeceğini sanan kimse gibidir. Bilmiyor ki, Allah'ın fazl ve keremi, kış günlerini yaratması, elbise yolunu göstermesi, bunları yaratıp sebeblerini rast getirmesidir. Fazl ve kerem, çamaşırsız ve elbisesiz seni kış soğuğundan koruması değildir. Sana yazıklar olsun ey nefsimi

Günahlarından dolayı Allah Teâlâ sana gazab ettiği için seni azaba çekeceği zaman:

— Benim günahlarımdan Allah'a ne ziyan olur? deme. Hâl böyle değildir. Belki cehennem ateşi senin-içinde kendi şehvet ve isteklerinden meydana gelir. Nitekim hastalık, tabibin emrine muhalefetin yüzünden sana kızdığı için meydana gelmez, belki zararlı yemek ve şeyieri yemekten ileri gelir.

Sana yazıklar olsun ey nefsim! Senin ibâdete tembelliğin ve şehvetlere meylinin sebebi dünyanın lezzet ve nimetlerine alışıp onlara gönül başlamaktan başka bir şey değildir. Eğer cennet ve cehenneme inanmasan da nihayet ölüme. inanırsın ve nimetleri, lezzetleri ve bütün rahatlık imkânlarını geri alacaklarını biliyorsun. Ve sen bunların ayrılık ateşiyle yanacağını anlıyorsun. O hâlde istediğin kadar bunların sevgisini kalbine yerleştir. Ayrılık acısı da sevgisi kadar olacaktır.

Sana yazıklar olsun ey nefsim! Dünyaya meylediyorsun. Eğer dünyayı baştanbaşa sana verseler ve yeryüzündeki bütün yaratıklar sana secde etseler, yine az bir müddet içinde ne sen kalırsın, ne de onlar. Hepiniz toprak olursunuz ve eski hükümdarları kimse anmadığı gibi, sizi de anmazlar. Nerede kaldı ki dünyadan ancak az bir şey sana verilmiş ve o da gam ve keder ve musibetler ile acılara karışık olursa. Baki ve ebedî olan cenneti ona nasıl değişirsin.

Sana yazıklar ölsün ey nefsim! Eğer bir kimse bir mücevheri kırık bir saksıya satsa, onu nasıl alaya alır, gülünç edinirsin. Dünya da kırılması yakın bir saksıdır. Onu kırılmış kabul et ve kıymetli mücevher olan âhiretin elden çıktığını ve ebedî pişmanlık kaldığını farzet. Bunun gibi azarlamaları daima kendi nefsine eksik etmemelidir ki, lâzım olan hakkı edâ edip kendi nefsiyle nasihate başlamış olasın.

YEDİNCİ ASIL TEFEKKÜR BAHSt

Bil ki, Resûlüllah buyurur ki: «Bir saat tefekkür, bîr yıllık ibâdetten hayırlıdır.» Kur'an-ı Azîm'in birçok yerlerinde tefekkür, te-debbür, nazad ve itibar (ibret almak) emredilmiştir. Bütün bunlar tefekkürle olur. Herkes tefekkürün faziletini -bilir; fakat onun hakikatini biJmez ve tefekkürün hangi hususta, niçin gerekli olduğunu ve semeresini bilmez. O hâlde bunların izahı önemlidir. Biz önce onun faziletini, ondan sonra hakikatini, ondan sonra tefekkürün niçin ge-

rekli olduğunu ve ondan sonra da tefekkürün hangi hususta gerekli olduğunu anlatacağız.

TEFEKKÜRÜN FAZİLETİ

Bil ki, bir saati bir yıllık ibâdetten üstün olan bir şeyin derecesi Çok yüksektir, tbni Abbas (r.a.) der ki, bir kavm Allah'ın zâtını te- -fekkür ediyorlardı. Resûlüllah buyurdu ki: «Allah'ın yaratıklarını tefekkür ediniz, zâtını tefekkür etmeyiniz. Çünkü buna dayanamazsınız.» Hz. Aişe der ki, Resûlüllah namaz kılarken ağladı: «Ya Resûlal-lah niçin ağlıyorsun? Oysa senin herşeyinı Allah atfetmiştir.» Buyurdu ki: «"Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün birbiri arkasında gelmesinde, akıllı kimseler için • âyetler, işaretler vardır," (Âl-i İmrân sûresi, âyet: 190) âyet-i kerîmesi bana inmiş iken niçin
ağlamıyayım?»

Ondan sonra buyurdu ki: «Bu âyet-i kerîmeyi okuyup da tefekkür etmeyene yazıklar olsun.»

İsa'ya (a.s.) «Ey Ruhullah! Yeryüzünde senin gibisi ^ar mı?» diye sorduklarında: «Evet vardır. Bütün sözleri zikir, sükûtu fikir ve bütün nazarı (bakışı) ibretle olan kimse benim gibidir,» dedi.

Resûlüllah buyurdu ki: «Gözlerinize ibâdetlerden pay verin.» O nasıl olur? Ya Resûlallah dediler. Buyurdu ki: «Kur'an'ı Mushaf tan okumakla, tefekkür etmekle ve hayret verici hâllerinden ibret almakla.»

Ebû Süleyman-ı Darani diyor ki, «Dünyayı tefekkür etmek âhire-te perde olur. Âhireti tefekkür etmenin semeresi hikmettir. Hikmet ise kalblerin hayatıdır.» "

Davud-i Taî, bir gece damda gök âlemini seyredip tefekkür ederken, birden komşusunun evine düştü. Komşusu yerinden sıçrayıp kılıca sarıldı. Hırsız olduğunu sandı. Davud-i Taî olduğunu görünce, seni buraya kim getirdi? dedi. Davud: «Kendimden haberim yoktur nasıl düştüğümü bilmiyorum,» dedi.

TEFEKKÜRÜN HAKİKATİ

Bil ki, tefekkürün mânası ilim öğrenmektir. Kendiliğinden ilim öğrenilmelidir, öğrenmek de ancak iki ilmin birleşmesi ile mümkün olur. Böylece iki ilimden aradığın ilim doğar. Tıpkı erkekle dişiden çocuk doğduğu gibi. Üçüncü ilmi de bir başka ilimle birleştirirsen, dördüncü ilim meydana gelir. Böylece ilimlerin birleşip çoğalmasiyle sonsuz ilimler meydana gelir. Mukaddimeler arttıkça artar. Bu yoldan ilmi tahsil edemeyen kimsenin mahrum

kalma sebebi, temel ilimleri bilmemesindendir. O, sermayesi olmayan kimseye benzer. Sermayesi olmayan ticaret yapamaz. Eğer temel ilimleri bilse, fakat birbiriyle birleştiremiyorsa, sermayesi olup da ticaret yolunu bilmeyen kimse gibi olur. Bunun hakikatini açıklamak uzun. sürer.

Bu hususta bir örnek verelim: Abiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilmek isteyen kimse, iki şeyi bilmeden bunu bilemez: Biri, devamlı olan şeyin geçici olan şeyden hayırlı olduğunu bilmek. Diğeri de, âhiretin devamlı, dünyanında geçici olduğunu bilmektir. Bu iki ilim hasıl olursa, zarurî olarak gaye olan ilim hâsıl olur ki, o da âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilmektir. Bu doğuştan maksat mu'tezi-lenin dedikleri değil, belki maksat Ehl-i Sünnet ve Cemaatın sözüdür. Onların ihtilâfının izahı uzundur. Bu kitap ona müsait değildir.

O hâlde tefekkürün hakikati, iki ilmi kalbte hazırlamakla ilimleri öğrenmektir. Fakat o iki ilmin, doğacak olan ilme nazaran birbiriyle mütenasip olması şartiyle. Zira iki atı çiftleştirmekle koyun doğmaz. Belki her cinsin iki münasip aslı vardır. O iki asıl kalbte hazır olmayınca fer' meydana gelmez.

TEFEKKÜR NİÇİN GEREKLİDİR?

Bil ki, insan, cehalet karanlığında yaratılmıştır. Bu karanlıktan çıkıp kendi işlerini görmesi, neler gerektiğini bilmesi, dünya tarafına mı, âhiret tarafına mı gitmek gerektiğini anlaması ve kendi nefsiyle mi, yoksa Allah Teâlâ ile mi meşgul olması gerektiğini anlaması için bir nura ihtiyacı vardır. Bütün bunları idrak etmelidir. Bu mertebe ancak tefekkürden hasıl olan marifet nuru ile mümkün olur.

Nitekim hadîste «İnsanları karanlıkta yarattı. Sonra onların üzerine marifet nurunu saçtı,» buyurulmaktadır. Ve nitekim karanlıkta yolunu bilmeyen kimse, çakmaktaşmı demire vurarak onunla ateş meydana getirir ve onunla mum yakmakla durumu değişir. Yolunu seçip maksadı olan tarafa yürür. Bunun gibi temel olan o iki ilmi bir-leştirmelidir ki, üçüncü marifet doğsun. O hâlde o iki temel ilim, anlatılan taşla demir gibidir. Tefekkür ise taşı demire vurmak gibidir. Marifet ise, kalbin bâli değişmesi için ondan meydana gelen nur gibidir. Kalbin hâli değişince fiiller ve ameller de değişir. Meselâ: Âhiretin dünyadan hayırlı olduğunu bilince, muhakkak âhirete yönel|r. O hâlde tefekkür üç şey için gereklidir: Marifet, hâl ve amel. Fakat amel hâle, hâl de marifete tâbidir. O hâlde tefekkür bütün hayırların temeli ve anahtarı olduğu anlaşılınca, onun fazileti de anlaşılır.

TEFEKKÜR SAHASI NEREDE OLUR VE HANGİ TARAFA YÖNELİR

Bil ki, tefekkürün sahası sonsuzdur. Zira ilimlerin sonu yoktur. Tefekkür bütün ilimlerde geçerlidir. Fakat din ile ilgisi olmayan şeyi anlatmak bizim için önemli değildir. İlgisi olanın da tafsilâtı sonsuzdur. Fakat çeşitlerini icmalen anlatmak mümkün olur. Sonra bil ki, din ile ilgili olandan maksadımız kul ve Allah Teâlâ arasında olan muameledir ki, hak muamele kulu Allah'a ulaştıran bir yoldur.

O hâlde kulun tefekkürü ya kendi nefsi hakkında olur, yahut Allah Teâlâ hakkında olur. Allah'ın hakkında olduktan sonra da ya Allah'ın zâtı ve sıfatlan hakkında olur, ya da acaip • ve garip işleri ve fiilleri hakkında olur. Kendi nefsi hakkında olursa, ya Allah'ın sevmediği sıfatlar ile ilgili olur ki, onlar günahlar ve mühlikattır (helak edicilerdir), ya da Allah'ın sevdiği sıfatlarda olur ki, o sıfatlar kulu Allah'a yaklaştıran sıfattır (kurtarıcılardır).

O hâlde bunun icmali dört şeye râci olur. Kul, sevgilisi fikrinden çıkmayan âşıka benzer. Eğer fikrinden çıkarsa, onun aşkı eksik olur. Zira tam aşk hiç başka şeye yer vermeyen aşktır. Bu itibarla onun aklı, tikri sevgilisinin güzelliği ve şekli olur, yahut onun hareketleri ve ahlâkı olur. Eğer kendini düşünürse, ya sevgilisine kendisini sevdiren şeyi düşünür, yahut sevgilisinin sevmediği bir şey olduğu için ondan kaçınması gerekir. Aşk hükmü ile meydana gelen düşünce bu dört şeyin dışında olamadığı gibi, Allah'ın aşkının ve din sevgisinin düşüncesi de bu dört şeyin dışında olamaz.

Birinci şey: Kendi nefsim düşünüp kötü sıfatların ne olduğunu anlayarak ondan sakınmaktır. Kötü sıfatlar da ya zahirî günahlardır, yahut kalbte olan kötü ahlâktır. Günahların da çeşitleri çoktur. Zira zahirî günahların bazısı dil, göz, el ve benzerleri gibi yedi azâ ile ilgilidir. Bazısı da bütün bedenle ilgilidir. Bâtındaki (kalbteki) pislikler de öyledir. Tefekkür için üç ortam vardır:

Birincisi, filân iş, yahut filân sıfat kötü müdür, değil inidir? Bu her yerde bilinmez, belki o tefekkürle bilinir.

İkincisi, eğer o sıfat kötü ise, ben bu sıfat üzere miyim, değil miyim? diye tefekkür etmektir. Çünk.ü nefsin sıfatlarını kolaylıkla bilmek mümkün olmaz, belki tefekkürle bilmek mümkün olur.

Üçüncüsü, eğer onun nefsinin kötü sıfatları var ise, ondan kurtulmanın çaresi ne ise, onu yapmalıdır. Her gün sabahleyin bir saat kadar bu şekilde tefekkür etmelidir. Başka zahirî hâlleri düşünmelidir. Meselâ bugün konuşacaksa, belki gıybet ve yalana düşer. O hâlde bunlardan nasıl sakmmak mümkün olur, onun tedbiriyle uğraşmalıdır. Gene bunun gibi eğer haram lokmaya düşmek tehlikeli olursa ondan sakınmak nasıl mümkün olur? Onu düşünmelidir. Bu şekilde bütün azalarını araştırmalıdır. Bütün taâtleri de düşünüp yerine getirmelidir.

Meselâ: Demelidir ki, dil zikir için ve insanları rahat ettirmek için yaratılmıştır. Ben de filân zikri yapabilirim ve filân sözü söyleyip bir kimsenin kalbini sevindirebilirim. Göz de âhiret saadetini avlamak için yaratılmıştır. O hâlde filân âlime ta'zim nazariyle de filân fâsıka da tahkir nazariyle bakayım ki, gözün hakkını ödemiş olayım. Mal da müslümanları rahata kavuşturmak için yaratılmıştır. Onu sadaka verip hakkını edâ edeyim. Eğer ihtiyacım

olursa sabr edip isâr (başkasını kendine tercih etmek) sevabını alayım. Bunun
P. 41

642
KtMYA-YI SAADET
i- -
bİr saat te- S6bebİyIe bütün
gibi şeyleri düşünmekten geri fekkür etmekle ona bir hâtıra w£
ömründe günah işlemekten vazgeçer
düJt^r^ üstün-
tün ömrüne Eirâyet eder Zahirî o£ ^S tefekkürün faydası bü-b&tonl
(kalbi, güSü^-ySSSI&hteIekWrUn<ten S*£ kötü ahlâkm hallerini
düşünüp kSun^i^T" tefekWr
(1îeIâk
(korku)
T V6.taâtte üı" sev^ısme gönül
T1 ÇOk h
ve recâda (ümitte) aynrofmak
lâsü olmak, insanto güzel atlalS?Ca
baglamak. Bunların her birinde tefekkür
vardır. Tefekkür de, anlatılan
dığı gibi bilenler için doğru «Tu^inTuZlT
bir defteri olmalıdır. Bir sıfatın muamSnden knfu^ ^ °lduğu
rme bir çizgi çekip başka bir sıfatla mf, kurtulunca onun
üze-
Mmseler için bu d'üşün'celerm T&£X S^, Bazen »™
daha çok mübtelâ olur. Meselâ- Abid ni^ âi n?uhım olur- Ziia.
ona
lunca, umumiyetle kendi üSyle^anSa ST-** Slfatlardan kurtu-
ü göstermekle mevki ve makaSı tate vl el Z ™?- naZlamr ve bu hâ~
lü gösterir ve insanların SsTni^ beğen§m!lT§UnÜ İUSanIara süs-
nna da içerleyip karşılık vermeğe İT- TT* AvıPIa^la-
mertebe hâsıl olunca,
si jemalen iki çeşitten
tünmen ve İS Hakf ^^ Bu
ve yaratıklan yönünden tebesi zâtı ve sıfatlariyle üğlio
dayanamadıklarmdan ve akıllar yasaklayıp, «Zât-, ilâhiyi düİL
Bunun zor olması Allah dan ötürü değil, belki çok
Teâıâ'yı te"
ya da öilIeri
bÜyük mer'
İnsanlar buna
ŞeÜat onu » buyurdu.

7. Asıl: TEFEKKÜR
643
güçsüz ve çaresiz olmasındandır. Nitekim yarasa gündüz uçamaz. Çünkü onun gözünün nuru zayıftır. Gündüz güneşe bakamaz. Akşam yaklaşınca güneşin ışığı zayıflar. O zaman uçmağa başlar.

Avam insanlar yarasa derecesindedirler. Ama sıddîklar bu bakmaya dayanırlar. Fakat onlar da her zaman dayanamazlar. Bazen onlar bile güçsüz kalır. Nasıl ki insan güneşe bakabilir. Fakat devamlı bakarsa kör olmasından korkulur. Bunun gibi bu bakmaya devam etmekle aklının bozulmasından korkulur.
O hâlde büyük veliler Allah'm hakikî sıfatlarına bakarlar, ancak onları insanlara anlatmak ruhsatını bulmazlar. Ancak Allah'ın sıfatlarına yakın olan sözlerle söyleyebilirler. Meselâ: Allah Teâlâ âlimdir, iradecidir ve söyleyicidir, derler.
Gerçi muhatap olan kimse bundan birşeyler anlar, fakat kendi sıfatlan cinsinden anladığı için temsil ve teşbihe girer.
O hâlde ona demelidir, ki, Allah söyleyicidir, fakat onun sözü senin sözün gibi değildir ki harf ve sesten oluşup bağlantı ve kesinti olsun. Ona bu şekilde tâbir edersen belki bunu kaldıramaz ve inkâr eder. Nitekim Allah Teâlâ'nın zâtı senin zâtın gibi değildir. Ne cevherdir, ne arazdır, ne bir mekândır, ne de bir yöndedir, ne âleme bağlıdır, ne de ondan ayrıdır, ne âlemin dışında, ne de içindedir, dersen, inkâr eder. Bu mümkün olur şey değildir, der. Çünkü kendisine kıyaslayıp bu mânadan olan azameti anlamaz. Çünkü hükümdar ve sultanlarda gördüğü azamet onların taht üzerine oturması ve kullarının önlerinde elpençe durmasıdır. Allah Teâlâ hakkında da bu hâli düşünüp onun da dünya sultanları gibi eli, ayağı, gözü, ağzı ve dili olmalıdır ki azamet olsun, der. Kendinde bunları gördüğü için, sanır ki bunlar Allah Teâlâ hakkında da olmazsa, noksanlık lâzım gelir. Eğer bunlardaki akıl sivrisinekte olsaydı, onda, beni yaratanın kanadı vardır; çünkü kanat benim gücüm kuvvetimdir. Benim gücüm ve kuvvetim olan beni yaratan Allah'ta olmaması, mümkün değildir, derdi.
Demek ki insan bütün, kendi nefsine kıyasladığı için, şeriat bu kabil düşünmeleri yasaklamıştır. Selef (geçmiş büyükler) kelâm ilmini yasaklamışlardı. Allah Teâlâ hakkında «Serahaten âlem içinde değildir, âlemin dışında da değildir, âlemle beraber değildir ve âlemden ayrı da değildir» demeyi caiz görmemişlerdir. Belki «Allah Teâlâ hiç bir şeye benzemez, hiçbir şey de ona benzemez,» mertebesiyle yetinmeyi emretmişlerdir. Bunu icmalen söyleyip tafsilâtını bid'at saymışlardır. Çünkü insanların çoğunun aklı bunu kaldırmaz.
Bunun için bazı pygamberlere vahiy geldi ki: «Benim kullarıma, zâtımla ilgili olan şeylerden haber vermeyin, çünkü inkâr ederler. Anlayabilecekleri kadar haber verin.»
O hâlde Allah Teâlâ'mn zâtıyla ilgili şeyleri söylememek ve bu hususta tefekkür etmemek daha iyidir. Ancak kâmil akıl ve irfan sahipleri müstesna onlar bile sonunda hayrete ve dehşete düşerler.
O hâlde Allah Teâlâ'nın acaip işleriyle onun azametine delil getirmelidir. Zira mevcut olan bütün şeyler onun azametinin nurun-

dan bir kıvılcımdır. Bir kimse güneşe bakamıyorsa da güneşin yeryüzünde olan nuruna bakabilir.

ALLAH TEÂLÂ'NIN ACAİP İŞLERİNİ TEFEKKÜR ETMEK

Bil ki, var olan herşey, Allah Teâlâ'nın yapısıdır ve her biri haddizatında acaip bir iş ve garip bir yapıdır. Yer ve gök zerrelerinden bir zerre yoktur ki, kendisini yaratan Allah Teâlâ'yı lisân-ı haliyle teşbih ve takdis edip işte tam kudret ve sonsuz ilim, demesin. Bunların sayılması imkân dışıdır. Eğer deryalar mürekkep olsa, ağaçlar kalem olsa ve bütün insanlar kâtip olsa ve uzun zaman bunu yazmakla meşgul olsalar, ancak gerçeğin çok azım yazabilirler.

Nitekim Kur'an-i Kerîm'de: «Habibim, de M: Rahibinin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbinin sözleri bitmeden deniz biter. Onun bir mislini de getirsek yine biter.» (Kehf sûresi, âyet: 109) buyurulmaktadır. Fakat icmalen şöyle bil ki, yaratıklar iki kısımdır: Bir kısmım biliriz, fakat onu düşünmeyiz.

Nitekim buyurulur: «Çiftleri yerden biten şeylerden, insanlardan ve bilmedikleri şeylerden yaratan Allah herşeyten münezzehtir.» (Yasin sûresi, âyet: 36). Bizim bildiklerimiz de iki kısımdır: Biri arş, kür-si, melekler, cinler ve bu cinsten olan şeyler olup onları gözle görmek mümkün değildir. Bunların tefekkürü az ve kısadır.

O hâlde biz yalnız gözle görülebilenleri anlatacağız. Onlar gökler, ay, güneş, yıldızlar, yer ve yerde olan dağlar, sahralar, deryalar, şehirler ve dağlardaki cevherler, madenler ve yeryüzündeki çeşitli bitkiler ve karada ve denizde olan insandan başka çeşitli hayvanlar, :—insanın hâlleri ise hepsinden daha gariptir— ve yerle gök arasında olan bulut, yağmur, kar, dolu, yıldırım, şimşek, gök kuşağı ve havada, meydana gelen işaretler gibi. îcmalen bunlardır. Bunların her birinde çeşitli tefekkürlere imkân vardır. Zira bunların her biri Allah'ın garip işleridir. Her birinde nice ibretler ve nice hâller mevcuttur. O hâlde biz onların bazısına biraz işaret edelim. Bunlar, Allah'ın işaretleri olup onlara bakıp tefekkür etmeyi bize emir buyurmuştur.

Nitekim Kur'an'da «Göklerde ve yerde üzerinden geçip de bakmadıkları nice âyetler vardır.» (Yusuf sûresi, âyet: 105). Başka bir yerde de: «Göklerin ve yerin melekûtundaki Allah'ın yaratıklarına niçin bakmazlar?» (A'râf sûresi, âyet: 185). Diğer bir yerde de: «Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardında gelmesinde elbetteki akıl sahipleri için âyetler vardır.» buyurulmaktadır. Kur'anda bunlar gibi âyetler çoktur.

O hâlde bu âyetlere bakıp kâinatta olan alâmetleri, işaretleri düşün. Birinci işaret sana yakın olanıdır. Önce Allah'ın azamet ve celâlini görmek için kendi nefsine bakmalısın.

Âyet-i kerimede: «Sizin içlerinizdedir, niçin görmüyorsunuz?» (Zariyat sûresi, âyet: 21) buyurulmaktadır. Yâni kendine bak ki, önce seni bir damla sudan yarattı. O suyu babanın beline ve annenin
göğsüne yerleştirdi. Sonra onu senin için yaratış tohumu yaptı ve şehveti kadın ve erkeğe musallat etti ve ana rahminde yer yaptı ve babanın suyunu oraya tohum yaptı. Sonra şehvet ve arzuya emredip o tohumu o yere ekti ve hayız kanından o tohuma su verdi. Sonra insanı nutfe ile hayız kanından yarattı. Önce bir uyuşmuş kan parçası yaptı. Sonra mutğa denilen et parçası yaptı. Sonra ona

can verdi. Bundan sonra aynı su ve aynı kandan deri, et, sinir ve kemik gibi değişik şeyler ortaya çıkardı. Bundan sonra bütün azalara biçim verdi: Başı yuvarlak yaptı, iki uzun el yarattı ve her birinin başında beş parmak yarattı. Ve içerde de mide, ciğer, dalak, öd, rahim ve bağırsak yarattı. Her birini ayrı bir miktarda yarattı. Ve bunların her birinde birçok taksimatlar'meydana getirdi: Her parmağa üç boğum yarattı ve her azayı etten, deriden, damardan, sinirden ve kemikten terkip eyledi Bir cevizden büyük olmayan gözü yedi tabaka halinde yarattı. Her tabakasını ayrı bir sıfatta yarattı. Eğer yalnız gözün hâlleri anlatılsa, nice kâğıtlar karalanır. Ondan sonra kemiklerine bak ki, onu bir damla sudan nasıl sağlam ve sert yaratmış ve her birine bir ayrı biçim ve ayrı bir miktar vermiştir. Bazısını enli, bazısını içi boş, bazısını içi dolu yapmış ve birbiriyle en güzel şekilde birleştirmştir ve her birinin miktarında, şeklinde görünümünde bir hikmet hattâ birçok hikmetler yaratmıştır. Sonra kemikleri senin bedenine direk yapmış ve hepsini onun üzerine bina etmiştir ve o kemikleri de yekpare yapmamıştır. Zira o zaman sırtı iki kat edip eğmek mümkün olmazdı. Eğer onları dağınık ve birbirinden ayrı yaratsaydı, ayakta durmak mümkün olmazdı.

Bunun için eğilmek imkânı olması için onları omurlar halinde yaptı ondan sonra birbiriyle mütenasip eyleyip birleştirdi. Ve lüzumu halinde yekpare gibi doğru durabilmesi için de, onların üzerine sinirleri, damarları sarıp sağlamlaştırdı. Her omurun ucunda dam'ar gibi dört çıkıntı yaptı ve altında omurda da dört çukur yaptı ki, o çıkıntılar çukurlara girip yerleşmiş ve omurların her tarafında kanat gibi şeyler çıkardı ki, o omurlara sarılan sinirler sağlam olup ona dayansın ve başın tamamını ellibeş parça kemikten yarattı ve o parça-' lan birbirine ince bağlarla birleştirdi. Böylece başın bir tarafına bir zarar gelirse, gerisi selâmet üzere kalıp tamamı kırılmasın. Dişlerin bazısının başını yassı yarattı. Onunla lokmaları öğütüp ufalar. Bazılarını da, yemekleri kesip parçalayıp, o değirmen gibi dişlere ulaştırmak için keskin yarattı. Sonra boynu yedi parça omurdan yarattı ve damarlarla sinirleri sarıp sağlamlaştırdı ve başı onun üzerine koydu. Sırtı da yirmidört parça kemikten yaratıp boynu da onun, üzerine koydu. Göğüs kemiklerini enli ve yassı yaratıp bu omurlar ile birleştirdi. Diğer kemikleri de böyle yaptı.

Bunun izahı uzundur. Hülasası: Senin bedenin ikiyüz kırksekiz parça kemikten yaratılmıştır ve her birinde bir hikmet yaratmıştır ki, senin İşin kolay olsun, perişan olmasın. Bütün bunları bu önemsiz sudan yarattı. Eğer o kemiklerin biri eksik olursa, yapmak istediğin işi tamamlamaktan âciz kalırsın. Eğer biri fazla olursa, gene âciz ka-

lirsin. Demek ki bu kemikleri ve uzuvları hareket ettirmeye muhtaç olduğun için senin bütün azalarında beşyüz yirmiyedi adale yaratıldı.

Adale, balık eti denilen ettir. Bunların her birini balık biçiminde yapıp ortasını şişkin ve kalın, ucunu da ince yaptı.

Bazılarım ufak ve bazılarını iri yaptı ve her birini etten, deriden ve zardan terkip etti. O zar onun kılıfıdır. Onun yirmi dördünü, gözünü ve gözkapakla-rmi hareket ettirebilmen için yarattı. Gerisini de bu üslûp üzere yarattı.
Bunun da izahı uzundur. Sonra senin bedeninde üç havuz yarattı ve o havuzlardan bedenine ırmaklar açtı. O havuzların biri beyindir, ondan sinir ırmaklarını çıkardı ve hareketin kuvvetleri onlardan akar. İkincisi ciğerdir. Ondan yedi azaya damarlar uzatıp o damarlardan bütün cisme gıda gider. Üçüncüsü yürektir. Ondan da bütün bedene damarlar gönderip, hayvani ruhun bu kanalla bütün vücûda gitmesini sağlamıştır. O hâlde bu azaların her birinin nasıl ve niçin yaratıldığını düşün. Gözü anlattığımız gibi yedi tabakadan ve en güzel biçimde ve renkte yarattı. Gözün tozunu silip temizlemek için göz-kapakiarını yarattı. Kirpikleri doğru ve siyah yaratıp onu güzelleştir-di ve gözün görmesine kuvvet kazandırdı. Bir toz girdiği zaman, göze ulaşmaması için kirpikleri birbirine geçirirsin ve onların arasından bakabilirsin ve yukarıdan gelen toz ve çöplerden kirpikle korunursun.
Daha acaip şudur ki, gözbebeği bir mercimek tanesinden büyük olmadığı hâlde, yer ve gök bu kadar azamet ve genişliği ile ona sığmış olur. Bir anda gözü açmakla bu kadar uzak mesafede olan gökyüzünü görebilirsin. Eğer gözün görmesinin ve aynada meydana gelen görüntünün incelikleri ve acaiplikleri anlatılacak olursa, cilt cilt kitaplar yazılır. '
Sonra kulağı yarattı ve hiçbir haşerenin içine girmemesi için, onda bir acı su yarattı. Sonra sesleri toplayıp kulak deliğine iletmek için kulak kepçesini yarattı ve kulak deliğini inişli, yokuşlu yarattı ki insan uykuda iken bir haşere girmek istese, yolu zor olsun ve dolaşıp hareket ederken uyanıp onu kendinden defetsin.
Eğer ağızda, burunda ve diğer azalarda olan acayiplikleri izah etmekle meşgul olsak söz uzar. Bundan maksat bu kabil acayiplikleri anlamak yolunu öğrenip her birinin niçin yaratıldığını ve onunla Allah'ın hikmet, azamet, lütuf, rahmet ve kudretini anlayıp baştan ayağa kadar hepsinin acayip hâller olduğunu bildirmektir.
Bilhassa içerdeki idrak hazineleri, beyin ve beyine konan his ve hareket kuvvetleri hepsinden daha acayiptir. Hattâ göğüstekiler ve karındakiler daha da acayiptir. Mideyi, daima kaynayıp içinde yemekler pişen bir tencere gibi yarattı. Ciğer o yemeği kana tahvil eder. Damarlar o kanı yedi azaya ulaştırır, öd (safra kesesi) safra yapan o kanın köpüğünü alır, muhafaza eder. Dalak, sevda (lenfi) yapan o kanın lifini alır. Böbrek, o kandan ayrılan suyu alıp mesaneye gönderir. Rahmin ve tenasül uzuvlarının acayiplik ve gariplikleri de böyledir.
7. Asıl: TEFEKKÜR
647
1
İnsanın bâtınında, görmek, işitmek, akıl, ilim ve bunların sonsuz benzerleri gibi acayip mânalar ve garip kuvvetler yarattı. Sübha-nallah! Şuna şaşılır ki, eğer bir ressamın duvarda yaptığı güzel

bir resmi görürsen, onun ustalığına hayret edip onu översin. Fakat zahirde ve bâtında bir damla sudan meydana gelen bu kadar resimlerin, nakışların ne kalemini, ne de ressamını göremiyorsun ve ressamın azametinden hayret etmiyorsun; onun kemâl, kudret ve ilminden dehşete düşmüyorsun ve onun kâmil rahmetinden ve âfetlerinin çokluğundan taaccüb etmiyorsun. Ana rahminde iken, senin gıdaya ihtiyacın vardır. Ağzını açarsa, belki hayız kanı mideye ölçüsünden fazla gelir ve seni öldürür diye, gıdaya göbek yoluyla tertip eyledi. Rahimden çıkınca, göbek yolunu kapatıp ağız yolunu açtı. Zira annesi gıdayı miktarınca verebilir. Sonra senin vücudun çocukluk çağında zayıf ve nazik olup yemeğe dayanmadığı için, gayet lâtif olan annenin sütünden sana gıda yaptı ve annenin göğsünde memeler yarattı ve memenin başında ince delikler meydana getirdi ki, süt çok gelip ızdırap vermesin ve annenin göğsünde bir boyacı meydana getirdi, aslında kan olan o sütü, kırmızı renginden beyaz renge çevirip temiz ve lâtif olarak onu sana gönderir. Annene şefkat verdi. Şöyle ki eğer bir saat aç kalsan, onun sabn ve karan kalmaz. Sonra süt emmek için dişe ihtiyaç olmadığı için diş yaratmadı ki, annenin gösünü yarala-mayasm. Yemek yiyebilecek zaman gelince vaktinde sana diş yarattı ki, sert olan yemekleri yiyebiiesin.

Bütün bu kudretleri görüp de Allah'ın azameti karşısında dehşete düşmeyen, onun kâmil lütuf ve şefkatinden hayrette kalmayan ve onun cemâl ve celâline âşık olmayan basiretsiz ve âmâdır. Bu hususları düşünmeyip tefekkürü sanat edinmeyen gafildir ve hayvanların tabiatmdadır ve kendisine verilen en kıymetli şey olan aklı zayi etmiş olur.

Zira acıkınca yemek yemek, kızınca başkasına zarar vermek ve hayvanlar gibi Allah'ın marifet bahçesinden mahrum olmaktan başka bir şey bilmez. Basiret sahiplerine bu anlatıian miktar yetişir. Anlatılan acayiplikler sende olan acayip işlerin binde biri de değildir. Bu acayipliklerin çoğu sivrisinekten file kadar hayvanların çoğunda mevcuttur. Bunun izahı uzun sürer. Bu anlatılanlar ancak pek azdır.

BİR BAŞKA (ALÂMET) BÎTKtLERDE HİKMETLER

İbret alacak bir şey de yeryüzü ve onda yaratılanlardır. Eğer kendi nefsinde olan acayiplikleri seyretmekten bir derece daha ileri gitmek istiyorsan, yeryüzüne bak, Allahü Teâlâ nasıl onu yaymış; etrafını geniş yapmış; —ne kadar gidersen, sonuna varamazsın— sükûnet bulup oynamaması için dağları ona çivi yapmış; sert taşlar içinden leziz sular çıkarmış. Böylece su yeryüzüne tedricî olarak çıkıp akıyor.

Eğer o sert taşlar onu tutmasaydı, birden çıkıp her tarafı su altında bırakırdı, yahut ekinleri su basardı. Gene bahar mevsimini düşün ki, bütün yeryüzü sert iken yağmur almakla nasıl hayat bulup güzellik kazanıyor ve yedi güzel renk bağlıyor. Ve bütün çiçekleri düşün ki, her birini bir renkte ve bir biçimde yaratıp birbirinden daha güzel yaptı. Sonra ağaçlara ve ağaçlarda olan meyvalara bak,

tefekkür et ve her birinin güzelliğini, biçimini, tadını, lezzetini, kokusunu ve faydasını düşün.
Hattâ hiç önem vermediğin otlara bak ki, onlarda nice faydalar saklamıştır. Bazısını acı, bazısını tatlı, bazısını tuzlu ve bazısını ekşi yaratmıştır. Biri hastalık, biri sağlık, biri hayat verir ve biri de zehir olup hayatı götürür. Gene biri safrayı harekete geçirir; biri safrayı keser; biri damarların sonunda serdayı (lenfi) çıkarır; biri derdayı harekete geçirir; biri sıcak; biri soğuk; biri yaş; biri kuru; biri sert, biri yumuşak; biri uyku getirir; biri uykusuz bırakır; biri neş'e getirir biri üzüntü verir; biri sana gıda olur; biri hayvanlara gıda olur ve kuşlara yem olur. Düşün ki, bunlar nasıl şeylerdir ve bunların her birinde ne kadar acayiplikler vardır. Böylece bütün akılların dehşete düştüğü kâmil kudreti görürsün. Yerin acayipliklerinin bir kısmı bunlardır, tamamı ise sonsuzdur.
BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET) YERALTI MADENLERİ,
İbret alacak diğer bir şey de, dağların ve yerin altında gizli bulunan kıymetli ve önemli emanetlerdir. Onlara madenler denir. Bazıları ziynet ve süs içindir: Altın, gümüş, lât, firuze, yeşim ve billur gibi Bazıları da alet ve edevat yapmak içindir: Demir, bakır, pirinç, tunç ve kalay gibi.
Bazıları da başka işlere yarar: Tuz, kükürt ve neft yağı gibi. Bunların en aşağısı tuzdur ki, yemekler onunla hazm olur. Eğer bir şehirde tuz bulunmazsa, bütün yemekleri tatsız kalıp bozulur ve bütün insanlar hasta olur ve hattâ ölür. O hâlde Allah'ın lütuf ve rahmetine bak ki, gıda olarak sana yemek yarattı ve onun lezzeti ve tadı için tuz yarattı. Bunu da yeryüzüne yağan yağmurdan bir yerde biriken saf sudan meydana getirdi. Bu âyetler de pek çok olup daha öncekiler gibi sonu yoktur.
BİR BAŞKA ÂYET (ALAMET) HAYVANLAR
İbret alacak diğer bir şey de yeryüzündeki hayvanlardır. Onların bazısı iki ayak üzerinde, bazısı dört ayak üzerinde bazısı da ayaksız yürür. Bunlar, birbirinden daha mükemmel ve daha güzeldir. Her biri için gerekli olan herşey verilmiştir ve gıdasını nasıl elde edeceği,

4* *»
7. Asıl: TEFEKKÜE
649-
yavrusu büyüyünceye kadar nasıl besleyeceği ve yuvasını nasıl yapacağı kendisine öğretilmiştir. Karıncaya bak ki, vaktinde gıdasını nasıl topluyor. Topladığı buğdayları bütün bırakırsa, çürüyüp yok olacağını bilir. Onun için ikiye bölüyor. Arpayı bütün bırakırsa çürü-meyeceğini bildiği için, onu ikiye bölmez. Ve örümceğe bak ki, yuvası için nasıl hendese (geometri) kurallarına uyuyor. Önce ağız tükrü-ğünden ip büküyor ve duvarda iki köşe seçip birinden başlayıp öbürüne götürüyor ve iplik tükeninceye kadar devam ediyor. Ondan sonra arkasını işlemeye başlıyor. Gerdiği tellerin arasını eşit yapıp bazısını uzak, bazısını yakın olup biçimsiz. olacak şekilde örmüyor. Ondan duvarın bir köşesinde bir telden asılıp sineği kendine gıda yapmak için uçmasını

bekliyor. Sonra uçan sineğin üzerine atılıp avlıyor ve hazırladığı teli eline ve ayağına sarıp kaçmasından emin oluyor. Sonra onu bir tarafa koyup bir başkasını bulamaya çalışıyor. Ve arıya bakın ki, evini altıgen yapıyor. Eğer dörtgen yapsaydı, kendi şekli yuvarlak olduğu için evinin köşeleri boş kalıp bozulurdu. Bütün şekiller içinde de altıgenden başka yuvarlağa yakın şekil yoktur. Bunu hendese (geometri) kurallariyle isbat etmişlerdir.
Gene bunun gibi, o âlemleri yaratan Allahü Teâlâ kendi lütuf ve rahmetiyie basit bir hayvan olan sivrisineğe o kadar inayetleri yardır ki, gıdasının senin kanın olduğunu ona bildirip ona bir ince, keskin ve içi boş bir hortum yaratmıştır, onu senin azana batırıp kanını çekiyor, ve ona öyle bir idrâk verdi ki, onu yakalamak için elini hareket ettirirsen, hemen hareketini duyup uçar. Ve uçup kaçmak için ve çabuk geri dönmek için ona ince bir kanat lütfetmiştir.
Eğer onun aklı ve dili olsaydı, Allah'a o kadar şükrederdi ki, bütün insanlar hayrette kalırdı. Fakat gene o baştan ayağa kadar lisân haliyle şükür ve teşbihle meşguldür. Âyet-i kerîmede, «Fakat siz on-lann teşbihini anlayamazsınız.» (îsrâ sûresi,- âyet: 44) buyurulmak-tadır.
Allah Teâlâ'nın böyle acayip işleri sonsuzdur. Bunların yüzbinde birini bilip söyleyecek cesaret ve güç kimde vardır? Bu hayvanlar, onların garip bilimleri, mütenasip azaları hakkında ne dersin? Onları kendileri mi yarattı? Yoksa sen mi yarattın?!. Allah Teâlâ noksan her şeyden münezzehtir. \
Bu kadar açık delilleri, acayip işleri görmeyen nice gözleri âmâ etti ve bunları zahirî gözüyle görüp gönül gözüyle ibret almayan nice gönülleri gafil etti. Onların kulakları önemli şeylere sağırdır, hayvanlar gibi sesten başka bir şey duymazlar; harf ve şekli olmayan kuşların teşbihini anlamazlar. Gözleri, görülmesi önemli olan şeyleri görmekten uzaktır. Beyaz üzerindeki siyah yazıdan başka bir şeyi göremez, Allah'ın kudretinden yazılan ilâhî yazılara bakmazlar. O yazılar harf ve kelime değildir. Ve kâinatta olan zerrelerin zahirinde ve bâtınında yazılı olan yazılan anlamazlar. Ve şu karınca yuvasındaki zerreden büyük olmayan karınca yumurtasına bakmazlar ve açık bir dille ne dediklerine kulak vermezler.

_ — .» MI S* X
Diyorlar ki: Ey gafil, eğer bir kimse bir duvara bir şekil çizse, onun nakşmdaki ustalığından ve sanatındaki meharetinden hayret edersin.» Beri gel ve bana bak, gör ki ressamlık, nakkaşlık nasıl olurmuş, diyor: Başlangıçta ben bir zerreden büyük değil iken <benden karınca yapıyor, sonunda azalan nasıl ayırıyor. Bana baş, yürek, el, ayak ve diğer azalar yaratıyor ve basımdaki beynimde nasıl odacıklar ve hazineler yapıyor. Ve birine tatma duyusu, birine koklama duyusu, birine işitme duyusu ve birine de görme duyusu veriyor. Başın dış kısmında da nice manzaralar meydana getiriyor. O manzarada kaş, ayna gibi göz, göz için ağır çukurları yaratıyor ve benden el, ayak meydana getiriyor ve içimde

yemeklerin hazmı için bekleme yeri ve dışarı atılması için de yer yaratıyor. Ve hepsinin âlet ve imkânını yaratıyor ve hizmet kemeri belime bağlayıp sırtıma siyah aîw»~ ~>-riyor ve beni, senin için yaratıM'*"-" — ki. seni" n--'1"' -
__.**»* ueiueme yeri ve dı-
^*± aouması için — j*x yaratıyor. Ve hepsinin âlet ve imkânını yaratıyor ve hizmet kemeri belime bağlayıp sırtıma siyah elbise giydi-rivnr w *~-' in için yaratıldığını sandığın bu dünyaya getiriyor
ı nimetlerini yeyip seyredeyim. Hattâ seni *»«-»—
ece gündüz toorafî-» e*---
___ ,c unsanını ya-
^^ ve mzmet ki ___«.^ijb oagiayıp sırtıma siyah elbise giydiriyor ve beni, senin için yaratıldığını sandığın bu. dünyaya getiriyor ki, senin gibi onun nimetlerini yeyip seyredeyim. Hattâ seni benim emrime veriyor: Gece gündüz toprağı sürer, tohumunu eker ve su verip buğday, arpa ve badem içi ve ceviz içi gibi mahsulleri, elde edersin. Onları nerede ambar edersen, bana oranın yolu öğretilir. Kendi evimde dururken yer altında onun kokusunu alırım ve haberin olmadan ona hazır olurum.

Bazen sen bir yıllık azığa sahip olamazken ben daha fazlasına sahip olur, onu sağlam saklarım. Eğer gıdamı kurutmak için dışarı çıkarırsam, Allah'ın bana verdiği ilham ile yağmur yağmadan başka bir yere taşırım ve sen harmanını dışarda bırakırsın ve haberin olmadan sel ve yağmur gelip onu yok eder.

O hâlde bir zerre miktarından bu kadar güzellik meydana getiren, benim zahmetimi çekmek için senin gibi kimseleri ziraat edip mahsul toplamak hizmetine sevkeden ve kalb zuhuru .ve gönül rahatlığı içinde yememi sağlayan Allah'a nasıl şükretmeyeyim. İster büyük, ister küçük, hayvanlardan lisân-ı haliyle yaradanına hamd-ve sena yapmayan hiçbir fert yoktur. Hattâ böyle olmayan hiç bitki de yoktur. Ve hattâ cansız da olsa kâinatta böyle'hamdetmeyen hiçbir zerre yoktur. Fakat insanlar bunların sesini duymazlar.

Allah Teâlâ buyurur ki: «Şüphesiz onlar duymazlar,» ve gene: «Onu (Allah'ı) teşbih etmeyen bir şey yoktur; İfakat siz onların teşbihini anlayamazsınız,» buyurdu. Bu da, sonu olmayan ve izahı mümkün olmayan bir acayipler âlemidir.

BİK BAŞKA AYET (ALÂMET) DENİZLER

Denizlerin her biri, karalan kuşatan okyanuslardan bir parçadır. Bütün karalar, deniz ortasında bir ada gibidir. Hadîste: aKaralar, deniz ortasında bir tavla gibidir» buyurulmaktadır. Yeryüzündeki aca-yibliklere baktıktan sonra deniz acayibliklerine bak. Denizler, karalardan büyük olduğu gibi acayiblikleri de öylece fazladır. Zira kara-

da bulunan her hayvanın bir benzeri de denizde vardır. Fakat denizde bulunan çok hayvanlar vardır ki, onlar karada yoktur. Onların her birinin şekli, yaşayışı ayrıdır.

Kimisi gözle görülemeyecek kadar küçük, kimisi de o kadar büyüktür ki, gemi yolcuları üzerine çıkıp onu kara sanırlar, üzerinde ateş yaktıkları zaman ateşin etkisini duyup hareket edince, hayvan olduğunu anlarlar. Denizin acayiblikleri hakkında anlatılması imkânsız kitaplar yazmışlardır. Diğer hayvanlardan ayrı olan denizin dibinde kabuğu sedef olan bir hayvan yarattı ve ona ilham ile, yağmur yağdığı zaman sahile gelip kabuğunu açmasını bildirdi. Yağmur damlaları, nutfenin ana rahmine düşmesi gibi kabuğun içine düşer. O damlalar onun içinde büyüyüp olgunlaşır. Ve o seaef cevherini inci sıfatında yarattı. Böylece onun kuvvetinin sirayetiyle uzun zamanda bir damla bir inci oluyor. Bazıları ufak, bazıları iri oluyor.
Böylece onlardan çeşitli süsler,' ziynetler yapılır. Denizin içinde bitki şeklinde kırmızı bir cevher bitirdi. Bu bitki değil, mercandır. Ve denizden sahile bir cevher düşürdü ki, ona anber denir. Hayvanların acayibliklerinden başka, bu kabil acayib cevherler de sonsuzdur ve gemicilere gemi yürütmeyi, suya batmayacak şekilde, biçimini, uygun ve ters rüzgârları bildirdi. Yıldızlan da gemicilere yol gösterici yaptı. Her taraf deniz olup hiçbir işaret olmadığı zaman, onlarla yolunu bulur. Hepsinden daha garib suyun şekil ve görünüşünü lâtif ve berrak kılıp cüzlerini (moleküllerini) birbirine bağlı olarak yaratmasıdır. Bundan daha acayibi de hayvanların ve bitkilerin hayatının ona bağlı olmasıdır. Bir içim suya muhtaç olup da bulamadığın zaman, bütün dünya malını ona değişirsin ve eğer bir içimi içinde düğümlenip dışarı çıkmazsa, dünyayı verirsin. Hülâsa deniz acayiblikleri de sonsuzdur.
BİR BAŞKA ÂYET (ALÂMET) HAVA VE ORADAKİ ŞEYLER
Hava da dalgalı bir denizdir. Onu dalgalandıran rüzgârdır. Hava, gözle görülmeyen ve gözün görmesine engel olmayan lâtif bir cisimdir. Hava ruhun gıdasıdır. Yeme ve içmeye günde bir defa ihtiyaç düşer. Ama az bir zaman nefes alıp hava gıdası içine ulaşmazsa, ölürsün. Oysa bunun farkında değilsin.
Havanın diğer bir Özelliği de gemilerin, cisimlerin batmamasını sağlar. Bunun izahı uzundur. Havaya dikkat edin, göğe varmadan önce neler yaratılmıştır: Bulut, yağmur, kar, yıldırım ve şimşek gibi. Lâtif hava içinde meydana gelen koyu buluta dikkat et, bazen denizden meydana gelip su buharını taşır. Bazen beyaz olur ve dağların yanında meydana gelir. Bazen de havanın kendisinden meydana gelir. Ve dağlardan, denizlerden ve çeşme sularından uzak olan yerlere

damla damla ve tedricî şekilde su döker. Her damla doğru bir istikamette kendisine tâyin edilen yere iner.
Şöyle ki susuz olan filân bağın suvanlması, kurumağa yüz tutan filân bitkinin tazelenmesi, suya ihtiyacı olan filân tohumun suvanlması, ağaçta kurumaya yüz tutan filân meyvanın içine kıl gibi ince damarlar kanaliyle nemlik ulaşıp yaş ve taze kalması için ağacın kökünün suvarılması emredilir. Oysa ki, sen Allah'ın lütuf ve rahmetinden habersiz onu yiyorsun. O damlaların her

birinin üzerine, nereye ineceği ve kime nasib olacağı yazılıdır. Eğer bütün dünya o damlaları saymaya kalksalar, sayamazlar. Eğer yağmur defaten yağıp geçse, bitkilere tedricî olarak su ulaşamazdı. Yağan damlaların yoluna soğuk havalan gönderip onlan kar haline getirir ve atılmış pamuk gibi parça parça yağdırır. Dağlan ona ambar yapıp yağan kar orada toplar nıp soğuk havada tez erimez. İlkbahar sıcakları çıkınca yavaş yavaş erimeğe başlar. Böylece ihtiyaç miktan ırmaklar akmağa başlar ve sular yaz mevsiminin şiddetli sıcağmda mahsuller üzerine akıp bitki -lere gıda olur. Böyle olmasaydı, devamlı yağmur yağması gerekirdi. Bunun da sıkıntısı çok olurdu. Eğer sular tamamiyle aksaydı, bitkiler susuz kalırdı. Karda da nice lütuf ve rahmet vardır. Belki yerin ve göğün her zerresinde nice fazl ve rahmet vardır. Hepsi hak üzere adalet ve hikmetle yaratılmıştır. Bunun için Allah Teâlâ: «Gökleri, yeri ve içindekileri oyun olsun diye değil, belki hak üzere ve (gerektiği gibi) yarattım,» (Duhan sûresi, âyet: 38) buyurur.

BÎR BAŞKA ÂYET (ALAMET) YILDIZLAR

Gökler âlemi, yıldızlar ve bunlardaki acayib işlerdir. Çünkü yer ve yerdeki acayiblikler onlann yanında basit ve kısadır. Kur'an-ı Kerîmin birçok yerleri gök âlemini ve yıldızlan tefekkür etmeyi emrediyor.

Nitekim Allah Teâlâ: «Gökleri kurulmuş bir çatı gibi yarattık. Onlar ise âyetlerimizden yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ sûresi, âyet: 32 ve Gâfir (Mü'min) sûresi, âyet: 57).- Ve diğer bir yerde de «Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından büyüktür» buyurur.

Demek ki göklerin melekûtunu ve onun acayib işlerini tefekkür etmen emredildi. Ancak bu göğün maviliğini ve yıldızların parlaklığını görüp gözünü kapamak demek değildir. Zira hayvanlar da bu kadarını görür. Sana daha yakın olan ve göğe nisbeten bir zerre mikta-n bile olmayan kendini anlayamazsan, göklerin melekûtunu nasıl anlarsın?!

'

O hâlde tedricî olarak terakki edip önce kendini tefekkür edip ondan sonra yeri, bitkileri, hayvanları ve madenleri tefekkür etmelisin. Ondan sonra havayı, yıldızları, ondan sonra arşı tefekkür "etmelisin. Bundan sonra da cisimler âleminden dışan çıkıp ruhlar âlemini te-

tf W

7. A*ıl: TEFEKKÜB

653

fekkür etmelisin. Sonra bulutları ve onun acayibliklerini tefekkür etmelisin. Daha sonra da gökleri, meleklerin, şeytanların, cinlerin değişik makamlarını tefekkür etmelisin. Sonra da gökleri, yıldızlan ve onların terkibini, seyir ve hareketlerini tefekkür etmelisin ve onların nasıl olduklarına ve yıldızların sayısına dikkat etmelisin. Onların sayısını kimse bilmez. Onların her biri bir renktedir: Kimi kırmızı, kimi beyaz, kimi yeşil renktedir. Ve kimisi küçük, kimisi de büyüktür. Sonra onlar çeşitli şekillerdedir: Kimi kuzu, kimi öküz, kimi sığır ve kimi akrep

keklindedir. Böylece belki yeryüzündeki eşya şeklinde gökteki yıldızlardan örnekler vardır.
Sonra onların seyr ve hareketleri değişiktir. Bazısı bir ayda devrini tamamlar. Bazısı bir yılda, bazısı oniki yılda, bazısı otuz yılda devrini tamamlar ve en uzunları da otuzaltı bin yılda devrini tamamlar. Tabii eğer otuzaltı bin yıl dünyanın ömrü kalıp kıyamet kopmaz-sa. Demek ki bunların acayibliklerinin sonu yoktur.
Yerin bazı hâllerini bildin. Yerle gök arasındaki farkı, onların büyüklüğüne göre düşün; yer bu kadar genişliği ile —ki kimse onun tamamını geze-mez— güneşin yüzaltmışta biri kadardır. Bundan güneşin ne kadar uzak olduğu anlaşılıyor ki bu kadar küçük görünüyor ve gene ne kadar hızlı hareket ettiği de anlaşılıyor ki, yarım saatte bütün dünyaya görünüyor. Bu zaman zarfında katedilen mesafe yerin yüzaltmış misli kadardır.
Bunun için bir gün' Resûlüllah Cebrail'den: «Zeval vakti oldu mu?» diye sordu. Cebrail: «Hayır, evet» dedi. Resûlüllah: «Bu ne demektir,» buyurdu. Cebrail: «Hayır dediğim zamandan, evet dediğim zamana kadar, güneş beşyüz yıllık mesafe katetti,» dedi. Gökte, yerden yüz defa büyük yıldızlar vardır. Çok yüksek oldukları için böyle küçük görünüyorlar. Yıldızlar böyle olunca yörüngelerinin ne kadar büyük oldukları anlaşılır. Bunlar bu kadar azametleriyle senin gözüne küçük görünüyorlar ki, bununla Allah'm padişahlığının azametini anlayasın.
Demek ki, yıldızların her birinde bir hikmet vardır. Onların her birinin hareketinde, hızında, dönüşünde, istikametinde, doğuşunda, ayrı ayrı hikmetler vardır; Bunlar arasında en açık hikmet güneşin hareketidir. Onun feleğine, büyük feleğe bir meyi verilmiştir. Böylece bazı zamanlarda yakın ve bazı zamanlarda uzak olur. Bunun sebebiyle hava değişir: Bazen soğuk, bazen sıcak ve bazen de mutedil olur. Ve bunun için gece ve gündüz de değişik olur: Bazen uzun ve bazen kısa olur. Eğer onların nasıl uzayıp kısaldıklarını anlatsak, söz çok uzar. Bu ilimlerden Allah'm bize nasip ettiğini bu kısa kitapta anlatmaya kalksak, çok zaman ister.
Bizim de bildiklerimiz âlimler ve veliler yanında kısadır. Bütün âlimlerin ve velilerin bildikleri de, peygamberlerin bilgisi yanında kısadır. Peygamberlerin bildikleri de mukarreb meleklerin bilgisi yanında kısadır. Bunların hepsinin ilmi de Allah Teâlâ'nm ilmi yanında kısadır. Zaten Allah'm ilmine nisbeten bunlara ilim demek caiz değildir.

Sübhanallah.' Allah Teâlâ insanlara bu kadar bilgi vermiş iken, hepsinin alnına cehalet damgasını vurup: «Size ilimden ancak az bir şey veri!di,» (îsrâ sûresi, âyet: 85) buyurdu.
Bu anlatılanlar, gerçeğin tamamı değil, belki gafletini anlamak için, tefekkürün hâlini beyan etmekten bir numunedir. Bir defa dünya hükümdarlarından birinin sarayına varıp onu süslü ve nakışlı görürsen, nice zaman onun vasfım anlayıp hayret edersin. Oysa ki, daima Allah'ın sarayında duruyorsun ve ondan hayret etmiyorsun. Çünkü cisimler Allah'ın sarayıdır. Sarayın tabanı yeryüzü, tavanı da göktür. O tavanın sütun ve direkleri yoktur. Bu daha çok

şaşılacak şeydir. Onun ambarı dağlar ve denizler; eşyası hayvanlar ve bitkiler; lâmbası güneş; kandilleri yıldızlardır. Bu kandilleri tutan meleklerdir.
Oysa ki sen bu sarayın acayibliklerinden gafilsin. Çünkü bu saray çok muazzamdır ve senin gözün çok. küçük ve basittir. Bu saray ve acayiblikleri ona sığmaz. Sen, padişahın sarayında yuva yapmış ve kendi yuvasından, gıdasından ve arkadaşlarından başka bir şeyden haberi olmayan ve ne padişahın padişahlığı ile, ne onun tahtıyle, ne de oradaki acayibliklerle ilgilenmeyen bir karınca gibisin. Eğer bir küçük karınca derecesiyle kanaat ediyorsan et, etmiyorsan, Allah Teâlâ'nm bahçesini seyretme yolu sana gösterilmiştir. O hâlde dışarı çık ve o bahçeye gir, ibret gözüyle bak; Allah Teâlâ'nın acayib işlerini görüp hayret ve dehşette kalırsın.

SEKÎ2ÎNCÎ ASIL TEVHİD VE TEVEKKÜL

Bil ki, tevekkül, mukarrebler (Allah'a yakın olanların) makamıdır ve onun derecesi çok yüksektir. Fakat onun ilini haddizatında ince ve zordur. Onun ameli (tatbiki) ise daha çetindir. Zira vaki olan işlerde Allah'tan başka bir şeyin etki ettiğini düşünürsen, tevhide noksanlık gelir. Eğer bütün sebebleri ortadan kaldırırsan, şeriate muhalefet etmiş olursun. Eğer sebeblerin de tesiri yoktur deyip sebebliliği inkâr edersen, aklını inkâr etmiş olursun. Eğer biraz tesirini düşünürsen, tevhide noksanlık gelir. Demek ki, tevekkülün izahı, hem akla, hem şeriate ve hem tevhide uygun olup hepsini bir araya getirmelidir. Bu da çok zor bir iştir. Herkes bunu anlayamaz. O hâlde biz önce tevekkülün faziletini, ondan sonra hakikatini, ondan sonra hallerini ye tatbikatım beyan edelim.

TEVEKKÜLÜN FAZİLETİ

Allah Teâlâ herkese tevekkülü emir buyurur ve tevekkülü imana şart eyleyip: «Eğer mü'rain iseniz, Allah'a tevekkül ediniz.» (Maide sû-

resi, âyet: 23) buyurur. Ve: «Allah Teâlâ tevekkül edenleri elbette sever,» (ÂH İmrân sûresi, âyet: 159) âyetiyle tevekkül edenleri sevdiğini buyurur ve: «Allah, kendisine tevekkül edene' kâfidir.» (Talâk sûresi, âyet: 3) buyurur. Bunun gibi âyetler Kur'an-ı Kerîmde çoktur.
Resûlüllah buyurur ki: «Ümmetleri bana gösterdiler, onların içinde kendi ümmetimi gayet çok gördüm. Öyle ki, dağları, sahraları doldurmuşlardı. Buna razı mısın? dediler. Evet dedim. Bununla beraber ancak yetmiş bini hesapsız cennete girer dediler. Onlar kimlerdir? dedim, tşleri büyüye bağlamayan ve fal'a değil, Allah Teâlâ'ya havale edip ona güvenenler ve Allah'tan başka bir şeye tevekkül etmeyenlerdir,» dediler. Bunun üzerine Ukâşe (r.a.) ayağa kalkıp: «Ya Resûlal-lah dûa et, Cenâb-ı Allah beni onlardan eylesin» dedi. Resûlüllah:* «Al-lahun, Ukâşe'yi onlardan eyle» buyurdu. Birisi daha ayağa kalkıp dua etmesini isteyince: «Ukâşe senden önce davrandı,» buyurdu.

Gene Resûlüllah buyurdu ki: «Siz hakkıyle tevekkül etseydiniz, Allah Teâlâ, kuşların rızkını gönderdiği gibi, sizin de rızkınızı gönderirdi. Kuşlar sabahleyin aç, mideleri boş giderler. Akşamları tok ve mideleri dolu dönerler.»
Gene buyurdu ki: «Allah kendisine sığman kimsenin bütün sıkıntı ve ihtiyacına kâfidir. Dünyaya sığınan kimseyi dünya ile başbaşa bırakır.» İbrahim (a.s.) ı ateşe atmak için tutup mancınığa koydukları zaman: «Hasbiyellah ve nimel vekil = Allah bana kâfidir ve o en iyi yardımcıdır» dedi. Onu havaya kaldırınca, Cebrail ona ulaşıp senin bir ihtiyacın var mı? dedi. İbrahim Halil: «Vardır, ama sana değil,» dedi. Böylece «Hasbiyellah...» sözüne göre hareket etti. Bunun için Kur'anda: «Sözünde vefa gösteren İbrahim» diye vefalı olarak vasıflandırıldı.
Allah Teâlâ Davud'a (a.s.) vahiy gönderdi ki: «Ey Davud! Beni yardımcı edinen kimseye, bütün yer ve gök ehli hile ve kötülük yapmaya çalışsalar, mutlaka onu, onların hile ve kötülüğünden kurtarırım.»
Said bin Cebir diyor ki, bir defa elimi akrep soktu. Annem efsun yapmak için elimi efsuncuya uzatmama and verdi. Ben diğer elimi uzattım. Çünkü Resûlüllah: «Efsun ve dağlama yaptıran mütevekkil değildir» buyurmuştur. îbrahim-i Edhem diyor ki: «Bir rahibe, nereden geçiniyorsun diye sordum. Rızk verenden, nereden gönderdiğini sorun. Ben biliyorum» dedi.
îbrahim-i Edhem'e: «Sen daima ibâdettesin, nereden geçiniyorsun?» diye sordular. İbrahim: «Eşyayı yaratan onun rızkım verir» dedi.
Harem bin Hayyan Üveysli Karanî'ye «Nereye yerleşeyim» diye sordu. «Şam'a yerleş» dedi. Harem: «Orada geçim nasıldır?» dedi. Üveys: «Böyle kalblere yazıklar olsun. Bunlara şübhe karışmıştır, nasihat fayda vermiyor,» dedi.
h s»*!*
SVj?««««-
656
KIMYA-YI SAİDKT
TEVEKKtJLÜN TEMELİ OLAN TEVHtD
Bil ki, tevekkül kalb hâllerinden bir hâldir ve imanın semeresidir. İmanın şubeleri çoktur. Birisi de tevekküldür. îman iki çeşittir: Biri, tevhide olan imandır. Diğeri de, kemâl-i lütuf ve kemâl-i rahmete olan imandır. Tevhidin izahı uzundur. Onun ilmî, diğer ilimlerin sonudur. Ancak biz tevekkülün beyanı için gerekli olan tevhidi burada anlatacağız.
O hâlde bil ki, tevhidin dört derecesi vardır. Onun özü vardır ve özünün de özü vardır ve onun kabuğu yardır ve kabuğunun da kabuğu vardır. Demek ki, iki özü ve iki kabuğu vardır. O, taze ceviz gibidir. Taze cevizin iki kabuğu ve içi olduğu herkesçe bilinmektedir. Özünün de özü yağıdır.
Tevhidin birinci derecesi, diliyle «Lâ ilahe illallah» deyip kalbiyle buna inanmamaktır. Bu münafıkların tevhididir.
İkinci derecesi, «Lâ ilahe illallah» kelimesinin mânasına, ya taklitle inanır, Cahillerin inanışı gibi. Yahut delilin isbatiyle inanır. Kelâm âlimlerinin inanışı gibi.

Üçüncü derece, müşahede ile bütün kâinatın bir asıldan olduğuna, failin bir olup hiçbir kimsenin fiili ve tesiri olmadığına inanmaktır. Bu iman, kalbte parlayan bir nurdur, bununla müşahede hasıl olur. Bu iman, cahillerin ve kelâm âlimlerinin imam gibi değildir. Onların imanı, ya taklit hilesiyle, yahut delil hilesiyle kalbe vurulan bir bağdır.
Ama müşahede ile olan iman, ki kalbin inşirahı ve bağın kalkmasıdır— başka yolla olan imandan üstündür. Çünkü padişahın sarayda olduğunu filân kimse haber verdi diye zorla kendini buna inandıran kimse ile —ki bu cahillerin taklidi imanın misalidir. Onlar anne babalarından böyle duydukları için böyle inanırlar— padişahın sarayda olduğuna delil üe, meselâ, maiyet hizmetçilerinin saray kapısında beklemeleriyle inanan kimse —ki bu kelâm âlimlerinin delil ile olan imanlarının misalidir— ve padişahın sarayda olduğunu müşahede ile inanan —ki bu da ariflerin imanının misalidir—kimse arasında açık farklar vardır. Ariflerin tevhidi, çok yüksek bir derecedir. Bu hem mahlûkat, hem Halik'ı görüp mahlûkatın Halik'tan olduğuna inanmakla olur. Demek ki bu, çokluktan, ayrılıktan ve her türlü ikilikten sıyrılıp birlik ve vahdet dairesini bulanların imaradır.
Dördüncü derece, iman ve tevhidin kemâl derecesidir. Bunun sahibi, birlikten başka bir şeyi görmeyip her şeyi bir görüp bir anlar. B.u müşahede ile ayrılığın ilgisi yoktur. Tasavvufçular bu dereceye-«Tevhidde fena» derler. Nitekim Hüseyin Hallaç, Havass'ı çölde gezerken görüp burada ne geziyorsun? deyince, Havass: «Tevekkülde ayağımı sağlamlaştırmak için gezerim,» dedi. Hüseyin: «Bütün ömrünü, içinin tamiriyle geçirirsen, tevhidde fenaya nasıl kavuşursun?» dedi.
8. Asıl: TEVHİD VE TEVEKKÜL
657
O halde anlatılan makamlar dörttür: Biri münafıkların tevhididir ki, o, kabuğun kabuğudur. Cevizin dış kabuğu acı olup yenmediği gibi ve içine nazaran yeşil olup güzel göründüğü gibi ve ateşe atarsan tütüp ateşi söndürdüğü gibi ve evde saklarsan, yer işgal etmekten başka yararı olmadığı gibi ve ancak iç kabuğu taze tutmak ve âfetten korumak için birkaç gün gerekli olduğu gibi, münafıkın tevhidi de, kendisini kılıçtan korumaktan başka bir şeye yaramaz. Zira zahirî imanla kılıçtan kurtulmuş olur.
Ama ruh gidip beden kalınca o tevhidin hiçbir faydası kalmaz. Ve cevizin iç kabuğu faydasız olmayıp âteşte yanmağa yaradığı ve içini koruduğu ve fakat cevizin içi yanında önemsiz ve basit olduğu gibi, cahilin ve kelâm âliminin tevhidi de, onların içini, yâni canlarını cehennem ateşinden korur. Ve cevizden maksat kabuklar değil, onun içi olduğu ve haddizatında önemli olup fakat yağma nazaran saf olmadığı gibi, üçüncü derecedeki tevhid de, ayrılık ve çokluktan uzak değildir.
O hâlde tevhidin kemâli dördüncü derecedir ki, onda Hak'tan başka bir şey kalmaz ve birlikten başka bir şey görünmez. Hattâ kendini bile unutur ve müşahedeye göre başka şeyler yok hükmünde olduğu gibi, kendisi de yok hükmünde olur.
MARİFET DERECELERİ

Eğer* bir kimse derse ki, «bu marifetin dereceleri zordur. Bunları açıklamak gerekir. Eşyaya vahdet nazariyle nasıl bakılır. Oysa ki, gök, yer ve onlarda mevcut olan çeşitli nıahlûkatın bir olması mümkün değildir.» Deriz ki,, dil ile olan münaf ıkın tevhidini ve kalb ile olan cahilin tevhidini ve delil ile olan kelâm âliminin tevhidini anlamak mümkündür. Zorluk, sonuncu tevhiddedir. Tevekkülün bu dördüncü tevhide ihtiyacı yoktur. Belki ona üçüncü tevhid bile kifayet eder. Dördüncü tevhidi tatmayanlara ifade etmek zordur. Ama şu kadarını bilmelidir ki, bazı şeyler arasında bazı yönlerden irtibat olabilir ve o irtibat sebebiyle hepsi bir şey hükmünde olabilir.
Arif olanların gözüne o irtibat yönü galib olunca, hepsini birlik sıfatı üzerinde görmüş oluyor, çokluk ve değişik görmüyor. Nitekim insan haddizatında et, deri, el, ayak, mide ve ciğer gibi çeşitli şeylerden teşekkül ettiği hâlde, manada bunların tamamı bir şahıstır.
Meselâ: Bir kimseye, ne gördün diye sorsalar, bir şahıstan başka bir şeyi görmedim, der. Onun dediği şahıs, adı geçen azalardan teşekkül eder. Ve eğer ne düşünüyorsun? deseler, birşeyden başka düşün- müyorum. Sevgilimi düşünüyorum, der. Demek ki onun bütün varlığı sevgilisi olmuş olur. Marifette bir makam vardır. O makama erişen kimse, bütün eşyayı birbirine bağl; görür. Şöyle ki, hepsini bir canlı gibi görür ve kâinatın birbirine nisbeti, meselâ: Gök, yer ve yıldızların birbirine nisbeti, bir canlının azalarının birbirine nisbeti gibi olur.

Bu, «Şüphesiz Cenâb-ı Allah Ademi kendi sureti üzerinde yarattı,» sözünü anlamayan kimsenin aklına sığmaz. Bu kitabın unvanında bu hususa biraz işaret edildi. Bu konuda sözü kısa kesmek daha iyidir. Çünkü bu, delillerin delilik zincirini hareket ettirir. Herkes bunu anlayamaz.
Fiilde tevhid olan üçüncü tevhid,İhyâ kitabında tafsilâtiyle anlatılmıştır. Onun ehlinden isen, oku. Şükür bahsinde anlatılan miktar, bura için yetişir.
Meselâ: Bil ki, ay, güneş, yıldızlar, bulutlar, yağmurlar.ve sebeb olarak düşündüğün her şey, kâtibin elindeki kalem gibi, Allah'ın kudretine musahhardır. Bunların hiçbiri münasip vakti gelmeden gereğinden fazla hareket etmez. Bunlara bir şeyi isnat etmek gibi yanlış olur. Fakat dikkat edilecek şey insanların ihtiyarıdır. Çünkü insanın elinde bir şey olduğu ve bir tasarrufa sahip olduğu sanılır. Bu da yanlıştır. Zira insan haddizatında mecburdur. Nitekim insan hâllerinin kudrete bağlı olduğunu daha önce anlattık. Yâni dilediğini kudret va-sıtasiyle yapar. Kudret de iradeye bağlıdır. îrade de yaratılmakla meydana gelir. Eğer irade yaratılırsa, o şey vücuda gelir. Yoksa gelmez. O hâlde kudret iradeye musahhardır ve irade anahtarı da onun elinde değildir. Demek ki hiçbir şey onun elinde olmadığı gibi anahtarı da onun elinde değildir. Demek ki hiçbir şey onun elinde olmamış olur.

Bunun tamamı, insana isnat edilen hareketlerin üç kısım olduğunu bilmekle anlaşılır.
1 — Tabiî (fizikî) hareketlerdir. Meselâ insan suya bassa, batar, suyu birbirinden ayırır.
2 — Zarurî hareketlerdir. Meselâ: İnsanın zarurî olarak nefes alması gibi.
3 — İhtiyarî hareketlerdir. Meselâ: Konuşmak. Bu zarurî değildir.
Tabiî' hareketlerin insanın elinde olmadığı açıktır. Çünkü suya basan insan mutlaka batar. İster batmak istesin, ister istemesin. Suya attığın bir taşın, kendi hareketiyle değil, belki ağırlığından dolayı zarurî olarak suya batması gibi.
Zaruret ile yapılan hareketler ise, meselâ: Nefes almak düşünürsen, o da insanın elinde değildir. Çünkü insan nefesini tutmak istese de tutamaz. Çünkü-öyle yaratılmıştır ki, nefsin iradesi daima kendisinden hasıl olur. îster arzu etsin, ister etmesin. Bir kimse, birinin gözüne iğne batırmak istese, zarurî olarak (elinde olmayarak) gözünü kapar. Kapamak istemese de, yapamaz. Çünkü öyle yaratılmıştır ki, o irade onda hasıl olur. Tıpkı suya bastığı zaman zarurî olarak batacak vasıfta yaratıldığı gibi. O hâlde insanın her iki çeşit hareketi de mecburî olduğu anlaşıldı.
Ama gitmek, gelmek ve söylemek gibi ihtiyarî hareketleri anlamak güçtür. Çünkü bunları istese yapar, istemezse yapmaz. Fakat şu husus bilinmelidir ki, insanın bu hareketleri yapmak istemesi, ancak aklın bunun yapılmasını faydalı görüp yapılmasına hüküm verdiği

vakit olur..Bazen aklın bu şekilde hüküm etmesi düşünmeye bağlı olur. Düşünüp de faydalı olduğuna hüküm verince, mecburî irade hasıl olup azası hareket etmeğe başlar. Tıpkı, iğne gözüne batırılmak istenildiğinde mecburî olarak gözü, insanın kapaması gibi. Fakat iğnenin göze zararlı olduğu açıkça bilindiği için, göz kapamanın faydalı olduğu daima akılda hazır olup böylece bilindiği için, ayrıca düşünmeğe ihtiyaç yoktur.
Demek ki, burada fayda düşünmeden irade meydana gelir. İradeden de kudret doğar ve mecburî göz kapamak hareketini yapar. Düşünmeye ihtiyaç duyulan yerde de, düşünmeden çıkınca, böyle olur ve iradenin taallûk ettiği hareketi meydana getirir. Bu, şuna benzer ki, bir kimse, birini dövmek için değneği kaldırsa, tabiatiyle adam kaçar. Bir uçurum kenarına geldiğinde, kolay sıçrayabileceğini bilse, sıçrar. Sıçramanın zahmeti, değnek zahmetinden büyük olduğunu biise, yerinde durup değnek zahmetine rıza gösterir. Çünkü hareket iradeye bağlıdır. İrade de fayda mülâhaza ettiği tarafa bağlıdır. Bunun için bir kimse, eli ve bıçağı olduğu hâlde intihar etmez. Çünkü elin kudreti iradeye bağlıdır. İrade de, aklın, bu işi yapmak caizdir ve bunda fayda vardır diye hüküm etmesine bağlıdır. Akıl da bu hususta mecbur değildir. Çünkü bir ayna gibidir; karşılaştığı her şeyin resmi kendisinde teşekkül eder. İntihar etmek faydalı olmayınca intihar etmek fikri akıl aynasında şekil bulmaz. Ancak dayanamayacağı ve

•intihar etmeyi daha iyi gördüğü bir belâya uğradığı zaman, bunu göze alır.
Demek ki bu hareketlere ihtiyarî demeleri, onların faydalı olması düşünülmekle anlaşıldığı içindir. Yoksa ihtiyarî hareket yapmak" mecburiyeti ortaya çıkınca, nefes almak ve göz kapamak mecburiyeti gibi olur. Bunların mecburiyeti de, suya batmak mecburiyeti gibidir. Bu sebebler tamamiyle birbirine bağlıdır. Sebebler zincirinin halkaları çoktur. Onun izahı îhyâ kitabında yapılmıştır. İnsanda olan kudret ise, o zincirin halkalarından biridir. Bu, biraz kudretle ilgili olduğu için, kendisinin elinde bir nevi serbesti olduğu -sanılıyor. Oysa ki, bu açık bir hatadır. Çünkü kudretin seninle ilgisi onun mahalli ve geçiş yolu olduğundan fazla bir şey değildir. Demek ki insan, kendisinde yaratılan ihtiyar ve kudretin geçim yoludur. O hâlde insan ağaç gibidir. Rüzgâr eserse, sallanır. Fakat ağaçta kudret ve irade yaratılmadığı için ve kudret ve irade mahalli olmadığı içi ı, bu hareketin mecburiyet ve zarureti açıktır.
Allah Teâlâ herşeyi yaratırken ilâhî kudret bir şeye bağlı olmadığı için, onun fiiline ihtira (yoktan varetme) denildi. İnsanın hareketi ise, ne ağaç hareketi gibi, ne de Allah Teâlâ'nın fiili gibidir. Çünkü insanın kudret ve iradesi, harice bağlılığı olup haricî sebebler de onun elinde olmaması hasebiyle, Allanın fiili gibi olmaz ki ona da ihtira (yoktan varetme) denilsin. İnsan kudret ve iradenin mahalli olunca onun hareketi ağaç hareketi olmaz ki, ona açık zaruret denilsin. Belki insanın hareketi başka bir kısımdır ye ona başka ad verip

kesb demişlerdir. Bundan anlaşıldı ki, insanın hareketi gerçi ihtiyariyledir, fakat dileyip dilememekte mecbur olunca, onun elinde bir şey kalmamış olur.
MÜKAFAT VE CEZA
Durum böyle olunca, niçin mükâfat ve ceza olur? Ve şeriatın ne faydası olur? Zira hiçbir kimsenin elinde bir şey kalmamış olur diye sual edilirse, deriz ki,- bu, tevhid ve şeriatın birbirine karşı olduğu bir yerdir. Bu iki derya arasında çok zayıf kimseler boğulmuşlardır. Bu tehlikeden ancak su üzerinde yürüyebilen veya hiç olmazsa yüzebilen kimseler kurtulabilir, insanların çoğu, boğulmamak için selâmeti bu denize girmemekte buldular. Avam insanlar bu denizden hiçbir şey anlamazlar. O hâlde onlara acıyıp merhamet etmek, onları deniz sahiline götürmemek iledir. Çünkü aniden boğulabilirler. Tevhid deryasına girenler, çoğunlukla yüzme bilmediklerinden dolayı boğuldular. Hattâ suda yüzmenin nasıl olduğunu bile anlayamadılar ki, yüzmesini öğrensinler. Yahut suda yüzmesini bildiklerini sanıp aldandılar. Onun için, suda yüzmesini öğrenmeye talip olmayıp bu deryada boğuldular. Çünkü onlar: «Bizim elimizde bir şey yoktur. Hepsini O (Allah) eder. Şekavetine hüküm edilen kimse çalışıp çabalamakla şekavetten (kötü halden) dönmez ve saadetine hüküm edilen kimsenin de, çalışıp çabalamaya ihtiyacı yoktur,» dediler. Bütün bunlar cehalet, dalâlet ve helak sebebidir. Gerçi bu hususların hakikatini kitaplara yazmak caiz

değildir, fakat söz buraya gelmiş iken bir nebze beyan edilmelidir:
- Bil ki, mükâfat ve ceza niçindir? diye yapılan sualin cevabı şudur ki, mükâfat ve ceza; bir kimsenin senin kötü amelinden dolayı sana kızıp intikam almak kasdiyle cezalandırması, yahut senin ameline sevinip seni mükâfatlandırması demek değildir. Zira bu haletler, ilâhî sıfatlardan uzaktır. Fakat vücud karışımlarından kan, safra veya başka karışımlar senin içinde galebe ettikleri zaman hastalık denilen bir şey doğduğu ve ilâçların galebe etmesi halinde sıhhat-denilen bir şey meydana geldiği gibi; şehvet ve kızgınlık sana galip olup sen onların esiri olursan, bundan canına bir ateş düşüp seni helak eder. Bunun için Resûlüllah buyurur ki, «Gazab bir ateş parçasıdır.» Akıl nuru kuvvetlenince,- şehvet ateşini teskin edip söndürdüğü gibi, -iman nuru da cehennem ateşini teskin edip söndürür. Hattâ cehennem ateşi, mü'mine hitab ederek: «Ey mü'min, geç; senin nurun benini ateşimis öndürdü,» diyecektir. Cehennemin, iman nurundan feryat etmesi, söz ile olmayıp ona dayanamayıp hezimete uğramasiyle olduğu gibi, şehvet ateşinin hezimete uğraması da akıl nuru iledir. Demek ki sana dışardan bir azap yaratmazlar, belki senin içinden yaratırlar. • .

Nitekim hadîs-i şerifte: «Cehennem azabı, dünyadaki amellerinizi size geri çevrilmesinden başka bir şey değildir,» buyurulur. Eğer ilm-i yakın ile buseydin, onları kendinde görürdün. Nitekim âyet-i kerîmede: «Hayır, ilm-i yakın ile bilseydiniz, şübhesiz cehennemi görürdünüz,» (Tekâsür sûresi, âyet: 5 - 6) buyuruldu.
O hâlde bil ki, ortada kızgınlık ve intikam yok iken, zehir hastalığa, hastalık ölüme ve ölüm de mezara girmesine sebeb olduğu gibi, günah ve şehvet de kalbi hasta eder ve o hastalık onun ateşi olur ve o ateş, dünya ateşi emsinden değil, cehennem ateşi cinsindendir. Mıknatıs, mücaneset (aynı cinsten olma) hükmü ile demiri kendine çektiği gibi, cehennem de cehennemlik olan kimseyi —aralarında kızgınlık yok iken— kendine çeker. Sevabın hükmü de böyle bilinmelidir. Bunun izahı uzundur. Bu, mükâfat ve azab niçindir? diye yapılan sualin cevabıdır.
Şeriat niçindir ve peygamberleri göndermekten fayda nedir? sualinin cevabına gelince, bil ki, bu da Allalî tarafından bir çeşiî, kahırdır. İnsanları kahır zinciri ile cennete götürmek içindir. Nitekim Re-sûlüllah buyurur ki: «Zincirlerle cennete götürülen insanlar ne ga-ribtir.» Ve gene kahır kemendiyle insanları cehennemden alıkoymak içindir.
Nitekim Resûlüllah buyurur ki: «Siz pervane (kelebek veya çekirge) gibi kendinizi ateşe atmaya çalışıyorsunuz. Ben ise kuşağınızdan tutup sizi geri çekiyorum.» O hâlde bil ki, Allah Teâlâ'mn kahır zincirinin halkalarından biri de peygamberlerin sözleridir. Çünkü onların sözlerinden marifet doğar, onlarla doğru yol, eğri yoldan ayırde-dilir. Onların korkutma ve tehdidinden de korku doğar. Bu marifet ve korku; akıl aynasındaki tozu temizler. Böylece âhiret yolunu seçmek ve âhiret yolunun dünya yolundan hayırlı olduğu

hükmü, o aynada görünür. Bundan da doğru yolda yürümenin iradesi doğar. İradeden de azalar harekete başlar. Çünkü azalar, istek ve isteksizlik irâdesinin emrindedirler. Demek ki, bu zincir ile seni cehennem ateşinden koruyup Cennete sevkederler. Peygamberler, sağında bir çayır ve çimen olup solunda da, içinde sayısız kurtlar ve yırtıcı hayvanlar bulunan bir mağaradaki koyun sürüsü çobanına benzerler ki, çoban o mağaranın önünde durup elindeki sopasını sallar. Koyunlar sopanın korkusundan geri dönüp mağaradan uzaklaşır ve bu çayır çimenliğe düşerler. Peygamberleri göndermenin hikmeti budur.

Şekavetine hükmedilmiş ise, çalışmanın ne faydası olur sualinin cevabına gelince; gerçi bu doğru bir sözdür, fakat bir yönden yanlıştır ve helake sebeb olur. Zira şekavetine hükmedilen kimsenin alâmeti, bu sözün kalbine gelmesi ve bu- sebeble çalışıp çabalamaktan el çekmesidir.

Meselâ: Açlıktan ölmesine hükmedilen kimsenin alâmeti, onun kalbine, eğer ezelde benim aç kalmama hüküm olunmuş ise ekmek aramam ne fayda verir ,diye düşünüp elini ekmeğe uzatmayıp onu ye-

__-««*/j6T

memesidir. Böylece zarurî olarak açlıktan ölür. Yine eğer bir kimse-

nin fakirliğine hükmedilmiş ise, ziraat edip tohum ekmenin ne faydası vardır? diye düşünür ve tohum ekmez. Saadetine hükmedilen kimseye de saadet yolu gösterilmiştir. Zenginliğine hükmedilen kimseye ziraat ve ticaret yolları gösterilip çalışıp rızk arar. Böyle hükmeden hâkim yerinde hüküm etmiştir. Boşuna hüküm etmemiştir. Her şeyi sebeblere bağlayıp herkesi ne için yaratmış ise, onun sebeblerini ona kolaylaştırmıştır. Bu demek değildir ki, o hususu ona sebebsiz olarak verir. Bunun için: «Çalışınız, herkes ne için yaratılmış ise, ona muvaffak olur,» buyurulmuştur. Zorla sana yüklenen ameller ve hâllerin, akıbetin hayırlı olmasını sana müjdeler. Sana dersine çalışıp tekrarlama isteği galib olursa, bunu, saadet önderliğine müjde bil. Bu çalışmaları tamamiyle yaparsan, ebedî saadeti bulursun. Eğer sana tembellik ve gaflet galib olursa ve kalbine, eğer ezelde benim cehaletime hükmedilmiş ise, benim çalışıp tekrarlamam ne fayda verir, düşüncesi gelirse, Kendi cehaletinin fermanını okumuş olursun. O hâlde âhireti dünyaya kıyas etmekle hiçbir zaman önderlik (imamet) derecesine ulaşmayacağını bil.

Âyet-i kerîmede: «Hepinizin yaratılıp dünyaya getirilmesi ve âhirette tekrar diriltilmesi, yalnız bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir.» (Lokman sûresi, âyet: 28). Yine «İnsanın hayat ve ölümü birdir,» (Câsiye sûresi, âyet: 21) buyuruldu. Bu hâlleri öğrenince, yapılan itirazların üçü de kalkar ve tevhidde karar bulur.

Bil ki, şeriatta akıl ve tevhid arasında, basiret gözünü açıp bakanlar için hiç tenakuz yoktur. Bu makam da bundan fazla uzatılmaz. Çünkü bu kitab uzun sözlere müsait değildir.

TEVEKKÜL İLE İLGİSİ OLAN İKİNCİ İMAN

Bil ki, tevekkül iki çeşit imana mebnidir: Biri tevhiddir M, anlatıldı. İkincisi, Allah Teâlâ'yı, yaratıcı, besleyici, bütün eşyanın maliki, lütuf ve merhamet ve hikmet sahibi, insandan, tut sivrisinek ve karıncaya kadar herşey hakkında annenin çocuğuna olandan daha çok inayetli bilmek ve onun şefkatli olduğuna inanmaktır.
Nitekim hadîste gelmiştir. Bil ki, âlem ve âlemde olan bütün eşya, güzellik, lütuf ve hikmette, ötesinde başka türlü bir yaratış mümkün olmayan bir şekilde yaratılmışlardır. Eğer bütün yeryüzünün âlimleri toplansalar ve tam akıl ye idrakle araştırsalar; kâinatta bulunan bir kıl ucu, yahut bir sivrisinek kanadı için, daha küçük, yahut daha büyük veyahut daha güzel olmalıydı, diyemezler. Herşeyin gerektiği gibi olduğunu bilirler. Çirkin olan şeyin kemâli çirkinliğinde-dir. Eğer çirkin olmasaydı, eksik olup bir hikmet bulunmamış olurdu. Meselâ: Hiç kimse güzelliğin kıymetini bilmeyip güzellikten rahatlık bulmazdı. Zira eksik olmasaydı, kâmil olmaz ve kâmilin kemâlden lezzet alması da olmazdı. Çünkü kemâl, kâmili ve eksiği birbirine kıyas etmekle bilinir.

Nitekim dünyada baba olmazsa çocuk olmaz ve çocuk olmazsa baba olmaz. Zira bunlar birbirine mukabildir ve mukabele de iki şey arasında olur. Mukabeleye mebni olan şeylerde ikilik olmazsa, onlar da bâtıl olup ortadan kalkar. Bil ki, gerçi işlerin hikmetinin insanlara gizli olması daha iyidir; fakat kullar, Allah'ın hükmünün hayırlı ve lâyıkı veçhiyle olduğuna inanmalıdırlar.
O hâlde âlemde olan hastalık, acizlik, hattâ küfür, günah, noksanlık, helak, dert ve sıkıntı, her birinde bir hikmet vardır ve her biri gereği gibi olmuştur. Allah fakiri, iyiliği fakirlikte olduğu için fakir yaratmıştır. Eğer zengin olsaydı helak olurdu. Zengin yarattığı kimsenin iyiliği zenginliktedir. Bu da tevhid gibi büyük bir deryadır. Bu derya kader sırrına bağlıdır. Kader sırrını da açıklamaya izin yoktur. Bu deryaya dalarsanız, söz çok uzar. Fakat hepsinin başı, Allah tarafından yaratılan her şeyin yerinde ve hikmetle olduğuna inanmaktır. Bu imana tevekkülün ihtiyacı ve bağlılığı vardır.
TEVEKKÜLÜN HAKİKATİ
Bü ki, tevekkül gönül hâllerinden bir hâldir ve Allah Teâlâ'nın tevhidine ve kemâl-i lûtfuna olan imanın semeresidir. Onun asıl mânası, kalbin vekile itimadı, onu sabit ve sadık bilip onunla rahat bulmasıdır. Yâni nzka gönül bağlamayıp sebeblere halel gelmekle üzülme-meli, belki rızkı kendisine ulaştıran Allah'a gönül bağlamalıdır. Bu, şuna benzer ki, bir kimse biri hakkında bir dâva açsa, o-dâvanın halli için bir vekil gönderir. Eğer onun gönderdiği vekilin üç çeşit sıfatına inanırsa, vekile itimat edip emin olur.
O sıfatların biri, vekilin bütün hile yollarını tam anlamiyle bilmesi; ikincisi, bildiği şeyleri açıklayabilmesi. Bu da iki

şeyle olur: Kalb kuvveti ve dil fesahatidir. Çünkü bazı kimseler her şeyi bilir, fakat kalb kuvveti, yahut dil fesahati olmadığı için açıklayamaz. Üçüncüsü, vekilin müvekkile iyice acıyıp hakkım korumayı candan arzu etmesidir. Müvekkil bu üç şeye inanırsa vekilden emin olduğu için ona güvenip kendi yapacağı hileleri bırakır.

Bunun gibi «Allah bize yetişir. O ne güzel vekildir,» (Âl-i tmrân sûresi, âyet: 173) sözünün manasım anlayan, dünyada olan bütün varlıkların Allah Teâlâ'nın olduğuna, ondan başka fail-i mutlak olmadığına, bununla beraber onun ilim ve kudretinde asla noksanlık olmadığına ve Allah Teâlâ'nın rahmet ve inayetinin sonsuzluğuna inanan kimse, Allah'ın fazl ve inayetine candan güvenip hile ve tedbiri bırakır; nzkın mukadder olduğunu, zamanında kendisine ulaşacağım, onun hâl ve hareketlerinin Allah'ın fazl ve kereminin gerektirdiği şekilde hâsıl olacağını bilir.

Bazen insana bu yakin hâsıl olur, fakat insanın tabiatında korku galib olduğu için cesaret edemez. Zira insan yakini ile bildiği her şeye itaat etmez. Belki bazen olur ki, yakinen yanlış bildiği şeye itaat

eder. Meselâ: Bir kimse tatlı yerken, birisi onu pisliğe benzetse, bunun yalan olduğunu bildiği hâlde, etkilenir ve yiyemez. Ve gene ölünün cansız ve hareketsiz olduğunu bildiği hâlde, onunla yalnız olarak bir yerde yatmaya cesaret edemez.

O hâlde, mütevekkil kimseye hem yakîn kuvveti, hem de kalb kuvveti gereklidir. Böylece kalbin kararsızlığı zail olup rahatlık ve iti- ' mat hasıl olur. Kalbte kararsızlık olup rahatlık ve itimat olmadıkça mütevekkil olmaz. Çünkü tevekkül, kalbin her işte Allah'a güvenme-sidir. İbrahim Halil'in iman ve yakîni tam olduğu hâlde: «Allah'ım, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster,» dedi. Allah Teâlâ: «inanmadın mı?» buyuranca: «İnandım. Fakat kalbimin rahat etmesi için istedim,» dedi. Zira başlangıçta, kalbin rahatı, his ve hayale tâbi olur. Hayâl ve his son bulunca, kalb de onlarla hasıl olan yakîne tâbi olup zahirî müşahedeye ihtiyacı olmaz.

TEVEKKÜLÜN DERECELERİ

Bil ki, tevekkülün üç derecesi vardır:

Birinci derecede olan: Davasına gayretli, zeki, konuşkan, cesur ve şefkatli bir vekil tutan kimse gibidir. Bu vekilinin bu hâllerine güvendiği için emin olur.

İkinci derecede olan: Çocuk gibidir. Kendine ne olursa, annesinden başka kimseyi bilmez. Açılanca annesini çağırır. Korkunca annesine sarılır. Çünkü çocuk tabiatı budur. Bu hâl tekellüf ve ihtiyar ile olmaz. Bu tevekkül, bu işe tamamiyle daldığı için kendi tevekkülünden habersiz olan mütevekkilden sâdır olur. Fakat birincisi, tevekkülü tekeilüf ve ihtiyar ile elde ettiği için, tevekkülden haberi vardır. Üçüncü derecede bulunan: Yıkayıcının elindeki ölüye benzer. Kendini ezelî kudretin elinde bir ölü gibi hareket etmekte görür. Bir işle karşılaşırsa, onun için vekili çağırmaz. Yâni kendisine bir şey olunca annesini çağıran çocuk gibi olmaz. Belki annesini çağırmadığı hâlde annesinin kendisini görüp yardımına koştuğuna inanan bir çocuğa benzer.

O hâlde. tevekkülün birinci makamı ihtiyar ile olur. Ancak ihtiyar, vekilin âdet ve prensibinden anlaşılan hususları hazırlamakla olur. Meselâ: Eğer vekilin âdeti, müvekkil gelip dosyayı hazırlamadan dâva açmamak ise, müvekkil bunları yerine getirmelidir. Bunları yerine getirdikten sonra onun görevi, vekilin yapacağı işi beklemektir. Sonra ne olursa, vekilden bilir ve dosyanın hazırlanmasını da vekilden bilir. Zira dosyanın hazırlanmasının gerekli olduğunu vekilin işa retiyle anlamış olur. O hâlde tevekkülün bu makamında bulunanlar ticaret ve ziraat-ten el çekmez ve Allah'ın kanun ve âdeti olan zahirî sebebleri bırakmaz. Belki bunlarla tevekkül eder, yalnız ziraat ve ticarete güvenmez, ziraat ve ticaretle maksadına kavuşmak için yalnız Allah'ın fazlına güvenir. Şöyle ki, bütün hareketlerin ve ziraat ve ticaret sebeblerinin

Allah Teâlâ'nın şevkiyle olduğunu bilip Allah'ın hidayetini onlan yapmaya vesile itikat edig hepsini Allah'tan görür ve ondan bilir. Nitekim bunun izahı gelecektir. «Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bil-lah» sözünün anlamı da budur. Çünkü insanın, hareketleri, kuvvet ve kudreti kendi elinde olmayıp Allah'ın kudretinde olursa, herşeyi ondan bilir. Velhasıl mütevekkil, ancak işleri sebeblere bağlamayı fikrinden çıkarıp uzaklaştıran ve Allah Teâlâ'dan başka bir şeyi görmediği zaman mütevekkil olur.

Tevekkülün en yüksek derecesi, Bayezid-i Bestamî'nin buyurduğu derecedir. Ebû Mûsa-yı Debilî,.ona tevekkül nedir? diye sordu. Ba-yezid: «Sen nasıl bilirsin?» dedi. Ebû Musa dedi ki: «Büyükler derler ki, tevekkül; sağında ve solunda yılanlar ve ejderhalar bile olsa, kalbinin hiç hareket etmemesidir.» Bayezid: «Bu kolaydır. Belki tevekkül cehennemlikleri azâbta, cennetlikleri de nimetler içinde görüp de aralarında ayrım yapmamaktır. Eğer ayrım yaparsa, tevekkül etmiş olmaz.»

Ebû Musa'nın beyan ettiği mâna, tevekkülün yüksek derecesidir. Tevekkül makamında korunmamak şart değildir.

Zira Ebû Bekir (r.a.) mağarada yılan deliğine ökçesini koydu. Halbuki Ebû Bekir o anda mütevekkil idi. Fakat, yılandan değil, yılanı yaratandan korkuyordu. Zira Allah Teâlâ kuvvet ve hareket vermezse, yılan yerinden kıpırdayamaz. «Lâ havle ve Iâ kuvvete illâ billâh» sözünün mânasını, bütün eşyada mütevekkil olanlar görür. Bayezid'in buyurduğu husus ise, tevekkülün aslı olan imana işarettir. O iman çok kıymetlidir ve Allah'ın adalet, hikmet, fazl ve rahmetine olan imandır. Bu imanın mânası, Allah tarafından yaratılan her şeyin gereği gibi ve lâyıkı veçhiyle yaratıldığına inanmaktır. Bu itibarla azâb ve rahmetin arasında ayrım yapılmaz.

MÜTEVEKKİLİN AMELLERİ

Bil ki, tevekkülde bütün makamlar üç esas üzerine kurulmuştur: İlim, hâl ve amel. İlim ile hâl beyan edildi, amel kaldı. Bazı kimseler tevekkülün, • bütün işleri Allah'a havale etmek, kendi ihtiyariyle hiç bir şey yapmamak, yâni hiç çalışmamak, yararına

bir şey koymamak, yılandan, akrepten, arslandan ve kurttan kaçmamak ve hastalanınca ilâç almamak olduğunu sanır. Bunların hepsi hatâdır. Çünkü hepsi şeriate aykırıdır. Oysa tevekkül şeriat üzerine kurulmuştur.

O halde tevekkül şeriate nasıl aykırı olur. Belki insanın ihtiyarı, ya mâlik olmadığı malı elde etmekte, yahut mâlik olduğunu korumakta, yahut kendisinde olmayan zararı defetmekte, yahut mevcut olan zararı kaldırmakta olur. Bunlardan her birinde tevekkülün bir hikmeti vardır. O hâlde bu dört makamı mutlaka açıklamak gerekir:

Birinci makam: Mal kazanmak ve menfaatin celbi beyânındadır. Bu üç derecedir:

KİMY1-YI

Birinci derece: Allah'ın koyduğu yoldur ki, bunsuz maksat hasıl olmaz. Bu itibarla bundan el çekmek, budalalık ve delilik olur, tevekkül olmaz. Meselâ: Bir kimsenin yemeğe el uzatmayıp ağzına lokma almaması ve: «Allah Teâlâ yemeden de beni doyurabilir, yahut yemeğe hareket verir, kendiliğinden benim ağzıma girer,» demesi. Yahut evlenmeden ve cinsî münasebette bulunmadan Allah bana çocuk verir demesi tevekkül değil ahmaklık olur. Belki Allah'ın kesin âdeti olan işlerde tevekkül, sebebi bırakmakla değil, belki ilim ve hâl iledir, tüm; sebebleri yâni eli ve eldeki gücü, yemeği, ağzı, dişi ve benzerleri yaratan Allah olduğunu kesin olarak bilmektir. Hâl ise, yemeğe ve eline değil, Allah'm fazl ve keremine güvenmelidir. Çünkü derhal eli felç olabilir ve bir kimse yemeğini gasbedebilir.

O hâlde kendinin yaratılmasında ve korunmasında kendi kuvvet ve kudretine değil, Allah'ın fazl ve keremine güvenmelidir.

İkinci derece: Etkisi kesin olmayan, fakat hazen onlar olmadan da maksadın hasıl olması mümkün ise de, çok defa onlar olmadan maksat hasıl olmayan sebeblerdir. Meselâ: Yola giderken yanına azık almak. Bu sebebleri de bırakmak, tevekkülün şartı değildir. Çünkü yolculuk için azık almak peygamberimizin ve eski büyüklerin âdetidir. Belki tevekkül yolculuk azığına güvenmeyip —çünkü o azık elinden alınabilir— yalnız azığı yaratıp koruyan Allah'a güvenmektir. Ama azıksız yolculuğa çıkmak belki tam tevekkül olabilir. Yemek yememek gibi yasak olmaz. Çünkü yemek yememek tevekkül değildir. Ancak bu şekilde yolculuğa çıkmak iki sıfatı hâiz kimse için caiz olur: BM, bir hafta aç yürüyebilecek kudrette olmak, diğeri ise, bir müddet ot yemekle geçinebilmek. Bunu yapabilirse, ummadığı yerden yemek gelinceye kadar otla geçinmelidir.

İbrahim-i Havas tevekkül sahiblerinden idi ve bu sıfatlan hâiz idi. Yolculuğa azıksız çıkardı, fakat daima yanma iğne, makas, İp ve kova alırdı. Zira bunlar kat'î sebeblerdir. îpsiz ve kovasız kuyudan su çekilmez. Çölde de ip ve kova bulunmaz ve elbise yırtıldığı zaman iğneden başka bir şey bu işi göremez. O hâlde bu sebeblerde tevekkül, onları terketmekle olmaz, belki tevekkül ve güven sebeblere* değil, Allah'ın fazl ve keremine olmalıdır.

.

O hâlde bir kimse, insanlann uğramadığı ve yenecek otların bulunmadığı bir mağarada, oturup ben tevekkül ettim, demek haramdır. Çünkü kendini bilfiil ölüme atmış olur ve Allah'ın âdet ve yolundan dönmüş olur. Bu kimse, vekilin, dosyasız konuşmayacağını bildiği hâlde, ona dosyayı (gerekli belgeleri) getirmeyen kimse gibidir.

Vaktiyle bir zâhid, şehirden çıkıp bir mağaraya yerleşti ve tevekkül etti. Bir hafta rızkını bekledi ve açlıktan ölüme yaklaştığı hâlde, hiç birşey ona gelmedi. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «O zahide söyle, izzetim hakkı için şehre inip insanlar araşma karışmadan onun rızkını vermem.» Zâhid şehre inince, her yerden bir şey getirdiler. Bunun üzerine zâhid biraz üzüldü.

•i-

Vahiy geldi ki: «Ey zâhid, zâhidliğinle benim kanunumu bozmak mı istiyorsun? Benim, kulumun rızkını diğer kullarımın eliyle vermeyi doğrudan doğruya vejrmekten daha çok sevdiğimi bilmiyor musun?»

Gene bunun gibi bir kimsenin şehirde bir eve gjrip kapıyı kilitlyerek gizlenmesi ve bu şekilde tevekkül etmesi haramdır. Zira insanın kati sebeblerin yolundan uzaklaşması caiz değildir. Ama kapıyı kilitlemeden tevekkül etmesi, kimse bir şeyi getirir mi diye gözü kapıda olmamak ve kalbi insanlara değil, Allah'a bağlı olup ibâdet ve taatle meşgul olmak şartiyle caizdir. Kul sebebler yolundan tamamiyle sapma-dıkça rızktan yoksun kalmayacağına inanmalıdır.

Bu makamda, «İnsan rızkından kaçsa da, rızkı onu bulur,» sözü doğrudur. Kul, «Ya Rabbi rızkımı ver,» diye dua ettiği zaman, Allah Teâlâ buyurur ki: «Ey cahil, seni yaratırken rızkım beraber yarattım. Onu sana vermemek olur mu?»

O halde tevekkül, sebeblerden uzak olmamak ve rızkını sebebler-derv. değil, sebebleri yaratandan bilmektir. Zira bütün insanlar, Allah'ın verdiği rızkı yerler. Fakat bazıları dilenmek aşağılığı ile, bazıları beklemek sıkıntısı ile, —mesele: Esnaflar— gibi bazıları çalışmak yorgunluğu ile, —mesela: San'at sahipleri gibi— ve bazıları da hürmet ve izzetle yiyorlar.

Meselâ: «Sofiler gibi. Çünkü sofiler sadece Allah Teâlâ'yı görüyorlar ve kendilerine ulaşan şeyleri yalnız ondan biliyorlar, aradaki insanları görmüyorlar.»

Üçüncü derece: Kat'î olmadığı gibi, çoğu zamanlarda ihtiyaç duyulmayan, belki hile ve araştırmakla ele geçebilen sebeblerdir. Bunun çalışmaya etkisi; fal, efsun, ve dağlamanın hastalığa etkisi gibidir. Resûlüllah: «Tevekkül sahihleri, efsun ve dağlama yaptırmaz,» buyurdu: Çalışmaz ve şehirden çıkıp çöllerde oturur, buyurmadı. Demek ki bu makamda tevekkülün üç mertebesi vardır:

Birinci mertebe: Yalnız bir kimsenin azıksız çöle çıkmasıdır. Bu tevekkülün en yüksek derecesidir. Bu mertebe, uzun bir zaman aç yürüyebilen, yahut otlarla geçinebilen, bir şey bulamayınca açlıktan ölmekten korkmayan ve bu şekilde ölmek hayrına olduğuna inanan kimseler için caizdir. Zira ızık götürenlerin de azıksız

kalıp ölmeleri mümkündür. Daima bu ihtimaller eksik olmaz. Bu ihtimalleri düşünmekten sakınmak lâzım değildir.
tkinci mertebe: Çalışmamak ve şehirden dışarı da çıkmamak, belki bir mescidde, yahut şehrin bir köşesinde oturup ve insanlardan da bir şeyi beklememek, belki Allah'ın lûtfunu, fazlını ve keremini beklemektir.
Üçüncü mertebe: Çalışır, fakat her işinde sünnet ve şeriatin edeblerini gözetir. Nitekim çalışma (kesb) bahsinde anlatıldı. Ve hileden, ince tedbirlerden ve ticarette maharet kazanmaktan sakınır. Bunun gibi sebeblere sanlırsa, efsun ve dağlama yaptıranlar gibi olup tevekkül sahibi olmaz.

Çalışmaktan el çekmenin, tevekkülün şartlarından olmamasının delili şudur ki, Ebû Bekiri's-Sıddîk tevekkül şahinlerinden idi ve tevekkülün hiçbir mertebesinden mahrum değil idi. Halifeliği kabul ettikten sonra ticaret yapmak için bir kumaş parçası alıp pazar yerine gitti. Ona, «Halifelik görevini yaparken ticaret yapmak nasıl mümkün olur?» dediler. Ebû Bekir: «Kendi çoluk çocuğumu perişan eder-sera, başkalarını daha önce perişan ederim,» dedi. Bunun üzerine ona Beytülmâlden gündelik tâyin ettiler. Ve o da kendini tamamiyle halifelik görevine verdi. Demek ki çalışanların tevekkülü mala haris olmamak ve elde edilen faydayı sermayeden değil, Allah Teâlâ'dan bilmek ve kendi malını diğer müslümanların malından daha çok sevmemekle olur. Velhasıl tevekkül zühdsüz mümkün olmaz.
Demek ki tevekkül zülıdün şartı değildir, fakat zühd tevekkülün şartıdır.
Cüneyd-i Bağdadî'nin hocası olan Ebû Haddâd tevekkül sahihlerinden idi. Der ki: «Yirmi yıl tevekkülümü gizledim. Hergün pazarda bir dinar kazanırdım ve onun bir kıratıyla hamama girmezdim. Belki hepsini sadaka verirdim.» Cüneyd onun huzurunda tevekkül ile ilgili şeyler konuşmazdı ve derdi ki: «Onun huzurunda kendi makamı ve hâli olan tevekkülden bahsetmeye utanırım.» Ama kendileri hanıgâhta oturup da hizmetçileri dışarda dilenen sofilerin tevekkülü, çalışanın tevekkülü gibi zayıftır.
O hâlde tekkede oturmakla tevekkülün doğru olması için çok şartlar vardır. Ama hizmetçileri dışarda gezmeyip oturup rızk beklemeleri tevekküle yakın olur. Eğer hanıgâh belli bir yer olursa, pazar ehli gibi olurlar ve kalblerindeki sükûnet orada oturmalarından hasıl olduğundan korkulur. Eğer kalbleri o belli, yere iltifat etmezse, onların tevekkülü, çalışanların tevekkülü gibi olur. Tevekkülde esas şudur ki, tevekkül sahibi insanlara bakmamak ve Allah'tan başka hiçbir sebebe güvenmemelidir.
Havas der ki: «Hızır'ı (a.s.) gördüm. Benimle arkadaşlık yapmaya razı oldu. Fakat ben onunla arkadaşlık yapmaktan çekindim. Çünkü kalbimin onunla rahatlık bulup ona güvenmekle tevekkülümün azalmasından korktum.»
Ahmet bin Hanbeİ'in ücretle tutulmuş bir hizmetçisi vardı. Talebelerine, ücretini fazla verin dedi. Hizmetçi fazlasını almadı. Hizmetçi dışarı çıkınca, Ahmed talebelerine bu fazlalığı arkasından yetiştirin, alır, dedi. Talebeleri sebebini sordular.

Dedi ki: «İçeride iken kalbinde fazla vereceğimizi umduğu için almadı. Dışarı çıkınca, bu ümit kalbinden çıktı. Şimdi alır.» Velhasıl çalışanın tevekkülü, sermayeye değil, Allah'a güvenmekle olur. Bunun da işareti, sermayesi çalınınca, kalbi değişmeyip rızkından ümitsizlik hâli meydana gelmemektir. Zira Allah'ın fazlına ve keremine güvenirse, sanmadığı yerden kendisine nzıklar geleceğini

bilir. Gelmediği takdirde, kendi fayda ve menfaatinin bunda olduğu* na inanır.

BU HALİ ELDE ETMENİN ÇARESİ

Bil ki, bu hâl çok kıymetlidir. Zira eşyası çalındığı, yahut bir zarara uğradığı zaman kalbi değişmeyip olduğu gibi kalan kimseler nâdirdir. Fakat bu hâl imkânsız şeylerden de değildir.

O hâlde bu hâl, Allah Teâlâ'nın kemâl-i kudretine inanıp sermayesiz çok kimselerin rızkını verdiğini ve çok kimselerin sermayesi de helakine sebeb olduğunu bilmek ile hasıl olur. O hâlde onun sermayesinin kendisinin helakine sebeb olabileceğini düşünmelidir.

Resûlüllah buyurur ki: «Kul bazen helakine sebeb olan şeyleri arzu eder. Allah Teâlâ Arş-ı Âlâ'dan ona inayetle nazar buyurup arzu ettiği şeyi ondan uzaklaştırır. Sabahleyin kalkınca arzu ettiği şeyin zail olduğunu görünce üzülür ve kim bunu yaptı, acaba komşular mı, yahut filân, yahut falan mı yaptı? demeye başlar. Bunun, Allah Teâlâ'nın kendisine merhameti olduğunu bilmiyor.» Bunun için Ömer (r.a.) derki: «Sabahleyin zengin veya fakir kalkacağımı umursamam. Çünkü hangisinin hayırlı olduğunu bilmem.»

İkinci bir çâre de, fakirlik korkusunun ve kötü tahminlerin şeytanın vesvese ve iğvasından ileri geldiğini bilmektir. Nitekim, âyet-i kerîmede: «Şeytan, sizi fakirlik ihtimâli ile korkutuyor,» (Bakara sûresi, âyet: 268) buyurulmaktadır. Hak Teâlâ'-nın kemâl ve keremine bu şekilde güvenmek marifetin kemâlindendir. Bilhassa kimsenin bilmediği gizli'sebeblerin varlığını da bilmelidir. Gizli sebeblerin tümüne de güvenmemen, belki sebebleri yaratanın rızkı tekeffül ettiğine itimat etmelidir.

Bir tevekkül sahibi bir mescidde kalırdı. O mescidin imamı ona defalarca dedi ki, senin bir şeyin yok, çalışsan iyi olur. O kimse dedi ki: «Bir yahudi komşum vardır, her gün bana iki ekmek vermeyi tekeffül etmiştir.» İmam: «Öyleyse senin işin sağlamdır. Çalışmasan da olur.» dedi. O kimse de: «Sen de imamlığı bırak. Zira senin yanında bir yahudinin tekeffülü, Allah'ın tekeffülünden daha sağlammış,» dedi. Bir mescidin imamı da bir kimseye: «Nereden ekmek yiyorsun?» dedi. O kimse: «Dur! Önce senin arkanda kıldığım namazı kaza edeyim, Ondan sonra cevap vereyim,» dedi. Yâni sen Allah Teâlâ'mn rızkların kefil olduğuna inanmıyorsun; o hâlde imamlığın caiz değildir, demek istedi. Bunu deneyenler ummadıkları yerden rızıklan-mışlardır. Onların, «Yeryüzünde, Allah Teâlâ'nın rızkını vermediği bir canlı yoktur,» (Hûd sûresi, âyet: 6) âyet-i kerîmesinin ifade ettiği gerçeğe imardan elbette kuvvetli idi.

Huzeyfe-i Mer'aşîye (Maraşlı) İbrahim-i Edhem'den ne gibi ga-rib hâller gördün? diye sordular. Huzeyfe dedi ki: «Kabe (hac) yolunda çetin açlıklar çektik. Küfe şehrine gelince, açlıktan takatsiz kal-

dığımı görünce, "Ey Huzeyfe, açlıktan takatsiz kalmışa benziyorsun" dedi. Ben de evet dedim. Kalem, kâğıt ve mürekkep getir, dedi. Bunları getirdim. Şunu yazdı:

"Bismillâhirrahmanirrahim. Bütün hallerde maksut sensin. Herkesin işareti sanadır. Ben sana hamd ve şükrederim. Ben aç, susuz çıplak kaldım. Bu üç şey benim nâsibimdir. Ben onları tekeffül etmişim. Kulun rızkını vermek ise senin nasibindir. Sen de onu tekeffül etmişsin." Bunu yazıp elime verdi ve: "Dışan çık. Kalbin Allah'tan başka bir şeyi görmesin ve bu kâğıdı ilk raslaya-cağın kimseye ver" dedi.»

Huzeyfe der ki: «Dışan çıktım ve ilk olarak deveye binmiş birisini gördüm. O kâğıdı ona verdim. Onu alıp okuyunca, elinde olmadan ağlamaya başladı ve bu kâğıdı yazan nerdedir?» dedi.

Mesciddedir, dedim. Bana içinde yüz altın oulunan bir kese altın verdi. Bu sırada oraya gelenlere bunun kim olduğunu sordum. Bir hıristiyandır, dediler, tbrahim-i Edhem'in huzuruna gelince, o kese altını önüne koyup olanları anlattım, ibrahim, keseye elini sürme. Sahibi şimdi buraya gelir, dedi. O anda hıristiyan içeri girdi ve ibrahim'in ayağına kapanıp iman getirdi.

Ebû Yakûb-i Basrî der ki, Mekke'de on gün aç kaldım. Açlıktan takatim kalmadı. Dışan çıktım, yolda bir şalgam buldum; almak istedim, kalbimde: «On gündür, oruçlu ve açsın. Nasibin bir şalgam mı?» dedim. Almadım ve geri mescide geldim. Baktım, birisi kek, şeker ve badem getirip önüme koydu ve: «Denizdeydim. Bir fırtına çıktı. Adadım ki, eğer selâmetle kurtulursam, bunu ilk göreceğim fakire vereceğim,» dedi. Her birinden bir avuç aldım ve gerisini sana bağışladım dedim ve kendi kendime, «Senin nasibini tahsil etmek için denizlerdeki rüzgâra emredilmiştir; sen' başka yerden arıyorsun,» dedim, imanı kuvvetlendirmek için böyle nâdir olaylan okuyup inanmalıdır.

ÇOLUK ÇOCUĞU OLANIN TEVEKKÜLÜ

Bil ki, çoluk çocuğu olan kimsenin çöle çıkıp geçim sebeblerini bırakması caiz değildir. Belki çoluk çocuğu olanın tevekkülü üçüncü dereceden başka değildir ki, çalışanların derecesidir. Nitekim Ebû Be-kiri's-Sıddîk böyle yapmıştır. Zira tevekkül iki hususla yapılabilir. Birincisi, açlığa sabredip ot bile olsa eline geçen şeyle kanaat edebilmek; ikincisi, açlıktan ölürse, kendisi için bunun hayırlı olduğuna inanmak. Çoluk çocuk buna dayanamaz. Hattâ hakikatte nefsi de çoluk çocuğu gibidir. Eğer nefsi de açlığa dayanamayıp ızdırap çekerse, çalışmayı bırakması caiz olmaz.

Eğer çoluk çocuğu da dayanıp tevekküle razı olursa, çahşmayı bırakması caiz olur. Burada fark şudur ki, kendini aç kalmaya .zorlaması caiz, fakat çoluk çocuğu aç kalmaya zorlaması caiz değildir. Ama imanı kâmil olup zühd ve takva ile meşgul olan*kimse, çalışmasa da, rızkı ona ulaşır. O, rahimde olan çocuk

gibidir ki, çalışmaktan âciz iken göbeğinden ona rızkı ulaşır. Başka yemekleri yiyebilecek
*i.r
8. Asıl: TEVBCD VE TEVEKKÜL
671
duruma gelince, ona diş yaratılır. Anası, babası ölüp yetim kalırsa, anasına şefkat verip güzel baktırdığı gibi* başkalarına da şefkat verip güzel baktırır. Daha önce çocuk iken ona şefkatle bakan bir annesi vardı. Herkese onun işini ona havale etmişdi. Şimdi bunu yapan bin kişi vardır. Çocuk büyüyüp kemâle erişince, ona çalışma gücünü verir ve ona levazım ve ihtiyaçları musallat eder. Böylece çocuk iken, bakım ve terbiyesi için annesine verilen şefkat gibi, kendisine verilen şefkatle kendine bakar.
Zâhid kendi ihtiyaçlarından el çekip, çalışmayı bırakıp, takvaya yönelince, onun şefkati bütün kalblere dolar. Böylece bütün insanlar ona şefkat edip bu kimse Allah Teâlâ ile meşgul olur. Herşeyin iyisini ve kıymetlisini buna vermek gerekir derler. Daha önce yalnız kendisi kendine acırken, şimdi herkes yetime acıdıkları gibi ona acımaya başlar. Ama takva ile meşgul olmayıp ve çalışabildiği hâlde çalışmaz-sa, insanların kalbinde bu şefkat meydana gelmez.
O hâlde, bu kimseye çalışmayıp tevekkül etmek caiz değildir. Zira kendi nefsi havasına uyunca onun ihtiyaçlarını kendisi karşılamalı-dır. Ama Allah'a yöneldiği zaman, yetim gibi olur. O zaman, Allah Teâlâ insanların kalbini ona müşfik ve merhametli yapar. Bunun için hiçbir canlının açlıktan öldüğünü göremezsin. Buna dikkat edip mülk sahibinin, memleketini nasıl düzenli ve mükemmel yarattığını gören kimse, «Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, Allah Teâlâ onun rızkını vermesin.» (Hûd sûresi, âyet: 6) âyetinin anlamını müşahade etmiş olur. Bil ki, mülk sahibi, memleketini öyle düzenlemiştir ki, pek azları hariç hiç kimse açlıktan ölmez, ölenlerin de ölmesi hayrına olduğu içindir. Yoksa çalışıp kazanmadığından dolayı değildir. Zira nice çalışıp kazananların da malını Allah alıp onları açlıktan öldürür.
Hasan-ı Basrî, bu hâli müşahade ettiği için dedi ki, bir buğday tanesi, bir altına olsa da, bütün Basralıların benim ev efradım olmalarını isterim.
Veheb bin Verd der ki: «Eğer gök demirden, yer tunçtan olsa ve ben kendimde nzk kaygısını görsem, müşrik olmaktan korkanın. Zira Allah Teâlâ rızkı gökten gönderir ki, hiç kimse buna ulaşamayacağını bilsin.»
Bir grup Cüneyd-i Bağdadî'nin yanma varıp dediler ki, rızkımızı arıyoruz. Cüneyd: «Nerden aradığınızı biliyor musunuz?» dedi. Allah-tan arıyoruz, dediler. Cüneyd: «Eğer siz Allah Teâlâ'nm unuttuğunu biliyorsanız, ona hatırlatınız,» dedi. öyleyse, tevekkül edelim, bakalım nasıl olur? dediler: Cüneyd: «Denemekle tevekkül olmaz,» dedi. Peki ne yapalım? dediler. Cüneyd: «Hiç bir şey yapmayın. Hakikatte Allah'ın rızka kefil olması kâfidir.» Kefile yönelen kimse, mutlaka rızkı kendisine yönelir.
îkinci makam yiyecek saklamak yoluyla olan tevekküldür:

Bil ki, yalnız bir kimse bir yıllık yiyecek toplayıp saklarsa, tevekkül mertebesinden düşer. Zira gizli sebebleri bırakıp zahirî sebeb-

lere güvenmiş olur ki, zahir' sebebler yılda bir yenilenir. Ama zarurî şeylerle kanaat eden yâni doyacak kadar yiyen ve örtünecek kadar elbise giyen tevekkülüne sadık kalmış olur. Fakat havas (büyükler) der ki, kırk günlük yiyecek saklamakla tevekkül bozulmaz. Daha fazla olursa bozulur.
Sehl-i Tûsterî der ki, yiyecek saklamakla tevekkül bozulur. Bu süre ister az, ister çok olsun.
Ebû Talib-i Mekkî der ki, yiyeceğe güvenmezse, kırk günden fazla da saklarsa tevekkül bozulmaz.
Bişr-i Hafi'nin müridlerinden olan Hüseyin-i Muğarenî der ki, bugün bir fakir Bişr'in yanına geldi. Bişr hana bir avuç akçe verip bununla güzel ve nefis yemekler al, getir, dedi. Bişr'den hiç böyle şey duyulmamıştı. Yemeği getirince, Bişr onunla beraber yemek yedi. Oysa Bişr'in hiçbir kimse ile yemek yediği görülmemişti. Önlerinden çok yemek arttı. O kimse artan yemekleri de toplayıp aldı, götürdü. Bu kimse bu kadar yemeği nasıl götürdü diye tuhafıma gitti. Bişr: «Ey Hüseyin, bu iş senin tuhafına mı gitti?» dedi. Ben de evet dedim. Dedi ki: «Bu gelen kimse Feth-i Musıli idi. Yemeği götürmekle bize, tevekkül sağlam olursa yiyecek saklamak zarar vermez demek istedi.» Demek ki, tevekkülün aslı, emelin (yaşam özleminin) uzun değil, kısa olmasıdır. Bunun da delili, kendisi için yiyecek saklamamaktır. Eğer saklayıp da elindeki malı, Allah Teâlâ'nın elindeymiş gibi düşünüp ona güvenmezse, tevekkül bozulmaz. Bu anlattığımız yalnız olan kimsenin hükmüdür.
Çoluk çocuğu olan kimse, bir yıllık yiyecek saklarsa, tevekkülü bozulmaz. Daha fazla olursa bozulur. Resûlüllah çoluk çocuğu için bir yıllık yiyecek saklardı. Çünkü onların kalbi zayıftı. Ama kendisi için sabahtan akşama bir şey koymazdı. Alıkoysa da tevekkülüne zarar gelmezdi. Çünkü yiyeceğin kendi elinde olmasıyla başkasının elinde olması arasında fark olmazdı. Fakat insanlara yol göstermek için ve çoluk çocuğunun kalbi zayıf olduğu için, bir yıllık yiyecek saklardı. Haberde gelmiştir ki, ashab-ı soffa'mn biri öldü; hırkasında iki altın buldular. Resûlüllah buyurdu ki: «Kıyamet gününde bu altın o kimse için iki dağlama olacaktır.» Bu hadîs-i şerifin iki mânaya ihtimâli vardır: Biri, kendini tevekkül sahibi gösterip hile yaptığı için azâb yolu ile dağlama olacak. Diğeri, hile yapmamış olur; fakat yiyecek saklamak, dağlama, yüzün güzelliğine noksanlık getirdiği için onun derecesinde noksanlık olacak.
Nitekim başka bir fakir ölünce, Resûlüllah onun hakkında: «Kıyamet gününde onun yüzü, ayın ondördü gibi olacak. Eğer bir hasleti olmasaydı, onun yüzü güneş gibi olurdu,» buyurdu. O haslet nedir? dediler? Resûlüllah: «Kışlık elbisesini kışa ve yazlık elbisesini de yaza saklardı. Size en az verilen şey yakîn ile sabırdır,» buyurdu. Fakat su bardağı, ibrik ,sofra gibi her zaman lâzım olan

şeyleri saklamanın caiz olduğunda ihtilâf yoktur: Çünkü Allah'ın âdeti şudur ki, her yıl

yiyecek ve elbise yenilenir, fakat bu malzemeler her zaman gereklidir ve yenilenmez.
O hâlde, Allah'ın âdetine muhalefet etmek caiz değildir. Fakat kış günü yazlık elbise işe yaramaz. O hâlde yazlık elbiseyi kıştan saklamak, yakînin zayıf olmasından ileri gelir.
TEVEKKÜL NASIL OLUR
Bil ki, bir kimse yiyecek saklamadığı takdirde kalbi rahatsız olup başkasından .belkiyorsa, yiyecek saklaması daha iyidir. Çünkü yiye-ceksiz kalbi rahat etmez ve zikir ve fikirle meşgul olmaz. Eğer bir kimse de malı - ve arazisi olmakla kalbi sükûnet buluyorsa, bunların kifayet miktarı olması daha. iyidir. Zira bedenden maksat, Aiiah îeâiâ-nın zikir ve fikrine dalacak bir kalbtir. Demek ki, kalblerin bazısını dünya malı zikir ve fikirden alıkoyar ve malının hesabından huzurlu ibâdet edemez. Halbuki malı olmayınca düşünce ve sıkıntısı kalmaz. Bu gibilerin malı olmaması hayırlıdır. Bazı kalbler de ancak kifayet miktarı mal ile sakin olur. Bu kimse için mal edinmek daha iyidir. Eğer fazla ziynet olmayınca kalb sükûnet bulmuyorsa, bu kalb müminlerin kalbi değildir. Bu itibarla bu kabil kalbleri hesaba katmıyoruz.
'
Üçüncü makam, zararların defi için olan sebeblerde tevekkül:
Bil ki, te'siri kati olan, yahut ekseri hâllerde te'siri görülen se-bebleri bırakmak, tevekkülün şartı değildir. Meselâ: Tevekkül sahibinin, hırsız girmesin diye evinin kapısını kapayıp kilitlemesi, tevekkülü bozmaz. Gene hasmından sakınmak için yanında silâh, binek hayvanı ve azık bulundurmak; yahut soğuktan korunmak için palto giymek, başına bir şey sarmak tevekkülü bozmaz. Ama üşümemek gayesiyle vücudunun hararetli bulunması için sarmısak yemesi, dağlama ve efsun gibi şeyler tevekkül ile çelişir. Fakat zahirî sebeblerden olan bir şeyi bırakmak tevekkülün şartlarından değildir.
Bir bedevi arap Resûlüllah'ın huzuruna geldi. Resûlüllah ona: «Deveyi ne yaptın?» buyurdu. Bedevi arap: «Serbest bırakıp tevekkül ettim.» dedi. Resûlüllah: «Onu bağla, ondan sonra tevekkül et!»
buyurdu. Ama bir insanın cefâsına tahammül edip zararını defetmemek tevekküldür. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Kâfirlerin, münafıkların ezalarına sabret. Ben onlann cezasını veririm. Onlardan korunmak için Allah'a tevekkül et.» Ama insanlardan olmayıp yırtıcı hayvanlardan, yılan ve • akrepten gelen ezaya sabretmek caiz değildir. Belki onu defetmek gereklidir. Demek ki, düşmanından sakınmak için silâh taşıyan, kuvvetine ve silâhına değil, Allah'a güvendiği zaman tevekkül sahibi olur ve gene kapışım kilitleyen kilide değil, Allah'a güvendiği zaman, mütevekkil olur.

___-*/ üzülmemesi ve kapısını kilitleyip di-
5«u çiKinca, lisan-ı haliyle kendi kendine: «Ben Allah'ın kazasına mâni olmak için kilit takmadım. Allah'ın âdetine riâyet için kilit taktım. Allahım, eğer birisini bu koruduğum malıma musallat edersen, senin hükmüne razıyım. Çünkü onu benim için mi, başkaları için mi yarattığını bilmiyorum.» demelidir.
O hâlde eğer bir kimse evinin kapısını kilitlese ve geri döndüğünde malının çalınmış olduğunu görüp üzülse, onun faydası, tevekkül sahibi olmadığını ve nefsinin kendine sen tevekkül sahibisin demesi, sadece iğva olduğunu anlamasıdır. Sakin olup da şikâyet etmezse, tevekkül sahibi elmasa da sabır sevabını alır. Eğer şikâyet edip hırsızlık yapan kimseyi soruşturup araştınrsa, sabır derecesinden de düşer. Böylece ne sabredicilerden, ne de tevekkül sahiblerinden olmadığını anlar. O hâlde sabr ve tevekkül iddiasından vazgeçmek lâzım gelir. Bu da hırsız sebebiyle kendisine hâsıl olan tam bir faydadır.
Sual: O kimsenin bu mala ihtiyacı olmasaydı, kapısını kilitle-
mezdi. Ona muhtaç olduğu için onu koruyor. O hâlde çalındığında nasıl üzülmez?
Cevap: Şunu düşünmelidir ki, Allah Teâlâ o malı kendisine verdiği zaman, vermesi hayırlıdır ve bundan alâmeti de onu vermesidir. O malı aldığı zaman da alması hayırlıdır ve bunun alâmeti de almasıdır.
O hâlde her iki şekilde de kendisine hayır takdir edildiğine se-
. vinmelidir ve Allah Teâlâ'nm onun hakkında hayırlı olmayan bir şey yapmadığına, kendisinin hayrın nerde olduğunu bilmeyip bunu ancak Allah Teâlâ'nm bildiğine inanmalıdır. Tıpkı şu hasta gibi olmalıdır ki, babası şefkatli bir tabibtir. Ona et ve nefis yemekler verirse, babam bende sağlık görmese, bunu bana vermezdi diye sevinir. Et ve nefis yemekleri vermese de, bunların bana zararı olmasa menetmezdl diye gene sevinir. Bu mertebe iman olmadıkça tevekkül olmaz. Belki tevekkül diye inandığı şey, aslı olmayan bir hayâl olur.
TEVEKKÜL SAHİBİNİN EDEBLERÎ
Tevekkül sahibi kimse malını hırsızdan korurken altı edebî gö~ .
zetmelidir: , .
Birinci edeb: Kapıyı kilitlerken fazla ihtimam gösterip çok yerden kilitlememeli, komşuların beklemesini istememeli ve kapıyı kolay yoldan kilitlemelidir. Mâlik bin Dinar dışarı çıktığı zaman kapısını bir iple bağlardı ve: «Eğer köpeğin girme ihtimali olmasaydı, bunu da yapmazdım.» derdi.
ikinci edeb: Evde hırsızın düşkün olduğu eşyayı bulundurmama-
Iıdır. Zira kıymetli eşya, hırsızı günaha teşvik eder. Bir defa Muğire,

Mâlik bin Dinar'a bir kova gönderdi ve arkasından bir adam gönderip geri istedi ve: «Hırsız çalar diye kalbime vesvese geldi.» dedi. Mu-ğire'nin gayesi, kendisinin vesveseden ve hırsızın günahtan kurtulması idi. Ebü Süleyman-ı Daranî bunu duyunca: «Bu sofilerin kalblerinin zayıflığından ileri gelen bir

şeydir. İhsan dünyadan zühdederse, çalınıp çalmmaması birdir.» Ebû Süleyman'ın bu görüşü daha tamdır. Zira zühde münâsib olan da budur.
Üçüncü edeb: Evinden dışarı çıkınca, eğer eşyamı çalarlarsa helâl olsun diye niyet etmelidir. Zira hırsız fakir olup ona ihtiyacı olabilir. Eğer zengin olursa, belki bu sebeb ile başkasının malını çalmaz. O hâlde kendi malmı başkasının malına feda etmekle hem hırsıza, hem de müslümanlara şefkat etmiş olur. Bil ki, bu niyetle Allah'ın kazası değişmez. Fakat kendisine sadaka sevabı hâsıl olur. Şöyle ki bir akçesine yediyüz akçe sevabı yazılır. Eğer çalınmasa, gene sadaka sevabı bakidir. Nitekim hadiste: «Bir kimse nikâhlısıyle buluşup tohumu esirgemezse (dışarı akıtmazsa) ve çocuk olmasını niyet ederse, ister çocuk olsun, ister olmasın, onun için, Allah yolunda gazaya gidip şehid düşen bir yiğit sevabı yazılır.» Çünkü o kendisine düşeni yapmıştır. Ve eğer oğlan dünyaya gelseydi, onun ahlâk ve hayatı bunun elinde olmazdı. Belki onun sevabı .sadece tohum saçıp niyet etmesiyle olurdu.
Dördüncü edeb: Hırsız malını çaldığına üzülmemeli ve bunun kendisi için hayırlı olduğunu bilmelidir. Eğer çalınan malı Allah için feda edip helâl ederse, arkasına düşüp aramamalı, geri verilirse almamalıdır. Gerçi alsa da kendi malıdır. Çünkü yalnız niyetiyle mülkiyetinden çıkmaz. Fakat tevekkül makamında geri alması iyi olmaz.
İbn-i Ömer'in bir devesini çaldılar. Arayıp bulamayınca, Allah için helâl olsun dedi ve mescide gelip namazla meşgul oldu. Birisi gelip, deve filân yerde imiş, diye haber verince, Ibn-i Ömer onu almak için nalinlerini giydi, fakat «Allah için helâl olsun.» dediği aklına gelince, «Estağfirullah» deyip yerine oturdu ve: «Ben onu Allah için helâl etmiştim. Bundan sonra onun semtine yaklaşmam.» dedi. Büyüklerden biri der ki, bir biraderimi rüya âleminde cennette gördüm. Fakat üzgündü. Madem cennettesin niçin üzgünsün? dedim. Dedi ki, kıyamete kadar bu üzüntü bende kalacaktır. Çünkü ıllîyînde banaj cennette misli görülmemiş yüksek dereceler arzettiler. O dereceleri görünce sevindim. O derecelere gitmek isteyince bir nida geldi ki: «O kimseyi geri çevirin. Çünkü o dereceler yolun sonuna varanlar içindir. Bu kimse yolun sonuna varmamıştır.» Dedim ki, yolun sonuna varmak nasıl olur? Dediler ki: «Sen, filân şeyi Allah için verdim, demiştin; oysa o sözünü başa çıkarıp bitirmedin. Eğer başa çıkarmış olsaydın, bu dereceler tam olarak sana verilirdi.» Birisi Mekke'de uykudan uyanınca bir kese altınını bulamadı. Ö sırada orada büyük abidlerden birisi vardı. Onu itham etti. Abid onu evine götürüp altının miktarını

sordu ve o kadar altın ona teslim etti. O kimse dışarı çıkınca, yoldaşlarından birinin lâtife ile onu alıp sakladığını haber aldı. Bunun üzerine geri dönüp abidden aldığı altını önüne koydu. Ne kadar ısrar ettiyse, abid onu geri kabul etmedi ve: «Ben niyetimde Allah için helâl ettim, geri almam.» dedi. Sonunda fakirlere verilmesini emretti. Bunun gibi bir kimse bir fakire bir ekmek

vermek için fakirin yanma gdip onu bulamazsa, geçmiş büyükler o ekmeği geri eve götürmesini kerih görmüşler ve onu yemeği caiz görmeyip başka bir fakire vermelidir, demişlerdir.
Beşinci edep: Kendine zulmeden hırsıza beddua etmemelidir. Çünkü beddua ile hem tevekkül, hem de zühd bozulur. Zira geçmiş şeye üzülen zâhid olamaz. Rabi-i Haysem'in binlerce akçe değerinde bir atını çaldılar. Rabi dedi ki, kimin çaldığını gördüm; fakat sesimi çıkarmadım. Dediler ki, niçin sesini çıkarmadın? Dedi ki, atı aldıkları zaman bana attan daha sevgili bulunan manevî bir hâldeydim. Bunun üzerine atı çalana beddua ettiler. Rabi' razı olmadı ve: «Beddua etmeyin. Çünkü ben onu helâl ettim.» dedi. Ulu kişilerden birine: «Sana zulüm edene beddua et,» dediler. O da: «O, zulmü bana değil, kendine yapmıştır. Ona o kötülük yeter. Daha fazla kötülük yapamam.» dedi. Hâdis-i Şerifte: «Kul, kendisine zulmeden kimseye beddua edip onun hakkında kötü söylerse, bütün hakkını ödeşmiş olur. Hattâ zâlimin hakkı da ona geçebilir.» buyurulmaktadır.
Altıncı edeb: Hırsız bu günahı işleyip bu yüzden azaba düşeceğine mal sahibi üzülmeli, ona acımalıdır ve kendisinin zâlim değil, mazlum olduğuna ve bu noksanlığın dininde değil, malmda meydana geldiğine şükretmelidir. Eğer hırsızın günah işlediğine üzülmezse, insanlara nasihat ve şefkat etmeyi terketmiş olur. Fudeyl bin Iyad, Bişr-i Hafi'nin malı çalındığında üzülüp ağladığını görünce, mal için mi ağlıyorsun? dedikte, Bişir: «Mal için değil; fakat bunu yapan zavallıya ağhyorum ki, kıyamet gününde onun hüccet ve cevabı olmayacaktır.» dedi.
Dördüncü makam, hastanın tedavisinde ve vâki olan zararın izâlesinde tevekkül:
Bil ki, ilâç üç derecedir:
Birinci derece: Te'siri kat'î olan ilâçtır. Açlığı yemek yemekle, susuzluğu su içmekle tedavi etmek ve ateşi su ile söndürmek gibi. Bu kat'î ilâçları terketmek, tevekkülden sayılmaz. Hattâ bunun gibi yerlerde tevekkül haramdır.
İkinci derece: İlâcın hastalığa te'siri kat'î olmadığı gibi, zanni de değildir. Belki te'siri muhtemeldir. Efsun, dağlama ve fal gibi. Bunları bırakmak tevekkülün şartıdır. Nitekim hadîste: «Böyle şeylere yapışmak, sebeblere fazla güvenmekten ileri gelir.» buyurulmaktadır. Bunların en kuvvetlisi dağlama; ondan sonra efsun; ondan sonra da faldır ki, ona tetayyur (uğurlu saymak) denir.

Üçüncü derece: Bu iki derecenin arasındadır. Bunun te'siri kat'î olmayıp kuvvetli zanna dayanır. Damar kesmekle veya hacamatla kan aldırmak, müshil içmek ve soğuğa karşı sıcakla, sıcağa karşı soğukla tedavi olmak gibi. Bu ilâçları kullanmamak gerçi haram değildir, fakat terk etmek de şart değildir. Bazen onları yapmak yapmamaktan hayırlıdır ve bazen de yapmamak hayırlıdır. Bu kabil ilâçları terket-mek tevekkülün şartı olmadığına delil, Resûlüllah'm sözü ve hareketidir. Sözleri şudur ki: «Ey Allah'ın kulları, ilâç kullanın!» ve gene: «Ölümden başka her derdin ilâcı

vardır. Fakat bazen o ilâcı bilirler, bazen de bilmezler.» buyurur.
Resûlüllah'a, ilâç Allah'ın takdirini değiştirir mi diye sordular: «İlâç da Allah'ın mukadderatından biridir.» buyurdu. Gene buyurdu ki: «Meleklerin yanından geçerken ümmetine hacamatla emret diye onların her toplumu bana tavsiyede bulundu.» Gene buyurdu ki: «Ayın onyedisinde, ondokuzunda ve yirmibirinde hacamat yapın ki, kan galebesi sizi öldürmesin. Zira kan galebesi Allah'ın emriyle ölüme sebeb olur.» Kanı bedenden dışarı çıkarmakla yılanı elbiseden dışarı çıkarmak ve yangını evden dışarı çıkarmak arasında fark yoktur. Çünkü bunların hepsi ölüm sebebidir. Bunları terketmek tevekkülün şartı değildir. Resûlüllah buyurdu ki: «Ayın onyedinci günündeki Sah günü hacamat yapmak, bir yıllık derde devadır.»
Bu hadis, munkatıan rivayet edilmiştir (yâni hadis râvilerinden biri terkedilip isnadı muttasıl olmamıştır.)
Resûlüllah Sa'd bin Muaza damardan kan aldırmayı emretmiştir ve Hz. Ali'nin gözü ağrımıştı. Ona, bundan yeme deyi^» taze hurmaya ve bundan ye, deyip keşkekle pişmiş pancar yaprağına işaret ettiler. Yine Hazret-i Peygamber Suheybi Rûmi'ye: «Ey Suheyb! hurma mı yiyorsun oysa ki gözün ağrıyor.» buyurdu. Suheyb: Ben, ağrıyan gözümün tarafından yemiyorum; öbür tarafından yiyorum, dedi. Resûlüllah, cevabını duyunca gülümsedi. *
Resûlüllah'm hareketlerine gelince: Her gece sürme çekerdi* her ay kan aldırırdı. Ve her sene de şurup içerdi. Vahiy geldiği zaman başı ağrıdığı için, kına vururdu. Bir yeri yaralandığı zaman da üzerine kına koyardı. Bazen de birşeyi bulamayınca üzerine toprak da koyardı. Bunun gibi rivayetler «Tibbü'n-Nebi» adlı meşhur kitapta çoktur. Bu kitapta Resûlüllah'm tıpla ilgili hâlleri toplanmıştır.
Musa (a.s.) hastalandı. Benî İsrail dediler ki, onun ilâcı filân şeydir. Musa: «İlâç almam. Rabbim şifâ verir.» dedi. Sonra hastalık iyi-leşmeyip uzun zaman öyle kaldı. Benî İsrail: «Onun ilâcı denenmiştir. Kullanırsan, hastalık derhal gider.» dediler. Musa: «İlâç almam.» dedi. Hastalık öyle kaldı. Sonunda vahiy geldi ki: «İzzetim hakkı için ilâç almazsan, şifâ vermem.»
Bunun üzerine Musa ilâç aldı ve derhâl iyileşti. Bundan Musa'nın kalbine bazı vesveseler düştü. Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Tevekkülünle benim hikmetimi bozmak mı istiyorsun?» İlâçlarda ya-

ratılan faydalar, hepsi bu kabildendir. Yâni hepsi Allah'ın hikmetine râcidir.
Peygamberlerden biri zayıflıktan şikâyet edince, vahiy geldi ki: «Et ye süt iç, zayıflıktan kurtulursun.» Bunları yiyince zayıflıktan kurtuldu. Bir kavim, zamanlarının Peygamberine, çocuklarının çirkin olmasından şikâyet ettiler. Vahiy geldi ki: «Kadınları hamile iken ayva yesinler.» Böyle yaptılar. Çocukları

güzel öldü. Bundan sonra hamilelik devresinde ayva, lohusalık devresinde de hurma yerlerdi.
Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, ekmek ve süt tokluk sebebi olduğu gibi, ilâç da şifâ sebebidir. Bunların hepsi sebebleri yaratanın tedbiridir.
Haberde gelmiştir ki; Musa (a.s.): «Ya Rabbi, hastalık kimdendir, şifa kimdendir?» diye sual etti. Allah Teâlâ: «İkisi de bendendir.» buyurdu. Musa: «O hâlde tabibin işi nedir?» dedi. Allah Teâlâ: «Ta-bib, tabiblik sebebiyle nzıklanır ve benm kullarımın hatırını hoş eder.» buyurdu.
Demek ki bu mertebedeki tevekkül de hem bilgi, hem hâl iledir. Zira ilâca değil, ilâcı yaratana güvenmelidir. Çünkü ilâç kullanıp da ölenler çoktur.
DAĞLAMA
Bil ki, bazı kimseler dağlamayı' adet edinmişler. Fakat dağlama, kişiyi tevekkül mertebesinden düşürür. Hatta dağlamak yasaklanmış ve efsun yasaklanmamıştır. Çünkü azalan yakmak tehlikelidir ve ölüme bile sebeb olabilir. Damardan ve hacamatla kan aldırmak gibi değildir. Onun faydası da onlar gibi açık değildir. Başka bir ilâç onun yerini tutabilir.
Ömer bin Hasîne hastalandı. Dağlamak istediler. Kabul etmedi. Israr edince, kabul etti. Der ki, «bundan önce nur görürdüm ve gayb-tan bazı sesler işitirdim ve melekler ile konuşurdum. Bana selâm verirlerdi. Bu dağlamayı yapınca, hepsi benden gizlendi» dedi. Nice tövbe ve istiğfardan sonra, bu kerametin tekrar kendisine verildiğini Mu-tarrif bin Abdullah'a söylemişti.
NEREDE İLAÇ KULLANMAMAK İYİDİR?
Bil ki, bazı hallerde ilâç kullanmamak daha iyidir ve peygamberin sünnetine de muhalif değildir. Zira ilâç kullanmayan büyükler çoktur.
Sual: İlâç kullanmamak niçin gerekir:
Cevap: İlâç kullanmamak kemâl olsaydı, Resûlüllah ilâç kullanmazdı.
Birinci sebeb: «îlaç kullanmayan kimse, mükâşefe âlemine vakıf olup ecelinin yakm olduğunu anlamış olabilir. Nitekim Hz. Ebu Beki-

re: oTabib çağırsaydik» dediler. Ebu Bekir dedi ki, tabib beni gördü; fakat ben istediğimi yapacağım, buyurdu.
İkinci sebeb: Kalbi ahiret korkusuyla meşgul olduğu için, ilâç tedariki ila uğraşmıyor. Nitekim Ebu'd-Derda'ya, hastalığın neden mütevellittir? dediler. Günahlarımdandır, dedi. Kalbin ne istiyor? dediler. Allah'ın rahmetini diliyor, dedi. Tabib çağıralım mı? dediler. Beni tabib hasta etti, dedi.
Gene Ebu'd-Derda'nm gözü ağrıyordu. îlâç kullanmaz mısın? dediler. Bundan daha mühim işim var, dedi. Bu, şuna benzer ki, birisini hüküm vermek için padişahm huzuruna götürürken ona yemek teklif etseler, o, yemek isteğim yoktur, der. Onun bu sözü, yemek yiyenlere ta'n ve muhalefet olmaz, belki istiğrak âlemine düşmek olur. Nitekim Sehl'e kuvvetin nedir? dediler. «Hayyü Kayyumdur»

dedi. Kıvamını soruyoruz, dediler. İlimdir, dedi. Gıdanı soruyoruz, dediler. Gıda zikirdir, dedi. Bedene gerekli olan yemeği soruyoruz, dediler. Yaratıkları bırakın, yaratan ile meşgul olun, dedi.
Üçüncü sebeb: Hastalığı müzmin olur, yâni iyileşmesinin ihtimali uzak olur. Bu hastanm yanında ilâcın faydası efsun gibi nadir olur. Tıb ilmini bilmeyen kimsenin ekseriyetle ilâçlara inanması böyledir. Rabi' b. Haysem der ki, ilâç kullanmak istedim. Fakat düşündüm ki, Ad, Semûd ve eski kavimler; sayısız doktorlarıyle beraber öldüler ve tıb onlara fayda vermedi. Bunun için ilâçtan vazgeçtim. Bu sözden anlaşılıyor ki, Rabi' tıbbı zahirî sebeblerden anlamıştı.
Dördüncü sebeb: Hasta, hastalıkla çektiği sıkıntının sevabından ayrılmamak ve sabrını denemek için iyileşmek istemiyor. Hadîste: «Allah Teâlâ kulunu belâ ile dener. Tıpkı altını ateşle denedikleri gibi» buyurulmaktadır. Bazı altınlar ateşten sağlam çıkar ve bazı altınlar da ateşten bozulmuş olarak çıkar. Sehl-i Tüsterî, başkalarına ilâç dağıtırken, kendisinin bir hastalığı vardı ve onun için ilâç yapmazdı ve derdi ki: «Hastalığa razı olup oturarak namaz kılmak, sağlam olarak ayakta namaz kılmaktan üstündür.»
Beşinci sebeb: Günahı çok olur da hastalığın günahlarına keffâ-ret olması için uzamasını ister. Hadîste: «Sıtmaya yakalanan kul, dolunun tozdan temiz olması gibi günahlarından temiz olur,» buyu-rulmuştur. tsa (a.s.): «Bedeninde ve malında meydana gelen musibete, günahı affolacağı için sevinmeyen, âlim değildir,» buyurur. Musa (a.s.) bir hastaya ağlayıp: «Allahım, bu kula' merhamet etmez misin?» dedi. Cenab-ı Allah: «Merhamet sebebi olan bir şeyde nasıl merhamet edeyim? Zira onu hasta yapmakla günahlarını affeder ve bununla derecelerini yükseltirim,» buyurdu.
Altıncı sebeb: Sağlıktan serkeşlik, gaflet ve azgınlık meydana geldiğini bilip hastalık za'fiyetiyle gaflet ve serkeşlikten uzak olmak ister. Allah Teâlâ sevdiği kulunu sıkıntı ve belâ ile uyandırır. Bunun için denilmiştir ki: «Mü'min üç şeyden boş olmaz: Fakirlikten, hasta-

lıktan ve zilletten.» Hadîste gelmiştir ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Fakirlik benim kemendimdir. Hastalık benim zindammdır. Bunlara sevdiklerimi sokarım.» O hâlde sağlığı, günah işlemesine sebeb olan kimsenin sıhhat ve afiyeti hastalıktadır. Hz. Ali, bir topluluğun süslenip eğlendiklerini görünce, bu nedir? dedikte, bugün bayramdır, dediler. Hz. Ali, Günah işlemediğimiz gün bizim bayramımızdır, buyurdu. Büyüklerden birine, nasılsın? diye sordular. «Afiyetteyim. Günah işlemediğin gün afiyettesin. Günah işlediğin gün, ondan daha büyük sıkıntı olur mu?» dedi. Derler ki, Fir'avnın tanrılık iddiasında bulunmasının sebebi, dörtyüz yıl yaşayıp da bu müddet zarfında onun başının bile ağrımamasıdır. Eğer bir saat başı ağrısaydı, bu boş iddiada bulunmazdı.
Denilmiştir ki, kul bir iki kere hastalanıp da tevbe etmezse,

Azrail ona der ki, mü'minin kırk gün sıkıntıdan yahut hastalıktan, yahut korkudan, yahut zarardan boş kalması iyi değildir.
Resûlüllah bir hanımla evlenmek istedi. Dediler ki, «Bu hanım hiç hasta olmamıştır.» Bunu bir meziyet sanıp söylemişlerdi. Resûlüllah bu haberi duyunca, «Öyle ise, istemem,» buyurdu.
Bir gün Resûlüllah baş ağrısından bahsediyorlardı. Bir çöl ara-bı: «Baş ağrısı nedir bilmiyorum. Ben hiç hastalık görmedim,» dedi. Resûlüllah: «Benden uzak ol. Cehennemliği görmek isteyen buna baksın,» buyurdu. Hz. Aişe (r.a.) «Ya Resûlallah, hiç kimse şehitlerin derecesine ulaşır mı?» dedi. Resûlüllah: «Evet, günde yirmi defa ölümünü düşünen o dereceye ulaşır,» buyurdu. Şüphesiz hasta günde yirmi defadan fazla ölümünü düşünür. Bunun için de bazı kimseler hastalıklarına ilâç kullanmamışlardır. Resûlüllah bu mertebeye muhtaç olmadığı için ilâç kullanmışlar.' Velhasıl zahirî sebeblerden kaçınmak tevekküle muhalefet etmek, değildir.
Ömer (r.a.) Şam'a giderken yolda, Şam'da taun hastalığı bulunduğunu haber aldı. Yanındakilerden kimisi gidelim, kimisi, kaza ve kaderden kaçmayız, dedi.
Ömer (r.a.): «Allah'ın kaderinden gene onun kaderine kaçarız. Sizin birinizin iki vadisi olursa, birisi çayır - çemen ve birisi de boş ve kuru olursa, koyunlarını hangisine götürürse, takdirle götürmüş olum
dedi. Sonra Abdurrahman bin Avf'ı istedi. Abdurrahman dedi ki, Re-sûlüllah'tan dinledim ki: «Bir yerde taun olduğunu duyarsanız, oraya gitmeyin. Orada bulunursanız, oradan çıkıp kaçmayın.» Ömer (r.a.), görüşünün, Peygamberin hadîsine uygun düştüğüne şükretti. Sahabeler topluluğu bunun üzerine ittifak ettiler. Oradan kaçmanın yasaklanması, sağlamların gitmesi halinde, hastaların yalnız kalıp (bakacak kimse olmadığı için) ölecekleri içindir. Hem de kirli hava, çıkanların içine te'sir etmişse, oradan kaçmak ne fayda verir? Bazı hadîslerde: «Taûn'dan kaçmak, muharebede kâfirlerden kaçmak gibidir» buyurulmaktadır. Bu hastaların kalbi kırık ve onlara yemek yedirecek kimse olmayıp kesinlikle ölecekleri bilindiği ve kaçanların kurtulma ihtimali de zayıf olduğu zamandır.
i
9. Asıl: SEVGİ, SEVK VE RIZA
681
HASTALIĞI GİZLEMEK
Bil ki, hastalığı gizleyip bildirmemek tevekkülün şartlarından değil ise de, bildirmek şikâyet olduğu için mekruhtur. Ancak bir özürle olursa müstesnadır.
Meselâ: Tabibe hâlini arzetmek, yahut zayıflığını bildirip cesaret ve metanetini kendinden uzaklaştırmak kasdıyle söyleyebilir. Nitekim Hz. Ali hasta iken «Nasılsın?» dediklerinde: «İyi değilim,» dedi. Oradakiler birbirlerine bakışıp hayret ettiler.
.
Hz. Ali «Öyle, Allah'a celâdet ve metanetimi mi göstereyim?» dedi.
-Bu sözler Hz. Ali'nin hâline çok uygundu. Çünkü o kuvvet ve azamet ile kendi âczini bilirdi. Bunun için «Ya Rabbi, sabır ihsan eyle,» diyordu.

Resûlüllah buyurur ki: «Allah'tan sıkıntı değil, afiyet isteyiniz.»
Demek ki, özür olmadan şikâyet yoluyla hastalığını bildirmek haramdır. Şikâyet yoluyla bildirmezse caizdir. Fakat bildirmemek daha iyidir. Zira çok söyleyip şikâyet hâlini alabilir. Bunun için hastanın inlemesi de yazılır. Çünkü inlemek hastalığı bildirmek olur. Şeytan, Eyyüp Peygambere, inlemesinden başka te'sir edecek bir şey bulamadı. Fudeyl bin Iyad ve Veheb bin Verd; hasta oldukları zaman, kimse onların hâlini bilmesin diye kapılarını kilitlerlerdi ve: «Hasta olduğumuz zaman, hiç kimsenin halimizi bilip hatırımızı sormasını istemiyoruz,» derlerdi.
DOKUZUNCU ASIL SEVGİ, ŞEVK VE RIZA
Bil ki, Allah'ın sevgi ve rızası; bütün makamların en yükseğidir. Belki bütün makamlardan gaye, Allah Teâlâ'nm sevgi ve rızasıdır. Çünkü helak edici olan sıfatları defetmek, Allah sevgisinden alıkoyacak şeylerden kalbi temizlemek içindir. Bundan önce anlatılan mün-- ciyat (kurtarıcılar), kalbi temizleyen şeylerdir. Meselâ; Sabır, zühd korku .ve benzerleriyle bunlardan sonra bunların semeresi olarak meydana gelenler...
Meselâ: Şevk ve rıza gibi. Demek ki, kulun kemâl mertebesi Allah sevgisinin kalbine hakim olmasıdır. Allah sevgisinin gerçeğini bilmek o kadar zor olur ki, bazı kelâm âlimleri onu inkâr edip demişlerdir ki: «Aynı cinsten olmayan iki kimseden birinin diğerini sevmesi mümkün değildir.» Allah sevgisinin mânası, yalnız Allah'ın emirlerini tutup itaat etmekten başka bir şey değildir. Bunu böyle düşünen, dinin aslından habersizdir. O hâlde önce Allah Teâlâ'nın muhabbetini isbat eden delilleri beyan edip ondan sonra onun hâllerini ve hükümlerini beyan etmek daha önemlidir.

ALLAH'IN SEVGİSİNİN FAZİLETİ
Bil ki, bütün müslümanlar, Allah sevgisinin farz olduğunda ittifak halindedir. Allah Teâlâ buyurur ki: «Allah mü'minleri sever ve mü'minler de Allah'ı sever.» (Maide sûresi, âyet: 5). Resûlüllah buyurur ki: «Allah Teâlâ'yı ve Resulünü herşeyden daha çok sevmeyenin imanı tam değildir.» Resûlüllah'a, «iman nedir?» diye sorduklarında: KAİlah ve Resulünü diğer eşyadan daha çok sevmektir» buyurdu. Gene buyurdu ki: «Kul, Allah Teâlâyı ve Resulünü bütün çoluk çocuğundan, maundan ve bütün yaratıklardan daha çok sevmedikçe mü'-min olamaz.» Allah Teâlâ tehdid olarak buyurur ki: «Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, karılarınız, soylarınız, kazandığınız mallar, geçersiz olmasından korktuğunuz bir ticaret, hoşunuza giden meskenler, size Allah ve Resulünden ve onun yolundan, cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri (onun azabı) gelinceye kadar bekleyin.» (Tevbe sûresi, âyet: 24). Bir kimse Resûlüllah'a, seni seviyorum, deyince: «Fakirliğe hazır ol!» buyurdu. Allah Teâlâ'yı seviyorum, deyince; «Belâya hazır ol!» buyurdu. Haberde gelmiştir ki: «Azrail, İbrahim Halil'in canını almaya geldi.» İbrahim Halil: «Hiç dost dostun canını alır mı?» dedi Vahiy nazil oldu ki: «Hiç dost dosta kavuşmak istemez

mi?» İbrahim Halil bunu duyunca, Azrail'e: «Şimdi canımı al, ölüme hazırım» dedi.
Resûlüllah duasında: «Allahım, bana sevgini ve seni sevenlerin sevgisini nasib eyle ve sevgini bana, susuzun soğuk suya olan sevgisinden daha sevgili eyle» derdi.
Bir çöl arabı Resûlüllahm huzuruna gelip: «Ya Resûlüllah, kıyamet ne zaman kopacaktır?» diye sordu. Resûlüllah: «O gün için ne hazırladın?», buyurdu. Çöl arabı: «Namazını ve orucum çok değildir, fakat Allah'ı ve Resulünü severim.» dedi. Resûlüllah: «Yarın kıyamet gününde herkes sevdiğiyle haşrolacaktır», buyurdu.
Ebû Bekir Sıddîk: «Ailahın öz sevgisini tadan, dünyadan vazgeçer ve insanlardan nefret eder» buyurdu. Hasan-ı Basrî der ki: «Allah'ı anlayan kimse mutlaka onu sever. Dünyayı anlayan kimse mutlaka ona düşman olur. Mü'min gafil olmadıkça sevinmez. Düşündükçe üzülür.» İsa (a.s.) zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Size ne oldu? diye sordu: «Allanın azabının korkusundan böyle zayıf ye güçsüz kaldık» dediler.
İsa: «Allah Teâiâ mutlaka sizi azabından emin kılacaktır» buyurdu. Bunlardan daha zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Size ne oldu? diye sorunca, cennet arzusu bizi böyle eritip zayıflattı, dediler. İsa Cenab-ı Allah sizi cennete kavuşturacaktır, dedi. Bunlardan daha çok zayıf ve çelimsiz bir topluluğun meclisini gördü. Ancak bunların yüzü ayna gibi parlıyordu. Size ne oldu? diye sordu. Allanın Sevgisi bizi böyle eritip zayıflattı, dediler.

îsa: «Siz mukarreb (Allah'a yakın) kullarsınız. Bana sizinle arkadaşlık yapmam emredildi» dedi. Sırrîy-ı Sekâtî der ki: «Yarın kıyamet gününde herkes Peygamberine nisbet edilerek, ey Musa'nın ümmeti, ey İsa'nın ümmeti, ey Muhammedin ümmeti diye çağırılacak. Fakat Allanın dostları, ey Allanın dostları, Allanın huzuruna gelin diye çağırılacaklar. Onlar bu nidayı duyunca yürekleri sinelerine sığmayacak.»
Bazı peygamberlerin kitaplarında: «Allah Teâlâ ey kulum, ben seni seviyorum. Sen de üzerinde olan hakkım için beni sev, der» diye yazılıdır.
SEVGİNİN HAKİKATİ
Bil ki, Allah sevgisinin hakikati, anlaşılması güç bir şeydir. Hatta bazı kimseler daha önce de anlattığımız gibi Allah sevgisini inkâr etmişlerdir.
O halde bunu açıklamak çok mühimdir. Gerçi buradaki sözler çok ince olduğu için herkes bunu anlayamaz; fakat biz birçok misaller getirmekle onu anlamaya çalışan herkesin anlayabileceği şekilde aydınlatacağız. Önce sevginin esasını bilmek, gerekir. Sevginin manası; mizacın güzel şeylere meyletmesidir. Bu meyi kuvvetli olursa ona aşk denir. Buğzun manası; mizacın çirkin şeylerden nefret etmesidir. O halde güzellik' ve çirkinlik olmayan yerde sevgi ve buğz (düşmanlık) olmaz. Sonra güzellik nedir? Sevginin hakikatinin anlaşılması için önce bunu bilmek gerekir.

O halde bil ki, mevcut eşya mizaca göre üç kısma ayrılır: Birinci kısım, mizaca uygun olur. Mizaç ona uyar, hatta onu ister. Demek ki mizaca uygun olan şeye güzel denir.
İkinci kısım, mizaca muvafık ve uygun değildir. Mizaca aykırı olur. Buna da çirkin denmez. Bil ki, bir şeyi bilmeden sana güzel yahut çirkin gelmez. Bir şeyi bilmek de hisler (duyular) ve akıl ile olur. Hisler (duyular) beştir. Her birinin ayrı bir lezzeti vardır. O lezzet sebebiyle ona sevgi yerlçşir. Yani mizaç ona meyleder. Göz, güzel yüzlerden, yeşillikten, akar sudan ve benzeri şeylerden lezzet alır. Görme duyusuna sahib olan herkes mutlaka bunları sever. Kulak, güzel seslerden ve çalgılardan lezzet alır. Burun, güzel kokulardan, ağız, nefis yemeklerden; el ve bütün vücut yumuşak şeylerden lezzet alır. Görme duyusuna sahib olan herkes mutlaka bunları sever. Bu duyuların hepsi hayvanlarda da vardır. Kalbte altıncı bir his (duyu) vardır. Buna akıl, basiret veya ne dersen de. Bununla insan, diğer hayvanlardan ayrılır. Diğerlerinin lezzet aldıkları şeyleri sevdikleri gibi, bunun da hoşlandığı çeşitli anlayışlar vardır.
Resûlüllah buyurur ki: «Dünyada üç şeyi severim: Kadınlar, güzel koku ve gözümün nuru olan namaz». Namazı daha yüksek derece beyan etti. Hayvanlar gibi kalb hallerini bilmeyen kimse, zahirî hislerden (duyulardan) başka bir şey bilmez ve namazın güzel olup se-

v'

vilmesine inanmaz. Aklı ve fikri galib olan kimse ise, hayvanların sıfatlarından uzak olur ve kalb gözüyle Cenab-ı Allanın Cemalini, onun şaşılacak işlerini, zat ve sıfatlarının Cemâl ve Kemâlini görüp onları, zahir gözüyle güzele, yeşilliğe ve akar suya «bakıp sevdiğinden daha Çok sever. Hatta Cenab-ı AUahın Cemali ona açıldığı zaman, bunların lezzeti, gözüne önemsiz görünür.

ALLAH SEVGİSİNİN ŞEBEKLERİ

Bu sebebler açıklanınca, Allah'tan başka sevilmeye layık bir şey olmadığı anlaşılır. Bu sebebler beştir:
Birinci sebeb: insan kendini, kendi bekasım, (devamını) ve kemalini sever. Ölümünü ise, eziyetsiz ve azapsız sadece yok olma şeklinde de olsa gene sevmez. İnsan kendi bekasım niçin sevmesin; sevgi mizaca uygunluk olmakla olur. İnsanın kendi zatına, varlık ve kemalinden daha uygun ve bekasına ve kemâline muhalif olan şeyden daha çirkin ve yakışıksız ne olabilir?..
Demek ki, bunun için insan çocuğunu sever. Çünkü çocuğunun bekasım kendi bekası gibi düşünür. Çünkü insan kendi bekasından aciz olduğu için, kendi varlığına benziyeni sever ki, aslında kendini sevmiş olur. Zira o, kendisinin ve sıfatlarının bekasına sebeb olmuş olur. Akrabalarını sevmesinin sebebi, onları kendine kol, kanat sayıp onlarla kendisinde tam kuvvet ve kudret görmüş olmasıdır.

İkinci sebeb: Lütuf ve ihsandır. Bir kimseye lütuf ve ihsan eden kimse, tabiatıyle o, onu sever. Bunun için: «İnsan ihsanın (iyiliğin) kuludur», denilmiştir. Resûlüllah buyurur kî: «Ya Babbi, hiçbir fa-sıka bana iyilik yapmak kudretini verme. Zira o zaman benim kalbim ona meyi ve muhabbet eder», buyurmuştur. Yani iyilik karşısında meyletmek tekellüfle bozulmayan tabii bir haldir. Bu da anlatıldığı gibi, hakikatte insanın kendini sevmesine raci olur. Çünkü ihsan, insanın bekasına, yahut sıfatlarının kemaline sebeb olan bir husustur. Şu kadar var ki, insanın kendine sevgisi bir sebeble değil, ihsan eden kimseye ihsanı içindir. Demek ki, birinci sevgi bizzzat (dolaysız) ikinci sevgi bilvasıta (dolaylı) dır.
Üçüncü sebeb: İnsan, kendisine bir faydası olmamış olsa da, güzel ahlâk sahibini sever. Meselâ.- Bir kimse garbte alim, adil, bütün halkını memnun eden bir padişah olduğunu duyarsa, tabiatıyle ister istemez ona meyleder. Gerçi hiçbir zaman oraya gidip iyiliğini görmeyeceğini de bilir.
Dördüncü sebeb: İnsan, bir kimseyi güzellik ve cemali için sever. Ondan bir şey elde ettiğinden değil, belki yalnız, onun Cemâl ve kemali nefse sevimli geldiği içindir. Çünkü bir kimse şehvet ile olmazsa, güzel yüze bakabilir. Nitekim yeşillik ve akar suyu sevmesi onları yiyip içmek için değil, belki bakmaktan lezzet aldığı içindir. Güzellik ve Cemal nerde olursa sevilir. Eğer Allahın Cemâli bilinseydi, onun da sevilmesi mümkün ve caiz olurdu.

Beşinci sebeb: îki mizaç arasında münasebet olmaktır. Zira bazı kimseler bazı kimseleri Cemal ve kemalinden dolayı sevmez, belki tabiatları arasındaki münasebet için sever. Bu münasebetin sebebi bazen açık olur. Meselâ: Çocuğun çocuğa, esnafın esnafa, alimin alime ve herkesin kendi cinsiyle münasebeti olur. Bazen münasebet gizli olur. Şöyle ki, yaratılışın aslında veya doğum zamanmda ilahi se-beblerle aralarında bir münasebet olur ki, kimse onun sırrını bilmez.
Nitekim Resûlüllah buyurur ki: «Ruhlar teçhizatlanmış bir ordudur. Birbiriyle tanışıklığı olanlar, yeryüzünde birbiriyle ülfet ederler. Birbiriyle tanışıklığı olmayanlar anlaşmazlar.»
Tanışıklık dediğimiz, anlatılan münasebetten ibarettir. Bunun tafsilatını kimse yapamaz.
GÜZELLİK VE CEMALİN HAKİKATİ
Bil ki, basiretsiz olan hayvanların tabiatına yakın olan kimseler, zahirî gözüyle bakmaktan başka bir şeye malik olmayıp güzelliği, yalnız yüzün beyaz ve kırmızı olmasıyle azalarm birbiriyle mütenasib olmasından ibaret olduğunu sanırlar. Bunun neticesi, şekil ve renk güzelliğine racidir. Buna göre, şekil ve rengi olmayan şeyin güzel ve cemal sahibi olması mümkün olmaz. Bu yanlıştır. Zira akıl sahihleri, bu yazı güzeldir, bu ses güzeldir,

bu elbise güzeldir, bu at güzeldir, bu ev güzeldir, bu bağ ve bahçe güzeldir, derler.
Oysa bunların maksadı şekil ve renk ile ilgili olan güzellik değildir. Demek ki, güzellik ve cemalin manası, herşeyde mümkün olan kemalin bulunmasıdır. Herşeyin kemali ayrıdır. Yazının kemali, harflerin birbiriyle mütenasib olması ve diğer hususların yerli yerinde olmasıdır. Şübhesiz güzel yazıya ve güzel eve bakmak, lezzet veren şeylerdir.
O halde güzellik yüze ve şekle mahsus değildir. Bunların hepsi zahir gözüyle görülen şeylerdir. Ama bazı kimseler, bunlardaki güzellik ve cemali kabul edip zahir gözüyle görülmesi mümkün olmayan şeylerde güzellik nasıl olur? diye inkâr edebilir-ler. Bu da cehaletten ileri gelen şeylerdir. Zira biz, filan kimse güzel ahlâk ve güzel mürüvvet sahibidir ve ilim amel ile beraber olursa çok güzeldir ve şecaat cömertlikle bir arada çok güzeldir ve takva ile kanaat herşeyden güzeldir, deriz. Bunlar ve benzerleri meşhur sözlerdir.
Oysa bunları zahiri gözle görmek mümkün değildir. Belki akıl ba-sirstiyle görmek mümkün olur. Riyazatun-Nefs kitabında anlattığımız gibi, Suret iki çeşittir: Zahirî suret, batınî suret. Güzel ahlâk, ba-tınî suretin güzelliği olduğu için tabiatıyle kalben sevilir.
Buna delil şudur ki, bir kimsenin imam Ebû Hanife veya îmam-ı Şafiî veya Hz. Ebû Bekir'i sevmesi imkânsız değildir. Nasıl imkânsız olur ki, bu sevgi için nice kimseler malını ve canını feda ederler. Bu sevgi, şekle ve surete değildir. Çünkü sevenler onların şeklini görmüş değildir. Şimdi onların şekli toprak olmuştur. Belki bu sevgi, batını surete olan sevgidir. Onların batını suretinde, ilim, takva, adalet,

hükümet ve bunlara benzer şeyler vardır. Gene bunun gibi peygamberleri de bu manada severler.
Meselâ: Sıddîk'ı seven, onda sıdk sıfatı olduğu için seviyor. Sıdk sıfatı, sıddıkın ayrılmayan bir parçasıdır. Onun ne rengi, ne de şekli vardır. Bazı alimlere göre Sıdk, mekân tutucudur, bazılarına göre değildir. Hangisi olursa olsun, her iki takdirde de Sıdkın rengi ve şekli yoktur. Oysa Sıddîktan sevilen Sıdktır. Zahirdeki et ve deri değildir.
O halde aklı olan batın cemalini inkâr etmez. Hatta batın cemalini, zahir cemalinden daha çok sever. Çünkü duvara yapılan bir resmi seven ile, Peygamberlerden birini seven arasmda çok fark vardır. Hatta küçük çocuklara, geçmiş zatlardan birini sevmelerini söyledikleri zaman, onun rengini, yüzünü, kaşını gözünü değil, belki cömertliğini, şecaatini, ilim ve kudretini anlatırlar. Bir kimseyi sevmemelerini istedikleri zaman, onun zahirini değil, batmındaki çirkin huylarını anlatırlar.
Bunun için sahabe-i kiramı severler ve Ebu Cehli sevmezler. Demek ki cemalin iki kısmı vardır: Biri zahirî, diğeri de baünî cemâl (güzellik) dir. Batınî cemal, zahirî cemal gibi ve hatta biraz akıl ve iz'anı olanlar için ondan da daha sevgilidir.

HAKİHATTA ALLAH'TAN BAŞKA SEVİLMEYE LAYIK BİR ŞEY YOKTUR
Bil ki, bütün varlıklar içinde Allah Teâlâ'dan başka sevilmeye lâyık bir şey yoktur. Başka bir şeyi seven, cehaletinden sevmiş olur. Ancak bu sevgi bir yönden Allah ile ilgisi olabilir. Meselâ: Resûlüllahm sevgisi, Allah Sevgisi içindir. Zira bir kimse bir kimseyi severse, onun sevgilisini de sever. Demek ki, alimleri ve takva sahihlerini sevmek de Allah'ı sevmek olur. Bu da, anlatılan sevgi sebeblerine dikkat edip taf-silatıyle öğrenmekle anlaşılır.
Birinci sebeb: İnsan şüphesiz kendini ve kendi kemalini sever denilmişti. Allah Teâlâ'yı sevmek bunun zaruretindendir. Zira kendi varlığı ve kâmil sıfatlarının varlığı AUahın icadından ve onun fazlın-dandır. Eğer Allanın Fazl ve keremiyle yaratılmasaydı, vücûda gelmezdi. Gene, eğer Allanın fazla ve keremiyle korunmasaydı, uzun bir zaman kalamazdı. Ve eğer Allah Teâlânın Fazl ve keremiyle azalan mükemmel yaratılmasaydı, ondan daha eksik kimse olmazdı.
O halde sıcaktan kaçıp bir ağacın gölgesine sığınan kimsenin gölgeyi sevip de ağacı sevmemesine şaşılır. Çünkü gölge ağaca bağlıdır. Kendi varlığı ve kamil sıfatlarının varlığı Allah'a bağlı olunca, nasıl Allah'ı sevmez?!. Ancak bu mertebeyi bilmeyen müstesna. Demek ki Allah'ı sevmeyenlerin cahil olduklarında şüphe yoktur. Çünkü onun sevgisi marifet semeresidir.
İkinci sebeb: Lütuf ve ihsanını gördüğün kimse sevilir. Demek ki, bu sebeble Allah'tan başkasını sevmek cehalettir. Zira ona Allah-

tan başka hiç kimse ihsan etmemiştir ve etmeye muktedir değildir. Onun kullarına olan ihsanının çeşitlerini hiç kimse sayamaz. Nitekim şükür bölümünde geçti. Ama başkasından kendisine ulaşan iyiliği de Allah'tan başkasından sanmak cehalettir. Zira hiç kimse sana bir şey veremez. Ancak emrine muhalefet edemediği bir müvekkel (görevli) gönderdiği zaman verebilir. O müvekkel onun kalbine, sana bir şey vermenin dini ve dünyevî yararlar sağlıyacağını ve böylece gayesine ulaşacağı fikrini atar. Demek ki, o müvekkel kimse hakikatte kendisine vermiş olur. Zira ahiret sevabına kavuşmak için, yahut iyi bir ad almak için seni alet yapıyor. O halde onu hakikatte sana veren, o arzu ve inancı görevlendirdiği için Allah Tealâ'dır. Bunun tafsili şükür aslında beyan edilmişti.
Üçüncü sebeb: tnsan, kendisine iyiliği olmamış olsa da, güzel ahlak sahibini sever. Meselâ: Garbte adil, şefkatli, hazinelerini fakirler için saklayan, memleketinde kimse kimseye zulmetmeyen bir padişahın olduğunu duyan kimse, hayatında onu görmeyeceğini ve iyiliği kendisine.ulaşmayacağını bilse de, zarurî olarak tabiatı onu sever. Bu sebeble de Allah Teâlâ'dan başkasını sevmek yasaktır. Zira ihsan Allah'tan başkasından değildir. Aleme ihsan eden, Allanın ilzam ve f er-manıyle eder. Bilhassa insanların elindeki nimetin ne kıymeti ve itibarı vardır?.. Nimet ve ihsan; Allahın bütün mahlûkatı yaratması ve her birine lâzım olan şeyleri ve lâzım olmayıp güzellik ve süs için olan şeyleri de vermesidir. Bu gerçeği, yer ve gök âlemini; bitki ve hayvanların tafsilâtlı

hallerini düşünüp onlardaki acayip işleri anlayan ve-Allah Teâlâ'nm sonsuz nimet ve ihsanını bilen kimse idrâk eder.
Dördüncü sebeb: Bir kimseyi batınî güzellik ve cemali için sevmektir. Meselâ: îmam Ebû Hanifeyi, tmam-ı Şafiî ve Hz. Ali'yi, Hz. Ebû Bekir'i, Hz. Ömer'i ve Allahın bütün Peygamberlerini sevmek. Bunlara olan sevginin sebebi, batını güzellik, yani ahlâk güzelliği ve kâmil sıfatlarıdır. Bunun aslına dikkat edersen, üç şeye dayanır: Birincisi, ilim güzelliğidir. Çünkü ilim ve alim; şerefli oldukları için kalblerin sevgilisidir. İlim ne kadar çok ve şerefli olursa, alimdeki güzellik de o kadar çok ve şerefli olur. Bütün ilimlerin en şereflisi ilâhi ilimdir. Bu ilim, meleklerin, kitapların, peygamberlerin şeriatlerinin,. dünya ve ahiret nizamının ilimlerini kapsar. Sıddîkların ve peygamberlerin, kalblerin sevgilisi olmaları, bu ilmin tamamına ve kemaline sahib oldukları içindir. İkincisi, onların, nefsin ıslahında, kulların ıslahında ve dünyanın idaresinde ve nizamında olan iktidarlarına dayanır. Üçüncüsü, onların kötü ahlâktan, kusur ve noksanlıktan temiz ve uzak olmalarına dayanır.
Demek ki, peygamberleri ve velileri sevmek, bu sıfatlar sebebiyledir. Yoksa onların hareketleri sebebiyle değildir. Zira bu sıfatlar sebebiyle yapılmayan işler, rastgele veya gafletle yapılan işler gibi, makbul değildir. Bu itibarla bu sıfatlarda daha kâmil olan daha çok sevilir.
Eunur için Ebû Bekiri's-Sıddîk, Ebû Hanife ve Şafii'den daha çok.

sevilir ve Peygamberler de Ebû Bekiri's-Siddîk'tan daha çok sevilir. O halde üç sıfata dikkat eden, Allah Teâiâ kadar sevilmeye lâyık hiç kimse olmadığını, bu sıfatlar onda bulunduğu kadar hiç kimsede bulunmadığını anlar.
Gerek meleklerden, gerekse insanlardan eskilerin ve yenilerin bilgisinin, Allanın bilgisi yanında çok önemsiz olduğunu bilmeyen bir sağ duyu sahibi yoktur. Allah Teâlâ buyurur ki: «Size ancak ilimden pek az verildi.» (fsrâ sûresi, âyet: 85). Hatta eğer bütün dünya bir araya gelip karıncadaki, yahut sivrisinekteki, Allahın mükemmel işini acaip ilim ve hikmetini tamamıyle anlamak isteseler, anlayamazlar. Bildikleri yalnız kendilerinde yaratılan ilim miktarından fazla değildir.
Nitekim âyet-i kerimede: «Allah, insanı yarattı ve ona ilim ve konuşmayı öğretti.» (Rahman sûresi, âyet: 3-4) buyurulur. Bütün yaratıkların bilgisi sınırlıdır. Allanın bilgisi ise, sınırsızdır. Sınırlı ilim ile sınırsız ilim arasında ne münasebet vardır. Yaratıkların ilmi Allah'tandır. Hatta bütün âlem ondandır. Fakat Allah'ın ilmi yaratıklardan değildir. Kudrete bakarsan, o da sevgilidir.
Çünkü Hz. Ali şecaati sebebiyle, sevilir. Hz. Ömer idaresi sebebiyle sevilir. îdare de bir nevi kudrettir.
Oysa bütün âlemin kudreti Allah Teâlâ'nın kudreti yanında önemsiz bir zerreden daha aşağıdır. Belki bütün âlem, Allanın kudret verdiği şeyleri yapmaktan acizdir. Zira onları, bir

sivrisinek onlardan bir şey aldığı zaman, Allahın kudreti olmadan onu geri alamayıp aciz kalacak şekilde yaratmıştır. Demek ki Allanın kudreti sonsuzdur. Yer, gök, insan, cin, hayvan ve bitkilerdeki kudreti sonsuzdur. Yer gök, insan, cin, hayvan ve bitkilerdeki kudreti onun sonsuz kudretinin bir eseridir. Bunlardan başka daha nice sonsuz işlere kadir iken, kudret sebebiyle ondan başkasını sevmek, nasıl caiz olur? Ne-zihlik ve bütün kusurlardan temiz ve uzak olma sıfatı ise, insana nasıl mümkün olur? Onun noksanlığı, hejpşeyden önce kuldur, varlığı kendi zatiyle değildir. Yaratıktır, yaradana muhtaçtır. Bundan başka cahildir, kendi içini bilmiyor. Başka şeyleri bilmek nerde kaldı?!.. Onun beynindeki damarlardan birine bir şey olursa, deli olur ve ne olduğunu da bilmez.
Bazen onun ilâcı yanında dururken ondan haberi olmaz. Eğer onun acizliği ve cehaleti ne kadar olduğu hesaplanırsa, onun ilmi ve kudreti onlara göre cüz'i ve basit kalır. Sıddîk ve peygamber de olsa, bu böyledir. Demek ki, temiz ve münezzeh olan, Allanın zatıdır. Onun ilminin sınırı yoktur. Cehalet bulanıklığının onunla ilgisi yoktur. Kudreti öyle mükemmeldir ki, yedi kat gök ve yedi kat yer onun Kabza-ı kudretindedir. Eğer yerleri ve gökleri tamamen yok etse, onun ululuT ğuna ve padişahlığına zerre kadar noksanlık gelmez ve bir anda yüz-bin âlemi yaratmak dilese, yaratabilir. Bununla beraber onun azameti bir zerre artmaz. Çünkü artış kabul etmez. Kusur ve noksanlıklar-
»i-vdi^S-f

dan teiniz ve uzaktır. Yokluk onun zatına ve sıfatına yol bulamaz. Belki onun hakkında noksanlık asla mümkün değildir.
O halde Allah Teâlâyı sevmeyip başka bir şeyi sevmek gayet cehaletten ileri gelir. Allah Teâlâyı, ilim, kudret, kemal ve tam nezihlik için sevmek, ihsan sebebiyle sevmekten daha üstün ve daha güzeldir. Zira ihsan sebebiyle olan sevgi, nimetin artması ve eksilmesiyle artar ve eksilir. Zat ve sıfatların kemali sebebiyle olan sevgi istikrarlı olup ilâhî aşk her zaman kâmil olur.
Bunu niçin Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Beni en çok seven kullarım, korku veya mevki için bana ibadet eden değil, sıfatlarımın kemali için ve rububiyetimin hakkını edâ etmek için ibadet edenlerdir.» Zebur da: «Bana cennet ve cehennem için ibadet eden değil, sıfatlarımın kemali için rububiyetimin hakkını eda için ibadet eden kul gereklidir. Eğer cennet ve.cehennemi yaratmasayduu, ibadete lâyık olmaz mı idim» buyurulmuştur.
Beşinci sebeb: Mizaçlar arasındaki münasebet için olan sevgidir, denilmiştir. Bil ki, insanın da Allah Teâlâ ile münasebeti vardır: «Ey Habibim de ki, ruh Babbimin işidir» (İsrâ sûresi, âyet: 85) âyetiyle; «Allah Teâlâ Ademi kendi suretinde yaratmıştır» hadisi bu münasebete işarettir.
~ Gene: «Kullarım bana öyle yaklaşır ki, onların kulağı, gözü ve dili olurum.» Kudsî hadisi de bu gerçeği bildirir.

Gene haberde gelmiştir ki, Cenab-ı Allah: «Ben hastalandım; halimi sormadın. Ey Musa!» Musa (a.s.): «Ya Rabbi, sen bütün âlemin ilâhısın. Nasıl hastalanırsın?» deyince, Allah Teâlâ: «Benim filan kulum hastalandı. Eğer onun halini sorsaydın, benim halimi sormuş gibi olurdun.» buyurdu. Cenab-ı Allah ile Ademin suretinin münasebetini kitabın başında bir miktar anlatmıştık. Kalan hususları bu kitapta anlatmak caiz olmaz. Zira insanlar bunu anlayamaz. Hatta birçok zeki insanlar bile bu yolda sürçüp bazısı teşbih yönüne gidip bunun zahir suretten başka olmadığını iddia ettiler. Bazısı da hulul ve it-tihad yönüne gittiler. Hulul ve ittihadın anlaşılması zaten hepsinden
zordur.
Maksadımız, sevginin sebebleri tafsilatlı olarak anlaşılınca, Allah'tan başka sevilmeye lâyık hiç kimse olmadığı ve başkasını sevmek cehalet olduğu anlaşılır. Burada kelâmcüann ahmaklığı anlaşılır.
Çünkü derler ki: «Bir cinsin başka bir cinsi sevmesi mümkün değildir. Allah Teâlâ bizim- cinsimiz olmayınca onu sevmek mümkün olmaz. O hâlde Allah'ı sevmek onun emrine itaat etmekten başka şeyle olmaz.» Bu zavallı ahmaklar sevgiden şehvetle ilgili olan sevgiden başka bir şey anlamamışlardır.
Meselâ: Kadınlara olan sevgi cinsiyet şehvetinin icabı olduğunda şübhe yoktur. Ama anlattığımız Allah sevgisinden maksat manevî cemal ve kemâldir, suretle ilgili aynı cinsten olma sevgisi, değil-

dir. Zira Peygamberleri sevenler, onların da kendileri gibi, yüzleri, gözleri, -elleri ve ayaklan olduğu için değildir. Belki onlarla manevî münasebetleri olduğu içindir. Çünkü onlar da, kendileri gibi diri, alim, iradeli, konuşan, duyan ve gören kimselerdir.
Fakat bu sıfatlar, onlarda daha mükemmeldir, işte bu münase-• bet, Allah Teâlâ ile insan arasında da vardır. Fakat sıfatlar arasındaki fark sonsuzdur. Kemâl mertebesi ne kadar yüksek olursa, o kadar sevginin kesintiye uğramadan kuvvetlenmesine sebeb olur. Zaten herkes kulun bu mertebe Allah ile münasebeti olduğunu kabul eder. Gerçi hiç kimse, münasebetin sırrını ve hakikatini: «Allah, Ademi kendi suretinde yarattı» hadisinin haber verdiği şekilde layıkıyla anlayamaz.

ALLAHIN CEMALİNİ GÖRMEK KADAR LEZZETLİ BİR ŞEY YOKTUR

Bil ki, bütün müslümanlar, Allahın Cemalini görmenin her şeyden lezzetli olduğunu soyuyorlarsa da, onlara, şekli, rengi ve yönü olmayan bir şeyin cemalini görmenin lezzeti nasıldır? diye bu lezzetin gerçeği sorulursa, buna cevap veremezler. Fakat şeriat emi ettiği "•için inkâr edemezler. Ama içlerinden buna karşı şevk duymuyorlar. Zira bilinmeyen bir şeye karşı şevk duymak nasıl mümkün olur? Bu sırrın hakikatini bu kitapta anlatmak zor ise de, bir nevi işaretle onu biraz tarif edelim. Bil ki, Cemâlin lezzetini idrâk etmek dört asla meb-nidir:

Birincisi, kalbin rahatı, Allah'ın marifetiyle olduğu bilinmelidir.
İkincisi, kalbteki ilim ve marifet lezzetinin bedendeki mahsûsat (hissedilenler) lezzetinden daha kuvvetli olduğu bilinmelidir.
Üçüncüsü, Allah'ın marifeti, kendisinden başka herşeyin marifetinden daha iyi ve daha lâyık olduğu bilinmelidir.
Dördüncüsü, görme lezzetinin marifet lezzetinden daha kuvvetli ve daha çok olduğu bilinmelidir. Bütün bunlar anlaşılınca, zarurî olarak Hakkın cemalini görmek her şeyden lezzetli ve güzel olduğu anlaşılır.
Birinci asıl: Kalbin rahatı marifettedir ve marifetten kalbe lezzet hasıl olur, denilmişti. Bil ki, insanda yaratılan kuvvetlerin herbüi ayrı bir iş içindir. O kuvvetlerin arzuları, kendileri için yaratıldıkları işlerdir. Onun lezzet ve rahatı, arzusu olan şeylerdedir. Meselâ: Kızgınlık kuvveti, galebe ve intikam için yaratılmıştır. Demek ki kızgınlığın lezzeti, intikam almaktadır. Duyma görme ve başka kuvvetleri de buna kıyasla. Zira onların herbirinin bir lezzeti vardır ve o lezzetler birbirinden farklıdır. Meselâ dokunma lezzeti göz lezzetinden farklıdır. Bundan başka haddizatında kuvvet ve zayıflıkta da birbirinden farklıdır.
Meselâ: Gözün güzel yüzden aldığı lezzet, burnun güzel kokudan aldığı lezzetten daha kuvvetlidir. Bu şekilde insanın kalbinde de,

akıl veya nur denilen bir kuvvet yaratılmıştır. Bu kuvvet, marifet için ve hisle anlaşılmayan, meselâ görülmeyen ve işitilmeyen şeyleri bilmek için yaratılmıştır. Demek ki, akıl kuvvetinin tabiatı da onları idrâk etmektir. Lezzeti de onları anlayıp ayırd etmektedir.
Meselâ: Akıl, bu âlemin sonradan yaratıldığını, bu âlemin, her keşin muhtaç olduğu, düzenleyici, hikmet sahibi ve kudretli bir yapıcısı olduğunu bilmek için, gene o kudretli yaratanın diğer sıfatlarını ve yarâtıklanndaki his ve hayale gelmeyen hikmetlerini idrâk etmek için yaratılmıştır. Bu akıl kuvvetiyle daha nice ince işleri öğrenip meydana çıkarmalıdır.
Meselâ: Konuşmak, yazı yazmak, hendese (geometri) ve daha nice nice ilimleri ihdas etmek gibi. Akü kuvveti ki, bir kimseyi bunların bir kısmını bilmekle övseler, sevinir, neşelenir. Bunları bilmez deseler, üzülür. Kendi kemâlini bunları bilmekte sanır.
Meselâ: Satranç oyununu hilen kimse, oynayanların yanında olursa, ona nckadar söyleme deseler ve şartlar ileri sürseler, gene dayanamaz. O, aşağı ilmin lezzetiyle sabırsızlanıp onunla övünür. O halde Allanın sıfatı olan ilimden nasıl lezzet bulup övünmesin. Kemâl kadar insanın hoşuna giden-bir şey yoktur. Allah Teâlâ'nın sı-fatıyle hasil olan kemâlden daha büyük kemâl nasıl olur? Demek ki bu asıldan anlaşıldı ki, beden ve bedendeki azaların nasibi .olmaksızın kâlbde marifetten lezzet ve rahat hasıl olur.
İkinci asıl: Kalbte olan marifet lezzeti, bedende olan mahsûsat (hissedilenler) ve şehvetlerin lezzetinden daha kuvvetlidir. Şu delil ile ki, satranç oynayan bütün gün yemek yemeyebilir. Ona,

yemek ye, deseler, satrancı bırakıp yemek yemez. Bundan anlaşılıyor ki, santranç oynayıp galib olmak lezzeti, yemek lezzetinden daha fazladır. Çünkü santrana tercih etmesi bunu gösterir. Bir şeyde olan lezzetin daha kuvvetli olmasının alâmeti, ikinci bir şeyle bir araya geldiğinde onun tercih edilmesidir. Bu anlaşılınca, bil ki, fazla akıllı olan kimsenin iç kuvvetlerinin lezzeti daha fazla olur.

Akıllı bir kimseyi, badem helvası ile tavuk.kızartması ve düşmanı yenip reis olmak arasında muhayyer bıraksalar, zafer ve reisliği seçip nefis yemeklerin lezzetinden vazgeçer. Ancak henüz olgunlaşıp kemaline ermemiş çocuklarla yaratılışında noksanlık olup aklı az' olan kimseler hariç. Kendisinde yemek arzusuyla diğer arzular yaratılan kimsenin reislik arzusunu öne almasından, onda mevki ve reislik lezzetinin daha kuvvetli olduğunu anlarız. Bunun gibi, alimin de hesap (matematik) ilminden, yahut tıp ilminden, ^yahut şeriat ilminden veyahut bunlara benzeri limlerden lezzet bulması daha kuvvetli olur. Eğer ilminde noksanlık olmazsa, ilim lezzetini diğer lezzetlerden önde tutar. Hatta bunu reislik ve hükümetten (hükmetmekten) bile önde tutar. Ancak ilminde noksanlık olup -onun lezzetini tam almamış olanlar müstesna.

O halde bundan anlaşılıyor ki, ilim ve marifet lezzeti diğer lezzetlerden üstündür. Ancak bu, noksan olmayan ve ilim arzusu yanın-

da diğer arzulan da olan kimseye göredir. Fakat çocuğun ceviz oynama lezzetini cinsi münasebet, yahut reislik lezzetinden üstün tutması, şübhesiz onun noksanlığındandır. Zira onda cinsi münasebet ve reislik lezzeti henüz vücut bulmamıştır. Çünkü bunlar vücut buldukları zaman, onları bütün arzulardan önde tutar.

Üçüncü asıl: Allah Teâlâ'nın marifeti, diğer marifetlerden daha güzeldir. Çünkü haddizatında marifetin güzel olduğu malumdur. Bunun derecelerinin değişik olup bazısı bazısından güzel olduğunda da şüphe yoktur. Malum (bilinen şey) ne kadar noksanlıktan münezzeh olup daha üstün olursa, onun ilmi de o kadar güzel olur. Meselâ: Satrancı icad etmek ilmi, onu oynamak ilminden daha güzeldir. Muhakeme, idare; hükümet ve vezirlik ilimleri; ziraat, terzilik" ilminden daha güzeldir. Şeriat hükümlerinin ve inceliklerinin ilmi, astronomi, lügat ilimlerinden daha güzeldir. Vezirlik sırlarını bilmek, esnaflık sırlarını bilmekten daha güzeldir. Demek ki, malum (bilinen şey) ne kadar şerefli olursa, ilmi de o kadar lezzetli olur.

O halde dikkat et, yer, gök ve bütün kâinatın yaratıcısından daha şerefli, daha-muazzam ve daha mükemmel bir zat var mıdır? Çünkü bütün Kemâl ve Cemalin yaratıcısı odur. Hiçbir padişahın, memleketinde hakimiyet ve idaresi, onun yerde,-gökte dünya ve ahirette-ki hakimiyet ve idaresi gibi olamaz. Ve Cenab-ı Allah gibi güzel ve mükemmel bir zat yoktur.

O halde, hiçbir şeyin cemalini görmek, Allanın cemalini görmek kadar lezzetli ve güzel olması mümkün değildir. Ve hiçbir memleketin (mülkün) sır ve incelikleri, Allanın mülkünün sır ve incelikleri gibi güzel ve iyi olamaz.

Demek ki, bundan anlaşılıyor ki, Allanın zat ve sıfatlarının marifeti diğer marifetlerden üstündür. Çünkü bu marifetin malumu (bilineni) diğer marifetlerden şerefli ve üstündür. Hatta bu marifetten başka marifetlere üstün ve şerefli demek bile hatadır Zira Allanın marifetiyle karşılaştırıldığı zaman, hiçbir marifette şeref kalmaz ki, ondan daha şereflidir demeye yol olsun.
Arif-i billah (Arif) olan kimse, bu dünyada «genişliği gökler ve yer kadar» (Âl-i İmran sûresi, âyet: 133) olan cennettedir. Hatta göklerden ve yerden de geniştir. Zira bunların genişlik ve uzunluğunun sının vardır. Marifet meydanının ise asla sonu yoktur. Gök ve yerin ucu vardır. Fakat ariflerin seyrettikleri bahçenin ucu yoktur. Marifet bahçesinin meyvaları kesintisiz ve devamlıdır. «Salkımları yakındır» (Hakka sûresi, âyet: 23) âyeti, marifet bahçesinin meyva-sına işarettir. Zira kişiye kendisinde olan şeyden daha yakın ne olur? Çekişmenin, kin ve hasedin marifet bahçesinde yeri yoktur. O bahçede ne kadar marifet ehli toplansa darlık, çekilmez, bil'âkis daha da geniş olur.
Dördüncü asıl: Müşahede (görmek) lezzeti, marifet (bilmek) lezzetinden daha fazladır. Zira ilim için tasarlanan şey iki çeşittir: Biri renk ve şekil gibi hayale gelen şeylerdir. Diğeri, aklın tasavvur ettği,

fakat his ve hayale gelmeyen şeylerdir. Allahın sıfatlan böyledir. Hatta senin sıfatlarından bazıları da hayale gelen şeyler değildir. Kudret, ilim ve irade gibi. Bunların keyfiyeti olmadığı için hayale gelmezler, fakat akü bunları anlar. Hayale gelen herşeyin idraki iki derecedir:
Birincisi, bir şeyin hayale gelmesi, onu görmek mertebesinde olan idraktir. Bu eksiktir.
İkincisi de bilfiil görülmek suretiyle olan idraktir. Bu, daha mükemmeldir.
O halde sevgiliyi görmekteki lezzet, hayaldeki lezzetten daha yüksektir. Bu da görülen suretin hayal edilen suretin başkası olup ondan daha güzel olduğu için değildir. Çünkü bu suret onun aynıdır. Belki ondan daha açık olduğu içindir.
.Nitekim kuşluk vaktinde güneşi görmenin lezzeti, doğarken olan görmemenin lezzetinden daha fazladır. Bu da doğarken ayrı bir şekilde ve kuşluk vaktinde ayrı bir şekilde olduğu için değildir. Belki kuşluk vaktinde daha açık ve parlak olduğu içindir. Bunun gibi hayale gelmeyip yalnız akılla anlaşılan şey de iki derecedir: Birincisine marifet denir. Ötesinde bir derece daha vardır ki, ona müşahede denir. Müşahede derecesinin, marifetin yanında açıkiığı, zahir gözün, hayalin yanındaki açıklığı gibidir. Ve nitekim gözkapağı, görmeye manidir, fakat hayal etmeye mani değildir. Göz kapağı kalkmadan görmek mümkün değildir. Bunun gibi, insanların, su ve topraktan meydana gelen bedene alâkası ve dünya arzulariyle ilgilenmesi müşahedeye mani olup marifete mani değildir. Bedene olan alaka ve arzularla ilgilenme kalkmadan Allahın cemâlini görmek mümkün değildir.

Bunun için Allah Teâlâ Musa (a.s.) ya: «Bu dünyada beni göremezsin.» buyurdu. O halde müşahede tam ve mükemmel olunca, onun lezzeti daha fazla olur. Tıpkı zahir gözünün lezzeti hayalden, fazla olduğu gibi. Hakikat şudur- ki, Allahın Cemâlini görmek dünyada olan marifettir. Ancak öbür dünyada başka bir sıfata ve. şekle girmesiyle görülebilir ve eski hali ortadan kalkar. Nitekim nutfe (meni) t ski halinden çıkıp insan olur ve hurma tohumu kemâle erişip yüksek ağaç olur.
O halde bu değişiklik ile marifet gayet açık ve aydınlık olduğu için ona müşahede denir. Zira müşahede idrakin kemalinden ibarettir Bu marifetten sonra hasıl olan idrak da marifetin kemalidir. Bunun çin bu dünyada marifet yön ve mahal istemediği gibi müşahede de yön ve mahal istemez. Demek ki, müşahedenin tohumu marifettir. Hu'8rifeti olmayan herkes ebedî olarak müşahededen ayrı kalır. Tıpkı tohumu olmayanın ekini olmayacağı gibi. Marifeti mükemmel olanın müşahedesi de mükemmel olur.
O halde herkesin müşahede ve müşahedenin lezzetinde eşit olduğunu" sanma. Belki herkesin müşahedesi ve lezzeti marifet miktarı kadar olur.

Hadis-i şerifte: «Allah Teâlâ insanlara umumî olarak Hz. Ebûbe-kir'e de, hususî olarak tecellî eder», buyurulmaktadır. Bu, yalnız Ebû Bekir'in müşahedesi olup başkasının olmadığı anlamında değildir. Belki Ebu Bekir'in müşahede ettiğini, başkaları, müşahede etmez. O müşahede ona mahsustur, demektir. Çünkü o müşahedenin tohumu, başkasının ulaşamadığı bir marifettir.
O halde Hz. Ebu Bekir'in üstünlüğü namaz ve orucunun çokluğu ile değildir. Belki kalbinde bulunan bir sır içindir. O da müşahedenin tohumu olan bir çeşit marifet sırrıdır ve onun semeresi de kendisine mahsustur. O halde Allah Teâlâ'nın zatı bir olduğu halde insanların onun cemâlini görmedeki değişik dereceleri, bir şeyin birkaç aynada değişik şekilde görünmesi gibidir ki, bazısı küçük, bazısı büyük, bazısı aydınlık, bazısı karanlık, bazısı eğri, ve bazısı doğru görünür. Eğrilik öyle bir dereceye varır ki, güzel suret çirkin görünür. Güzel surette güzellik değil, çirkinlik görünür. Kalb aynasının lezzet ve rahatlık bulduğu şeyler, ona eza ve üzüntü verir.
Peygamberlerin, alimlerin muhib ve müttekilerin kavuştukları lezzete, herkesin kavuşacağını sanma. Ama Allah sevgisinin galib olduğu arif ile arif olmayan arasındaki fark, yalnız lezzette olur, müşahededе olmaz. Çünkü ikisi de aynı görür. Zira tohum marifettir, marifet ise, her ikisinde de eşittir. Ancak onlar şu iki kimseye benzer ki, gözlerinin nuru, görmesi aynı olup güzel bir surete bakarlar. Ancak onların biri aşıktır, diğeri aşık değildir. Muhakkak aşıkın lezzeti faz-, la olur. İkisi de aşık olursa, aşkı fazla olanın lezzeti de fazla olur.
O halde tam saadet olan müşahedeye marifet kâfi değildir. Belki Allah sevgisi de gereklidir. Allah sevgisi de ,kalbi, dünya sevgisinden temizlemekle olur. Kalbin dünya sevgisinden

temizlenmesi ise zühd ve takvadan başka bir şeyle olmaz. O halde arif ve zahid olan kimsenin lezzeti daha mükemmel olur.

MARİFET VE MÜŞAHEDE LEZZETİ

Eğer, görme lezzeti, marifet lezzeti cinsinden ise, tam bir lezzet değildir diye sorarsan, su söz marifetten habersizliğin neticesidir. Çünkü eğer marifetten haberdar olsaydın elbette onun lezzetini görürdün. Fakat bil ki bir kitaptan birkaç deyim ve metin tahsil ettim sanıp onun adım marifet koyuyorsun. Bil ki bundan hiçbir zaman marifet lezzetini bulamazsın. Nitekim tarhanaya badem helvası adını verirsen, onu yemekle, helva lezzetini bulamazsın. Ama hakikî marifetin zevkini tatmış olan kimse, onda öyle bir lezzet bulur ki, eğer ona bu dünyada cennette yaşamasını arzetseler, marifeti cennetten daha çok sever ve ona değişmez. Nitekim akıllı kimse saltanat lezzetini mide ve ferç lezzetinden üstün tutar. Fakat marifet lezzeti ne kadar büyük ise de, müşahede lezzeti yanında bir şey değildir.

9. Asıl: SEVGİ, ŞEVK VE RIZA

695

Bu mertebe ancak misal getirmekle anlaşılır: Meselâ: Bir aşığı farzet ki, sabahın alaca karanlığında ve aşkı zayıf olup şehveti noksan iken, sevgilisine bakıyor ve bu anda onun kaftanı içinde akrepler ve arılar olup onu ısırır ve incitseler ve başka bir iş ile de meşgul olup, yahut bir şeyden korkuyor ve ihtiyatî tedbir alıyor ise, şübhesiz bu halde onun lezzeti zayıf olur.

Sonra birden güneş parlayıp âlemi tamamıyle aydmlatsa ve aşı-kın aşkı ve iştahı tam olup kalbinden korku ve ihtiyat kalksa ve o akrep ve arıların yara ve zahmetinden kurtulsa, şüphesiz onun lezzeti daha büyük olur ve önceki lezzetle bu lezzetin münasebeti kalmaz. Arif olanların hali de böyledir. Karanlık dediğimiz bu dünyada olan marifetin zayıflığına misaldir. Sanki perdenin arkasından bakılmaktadır. Aşk ve sevginin zayıflığı, insanların bu dünyada olan noksanlığından ibarettir.

;

Çünkü aşk henüz kemale erişmemiştir. Akrep ve arı dediğimiz dünya şehvetleri ve dünyada olan gam, keder, sıkıntı ve acıların misalidir. Çünkü bunların hepsi marifetin lezzetini bozar. Korku ve meşgale; geçinme endişesine misaldir ki, bunların tamamı ölümle zail olur ve aşk ve sevgi kuvvetlenir, müşahede tamam olur. Gizlilik aşikâreye tebeddül eder ve dünya meşgalesinin gam ve-kederi biter. Bunun için bu lezzet, marifetten fazla olmasa da gayet mükemmel olur. Aç olan kimse için yemek yemenin lezzetiyle onun kokusunun lezzeti arasında münasebet olmadığı gibi, marifet lezzetiyle müşahede lezzeti arasında da münasebet yoktur.

MÜŞAHEDENİN ESASI

Eğer, marifet kalb ile görme ise, müşahede de gözle olur. O halde marifet nasıl müşahede olur? diye sorarsın, deriz ki, müşahedeye görme denilmesi, müşahedenin gözde olmasından değildir. Belki marifet kemâle eriştiği içindir. Eğer görmek ve müşahede alında yaratılsay-dı, gene müşahede olurdu.

O halde müşahedeyi göze tahsis etmek lüzumsuz bir şeydir. Belki görme kelimesi şeriatte geçtiği zaman zahir göz akla geldiği için, ahirette de zahir gözün ondan nasibi olduğuna inanmak gerekir. Şunu da bil ki ahiret gözü zahir gözü gibi değildir. Çünkü zahir gözün yöne (cihete) ihtiyacı vardır. Yönsüz (cihetsiz) «göremez. Ahiret gözünün yöne (cihete) ihtiyacı olmaz. Cahil olan kimseye bundan bahsetmek doğru olmaz. Zira bu, cahilin kuvvet ve kudretinin erişebileceği bir derece değildir.
Zira ustalık maymun işi değildir. Yalnız Fıkıh, Hadis ve Tefsir ilimlerini öğrenmek sıkıntısını çekenler de bu manada cahildirler, bu< husus onların da işi değildir. Hatta Kelâm ilmini öğrenmek sıkıntısı-

nı çekenler de bu manada cahildirler. Kelâm âlimleri, cahillerin itikadının bekçisidir. Neye inanmış ise, deliller onu o itikat üzere korur ve bid'atçilerin şerrini ondan defeder. Bu hususları, Cedel (münazara) yoluyla öğrenirler. Ama öbür marifet veliliktir ve onun ehli başka bir gruptur. Bu sözler bu kitaba uygun olmadığı için, bu kadanyle yetinmek daha iyi olur.

MARİFET LEZZETLERİNİ ELDE ETMEK

Eğer denirse ki: «Marifet lezzeti yanında cennetin lezzetleri unutulur denildi. Bir lezzetin yanında cennet lezzetlerinin unutulması hiç akla uygun değildir. Her ne kadar bu hususta çok sözler söylenmiş ise de; fakat bu lezzet müyesser olmasa da bari ona inanabilmek için çare nedir?» deriz ki, bu itikadı tahsil etmenin çaresi dört şeydir:
Birincisi: Bu hususta söylenen sözleri iyice düşünmelidir. Ancak böylece o sözlerin manası anlaşılır ve kalbe tesir eder. Çünkü bir defa kulağa ulaşan söz kalbte karar kılmaz.
İkincisi: İnsanın lezzet ve şehvet sıfatlan tedrici olarak yaratılmıştır, birden yaratılmamıştır. İlk önce çocuklarda yemek, içmek arzusu yaratılmıştır. İnsan çocukluk devresinde yemek ve içmekten başka bir şey bilmez. Yedi yaşına gelince, onda, oyun ve eğlence arzulan da belirmeye başlar. Bazen yemeği bırakıp oyunla meşgul olur. On yaşma gelince onda güzel giyinmek arzulan meydana gelir. Hatta öyle bir dereceye gelir ki, güzel giyinmek için oyun ve eğlenceden de el çeker. Onbeş yaşına gelince, onda kadın arzusu meydana gelir. Bütün arzularını kadın için bırakır. Yirmi yaşına gelince, onda reislik, övünmek, mevki ve makam arzusu meydana gelir. Dünya lezzetlerinin son derecesi budur.
Nitekim Kur'an-ı Kerimde: «Dünya hayatı ancak oyun, oyalanma, süslenmek, birbirinize övünmek ve mal ve evlât bakımından birbirinizden üstün olmayı arzulamaktır.» (Hadid sûresi, âyet: 20) bu-yuruldu. Bütün bunlardan geçip uzlet yönünü tutar da dünya sevgisi onun batınını bozup kalbini hasta yapmazsa, onda âlemin ve âlemin yaratıcısının marifeti ve melekût âleminin sırları açılmaya başlar.
Bu anlatılan lezzetler, reislik, lezzeti karşısında kaldığı gibi, marifet lezzeti yanında diğer lezzetler de basit kalır. Hatta

cennet nimetlerinin lezzeti bile basit kalır. Zira cennet lezzeti yalnız mide, ferç ve göz lezzetinden fazla bir şey değildir. Meselâ: Bahçeleri seyredip nefis yemekler yemek, yeşillik ve akar suya bakmak ve yüksek köşklerde yaşamak lezzetleri, bu dünyada da rislik, istilâ ve emirlik lezzeti yanında aşağı ve basit düşer, marifet lezzeti yanında basit olması nerde kaldı? Zira bazı rahipler vardı ki, mevki ve makam ve hüsnü kabul için mağarasını kendine zindan yapar ve her gün bir nohut miktarından fazla yemezdi. Demek o rahib

mevki, makam lezzetini cennet lezzeti üzerine tercih eder. Zira cennet lezzeti, mide, ferç ve göz lezzetinden ibarettir. Demek ki, bütün lezzetlerim yanında basit kaldığı mevki makam lezzeti de, marifet lezzeti yanında küçük ve önemsiz kalır. Bu lezzetlere kavuşmamış isen de, inanmalısın. Ama çocuklar mevki, makam lezzetini bilmedikleri için buna inanmazlar. Onlara reislik lezzetini anlatmak istersen de anlatamazsın. Sen bu mertebeyi çocuğa anlatmaktan aciz olduğun gibi, senin körlüğün yüzünden arifler de bunu sana anlatmaktan acizdir. Fakat eğer az bir anlayış ve idrakin olup düşünürsen, bu işler sana gizli kalmaz.

Üçüncüsü: Ariflerin hâllerine bakıp onların sözlerini dinlemektir. Zira erkekliği olmayanlar, cinsi münasebetin şehvet ve lezzetinden haberleri yok ise de, başkalarının bütün varlıklarını cinsî münasebet yolunda harcadıklarını ve bunun için sonsuz çabalar sarfettiklerini görünce, bunların, kendilerinde bulunmayan lezzet ve şehvete sahib olduklarını anlarlar. Rabia-i Adeviyye bir hanlmdır. Onun yanında cennetten bahsettiklerinde, önce ev sahibi, ondan sonra ev lâzımdır, dedi.

Ebû Süleyman-ı Daranı der ki: «Allah Teâlâ'nm öyle kulları vardır ki, cehennem korkusu ve cennet ümidi onları zikir ve fikirden alıkoymaz. Dünya onları nasıl alıkoyabilir.» Maruf i Kerhî'nin dostlarından biri ona dedi ki: «Bize anlatın, sizi bu kadar dünya insanlarmdan uzaklaştırıp yalnızlık, uzlet, taat ve ibâdetle meşgul ettiren nedir? Ölüm korkusu mudur? Kabir korkusu mudur, yahut cehennem korkusu mudur veyahut cennet ümidi midir?» Marûfî Kerhî dedi ki: «Bunların hiçbirisi değildir. Bütün kulların padişahının sevgi ve dostluğu için çalışıyorsan, bütün bunları unutursun ve eğer senin kalbinde biraz onun marifeti hâsıl olup aranızda bir nevî dostluk meydana gelirse, bunların hepsinden utanırsın.»

Bişr-i Hafi'yi rüyada görüp Ebû Nasr Temar ile Abdulvehhab-ı Verrak'ın hâlini sordular. Bişr: «Şimdi onları cennette gördüm, cennet yemeğini yiyorlardı.» dedi. «Ya sen ne hâldesin?» dediler. Bişr: «Allah Teâlâ benim cennetin yiyecek ve içeceklerine rağbet etmediğimi bildiği için bana cemâlini görmeyi ihsan etti.» dedi.

Ali bin Muvaffak der ki: «Rüyamda cenneti gördüm. İçinde çok nisanlar vardı, yemek yiyorlardı. Melekler cennetin nefis yemeklerini onların ağzına koyuyorlardı. Kudüs çevresinde bir kimse gördüm, dehşet ve hayret içinde bakıyordu. Cennet

meleklerinden olan Rıdvan'a bu kimdir? diye sordum.» Dedi ki; «Bu Maruf-i Kerhî'dir. O ibâdeti cehennem korkusundan ve cennet ümidiyle yapmazdı. Onun için Allah Teâlâ ona kendi cemâlini göstermekle ona ziyafet vermiştir.»
Ebû Süleyman-ı Daranî der ki: «Bugün kendi nefsiyle meşgul olan, yarın da kendi nefsiyle meşgul olur. Bugün Allah Teâlâ ile meşgul olan, yarın da onunla meşgul olur.»

Yahya bin Muaz der ki: «Bir gece Bayezid'in, yatsı namazından sabaha kadar ökçesi üzerine oturup dehşet ve hayret içinde baktığını re sonunda uzun bir secde yaptığını gördüm. Başını secdeden kaldırdıktan sonra dedi ki: "Ya Rabbi, bazı insanlar seni aradılar, onlara keramet verdin. Hattâ öyle ki, su üzerinde yürüdüler ve havada uçtular. Ben bundan sana sığınıyorum. Bazı nisanlara yeryüzünün hazinelerini verdin ve bazı insanlara da nice günlük mesafeyi tayy etmek (bir anda geçmek) faziletini verdin. Onlarda bu sebeble senden hoşnud oldular. Ben bundan da sana sığınırım." Sonra geri dönüp beni görünce, ey Yahya, burda mısın? dedi. Ben de, evet efendim, dedim. Ne zamandan beri? dedi. "Çoktan beri buradayım. Lütuf edip bu hâlleri bana anlatın" dedim. Bayezid: "Sana söylenmesi caiz olan şeyi anlatayım" dedi ve: "Beni yukarı ve aşağı melekûta götürüp gezdirdiler. Bütün Arş Kürsî ve cennetleri gösterdiler. Bunlardan ne istersen, verelim dediler. Ben, bunlardan hiçbir şeyi istemiyorum, dedim." Allah Teâlâ: "Sen benim gerçek kulumsun" buyurdu.»
Ebû Türab-ı Nakşibendi'nin bir müridi vardı. Kendi haline çok istiğrak edenlerdendi. (Düşünenlerdendi). Bir kere Ebû Türap ona dedi ki, bir defa Bayezid'i görsen iyi olur. Mürid: «Ben kendi hâlimle meşgulüm. Bayezid'i görecek zamanım yoktur.» dedi. Ebû Türap bu hususu defalarca müride teklif etti. Aldırmadı. «Ben Bayezid'in Allah'ını görüyorum. Bazeyid'i neyleyim?» dedi.
Ebû Türap: «Bir defa Beyazid'i görmen, yetmiş defa Allah'ı görmenden daha iyidir.» dedi. Mürid, hayret edip bu nasıl olur? dedi. Ebû Türap: «Sen Allah'ı kendi miktarınca görürsün, sana o kadar zahir olur. Onu Bayezid yanında Bayezid miktarınca görürsün.» dedi. Mürid anladı ve kalkın beraber gidelim dedi. Bayezid'in bulunduğu yere vardılar. Bayezid ağaçlar arasında oturuyordu. Onu görmek için bir yüksek yere çıktılar. Sırtında deve yününden yapılmış bir kürk olduğu hâlde ağaçlar arasmdan dışarı çıktı. Mürid onu görünce bir çığ-fık atıp can yerdi. Ebû Türab, Bayezid onu bir bakışla öldürdü, dedi. Bayezid: «Hayır, o sadık bir mürid idi. Onun- açılmayan bir sırrı vardı. Bizi görmesiyle o sır birden açıldı. Kendisi henüz zayıf idi, buna dayanamayıp öldü.» dedi. Bayezid dedi ki: «Eğer İbrahim (a.s.) m dostluğunu, Musa'nın (a.s.) münacatını ve İsa'nın (a.s.) ruhaniyetini sana verseler, gene Allah'tan müteselli olma (vazgeçme) çünkü bunların ötesinde de nice işler vardır.»
Bayezid'in bir müzekki, yâni şahidlerin âdil olup olmadıkları işine bakan dostu vardı. Bir gün Bayezid'e dedi ki, otuz yıldır, geceleri namaz kılarım ve gündüzleri oruç tutarım. Fakat sizin

bahsettiğiniz şeylerin hiçbiri bana görünmüyor. Bayezjd: «Eğer üçyüz yıl daha ibâdet edersen, gene bir şey göremezsin.» dedi. «Niçin?» dedi. Bayezid: «Çünkü sen kendi varlığınla perdelenmişsin (kendini beğeniyorsun) » dedi. «Peki, ya bunun çaresi nedir?» dedi.
Bayezid: «Çaresini yapamazsın.» dedi. O kimse ısrar etti. Bayezid: «Şimdi bir yere gidip sakalmı kestir, elbiseni çıkar, sırtına bir bez
afi*.
9. Asıl: SEVGİ, ŞEVK VE RIZA
699
al, onunla örtün ve boynuna bir torba ceviz as, çarşıya git ve benim enseme bir tokat vuran çocuğa bir ceviz veririm diye çağır. Bu şekilde kadının kapısına git, şahidlerin huzuruna çık.» O kimse, Sübha-nallah! Neler söylüyorsun, dedi.
Bayezid: «Bu sözünle şirketmiş oldun (Allah'a ortak koştun) çünkü kendini ta'zim için Sübhanallah dedin.» O kimse, başka bir çare söyle, bunu yapamam, dedi. Bayezid, birinci çare budur dedi. O kimse, bunu yapamam dedi. Bayezid, sana yapamayacağını söylemiştim. Bayezid'in ona bu sözü söylemesinin sebebi, o kimsenin kibir ve makam ile meşgul olup bu sebebten perdelendiği (bir şeyi görmediği) ve bunun çaresi de ancak bu olduğu içindi.
Hadiste gelmiştir ki: «İsa'ya (a.s.) vahiy geldi ki, bir kulun kalbine nazar edersem, ona ne dünya sevgisini, ne de âhiret sevgisini koymam. Yalnız kendi sevgimi koyarım ve o sevgiyi de ben korurum.» İbrahim Edhem: «Ya Rabbi, bana ihsan buyurduğun sevgin ve zikrinin ünsiyeti yanında senin cennetine bir sivrisinek kanadı kadar kıy-met yermediğimi bilirsin.»
Rabia'ya, Resûlüllah'ı nasıl seviyorsun? dediler. Rabia: «Ona olan sevgim gayet sağlamdır. Ancak Halıkın (Allah'ın) sevgisi beni mahlukların (yaratıkların) sevgisinden meşgul etti.» dedi.
İsa'ya (a.s.) amellerin hangisi üstündür? diye sordular. Buyurdu ki: «Allah sevgisi ve kazaya (Allah'ın hükmüne) rıza göstermek, bütün amellerden üstündür.» Hülâsa, böyle haber ve hikâyeler çoktur. Bu anlattığımız Peygamberlerin ve velilerin hâllerinden kesinlikle anlaşılıyor ki, Allah Teâlâ'nm marifet ve sevgisinin lezzeti, cennetin lezzetinden daha üstündür. O hâlde bu hususta düşünmelisin.
ALLAH TEÂLÂ'NIN MARİFETİNİN GİZLİ OLMASININ SEBEBİ
Bil ki, bir şeyin marifetinin (bilinmesinin) 'zorluğu iki sebebten-dir: Birincisi: O şeyin gizli ve örtülü olup açık olmamasıdır. İkincisi: Çok parlak olduğu için kalbler onu anlayamaz. Allah Teâlâ'nm marifeti gibi. Allah Teâlâ'nm marifetinin açık olması sununla anlaşılır ki, bir kimse yazılmış bir yazıyı, yahut dikilmiş bir elbiseyi görürse, muhakkak kâtibin ve terzinin bilgili, kudretli, iradeli ve canlı olduklarını açıklıkla anlar. Zira onların yaptığı iş, bu sıfatların mevcut olmasını öyle açıklıkla gerektirir ki, bu sıfatlar zaruri olarak anlaşılır. Eğer Allah Teâlâ bütün kâinatta yalnız bir kuş veya bir ot yaratsay-dı, bunlara bakan herkes, zarurî olarak Allah'ın kudretinin kemâlini ve azametinin celâlini anlardı.

Bunların Allah'a delâleti, yazının kâtibe olan delâletinden daha açık olurdu. Fakat gök, yer, hayvanlar, bitkiler, ağaçlar, taşlar ve var olan her yaratık ve akla, hayale gelenlerin hepsi Allah'ın celâl ve azametine aynı yön ve cihetten delâlet ederler. Aynı yöndeki delille-

rin çokluğundan ve medlulün, (delâlet edilen) gayet açık ve parlak olmasından örtülü olmuştur.
Ama eğer hepsi aynı yönde olmayıp bazısı Allah'ın işi olup ve bazısı olmasaydı, delâlet daha açık olurdu. Bütün deliller bir sıfat ve bij cihet üzere olunca delâlet kapalı oldu. Bu, şuna benzer ki, kâinatta güneşten daha parlak yok iken, eğer güneş akşamları batmasaydı yahut herhangi bir engel onun ışığına perde olmasaydı, hiç kimse yeryüzünde ışık olduğunu bilmezdi. Zira beyaz, kırmızı, siyah, yeşil ve bütün renklerin ve şekillerin olmadığını sanırdı. O hâlde ışığın renklerden ayrı bir şey olduğu gecelerden ve geceler de, bir engel bulunduğu zaman renklerin görünmemesiyle anlaşılır.
Demek ki, o hâlde güneşi sığının var olduğu, onun zıddı olan gece ve gölge ile meydana gelen karanlıkla bilinir. Bunun gibi, eğer (hâşâ) Allah'ın aradan çekilmesi veya yok olması mümkün olsaydı, yex ve gök birbirine çarpıp yok olurdu zarurî olarak bilinirdi. Fakat bütün eşya beraber şahidlik yaptığı için ve bu şahidlik çok açık olduğu için, Allah'ın marifeti (bilinmesi) örtülü olmuştur.
Diğer bir sebeb de, insan, çocukluk çağından beri henüz şahidlik cihetini ve delâlet keyfiyetini idrâk edemezken, gözü kâinatın bu nizam ve intizamına alışır ve ülfet hâsıl olur. Daha sonra idrâk kuvveti hâsıl olunca da gaflet edip uyanmaz. Ancak gârib bir hayvan görünce, düşünmeksizin ve gayrı ihtiyarî «Sübhanallah» kelimesi diline gelir. O anda o gârib hayvana ülfet ve alışkanlık olmadığı için, onun şa-hidliği kalbine te'sir eder.
Demek ki, gözü ve basireti zayıf olmayan kimse, var olan herşeyi yer ve gök hareketi bakımından değil, belki Allah'ın işi olması bakımından görür. Nitekim yazıya, kâğıt ve mürekkebi cihetinden bakılmaz. Ancak bu işin erbabı olmayanlar bu cihetten bakarlar. Yazının erbabı olanlar, nazım, tertip, yahut onun yazarı cihetinden bakılır. Hâl böyle olunca kim neye bakarsa onda Allah Teâlâ'yı görür.
Zira onun işi olmayan hiçbir şey yoktur. Bütün âlem onun işidir. Eğer Allah Teâlâ'dan olmayan, onun sebebiyle -vücut bulmayan bir şey bulmak için bin yıl araştırma yapsan, bir şey bulamazsın. Âlemde olan herşey, lisan-ı hâl denen açık bir dil ile çağırıp Allah Teâlâ'nın kudretinin kemâline ve azametinin celâline şahidlik yaparlar. Âlemde Allah Teâlâ'nın kudretinin kemâlinden ve azametinin celâlinden daha açık anlaşılan bir gerçek yoktur. Fakat insanların bunu anlamamaları acizliklerinden ve zayıflıklanndandır.

ALLAH'IN SEVGİSİNtN ÇARESÎ

Bil ki, sevginin en yüksek makam ve derece olduğunu bilince, onun çaresini bilmek de önemlidir. Bu nedenle bil ki, bir güzele âşık

olmak isteyen ondan başka ne varsa herşeyden yüz çevirip devamlı ona bakmalıdır. Onun yüzünü görüp de, elini, ayağını ve saçım görmeyince, —oysa bunlarda da güzellik ve letafet vardır— onları da görmeye
."Si

çalışır. Böylece her türlü güzelliği gördükçe, meyli ve sevgisi artar. Buna devam edince az veya çok kendisinde sevgi meydana gelir. Allah Teâlâ' run sevgisi de böyledir.
Onun birinci şartı, dünyadan yüz çevirip, kalbini dünya sevgisinden temizlemektir. Zira Allah Teâlâ'dan başkasının sevgisi, onun sevgisine mânidir. Kalbi Allah'ın gayrisinden temizlemek, toprağı dikenden, çalıdan temizlemek gibidir. Kalbi Allah'ın gayrisinden temizledikten sonra onun marifetini aramalıdır. Zira Allah'ı sevmeyen onu tanımadığı içindir. Çünkü Allah Teâlâ'nın cemâl ve kemâli tabiatıylp sevgilidir. Onları bildikten sonra sevmemek imkânsızdır. Hattâ bir kimse Sıddîkı (Ebû Bekir'i) ve Faruk'u (Ömer'i) tanıyıp onların vasıf ve hareketlerini bildikten sonra onları sevmemek elinden gelmez. Zira onların güzel vasıflan ve menkıbeleri tabiatıyle sevilir.
Allah'ın marifetini tahsiletmek,. tohum ekmek gibidir. Sonra de- ' vamlı olarak zikirle meşgul olmak, o tohumu sulamak gibidir. Çünkü bir kimse bir kimseyi çok sevip onu anarsa, muhakkak onunla ün-siyeti hâsü olur.
Bundan sonra bil ki, hiçbir mü'min sevginin aslından boş değildir. Fakat sevgideki değişiklik üç sebebten ileri gelir: Birincisi, dünya sev-gisidir. Zira sevgilisinden başka bir şeyi seven, muhakkak sevgilisine olan sevgisi noksan olur. İkincisi, marifettir.
Meselâ: Câhiller de İmam Şafiî ve tmam Ebû Hanefî'yi severler. Çünkü herkes onların ilimdeki kemâlini bilir. Fakat onların bazı, üimlerinin tafsilâtını bilen fakih (fıkıh âlimi) onları câhillerden daha çok sever. Çünkü onları daha iyi tanır. Onların bütün ilimlerinden ve hâllerinden haberdar olan Ebû Yusuf ve Müzeni gibi özel talebeleri ise, onları herkesten ziyâde severler. Bu itibarla Allah'a marifeti (bilgisi) çok olanın, ona sevgisi de çok olur; Üçüncüsü, kendileriyle ünsiyet hâsıl olan zikir ve ibâdettir.
Demek ki, farklılık bu üç sebebten ileri gelir. Ama Allah'a sevgisi hiç olmayan kimse, Allah'ı hiç tanımamıştır. Görünen güzel suret tabiatıyle sevildiği gibi, mânevi sureti de tabiatıyle sevilir. Demek ki, sevgi marifetin (bilginin) semeresidir.
Marifetin kemâlini (tam bilgiyi) elde etmenin iki yolu vardır. Birincisi, tasavvufçulann yoludur. Bu, mücahede ve devamlı zikirle kalbi temizlemektir. Şöyle ki, Allah'dan başka herşeyi unutur. Bu mertebe hâsıl olduktan sonra onun iç âleminde bazı hâller zuhur etmeye başlar. O hâllerle Allah Teâlâ'nın celâl ve azameti aydınlanır ve apaçık görünmüş gibi olur. Bu kimse, avlamak için tuzak kurana benzer. Bazen o tuzağa bir şey düşmez. Bazen bir fare

düşer. Bazen de kartal düşer. Bu hususta şans ve ezelî taksimat bakımından büyük
farklar vardır.
İkincisi, marifet ilmini öğrenmektir. Kelâm ve diğer ilimleri öğrenmek değildir. Marifet ilminin başlangıcı tefekkür kısmında işaret ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ'nm acaip işlerini görmektir. Bunu da geçip onun zâtının celâl ve cemâlini tefekkür etmektir. Böylece isim

ve sıfatların hakikatleri ona açüıp malûm olur. Bu, öğrenilmesi kolay olmayan uzun bir ilimdir. Ancak tabiatıyle zeki olanların, arif bir üs-tad vasıtasıyle bu mertebeye erişmeleri mümkündür. Ama ahmak gibi değildir. Ve o, bu mertebeye kavuşamaz. Bu, tuzak kurmak gibi değildir ki, av düşebilsin ve de düşmeyebilsin. Belki bu ticaret ve ziraat gibidir. Ve bu şuna benzer ki, biri erkek, biri dişi iki koyunu olup doğurup çoğalmak için buniarı çiftleştirir.
Şübhesiz Allah'tan bir âfet olmazsa, bundan mal artar. Marifetten başka bir yol ile Allah'm sevgisini aramak imkânsızdır. Bu iki yoldan başka bir şeyle marifeti arayan, ona kavuşması mümkün değildir. Kalbinde Allah Teâlâ'mn sevgisi olmadan âhiret saadetine erişmek isteyen, bâtıl bir hayâl peşindedir. Zira âhiret, Allah'a ka-_ vuşmaktan başka bir şey değildir. Bir şeyi daha önce sevip de, fakat aradaki engeller yüzünden ona kavuşamayan ve ünün şevk ve arzusuyla zaman geçiren kimse, aradaki engellerin kalkmasıyle ona kavuşmakla büyük lezzete kavuşup saadete erişir. Eğer sevmemiş olsa hiç lezzet bulmaz. Az sevmiş ise, az lezzet bulur.
O hâlde saadete kavuşmak sevgi ve aşk miktarınca olur. Eğer — Allah korusun— kalbinde Allah Teâlâ'mn buğzu olsa, yahut Allah Teâlâ'ya zıd olan şeylerle aşina olup onlarla yakınlık tutmuş olsa, âhi-rette göreceği şey, lezzet ve sevginin zıddı olduğu için, nice türlü azap ve acıya düşüp helak olur. Başkalarının mutlu olduğu şeylerle kendisi mutsuz olur. Bu, şu çöpçüye benzer ki, attarlar (güzel koku satanlar) çarşısından geçerken düşüp bayılıyor. Onu ayıltmak için, yüzüne misk ve gülsuyu serperler, fayda vermez. O sırada daha önce çöpçülük yapmış olan birisi oraya gelir. Bu hâli görünce biraz insan pisliğini getirip onun burnuna sürer. O kimse derhal ayılıp aklı başına gelir ve: «Oh! İşte şimdi rahatlık veren koku buldum.» der. Günah lezzetiyle ünsiyet tutmuş olup dünyaya âşık olan o çöpçü gibidir. Attarlar (güzel koku satanlar) çarşısında kendine gelemiyor. Ordaki bütün şeyler onun tabiatına muhalif geliyor. Onunla acı ve sıkıntısı artıyor. Zira ünsiyet tuttuğu pisliği orada bulamadı. Âhirette de dünya arzularım bulamayıp oradaki şeylerin hepsi onun tabiatının zıddı olup onun mutsuzluğunun sebebi olurlar.
. Demek ki âhiret âlemi ruhlar âlemi ve Allah'm cemâlini görmek âlemidir. Allah'ın cemâli bu âlemde müşahede edilir. Said (mutlu), -burada tabiatmi Allah'ın cemâline alıştırıp böylece tabiatı o kâmil cemâle muvafık olan kimsedir. Bütün riyazetler,

ibâdetler ve marifetler bu münasebeti elde etmek içindir. Sevgi ise, bu münasebetin aynısıdır. «Nefsini temizleyen kurtuldu.» (Şems sûresi, âyet: 9) âyet-i kerîmesinin mânâsı da budur. Bütün günahlar ve dünya sevgisi de bu münasebetin zıddıdır. «Nefsini kirleten ziyan etti.» (Şems sûresi, âyet: 10) âyet-i kerîmesinin mânâsı da budur. Basiret ehli olanlar, bu gerçekleri görmekle taklit sınırını asmışlardır. Bu gerçeklerin doğruluğunu peygamberlerin sözlerinden anlamışlardır.

9. Asıl: SEVGİ, ŞEVK VE RIZA

703

Hattâ mucizesiz peygamberlerin doğruluğunu bu gerçeklerle anlamışlardır. Nitekim tıp ilmini bilen tabibin sözlerinden onun iyi ta-bib olup olmadığını bilirler. Demek ki gerçek peygamberler peygamberlik taslayan yalancı peygamberlerden bu yol ile ayrılırlar. Bu hususları bilmeden hâsıl olan ilim zaruridir. Asanın yılan olmasıyle hasıl olan ilim gibi değildir. Zira asanın yılan olmasıyle olan ilim, Sa-miri'nin buzağısının sesine olan ilimle bozulabilir. Zira muczeyi sihirden ayırdetmek kolay olmaz.

SEVGİNİN ALÂMETLERİ

Bil ki, sevgi kıymetli bir cevherdir. Onu iddia etmek kolay değildir. O hâlde insan, kendisinde sevgi alâmetleri bulunmadan kendisini sevenlerden sanması caiz olmaz. Zira sevginin alâmetleri vardır, onları kendisinde aramalıdır. Bu alâmetler yedidir:

Birinci alâmet: Ölümü kötü görmez. Zira bir insan dostuna kavuşmayı kötü görmez. Resûlüllah buyurur ki: «Allah Teâlâ'ya kavuşmak isteyen kimseye, Allah da kavuşmak ister.» Büveytî zâhidlerden idi. Birine ölümü seviyor musun? dedi. O kimse durakladı. Büveytî: «Eğer sadık olsaydın ölümü severdin.» dedi. Ama ölümü sevip de henüz ölüm azığını hazırlamadığı için erken ölmek istememek caizdir. Çünkü bu ölümü sevmediği için değildir. Bunun alâmeti, ölüm için azık hazırlamakta durmadan gayret göstermektir.

İkinci alâmet: Allah Teâlâ'nm sevdiğini, kendi sevdiğine tercih edip onu öne alır. Sevgih'sine yaklaşmasına sebeb olan her şeyi terk etmez ve geciktirmez. Sevgilisinden uzaklaşmasına sebeb olan her şeyden çekilip uzaklaşır. Bu da, kalbiyle Allah Teâlâ'yı sevenler için mümkün olur.

Nitekim Resûlüllah buyurur ki: «Allah Teâlâ'yı kalbiyle seven bir kimseyi görmek isteyen kimse, Huzeyfe'nin kölesi Salim'e baksın.» Demek ki bir kimsenin bir günah işlemesi, onun Allah'a sevgisinin olmadığına asla delâlet etmez. Belki Allah'a olan sevgisinin noksanlığına ve kalb samimiyetiyle olmadığına delâlet eder. Bunun delili şudur ki, Nu'man'a içki içtiğinden dolayı defalarca had cezasını verdiler. Bir kimse ona lanet etti. Resûlüllah: «Ona İânet etme. Zira or. Allah'ı ve Resulünü sever,» buyurdu. Fudeyl der ki: Eğer sana, Allah'ı seviyor musun? deseler, sus, cevap verme. Zira sevmem desen,, kâfir olursun. Severim desen, senin işin dostların işine benzemiyor.

Üçüncü alâmet: Daima Allah'ın zikri onun dilinden eksik olmaz. Buna çok düşkün olduğundan tekellüfsüz ona devam eder. Zira bir kimseyi seven kimse, onu çok anar. Eğer sevgisi tam olursa, onu

asla unutmaz. O hâlde bir kimsenin dili, Allah'ın zikrine zorlanıyorsa, onun sevgilisinin, zikri diline gâlib olmayıp fakat sevgi arzusunun gâlib olması demek olabilir. Sevgi ayrıdır, sevgi arzusu ayrıdır.
»I
704
KİMY&-TI SAADET
Dördüncü alâmet: Kur'an-ı Kerîm'i sevmektir. Çünkü onun kelâmıdır. Ve gene Resulünü ve hattâ bütün insanları sever. Çünkü hepsi onun kullandır. Hattâ bütün yaratıkları sever. Zira hepsi onun yaratıklarıdır. Nitekim bir kimse bir kimseyi severse, onun kitabını ve yazısını da sever.
Beşinci alâmet: Yalnızlık ve münacata düşkün olup engellerin zahmeti aradan kalkarak dostuyle münacatla meşgul olmak için akşam olmasını bekler. Eğer uyku ve konuşmayı yalnızlıktan daha çok severse, onun dostluğu zayıftır.
Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud, insanlardan hiç birisiyle ünsiyet etme. Benden ancak iki kimse kesilir: Biri, sevap kazanmakta acele eden ve sevaba tez kavuşmadığı zaman tembellik eden. Diğeri de, beni unutup öz haliyle kanaat eden.» Onun alâmeti şudur ki, onu kendi hâline ve dünya işlerine hayran bırakırım. O hâlde Allah Teâlâ ile dostluğu mükemmel olan, başka bir şeyle ünsiyet etmez.
Benî İsrail'de bir âbid vardı. Geceleri sabaha kadar bir ağacın altında namaz kılardı. O ağaç üzerinde güzel öten bir kuş vardı. O zamanın peygamberine vahiy geldi ki: «O zahide haber verin, o Halıkı (Allah'ı) bırakıp bir mahlûkla (yaratıkla) ünsiyet edince, herkesin, ulaşamayacağı yüksek bir dereceden düştü.» Bazı kimseler Allah ile olan ünsiyetlerini öyle bir dereceye ulaştırmışlardı ki, evlerinin bir tarafında yangın çıksa haberleri olmazdı. Velilerden birinin bir hastalıktan dolayı namaz içinde ayağını kestiler, haberi olmadı.
Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Bana dostluk iddiasında bulunup da sabaha kadar uyuyan, yalan söyler. Dost, dostu görmek istemez mi? Ben, beni arayanla beraberim.» Musa (a.s.): «Ya Rabbi ,seni nerede arayayım?» dedi. Allah Teâlâ: «Ey Musa, beni bulmak istersen, mutlaka bulursun,» buyurdu.
Altıncı alâmet: İbâdet ona kolay olup ibâdetin ağırlığı ondan kalkar. Büyüklerden biri der ki, yirmi yıl canımı dişime takarak tehec-cüd (gece) namazını kıldım. Ondan sonra yirmi yıldır da teheccüd namaziyle safa sürüp zevk aldım. Zira dostluk kuvvetlenince, hiçbir şeyin lezzeti, ibâdet lezzetine yetişmez. Bunun zor gelmesi nerede kalır.
Yedinci alâmet: İtaatli kulların hepsini sever ve asi kullara da düşmanlık besler. Nitekim âyet-i kerîmede: «Kâfirlere karşı şiddetli ve kendi aralarında merhametlidirler.» (Feth sûresi, âyet: 29) buyu-rulmaktadır. Peygamberlerden biri sual edip: «Ya Rabbi, senin velilerin ve dostların kimdir?» dedi. Allah Teâlâ: «Çocuğun, annesine bağlı olduğu gibi, bana bağlı olanlar ve kuşun, yuvasına sığındığı gibi bana sığınanlar ve kaplanın, kızgın ve korkusuz olduğu gibi, bana asi olanlara karşı öyle kızgın ve

korkusuz olanlardır,» buyurdu. Alâmetler bunlardır. Allah'a sevgisi tam olan bu alâmetlerin hepsi onda mevcut olur. Ama bu alâmetlerin bazsının bulunduğu kimselerin Allah'a sevgisi o nisbettedir.

ALLAH TEALÂ'YA OLAN ŞEVKİN MÂNASI

Bil ki, sevgiyi inkâr eden şevki de inkâr eder. Resûlüllah duasında: «Ya Rabbi ,senden sana kavuşmak şevkini ve cemâlini görmek lezzetini istiyorum,» buyurdu.

Gene buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: îyi kullarımın bana kavuşma arzulan uzadı (kuvvetlendi). Benim onlara kavuşma arzum ise daha kuvvetlidir.» O hâlde Allah Teâlâ'ya olan şevkin mânâsını bilmek gerekir. Çünkü sevgi şevksiz olmaz. Bil ki, tanınmayan bir kimseye şevk mümkün değildir. Tanınıp da bilfiil müşahede edilene de şevk olmaz. Demek şevk bir cihetten gâib ve bir cihetten hazır olan kimseye karşı olur.

Meselâ, hayâlde hazır ve gözden gâib olan sevgili gibi. Demek ki şevkin mânası, kalbin, idrâk ve müşahede tam olacak şekilde sevgilinin görülmesini istemesidir. O hâlde bundan anlaşılıyor ki, dünyada Allah Teâlâ'ya şevk mümkün değildir. Çünkü onu görmek mümkün değildir. Zira Allah Teâlâ marifette hazır ve müşahededе gâibtir. Görmek hayâlin kemâli olduğu gibi, müşahede de marifetin kemâlidir. Bu şevk ancak ölümle kalkar. Hattâ ölümden sonra şevkin, âhirette de kalkmayacak bir çeşidi kalır. Zira bu dünyada Allah marifetinin noksanlığı iki sebebtendir:

Birincisi: Marifet, ince ve nâzik bir perdenin arkasından bakmak gibi bir idrâktir. Yahut güneş doğmadan önce sabahın alaca karanlığında görmek gibidir. Bu mertebe âhirette aydınlanır ve bu şevk ölümle kesilir.

İkincisi: Sevgilisinin yüzünü görüp saçını ve diğer azâlarmı görmeyip onları da mükemmel güzellik ve letafette düşünen kimse, şüb-hesiz onları görmek şevki baki kalır. Bunun gibi, Allah'ın cemâl ve kemâlinin sonu yoktur. Bir kimse, Allah'ın cemâlinden ne kadar çok şeyler bilirse, bilmedikleri bildiklerinden daha çoktur. Zira Allah'ın cemâlinin sonu yoktur. Tamamiyle bilinmedikçe, Allah'ın cemâli tamamlanmış olmaz. Allah'ın cemâli ile ilgili bilgileri tamamiyle kavramak ne bu dünyada, ne de âhirette mümkün değildir. Zira insan bilgisinin sonsuz olması mümkün değildir. O hâlde âhirette Allah'ın cemâlini görmek ne kadar çok olursa, lezzeti de o kadar çok olur. Bu lezzetin sonu yoktur. Eğer kalb, âhirette Allah'ın cemâlinin hazır olmasına bakıp bu sebeble seviniyorsa, tarikat ehli buna ünsiyet derler. Eğer kalb, baki kalan güzellik ve cemâl cihetlerine bakıyorsa, ona şevk derler. Şevkin, ne dünyada ne de âhirette sonu yoktur. Bütün şevk ehli âhirette: «Ya Rabbi, bizim nurumuzu tamamla,» (Tahrim sûresi, âyet: 8) derler. Zira âhirette Allah'ın cemâlinden zuhur eden herşey nûr olup şevk ehli daima onun tamamlanmasını isterler. Onun tamamlanması ise, mümkün değildir. Zira Allah'tan başka Allah'ı (hakkıyle) bilmek hiçbir kimse için

mümkün değildir. Onu kemâliyle bilmek mümkün olmadığı gibi, kemâliyle görmek de mümkün değildir. Fakat şevk sahihlerine müşahede yolu açılır. Şöyle ki, daima Allah'ın cemâlini görmekte terakki
eder. Cennet lezzetinin sonsuz olmasının mânası da budur.
Eğer böyle olmayıp yalnız Allah'ın cemâlini görmek lezzetinden haberdar olmak olsaydı, kalb daima lezzet içinde olmazdı. Zira kalb alıştığı herşeyden lezzet almaz olur. Ancak her defasında ondan taze bir şey alırsa lezzeti olur. Demek ki, cennet lezzeti her an tazelenir. Şöyle ki, bir şey hazırlanınca, geçmişini ona göre basit görüp bu şekilde daima terakkide olur. Bundan ünsiyetin, hazırlanan bir şeye bakınca başkasına iltifat etmemek hâli olduğu anlaşıldı. Eğer iltifat ederse, bu hâle şevk denir,
.
O hâlde Allah'ın âşıkı olan kimseler, bu dünyada ve öbür dünyada ünsiyet ile şevk arasında dolaşırlar.
Davud'un (a.s.) haberlerinde geldi ki: «Allah Teâlâ buyurdu ki: «Ey Davud, yeryüzünde olanlara benden müjde olsun ki, beni seveni ben de severim. Yalnızlığı seçip benimle beraber olana ben beraber ve enis (ünsiyet edeni) olurum. Bana arkadaş olana ben de arkadaş olurum. Beni seçeni ben de seçerim. Benim emrimden başka emirleri dinlemeyenin emrini (duasını) dinlerim. Hiçbir kul beni sevmemiştir ki, ben de onu kalbindeki sevgiyi bilip onu sevmemiş ve onu diğerleri üzerine takdim etmemiş olayım. Beni hakkıyle arayan bulur. Başkasını arayan beni bulamaz. Ey yeryüzündekiler, sizin meftun edip benden gafil eden işleri bırakın ve benimle oturup ünsiyete yönelin ki, ben de sizinle ünsiyet edeyim. Ben dostlarımı, dostum ve halilim olan ibrahim'in (a.s.) tıynetinde yarattım. Musa (a.s.) sırdaşım, Muham-med (a.s.) benim en seçkin kültündür. Bana müştak olanların kalbini nurumdan yarattım ve kendi celâlimle besledim»
Bazı Peygamberlere vahiy geldi ki: «Benim bazı kullarım vardır ki, beni severler, ben de onları severim. Bana müştaktırlar, ben de onlara müştakım. Beni anarlar, ben de onları anarım. Onlar bana bakıyorlar, ben de onlara bakıyorum. Eğer sen de onların yolunu seçer-sen, ben de seni seçip severim. Eğer onların yolundan kaçarsan, sana buğz eder düşman olurum.» Sevgi, şevk ye ünsiyet hakkında bunun gibi haberler çoktur. Burada bu kadanyle yetinelim.
' .
RIZANIN HAKİKATİ VE FAZİLETİ
Bil ki, Allah Teâlâ'nın kazasına rıza göstermek çok yüksek bir makamdır. Onun ötesinde başka bir makam yoktur. Zira Allah'ın sevgisi en güzide makamdır. Rıza ise sevginin semeresidir. Ama her sevginin değil, belki tam olan sevginin semeresidir.
Bunun için Resûlüllah buyurdu ki: «Allah Teâlâ'nin kazasına rıza göstermek Allah'a açılan en büyük kapıdır.» Resûlüllah bir kavimden: «İmanınızın alâmeti nedir?» diye sual buyuranca: «Belâya sabır ve nimete şükür ederiz ve Allah'ın kazasına rıza gösteririz.» dediler.

Bunun üzerine Resûlüllah buyurdu ki: «Bu kavim ilim ve hikmet sahibidirler. Bu büyük hikmetlerinden dolayı Peygamberlere yakındırlar.» Gene buyurdu ki: «Kıyamet günü ümmetimden bazı kimselere cennette uçmaları için kanat yaratılır. Melekler onlara derler ki, hesabı, sıratı ve teraziyi gördünüz mü? Onlar hayır, bunların hiçbirini görmedik derler. Melekler, sizler kimlersiniz? diye sorarlar. Onlar da, Muhammed ümmetiyiz, derler. Melekler, öyleyse ameliniz nedir ki, bu kadar ihsanlara kavuştunuz. Onlar derler ki, bizde iki haslet vardı: Birisi, yalnız iken günah işlemeye Allah'tan utanırdık; diğeri, az rızka razı olup Allah'ın takdirine boyun eğerdik. Melekler, öyleyse bu dereceye lâyıksınız, derler.»

Muşa (a.s.) nın kavmi ona, Allah Teâlâ'nın razv olduğu amel hangisidir? Onu yapalım, dediklerinde, Allah'tan vahiy geldi ki: «Benden razı olsunlar, ben de onlardan razı olurum.» -

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud, velilerimin dünya üzüntüsü ile ne işi vardır? Dünya üzüntüsü, benim münacatımm lezzetini onların kalbinden götürür. Ey Davud, ben dünya için üzülmeyen ve dünyadan hiçbir şeye gönül bağlamayan dostlarımı severim.» Peygamberimiz buyurur ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Ben, o Allahım ki, benden başka Allah yoktur. Belâma sabretmeyip kazama nza göstermeyene de ki, kendisine başka Allah bulsun.»

Gene buyurdu ki: «Takdir edip işlerimin tedbirini lâyıkı veçhiyle sağlam yaptım. Olacak herşeyi hükmettim. Razı olan kul kim ise, rızam onunladır. Razı olmayan kim ise, gazabım onunladır. Bu bana kavuşacakları kıyamete kadar devam eder.»

Gene buyurdu ki: «Allah Teâlâ buyurur ki: Hayrı ve şerri yarattım. Hayır için yaratıp ona hayrı kolaylaştırdığım kimseye ne mutlu. Şer için yaratıp ona şerri kolaylaştırdığım kimseye ise yazıklar olsun. Benim takdirimle ilgili sözler söyleyip bunu nasıl ve niçin takdir eyledi, diyene yazıklar olsun.»

Peygamberlerden biri yirmi yıl açlık, susuzluk ve sıkıntıya müb-telâ oldu. Bundan kurtulmak için dua etti, kabul olmadı.

Bunun üzerine vahiy geldi ki: «Gökleri ve yeri yarattığımda senin nasibini böyle takdir ettim. Göklerin, yerin ve bütün mülkümün takdirini bozmamı mı istiyorsun? Senin için takdir ettiğimizi değiştirelim ki, bizim dilediğimiz olmasın, senin dilediğin mi olsun? tşler, bi-•»im isteğimize göre değil de senin keyfine göre mi olsun? tzzet ve celâlim hakkı için bir daha bunun gibi fikirler aklına gelirse, admı Peygamberlerin defterinden silerim.»

Enes (r.a.) der ki: «On yıl Resûlüllah'm hizmetinde bulundum. Yaptığım bir iş için, niçin yaptın ve yapmadığım bir iş için de niçin yapmadın demedi. Bir kimse, işi olmadığı için bana kızdığı zaman, eğer kaderde olsaydı, olurdu derdi.»

Davud'a (a.s.) vahiy geldi ki: «Ey Davud, sen bir şey istiyorsun, ben bir şey istiyorum. Benim dilediğim olur. Eğer benim dilediğime

teslim olup razı olursan, senin dilediğinde de sana kifayet ederim. Eğer teslim olmazsan, dilediğin şeyde sana sıkıntı ve belâ çektiririm. Nihayet benim dilediğim olur.»
Ömer bin Abdülaziz der ki, ben takdir edilene sevinirim. Ona ne dilersin dediklerinde, takdir edileni dilerim, dedi.
İbni Mes'ud (r.a.) der ki, olmayan bir şey için keşke olaydı ve olan bir şey için de keşke olmayaydı demekten, ateşi yemeği daha çok severim. Beni İsrail abidlerinden biri, çok ibâdete çalıştı, nice yılları ibâdetle geçirdi. Sonunda rüyasında bir kadın gördü, ona dediler ki, filân kadın cennette seninle aynı derecededir. Sana verilen derece ona da verilmiştir. Bunun üzerine abid o kadını aradı. Onun ibâdetinin rie olduğunu görmek istiyordu. Onu bulunca, farzlardan başka namaz ve orucunun olmadığını gördü. Ona dedi ki, senin hâlin nedir? Kadın, hâlimi görüyorsun dedi. Abid ısrar etti. Sonunda kadın dedi ki, benim küçük bir hasletim vardır: Belâya razı olurum. Hasta olursam, şifâ istemem, güneşte olursam gölge istemem, gölgede olursam güneşe çıkmam; hülâsa Allah ne hüküm etmişse, ona rıza gösteririm. Abid elini basma vurup bu küçük bir raslet değil, büyük bir haslettir, dedi.
RIZANIN HAKİKATİ
Bil ki, bazüan demişlerdir ki, belâya ve tabiata aykırı olan diğer şeylere rıza göstermek mümkün değildir. Belki ondan gaye sabırdır. Bu söz hatalıdır. Zira sevgi gâüb olunca arzuya muhalif olan şeylere rıza iki sebeble mümkün olur:
Birincisi, aşk ve sevgiye öyle dalar ki, kendinden haberi olmaz. Nitekim bir kimse harbte öyle kızar ki, yara kanını gözüyle görmeden onun acısından haberi olmaz. Bazı kimseler düşkün oldukları bir şeye koşarken ayağına diken batsa, haberi olmaz. Bir şeyin lezzetiyle meşgul olsa açlık ve susuzluktan haberi olmaz. Yaratıkların aşkından ve dünyanın hırsından bunlar mümkün olunca, Allah'ın aşkından ve âhi-ret sevgisinden niçin mümkün olmasın? Mânâ suretinin güzelliği kalbte zahir suretinin güzelliğinden daha çok te'sir eder. Zira zahiri güzellik hakikatte mezbele üzerine çekilmiş bir post gibidir. Batıni güzelliği gören basiret gözü, zahir gözünden daha aydındır. Çünkü zahir göz ekseri hâllerde yanılmadan kurtulamaz. Şöyle ki, büyük şeyleri küçük, uzak şeyleri yakın ve yakın şeyleri de uzak görür. İkincisi, aşık belâ ve sıkıntının acısını duyuyor ise de, dostunun rızası bunlara katlanmakta olduğunu bilirse, bunlara razı olur. Nitekim bir kimsenin sevgilisi hacamat yaptırmasım, yahut acı bir şurup içmesini emretse, sevgilisinin rızasını almak için o buna razı olur.
O halde Allah'ın rızasının takdr ettiği şeylerde olduğunu bilen, fakirliğe, hastalığa ve diğer belâlara razı olur. Nitekim dünya düşkünü olan kimse, yolculuk zahmetlerine, deniz tehlikelerine ve bunlar gi-

bi nice zorluklara katlanır. Allah Teâlâ'ya sevgisi olanların çoğu bu dereceye erişmişlerdir. Feth-i Musılî'nin hanımı düşüp tırnağı kırıldığında güldü. Ona, ne gülersin, yoksa sıkıntı vermedi mi?

dediklerinde, bunun sevabının sevinci, sıkıntısının acısını götürdü, dedi.
Sehl-i Tüsterî'nin bir hastalığı vardı, onun için ilâç almazdı. Niçin ilâç almıyorsun? dediklerinde, ey dostlar, dostun yarasının acı vermediğini bilmez misiniz? dedi.
Cüneyd-i Bağdadî der ki, Sırr-ı Sekatî'ye dedim ki, muhip olan, belâ acısını duyar mı? Hayır, duymaz. Dedim ki, kılıçla da vursalar gene duymaz mı? «Hayır, eğer yetmiş defa kılıç vursalar gene duymaz.» dedi.
Büyük velilerden biri der ki: «Allah Teâlâ neyi severse, ben de severim. Cehenneme girmemi bile sevse ben de buna razı olur ve severim.»
Bişr-i Hafi der ki, Bağdat'ta bir kimseye bin değnek vurdular, sesini çıkarmadı. Ona, niçin ses çıkarmadın? dedim. «Sevgilim orada idî, onun hatırı için ses çıkarmadım.» dedi. «Eğer büyük sevgili görse ne yapardın.» dedim. Hemen feryad edip canını Hakka teslim etti. Bişr-i Hafi der ki, sülûke (tasavvufi çalışmalara) ilk başladığım zamanlarda Abadan'a gittim. Orada cüzzamlı bir. meczup gördüm, yere yıkılmış yatıyordu ve karıncalar üzerine uşuşup etini yiyorlardı. Başını kucağıma alıp ona acıdım. Bir zaman sonra aklı basma gelince, dedi ki, bu hangi fuzulîdir ki, benimle Allah'ın arasına giriyor.
Kur'an-ı Kerîm'de Yûsuf'u (a.s.) gören kadınların onun güzelliğinin azameti karşısında ellerini kestikleri ve bunun farkına varmadıkları bildirilmektedir. Mısır'da kıtlık olduğu zaman, açlık sıkıntısının acısı karşısında, Yûsuf'un cemâline bakıp açlığı unuturlardı. Bu mahlûkun güzelliğinin te'siridir. O hâlde bir kimseye yaradamn cemâli açılırsa, onun belâlardan .habersiz kalması şaşılacak bir şey değildir. Aziz bir insan var idi. Daima Allah Teâlâ ne hükmederse bu hayırlıdır, derdi. Onun eşyasını bekleyen bir köpeği ve eşyasını yüklediği bir merkebi ve onları uykudan uyandıran bir horozu vardı. Bir gün bir kurt gelip merkebini parçaladı. Azize haber verdiler. Bunda hayır "var, dedi. Köpeği horozunu öldürdü. Bunda da hayır var, dedi. Köpeği de başka bir sebeble öldü. Bu hayırlıdır dedi. Bunu gören çoluk çocuğu üzülüp ne olursa bunda hayır var, diyorsun. Bu nasıl hayırdır. Bunlar bizim elimiz, ayağımız idi. Birisi kalmadı, hepsi gitti. Aziz, belki bu daha hayırlıdır, dedi. Sabahleyin kalktılar. Baktılar ki etraflarında kim varsa, haramiler horoz ve köpek sesleriyle onların yerini Öğrenip onları öldürüp mallarını almışlar, bunların horoz ve köpekleri olmadığı için sağ kaldıklarını anladılar. Aziz, gördünüz mü, bunda hayır varmış, Allah Te-âlâ'nın, hayrı hangi işte olduğunu kimse bilmez, dedi.
îsa, (a.s.) kör, cüzzamlı, iki tarafı felç ve eli, ayağı olmayan bir kimsenin yanma uğradı. Ona, ne hâldesin? dedi. O kimse, Allah'a şükürler olsun, insanların çoğunun uğradığı beladan beni korudu. îsa,

RIZANIN ŞARTI
Bazı kimseler derler n ™™
rnmmsaa
msssm
(çelişik) olmaz Bir bir bakımdan üzülür ve b'
^âna b dü§manın düşmam
10. Asıl: ÖLÜMÜ HATIRLAMAK
711
Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Ya Rabbi, insanları zâlim olan bu kasabadan bizi çıkar.» (Nisa sûresi, âyet: 75) Geçmiş büyükler daima böyle şehirlerden kaçmışlardır. Zira günah sirayet eder. O sirayet etmezse cezası sirayet eder.
Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Yalnız zulüm edenlere ulaşmakla kalmayan fitneden sakının.» (Enfâl sûresi, âyet: 25) Gözü namahreme ilişecek bir yerde olan bir kimsenin ordan gitmesi, rızaya muhalefet olmaz. Bunun gibi bir şehirde kıtlık olsa ordan gitmek caizdir. Ancak tâûn hastalığı bulunan şehirden gitmek caiz değildir. O da sağlamların gitmesi hâlinde, hastaların perişan olacakları iğindir. Ama diğer belâlar böyle değildir. Belki onun için konulan sebebleri, emir veya emir hükmünde olduğu için yerine getirmek ondan sonra hüsnü rıza gösterip hayır emredilendedir diye inanmak gerektir.
ONUNCU ASIL
ÖLÜMÜ HATIRLAMAK
Bil ki, işlerin sonu ölüm olacağını bilen, duracağı yerin mezar olduğunu anlayan, münker ve nekirin sorgularına inanan, gideceği yerin kıyamet olduğunu düşünen ve kalacağı yerin cennet veya cehen-. nem olduğunu bilen kimse için ölüm endişesinden daha mühim endişe ve âhiret azığının tedbiri gibi mühim tedbir olamaz. Eğer o kimse akıllı ise böyledir.
Nitekim Resûlüllah buyurur ki: «Akıllı o kimsedir ki, nefsini cezalandırır ve ölüm sonrası için amel eder, azık hazırlar.» Zira ölümü hatırlayan mutlaka âhiret azığı ile meşgul olur ve böylece mezarını cennet bahçelerinden bir bahçe bulur. Ölümü unutan ise bütün gayretini dünyaya çevirir, âhiretten gafil olur ve böylece mezarını cehennem çukurlarından bir çukur bulur. Bunun için ölümü hatırlamanın fazileti büyüktür.
Resûlüllah buyurur ki: «Ey dünya lezzetleriyle meşgul olanlar, bütün lezzetleri yok eden ölümü hatırlayınız.» Yine buyurdu ki: «Eğer hayvanlar sizin gibi ölümü bilselerdi, hiç kimse semiz et yiyemezdi.» Aişe (r.a.): «Ya Resûlallah, hiç kimse şehidler mertebesinde olur mu?» dedi. Resûlüllah: «Evet, günde yirmi defa ölümü hatırlayan kimse şehidler mertebesindedir.» buyurdu.
Resûlüllah, kahkahalarının sesi yükselen bir kavmin yanından geçerken: «Sohbetinize lezzetleri yok eden şeyi hatırlamayı da karıştırın.» buyurdu. O nedir? Ya Resûlallah, dediler. «Ölümdür.» buyurdu. Enes (r.a.) der ki: «Resûlüllah buyurdu ki: Ya Enes ölümü hatırlamayı bırakma. Çünkü o seni dünyadan uzaklaştırıp zâhid yapar ve günahlara keffâret olur.» Resûlüllah gene buyurdu ki: «İnsanlara nasihat olarak ölüm kafidir.» Ashab-ı Kiram Resûlüllah'm huzurunda bir kimseyi çok övdüler.

Resûlüllah: «Onun kalbindeki ölüm endişesini nasıl anladınız?» buyurdu. Onlar, biz onun ölümden bahsettiğini duymadık, dediler. Resûlüllah: «O hâlde o kimse sizin sandığınız gibi değildir.» buyurdu. İbn-i Ömer (r.a.) der ki: «Ensardan on kişi ile Resûlüllah'ın meclisine vardım. Ensardan biri dedi ki, ya Resûlallah, insanların en akıllısı ve büyüğü kimlerdir?» Resûlüllah buyurdu ki: «En çok ölümü hatırlayan ve erkenden âhiret azığım hazırlayanlardır. Dünyanın şerefini ve âhiretin kerametini bulanlar bunlardır.»

İbrahim-i Teymî der ki: «Dünyada benim rahatımı kaçıran iki şeydir: Biri ölümü hatırlamak, diğeri, Allah Teâlâ'nın huzurunda hesap vermek yerinde durmayı hatırlamak.»

Ömer bin Abdülaziz her gece âlimleri toplayıp ölüm ve kıyameti hatırlarlar ve aralarından cenaze kalkmış insanlar gibi ağlaşırlardı. Hasan-ı Basrî bir yerde oturup vaaz verirken daima ölüm ve cehennem ahvâlini söylerdi.

Hanımlardan biri, Hz. Aİşe'ye kalbinin katılığından şikâyet etti. Hz. Aişe: «Ölümü çok hatırla, kalbin yumuşar.» dedi.. O hanım öyle yaptı. Kalbinin katılığı gitti ve Allah'a şükür etti.

Rebî bin Heysem, evinde bir mezar kazmıştı. Hergün birkaç defa o mezarın içine girip yatardı. Böylece kalbinde ölüm endişesini tazelerdi ve derdi ki, bir saat ölümü unutsam, kalbim kararıp bir çeşit oluyor. Ömer bin Abdülaziz bir kimseye, ölümü çok hatırla. Çünkü sıkıntıda olursan, o sana teselli olur, nimet içinde olursan, o nimetin tadı kaçar, seni dalâlete götürmez. ,Ebû Süleyman-ı Daranı der ki; Ümm-i Harun'a, ölümü sever misin? dedim. Sevmem dedi. Niçin dedim: «Bir insanın yanında bir suç işlesem, ona görünmek istemem. Bu kadar günahla nasıl Allah'ın huzuruna gitmek istiyeyim.» dedi.

ÖLÜMÜ HATIRLAMA ŞEKİLLERİ

Bil ki, ölümü hatırlamak üç şekilde olur: Birincisi, gafillerin ha-tırlamasıdır. Bunlar dünya ile meşgul olur ve dünya arzularından mahrum kalmak korkusundan ölümü kötü görür. Bunun için ölümü kötüler ve önümüzdeki ölüm sebebiyle bu güzel şeyler gidecek, derler, ölümü bu şekilde hatırlamak kişiyi Allah Teâlâ'dan uzaklaştırır. Ancak bu hatırlamakla dünya ona tatsız olup biraz ondan nefret ederse faydasız kalmaz. İkincisi, tevbe edenlerin hatırlamasıdır. Tevbe edenler, korkuyu kendilerine hâkim edip geçmiş taksiratlarını telâfi ederek ibâdette sebat etmek için ölümü hatırlarlar. Bu hatırlamanın sevabı büyüktür. Tevbe edenlerin ölümü kötü görmeleri, yapmadıkları şeyi ölümden önce yapmak içindir. Bu şekilde kötü görmek, ziyan vermez. Üçüncüsü, arif olanların ölümü hatırlamalıdır. Arif olanlar, Allah'ın cemâlini görmek zamanı ölümden sonra olduğu için ölümü

hatırlarlar. Dosta kavuşmak zamanı asla unutulmaz, daima beklenir. Zira daima onu arzular.

Nitekim Huzeyfe (r.a.) ölüm anında: «Sevgilim tam zamanında geldi.» dedi ve: «Ya Rabbi fakirliği zenginlikten, hastalığı sağlıktan ve ölümü yaşamaktan daha çok sevdiğimi biliyorsun. Bana ölümü kolay laş tır, cemâline kavuşup rahat bulayım.» dedi. Bu derecenin ötesinde bundan da daha büyük bir derece vardır. O da, ne ölümü kötü görmek, ne ölmek istemek, ne erken gelmesini, ne de geç gelmesini istemektir. Belki Allah Teâlâ ne emir buyurdu ise, onu daha çok sevip kendi tasarruf ve irâdesini aradan kaldırarak tam mânasıyle rıza mertebesine erişmiş olur. Bu, çoğu hâllerde ölüm onun hatırına gelip ölümden korkmadığı ve ölmek de istemediği zaman olur. Zira kendisi bu dünyada müşahede âlemine kavuşmuş, zikir ve fikir ona gâlib olup onun yanında ölüm ve hayat bir olmuş. Çünkü bütün hâllerde Allah Teâlâ'nın zikir ve fikrine dalmış olur.

ÖLÜMÜ HATIRLAMANIN KALBE TESÎR ETMESİNİN ÇARESİ

Bil ki, ölüm büyük bir iş ve çok tehlikeli bir şeydir. Fakat insanlar ondan gâfirdirler ye onu hatırlasalar da, kalblerine te'sir" etmez. Çünkü onların kalbi dünya meşgalesine öyle dalmıştır ki, başka şeye yer kalmamıştır. Bunun için teşbihten ve Allah'ın zikrinden de lezzet almazlar. Bunun çaresi yalnız kalıp bir saat kadar kalbini ölüm fikri için boş bırakmaktır. Nitekim çölde yolculuk yapmak isteyen kimse, ölmek korkusundan kalbini diğer şeylerden boş tutup yalnız bunun hazırlığı ile meşgul olur. Sonra o yalnızlık hâlinde kendi kendine der ki, ölüm yaklaştı. Belki bugün, belki yarın gelir. Eğer sana, içinde köpek, yahut da başka bir mahzur olup olmadığını bilmediğin bir dehlize gir, deseler, akim durur.

O hâlde ölümden sonra bilinmeyen hâllerin ve mezardaki korku ve tehlikenin bundan aşağı olmadığı aşikârdır. ,

O hâlde ölümden gafil kalmak nasıl mümkün olur? Bu hususta en güzel çare, ölen akrabalarına bakıp onların dünyadaki suret ve şekillerini düşünmektir. Onların her birinin makamı, işi ne idi? Onların dünyada gurur ve sevinçleri nasıldı ve ne dereceye ulaşmıştı ve ölümden gafletleri ne derecede idi. Sonra azıklarını tedarik etmeden ölüm ansızın onları alıp götürdü ve şimdi mezarda onların güzel ve parlak suretleri nasıl olmuştur, uzuvları nasıl birbirinden ayrılmıştır, kurtlar onların etini, derisini, gözünü ve dilini ne yapmışlardır? Onlar bu azâbta iken, varisleri onların malını bölüşüp güzel güzel yiyip harcıyorlar. Hanımları başka kocalarla eğlenip onları unutmuşlardır, diye düşünmelidir. Sonra kendi akranına bakıp onların nasıl eğlenip gülüp oynadıklarını, nasıl gaflette olduklarını ve uzun emeller peşinde koşup yirmi yıldan aşağı bitmeyecek işler için uğraştıklarını; onun için zahmetler ve sıkıntılar çektiklerini; onların ke-

feni kassarın (bez beyazlatanın) dükkânında yıkanmış hazır dururken, onlar ondan habersiz olup uzun emel deryasına daldıklarını düşünmeli ve kendi kendine: «Sen de onlar gibisin. Senin de gaflet, ahmaklık ve hırsın onların gaflet ve ahmaklığı gibidir. Ancak sana bu devlet nâsib oldu ki, onlar senden önce

gittiler ve sen onlardan ibret aldın. "Saadetti, başkasından ibret alan kimsedir" buyurulmuştur.» demelidir.
Sonra kendi elini, ayağını, parmaklarını .gözünü ve dilini düşünüp kısa zamanda onların birbirinden ayrılacaklarını, kurtların ve diğer yer haşerelerinin yiyeceği olacaklarını, mezardaki şeklini hayaline getirip nasıl murdar, pis kokulu olup çürüyüp gideceğini göz önüne getirmelidir. Bunun gibi şeyleri hergün bir saat kadar kendi kendine müzakere etmelidir. Tâ ki, onun kalbi ölümden biraz etkilensin. Zira yalnız zahir dil ile yapılan zikrin te'siri yoktur. İnsan daima cenazeye hazır olup kendini daima cenazeyi seyreder görmekle, her zaman kendisinin başkasının ölüsüne bakacağını sanır. Bir günde başkalarının kendisinin ölüsüne bakacaklarını düşünmez. Zira kendi ölüsünü hiç görmemiştir. Görülmeyen şey de akla gelmez.
Bunun için Resûlüllah hutbesinde buyurdu ki: «Doğru söyleyin, ölüm bize yazılmamış mıdır? Mezara götürdüğünüz Cenazeler geri dönecek misafirler midir? Onları toprağa gömüp miraslarım gönül ra-lıathğıyle yiyor ve onlar gibi olacağımızı düşünmüyoruz.» Ölümün unutulmasına ekseriya uzun emel sebeb olur. Hattâ bütün kötülüklerin aslı da uzun emeldir. (Uzun yaşamak ümididir). ".
KISA EMELİN FAZİLETİ
Bil ki, kalbinde uzun yaşamak fikri olan kimse, din ve âhiret için bir şey yapmaz. Zira kendi kendine der ki, bu kadar ömrün vardır. İstediğin zaman tevbe etmek mümkündür. Biraz-rahatına bak, huzur • bul. Ama ölümünü yakın bilirse, her zaman onun hazırlığı ile meşgul
olur. Bu ise,, bütün saadetlerin temelidir. "
Resûlüllah îbni Ömer'e buyurdu ki: «Sabahleyin kalkınca akşama kadar sağ kalacağını, akşam olunca da sabah kadar sağ kalacağını söyleme. Hayatta iken âhiret azığını hazırlamaya bak. Çünkü yarın Hakkın huzuruna varıldığında ne isimle çağırılacağım bilemezsin.»
Gene buyurdu ki: «Sizin için iki şeyden korktuğum kadar hiçbir -peyden korkmam: Arzularınıza uymanız ve uzun yaşamak düşüncesi.» '
Üsame (r.a.) bir şeyi bir ay veresiye aldı. Resûlüllah: «Üsame uzun yaşayacağını ümid ediyor. Nefsim yed-i kudretinde bulunan Allah hakkı için hiç bir defa gözümü yummadım ki, açmadan evvel ve gözümü açmadım ki, yummadan evvel ecelin geleceğini düşünmeyeyim ve hiç ağzıma bir lokma koymadım ki, boğazımda kalacağına ihtimal verini-yeyim.» buyurdu.
10. Asıl: ÖLÜMÜ HATIRLAMAK
715
Ondan sonra: «Ey insanlar, kendinizi ölü farzediniz. Muham-med'in ruhu yed-i kudretinde olan Allah hakkı için size vadedilen mutlaka size ulaşacaktır. Ondan kurtulmak mümkün değildir.» buyurdu.
Resûlüllah abdestini bozunca, derhâl teyemmüm ederdi. Su yakındır, ya Resûlallah dediklerinde: «Suyun yanma varıncaya kadar sağ kalmayabilirim.» buyurdu.
Abdullah bin Mes'ud (r.a.) der ki: «Resûlüllah bir kare çizdi ve onun ortasında bir doğru çizgi çekti ve o çizginin her iki tarafına küçük çizgiler çekti ve karenin dışında da başka bir çizgi çizdi ve buyurdu ki: «Karenin içerisindeki çizgi insandır.

Kare onun ecelidir. Her tarafını kuşatmıştır. Ondan kurtulmak imkânsızdır. Onun üzerindeki çizgiler, üzerine bırakılan belâ ve âfetlerdir. Birinden kurtulsa, ötekinden kurtulamaz. Düşüp ölünceye kadar böyle devam eder. Karenin dışındaki çizgi onun uzun emelidir. Her zaman birşey ümid edip düşünür. Oysa o şey Allah'ın ilminde onun ölümünden sonra olacaktır.»
Gene buyurdu ki: «İnsan gün be gün ihtiyarlıyorsa da, onun iki şeyi gençleşir: Mal arzusu ve yaşama arzusu.»
Haberde gelmiştir' ki: «tsa (a.s.) bir ihtiyar gördü, eline bel almış, bir yeri belliyordu. İsâ: Ya Babbi, bu ihtiyarın kalbinden emeli çıkar dedi. O ihtiyar derhal elinden beli bırakıp bir saat kadar uyudu. Sonra tsa: Ya Yarabbi, o ihtiyarın emelini geri ver, dedi. İhtiyar hemen yerinden kalkıp yine beli eline aldı. O ihtiyara sebebini sorunca, ihtiyar dedi ki, önce aklıma geldi ki, sen ihtiyarladın. Bugünlük, ya-rınlık ömrün kalmıştır. Boş yere niçin zahmet çekiyorsun. Onun için beli elimden bırakıp çalışmaktan vazgeçtim. Geri aklıma geldi ki, ölünceye kadar saha yiyecek lâzımdır. Oniın için kalkıp yine çalışmaya başladım.»
Peygamberimiz: «Cennete girmek ister misin?» buyurdu. İsteriz ya Resûlallah dediler. «Öyleyse emelinizi kısa tutun. Ölümü önünüzde hazır biiin ve mevlânızdan haya edin.» buyurdu. Bir kimse kardeşine yazdığı mektupta şöyle dedi: İmdi, dünya rüyadır, âhiret uyanmaktır. Ölümden başka aralarındaki bütün hâller dağınık ve yalancı rüyalardır.
UZUN EMELİN SEBEBİ
Bil ki, insan uzun emeli iki sebebden dolayı kalbine koyar: Biri cehalet, diğeri de dünya sevgisidir. Zira sevgi gâlib olduğu zaman, ölüm onu sevdiğinden ayıracağı için, şüphesiz onu sevmemesi ve uygun bulmaması lâzım gelir. İnsan ise, sevmediği şeyleri kendinden uzaklaştırır, kendini rahat yaşamaya verip kalbinde arzusuna uygun olan şeyleri düşünüp takdir eder.
Bunun için daima hayatının, malının, çoluk çocuğunun ve dünya imkânlarının devamlı kalmasını düşünür. Arzusuna muhalif olan ölümü ise unutur.

Eğer her zaman aklına ölüm gelse de, kendine mühlet gösterip önünde ne kadar zaman vardır. O zamanlarda ölüm hazırlığını yapmak mümkündür der. Gücü, kuvveti yerinde olup genç iken, kendi kendine birkaç gün sabret, ihtiyarlayınca, kendini tamamıyle, ibâdete verirsin der. İhtiyarlayınca da, bu binayı tamamlayayım ve çocuklarımın ihtiyaçlarını te'min edeyim ki, kalbim rahat olsun, der ve nefsi de ona; kalbinin yiyecek endişesinden kurtulup ibâdet lezzetini almak için bu tarlanı ekinceye kadar da,sabret ve sana düşmanlık yapan filân kimseye de bir ders ver, ondan sonra ibâdete başla, der. Sonra o işlerin her birinden on iş çıkar. Bu akılsız bilmez ki, dünyayı bırakmadan boş kalmak mümkün değildir. Dünya işlerinden boşalacağı bir zaman geleceğini sanır. Böylece günden güne geciktirir. Sonunda bir gün ölüm çatıp hasret ve nedamet içinde kalır. Bunun için cehennem ehlinin çoğunun feryadı ihmâl ve geciktirmeden olacaktır.

Geciktirmenin esası dünya sevgisidir ve Resûlüllah'ın: «Neyi sevmek istersen sev, sonunda onu senden alacaklardır.» Hâdisiyle bildirdiği manâdan gafil olmaktır.
Cehalet ise, gençliğine güvenir ve bilmez ki, bir ihtiyar ölünceye . kadar binlerce çocuk ve genç ölür. Bir şehirde sayacak olsan ihtiyarların sayısı diğerlerinden az çıkar. Zira ihtiyarlık çağma ancak az kimseler ulaşır. Biri de, sağlık hâlinde ansızın ölmeyi uzak görür. Bilmez ki, ani ölüm az ise de, ani hastalık az değildir. Zira bütün hastalıklar ansızın başlar. Hastalık meydana gelince de hasta olarak ölmek az değildir. Demek ki daima, ölümü önünde takdir etmelidir. Fakat bu takdir, güneş ve gölge misâli gibi daima önce gidip ona ulaşıl-mayacağı şeklinde olmamalıdır.
UZUN EMELDEN KURTULMANIN ÇARESÎ
Bil ki, uzun emelin çaresi onun sebeblerini gidermektir. Sebebler anlaşıldı. Onları gidermeye çalışmalıdır. Dünya sevgisinin çaresi ise, dünya sevgisi bölümünde anlatıldı. Hülâsa,, dünyanın ne olduğunu lâyıkıyla bilen kimse, onu sevmez. Zira onun lezzetinin birkaç günlük olduğunu ve ölümle bozulup gideceğini ve şimdi de üzüntü ve kederle karışık olup ezâ ve belâdan boş olmadığını ve hiçbir kimse için sıkıntısız olmadığını anlar. Ahiret süresinin uzunluğunu ve ömrünün kısalığını düşünen kimsenin âhireti bırakıp dünyaya eğilmesi, bir kimsenin, rüyadaki gümüşü, uyanıklıktaki altından daha çok sevmesi gibidir. Zira dünya uyku gibidir. Peygamberimiz: «İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar.» buyurmuştur. Cehaletin çaresi ise, hâlis bir tefekkürdür.
Meselâ; şöyle bilmelidir ki, ölümün dizgini kendi elinde değildir. Zira kişi istediği zaman ölüm gelmez. Böylece gençliğe güvenmemeli-dir.
10. Ani: ÖLÜMÜ HATIRLAMAK
717
UZUN EMELtN DERECELERİ
Bil ki, insanlar uzun emel hususunda farklıdırlar. Zira bazıları devamlı dünyada kalmasını ümid eder.
Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: «Onlardan her biri bin yü yaşamak ister.» (Bakara sûresi, âyet: 96). Bazı kimseler ihtiyarlaymca-ya kadar yaşamayı ümid eder. Bazı kimseler de bir yıldan fazla yaşamayı ümid etmeyip bir yıllığından fazla yiyecek hazırlamaz. Bazı kimseler vardır ki, bir günden fazla yaşamayı ümid etmeyip yann için birşey hazırlamaz.
Nitekim Resûlüllah buyurur ki: «Yarın için üzülmeyin. Zira ömrünüz kalmış ise rızkınız da kalmıştır ve eğer ömrünüz kalmamış ise, başkasına nâsib olacak rızık için ne zahmet çekiyorsunuz.» Bazı kimseler de olur ki, bir saat için bile ümid bağlamaz.
Nitekim Resûlüllah Muaz'e imanın hakikatini sorunca, Muaz: «Dünyada hiçbir adım atmadım ki, ikinci adımı atmayabilirim diye düşünmedim.» Esved-i Habeşî namaz kılarken her tarafa bakardı. Niçin öyle yapıyorsun? dediler. Azrail hangi taraftan gelecek diye bakıyorum, dedi.
Hülâsa, insanlar bu hususta (uzun emel beslemek) farklıdırlar. Bir ay yaşamayı ümid' eden kırk gün yaşamayı ümid edenden daha üstündür. Bunun te'siri insanın işlerinden anlaşılır. Meselâ: Bir

kimsenin gurbette iki kardeşi olsa ve birisi, bir aya kadar, öbürü bir yıla -kadar bir zaman içinde gelecek olsa, önce bir ay sonra gelecek olan kardeşi için hazırlık yapar; ötekini geciktirir. Herkes kendini kısa emelli sanıyor. Ancak onun alâmeti hayırlı işlere koşup her nefesi ganimet bilmektir. Nitekim Peygamberimiz buyurur ki: «Beş şeyi beş şeyden önce ganimet bilin: İhtiyarlıktan önce gençliği, hastalıktan önce "ağlığı, fakirlikten önce zenginliği, meşguliyetten or.ee boş zamanı ve ölümden önce hayatı ganimet bilin.»
Yine buyurdu ki: «İki nimet vardır ki, insanlar onların kadrini bilmeyip onlarda aklanmışlardır: Sağlık ve boş zaman.»
Peygamberimiz sahabe arasında gaflet eserini gördüğü zaman: «ölüm geldi. Kimini şakî ve kimini de said olarak götürdü.» diye çağırtıyordu.
Huzeyfe (r.a.) der ki: «Hiçbir gün yoktu ki, bir münadi: "Ey insanlar, göç için hazırlanın" diye çağırmasın.»
Davud-i Tai'nin koşarak namaza gittiğini gördüler. Bu ne aceledir? dediler. Kabristandakilere işaret ederek bu şehir kapısındaki askerler beni almadan yerlerinden kalkmazlar, dedi. Ebû Musa El-Eşa-rî, ömrünün sonunda çok mücahede ederdi. Ona, biraz az mücahede .etsen daha iyi olur dediler.
Ebû Musa: «Koşturulan at bütün gayretini sahanın sonunda gösterir. Bu benim ömrümün sonudur. Zira ölüm yaklaşmıştır. Çalışmakta kusur etmem ki, nedamet çekmeyeyim.» dedi.

ÖLÜM SEKERATI VE CAN ÇEKİŞMENİN ÇETİNLİĞİ
Bil, ki, eğer insanın önünde can çekişme hâlinin çetinliğinden ve ölüm sekeratının acısından başka bir şey olmasaydı, akıllı olan onun korkusundan hayatının tadı bozulur ve dünyadan hiç lezzet almazdı. Çünkü eğer bir kimse, ansızın bir haydudun kapıdan içeri girip kendisini bağlayıp topuzla döveceğine ihtimâl verse, yemekten, içmekten tad almaz. Hattâ kendini kaybedecek duruma.gelir. Can alıcının (Azrail) can alması kesinlikle bilinir ve can almak çetinliği de topuzun eziyetinden daha fazladır.
'
O hâlde bundan korkmamak gayet gafletten ileri gelir. Can alma acısı bütün rivayetlerin ittifakıyle bir kimseyi kılıçla parçalayıp vücudunu dağıtmak acısından daha fazladır. Zira yaranın açtığı yaradan ruha ne kadar acı ulaşacağı bilinmektedir. Ateşin acısı ise da^ ha fazladır. Çünkü bütün parçalara sirayet eder. Can alma acısı ise, parçalarda değil, belki ruhun kendisinde meydana gelir. Onun acısı bütün ruhu kaplar. Fakat can çekişen kimsenin sükûnet etmesi, onun güçsüz kaldığından ötürüdür. Zira ölüm sekeratının şiddetinden dil söylemez olmuş ve akıl dehşete düşmüştür. Bu hâli ancak tadan, yahut Peygamberlik nuru ile mücehhez olanlar bilir. Nitekim İsa (r.a.) havarilere: «Ey havariler, dua edin, Allah Te-âlâ can çekilmesini bana kolaylaştıran. Çünkü ölüm acısından o kadar korkarım ki, korkudan öleceğimden korkuyorum.» dedi. Bizim Peygamberimiz mübarek ruhunu teslim ederken: «Ya Rabbi, Mu-hammed'e ölüm sekeratmı kolaylaştır.» diye dua etti.

Aişe (r.a.) der ki: «Hiç kimseye, can vermenin kolay olacağını ümid etmiyorum.», derdi ve Resûlüllah'm ruhunu böyle zorlukla teslim ettiğini gördükten sonra: «Ya Rabbi, bu ruhumu kemiklerim ve sinirlerim arasından mı çıkaracaksın. Bu belâyı bana kolaylaştır,»
derdi. -
^
Resûlüllah (r.a.) can vermenin acısını anlatırken buyurdu ki: «Can vermek acısı, üçyüz kılıç darbesinin acısı gibidir.» Yine buyurdu ki: «Can vermek dikene sarmaşan yünün ondan kolaylıkla ayrılmaması gibidir.» Resûlüllah bir hastanın hâlini görmeye gitti. Hasta can çekişiyordu.
Resûlüllah buyurdu ki: «Bu hastanın hâlini ben bilirim, onun bedeninde acısı olmayan hiçbir damarı yoktur.» Ali (r.a.) der ki: «Savaşıp şehit olmaya çalışın. Çünkü bin kılıç darbesini almak, can vermekten kolaydır.» Benî İsrail'den bir grup insan mezarlığın yanından geçerken bir ölünün dirilmesi için dua ettiler. Ölülerden biri Allah'ın kudretiyle dirildi ve: «Ey insanlar, benden ne istiyorsunuz? Elli yıldır öleli, hâlâ can vermenin acısı benden gitmedi.» dedi.
Eserde (büyüklerin sözünde) gelmiştir ki, mü'min iyi amellerle bazı derecelere erişemezse, Allah Teâlâ onu o derecelere eriştirmek için,
10. Ani: ÖLÜMÜ HATIRLAMAK
can vermesini zorlaştırır. Dünyada iyilikler yapmış olan kâfire, buna karşılık olarak can vermesini kolaylaştırır. Böylece Allah Teâlâ üzerinde hiçbir hakkı kalmamış olur. Haberde gelmiştir ki, ani ölüm, mü'mine rahmet ve fâsıka da hasrettir, (üzüntüdür).

Musa (a.s.): «Ölürken, Allah Teâlâ, ey Muşa, bu hâlde kendini nasıl buluyorsun? dedikte, Musa: Diri diri kebab edilen kuş gibi, ne uçabilir, ne de ölüp kurtulur,» dedi. Ömer (r.a.) Kâ'b-El-Ahbar'dan can vermenin acısını sorduğunda dedi ki, dikenli ağacın dalını bir kimsenin içerisine koyup onun her bir dikeni bir damara takılıp kuvvetli bir adam onu çektiğinde acı ne ise, öyledir.
CAN VERMENİN DEHŞETLERİ
Bil ki, anlatılan ezâ ve belâdan başka ölenlerin yolunda üç dehşet daha vardır: Birincisi, ölüm meleğini (Azraili) görmektir. Haberde gelmiştir ki: İbrahim (a.s.) ölüm meleğini görünce, seni günahkârların canını aldığın şekilde görmek isterim, dedL Buna dayanamazsın, dedi. İbrahim (a.s.) mutlaka görmek isterim dedi. Bunun üzerine onu siyah, pis kokulu, tüyleri diken diken olmuş, siyahlar giymiş, ağzından ve burnunda ateş çıkan bir insan şeklinde görüp bayılıp düştü. Ayümca onu eski şekilde gördü. Ey ölüm meleği, günahkârlar* senin bu şeklini görmekten başka azap görmeseler de bu onlara yeter, dedi. İtaatli kimseler bu dehşetten kurtulurlar. Zira onu en güzel şekilde görürler. Ahirette hiçbir rahatlık görmeseler, bu güzel yüze bakmak onlara yeter.
Davud oğlu Süleyman (a.s.) ölüm meleğine (Azraile), niçin insanlar arasında adaletle iş görmüyorsun? Kimisini erken, kimisini de geç alıp götürüyorsun, dedi, ölüm meleği, o benim elimde değildir.

Herkes için elime ayrı bir sahife veriliyor. Nasıl buyurulursa, öyle yaparım, dedi. °
'
Veheb bin Münebbih der ki, bir padişah bir gün tahtına oturdu ve elbise giymek istedi. Getirdikleri birçok elbiseyi beğenmedi. Nihayet en güzel elbiseyi getirdiler, onu giydi. Sonra birçok atlar getirdiler, beğendiği atı getirdiler, ona bindi. Sonra kalabalık bir toplulukla dışarı çıktı. Gayet kibir ve gururundan kimsenin yüzüne bakmazdı. Azrail (ölüm meleği) bir fakir kılığında yırtık elbiselerle önüne çıkıp selâm verdi. Padişah ona bakıp selâmım almadı.
Azrail onun atının dizgininden tuttu. Padişah, elini çek, ne yaptığını biliyor musun? dedi. Azrail, benim seninle işim var, dedi. Padişah, sabret, attan aşağı ineyim dedi. Hayır, şimdi isterim dedi. Padişah, pekiyi işin nedir? dedi. Azrail, ağzını padişahın kulağına koyup ben can alıcı meleğim, şimdi canını almak için geldim, dedi. Padişah, gideyim çocuklarımla vedâlaşayım, dedi. Azrail, geciktirmek imkânsızdır, dedi ve; hemen canını alıp onu attan aşağıya devirdi. Sonra bir mü'mini görüp seninle gizli bir işim var dedi. Gizli işin nedir? dedi. Ben Azrailim. dedi. Mü'min, «Hoş geldin, niye bu kadar geciktin.

Seni bekliyordum. Benim yanımda senden daha kıymetli kimse yoktur. Gel beri, canımı al.» dedi. Azrail, «Senin bir ihtiyacın, işin var mı? Önce onları gör, ondan sonra Allah'ın emri yerini bulsun.» dedi. O kimse, Allah'a kavuşmak kadar hiçbir önemli işim yoktur, dedi. Azrail, ne hâlde canını almamı istiyorsun, dedi. O kimse, sabret, bir v abdest alıp namaz kılayım; secdede iken canımı al, dedi. Azrail, secdede iken canını aldı. Veheb bin Münebbih der ki, Şam toprağında öyle bir padişah vardı ki, ondan daha büyük kimse yoktu. Azrail canını alıp göğe çıkınca, melekler ey Azrail, can alırken hiç kimseye acıdığın oldu mu? dediler. Azrail dedi ki, çölde hamile bir kadın doğurur doğurmaz, onun canını almam bana emredildi. Onun canını alınca, annesinin garibliğine ve çocuğun yalnız ve perişan hâline acıdım.
Azraile dediler ki, yeryüzünde kendisinden daha büyük bulunmayan o gördüğün padişah, o çölde bıraktığın çocuktu. Ölüm meleği (Azrail), dilediğini lütfeden Allah bütün noksanlıklardan münezzehtir, dedi.
Eserde gelmiştir ki: «Şaban ayının onbeşinci gecesi olan beraat gecesinde, o yıl canı alınacak kimselerin listesi Azrail'in eline verilir. Oysa orada adı yazılı olanlardan kimisi bina, yapmakla, kimisi düğün yapmakla ve kimisi de kavga etmekle meşguldür. Halbuki onların adı o deftere kaydedilmiştir.»
A'meş der ki, bir gün Azrail, Süleyman Peygamberin huzuruna geldi ve orada bulunan hizmetçilerden birine sert sert baktı. Hizmetçi, bu kimdi, böyle sert sert bana baktı, dedi. Süleyman (a.s.) Azraildi, dedi. Hizmetçi, belki benim canımı almak ister, rüzgâra emret, beni Hindistan'a atsın, bir daha geldiğinde beni burada bulamasın, dedi. Süleyman (a.s.) rüzgâra emretti, onu Hindistan'a

attı. Azrail geri gelince, Süleyman, (a.s.) Azrail'e: Niçin benim o hizmetçime öyle sert baktın? dedi. Azrail: «Bana emredildi ki, şu anda Hindistan'da onun canını alayım. Benim aklıma geldi ki, bu saatte nasıl Hindistan'a gider, onu burada gördüğümden sana uğradım. Ben Hindistan'a git-tün, onu orda görüp canını aldım.» dedi. Bu hikâyeyi anlatmaktan maksat, nerede olursan, Azrail'den kurtuluş yoktur.

İkincisi, kendisi için görevlendiren iki meleği görmektir: Hadiste gelmiştir ki: «Ölürken her iki melek kendisine görünecek ve eğer taatli ise, ''Allah senin mükâfatını versin. Bizim yanımızda çok ibâdet ve iyi işler yaptın. Bize rahatlık verdin," eğer günahkâr ise, "Allah sana hayır vermesin. Bizim yanımızda çok bozgunculuk yaptın, kötü ve çirkin hareketlerde bulunup bize sıkıntı verdin; derler.» Bu, ölü gözlerini diktiği zaman olur.

Üçüncüsü, ölürken cennetteki, yahut cehennemdeki yerini görür. O anda ölüm meleği itaatliye, «ey Allah'ın dostu, müjde sana cennetliksin.»; günahkâra ise, «ey Allah'ın düşmanı, sana acı haber, cehennemliksin.» der. Allah korusun, bu acı, can verme acısından daha büyüktür. Bu anlattıklarımız ölümün dünyadaki sıkıntılarıdır. Bunlar mezardaki sıkıntılara göre basit kalır.

10.

: ÖLÜMÜ HATIRLAMAK

721

MEZARIN ÖLÜ ÎLE KONUŞMASI

Resûlüllah (s.a.) buyurdu ki: «Ölüyü mezara koyduklarında mezar ona der ki, yazıklar olsun sana ey insanoğlu! Neye mağrur oldun? Bim sıkıntı, zulmet ve gurbet evi olduğumu ve akrepler, yılanlar,

dğmu bilmez miydin? Dünyanın ne k

uyurdu ki:

zar ona der ki, yar olsun sana ey insanoğlu! Neye mağrur oldun Benim sıkıntı, zulmet ve gurbet evi olduğumu ve akrepler, yılanlar, l e haşerelerle dolu olduğumu bilmez miydin? Dünyanın ne ğnı ileri bir ayağını geri atıp şaşkın şaşkın

ap verip

Benim sıkıntı, zulmet, ve 6~~__

kurtlar ve haşerelerle dolu olduğumu bilmez miydin: uuUJ«____.

»ine aldandın ki, bir ayağını ileri, bir ayağım geri atıp şaşkın şaşkın bakıyordun? Eğer o kimse salih ise onun yerine bir ses cevap verip der ki, Ey mezar, bu kimse salih idi, emr-i maruf ve nehy-i münkeri yapardı. Bunun üzerine mezarı bir cennet bahçesi olur, bedenî nûr olur ve ruhu göklere çıkar.»

Eserde geldi ki, ölüyü mezara koyduklarında ona azap verilmeye başlanırken, etrafındaki komşu mezarlar çağırıp derler: «Ey bedbaht, biz senden önce buraya geldik. Niçin bizden ibret almadın? Bizim dünyaya geri dönemeyip amelimizin kesildiğini görmedin m? Sen ise fırsat ve imkân bulmuştun. Niçin bizim kaçırdığımız amelleri tedârik etmedin.» Gene yerin bir tarafından sesler gelir, «Ey dünyanın zahiri ~ûes aldanan kimse, niçin senden önce ölenlerden ibret almadın? Onlar da senin gibi aldanmışlardı.»

Hadiste geldi ki: «Salih kulu mezara koyduklarında iyi ameller onun etrafını kuşatıp onu korurlar. Azap melekleri onun ayağı

tarafından gelince namaz onların karşısına çıkar ve: Bu kimse Allah için, ibâdet etmek için ayak üzerinde çok durmuştur. Ona azap vermeyin, der. Başı tarafından gelince, oruç onların karşısına çıkıp bu kimse Allah için açlık ve susuzluk çekmiştir, ona azap etmeyin der. Bedeni tarafından gelince hac, umre ve gazalar onların karşısına çıkıp, bu = kimse Allah yolunda çok sıkıntı çekmiştir, ona azap vermeyin, derler. El tarafından gelince sadaka karşılarına çıkıp bu kimse eliyle fakirlere çok sadaka vermiştir ona azap etmeyin, der. Melekler bunu duyunca, âhiret devleti mübarek olsun, derler. Bundan sonra rahmet melekleri cennet yataklarından bir yatak getirip onun mezarına döşerler ve onun mezarı gözün görebildiği kadar, geniş olur. Ve cennetten bir kandil getirip onun mezarına asarlar. Kıyamete kadar onun nuru ile mesrur olur.»

Resûlüllah buyurdu ki: «Ölüyü mezara koyduklarında cenazenin ardından gelen insanların henüz ayak sesleri işitilirken, mezardan önce, onunla konuşan olmaz. Ona der ki, "Ey filân, sana benim darlığımdan, korkunçluğumdan ve diğer vasıflarımdan haber vermediler mi? Benim için ne hazırladın?"»

VE NEKİRİN SUALİ

adı Nekir'dir. Evvelâ ona, Peygamber hakkında ne dersin? derler. Eğer mü'min ise, der ki Peygamber Allah'ın kulu ve Resûlü'dür. Ve şehadet ederim ki, Allah Teâlâ birdir ve Muhammed onun Resûlü'dür. Bundan sonra onun mezarım enine boyuna yetmiş arşın genişletirler ve nurla doldururlar ve huzur içinde yat; Seni ancak çok sevdiğin şey uyandırır, derler. Eğer münafık ise Peygamber hakkında ne dersin dediklerinde: Bilmiyorum. İnsanlardan bazı şeyler duydum. Onlar ne derse, ben de onu derim, der. Bunun üzerine yere; üzerine kapan diye emir verilir. Yer üzerine kapanınca kaburgaları birbirine geçer. Bu şekilde kıyamete kadar azarlandırılır.»

Resûlüllah Hz. Ömer'e «Ya Ömer, öldüğünde senin için eni bir-buçuk, boyu üç - dört arşın bir mezar kazılır. Seni yıkayıp, kefenleyip o mezara koyarlar ve üzerini de toprakla örterler. Sonra mezar görevlileri olan Münker ve Nekir gelirler. Onların sesi gök gürültüsü gibidir. Gözleri de şimşek gibi parlar. Kılları yerlerde sürünür. Dişleriyle mezarın toprağını eşip seni sımsıkı tutup sarsarlar. O anda ne yaparsın?» buyurdu.

Ömer (r.a.) ya Resûlallah o zaman aklım başımda olur mu, dedi. Resûlüllah: «Evet» buyurdu. Ömer (r.a.): «Öyleyse korkum yok Allah'ın inâyetiyle ben onlara kifayet ederim.» dedi. Hadiste gelmiştir ki: «Mezarda kâfire iki azâb meleği musallat edilir. Bunların gözü kör ve kulakları da sağırdır. Ellerinde develerin su içtiği kovalar gibi topuzlar vardır. O topuzlarla kıyamete kadar onu döverler. Gözleri görmez ki, onu görüp acısınlar ve kulakları da duymaz ki, feryadını işitip merhamet etsinler.»

Aişe (r.a.) diyor ki: «Resûlüllah buyurdu ki: Mezarın ölüyü bir nevi sıkması vardır ki, bir kişi ondan kurtulamaz. Eğer ondan bir kişi kurtulsaydi, Said bin Muaz kurtulurdu.»

Enes (r.a.) der ki, Resûlüllah'm kızı Zeyneb vefat ettiğinde, Resûlüllah kendi mübarek eliyle onu mezara koydu. O anda yüzünün rengi saranp çok değişti. Mezardan çıkınca rengi- yerine geldi. Bu, ne haldir ya Resûlallah, dedik.
Buyurdu ki: «Mezarın onu sıkıp azâb vermesini hatırladım, fakat bunun ona kolaylaştırıldığını bana haber verdiler. Onun için biraz teselli oldum. Bununla beraber mezar onu öyle sıkar ki, insandan başka dünyadaki herşey onun feryadını duyar.»
Gene buyurdu ki: «Kâfirin mezar azabı şöyledir: Ona doksan dokuz ejderha musallat edilir. Ejderhanın ne olduğunu bilir misiniz? O doksan dokuz başlı yılandır. O ejderhalar kıyamete kadar onu sokup ısınp şişirirler.»
Gene buyurdu hi: «Mezar âhiret yolculuğunun ilk konağıdır. O kolay geçerse, diğerleri de daha kolay olur. O zor geçerse, diğerleri daha zor olur.»
Bil ki, mezar korkusundan sonra, sûr'a üflendiği zamanki korkudur. Ondan sonra kıyamet gününün korkusudur: Onun sıcaklığının uzunluğunun ve o günkü terleme ve zahmet korkusudur. Sonra amel

defterinin sağdan veya soldan verilme korkusudur. Sonra kötülüklerin ve kusurların ortaya çıkıp rezil rüsvay olma korkusudur. Sonra terazinin sevâb kefesi mi, yoksa günah kefesi mi ağır gelecek korkusudur. Sonra hasımlara zulüm etme, kul hakkını yeme ve onlara cevap verme korkusudur. Sonra Sırat korkusudur. Sonra cehennem, cehennem zebanilerinin, cehennem azabının, cehennem bukağı ve zincirlerinin, zakkum ağacının, yılan ve akreplerinin korkusudur.
Âhiret azabı iki ksımdır: Cismanî (bedene yapılan) ve ruhanî (ruha yapılan). Cismanî azab, İhya kitabımızda etraflıca anlatılmıştır. Ruhanî azâb da bu kitabın başında anlatıldı.
Nitekim ölümün hakikati, ruhun hakikati ve ölümden sonra ruhun halleri de anlatıldı. Cismanî azabı anlamak isteyen îhyâ kitabından okusun. Zira onu bu kitapta etraflıca tınlatmak zordur. Biz kitabın uzamaması için bununla yetineceğiz. Biz bu kitabı büyüklerin ölüler hakkında gördükleri rüya hikayeleriyle bitireceğiz. Zira düriyadaki-ler, ölülerin hâlini ancak bâtınî keşifler yoluyla anlayabilirler. Keşifler de, ya rüya âleminde, yahut uyanıklık âleminde olur. Duyularla onların hâllerini anlamak mümkün değildir. Zira onlar (ölüler) duyuların anlamaktan uzak olduğu bir âleme gitmişlerdir. Tıpkı kulak, renkleri ve göz, sesleri anlamaktan uzak olduğu bibi. Belki insanda bir hususiyet vardır ki, ancak onunla o âlemi görmek mümkün olur. Fakat o hususiyet, zahiri duyuların sıkıştırması ve dünyanın meşgale ve sıkıntılarıyle örtülmüştür. İnsan rüya âleminde o meşgaleden kurtulunca,' onun hâli ölülerin hâline yakın olur ve onların hâlleri ona malûm olur. Bu hususiyet sebebiyle onlar da bizden haberdar olur. Bizim iyi amellerimizle sevinirler ve kötü amellerimizle üzülürler. Nitekim böyle olduğu hadîsle de sabittir. îşin gerçeği şudur ki, hiçbir şeyin, Levh-i Mahfuzsuz bizden haberi olmaz ve yine hiçbir şeyin Levh-i Mahfuzsuz onlardan

haberi olmaz. Zira bizim hâllerimiz ve onların hâlleri Lsvh i Mahfuzda yazılıdır. İnsan rüya âleminde ma'nen Levh-i Mahfuzla münasebet kurunca onların hâllerine muttali olur. Onların da Levh-i Mahfuzla münasebetleri olunca, onlar bizim hâllerimize muttali olurlar. Levh-i Mahfuz bütün eşyanın suretinin göründüğü bir ayna gibidir. İnsanın ruhu da bir ayna gibidir. Bir aynada olan şeyler, karşısındaki ikinci aynada göründüğü gibi, Levh-i Mahfuzdaki bazı şeyler bizde ve onlarda görünür. Levh-i Mahfuzun, ağaçtan, yahut kamıştan, veyahut başka bir şeyden dörtgen şeklinde bir cisim olduğunu ve böylece onu görebileceğini ve üzerindeki yazıların zahiri gözle okunabileceğini sanma. Böyle değildir. Belki eğer onu bir örnekle anlamak istiyorsan, o örneği yine kendi nefsinde aramalısın. Çünkü bütün yaratıkların birer numunesi sende yaratılmıştır. Böylece onlar sebebiyle bütün eşyayı anlayabilirsin. Fakat sen kendinden habersizsin, başka şeyleri nasıl anlarsın. Levh-i Mahfuzun insandaki örneği beyindir. Hafızlar Kur'an-ı Kerîm'in tamamını ezberler. Sanki Kur'an-ı Kerim'in tamamı onların beyninde yazılıdır ve sanki onun harflerini görüp de okuyorlar. Oysa eğer beyinlerini zerre zerre ayırıp

baksalar, Kur'an'ın harflerinden ve yazısından birşeyi göremezler. Demek ki herşeyin Levh-i Mahfuzda yazılı olmasını böyle anlamalısın. Zira onda yazılan eşya sonsuzdur. Zahirî göz ise sınırlıdır. Sonsuz olan şeyi, sınırlı alan şeyde yazıp tasvir etmek mümkün değildir.

O hâlde Allah Teâlâ'nın Levhi, kalemi, eli ve hiçbir şeyi, insandakine benzemez. Bu, şairin dediği gibi: Evdeki eşya, evin sahibine göredir.

Maksadımız, ölülerin bizden haberdar olmasının ve bizim onlardan haberdar olmamızın imkânsız olmadığını ifâde etmektir. Nitekim rüya âleminde onların bazısını güzel ve sevinçli, bazısını da" çirkin ve üzgün görmek, onların ya nimet içinde, yahut da azap içinde yaşadıklarına kuvvetli bir delildir. Yâni onların ölümü tamamen yok olmaları demek değildir. Nitekim âyet-i kerîmede: «Allah yolunda oîen-leri ölü sanma. Onlar Rableri katında diridirler.» (Âl-i İmran sûresi, âyet: 169) buyurulmaktadır.

RÜYA ALEMİNDE ÖLÜLERİN HALLERİNİN ANLAŞILMASI

Resûlüllah buyurur ki: «Beni rüyada gören hakikatte görmüş gibidir. Zira şeytan benim şeklime giremez.»

Ömer (r.a.) der ki, Resûlüllah'ı rüyada gördüm, bana biraz dargın idi. Ya Resûlailah ne oldu? dedim. «Sen oruçlu iken, hanımım öpen değil misin?» buyurdu.

Ondan sonra oruçlu iken hiç hanımımı öpmedim. Gerçi kişi oruçlu hanımını öpmesi haram değildir, fakat öpmemek daha. iyidir. Sıddîk olanlara ise böyle inceliklere bile müsamaha edilmez. Başkalarına müsamaha edilir.

Abbas (r.a.) der ki, Ömer (r.a.) ile aramızda dostluk var idi. Ölümünden sonra onu rüyada görmek istedim. Bir yıl sonra gördüm,

gözümün yaşını silip yeni kurtuldum. Eğer Allah'ın rahmet ve keremi olmasaydı, işim çok tehlikeli olurdu.
Yine Abbas (r.a.) der ki, Ebû Leheb'i rüyamda gördüm, cehennem ateşinde yanıyordu. Ona nasılsın? dedim. «Her zaman azâbta-ym. Ancak pazartesi gecesi azâbta olmuyorum. Zira o gece Resûlüllah dünyaya gelmişti. Bana müjde verdiklerinde, o sevinçle bir köle azâd ettim. Onun sevabı olarak pazartesi geceleri benden azâb kaldırılmıştır.» dedi.
Ömer bin Abdülaziz der ki, rüyada Resûlüllah'ı gördüm, Ebû Bekir ve Ömer ile beraber oturuyordu. Ben de onlarla oturunca, aniden Hz, Ali ve Muaviye'yi getirip onları eve koydular ve evin kapısını kilitlediler. Hemen Hz. Ali dışarı çıkıp Kâ'be'nin Rabbinin hakkı için benim haklılığıma hükmedildi, dedi. Onun arkasından da Muaviye çıkıp Kâ'be'nin Rabbinin hakkı için Allah beni bağışladı, dedi.
îbni Abbas (r.a.) İmam Hüseyin şehit olmazdan önce bir defa uykusundan uyanıp: «İnna lillah ve inna ileyhi râciûn» dedi. Ne oldu-dediler. Hüseyin'i şehit ettiler, dedi. Ne diyorsun? dediler.
10. Asıl: ÖLÜMÜ HATIRLAMAK
725
I
' '«<''
*"*****'
Resûlüllah'ı rüyamda gördüm, elinde kan dolu bir bardak vardı. Buyurdu ki, görüyor musun, benim ümmetim benden sonra ne yaptılar? Benim oğlum Hüseyin'i şehit ettiler. Bundan yirmi dört gün sonra Hüseyin'i (r.a.) şehit ettiler, diye rivayet edilir. Ebu Bekiri's-Sıd-dîk'ı rüyada görüp dediler ki, sen her zaman diline işaret edip acaba, bu benim önüme ne getirmiş, diyordun. Sonuç ne oldu? Buyurdu ki, «Lâilâhe illallah» kelimesiyle cenneti önüme getiren odur.
Yûsuf bin Hüseyin'i rüyada görüp ona: Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Ne sebeble? dediler. Benim, hiçbir zaman ciddiye şakayı karıştırmamamla, dedi. Mansur bin İsmail der ki: Abdullah bin Bezzaz'ı rüyada görüp ona Allah Teâlâ sana ne muamele yaptı? dedim, tkrar ettiğim bütün günahlarımı affetti. Ancak bir günahı ikrar etmekten utandım. Beni kan ter içinde o kadar ayakta tuttular ki, yüzümün etleri döküldü dedi. O günah ne idi? dedim. Bir defa bir oğlana bakmıştım da hoşuma gitmişti. Onu ikrar etmeye utandım, dedi.
Ebû Cafer-i Saydalanî der ki, Resûlüllah'ı rüyada gördüm, tasav-vufçulardan bir toplulukla oturuyorlardı. Gökten iki melek indi. Birinin elinde bir ibrik ve diğerinin elinde de bir leğen vardı. Resûlüllah elini yıkadı ve yanındakiler de ellerini yıkadılar. Sonra leğeni benim önüme koydular. Biri, onun eline su dökmeyin; çünkü o bu topluluktan değildir, dedi. Ya Resûlallah, siz buyurmuşsunuz ki, bir topluluğu seven onlardan sayılır. Ben bu topluluğu severim, dedim. Resûlüllah buyurdu ki onun da eline su dökün. O da bu topluluktandır.
Mucma'i rüyada görüp âhiret hâllerini nasıl buldun? dediler. Dünya ve âhiretin hayrını zâhidler aldı, dedi.

Zerare bin Evfa'yı rüyada görüp en üstün bulduğun amel nedir? dediler. En üstün amel Allah Teâlâ'nın hükmüne rıza gösterip kısa emelli olmaktır, dedi. Yezid bin Mez'ûr der ki, Evzai'yi rüyada görüp bize en üstün ameli söyle ki, onunla Allah'a yaklaşalım, dedim. Alimler derecesinden daha üstün derece görmedim. Onu geçince üzgünlerin derecesini gördüm, dedi. Yezid bin Mez'ûr ihtiyar idi. Bundan sonra ölünceye kadar daima ağlardı. Ağlamaktan gözü görmez olmuştu, tbni Uneyne der ki, kardeşimi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dedim. İstiğfar ettiğim günahımı affetti. İstiğfar etmediğim günahımı ise affetmedi, dedi.
Zübeyde'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana 'ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Mekke yolunda harcadığın mal karşılığı mı ? dediler. Hayır, onun sevabını yine mal sahibine verdi. Beni niyetimden dolayı bağışladı ,dedi.
Süfyan-ı Sevri'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bir ayağımı Sırat'a, diğerini cennete koydum, dedi. Ahmet bin Ebi'l-Cevarî der ki, rüyada bir hanım gördüm. Hiç onun gibi güzel kadın görmemiştim. Yüzü parlıyordu. Bu yüzünün güzelliği nedendir? dedim. Filân gece Allah'ı anıp ağladığını hatırlıyor musun? Senin gözünden akan yaşlan alıp yüzüme sürdüm. Bu onun nurudur, dedi.
Kettanî der ki, Cüneyd-i Bagdadî'yi rüyada görüp, Allah sana ne yaptı? dedim. Bana rahmet etti, o ifâde ve işaretlerin hepsi boşa git-

ti. Ancak gece kıldığım iki rek'at namaz bana yaradı, dedi.
Zebide'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Şu dört söz sebebiyle bana rahmet etti: «Lâilâhe illallah sözü ile ömrümü geçiririm. Onunla kabre girerim. Onunla yalnız kalırım ve onunla Rabbimle buluşurum.»
dedi. Bişr-i Hafi'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Allah Teâlâ bana rahmet edip o kadar benden korkmaya utanmadın mı? buyurdu. Ebû Süleyman-ı Darani'yi rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti ve müslümanlar arasında parmakla gösterilmemden başka hiçbir şey bana zarar vermedi.
Ebû Said-i Haraz der ki, şeytanı rüyada gördüm. Onu bastonla dövmek istedim, gaybten bir ses geldi ki, ey Ebâ Said, o bastondan korkmaz, kalbindeki nurdan korkar. Misremi der ki, şeytanı rüyada çıplak gördüm. Bu insanlardan utanmaz mısın? dedim. Bunlar insan değildir, tnsan olsalardı, çocukların topla oynadığı gibi onlarla oynayamazdım. İnsan beni zar zar inleten şu topluluktur deyip tasavvuf ehline işaret etti.
Ebû Said-i Harraz der ki, Şam'daydım Resûlüllah'ı rüyada gördüm, Ebû Bekiri's-Sıddîk ile Ömer Faruk'a dayanmış karşıdan geliyordu. Ben bir beyt okuyup parmağımla göğsümü dövdüm. Resûlül-lah, bu yaptığının şerri hayırdan çoktur buyurdu. Şibü'yi vefatından üç gün sonra rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Beni çok çetin hesaplara çekti. Öyle ki, ümitsizliğe düştüm. Ümitsizliğimi görünce bana rahmet etti, dedi.
Süfyan-ı Sevrî'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Bana rahmet etti, dedi. Abdullah bin Mübârek'in hâli nedir? dediler.

Ona hergün iki defa Allah Teâlâ'yı görmeye izin veriyorlar, dedi. Mâlik bin Enes'i rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dediler. Hz. Osman'dan işittiğim kelimeler sebebiyle bana rahmet etti, dedi. O kelimeler nedir? dediler. «Bir cenaze gördüğüm zaman ölümsüz padişah ortaktan münezzehtir, derim.» dedi. Hasan-ı Basra öldüğü gece onu rüyada gördüler, göklerin kapıları açılmış ve Hasan-ı Basrî Rabbine kavuştu ve Rabbi ondan hoşnut oldu diye çağırıyorlardı. Cüneyd-i Bağdadî şeytanı rüyada, çıplak görüp bu insanlardan utanmaz mısın? dedi. Şeytan bunlar insan değil, insan Şevniziye mescidinde duranlardır. Onlar beni hasta ve perişan etmişler, dedi. Sabahleyin Şevniziye mescidine vardım. Baktım ki, birçok insanlar başlarını dizlerine koyup tefekküre dalmışlar. Bana, ya Cüneyd, o melunun sözüne aldanma dediler,
.
Utbe bin Gulam der ki, gayet güzellik ve cemâl sahibi bir cennet hurisini rüyada gördüm. Bana ey Utbe, ben sana aşıkım. Sakın, sana kavuşmama mâni olacak bir iş yapma, dedi. Ben hurinin sözlerini duyunca, dünyayı üç talakla boşadım, sana kavuşuncaya kadar bir daha onun semtine uğramam, dedim. Ebû Eyyub-i Secistanî bozguncu bir insanın cenazesini görünce, namazını kılmamak için, (uzaklaşıp) bir yüksek yere çıktı. Sonra o kimseyi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dediler. Allah Teâlâ bana rahmet etti. Ebû Eyyub'e söyle-

yin ki, «Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahib olsaydınız, tükenmek korkusuyla cimrilik yapardınız.»
Davud-i Tai öldüğü gece bir kimse rüyasında gökteki meleklerin sağa sola koşup hareket ettiklerini gördü. O kimse, bu gece nasıl bir gecedir ki, böyle hareketlisiniz. Davud-i Taî bu gece dünyadan âhirete intikâl etti. Onun için cennetleri düzenleyip süslerler, dediler. Ebû Said-i Şehham der ki, Sehl-i Sa'lûki'yi rüyada gördüm. Ona hoca, Allah sana ne yaptı? dedim. Hoca lâfını bırak, o gitti ,dedi. Dünyada zahiri ilimler sahasındaki mücahede ve çalışmalarının ne faydası oldu? dedim. İhtiyar kadınların suallerine verdiğim cevaptan başka hiçbir şeyin faydası olmadı, dedi. Rabi' bin Süleyman der ki, İmam-ı Şafiî'yi rüyada görüp Allah sana ne yaptı? dedim. Beni bir altın tahta oturtup üzerime inci ve mücevher saçtı, dedi.
îmam-ı Şafiî'den rivayet edilir, der ki, bir defa bir zor mesele vâki oldu. Onu çözemeyip hayrette kalmıştım. Rüyada bir kimse gördüm, yanıma gelip dedi ki: «Ey tdris oğlu Muhammed, bu duayı oku: "Ya Babbi, kendim için zarar ve fayda getirmek, ölümüm ve yaşamam ve öldükten sonra dirilmem benim elimde değildir. Ancak verdiğini alabilirim ve ancak beni koruduğun şeyden korunabilirim. Beni sağlık içinde sevdiğin ve razı olduğun söz ve hareketlere muvaffak eyle." Sabahleyin kalkınca bu duayı okudum. Kuşluk vakti o mesele bana açıldı.»
O hâlde bu duayı unutmamalısın. Bir kimse der ki, Utbe bin Gulam'ı rüyada görüp Allah Teâlâ sana ne yaptı? dedim. Allah Teâlâ senin

oturduğun evin duvarında yazılı olan dua sebebiyle beni bağışladı, dedi.
O kimse der ki, uykudan uyanınca baktım, duvarda Utbe'nin yazısıyle yazılmış şu dua vardır: «Ey dalâlete gidenlere hidâyet veren, günahkârları bağışlayan, düşenlerin elinden tutan. Allahım, büyük tehlikede olan kulunu ve bütün müslümanları bağışla. Ey bizi yaşatan, bizi çeşitli nimetlerle rızıklandiran! Bizi, Peygamberler, Sıddıklar, Şehitler ve salihlerle beraber eyle. Duamı kabul eyle, ey âlemlerin Rabbi Allahım!»
Kimya-yı Saadet kitabına burada son verelim. Bu kitabı okuyanın, kitabın yazarını hayırlı duadan unutmamasını, onun için Allah'tan af ve mağfiret istemesini rica ederim. Eğer bu kitabta bir yanlışlık olduysa, yahut niyetine riya karıştıysa, Allah Teâlâ fazl ve keremiyle ve dua eden azizlerin duasının bereketiyle affedip bu kitabın sevabından mahrum eylemesin. Zira bir kimsenin, insanları Allah'a davet edip gözü insanlarda olmakla, Allah'tan mahrum ve uzak kalması kadar büyük bir ziyan ve hüsran yoktur. Bundan Allah'a sığınırız.
Kitabm sonunda deriz ki: Allahım, senin azabından affına, gazabından rızana sığınırız ve sen kendine hamd ve sena ettiğin gibi, sana hamd ve sena etmemekten yine sana sığınırız. Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun ve Peygamberlerin en büyüğü ve yolların kılavuzu Muhammed Mustafa'ya ve onun temiz ashabına sâlât ve selâm olsun...

Mevzuların Fihristi
Mevzu (Konu) adı Sahife No.
Gazali kimdir? 5
Kitaba Giriş 9
Kitabın Muhtevası 11
BİRİNCİ UNVAN KENDİ HAKİKATİNİ BİLMEK
BİRİNCİ BÖLÜM İnsanın Yaratılışı ..:. 15
İKİNCİ BÖLÜM Kalbin Varlığı 15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Ruh ve Mahiyeti ... 18
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Beden ve Duyular 17
BEŞİNCİ BÖLÜM Kalbin Askerleri ... 18
ALTINCI BÖLÜM Organ ve Duyuları Hak Üzere Kullanmak ... 19
YEDİNCİ BÖLÜM İyi ve Kötü Huylar 20
SEKİZİNCİ BÖLÜM Mükellefin Kendisini Kontrol Etmesi... 21
DOKUZUNCU BÖLÜM İnsanın Aslı 22
ONUNCU BÖLÜM Kalbin Acaib Halleri ... 23
ONBİRİNCİ BÖLÜM Kalb Perdesinin Açılışı ... 25
ONİKİNCİ BÖLÜM İnsanın Doğusundaki Kabiliyet 26
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM Kalbin Tasarrufu 27
ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM Peygamberlik ve Velilik
ONBEŞİNCİ BÖLÜM İlmin Marifete Perde Oluşu
ONALTINCI BÖLÜM İnsanın Saadeti Allah'ı Bilmektir ....
ONYEDİNCİ BÖLÜM insanın Vücudunda Olan îlâhi Hikmetler.....
ONSEKİZİNCİ BÖLÜM İnsanın Acziyeti ...
İKİNCİ UNVAN ALLAH TEALA'YI TANIMAK
BİRİNCİ BÖLÜM Kendini Bilmek, Allah'ı Bilmeye yoldur

İKİNCİ BÖLÜM Allah'ı Tenzih Etmek ....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Allah'ın Hâkimiyeti
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Azaların Birbirleriyle Bağlantısı
BEŞİNCİ BÖLÜM Tabiatçıların Durumu
ALTINCI BÖLÜM Eşyayı Tanımak ....
YEDİNCİ BÖLÜM Gökler Alemi ....
SEKİZİNCİ BÖLÜM Dört Sözün Manası ...
DOKUZUNCU BÖLÜM Dine Uymanın Zarureti
ONUNCU BÖLÜM Her Şeyi Mubah Görenler ....
ÜÇÜNCÜ UNVAN
BİRİNCİ BÖLÜM Dünya ve Ahiret
İKİNCİ BÖLÜM insanın İhtiyaçları
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Dünyanın Varlıkları ....
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Dünyanın Büyücülüğü ..
BEŞİNCİ BÖLÜM Dünyadaki İyi ve Kötü Şeyler
DÖRDÜNCÜ UNVAN
BİRİNCİ BÖLÜM
Ruhî Cennet ve Ruhî Cehennem .. 62
İKİNCİ BÖLÜM
ölüm ve Hakikati ... 63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Ölümün Manası ... 65
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Ruhların Ayrılığı ... 66
BEŞİNCİ BÖLÜM
ölümün Ötesi 67
ALTINCI BÖLÜM
Ruhun Bekası 68
YEDİNCİ BÖLÜM
Kabir Azabı 70
SEKİZİNCİ BÖLÜM
Kabir Azabının Sebebi 71
DOKUZUNCU BÖLÜM
Ölüm Azabının His Edilişi ... 73
ONUNCU BÖLÜM
Kabir Azabı Kimler İçindir .. 74
ONBİRİNCİ BÖLÜM
Kabir Azabından Emin Olmamak.. 75
ONİKİNCİ BÖLÜM
Ruh Cehennemindeki Azablar.. 76
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Ruhanî Ateşin Şiddeti... 80
ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Ruhanî ve Cismanî Haller... 81
ONBEŞİNCİ BÖLÜM •
Ahiretin İnkâr Edilemeyişi ... 84
Müslümanlığın Şartları .. '..... 87
BİRİNCİ RÜKÜN İBADETLER
BİRİNCİ ASIL
Ehli Sünnet İtikadını İyi Öğrenmek ... 88
İtikat – Tenzih ... 89

Kudret - İlim - İrade - Semi' ve Basar ... 90
Kelâm - Ef'al 91
Ahiret - Sırat - Peygamberler ... 92
İKİNCİ ASIL
İlim Öğrenmek 93
Cehaletin Tehlikesi ... 95
İlim Öğrenmede Gayeler... 95
ÜÇÜNCÜ ASIL
Taharet... 87
İhtiyata Riayet Şartları 98
Batınî ve Zahirî Taharet 101
BİRİNCİ KISIM
Necasetten Taharet ... 101
Temiz Olan ve Temiz Olmayan Sular ... 102
İKİNCİ KISIM
Hadesten Taharet - Helaya Girmenin Adabı ... 102
İstinca - Abdest almanın edebleri.. 103
Abdestin Mekruhları - Gusül Abdesti.. 105
Teyemmüm... 106
ÜÇÜNCÜ KISIM
Bedeni Fazlalıklardan Temizlemek .. 106
Hamama Ait Hükümler .. 107
Vücutta Gelişen Fazlalıkları Temizlemek ... 108
DÖRDÜNCÜ ASIL
Namaz.... 109
Namazın Zahir Keyfiyeti .. 110
Rükû - Secdeler.. 111
Teşehhüd - Namazın Mekruhları .. 112
Namaz Nasıl Eda Edilir ... 113
Taharetin Sırrı - Avret Yerini Örtmek ... 114
Kıbleye Dönmek - Kıyamın Sırrı. 115
Rükû ve Secdenin Sırrı - Kıraat ve Rükünlerin Hakikati . 116
Kalbi Hazır Bulundurmanın Çaresi . 117
Cemaatin Fazileti - İmamlık ve îktida Adabı . 118
Cuma Namazının Fazileri - Cumanın Şartları .. 119
Cumanın Edebleri .. 120
Cuma Gününün Faziletleri.. 123
Mesele ... 124
BEŞİNCİ ASIL
Zekât - Zekâtın Çeşitleri ve Şartları .. 125
Öşür Zekâtı 128
Altın ve Gümüş Zekâtı - Ticaret Malının Zekâtı - Fitre Zekâtı 127
Zekât Nasıl Verilir - Zekâta Müstahak Sekiz Sınıf .. 128
Zekât Vermenin Sırları ... 129
Zekât Vermenin Edebleri ... 131
Zekât Vermek için Fakir Ara .. 134
Zekât ve Sadaka Almanın Edebleri ... 135
Sadaka Vermenin Fazileti .. 136
ALTINCI ASIL
Oruç 137
Orucun Farzları ... 138

Orucun Sünnetleri altıdır 139
Orucun Hakikati ve Sun .. 140
Oruç Tutmak için Mübarek Günler .. 142
Ay içindeki Kıymetli Günler.. 143
YEDİNCİ ASIL
Hac... 143
Haccın Şartları ve Rükünleri... 144
Haccın Farz Olmasının Şartları .. 145
Haccın Rükünleri ... 146
Haccın Yasakları - Hac Nasıl Yapılır? 147
İhramın Edebleri ve Mekke'ye Giriş . 148
Tavafın Edebleri 149
Sa'yın Adabı ... 150
Arafatta Vakfe Adabı - Haccın Diğer İbadetleri.. 151
Umre Nasıl Yapılır? ... 152
Veda Tavafı - Medine Ziyareti.... 153
Haccın İncelik ve Sırları -..154
Haccın İbretleri 155
SEKİZİNCİ ASIL
Kur'an Okumak ... 156
Gafillerin Kur'an Okuması.. 157
Kur'an Okumanın Edebleri.. 158
Batınî Edebler 159
DOKUZUNCU ASIL
Allah'ı Zikretmek 162
Zikrin Hakikati ... 163
Tehiil, Tahmid, Salâvat, İstiğfarın Fazileti .. 165
Teşbih ve Tahmidin Fazileti.. 165
Salâvatm Fazileti ... 166
istiğfarın Fazileti ... 166
Duanın Edebleri.. 167
Çeşitli Dualar... 168
ONUNCU ASIL
Virdlerin Sırası 170
Gündüz Virdleri . 172
Gece Virdleri 176
İKİNCİ RÜKÜN MUAMELAT
BİRİNCİ ASIL
Yemek Yemenin Edebleri... 178
Yemekten Önceki Edebler ... 179
Yemek Sırasındaki Edebler - Su İçmenin Edebleri - Yemekten sonraki Edebler 180
Başkalarıyla Yemek Yemenin Edebleri. 181
Dostlarla Yemek Yemenin Fazileti ... 182
Birbirini Ziyaret Edenlerin Yemek Edebleri. 183
Ziyafetin Fazileti - Davetin Edebleri ve Ona îcabet . 185
Davete Gitmenin Edebleri... 186
Davette Bulunan İçin Edebler.. 187
Yemek Koymanın Edebleri .. 187
Ziyafetten Dönmenin Edebleri ... 188
İKİNCİ ASIL

Evlenmenin Edebleri .. '..... 188
Evlenmenin Faydaları ve Afetleri.. 189
Evlenmenin Zararları.. 192
Nikâh Akdi, Edeb ve Şartları .. 193
Kadınlarda Korunması Gerekli Şartlar .. 195
Nikâhın Sonuna Kadar Yaşama Edebleri .. 196
Kocanın, Karısı Üzerindeki Hakları .. 201
. ÜÇÜNCÜ ASIL
Kazanç ve Ticaretin Edebleri - Çalışmak ve Ticaret .. 202
Kesbin Şer'î Yolları 204
Alış - Veriş - Satıcı ve Müşteri ... 205
Satılık Mal ... 206
Akıd .....- 207
Riba (Faiz) 208
Selem Satışı ... 210
îcare.. 211
Mudarebe - Şirket Akdi ... 214
Muamelede Adalet ve İnsaf.. 215
Kalp Paralar 216
Ticaretin Kolay Yönü .. 218
Dünya İşlerinde Dini Korumak . 223
DÖRDÜNCÜ ASIL
Haram - Helâl ve Şübheli Şeyler. 227
Helâlin Sevabı - Haramın Cezası.. 227
Helâl ve Haramın Dereceleri ... '..... 229
Helâl ve Haramı Birbirinden Ayırmak.. 233
Sultanların Verdiği Görev, Onlara Selâm ve Mallarını almak .. 235
Sultan ve Devlet Ricali le Görüşmek ... 236
Sultanlara Yakm Olmanın Zararları.. 236
Sultanlardan Mal Almanın Şartları .. 240
BEŞİNCİ ASIL
Dost ve Arkadaş Haklarını Gözetmek... 241
Allah İçin Dostluk .. 242
Allah İçin Devmek - Allah İçin Düşmanlık. 244
Allah'a Muhalefet Edenlere Buğz.. 246
Sohbet ve Arkadaşlık Şartları 247
Ahiret Dostlarının Arkadaşlık Hakları .. 248
Din Kardeşliği için Sözleşme .. 253
Mü'minlerin, Akraba ve Hizmetçilerin, Komşuların Hakları ... 256
Komşu Hakları . 264
Akraba Hakları - Ana - Baba Hakları - Çocukların Hakkı . 266
Kölelerin Hakkı .. 268
ALTINCI ASIL
İnsanlardan Uzaklaşmanın Edebleri.. 268
Uzletin Faydaları ... 269
Uzletin Zararları ... 275
Uzletin Edebleri .. 280
YEDİNCİ ASIL
Seferin Edebleri - Seferin Çeşitleri .. 281
Zahirî Seferin Edebleri .. 285
Seferden Önceki Edebler.. 288

SEKİZİNCİ ASIL
Vecd ve Sema - Semanın Helâl ve Haram Olması . 291
Haram Olan Sema . 296
Sema'nın Tesir ve Edebleri.. 300
Sema'nın Edebleri ... 304
DOKUZUNCU ASIL
İyilikle Emir, Kötülükten Alıkoymak . 305
Emri Bil'maruf ve Nehyi Ani'l-Münkerin Farz Olması .. 306
Kötülükten Alıkoymanın Şartları ... 307
Kötülükten Alıkoyan Kimse. 307
Yapılması Engellenen İşler.. 310
Kötülükten Alıkonan Kimse .. 311
Nehyi Ani'l-Münker Nasıl Yapılır?.. 314
Nehyi Münker Yapanın Sıfatları. 317
Münkerlerin Çokluğu - Camilerdeki Münkerler .. 319
Çarşı ve Pazarlardaki Münkerler. 320
Caddelerin Münkerleri - Hamamlardaki Münkerler - Misafirlikteki Münkerler . 321
ONUNCU ASIL
Hüküm ve İdare ... 322
ÜÇÜNCÜ RÜKÜN MÜHLÎKAT
BİRİNCİ ASIL
Nefsin Riyazeti - Güzel Ahlâkın Fazileti .. 335
Güzel Ahlâkın Hakikati.. 336
Güzel Ahlâk Nasıl Kazanılabilir?. 338
Kötü Ahlâkın Tedavisi.. 340
İşlerin Âleti Azalardır ... 341
İşlerde Ölçülü Olmak .. 342
Riyazet Yolu - Nefsin Ayıbları ve Tedavisi .. 344
Güzel Ahlâkın Alâmetleri.. 347
Çocukların Terbiye Yolu . 349
Mürid, Riyazet ve Sülük . 352
İKİNCİ ASIL
Din Yolunun Geçitleri - Mide - Fere ... 355
Az Yemenin Fazileti ... 356
Az Yemenin Faydaları ... 357
Az Yemenin Edebleri ve Vakitler . 360
Yemek Vakti 362
Yemek Cinsleri .. 363
Arzulardan Vazgeçmek - Fercin Arzusu .. 366
Fercin Arzusuna aykırı Hareket... 368
Kadınlara Bakmanın Afeti - Kendini Korumak .. 370
ÜÇÜNCÜ ASIL
Konuşmanın Faydaları - Dilin Afetleri.....
371
Susmanın Fazileti ... 373
Dilin Afetleri ... 374
Yalanın Caiz Olduğu Yerler ... 383
Kaçamaklı Konuşmak ... 384
Gıybetin Şekli - Gıybetin Çeşitleri .. 387
Kalb ile Gıybet .. 388

Gıybet Kalbî Bir Hastalıktır .. 389
Gıybetin Caiz Olduğu Yerler... 391
Gıybetin Keffareti 392
Nemmamlığın Çeşitleri.. 394
Övmenin Zararları .. '..... 396
DÖRDÜNCÜ ASIL
Öfke ve Hased ... 397
Öfkenin Neticeleri .. 398
Öfke ve Kötü Söz .. 399
Gazabı (Öfkeyi) Teskin Etmek .. 401
Öfkeyi Kesmenin İlâcı .. 402
Kötülüğe Karşılık .. 404
Kinden Doğan Kötülükler .. 405
öfke ve Hasedin Afetleri.. 407
Hasedin Hakikati .. 409
Hasedin İlâcı .. 410
Hased Kalbin Amelidir ... 412
BEŞİNCİ ASIL
Bahillik ve Tama' Hastalığı.. 413
Dünyanın Afetleri .. 414
Dünyanın Kötülüğü .. 417
Dünyada Kötü Şeyler... 420
ALTINCI ASIL
Cimrilik ve Hırs - Mal Sevgisinin afetleri.. 423
Malın Kötülüğü Hakkında Haberler ... 424
Malın İyi Yönleri ... 425
Malın Fayda ve Zararları .. 427
Malın Zararları .....
Tama' ve Hırsın Zararları Hırs ve Tamanın İlâcı
Cömertliğin sevab. ve Fazileti 432
_____ve razııetî..... 433
Cimriliğin Kötülüğü ...
Başkasını Tercihin Fazileti
Cömert - Bahil Kimdir?..
Bahilliğin İlâcı.....
Malın Afsunu
YEDİNCİ ASIL
Büyüklük ve Makam Sevgisinin îlâcı ... 447
Makam ve Haşmetin Hakikati ... 448
Üstünlük ilimledir. 450
Makam İstemenin Yolları .. 451
Makam ve İtibar Sevgisinin İlâcı .....
övgüyü Sevmenin ve Ayıblamanın İlâcı.....
övülme ve Kötülemenin dereceleri .....
SEKİZİNCİ ASIL
İbadetlerde Riyanın İlâcı.....
Hiyayı Doğuran İşler.....
Riyanın Dereceleri ...
Karınca Sesinden Gizli olan Riya .....
İşlerden Haz Duymak - Ameli İptal Eden Riya .....
Kalbdeki Riyanın İlâcı

Zarar Vermeyen Riya
Aşikâre İbadet Etmek.....
Günahı Gizlemek ... '.....
474
Riya Korkusu île İyiliği Bırakmak.. 475
İbadet Arzusunun Değişmesi .. 47f
Amellerde İhlasın Şart Oluşu .. 48C
DOKUZUNCU ASIL
Kibir ve Ucbun îlâcı . 481
Tevazuun Fazileti .. 482
Kibrin Hakikati ve Zararları ... Ao*
Kibrin Dereceleri ..
Kibrin Sebebleri ve İlâcı
Kibrin İlâcı 492
Ucbun (Kendini Beğenmenin) Zararları .....
Ucub ve Nazlanmanın Hakikati .....
Ucbun İlâcı
Öğünülen Şeyler
ONUNCU ASIL
Gaflet, Dalâlet, Gurur
Gaflet ve Cehaletin İlâcı
Dalâlet ve İlâcı
Kendini İyi Görmenin Zararı, İlâcı
DÖRDÜNCÜ RÜKÜN MÜNCÎYAT
BİRİNCİ ASIL
Tevbe 521
Tevbenin Fazileti ... 522
Tevbenin Hakikati 523
Tevbenin Her zaman Farz Oluşu ... 524
Tevbenin Kabulü... 527
Küçük ve Büyük Günahlar ... 528
Küçük Günahların Büyümesi ... 530
Sahih Tevbenin Şartı Ve Alâmeti 532
Günahların Giderilmesi ... 535
İKİNCİ ASIL
Sabır ve Şükür 538
Sabrın Hakikati ... 539
Sabrın İlâcı 545
ÜÇÜNCÜ ASIL
Korku ve Reca - İbadette Ümidin Faydası.. 564
Recanın Hakikati ... 565
Recayı Elde Etmenin İlâcı 567
Korkunun Hakikati ve Kısımları ... 572
Korkunun Dereceleri ... 574
Korkunun Çeşitleri .. 576
Kötü Akıbet 578
Saf İnancın Önemi... 579
Korkunun İlâcı ... 580
Peygamberlerle Velilerin Hikâyeleri .. 581
Sahabe ve Selefin Hikâyeleri ... 583
Korkmak - Ummak Arasındaki Fark .. 585

DÖRDÜNCÜ ASIL
Fakirlik ve Zühd ... - 585
Fakirliğin Fazileti ... 587
Kanaatkar Fakirin Fazileti 589
Sabreden Fakir 590
Fakirliğin Edebleri ... 592
Verileni Almanın Edebleri 593
Dilenmek Ne Zaman Helâl Olur.. 594
Fakirliğin Dereceleri ... 595
Zühdün Hakikati... 596
Zühdün Fazileti 598
Zühdün Dereceleri .. 600
"Dünyada Zahidin Kanaati .. 602
Bans.
Mükâfat ve
ül
3?EDİN« ASIL
_ —.uuuıuı Edebleri Dağlama - Nerede İlâç Kullan:
Sevgi, Şevk ve Hıza Allah Sevgisinin Fazileti
Sevginin Hakikati .....
Allah Sevgisinin Sebebleri Güzellik ve Cemalin Hakikati
ve Yönü .
ASIL
Hakikatta Allah'dan başkası Sevilmez ..
Allah'ın Cemalini Görmek ... 690
Marifet ve Müşahede Lezzeti.. 694
Müşahedenin Esası... 695
Marifet Lezzetlerini Kazanmak... 696
Allah Marifetinin gizli olma Sebebi... 699
Allah Sevgisinin Çaresi.. 700
Sevginin Alâmetleri... 703
Allah'a Olan Şevkin Manası ... 705
Rızanın Hakikati ve Fazileti 706
Rızanın Hakikati.. 708
Rızanın Şartı 710
ONUNCU ASIL
Ölümü Hatırlamak... 711
ölümü Hatırlama Şekilleri ... 712
Ölümü Hatırlamanın Kalbe Tesir Çaresi 713
Kısa Emelin Fazileti ... 714
Uzun Emelin Sebebi ... 715
Uzun Emelden Kurtulma Çaresi .. 716
Uzun Emelin Dereceleri ... 717
Ölüm Sekeratı — Can çekişme ... 718
Can Vermenin Dehşetleri ... 719
Mezarın Ölü ile Konuşması ... 721
Münker ve Nekirin Suali.. 721
Rüya Aleminde Ölülerin Hallerinin Anlaşılması .. 724

Alfabetik Fihrist Sahife No.
— A ıı.

Abdest alma edebleri ... 103
Abdestin mekruhları 105
Âhiret.. 92
Âhiret dostlarının arkadaşlık hakları.. 248
Âhiretin inkâr edilemeyişi .. 84
Akid... 207
Akraba hakları 266
Alış veriş 205
Allah'ın acaib işleri ... 644
Allah'ın hakimiyeti .. 42
Allah'ın cemalini görmek ... 690
Allah için sevmek 144
Allah için dostluk ... 142
Allah için düşmanlık ... 144
Allah marifetinin gizli olma sebebi... 699
Allah sevgisinin fazileti.... 682
Allah sevgisinin sebebleri ... 684
Allah sevgisinin çaresi ... 700
Allah'a olan şevkin mânası.. 706
Allah'ı tanımak ... 38
Allah'ı tenzih etmek ... 40
Allah'a muhalefet edenlere buğz ... 146
Allah'ı zikretmek.. 162
Amellerde ihlâs... 480
Ameli iptal eden riya ... 467
Amellerin niyetle değişmesi... 613
Ana-baba hakları.. 286
Arafat'da vakfe ... 151
Arzulardan vazgeçmek.. 366
Aşikâre ibâdet etmek .. 472
Avret yerlerini örtmek ... 114
Ay içindeki kıymetli günler .. 143
Azaların birbirlerine bağlantısı ... 44
Az yemenin fazileti 356
Az yemenin faydaları 357
Az yemenin edeb ve vakitleri... 360
_ B —
Bahilliğin ilâcı ... 441
Balıil kimdir? 439
Bahillik hastalığı ... 413
Başkalarıyla yemek yemenin edebleri ... 181
Başkasını tercihin fazileti .. 438
Batınî edebler 160
Batınî ve zahirî taharet ... 101
Bedeni fazlalıklardan temizlemek ... 106
Beden ve duyular ... 17
Birbirini ziyaret edenlerin yemek edebleri .. 183
Bitkilerdeki hikmetler. 647
Büyük günahlar ... 528
Büyüklük ve makam sevgisi... 447
— C —

Caddelerin münkerleri ... 321
Cahil ve alimin ibadetleri '.. 621
Camilerdeki münkerler ... 319
Can çekişme.... 718
Can vermenin dehşeti.... 719
Cehaletin ilâcı 504
Cehaletin tehlikesi ... 95
Cemaatın fazileti ... 118
Ceza.... 660
Cimrilik 423
Cimriliğin kötülüğü .. 436
Cimrilik hastalığı .'. 413
Cömert kimdir?... 439
Cömertliğin sevabı... 433
Cumanın edebleri .. 120
Cuma gününün faziletleri ... 123
Cuma namazının fazileti... 119
Cumanın şartları.. 119
- Ç -
Çalışmak ve ticaret etmek ... 202
Çarşı ve pazarlardaki münkerler ... 320
Çeşitli dualar .. 168
Çocukların hakkı ... 266
Çocukların terbiyesi.. 349
Çoluk-Çocuk ehlinin tevekkülü.. 670
— D •—
Dağlama 678
Dalâlet. 503
Dalâletin ilâcı... 507
Davetin edebleri ve icabet.. 185
Davet sahibi için edebler... 187
Davete gitmenin edebleri... 186
Denizlerde hikmetler ... 650
Dilenmek ne zaman helâl olur? ... 594
Dilin afetleri... 374
Din kardeşliği için söz vermek.. 253
Dine uymanın zarureti ... 49
Din yolunun geçitleri ... 355
Dost ve arkadaş haklarını gözetmek .. 241
Dostlarla yemek yemenin fazileti ... 182
Dört sözün manası ... 48
Dünyadaki kötü şeyler... 420
Dünyanın kötülüğü ... 417
Dünyanın afetleri... 414
Dünya işlerinde dini kullanmak •...223
Dünyanın büyücülüğü... 58
Dünyadaki iyi ve kötü şeyler... 60
Dünyanın varlıkları... 57
Dünya ve ahiret... 55
Dünyada zahidin kanaati... 602
Duaların edebleri - Duanın fazileti .. 167

— E —
Ef'ai... 91
Ehl-i sünnet itikadını iyi öğrenmek 88
Emri bil'marufun farz olması... 306
Eşyayı tanımak... 46
Evlenmenin edebleri.. 188
Evlenmenin faydaları ve afetleri .. 189
Evlenmenin zararları ... 192
__ f _
Fakirlik 585
Fakirliğin dereceleri... 595
Fakirliğin edebleri 592
Fakirliğin fazileti 589
Faiz..... 208
Fazüet, iUmledir .. 450
Fere 355
Fercin arzusu... 366
Fercin arzusuna aykırı hareket.. 368
Fitre ve zekâtı... 128
— G —
Gafillerin Kur'an okuması.. 157
Gaflet.. 503
Gafletin ilâcı... 504
Gazabı teskin... 401
Gazali kimdir?... 5
Gece virdleri..... 175
Gıybetin caiz olduğu yerler.... 391
Gıybetin çeşitleri.. 387
Gıybet kalb hastalığıdır... 389
Gıybetin keffareti..... 392
Gıybetin şekli... 387
Gökler alemi.. 47
Gönüle gelen kuruntular... 611
Günahların giderilmesi... 535
Günah gizlemek... 474
Gündüz virdleri ... 172
Güzel ahlâkın alâmetleri ... 347
Güzel ahlâkın fazileti... 335
Güzel ahlâkın hakikati... 336
Güzel ahlâk nasıl kazanılır? ... 338
Güzellik ve cemalin hakikati... 685
Gurur 503
Gusul abdesti... 105
—— H —
Hac 144
Hac ibadetleri.... 152
Haccın ibretleri..... ' 155
Haccın farziyyet şartları.. 146
Haccın esrarı.... 154
Hac nasıl yapılır? . A..... 148
Haccın rükünleri ... 146

Haccın şartları 145
Haccın yasakları . 147
Hadesten taharet .. 102
Hakikatta Allah'dan başkası sevilmez.. 686
Hamama ait hükümler ... 107
Haram - Helâl ve şübheli şeyler ... 227
Haram olan semâ ... 296
Hased... 397
Hasedin afetleri.. 407
Hasedin hakikati ... 409
Hasedin ilâcı... 410
Hased kalbin amelidir.... 412
Hava ve havada olan şeyler 651
Hayvanlar .. 648
Helak edici şeyler.... 334
Helal ve haramın dereceleri.. 229
Helâl ve haramı birbirinden ayırmak ... 233
Helâlin sevabı, haramın cezası ... 227
Helaya girme adabı 102
Her şeyi mubah görenler ... 50
Hırs... 423
Hırs ve Tama'm ilâcı.... 432
Hüküm ve idare... 322
İ —
İbadet arzusunun değişmesi... 479
İbadetlerde riyanın ilâcı ... 457
ibadetlerde ümidin faydası ... 564
İcare... 211
İdare ve hüküm ... 322
Ihlâs.... 607
İhlasın hakikati... 619
Ihlâs ve fazileti... 617
İhramın edebleri... 149
İhtiyata riayet şartları .. 98
İlim... 90
İlim öğrenmede gayeler.. 95
İlim öğrenmek ... 93
İlmin marifete perde oluşu... 30
İmamlık ve iktidaadabı .. 118
İnsanın acziyeti ... 36
İnsanın aslı 22
İnsanın doğusundaki kabiliyet ... 26
İnsanın ihtiyaçları... 56
İnsanın saadeti Allah'ı bilmektir ... 32
İnsanın vücudunda olan ilâhî hikmetler .. 33
İnsanın yaratılışı.. 15
İrade... 90
îstinca.. 103
İşlerin aleti, azalardır... 341
İşlerden haz duymak.... 467
İşlerde ölçülü olmak ... 342

İtikat 89
İyilikle emir, kötülükten nehiy.. 305
İyi ve kötü huylar... 20
— K —
Kabir azabı"...70
Kabir azabından emin olmak ... 75
Kabir azabı kimler içindir?.. 74
Kabir azabının sebebi ... 71
Kaçamaklı konuşmak... 384
Kadınlara bakmanın afeti ... 370
Kadınlarda korunması gerekli, şartlar ... 195
Kalbin acaib halleri.... 23
Kalbin askerleri ... 18
Kalb ile gıybet.... 388
Kalb perdesinin açılışı... 25
Kalbi hazır bulundurmanın çaresi... 117
Kalbdeki riyanın ilâcı... 469
Kalbin tasarrufu.... 27
Kalbin varlığı... 15
Kalp paralar.... 216
Karınca sesinden gizli olan riya... 465
Kazanç ve ticaretin edebleri ... 202
Kelâm.... 91
Kendi "hakikatini bilmek .. 14
Kendini beğenmenin ilâcı ... 500
Kendini beğenmenin zararları ... 498
Kendini bilmek Allah'a yoldur... 38
Kendini iyi görmenin zararları.... 510
Kesbin şer'î yolları.... 204
Kibrin dereceleri ... 486
Kibrin hakikati ve zararları... 485
Kibrin ilâcı.... 492
Kibrin ve ucbun ilâcı... 481
Kibrin sebebleri... 487
Kitaba giriş.. ' 8
Kitabın muhtevası . il
Kıbleye dönmek... 15
Kinden doğan kötülükler.. 405
Kıraat ve rükünlerin hakikati... 116
Kısa emelin fazileti .....
Kıyamın sırrı .....
Kocanın karısmdaki hakları .....
Komşu hakları .....:.....
Konuşmanın faydaları.....,
Korku .....
Korkunun çeşitleri .....
Korkunun hakikati .....
Korkunun dereceleri .....
Korkunun ilâcı .....
Korkmak ve ummak arasındaki fark
Kölelerin hakkı .....,

Kötü ahlâkın tedavisi.....
Kötü akıbet .....
Kötülükten alıkonan kimse .....
Kötülükten alıkoyan kimse .....
Kötülüğe karşılık.....
Kötü söz.....
Kudret
Kur'an okumak
Küçük günahların büyümesi
—m —
Makam ve haşmetin hakikati
Makam istemenin yolları .....
Malın afsunu .....
Malın fayda ve zararları .....
Malın iyi yönleri .....
Malın kötülüğü.....
Mal sevgisinin afetleri .....
Malın zararları.....
Marifetin dereceleri .....
Marifet ve müşahede lezzeti
Marifet lezzetini kazanmak
Medine ziyareti .;.....
Mesele .....
Mezarın ölü ile konuşması .....
Mide.....
Müfeökât .....
Mükâfat .....
Mükellefin kendini kontrol etmesi Mürid
Münkerlerin çokluğu ... 319
Münker ve Nekirin suali ... 721
Misafirlikteki münkerler... 321
Müslümanlığın şartları ... 87
Müşahedenin esası ... 695
Müminin niyeti amelinden hayırlıdır .. 609
Mümin, komşu, akraba, hizmetçi hakları... 256
Mütevekkilin amelleri ...665
Muameledeki adalet ve insaf .. 215
Mudarebe 214
Muhasebe ve murakabe.. 625
— N —
Namaz..... 109
Namazın mekruhları.... 112
Namaz nasıl kılınır? 113
Namazın dış hali... 110
Necasetten taharet 101
Nehyi ani'l-münkerin farz oluşu... 306
Nehyi ani'l-münker nasıl yapılır? .. 314
Nehyi münker yapmanın sıfatları .. 317
Nemmamlığın çeşitleri .. 394
Nerede ilâç kullanmamalı? ... 678
Nefsin ayıbları ve tedavisi... 344

Nefsin riyazeti ... 335
Nikâh akdi 193
Nikâhı sonuna kadar yaşama.. 196
Niyet .. 607
Niyetin hakikati ... 608
Niyet ihtiyarî ve sun'î değildir ... 615
Niyetin karşılığı ... 622
_ ^ __
— O —
Organ ve duyuları kullanmak ... 19
Oruç 138
Oruç tutmak için mübarek günler ... 143
Orucun farzları... 138
Orucun hakikati... 140
Orucun sünnetleri ... 140
öfke 397
öfkenin afetleri... 407
Öfkenin neticeleri... 398
öfkeyi kesmenin ilâcı.... 402
Öfkeyi teskin '..... 401
Öğünülen şeyler ... 502
ölüm azabının hissedilişi.... 73
ölüm ve hakikati... 63
Ölümü hatırlama şekilleri ... 712
Ölümü hatırlamak 711
Ölümü hatırlamanın kalbe tesir çaresi . 713
Ölümün manası ... 65
ölümün ötesi ... 67
ölüm sekeratı 718
Ömre nasıl yapılır? 153
Öşür zekâtı 127
Övgüyü sevmenin ilâcı ... 454
övmenin zararları ... 386
Övülme ve kötüleme dereceleri ... 456
_ P r—
Peygamberler 92
Peygamberlerin hikâyeleri... 581
Peygamberlik ve Velilik... 2a
Reca.... 564
Recayı elde etmenin ilâcı... 567
Recanın hakikati... 565
Riba (faiz).. 208
Riyazet.... 352
Riyanın dereceleri... 463
Riyazet yolu... 344
Riyayı doğuran işler... 460
Riya korkusu ile iyiliği terk etmek .. 475
Rıza.. 681
Rızanın şartı... 710
Rızanın hakikati... 706
Rızanın fazileti ... 708

Rükü 111
Rükû ve secdenin sırrı . 115
Rüya âleminde ölülerin hali anlaşılır... 724
Ruhanî ateşin şiddeti... 80
Ruhani ve cismanî haller... 81
Ruhların ayrılığı... 66
Ruhun bekası ' 68
Ruh cehennemindeki azablar 76
Ruhî cennet ve ruhî cehennem... 62
Ruh ve mahiyeti.. 16
—— S —
Sabır.. 538
Sabrın hakikati ... 539
Sabrın ilâcı . 545
Sabreden fakir... 590
Sadaka vermenin fazileti.. 137
Saf inancın önemi .. 579
Sahabenin hikâyesi.. 583
Sahih tevbenin şartı .. 532
Salâvatm fazileti... 167
Satıcı ve müşteri ... 205
Satılık mal 206
Sa'yin adabı... 151
Secdeler .. 111
Seferin edebleri.. 281, 285
Seferin çeşitleri... 281
Seferden önceki edebler ... 288
Selefin hikâyeleri ... 583
Selem satışı 210
Sema' 296
Sema'nın haram şekli ... 296
Sema'nın tesiri ve edebleri .. 300
Semî' ve Basar sıfatları.. 90
Sevgi 681
Sevginin alâmetleri.. 703
Sevginin hakikati.. 683
Sıdk (doğruluk) 607
Sıddıkların ve muttakîlerin murakabesi 629
Sırat.. 92
Sohbet ve arkadaşlık şartları 147
Söz gezdirmenin çeşitleri.. 394
Su içmenin edebleri.....
Sultan ve devlet ricali ile görüşmek .....
Sultanlara yakın olmanın yaran .....
Sultanlardan mal almanın şartlan Sultanlardan görev va —'
Susmanın Sülük görev ve mal almak fazileti
— Ş —
Şevk
Şirket akdi.....
Şükür .....
—. T —

durumu 45
Taharetin sim ..
Tahlil ve Tahmidin fazileti ..
Takriz ve Takdim .. v.....
Tama' hastalığı....
Tavafın edebleri....
Tama' ve hırsın zararları....
Tefekkür bahsi... '..I.....
Tefekkür niçin gereklidir?.....
Tefekkürün hakikati..
Tefekkürün fazileti
Temiz olan sular ve temiz olmayanlar.....
Tenzih.....
Teşbih ve Tahmidin fazileti.....:.....
Teşehhüd.....
Tevazuun fazileti.....
Tevbe
Tevbenin fazileti.....
Tevbenin farz oluşu .....
Tevbenin hakikati .....
Tevbenin kabulü .....
Tevekkülün dereceleri
Tevekkülün fazileti.....
Tevekkül ile iman .....
Tevekkülün hakikati .....
Tevekkülü elde etmek.....
Tevekkül nasıl olur? .....
Tevekkülün temeli tevhid
Tevekkül sahibinin edebleri 674
Tevhid ve tevekkül 654
Teyemmüm 106
Ticaret malının zekâtı 127
Ticaretin kolay yönü 218
— U —
Ucub ve nazlanmanın hakikati 499
Ucbun ilâcı 500
Ucbun zararları 498
Uzletin edebleri 268, 280
Uzletin faydaları 26&
Uzun emelin dereceleri 717
Uzun emelden kurtulma çaresi 716
Uzun emelin sebebi 715
Uzletin zararları 275
— V —
Vecd ve Sema'nın helâl ve haramı 291
Veda tavafı 15»
Velilerin hikâyesi 581
Verileni almanın edebleri 593:
Virdlerin sırası 171
Vücuddaki fazlalıkları temizlemek 168
__ y —

Yalanın caiz olduğu yerler 383
Yapılması engellenen işler 310
Yemek cinsleri... 363
Yemek koymanın edebleri '..... 187
Yemekten önceki edebler 179
Yemekten sonraki-edebler 180
Yemek sırasındaki edebler 180
Yemek vakti 362"
Yemek yemenin edebleri 178
Yeraltı madenleri 648
Yıldızlar 6521
— Z —
Zarar vermeyen riya 471
Zekât 125
Zekâta müstahak sekiz sınıf 129
Zekâtın çeşitleri ve şartları 125
Zekât nasıl verilir? 128
Zekât vermenin edebleri 131
Zekât vermek için fakir ara 134
Zekât vermenin sırları 130
Zekât ve sadaka almanın edebleri 135
.Zikrin hakikati 163
Ziyafetten dönme edebleri 188
Ziyafetin fazileti185
Zühd 585
Zühdün dereceleri 600
Zühdün fazileti 598
Zühdün hakikati 596
--- SON ---752